

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 010042 5

MAGYARORSZÁG VÁRMEGYEI ÉS VÁROSAI

1910
20

Digitized by the Internet Archive
in 2013

<http://archive.org/details/magyarorszgvrmeg16szik>

MULT ÉS JELEN

a jelszava annak a hatalmas nagy vállalatnak, melylyel

„MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI“

czímen lelkes írók és jeles tudósok a művelt magyar közönségnek kedveskedni vélnek. Hazánk multjának és jelenének ismerete az, a mely nélkül művelt magyar embert képzelni sem lehet, s ez a vállalat igazán az a palaestra óhajt lenni, a hol Magyarország ifja-öregje mindent együtt találjon, a mi szülőföldjére, ennek társadalmára és intézményeire, történetére és műemlékeire, gazdasági és műveltségi viszonyaira világot vet.

A jó patrióta, kit vármegyéje, szülővárosa vagy faluja érdekel, a természetkedvelő, ki az ország állat-, növény- és közetvilágát búvárolja, a szocioológus, ki a néprajz és statisztika kérdéseire keres feleletet, a tisztviselő, ki akár a közigazgatási, akár az igazság- vagy egészségügyi viszonyok ismeretére vágyik, az egyházi férfiú, ki a kulturális és egyházi élet mozzanataira fektet súlyt, a tanárember, ki a cseperedő nemzedék szívébe hasznos ismereteket oltani van hivatva, a gazda, a kereskedő és az iparos, kiket földünk termelőképessége és vagyoni viszonyai érintenek legközelebről: egytől-egyig mind olyan enciklopédiát kapnak e vállalatban kézhez, a mely egész életök folyamán hűséges útítársuk és nélkülözhetetlen útbaigazítójuk lesz.

E vállalatnak mását, nálunk előrehaladottabb nemzetek irodalma sem képes felmutatni.

S a mi szintén nem csekély érdeme, az az, hogy nem száraz lexikonszerű felsorolással akarja feladatát megoldani, hanem üde csoportosításban s művészi, de a mellett magyaros zamatú előadásban igyekszik az olvasó lelkéhez férközni. Elevenen hatnak a képzelődésre azok a helyszínen készített eredeti fényképi fölvételek, azután az állandó becsü műmellékletek, valamint a történeti képek, rajzok és térképek, melyek ezt a vállalatot minden művelt család asztalán a legdíszesebb albummá avatják.

E nagy művet, melynek élén mint szerkesztő a hazai történetírás egyik kiváló művelője,

BOROVSKY SAMU dr.,

A MAGY. TUD. AKADÉMIA TAGJA, A MAGY. TÖRTÉNELMI, A MAGY. HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI S A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁGOK VÁLASZTMÁNYI TAGJA

áll, ki nemcsak mint tudós, hanem mint a nyelvbéli előadás mestere is kitűnik, mind olyan, nagyrészt helybenlakó szakemberek írják, kik úgy szakmájuknak, mint az illető vidéknek is leghivatottabb ismerői, s a kikben ennél fogva megvan a biztosíték arra, hogy kezük alól megbízható és alapos dolgozatok kerülnek ki.

A „MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI“

a közvetlen tudás és megismerés alapján szerkesztett mű, melynek alaposságára erős kezesség az említett szakférfiak és helyi írók megbízhatóságán kívül, a fővárosi szakemberekből alakult állandó munkatársak központi bizottságának felülvizsgáló ellenőrzése is.

A „MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI“

mintegy húsz kötetre van tervezve; évenként lehetőleg két kötet jelenik meg és a teljes munka megrendelése esetén minden egyes kötet ára díszkötésben 12 korona.

▲ Eddig a következő 5 kötet jelent meg: ▲

Abauj-Torna vármegye és Kassa
Fiume és a magyar-horvát tenger-
part

Vas vármegye
Nyitra vármegye
Szabolcs vármegye

Előkészítés alatt vannak: Bihar vármegye és Nagyvárad, Kolozs vármegye és Kolozsvár, Hajdu vármegye és Debreczen, Bars, Pozsony, Zemplén és Torda-Aranyos vármegyék.

Megrendeléseket elfogad: **A „MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI és VÁROSAI“ kiadóhivatala,**
Budapest, VII., Almásy-tér 2.

DB
904
M28
K5E12

MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI

(MAGYARORSZÁG MONOGRAFIÁJA)

A MAGYAR KORONA ORSZÁGAI TÖRTÉNETÉNEK, FÖLDRAJZI, KÉPZŐMŰVÉSZETI, NÉPRAJZI, HADÜGYI ÉS
TERMÉSZETI VISZONYAINAK, KÖZMŰVELŐDÉSI ÉS KÖZGAZDASÁGI ÁLLAPOTÁNAK

ENCZIKLOPÉDIÁJA

A „MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI“ ÁLLANDÓ MUNKATÁRSAINAK
BIZOTTSÁGA

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

DR. BOROVSZKY SAMU

A M. TUD. AKADÉMIA TAGJA, A M. TÖRTÉNELMI, A M. HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI ÉS A M. NÉPRAJZI TÁRSASÁGOK VÁLASZTMÁNYI TAGJA.

SZÁMOS SZÍNES MELLÉKLETTEL, MŰMELLÉKLETTEL, TÉRKÉPPEL, TERV- ÉS HELYZETRAJZZAL
ÉS SZÖVEG-KÉPPEL.

SZABOLCS VÁRMEGYE.

BUDAPEST

„APOLLO“ IRODALMI TÁRSASÁG

„MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI“
SZERKESZTŐSÉGE ÉS KIADÓHIVATALA
BUDAPEST, VII., ALMÁSY-TÉR 2. SZÁM.

SZABOLCS VÁRMEGYE

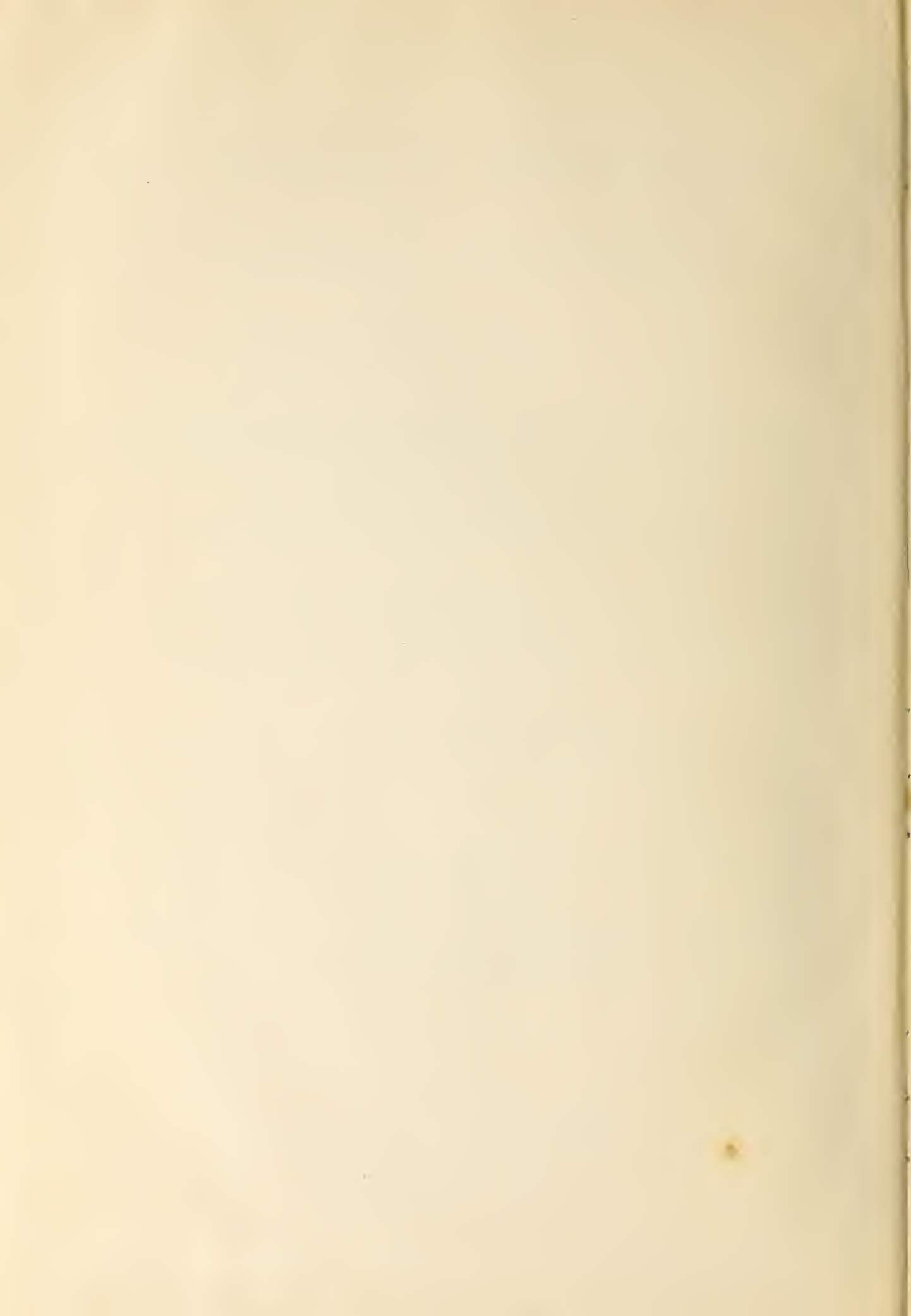
A „MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI“ ÁLLANDÓ MUNKATÁRSAINAK
KÖZPONTI BIZOTTSÁGA
ÉS SZABOLCS VÁRMEGYE MONOGRAFIA-BIZOTTSÁGA

FELÜGYELETE ALATT ÍRTÁK

A SZABOLCSVÁRMEGYEI HELYI MUNKATÁRSÁK.

15 MŰMELLÉKLETTEL,

EZEK KÖZÖTT 4 SZÍNES KÉP, 3 TÉRKÉP, 8 SZÍNES AUTOTIPIA, TOVÁBBÁ 14 EGÉSZ OLDALAS KÉP,
350 SZÖVEG-KÉP ÉS TELJES NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

A „MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI“

ÁLLANDÓ MUNKATÁRSAINAK KÖZPONTI BIZOTTSÁGA.

Elnök: **RÁKOSI JENŐ**. Szerkesztő: **dr. BOROVSZKY SAMU**.

T A G O K:

- Dr. Balassa József**
tanár.
- Dr. Balkay Béla**
ügyvéd, író.
- Balogh Pál**
hírlapíró.
- Bánóczy József**
tanár, a m. tud. akadémia tagja.
- Bársony István**
író.
- Dr. Bayer József**
főgimn. tanár, a m. t. akad. tagja.
- Bedő Albert**
ny. államtitkár, orsz. képvis.,
a m. tud. akadémia tagja.
- Benedek Elek**
lapszerkesztő.
- Berzevicsy Albert**
ny. államtitkár, orsz. képvis.
- Dr. Bezerédy Viktor**
belügyminiszteri tanácsos.
- Berecz Antal**
m. kir. áll. felső leányiskolai igazg.,
a m. földrajzi társaság főtíkára.
- Dr. Bolemann István**
kir. tanácsos.
- Dr. Borbás Vincze**
egyetemi m.-tanár.
- Borbély Lajos**
a Rimamurány-salgó-tarjáni
vasmű-részvény-társaság vezér-
igazgatója.
- Dr. Csapodi István**
író, egyetemi m.-tanár.
- Császár Imre**
orsz. színművészeti akad. tanár.
- Csoma József**
földbirtokos, heraldikai író, a
herald. és geneal. társ. íg. v. tagja.
- Czigler Győző**
műegyetemi r. tanár.
- Dr. Dárday Sándor**
min. tanácsos, a «Jogtudományi
Közlöny» főszerkesztője.
- Demény Károly**
m. kir. posta- és táviradaigazgató.
- Dedek Crescens Lajos**
tudomány-egyetemi könyvtár-őr.
- Dobokay Lajos**
miniszteri osztálytanácsos.
- Dr. Entz Géza**
műegyetemi r. tanár, a m. tud.
akadémia tagja.
- Enyedi Lukács**
min. tan., a m. agrár- és jára-
dekbank vezérigazgatója.
- Dr. Erdélyi Pál**
a nemzeti múzeum könyvtárának
segédőre.
- Dr. Falk Miksa**
országgyűlési képviselő,
a »Pester Lloyd« főszerkesztője,
a m. tud. akadémia tagja.
- Dr. Fejérpataky László**
a nemzeti múzeum könyvtárá-
nak igazgató öre,
a m. tud. akadémia tagja.
- Fritz Péter**
a budapesti keresk. és iparkamara
titkára.
- Dr. Fodor József**
egyetemi ny. r. tanár, a m. tud.
akadémia tagja.
- Gonda Béla**
keresk. miniszteri tanácsos.
- György Aladár**
az országos statisztikai hivatal
aligazgatója.
- Hock János**
plébános, országgyűlési képviselő.
- Rónai Horváth Jenő**
m. kir. honvédeztudós, a m. tud.
akadémia tagja.
- Dr. Hutyra Ferencz**
az állatorvosiakadémia igazgatója.
- Dr. Jankó János**
a magyar földrajzi társaság titkára.
- Dr. Jókai Mór**
főrendiházi tag, a m. tud. akad.
tagja.
- Kada Elek**
író, Kecskemét város polgár-
mestere.
- Káldy Gyula**
a m. kir. opera igazgatója.
- Dr. Katona Lajos**
főgimn. tanár.
- Dr. Kenedi Géza**
a «Pesti Hírlap» szerkesztője.
- Kenessey Kálmán**
vasúti és hajózási főfelügyelő.
- Dr. Kiss János**
egyetemi ny. r. tanár,
- Konkoly Thege Miklós**
orsz. képvis., a központi
meteorológiai intézet igazgatója,
a m. tud. akadémia tagja.
- Kormos Alfréd**
a «Magyar Pénzügy» szerkesztője.
- Kőrösi József**
a fővárosi statisztikai hivatal
igazgatója, a m. tud. akad. tagja.
- Kovács Albert**
ev. ref. theologiai tanár.
- Kovács Gyula**
vasúti és hajózási főfelügyelő.
- Kovács S. Aladár**
kir. főmérnök.
- Kun Gyula**
székes-fővárosi tanácsnok.
- Landgraf János**
országos halászati felügyelő.
- Landherr Gyula**
műépítész.
- Dr. Lipcsey Ádám**
lapszerkesztő.
- Lóczy Lajos**
egyetemi ny. r. tanár, a m. tud.
akadémia tagja.
- Dr. Madarász Gyula**
nemzeti múzeumi őr.
- Dr. Nagy Géza**
nemzeti múzeumi őr.
- Németh József**
földmívelésügyi min. titkár.
- Némethy Károly**
belügyminiszteri oszt. tanácsos.
- Dr. Nyári Sándor**
műegyetemi m. tanár.
- Dr. Ortvy Tivadar**
jogakadémiai tanár, a m. tud.
akadémia tagja.
- Óváry Lipót**
orsz. levéltáros, a m. tud. akad.
tagja.
- Dr. Pasteiner Gyula**
egyetemi ny. r. tanár, a m. tud.
akadémia tagja.
- Porzolt Kálmán**
a budapesti népszínház igazgatója.
- Ifj. dr. Reiszig Ede**
a herald. és geneal. társaság
íg. vál. tagja.
- Dr. Rodiczky Jenő**
cs. és kir. osztalnok,
földmív. min. osztálytanácsos.
- Telegdi Roth Lajos**
főbányatanácsos, királyi fő-
geológus.
- Sándor József**
az E. M. K. E. alelnök-főtíkára,
orsz. képviselő.
- Szabó Antal**
belügyminiszteri titkár.
- Id. Szinnyey József**
a n. múzeumi hírlapkönyvtár öre,
a m. tud. akadémia tagja.
- Ifj. dr. Szinnyey József**
egyetemi ny. r. tanár,
a magy. tud. akadémia tagja.
- Strausz Adolf**
tanár.
- Dr. Szerényi Hugó**
főgimn. tanár.
- Dr. Thallóczy Lajos**
közös pénzügyminiszteri udvari
tanácsos, a m. t. akad. tagja.
- Dr. Tuszky Ödön**
orvos szakíró.
- Dr. Várad Antal**
az orsz. színművészeti akadémia
igazgatója.
- Dr. Vécsey Tamás**
egyetemi ny. r. tanár, a m. tud.
akadémia tagja.
- Vende Aladár**
a monografia segédszerkesztője.
- Dr. Visontai Soma**
ügyvéd, orsz. képviselő.

A „MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI“

SZABOLCS VÁRMEGYE KÖTETÉNEK MUNKATÁRSAI:

Andrássy Kálmán

ev. ref. lelkész, Buj.

Dienes Barna

az a.-szab. tiszai árm. társulat
igazgatója, Debreczen.

Ferenczi Miksa

bankigazgató, Nyíregyháza.

Geduly Henrik

ág. ev. lelkész, esperes,
Nyíregyháza.

Görömbei Péter

ev. ref. lelkész, szabolcsi esperes,
Nagy-Kálló.

Heim Péter

mín. tanácsos, Budapest.

Dr. Hoffmann Emil

orvos, Nyíregyháza.

Inczedy Lajos

m. főlevéltárnok, Nyíregyháza.

Dr. Jösa András

megyei főorvos, Nyíregyháza.

Kállay András

földbirtokos, a szabolcsmegyei
monogr. biz. elnöke, Nyíregyháza.

Kálnay László

ügyvéd, író, Nyíregyháza.

Kálnay Zoltán

mérnök, Nyíregyháza.

Kandra Kabos

káptalani levéltárnok, a műem-
lékek orsz. bizottságának lev.
tagja, Eger.

Kovács István

kir. táblai bíró, Nyíregyháza.

Leffler Samu

tanár, Nyíregyháza.

Lengyel Endre

gör. kath. lelkész, esperes,
Nagy-Kálló.

Martinyi József

főgimn. igazgató, Nyíregyháza.

Mészáros Ferencz

tanár, Nyíregyháza.

Dr. ifj. Reiszig Ede

a herald. és geneal. társaság
igazg. vál. tagja, Budapest.

Süttő József

ügyvéd, Nyíregyháza.

Simicska Endre

a szabolcsm. gazd. egyesület titkára,
Nyíregyháza.

Szabó Endre

közgazdasági író, Budapest.

Szabó Miklós

gör. kath. lelkész, Napkor.

Szikszay József

ügyvéd, Nyír-Bátor.

Szlabóczky Imre

tanár, Nyíregyháza.

Ujfalussy Zoltán

m. kir. erdőfelügyelő, Nyiregy-
háza.

Vende Aladár

a monografia segéd-szerkesztője,
Budapest.

Vende Ernő

tanár, író, Budapest.

Virágh László

mérnök, Kis-Várda.

SZABOLCS VÁRMEGYE

TÉRKÉPE.

Jelmagyarázat:

- RENDTAN VÁROS
- Nagy község
- Kis község
- Pusztá
- Vaspálya
- Közlekedési ut.
- Megyei határ
- Járás határ
- Városi határ
- Földrajzi határ
- Mészkő
- Gát
- Vasúti állomás
- Fűrészhely
- Vörösm
- Kastély
- Triangulációs pont

Járások:

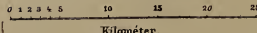
1. Dadaí alsó járás
2. Dadaí felső "
3. Bogdányi "
4. Kis-Várdai "
5. Tiszai "
6. Nyír-Bátort "
7. Nagy-Kállói "
8. Nyiregyháza rend. t. város.

Színek magyarázata:

- 100 métert meg nem haladó mélység
- 200 métert meg nem haladó stb.

Mérték 1:420,000

ELŐSZÓ

indenesetre tudományos értékkel bírna, elkalandozni a beláthatatlan messze távolba és elmerengni a feltevések és elméletek tág mezején a felett, hogy a történelmet évezredekkel megelőzött képződési és átalakulási korszakokban, hazánk földje miként bontakozott ki az östömegből. A föld központja felé húzódó tűznek, a föld felületén elterült tengervízzel folytatott harcza, mennyiben hatott közre annak átalakítására; — az „édes tenger“ elméletének, valamint ez elméletből levont azon következtetésnek, hogy e víztömeg elvégre a vaskapunál tört magának utat kelet felé — megemlítésre méltó feltevések ugyan, — de nem alkalmasak arra, hogy itt bővebb vitatás tárgyát képezzék.

Valószínű az, hogy e víztelenítési folyamat mindinkább lassúbbá vált; mocsarak s a buja ősnövényzet minden faja, bő táplálékot és biztos menedéket nyújtott itt az állatvilág milliárdjainak hosszú időszakokon át s így képződött az a dús talaj, az az áldott föld, a melyet hazánknak mondhatunk, s a melynek tipikus, kiválóan szép részlete — *Szabolcs vármegye*.

Az a hullámos felszín, a mely megyénket jellemzi, a tenger vize alatti zátony-képződésnek tartható-e, vagy a Tisza-meder felé igyekvő belvizek munkájának, — az ilyen dombtetők szelnyalásaiban található elszenesedett óriás orsósarok és nádgyökerek ennek vagy egy későbbi kornak termékei-e, — volt-e része ebben a munkában vulkanikus befolyásoknak is, s az itt található temérdek nyers obsidianok és nucleusok közel vidéki vulkanikus kitöréseknek és helyi használatnak maradványai-e, vagy az őskori népek folytonos vándorlásainak itt hagyott emlékei-e, — minő képe volt a Nyírségnek akkor, a midőn az őállapotból kibontakozott, — mily növény- és állatvilág borította el és lakta e földet akkor, a midőn termőképessé lett, — kik voltak őslakói, idősámi-

tásunk előtt csak egy ezredévvél is: mind e kérdésekre a történet és természettudomány adós marad a felelettel, sőt e homályt nem világítják meg kellően későbbi kútforrásaink adatai sem, mert habár Erdélyre, az Alduna vidékére és hazánk azon részére nézve, a mely a Tisza és a Duna között, valamint a Dunán túl fekszik, az ókorból már teljesen megbízható adatokat bírunk, mélységes sötétség fedi el azokat a viszonyokat, a melyek e közben Magyarország azon részében léteztek, a mely a Maros, Tisza és Szamos között terül el.

Első megbízható kalauzunk (500. kör. Kr. sz. e.) Herodotos, közvetlen az Istros folyón túl, az *agathyrseket* nevezi meg; de ezek közvetlen szomszédságában észak felé a *neurokat*, s így felette nehéz lenne megállapítani, hogy e két népfaj közül a Nyírséget melyik tartotta megszállva; Strabo szerint (63. kör. Kr. sz. e.) ugyanitt *geták*, Plinius szerint (61. kör. Kr. sz. u.) a Kárpátok alatt — e területet Hercyniának nevezi — a *jazygok*, Tacitus szerint (55. Kr. sz. u.) *dákok*, *sarmaták*, *búrok*, Cl. Ptolomaeus szerint (150. kör. Kr. sz. u.), kizárólagosan *dákok* laktak.

A római császárok későbbi uralma alatti időben e vidéken a *szabad dákokat* és *carpokat* látjuk s alig egy század leforgása után, a népvándorlás ugyanitt — a Tisza és Szamos mentén — a *sarmatákat* találja; de hogy e sarmaták, a kiket még a negyedik században Magyarország területétől a bastarna népfaj és a Kárpát-hegyláncz választ el, mikor és miként kerülnek e vidékre, e körülményt mély homály fedi, hacsak a sarmaták alatt a *jazyg-sarmaták* maradványait nem kell értenünk.

Ha azon a hagyományon lehetne elindulnunk, hogy a Csörsz- vagy Ördög-árok, a mely megyénk területén is több helyütt átvonul, mint védelmi mű a *jazygok* és *quadok* közötti határvonalat képezte, ez esetben megállapíthatnók azt is, hogy ez idő tájt a régi Szabolcs vármegye déli mocsaras vidékét *jazygok*, a Nyírséget pedig *quadok* lakták, valószínűleg azonban *gót* fenhatóság alatt.

Az ötödik században Attila terjeszti ki világralmát Magyarország egész területére, míg a hatodik században e területet s így megyénk területét is a *gepidák* tartják megszállva, utánok pedig több mint 200 éven át az *avarok*. Ezeknek Nagy Károly által, a VIII. század végével történt legyőzése után hazánk északi részén s így megyénk területén is, *szláv-morva* fajokat látunk letelepülni, a nélkül azonban, hogy e faj itt egységes nemzetet és államot alkotott volna, mert hiszen Anonymusnál olvassuk s más forrásokból is tudjuk, hogy megyénk területét a magyarok bejövetelekor fel egész a Szamosig, *bolgárok* és *kazárok* tartották elfoglalva.

Ne kutassuk már most tovább azt, hogy őseink a vereczkei szorosnál törtek-e be Magyarország területére, avagy az Aldunán, — sem azt, hogy megyénk területét Szabolcs, Tuhutum és Tass vezérek hódították-e meg, avagy Kund kapitány, — bizzuk mindannak a megírását, hogy a magyar nemzet honfoglalása, harcrai, államalkotása és további fejlődése körül Szabolcs vármegyének mi szerep jutott, e monografia megírónak szakavatott tollára és

szorítkozzunk feladatunk tulajdonképeni tárgyára: Szabolcs vármegyének ismeretetésére az utolsó ember-öltők alatt.

Megyénk képe ezelőtt egy fél századdal megnyerő és érdekes volt. Képzeljünk magunk elé egy mérföldekre terjedő hullámos fensíkot, a tetőkön tölgyerdővel, cserjével és sima zöld pázsittal, a lejtőkön könnyen művelhető gabonaföldekkel, a völgyekben nyírerdővel s kötött, dúsan termő talajjal, a fenekekben sűrű nádasokkal, szíkes és halbő, tiszta vízű tavakkal, melyeknek sima tükrét a vízimadarak ezrei borítják; menjünk az egymáshoz közel fekvő községekbe, melyeknek rendszertelenül épített, de csinos és tiszta nádasházaiban sorsával megelégedett és földesurat tisztelve szerető munkás nép lakik, látogassunk el a falu végein évszázadok óta őrt álló nemesi úri kúriákba, ahol anyagi jólét mellett, patriarchális élet, vendégszeretet és vallásosság honol, s megkapjuk a Nyír hű képét. Ha gyönyörködni akarunk egy öserőben lévő, kitartó, munkás népben, egymástól távoleső, rendszeresen épült, nagykiterjedésű falvakban, vég nélküli aranykalászos rónákban és a délibáb rezgő látképeiben visszatükröződő mérhetetlen síkságokban, úgy tekintsük meg a szabolcsmegyei Alföldet. De nem lenne teljes és hű vármegyénk képe, ha nem foglalnók be annak keretébe a Tiszahátat Csegétől fel, egész Vásáros-Naményig, megyénknek e hasonlíthatatlanul legszebb részét, a mely nyugat, észak és kelet felől öleli körül vármegyénket, a Tiszahátat — a leghaldúsabb folyó partját szegélyező ős tölgyerdőkkel és füzesekkel, kitünő legelőivel és virányos rétekkkel, háttérben a Hegyalja emelkedett lépcsőzetes szöleivel, Zemplén, Ung és Bereg bükk-erdős hegyormoival, s ha meg nem emlitenők megyénk nyugati és északi részén a Tiszahát és a Nyír között elnyúló árterületet, vég nélküli nádasaival, halastavaival, a darvak, gödények, hattyúk és kócsagok ez őstanyáival, a magas árvizek által ide-oda hányt s vetett úszólápjával, a melyekre nézve a tulajdonjogot a szél változatos szeszélye gyakran kérdésessé teszi, birtoklásukat pedig, ideig-óráig, csak kiczövekelés vagy kikötés biztosítja.

Ez megközelítőleg hű képe a régi Szabolcs vármegyének, a mely bölcsője, otthona és — mondhatnám — kizárólagos birtoka volt annyi ősnemes családnak, a Bolug-Simian és a Megeriek törzsének, a Kaplonyok, Hunt-Pázmánok, Gut-Keledek unokáinak.

S valóban, ha vannak is vármegyék, a melyek búzatermő talajukkal, regényes fekvésükkel, stílszerűen kiépített városaikkal, műemlékeikkel s a közművelődés terén elért nagyobb sikerekkel méltán dicsekedhetnek, — *a tiszta magyar, nemes, úri vármegyének Szabolcs volt mindenkor a mintaképe, e vármegye volt otthona a független szabad gondolkodásnak, a vendégszeretetnek és a vonzó társadalmi életnek.*

Hiszen nemcsak a szomszéd vármegyékből, hanem az ország minden részéből is megjelentek és képviselve voltak itt évente e megyék számos kitünőségei: Ung megyéből a gróf Török, Turánszky, Csuha, Füzesséry; Beregből a Lónyay Bay, Uray; Szatmárból a Kende, Szuhányi, Szerdahelyi, Domahidy, Ujfalussy, Jékey, Boér; Biharból a Fráter, Eröss, Szunyoghy, Beöthy; más szomszéd megyékből, Erdélyből, a Dunán túlról a Sennyey, csicseri Orosz, Szentimrey, Borbély

és Zábráczy, Komáromy, Recsky, Szereday, Baranyi, Wesselényi, Jósika, Bernrieder, Zichy Jenő, Keglevich Béla és még számosan, hogy az itt páratlan alakban kifejtett társadalmi életben részt vegyenek — lássák, miként lejtik Szabolcsban a kállai kettőst, s hogy mulatnak nálunk a Boka Károly és Benczi Bertí cigány-prímások varázs-zenéje mellett a Vayak, Ibrányiak, Patayak és Kállayak, s hogy minden évben találkát adjanak egymásnak az őszi agarászatokon, a debreczeni vásáron, a pócsi búcsún és a mádi bálban, az eladó leányok e látogatott és háládatos vásárain.

A társadalmi életet vármegyénkben e század elején Kállay Miklós alkotta meg, akinek elismert értelmi fölénye, gazdagsága, határt nem ismerő vendégszeretete s különösen azon körülmény, hogy Szabolcs vármegyének 18 éven át volt alispánja, lehetővé és könnyűvé tette összehozni és együtt tartani a megye-gyűlések alatt Nagy-Kállóban és azonkívül kálló-semjéni kúriáján a megye színét-javát.

Később a megyei társas élet gyúpontjai voltak: az Erős Lajos, id. Zoltán János, Vay Diénes, Ibrányi Ferencz, Kállay Gergely, Péchy László, Jármay Imre, gf. Degenfeld Inre, Nozdroviczky György, Patay István, Bónis Sámuel, Kállay Ödön, gróf Vay Ádám, Elek Mihály, Mikecz Tamás, Kállay Ákos, Csuha Tamás, a Gencsyek s mindenekelőtt a Kállay Emánuel vendégszerető házai.

Kedélyes, víg élet jellemezte vármegyénk e jeleseinek gyakori együttlétét és gyakorolt hasonló befolyást megyénk egész társadalmára. Itt beszélték meg a követküldést, később képviselő-választást, a megyegyűléseken teendő indítványokat és hozandó határozatokat; itt készítették elő a tisztviselő-választásokat és foglaltak állást a politikai események mellett, vagy azokkal szemben; ezek alapították a felső-szabolcsi gazdasági-egyletet és az egész országban legelső agarász-egyletet. A haladás zászlóját ezek vették kézbe, szabadságharcunknak ezek voltak lelkes szóvivői, a passiva resistenciának ők voltak szervezői, az emigrációnak bőkezű maecenasai és döntő tényezők azon hazafias politika terén, a melyet az egész vármegye mindenkor önzetlenül követett.

Ez táji és társadalmi, rövid képvázlata megyénknek, a míg azt a tizenkilencedik század második felének rohamos kultur-törekvései át nem alakították, s míg a patriarchális társasélet az u. n. modern társadalomnak helyet nem adott.

Ma már minden megváltozott. — A tágas legelők és erdők helyén búza-földeket és nagy kiterjedésű szőlőültetvényeket s — hála a mindenütt keresztül vitt ártérszabályozási és tagosítási rendezéseknek, — a tavak és nádasok helyén szelid réteket látunk, az erdőket pedig az utak mentén s az egyes birtokok határvonalain sűrű akáczsorok váltották fel. Közutainkra vonatkozólag a civilizált nyugat utasa sem jegyezné fel ma már naplójába: „lutum luto imponunt et hoc vocant töltés,” — mert a régi kacsaringós, gyepes, tengelyig járó homokos utak és sár-gázlók helyett, kő- és vasútak szelik át minden irányban megyénk területét, s a cigány-posta ős intézménye felett is győzedelmeskedik a távirda és telefon.

S a társadalom? No erre még inkább elmondhatjuk: — „*et nos mutamur in illis!*“

A szabadságharcz alatti, — nemzetünknek annyi dicsőséget hozott — két év, teljes jövedelmi deficizzel végződött a birtokos osztályra nézve. A munkásosztálynak az úrbéri és hason-természetű szolgálmányok teljesítése alóli felmentése, a csekély úrbérváltságnak vontatott folyósítása, a változott viszonyok folytán elkerülhetlenné vált gazdasági beruházásokra szükséges tőke teljes hiánya, az új adózási rendszer felette terhes és zaklató volta, nemkülönben azon sajnós, bár menthető körülmény, hogy a birtokos osztály a megváltozott viszonyokkal nem tudott és nem akart számolni, mert a dolgok új rendjének tartós voltában éppenséggel nem hitt, — mind e körülmények az azon időben felette drága hitel igénybevételére kényszerítették s a tönk szélére juttatták meggyénk virágzó nemességét.

Elég volt két évtized arra, hogy az ős birtokost deposszedálja, anyagi függetlenségétől megfoszsza, a közügyekben gyakorolt döntő befolyását megsemmisítse s a társadalmi rendet teljesen megváltoztassa és alapjában felforgassa.

Ma már hiába keresnök a faluvégeken ört álló nemesi kúriákat, a szeretet és kölcsönös becsülés kötelekével hozzájuk fűzött vallásos munkás népet, a fent említett társadalmi gyúpontokat és érintkezést; hiába keresnök a nemes birtokos osztályt, mint a közügyek egyedüli irányítóját, a közéletben a tekintélyt, az általános megelégedést és jólétet, az emberek szívében örömet, kedélyt s az ideálokért való rajongást, — nem, — mindezeket már nem találnök meg. De találunk a régi nemesi kúriákon új települteket, a falvakban szegény, elégedetlen, új és régi földesurait egyaránt gyűlölő munkásnépet, a társadalmi fókuszok helyett kaszinókat, a tekintélyek helyett a tőke hatalmát és rosszul értelmezett és alkalmazott egyenlőséget, az elégedettség helyett igényeket, az ideálok helyén sívár materializmust.

S valóban ma már ott állunk, hogy vármegyénkben a társadalmi élet — az emberiség minden tevékenységének e legnemesebb célja — Nyíregyháza kivételével, hol az bizonyos városi, polgári értelemben szépen fejlődik, alig nevezhető már annak; e téren bizony alig törekszik már valaki vonzó szerepkörre; egyesek kísérletei az általános apathia szirtjein rendszerint hajótörést szenvednek s meggyénknek immár csak két társadalmi gyűlhelye emelhető ki: a mándoki *Forgách* és a királytelki *Dessewffyek* vendégszerető házai. Ecseteljem-e még tovább az anyagi és erkölcsi hanyatlás letűnt korszakát, — felsoroljam-e annak rombolásait, — reá mutassak-e, megnevezem-e a bűnösöket és bűneiket, — hullassuk-e a bánat és részvét könyűit a közállapotok romlása s az elvérzett áldozatok hekatombái felett? Nem, — ne tegyük. Ne tegyük egy üdvös reakció — a nemzeti szellem új ébredésének reményében, — a melynek kedvező előjeleit már is észlelhetjük — s ne tegyük ma, nemzetünk és államiségünk fennállásának ezredéves öröm-ünnepén, a mely nem a bánat, nem a vád és megtorlás, — de a bocsánat és kiengesztelődés magasztos ünnepe kell, hogy legyen, — s mert bizom a jövőben és reménylem, hogy a fentiekben ecsetelt viszonyok, csak rövid átmeneti korszaknak múló árnyképei. Hiszen a bár erőben és létszámban megfogyatkozott, de a létért való küzdelemben megedzett birtokos középosztályban találjuk fel ma is az állam-

fentartó elemet s ennek megmentésére törvényhozás és minden kormány bizonyára sietni is fog; — hiszen a gondviselés által gyakorlati józan észszel megáldott, de ámitók által félrevezetett munkás nép elvégre is rá tér a sors által részére kimutatott természetes ösvényre, — a melyen haladva hazánk magyar-nemzeti jellegének erős oszlopává válhat. S egyben a letűnt korszakot általában felülműlják a jelen idők: a kitartó munkásságban, s egyben nem maradnak annak mögötte: hazafiasságban a politikai élet fórumain, s így csak a történet esalhatatlan tanulságaiból merítem azon erős hitemet, hogy a mely nemzet beléletét ernyedetlen munkásság jelzi, a mely nemzet magatartását önzetlen hazafiság irányítja, annak fennállását és virágzását sem megpróbáltatás, sem balsors veszélyeztetni soha nem fogja.

Te szűkebb hazám, szeretett Szabolcs vármegyém! Te már is megértetted az idők intő szavát; dolgozol és munkálkodol erődnek minden erejével, hogy a szenvedett sérelmeket és életerős szervezeteden ejtett sebeket behegeszd, hogy Szabolcs vármegyének régi fényét visszavarázsold s az anyagi jólét révébe jutva, áldozataidat a hon oltárára is letehesd.

* * *

Szabolcs vármegye közönsége az 1894. év május hó 9-ik napján tartott r. közgyűlésében szolgáltatta magasztos tanújelét hazafias áldozatkészségének azzal, hogy — eltekintve más, nagyszabású létesítményeitől, — a millenáris év emlékének megörökítése céljából, a vármegye monografiájának megírását határozatilag elrendelte.

E mű megírása és kiadása a megyei monografia-bizottság és számos jeles szakírónak közreműködése mellett, a „Magyarország Vármegyéi és Városai“ című országos monografia szerkesztő bizottságára bízott, s e nehéz feladat fényes sikerét e szolennis bizottság nagy tudással párosult lankadatlan igyekvésének és körültekintésének köszönhetjük.

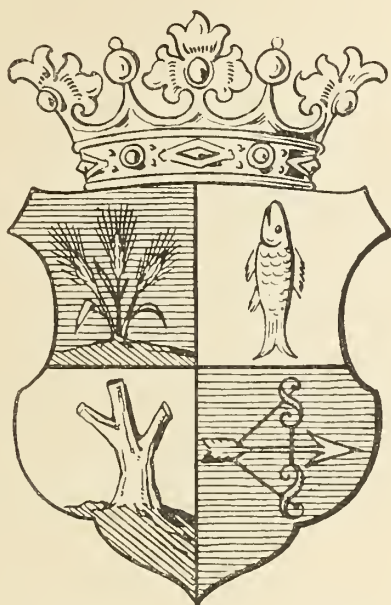
Az előszó megírása nekem jutott osztályrészül, s ennek megírásánál oda törekedtem, hogy a szíves olvasó figyelmét megynk leírásának és történetének azon mozzanataira irányítsam, a melyek az előttünk fekvő monografiának egyes fejezeteibe beilleszthetők nem voltak.

Ha e megtisztelő megbízásomnak és feladatomnak csak némileg is eleget tettem, úgy egyedüli vágyam, — hogy csak egy szemernyivel is hozzájáruljak e jeles mű létesítéséhez, — beteljesült, s én nyugodtan adhatom át a szót Szabolcs vármegye monografiája megíróinak, hogy bemutassák a vármegye táj- és népisméjét, megvilágítsák történelmi fejlődését, kiterjeszkedjenek mindazon kulturális eszközökre, a melyekben haladásunk biztosítékait ismerjük meg, hogy lelkes szavakban szemünk elé varázsolják a mult nagy alakjait és magasztos példáit, hogy mindezen okulva, mindezekből lelkesültséget s önmagunk iránti bizalmat merítve, biztosítsuk hazánk jobb jövőjét és hálaszózatunknak Szabolcs vármegye törvényhatósága iránt ekképen adjunk kifejezést:

*Isten! Te ki népünket e Haza szent földére vezérléd és megengedéd, hogy e nép állami létének ezredévét elérhette és megünnepelhette, tartsd meg e hazát minékünk magyaroknak s vedd oltalmadba szűkebb hazánkat — szeretett vármegyénket; mert aniképen e nemzet nélkül a haza üres fogalommá válik, úgy vármegyei ős szer-
vezetünk az, a mely egyaránt oltalmaz és megvéd hazát és nemzetet.*

Kelt Nyíregyházán, 1900. évi január hó 1-én.

KÁLLAY ANDRÁS.

SZABOLCS VÁRMEGYE CZIMERE.

SZABOLCS VÁRMEGYE FEKVÉSE, HATÁRAI, TERÜLETE ÉS VÍZRAJZA.

nagy magyar alföldi medenczének északi határvonalán fekszik Szabolcs vármegye, az északi szélesség $47^{\circ}31'$ — $48^{\circ}28'$ és a keleti hosszúságnak (Ferrótól számítva) $38^{\circ}40'$ — $40^{\circ}15'$ fokai között. Alakja legmegközelítőbben háromszöghöz hasonlítható. Legszélesebb a keleti határán, a hol Bereg,

Szatmár és egy kis vonalon Bihar vármegyével érintkezik. Nyugat felé haladva, mindinkább keskenyedik a területe. Délről Hajdu vármegye erősen benyúlik a Tisza-Polgár határában esúcsosodó háromszögbe. Az éjszaki határvonalon a Tisza délnyugati irányban húzódó folyása adja a háromszög harmadik oldalát, a mely Zempléntől és Borsodtól választja el Szabolcs vármegyét.

Területe : $4639.03 \square$ km; egészben a tenger színe fölött 200 méteren alól fekvő mély síkság, a mely a vármegye északnyugati esúcsán 100 méter alá száll. A vármegye területének legnagyobb részét a T.-Eszlár, Nyíregyháza és Új-Fehértó határain délről északra irányuló vonaltól keletre fekvő, — délről északra nyúló, — mintegy $4825 \square$ km. területű Nyír képezi, melyből Szabolcs vármegyére körülbelül 3349, Szatmárra 290, Biharra 380, Hajdu vármegyére pedig $806 \square$ km. esik.

A Nyírnek enyhén lejtő nyugati határán túl a legacézlosabb búzát termő, — televényben gazdag, — homokos terület: T.-Polgár, T.-Dob, T.-Dada, T.-Büd, Büd-Szt.-Mihály, T.-Lök, T.-Eszlár, Nagyfalu, részben Nyíregyháza és Új-Fehértó nagyterjedelmű határaiban fekszik.

A Nyír észak felé a szemnek észrevehetetlenül lejt és határát itt a Berkesztől Venesellőig vonuló, — mintegy 50 km. hosszú — 1880-tól 1883-ig épült Lónyay-gyűjtőcsatorna képezi, a mely a Nyírből a Rétköz felé rohanó nagymennyiségű csapadék-vizeknek útját állja, felfogja és Venesellőnél a Tiszába vezeti — és választja el az úgynevezett Rétköztől, mely mintegy 140,000 holdnyi terület, a hol a Tisza-szabályozás előtt, — kivéve a községeknek belterületét és ezek határainak egyes kisebb-nagyobb homokos szigeteit, — a vízimadarak Európában ismert csaknem minden fajainak milliárdja, csíkok és halak éltek és szaporodtak; sőt azután is addig, míg a Nyírvizeket felfogó gyűjtő-csatorna el nem készült, a mely művelet a Nyírvíz-szabályozásnak előmunkálatát képezte.

Keletre keskeny és csakis a Kraszna mellett mocsaras szegély választja el a Nyírt a Tiszától és Krasznától, mely helyen meredeken, másutt lejtősen megy át a környező agyagos lapályba.

A déli bihari oldal, mely meredeken hajlik a Berettyó és Ér folyó medencéjére, oly élesen válik el a szomszédos televényes agyagtalajtól, hogy az uralkodó szelek a homokot mintegy reáborítják az egészen elűtő természetű talajra és a Nyírnek határát, lassan bár, de mindinkább délre tolják.

Míg éjszak felé a Nyírnek homokja lejtősen és elmosódottan, addig itt meredeken határolódik.

Szabolcs vármegyének kőzetei, hegyei egyáltalában nincsenek.

A Nyír egy a síkságból kiemelkedő homokmagaslat, melynek kelet-

SZABOLCS VIDÉKE TOKAJ FELÉ.

kezéséről alább lesz szó, és a mely kiemelkedést egy zezgúgos vonal egy nagyobb éjszaki és egy kisebb déli részre oszt.

A déli rész mintegy negyedét képezi az éjszakinak.

Vízválasztó.

A vízválasztó vonal Vásáros-Naménynál kezdődik és Ilk, Nyír-Mada, Papos, Jármí, Hodász, Császári, Nyír-Bátor, Mihálydi, Nyír-Béltek községek határain át Hadházig vonul.

A vízválasztó vonalnak gerincze V.-Namény közelében 139, Ny.-Béltek határában már 186, Hadház és Böszörmény között pedig megint csak 162 méter magasságban fekszik a tenger színe felett, míg a Tiszának null pontja Naménynál 113, Tokajnál 97, Tisza-Polgárnál pedig 93.

A vármegyét határoló, némely helyen átszelő Tisza medrének 223 km. útjában tehát 20 méter esése van.

A Bodrog és a Takta, a mely utóbbi csak a közeli Tarczal tájékán szedi össze magát mocsarokból folyóvá és csak is espadékos időben folyik, máskor pedig álló víznek tekinthető, csak torkolatuk közelében néhány kilométer hosszúságban érintik Szabolcs vármegye határát.

A Nyír, bár agyagban, televényben, tehát termőképességben is jóval

magasabban áll, mint például a pestmegyei homokterület, mégis alá van vetve a szél hatalmának.

Miután pedig nálunk az északi szél uralkodó és valószínűleg az ősidőkben is az volt, a völgyületeknek főiránya is ezen tényező befolyása alatt csak is északról délnek felfelé lejtőleg irányulhatott. A vízválasztó vonalon túl pedig — szélenyhében — a homok rövid távolságban meredeken rakodott le völgyképződés nélkül, hasonlóan, mint azt telenkint hófúvások alkalmával észleljük.

Az északi szél után, gyakoriságban és erőben, a nyugoti következtén, a homokdomboknak többnyire a keleti része meredekebb, mint a nyugoti.

A domboknak és völgyeknek említett elhelyezkedése azonban csakis a fővonásokban áll, mert a számba veendő különböző szeleknek behatása következtében, az említett irányoktól eltéréseket is tapasztalunk.

Az egyes domboknak a környező részből való kiemelkedése ritkán haladja meg a tíz métert. Legtöbbször azonban ezen magasság alatt áll.

Vízrajzi tekintetből a mai Nyírnek északi szomszédja — a Rétköz — alig hasonlít a Tisza- és Nyírvízszabályozás előttihez.

A régi óriási *Rétköz* ingovány-mocsár volt, a honnan tavaly is egy álló helyzetben elsüllyedt *Cervus alces*nek agancsos koponyája került a szabolcsi muzeumba Ibrány közeléből. A hol évezredek alatt a vízinövények mindig víz alatt álló maradványaiból vastag tőzegrétegek, levegő hatásának is kitett korhadékaiból pedig méternyi vastag humus-rétegek képződtek, ma áldást osztó gazdasági kultúra van; mely távolról sem engedi sejteni azt, hogy pár évtized előtt ott pákászok élték víg napjaikat.

A Nyírvíz-szabályozásnak 1888-ban történt befejezése óta a Nyírnek képe is megváltozott.

A homokdombok között elterülő mélyedésekben ősidőktől fogva képződött, — egy vékásnyi, ezer holdnyi — kárászokban, csukákban, pontyokban bővelkedő, nádas, gyékényes, szikes-tavakat a Nyírnek északi lejtőjén, hét völgyületen át a Tiszába vezették le és a tavak szántófölddé, kaszálóvá változtak át.

Voltak ugyan a Nyírvíz-szabályozás előtt is itt-ott szivárgások, ezek azonban csak csekély részét — és mintegy rohamokban, nem egyenletesen — vezették le a felesleges vizeket. De olyan jelentéktelenek voltak, hogy nem is tartották érdemesnek azokat külön névre elkeresztelni.

Az ujonnan készült levezető csatornákat a völgyeknek fontosabb helyei szerint nevezték el.

Ezek a következők:

A csatorna neve	Főfolyás hossza kilométerekben	Mellékágak és szivárgók száma	A csatorna há-lózat hossza mellékágak- és szivárgókkal együtt kilométerekben	A főcsatorna fenékpontjának tengerszín feletti magassága méterekben	
				kezdetén	végén
Berkeszi	47	40	160	146.160	98.676
Demecseri	37.5	41	216	148.748	97.627
Bogdányi	5.7	1	7.0	100.447	96.947
Sényői	18.7	7	44.0	114.156	96.598
Kemecsei	54.6	52	230	156.194	96.520
Kótaji	47.0	40	176	139.860	95.835
Simai	31.5	7	42	118.895	95.502
Nagyobb mellékfolyások.					
Thass—pátróhai	7		7		
Demecser—berkeszi	11		11		
Pazony—kemecsei	10		10		
Főösszeg	320.0	188	903		

A Rétköz.

Levezető csatornák.

SZABOLCS VÁRMEGYE GEOLOGIÁJA.

zabolcs vármegye területén hegyek nincsenek, ásványok vagy kőzetek nem fordulnak elő, és így csupán a földtani ismeretetésre kell szorítkoznunk, még pedig igen gyér adatoknak alapján, miután a vármegye zömét képező Nyírnek beható ismertetésével foglalkozni eddig még érdemesnek nem mutatkozott, mert a talajvizet szolgáltató kutak mélysége alá sem Hunfalvy, sem Sipos és mások be nem pillanthattak.

A környező — kisebb-nagyobb mértékben homokkal és televénnyel vegyült — lösz-talaj felett kiemelkedő mintegy 4825 □-kilométer hullámos felületű homokos agyag, — de nagy részben homok-terület, melyet *Nyírnek* nevezünk, mint az előző fejezetben említve volt, azon félszigetnek északkeleti zugában fekszik, melynek nyakát a Szilágyságban az egymástól csak öt kilométer távolságban fekvő Kraszna és Berettyó határolják.

A Nyír
képződése.

Mi a Nyírséget képező homok vagy homokos agyagterületet zátony-képződésnek tartjuk, mely azon időben keletkezhetett, mikor a hazánk síkságát borító édesvízü tenger magát a Duna lefolyását keresztező gneisz-hegységen mérhetetlen idő alatt áttörte, ott, a hol időnkben e hegységnek czukorsüveg-alaku, — a víz koptató hatásának ellenállóbb — kvarcztömbjei a vaskapúhajózási akadályt képezték, mindaddig, míg a magyar szakértelem és magyar áldozatkészség azokat elhárította.

A Nyír képződésének területén oly vulkanikus emelkedésnek kellett lenni, mely az egyesült Krasznát, Szamost és Tiszát meggátolta abban, hogy vizeit rövidebb úton vezethesse vissza anyjához, a tengerhez.

Míg a Berettyó, — a mely a Krasznához közel ered és az Érfolyással egyesül, — akadályba nem ütköztvén, nyugotnak tart és Mező-Túr közepében a Körösbe szakad, addig a Kraszna-, Szamos- és Tiszának óriási kanyarulatot kellett tenni a Nyír körül Csapig északi, Tisza-Luczig délnyugati és onnan Titelig, hol a Dunával egyesül, déli irányban.

A Tisza által körülfolyt háromszögnek, — melynek északi csúca Csapnál van, — déli oldalát az Érfolyással egyesült Berettyó képezi, mely nyugatnak tör.

Ezen háromszögü nagy területen, melynek északkeleti zugában a Nyír fekszik és a melyet a víz különböző irányban körülfolyt, olyan áram helyett, amely a nyugatra törekvő Berettyót keresztül gázolta volna, szükségképen örvénynek kellett keletkezni, a mely területen tehát a víz csak keringett

A TISZA BERCELNÉL.

és lassúbb folyású lévén, a súlyosabb homokszemek alá süllyedtek, míg a lebegő finomabb agyagrészececskéknek zöme az örvény határain kívül ülepedett le.

Hogy valamely vidéknek miként való képződéséről véleményt alkot-hassunk, szükséges annak nemcsak felületét, de a mélységben előforduló rétegeket s azoknak elrendezkedését is ismernünk.

Tekintsünk tehát előbb a Nyírnek felületére.

A Nyírt képező homok, vagy agyagos homok a szél hatalmának van alávetve és adja meg felületének alakját. A esapadék-víz másodsorban szerepel.

Szélirányok
befolyása.

Az uralkodó szél nálunk az északi, és valószínűleg így volt az ősidőkben is. Az északi szélnek hatalma délfelé halmozta fel a homokot.

A homok oly magasra torlódott fel, hogy míg a Tiszának 0 pontja Tokajnál csak 97 méter a tenger színe felett, ezen helytől délkeletre 60 kilométer távolságban Nyír-Lugos és Encsenes közelében a Tisza és Berettyó vízválasztó vonalán, mely Vásáros-Naménytől Hadházig zig-zugosan húzódik, legmagasabb pontja 186 méter.

Azon körülményből, hogy a Nyírben 460 méternyi mélységig, és a Tiszának mai felszíne felett 83 méternyire ugyanegy természetű — úgy területre, valamint vastagságra nézve különbözőleg váltakozó — homok- és agyagrétegekre akadunk, azt kell következtetnünk, hogy azon kőzetkiemelkedés, melyhez még le nem hatolhattunk, és a mely a Tiszát és felső mellékfolyóit, a Nyírt megkerülni kényszerítette, magasra nyúlt fel, a melyre az első zátonyképződés felrakódott és a szelek hatalma alatt, a felület a maihoz hasonlóan alakult. Ezen kiemelkedés folyton süllyedvén, a zátony — megtartva jellegét továbbra is — folyton vastagodott, míg a Lugos- és Encsenes közötti legmagasabb pont is készen nem lett. Ekkor azonban ismét emelkedett úgy, hogy a zátonyképződés lehetetlenné vált.

Rétegek.

Tisza-Lökön a Tiszának közvetlen közelében a 100 méter mélységű kútnak fúrása alkalmával nem akadtak azon kékesszínű agyagrétegre, melyet Csaptól Tisza-Polgárig hullámos vonalban a Tisza medrében a legtöbb helyen találunk, és a mely réteg számos őslényesontokat tartalmaz. Bizonyítéka ez annak, hogy ezen réteg a Nyír alá nem nyúlik, tehát később keletkezett.

E rétegnek hullámos vonala és az a körülmény, hogy ez a tokaji hegyen magas fekvésben is találtatik, ezen rétegnek megszakadását bizonyítja. A tokaji hegy és talán az egész Hegyalja újabb képződés, mint az ősemlősök csontjait rejtő réteg. Ekkor emelkedhetett ki a Nyíren észlelhető vízválasztó vonal is, mely Nyír-Lugos körül legmagasabb.

Völgyek és
tavak.

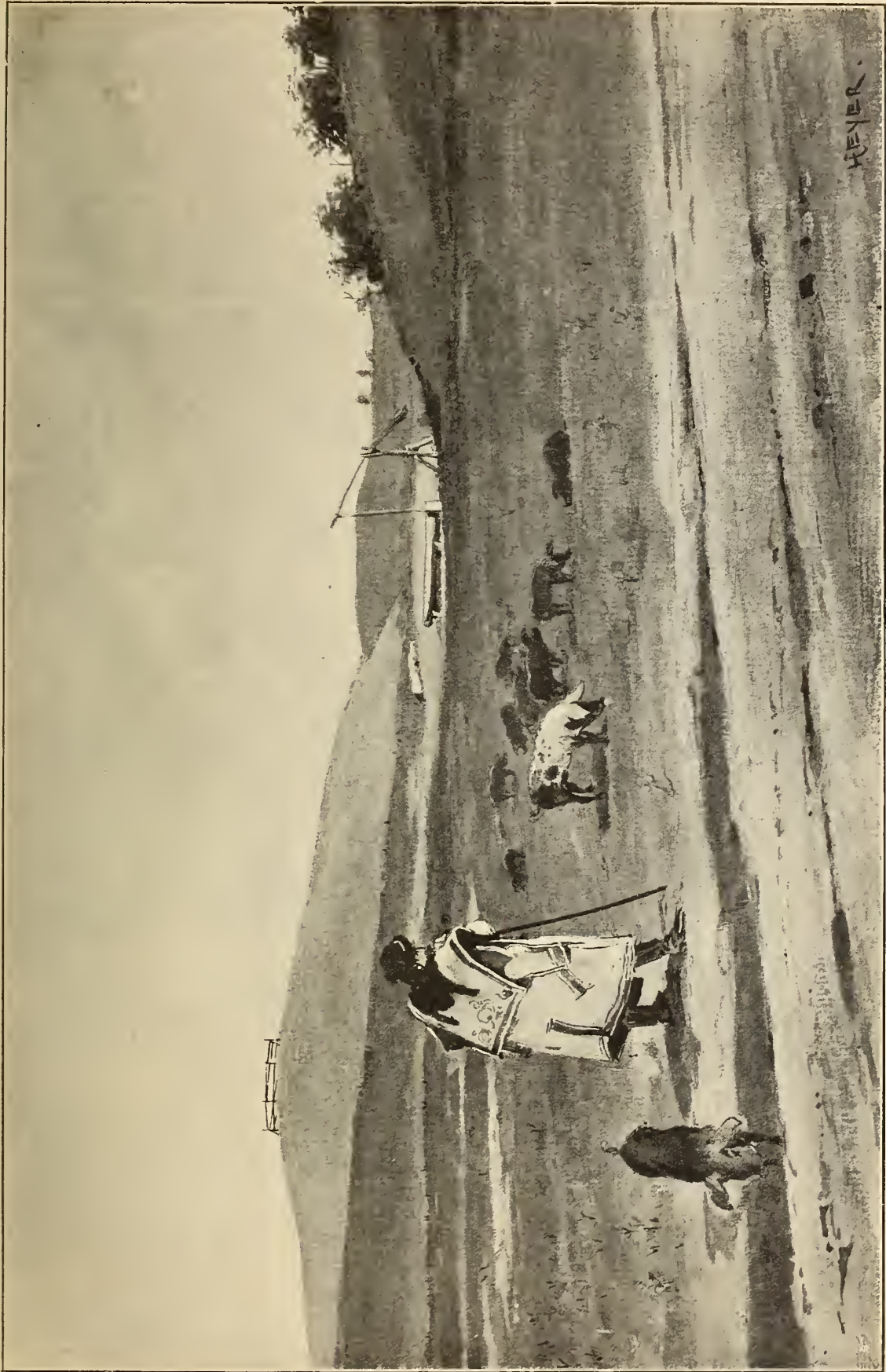
Hét fő völgyület vonul fel a Tisza árterét képező Rétközről dél felé, apróbb mellék-völgyekkel.

A Nyír-vizszabályozás előtt a vizeknek vagy igen korlátolt, vagy épen semmi lefolyása nem volt és így a völgyekben képződött apró, de néha több száz holdnyi katlanokban számtalan haldús tó alakult.

Azon tavak, melyeknek vizei a hónap hirtelen olvadása alkalmával megduzzadván, időnként részben lefolyhattak, dús vízi növényekkel voltak borítva.

Azon tavak azonban, a melyek még részleges lefolyással sem bírtak, növényzet nélküli szikes tavak voltak és mint a többiek, a szomszédos halmoknak leszivárgó vagy leszűrődő esapadék-vizeiből táplálkoztak.

Időnként igen száraz években a tavaknak legtöbbje kiszáradt. Ilyenkor a sziksó seprése a népnek mindaddig keresetforrásul szolgált, míg a tengeri vagy kősóból a sziksónak olesó előállítására ezen forrást meg nem szüntette.

RÉSZLET A NYIRSÉGBŐL, FAZONY ÉS TURA KÖZÖTT.

A sziksónak képződése csupán csak a szomszédos területen lévő növényzet elkorhadt részeinek évezredek során történt felhalmozódásából magyarázható ki, mert a szikes tavak határain túl, a talajnak sziksó-tartalma megszűnik, sziksós rétegek a környező homokdombok alá nem nyúlnak.

Vályog- vagy téglavetésre többé-kevésbé alkalmas agyag-rétegeket csak a tavaknak fenekén vagy szélén találunk, különböző vastagságban, a szerint, a mint többé-kevésbé agyagosabb és kisebb vagy nagyobb területű emelkedéseknek képezik gyűjtő-medenczéjét.

Agyagképződés.

Befolyással lehet az agyag-képződésre az is, hogy a vizinövények sok kovasavat tartalmaznak, és miután a tavaknak túlnyomó része időnként teljesen kiszárad, a növényeknek maradványai tőzeget nem képezhetnek, mint a Rétközön, hanem hamu finomságu porrá korhadnak, melyet a szél elfúj és így a tónak területe kovasavban szegényebbé, míg agyagja helyben maradván, aránylag ebben gazdagabbá válik.

Norton-kutak
fúrása.

A Nyír felületének képződéséről tehát félig-meddig tisztában volnánk, és ha geologusaink a Nyírral eddig tüzetesebben nem foglalkoztak,* annak tulajdonítható, hogy a mélységbe pillantani csak néhány év óta vált lehetővé, akkor, midőn a vármegye a közegészség javítása céljából mély fúratu Norton-féle kútak létesítését rendelte el, Nyíregyháza város pedig egyízben 460, más ízben 500, Debreczen város pedig 900 méter mélységre hatolt le, siker nélkül, artézi kút fúrásának megkísérlésénél.

A kútúrókat és a községek előljáróit csak a jó ivóvíz érdekelte, tehát nem számlálták meg a különböző rétegeket és nem jegyezték fel a változó rétegeknek vastagságát és egymástól való különbözőségeit. Csupán a nyíregyházi 460 méter mélységű artézi-kútból került, mintegy száz darab kiszáritott fúrópróba a helybeli gimnáziumba megőrzés végett, melynek mindegyikére be van karczolva a mélység, melyből napfényre jutott. A rétegek vastagsága azonban feljegyezve nincs.

A vármegye területén létesített mintegy 200 Norton-kút, melyeknek mélysége 17—100 méter között ingadozik, — legtöbbször mintegy 50 méter mély, — a fúrásnál csupán szürkés-sárgás vagy kékes színű agyag és homok-rétegek váltakoznak egymással, még pedig minden megállapítható rend nélkül, úgy hogy vannak olyan kútjaink, melyeknél 10—20 agyag-réteget kellett átfúrni, másutt pedig alig egyet-kettőt, míg kifogástalan ivó-vízre akadtak.

A Nyírben a községek belterületén kívül mindenütt jó ivóvizet szolgáltató közönséges kútak vannak, a belterületeken azonban a századok során felhalmozott szerves anyagoknak bomlási termékei, a laza homoktalajon át a csapadék-vizek által már abba a mélységbe hatoltak le, a hol kútjaink talajvize fakad.

E nézet igazolásául felemlítjük, hogy öreg nyíregyházi emberek állítása szerint a mult század végén települt városnak minden kútja századunk elején még kitűnő ivóvizet szolgáltatott, most pedig iható vizet csakis a város által nagy költséggel létesített mintegy 15 mélyfúratu kútból nyerünk.

Nyíregyházán gyakran igen sok különböző vastagságú agyagréteget kellett átfúrni, míg kifogástalan vízre akadtak.

* Ide vonatkozó munkák: *H. Wolf*: Jahrbuch der. k. k. geol. Reichsanstalt Bd. 17, pag. 533; *Umgebungen von Tokaj. Aufgenommen 1867*; *Umgebungen von Hajdu-Nánás Aufgenommen 1867. Inkey Béla*: A debreczeni m. kir. gazdasági tanintézet földje. Bpest. 1894. A m. kir. földtani intézet évkönyve. XI. kötet, 2. füzet.

A Nyír alatt eddig ilyen váltakozó, különböző számú és vastagságú homok- és agyagrétegeken kívül egyebekre nem találunk.

E rétegeket megtaláljuk a vízválasztó vonalon 80 méterrel magasabb helyeken, mint a Tiszának null pontja Tokajnál és Tisza-Löknél és közvetlen a Tisza mellett 100 méter mélységben. Meddig kellene lehatolni, míg eltérő rétegre akadnánk, nem tudjuk.

A vármegyét 223 kilométer hosszúságban övező Tiszának medrében Naménytől Tisza-Polgárig egy kékes agyagréteg vonul végig, melynek vastagsága több méter között ingadozik. Néhol alacsony vízálláskor a víz színe fölött észleljük, Tokajnál a vasúti híd oszlopának alapozása alkalomával 28, Tisza-Fürednél hasonló alkalommal 11 méter mélységben is találták.

E rétegben mindenütt igen sok ős-elefánt, orrszarvu, ős-szarvas stb. csontjaira akadnak. Öslények
maradványai.

Az ős-elefánt kissé hajlott, de nem felfelé kunkorodó agyaru volt, tehát nem *elephas primigenius* — arktikus állat, — hanem *antiquus*, tehát tropikus klimát feltételező kolosszus volt.

Ott éltek-e, a hol csontjaikat találjuk, vagy árvizek hordták-e össze maradványaikat azon rétegbe, nem tudjuk.

De azon körülményből, hogy Tisza-Löknél, közvetlen a Tisza mellett, 100 méter mélységben ugyanolyan természetű rétegekre akadunk, mint a Nyírnek egyéb pontjain, azt kell következtetni, hogy a Nyír előbb képződött azon dilluviális rétegnél, melyben az öslények csontjait oly nagy számmal találjuk, és a melyből a tisza-füredi múzeum igen tekintélyes mennyiséget őriz.

A tokaji hegy tetején három kráternek a nyoma tisztán felismerhető. E hegynél környékéről a Nyírnek őslakói kések, nyílak és más eszközök készítésére obsidiánt — vulkanikus üveget — hoztak; ennek itten egy — Turán — talált hat kilónál súlyosabb példánya múzeumunkban van. A Szabolcs vármegye tulajdonát képező, a tokaji hegynek déli oldalában fekvő, a szintáj felett mintegy 50 méter magasságu trachyt-tömeget borító 10 méter vastag nyírok-rétegben, közel a sziklához *Rhinoceros tychorhinus* Jaeg. részeit találták. Egy foga és valószínűleg ennek egy szárcsonttöredéke jutott a szabolcsmezei múzeumba. A tokaji hegy
és környéke.

A tokaji hegy kráterének közvetlen közelében, mintegy félköbméternyi tömegű olyan trachyt-tömb látható, melynek egyik oldalán horizontális nyomokat lehet felismerni.

Ebből azt következtethetjük, hogy a jégkorszak a mi vidékünkön is uralkodott.

Hogy a Nyírnek szintája azon időben, mikor a tokaji hegy és talán az egész Hegyalja a mélységből a felszínre tört, szintén változáson ment át, kétségtelennek látszik.

Az elmondottakhoz szakavatottabbak részéről talán szó férhet. Mindenestre nagyon kívánatos volna, hogy a Nyírséggel szakgeológusaink is behatóan foglalkozzanak.

A „MAGYAR NÁBOB“ HÁZA KÓTAJON.

SZABOLCS VÁRMEGYE KÖZSÉGEI.

Járások.

Nyír-Bogdány, Oros, Pazony. Körjegyzőségi székhelyek : Gégény, Kék, Ramocsaháza, Tét, Tura, Vas-Megyer.

II. Dadai alsó járás, 13 községgel, köztük 7 nagyközség : Szent-Mihály, Tisza-Büd, Tisza-Dada, Tisza-Dob, Tisza-Eszlár, Tisza-Lök, Tisza-Polgár. Körjegyzőségi székhelyek : Csobaj, Ptrügy, Tisza-Ladány.

III. Dadai felső járás, 14 községgel, köztük 10 nagyközség : Balsa, Berczel, Buj, Gáva, Ibrány, Nagyfalu, Paszab, Rakamaz, Timár, Vencsellő. Körjegyzőségi székhely : Kenézlő.

IV. Kisvárdai járás, 19 községgel, ezek közt 5 nagyközség : Dombrád, Gyulaháza, Karász, Kis-Várda, Tass. Körjegyzőségi székhelyek : Ajak, Döge, Fényes-Litke, Kanyár, Pap, Pátroha, Petneháza.

V. Nagykállói járás, 19 községgel, köztük 10 nagyközség : Apagy, Balkány, Bököny, Kálló-Semjén, Mártonfalva, Nagy-Kálló, Napkor, Nyír-Acsád, Nyír-Adony, Uj-Fehértó. Körjegyzőségi székhelyek ; Hugyaj, Mihálydi, Szakoly, Szent-György-Ábrány.

VI. Nyírbátori járás, 23 községgel, köztük kilencz nagyközség : Bogát, Encsencs, Gyulaj, Kis-Léta, Mária-Pócs, Nyír-Bátor, Nyír-Béltek, Nyír-

Lugos, Pócs-Petri. Körjegyzőségi székhelyek: Levelek, Nyír-Bakta, Nyír-Mada, Ó-Fehértó, Piricse, Vaja.

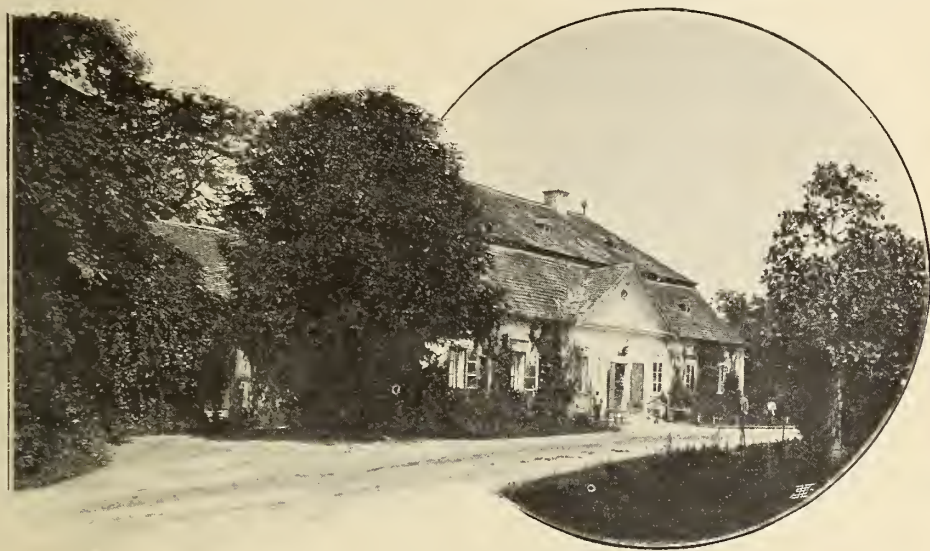
VII. Tiszai járás, 25 községgel, köztük két nagyközség: Mándok, Toronyos-Pálcza. Körjegyzőségek: Bezdéd, Eperjeske, Eszény, Gyüre, Kis-Báka, Kopócs-Apáti, Ór-Ladány.

Rendezett tanácsu város: Nyíregyháza, amely egyszersmind a vármegye székhelye.

Szabolcs vármegye községei, betűsoros rendben, a következők:

Ágtelek, a Latoreza bal partján fekvő magyar község, 624 túlnyomóan ev. ref. vallásu lakossal. Postája Csap, távírója Nagy-Dobrony, vasuti állomása Bátyu. A Kállay család levéltárában levő okiratok szerint 1446-ban már Ágtelek néven szerepelt. A XIV. században Bereg vármegyéhez tartozott. Ev. ref. temploma 1873-ban épült. E század elején földesurai voltak:

Ágtelek.

ANARCS: CZÓBEL IMRE KÚRIÁJA.

hg. Eszterházy, Dessewffy, Petrovay, Eröss, br. Horváth, Irinyi stb. és 1848 előtt a Nyomárcay, Fáy és Győröcskey család.

Ajak kisközségről már 1293-ból találunk feljegyzést a Zichy-okmánytárban. Ekkor „Terra Awyk“, „Poss. Owyk“ és „Ayk“ neveken szerepel, később „Kysayak“ és „Ajak“ formában. A zsélyi levéltár 1324-ben határában egy „Maraz“ nevű községet említ, melynek azonban már nyomai sincsenek. 1322-ben Magyar Pál ghimesi várnagy, 1328-ban már a Várday-család, azután a váradi püspök, a XV-ikben ismét a Várday-család volt a földesura. A XIX. század elején az Eszterházyak, a Czóbel, Ivánka, Detrich, Kastal, Szegedy, Ferenczy, Morvay, Szögyény stb. családok voltak birtokosai, 1848 előtt pedig az Eszterházy, Farkas, Kastal, Szögyény és Jármy. Jelenleg Wahrmann Renének, Somogyi Zsigmondnak és Rezsőnek van itt nagyobb birtoka. A községben három templom van: róm. kath., mely 1819-ben, ev. ref., mely 1330-ban és gör. kath., mely 1858-ban épült. Az 1831-iki és 1873-iki kolerajárvány alatt a lakosoknak majdnem a fele kipusztult, 1845-ben pedig majdnem az egész falu leégett. Van itt egy mértékletességi egyesület és egy gőz- és olajjütő malom. Ide tartozik Darusziget puszta is. A község házainak száma 233, melyekben túlnyomóan róm. kath. vallásu lakosai élnek. Postája, távírója és vasuti állomása Kis-Várda. Dülői

Ajak.

közül valamely jelentőséggel látszanak bírni a következő nevek: Forgó, Mártonfája, Ige dűlő.

Anares. Anares, kisközség 144 házzal és 1183 túlnyomóan ev. református vallású lakossal. Postája van, távírója és vasúti állomása Kis-Várda. Egyike a vármegye legrégebb községeinek, mely az ott talált őskori leletek szerint már a honfoglalás előtt is lakott hely volt. Anares első ismert ura az anaresi Tegzes család. Azután következtek a Báthoryak, a Nyáryak és több előkelő erdélyi család. IV. László király korában „Onores“ néven van említve, majd később Kis- és Nagy-Anares néven. A XV. század elején a Baesckay, a vége felé pedig a Várday család volt a földesura. A XIX. század első felében a Kutyori, a Czóbeleket és a Szerencsyeket találjuk itt, mint birtokosokat. Jelenleg Czóbel Istvánné, szül. br. Mednyánszky Margitnak, Rézler Györgynek és Eisenberger Erzsébetnek van itt nagyobb birtoka. A reformáció idejében a

BÁJ : PATAY JÓZSEF KASTÉLYA.

kis-várdai pap megeseonkított testét az anaresi határban levő u. n. vári tóba lökték. Dűlő-nevei közül figyelemre méltók a Mártonfája, Kineses és Csobor. A községben egy ev. ref. templom és egy róm. kath. kápolna van. A református templom egyike a legrégebbeknek; gót izlésben épült, 1275-ben. Sírboltjában nyugszik 3 Czóbel: Imre, László és Albert, báró Vécsey Leopoldina, Vay János, gróf Teleki Borbála stb. Az egyház birtokában egy 1739-ből származó érdekes és értékes himzéssel ellátott terítő van, a következő felirással: „Én pedig háladó szóval áldozom tenéked és amit fogadtam, megadom. Az Úré a szabadítás. Gr. Teleki Kata, báró Lázár Jánosné 1739.“ A kath. kápolnát gróf Teleki Borbála építtette 1792-ben. A községben szeszyár és szíkvízgyár is van. Házsorait két régi nemesi kúria diszíti. Az egyiket Czóbel László építtette és ebben jelenleg Czóbel Imre, neje gr. Vay Evelin és leányai: Emma, özv. br. Huszárné és Minka, az ismert költőné, lakik. Ez az urilak egész múzeuma az érdekes tárgyaknak. Az egyik szobában láthatók Luther és Calvin eredeti, régi arcmásai, melyeket még báró Vécsey generális hozott

el, mint hadi zsákmányt, a wittenbergai városháza nagyterméből. Itt van továbbá Simonyi óbester kardja, több pompéji váza, egy párosi márványból készült remek szobor, mely alvó gyermeket ábrázol, számos bronzkori tárgy, régi eredeti festmények, az egyik Palma Vecchiótól. Czóbel Minka dolgozó szobája tele van Mednyánszky, Büttner és Katona festményeivel. A másik urilakot a Telekiek építették és ez jelenleg *Rézler* György tulajdona.

Apagy nagyközség, 197 házzal és 1382 túlnyomóan ev. ref. lakossal. Apagy. Postája van, távirója Nagy-Kálló, vasúti állomása Nyíregyháza vagy Nagy-Kálló. A község a Zichy-oklevéltár szerint már 1329-ben szerepel „Opogh“ néven. Szabolcs vármegye több ízben tartotta itt üléseit. A XV. század elején a Kemecey család volt a földesura. A XIX. század első felében a következő birtokosai voltak: Zoltán, Csajkos, Apagy, Szegedy, Puskás, Szilágyi,

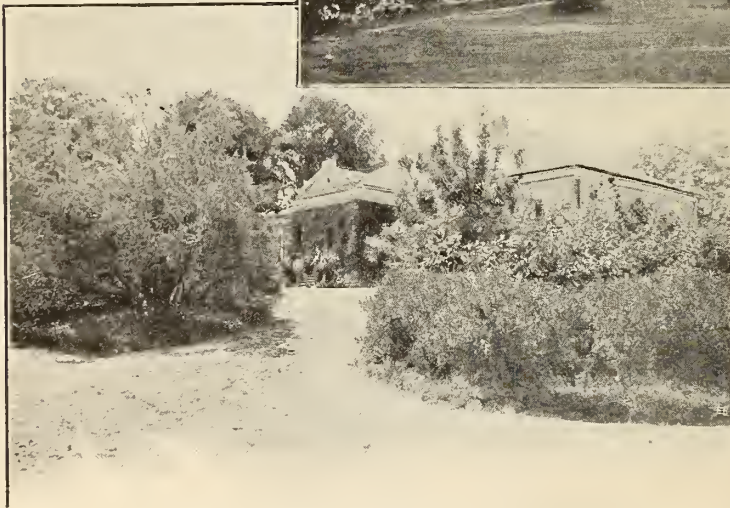
BÁJ : PATAY JÓZSEF KASTÉLYA.

Hetey, Osváth, Szentmiklóssy, Szécsy és Diószeghy. Jelenleg Zoltán Ilonának. Zoltán János örököseinek és Leveleki Mayernek van itt nagyobb birtoka. Az orsz. levéltár diplomatikai osztályában levő oklevelek egyike 1466-ból egy „*Mohos*“ nevű községet említ, mint Apagygyal határosat, mely a Várdayaké lett volna. Református temploma nagyon régi; nyugati része gót ízlésű, keleti részét 1770-ben építették hozzá. Az egyház birtokában két vert ezüst úrasztali kehely van, az egyik 1608-ból, a másik 1666-ból és egy ezüst tányér 1778-ból a következő felírással: „T. ns. nemz. vitéz, Csepei Zoltán Mihály kapitán tsináltatta 1778.“

Bács-Aranyos, tiszamenti kisközség 134 házzal és 756 főleg gör. kath. lakossal. Bács-Aranyos. Postája Gyüre, távirója és vasúti állomása Kis-Várda. A zsellyi levéltárban levő egyik oklevél „Baach poss. penes fluv. Thycie“ megjelöléssel tesz e községről említést, míg 1466-ban „Aranyas“ néven is előfordul. Úgy látszik, hogy a mostani Bács-Aranyos két községből keletkezett. 1439-ben a Várday család volt a birtokosa, 1448-ban már a paruczai Sáfár és 1640-ben az Upory család. A XIX. század első felében az Eördög, a Dömötör, a Pap és

a gróf Gyulay család volt itt birtokos, most pedig Jármly Miklós. A községben levő gör. kath. templom 1889-ben, a református 1890-ben épült. Az utóbbi egyház birtokában egy úrasztali pohár van a következő felirással; „Tettes V. I. R. O. N. Lónyay Ferencz Úr F. B. és Császáry Feő Hadnagy adta Isten dicsőségére a N. s. B-B. Aranyosi Ref. Eklézsiának. A. o. 1794.“ Van ott még egy 1750-ből származó úrasztali kanna, két úrasztali tányér a Lónyay ezímerrel és egy érdekes úrasztali terítő, melyet „Nemzetes Tarczali Kiss Agnes“ ajándékozott az egyháznak 1792-ben.

Báj. *Báj*, kisközség a Tisza és a Takta patak közt, 126 házzal és 688 ref. lakossal. Postája, távírója és vasúti állomása Tokaj. E község egy a Kállay család levéltárában levő oklevélben már 1446-ban a mai néven szerepel, 1473-ban a zombori Cseh család volt itt birtokos, 1700-tól pedig a Patay család, mely innen nyerte előnevét. Ma báji *Patay* Józsefnek van itt nagyobb birtoka, szép fekvésű kastélya és parkja. A

kastélyt Patay Sámuel es. kir. tanácsos és neje, Udvarhelyi Mária építették 1726-ban. Akkoriban várkastélyszerű építmény volt és egyik oldalán árokkal volt körülvéve, míg másik oldalát ter-

JÁRMLY FERENCZ ÚRILAKA ABA-PUSZTÁN.

mészetes, magas fekvése védte. A kastélyból, mely kitünő ízléssel és kényelemmel van berendezve, szép kilátás nyílik az egész vidékre. A községben evang. ref. templom van, mely 1782-ben épült. Itt van a Patay-család sírboltja.

Balkány. *Balkány*, nagyközség, 444 házzal és 4399 főként ev. ref. vallású lakossal. Postája és távírója van, vasúti állomása Nagy-Kálló. Balkány már az 1332-iki pápai tizedlajstromban szerepel „Balkan“ név alatt. 1417-ben az álmósi Csire családnak voltak itt birtokai, 1430-ban a Kállayak voltak a földesurai, 1440-ben a Rozgonyiak veszik zálogba a Czudar családtól, 1475-ben a petri Ders családot találjuk itt mint birtokost és 1477-ben a Szokoly családot is. A község hajdan sokat szenvedett a portyázó török martalóc csapatoktól. A XVIII. század végén és a XIX. század első felében birtokosai voltak: a Bezdédy, Takácsy, Dombay, Finta, Gődény, Gencsy, Szentmiklóssy, Korda, Koczog, Lónyay, Mikó, Pálffy, Katona, Somos, Désy,

Hodos, Igyártó, Guthy, Kormos, Cseresznyey családok. Jelenleg Gencsy Béla örököseinek Gaál Eleknek, Simándy Dénesnek, Bay Istvánnénak, Ujhelyi Tamásnak, Csiffy Katalinnak, br. Perényi Péternének, Végess Gyulánénak és Mandel Béninek van itt nagyobb birtoka. Itt van *Gencsy* Béla örököseinek szép és kényelmes kastélya is. A kastély alapját Gencsy Sámuel 1774-ben vetette meg és akkor a ház földszintes volt, de Gencsy Béla átalakította. Itt van Gaál Elek csinos úrilaka is. A községben két templom és egy izr. imaház van. A róm. kath. templom eredetileg lakóháznak épült és csak 30 év előtt alakították át templommá; az ev. ref. templom a XVIII. század közepén épült. Templomedényei közt egy ezüst tányért találunk 1775-ből és egy kelyhet 1767-ből. A község lakosai polgári olvasókört, temetkezési egyletet és takarékpénztár részvénytársaságot tartanak fenn.

BALKÁNY: A GENCSY-FÉLE KASTÉLY.

A községhez tartoznak *Aba-*, *Perked-* és *Görény-puszták*. *Aba-pusztáról* már egy XV. századbéli oklevél emlékezik meg a Forgách család levéltárában. 1448-ban a guthi Ország család volt a földesura és ettől később a Petneházyak vették zálogba. A XIX. században a Finta, Gencsy, Guthy, Jósa és végre a Jármay családok bírták, mely utóbbi itt ma is birtokos. Jármay Ferencznek itt jeles gazdasága és csinos, szépfekvésű úrilaka van, mely mögött szép és terjedelmes park terül el. *Görény-pusztá*, egykoru feljegyzések szerint, 1454-ben község volt és már 1329-ben „Guryn“ néven szerepel. 1415-ben a Czudar család volt a földesura. Balkány és Szakoly községek közt fekszik *Kecskés-pusztá*, mely *Horváth Mihályné*, szül. *Gencsy Margit* tulajdona. Az itt levő régi kastélyt még Gencsy Ferencz tábornok építtette. Ebédlőjét még most is azok a festmények díszítik, melyeket a tábornok Lyon városától érdemei elismeréséül kapott.

Balsa, tiszamenti nagyközség, 216 házzal és 1313, főként gör. kath. vallású lakossal. Postája Szabolcs, távirója és vasúti állomása Rakamaz. Már a XIV. században szerepel, amikor ide tartozott a „Kerezreu“ nevű tiszai rév

Balsa.

is. Ugyanakkor száraz vámja is volt. 1435-ben a Csernavoday, 1417-ben az Upory család, 1438-ban a Báthoryak, 1439-ben a Bacskayak, 1453-ban a Várday, Fuló és Baán családok, 1452-ben a Kállayak, 1471-ben a Semsey és 1478-ban a Szokolyi család volt a földesura. A XVIII. század végén és a XIX. század elején 1834-ig a tarczali korona-uradalom és ezen túl a gr. *Dessewffy* és a *Szentmiklóssy* család volt itt birtokos. A községben két templom van: a gör. kath., mely nagyon régi épület és az ev. ref., mely 1832-ben épült. 1868-ban a községnek több mint a fele leégett. Dülő-elnevezései közül fel-
említendőek: a Rákóczy-szállás, a Gyilkos, Nyúzódomb és a Fenyéres.

Benk.

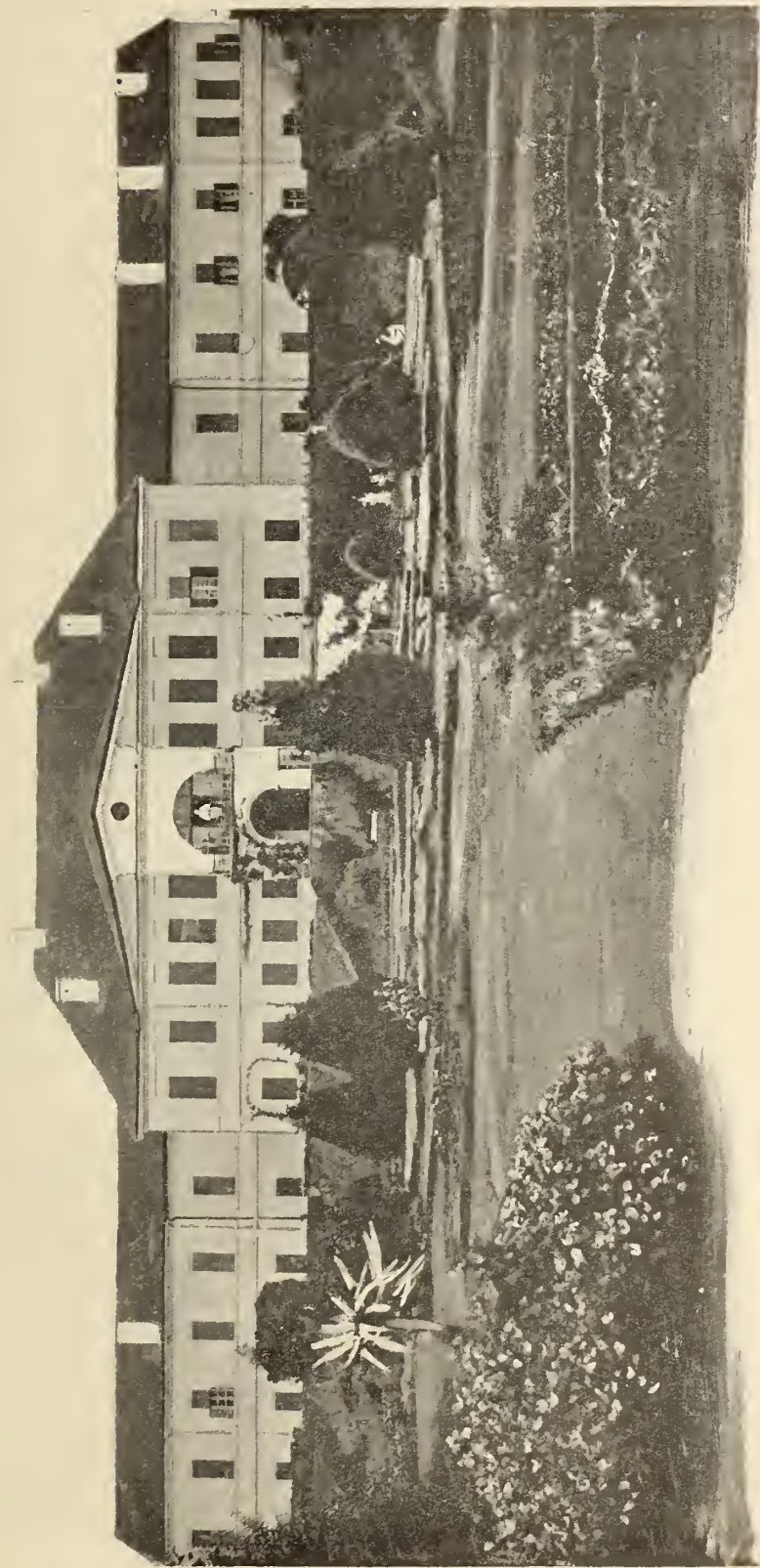
Benk, tiszamenti kisközség, 61 házzal és 447 ev. ref. vallású lakossal. Postája Tornynos-Pálcza, távirója Mándok, vasútállomása Fényes-Littke. Igen régi oklevelekben, már 1297-ben, mint „Terra Benk“ szerepel. A leleszi orsz. levéltár egy oklevele szintén e néven említi. 1480-ban a Bacskay család volt a földesura, a XVIII. század végén pedig a gróf Vay család, majd a szatmári püspök. Református templom van a községben; építési ideje ismeretlen. A faluból a Tiszán átjáró rév visz a beregi oldalra. Dülő-nevei közül érdekesek a Barát-erdő, Goron, Szerés és Ó-Benk.

Berczel.

Berczel, tiszamenti nagyközség. Lakosai legnagyobb részben ev. ref. vallásúak és számuk 850, a házaiké 305. Postája van, távirója és vasúti állomása pedig Rakamaz. A leleszi orsz. levéltár egyik oklevele szerint e község már 1424-ben mint „Berczel“ és Egyházas-Berczel Tisza-révvvel bírt. 1400-ban a Besseney, 1405-ben a cselei Izsépy és Dobay, 1436-ban a berczeli Tatár és a Vay család volt itt birtokos, közben azonban a Báthoryak is; a XIX. század elején pedig a Csoma, Ibrányi, Kömmerling, Bakó, Inczedy, Gulácsy, Besseney, Dombrády, Liszkay, Vida, Osváth, Boronkai, Tóth, Ormos és Mozga családok. Jelenleg Okolicsányi Lajosnak van itt nagyobb birtoka. A községben két templom van: a református, mely 1436-ban épült és a róm. kath., mely 1883-ban épült. Az ev. ref. templom homlokzatába a Besseney család címere van falazva, a következő felirással: „In laudem dei viventis renovatum est per generosum dominum Balthasar Besseney de Nagy-Besseneő: die 24 apr. anno 1634.“ A toronyban lévő 170 kg. súlyu harang ugyancsak Besseney Boldizsár ajándéka, melyet 1638-ban öntetett Eperjesen. A templom úrasztali edényei közt egy kisebb ezüst pohár van, melyet 1645-ben Besseney István és Kovács Borbála adományozott az egyháznak. Van még az egyháznak egy értékes, mintegy liternyi űrtartalmú, aranyból vert és gyönyörűen díszített úrasztali pohara, mely özv. Farkas Józsefné szül. Csáky Erzsébet hagyománya folytán 1854-ben készült. Dülői közül bizonyos jelentőséggel bírnak a Tódalja, Rác-zemető, Katóhalma, Péterhalma, Tenkő és Patvaros. A két régi úrilak közül az egyiket Boronkay Gusztáv építtette, ez jelenleg *Boronkay* Idáé, a másikat Kömmerling János és ez most plébánia-lakul szolgál. Itt van a felső-szabolcsi ármentesítő társulat szivattyú-telepe is, melyről más helyen emlékezünk meg. Itt született 1747-ben *Besseney* György, a híres gárdista költő s irodalmunk újjáteremtője.

Berkesz.

Berkesz, kisközség, 85 házzal és 708, túlnyomóan ev. ref. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Demecser. E község egy XIV. századbéli oklevélben „Berkus“ néven említetik. A nemzeti múzeum levéltárának egyik oklevele 1480-ban már „Berkes“ néven említi. 1361-ben az ólnodi Czudar, 1462-ben a Tárkányi, 1466-ban a Ramocsaházy, 1481-ben pedig a csieseri Orosz, az Ormos és a Fodor család volt a földesura. A Vay család már a XIV-ik század óta birtokos e községben és az uradalmat

BERKESZ : ID. GRÓF VAY ÁDÁM KASTÉLYA.

királyi donáció útján nyerte. Itt van gróf *Vay* Ádám nagyszabásu kastélya, melyet a múlt században *Vay* József és fia, *Vay* Abrahám építtettek. A kastély kiváló ízléssel van berendezve és a benne található régi bútorok, festmények, fegyverek, régiségek, szőnyegek stb., nagy értéket képviselnek. A kastély mögött nagy terjedelmű park terül el, amely szépségre nézve párját ritkítja. Itt van egy külön épületben elhelyezve a *Vay* család híres és gazdag levéltára, melyben számos rendkívül becses oklevelet őriznek. A parkban van a *Vay* család sírboltja, gyönyörű helyen, árnyas ligetben, melynek közelében szép fekvésű tó terül el. A község ref. temploma 1804-ben épült. Az egyház tulajdonában több, a *Vay* családtól származó, régi ötvösmű van. A falut 1835-ben földrengés érte, a mely sok kárt okozott. Dülői közül bizonyos jelentőséggel bírnak: a Császár fája, Égető domb, Pap harasztja, Lukács-fája, Török-nyír.

Berencs. *Berencs*, kisközség 89 házzal és 783 ev. ref. vallású lakossal. Postája Kis-Várda, távirója és vasúti állomása Pátroha. E községről már 1427-ből találunk írott nyomokat. Ekkor a Várdayak voltak a földesurai, 1480-ban pedig a Baesckay család. A XVIII. sz. végén és a XIX. sz. elején az Eszterházyak, Vayak, az Eröss, a Palaticz, a Szerencsy, a Szentmarjay, a Farkas és a Szögyényi családok voltak itt birtokosok, jelenleg pedig a Kálmánchey és a Fehér családok, gróf *Vay* Ádám és Wahrmann Mór örökösei. Ev. ref. temploma 1887-ben épült. Dülői közt a következő elnevezések fordulnak elő: Ujhely, Révszög, Hidszög, Nagy-Bacs, Borsodsziget, Kisparom, Kispintyel, Lászlósziget, Haga, Dagonyás, Pallaszer, Ebes-sziget, Kis-Huszt, Belső-Berdecz.

Besenyőd. *Besenyőd*, kisközség, 104 házzal és 621 ev. református lakossal. Postája Ó-Fehértó, távirója és vasúti állomása Mária-Pócs. A Kállay-család levéltárának egyik oklevele már 1448-ban említi. 1444-ben a Kéresy, 1457-ben a Sennyey család volt a földesura. A XVIII sz. végén és a XIX század első felében a következő birtokosai voltak: a Baranyi, Kiss, Nagy, Bezdédy, Ladányi, Udvarhelyi, Borbély, Lőrinczy, Zsiday, Vida, Halász, Molnár, Mikó és Eöry családok. Mostani nagyobb birtokosai Horváth József és neje, szül. Libera Gizella. A faluban levő ev. ref. templom építési ideje ismeretlen. Dülői közül említést érdemelnek: Keresztfa-rétje, Csattó, Tarsoly, Csuhos, Pázmán, Vitéz-konyha, Teberna-hegy, Elekhegy, Makkai kút, Leshegy.

Beszterecz. *Beszterecz*, kisközség, 67 házzal és 567, túlnyomóan ev. ref. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Demecser. A Hazai okmánytár szerint 1290 és 1300 közt „Monasterium de Biztirch“, a pápai tizedlajstromokban pedig 1332-ben „Beztherch“ néven van említve. 1410-ben a Parlaghy, 1445-ben a rozsályi Kun és a kusalyi Jakcs, 1463-ban a petri Ders család volt a földesura. A XIX. század első felében a Répásy, Tahy, Major, Kriston, Mikecz, Réday és a Madách családot találjuk itt mint birtokost. Ev. ref. temploma a XVI. század közepén épült. Zólyomi Dávid idejéből még egy földvár maradványai láthatók, dr. Horváth József birtokán, melyben már több ízben találtak régi fegyvertöredékeket. A község jelentősebb dülőnevei a következők: Gyakor, Bajcs, Vársziget, Törésláp, Kapony, Katonató, Solymostó, Kabalás, Királytó, Orozd, Tahiláp, Fer-hídja, Kereked-vize, Hidszeg, Nagyrév, Nyárádszeg.

Bezdéd. *Bezdéd*, kisközség, körjegyzőségi székhely, 189 házzal és 1321, jobbara ev. ref. vallású lakossal. Van vasúti állomása. Postája Tuzsér, távirója Mándok. E falut már a XIV. század első feléből származó oklevelek a mai nevén említik. 1422-ben a Bezdédy, de egy évvel később már a dadai Móré

esalád volt a földesura. A mult század elején itt volt Magyarországon a legnagyobb szeszfőző, melyet báró Ghillányi alapított. A XVIII. sz. végén és a XIX. sz. elején többek közt a következő birtokosai voltak: báró Ghillányi, báró Béhmer, Ormos, Eröss, Petrovay, Viczmándy, Orosz, Lónyay, László és Péczeli. Most Véges Gyulának van itt nagyobb birtoka. A faluban levő róm. kath. templom 1845-ben, a református 1838-ban épült. Az izraelitáknak is van itt imaházuk. A község határában több ízben találtak különböző korbéli régiségeket. Az ev. ref. egyház birtokában egy érdekes úrvacsorai kehely van, melyet hagyomány szerint egy Somlyody nevű inzurgens, mint hadi zsákmányt, ajándékozott az egyháznak. Az aranyozott ezüst kehely egyebek közt az apostolok domborművű képeivel van diszítve. Három daraból áll és mint alakja mutatja, azelőtt fedeles serleg volt. Dülő-elnevezései közül említésre méltók: a Tetenke, Kején, Czudar, Húshagyó, Mátyásgaz.

Biri, kisközség, 80 házzal és 798, főként görög katolikus lakossal. Postája, távirója és vasúti álló-

Biri.

BOGÁT: BOGÁTHY JÓZSEF URILAKA.

mása Nagy-Kálló. E falu a XV. század végéig csupán „Bir” néven szerepelt. 1452-ben az ólnodi Czudar család volt a birtokosa, de korábban mára Kállay- és a Sztritey család. A XIX. sz. elején még mindig a Kállayakat

találjuk itt mint földbirtokosokat és ma is Kállay Béni és Kállay Ottóné bírja. A községben gör. kath. templom van, melynek építési ideje ismeretlen.

Bogát, nagyközség, 418 házzal és 2318, nagyjából ev. ref. vallású lakossal. Postája van, távirója és vasúti állomása pedig Mária-Pócs. E község már a XIV. században mai nevén szerepel és ekkor Szatmár vármegyéhez tartozott. 1425-ben a baksai Beke és a Ricsy, 1405-ben a Bogáthy, 1405-ben a cselei Izsépy és Dobay családok szerepelnek e község földesurai sorában. A XVII. század végén és a XIX. század elején a következő családok voltak a birtokosai: Horváth, Bakó, Baksay, Báthory, Darvay, Elek, Erdődy, Éva, gróf Fáy, Fehér, Hegedüs, Hetey, Kálmánchelyi, Molnár, Ormos, Orosz, Puskás, Pethő, Uray és Szücs. Jelenleg Bogáthy Józsefnek, Baksay Zoltánnak, Reviczky Józsefnek és Emilnek és Bay Erzsébetnek van itt nagyobb birtoka. Az itteni ev. ref. templom 1781-ben épült. Az izraelitáknak imaházuk van. Itt van *Bogáthy* József kényelmes és nagyobb szabású

Bogát.

fényesen berendezett úrilaka, melyet a jelenlegi tulajdonos 1890-ben építtetett. Ugyancsak a Bogáthy-féle birtokhoz tartozik egy gazdasági szeszgyár és egy gőzmalom. Itt van még *Baksay* Zoltán csinos úrilaka is és a községhez tartozó pusztáján egy mintaszerű tanyai háza.

Békény.

Békény, nagyközség, 362 házzal és 2148 lakossal; a kik közt a görög katolikusok száma túlnyomó. Postája van, távirója Hajdu-Hadház, vasúti állomása Téglás. Legrégibb földesura a Bekényi, 1433-ban a Rakamazy, 1465-ben a petri Ders, 1488-ban pedig a Parlaghy család. A XIX. század első felében többek közt birtokosai voltak: a gróf Erdődy, Genesy, Jármly, Beck, Olchváry, Kálmánchelyi, báró Meskó, Somosy, Finta, Osváth, Molnár, Péchy és Tárkányi család. Jelenleg gr. Degenfeld örökösének és Hegyi Mihálynénak

A „TÖRIK-SZAKAD“ CSÁRDA BUJ ÉS KÓTAJ KÖZT.

van itt nagyobb birtoka. A községben a görög katolikusoknak és ev. reformátusoknak van templomuk, az izraelitáknak pedig imaházuk. A gör. kath. templom a XIX. század elején épült, a reformátusoké meg 1895-ben. A község körülbelül 200 évvel ezelőtt teljesen elpusztult, azonban idővel újra felépült. Ide tartozik *Mieske* és *Bóti* puszta. Az előbbit a Zichy-okmánytár már 1329-ben említi „Mixe“ és „Myske“ néven. Itt van jelenleg *Morvay* Ignác birtokos tanyája. Bóti puszta szintén már a XIV. században szerepel „Bolth“ elnevezéssel.

Buda-Ábrány.

Buda-Ábrány, kis falu, 61 házzal és 357 lakossal, kik közt az ev. ref. vallásúak vannak a legtöbben. Vasúti megállóhely. Postája és távirója Szent-György-Ábrány. A XVIII. sz. végén és a XIX. század elején a Buday, Csókássy, Murányi, Fráter és Gyertyai családok voltak a birtokosai. A községben ev. ref. templom van, melynek építési ideje ismeretlen.

Buj.

Buj, nagyközség, 415 házzal és 2514, túlnyomóan gör. kath. vallású lakossal. Postája van, távirója és vasúti állomása Királytelek. Az egykorú

oklevelekben e község nevét háromféle írásformában is találjuk, u. m. „Bwl“, továbbá „Buul“ és végre „Buly“, vagy Bulyi, amely elnevezéssel még ma is találkozunk. A Kállay család levéltárának több XV. századbéli okirata foglalkozik e községgel, melynek 1460-ban a Bulyi család volt a földesura; 1461-ben Csúry Pál, szabolcsmegyei alispánt találjuk itt, mint birtokost és 1572-ben ismét a Bulyi családot, 1725-ben pedig Vékony Pál kapitányt. A XVIII. sz. végén és a XIX. század első felében a következő birtokosai voltak: Ibrányi, Kornis, Mikecz, Mezőssy, Uray, Géresy, Inezédy, Horváth br., Szepesy, Mozga, Báthory, Bakos, Zoltán, Laskay, Németh, Ormos, Krajnyik és Nyitray. Jelenleg Buday Gyulánénak, Szikszay Pálnak és Darvas Istvánnak, Szunyogh Istvánnénak, Horváth Ferencznek, Groák Lajosnak, Bleuer Sámuelnek és a br. Szepessy örökösöknek van itt nagyobb birtokuk. A községben három templom van. A legrégebb az ev. ref. templom, mely 1796-ban épült egy XVI. századbéli templom helyén. A görög kath. templomot 1817-ben építették egy 1600-ban épült fatemplom helyén. A róm. kath. templom 1825-ben épült. A lakosok hitelszövetkezetet tartanak fenn. A község határában, Buj és Kótaj közt, fekszik az u. n. „Török-szakad-csárda“, mely Jókainak „Egy magyar nábob“ című regényéből ismeretes.

Cserepes-Kenez, tiszamenti kis falu, 82 házzal és 456 lakossal, kik között az ev. ref. vallásúak vannak legtöbben. Postája, távírója és vasúti állomása Kis-Várda. Egy 1435-ből származó oklevél Apáti és Örmező közt egy „Kenes“ nevű községet említ, amely a mai Cserepes-Keneznek felel meg. E községnek 1419-ben a Báthory, 1450-ben a Gyulaházy, 1471-ben a Kaposi, 1480-ban pedig a Bacskay család volt a földesura. A XIX. század elején az Eördögh, Bakó, Király, Izsák és Katona család volt itt birtokos. A községben egy református templom van, melyet 1898-ban építettek. A falu határában „Tündérvár“ elnevezés alatt egy nagy épület erős alapfalai láthatók. E helyen, a hagyomány szerint, vár volt 1888-ban a Tisza kiöntése a falu nagy részét romba döntötte, úgy, hogy a veszélyeztetett helyeken lakókat más, emelkedettebb helyre kellett telepíteni. Ez új települési helyen 1895-ben, ásás alkalmával, számos bronzkori tárgyat találtak, melyeket a nemzeti múzeum őriz. Dülő-elnevezései közül jelentőséggel látszanak bírni a Teremszeg, Mese, Gorond és Fagyalos.

Csobaj, tiszamenti község, a Tisza és a Takta közt. Házainak száma 137, a lakosaié pedig 862, akik túlnyomóan ev. ref. vallásúak. Postája, távírója és vasúti állomása Tokaj. Körjegyzőségi székhely. E falu már a XV. században, amikor Zemplén vármegyéhez tartozott, a mai nevén szerepel, Szent Miklós tiszteletére szentelt templommal. 1446-ban Perkedy Bálint alispán, a vármegyének e jeles fia, volt itt birtokos, 1449-ben pedig a Várday és a Dobó család. A XVII. század elején a Patay és később a Jakabfalvy családnak volt itt birtoka, most pedig özv. Patay Gyulánénak és Tisza Kálmánénak. A községben levő református templomot néhai Nagy András építtette a XVIII. század végén. Az egyház birtokában ugyancsak a XVIII. századból származó és Nagy András által a templomnak ajándékozott vert mívű, arany és ezüst kehely van. 1840-ben és 1868-ban a falu nagy része leégett.

Demecser, nagyközség, 226 házzal és 2021, jobbára ev. ref. vallású lakossal. Demecserrel már 1333-ban találkozunk egykorú iratokban, amikor „Dewecher“ és „Keménydevecer“ (Kemendeuecher) néven van említve. Később csupán Devecser néven fordul elő. Két okiratban, és pedig 1333-ban és 1361-ben, Szent-György tiszteletére szentelt temploma is

említve van. Ugyanekkor már 30, névleg felsorolt halászó-helylyel bírt. Földesura Robert Károly alatt Magyar Pál volt; a XV. században, a mikor mint város szerepel, az ólnodi Czudar, a Rozgonyi, a Kállay és a Monoki család bírta. A XVIII. sz. végén és a XIX. század elején a Korda, Barkóczy, Walter, Zoltán, Buday, Dombrády, Irinyi, Jármly, Krucsay, Okolicsányi, Erőss, Elek, Szikszay, Serte, stb. családok voltak itt birtokosok, jelenleg pedig gr. Hadik-Barkóczy Endre, Elek Emil, László és Dezső, Török Gyula és Grósz Ignác. A községben két templom van: a református, mely 1820-ban épült, és az 1890-ben épült róm. kath. Itt van *Elek* Emil csinos urilaka, melyet pazonyi Elek Pál 1840-ben építtetett. Azonkívül van itt két gőzmalom is. A községnek van postája, távírója és vasúti állomása. Dülő nevei közül felemlítendőek: Rofaj, Porkoláb, Jakabré, Bertény, Heteje, Kolbárt-tó, Remete, Gergely-lese, Beke-láp, Matyi-sziget, Bekés, Bábolytó, Lapuvas tava, Bersény, Orozd,

DOMBRÁD FŐUTCZÁJA.

Vár-sziget, Dombocz tó, Nagy-Heketó, Konyhok sziget és láp, Vereshid tó
Vásáros hegy.

Dombrád.

Dombrád, tiszamenti nagyközség, 533 házzal és 3913, túlnyomóan ev. ref. vallású lakossal. Postája van, távírója és vasúti állomása Pátroha. A község a Hazai okmánytárnak egy 1291-ből származó okiratában „Domorad“ néven, 1380-ban „Dobrad“ és a XV. század végén már a mai nevén szerepel. 1380-ban az ólnodi Czudar, 1413-ban a Monoky, 1429-ben a Várday, 1495-ben a Pányi és 1470-ben a Rozgonyi család volt itt birtokos. A XVIII. sz. végén és a XIX. század első felében a gr. Vay, a br. Vay, a hg. Eszterházy, Lobkovicz hg., gr. Schmeidegg, Bay, Zoltán, Morvay, Krucsay, Orosz, Barkóczy, Horváth, Dombrády, Eördögh, Péchy, Irinyi, Jósa, Farkas és Ibrányi családok, jelenleg pedig Jármly Elekné, Nozdroviczky Jenő, Schwarz Ignác és Blau Pál. A községben ev. ref. templom van, amely 1790-ben épült. Az izraelitáknak imaházuk van. A lakosok olvasó-kört és önk. tűzoltó-egyletet tartanak fenn. A község főutczája csinos, tiszta és rendezett. A községháza, az iskola és a templom a főutczában állanak, míg az ármen-

tesítő-társulat tiszti épületei a községen kívül vannak elhelyezve. Legutóbb a községben egy újabb rendszerű, nagyobb gőzmalom épült. Jelentősebb dűlőnevei: Apatoló, Josola, Zsöcze tó, Karkalom, Borgászka tó, Füezgalos láp, Fuvas tó, Lapuvas tava, Jaes tava, Poklostelek, Kaesa vára, Bubor tó, Ekeres.

Döge, tiszamenti kisközség, körjegyzőségi székhely, 210 házzal és 1518, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. Postája, távirója és vasuti állomása Kis-Várda. E községgel már 1284-ben „Kisdöge“ (Kysduge) néven találkozzunk. IV. László korában „Dioga“ néven említik; később Kis- és Nagy-Döge néven két községet képezett. A XIV. század elején a Várday család volt a földesura, a XVI. sz. elején a Cserney és Soós családok is. A XVII. és XVIII. sz.-ban az Eszterházyak, a Szögyényi, Horváth, Nozdroviczky, Eröss és Salamon családok voltak birtokosai. A községben ev. ref. templom

Döge.

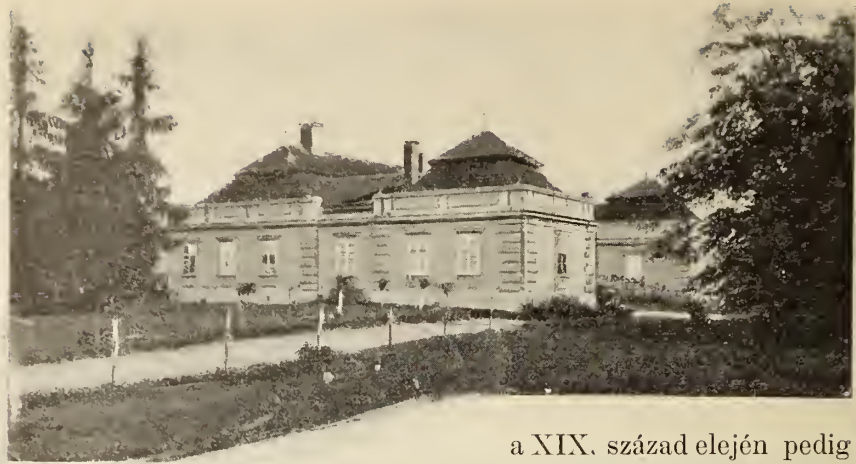

DÖGE: NOZDROVICZKY GYÖRGY URILAKA.

van, mely a XVI. században épült, továbbá egy kath. kápolna, melyet Ferenczy Emil építtetett 1883-ban. Az ev. ref. egyház tulajdonában többek közt egy 1062-ből származó úrasztali kelyhet őriznek, melybe Csaba Ferencz és Iklódy Erzsók nevei vannak vésvé. Itt vannak *Nozdroviczky* György s Kázmér és *Ferenczy* Emil birtokai és csinos urilakai. Nozdroviczky György házat 1812-ben Pál insurgens kapitány építtette a Nozdroviczky család ősi kúriájának közelében. Nozdroviczky György birtokában számos érdekes, régi okirat van. Nozdroviczky Kázmér háza, hajdan szintén családi kúria volt, osztály utján Elek Salamonné lett, de vétel utján ismét visszakerült a családhoz. Ferenczy Emil házának régi részét a Nozdroviczkyak építtették, azután Dézsy Ferencz tulajdonába került és tőle vásárolta meg jelenlegi birtokosa, ki azt 1870-ben átalakíttatta. A ház szép park közepén áll. Szomszédságában épült a csinos családi kápolna.

Encsencs nagyközség, 181 házzal és 1245, legnagyobbbrészt ev. ref. lakossal. Postája Nyír-Béltek, távirója és vasuti állomása Nyír-Bátor. Az orsz. levéltár diplomatikai osztályának oklevelei szerint 1433-ban Szatmár vármegyéhez tartozott. 1457-ben a Szennyesy család volt a földesura,

Encsencs.

Eperjeske

DÖGE: FERENCZY EMIL URILAKA ÉS KÁPOLNÁJA.

a XIX. század elején pedig a Károlyiak. Jelenleg gróf Zselénszky Róbertné szül. gr. Károlyi Klárának van itt nagyobb birtoka. Két temploma van és pedig gör. kath. és ev. ref. Mindkettő a XVIII. században épült.

Eperjeske, kisközség, 117 házzal és 845, túlnyomóan ev. ref. vallású lakossal. Postája és távirója Mándok, vasúti állomása Tuzsér. Körjegyzőségi székhely. E község a Beresényi család levéltárának

egy okirata szerint „Eperjes“ néven, mint Mándok mellett fekvő falu szerepel. 1438-ban a Losoneczy, 1446-ban az Upory és 1480-ban a Bezdédy család volt a földesura, a XIX. század első felében a Jármly, Kozma, Nemes, Pilisy és a gróf Forgách család a birtokosa, jelenleg pedig Jármly Imre és Miklós. Jármly Miklós csinos urilakát a hatvanas években Pilisy László építtette és vétel útján került a jelenlegi tulajdonos birtokába. Közvetlen szomszédságában van a család régi, nemesi kúriája, melynek kertje a Pilisy-féle kerttel egyesítve, ma egyike a legszebb parkoknak a vármegyében. E mellett fekszik a Jármly Imre háza, melyet Jármly József a XIX. század első felében építtetett és 1848-ban megújított. Mögötte szintén szép részletekben bővelkedő, nagy park terül el. Érdekes felemlíteni még azt a körülményt is, hogy Jármly Imrének sikerült a községben 101 lélekből álló 14 czigány családot megtelepíteni, akik rendszeres földműveléssel foglalkoznak és szorgalmas mezei munkások. Református temploma 1821-ben épült. 1841-ben a község nagy részét tűz hamvasztotta el.

Eszeny.

Eszeny, kisközség, körjegyzőségi székhely, 275 házzal és 1726, nagyjából református vallású lakossal. Postája és távirója Csap, vasúti megállóhelye a 225 számú űrház. 1355-ben „Ezen“, 1414-ben „Kysezen“ néven szerepelt. 1356-ban már egy Fülöp és Jakab apostoloknak szentelt pálos kolostort említenek itt, melynek romjai még ma is láthatók. Egy másik rom állítólag a Miczbánok várkastélyának a maradványa. Egy XV. század első feléből származó okirat szerint, Csapi Ákos királyi engedélyt kért arra, hogy a községnél hidat vagy révet állíthasson fel. A XV. század második felében Zemplén vármegyéhez tartozott. 1411-ben a Csapi család volt a birtokosa, a XIX. század első felében pedig herczeg Eszterházy, Vay, gr. Fáy,

br. Ghyllányi, Győröcskey, Oroszy, Szmrecsányi, Bölönyi, Eszenyi, Szerdahelyi, Bydesküthy, Irinyi, Erős, Petrovay, Eördögh, Szentimrey, Somlyódy, Szögyény, Ormos, Lónyay és jelenleg gróf Lónyay Béla, a Jármy család, báró Horváth Ferencz, gróf Forgách László és Reizmann Herman. A községben református templom van, mely 1779-ben épült, míg tornyát 1812-ben építették hozzá. A község nagy részét 1879-ben tűz pusztította el. Dülői közt sok érdekes elnevezésüt találunk, mint a Bating, Csarondaköz, Kovacsó, Vinceszög, Abogya köze, Kondérszög, Remecz-ere, Völesike, Mátyásszög, Libanyó, Nagy-Pozsony sár, Mike éger, Kernyicze, Dümicső, Bán fája, Szobontya, Luka, Fejér-Amsó oldal, Kis-Herebő, Övecske, Mosoneza, Csoboda-éger, Kerepez-patak, Tógyény, Hajdúirtás, Bátorszög, Szernye-patak, Kurna, Tót-irtás, Zahorna-ér, Fahós-ér, Hosszok, Kastély-domb, Szár-tó, Kesejő,

Barosszög, Madaraska sűrűje, Görön-cszomoga, Ördögös-szög, Lueska-gorond, Beesinlát, Kápolna, Vajta,

Herebő, Amsószög, Taparicsa, Demjén laposa.

Fényes-Litke, tiszamenti község. Körjegyzőségi székhely, 291 házzal

Fényes-Litke.

EPERJESKE : JÁRMY MIKLÓS URILAKA.

és 2150, túlnyomóan róm. kath. vallású lakossal. Van vasuti állomása, postája és távirója. E község a Zichy-okmánytárban már 1334-ben Litke néven van említve. A leleszi orsz. levéltárban és az orsz. levéltár diplomatikai osztályában 1459-ben és 1500-ban „Lythke“ formában találjuk megnevezve. Ugyancsak a Zichy-féle okmánytárban két, ma már nem létező községnek a nyomát találjuk Litke határában, és pedig IV. László korában egy *Tölgyes* (Terra Chulgus és Poss. Thulgus) nevezetűt és 1354 és 1402 közt egy „Zug“ nevű községet. Fényes-Litkének 1334-ben a Várday család volt a földesura. A XIX. század első felében hg. Eszterházy, br. Horváth, Erős, Irinyi, Palaticz, Ormos, Morvay, Orosz, Szögyény és Petrovay voltak itt birtokosok, jelenleg pedig *Erős* György, *Petrovay* János és *Bereivás* Endréné. A két elsőnek itt csinos urilaka van. Erős házát Erős Lajos és György 1847-ben építették. Mögötte szépen gondozott park terül el. Petrovay János házát Orosz Imre építtette a XVIII. század vége felé és vétel útján került a jelen-

legi tulajdonos birtokába. A községben a reformátusoknak és a róm. katolikusoknak van templomuk és az izraelitáknak imaházuk.

Gáva.

Gáva, tiszamenti nagyközség, 329 házzal és 2534 lakossal, akik közt a róm. kath. és ev. reform. vallásuak majdnem egyenlő számban vannak. E községről már 1304-ből találunk írott nyomokat. A pápai tizedlajstromokban „Gana” és „Gawa” néven szerepel. A XIII. században a Vayak, 1425-ben a Losonezyak, 1436-ban a Tatár család, 1460-ban a Bulyi, Ráskay és Márky család volt a földesura. A XIX. század első felében a jászói prépostságnak, a Bessenyei, Vida, Csécsy, Csizy, Soldos, Szikszay, Várdai, Farkas, Rakovszky, Ferenczy, Garay, Kriston, Pethő, Naményi, Mikecz, Koczog, Bornemisza, Boronkay, stb. családoknak voltak itt birtokaik, jelenleg pedig a jászóvári prépostságnak, *Kömmertling* Jánosnak, *Pethő* Antalnak és *Fränkel* Sámuelnek. A leleszi prépostság orsz. levéltárának egy okirata 1413-ból egy

EPERJESKE: JÁRMY IMRE URILAKA.

„*Endretelek*” és egy „*Szántótelek*” nevű pusztáról tesz említést, mely utóbbi a Bulyi családnak volt a birtoka. A községben három templom van, u. m. a róm. katolikusoké, melynek építését nem rég fejezték be. A református templom 1795-ben épült, a gör. kath. templom 1892-ben. Az izraelitáknak is van imaházuk. Az ev. ref. egyház három érdekes úrasztali terítő birtokában van. Az egyiket, mely arannyal és zöld selyemmel gazdagon van kivarrva, Gombási Erzsébet készítette 1778-ban, a másikat Rác János és Paksó Éva 1712-ben adományozta az egyháznak, a harmadik, mely legrégebb, Varcz Kata asszony munkája és 1677-ben készült. Itt van a járási népnevelő-egyesület székhelye. Postája van, távirója és vasúti állomása pedig Rakamaz. Dülő-elnevezései a következők: Remete-zúg, Somos, Orhó, Koros-tó, Várhomoka, Mocsolya, Kerítő, Reeshomok, Szincse, Péter-aszó. *Pusztafalu* nevű dülője hajdan a község helye volt, honnan a lakosok az árvizek elől a mai magasabb helyre költöztek.

Gégény.

Gégény, kisközség, körjegyzőségi székhely, 155 házzal és 1037, túlnyomóan ev. ref. vallású lakossal, postája, távirója és vasúti állomása Demeeser. A leleszi levéltár egyik, 1355-ből származó oklevele szerint ez időben „Egyházasgegeny” név alatt szerepel, míg a tatárjárás korában Beel-

Gégény volt a neve. 1400-ban a Gyulaházyak, 1421-ben a ramocsaházi Baloghok, 1430-ban a Kállayak, 1465-ben a Miglészyek és 1468-ban az Iklódyak, később a Nyakas család voltak a birtokosai, a XIX. század első felében a gr. Vay, a Mezőssy, Jósa, Dolinay, Matyasovszky, Erdőhegyi és br. Tahy családnak volt itt birtoka. A jelenlegi nagyobb birtokosok gróf Vay Ádám, Vass J. Imre és Mezőssy Gusztáv. A községhez tartozik *Tölgyes* és *Kaszariska* puszta is. Gégényben református templom van, melynek építési ideje ismeretlen. A református egyház birtokában 1675-ből egy ezüst úrasztali tányér és 1685-ből egy vert ezüst kehely van, melyeket néhai Nyakas Péter, Szabolcs vármegye alispánja és e községnek földesura ajándékozott az egyháznak. A templom harangja 1696-ból való és Nyakas Miklós adománya. Dülönevei közt ősrégiak az Inge, Csicsó, Zselyes-tó, Mancsa és Szeghi-tó elnevezésűek.

Gelse, kisközség, 184 házzal és 1076, nagyrészt gör. kath. lakossal. Postája Mihálydi, távirója Nyír-Balkány, vasuti állomása Téglás. A Perényi

Gelse.

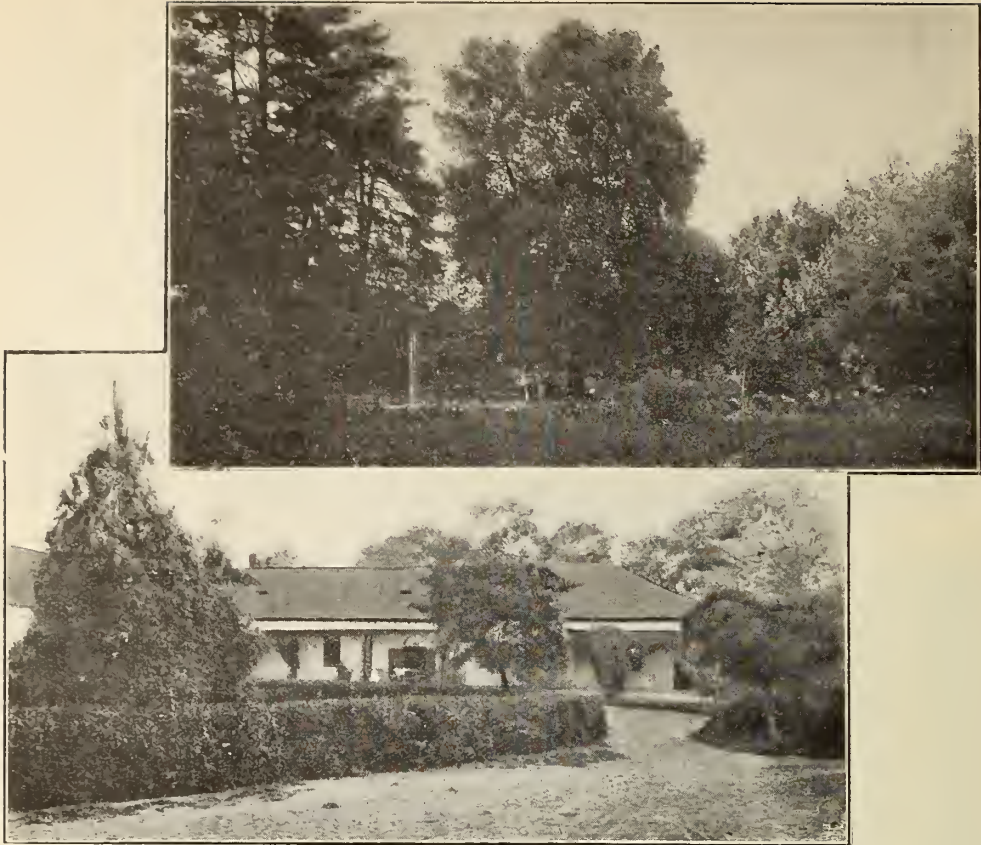

FÉNYES-LITKE : PETROVAY JÁNOS URILAKA.

család levéltárának egy 1336-ból származó okiratában „Egyházasgelse“ név alatt szerepel és ekkor a Zeleméry család volt a földesura, 1484-ben a Bogáthy család bírta, a XIX. század első felében a Bihary, Bereczky, Czakó, Horváth, Iánky, Molnár, Szalay, Zsiday, Egry, Hajdú, Nyíry, Hetey, Jármly, Finta, Mezőssy, Mikecz, Morvay családok voltak a birtokosai, jelenleg pedig gr. *Dessewffy* Miklós. A községben gör. kath. és református templom, s izraelita imaház van. Gelséhez tartozik *Baromlak* puszta, *Ujtanya* és *Szalmad*, mely utóbbiról már 1336-ban van írott emlék. A Kállay család levéltárának egyik oklevele szintén említi 1463-ban.

Gemzse, kisközség, 112 házzal és 724, nagyrészt református lakossal. Postája Gyüre, távirója és vasuti állomása Kis-Várda. E községnek 1426-ban a Losonezy, 1440-ben pedig a rozsályi Kún és a kusalyi Jakcs család volt a birtokosa, a XIX. század első felében a gr. Károlyi, gr. Dőry, Eötvös, Csernátó, Doby, Berthóthy, gr. Gyulay, Vay és Leövey családok; most pedig gr. *Károlyi* Sándornak van itt nagyobb uradalma. A községben két templom

Gemzse.

FÉNYES-LITKE : ERŐSS GYÖRGY URILAKA.

van. Az egyik róm. katolikus, ez nagyon régi és építési ideje ismeretlen. A másik református, épült 1840-ben.

Geszteréd.

Geszteréd, kisközség, 185 házzal és 1259, túlnyomóan róm. kath. vallású lakossal. Postája Bököny, távirója Hajdu-Hadház és vasúti állomása Téglás. E falu az 1332-iki pápai tizedlajstromokban „Kestred“ néven van említve Mint történelmi jelentőségű esemény felemlítendő, hogy I. László király 1092-ben e község határában verte szét a bessenyőket. 1388-ban az ólnodi Czudar család volt a földesura, később pedig a Palágyi. A XIX. század első felében a következő birtokosai voltak : gróf Vay, Lónyay, Tisza, Cseresznyey, Osváth, Vad, Pap, Pálffy, Somosy, Szikszay, Apagyi, Finta, Olchváry, Reviczky, Uray, Zsebey és Básthy, most pedig gróf *Degenfeld* József, gróf *Dessewffy* testvérek, *Horváth* Mihályné, *Kövér* Gábor, *Mandel* Józsefné és *Goldstein* Mózes. Az itteni róm. kath. templom 1811-ben, a református pedig 1805-ben épült. Az evangélikusoknak imaházuk van. A faluban levő két régi kúria közül az egyiket Finta Gábor, a másikat Finta Márton építtette. A község hajdan sokat szenvedett a portyázó törököktől.

Gyulaháza.

Gyulaháza, nagyközség, 207 házzal és 1225, nagybárára ev. ref. vallású lakossal. Postája Anacs, távirója és vasúti állomása Kis-Várda. E községről az Ibrányi család levéltárában egy 1462-iki oklevél tesz említést. Akkoriban a Gyulaházyak, a XV. században pedig a Petneházyak voltak a földesurai. A XIX. század első felében a Berczik, Vitéz, Uzonyi, Csiky, Mezössy, Harsányi, Ilosvay, Horváth, Gyulay, Jármy, Czóbel, Barla és Vékey család volt a birtokosa, most pedig *Barkóczy* Bertalanné és *Liptay* Béla A községben

az ev. reformátusoknak van templomuk, mely 1833-ban épült. 1823-ban a községnek majdnem a fele leégett. Gyulaházához tartozik *Kis-Gyulaháza* telep.

Gyulaj, nagyközség, 241 házzal és 1841, nagyrészt gör. kath lakossal. Postája, távírója és vasuti állomása Nyír-Bátor. 1332-ben, a pápai tizedlajstromban már a mai nevén szerepel. 1417-ben az Agárdy, 1421-ben a Földesy, 1436-ban a jánosi Kántor, 1462-ben a Báthory és 1478-ban az alatyáni Nagy, a Szerecsen és a Laky család birta. A XVIII. század második és a XIX. század első felében a Barta, Soldos, Vida, Elek, Petneházy, gróf Majláth, gróf Károlyi és Gulácsy családok birták, jelenleg pedig gr. *Károlyi* Tibor, *Szegedy* György és Béla. Hajdan a község a híres eesedi uradalomhoz tartozott és ezen a réven jutott a Károlyiak birtokába. II. Rákóczy Ferenc is megfordult Gyulajon, sőt egy levele is innen van keltezve. A községben levő görög katolikus templom a XVIII. század végén, a református a XVIII. század elején épült. Az izraelitáknak is van imaházuk. A községi határ „Kis-Ábrány“-nak nevezett részén, az Ujlaki-tanya helyén és közelében, egy templom alapzata látható, mely a hagyomány szerint egy elpusztult községnek a maradványa. A község határában levő, „Barátrét“-dülőben, a Nyír-víz-csatorna ásatása alkalmával, különféle régiségeket találtak. 1863-ban a községnek nagy része leégett. Dülői közül a Barátrét, Kis Ábrány, Hatvanos, Vincze erdő és Demjenkút lapos régi elnevezésűek.

Gyulaj.

Gyüre.

Gyüre, tiszamenti kisközség, körjegyzőségi székhely, 134 házzal és 774, túlnyomó számban ev. ref. vallású lakossal. Postája

ANTIK SZEKRÉNY ÉS LÁDA ERŐSS GYÖRGY GYŰJTEMÉNYÉBEN.

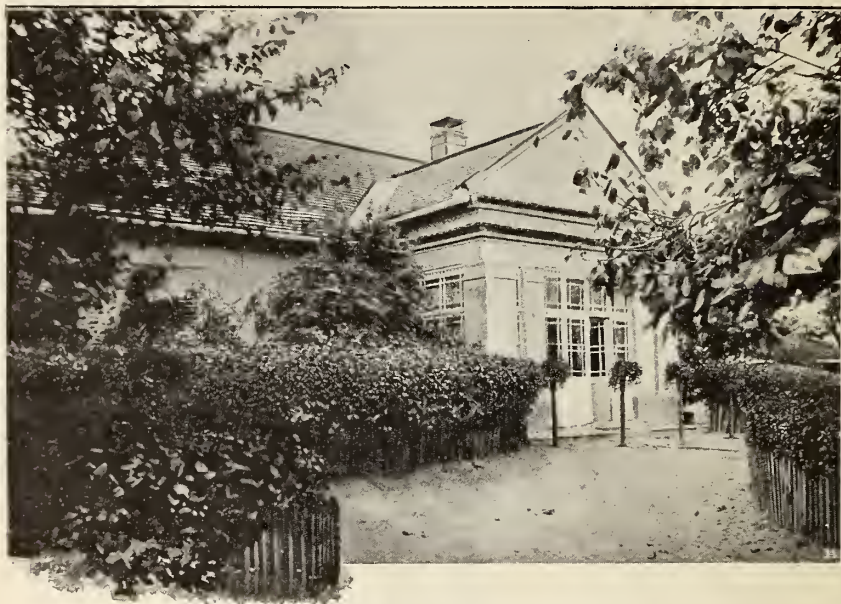
van, távírója és vasuti állomása Kis-Várda. E község az 1332-iki tizedlajstromokban „Gure“, később „Gyre“ és „Gywre“ formában fordul elő. A XIV. században Szatmár vármegyéhez tartozott. A XVIII. század végén és a XIX. század első felében az Erdőhegyi, Horváth, Jósa, Király, Soldos, Szuhay, Kállay stb. családok voltak birtokosai, most pedig *Erdőhegyi* Lajosnak van itt nagyobb birtoka és csinos, régi, nemesi kúriája. Ref. temploma 1830-ban épült.

Hugyaj, kisközség, körjegyzőségi székhely, 238 házzal és 1523 görög katolikus lakossal. Postája, távírója és vasuti állomása Ujfehértó. E község a Zichy-okmánytárban 1329-ben „Hugey“, a pápai tizedlajstromban 1332--37 közt „Huge“ és „Hevkee“ formában fordul elő. A Kállay család levéltárának egyik 1457-ből származó okirata már az akkori írásmód szerint a mai nevén említi. 1411-ben a ButtKay, Ráskay és Márky, 1446-ban a Szokoly, 1457-ben a Kállay és 1466-ban a Málezay család volt a birtokosa, de már a XVIII. század végétől a Dessewffyeket találjuk itt, egész a mai napig. A faluban gör. katolikus és ág. evangélikus templom van. Hugyajhoz tartozik *Nagy-Vadas*, *Zsindelyes* és *Fövenyes* puszta és *Ereszkedő* telep.

Hugyaj.

Ibrány.

Ibrány, nagyközség, mintegy két kilométernyi távolságra fekszik a Tiszától. Házainak száma 445, lakosaié 3341, kiknek nagyobb része ev. ref. vallású. Postája Ibrány, távirója és vasúti állomása Kemeese. 1487-ben a Szokolyi család volt a földesura. 1499-ben e családnak várkastélya volt itt és akkor a község „Castellum Ibran“ nevet viselt. 1411-ben az eszenyi Csapy család kapta kir. donációképen; 1447-ben azonban már az Ibrányi család kezén találjuk, mely 1418-ban pallosjogot is nyert. A XVIII. század végén és a XIX. század első felében a gróf Lónyay család és az Ibrányiak a birtokosai, jelenleg pedig gr. *Lónyay* János, gr. *Lónyay* Pálma, özvegy *Ibrányi* Zsigmondné és *Bleuer* Mórné. Az Ibrányhoz tartozó *Telek* pusztája a Zichy-okmánytár szerint már 1374-ben Nagytelek néven szerepelt. A Szokolyi-féle várkastély, melynek romjait az 50-es években hordták szét, 1658-ban még biztos menedéket nyújtott a törökök által házaikból kiper-

GÁVA: FRAENKEL SAMU URILAKA.

zselt és kiüldözött hajdúknak, a kik nagy számmal menekültek oda. Két temploma van a községnek, melyek közül a reformátust 1510-ben építették és 1895-ben renoválták, a róm. katolikust pedig 1876-ban építették. A községben két csinos urilak van. Az egyiket gróf Lónyay Menyhért, a másikat *Bleuer* Mór építtette. E faluban az árvíz 1867-ben és 1882-ben idézett elő katasztrófát a Tisza töltésének átszakadása következtében. Dűlőnevei közül jelentőséggel bírnak a Pogánysziget és Jásztelep.

Ibrony.

Ibrony, kisközség, 123 házzal és 843, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. Postája Apagy, távirója és vasúti állomása Demecester. E községet 1329-ben „Ibrun“, 1332-ben pedig már „Ibron“ néven találjuk említve. 1435-ben az Upory, tíz évvel később a Kemecesey, 1465-ben a Miglészy és 1476-ban már a Kállay család szerepel mint a község földesura. A XVIII. század második és a XIX. század első felében a Benkő, Darabos, Jármy és Kriston családok voltak a birtokosai, jelenleg pedig *Jármy* Gyula és *Fried* Ignác. A Jármyaknak egy régi, nemesi kúriájuk is van itt, melyet még Jármy Pál építtetett a XVIII. század végén. Azonkívül Jármy Gyulának is van egy újabb, 1869-ben épült csinos urilaka, mely előtt és mögött szép park terül el. A

GYÜRE : ERDŐHEGYI LAJOS KÚRIÁJA.

községben református templom van, mely a XVIII. század közepe táján épült. Az ev. ref. egyház tulajdonában két vert ezüst úrasztali kehely van, melyek közül a nagyobbikat 1716-ban Szunyoghy Istvánné adományozta. Van még az egyháznak egy 1729-ből származó ezüst tányérja. A község dülőinek elnevezései közt néhány figyelmet érdemlő van, így az Ördögárka, a Havafa és a Vashegy.

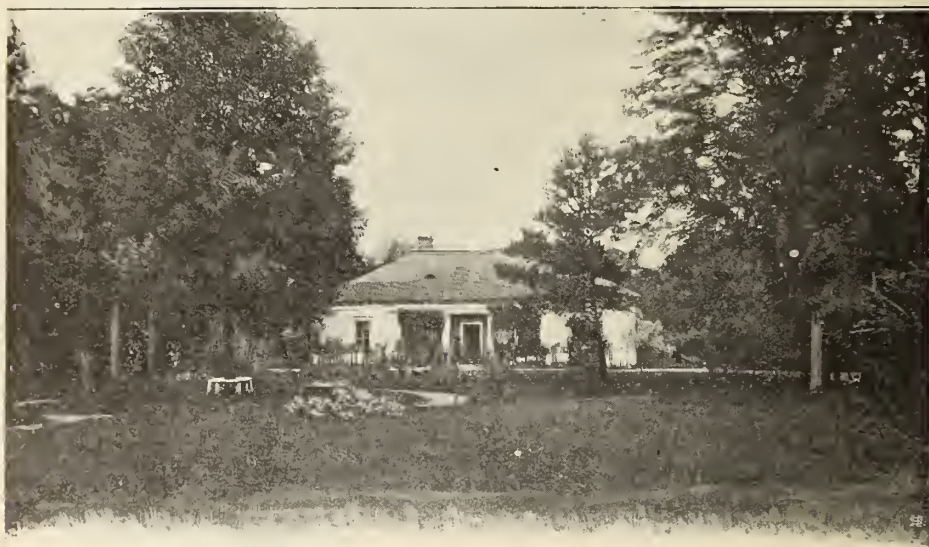
Jákó, kisközség, 117 házzal és 657, nagyjából ev. ref. vallású lakossal. Postája Nyír-Bakta, távirója és vasúti állomása Pátroha. E község az Ibrányiak levéltárában található okiratok szerint már 1430-ban szerepel. A XV. században a Bezdédy, az olesvai Guthy, a Rohody, a jákói Szilágyi és a Szolnokyi család volt a birtokosa, a XIX. század első felében pedig a Csernyiczky, Nyeviczky, Szabó, Ibrányi, Kovách, Doby, Jármly, Gabányi, Szegedy, Dömötör, Szilez és Seney családok. A faluban r. kath. és református templom van, de építési idejük ismeretlen. A község határában néhány évvel ezelőtt egy rendkívül régi és értékes arany-ékszert találtak, melyet a nemzeti múzeum vásárolt meg. Dülői közül bizonyos jelentőséggel bírnak: az Akasztó hegy, a Pogánysziget, Bálint csere, Babutos hegy, Tarsolyos hegy és a Les-hegy elnevezésük.

Jéke, kisközség, 74 házzal és 526, nagyjából róm. kath. lakossal. Postája Pap, távirója és vasúti állomása Kis-Várda. Már a XIV. században „Jeke“ név alatt szerepel. 1466-ban a Megyery és 1600-ban a Szakadáti család bírta, a XVIII. század végén és a XIX. század elején pedig a Jékey, Tömösváry, Batta, Kádár, Harsányi, Láncezy, Maklárly, Szögyény, Uzonyi és Pethő családok, most pedig *Liptay* Béla és a *Szögyény* család. A zsélyi levéltárnak egy 1432-ből származó oklevele egy „Zuth“ nevű községről tesz említést, mely hajdan Jéke határában lett volna. A jékei róm. katolikus templom 1889-ben, a református pedig 1888-ban épült. Liptay Bélának itt szép és kényelmes urilaka és díszes parkja van. Az urilak szomszédságában van a tulajdonosnak jóhírű versenystállója. A házat Liptay Károly építtette a 60-as évek elején. Szomszédságában van a Szögyény család

régi, esinos kúriája. Liptay Béla, a millennium alkalmából, szép községházat építtetett a falu számára. Dülő-nevei közül régieknek látszanak az Isten-hegy, Nápaszer, Kárlátóhegy, Zohonhegy, Danikhegy, Akasztó domb, Iklód.

Kálló-Semjén.

Kálló-Semjén, nagyközség, 295 házzal és 2166, túlnyomóan görög kath. lakossal. Van postája, távirója és vasúti állomása Kálló vidékén hajdan két Semjén állott és pedig — a Kállay család levéltárának egyik oklevele szerint — Kis- és Nagy-Semjén. Ezek egyike egy 1471-ből származó okiratban mint „Oppidum Semyen“ említetik. Mindkét községnek a Kállay család volt a földesura. 1446-ban a Sztritteyeknek és 1454-ben az ólnodi Czudaroknak is volt itt birtokuk; a XVIII. század második és a XIX. század első felében a Kállay, Eördögh és a gr. Dessewffy család, jelenleg pedig Kállay András, Kállay Rudolf és Zoltán, Kausay Tibor és Viktor, Kövér Gusztáv és Pálma, Kállay Gusztáv, özv. Hegedüs Edéné, Mándy Ignác, Leveleki Márton és Klein Mór a birtokosai. Nagyon érdekes és régi a *Kállay*-féle, Kállay András tulaj-

IBRONY : JARMY GYULA URILAKA.

donát képező nemesi kúria, mely a nagy-kállói vármegyeházával egy időben épült. A községben három templom van: a görög katolikus, mely 1897-ben, a református, mely 1869-ben épült és a római katolikus, melynek építési ideje ismeretlen. A községhez tartoznak *Kis-Csere*, *Forrás*, *Kéterdőköz* és *Búcsújárás* puszták és telepek. Kis-Csere pusztán is van egy régi, Kállay-féle kúria. Dülői közül a következőknek tulajdonítható valamely jelentőség: Kőhalma, Debreczeni gödör, Mészárszékhegy, Ravaszhegy, Tótihegy, Vozmó-hegy, Kaposhegy, Csontrét, Perked, Imolyás.

Kanyár.

Kanyár, tiszamenti kisközség, körjegyzőségi székhely, 137 házzal és 971, leginkább református vallású lakossal. Postája Dombrád, távirója és vasúti állomása Pátroha. E község a Zichy-okmánytár szerint 1381-ben és a Kállay családi levéltárnak egyik, 1446-ból származó oklevele szerint abban az időben már a mai nevén szerepelt. 1466-ban a Bezdédyek voltak a földesurak, 1477-ben pedig már a leleszi konventnek is voltak itt nagyobb kiterjedésű birtokai, melyek maig is tulajdonában vannak. A községnek református temploma van, mely 1813-ban épült. 1876-ban árvíz pusztította el a falu nagy részét

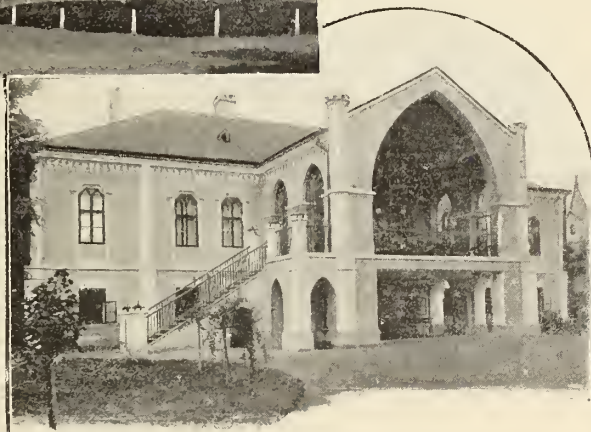
Karász.

Karász, nagyközség, 226 házzal és 2023, nagyjából görög katolikus vallású lakossal. Postája és távirója van, vasúti állomása Pátroha. E községet már az 1332-iki pápai tizedlajstromok említik. 1437-ben a jékei Ágh, a Karászy, a Petneházy és a Várday, 1454-ben a Perényi, továbbá a Garay család volt itt birtokos, a XVIII. sz. végén és a XIX. sz. elején az Andrásyak, Balogh, Kertsy, Soós, Jászay, Kálmánchelyi, Ladányi, Márky, Pogány, Raksányi, Némethy és Ferenczy családok, jelenleg pedig *Okolicsányi* Menyhért és Lajos, *Wahrmann* René és *Láng* Dávid a birtokosai. A két elsőnek csinos urilaka is van itt. A község határában egy „Földvár“ nevű domb van, melyről a hagyomány azt tartja, hogy itt tartott Garay nádor, a község hajdani földesura, nádori gyűléseket. E dombot 1894-ben felásták, mely alkalommal egy honfoglalás kori magyar vitéz sírjára bukkantak. Az ott talált leletet a

vármegyei múzeumban helyezték el. A községben levő r. kath. templomot 1860-ban nagyobbították. A gör. kath. 1837-ben és a református 1865-ben

épült. Az izraelitáknak is van imaházuk. A Zichy-okmánytár, a leszei levéltár több okirata és a máramaros-szigeti liceumnak egyik oklevelé 1324., 1346., 1415. és 1447-ben egy Karász közelében fekvő, de már nem létező *Doboka* nevű községről tesz említést, még pedig különféle formában, u. m.: „Possessio Kupedubokahaza“, „Kupehazadoboka“ és „Gyosdoboka“ néven.

JÉKE : LIPTAY BÉLA URILAKA.

Kék, kisközség, 151 házzal és 1011, túlnyomóan ev. ref. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Demecser. A Zichy-okmánytár e községről 1333-ból „Poss. seu terra Keek“ formában emlékszik meg. Hajdani földesurainak nyomait nem találjuk, azonban a XVIII. sz. második és a XIX. század első felében a következő birtokosai voltak: a Tatár, Pap, Szalánczy, Szegedy, Rédey, Gönczy, Jármy, Irinyi, Verbay, Tahy, gróf Vay, Soós, Olasz, Nemes, Megyery, Laskay, Kruesay és Kriston családok. Jelenleg *Tóth* Istvánnak van itt nagyobb birtoka. A községben levő református templom 1818-ban épült. Dülői közül elnevezésük által a Kormoly, Gyalap tó és a Gemes-sziget tűnik ki.

Kék.

Kékese, kisközség, 112 házzal és 844. túlnyomóan ev. ref. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Kis-Várda. E község 1344-ben az Anjoukori okmánytárban fordul elő „Kevkehe“ formában. 1413-ban a Monoky, 1415-ben az olnodi Czudar és 1436-ban a Maday családot uralta. 1440-ben a Rozgonyiak zálogba veszik a Czudaroktól, 1470-ben pedig

Kékese.

KÁLLÓ-SEMJÉN : KÁLLAY ANDRÁS KURIÁJA.

már mint földesurak szerepeltek. A mult század elején br. Vay Alajos volt itt birtokos, jelenleg pedig *Mándi* Samu. A faluban levő katolikus templom 1830-ban, a református 1810-ben épült.

Kemecse.

Kemecse, nagyközség, a bogdányi járás székhelye, 420 házzal és 2601 lakossal, kik közt a református vallásúak vannak túlnyomó számban. Van postája, távirója és vasúti állomása. E község már a pápai tizedlajstromokban, 1332—37 közt mai nevén szerepel. 1411-ben az eszenyi Csapy család kapta kir. adománykép, 1435-ben az Upory család volt a földesura, 1445-ben a Kemecsey és 1465-ben a Miglészy család. A XVIII. sz. második és a XIX. sz. első felében a következő birtokosai voltak: Bagosy, Zoltán, Korda, Borbély, Mikecz, Garay, Hagymásy, Hegedűs, Zsiday, Elek, Laskay, Pethő, Irinyi, Kelemen, Kriston, Osváth, Ormos, Körössy, Nagy, Nánássy, Bodó, Krasznay stb. A községben két templom van és pedig a róm. katolikus és a református. A katolikus már 1332-ben fennállott, azonban a XVI. században a reformátusoké lett. Az új kath. templom 1811-ben épült, a református pedig, mely egyike a vármegye legesinosabb vidéki templomainak, 1809-ben. Az izraelitáknak imaházuk van. A ref. templom szomszédságában egy nagyobb szabású, emeletes épület tűnik fel, mely kastélyszerűen van építve. Építtette Niezky István a XIX. század elején. Jelenleg idegen kézen van. Mint történelmi esemény felemlítendő, hogy e község alatt folyt le a Salamon király és Géza herezeg közötti csata. A református egyház birtokában egy érdekes, 1685-ből származó ötvösmű van: egy vert ezüst tányér, melyet Lévy János és neje Debreczeni Judith ajándékoztak az egyháznak, továbbá egy gazdagon díszített és aranyhímzéssel bőven kidolgozott terítő, mely Mikecz Juliánna adománya. A község — nagyságához képest — jelentékeny ipar központja, amennyiben egy szeszgyára, egy olajgyára, egy keményítő gyára és egy gőzmalma van. A lakosok olvasó-egyletet tartanak fenn. Dülöelnevezesei közül a legérdekesebbek a következők: Ördögárka, Kukuló rét, Köpér, Balázs-sziget, Lukácshegy, Kincses, Kósadomb, Görbe szék, Basakutya, Akasztóhegy, Pápaháza rét, Karabó árka, Móga rét, Gondovár domb, Becz rétje, Ijesztőhegy, Lantorszállás, Kollátorhegy,

Kenézlő.

Kenézlő, tiszamenti község, körjegyzőségi székhely, 150 házzal és 1057. nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. Kenézlő község az 1332-iki pápai tizedlajstromban „Keleznő“ (Keleznaw) néven van említve. 1410-ben, amikor

már vízi- és száraz vámja van, „Felkelőznő“ név alatt szerepel. A XV. században az Ujfalusy, az Upory és az Óbégányi család volt a földesura. Ez időben Zemplén vármegyéhez tartozott. A XV. század végén a Buttkay, Ráskay és Márky családokat találjuk birtokosai közt. A XVI. század elején, mikor már a Farkas család bírta, „Kenézlő“ néven volt e falu ismeretes. Jelenleg *Farkas* Ferencnek van itt nagyobb birtoka. A községben a reformátusoknak, róm. katolikusoknak és a gör. katolikusoknak van templomuk. 1889-ben a község leégett. Postája Viss, távirója Ó-Liszka, vasúti állomása Liszka-Tolesva. Dűlőelnevezései közül figyelemre méltók a Kardos-homok és Pogány-tó.

Kéres, kisközség, 51 házzal és 447, túlnyomóan ev. ref. lakossal. Postája Nyír-Bakta, távirója és vasúti állomása Demecser. A Kállay család levéltárának egy 1430-iki oklevele szerint, ebben a korban a Kállayak voltak a község földesurai. A múlt század első felében Jármy Imre, Szabolcs vármegyének volt alispánja, továbbá a Bozóky, Budaházy, Ormos és Uray család

Kéres.

KIRÁLYTELEK.

volt birtokos, jelenleg pedig Uray Miklós és Blau Pál. *Uray* Miklósnak esinos, régi úrilaka is van, a melyet a múlt század végén Jármy Gedeon építtetett és a mely örökség útján került a jelenlegi tulajdonos birtokába. Van itt még egy másik régi kúria is, melyet a Bozókyak építtettek, ez később a Jármyaké lett, jelenleg idegen kézen van. A községben levő református templom 1896-ban épült. Efaluhoz tartozik *Büss* puszta.

Királytelek ugyan Nyíregyháza-hoz tartozik közigazgatásilag, de fontosságánál fogva itt említjük meg. E puszta hajdan az csesdi uradalomhoz tartozott, melynek tudvalevőleg felváltva a Báthoryak, Rákóczyak és Károlyiak voltak az urai. Már a XIX. sz. elején, mint pusztának, 467 lakosa volt, továbbá postahivatala és lóváltása Nyíregyháza és Tokaj közt. Most már vasútja, postája és távirója is van. Jelenlegi birtokosai gróf Desseffy Dénes, Alajos és Béla, kik itt mintaszerű gazdálkodást és állattenyésztést folytatnak, melyről a mezőgazdasági részben bővebben emlékezünk meg. A pusztán a tulajdonosok templomot, iskolát, kórházat tartanak fenn; a telep maga pedig esinos és tiszta, mintaszerű gazdasági épületeivel, munkásházaival és széles, rendes utcáival egy jólétnek örvendő, kitűnő vezetéssel bíró község benyomását teszi. Itt van a grófi család szép parkja és régi, ódon, de kényelmesen berendezett kastélya.

Királytelek.

Kis-Báka, kisközség, körjegyzőségi székhely, 63 házzal és 487, túlnyo-

Kis-Báka.

móan ev. ref. vallású lakossal. Postája Anares, távirója és vasúti állomása Kis-Várda. E község 1474-ben „Baka“ és „Boldogasszonybakaja“ néven szerepelt. 1428-ban a Maday, 1480-ban a Baeskey család volt a földesura. A XIX. sz. első felében birtokosai voltak: a br. Béhmer, br. Dőry, Eördögh, Czeglédy, Czóbel, Vay és Pap család, most pedig Péchy Ferencz örökösei. Református temploma már a XIII. században fennállott. Az izraelitáknak is van itt imaházuk. A ref. egyház birtokában egy 1669-ből származó, érdekes kancsó van, mely Major György ajándéka. 1885-ben az egész falu leégett.

Kis-Kálló.

Kis-Kálló, kisközség, 66 házzal és 310, legnagyobbbrészt gör. kath. lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Nagy-Kálló. 1332-ben már „Kallow minor“, később pedig „Tót-Kálló“ név alatt szerepel. 1341-ben a Kállay család volt a földesura, a XV. században azonban az olnodi Czudar családnak is volt itt birtoka. A Kállay család még ma is birtokos e köz-

KIS-KÁLLÓ: ÖZV. KÁLLAY OTTÓNÉ KÚRIÁJA.

ségben és itt lakik — egy ősi kúriában — özv. *Kállay Ottóné*. Az érdekes, régi külsejű, de kényelmes berendezésű házat Kállay János építtette a XVIII. században. Utána Kállay Bertalan következett és végre Kállay Ottó, akinek az özvegye ma is bírja. Az e házhoz tartozó parkban egy „Inségdomb“ nevű magas, mesterséges földhányás van, valóságos kis hegy, melyet Kállay Bertalan a 30-as években dúlt nagy inség alkalmával csak azért hanyatott össze a Kálló vidékére menekült felsőmagyarországi inségesekkel, hogy azok ez által valami keresethez jussanak és ne legyenek kénytelenek könyöradományokat elfogadni vagy éppen koldulni. E község a török világban a török martalócz csapatoktól sokat szenvedett. Görög katolikus temploma e század elején épült.

Kis-Léta.

Kis-Léta, nagyközség, 267 házzal és 1411, főleg ev. ref. és gör. kath. lakossal. Van postája, távirója és vasúti állomása. A Perényi család levéltárának egyik 1336-ból származó oklevele már Léta név alatt említi, 1433-ban azonban már a mai nevén szerepel. Határát 1420-ban járták meg s 1433-ban és 1446-ban a Báthoryak osztozkodásánál is szerepel. Szent-János tiszteletere szentelt templomáról már 1336-ban van említés egy okiratban. 1410-ben

KIS-LÉTA : GENCSY ALBERT KÚRIÁJA.

a Parlaghy, 1458-ban a petri Ders, 1460-ban a Bogáthy, 1465-ben a Kállay családokat uralta. A XVIII. sz. második és a XIX. sz. első felében birtokosai voltak: az Agárdy, Vajda, Ujfalusy, gr. Barkóczy, Besseney, Tisza, Bihary, Éva, Farkas, Jósa, Márky, Mikó, Genesy, Gulácsy stb. családok és jelenleg itt Genesy Albertnek érdekes, régi kúriája van, mely körül szép park terül el. A lakályos és kényelmes berendezésű házat Genesy Sámuel építtette a múlt században. Azonkívül gr. *Hadik-Barkóczy* Endrének van itt még nagyobb birtoka. A község ref. temploma 1700 körül, a görög katolikus 1790-ben épült.

Kis-Várda nagyközséget, fontosságánál fogva, más helyen, külön fejezetben tárgyaljuk.

Kis-Várda.

Kis-Varsány, tiszamenti kisközség, 151 házzal és 885, nagyobbrészt ev. ref. vallású lakossal. A ref. temploma 1834-ben épült. A XVIII. sz. végén és a XIX. század elején a Hunyady, Kubinyi, gr. Gyulay, Sulyok és a Péchy család volt a földesura. Jelenleg gr. *Gyulay* Istvánnak van itt nagyobb birtoka.

Kis-Varsány.

Komoró, tiszamenti kisközség, 89 házzal és 707 lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Fényes-Littke. A Zichy-okmánytárban 1308-ban mint „Villa Komro“ van említve. Ugyanott 1327-ben már „Poss. Komorou“ formában szerepel. 1358-ban I. Lajos király minden szabad állású embert felhív az e községben való letelepedésre. 1462-ben a Tárkányi, 1481-ben pedig a csicseri Orosz, Ormos és Fodor család a földesura. A XVIII. század második és a XIX. század első felében a br. Sennyey, Vay, Bogáthy, Morvay, Ormos, Szatmáry, Orosz, Eröss, Palaticz, hg. Eszterházy, br. Horváth és Irinyi család a birtokosai és jelenleg *Szalánczy* Bertalannak van itt nagyobb birtoka és csinos urilaka, melyet Somlyódy István a XIX. sz. első felében építtett. Örökség útján került a család birtokába, melyt 1888-ban átalakíttatta. A községben ev. ref. templom van, melynek építési ideje ismeretlen.

Komoró.

Kopócs-Apáti, kisközség, körjegyzőségi székhely 137 házzal és 760,

Kopócs-Apáti.

jobbára róm. kath. vallású lakossal. Postája Gyüre, távirója és vasúti állomása Kis-Várda. 1422-ben csupán Apáti név alatt találjuk említve; 1430-ban, amikor a Kállayak a földesurai, már a mai nevén szerepel. 1442-ben a Kemecsey, 1445-ben a parnezai Sáfár, 1448-ban a Kérészy, 1464-ben a Tegzes család uralta. A XVIII. sz. végén és a XIX. sz. elején pedig az Eördögh, Bertóthy, Böszörményi, Csernyánszky, Gonda, Kopócsy, Lipcsey és Szmre-esányi család bírta. Jelenleg *Ilosvay* Ágostonnak van itt nagyobb birtoka és érdekes régi urilaka. A faluban a róm. katolikusoknak és az ev. reformátusoknak van templomuk. A katolikus 1802-ben épült, a református templom építési ideje ismeretlen. 1811-ben restaurálták utoljára. Dülő-nevei közül figyelemre méltók a Kotyor és a Törökér.

Kötaj.

Kötaj, nagyközség, 548 házzal és 2944, nagyjából gör. kath. vallású lakossal. Postája van, táviró és vasúti állomása Nyíregyháza. Az Ibrányi család levéltárának egyik okirata szerint e község 1447-ben már „Keresztút”

KOMORÓ : SZALÁNCZY BERTALAN URILAKA.

néven szerepelt. 1411-ben az eszenyi Csapy család kapta kir. donációképen. 1447-ben az Ibrányi és 1487-ben a Szokolys család volt a földesura. A községnek „Keresztút” elnevezésével még a XIX. században is találkozunk. A XVIII. század végén és a XIX. század elején a következő birtokosai voltak: Ibrányi, Vay, br. Bánffy, Kelez, Mezössy, Kállay, Ábrányi, Pribék, Irinyi, Jármly, Hatfaludy és Péchy. Jelenleg *Jármly* Márton, gr. *Lónyay* János, *Körmendy* Imre, *Tóth* Miklós és *Szamueli* testvérek a birtokosok. A községben több csinos urilak és régi nemesi kúria van. Itt van mindenek előtt az úgynevezett Fráter-féle ház, melyet a Jókai által megörökített magyar nábob kastélyának tartanak, továbbá *Jármly* Márton csinos kúriája, *Tóth* Miklós új és tetszetős külsejű urilaka, és végre özv. *Ibrányi* Zsigmondné régi kúriája. A községben hajdan állítólag egy „Bánom vára” nevű várszerű, be nem fejezett épület is volt. Róm. katolikus temploma 1806-ban, a két görög katolikus közül, a faluban levő 1894-ben, a községen kívül, a szőlőben levő, 1890-ben és a református templom 1700-ban épült. Az izraelitáknak is van imaházuk.

Laskod.

Laskod, kisközség, 84 házzal és 748, nagyjából református vallású lakossal. Postája Tass és távirója Karász. A Kállay család levéltárának egy 1455-ből származó okiratában már a mai nevén szerepel. A XV. században egy ideig

Szatmár vármegyéhez tartozott. 1419-ben a Kállayak voltak a földesurai, 1444-ben pedig a Kéresy család bírta zálogban. A XVIII. század második és a XIX. század első felében a Dobay, Jármly, Némethy, Ruttkay és Téglássy családok voltak birtokosai, most pedig *Farkas* Balázs, *Jármly* Ödön és Lajos, *Okolicsányi* Lajos, Albert és Sándor, Téglássy Gyula és a Ruttkayak. A községben egy mély ároktól körülvett, szabályos alaku, mesterségesen hányt, kisebb váralaku hely van, mely hajdan állítólag földvár volt, a határban pedig szintén több hasonló domb van. A község református templomának építési ideje ismeretlen.

Levelek, kisközség, körjegyzőségi székhely, 144 házzal és 1263, nagyobbára r. kath. és g. kath. lakossal. Postája Apagy, távirója és vasúti állomása Nyíregy-

Levelek.

KŐPÖCS-APÁTI: ILOSVAY ÁGOSTON KÚRIÁJA.

háza. E falu a pápai tizedlajstromokban már 1332-ben „Lenebik“ néven szerepel, 1446-ban pedig az orsz. levéltár diplomatikai osztályában őrzött oklevelekben már a mai nevében találjuk, „Lewelwgh“ formában. A XVIII. század végén és XIX. század elején a Bónis, Sebes és a Molnár család volt a község földesura és leveleki *Molnár* Gyulának itt ma is nagyobb kiterjedésű birtoka és urilaka van. Ennek régi részét id. Molnár György építtette 1790 körül. Mostani alakját 1885-ben nyerte a jelenlegi tulajdonos által. A község róm. kath. temploma már nagyon régi. Szentélyét id. Molnár György építtette. 1722-ben vették vissza a protestánsoktól. A görög kath. templom ugyancsak id. Molnár György adománya útján 1790-ben épült.

Lórántháza, kisközség, 77 házzal és 426, főleg ev. ref. vallású lakossal. Postája Nyír-Bakta, távirója és vasúti állomása Mária-Pócs. Az orsz. levéltárban őrzött oklevelekben e község már a XV. század elején a mai nevében szerepel. 1407-ben a Báthory család volt a földesura és ekkor a híres ecsedi uradalomhoz tartozott. A múlt század elején Bekk Pál kir. tanácsosnak volt itt

Lórántháza.

nagyobb birtoka, azután gróf *Degenfeld* Imrének és br. *Podmaniczky* Gézának, akik most is a birtokosai. A községben levő ref. templom nagyon régi építmény. A közelmúltban a faluban honfoglaláskori régiségeket találtak.

Lövő.

Lövő, kisközség, 80 házzal és 550 főleg ev. ref. vallású lakossal. Postája Pap, távirója és vasúti állomása Kis-Várda. E község egy a m.-szigeti liczeumban levő, 1413-ból származó oklevél szerint abban az időben „Oltáros-Lövő” (Oltaruslewew) név alatt volt ismeretes. 1430-ban a m. n. múzeum levéltárának egy oklevele már „Lewe” néven említi. 1428-ban a Várday család bírja zálogban a községet, de 1481-ben már a Leövey család a földesura, melynek itt még ma is nagyobb birtokai vannak. A XVIII. század második és a XIX. század első felében a Leöveyeken kívül még a Gerzon és a Tömösváry család volt a birtokosa, jelenleg pedig Leövey Jánoson és Istvánon kívül még *Zuckermann* Gusztávnak is van itt birtoka. A községben három szép

KÓTAJ : ÖZV. IBRÁNYI ZSIGMONDNÉ KURIÁJA.

urilak van. A legrégebb Leövey Jánosé, mely a XIX. század elején dívott érdekes klasszicizáló modorban van építve, a másik, újabb urilak Leövey Istváné, a harmadik pedig *Zuckermann* Gusztávé. Ezt a jelenlegi tulajdonos 1887-ben építtette. A faluban levő ev. ref. templom 1895-ben épült. 1808-ban a község teljesen leégett. Dülő-nevei közül figyelemet érdemel a Biró-fogás és Gerlát.

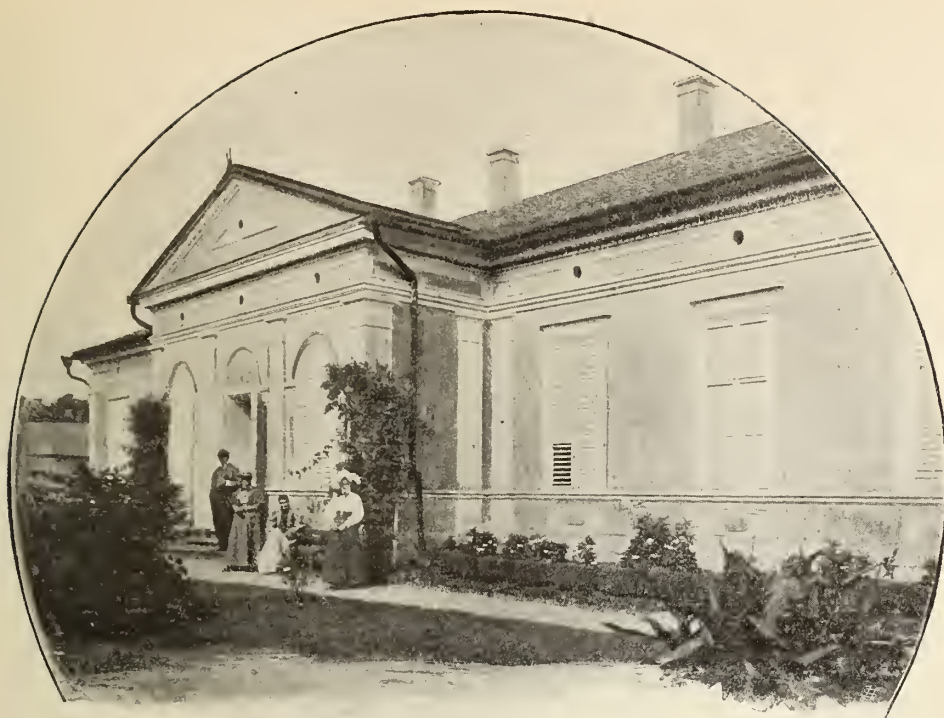
Lövő-Petri, kisközség, 82 házzal és 471 nagyrészt ev. ref. vallású lakossal.

Lövő-Petri.

Postája Pap, távirója és vasúti állomása Kis-Várda. E község már az 1332-iki pápai tizedlajstromban Petri név alatt szerepel. A XVIII. század végén és a XIX. század elején a Szesztay, Szentmiklósy, Tokay, Uray, Várady, Petry, Pogány, Barla, Szegedy, Leövey és Nagy családokat uralta, most pedig Sesztina Lajos bírja. A község határában levő „Hársashegy” nevű domb, a hagyomány szerint, Petry Gáspár kuruczainak lett volna a táborhelye. A domboldalon azelőtt mély üregek voltak, melyek búvóhelyül szolgáltak. Ev. ref. temploma 1822-ben épült. Az egyház két régi, nagy czinkannát őriz 1723-ból, a melyek Petry Gáspár kuruczkapitány és neje ajándékai. Dülő-nevei közül figyelemre méltó a Földhíd és a Vaskapu.

Magy.

Magy, kisközség, 37 házzal és 322. túlnyomóan gör. kath. lakossal.

KÓTAJ: JÁRMY MÁRTON KÚRIÁJA.

Postája Apagy, távirója és vasúti állomása Nyíregyháza vagy Mária-Pócs. A zsélyi levéltárnak egy 1435-ből származó levele „Poss. Magh et Omagh“ falvakat említ, a m. n. múzeum levéltárának egy 1476-iki oklevelében pedig e falvak „Pred. Omagh in vicinitate possessionis Magh“ formában szerepelnek. Ez időben a Magyi család volt a földesura. A XVIII. század második és a XIX. század első felében birtokosai voltak: az Ibrányi, Klobusiczky, Irinyi, Molnár, Szegedy, Niczky, Péchy és Somogyi családok; jelenleg *Molnár* Ágoston, *Mandel* Eduárd és a *Kauzsay* örökösök bírják. E községben nincs templom.

Mándok, nagyközség, a tiszai járás székhelye, 307 házzal és 2534, főleg ev. ref. vallású lakossal. Posta és táviró helyben van, vasúti állomása Tuzsér. E község 1393-ban Mandick néven szerepel. 1393-ban a Losonczy, 1446-ban az Upory és 1450-ben az Atyay család volt a földesura, később pedig a gr. *Forgách* család, melynek itt ma is nagy kiterjedésű és mintaszerű uradalma, ló- és állattenyésztése van, melyről más helyen írunk bővebben. A községben van gróf *Forgách* Lászlónak nagyszabású, díszes kastélya és remek parkja. A kastély kitűnő ízléssel és kényelemmel van berendezve és számos értékes műtárgyat és festményt rejt magában. Gróf *Forgách* József építtette a XVIII. század végén. Itt van a gróf híres magánkopó-falkája is, mely jelenleg 63 angol nyúlkopóból áll. A községben lévő, a legújabb kor igényeinek megfelelő „*Erzsébet*-gőzmalom“, szintén az uradalomhoz tartozik. A lakosok a gróf támogatásával fogyasztási és hitelszövetkezetet tartanak fenn. Azonkívül van itt önkéntes tűzoltó-egylet, és a vereskereszt-egylet fiókja, továbbá egy szeszgyár. A községben 3 templom van: ev. ref., mely 1828-ban épült, róm. kath., mely 1821-ben épült és gör. katolikus. Az izraelitáknak is van imaházuk. A község határában 1893-ban honfoglaláskori régiségeket találtak. A határhoz

Mándok.

tartozó dombok a következő érdekes elnevezésekkel bírnak: Sugóhegy, Tetenke, Katonáshegy, Botorhegy, Csipőshegy, Borkuhegy stb.

Mária-Pócs.

Mária-Pócs, nagyközség, 276 házzal és 1532, nagyrészt gör. kath. vallású lakossal. Posta, táviró és vasúti állomás. Az Anjoukori okmánytárnak egy 1347-ből származó oklevele mai nevének említi. 1357-ben már vámja volt. 1347-ben az eesedi uradalomhoz tartozott és a Báthoryak voltak a földesurai. A XVIII. sz.-ban a Károlyiak bírták, a XIX. század elején pedig a gör. katolikus Bazilita-rend és azonkívül a Gergelyffy, Némethy, Tisza, Veres, Niezky, Felér, Vékey, Szilez, Mikó, Czakó és Gacsályi családok. Jelenleg a *Szent Bazil-rendi szerzetnek* és *Gergelyffy* Dezsőnek van itt nagyobb birtoka. A községben van a szt. Bazil-rend temploma, mely 1748-ban épült és az ősrégi róm. katolikus templom, melynek építési ideje ismeretlen. A templomhoz van építve a szt. Bazil-rendnek 1756-ban emelt kolostora. A görög kath. templomot a szt. Bazil-rendi szerzet a millennium alkalmából kívül és belül restauráltatta

KÓTAJ : TÓTH MIKLÓS URLAKA.

és most egyike a legszebb gör. katolikus templomoknak. A község híres búcsújáráshely. A búcsúkat a szt. Bazil-rendűek vezetik. Templomukban van elhelyezve Szűz Mária csudatevő képe is. A szerzet a millenáris év alkalmából mintaszerűen berendezett magyar iskolát építtetett a községben.

Mártonfalva.

Mártonfalva, nagyközség, 185 házzal és 1685 lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Vámos-Pércs. E község a XV. század közepe felé már a Kállay család egyik levelében szerepel. 1461-ben a Parlaghy család volt a földesura, a XVIII. század második és a XIX. század első felében pedig a báró Vécsey, Kálmánzhelyi, Morvay, Nagy, Pozsgay, Jánky, Krucsay, Ujfalussy, stb. családok voltak a birtokosai, most pedig br. Vécsey József, Ujfalussy Endre, Reviczky József, Darvas Béla, Madarász Sándor, Debreczen városa és Szabó János örökösei. *Ujfalussy* Endrének csinos, jól rendezett pusztája és mintaszerűen kezelt nagykiterjedésű szőlőtelepe van. A lakóházat a jelenlegi tulajdonos építtette 1873-ban. Bagos pusztán van *Madarász* Sándor csinos urlaka, melyet a XIX. század első felében gr. Vay Dániel építtetett, a jelenlegi tulajdonos pedig 1893-ban átalakíttatott. A községben az ev. ref. és a gör. kath. vallásúak vannak a legtöbben, azonban csak a reformátusoknak van templomuk,

mely 1867-ben épült. A lakosok egészségügyi egyesületet tartanak fenn. A községhez tartozik *Gúth*, *Bagos* és *Mártonfalva* puszta. *Bagos* és *Gúth* puszta hajdan község volt és a török világban pusztultak el. A hajdani templomok rommaradványai még most is láthatók mindkét helyen. Az 1332-iki pápai tizedlajstromokban *Gúth* már a mai nevéen szerepel, később, mint két község, *Kis- és Nagy-Gúth* név alatt volt ismeretes, 1482-ben pedig egy *Alsó-Gúth*-ról is találunk említést. 1430-ban a *Kállayak* voltak a földesurai, az olnodi *Czudar* családdal együtt, 10 évvel később a *Rozgonyiak* veszik zálogba a *Czudarok* birtokát. 1447-ben a *gúthi Ország*, 1482-ben már az *Atyay* és két évvel később az *eszlári és pincei Jonhos* család a birtokosa. Jelenleg az egész *Gúth* puszta *Debreczen* sz. kir. városé.

LEVELEK : MOLNÁR GYULA URILAKA.

Mező-Ladány. (Lásd : *Órladány* és *Órmező*.)

Mező-Ladány.

Mihálydi, kisközség, körjegyzőségi székhely, 189 házzal és 1202, túlnyomóan ev. ref. lakossal. Postája van, távirója *Nyír-Balkány*, vasúti állomása *Téglás* és *Nagy-Kálló*. E község a *Károlyi-oklevéltárban* 1471-ben van említve. 1483-ban a *Szokolyi* család volt a földesura, a XVIII. század második és a XIX. század első felében pedig a br. *Eötvös*, *Agárdy*, *Uray*, *Ujfalussy*, *Czakó*, *Szilágyi*, *Dobay*, *Gellért*, *Kálmáncezy*, *Zsiday*, *Károlyi*, *Petneházy*, *Morvay*, *Pozsgay*, *Siposs*, *Ráthonyi* család volt birtokos, jelenleg pedig *Ujfalussy Béla*, *Siposs Béla* és *Mandel József*. A *Splényiek* innen nyerték előnevüket. *Báró Eötvös Ignác*nak már a XIX. század elején nagyobb szabású olajgyára volt e községben. Csak a reformátusoknak van templomuk, mely már nagyon régi. Az egyház birtokában számos régi ötvösmű van. Ezek közt felemlítendő egy aranyozott ezüst serleg 1656-ból, egy aranyozott ezüst kehely, melyet felírása szerint *Gulátsi Antal* nagyobbíttatott meg 1799-ben. Felemlítendő e községben *Ujfalussy Bélának* esinos urilaka és ezen kívül itt vannak az *Ujfalussy* és a *Siposs* családok régi nemesi kúriái. Dülő-nevei közül jelentőséggel bírnak a *Lesálló* és *Akasztófa* dülő.

Mihálydi.

Mogyorós.

Mogyorós, tiszamenti kisközség, 122 házzal és 704, nagyobbára ev. ref. lakossal. Postája és távirója Mándok. Vasúti állomása Tuzsér. E község a Zichy-okmánytár szerint 1297-ben már mint „Terra Monoros“ szerepelt. 1355-ben „Kis-Monyoró“ néven találjuk említve. E század elején a báró Vay és a Czóbel család volt a birtokosa, jelenleg pedig gr. Forgách László. A község ev. ref. temploma 1830-ban épült. A falu 1872-ben és 74-ben majdnem teljesen leégett.

Nagyfalu.

Nagyfalu, nagyközség, 147 házzal és 1441, főleg r. kath. és ev. ref. lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Rakamaz. Nagyfalu a pápai tizedlajstromban már 1332-ben a mai nevén szerepel. A leleszi orsz. levéltár egyik oklevele 1459-ben „Egyházas-Nagyfalu“ néven említi. 1353-ban a Báthory, 1420-ban a Baktay, 1444-ben a Rohody, 1451-ben a bogdányi Farkas, egy évvel később a Tuzséry, 1463-ban Csúry Pál, Szabolcsvármegye akkori alispánja és a Lasztóczy család a birtokosa. A XVIII. század végén és a XIX. század elején a Bekényi, Bónis, Máriássy, Csoma, Klobusiczky,

LÖVŐ : ZUKKERMANN GUSZTÁV ÚRILAKA.

Szemere, Jármly, Bernáth, Major, Korda és Soldos családok kezén volt. Mostani nagyobb birtokosai: Bekény Péter, Csoma István, Miklós Lászlóné és Béla, Meczner Béla és Feldheim Emánuel. E község a török világban szintén sokat szenvedett. A XIX. század elején itt lelkészkedett *Terhes* Sámuel, a nyíriek kedvenc poétája. Itt csak a reformátusoknak van templomuk, mely 1789-ben épült. A falut 1888-ban a Tisza kiöntése teljesen romba döntötte. A község határában fekszik *Virányos* pusztja, ahol özv. *Miklós* Lászlónénak nagyobb birtoka és úrilaka van, melyet Miklós Ferencz a negyvenes években építtetett. Nagyfalu szomszédságában 1347-ben egy *Dicse* nevű már rég elpusztult község szerepel.

Napkor.

Napkor, nagyközség 305 házzal és 2003, nagyobbbrészt róm. katolikus lakossal. Postája van, távirója és vasúti állomása Nagy-Kálló vagy Nyíregyháza. A pápai tizedlajstromban már 1332-ben szerepel „Napkur“ elnevezés alatt. 1414-ben már a mai nevén találjuk. 1424-ben a Kállayak, 1446-ban a Sztrittey és 1452-ben az olnodi Czudar család volt a birtokosa, a XVIII. század második és a mult század első felében a Kállayak, br. Jósika Miklós, Oroszy, Récsey, Jósa és Mattyasovszky és jelenleg Kállay András,

MÁNDOK : GRÓF FORGÁCH LÁSZLÓ KASTÉLYA.

Kállay Leopold, Fodor Jenő, Czukor Vilmos, Leveleki Márton és Blau Pálné. A község római kath. templomát 1761-ben, a gör. katolikusokét 1866-ban építették. A községben két szép urilak van, egy ősi Kállay-féle kúria, mely most Kállay Leopoldé, a másik Czukor Vilmos háza, melynek a helyén szintén Kállay-féle ház állott. Később báró Jósika Miklós tulajdonába került és jelenlegi tulajdonosa a régi alapokra új épületet emeltetett. Czukor Vilmos tulajdonában egy régi, báró Jósika Miklóst ifjú korában ábrázoló eredeti olajfestmény van. E községhez tartozik még a *Hartsteintanya*, *Ilonatanya*, *Czukortanya* és *Feldheimtanya*. Dülő-nevei közül a következők bírnak jelentőséggel: Ördögös, Várdi kert, Gút, Lökös, Nyilas, Bodrás.

Nagy-Báka.

Nagy-Báka, kisközség, 78 házzal és 546, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. Postája Anares, távirója és vasúti állomása Kis-Várda. A község

MIHÁLYDI: UJFALUSSY BÉLA URILAKA.

földesurai és birtokviszonyai hajdan ugyanazok voltak, mint Kis-Bákáé. Templom a községben nincs. A lakosok egy népkönyvtárt tartanak fenn.

Nagy-Halász.

Nagy-Halász, (Belhalász, mely azelőtt külön terület volt), tiszamenti nagyközség, 459 házzal és 3690 lakossal, akik közt az ev. ref. vallásúak száma túlnyomó. Postája van, táviró és vasúti állomása Kemece. Nagy-Halász az Árpádkori új okmánytár szerint már 1283-ban szerepel. Ekkor egyszerűen „Halász“ volt a neve, 1372-ben pedig „Halásztelek“ van ott említve, mely ma egyszerűen Telek néven szerepel. 1454-ben ismét mint „Poss. Naghalaz“. 1417-ben a Fúló és az Upory család volt a földesura, 1454-ben a község egy részét az ólnodi Czudar család bírta, ugyanakkor a Várdyak is gyakoroltak itt földesuri jogokat. 1480-ban azonban már a bélteki Drágfyakat találjuk itt birtokosokul. Legrégibb földesurai a Kállayak, akik már 1387 óta birtokosai e községnek. A XVIII. század második és a XIX. század első felében a br. Bánffy, Budaházy, Kömmerling, Szunyogh, Elek, Hetey, Patay, Mezőssy, Fráter, Ibrányi, Jezerniczky, Mikecz, Márky, Laskay, Kriston, Korniss és Csuha voltak a birtokosai, jelenleg pedig gr. Lónyay Pálma,

Kállay András volt főispán, Gencsy Albert, Klár Leó és Gusztáv és Háás Mór. Kállay Andrásnak, Szabolcsvármegye volt főispánjának itteni lakóháza régi nemesi kúria, melyet Csuha Sándor a XIX. század elején építtetett és örökség útján került a Kállay család birtokába. Az urilak mögött szépen gondozott park terül el. A községben két templom van: református, mely 1792-ben a pusztta templom romjaiból épült, és római katolikus, mely 1887-ban épült. Az izraelitáknak is van imaházuk. A községben „Pusztta-templom“ elnevezés alatt egy klastromnak a romjai láthatók, melyet Foltiny a szászdi apátság romjainak tart. A község határában már több ízben találtak érdekes régiségeket, melyeket a szabolcsmegyei múzeumban helyeztek el. A ref. egyház birtokában van egy XVII. századbéli, érdekes áldozó-kehely és egy Csury Kata által adományozott érdekes terítő. Dülő-nevei közt sok az érdekes. Így: Orkoláb, Tétke, Regezin, Koczoba, Zsöcze, Ticeze-láp, Szapagy-szeg, Nagy-Keletke, N. és K.-Jelke, Komócsó, Borré tája, Vilom

NAGYFALU: ÖZV. MIKLÓS LÁSZLÓNÉ URILAKA VIRÁNYOS PUSZTÁN.

érhát, Béje, Ecse tava, Eger-utó, Kis-Zombor, Irboezka, Gegyesd, Zorbély-láp, Királyhegy dülő, Ur tava, Szörény tava, Ördögárka hegy, N.-Bertény tó, Bálvány hegy, Pogány-sziget, Poklondos, Jőcza kátyu, Bördölő, Csonalos tó, Taesa tó, Kapos hegy, Tótszer, Három anya hegy, Kovászta lápos.

Nagy-Kálló nagyközségről külön fejezetben szólunk.

Nagy-Kálló.

Nagy-Varsány, kisközség, 116 házzal és 855, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. Postája Gyüre, távirója Vásáros-Namény, vasúti állomása Kis-Várda. A leleszi orsz. levéltárnak egy 1489-ből származó oklevele szerint akkor Szatmár vármegyéhez tartozott. 1423-ban a Buttkay család volt a földesura és 1489-ben a Maday családnak is volt itt részbirtoka. A XVIII. század második és a XIX. század első felében gróf Vay, Eötvös, Bay, Eördögh, Nyitray, Pogány, Péchy, Patay, Vadász, Lónyay és gróf Gyulay voltak a birtokosai, jelenleg pedig gróf Gyulay István, a kinek itt egy régi nemesi kúriája is van. A községben a római katolikusoknak és az ev. ref. vallásúaknak van templomuk, de építésük ideje ismeretlen.

Nagy-Varsány.

Nyír-Acsád, nagyközség, 387 házzal és 2364, túlnyomóan gör. katolikus lakossal. Postája van, távirója Szent-György-Ábrány, vasúti állomása Vá-

Nyír-Acsád.

mos-Pérecs. E község a hagyomány szerint, Acsád kún kapitánytól, vette a nevét. 1422-ben, a mikor a Monoky család volt a földesura, „Achad“ elnevezés alatt találjuk feljegyezve. 1430-ban a Doby, 1488-ban a Parlagi családot uralta. A mult század második és e század első felében a következő birtokosai voltak: gróf Bethlen, gróf Kendefy, gróf Nemess, báró Vécsey, Eördögh, Éles, Ottlik, Peley, Tisza, Perényi és Teleky, jelenleg pedig báró Vécsey József, Farkas László, Windisch József és Freiberger Dávid. Az itt levő ev. ref. templom a XIII. században épült, gör. kath. és róm. kath. templomai pedig e század elején. Az izraelitáknak is van imaházuk. Báró Vécsey Józsefnek itt ódon, de érdekes nemesi kúriája van, mely a mult század vége felé épült. A ház körül szép park terül el. A ref. egyház birtokában egy szép, 130 éves úrasztali pohár és egy ugyanolyan kora terítő van. E községnek a török világ háboruszkodásai alatt sok viszontagságban volt része. Ide tartozik *Ártánháza*, *Asszonyrész*, *Gánás*, *Csonkás*, *Báró-Buzita*, *Jónás-Buzita* és *Bónis-Buzita* pusztja.

NAPKOR: A KÁLLAY-FÉLE, KÉSŐBB BÁRÓ JÓSIKA MIKLÓS-FÉLE HÁZ.
(JELENLEG CZUKOR VILMOS TULAJDONA.)

Nyír-Adony.

Nyír-Adony, nagyközség, 455 házzal és 3181 túlnyomólag gör. katolikus lakossal. Postája van, távirója Balkány, vasúti állomása Hajdu-Hadház. Nyír-Adony hajdan Bihar vármegyéhez tartozott. 1347-ben „Adonymonostora“ (Odonmonustura) név alatt találjuk, 1428-ban pedig „Monostoros-Adony“ elnevezés alatt, a Boldogságos Szűz tiszteletére szentelt premontrei prépostsággal, melynek a Báthoryak voltak a patrónusai. Ekkor a község az ecsedi uradalomhoz tartozott. Néhány évvel előbb a Zeleméryek voltak a földesurai, 1487-ben pedig már a Szokolyi család. A mult század második és e század első felében még sok oda telepített oláh lakta a községet, a kik azonban az idők folyamán megmagyarosodtak. Jelenlegi, legrégibb földesura a gróf Károlyi család. A községben két templom van: az 1799-ben épült róm. katolikus és az 1812-ben épült gör. katolikus. Az izraelitáknak is van egy zsinagógájuk. A község határában hajdan két község volt: „*Odun*“ és „*Tamási*“. Az utóbbi, mint pusztja, még ma is fennáll; de az előbbinek még csak itt-ott találják a maradványait. Mindkettő a török világ alatt pusztult el. Tamásiról egy, a Békésmegyei oklevéltárban kiadott 1323-iki

NYÍR-ACSÁD : BÁRÓ VÉCSEY JÓZSEF KÚRIÁJA.

oklevél szól. Nyír-Adonyhoz tartoznak még Tamásin kívül *Kis- és Nagy-Tivorán, Szakolyi-Kert, Kis- és Nagy-Aradvány.*

Nyír-Bakta, kisközség, körjegyzőségi székhely, 131 házzal és 925, r. kath., g. kath., ev. ref. és izr. lakossal. Postája van, távirója és vasútja Mária-Pócs. A Zichy-okmánytárnak egy 1343-iki oklevele e községet „Bakcha“ és „Bacca“ formában említi, a XV. században azonban már Bakta néven szerepel. Ősbirtokosai a Baktayak voltak. A róm. katolikus templomot is Baktay Máté építtette 1519-ben, a mint azt a templom bejárata fölött elhelyezett kőlap felírása bizonyítja 1527-ben már Báthory Andrást iktatták be Bakta birtokába, és halála után több család osztozkodott az uradalmon, így: 1564-ben Joó Balázs, később Báthory Miklós, ki részbirtokait Borbély Miklósnak adta át, 1593-ban azonban már Tatay István a község kizárólagos földesura. Ő öntette 1596-ban a katolikus templom harangját. 1630-ban a Barkóczy és a Szentiványi család lép a Tatayak örökébe, de még ugyanazon évben Bethlen Istvánt és Pétert iktatják be a birtokba. Két évvel később a község az eesedi várhoz és uradalomhoz esatoltatik. Bethlen után gróf Barkóczy László birtokába kerül, kinek utóda a falut 1696-ban Kéresy Sándornénak zálogosítja el, de 1701-ben gróf Barkóczy Krisztina: Károlyi Sándorné ismét visszaváltja. Ezen házasságból származott Károlyi Klára, férjezett gróf Haller Gáborné, a ki e falut hozományképen kapta. A Haller család után a Báruczayak következtek mint földesurak; ezektől házasság útján bökönyi Beck Pál kapja, kinek a leánya: Paulina, gróf Dégenfeld Imre neje lett és ezen a révén került az uradalom a Dégenfeldek kezére. Dégenfeld Imre egyik leánya: Berta, jelenleg báró *Podmaniczky* Gézának, az uradalom mostani tulajdonosának a neje. 1658-ban Baktán kath. kápolna is volt. A görög katolikus templom e század elején épült. Hajdan e községben megyei gyűléseket is tartottak, így 1710-ben, mint azt Szaniszló Zsigmond érdekes naplója említi. Itt van báró Podmaniczky Gézának egyszerű, de szép, nagyobb szabású kastélya, mely egy 40 hold

Nyír-Bakta.

NYÍR-BAKTA : BÁRÓ PODMANICZKY GÉZA KASTÉLYA.

nagyságú remek parkban, magaslaton áll és a távolból impozáns látványt nyújt. Az uradalomhoz tartozik a község határában fekvő nagy halastó, ennek közelében van a mintaszerű méhes, míg a község másik oldalán a vármegye legnagyobb, legrendezettebb és vadban legbővebb erdeje terül el, melynek egyik, keresztutakkal átszelt szép tisztásán van gróf Dégenfeld Imrének díszes emlékköve. A községben II. Rákóczy Ferencz is többször megfordult és több levele innen van keltezve. Menedékház is van itt és két gőzmalom.

Nyír-Bélték. *Nyír-Bélték*, nagyközség, 257 házzal és 2143, jobbára gör. katolikus lakossal. Postája van, távirója és vasúti állomása Nyír-Bátor. 1430-ban a Kállayak voltak a földesurai. 1440-ben „Beelthyk“ formában találjuk, a mikor a Rozgonyiak a Czudar családtól veszik zálogba. A XVIII. század második és a XIX. sz. első felében a következő birtokosai voltak : gróf Dessewffy Kálmán, Kállay Ferencz, Kállay Mihályné, Kállay Karolina, Eördögh Terézia és Fráter Józsefné és jelenleg gróf Dessewffy Miklós, gróf Károlyi Gyula örökösei és báró Wagenheim Czeleszta. 1773-ban a császáriak és a kuruczok közt a község határában ütközet volt, mely a kuruczok vereségével végződött. A községben levő gör. katolikus templom 1629-ben épült, a róm. katolikusnak építési ideje ismeretlen.

Nyír-Bogdány. *Nyír-Bogdány*, nagyközség, 233 házzal és 1666, nagyobbára ev. református lakossal. Postája és vasúti állomása van, távirója Kemeese. E község már a XV. század elején „Bogdán“ név alatt szerepel. 1444-ben a Rohody, 1452 és 56 közt a Tuzséry család volt a földesura. A XVIII század végén és a XIX. sz. elején a Barkóczy, Tahy, Soós, Pethő, Óbégányi, Farkas, Köm-

merling és Jeney család volt itt birtokos, jelenleg pedig Szalánczy Ferencz, báró Ghyllányi László, gróf Hadik-Barkóczy Endre és Székely Elek. Fel-
említendő *Szalánczy* Ferencz csinos úrilaka, melynek régi részét 1514-ben
Jármly András építtette. Házasság útján került a Tahy család birtokába,
azután örökség útján a Bujanovics családé lett, melytől a mostani tulajdonos
megvette és 1873-ban átépíttette. A község református temploma 1796-ban
épült; a róm. katolikus templom 1855-ben épült. Ide tartozik *Szolnok*
puszta, mely egy 1374-iki oklevél szerint akkoriban község volt. A köz-
séghez tartozó Hene dűlő a váradi regesztrum szerint, egy elpusztult
községnek a helye. Dűlői közül még jelentőséggel látszanak bírni a Sze-
relem-sziget, Pap-sziget, Ósza, Girót, Cseh kép, Pap tava, Konyha-hely,
Tömlő, Órhegy, Bömbőlő, Irtoványos, János rét, Kusztanos, Csipán rét,
Zsupán-hegy, Sugoró-hegy, Gecse-tó, Kincses.

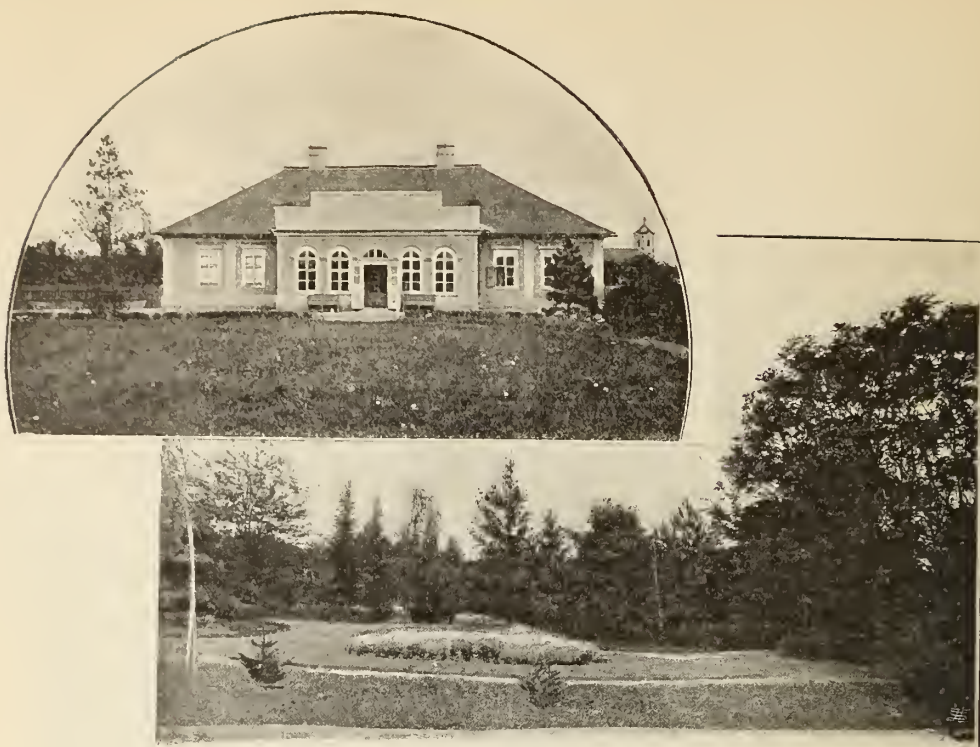

NYIR-BOGDÁNY : SZALÁNCZY FERENCZ ÚRILAKA.

Nyír-Lugos, nagyközség, 327 házzal és 2030 lakossal, a kik nagyrészt
római és görög katolikusok. Postája van, távirója és vasúti állomása Nyír-
Bátor. E községről 1428-ból találunk feljegyzéseket, a mikor az ecsedi
uradalomhoz tartozott és a Báthoryak voltak a földesurai. A XVIII. század
végén és a XIX. sz. első felében a gróf Károlyi és a Patay család voltak
birtokosai, akik még maig is azok. Két temploma van: róm. katolikus, mely
1858-ban és gör. katolikus, mely 1868-ban épült. Dűlőnevei közül figyel-
met érdemel a Borsova, Péczka és Makrai.

Nyír-Mada, kisközség, körjegyzőségi székhely, 298 házzal és 1914,
nagyrészt ev. ref. és gör. kath. lakossal. Postája van, távirója Vásáros-
Namény és vasúti állomása Pátroha vagy Kis-Várda. E község 1332-ben
már a pápai tizedlajstromban előfordul, 1454-ben pedig a leleszi országos
levéltárnak egyik oklevele szerint „Kis“- és „Nagy-Mada“ néven. 1382-ben
Szatmár vármegyéhez tartozott. 1407-ben a Maday, 1454-ben a Naményi
család volt a földesura. A XV. század végén a Lugosi családot uralta; e
családtól azután cserébe Hód-Mező-Vásárhelyért a bedegi Nyáry Pál özve-
gye szerezte meg. A XVIII. század második és a XIX. sz. első felében a Bay,

Nyir-Mada.

OROS : ÖZV. KÁLLAY JENŐNÉ KÚRIÁJA.

Uray, Somossy, Bernáth, Berzsenyi, Szemere, Szabó, Hunyady, Jármly, Kenessey, Pogány, Patay és Péchy család a birtokosai, most pedig Bay Ferencz, Patay Andrásné, Szegedy Antal, Péchy Béla, Hunyady István és Kálmán és Fried Aurél. A község református temploma 1826-ban, a gör. katolikus pedig 1888-ban épült. Az ev. ref. templom tulajdonában számos érdekes régi templomi edény van. Ezek közül különös figyelmet érdemel egy úrasztali aranyozott ezüst kehely 1600-ból, mely gazdag domborművű díszítéssel van ellátva. Ezen kívül több értékes és műbecsesel bíró úrasztali kendő és terítő van az egyház birtokában. Az egyik Bay Isvanné szül. Kölcsey Klára adománya 1706-ból, egy másik Szuhay Erzsébet adománya 1743-ból. Ezenkívül van még több hasonló régi és újabb terítője, melyek közül különösen kitűnik az Ilosvay Polixéna, báji Patay Istvánné által e század elején készített remek szép úrasztali terítő, gazdag arany himzéssel, közepén a Patay család címere drágakövekkel kirakva. Az izraelitáknak szintén van imaházuk. A lakosok olvasókört tartanak fenn.

Ó-Fehértó. Ó-Fehértó, kisközség, körjegyzőségi székhely, 224 házzal és 1445, nagyobb-részt ev. ref. lakossal. Postája van, távirója és vasúti állomás Mária-Pócs. E községről már az 1332-iki pápai tizedlajstromok tesznek említést. A XVIII. század második és a XIX. sz. első felében a gróf Csákyak, Pálffyak és a Szextyek voltak a birtokosai, most pedig gróf Majláth József. A községben két templom van: róm. katolikus, mely 1750-ben és ev. ref. templom, a mely 1798-ban épült.

Oros. Oros, nagyközség, 465 házzal és 3237, nagyobbára gör. kath. lakossal. Postája van, távirója és vasúti állomása Nyíregyháza. E község már a történelem előtti időkben is lakott hely volt. Határában gyakran találnak kő- és bronzkori tárgyakat, melyeket a szabolcsvármegyei múzeumban helyeznek el. Az Anjoukori okmánytárnak egy 1325-ből származó oklevelében „Wrus

in districtu Nyr“ formában van említve, a pápai tizedlajstromokban pedig mint „Vrs“ és „Wrus“. A Kállay család levéltárában 1440-ben „Orosváros“ elnevezés alatt fordul elő, hét évvel később pedig már „Orros“ néven. E községnek a legrégebb időktől egész maig a Kállayak a birtokosai, de 1446-ban a Sztritteyeknek, 1452-ben az olnodi Czudaroknak és 1479-ben a Várdayaknak is voltak itt birtokrészeik, a XIX. sz. első felében pedig az Elek és Mérey családnak is. A községben levő három templom közül a római katolikust 1814-ben, a gör. katolikust 1835 körül és az ev. reformátust 1722-ben építették. A róm. katolikus egyház birtokában egy 1722-ből származó, zománcozott ezüst kehely van, melyet a rajta levő felírás szerint Kállay János készíttetett. A községben három régi kastély van. Az egyiket Kállay Ignác építtette, ez jelenleg gróf Dessewffy Miklósé, a másikat Kállay Gábor, ez özv. *Kállay* Jenőné, a harmadikat Kállay Károly, ez ma özv.

PAP: BÁRÓ HORVÁTH FERENCZ KASTÉLYA.

Kállay Aurélné, szül. Elek Lauráé. Még egy úgynevezett „Rongyos kastély“ is volt itt, melynek ma már csupán roppant erős, szétszedhetetlen alapfalai vannak meg. A községhez tartozó „*Táborhely*“ nevű dülön, a hagyomány szerint, a francia hadjárat alkalmával a francia sereg táborozott. Lehet azonban, hogy ez az elnevezés még a török időkből származik. Egyéb jelentősebb elnevezésű dülői a következők: Úrcsere, Vaserdő, Ladány, Patzing oldal, Igricze, Kóhatár lapos, Pénzes hegy, Korhány környéke, Gombodás, Szászkút, Borbánya, Rádi szék, Sje szék. A községben olajgyár és gőzmalom van. Ide tartozik *Harangod* és *Nyírjes* puszta. Az előbbi egy 1352-iki anjoukori oklevél szerint község volt. A negyvenes években még templomának az alapfalai is megvoltak. Később itt volt a régi időkben híres *Harangod fürdő*, mely még Kállay Ignác idejében nagy látogatottságnak örvendett. A lakosok olvasókört és temetkezési egyletet tartanak fenn. A határban levő „*Várhegy*“ nevű domb alján a mocsárban egy sánczokkal körülvett földvár nyomai láthatók.

Ör, kisközség, 151 házzal és 881, túlnyomó számban ev. ref. vallású lakossal. Postája Vaja, távirója és vasúti állomása Hodász. Hajdan Szatmár

vármegyéhez tartozott. A m.-szigeti liezeum gyűjteményében levő oklevelek szerint már 1325-ben a mai nevén szerepel. A XV. század elején a Czudarok voltak a földesurai, 1440-ben a Rozgonyiak zálogba veszik a Czudar családtól. 1445-ben a Vay, 1471-ben a Kállay, 1475-ben pedig a petri Ders család a földesura. A XVIII. század második és a XIX. sz. első felében a gróf Vay, Németh, Iklódy, Danes, Thuróczy, Nyíry, Jékey, Dalmady, Bényey, Ibrányi, Krasznay, Pethő, Bartha, Galgóczy, Komoróczy, Patay, Bakay, Elek, Kölesy, Osváth, Hosvay, Dobos és a Balázs család a birtokosa. A faluban levő református templom e század elején épült.

Ör-Ladány. *Ör-Ladány*, tiszamenti kisközség, körjegyzőségi székhely, 86 házzal és 450, nagyrészt ev. ref. lakossal. Postája Tornyos-Pálca, távirója Mándok, vasúti állomása Fényes-Littke. Az 1332-iki pápai tizedlajstromokban e község már szerepel. 1480-ban a Bacskay család volt a földesura, a XVIII. szá-

PAZONY: ÓNODY MÁRIA URILAKA.

zad végén és a XIX. sz. elején a gróf Forgách, gróf Vay, báró Horváth, a szatmári püspökség, a Leövey, Jékey, Király, Pethő, Szuhay, Uzonyi és Eördögh család. Református templomának építési ideje ismeretlen. A községhez tartozik *Endes* puszta. Örmezővel legutóbb „*Mező-Ladány*“ név alatt egyesítve.

Örmező. *Örmező*, tiszamenti kisközség, 131 házzal és 597, nagyobbára róm. és gör. katolikus lakossal. Postája Tornyos-Pálca, távirója Mándok, vasúti állomása Fényes-Littke. A községnek Cserepes-Kenez által kitelepülés céljára megvásárolt határrészén 1896-ban ásatások folytak, mely alkalommal bronzkorszakbeli eszközöket találtak. A leleszi orsz. levéltárnak egy 1435-ből származó oklevele már a mai nevén említi. 1483-ban a Petneházy család volt a földesura és vele egyidejűleg, de utána is egész maig, a gróf *Forgách* család. Templom nincsen a faluban. Ör-Ladánynyal „*Mező-Ladány*“ néven egyesítve.

Pap. *Pap*, kisközség, körjegyzőségi székhely, 151 házzal és 827, jobbára ev.

református lakossal. Postája van, távirója és vasúti állomása Kis-Várda. E falut már IV. László király korában „Terra Pop“ néven említik. A zseléi levéltár okiratai szerint 1435-ben már a mai nevén szerepel. 1458-ban a Várdyak voltak a földesurai. A XVIII. század végén és a XIX. sz. elején a herceg Eszterházy, báró Horváth, Petrovay, Eördögh, Pethő és az Eröss család volt a birtokosa, most pedig báró *Horváth* Ferencz és *Orosz* György. A faluban gőzmalom is van. A község ev. ref. temploma 1776-ban épült. Báró Horváth Ferencznek itt csinos urilaka van, melyet néhai báró Horváth János építtetett. A ref. egyház egy érdekes ezüst serleget őriz 1626-ból, melyet az egyháznak Kántor Pál és Kovách Mihály ajándékozott. A falu határában gyakran találunk bronzkori tárgyakat. Ugyanitt a husziták idejéből számos sír maradt fenn.

Pátroha, kisközség, körjegyzőségi székhely, 235 házzal és 2149, nagyrészt ev. ref. lakossal. Távirója és vasúti állomása van, postája Kis-Várda.

Pátroha.

PAZONY : KORDA LAJOS URILAKA.

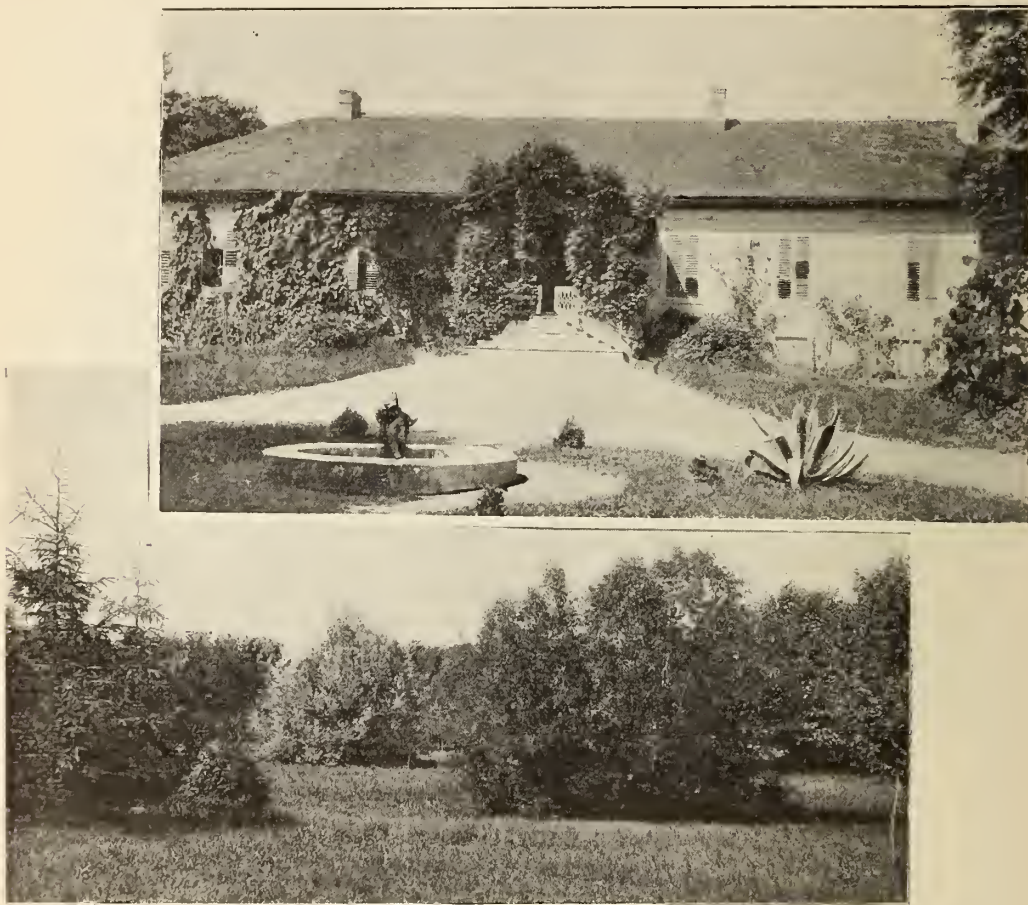
A Zichy-okmánytárban 1324-ben, amikor Magyar Pál ghimesi várnagy volt a földesura, mint „Őrpátroh“ és „Egyházaspátroh“ (Eurpatruh és Ighazaspatruh) szerepel. Az Anjoukori okmánytárban 1344-ben „Patroh“ név alatt fordul elő. 1330-ban a váradi püspök, 1446-ban a Bezdédy és a Várday család a földesura. A XVIII. század második és a XIX. sz. első felében a következő birtokosai voltak: herceg Eszterházy, gróf Vay, Ajtay, Krucsay, Zoltán, Hegyessy, Szögyény, Gönczy, Farkas, Szentmiklóssy, Eröss, Pethő, Maklár, Balogh és Veress és jelenleg gróf *Lónyay* Gábor, *Orosz* Sándor és *Ferenczy* Emil. A község református templomának építési ideje ismeretlen. Ősrégi dülölnévezései a következők: Péter-sziget, Gehernyén-sziget, Nagy-Ganát, Fedemlő. Dagonyás, Szövényes, továbbá Bajorhegy, Németszőlgy, Akasztóhegy.

Paszab, a Tisza közelében fekvő nagyközség, 158 házzal és 991, nagyrészt ev. ref. vallású lakossal. Postája Bereczel, távirója és vasúti állomása Rakamaz. E község a tatárjárás idején Beel-Paszab néven szerepel, míg az orsz. levéltár diplomatikai osztályában levő oklevelekben 1424-ben „Pazab“

Paszab.

néven van említve. Ugyanekkor berzeviczi Pohárnok István volt a földesura, 1455-ben pedig a Szokolyi család. A XVIII. század végén és a XIX. sz. elején az Ibrányi, Csoma, Besseney, Bakó és Tahy családok a birtokosai. A község református temploma 1821-ben épült. Az egyház tulajdonában egy ezüst úrvaesorai pohár van, melyet Nagy Mihály ajándékozott az egyháznak 1702-ben. A paszabi egyház 1792-ig a berezeli anyaegyházhoz tartozott. A község dülőnevei közül a következők látszanak jelentőséggel birni: Czakód, Kélinez, Záda, Öved, Bénye, Medej, Pallok halom, Kerekecs, Istenhalma, Péntek aranya, Üllő tó.

Pazony. *Pazony*: nagyközség, 170 házzal és 1189, túlnyomóan ev. ref. vallású

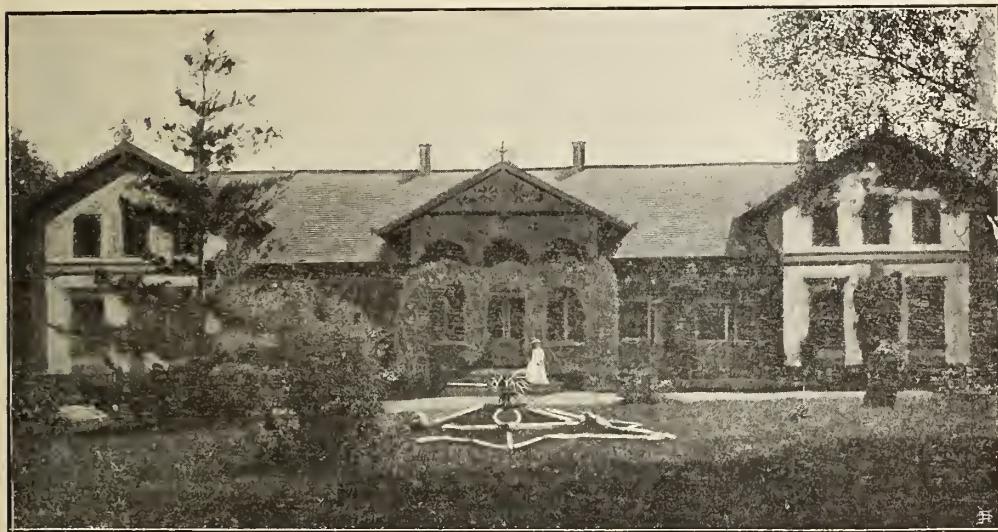
PIRICSE : KATZ MIHÁLY URILAKA.

lakossal. Postája Oros, távirója és vasúti állomása Nyíregyháza. E községet a leleszi orsz. és a Kállay család levéltára a XV. században a mai néven említi. 1460-ban a pazonyi Cseres, a Maday és a Pazonyi családnak van itt birtoka, a XVIII. század végén és a XIX. sz. elején pedig a Pazonyi, Borbély, Vályi, Bay, Olasz, Mezössy, Balog, Korda, Kelez, Elek és a Horváth családoknak. Mostani birtokosai Ónody Mária, Korda Lajos, Liszkay Károly és Weisz Ferencz. Ezek mindegyikének érdekes, régi urilaka van. *Ónody* Mária házát az Elek család építtette; mostani tulajdonosa 11 évvel ezelőtt Elek Bélánétól vette. *Korda* Lajos házát 1843-ban Vályi János építtette, a mostani tulajdonos 1883. óta bírja. *Liszkay* Károly háza szintén Elek-féle kúria, mely vétel útján került a birtokába. A községben levő református és gör. katolikus templom nagyon régi építmények. A határban levő halmok-

ban, ásatások alkalmával, érdekes leletekre bukkantak, melyeket a szabolcs-megyei múzeumban helyeztek el.

Petneháza, kisközség, körjegyzőségi székhely, 161 házzal és 1085, nagyobb-részt gör. kath. lakossal. Postája Karász, távirója és vasúti állomása Pátrolha. Petneháza a pápai tizedlajstromok szerint 1332-ben „Potunehaza“ és az Ibrányi család levéltárának némely okirataiban „Pethenyehaza“ formában szerepel. Zsigmond király e községet 1411-ben kebelezte be Szabolcs vármegyébe és ekkor a Petneházyak voltak a földesurai. A XVIII. század végén és a XIX. sz. elején a következő családok voltak a birtokosok: Borbély, Király, Petneházy, Böszörményi, Kriston, Szentmiklóssy, Fehér, Maklár, Szilágyi, Füló, Mándy, Uketyevich, Kazinczy, Pataky, Vitéz, Szűcs, Szegedy, Drevenyák és Ujlaky, jelenleg pedig dr. *Farkas* Balázs, gróf *Vay* Ádám és *Grosz* Adolf. A község két temploma közül a református a XV. század elején, a görög katolikus 1872-ben épült. 1887-ben a községnek kétharmada leégett. Bos-

Petneháza.

PUSZTA-DOBOS : JÁRMY LÁSZLÓ URILAKA.

sányi Zsuzsánna férj. Kazinczy Józsefné 1700-ban egy érdekes úrvacsorai edényt és egy arannyal áttört selyem-abroszt ajándékozott a ref. egyháznak. Dr. Farkas Balázs orsz. képvis. házat Szegedy István építtette a múlt század elején és vétel útján került a Kazinczy-féle részbirtokkal a mostani tulajdonos birtokába. E községhez tartozik *Iklód* puszta, mely a Zichy-okmánytár szerint 1374-ben falu volt.

Pilis, kisközség, 151 házzal és 1004, túlnyomóan gör. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Nyír-Bátor. A leleszi orsz. levéltárnak egy 1418-ból származó oklevelében már a mai nevén szerepel. A XVIII. század végén és a XIX. század elején a gr. Csáky, br. Horváth, gr. Péchy, Eröss, Irinyi, Elek, Orosz, Kerekszegi és Nemeshegyi család volt a birtokosa, most pedig gr. *Károlyi* Gyula örökösei és Mandel Mór. Gör. katolikus temploma a múlt század közepe táján épült. Dülőnevei közül érdekesek a Pokol dülő, Lógotó, Földvár, Franciahegy, Hushagyóhegy, Csengős nevezetűek.

Pilis.

Piricse, kisközség, körjegyzőségi székhely, 168 házzal és 1357, nagy részben ev. ref. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Nyír-bátor. A pápai tizedlajstromokban, 1332-ben, e község „Perecse“ néven

Piricse.

fordul elő, a diplomatikai levéltárban pedig előbb „Nagy-“, azután „Kis-Piriese“ néven. Hajdan két község volt és a XV. században Szatmár vármegyéhez tartozott. A XVIII. század végén és a XIX. század elején a következő birtokosai voltak: Eröss, br. Horváth, Irinyi, Kállay, br. Sághy, gr. Fáy és gr. Vay, most pedig gr. Károlyi Gyula örökösei, Kovács Ákos, Katz Mihály és Mandel Mór. *Katz* Mihálynak itt csinos urilaka van, melynek helyén hajdan Vay Dénes kúriája állott. A jelenlegi házat Katz Gergely, a mostani tulajdonos nagyatyja, 1849-ben építtette. Szép az előtte elterülő 16 holdas park. A községben levő három templom közül a róm. kath. 1804-ben, a gör. kath. 1874-ben és az ev. ref. a XVI. század elején épült. Az izraelitáknak is van imaházuk.

NAPKOR: KÁLLAY LIPÓT KÚRIÁJA.

Pócs-Petri. *Pócs-Petri*, nagyközség, 225 házzal és 1348 róm. katolikus lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Mária-Pócs. A községnek 1410-ben a Parlagi, 1460-ban az Upory, 1463-ban a petri Ders és a bagi Horváth család volt a földesura. A XIX. sz. első felében br. O-Naghtennek, gr. Klobusiczkynek, br. Horváthnak, a Kállay, Oláh és Olasz családoknak volt itt birtokuk és br. O-Naghtennek már a XIX. sz. elején likőr- és eczetgyára is. Régebben a lakosok sok dohányt termeltek. Jelenleg br. Horváth Katalinnak és Idának van itt nagyobb birtoka. A róm. kath. templom építési ideje ismeretlen. A paróchia érdekes, régi épület. Még a gr. Klobusiczky család építtette, azután br. O-Naghtené volt és vétel útján került a kath. egyház birtokába. *Pócs-Petri* határában egy „Ercsi vár“ név alatt ismeretes földvárszerű földhányásnak a nyomai és sánczai láthatók. Dülői közül fel- emlíjtük a Nagy-Vagyos, Vásároshegy, Ujfalu-rétje, Bécsi-telek, Kápolna, Ercsi-vár rétje nevűeket.

Ptrügy. *Ptrügy*, kisközség, a Tisza és a Takta között. Körjegyzőségi székhely, 175 házzal és 1162, legnagyobbbrészt ev. ref. lakossal. Postája van, távirója

és vasúti állomása Tarczal. 1372-ben a diplomatikai gyűjtemény egyik oklevele szerint „Pugtelek“ néven szerepelt, 1437-ben pedig „Pygh“ formában találjuk említve. Ebben az időben a Bekényi és a Cseli család volt a község földesura. 1446-ban a Farkas, 1463-ban a Rakamazy és 1488-ban a Parlaghi családot uralta. A XVIII. század végén és a XIX. század elején a Patay, Almássy és a br. Meskó család volt a birtokosa. E faluhoz tartozik *Nagy-Csenger*, *Úrrét*, *Potorahát* és *Szölösmajhát* pusztja. Jelenleg gr. Zichy Rezső örökösei, gr. Wolkenstein Oswald és Kállay Gusztávné örökösei a község nagyobb birtokosai. Egy régi urilak is van itt, melyet a Patay család építtetett és most ifj. *Szabó Józsefé*. A község református temploma 1802-ben épült. A falu határában gyakran találunk őskori régiségeket.

Pusztá-Dobos, kisközség, 133 házzal és 757, róm. kath. és gör. kath. vallású lakossal. Postája Nyír-Mada, távirója és Karász vasúti állomása

Pusztá-Dobos.

SZAKOLY : SZENTMIKLÓSY SÁNDOR URILAKA.

M.-Szalka vagy Kis-Várda. Pusztá-Dobosnak már a XIX. század elején 324 lakosa volt. Akkoriban a Bernáth, Csahóczy, Dessewffy, Hunyady, Lónyay, Patay, Bay, Vay, Vittkay és Péchy családok voltak a birtokosai, most pedig gr. Vay Ádám, Jármay László, Zoltán Jánosné, Zoltán Géza, br. Perényi Péterné, Berzsényi Antal és Glückmann Jakab. Jármay Lászlónak itt szép és kényelmes urilaka van, mely körül díszes park terület. A házat *Jármay Elek* a hetvenes években építtette s az ő fia a mostani tulajdonos. A községben levő róm. kath. templom 1840-ben épült.

Rád, kisközség, 68 házzal és 460, főleg ev. ref. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Kemece. A Kállay család levéltárának egy idevonatkozó oklevelében e község a XV. század közepén már a mai nevén szerepel. 1445-ben a Kemecey család volt a földbirtokosa, a XVIII. század végén és a XIX. sz. első felében pedig a Bakó, Borbély, Fejér, Garay, Harsányi, Laskay, Mikecz, Nemess, Korniss, Patay és Zoltán család. Az itt levő református templom a XVII. században épült. Régi dülői

Rád.

közül figyelmet érdemelnek az Etsetava, Mihóksziget, Szelletó, Porosztó, Orsolyasziget és Szívtó elnevezések.

Rakamaz. *Rakamaz*, tiszamenti nagyközség, 554 házzal és 3473 róm. kath. vallású lakossal. Van postája, távirója és vasúti állomása. Már a szászdi apátság alapító levelében említés van arról, hogy határában egy nagy út vezetett Zolochra. (Ma Zalkod). E községet a Zichy-okmánytár oklevelei 1328-tól fogva a mai alakjában említik. Egykorú oklevelek igazolják, hogy 1435-ben már plébánosa is volt. 1347-ben a Báthoryak voltak a földesurai, a kik egy 1446-ból származó oklevél szerint ez időben mint a csehektől elpusztított, lakosok nélküli helységen osztozkodnak. Nemsokára újra felépült és 1476-ban a Kállayak voltak a földesurai, 1487-ben meg a Szokoltyiak.

SZENT-GYÖRGY-ÁBRÁNY : GRÓF SZÁPÁRY GYÖRGY KASTÉLYA.

A község a török világban is sokat szenvedett, 1645-ben pedig Rákóczy seregei szállották meg. Határa az 1848-iki szabadságharcban az orosz és a magyar csapatok közötti harcoknak volt a színhelye. A XVIII. század végén és a XIX. század elején a magyar királyi kinestár volt a földesura. Róm. kath. temploma 1732-ben épült. Az ide tartozó „Csehalom“ dülönév még a husziták idejéből származik. Ezen kívül még a következő dülönemekhez fűződik valamely jelentőség: Gelind, Paradicsom, Aranyos, Strázsa-domb, Őrhegy, Wittenberg, Bolond ember hegye, Szentes tó, Balázs ér, Ruh lapos. Határában van Vecse, vagy a szászdi apátság alapító levele szerint Vense, továbbá Nagy út és Nagyörvény, ahol a tatárok a Tiszán átkeltek.

Ramocsaháza. *Ramocsaháza*, kisközség, körjegyzőségi székhely, 151 házzal és 988, nagyrészt ev. ref. vallású lakossal. Postája Nyír-Bakta, távirója és vasúti állomása Demecser. E községet 1308-ban „Villa Ramacha“ formában találjuk említve, a Zichy-okmánytárban azonban 1381-ben már a mai nevén szerepel. A XVIII. század második és a XIX. sz. első felében az Erdélyi,

Naményi, Tatár, Árvay, Mády, Tóth, Horthy, Soós, Győry, Szakmáry, Gálffy, Pap, Fejér, Nagy, Erdődy, Dolinay és Dobos család volt a birtokosa. Jelenleg pedig Dolinay Olga és Majson Vilmosné. A községben levő református templom 1797-ben épült.

Rohod, kisközség, 144 házzal és 823, túlnyomó számban ev. ref. lakossal. Postája Nyír-Bakta, távirója N.-Halász, vasúti állomása Pátroha. E községről már a XIV. században találunk írott nyomokat. 1445-ben a Vayak voltak a földesurai. A XVIII. század második és a XIX. sz. első felében a következő birtokosai voltak: Baksay, Helmeczy, Korda, Ujlaky, Eördögh, Káldy, Széchy, Győry, Iklódy, Pápay, Gellért, Hetey, Pap, Budaházy, Molnár, Uray és Vay családok. A református templom 1600 körül épült. A község 1721-ben és 1874-ben teljesen leégett.

Rohod.

Sényő, kisközség, 85 házzal és 644, nagyjából róm. kath. vallású lakossal. Postája Nyír-Bogdány és távirója Kemeese. A Zichy-okmány-

Sényő.

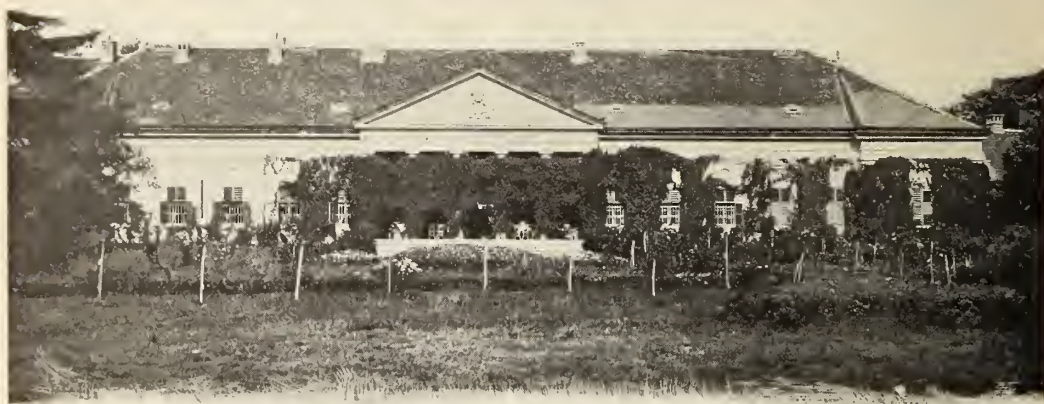
SZENT-GYÖRGY-ÁBRÁNY : BORY BÉLA KÚRIÁJA PUSZTA-BÁNHÁZÁN.

tárban e község 1378-ban „Semien“, a leleszi orsz. levéltárnak egy 1421-iki oklevele szerint „Synew“, az Ibrányi család levéltára szerint 1480-ban „Sernyew“ és „Senyew“ formában szerepel. A XVIII. század végén és a XIX. század elején a Zoltán, Siposs, Borsy, Pap, Oláh, Somogyi, Vida és a Budaházy családnak volt itt birtoka, jelenleg pedig Leveleki Bélának. Három régi kúria is van a községben, melyek közül kettő *Leveleki* Béláé, a harmadik pedig *Zoltán* Istváné. A faluban levő református templom építési ideje ismeretlen. Dülönevei közül érdekesek a Tetemhegyi, Kereszt-hegyi, Égetthegyi, Vásáros út.

Szabolcs, tiszamenti kisközség, 102 házzal és 632, nagyjából ev. ref. vallású lakossal. Postája van, távirója és vasúti állomása Rakamaz. E község hajdan nevezetes hely volt s már a honfoglalás korában fennállott várától vette nevét a vármegye is. 1332-ben a pápai tizedlajstromokban „Zoboles“ (Zoboleh) néven szerepel. 1431-ből az egykorú oklevelek szt. Mihály arkangyal tiszteletére szentelt templomáról emlékeznek meg. Ugyanakkor vámszedő hely is volt. Híres földvárának eredetét a szájhagyomány

Szabolcs.

Szabolcs vezérnek tulajdonítja nyíran, de építési módja sokkal régibb időkre vall. E várban hajdan több fejedelem megfordult. 1092-ben I. László király is itt tartott zsinatot. A vár és a község történeti szerepléséről különben más helyen lesz szó. A hatalmas földvár egyik oldalán most a szabolcsi szőlőbirtokosok kitünően kezelt szőlőskertjei terülnek el, belseje pedig a temetőt foglalja magában. A vár elején, a magas földhányás tetején, a honnan remek kilátás nyílik Tokaj vidékére, millenáris emlékoszlopot állítottak fel Szabolcs vezér emlékére. A községnek 1438-ban a Báthoryak voltak a földesurai, 1440-ben a Ronyvaiak, 1453-ban kiskaludi Fuló Mihály alispán és a Várdyak, 1471-ben a Semseyek, 1476-ban pedig már a Kállayak a község birtokosai, míg a XVIII. század második és a XIX. sz. első felében a Boronkay, Dobozy, Mudrány, Gúthy, Pethő, Szemere, Törös és Vattay családok. A faluban levő ev. ref. templom nagyon régi és építési ideje ismeretlen. A községhez tartozik *Kiskaludpuszta* is, melyet már egy 1367-iki oklevél említ.

SZENT-MIHÁLY : GRÓF DESSEWFFY AURÉL KASTÉLYA.

Szakoly. *Szakoly*, kisközség, körjegyzőségi székhely, 203 házzal és 1549, túlnyomó számban ev. ref. vallású lakossal. Postája és távirója Balkány, vasúti állomása Nagy-Kálló. 1314-ben e község Szatmár vármegyéhez tartozott. 1329-ben a Zichy-okmánytárban „Inazakala“ néven találjuk említve, de már néhány évvel később, a pápai tizedlajstromokban „Zeluk“ és „Zokol“ néven. 1487-ben a Szakolyi család bírta, mely innen vette eredetét; a XVIII. század második és a XIX. sz. első felében pedig a br. Eötvös, Fekete, Czakó, Finta, Genesy, Gulácsy, Jánky, Jármy, Korda, Kende, Pap és Vad családok, míg jelenleg Tisza Kálmánné, Kende testvérek, Szentmiklóssy Sándor, Horváth Mihályné és Weisz Lipót. *Szentmiklóssy* Sándornak csinos urilaka is van itt, melyet 1895-ben építtetett. A református templom a XIV. században épült s csak legutóbb építették át; a görög katolikus 1836-ban épült. Az izraelitáknak is van imaházuk.

Szalóka. *Szalóka*, tiszamenti kisközség, 120 házzal és 767, nagyjából református lakossal. Postája Eszeny, távirója és vasúti állomása Csap. Legrégibb földesura és maig is birtokosa a leleszi prépostság, melynek a levéltárában már egy 1464-ből származó oklevél beszél e községről. Hajdan Bereg vármegyéhez is tartozott. Református temploma van, mely 1793-ban épült.

Székely, kisközség, 121 házzal és 873 lakossal. Postája, távirója és

vasúti állomása Demecser. E falu a Zichy-okmánytárban már 1284-ben mint „Villa Zekul” szerepel. 1423-ban a Pazonyi és a Császáry, 1446-ban a Sztritey, 1460-ban a Kállayak, 1476-ban a Magyi és a Pazonyi család a földesura. A XVIII. század végén és a XIX. sz. elején a Zoltán és a Madách család volt a birtokosa, jelenleg pedig Zoltán Sándor, Klár Dávid és Fried Dániel. A faluban levő református templom nagyon régi, állítólag huszita építmény, a római katolikus 1856-ban épült. A ev. ref. egyház régi templomi edényei közt egy 1777-ből származó ezüst kehely és ezüst tányér is van, melyeket Zoltán Mihály kapitány ajándékozott az egyháznak.

Szent-György-Ábrány, kisközség, körjegyzőségi székhely, 328 házzal és 2416, legnagyobb részt görög katolikus lakossal. Van postája, távirója és vasúti állomása. E község hajdan Bihar vármegyéhez tartozott. 1371-ben mint

Szent-György-
Ábrány.

TASS : DETRICH MIKLÓS URILAKA.

„Szent-Ábrány“-t találjuk megnevezve, később pedig „Nagy-Ábrahám“ és „Nyír-Ábrahám“ néven is előfordul, nem bizonyos azonban, hogy az Anjoukori okmánytárban, a leleszi orsz. levéltárban stb. előforduló ilyen és hasonló elnevezések tulajdonképpen melyik Ábrányra vonatkoznak. 1448-ban a Várdayak voltak a földesurai, 1457-ben pedig a Szennyesy család. A XVIII. század végén és a XIX. sz. elején az Eördögh-család volt itt a birtokos, most pedig gr. *Szapáry* Gyuláné, szül. gr. Festetich Karolina, kinek nagyszabású, impozáns fekvésű kastélya és díszes, nagy kiterjedésű parkja van a faluban. A kastélyt Eördögh-Ábrányi Alajos e század elején építtette. Tőle gr. Vay Dániel vásárolta meg, azután Pucher József birtokába került, kitől ifj. gr. Festetich Pál vette meg és így jutott a mostani tulajdonos birtokába. A faluban róm. kath. és gör. kath. templom van. Az előbbi a XIX. század elején épült, az utóbbi 1868-ban. A községhez tartozik *Kis-Fülöp*, *Nagy-Fülöp*, *Szt.-Anna*, *Bánháza*, *Pa-Ábrány*, *Dalári rész* és *Pergő* puszták. *Pusztabánháza* hajdan nagyobb község volt, de a török időkben elpusztult. Egy kis dombon áll a község kápolnája, melyet a XVIII. század második felében gr. Keglevichné, Bánháza akkori földesura építtetett. A pusztá

iskoláját 108 gyermek látogatja. A XVIII. század közepén a br. Sághyak voltak a földesurai, azután gr. Keglevichné és utána a birtok a leányági utódokra szállott és ma mint ősi birtokosok, csupán a *Bory* és *Nemess* családok bírják. Van itt Bory Bélának egy esinos, régi nemesi kúriája is. Ő őrzi a Bory család gazdag és érdekes levéltárát, melyben Árpád-kori pergamenek is vannak.

Szent-Mihály.

Szent-Mihály, nagyközség, 1294 házzal és 6903, többnyire ev. ref lakossal. Van postája, távirója és vasúti állomása. E község az orsz. levéltár adatai szerint 1472-ben Szent-Mihálytelke néven szerepelt. 1472-ben a Báthoryak voltak a földesurai és ekkor az ecesdi uradalomhoz tartozott. 1620-ban a község elpusztult, de Lónyay Zsigmond, akkori földesura, újra

TISZA-BÜD : OLÁH JÓZSEF URILAKA.

felépíttette és szabad hajdúkat telepített belé. 1624-ben Bethlen Gábort és később II. Rákóczy Ferenczet találjuk a földesurak közt, azután a gr. Csáky, a Pethő, Dogályi és végre a Desseffy családot, mely mai napig is birtokos a községben. Szt.-Mihály határa több ízben volt harcok színhelye. Lakosai a törököktől és később a kurucz és labancz csapatoktól sokat szenvedtek. Itt van gr. *Desseffy* Aurél diszes, régi kastélya és szép parkja. A kastélyt gr. *Desseffy* József építtette a XIX. sz. elején. Gr. *Desseffy* Emil az 50-es években kibővítette, a jelenlegi tulajdonos pedig a 70-es években egy újabb szárnyval toldotta meg. A kitűnő ízléssel berendezett kastély a XIX. század első felében valóságos Mekkája volt az írói és művészi köröknek. Döbrentey és Kazinczy is gyakori vendégei voltak; de az ország legelkelőbb államférfiai is gyakran megfordultak a kastély kiváló szellemű urainál. A község református temploma a XVI. században épült, de 1740-ben restaurálták és megnagyobbították. A római katolikus templom a XIX. század első felében, a kastélylyal egyidejűleg épült. Az izraelitáknak is van imaházuk. A községben hitelszövetkezet, gazdakör, ipartestület, 4 temetkezési egylet, kaszinó és önk. tűzoltó-egylet van. Ide tartozik *Előhát*, *Függő*,

„Magyarország Vármegyéi és Városai“

„Apollo“ Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság.

GRÓF ANDRÁSSY GYULA kastélya Tisza-Dobon

Kincses, Kashalma, Józsefháza, Lóriháza, Forgáchhát, Szőlőslapos, Paulaliget, Takaros és Szorgalmas pusztá.

Takta-Kenez, tiszamenti kisközség, 102 házzal s 845 nagyobb számban ev. ref. lakossal. Postája Pthügy, távirója és vasúti állomása Takta-Harkány. E község 1352-ben, az Anjoukori okmánytárban „Kenez inter fluv. Tycie et Taeta“ formában fordul elő. 1471-ben a Madácsyaknak és a Jánosyaknak volt itt birtokrészük. A XVIII. sz. végén és a XIX. sz. elején a Drevenyák család volt birtokos a községben, jelenleg pedig gr. Andrássy Géza és gr. Andrássy Aladár. A községben levő református templom 1868-ban épült. A Drevenyák családnak egy régi, nemesi kúriája is áll a faluban, de ez jelenleg az Andrássyaké. A községhez tartoznak *Ó-Kenez, Szabó-Homoka, Kék-Csomóka* és *Rév-Csomóka* puszták és Csikor, Örvény és Erecs-zúg nevű felemlítésre méltó dűlők.

Takta-Kenez.

Tardos, tiszamenti kisközség, 71 házzal és 423 legtöbbszire róm. kath.

Tardos.

TISZA-DADA : ZATHURECZKY GYULA KÚRIÁJA.

lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Tisza-Lök. E község a diplomatikai gyűjteményben már 1395-ben szerepel. 1424-ben Zemplén vármegyéhez tartozott, 1471-ben a Jonhos, később a báji Jenkey, 1476-ban a Szapolyay család volt a földesura, a kik birtokukat a tokaji pálosoknak adományozták. A XIV. század végén a község mint lakatlan hely szerepel. A XVIII. század második és a XIX. század első felében a Rédey és a Matkovich családok voltak a birtokosai, most pedig *Reviczky* József. A faluban levő róm. kath. templom építési ideje ismeretlen. Van itt egy, a Rédeyek által épített régi nemesi kúria, mely később a Matkovich-családé lett és most *Reviczky* Józsefé. Dűlő-nevei közül figyelmet érdemelnek a Kisasszonyföld, Kolokányos, Barátság és Daneczó elnevezések.

Tass, nagyközség, 290 házzal és 2110 r. kath., ev. ref. és g. kath. vallású lakossal. Postája van, távirója és vasúti állomása Pátroha. E község, a hagyomány szerint, Thass vezértől vette a nevét. A Zichy-okmánytárban 1324-ben „Thoos“, majd „Thas“ és „Thaas“ néven találjuk említve. Egy 1361-ből származó oklevél a boldogságos szűz Mária tiszteletére szentelt híres templomáról emlékszik meg, melyről azonban egy másik oklevél már

Tass.

TISZA-DADA : JAKABFALVY LÁSZLÓ KURIÁJA.

tyevich, Fejér, Szögyény, Porubszky, Ferenczy, Okolicsányi, Kazinczy, Lónyay, Csajkos, Király, Szikszay, Kovács és Jármy család; jelenleg pedig gr. Vay Tibor, Detrich Miklós, Jármy Andor, Szikszay György, Kovács Béla, Király József, Fülöp József, Liehtmann, Reismann és Ehrenreich. A községben levő urilakok közt a legnagyobb a gr. Vay Tiboré, melyet tulajdonosa mostanában újjá építtetett. Jármy Andor háza 1897-ben épült, Detrich Miklósét pedig Detrich Pál építtette 1884-ben. A község templomai közül az ev. reformátust még a husziták idejéből valónak tartják, a római és a görög katolikus templomok 1860-ban épültek. Az izraelitáknak is van imaházuk. A község dülő-nevei ősrégiek. Ilyenek: Gút útja, Simon-vára, Melit-szer, Drugeth-szer és Homonnay-szer, amelyek mindegyikéhez valamely hagyomány fűződik. A községben két szeszgyár és két gőzmalom van. Tasshoz tartozott hajdan „Kepetelke“ is, melyről a zsélyi levéltárnak egy 1324-ből származó oklevele emlékezik meg.

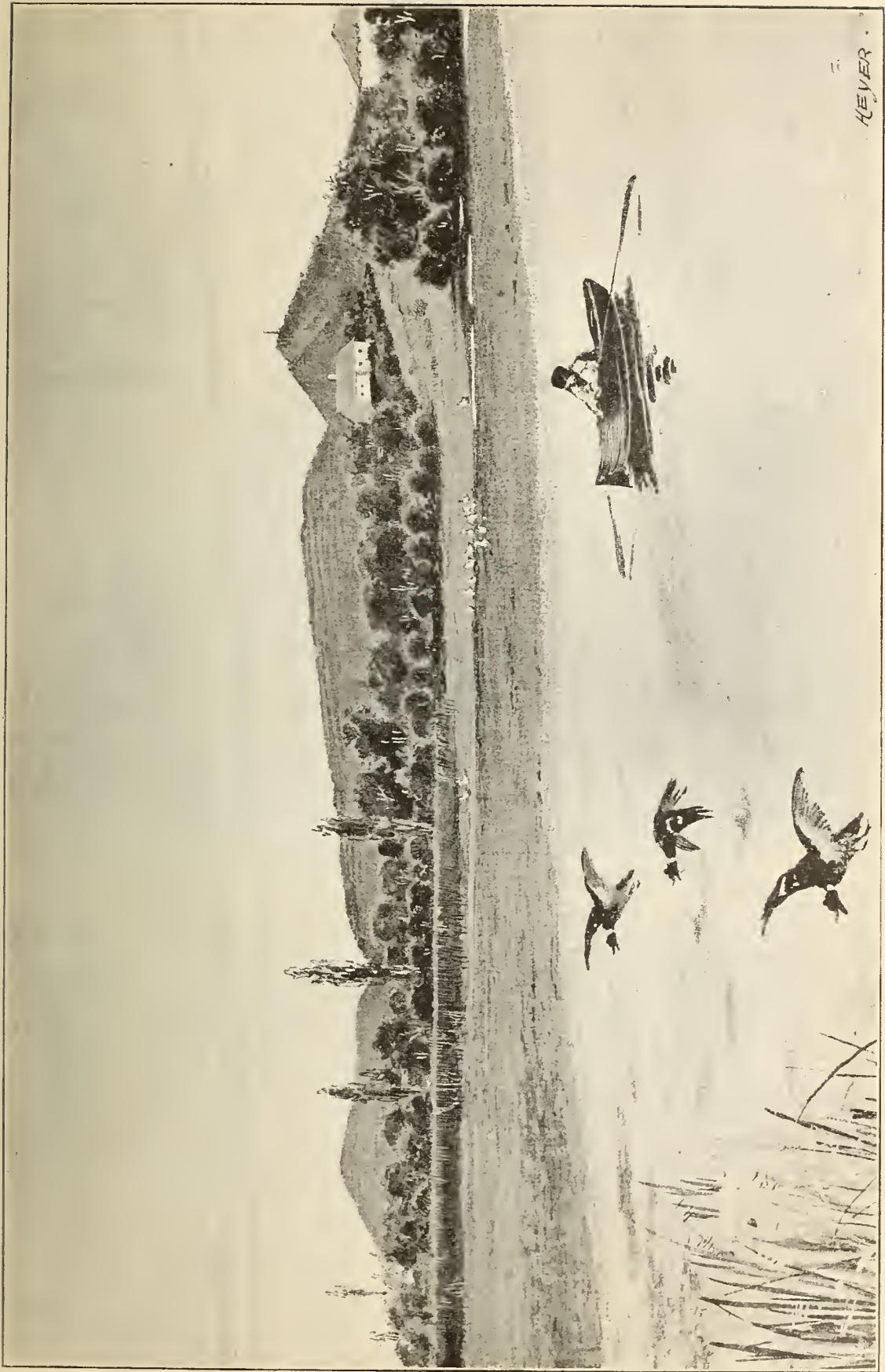
Téth.

Téth, kisközség, körjegyzőségi székhely, 82 házzal és 747 legnagyobb részben ev. ref. vallású lakossal. Postája Apagy, távirója és vasútállomása Demecser. A község, az Anjoukori okmánytár szerint, 1330-ban már a mai nevén szerepelt. Határát 1347-ben járták meg. 1461-ben a Téthy, néhány évvel később a petri Ders család volt a földesura. A XVIII. század végén és a XIX. század elején a Bónis, Domahidy, Bernáth, Gencsy, Korda, Berzsényi és Szakácsy családok voltak a birtokosai, most pedig: Molnár Gusztáv s Gyula és Klár Dávid. Leveleki Molnár Gyulának itt csinos, kényelmes urilaka van, melyet ő maga építtetett. A falu ref. templomát huszita építménynek tartják. Az egyház, egyéb úrasztali edények közt, egy kis kereszttel díszített nagyon régi ezüst tányért és egy úrasztali ezüst kelyhet bír 1586-ból, mely a Bónis címerrel van díszítve. E század elején már nagyszabású szeszgyár volt e községben. Az Anjoukori okmánytár egyik oklevele egy, a XIV. század közepén e községgel határos *Fiad* nevű faluról tesz említést.

Timár.

Timár, tiszamenti nagyközség, 204 házzal és 1167 lakossal, kik között a gör. katolikusok vannak a legtöbben. Postája, távirója és vasúti állomása Rakamaz. Timárt már a százszdi apátság alapító levele is említi, 1347-ben pedig az Anjoukori okmánytár. Földesurai: 1347-ben a Báthoryak, 1417-ben az Uporyak voltak; a XVIII. század óta a m. kir. kincstár bírja. A leleszi országos levéltárnak egy XV. századbéli oklevele *Erkete* (ma Erkece) községről tesz említést, mely Timárral volt határos. A diplomatikai levéltár egy

1299-ben is szól. 1322-ben Magyar Pál ghimesi várnagy volt a földesura, később az olnodi Czudar család, 1413-ban pedig a Monoky, 1417-ben az álmódi Csire, néhány évvel később a Várday, 1470-ben a Rozgonyi és később a Kállay-család a birtokosa, míg a XVIII. sz. második és a XIX. század első felében a herceg Esterházy, Krucsay, gr. Vay, Bernáth, Detrich, Dombrády, Veress, Uke-

A SZABOLCSI FÖLDVÁR.

1367-iki oklevele *Vése* nevű községet is említ, mely szintén e községgel volt határos. A szászdi apátság alapító levelében e hely „Vense“ néven szerepel. A községben levő görög kath. templom 1795-ben épült. Az 1800-ik év elején az egész község leégett. Dülő-nevei közül bizonyos jelentőséggel latszanak bírní a következők: Luka-hát, Péterke-oldal, Godolya, Aranyos, Sváb-út, Csorka, Megyesi dülő, Vaskapu homok.

Tisza-Büd.

Tisza-Büd, nagyközség, 320 házzal és 1857 nagyrészt gör. katolikus lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Büd-Szent-Mihály. Az Anjou-kori okmánytárban 1347-ben „Bödmönostor“ (Bewdmönustra) név alatt találjuk. Már 1430-ban egyszerűen „Bewd“ és „Beud“ formában szerepel. 1413-ban a Báthoryak voltak a földesurak, 1476-ban a Zeleméryek. Birtokviszonyai és története különben szorosán összefügg a szomszédos Szent-Mihályéval. A XIX. sz. elején vidéke még annyira posványos volt, hogy a lakosok évenként kb. 100,000 kéve nádat vágtak az itteni erekben. A XIX. sz. első felében a

TISZA-ESZLÁR: GRÓF PONGRÁCZ JENŐ KASTÉLYA BASHALOM PUSZTÁN.

büdi Dogály, a gr. Dessewffy és az Oláh család voltak a birtokosai, most pedig gr. *Dessewffy* Aurél, *Korniss* Ferenczné szül. Dogály Irma, *Bekény* Péterné szül. Oláh Ilona és *Oláh* József, akinek nagyon szép és elegánsan berendezett urilaka van, melyet Oláh Károly 1860-ban építtetett, mostani tulajdonosa pedig átalakíttatott. *Korniss* Ferencznek is van egy érdekes kúriája, melyet e század elején Dogály János építtetett. A lakosok temetkezési egyletet tartanak fenn. A község gör. kath. temploma 1760-ban épült. Tisza-Büdhöz tartozik: *Dankó*, *Borzikhát* és *Laposhát* puszta.

Tisza-Dada.

Tisza-Dada, tiszamenti nagyközség, 446 házzal és 2473 leginkább ev. ref. vallású lakossal. Van postája, távirója és vasúti állomása. E község, a Hazai okmánytár szerint, már 1254-ben „Terra Dada“ néven szerepel, míg a Hanvay-család levéltárában 1437-ben egyszerűen „Deda“ néven találjuk felemlítve. 1461-ben a Dengelegi családnak volt itt birtoka és 1470-ben a dadai Mór-családnak is. A XVIII. század második és a XIX. század első felében a következő birtokosai voltak: gr. Gyulay, Bónis, Lónyay, Patay, Jakabfalvy, Korda, Szikszay, Zathureczky, Bernáth, Dézsy, Sovány és Soldos család, jelenleg pedig: br. *Edelsheim-Gyulay* Lipót, a debreczeni

kollegium, Jakabfalvy László, Zathureczky Gyula, gr. Andrássy Géza, Bekény Péterné és Szentimrey Gyula. Két régi kúria is van a községben: az egyik *Jakabfalvy* Lászlóé, ezt a XVIII. század végén a báji Patay család építtette, és *Zathureczky* Gyuláé, melyet Zathureczky Antal építtetett 1831-ben. A községben levő református templom a XV. század végén épült, a róm. kath. pedig 1819-ben. A ref. egyház tulajdonában egy értékes, régi kehely van, mely a Rákóczyaktól származik és szakértők állítása szerint 3000 frtot ér. Az izraelitáknak is van imaházuk. 1888-ban a Tisza árja elöntötte a községet, 1890-ben pedig a tűz okozott nagy kárt.

Tisza-Dob, tiszamenti nagyközség, 474 házzal és 3160, nagyrészt református lakossal. Posta, táviró és vasúti állomás. A Zichy-okmánytárban 1338-ban „*Due possessiones Dub iuxta fluv. Tycia*“ formában fordul elő s e szerint eredetileg két falu állott a helyén. Ugyanekkor már vámja is volt.

Tisza-Dob.

TISZA-LÖK : BÁRÓ VAY ARNOLD URILAKA.

1405-ben a Doby, 1422-ben a Monoky és később, egész a mai napig, az Andrássy család a birtokosa. Itt van a vármegye egyik legszebb és legimpozánsabb kastélya, mely *Andrássy* Gyula gróf tulajdonát képezi. A kastély díszes parkban, fensíkon áll, szép kilátást nyújtva a mögötte kanyargó Tisza erdőborított partjaira. Belső berendezése egész múzeuma az értékes bútoroknak, műtárgyaknak és festményeknek. E kastélyt még a néhai külügy-miniszter, a mostani tulajdonosnak az atya építtette; de tulajdonképpen fia fejezte be a belső berendezést és a parkirozást. Gr. Andrássy Aladárnak is van itt egy régi, kisebb szerű kastélya. A község református temploma 1757-ben épült. A Rákóczy-féle szabadságharcok alatt gyakran voltak itt csatározások, a 48-iki szabadságharc alatt pedig a község északi határában ütközet volt. A község közelében áll *Széchenyi* Istvánnak, a Tisza-szabályozás alkalmából állított, hatalmas emlékoszlopa. A községhez tartozik: *Katahalom*, *Reje*, *Farkashát*, *Csegeszeg*, *Liget*, *Kocsordos* és *Szelep* puszta.

Tisza-Eszlár, tiszamenti nagyközség, 346 házzal és 2691 lakossal, kiknek fele római katolikus és görög-katolikus, másik fele pedig evang.

Tisza-Eszlár

református vallásúak. Van postája és vasúti állomása, távirója pedig Tisza-Lök. E községet a XIV. század elején „Ozlar“ néven emlegetik egész a XV. század elejéig, de ekkor már a Nagy- és Kis-Eszlár elnevezés is járja. 1341-ben a Kállayak voltak a földesurai, 1405-ben a Doby családnak is van itt birtoka, néhány évvel később a Lónyayakat, majd 1446-ban a Sztriteyeket, 1478-ban az Ujfalussyakat és utánuk a Jonhos családot találjuk mint birtokosokat, míg a XVIII. század második és a XIX. század első felében a Kállay, br. Bánffy és Ónody családokat, most pedig gróf Dessewffy Miklóst, gr. Pongrácz Jenőt, a gr. Bethlen testvéreket, gr. Karacsay Melániát, Pöhm Györgyöt és Feldheim Emánuelet. A község azelőtt a Tisza mellett feküdt, de mivel annak áradásai a helységet 1876-ban és 1888-ban elöntötték, 1890-ben a Tiszától távolabb telepítették ki. A kitelepült részen két kastély romja maradt meg, melyek közül az egyiket az erdélyi Bánffyak, a másikat a Kállayak építtették. Tisza-Eszláron 3 templom van. Az ev. ref. 1892-ben épült, a községben levő r. kath. templom 1895-ben és a bashalom-pusztai r. kath. templom 1893-ban, magas dombtetőn. Itt van az építtető család sírboltja is. Az ev. ref. egyház birtokában egy XVI. századbéli ezüstkelyhet őriznek, mely a Bethlen családtól származik. A határ északnyugati részén fekvő Szurokpáleza dülőben 1888-ban, honfoglalási sírokat és fegyvereket találtak, melyeket a szabolcsmegyei múzeumban helyeztek el. E község különös nevezetességre tett szert a „Tisza-eszlári per“ név alatt ismert rituális vérvád következtében, mely országszerte izgatottságot okozott, azonban a vádlottak felmentésével végződött. A községhez tartozik: *Hangács, Bashalom, Jenőmajor, Ólakhelye, Szurkos, Erdőpuszta, Sárga-puszta, Sóstó, Zoltán-, Alter- és Jeges-tanya.* Bashalom pusztán van gr. Pongrácz Jenő mintagazdasága és csinos kastélya, melyet Graefl József volt főispán a hatvanas években építtetett, mostani tulajdonosa pedig átalakíttatott és kibővítettetett.

Tisza-Ladány.

Tisza-Ladány, kisközség, körjegyzőségi székhely; mintegy két és fél kilométernyire fekszik a Tiszától. Postája, távirója és vasúti állomása Tokaj. E falu a Kállay család levéltárának egy 1446-ból származó oklevelében van megemlítve. A község hajdan Rákóczy-birtok volt és később a kinestáré lett. Most br. Győrffy Rózának van itt nagyobb birtoka. Házainak száma 120, a lakosoké 1142, akik mind reformátusok. Ev. ref. temploma nagyon régi. Építési ideje ismeretlen. Az egyház birtokában egy 1664-ből származó vert ezüst kanesó van, mely Tunyogi Miklós predikátor adománya. Dülő nevei érdekesek és régiek. Így Ladány, Ively, Uri rét, Diese, Dávid homoka, Hajdu domb, Pozsoros, Recskés, Arany-kert, Égető-halom, Karakó-halom, Karahaj.

Tisza-Lök.

Tisza-Lök, tiszamenti nagyközség, a dadai alsó járás székhelye, 637 házzal és 3954, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. Van itt járásbíróság, posta, táviró és vasútállomás. Az Anjoukori okmánytárban e községet 1325-ben „Loktelek“ néven találjuk. Az 1332—37-iki pápai tizedlajstromokban „Luk“ név alatt szerepel, de a leleszi országos levéltárnak egy 1450-iki oklevele „Lök“, a Kállay család levéltára pedig 1469-ben „Nagy“- és „Kis-Lök“ néven foglalkozik vele. A XV. század első felében Zemplén vármegyéhez tartozott. A községnek a következő földesurait ismerjük: 1405-ben a Doby, 1417-ben a Ibrányi és a Jonhos, 1414-ben a Lónyay, 1429-ben a Székely, 1435-ben a Kállay, 1446-ban a Sztritey, 1449-ben a Várday és a ruszkai Dobó, 1452-ben az olnodi Czudar, 1470-ben a Sárváry, 1478-ban az Ujfalussy és 1484-ben az eszlári és pinezi Jonhos család; a XVIII. sz. második és a XIX. sz. első felében pedig a Kállay, Patay, Ónody és a Vay családok.

Jelenleg gr. Dessewffy Miklós, br. Vay Arnold, br. Vay Miklós, Korniss Ferencz és Szomjas Gusztáv a birtokosai. A község református temploma a XVIII. században épült, a róm. katolikus 1887-ben. Az izraelitáknak is van templomuk. Van itt még két régi nemes kúria és egy újabb urilak. A két kúria báró *Vay Arnoldé*, és a Lajos tanyán lévő újabb urilak *Szomjas Gusztávé*. Tisza-Lököt 1855-ben, 76-ban és 88-ban az árvíz pusztította el, 1849-ben az orosz sereg felgyújtotta és kirabolta. A község lakosai olvasó-egyletet, két temetkezési-egyletet és egy takarékpénztárt tartanak fenn. Ide tartozik: *Hajnalos, Lajostanya, Miklós-műve, Képhalma, Kísfás* és *Nagyfás-tanya* és *Rázom* pa.

Tisza-Polgár, nagyközség, mintegy 4 kilométernyire fekszik a Tiszától. Van 1354 háza és 9387 lakosa, a kiknek a legnagyobb része róm. kath. Posta, táviró és vasúti állomás. E község a pápai tizedlajstromokban 1332—1327 közt „Polkar“, „Pulkar“ és

„Pilkar“ neveken szerepel. A diplomatikai levéltárban 1484-ben, mint a Hunyadyak birtoka van megemlítve, előzőleg azonban a Perényiek szerepelnek mint földesurak. 1493—96 óta az egri főkapitán bírja. A község az idegenre igen jó benyomást tesz rendezettségével és tisztaságával. Érdekes az itteni nép építkezési modora, mely elűt a többi szabolcsi községek építkezésétől. Középületei közül kitűnik a díszes róm. kath. templom, mely 1858-ban épült; továbbá az 1892-ben épült ref. templom, az emeletes katolikus iskola, a plébánia lak, a községháza, stb. Az izraelitáknak is van zsinagógájuk. Az itteni népviselet is egészen elűtő a vármegye egyéb részeiétől és erről a néprajzi részben bővebben írunk. A községben van takarékpénztár, három olvasó-egylet, nőegylet és temetkezési-egylet is. Tisza-Polgárhoz a következő tanyák tartoznak: *Tuka, Basa, Fövenyeshát, Kisboroczkás, Szilhat, Kisbagyhalom, Kiskapros, Tikos, Nagyboroczkás, Kasziba, Horti, Lipcsehát, Nagykerecse, Bődönhát, Nagykapros, Kis- és Nagybagota, Vereshát, Örvényszög, Folyás* és Pa. *Szent-Margita*, melyet a diplomatikai levéltár adatai már a XV. században említenek mint községet. 1458-ban a Bajomy, később a Hunyady család volt a földesura 1493-ban már az egri püspökség számadáskönyveiben szerepel. A XIX. század végén e pusztának csak 394 r. katolikus és 47 ev. ref. vallású lakosa volt.

Tisza-Szent-Márton, tiszamenti kisközség, 141 házzal és 866, legnagyobb ^{Tisza-Szt-Marton}

Tisza-Polgár.

TISZA-POLGÁR: A RÓM. KATHOLIKUS TEMPLOM.

részt ev. ref. lakossal. Postája és távirója Mándok, vasúti állomása Tuzsér. 1332-ben a pápai tizedlajstromokban már „Sanctus Martinus“ név alatt van bejegyezve. A Zichy-okmánytár 1345-ben „Villa Seempmarthun“ és „Poss. Zenthmarthun“ formában említi. 1389-ben a Losonezy család volt a földesura, később a Forgách család, mely még ma is birtokosa. A községben levő református templom építési ideje ismeretlen.

Tornyos-Pálca.

Tornyos-Pálca, nagyközség, 283 házzal és 1814, nagyrészt ev. ref. vallású lakossal. Postája van, távirója Mándok és vasúti állomása Kis-Várda vagy Fényes-Litke. 1389-ben a Zichy-okmánytár, mint a Losonezyak birtokát, „Palcha“ formában említi. 1444-ben a Várdyaké volt, később a Rákóczyaké és azután a Forgách grófoké, akik maig is bírják. A községben

TUZSÉR: ÖZV. SALAMON TIVADARNÉ KASTÉLYA.

levő gör. katolikus templom e században épült, míg a református a Rákóczyak birtoklása korában. Az ev. ref. egyház számos értékes és érdekes templomi edények közt egy Mikó Benedek által 1635-ben ajándékozott aranyozott ezüsből készült szép úrvaesorai poharat őriz Dülönevei közül említést érdemel az Órhegyi, a Szerelemhegyi és a Lányok tánca.

Tura.

Tura, kisközség, 150 házzal és 973 túlnyomóan ev. ref. lakossal. Postája Nyír-Bogdány, távirója Kemece, vasúti állomása Nyíregyháza vagy Kemece. A Kállay család levéltárának egyik, 1462-ből származó oklevele már a mai nevén említi. 1446-ban a Sztriteyek, néhány évvel később a Kállayak a földesurai. A XVIII. sz. második és a XIX. sz. első felében a Borbély, Farkas, Jármy, Lisznyay, Mikó, Széchy, Mikecz, Szesztay, Zoltán, Zsiday, Bódy, Szentimrey, Szűcs és a Rózsa családok voltak a birtokosok, most pedig Propper Samu, Szakraida József és Glück Bernát. A községben két régi nemesi kúria van; ezek közül az egyik a Kállayaké volt, a másik a Szűcs családé. A faluban levő református templom belső portáléja, mint azt a fölötte levő gothikus felirat bizonyítja, 1488-ból való és faragott kövekből áll, román-gót részletekkel, melyeket a templom gyakori

renoválása és átalakítása megrontott. Az egyház birtokában két XVII. századbéli úrasztali pohár van. Az egyiket Jármay János és neje Oláh Erzsébet 1642-ben ajándékozta az egyháznak, a másik pedig 1693-ból való. A községben néhány évvel ezelőtt számos, nagyon érdekes kő- és bronzkori régiségeket találtak, melyeket a szabolcsmegyei múzeumban helyeztek el. Dülönevei közül figyelmet érdemel a Várrét, Vaskapu, Kereszt-hegy, Telek, Lökös.

Tuzsér, kisközség, 142 házzal és 1120 ev. ref. vallású lakossal. Van postája, távirója és vasúti állomása. A Zichy-okmánytárban „Geustusera“ formában fordul elő és ugyanott „Kis-Tuzsér“ és „Radnold-Tuzsér“ néven is, míg az Ibrányi család levéltárában 1438 körül már a mai nevén szerepel. 1438-ban és 1461-ben „Portus naulium seu navigium“ (rév) és „tributum seu telonium“ (hídvám) is említetik itten. 1386-ban a Várday család volt a földesura, 1418-ban a Rozgonyi család. A XVIII. században a Lónyayak bírták, most pedig özv. *Salamon Tódorné*, sz. gr. *Forgách* Margit, kinek itt érdekes, régi kastélya van, melyet Lónyay János építtetett Mária Terézia idejében. Építője és belső helyiségeinek festője a híres *Wurtzinger* Mihály volt. Lónyay Menyhért, a volt pénzügyminiszter, a kastélyt kibővítette, mely alkalommal a termék szép freskói elpusztultak és csak az ebédlőben maradtak meg. A Tuzsér közelében levő *Kalonga* puszta, egy 1345-ből származó oklevél szerint, akkoriban község volt.

Tuzsér.

Ujfehértó, nagyközség, 1104 házzal és 7898 lakossal, kik közt a legtöbben ev. ref. vallásúak. Van postája, távirója és vasúti állomása. E helység 1326-ban már Fehértó néven szerepel. Ugyanígy találjuk megnevezve a leleszi orsz. levéltárnak egy 1464-ből származó oklevelében, míg e század elején Rácz-Fehértó elnevezés alatt is ismeretes volt. A község a tatárjárás alatt teljesen elpusztult, de azután újra felépült. A Báthoryak, mint földesurai, már 1349-ben Nagy Lajos királytól hetivásárjogot nyertek a község számára. Már a XIX. sz. elején 7226 lakosa volt és pedig 1013 róm. kath., 1324 gör. katolikus, 54 ág. evangélikus, 4005 ev. református és 830 izraelita. Ez utóbbiaknak már akkor imaházuk is volt itt. A XVIII. sz. második és a XIX. század első felében a következő birtokosai voltak: Dobrossy, Kálmánchelyi, Mohácsy, Szathmáry, Tárkányi, Magyar, Csikós, Kállay, László, Majthényi, Pozsgay, Szúnyogh, Vedres, Cseke, Fráter, Kubinyi, Margitay, Pap, Siposs, Uray, Szegedy, Németh, Lipcsey, Komjáthy, Erdődy, Nánássy, Szakolyi, Beck, Leszkay stb.; most pedig a Szúnyogh család László Imre, Gencsy Samu, Csanak József, gr. Degenfeld örökösei, Jasztrabszky Kálmán, Liptay Béla és Szepessy Gyuláné. A községben több esinos urilak van; ezek közt egy régi kúria, melyet Jánossy Károly építtetett; ez jelenleg a *László* családé, a többieket *Gencsy* Samu, *Nozdroviczky* Jenő, *Mezőssy* Béla, *Szúnyogh* Bertalan és *Szúnyogh* István építtették. Ujfehértón három templom van: a református 1765-ben, a róm. katolikus 1804-ben és a gör. katolikus 1831-ben épült. Az ev. ref. egyház számos darabból álló úrasztali készletéből felemlítjük a következőket: egy tojásdad alakú ezüst tányér, melyet Szunyoghy Ábrahám és neje Uray Mária 1791-ben ajándékozott. Egy aranyozott, sugár alakú, díszes pohár a XVIII. század közepéről. Egy másik, szintén aranyozott pohár, melyet Doktor Jánosy György özvegye: Konkoly Zsófia és fia Károly ajándékoztak 1793-ban az egyháznak. Van itt három gőzmalom, takarékpénztár, temetkezési-egylet és kaszinó. E helységhez tartozik: *Micske*, *Bogárhát*, *Nagy- és Kis-Szegegyház* puszta, továbbá *Pukkantó* telep, *Vadas*, *Kapitánytanya*, *Ótelek*, *Boót* és

Ujfehértó.

Szarhegy. *Boót* pusztáról már egy XIV. századbéli oklevélben találunk említést; *Mieske* puszta is régi telep és hajdan Ujfehértóval együtt az ecsedi uradalomhoz tartozott. Most *Morvay* Ignácznak van itt nagyobb birtoka.

Vaja.

Vaja, kisközség, körjegyzőségi székhely, 204 házzal és 1630, nagybára ev. ref. lakossal. Postája van, távirója és vasúti állomása Hodász. E község a Vay család ősi fészke, ahol 1418-ban már pallosjogot is nyert. A legrégebb idők óta ők voltak e község földesurai és ma is legnagyobb birtokosai. Rajtuk kívül még Zoltán Jánosnének, és Orosz Miklósnak van számot tevő birtoka. Itt van a híres vajai vár, melynek történelmi szereplésével más helyen foglalkozunk. Hajdan terjedelmes erősség volt. úgy hogy a mostani épülettől elég távol álló templom volt a várkápolna. A jelenleg fennálló várszerű épület a réginek csupán csak a lakó-

VENCSELLŐ : GRÓF DESSEWFFY MIKLÓS KASTÉLYA.

részét képezte. Itt húzták meg magukat a tatár invázió alatt a szabolcsi rendek. Itt tárgyalták Rákóczyval az úgynevezett szatmári békét a nélkül, hogy eredményre jutottak volna; e vár falában van elhelyezve az a millenáris emléktábla, melyet Szabolcs vármegye az itt lefolyt nagyjelentőségű történelmi mozzanatok megörökítése céljából elhelyezett és nagy ünnepséggel leleplezett. A vár belsejét ifj. gr. Vay Ádám lakja. Helyiségei és érdekes berendezések teljes összhangban vannak a vár külsejével. A várban érdekes fegyvergyűjteményt, régi festményeket és egy régi Vay-féle banderális lovas- és egy a Vayak által hódított labancz-zászlót őriznek. Az épület körül szép park terül el. A község lakosai mint marhatenyésztők és lentermelők híresek voltak. Az ev. ref. templom nagyon régi építmény, de 1821-ben átépítették. Birtokában számos értékes egyházi edény van, melyek közül kiemelendő két aranyozott ezüst pohár 1754-ből.

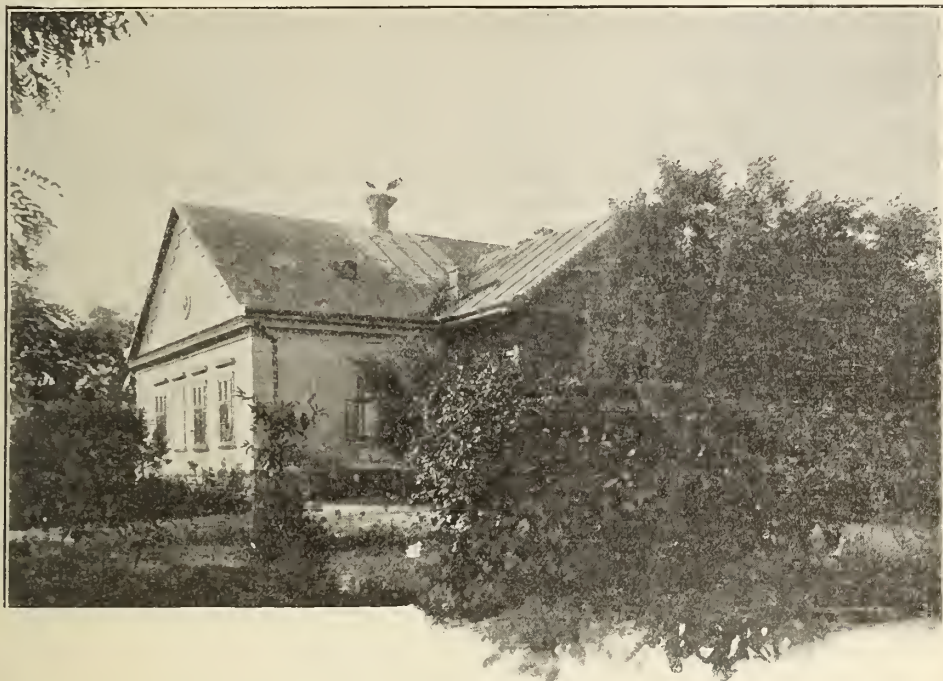
Vas-Megyer.

Vas-Megyer, kisközség, körjegyzőségi székhely, 148 házzal és 1098, főleg ev. ref. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Kemece. Ősrégi község, mely, a hagyomány szerint, Megyer vezértől vette a nevét. A diplomatikai levéltár 1452-ben „Meger“ néven említi, míg a leleszi orsz.

levéltár 1462-ben „Felmegyér“, a Kállay család levéltárának egy 1466-iki oklevele már „Vas-Megyér“ néven. 1385-ben a Csaholy család kapta adományképpen Mária királynőtől. 1446-ban a Sztritey család szerepel mint földesur, a XVIII. században pedig a Megyeryek, Oláhok és Vécseyek. Jelenleg *Megyery Géza*, *Bónis György* és *Deutsch Antal* a birtokosai. A községben egy református templom van, mely a XVIII. század második felében épült. A határban, az Apáti dűlőn, a hagyomány szerint, egy klastrom állott, melynek csekély rommaradványai még ma is láthatók; e romok közt már több izben találtak régi római pénzeket. Figyelemre méltó dűlőnevei még: Garai-hegy és Köperszeg.

Vencsellő, tiszamenti nagyközség, 310 házzal és 2565, nagyobbára róm kath. lakossal. Postája van, távirója és vasúti állomása Rakamaz. Ez ősrég

Vencsellő.

VISS : BOÓCZ FERENCZ URILAKA.

község már 1407-ben a mai nevéen szerepel. I. László király is megfordult itt és itt folytatta az 1092-ben, Szaboles várában megkezdett zsinatot. Hajdan az ecsedi uradalomhoz tartozott és akkor a Báthoryak voltak a földesurai; később a Tárkányi család és 1417-ben az Uporyak. Utolsó birtokosa a Desseffy család. A községben levő római katolikus templom 1834-ben épült, a gör. katolikus a XVIII. század végén, a református meg 1820-ban. Az izraelitáknak imaházuk van. A községben van gr. *Desseffy Miklós* díszes, nagyszabású kastélya, melyet tulajdonosa csak legutóbb alakíttatott át. Körülötte szép park terül el. Itt van a gróf mintagazdasága is. A hagyomány szerint a község északi szélén várkastély volt, mely Lorántffy Zsuzsánna tulajdonát képezte volna. A községet gyakran érte tűzkatasztrófa és a Tisza több ízben elöntötte. A lakosok kath. olvasó-egyletet tartanak fenn. Határában már többször találtak különféle régiségeket. Dűlői közül felemlítjük a Király-homoka, Marót, Lompér, Bóta, Pénzesverem, Rosás és Karsa elnevezésűeket.

Veresmart, kisközség, a Tisza mellett. 188 házzal és 1260 lakossal, kik

Veresmart.

között az ev. ref. vallásúak vannak a legtöbben. Postája, távirója és vasúti állomása Kis-Várda. A Zichy-okmánytárban e község 1329-ben „Poss. Weresmorth“ és „Villa Weresmorth“ formában szerepel. 1334-ben a Várdyak voltak a földesurai. A XVIII. sz. végén és a XIX. sz. elején a hg. Eszterházy, br. Horváth, br. Vay, Czóbel, Elek, Eröss, Farkas, Ferenczy, Irinyi, Palaticz, Szögyényi és br. Ghillányi családoknak volt itt birtokuk, most pedig Wahrmann Renének. Református temploma 1843-ban épült. Ide tartozik *Rozsály* puszta is. Érdekesek és ősrégiek e község dülő-nevei, mint Zelemér-erdő, Verőcse, Erdős-duba, Csanda, Selejeg tó, Narva laposa, Bodnár-kána, Mali-kána, Pataj, Korong.

Viss.

Viss, kisközség, a Tisza és a Bodrog közt, 118 házzal és 965 nagyrészen róm. katolikus lakossal. Postája van, távirója Ó-Liszka, vasúti állomása Liszka-Tolesva. E község a Pongrácz család levéltárának egy 1381-ből származó oklevelében már szerepel. A Csicsery család 1452-ben be akarta népesíteni és ezért soltészság gyanánt Gewrghspan Lászlónak adták ki 10 évi adómentesség biztosítása mellett. 1462-ben az Ujfalussy és a Patak, 1481-ben a Csicsery, Ormos és Fodor; egy évvel később a Fuló és hat évvel ezután a rászkai Balázs család volt a földesura. A XVIII. század második és a XIX. század első felében az Egry, Görgey, Isaák, Kapitány, Nánássy, Ócskay, Tóth, Pethő, Miskolczy és Fekete családok voltak a birtokosai; most pedig *Boócz* Ferencz, kinek itt esinos urilaka van, melyet 1890-ben építtetett. A községben levő róm. katolikus templom 1827-ben épült. A falu 1885-ben leégett.

Zalkod.

Zalkod, kisközség, a Tisza és a Bodrog közt, 42 házzal és 402, nagybárá róm. katolikus vallású lakossal. Postája Viss, távirója Ó-Liszka és vasúti állomása Liszka-Tolesva. E község már a pápai tizedlajstromokban „Zalgoch“ néven fordul elő. 1406-ban az Ujfalussy család volt a földesura, 1470-ben az Óbégányi és 1472-ben a Buttkay, Ráskay és Márky családok. A XVIII. századvégén és a XIX. sz. elején a Básthy, Csapó, Hangácsy, Komjáthy és Poroszkay családoknak volt itt nagyobb birtokuk, most pedig Rothmann Mór örökösének. A község róm. kath. temploma 1757-ben épült. E községhez tartozik az ősrégi „Erkece“ puszta.

Zsurk.

Zsurk, tiszamenti kisközség, 139 házzal és 896 lakossal, kik között a reformátusok vannak a legtöbben. Postája és vasútja Záhony, távirója Csap. A Zichy-okmánytár 1353-ban „Surk“, a Beresényi levéltár pedig „Zurk“-nak mondja. Legrégibb földesurai a Losonczyak voltak, 1477-ben pedig a leleszi konvent birtokába került; azután a gróf Forgách család lett a birtokosa. Református temploma 1790-ben épült. Dülő-nevei közül érdekesek és bizonyos jelentőséggel bírnak a Lesznye, Ipri, Rátka, Rév-tava, Zovány, Kondor-rét, Lókotyor, Pénzverő laposa, Dancsok, Nápa-ágyos, Szebese ér, Szótalanka, Emberfő-homok, Eszterna, Lidnecser, Csigje, Nikestó, Nagy Bakos domb elnevezésük.

FORRÁSOK :

A helyszínen gyűjtött adatokon kívül, az országos levéltár, a nemzeti múzeum oklevéltára, Fényes Elek: „Magyarország Leírása“, dr. Csánki Dezső: „Magyarország Történeti Földrajza a Hunyadiak korában“, a Zichy-okmánytár, az Anjoukori okmánytár, az orsz. levéltárban őrzött diplomatikai levéltár, a Kállay család levéltára, a leleszi orsz. levéltár, több magánlevéltár, Czóbel Imre, Bory Béla, Korchma Pál plébános és Söréss János lelkész magánjegyzetei.

NYÍREGYHÁZA.

város, mely Szaboles vármegye székhelye, a háromszög alakú vármegyének meglehetősen központján, a tokaj—kolozsvári és debreczen—ungvári hadászati fontosságú, bár törvényhatósági kezelés alatt álló útvonalak kereszteződésénél, tehát geografiaiilag, eléggé kedvező helyen fekszik.

Fekvés.

Nyíregyháza elhelyezése, belső berendezkedése azonban épenséggel nem elégítheti ki azon igényeket, a melyek egy megyei székhelyhez és egy, ma már az ország városai között számottevő városhoz fűződhetnek.

Utczái — kivéve a legujabbakat — úgyszólván minden rendszer nélkül s olyan erős kanyarulatokkal építvék, hogy megfelelő tervszerű rendezés és szabályozás csaknem teljesen ki van zárva. Terei is — az egy buza-teret kivéve — szabálytalan sokszög alakúak s inkább csak több utca találkozásából képződtek.

Legérdekesebb sajátága azonban az, hogy a város a közepén a legkeskenyebb, míg a délkeleti oldalon elterülő, régebben „alvég“-nek nevezett rész és az északnyugaton elterülő, régebben „felvég“-nek nevezett rész sokszorta szélesebb.

Mindezeknek magyarázata abban rejlik, hogy régebben, még e század első felében is, a város délnyugati és északkeleti oldalán egy-egy hatalmas mocsár terült el s az alvéget és felvéget csak egy aránylag keskeny dombhát kötötte össze.

Ez a két mocsár — a mostani „Bujtos“ és „Ér alatti“ kertek helyén — valamint úgy az alvégen, mint a felvégen elterülő kisebb mocsarak (nagy és kis „sirák“, „csinca“ stb.) szabták meg az építkezések helyét és az utcák irányát.

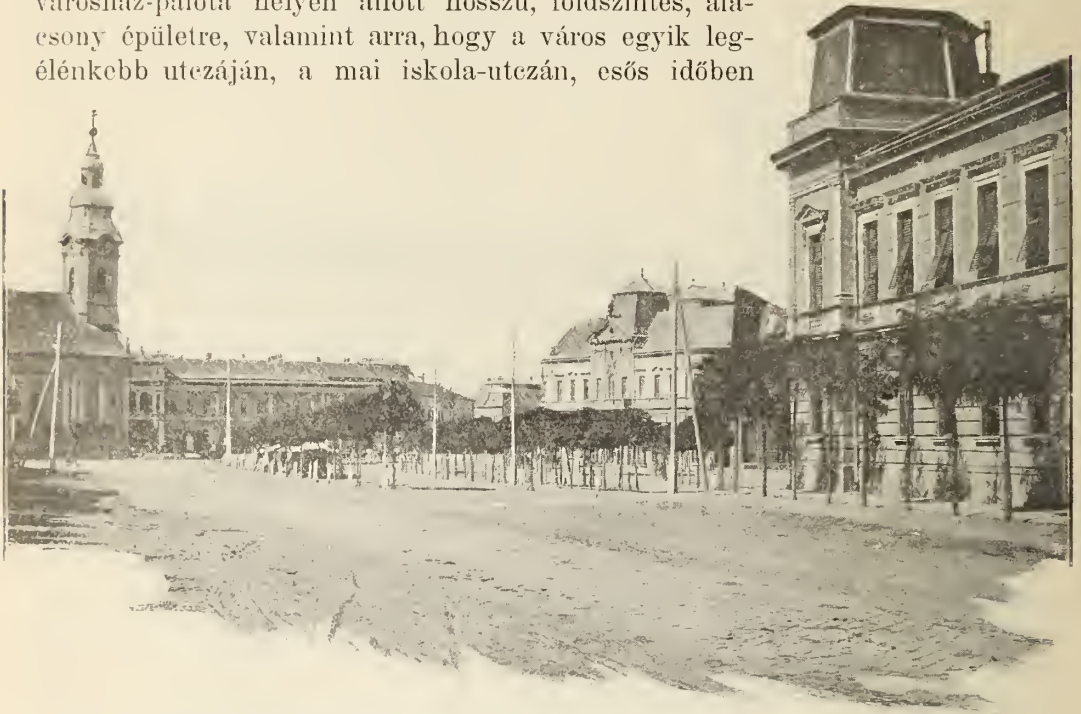
A város külseje.

A mai Nyíregyháza, amelyet az 1753-iki telepítés előtti Nyíregyházával csak a hely és a név azonossága köt össze, a telepítés idején ezen mocsarak között kiemelkedő magaslatokon épülvén, nem lehet csodálkozni azon, ha berendezésében nélkülözi a tervszerűséget.

Sőt ellenkezőleg. Csodálkozni lehet azon, hogy ily talajviszonyok mellett miként emelkedhetett alig másfél évszázad alatt oda, ahol most áll s az elfogulatlan szemlélő csak bámulattal adózhat annak, a vármegye területén teljesen idegen, jövevény népnek, a mely az ecesdi uradalomhoz tartozó pusztából ilyen virágzó várost teremtett, a mely különösen a leg-

utóbbi három évtized építkezései következtében ma már külsőleg is elég kellemes látványt gyakorol a szemlélőre.

Igaz, hogy a külső városrészekben a házak még túlnyomólag náddal vannak fedve; utczáinak alig harmadrésze van kőburkolattal ellátva és akad néhány mellékuteza, a melyeknek még egyik oldalán sincs kőjárda; ámde ezzel szemben nem szabad szem elől téveszteni, hogy a betelepített népnek előbb magát a földterületet, az egész határt meg kellett vennie — s ezt alig 60 évi itt tartózkodása után megeselekedte — s csak azután gondolhatott az akkor már sajátjává lett város külső esinosításáról. És nem szabad szem elől téveszteni azt sem, hogy a mai nemzedék még jól emlékezik a mostani városház-palota helyén állott hosszú, földszintes, alacsony épületre, valamint arra, hogy a város egyik leg-
 élénkebb utcáján, a mai iskola-utcán, esős időben

NYÍREGYHÁZA : RÉSZLET A FŐTÉRRŐL.

egyszerűen lehetetlen volt a szekérrel való közlekedés. És jól ismert dolog az is, hogy a magyar alföldi városok, kő hiányában, a messziről szállított kő drágasága miatt csak a vasútak kifejlődése óta gondolhatnak a még mindig felette költséges útburkolásokra.

Építkezések.

Maga az építkezés az újabb időben erős lendületet vett. Az utolsó 7 év alatt, 1892—1898-ig Nyíregyháza bel- és külterületén összesen 543 ház épült, tehát — a mennyiben az ugyanott található összes lakóházak száma 3873 — az összes lakóházaknak egy hetedrésze, míg ugyanezen idő alatt egy évre átlag 80 új lakóház építése esik, a mi — tekintettel Nyíregyháza népességére — oly feltűnő gyarapodás, hogy egyedül az utolsó években tapasztalható rohamos fejlődésben és azon szintén idevonatkozó tényben leli magyarázatát, hogy a földműves nép szomszéd nagybirtokok vásárlása és parcellázása következtében ott magának új tanyákat volt kénytelen berendezni.

Utak, utcák és épületek.

Egyébként a város belterülete 904 kataszteri holdat és 631 négyszöglet tesz s az ezen területen épült 2126 lakóházat 61 utca s 8 köztér foglalja magába. Leghosszabb utcája, egyúttal a bevándorolt őslakosság egyik első letelepülési helye az 1,4 km. hosszúságú *Szarvas-utca*, mely nagyjából még ma is a gazdálkodó osztály lakóházait foglalja magában. Legélénkebb s legimpozánsabb köztere, egyúttal az ünnepi manifesztációk, díszfelvonulások s a néha-néha kifejlődő korszak színtere: a *Városháztér*, a pénzügyigazgatóságot, kir. adóhivatalt, tűzoltó-laktanyát is magában foglaló, könnyed renaissance stílusban épült monumentális városházával, mely egyúttal a város legstílusosabb kivitelű épülete,

továbbá a római kath. templom és plébánia-épületek, oldalt az orosi-utcza felőli részen a kir. törvényszék palotájával, a mely terjedelemre nézve ugyan a legtekintélyesebb középületek egyike, de stilszerűség tekintetében a sikerültebbek közé alig sorolható. A törvényszéki palota szomszédságában terül el a magyar kir. posta- és táviráda-hivatal jelenlegi bérháza, míg a városház-palotával szemközt, a pazonyi- és selyom-utczák közé fogott épületesoport élén látható a kettős homlokzatu, rendkívül izlésesen megépített, modern kényelemmel és fényüzéssel berendezett „Korona“-szálló, melynek fényes dísztermében található a város bálozó közönsége s szokott lefolyni a közélet egyes ünnepi jelentőségű eseményei alkalmával rendeztetni szokott díszebéd. A városháztérből ágazik ki a „tokaji utcza“, melynek elülső részén, a városháztér északnyugati oldalával, különösen a legtekintélyesebb helyi pénzintézet – a takarékpénztár bérhelyiségéül szolgáló magánépülettel határosan terül el a másik impozáns köztér: a „Vármegyháztér“, melynek – mint neve is mutatja – legelőkelőbb épülete a hármaskupola-rendszerben tagolt impozáns homlokzatu vármegyei székház-palota, mely úgy a szemlélőre feltétlen meglepő hatással levő nagy arányainál, mint különösen czélszerű kivitelénél és izléses berendezésénél fogva, egyike az ország legszebb és legelőkelőbb megyei székházpalotáinak. Két oldalszárnya a főispán és alispán lakosztályait foglalja magában, míg a tulajdonképi főépületben a hivatalos helyiségek s ezek élén a közgyűlések színhelyét képező, fényesen dekorált díszterem foglalnak helyet. A székházpalotával szemközt látható parkozott köztér közepén áll a magyar renaissance-kori irodalom zászlótartójának, Bessenyei Györgynek emlékszoobra. Csinos kerőtűl szolgálnak még a vármegyház-tér számára a város újabbkori építkezésének izlésességét

EGY NYÍREGYHÁZI BOKORTANYA UDVARA.

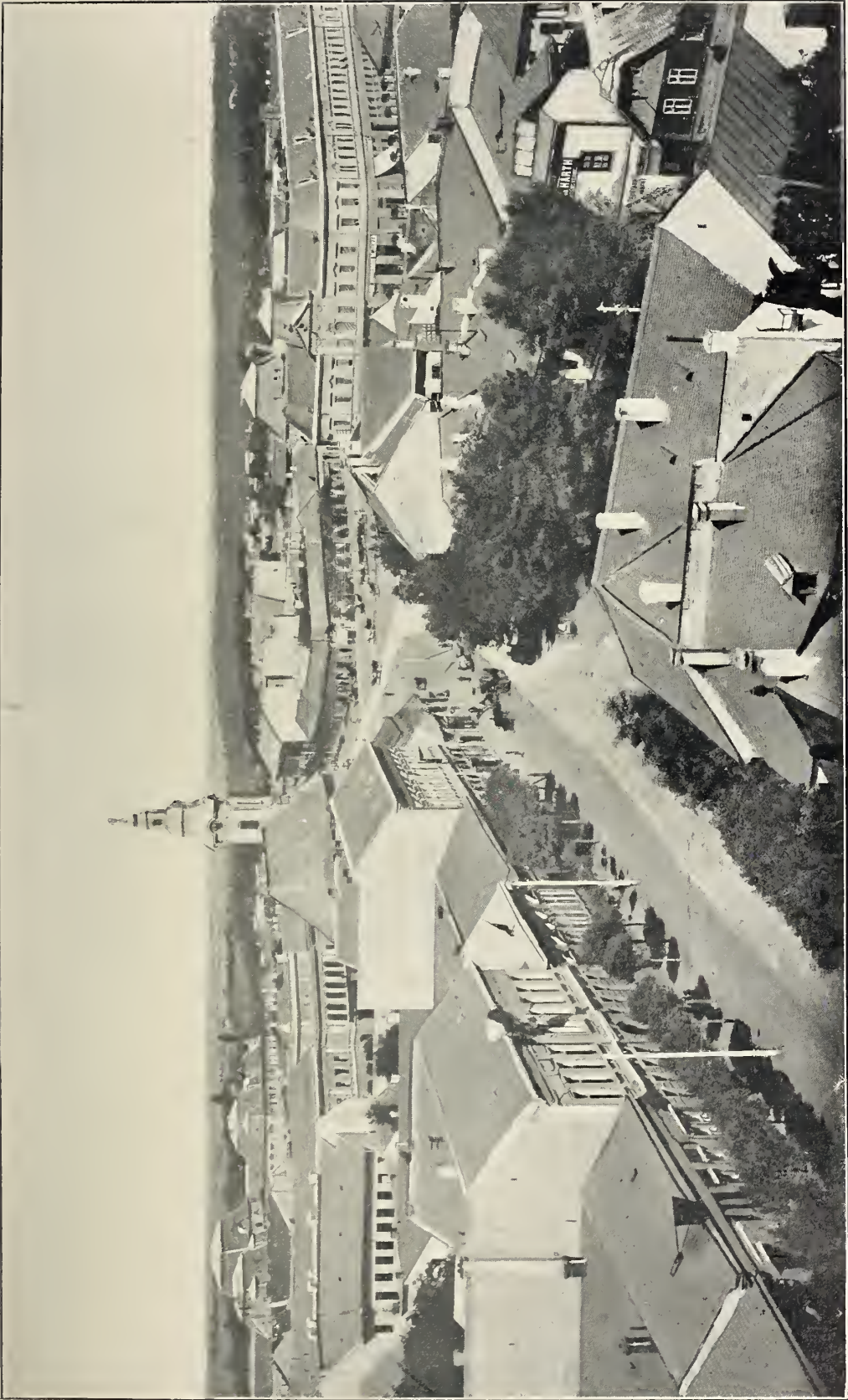
bizonyító Grosz L. H., Korányi Imre és Glück J.-féle magánházak, melyek közül az utóbbi egyúttal a szolid bázison nyugvó „Szabolesi Hitelbank“ bérhelyisége. A tokaji-utcza folytatását megtöri a legnagyobb beltér, az úgynevezett „buzatér“, mely a szerdai és szombati hetivásárokon, különösen ősszel és tavasszal, jelentékeny forgalmánál fogva, szinte országos vásár benyomását gyakorolja. A tokaji utczával párhuzamosan a városháza déli sarkából kiindulól halad a tágas „Szentmihályi“-utcza (mely nevét a szomszédos Büdszentmihály község felé való haladásától kapta), első harmadrészében az 1896-ban épült, kettős tornyú, stilszerű berendezéssel és impozáns oltárral bíró görög kath. templommal, majd valamivel tovább az utcza déli oldalából kiágazólag elterülő „szénatér“-rel, mely hetivásárok alkalmával a takarmányfélék piacát képezi, de tulajdonképeni nevezetessége mégis a csinos színház-épület, a melyet a 90-es évek kezdetén egy áldozatkész részvénytársaság emelt, majd többnyire szomorú változatokban bővelkedő küzdelmes sors után a város vett meg 25.000 frtért; végül az utcza nyugati oldalán, az Ér folyó balpartján terül el a sertés piac. E piac végén a nagyforgalmú közvágóhíd, ettől balra a vasúti temető, míg északnyugati irányban a villamvilágítási részvénytársaság üzemtelepe fekszik. A városháza déli sarkából kiágazólag halad az úgynevezett „városház-utcza“, melynek déli torkolata képezi a „Széchenyi-tér“ egy részét. Az ezen tér és a városház-utcza által képezett sarkon terül el kényelmes helyiségeivel, az egyesület tulajdonát képező kaszinó-épület. Ugyane téren látható a csinos Széchenyi-szálló épülete. Végül ugyane térbe nyílik a városház-utczával párhuzamosan haladó vármegyház-utcza, melynek egyik látványossága a magaslaton épült s a 90-es években izlésesen renovált ev. ref. templom, másik nevezetessége pedig az az emlékoszlop, melyet a millennium alkalmából az ezen templom előtt elterülő s parkozott térségen Szaboles vármegye közönsége a „Nyírség“ első templomának emlékeztetére emelt. A Széchenyi-tér délnyugati sarkából kiágazólag, a szentmihályi- és tokaji-utczákkal majdnem párhuzamosan halad a város legnagyobb forgalmi vonala,

a „vasúti út“, kétoldalán faraktárokkal, Májerszky Barnabás jénevű gépgyárával, Schlichter Gyula „Julia“ gőzmalomával, a „Göbel és Wagner“-féle vasöntővel, végül a városi gőz- és kádfürdővel, a mely mögött s a vasúti út kanyarodásának keleti oldalán terül el a tágas „népkert“, egyike Nyiregyháza legszebb pontjainak, mely parkszerű berendezésénél, gondosan ápoltságánál fogva bármely nagy város díszét képezhetné, csak hogy kissé távoli fekvése miatt kevesen keresik fel. Délnyugati bejáratával s az e mellett fekvő „polgári vendéglő“-vel szemben van a m. kir. államasutak nyiregyházi állomásépülete és pályaudvara. Mindkettő az újabb időben növekvő forgalom miatt tetemesen bővítettet. Az állomásépület déli oldalával határosan terülnek el a „Közraktár“ r. t. hatalmas raktárhelyiségei; ugyancsak a pályaterület mentén találhatók egyes gabonakereskedő-czégek — és azontúl a m. kir. dohánybeváltó-hivatal tágas raktárai és helyiségei, a melyek különösen a beváltás időszakában, a téli hónapokban, élénk forgalomnak színhelyei. Ha innen délnyugati irányban a pályatest mentén egész a simai út kanyarulatáig haladunk, egy egész külön kis városrész vonja magára figyelmünket, számtalan kisebb-nagyobb épületének szabályos egyformaságban, csinnal és rendszerességgel való kivitele által egyaránt kedvező hatást gyakorolva reánk: ez a cs. és kir. 10-ik huszárezred pavillonrendszerben épült laktanyája. Igazi látványosság, — csak az a kár, hogy nem a város beépített területének valamely egyik

A VÁROSI „KORONA“-SZÁLLÓ.

hozzátartozó alkotórészét képezi, hanem már jóval a városon kívül, elég érzékeny távolságban fekszik, a mi úgy a polgárság és katonaság egymással való érintkezését, mint a város forgalmi viszonyait hátrányosan befolyásolja. A „népkert“ és a vasúti út által határoltan fekszik az úgynevezett „Éralja“, a „Nyírvíz-társulat“ tulajdonát képező Ér-csatorna melléke, a mely a területén mind nagyobb mérvben üzött gyümölcs- és szőlőtermelésről nevezetes s egyébként a város egész környékén a legtermékenyebb talajú területek egyike. A Széchenyi-tér déli oldalába nyílik a város leghosszabb utcája, a „Szarvas“-uteza, melynek egyetlen kiválóbb nevezetessége a nemrég ujjonnan felszerelt, villamvilágításra berendezett izraelita imaház s az 1897-ben épült s az imaházzal szoros szomszédságban levő egyemeletes elemi iskolai épület. Ez utcával párhuzamosan a városbáztérről kiindulólag halad az iskola-uteza, a községi polgári leányiskolának emeletes épületével, a mely azonban a városi jótékony nőegylet által fentartott nőipariskolának is barátságos otthont juttat, — továbbá az ág. hitv. ev. egyház két lelkészlakával, végül ugyanezen egyház kikövezett magas dombon fekvő, villamvilágításra is berendezett — egyúttal Nyiregyháza város legrégebb és legnagyobb — templomával és monumentális palotaszzerű központi elemi iskolai épületével. Az iskola-utezából délkeleti irányban ágazik ki a „Kállai-uteza“, közepetáján az ág. h. ev. főgimnázium ízlésesen megépített, emeletes épületével, végén pedig a m. kir. dohánybeváltó-kerületi felügyelőség hivatalos helyiségeivel. Ugyancsak a Kállai-uteza végébe nyílik déli irányból a honvéd-uteza, melyet, mint neve is mutatja, az ott megépített m. kir. honvédlaktanyáról neveznek. Ha még megemlítjük, hogy az iskola-utezából kiágazó debreczeni útezt egy helyen a város egyik volt polgármesteréről elnevezett „Hatzel-tér“ töri meg, mely afféle kisebb hetivásári piac s különösen ócskaságok árusító-helye; továbbá, hogy az országos vásárok színhelyéül a Kállai-uteza végén elterülő hatalmas négyszögű pusztaság szolgál, hogy a törvényszéki palota, és illetve kerületi fogház északi falazata mögött ki egész a Pazonyba vezető kocsitűt, keletfelé pedig a „Zöldség-térig“ terül el az úgynevezett „Bujtos“, közepén a „Széchenyi-liget“ — mely

Nyíregyháza

belvizeinek lecsapolása óta a legkitünőbb gyümölcs- és takarmánytermő terület, míg közepén egy máig rendezetlen, elhanyagolt, bár természettől fogva szép ligettel bír, — hogy a Bujtoson épült a Barzó és Vojtovics építő czégnak, valamint Király Sándornak, a szarvasi útczán túl, a rozsréti dűlőút mentén pedig a Fülher-czégnak téglagyára; végül, hogy a debreczeni út végén elterülő pázsítok mentén van az úgynevezett alvégi vagy debreczeni-úti, — a Bujtoson túl északi irányban az úgynevezett felvégi vagy pazonyi-utcai temető, míg az oldal- vagy vasúti temető a nyíregyháza-szeremesi pályatest mentén a közvágóhíd és a dolmánybeváltó hivatali raktárhelyiségek közt terül el: — ezzel vázlatosan megadtuk Nyíregyháza város beépített 904 holdjának topografiai és építkezési — valamint közlekedési képét, — nemkülönbén megemlítettük azon főbb középületeket is, a melyekben Nyíregyháza közléte nyer lebonyolítást. Álljon még itt röviden annyi, hogy a tokaji út és a mező-utca keresztezésénél fekszik a régi és ma még primitív berendezésű városi szegényház, mely egyúttal hosszú időn keresztül a szegények kórházául is szolgált; továbbá, hogy ugyancsak a tokaji út mentén terül el a járvány esetére fentartott barakkórház és ettől nem messze a es. és kir. 10. huszárezred modern hygieniai szempontok szerint megépített kórháza, végül a Kállai-utczának végén, ott, a hol a legelső nyíregyházi temető állott, épült fel a közelmúltban a pavillon-rendszerben tagolt, tágas megyei közkórház, a melyet Szabolcs vármegye a millennium emlékére emelt.

A mi ezek után a város külső képén az idegennek még feltűnik, az a város nagymérvű befásítása. Mintha érezték volna a lakosok, hogy nem elég a város közvetlen szomszédságában, az északi oldalon elterülő erdőség s nem elég üdülést nyújt az e szép erdőben való tartózkodás, igyekeztek

Fásítások.

VÁROSI „TALIGÁS”.

magát a várost a tartózkodásra nézve kellemesebbé tenni. A 40-es évekre vezethető vissza az a törekvés, hogy a gyakori száraz szeleket enyhítsék. S ma már bármely városrészben forduljon meg az idegen, — különösen nyáron, — igen kellemes benyomást gyakorol reá az utcák két oldalán díszlő akáczfásor, melynek gondozott volta csín és egészségügyi tekintetben egyaránt a lakosok helyes érzékére vall. S igaz ugyan, hogy a város közvetlen környékén elterülő szőlőskertek, mint pl. az ó-szőlő, új-szőlő, himes-kert, kisteleki, orosi szőlők stb. a szeles, viharos, vagy forró nyár idején kellemes oázist képeznek a lakókra nézve, de már a távolabbi vidékek, a messzebb nagy szétszórtságban elterülő tanyák fekvésének a szemlélőre nézve különben egyhangú voltát egyedül az itt különösen díszlő akáczfásültetés teszi változatossá.

Az ekként külső megjelenésében szemeink előtt elvonult város belső életének irányát a benne összepontosult közhivatalok, tanintézetek, magán és közciviltetések szabják meg. Mint Szabolcs vármegye székhelyének legfontosabb közhivatala a vármegyei központi hivatal, mely heves harcok, kitartó küzdelem után az 1876. évi XXXIII. t.-cz. rendelkezése értelmében került ide a vármegye ősi székhelyéről, Nagy-Kállóból, a magával hozott nagyszámú intelligens családok beköltözése által egyrésztől nagy mértékben gyarapítva Nyíregyháza intellektuális és kulturális fejlődésének eszközeit,

Vármegye.

HONVÉDLAKTANYA.

másrésről, hogy itt, e minden ízében modernnek indult városban, képviselője legyen az ősi magyaros társadalmi érintkezésmódnak, felfogásnak és életmódnak. A vármegyei közélet főbb jelenségeiből pedig legyen elég idéznünk csak annyit, hogy az minden ízében megőrizte ősi, magyaros, szigorúan alkotmányos és szabadságszerető jellegét. Közgyűlési termeiben nem egyszer hangzanak el

fényes politikai szónoklatok s a megyei társadalom színe-java ma is az ősi függetlenségi hagyományokat szolgálja úgy erkölcsi, mint politikai értelemben. Maga megyénk adminisztrációja kifogástalan s különösen fényesen megállotta helyét a legutóbbi évek alatt több ízben és az egész vármegyére kiterjedő szocialisztikus mozgalmakkal szemben.

Törvényszék.

A másik nagyjelentőségű közhivatal a kir. törvényszék. Már a vármegye székházának Nyíregyházára való áttétele előtt, 1872. augusztus 17-én, került ide s természetesen szintén erős lökést adott a modern Nyíregyháza kifejlődésének. Eleinte a városház-palotában talált elhelyezést, majd 1890-ben a város tetemes áldozatkészségének igénybevételével, az igazságügyminiszterium költségén 220,000 forinton felépült az igazságügyi palota s azóta a királyi törvényszék, ügyészség és kerületi fogház ebben teljesíti hivatását.

Pénzügyi hivatalok.

A pénzügyi hivatalok közül első helyen kell megemlítenünk az 1889. augusztus 1-e óta fennálló kir. pénzügyigazgatóságot. Szervezése óta állandóan a városház-palotában van elhelyezve. Ügyforgalma megközelíti a 60,000 számot. A közvetlen hatósága alá helyezett kir. adóhivatal 1851 óta székel itt, addig, mivel Nyíregyháza csak e század közepe óta kezdett emelkedni, Nyír-Bogdányban volt elhelyezve. Ugyancsak a pénzügyi hatóságok közt kell felemlítenünk a m. kir. pénzügyőri biztosságot, melynek élén egy pénzügyőri főbiztos áll, kinek hatásköre a nyíregyházin kívül a büdssentmihályi, gávai, kemecsei és újfehértői szakaszokra terjed ki.

Dohánybeváltási felügyelőség.

A m. kir. dohánybeváltási felügyelőség 1890-ben szerveztetett Nyíregyházán. Az itteni, továbbá a nyírbátori és kisvárdai, a Bereg megyében levő vásáros-naményi és a Zemplén megyében levő nagy-tárkányi dohánybeváltó hivatalok azelőtt a debreczeni dohánybeváltási felügyelőség kerületéhez tartoztak, de mivel ezen felügyelőség hatásköre más megyékben levő hivatalokra is kiterjedt, kerülete oly nagy volt, hogy az adminisztráció és a szakteendők helyesen csak a legnagyobb nehézségekkel voltak keresztülvethetők, miért is a fentemlített dohánybeváltási kerületek a debreczeni felügyelőség hatásköre alól kivétettek s 1890-ben azok élére Nyíregyházán új dohánybeváltó felügyelőség állíttatott.

Tisztikar beosztása

A városi tisztikar beosztása a következő: van polgármestere, ki egyszersmind a tanácsülések, a jogügyi, köznevelési, gazdasági és pénzügyi, ipariskolai és színiügyi szakosztályok, illetve bizottságok és a képviselői közgyűlések elnöke; jegyzői karának tagjai a főjegyző, a tanácsjegyző s a II-od aljegyző, ki egyszersmind a munkásbérszerződések hatósági ellenőrzését végzi, van gazdasági, tanügyi és adóügyi tanácsosa, tisztii ügyésze, számvevősége egy főszámvevővel, egy alszámvevővel és egy pénztári tiszttel; orvosi hivatala egy orvosfőnökkel és két orvossal; mérnöki hivatala egy főmérnökkel, egy segédmérnökkel és egy útibiztossal; pénztári hivatala egy házipénztárossal, segédpénztáros-számtiszttel, adópénztárossal, házipénztári és adópénztári ellenőrrel, árvapénztári könyvvezetővel; árvaszékének tagjai egy elnökhelyettes-ülnök (rendszerinti elnöke a polgármester), egy ülnök és a közgyűlés, van 4 adóhivatali rendes- és egy helyettes-számtisztje, rendőrkapitánya, alkaptánya, kik-

nek hatáskörében 8 rendőrbiztos segédkezik ; fogyasztási és gazdasági hivatala 4 borbiztossal és egy kertgazdával, egy levéltárnoka, 8 őrnöke, egy községi bírása, egy közigazgatási kiadója és iktatója, 2 közigazgatási, 6 adó-, egy községi bírósági végrehajtója, egy községi állatorvosa, egy közbiztonsági biztos-állatorvosa, egy mértékhiitelesítője, egy háznagya, továbbá három városi szülésznöje, végül, mint már állami, de a község életével szoros kapcsolatban álló közigazgatási szerve : az állami anyakönyvvezetői hivatal egy anyakönyvvezetővel s egy anyakönyvvezető-helyetttel. Az erdőt az állami erdőtiszt kezeli.

A képviselőlet havonként egyszer, rendszerint a hó első pénteki vagy keddi napján rendes, azontúl pedig a szükséghez képest rendkívüli közgyűlést tart s ezeket a fontosabb tárgyak napirendre kerülése alkalmával rendszerint számos képviselőleti tag látogatja. A város költségvetése az 1900. évre 662,234 korona bevételt, 803,526 korona kiadást tüntet fel, az így keletkező 141,292 korona hiány fedezésére pedig majdnem 54%-os községi pótdó szolgál. Ezen költségvetésnek mindenestre előnyös oldalát mutatja be az, hogy a közegészségi és jótékonyági intézmények istápolására 30,318 korona, az iskolák és kiseddők fentartására, a főgimnáziumnak adott alapítványi összeg kamatain, valamint a helyi egyházaknak adott patronátusi hozzájárulás járandóságain kívül, 29,209 korona irányoztatik elő.

1900. évi költségvetés.

RÉSZLET A NAGY LOVAS-LAKTANYÁBÓL.

Egyébként a város közbizony megmaladja a 8 millió koronát, a rajta levő terhet leszámítva a tiszta bizyon pedig megmaladja a 3.900,000 koronát. Az így keletkező teher nagyságát megmagyarázza az a számos alkotás, melyet az utolsó évtizedekben Nyiregyházán létesítettek.

Városi bizyon.

A városi kormányzat elébe még a közvetlen jövő is nagy feladatok megoldását tűzi. Ilyen azon szerződés foganatosítása, a melyet ez év kezdetén a város a „Részvénytársaság villamos és közlekedési vállalatok számára“ ez. budapesti céggel az iránt kötött, hogy a vasúti állomástól kezdődőleg, végig a város főterén és Kossuth Lajos-utczán, ki a Sóstó-fürdőig villamvasútát építsen ; ilyen a dr. Járossy Sándor előmunkálati engedélyes által tervbe vett s már traszírozott vasút az ú. n. ártérre, ilyen a Nyiregyháza állomástól Vásáros-Namény felé vezetendő s Vidovich Menyhért által tervezett vasút.

Ritka hely az országban, hol a felekezetek között oly áldásos béke és testvériség uralkodnék, mint Nyiregyházán. Hazánk összes nevezetesebb felekezetei itt szervezett egyházakban, gyülekezetekben vannak képviselve, ám egymásközt nem a hatalomért, befolyásért, hanem a kezökben levő eszközök segítségével, a kultura terjesztéséért, a jó erkölcsök és hazafias kötelességérzet ápolásáért folytatnak nemes versenyt. S ez a nemes verseny egyaránt termi gazdag gyümöleseit, úgy a felekezeti iskolák magas színvonalon álló taneredményében, mint a városi lakosság sorában nemzedékről-nemzedékre szinte hagyományként szálló felekezetközi béke áldásaiban.

Felekezeti élet.

A földműves osztály igen vallásos és erkölseiben egyszerű, tisztos életet

Földműves osztály.

él. Templomait látogatja; dolgos, takarékos. Házát, gazdaságát rendben tartja, inkább szerez, mint költ. Előjáróit megbecsüli, a békét szereti, a törvény szentségének szívesen hódol. Ősi egyszerűségében a modern intézményekkel — különösen mivel azok rendszerint új megterheléssel is járnak — egyhamar ugyan meg nem békül, de ellenükben nem is fejt ki szívós ellenállást, úgy, hogy rendészeti és közegészségügyi intézményeink szép fejlődése is ez okra vezethető vissza.

A város egyházairól, társadalmi és tanügyi életéről és a nyíregyházi népről és szokásairól, az illető fejezetekben emlékszünk meg részletesebben.

Képviselőtestület.

A város képviselőtestülete ez idő szerint, a szavazati joggal bíró tisztviseleőkön kívül 100 választott és 100 legtöbb adót fizető — virilis — tagból áll.

RÉSZLET A SÓSTÓ FÜRDŐBŐL.

A tanács tagjai a polgármester, főjegyző, három tanácsos, rendőrkapitány, tiszti ügyész és orvosfőnök; jegyzője az egyik aljegyző.

Az árvaszék elnöke a polgármester, tagjai két árvaszéki ülnök, jegyzője az egyik aljegyző.

Benes László.

A város jelenlegi polgármestere *Benes László*, szül. Nyíregyházán, 1841. aug. 4-ikén. Iskoláit elvégezvén, 1868-ban ügyvédi oklevelet nyert. 1869-ben városi tanácsos lett. 1878-ban főkapitány, 1879-ben ismét I. tanácsos. 1874—76-ban az ág. ev. egyház felügyelője volt, később pedig iskolaszéki elnök. 1890-ben Nyíregyháza város polgármesterévé választotta és mint ilyen, a város újabb rohamos fejlődése és adminisztrációja körül nagy érdemeket szerzett. A jelenleg itt virágzó lótenyésztés, a népkert alakítása, a városi gőzfürdő építése, a villamos világítás bevezetése, stb. stb. az ő kezdeményezései. A nyíregyházi gimnázium helyettes felügyelője és a takarékpénztár igazgatóság tagja. A város főjegyzője: *Májerszky Béla*, rendőrkapitány *Kertész Bertalan*. Tanácsosok: *Sexty Gyula*, *Sztempák Jenő*, *Kovács P. Pál*. Tiszti ügyész *Hudák Károly*. Orvosfőnök dr. *Trajtler Soma*; orvosok: dr. *Konthy Gyula*, dr. *Saáry Sándor*; aljegyzők: *Moesz Béla*, *Oltványi Ödön*. Főmérnök: *Klein István*. Főszámvevő: *Huray Sámuel*. Alkapitány helyettes: *Velenezey László*, alszámvevő: ifj. *Sexty József*, házipénztáros: *Kovács Ferencz*, ellenőr: *Marsalkó Gusztáv*, adópénztáros: *Jánosszky Endre*, ellenőr: ifj. *Gaál Ede*. Községi bíró: *Szűcs Gyula*, levéltárnok: id. *Gaál Ede*, kiadó: *Juhász Péter*, iktató: *László József*, számtiszt: ifj. *Motoska Sámuel*, adótisztek: *Susztek Pál*, *Tomasovszky Lajos*, *Murányi Géza*. Állatorvos: *Mihályi Imre*; közbiztonsági állatorvos: *Kovács Kálmán*. Az árvaszéknél árvaszéki ülnökök: *Bogár Lajos*, *Saáry Pál*. Közgyám: *Soltész Gyula*, ellenőr könyvelő-helyettes: *Csapkay Géza*.

Városi tiszttakar.

Ezekon kívül van még 2 tollnok, 7 őrök, 14 díjnok, 9 végrehajtó esküdt, 9 hites őr, 1 rendőrelőőr, 7 rendőrbiztos, 6 biztos-helyettes, 30 gyalog, 5 lovas rendőr, 2 börtönőr, 1 hajdu őrmester, 1 káplár, 8 hajdu, 8 kézbesítő, 1 városgazda, 4 kocsis, 2 hetes, 1 városi, 3 tanyai szülésznő, 1 kertész és 1 nyomdász.

A városi hivatalok ügyforgalmáról a következő adatok szolgálhatnak tájékoztatóul: közigazgatási iktatott ügydarab volt az 1898. évben 12,630, adóügyi 6921, árvaszéki 3497, községi bírói 4944, rendőri 5182. Összesen: 33,224 darab.

A város házi pénztárának forgalmáról az 1898. évi zárószámadás a következő adatokat tünteti fel:

Pénztári for-
galom.

I. *Bevételek*: Erdőből 18,353 k. 50 f.; határbeli földbirtokból 78,189 k. 92 f.; pusztai földbirtokból 109,614 k. 24 f.; városi épületek 58,994 k. 18 f.; tőkékéből és alapítványokból 111,998 k. 64 f.; rendőri intézményekből 54,954 k. 50 f.; katonaszállásból 121,689 k. 64 f.; közegészségi és jótékonyági intézményekből 214,65 k. 60 f.; iskolák és kisdédóvókból 9376 k. 68 f.; átmeneti és vegyes bevételek 451,458 k. 72 f.; közmunka-alap 10,632 k. 40 f.; pénztári maradvány 4440 k. 36 f.; összesen 1,051,069 k. 38 f.

II. *Kiadások*: Erdőre 8423 k. 50 f.; határbeli földbirtokra 53,434 k. 40 f.; pusztai földbirtokra 22,837 k. 30 f.; városi épületekre 21,585 k. 50 f.; kövezetvámra 21,618 k. 94 f.; tartozások és alapítványokra 339,248 k. 08 f.; közigazgatásra 142,742 k. 80 f.; rendőri intézményekre 95,345 k. 64 f.; katonaszállásolásra 20,184 k. 12 f.; közegészségi és jótékonyági ügyekre 32,265 k. 74 f.; iskolák és kisdédóvókra 28,316 k. 56 f.; átmeneti és vegyes ügyekre 238,986 k. 42 f.; közmunkákra 13,746 k. 56 f.; mezőrendőri ügyekre 8151 k. 56 f.; összesen 1,046,890 k. 42 f.

A város 1898. évi vagyonelejtára a következő adatokat tünteti fel.

Vagyonelejtár.

Követelések bér- és egyéb hátrányokból 153,551 k. 82 f.; értékpapírok 851,100 k.; alapítványok 392,520 k. 16 f.; anyagok és termények 20,188 k. 62 f.; erdő 285,700 k.; határbeli földbirtok 992,351 k. 94 f.; n.-kállói határbeli földbirtok 1,326,476 k. 40 f.; épületek 3,661,310 k. 84 f.; ipartelepek 281,000 k.; üres háztelkek 19,000 k.; bútorok és felszerelések 48,598 k. 16 f.; összesen 8,291,599 k. 12 f.

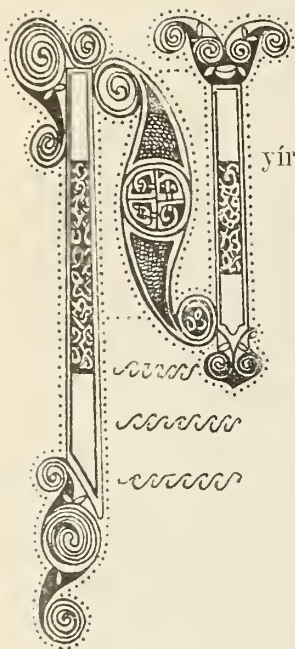
Ezzel szemben tartozások 3,919,462 k. 04 f.; alapítványok 519,691 k. 80 f.; összesen 4,439,154 k. 94 f.

Tiszta vagyon 3,952,444 k. 18 f.

NYÍREGYHÁZI BOKORTANYA.

NYÍREGYHÁZA VÁROS TÖRTÉNETE.

Őskor.

Nyíregyháza területe és vidéke már az őskorban is lakott föld volt, mint azt az e tájon előkerülő bronzleletek nagy mennyisége igazolja, melyek közt sarlóalakú tárgyak, nyak- és karpereczek, különféle fegyverek, bronzeszközök találhatók. Mélyebb alapzatú építkezések alkalmával emberesontok, nem ritkán urnák kerülnek a felszínre, a mi azt bizonyítja, hogy e hely az őskorban sem lehetett pusztá vadon. Hogy kik voltak az őslakók, az bizonytalan.

Az a körülmény, hogy a dr. Jósa-féle ház, a vármegyeház és a gör. kath. templom és ág. ev. templom által határolt területen temető volt, szintén azt látszik igazolni, hogy a mai város nem pusztá térségen, hanem régi, nagyobb város helyén épült.

Honfoglalás
kora.

A honfoglalás idején, Béla király névtelen jegyzője szerint, *Töhötöm* vezérnek és vitéz fiának, *Harkának* jutott a feladat, hogy a Nyírség felé tartva, a „Nyír“ erdejétől Zilah-ig eső földet hatalmába vegye; ezek, minden valószínűség szerint, átvonultak a mai város területén is. E vidék régi neve „Nyír“ volt, azon roppant kiterjedésű nyírfaerdők után, melyek itt díszlettek.

A „Nyíregyháza“ elnevezés az „Egyház“ és „Nyír“ szókból alakult, minthogy a Nyírnek s a benne fekvő falvaknak egyháza, középpontja volt. Bizonyos ebből az is, hogy a honfoglaló ősök itt jelentékeny telepet és nagyobb számú lakosokat találtak s e helyet már első királyunk méltónak találta arra, hogy a vidék egyházi életének központjává emelje, „Ecclesia de Nyír“ vagy magyarosan „Nyír-Egyháza“ elnevezés alatt.

Nyír falu.

Úgy látszik, kezdetben királyi birtok volt s csak később került adományozás alá. A körülfekvő „Királytelke“, „Királytava“, „Igricze“, melynek jövedelmét, állandó javadalom gyanánt, bizonyosan az udvari igriczek élvezték, megerősítik e véleményyt. A „Nyír“ falu elnevezéssel (Várad i regestrum 7. §.) 1219-ben találkozunk először.

Tatárjárás.

A hazánkat 1240-ben ért rettenetes csapás elpusztította, letarolta a Tisza mentén elterülő Nyírség falvait is; bizonyos, hogy Nyír falut szintén e gyászos végzet sújtotta. Több, mint egy század viharai dúltak el felette, míg ismét előkerül Nyíregyháza, „Nyír“, vagy „Nír“ nevek alatt a pápai

tizedjegyzékekben s nem fér hozzá kétség, hogy e nevek alatt a mai Nyíregyházát kell értenünk.

A tatárjárás alatt elpusztult Nyír falu idővel tehát újra feléledt hamvaiból. Kiegészítő része lett a terjedelmes, vármegyékre terjedő ecsedi uradalomnak, s ettől kezdve sorsa összefügg az uradalom sorsával.

E kiterjedt, hatalmas birtokot, az ecsedi uradalmat, ajándékozta Robert Róbert Károly.

BETHLEN GÁBOR.

Károly király az ecsedi Báthoryak ősének: a Bereczk két fiának, Jánosnak és Lőkösnek 1307-ben, elismerésül hű szolgálataikért; sőt megengedi azt, hogy terjedelmes birtokaik megvédhetése céljából, mintegy központban, az ecsedi láp közepén, várat építhessenek s azt „Hívség“ várának nevezhessék. Istvánffy Miklós e várról mint bevehetetlenről emlékszik meg, mely ádáz ostromokat is mosolyogva nézhet.

Nyír falunak központi jellegét a Nyírségben az ecsedi uradalomhoz való tartozása s az ecsedi várnak felépítése egy időre megszüntette, s mint nemesi birtokká vált helység, örökös versengés tárgya lett a reá jogot formáló, előkelő családok sarjainak. Háromszáz éven át bírta a Báthory család

Ecsedi uradalom.

egész 1621-ig, a mikor is II-ik Ferdinánd alatt, a nikolsburgi békekötés értelmében, Bethlen Gáborra szállott.

Legrégibb földes-
urak.

1380-ban iktatják be selezi Beke Lászlót, Olazy, Zabolch, Balsa, Nyíregyháza, Halásztelek és Pogtelek szabolcsmegyei helységek birtokába, s már 1404-ben János, a Báthory Péter fia bírja; 1408-ban Báthory Szaniszló fia, István és György fia, Barnabás bírnak a szabolcsmegyei Nyíregyház, Bőd, Timár, Adony, Kis-Léta és Vencsellő falvakat, melyekre jogot formálnak Csomaközi Elek és a Czibak László leányai is (Akad. ltár).

Báthoryak.

A Báthory-család két hatalmas ágban terjedt el, a somlyai és ecsedi Báthoryakban; mindkettő jogot formál Nyíregyházára, holott ez utóbbi ágnek képezte jogos birtokát. Nem ritkán valóságos háború folyt a két ág között e község bírásáért. Nyíregyháza heves összeütközések színhelye volt s győzött az erőszak; világos bizonyosság arra nézve, hogy mindkét ág nagy súlyt fektetett bírására.

Hogy már ez időben népes és fejlett iparu helynek kellett lennie, abból következtetjük, hogy 1421-ben sörháza is volt, melyet a Báthory László unokája, Szaniszló fia, István építtetett, holott ő a somlyai ághoz tartozott; e sörháztól vette nevét a legutóbbi időkig „serház“-utezának nevezett, ma már „honvéd“-uteza, míg a vele párhuzamosan haladó „nádor“-utezát Báthory István nádor után hívják így ma is.

Kállayak.

A szerencsétlen várnai csatában, 1444-ben, elesik Báthory István; Nyíregyházát testvére, Tamás öröklí, kinek legifjabb leányával, Margittal, nászhozományképen a Kállay János birtokába jutott 1450-ben; ugyancsak ő bírta Rakamazt, Timárt, Vencsellőt, sőt Igmánd falut is.

Várday Miklósnak szintén van ez időszert részbirtoka Nyíregyházán. A meg-megujuló családi viszálykodás tette szükségessé a község és egyes részbirtokok határvonalának pontos megjelölését s 1471-ből bírnak azon oklevelet, melyből e község azon korbéli kiterjedését Oros, Nagy-Kálló, Rostelek, Mándtelek, Szilastelek, Sima puszták felől pontosan megállapíthatjuk ma is.

Báthory András
Bonaventura.

Báthory Miklós püspök, kora legnagyobb tudósa, szintén ura volt e földnek, mely a mag nélkül elhalt testvére birtokával, András gyermekeire szállott. Báthory András — Bonaventura — koronaőr, Szabolcsmegye főispánja volt; hogy mint katona és államférfiú mily jelentékeny szerepet játszott, annak előadása e mű keretén kívül esik; de összefügg városunk fejlődésével egy nevezetes — bár jogtalan ténye, — hogy t. i. kétezer hold földet foglalt el hatalmasúl vajai Ibrányi Miklóstól s ez törvényes útra terelvén ügyét, a pert elvesztette s a tetemes birtok Nyíregyháza területéhez csatolva maradt. A XVI-ik században hazánkban dúló belviszályok, birtokrablások, pártvillongások viharai a Nyírségen is végigtomboltak; e vidék lakosaiból kellett kitelni a hatalmas olygarcha Bonaventura bandériumainak s azon katonáknak, kiket a Szapolyai és Ferdinánd ellenkirályok versengése felemésztett. Ilyen körülmények közt helységünk beléletének, iparának fejlődéséről, jólétének emelkedéséről szó sem lehetett. Lakosai mégsem pusztultak ki egészen, mert e zavaros, zaklatott, háborús időben egyik-másik földesúr jobbágysai elhagyták kevésbé védelmezett lakhelyüket s Nyíregyházára, a Báthoryak védelme alá szökdöstek; még fegyveresen is szívesen vonultak ide, nagyobb jutalom és harezi dicsőség reményében; elég hatalmas úr volt a földbirtokos, hogy jobbágysait megvédelmezhesse.

Török világ.

A török 1541-ben elfoglalván Buda várát, seregeivel elárasztotta az egész országot; pusztító hadai ide is eljutottak s a közelben fekvő Pazonyt lerombolták, míg Kemeese és Nyíregyháza épségben maradtak s főleg ez utóbbi valóságos menedékhelyévé vált a szomszéd megyékből kibujdosó szerencsétleneknek.

Az országot pusztító török dúlások, német és magyar sarcolások, zak-

latások, meglehetősen megkímélték e helyet a XVI-ik század végéig, s noha hiteles adattal nem rendelkezünk a folyton változó lakosság számáról, mindamellett bizonyos az, hogy a török elleni küzdelmes csatákban, harcias és vitéz urak alatt résztvettek a nyíregyháziak is; nemkülönben sokan ontották közülök vérüket a szikszói győzelmes csatában és a Színán elleni küzdelemben.

A szomszédos Sima s Királytelek feldúlt községek lakói nagyrészt itten telepszének le s az előbbi harezokban elesettek helyére állanak.

Fejedelmi birtokosai nem is késnek szabadalmak és kiváltságokkal megajándékozni őket s e hely a sűrűn megnyilatkozó fejedelmi kegy élvezetében gyarapszik, erősödik, annyira, hogy már a XVII-ik század közepén túl jelentékeny tényezőként szerepel e vármegye területén. A jogaikra rátartó hajdúk nyakasan ellenszegülnek nem egy megrendszabályozni akaró megyei végzésnek; de csakhamar — mintha megirigyelte volna tőlük a sors azt, a mit nyertek — borzasztó zaklatás, szenvedés, feldúlás után összezsugorodott számú, szegény község alakjában jelenik meg a század végével.

Hazánk történetének a XVII-ik századról megírt gyászos lapjain sötét színekkel vannak ecsetelve az elszomorító közállapotok, csapások, szenvedések, melyeknek forrása e néhány szóban foglalható össze: törökjárom, idegen zsoldosok. Kijutott ebből bőven e vármegye összes lakosainak, közöttük Nyíregyházának is. Itt azonban csak azon események jegyezhetők fel, melyek közelebbről érintik.

Mindenekelőtt e város lakosainak vallásáról számoljunk be. A mohácsi vész után a protestantizmus elterjedésére hazánkban beállott kedvező körülmények folytán csakhamar otthont találtak a hitújítás eszméi az ország északi részeiben; de, hogy mely buzgó tanítók működése által jutott el onnan Szabolcsmegyébe az evangelium vallása s ki ismertette meg annak tanait közelebbről e város lakóival: azt sűrű homály fedi.

Természetesnek találjuk, hogy közel egy századra volt szükség, míg a kath. vallás buzgó hívei, a Báthoryak, bejövetelet engedtek az új tanoknak s csakis a politikai viszonyok sajátságos alakulásának tulajdonítható, hogy e század végével itt már erős prot. egyházzal találkozunk.

Még kedvezőbbé vált helyzetök akkor, midőn 1601-ben az ev. ref. vallású Lónyay István egybekelt a Báthory Elek leányával, Katával s rész-birtokosa lett e városnak. Midőn pedig Bocskay István az eltiprott nemzeti jogok és az országszerte elnyomással fenyegetett lelkiismeret-szabadság védelmére bontja ki zászlóit 1604-ben s győzedelmesen vonul fel a Nyírig, elfoglalva a megye székhelyét, N.-Kállót s 1605-ben, április havában, a szerencsi gyűlésen Magyar- és Erdélyország fejedelmének kiáltják ki a rendek: kivétel nélkül az egész megye nemessége siet hadaival zászlói alá s Bocskay egyidejűleg emeli diadalra azt a megye területén, a miért fegyvereit villogtatá, t. i. a lelkiismeret szabadságát.

Igaz, hogy két év múlva meghal s a vezér nélkül maradt sereggel megkötik a békét, melynek pontjai szerint Nyíregyháza a megyével, sőt a Báthory Zsigmond birtokaival együtt, Erdélyhez kapcsolatik; de a lakosok szerzett jogaikat, vérrel nyert szabadságukat, mint hajdúk, megőrzik és minden körülmények között élni is akarnak azokkal. Nyíregyháza lakosai is ott küzdöttek a Bocskay hajdúi között; hajdúvárosi szabadságot élveznek s a megyével szemben megtagadják az adó fizetését.

Báthory Gábor, Erdély fejedelme szabadalomlevelet ad nekik, melyet már II-ik Mátyás király is megerősít 1613. április 13-án Pozsonyban, s egy-

XVII. század.

Protestantizmus.

Bocskay István.

A város Erdélyhez csatolatik.

Szabadalmak.

Bethlen
Gábor.1622-iki
Conscriptio

Bethlen István

GRÓF KÁROLYI SÁNDOR.

idejűleg Nyírbátorral Nyíregyházát is visszahelyezi régi szabadságának gyakorlatába, mi által a lakosok nagy tehertől menekülnek meg, nem fizetnek a vármegyének dézsmát és harminczadot.

Bethlen Gábor, 1619-ben, győzelmes seregével vonul Debreczen alá s az alig néhány évvel előbb német alattvalóvá lett Nyíregyháza hajdúi a nemes-séggel együtt sietnek táborába s a város ismét Erdély fenhatósága alá kerül.

A megye 1622-ben írja össze lakosait; e conscriptióból hozzávetőleg megállapítható az, hogy Nyíregyházán legalább is 186 házteleknek s ugyanannyi háznak kellett lennie ez időben.

1628-ban Bethlen Gábor megerősíti nyíregyházi birtokának szabadságát; egy év múlva bekövetkezett halála után Bethlen István, Ecseddel és Nyírbátorral együtt, ma-

gánbirtokul tartja meg s lakosainak jogait nem csorbítja és csorbítani sem engedi bárkinek. Jótékony hatással van e hely fejlődésére és jólétére az, hogy Bethlen István Erdély választott fejedelme, Rákóczy György hadai elől Ecsed várába vonul vissza s innen közlőrl látja a lakosok állapotát; támogatja és pártfogolja őket, nem ritkán személyesen is megjelenik közöttük s intézkedik ügyes-bajos dolgaikban. De épen ez teszi elbizottá e község lakosait; újabban megerősített szabadalmaikra támaszkodva, nem teljesítik kötelezettségeiket a megye iránt. Szívesen látják és megtartják magok között a kisebb birtokos-nemesek portáiról ide költöző jobbágyokat, minélfogva felköltik a megye ellenszenvét, mely panaszszal lép 1635-ben a pozsonyi országgyűlésen egybegyűlt rendek elé Nyíregyháza ellen. És csakugyan törvényt alkotnak ellenök. A 68-ik t.-cz. megfosztja őket hajdúvárosi jogaik és szabadságaik élvezetétől.

A hajdúvárosi
jogok
elvéstése.

Lónyay Zsigmond.

Lónyay Zsigmond, III. Ferdinánd király és császár tanácsosa, hogy mennél inkább benépesítse e gondozásra méltó birtokát, „szabadság és kiváltság-levelet“ ad 1637-ben vitézlő Tarsay Istvánnak és társainak arra, hogy itt bizonyos conditiók alatt megtelepedjenek. E kiváltságlevél Nyíregyházát „falunak“ nevezi, melyet a sok „jövő-járók és hatalmasok miatt romlott állapotban valónak“ állít; katonaság lakja, mert ezek közzé szállanak, helyüket bármikor szabadon elhagyhatják; szükségleteik fedezésére a korcsmáltatási jövedelmet is korlátozva biztosítja nekik; de viszont őt hadban támogatni kötelesek, hűséget és tisztességes életmódot követel tőlük, végül a megye és ország törvényeinek hív megtartására kötelezi őket.

Tarsay és társai azonban nem sokáig laknak Nyíregyházán.

A megye újabb
panásza.

A megye újra panaszszal fordul az országgyűlés elé a különös előnyöket élvező, nyakas nyíregyháziak ellen; indokolt kérelme nem marad siker-

telen, mert az 1638-iki pozsonyi országgyűlés 67-ik t.-ezikke ismét hatályon kívül helyezi kiváltságaikat.

1640-ben május 17-én, gróf iktári Bethlen István, Gábor erdélyi fejedelem testvéröccse, az elköltözött hajdúk helyébe újakat telepít s ekkor már arról is gondoskodik, hogy bizonyos belső fegyelmet létesítsen közöttük s a hadnagyi tisztet vitézlő Török Istvánra bízva, meghagyván nékiek, „hogy meg is becsüljék őt, mint előttök járójukat, ki a helyhez hűséggel, igazsággal viselje magát, koresmákra koresmákat ne kezdjen, ottlakó szegény jobbágyokat törvénytelenül meg ne háborítson, tizedet és dézsmát adni ne tartozzanak; a hadnagy tudtával lakóhelyét szabadon otthagyhathja, az úr szolgálatában való kiküldetésükért útravaló költség meglegyen“.

Uj hajdúk telepítése.

I. Rákóczy György, erdélyi fejedelem 1648-ban halt meg; II. Rákóczy György fejedelem 1655-ben megerősíti a Bethlen István dotációját a nyíregyháziak részére, nemkülönben 1640-ben Ecsed városában kelt adománylevelét; de a hajdúk ismét büszkékké lettek újabban erőssé vált régi jogaikra, rakoncátlanokká s az adománylevelek nyílt tilalma ellenére, a szegény jobbágyot és ősi nemest egyaránt háborgatták, sőt a háborús viszonyok között egyedül a vezértől függve, magával a megyével fenn dacolni mertek.

II. Rákóczy György.

II. Rákóczy Györgynek 1660-ban Nagyváradon bekövetkezett halála után Nyíregyháza a fejedelem nejére, Báthory Zsófiára szállott örököül. Ez alkalmat siet a megye kihasználni s a gyűlölt lakosok ellen minden törvényt és határozatot foganatosítani; mit megtudván a fejedelmi özvegy, 1661-ben, májusban, írásban tiltakozik a connumerált nyíregyháziak megadóztatása ellen. A vármegye ismételt kérelmére pedig, mely szerint a nyíregyháziakat „a törvényhez alkalmaztassa“, azt adja válaszul, hogy jószágai iránt „megillető figyelmet tanúsítsanak.“

Báthory Zsófia.

Míg efféle kisebb kérdések elintézése felett folyik a perpatvar a hajdúközség és vármegye között, az alatt az ország tetemes bajok terhe alatt görnyedez.

A hódító török megint nem nyugszik, újabb megszárlásra köszörűli fegyverét. Az ország főgenerálisa, homonnai Drugeth Gergely, felülésre hívja fel a vármegye nemességét a tatárok ellen; de mivel a védelmükre gyülekező német katonaság megrendítő dúlásokat, zsarolásokat visz véghez a lakosokon, elhajtja utolsó darab marháját, igaztalan adókkal serezojja a szerencsétleneket: vonakodnak felülni a török ellen s titokban inkább a győzedelmesen előrenyomuló ellenség hatalmában remélnék és keresnek oltalmat.

Ugyane szomorú időben lesznek gr. Csáky István és Rákóczy Ferencz Nyíregyháza részbirtokosaivá, s ez utóbbi ismételve hagyja helyben elődjei adományleveleit sárospataki városában, 1666. április 26-án; miáltal újabb jólétnek örvend e város. Hajdúi ugyan részt vesznek véduraik hazaiban, de odahaza, ősi jogaik mellett, oly erőre emelkednek, s annyi önbizalomhoz jutnak, hogy önkényük újra kihívja a megyét ellenük. Az 1670-ki (márcz. 27.) besztercebányai országgyűlés ismét a megye panaszos levelével foglalkozik: mely szerint a kiváltságaikban elbizakodott nyíregyháziak folytonos sérelmeket követnek el a megye ellen; az odaszökött jobbágyokat ki nem adják; a nemesek házaira, jószágaira törnek, lövöldöznek, vagdalkoznak ellenük, jobbágyaikat elviszik magukkal, fizetni se a megyének, se a felségnek nem akarnak.

Gr. Csáky István és Rákóczy Ferencz.

Kitetszik ebből, hogy e századnak épen ez időpontján lett legerősebb e város, mely már a megye hatóságával nyiltan szembeszállott s ez viszont

az országgyűlésen keres védelmet a hatalmaskodók ellenében. Virágzásának tetőpontján csak rövid ideig tarthatja fenn magát; sorai pusztúlnak a védurak zászlói alatt; a megye által kivetett adókat karhatalommal hajtják be a lakosokon; a németek kínzása és zaklatása elviselhetetlenné válik, kiknek pusztítása az egész megyére és környékére kiterjed, míg végre az elkeseredett hajdúk, Teleky Mihály bűzdítő szavaira és lelkes felhívására, szerzett jogaik és a haza alkotmányának védelmére, újabban fegyverhez nyúlnak s mintegy tizenötezeren szállnak táborba. A felkelők vezérei Kende Gábor, Petróczy István, Szepesi Pál *Nyíregyházán helyezik el a hajdútábort*, honnan, mint megerősített helyről, sikerrel remélték megtámadni a zsaroló németeket.

A nyíregyházi hajdútábor.

De visszavonás és elbizakodás, ez az átka a magyarnak, rajtok is megboszúlta magát. Még ez évben leveri, oltiporja őket az egységes vezetés alatt álló német többség. A szerencsétlen leveretés kihat az egész hazára: eltöröltetik a nádori s királyi helytartói tisztség s Ampringen János Gáspár neveztetik ki 1673 febr. 27-én Magyarország teljhatalmú kormányzójává.

Ampringen János.

Hogy mi következik ez után, arról a történelem vérrel írt lapjai tanúskodnak. Az országgal együtt szenved a vármegye népe, s vele együtt e város szabadságszerető polgársága is. Karóba török, elevenen nyúzzák, gyilkolják és üldözik, kifosztják mindenéből a megmaradt szerencsétleneket s a bátor kuruczokat sűrűn emészti el a leírhatatlan zaklatások lánczolata. Adók, kirablás, zsarolás emészti erejét e községnek is; a török, labancz, kurucz katonák nyomait vér és pusztaság jelölik mindenütt. Hogy mennyire elpusztult e szépen virágzó telep e század végével, kitetszik a gróf Csáky István leveléből, melyet 1687-ben intéz a megyéhez és engedélyt kér a letarolt pusztaság betelepítéséhez, „*hiszen már csak a szél fújdogálná helyeit*“.

Zaklatások.

Német hadak garázdálkodása.

A haláldőfés még csak ezután jött: a mit a mult évtized romjaiban meghagyott, azt mind lesöpörték a Caraffa vérlázító uralma alatt szerte száguldó német hadak; roskadozó állapotát ugyancsak a grófnak a vármegyéhez 1694 jan. 25-én írt levele igazolja: „már nem nézhetem — úgymond — tovább szegény nyíregyházi embereim sok rendbeli képtelen és rendetlen nyomorgatásait“.

A sanyargató harezok folytán teljesen felbomlott a közrend s legalacsonyabb fokra sülyedt a személy- és vagyon-biztonság; a megye területén szabadon garázdálkodó rablóbandák feldúlják Nyíregyházát is.

Csoda-e, ha ily nyomasztó viszonyok mellett néhány évtized alatt e hely nemesak erőben hanyatlott tetemesen, hanem a megye területéről menekülő lakosokkal együtt népessége is kivándorolt, jobb és biztosabb ott-hont keresve az ezer sebtől vérző haza testén?

Földesurak a XVII. század végén.

Kik bírták Nyíregyházát a XVII-dik század végén, ezt a következőkből tudjuk meg. III. Ferdinánd király 1647-ben a terjedelmes ecsedi uradalmat — melyhez Nyíregyháza is tartozott — Rákóczy György fejedelemnek ajándékozta. II. Rákóczy Ferencz és nővére Julia, — Aspremont grófné — az örökség útján reájuk szállott uradalmat két részre osztották. Rákóczy Julia a maga részét Bánffy György grófnak zálogosította el ötvenezer frton. Nyíregyháza, mely Tokaj és N.-Kálló között katonai átjáró hely és folytonos katonai állomás volt, a hol majd császári, majd fejedelmi csapatok tábo-roztak, — a mint láttuk — az óriási terhek miatt nagyon sokat szenvedett és a végpusztulás nyomait viselte magán. Mint magánbirtok keveset jövedelmezett, minek következtében egyik birtokosa, Csáky Borbála, a Palóczy István özvegye, előnyösebbnek látta, ha terheitől megszabadúl, s a maga nyíregyházi részét Kerekes Sándornak adta zálogba 11 ezer forintért.

Szabolcs vármegye közepén fekvő az a község, mely a XVII-ik század derekán még régi és újabb keletű szabadalmaira való hivatkozással szembe mert állani a vármegye karhatalmával is, már a XVIII-ik század elején gyenge, tehetetlen, sanyarú helyzetbe jutott lakosaival s a fokozatos hanyatlás, süllyedés jellegét viseli magán. Mindamellet nem a jóratermett lakosokban, hanem a szomorú politikai és társadalmi helyzetben, a folytonos zavargásban és békés fejlődést, megizmosodást kizáró viharos időkben kell a hanyatlás, sőt a pusztulás okait keresnünk s azokat könnyen fel is találhatjuk.

Nem önző érdekek, hanem a sokat zaklatott és szenvedett haza sorsának javítása, a vallásszabadság kivívása, az ember legszentebb jogainak védelme, az ősi magyar alkotmányt biztosító védbástyaszerű törvények erejének megmentésére való törekvés adták a fogságából kiszabadult Rákóczy Ferencznek és elvtársainak kezébe a fegyvert. A szervezkedés és küzdelem színhelye ismét közelről érintette Nyíregyházát; nemcsak közelébe esett, de maga a község is vérrel és javaival hozta meg áldozatát a szent ügy érdekében.

A nemes jellemű Rákóczy Tokajból szervezi a fölkelést s a zászlói alá gyűlt sereggel kétségtelenül e város határain vonul át, hogy bevegye Kállót; majd Szatmár felé indul és feladásra bírja N.-Károlyt. Hogy a nyomában haladó császáriaknak erődített hely ne jusson birtokába, 1704. febr. 11-én lebontatja Kálló és Tokaj várait, mely hadi műveletben Nyíregyháza, — mint ez idő szerint a dadai járáshoz tartozó község — tevékeny részt vesz, pedig mindössze 67 gazda lakosa közül csupán 41 bír lóval is. 1707-ben Nyíregyháza fiai közül 41 küzd a csatateren s leli ott halálát nagy része, velök együtt a zászlótartó Molnár Miklós is; itthon lakó külön kenyeres ember már csak 49.

A túlnyomó erővel szemben Rákóczy fejedelem ügye hanyatlásnak indul. 1711-ben létre jön a béke s 12,000 kurucz leteszi a császári hadak vezetőjének kezébe a hűségi esküt.

Annak feltüntetésére, hogy mennyi teher nehezedett e kiszarolt község szegény lakosainak vállaira, felemlítjük, hogy még 1711-ben is 132 köből abrak, 34 köből gabona és 132 szekér szénával volt kénytelen hozzájárulni a hadak fentartásához az a 90 családos gazda és 8 armális nemes ember, a ki elég bátor volt e helyen kitartani a szebb jövő reményében.

II. JÓZSEF.

A XVIII. század eleje.

A Rákóczy-féle fölkelés.

A község további állapotát mutassa e néhány adat:

Évi összeírás	Cselédtartó gazdák létszáma	Nemesek	Birtokukban					Megjegyzés	
			ökör	ló	tehén és tinó	júp	sértés		
1714	131; közte 42 katona	8	adatok hiányzanak					Szabó János, ref. lelkész Biri György, tiszttartó	
1715	134	—	adatok hiányzanak					"	
1716	70	—	61	4	45	134	26		
1718	47	—	adatok nincsenek						
1719	65	—	77	63	102	69	74	Subgazda 14.	
1728	40	—	48	20	14	77	34		
1729	35	—	alig számbavehető					Bíró: Nagy László A község nem bír adót fizetni.	
1730	50	4	76	egyéb adat nincs					
1732	51	—	44	—	4	20	—	Bíró: Fodor Miklós	
1733	63	—	61	—	11	23	17	Bíró: Nagy Miklós	

Csak a fokozatos pusztulásról, kivándorlásról, elszegényedésről kellene szólanunk, ha a további évekről szóló följegyzéseket elmondanánk, a mely nyomorúságos állapotokat sem Czifra Péter 1748-iki, sem Buday József 1749-iki s Fintor István 1752-iki „providus“ bírák megakadályozni, annál kevésbé a helyzet javításában szerencsés működést kifejtteni nem tudtak.

A hajdan nevezetes hajdúközség majdnem kihalt, pusztá, elhagyott tanyává törpült; a község nem bírta teljesíteni sokféle kötelezettségeit, adótartozása messze visszanyúlt a múltba s a nyomorúságra jutott lakosság százával szökdösött tova ősi fészkeiből.

Ekkor ütött a megváltás órája. A község gazdát cserélt, ki haldoklásából feltámasztotta.

A szatmári békekötés után az ecsedi uradalomnak azt a részét, mely a Rákóczy Ferencz tulajdonát képezte, a *kincstár* lefoglalta; a másik része házasság útján az *Aspremont* nemzetségre szállott s annak birtokában maradt. A hat vármegyére szóló uradalmat azonban oly szerencsétlenül osztották meg, hogy sem az egyik, sem a másik fél azt ezélszerűen, haszonnal kezelni nem tudta s szabadulni akart tőle. Károlyi Sándor grófnak ajánlották fel megvételre, a ki hosszas töprengés után elhatározta, hogy „az Isten nevének diésőségeért s a catholica religionak azon földön lehető extensiójáért s az anyaszentegyháznak gyarapodásáért“ megvásárolja e birtokot, a mi csak fiának, *Ferencz* grófnak sikerült. Az 1748 április hó 6-án létrejött királyi beleegyezés alapján a *kincstári* résznek s ezzel együtt *Nyíregyháza fele részének is*, továbbá a Cserkesz pusztának, minden jogaival és kiváltságaival együtt, ura *gróf Károlyi Ferencz lett*.

Nyíregyháza másik fele részét, mely még a XVI. század második felében szállott a Lónyayak birtokába, mint *Szaniszlói Báthory Katalin* hozományára, *Báthory Zsigmond* 1648-ban kelt végrendeletében *Margit* leányának hagyományozta; *Margit Csáky István* gróf neje lett; ennek gyermekei 1696-ban Tokajban osztottak meg az anyai, vagyis Lónyay-birtokon, mely alkalommal *Nyíregyháza részjóság Csáky Borbála* grófnőnek jutott, kit *Palocsay István* báró vezetett oltárhoz; ennek fia *Zsigmond*, Gersei gr. *Petheő Rozáliával* lépett házasságra; idősebb leányuk *Klára*, *Dessewffy Sámuel* báróhoz, az ifjabbik pedig, *Rozália*, *Senyei Imre* báróhoz ment feleségül. Nyíregyháza másik fele része ezeket illette.

Gr. Károlyi Sándor és Ferencz.

A Bathoryak részirtoka.

Mintha azért pusztult volna el a régi, szerény külsejű Nyíregyháza, hogy romjain egy lelkes főúr, —kit a gondviselés e helynek mentő őrangyalául rendelt, s ki misszióját türelemmel, kitartással, gyakran a szűkeblűek bánásmódja miatt lelki szenvedések között, de következetességgel vitte véghez — modern, fejlődő és virágzó városnak alapjait tegye le. *Károlyi Ferencz gróf érdeme az, hogy az új Nyíregyháza létezik.*

Az elhagyott tanyává törpült Nyíregyháza határainak betelepítését, új lakosokkal való benépesítését határozta el a nemes főúr. Az ő intézkedéseivel rakta le e város jelen virágzó állapotának első alapjait.

A betelepítés nagy munkáját azzal kezdte a gróf, hogy még 1752 április 29-én tartott megyei gyűlés elé folyamodik Cserkesz és Nyíregyháza pusztáinak benépesítési engedélyeért; a megye rendei, visszaemlékezve a múltban annyiszor ellentmondó, engedetlen és hatalmaskodó hajdúlakosokra, a kérelmet nem teljesítik. De az ő szelleme nem nyugodott, egy év múlva megújítja kérelmét, s rokona, Barkóczy Imre gr. főispán és barátja, Szúnyoghgy Ferencz h. alispán támogatásával, 1753 április 28-án megengedi a megye, bizonyos feltételek szigorú megtartása mellett, a *Cserkesz* nevű pusztának — és nem Nyíregyházának is — betelepítését, kiköti azonban, hogy a települők elegendő szántóföldet és házhelyet kapjanak, ezt három évig minden teher nélkül mentesen használhassák, azután pedig évenként egy-egy aranyat fizessenek.

Lényegesen beleütközik az anlikus és hitű főúr terveibe azon körülmény, hogy sokszori kísérletezés után sem volt képes a kath. egyház kebeléből nyerni vállalkozó egyéneket ezen puszták helyek meglakosítására; e felett való töprengését saját szavai fejezik ki híven: „moltó-e azért ez földet pusztán tartani a közjónak sérelmivel, hogy pápistákat nem kaphatni, vagy pedig jobb volna a szomszédvalláson levőkkel is ezen közjót segéltetni.“

A gróf telepítési szándékáról korán értesülnek a Békés megyébe telepített lakosok, hova — főleg a br. Harruckern-család birtokaira — oly nagy számmal özönlöttek a tót lutheránusok, hogy művelés alá kellő mennyiségű földet többé nem kaphattak s önként folyamodnak a grófhhoz telepedésért. Az esedező levelet 1753. év tavaszán Kovács László, Fekete János, Nyúl János és Konsa György írták alá társaik nevében is, kérve, hogy nekik a mocsarakkal borított területen a letelepedést engedje meg; a beköltözést azonban azon feltételhez kötik, hogy ev. hitük szerint imádhassák az Istent, bízva abban, hogy a hatalmas főúr befolyása megmenti őket azon vészterhes esélytől, mely szerint — más telepítvények példájára — hitüktől elpártolni kényteleníttetnek; kérik a földesurat, hogy vallásuk szabad gyakorlatáért ismételten benyújtott felségfolyamodványuk kedvező elintézését eszközölje; továbbá malmok felállítására kérnek engedélyt, biráskodási jogot, mely egy aranyig terjedő pénzbírsággal sújthassa a törvény és szabály ellen vétőket; végül a gróf pártfogását kérik arra nézve, hogy a beköltözés alatt barmaik és hajlékaikban kárt ne szenvedjenek, s a földesúr tisztjei ne zaklassák őket.

Erre a gróf 1753 május 23-án kiadja *pátens levelét*, melyben a letelepülőknek hajlékaik felépítésére szükséges fát ígér, sőt a nyomasztó vallási viszonyok között is, templomépítést és paptarthatást helyez kilátásba, még pedig „a mennyivel beérik“. Az első három év leteltével u. n. „aranyosak“ lesznek, az az a „quantum Palatinale“-hoz egy-egy aranyat tartoznak fizetni évenként; ugyancsak megújíthatják évenként szerződésüket a földesúrral, tetszés szerint hosszabb vagy rövidebb időre.

A patens kiadása után Károlyi Ferencz gróf, Petrikovics János nevű

Ujabb
telepítések.

Gróf Károlyi
Ferencz pátens-
levele

szarvasi lakost bízott meg azzal, hogy ügyének híveket szerezzen s a telepítést vigye keresztül. Petrikovics önként jelentkezett és vállalkozott az új lakosok összegyűjtésére. Hogy küldetésében annál nagyobb kedvvel és buzgalommal járjon el, 1753 május 25-én N.-Károlyban kelt levelével biztosította őt a gróf: „eő neki Telket kimutatván s ahhoz tartozó földeket, szabad lakást engedek, minden adó és szolgálat nélkül holtáig, sőt ha vállalata sikerül, ha annak rendi szerint az helységet megülteti s gyarapítja, incriptionálissa kiadásáról is assecuráltatik.“

Petrikovics János

Petrikovics megkezdí működését; ő maga is tót származású ág. evang. levén, tótajkú hitsorsosai között járt-kelt és lelkes szavakban buzdította őket arra, hogy Cserkeszen és Nyíregyházán letelepedjenek; felmutatja előttük a gróf patenslevelét, biztosítja őket a földesúr jóakarataról és a szorgalmas, munkaszerető, békés, becsületes életű tótajkú nép iránt táplált vonzalmáról. Ennek következtében sokan elhatározzák, hogy az elhagyott pusztá helyen új hazát keresnek maguknak, különösen a békésmegyei Szarvas és Csaba bővelkedvén lakosokban, közülök számosan útra kelnek, egyelőre a betelepítendő Cserkesz és Nyíregyháza puszták megtekintésére s kijelentik letelepedési szándékukat, de csak Nyíregyházán, a mennyiben a Cserkeszen tapasztalt ivóviz-hiánya miatt állandóan megtelepedni vonakodnak.

A letelepülők kérvényére maga a gróf 1753 aug. 5-én sajátkezű levélben válaszol; ismételve hangsúlyozza a patensben ígért kedvezményeket, biztosítja őket az iránt, hogy a felségnél is megteszi a szükséges lépéseket vallásuk szabad gyakorlata érdekében, s nemcsak ők, de a haza minden lakosa vigasztalódják — úgymond — hogy a vallás szabadabb gyakorlata mindenesetre be fog következni. A bíraskodási jog gyakorlása és vagyonuk épségben tartására azt jegyzi meg, hogy, ha a főbb elvekkel tisztában lesznek, az ilyen kisebbrendű dolgok is könnyen megoldást nyernek.

Első telepesek.

Erre Szarvasról, Csabáról, Mezőberényből és Orosházáról még ez őszszel mintegy 300 család kel útra. Elindulás előtt bejelentik a Károlyi gróf teljhatalmú tiszttartójának, hogy már útra készen állanak, s kéri, intézkedjék az iránt, hogy őket Nyíregyházán és a megyében ne mint betolakodó szökevényeket, hanem mint becsületes embereket fogadják. Ezen legelső beköltözők közül Markó György, Sulján Ádám, Szmolár János és más, Szarvasról jöttek neveit már a legközelebbi összeírásnál olvashatjuk, kiktől a mai „Szarvas utca“ vette elnevezését. Ezek hozták magukkal Wandlik Márton lelkészt és Reguly Sándor jegyzőt is.

A legelső összeírás szerint Szarvasról 134, Berényből 39, Csabáról 18, Orosházáról 3, Komlósról 19, Gyuláról 1 szabadköltözési joggal bíró gazda, Zólyommegyéből — jobbára Véghlesről — 44, Borsodból 28, Gömör és Nógrádmegyéből 20, Hontból 25, továbbá Szepes, Pest, Liptó, Tolnamegyéből egynehány család költözött be Nyíregyházára.

A különböző megyéből jött lakosokat könnyű volt egymástól tájszólás szerint megkülönböztetni, s csakugyan egyeseket a származási helynevek szerint hívtak egymás között; így lett a pestmegyei Czinkotáról való család *Czinkoczký*, a *Zavadszký*-ak Zavadaról, a *Tomasovszký*-ak (eredetileg Kergyik) Tamásfalváról, *Szogyiczky*-ak, *Szuchánszký*-ak Szuhároról, *Gerliczky* Gerliczéről. A nemeseket, különféle okok miatt, szintén elváltoztatott néven nevezték el, így a *Figura* családot, előneve után, *Trsctyánszký*-aknak, az előkelő *Kovács* familiát *Zemannak* hívták. A nemesek igyekeztek megtartani nemesi jogaikat, habár kezdetben a közönséges lakosok ellenszenvével és gúnyaival találkoztak; vonakodtak a többiekkel egyenlő terheket viselni, nevezetesen a *Batis* család; s csakugyan a földesúr kegyéből élveztek is bizonyos előnyöket és némely szolgálmányok teljesítése alól felmentettek; míg a többi nemesek önként viseltek egyenlő terheket a közlakosokkal, egészen II. József trónra-

Gróf Károlyi Ferencz

léptéig, minek bizonyítékait bőven látjuk a város hivatalos összeírásaiban.

Ettől fogva azután napról napra számosabban telepedtek le a pusztai helyeken s mindenfelől sereglettek a jövevények.

Mivel az új települők mindnyájan evang. vallásúak és tótajkúak valának, örömmel fogadják be vallás- és nyelvrokonaikat s ilyenek tömegesen csatlakoznak hozzájuk.

De zsidót és görögöt nem bocsátanak be a községbe, mire nézve a földesúrtól előzetes biztosítást is nyertek; egyedül a Károlyiak részén lakó Rády Demeter orosz vallású kereskedőt szívelik meg. A rend fentartása végett *Markó Györgyöt* választják meg előljáróul, majd *Zajác József* lett a község bírása; még amannak előljárósága alatt épült fel 1754 tavaszán, a mai róm. kath. templom helyén, nádból egy szerény imaház, melyben Wandlik Márton lelkész egyházi funkciókat teljesít s a hívek többször áhítatoskodnak.

Első ág. ev.
imaház.

A RÉGI VÁROSHÁZA (KÉSŐBB BENICZUR GYULA SZÜLŐHÁZA).

A község *igazgatását* illetőleg, azt a bevándorlók, a gróffal egyetértőleg, úgy rendezték el, hogy egy *főbíró*n kívül még egy *törvénybíró*t (legislator), továbbá 10 *esküdtet*, egy *lovashadnagyot*, két *tizedest*, végre négy *kisbíró*t választottak maguknak. Mivel a földesúrral kötött szerződés értelmében a „beneficia regalia“-kat maguk kezelték, e czélra külön felügyelőket — *inspectores* — alkalmaztak, a serház, malmok, koresmák és mészárszékek kezelésére.

Közigazgatás.

A település idején legelső ilyen községi magistratus volt a *Markó György* főbíró és *Nagy György* törvénybíró rövid ideig tartó működése után, 1754-ben: *Zajác József* főbíró, *Tomasovszky András* törv. bíró; esküdtek vagy senatorok: *Kovács László*, ennek helyettese *Szikora József*; *Adamo György*, e. h. *Szuchánszky Pál*; *Pirovszky János*, e. h. *Csabiánszky Ádám*; *Sulyán Ádám*, e. h. *Guczo Mátyás*; *Gombos János*, e. h. *Mazor Mátyás*. — *Inspectorok*: *Vidovjanszky György*, *Vadászi Mátyás*, *Irsánszky György*, *Varga András*. — *Jegyzőül* *Reguly Sándort* választották meg.

Első
magistrátus.

A bevándorlók száma 1754. év végeig folyton növekedett, úgy, hogy

ez év utolján Szaploneczay Jánosnak, Károlyi udvari kapitányának jelentése szerint, e községben 2485 lakos volt; még pedig 561 gazda, 523 feleség, 798 fiú és 561 leány; szolga csak 42.

A lakosok között igen kevés számmal találkozunk *iparosok* neveivel. A bírónak tót nyelven vezetett naplójából olvasható, hogy a község legegyszerűbb szükségleteit is N.-Kállóból szerezte be.

Megjegyzendő, hogy valamint a lelkész, úgy a tanító, Johanovecz Márton is, a község pénztárából és nem az egyháztól kaptak fizetést, hiszen az evang. egyház hivatalosan nem is létezhetett.

A község bírója 1755-ben Mekis János lett.

Miután a nemesszívü gróf a vallási dolgokban némileg lecsillapította a háborgó kedélyeket, az anyagiakra is kiterjesztette gondozását.

Petheő Róza
grónő.

Még a Palocsay Zsigmond báró özvegyének, Petheő Róza grófnőnek kellett jóindulatát biztosítania a lakosság részére, kik szorgalmukkal és bámulatos türelmükkel újlag megnyerték atyai szívét. A grófnőtől a *királytelki* puszta azon részének átengedését kérte ki a lakosok részére, melyet valaha a régi nyíregyháziak használtak; de a grófnő egyelőre megtagadta az újabb földterület haszonbérbe adását. Beható felvilágosítás és az új bérlet megkötésének előnyeit feltáró magyarázat után végre sikerült az új bérlet megkötése 1757. április 20-án. E szerződés rendkívül előnyös volt a lakosságra nézve s 286 gazdatelek után fizetendő aranyakon kívül csupán 2000 Rf. fizetését kötötte ki a grófnő részére.

Ez évben jóltevőjük, a nemes gróf súlyos betegségbe esik, hogy kétségbe ejtse a benne feltétlenül bízó nyíregyháziakat; majd az 1757-iki silány termés miatt képtelenek a kikötött bérletösszeg megfizetésére. — Ismét a gróf vetette magát közbe érdekükben Petheő grófnőnél.

Gr. Károlyi Fe-
rencz halála.

Ez volt a legnemesebb magyar főúr utolsó cselekedete a nyíregyháziak érdekében. 1758. augusztus 14-én örökre lehúnyta szemeit. Méltán tekinthet az újabb nemzedék hálás kegyelettel és soha meg nem szünő szeretettel a sziklajellemű, becsületes magyar főúr képére, a ki nemcsak szóval és tettel, hanem bámulatos kitartással áldozott, s ha kellett, sok méltatlanságot szenvedni is tudott az újra benépesített Nyíregyházáért.

Vele egy évben szállt sírba a praedium egy másik részbirtokosa is, Palocsayné Petheő Róza grófnő.

Károlyi Antal gr.

Az új földesúr, *Károlyi Antal gróf*, eleinte nem viseltetett oly atyai érzelmekkel a tót települők iránt, mint megboldogult édesatyja. Érezte ezt a gróf tiszti kara s a három évre kötött előnyös szerződést mindenáron fel akarta bontani s a kétezer forint bérletösszeget hét, sőt kilencez ezerre fel emelni, minek ürügyeül szolgált az a körülmény, hogy a lakosok a telkesgazdák számának ezerre való szaporítását megígérték s e számot elérniök nem sikerült.

Többször alkalmuk lévén az új lakosoknak a megye jóindulatát tapasztalni, újlag hozzá fordulnak pártfogásért és báró Dessewffy Sámuelt kéri föl közbenjárásra, a ki csakugyan készséggel állott a megszerzett lakosság pártjára s négyezer forintban javasolta az új szerződés megkötését. A tisztikar hajthatatlan maradt; a nyugtalan lakosság ki akart költözni.

Végleges letele-
pülés.

Vége a vármegye megadta az engedélyt a végérvényes letelepülésre s a község, egyetértve a földesúri tisztikarral, hozzálátott a sok nyugtalanságot okozott földfelmérés megejtéséhez. Közakarattal megegyeztek abban, hogy a határ három részre osztassék fel, ebből $\frac{2}{3}$ rész szántóföld, egy harmad pedig legelő legyen. E terhes feladat keresztülvitele 1759-ben *Benes András* biráskodása alatt történt.

1760-ban, október 10-én, kérelmet intéznek Antal grófhoz az iránt, hogy őket az előbbi földesúr által megadott jogok élvezetében hagyja meg. A kérelemre már az új, teljhatalmú tisztartó, Gáspár Sándor és nótáriusa, Ostrokochy Ferencz hoznak végzést s vigaszúl közlik az aggódo lakosokkal, hogy a szerződés megújítása alkalmával, 1761. Szent György-napján, méltányos kérelmek kellő figyelemben részesül.

De nem így történt. Az 1757. április 20-án kötött szerződést Antal gr. is elfogadta; de már az 1761. esonka évre 3416 frt 48 krt, a következő évre pedig 5000 frtot követelt bérleti összegül; kívánta továbbá a gazdák számának ezerre való kiegészítését (az aranyak miatt!), földjeik arányos felosztását s ennek ellenében megengedi, hogy a szomszéd birtokosoktól továbbra bérelhessenek legelőterületeket.

A község tisztviselői 1761-ben erélyes férfiak lettek, kik gondosan vitték a község ügyeit s ez évben *vásároltak egy házat*, melyet átalakítva és kijavítva, „*községházává*“ tettek; eddig a koronkénti főbíró lakása szolgált e czélra. A tisztviselők azonban az újabb keletű szerződéssel megelégedve nem voltak s gyűlésre hívták a népet, hogy sorsa felett határozzon. Tíz pontba foglalták össze „*gravaminá*“-ikat; ezeket az új földesúr elé terjeszteni határozták s azzal fenyegetőztek, hogy *tagadó válasz esetén végleg ki fognak költözni lakhelyükről*.

Az első község-háza.

A lakosok nem nyernek orvoslást bajaikra s csakugyan ki akarnak költözni s az erre szükséges engedély megnyeréséért folyamodnak. Az 1761. szept. 4-én tartott „*commissio*“ megengedte ugyan a kiköltözést, de oly terhes feltételek alatt, hogy azokat teljesíteni képesek nem lehettek. Követelte mindennemű kötelezettségeiknek három évre előre leendő lefizetését s azután 15 nap mulva *távozniok kell*. A tárgyalás folyama alatt kiderült, hogy az „*ide vezetők*“ nevei a sérelmeket felsoroló kérvény alá nincsenek aláírva s a *commissio* arra számított, hogy ők le fogják csillapítani a kedélyeket, a mi egy boldogabb jövő reményében sikerült is s a többség iasanként beletörődött sérelmesnek talált újabb helyzetébe.

Ez alatt az idő alatt egyhanguan folyt a lakosok élete és csak Beck Mártonnak, Wandlik lelkész helyére történt megválasztása és a templomul használt urasági csűr kibővítésének kísérlete lobbantotta ismét lángra a néhány év óta alvó vallási gyűlölködést.

A valláskérdésen kívül még egyéb bajuk is volt a lakosoknak úgy a földesúrral, mint saját kebelükben az armalisták követeléseiivel. A földesúr és tisztikara keveselvén a haszonbért, egyszerűen elrendelte, hogy a *telek* után fizetett egy-egy aranyat ezentúl fejenként fogják fizetni a gazdák és zsellérek egyiránt a köteles *roboton* felül; a bérletösszeget, mely eddig 5000 frt volt, most 1769-ben 6720 frtra emelik, az erdő használatától eltiltatnak; ehhez járult, hogy az uradalom tisztjei külön és pedig a lakosság jogait csorbító gazdálkodást űznek, idegen — görög — kereskedőket telepítettek közéjük, minélfogva a lakosok száma kiköltözés folytán 3—4 százzal apad meg. Küldöttséget menesztenek okt. 4-én N.-Károlyba Való Mihály és Reguly Sándor vezetése mellett, majd Kassára okt. 10-én Jánoszkzy János és Filyó György esküdtek írásban terjesztik elő panaszukat. A gróf csak december 20-án válaszol s megengedi, hogy az őt illető dézsmát 300 frtban megválthassák, melyet maga a község köteles beszedni s 75 frtos angáriánként a Károlyi-cassába adminisztrálni; „*remélem*, — úgymond a gróf — *hogy helységem lakosai ezen szívességemet és jóakaratomat hálaadó szívvel meghálálni és szolgálni el nem mulasztják*.“

Lélekszám apadása.

Ebben az egy kérelmek teljesítésében mutat némi jóindulatot a szegények iránt, kik nem is késnek előbbi — még érvényben álló szerződésükre való hivatkozással jogorvoslatot keresni a királynénál; — de csak a második kérvényüket dönti el kedvezően a helytartótanács, kötelezvéen a földesurat a régi szerződés épségben való megtartására.

Új bérleti szerződés.

Mialatt az új bérleti szerződés megkötésének kérdése van folyamatban és sokszor elkeseredett felszólalásra, panaszos felterjesztésre nyújt alkalmat: az alatt a község éber figyelemmel rendezgeti egyéb dolgait is, hogy a sikeres megoldás esetén a fejlődés természetes menetét biztosítsa.

Statutumok

Az elrendezni valókat ott kezdi meg a lakosság, hogy bizonyos, a község közigazgatását szabályozó *statutumok* kiadását kéri az úri széktől. 1765. január 22-én adja ki az úri szék 11 pontban a kívánt szabályzatot, mely mint legelső, rendet teremtő intézkedés, feltétlenül üdvös hatása által előmozdítja a békét és a jó rendet. Szabályozza továbbá az evang. és orosz egyház közti viszonyt a községi közmunka tárgyában; beszünteti az ev. tanító fizetését (24 frt) a községi pénztárból; ezentúl minden egyház fizeti a maga tanítóját, mi czélből az iskolába járó gyermekek után a szülők bizonyos illeték fizetésére kötelezettek saját egyházaik által; továbbá méltányosnak találja a község, hogy a ref. papnak két kötélalj földet hasítson ki a bérelt területeiből használatul.

Községi ellátás.

Nem tételt ez ideig említés arról, hogy a község ügyeit ellátó tisztviselők *fizetés nélkül*, mintegy tiszteletből teljesítették köteleességüket. Hogy hivatásukban gátolva ne legyenek s a község házában megszakítás nélkül végezzék tisztségüket, *ellátást a község terhére nyertek in corpore az u. n. községi konyháról*, a mi nem csekély kiadással járt. A községi konyha felállítását nemcsak az tette szükségessé, hogy a hivatalukban elfoglalt egyének nejei folytatván a gazdálkodást, férjeiknek odahaza nem főzhettek, hanem az is, hogy a földesurak folyton utazó tisztjei, kiküldetéskor ellátást nyerjenek, mire a község szerződésileg is kötelezve volt; de némely tekintetben „előmeneteles” (előnyös) is volt a konyha, mert az *akkori időkben utazó személyek számára semminemű fogadásukra s ellátásukra alkalmas rendszabályok nem lévén, a sok külső-belső vármegyétől való személyek ezen városi ebéden vettek részt s így e kis szívesség által a lakosok maguknak hasznos ismeretséget szereztek.* — Előnyére volt a tisztviselőknek is e közös étkezés, mert barátságuk szorosabbá vált, gondolkodásmódjuk összeolvadt, magánérintkezés által sok fontos közügyet békésen intézhettek el; végül az élelmi czikkek olcsósága (*becstelének lévén*) is czélszerűvé tette a konyha felállítását, mert a község ez idő szerint igen olcsón láthatta el azokat, kik az ő érdekében fáradoztak. Megszűnt 1819-ben, s ez időtől a tisztviselők rendszeres fizetést kapnak.

Az ipar és kereskedés még igen alacsony fokon áll s mintegy kizárólagos jogot formál hozzá a régebben betelepült egyedüli kereskedő. Ugyanis Reguly Sándor, a község esküdt nótáriusa, a Dióssy György helyettese, — kit a község eszének nevezhetünk — panaszt emel a Károlyi-uradalom akkori teljhatalmú tiszttartója — Rácz Demeter — előtt, hogy a község bírái egy eperjesi kereskedőnek megengedték a letelepülést, a ki *vasáros czég* alatt, mindenféle egyéb portékát is árul s ez által sérti az ő kereskedői jogosultságát, mi végből *kártérítést követel* a községtől.

Ruhák limitációja.

Valyó Mihály, 1770-iki községi bíró érdeme, hogy a vásári árfolyam szabályozása tekintetében történik intézkedés. — A ruhák limitációja következő: Egy pár legnagyobb eszima 5 r. f.; másodrendű 4, jóféle bocskor 1 frt 6 kr., alsóbbrendű 1 r. f.; asszonyembernek való kordován-eszima 6 r. f.; — eselédnek való debreczeni guba 13—15 r. f.; — ungvári 11—13; debreczeni szűr 10—12, rozsnyai 9—11; szürkankó 3—4 r. f.; szűrnadrág 2 f. 30—3 f. 30 kr.; kalap, melyet nagy karimával készíteni nem szabad (tehát pörge magyaros) 2—3 r. f.

Hogy az úriszék és előjárók a fegyelem és szigor tekintetében éppen nem enyhe eljárást tanúsítanak: ennek igazolására felhozzuk a következő esetet. 1763-ban Markó György vicebírót, a főbíró és jegyző egyetértéssel, elmozdítják állásából; a megsértett orator panaszt emel az úriszék előtt, pellengérré való állítás miatt s elmondja, hogy őt üldözik, becsületében sértegetik, mivel a főbíró és jegyző éjjeli dorbézolásában — részesekedés, kártyajáték — részt venni nem akar, s e miatt őt hivatalától megfosztják „sine praesentibus et consensu communitatis ab officio mihi a Deo et incolis omnibus credito deposuerunt”. Szabó Márton uradalmi fiskális szigorú vizsgálatot tart és a vétkeket megbüntetni rendeli.

Lakosok összeírása.

Hogy mennyire irtózott a lakosság a felettes hatóság beavatkozásától, kitűnik abból, hogy midőn a vármegye 1771-ben a lakosok összeírását rendelte el, a község be nem bocsátotta a megye tisztviselőit, mire az akkori szolgabírót, Vinczler Lászlót, ki erőhatalommal akart tisztségben eljárni, éjnek

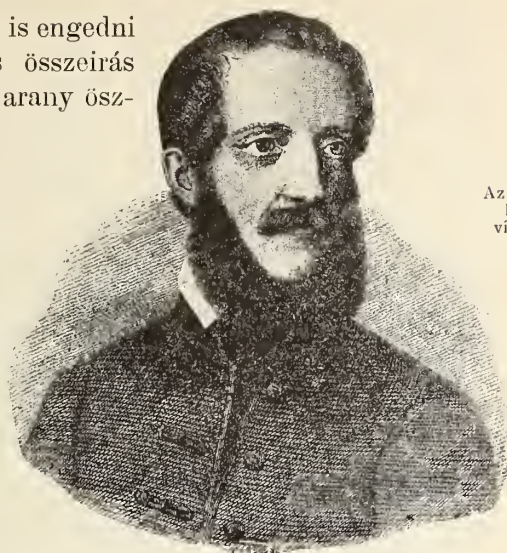
idején úzték ki a helységről; de végre is engedni voltak kénytelenek s az első hivatalos összeírás megtörténvén, az eddig fizetett egy-egy arany összegét még 100 frttal emelte.

A lakosságnak földesurával a bérlet ügyében folytatott zűrzavarába vegyült az armálisták és a közlakosság folytonos viszálykodása, mely azokat szabad és kiváltságos jogaik gyakorlatától igyekezett megfosztani s a köznéppel egyenlővé tenni. Az armalista nemesek sérelmes helyzetekben több ízben fordulnak panaszszal a földesurakhoz; de ezek kijelentik, hogy őket, mint taksásokat sem kívánják tovább megtartani, s ha maradni akarnak földjeiken, még *nemeseknek* se merjék magokat *továbbra* nevezni és neveztetni.

Az elégedetlen nemesek a megyéhez fordulnak támogatásért, de itt is hasonló visszautasításban részesülnek, mely csupán menetleveleiket adta ki *készséggel*; de ők, magukra nézve, jobbnak látják a megmaradást, minélfogva az erélyes bírák őket a közlakosokkal egyenlő teherviselésre iparkodnak szorítani. A dolog elmérgesedett, mert a lakosság féltékenyen nézte az előjogokat gyakorolni kívánó armálisták mozgolódását, kik velök egyenlő feltételek mellett vállalkoztak arra, hogy e helyen letelepedjenek. Valóságos lázadás tört ki, melyet a közlakosság bizalmából hivatalt élvező s így azzal együttérző és elnéző bírák legkevesebbé sem igyekeztek elfojtani, hanem inkább radikális kúraképpen táplálni. A fellázított nép élére Ludvini-Macás Mátvás, Simtsik Mátvás és Kelemen Márton állottak s a piacon egybegyült nép elhatározta, hogy az egyenlő terhet viselni vonakodó nemeseket „*minden ingó-bingó vagyonával a határra vigyék ki.*“ A mozgalom, különféle beavatkozás folytán, kissé csillapult s megjött az idő arra nézve, hogy a nemesek 1786. január 23-án 148. sz. a. kelt folyamodásukat a vármegye elé terjesztették, mely harmadnapon tárgyalván az ügyet, Zoltán István szolgabíró javaslatára, az úriszékhez tette át.

Az úriszék, a nemesség és a vármegye küldötteivel, június 19-én ült össze pazonyi Elek Sándor elnöklete alatt s tárgyalás alá vette mindazon pontokat, melyeket a nemesség önmagára nézve sérelmesnek vallott; u. m.: katonaszállásolás, élelmiszerek, előfogatok s egyéb adományok praestálása, nemkülönben az egyenlő adóteherviselés és számos egyéb zaklatás. A vegyesbizottság inkább alaki tekintetben elégitette ki a panaszosokat: a nemesek által fizetendő taksásokat maga a nemesség által választott perceptor szedje; a katonaszállásolás terhe alól felmentetnek; de a mennyiben ezen város (már az!) lakosait nem *urbarialiter*, hanem *contractualiter*, azaz nem mint jobbágyokat, hanem mint szerződészerű művelőit kell e földnek tekinteni, melyre letelepedtek, a földesurakat illető minden teherviselésben egyenlően résztvenni tartozzanak a többi lakosokkal.

E végzés hatással volt a telep nemeseire és ennek alapján — mely némi kiváltságot is biztosított részükre — még 1786. július 14-én szervekedtek, még pedig „a jó rend tartására, taksának beszédésére, a helységgel

KOSSUTH LAJOS.

Az armálisták és közlakosság viszálykodásai.

való minden felmerülő ügyes-bajos dolog elintézésére“ s az uraság és megyével szemben való érintkezés és képviselésre: *Kovács* Györgyöt hadnagygyá s mellé jegyzőül *Dióssy* Györgyöt választják meg.

Régi vágya teljesül a községnek azáltal, hogy 1775-ben hosszas fáradozás után engedélyt és új területet nyertek *szőlőskertek telepítésére*.

Dessewffy Sámuel gr. halála.

1776-ban főbíró Garay György volt, mellette Karász János működött. A község ismét mély gyászba borult; jólelkű földesurát, *Dessewffy* Sámuel grófot, vesztette el szept. 15-én. Fia, István gróf, aki jóindulatát örökölte, atyjának élete 66-ik évében bekövetkezett elhalálózását megható sorokban jelenti be a nyíregyháziaknak: „Szivem fájdalom nélkül soha sem nevezendő Atyámnak hialálát s abból származott mély gyászunknak árját kegyelmeteknek mind fejenként tudtára adni, s egyszersmind néhai mélt. édes Atyám Lelkét a hitatosságában, magamat pedig kegyelmetek jó akarattyanban ajánlani kívántam. Melyben is ajánlott maradok kegyelmeteknek jóakaró szolgálja, Gr. Dessewffy István.“

II. József.

II. József 1786. november 23-án Bécsben írja alá a legfelsőbb rendeletet, melylyel *Nyíregyházát örök időkre városnak nyilvánítja s évenként négy ízben vásártartásra felhatalmazza*. A kegyelmes királyi leiratot csak 1787-ben hirdetik ki a lakosok előtt ünnepélyesen, még pedig Dessewffy István gróf földesur s teljhatalmu tisztje, Marecz István és Emericzy János ügyész jelenlétében.

Lakosok száma 1789-ben.

Az egész birodalomban elrendelt földmérés és népösszeírás 1789-ben ért véget; a lakosok száma ekkor 6923 lélek volt; ezek között vallásra nézve 5592 ág. h. ev.; 278 ev. ref.; 528 g. k. és 525 r. k.

A közlakosok és nemesek versengése időközönként fel-felujult s megzavarta a népes telep belbékéjét. A béke csak akkor állott helyre közöttük, midőn 1790. december 7—9-én végleg megegyeznek abban, hogy a közlakossággal mindenben egyenlőknek tekintik magokat, a közterheket viselni, a közjavadalmakban részesülni kívánnak, választók és választhatók.

Török háború.

A török háboru miatt nemes és nem nemes egyiránt sokat szenved; előfogataik, néha 10 napra, egész Aradig, Temesvárig járnak, terhet, szénát, élelmi szereket szállítva tél derekán, mikor ember és állat élete forog veszedelemben.

A subsidium és insurrectionalis kiadások azonban annyira kimerítették a szegénysorsú nemeseket, hogy a megye domesticális pénztárába fizetendő taksájuk elengedéseért folyamodnak, a mi meg is adatik.

Szőlőtelepítés.

Mindezen külső-belső zavarok között se feledkezett meg a város arról, hogy anyagi jólétét mennél szélesebb alapra fektesse. 1790. május 22-én adott az úriszék engedélyt a *kisteleki szőlők* telepítésére. Ugyanezen évben vásárol 299 gazda Kállay Ignácztól egy területet, a mai orosi szőlő, helyesebben „Borbánya“ szőlő-telep helyét, melynek beépítése azonban, sok nehézség után, csak két év múlva sikerül.

Városháza építése.

Az egész város területét árokkal veszik körül, a keleti oldalon fekvő „Polyhos laposát“, úgyszintén a város nyugati részét elborító mocsaras földeket fűzessel ültetik be; *felépitik* 1793. Markó Ádám bíró idejében, a *városházát*; szerény díjazással látják el az eddig ingyen működő esküdteteket; általában gondos emberek módjára intézik el minden dolgaikat.

Ínség.

Pedig nehéz csapással látogatta meg az Úr e serény népet 1794-ben. Az iszonyu szárazság miatt se nem kapáltak, se nem vetettek és arattak, se nem kaszáltak; a leperzselt mezők parlagon heverték s a lakosság bánatában ki sem mozdult hajlékából, a mi a földmivelő és marhatenyésztéssel foglalkozó népre lesújtó állapotot idézett elő. Nagy drágaság keletkezett, majd ínség fenyegette a lakosokat. Ismét a vármegye jósága enyhíti meg a lakosok ínségét, atyai jósággal gyámolítja őket a földesurak.

Az ínség idején tapasztalták valójában a szőlőtelepítésnek hasznos voltát, minélfogva még ez évben nyer a lakosság engedélyt a tokaji-út mentén fekvő egyes homokterületek beültetésére.

Az előljárók gondosságára vall az az intézkedés, hogy állandó lakosokul csak annak engedték meg a letelepedést, aki hat éven át már a városban szolgált vagy szellemképen tartózkodott s becsületes viselete, józan élete által magát a befogadásra méltónak mutatta.

Az 1797-iki aszály ismét tönkre tette a lakosság reményét s újabb szükség forrásává lett; még a *Szarvassziget* és *Bojtos* (nem Bujdos!) tavak is kiszáradtak, s hogy ivóvizhez jusson a nép, jóval mélyebbre kellett a kútakat leásni az eddigieknél.

Nem kevésbé volt terméketlen és szegény az 1798-ik év is, a megújuló szárazság miatt.

A közjövedelem szaporítása céljából a megye elhatározza azt, hogy Nyíregyházán s egyéb községek határában fekvő homokterületeket eperfákkal ülteti be és a *selyemtenyésztést* honosítja meg, mi végből elrendeli az élő eperfák összeírását. Nyíregyházán 5082 darabról tétetik említés.

Francia háború.

A külföldön dúló francia háboru miatt hazánknak is nagyobb haderőt kellett tartani a rendesnél, a felszerelés költségei és a hadsereg oláállítása újabb teher gyanánt nehezedett az országra, miből Nyíregyháza is kivette a maga részét.

A megyeszerte folyó készülődés, lóvásárlás után az *összpontosítás és elhelyezés Nyíregyházán történik*, s már ekkor is bebizonyult, hogy e város kedvező fekvésénél s nagyobb-számu lakosainál fogva a jövőben vezérszerepre van hivatva. Maga Nyíregyháza város 10 lovas katonát ajánl fel teljes felszereléssel a haza segítségére.

Alig telt el egy félszázad a 30 nyomorult földházra törpült nyíregyházi praedium betelepítése óta, s a lakosság, az előljárók böles vezetése s egyéni kiváló tulajdonai mellett anyagi jólétben és erkölcsi tekintetben is, a megye területén számottevő tényezőként emelkedett ki a többi egy állapotban maradó községek közül.

Az önállóságra és teljes függetlenségre vezető úton *Gerliczky Mihály* főbíró józan esze vitte a népet előre; az ő lelkében született meg a gondolata annak, hogy a mennyiben a nyíregyházi praedium részbirtokosai közül Laffert Vinceze báró a maga illetőségét már zálogba adta a lakosoknak,

A VÁROSHÁZA.

miképen lehetne erre a birtokrészre s talán az egészre nézve az örökös just Örökváltság.
megszerezni? Ez eszmének toborzott híveket, kimutatta határtalan előnyeit az önállóság állapotának, a mi csakhamar megérlelte az örökváltság — redemptio — gondolatát, sőt többet, az arra való törekvést, hogy Nyíregyháza a szabad- és királyi városok jogaival bíró városok sorába emelkedjék.

A legelső „esedező-levelet“ gróf Károlyi Józsefhez és a Dessewffy familia ez idő szerinti fejéhez, directorához, Sámuel gróf elé terjesztették; közbenjáróul Klobusitzky Ignácot, a nagykárolyi gróf titkárát nyerik meg. A hosszas esedező levél néhány szavából világosan kitűnik a nagy cél felé törekvés gondolata.

„Tiszta indulattal és ártatlan gondolatokkal kívánnánk mi magunk és maradékaink sorsán segíteni és az emberi közönséges Társaságnak javát, hasznát és boldogságát munkálni azáltal, hogy a *mi jobbágyi tartozásunkat* — melyet ez ideig híven és igazán megfizettünk — *egyszerre felválthassuk és a mostani földesúri jövedelemnek capitalisát* lefizetvén, olyan szabad állapotba

helyeztessünk, hogy a nemsokára kezdendő országgyűlésen . . . a mi mezővárosunk szabad és királyi városi privilegiummal ajándékozzatna meg.“

A földesurak megértik a szorgalmas lakosság szíve dobbanását, a kor intő szavát, a saját érdekekben is keresztülviendő nagy mű jelentőségét, s kijelentik, hogy a lakosság magát örökáron megválthatja.

A Dessewffy család és Nyíregyháza város között 1803 december 1-én Fintán jött létre a szerződés, mely Nyíregyháza város és határának, a gróf Dessewffy család tagjait illető birtokrészét, köz- és magánépületeivel, belső és külső telkeivel, a földesúri jogokkal járó mindennemű jövedelmeivel, előnyeivel együtt, koresmák, mészárszékek, malmok, sör- és pálinkafőzővel, rétek, legelők, kaszálók, szőlők, erdő, ligetek, vizek- és azok folyásával, halastavak és halászati-vadászati joggal együtt 320,000 R. forintért — melynek kifizetését maga a szerződés nyugtatja — Nyíregyháza város lakosainak . . . örök időkre, megmásíthatlanul eladják, átruházzák és átszármaztatják.

Az ekkép törvényesen megvásárolt birtoknak átadása s az örökváltságos Nyíregyháza város, mint földesúr, részére leendő beiktatása deczember 8-ra lett elhatározva. E nap az egész város ünnepe volt, az önállóságra való jutás magasztos ünnepe !

A Károlyi családdal való megegyezést a József gróf elhalálózása akasztotta meg; a teljes önállóság és felszabadulás után sóvárgó lakosság többször sürgeti a tárgyalások újból való megkezdését, míg végre az özvegy grófné is kijelenti 1805. jul. 12-én, hogy az örökeladásba beleegyezik: de bizonyos úri jogoknak fentartása mellett; a birtok árát 400,000 Rfrtban szabja meg; fentartja a királyi dézsmát, a városon kívül fekvő négy holdnyi alkalmas földterületet egy urasági lak részére, követeli a r. kath. plébánia fentartását, egy r. kath. iskola felépítését és a patronátusi kötelezettség átruházását, végre legterhesebb feltételül a vételárnak egyszerre való lefizetését tüzi ki.

E terhes és megvalósíthatatlan feltételeket a lakosság el nem fogadta s a birtokot évi 16 ezer forintért 14 évre újra kibérelte.

A város fölmérése.

A megvásárolt birtokrész helyes és szabályos elkülönítése szükségessé tette az egész határ és belső terület pontos felmérését. — A gróf Károlyiék esküdt mérnökei: Kovács Gábor és Ungváry János végezték e munkát, kiknek 1804-ben kiadott hiteles kimutatása szerint esik: a város belterületére 508 hold és 472 □ öl, a lakosok magántelkeire 429, a piac és utcákra 31 hold, a többi pedig a középületek, egyházak, temető s katonai czélokra szolgáló telkekre; a külső telkek közül a Károlyiak erdeje, előcsere, hímérdő, sóstó és szódagyár 695 és fél, a Dessewffyeké 372 holdat tesz ki; az egyházak és postamester földje 438 és $\frac{9}{16}$ hold; közlegelő 9439 hold, melyből 277 h. vízenyős, utakra pedig 153 hold esik; mivelés alatt álló földterület 23,406 h., ebből vízenyős 349, utakra 220 h. esik; vagyis egyes náddal borított részek hozzávételével a külső telkek összege 35693 hold és 601 □ öl, az egész terület pedig 36201 hold és 1072 □ öl.

A földbirtokkal együtt következő épületek mentek át a város tulajdonába Désy Mihály főszolgabíró és Papp István m. esküdt 1804 márczius 13-án eszközölt becslése szerint

a) Egy épület — a mai városház épületének déli része — mely áll 3 bolthelyiségből; ezenkívül 3 szoba, pítvar, két kis kamara, egy pinczéből; az egész boltozott; kőalapon áll téglá és vályogból vegyesen, zsindeletével: 3914 forint 24 kr. értékben.

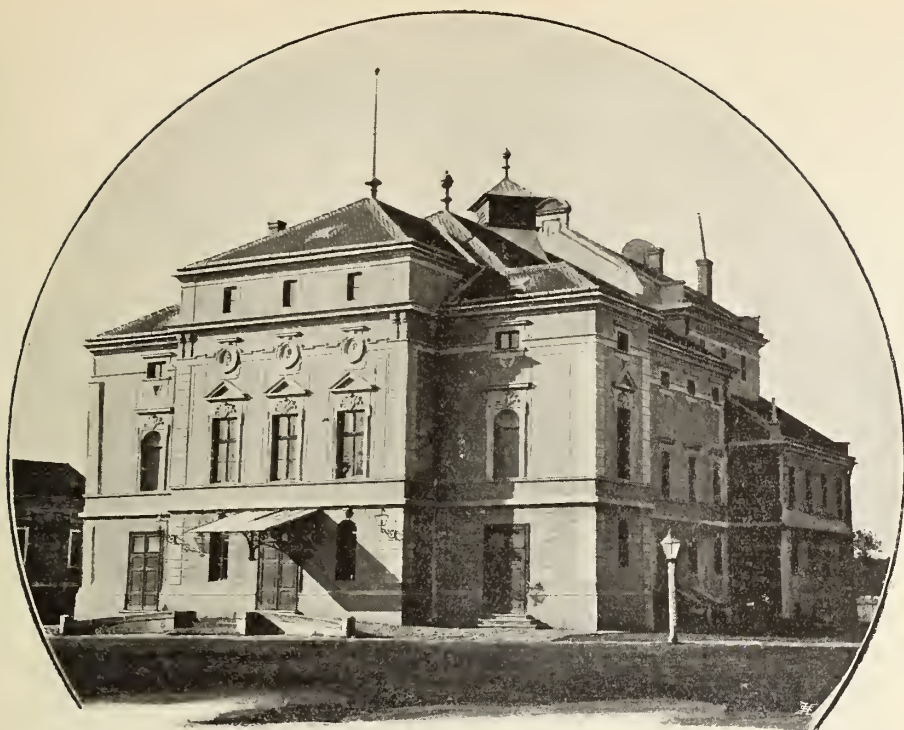
b) A nagy vendégfogadó állással együtt, tégláépület zsindeletével: 17155 frt 13 kr.

c) Serházépület 7529 frt 55 és $\frac{4}{8}$ kr.

d) Az a) alatt felvett bolthelyiségtől délre fekvő, náddal fedett „középső koresmaépület“ 3 szoba, konyha, pincze 1439 frt 13 kr. Ennek helyén áll ma a róm. kath. egyház bérháza kántor-lakkal.

e) Mészárszék 663 frt 05 krban. Ez épületet később a két földesúr közös kívánságára a róm. kath. egyház kapta meg, — s miután temploma felépült, — iskolává alakított által.

Valóban érdekelheti e város lakosait, hogy kik voltak az örökre megváltott földnek urai, s mennyiben részesültek az örökváltság összegéből egyenként:

A VÁROSI SZÍNHÁZ.

1. Dessewffy Teréz grófnő, Jekelfalusy Józsefné kapott	74,225	Rf. — k.
2. Özv. Meskó Anna bárónő	40,962	„ 30
3. Br. Meskó Vinceze	40,962	„ 30 „
4. Br. Laffert Ignác	27,308	„ 20 „
5. „ „ Vinceze	27,308	„ 20 „
6. „ „ Róza örökösei	27,308	„ 20 „
7. Özv. Dessewffy Istvánné sz. Windischgrätz	12,370	„ 50 „
8. Gr. Dessewffy Sámuel	13,910	„ 50 „
9. „ „ József	13,910	„ 50 „
10. „ „ István	13,910	„ 50 „
11. Dessewffy Julia grófnő, Ormódyné	13,910	„ 50 „
12. „ „ Eleonora grófnő k. a.	13,910	„ 50 „

Összesen: 320,000 Rf. — kr.

Ezek közül br. Meskó Vinceze, mint a gr. Dessewffy Sámuel és neje Horváth Klára bárónő törv. örököse külön fassióban vallott örököt a jászói konvent előtt 1804. jan. 16-án, nemkülönben gr. Dessewffy József is 1805-ben Epiphania előtti vasárnap szombatján.

Óriási munka volt az, mely a városi tisztikarra nehezült e váltságművelet keresztülvitele alkalmából: összeírás, váltságilleték-kirovas lakosonként. Úgy találjuk, hogy ez illeték egész ház után, egy kötél föld után, és egy nyilas szőlő után 60—60, félház és félnyilas szőlő után 30—30 Rf.-ban állapított meg; de ezen főkivetés az u. n. „pótváltság“ czímen fizetett összegeket még nem foglalja magába; e czélra még külön adózott a lakosság.

Váltságilleték lakosonkint.

A váltságpénztárt 1803-ban maga Gerliczky Mihály kezelte s csak 1804-ben szerveztek e czélból egy 150 frt évi fizetéssel javadalmazott exactor — pénzkezelői — állást, melyre Bogár Tamást, majd Mányik Pétert s azután Sulyán Józsefet választották meg.

De ezzel a birtokszerzési eljárás még nem volt befejezve.

Legtöbb bajt és kellemetlenséget okozott e tekintetben Dessewffy Lajos gróf, ki a birtok örökáron való eladása ellen tiltakozó okiratot állított ki a jászói konvent előtt 1811. febr. 11-én. Ez okirattal jelent meg márcz. 10-én a nyiregyházi bírák előtt, perrel fenyegetvén a várost, ha vele

Dessewffy-rokokkal perek.

külön ki nem egyezik s nem kevesebb, mint 80 ezer Rf.-ot követelt az őt illető örökjog megváltásáért. A város nyugodtan óhajtván birtokát élvezni, szakemberek javaslatára 75 ezer forinttal egyezett ki a perrel fenyegető gróffal, azon világos kikötéssel azonban, ha többé soha senki részéről nyugtalaníttatni nem fog.

Alig sikerült elhárítani az egyik nehézséget, már a másik örökös, Dessewffy Mária grófnő, férjezett báró Horeczkyné, fenyegette perrel a várost, ha örökségeért megfelelő kárpótlásban nem részesül.

A város előrelátó vezetői be sem várják a fenyegető per megindítását, hanem Dióssy Tamást és Noszák András jegyzőt küldik ki Nyitramegyébe, kik tengelyen útnak eredve, Nagy-Szombatban lépnek egyességre a grófnővel 1811. május 13-án, 40 ezer R.-frtban.

Daczára annak, hogy a város a Dessewffy-családtól megváltott birtokrésznek azonnal földesúri jogaiba lépett s ennek élvezetébe a helytartótanácsnak 1812. évi április 10-én és 4130 sz. a. k. végzése által törvényesen be is iktattatott: a nyugtalanító kellemetlenségnek még nem lett vége.

Ugyanis 1816. évi márczius 16-án a királyi tábla elnöke Mailáth György, április hó 30. és következő napjaira, a királyi tábla elé idézi meg Nyíregyháza bírait és megbizottait. Ujra Dessewffy Lajos gróf fordult jogainak védelme czímén a táblához. Dessewffy Lajos gróffal abban egyeznek meg, hogy a jászói konvent előtt kötött szerződés érvényben voltának megtámadása végett indított perét a maga és törvényes utódai nevében örökre beszünteti; ezért ismét 10 ezer R.-frtot kap a várostól. A kiegyezést 1818. szept. 3-án a királyi tábla is megerősíti.

Látjuk, hogy tetemes terhek nehezülnek a városra az újabban igazságot kereső örökösökkel szemben, kiknek sora még most sem ér véget; mégis a gondos, s eléggé nem dicsérhető előljárátság oly bölcsen és ügyesen intézi a dolgok folyását, kezeli a közvagyon, hogy el nem mulaszt egyetlen alkalmat sem boldogulásának előmozdítására s e gondteljes időkből is növeli szerzeményét. Pazonyi Elek László birtokának felét, a város határának keleti oldalán veszi zálogba 1818. május 13-tól 30 évre, 8000 forintért.

Újabb háborgatás fenyegeti a várost. *Kapy Teréz*, a Semsey Boldizsár neje, — miután anyja, báró Meskó Anna, mint a néhai gróf Dessewffy Teréz, férjezett Jekelfalussy Józsefné után, nemkülönben a mag nélkül elhalt öcsese, báró Meskó Vincze után a nyíregyházi, királytelki, ó-fehértói, szentmihályi birtokokra nézve az őt megillető osztályrésze 1819. december 19-én, fent nevezett leánya javára lemondott, — szintén érvényesíteni kívánja öröklés által szerzett jogait s ezek megváltásáért kárpótlást követel a várostól. Az egyesség hosszas alkudozás után létrejön, mely szerint Kapy Teréz részére 30 ezer forintot ezüstben, 17 ezer forintot váltóczédulákban köteles Nyíregyháza városa lefizetni, szerződésileg kikötött összegekben és határidőben; a határidő pontos meg nem tartása esetén 200 drb körmöczi aranyat hajthat be, bármely szabadon választható bíróság útján az adós félen. E szerződést 1820. márcz. 20-án írták alá.

Végül ugyanezen év december 27-én Laffert Adelina, Rozália és Mária bárónők plenipotentiarisa, Szontagh István, egyezik ki a sokat zaklatott birtokszerzőkkel s átveszik a család részéről kiadott utolsó fassiót is Benkó István, Nálivankó Mihály, Gerliczky János és Dráskóczy János megbizottak.

előjárásának, hogy egyrészt az óriási összegeket kellő időben előteremtse, másrészt a *belső fejlesztés s a község kormányzata csorbát ne szenvedjen, jövedelemforrásai bőven bugyogjanak, lakosai ne csak megkeresni, hanem felhasználni, értékesíteni is tudják produktumaikat.*

Felosztja a megváltott erdőterületet 40 sectióra, melynek évi 412 frt-ban előirányzott bevételét a felajánlott subsidiumra fordítja.

Minthogy a váltság ügyeinek s az abból folyó pereknek elintézése sűrűn veszi igénybe az előjáróság erejét és idejét: a községi kormányzat gondjait a „selecta communitas“ osztja meg a tisztviselőkkel. Ezen, 1793-ban megalkotott testület időközben elhalt tagjait az éberlelkű Gerliczky Mihály főbíró javaslatára 1804-ben újjakkal pótolja s tagjainak számát 40-ben állapítja meg.

A választott felügyelő-bizottság azzal kezdi meg működését, hogy a *lőtenyésztés emelésére* 9000 forint árú lovakat vásárol a község költségén s az állategészségügy óvására gondot fordít. A hadipénztárhoz 4481 frt 26 kr, a házi pénztárhoz 4484 frttal járul a város.

A *nép* azonban érzi a közterhek viselésének súlyát s *több rendbeli*

Lőtenyésztés.

RÉSZLET A NÉPKERTBŐL.

panaszszal járul a választott közönség elé, melyek közt elől áll ama panasz, hogy a jobb módúak átlépik a szolgák felfogadásánál a városi statutumokban megszabott feltételeket, a kikkel a szegényebbek versenyezni nem képesek, s munkaerő nélkül maradnak; kéri a váltságilletékek pontos kiszabását, a regálejvedelmek s a folyó évi haszonbérnek kimutatását, a váltság-pénztár kezelők szigorú megszámloltatását, a községi konyha eltörlését s a tisztviselők fizetésének készpénzben való kiadását, végül a lakosok pereinek gyorsabb lebonyolítása érdekében annak kieszközlését, hogy az u. n. „úri-szék üléseire“ bizonyos számú városi senator is kiküldessék. Mindezen kiválmak Bartha József főbíró alatt kedvező és megnyugtató kielégítést nyernek, másrészt a Károlyiak számtartójának márczius 24-én kibocsátott felhívására a *bíráskodási jog* gyakorlatával felruházandó új senatus választatik, a mi e város igazságszolgáltatásának történetében fordulópontot képez. A felhívás ugyanis szépen hangsúlyozza azt, hogy a bíráskodás részére felállítandó „különös szenatus“ tagjaiul úgy a nemesek, mint egyéb érdemes és tudósabb polgárok közül történjék a választás; mi által a polgárok eddig szűk korlátok közé szorított jogainak tágítása — a nemesek mellett — s az értelmiségnek a város ügyeinek intézéséhez való bevonása czéloztatik.

Bírói szenátus

Nyiregyháza jólétének, emelkedésének s a lakosok boldogulásának híre csakhamar elterjedt a vidéken és szomszéd megyékben is; a földművelő lakosság rohamos szaporodásával növekedett az iparcikknek keres-

Iparosok letelepedése.

lete is, s minden megtelepedett iparos rövid idő alatt biztosította megélhetését, jólétét. Ez azután vonzóerőt gyakorolt a különféle mesterekre, akik tömegesen folyamodtak a bebocsáttatásért; de a bírák csak olyan iparágat űző egyénnek engedték meg a letelepedést, melyet még a városban lakó mesteremberek nem műveltek; minden új lakos 15 Rftot fizetett a polgárjogért s 1—1 forintot a beiktatásért, de házat, földet vásárolniok nem volt szabad.

Az úriszék éber figyelemre méltatja a letelepedésre jogot nyert egyesek erkölcsi viselkedését is, ha valamelyik békételensége miatt túrhetetlen lett, azonnal kiküszöbölte jussából s mást bocsátott a helyére. Számos példa volt rá.

A róm. kath. templom építése.

1807. febr. havában Szabó Sándor uradalmi tisztartó felhívja a város előljáróságát, hogy a mennyiben „a grófné és Nyíregyháza város különös példával megbizonyított ajánlása által“ a róm. kath. templomépítési alap megnövekedett, hogy az 1783. szept. 11 én letett alapon a falak felemelhetők s Isten dicsőségére tető alá hozhatók: hívja fel a kegyes adakozókat ígéreteik beváltására, a mely felhívásnak az előljáróság igaz keresztény készséggel tett eleget.

A francia háboru miatt országszerte hullámzó mozgalom annyiban érintette városunkat, hogy a báró Vay generális vezetése alatt álló szabolcsmegyei ezred 1137 ifja közt, a város fiai közül is többen valának s az egész ezred 1809-ben Nyíregyházán táborozott.

Az uralkodó család Nyíregyházán.

E zivataros időkben fejedelmi vendéget is látott Nyíregyháza. Napoleonnak diadalmas közeledésére az uralkodó család Bécsből Pestre költözött, de a győri vereség után az ország biztosabb részén keresett nyugalmat; így történt, hogy 1809. szept. havában Mária Beatrix főhercegnő 30 tagu kíséretével Nyíregyházán át, Nagyváradra utazott s a város házában szállott meg; kevéssel ezután a királyné is Ferdinánd trónörökössel ment keresztül Nyíregyházán Munkács felé s néhány óráig pihent a város falai közt.

Az iparosok száma folyton növekedik. Mindenfelé kellő haladás észlelhető, egyedül a bíráskodás ellen van kifogása a lakosoknak, kiknek egy része a törvénykezés helytelen menete miatt emel panaszt a megye előtt, elmondván, hogy peres ügyeit a városi tanács mellőzésével az úriszék elé terjeszteni kénytelen.

A vallás szabadabb gyakorlata az evang. egyház kebelében is mozgalmasabb életet teremtett; szabadon tarthatták egyházi közgyűléseiket és tanácskozhattak belügyeik elrendezése felett. Ez évben Nyíregyházán gyűltek össze az egyházkerület küldöttei, Szontágh Sámuel superintendens és Berzeviczy Gergely kerületi felügyelő elnöklete alatt.

Ez évben 78 ujonczjuttalék terheli a várost, míg 1815-ben csak 15.

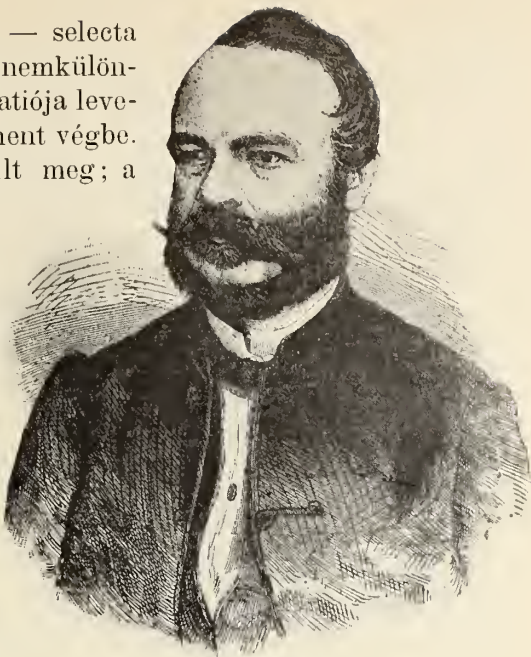
A közbátorság és jó rend előmozdítására a bevándorlókkal szemben szigorú intézkedést foganatosítanak; büntetéssel sujtják azt, aki bármely idegent a hatóság előzetes engedélye nélkül házába befogad, legyen az akár mesterlegény, akár szolgálcseléd, miáltal a város az elszaporodott csavargók előtt zárja be kapuit.

Inség.

Nagy drágaság és emberirtó inség következik most be két éven át, az országos rossz termés miatt. 1816. január 29-ik napján irtózatossá fagy pusztít és rombol. A gabona köblének ára 50, sőt 60, majd a következő 1817-ben 70—80 frtra emelkedik. A lakosok nagy része gyökereken és péppé főzött növényi táplálékon tengődik, melyet zsír nélkül fogyaszt el.

De még az inséges évek alatt is annyi körültekintő gondossággal teljesíti a tisztikar hivatását, hogy méltó az utókor elismerésére.

A városi választott képviselő — selecta communitas — egészen újra alakult, nemkülönben az „úriszék“ is, melynek restaurációja leveleki Molnár György elnöklete alatt ment végbe. Az úriszék kétféle elemekből alakult meg; a még jogaiban lévő gr. Károlyi földesúr tisztjeiből s felerészben az örök váltság jussán Nyiregyháza város polgáraiból.

LÓNYAY MENYHÉRT.

Szervezeti szabályok.

A Károlyi család itteni számvevője, Sárközy Antal helyét — a ki különben mindig jóindulattal viseltetett a nyiregyháziak iránt — Markos Mihály urad. ügyész foglalta el. E felvilágosodott gondolkozású és a város javát előmozdítani szerető tisztviselő új állásában is arra törekedett, hogy a városi tisztikarral egyetértve, a haladó kor igényeinek megfelelőleg rendeztesse be a város igazgatását, mi végből „a város pallérozódására vonatkozó tárgyak felett“ való tanácskozás czéljából 1817 márczius 20-án egybegyűjtötte a város eleit s 10 pontból álló utasítással Dióssy Tamás és Mányik Péter elnöklete alatt egy bizottságot küldtek ki a czélszerű szervezeti szabályok és pallérozódást emelő javaslatok megszerkesztésére. Ez intézkedés valóban erősen haladni és emelkedni vágyó érzékről tanúskodik. Az úriszék 1818. évi böjtelő havának 23. napján ugyancsak Markos Mihály uradalmi ügyész előlülése mellett azon igen fontos határozatot hozza: hogy Nyiregyháza város polgári alkotmányához képest a fontosabb tárgyaknak folytatására *egy 12 tagból álló szenátus alakíttatik* oly véggel, hogy fentartván ezután is a halasztást nem szenvedő és kisebb tekintetű peres dolgoknak egyenesen a bírák által leendő elintézését és az érdemlett fenyítékek kiszolgáltatását, jövőben a város gazdaságát, pénztárának számadását, kezelését és felülvizsgálását, a tisztek és cselédek kinevezését illető tárgyak, mind a senatus hatáskörébe esnek s általa hetenként egyszer tartandó tanácskozásban intéztetnek el. E testület három évre alakul s tagjai eskü mellett teljesítenek szolgálatot. Az első ilyen alapon szervezett szenátus tagjai ezek: Ns. Kovács András, Dióssy Tamás, Mányik Péter, Benkó István, Sulyán József, Moravszky Márton, Schier Venczel, Bodnár András, Angyalossy Pál, Riskó György, Meggyesi István, Barta György, kik felesküdvé, azonnal hozzáfogtak a hatáskörükbe sorozott ügyek elintézéséhez. Nyiregyháza város ügyeinek vezetése tehát ez időszereint a következő tényezők kezében volt: a *bírák és városi tisztikar*; a *senatus*; a 60 tagból álló *választott közönség*, melynek hatáskörébe mindazon ügyek elintézése tartozott, melyek a tisztikar és senatus működési körén kívül estek, ezenkívül a felsőbb felügyelet és ellenőrzés jogát gyakorolta; általában a várost érdeklő minden dologban döntőleg határozott; továbbá az *úriszék*, a birtokosság közös ügyeinek elintézésére; végül a nemesség is külön kormányzó testület által intéztette a maga ügyeit, melynek tagjai mindig a főbíró elnöklete alatt választottak.

Az 1819-ik év érlelte meg azon eszméket, melyeket az uradalmi ügyész

elnöklete alatt tartott két év előtti tanácskozás meghányt-vetett. Ugyanis január 19-én a város színe-java gyűlt egybe s a haladó korhoz nem illő számos elévült, de még mindig fennálló intézmény és szokás eltörlését követelte. A községi konyha megszűntével a *tisztviselők fizetését* emelte és rendszeresítette. Az okszerűbb gazdálkodás folytatása és felügyelet gyakorlása végett szervezte a *commissariusi állást* s ezzel megkönnyítette a terhessé vált bírói hivatalt.

A *commissarius* minden külső és belső megyei urak, uradalmi tisztek, katonák stationális utazásához szükségelt fuvarokat feljegyzni; személyazonosság igazolása végett ezektől igazolványt tartozik előkérni; a vízfordásról, őrlésről pontos könyvet vezet.

Mindezen teendők teljesítéséhez rendelkezésére áll a *városgazda*, a ki feloldoztatván a községi konyha megszűntével annak administrációjától, úgyszólván teljesen szabaddá lett; nemkülönben ennek alantasa a *kertgazda*.

Kimondatik, hogy a *commissarius* által vezetett könyvek megőrzendők.

Tisztviselők
fizetése.

A tisztviselők fizetését következőkben határozták meg: *Főbíró* 400 Rf., *vicebíró* 300 Rf.; a *fiscalis*, fő- és *vicenotariusi* hivatalok deputatumaí a régiek maradnak; *commissarius* fizetése 400 Rf., 8 köből gabona, 4 k. buza, 1 k. kása, 1 mázsa só, egy mázsa hus, egy mázsa faggyu, egy öl fa és egy darab hizott sertés; *apró perekért* 8 garas. A *városi gazda* fizetése 200 Rf., *perceptoré* 400 Rf., *kertgazda* és *kvártélymesteré* 50—50 Rf., *esküdt* emberek egyenként 100—100 Rftot s kiküldetésekor 1—1 forintot kapnak; *kisbíró*, *tizedesek* 80—80 frt; kiküldetésekor 24 órán túl 1 Rf. diurnumot kapnak.

A városi cselédség szerény conventióját is megszabja a képviselő, részint készpénzben, részint ruhában és egyéb természetbeli illetményekben.

A belső szervezkedés mellett kiváló gondot fordít az előljáróság a *gazdálkodás* mennél szélesebb körben való kiterjesztésére, s a mi földterület a közelben csak kibérelhető volt, azt siet a lakosok javára biztosítani.

A róm. kath.
paróchia építése.

A város fenkölt gondolkodásáról tanúskodik azon nemes cselekedete, hogy a r. k. paróchia felépítéséhez jelentékeny összeggel járul hozzá; ugyanis az előljáróság 100 házhelyet osztott ki a lakosok között 40 frtjával és kezelési költség ezimén beszedendő 2 frtjával. Ez összeg fele földesúri jogon Nyíregyházát illeté, melyet egészben a r. k. paróchia felépítésére ajánlott fel; a paróchia még 1819-ben el nem készült s a helybeli r. k. lelkész, Müller József kanonok a város tulajdonát képező egyik épületben bírt lakást.

Szigetek és
laposok.

Felmérette a város azon apróbb, mivelés alatt álló szigeteket és laposokat, melyek a nádasok között elhagyatva lappangtak és csak lassanként kerültek művelés alá, mivel a mocsarak miatt ezeket megközelíteni bajos volt. Ma már híre-hamva sincs a legtöbbjének, de elnevezésük egy része ma is ismeretes és reánk nézve érdekes: Elősziget, Kisbíró-szigetje, Forgács- és Vígvár-sziget, Tóth Tamás-sz., Horgoló -sz., Balázs, Csikós, Pap-sz., Csikos-hát, Róka-Lyukas-hát, Fördös-hát, Nagy Gróf laposa, Hosszu-hát, Kis gróf farkasa, -ludasa, Előhát, Bivalyhát, Rikács farka, Bete-hát, Bete-ere, Rikács-ere, Vesszős-Fenek, Csire-Monyas, Fördös-Farka, Nagy-Szeles, Lencses, Ludas, Sajtos és még 8 más névtelen lapos területe 1918 $\frac{3}{4}$ holdat tett ki.

De mindezen intézkedések csak apróságok azon fontos eseményhez képest, mely ez évben veszi kezdetét. Benkő István főbíró számos hasonló gondolkozású előkelőbb polgárral egyetértve, újabb híveket szerzett azon eszmének, hogy a város a gróf Károlyi familiától is váltsa meg magát s legyen végre teljesen a maga ura. Hosszas előkészítés után a főbíró a városháza udvarára közgyűlésre hívta meg a lakosokat s itt az egybegyűlt tömeg egyhangu lelkesedéssel hozta meg határozatát, hogy a *határ másik felének tulajdonjogát is bármi áron meg fogják szerezni a maguk részére*.

Az első esedező levelet aug. 4-én intézte a város a gróf Károlyi család tagjaihoz, kik közül *István* esász. és kir. kamarás ekkor 24 éves, házas,

Lajos 22 éves cs. és k. kamarás, György 21 éves, főhadnagy volt; a nőtestvérek közül Mária gr. Könyigsegné, már ekkor 60,000 forinttal a család részéről kielégítetett, örökséggel bíró még *Franziska*, gr. Sztáray Albertné és *Jozeffa* gr. Trautmansdorff József bajor udvari követ neje volt.

Az esedező levelet Benkő István főbíró, ns. Kovács András és Miskolczi Mátyás érdemes főjegyzőből álló küldöttség vitte a grófok elé, kik szíves figyelemben részesíték a város küldötteit s megnyugtató ígérettel bocsáták őket hazafelé.

1824. április hó 23-án jelent meg Nyíregyházán a grófi család képviselőjében Réthei-Róth József jószágigazgató, kivel az előzetes szerződést megkötötték; 730,000

váltó forintban alkudván meg az itteni egész Károlyi birtok örök megváltásáért. — De mielőtt ezen előzetes ideiglenes szerződést is megkötötték volna, az igazgató kérdést intézett hozzájuk, ha vajjon képesek-e ezen tekintélyes összeget a kitűzött határidőkben pontosan kifizetni és időt engedett ügyeik rendezésére. A bírák és előljárók, tartva némi egyenetlenség bekövetkezésétől, még egyszer közgyűlésre hívták meg a népet az ev. templomba, hol Bónis Sámuel szolgabíró és Kriston András m. esküdt jelenlétében felvilágosították az újabb váltság körülményeiről s egy nagyobb kölcsön-felvétel szükségéről. A nép örömmel beleegyezett mindenbe, csak-hogy szabad és független úr legyen birtokán. A művelet keresztülvitelére teljes hatáskörrel Benkő István főbíró, Kovács András, Draskóczy Sámuel, Kobilitz Dániel és Sulyán József bizattak meg. Ezek Pestre menvén, a teljhatalmu jószágigazgatóval, a királyi táblán, Szögyényi Lajos personalis előtt 1824. szeptember 13-án megkötötték a szerződést s egyidejűleg az első százezer forintot is lefizették; a hátralévő összeget pedig két részletben kötelesek lefizetni, u. m. 1825. évi január 1-én és ugyanezen évi december végéig 5%-kal együtt; ha pedig bármi oknál fogva nem volnának képesek a kikötött határidőn belül kötelezettségüknek eleget tenni, ez esetben 6% jár a tőke után; a végleges fassiót csak akkor adja ki a grófi család, ha teljes kielégítést nyer, addig pedig csak „bérlok”-nek és nem földesuraknak tekintsék magukat.

A kölcsönök előteremtése szükségessé tette a város összes javainak hiteles megbecsülését, melyről Szabolcs vármegyének N.-Kállóban 1824. évi június 16-án tartott közgyűlése ad bizonyáglevelet.

A hites szakemberek közreműködésével kiállított vagyonbecslő levél szerint a város 1200 hold területen fekszik, 12,600 lakosa van; ezek közt 384 mesterember, a többi földművelő. Zsidó lakosa egy sincs.

A város határa némely helyen homokos, de nagyjából jó fekete földből áll, közepes termékenységű; határterülete 36,400 hold (1804-ben 36,201 h.), melynek felét már 20 év óta bírja a város tulajdonjoggal. Ezen területből leszámítva az erdő, szőlőskertek és fél-város területét 1193 holdban, marad a város különös használatára 17,007 hold, melynek jövedelmét csak 2 forintban véve fel, jövedelmez 34,014 R. frtot.

IRÁNYI DÁNIEL.

A Károlyi-rész örök-váltása.

Városi javak megbecsülése.

Regale beneficiumok, serház, koresmák	12,000	frt	
A városi 1969 lakóház fele után eső évi census szerint 4 frt 30 krajczárjával	3802	„	30 kr.
Tíz bokortanyán épült malmai, egy kétkerekű vizimalma s szélmalma után	3240	„	— —
100 hold zálogos földnek jövedelme á 2 frt	200	„	— —
A 40 sectiora beosztott erdő évi jövedelme	400	„	— —
280 hold szőlő — fele a városé — census szerint	983	„	30 kr.
Országos és hetivásár-vám jövedelme	1,600	„	40 „
Boltbérletekből	352	„	48 „
Mészárszékek árendájából	640	„	— —
Salétrom és sziksó főzés után, illeték	93	„	— —
Bor- és pálinkába befektetett érték	2,000	„	— —
Serházban elhelyezett forgó-tőke	1,506	„	— —
A város aktív követelése magánosoknál	27,665	f.	30 kr.
Összesen	88,882	f.	28 kr.
Fundus instructus és épületekben	107,138	„	44 „ ³ / ₄ kr.
Összesen	196,021	„	12 „ ³ / ₄ kr.

természetesen az első évben megváltott földbirtok értékén felül.

A városnak kötelező terhe nincs; tartozik ugyan még az u. n. pótváltásból kifolyólag 37,939 frttal, de ez nem a város közönségét, hanem egyes lakosokat terhelő adósság, melyet az illetők részletenként kamattól fizetnek be; míg ellenben a városnak kamatokra elhelyezett pénzéből befolyó összeg teljesen fedezi a tisztikar fizetését; az egyes egyházak magok látják el szükségleteiket s e czímen semmi teher sem nehezül a város pénztárára.

Világosabban semmi sem bizonyít e város lakosainak szorgalma, lelkiismeretessége, takarékosága és pontossága mellett, mint azon körülmény, hogy a két váltás megejtésére rövid egy pár évtized alatt szükséges óriás összegeket mindig a kitűzött határidőn belől fizette meg, s hogy a második váltás alkalmából összesen 368,750 frtot vett fel kölesön csupán, még pedig a szükséghez képest különböző időben 28 hitelezőtől s ezekkel szemben is a legpontosabban róttá le tartozását.

A gróf Károlyi családtól történt örökváltásból esett egy-egy házra 64 p. frt; egy kötélalj föld után 68 p. f., egy nyilas szőlő után 64 p. f., egy nyilas kert után 50 p. f.

A váltásról szóló generalis nyugtát Praznovszky József urad. főpénztárnok állította ki a város részére 1828. évi Boldogasszony havának 24-ik napján.

Örömmünnep az örökváltás alkalmából.

A teljes váltás által megszerzett szabadság és önállóság érzete bátorítólág, emelőleg hatott az egész lakosságra, fokozta munkaerejét, nevelte önbecsérzetét, eltöltötte lelkét Isten iránt való hálával, és kegyelettel az alapvető apák emléke iránt. A nép örömmünnepet ült s a hangos lelkesedést az evang. templom előtt felállított mozsarak hirdették, míg az összes templomokban ünnepélyes isteniszteletben adott hálát e nép a megsegítő gondviselő Istennek kegyelmeért.

Országszerte feltűnést keltett a lakosoknak az a nagyjelentőségű s korszakot alkotó eseménye, hogy az úrbéri viszonyból kibontakoztak, a nyomasztó jobbágyi bilinesekből megszabadultak a váltás által.

Miután Nyíregyháza kivívta önállóságát és teljes szabadságát, azonnal hozzálát belügyeinek rendezéséhez. Bizonyos rendszabályokat készít más városok példája szerint s ezeket jóváhagyás végett a megye elé terjeszti; ez azonban a statutumokban jogainak sérelmét látván, azokat meg nem erősíti, sőt egészen más szabályokat alkotva, küldöttei által végrehajtatja: a birói választást önkényesen megtartja, a választott communitás tagjait fölveszti, sőt 1827. február 11-én Bónis S. főszolgabíró és Kriston A. esküdt vezetése mellett az új tanácsot is megalkotja.

1827-ben íratta össze a város a tanyai földeket, mely alkalommal 27 bokorszállásról tétetik névszerint említés.

1827-iki adó.

Ugyanekkor 9616 frt 15 krt tett ki a város adója, melynek fedezetére 11,483 frtot vetettek ki a lakosokra; az 1866 frt 52 kr többletből a köz-költségek fedeztettek.

A következő évben nevezetes intézménnyel gyarapszik a város; Galanek főjegyző meleg szavakban ajánlja a kórház felépítését, „mely majdan számos ügyefogyottak baját van hivatva megenyhíteni“ s a mennyiben ennek felállítására és berendezésére a város tőkével nem rendelkezett, *közadakozásból* határozták el a kórház létesítését; még ez évben 2603 frt 25 kr. gyűlt be az alap javára; a jövő évben pedig 1170 frt 44 kr.

Kórházépítés.

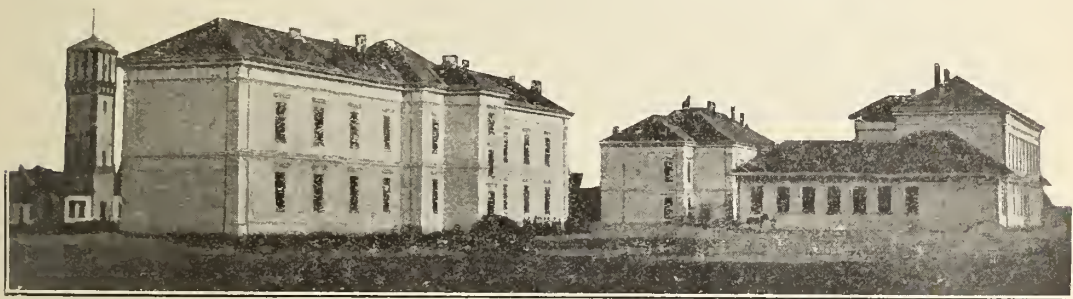
Az egyes ezéhek szigorúan őrködnek jogaik megőrzésén s körülszanczolják iparukat védelmező rendszabályokkal; így a kalapos ezéh kérelmére megtiltja a tanács a szalmakalapok árulását, miben a házi- és szabadipar fejlődése ellen emel korlátokat.

Az 1831-ik évben föllépett óriási kolera pusztítása ezeret meghaladó lakosától fosztja meg a várost.

1831-iki kolera.

Kevés, de fenkölt gondolkozású polgárai e városnak megalkotják a „Magyar olvasó társaságot“, a magyar műveltség terjesztése, különösen a *magyar nyelvben való haladás* és a társas élet emelése czéljából.

„Magyar olvasótársaság“.

AZ ERZSÉBET-KÓRHÁZ.

Még alig hegedtek be a pusztító kolera által ejtett sebek, már ismét újabb csapás éri a várost. 1832. aug. 11-én 138 házat hamvasztott el a tűz.

Tűzvész.

Két év mulva ismét hatalmas földrengés rémíté meg a lakosságot; október 15-én reggeli 8 órakor borzalmas földalatti moraj előzte meg a város alatt elvonuló rengést, iszonyu erővel mozgatván meg a legszilárdabb épületeket; a házak inogtak, kéményeik lezuhantak, megrepedt az evang. templom erős boltozata s a régi ref. templom falai is. — A halálra rémült nép október 31-én újra átélte a veszedelmet, jóllehet a földrengés nem volt oly nagy, mint első alkalommal.

Földrengés.

A megyétől alkotott rendszabályok megszorítását nehezen tűrte a földesúri hatalom alól fölszabadult önálló lakosság, s a jobbak szívében folyton ott élt gondolata annak, hogy a teljes szabadság elnyerésének útját böles intézkedések életbeléptetésével, pártfogók megszerzésével készítse elő. Különösen az képezi forró vágyukat, hogy *rendezett várossá* legyenek, a belkormányzás, bíraskodás jogát szabadon élvezhessék, mire nézve magától a királytól akarnak privilégiumot szerezni, mely a minden irányban annyira szükséges rend fentartását oly népes városban egyedül képes biztosítani.

Önállóságra törekvés.

Még az 1832 ben megindított mozgalom élén Incegy György, Báthy Károly, Galánffy Dániel, Kralovánszky András és Draskóczy Sámuel állanak, kik az akkori befolyásos udvari ágenshez, Biermann Mihályhoz fordulnak tanácsért, négy kérdésre nézve kérvén tőle felvilágosítást: Van-e reménye a városnak jelen állapotában arra nézve, hogy a privilégiumot megszerezheti? Ha a két tanács még a felségfolyamodvány beterjesztése előtt egyesítettik, megkapja e ilyen alakban a megerősítést? Lehet-e reményük

arra nézve, hogy a peres eljárásnál az appelláta egyenesen a törvényszékhez intéztessék? és végül mennyibe kerülne mindezeknek keresztülvitele?

Az udvari ágens már 10 nap múlva, október 27-én k. levelében megadja a kellő felvilágosításokat és az eljárásra nézve a kellő utasításokat, különösen a két tanács egyesítése körül felmerült aggályokat oszlatván elügyesen, a mennyiben megnyugtatta őket, hogy a *fekvő vagyont* illető kérdésekben az egyesített tanács minden különbség nélkül lesz jogosítva ítéletet hozni a nemesek és nemtelenek peres ügyeiben, mert fundusaiknak eredetéből törvényesen következik az, hogy ugyanazon egy bíróság alá tartozzanak. — Egyúttal figyelmezteti őket az udvari ágens arra is, hogy a túlbuzgó polgárok azon törekvésével, mely szerint Nyíregyházát a szabad királyi városok sorába kívánják emelni, már csak azon indokból is hagyjanak fel ez időszert, mert ez oly terheket róna rájuk, melyeknek elviselésére még képtelenek, másrésről legcsekélyebb ügyeiknek helybenhagyását a helytartó tanács akarátának rendelné alá.

Nyíregyháza „privilegiuma.”

Ez alapos felvilágosítás után megelégszenek tehát a régen óhajtott „privilegium” elnyerésével, mely kívánságuk hosszas előzetes tárgyalás és több oldalról felterjesztett információ után, teljesült. V. Ferdinánd király Ischlben, 1837. évi Kisasszonyhava 31-ik napján írta alá az okmányt, melynek 13-ik pontja megadja azt a jogot, hogy e város közönsége magát Szabad és Privilegiált Nyír-Egyháza Közönségének nevezhesse.

A vármegye 1838. évi január 22-ik napján hirdeti ki hivatalosan a királyi leiratot; a gyűlésen *Kállay* Péter első alispán elnökölt, melyen a város előrehaladásának és további emelkedésének új ösvényt nyitó privilegium kihirdettetett. — Örömmünnepe volt e nap Nyíregyházának. Részt vettek abban *Farkas* Ignác, a megye főjegyzője, *Desseffy* Emil és *Kálmán* grófok, a megye tekintélyes földbirtokosai, még a helyben állomásozó katonaság tisztikara is.

Képviselőtestület és tanács választása.

Nem is soká késett a város ügyeit ezen megnyert privilegium alapján berendezni s már február 13-án megválasztja az első képviselőtestületet és megalakítja a belső tanácsot.

Magyarosodás.

A magyarosodás is minden téren hódít és lassan bár, de biztosan foglal tért az anyanyelvükhöz még erősen ragaszkodó nép között. Az evang. egyház hazafias vezetői elhatározzák, hogy csak magyar nyelven írt hivatalos leveleket fogadnak és olvasnak el s más nyelvű levelekre se nem válaszolnak, se a felettes egyházi hatóság rendeleteit végre nem hajtják; mire 1840-ben június 8-án Komáromy József akkori főesperes magyarra fordítva küldi az első superintendensi körlevelet az egyház híveihez. A városi tisztikar, hivatalos körében, dícséretes törekvéssel magyar nyelven kezd érintkezni a köznéppel. bár kevés eredménnyel. Nagy Sámuel érdeemes evang. tanító ez időről vezetett naplójában azt mondja, hogy valóságos „magyarománia” dühöngött mindenfelé.

Inezédy György.

Az első polgármester, Inezédy György működése emlékezetes marad e város történetében. Nehéz körülmények közt, híven vitte hivatalát, de fáradtan kellett visszavonulnia a közbizalom elől, mely őt még az 1841-ben megejtett tisztújítás alkalmával is e pozícióra emelte. Helyére *Suták* Sámuel lép; főbíró id. *Trsztyánszky* Sámuel, kapitány-albíró *Reguly* Sámuel lesznek.

Kisdedővő.

A haladás szelleme érezhető a város azon elhatározásában, hogy a kis gyermekek felügyelete és korukhoz mért oktatása végett *ovodát* állít fel a központban.

A város jövedelmei fokozatosan emelkednek, különösen a malmok után befolyó jövedelem ez évben (1841) 6534 forintot teszen ki, vásárvámért 2264 frtot, regale fejében 15,756 frtot, összesen 24,554 forintot vesz be.

Pedig ez év a legszomorúbb esztendők egyike volt. Az iszonyú szárazság leperzselt

mindent, a nép alig aratott valamit s a kapásnövényeknek is csak fonyadt szárát takaríthatta be őszszel termés nélkül; a rossz termés és drágaság mellett számos betegség pusztított a lakosok között, főleg a forró láz szedte áldozatait. A dolgok ily állása mellett sürgősen kellett intézkedni a fellépő inség enyhítésén. Elhatározza a város egy *takarékmgártár* felállítását, más városok példájára.

Szárzaság.

Az 1842-ik évben a város tisztikara már az új házban végezte hivatalos dolgát, s hogy a közügyek iránt való érdeklődés mennél inkább felköltessék, elhatározza a képviselőt a nyilvános ülések tartását, a mi a város kormányzata iránt bizalmatlankodókban kellemes hangulatot szült.

Az iparkodás mellett bizonyít a nyíregyházi „dörzs gyufagyár felépítése és fentartására alakult részvény-egylet.“ A gyár csakugyan megkezdte működését s számos embernek — 20 gyermeknek is — nyújtott keresetet; gyártmányainak jósága mindenfelé elismerést nyert; Szarvas, Post, Pozsony, Eger, Kassa voltak fogyasztói a gyártmánynak. Rövid fennállása után 1846. június havában lángok martaléka lett s hamvai alá temette a vállalkozók további vállalkozási kedvét is.

Gyufagyár.

Az előljáróságot élénken foglalkoztatja a piac berendezése, utcák szabályozása, a városháza előtt egy *kövezetjárda* (első kő!) készítése, a jövedelmező dohánytermelés nagyobb elterjedésben való meghonosítása, az egészségügy érdekében a város területén fekvő víz-állóhelyek lecsapolása, a városi levéltár rendezése, a pusztai birtokok rendszeres, jövedelmezőbb kezelése, általában a közvagyon gyarapítása, kölesönügyek lebonyolítása, a személyes vagyonszolgálat, mindenben a jó rend fentartására irányzott törekvés.

1846 kiemelkedő eseménye, a csendes mederben úszó társadalmi élet felpozsdulásában, a nyíregyházi lakosok nőknél „*jótekonny egylet*“ való alakulása, mely testület mai napig kiváló buzgóságot teljesít a társadalom odaadó szolgálatában.

Jótekonny-egylet.

A városi tisztújítás ez évi december hó 16-ik napján ment végbe ünnepélyesen. A leköszönt Süták Sámuel polgármester helyére, a kijelölt bizottság javaslata alapján, Zsiska Mihályt választották meg; ki azonban hivatalt vállalni nem akarván, *Krajnyák János* megválasztott polgármesternek adott helyet. Főbíróul Kralovánszky András, albíró-kapitányul Juhász Mihályt, tiszti ügyészül Majerszky Lajost választották.

Nyíregyháza város a szabadságharcz alatt is élénk részt vett a nemzet, a haza küzdelmeiben.

Szabadságharcz.

A márczius 15-iki nagy eszmék proklamálásának megünneplése általános városi ünneppé tette május 14-ikét; minden templomban hálaadó ünnepet szenteltek e nap emlékére s Miklósi evang. lelkész magasztos beszédben ismertette híveivel e nap jelentőségét.

Május 29-én e város 42 önkéntes ifja esküdt fel Nagy-Kállóban a magyar honvédszázló alá s két nap mulva mintegy 800 nemzetőr tette le ugyanott az esküt az őrség zászlói előtt.

Bónis Sámuel közbenjárására Nyíregyháza város követválasztási jogot nyervén, országgyűlési képviselőjéül Hatzel Márton polgármestert választotta meg június 14-én; helyére Krajnyák Jánost emelik, halála után pedig Báthy (előbb Sztruhár) Károlyt, ki a legterhesebb 10 hónapon át viselte a polgármesteri tisztet, a német és muszka hadak átvonulása idején.

Követválasztási jog.

Szept. 17-én kelt levelében gr. Dégenfeld Imre főispán hívja fel a megyét s ezzel Nyíregyháza városát a haza vészterhes körülményei közt arra, hogy fegyverkezzenek.

A mindenfelé rivalgó harezi zajnál rémesebben hat e város lakosaira az ázsiai kolera kitörésének híre; az enyhe december 19–20-ika körül jelenik meg először városunkban a fekete halál s három nap alatt 60 emberéletet követel; szerencsére a beállott szigorú tél határt vet pusztításainak, hogy a jövő tavaszon annál féktelenebbül folytassa gyilkos mészárlását.

Ismét kolera.

1849. elején a halál angyala ismét elrémítő módon szedi adóját; az első két hó alatt 500 halottja van a városnak, ezek között 290 ág. ev. mult ki a szállásokon.

A márczius 15-nek első évfordulóját soha nem látott lelkesedéssel üli meg a város; istentisztelettel és egyéb, az ünnepély méltóságát emelő külsőségekkel akar tanúskodni arról, hogy a magasztos eszmékért hevül és hevülni fog, míg e városnak egy fia leszen. Hasonló lelkes öröm közt üli meg május 6-án az április hó 13-án Debreczenben kihirdetett „Függetlenségi nyilatkozat“ emlékét; de ezzel hosszú időre elnémúl az ünnepi zaj... Szomorúság, gyász, zaklatás lépnek helyébe.

A kolera egyre pusztít; a vereségek híre ijedelemmel tölti be a magyar nemzet szívét; a muszka hadak közeledése borzadályt ébreszt mindenfelé.

A papság veres zászlóval kezében. harangok zúgása mellett, járja be június 27-én a város utcait, általános felkelésre serkentve a népet a közeledő óriási veszedelemmel szemben.

Oroszok Nyiregyházán.

A muszka sereg csakugyan közeledik; június 28-án Tokaj felől vonul Nyiregyháza felé; a kémszemlére kiküldött Kőműves Károly borzasztó hírekkel tér meg: a muszka átkelt a Tiszán! A lakosok menekülnek, ki merre s hova tud: szőlőkbe, kertekbe, erdőbe, a távolabb eső tanyákra bújdosik. Egy nap alatt kihalt, néptelenné lesz a város, esupán az előljárásiág *bátrabb* tagjai és a teljesen magokra hagyatott szegények maradnak vissza, hogy átéljék a rémület napjait.

Már június 29-én estvéli 7 órakor két század kozák érkezik a város alá, 10—10 főből álló csapatokra oszolva nyargalja be a néptelen város utcait, kenyeret, zabot rekvirálva a lakosoktól, feltörrik a magtárt, kiürítik tartalmát s mindent elrabolnak, a mit lehet.

Már június 30-án reggel előőrsök portyáznak a tokaji úthoz közel eső tanyákon; július 1-én áradatképpen megérkezik az egész sereg. A gyalogság a búzapiacson és belsőtéren ütött tanyát, mintegy 6000 ember, míg a lovaság 50 ágyúval a vásártéren helyezkedik el, mindkét felől véd csapat gyanánt néhány száz gyalogos maradt a városon kívül.

A zuhogó záporban bevonuló, átázott muszka sereg egész éjjel esatángolt a város utcaiban, élelmiszereket zsákmányolva s minden mozgósítható fadarabot, kerítést összeszedett, hogy a város terein lobogó tűzmáglyák mellett szárítkozzék. Miután alaposan kifosztotta a várost s a kállói pusztai gulyából 60 ökröt kiszakított, július 2-án felszedte sátraikat s vonulni kezdett Ujfehértó felé. Sztruhár polgármester a követelt fogatokat előteremteni képtelen lévén a pusztán hagyott városban, lófarkára akarta őt köztetni a vezénylő tiszt s megrémítésül végighurezoltatni az utcaikon; de Hatzel, Pozsonyi doktor és Máj Adolf nyájas szavú felvilágosításai után kimenekült borzasztó helyzetéből.

Hatzel Antal.

A tisztviselők nélkül árván maradt népben egyedül az öreg *Hatzel Antal* tartotta a lelket: az ő erélye, ébersége és hűsége mentette meg e várost a végelpusztulástól. A többi tisztviselők közül Nádasi János h. főbíró, Domján Sámuel tanácsos, Soltész József árvagyám és Sulyán János kapitány állották meg esupán helyüket.

Az elvonult muszka sereg újra visszahömpölyög Tokaj felé; de a dühöngő kolera miatt nem mernek megszállani a városban és a pazonyi út végén álló, u. n. „Morgó“ koresma körül ütnek tábor; onnan barangolják be jul. 6—7-én az ó- és új szőlőskerteket, s a közelben elterülő, még eddig épségben álló mezőt letarolják. Szemtanúk állítása szerint az éretlen tökök, ugorkát, tengerit állati módon, nyers alakban falják fel. Az utócsapatot képező lovaskozások — a tábor elindulása után — mitsem törődve a kolerrával, beszágulják a várost, a tanyákat s újra kifosztják a lakosságot: 110 drb marháat rabolnak el a legelő gulyából és hajtják a sereg után.

Ezalatt az életben maradt választott közönség tagjai, a szomorú és lesújtó helyzetben tanácskozássra gyűlnek össze jul. 16-án; de tanácstalauul mennek szét, mert a gyűlés méltó haraggal sújtja azon gyáva tisztviselőket, kik a veszély idején elrejtöztek, mire *Galánfy János* főbíró leköszön s helyére *Soltész József* választatik.

Görgey Artur.

Már július 27-én Görgey Artur tábornok vonul át a városon kevés

kísérettel; 29—30-án pedig táborának zöme érkezik a város alá s a kolera miatt szintén csak a nyugati oldalon elterülő pázsíton telepszik le s tölti át az éjet.

Alig távozik el a magyar sereg Debreczen felé, ismét a muszka tábor lép nyomába s aug. 2-án már a muszka előőrsök nyargalják be a várost több polgárt hurezolva innen magukkal Tokajba a generális elé, kiket azonban — a magyar sereg állapotáról és elvonulási irányáról adott felvilágosítás után — szabadon bocsátanak.

A muszka sereg folyton özönlött Tokaj felől; a zsákmányolásnak se hossza, se vége; a tanyákon szerte barangoló muszkák közül igen sokat agyonvert a lakosság, ami tudomására esvén a parancsnoknak, aug. 12-én elfogatja Sulyán kapitányt és börtönbe veti.

DR. WEKERLE SÁNDOR.

A világosi gyászos fegyverletétel után, épen úgy kijut a városnak az átvonuló seregek zaklatásából, mint eddigelé; már aug. 16-án Paskievics, 19-én Constantin nagyherceg siet át Nyiregyházán Varsóba, s a szállongó hír szerint viszi magával a békefeltételeket a czár elé.

Világos után.

A muszka sereg zöme aug. 27-én vonul be a városba s ettől kezdve 10 napon át, naponként 6—7 ezer embert kell ellátni mindennel az előjárásnak. Emberfeletti erőt kifejtve hordják össze az élelmi szereket s látnak el 60—70 ezer embert alig néhány nap alatt.

Az osztrák hadsereg előrelátóbb volt a muszkánál; szept. 23-án hirtelen meglepven küldötteivel a várost, a polgárság minden fegyverét beköveteli és csak ezután — 27-én — jelenik meg a hadviselés alatt az első német katonaság e város falai közt. A kizsart és tönkrement népre még az is ólomsúly gyanánt nehezedik, hogy készletben lévő Kossuth-bankjegyeit beváltani nem tudja s az értéket vesztett jegyekért vásárolni semmit se képes.

Osztrák hadak Nyiregyházán.

Hogy mi jött ezután? Azt leírni nehéz. A kaszinót bezárták; Hatzel Márton volt országgyűlési képviselőt még 1849. okt. 14-én fogták el, de csak 1850. április 14-én érkezett ügyében megkeresés a városhoz Kállay Ubul főszolgabírótól, melyben jelleme és érzelmei felől kér felvilágosítást; ugyanekkor kérdi a tanácstól, hogy miféle rablást, dúlást, zsarolást, elfogatást vittek véghez a *forradalom* idejében a *magyarok*? A tanács 24 óra alatt szerzi be a helybeli lelkészekről a megszerezhető adatokat s azt adja válaszul a csász. szolgabírónak, hogy *Hatzel becsületes ember s a magyar sereg soha semmi bajt e városban nem okozott*. Perger János r. k. lelkész nem adott semmi felvilágosítást a hozzá intézett megkeresésre, betegséggel igazolta hallgatását.

Hatzel Márton.

Drevenyák es. biztos jelenlétében hirdették ki a templomokban 1851.

febr. 10-én az osztrák monarchiai constitutiót, az úgynevezett „octroirte Reichverfassungot.“

A háboru viszontagságain és kolerán kívül egyéb bajok is sújtották a várost; 1849. április 14-én tűzvész pusztította el a pazonyi utcza egy részét; 1850-ben június 3-án jég seperte el a szépen mutatkozó szőlőtermést.

Lakosság
1850-ben.

A lakosok száma a sok csapás következtében nagyon leapadt; a városi és tanyai 3825 lakóházban 13,118 lakos található; nem szerint 6475 férfi és 6643 nő; nemzetiség szerint: magyar 4266, tót 8764, zsidó 60; német 28; vallás szerint: ág. ev. 10,179, r. k. 1534, orosz 955, ev. ref. 490, zsidó 60.

E szomorú időben, midőn az alkotmányos életet az önkény uralma nyomta el, a közönség keveset törődött a közügyek menetével; az egyes testületek, felekezetek visszahuzódva intézték el dolgaikat és csak arra ügyeltek, hogy a mindentlátó császári biztosok szemei előtt valami törvénybe ütközöt el ne kövessenek; a gyülekezés be lévén tiltva, a társasélet egészen megszűnt, az emberek félték egymástól, inkább kerülték, mint keresték egymást. A tisztviselőket a megye főnöke nevezte ki a saját embereiből, kedve szerint szabván meg fizetéseiket. A kapitányi hivatal megszűnt, minélfogva a polgármesteri teendők rendkívül megsaporodtak; a polgármester segítségére Bay Ferencz ideiglenes megyefőnök az eddigi kapitányt, Szénfy Gusztávot nevezte ki; majd 1854-ben megszűnik mindkét aljegyzői állás.

A letelepülés
100-ik
évfordulója.

Még a letelepülés 100 éves évfordulóját is nyomott hangulatban üli meg 1853. nov. 27-én az evang. egyház gyülekezete, minden fény és külső társadalmi mozgalom nélkül, egyedül az Úr hajlékában adva hálát Istennek kegyelmeért, s adózva szívben, némán a kegyelet oltárán az előrelátó böles apák emlékének.

Hatalmas lökést adott a város anyagi jóléte további fejlődésének az 1854-ik év kiemelkedő két nevezetes eseménye, úgymint a tervbe vett *tisza-vidéki vasútvonalnak közvetlen Nyiregyházát érintő kiépítése s az osztr. nemzeti kölesönre vonatkozó szerződés* megkötése, mely utóbbi méhében hordja csiráját a mai szépen virágzó főgymnasium létesítésének.

Vasutépítés.

Márczius 14-én érkezett gróf Andrassy György és Zsedényi Ede felhívása a képviselőtestülethez, mely nyilatkozatra hívja fel a várost arra nézve, hogy az alakulóban lévő társulat által kiépíttetni szándékolt vasútvonal létesítéséhez, még pedig az előmunkálatokra szükségelt 30 ezer forinthez s engedély megnyerése esetén a földterület kisajátításához mennyivel volna hajlandó hozzájárulni? A polgárok május hó 10-én meghozzák a határozatot, mely szerint az előmunkálatok költségeihez 3000 forintra, sőt a szükséghez képest arányosan, többel is készségesen hozzájárulnak, ugyanesak a vasút ezéljaira megkivánt minden földterületet — a földesúri jog fentartása mellett — ingyen ajánlanak fel a társulat rendelkezésére s a város határában feltalálható kő- és homokhordási engedélyt minden kárpótlás nélkül megadják.

A város ezen határozatával valóban lényegesen hozzájárult a tisza-vidéki vasútvonal felépítéséhez.

Osztrák-nemzeti
kölesön.

Az osztrák-nemzeti kölesön szerződésének megkötése a másik nevezetes esemény, mely a köznapi tények özönéből kiemelkedik. Rózsahelyi megyei főnök ügyesen vitte a szót az aug. 28-ki gyűlésen. Az aláírt összeg fedezésére nézve az az üdvös gondolat érlelődött meg az előrelátóbb polgárok lelkében, hogy a várost környező, semmi hasznot nem hajtó prémföldek egy részét adja el s ossza ki a lakosok között; 2200 hold területet hasíta-

nak ki e czélből s 1200 □ölével számítva holdját 40—100 frton adják el a lakosoknak deczember 27-én.

A város emelkedéseért hevülő férfiak csapatában már 1856-ban új nevekkal is találkozunk.

Eddig csak kiválóbb ünnepélyek alkalmából hangzott fel a magyar nyelv az evang. egyház templomában. Az egyház hazafias gondolkozása mellett bizonyít az a tény, hogy az eddig tartani szokott *vasárnapi* tót nyelvű istentisztelet után az *első* magyar istentiszteletet tartotta meg.

Első magyar istentisztelet

A városi nemesek testülete is kezdettől fogva szívósan ragaszkodott jogainak megőrzéséhez, míg végre 1853-ban alkalmazkodva a megváltozott korszellem igényeihez, kimondja a végleges feloszlást; 1752 frt 52 kr pénztári készletét a város veszi át s a „Zabolcher k. k. Comitats-Behörde“ ápr. 18-án kelt határozatával megengedi, hogy ez összeg városi közczélra — megállapodás szerint — a kórházra fordíttassék. A nemesek utolsó hadnagya Trsztyánszky Dániel, pénztárnoka Kovács Béni, alhadnagya Kovács Sámuel voltak; irataikat és leltárukat megőrzés végett a városi levéltár vette át.

A számos viszontagság, kolera, muszkainvázio, elszegényedés folytán megcsappant lakosok száma jelentékenyen emelkedik ismét az utóbbi néhány év alatt; már 1857-ben 17,416 lélek lakja Nyíregyházát. Különösen a r. k. egyház hívei szaporodnak rohamosan újabb beköltözők által. Vallásfelekezetek szerint különben így oszlik meg a lakosság: ág ev. 11,568; r. k. 3450; görög kath. 1798; reform. 600; izraeliták a kimutatásban felvéve nincsenek.

Lakosok száma 1857-ben.

Leirhatatlan volt az öröm, midőn 1858. évi szept. 5-én az *első vasúti vonat* robogott be, az út építéséhez szükséges anyagokat szállítva hozzánk. A vasútlétesítő társulat fejeit, gróf Andrássy Györgyöt és Zsedényi Edét, testületileg üdvözölte a város előljárósága. Az egész város hazafias lelkesedéssel ülte meg 1860. május 1-én a „Széchenyi-ünnepélyt.“

Széchenyi-ünnep

Az alkotmányos élet derűvel biztató hajnalán 1861-ben a megyében és városban megindulnak a tisztujítást megelőző mozgalmak. A megye és a város közötti érintkezést ez időben, egész 1867-ig, *Kovách Gerő* és *Vidliczkay József* közvetítik; a megyei restauráció után Nyíregyháza alakítja meg tisztikarát febr. 15-én. Két párt áll szemben: Meskó Sámuel és Bodnár István hívei; a polgármesterül megválasztott Meskót este fáklyás-zenével tisztelték meg a polgárok. Meskó még ez évi nov. 15-én lemond állásáról, megbotránkozva az alkotmány sértő rendeleteken s a helyébe ideiglenesen megválasztott Draskóczy Sámuel nov. 17-én tiszteleg N.-Kállóban a cs. k. kormánybiztos előtt.

Még nagyobb hullámokat vert fel a követválasztási mozgalom ugyanezen évben; febr. 24-én Kovács Gergely igen lelkes, ma is élő derék hazafi és Benczur Miklós érdemes jelöltek körül sorakoztak a választók s Benczurt választották meg 51 szótöbbséggel követté. Az izraelita választók ellen Kőmives Károly óvást emel, de a választmány felvilágosult tagjai kimondják az izraeliták választási képességét.

Választási mozgalmak.

Ugyanekkor tartja éberségben az ev. egyház híveit is a lelkészválasztási mozgalom; viszályoknak, régi pártoskodásnak vet véget a febr. 3-ki *békés* papválasztás, midőn egyértelemmel *Bartholomaeidesz János* lelkész-esperest választják meg lelkipásztorul.

Nemes gondolkozás szüleménye a város azon határozata, hogy a kebelbeli egyházak földjei és házai után az adó fizetését magára vállalja; kiegyezik a r. k. egyházzal a patronátusi joggal járó kötelezettségre nézve, melynek fejében nyolczezer forint fizetésére kötelezi magát oly módon, hogy a különben felmondható tőke 6% mellett a város kezelése alatt marad.

A patronátusi jog megváltása.

De mindezeknél maradandóbb emlékű a városnak az a nagylelkű

Felekezetek segí-
lyezése.

elhatározása, hogy a rövid idő múlva visszakapott kényszerkölesönből végrehajtotta a köznevelésügyet felkaroló régebbi határozatát, tényleg kiosztván a felekezetek között birtokarány szerint 147,000 pforintot; melyből a r. k. egyház 22, az ev. ref. 10, a g. k. 12 s az izraelita hitközség 3 ezer forintot kaptak iskolai célra; míg az evang. egyháznak 100,000 forintot szavaz meg azon határozott kikötéssel, hogy e tőke egy ev. algymnasiumnak ezen város kebelében való alkotására és örökös fentartására szolgálandó alapul. Az alapítólevél lelkes hazafiúi érzellemmel írja körül a jelentékeny adomány kihasználását; tannyelvül örök időkre a *magyart* jelöli meg s kizárja „*a testvéri szeretetalapítvány jövedelem-élvezetéből azokat, (tanár—tanítvány), kik a nemzetiségek szent nevével átkos játékot üző bűjtogatók.*“

Az alkotmányos élet hajnalának pírja elhalványul ismét; fellép a régi önkény, régi zaklatás. A hatóságokat felfüggesztik, az új tisztviselőket a császár hűségére esketi fel Dobsa főszolgabíró; de Gráf Mór, Riszdorfer János, Vas András megtagadják az eskü letételét (febr. 8.); néhány nap múlva az alkotmányos érületü Meskó polgármester helyébe Ujhelyi (Vihelyi) Róbertet *nevezi ki* a megyefőnök.

Kaszinó.

Az 1863. évtől kezdve a társadalmi élet pezsdülni kezd; a kaszinó újra központjává válik a korszerű eszmék megbeszélésének, elnököül a köztisztviselőben álló Bodnár István, volt városi tanácsos és h. polgármestert választják meg; az inségesek javára egyik műkedvelő-előadás a másikat követi: „Szökő-év“, „Mátyás Diák“, „Csikós“ kerülnek színre. A magyar nyelv már az alsóbb rétegekben is erősen terjed.

A határ újra 800 hold földdel növekedik, melyet ez évben vásárol meg a város Kállay Ubultól kedvező áron.

Különben ez év, az országos szárazság miatt, gyászos betűkkel van beírva a város történetébe. Itt is felüti fejét az inség rémes alakja. A pusztító aszály folytán keletkezett nyomor enyhítésére bizottság alakul Ujhelyi Róbert vezetése alatt, mely a telhetlenné vált földművelők részére kenyér- és vetőmagra kölcsönért folyamodik a kormányhoz, három év múlva igérvén ennek készpénzben leendő visszafizetését.

Aszály.

A sokat szenvedett hazára jobb napok világa derül.

Alkotmány
visszaállítása.

Megdobban a nemesen érző, felséges királyi szív s el van tökélve, hogy hű magyarjainak alkotmányát visszaállítja. Az 1865 szept. 17-én megjelent császári manifestum ez évi decz. 10-ére hívja össze az országgyűlést Budapestre.

Választási moz-
galmak.

Az ország szíve lelkes örömmel dobban vissza a fejedelmi magas elhatározás hallatára s mindenfelé — városunkban is — megindulnak a képviselő választás mozgalmak.

Bánó József és Riszdorfer János jelöltek nevei olvashatók a városszerte lobogó nemzeti zászlókon, s a Bánó neve kerül ki győztesként az urnából.

Alig simúltak el a képviselő-választási mozgalmak hullámai, már a városi alkotmányos tisztujítás előkészülete veszi kezdetét. Egyértelemben, lelkesedéssel kiáltják ki 1866. június 23-án *Meskó* Sámuel polgármesternek, kinek jellemzilárdságát, hazafiúi hűségét jutalmazta meg a választás; miután ő a megválasztást el nem fogadja, *Jármy* Menyhértet emelik a polgármesteri székbe; ugyanesak főbíróul Palicz Mihály, tanácsosul Szakay Endre választatik meg.

Gőzmalom.

A városi malomiparnak hatalmas versenytársa támadt Jéger Józsefben, ki a várossal határos orosi birtokon az *első gőzmalom*ot állíttatta fel.

A nemzetnek a békét 1867 hozza meg. Nyíregyháza fényes kivilágítással ünnepli az *alkotmányos újkor* hajnalát, hála-istenitiszteletekben hang-

zik fel a szabaddá lett keblek zsolozsmája febr. 26-án; diszküldöttség tolmácsolja a város üdvözlét a n. kir. miniszterium és a haza bőlese, Deák Ferencz előtt Budapesten.

Ezután kezdődik a tisztújítási mozgalom. Jármey Menyhért és Meskó Sámuel polgármester-jelöltek körül tömörülnek a választók; az első érdemes férfiú visszalépése után még egyszer látjuk a város élén a szilárd jellemű Meskó Sámuel máj. 31-én. A tisztikar így alakul: főjegyző Riszdorfer János, tanácsjegyző Saáry Pál; főkapitány Kralovánszky Gyula, ügyész Kralovánszky Mór; tisztgyám Kralovánszky László. Főbíró Palicz Mihály. Tanácsnokok: Sztárek Ferencz, Szénfy Gusztáv, Szakai Endre, Galánfi Lajos. Közigazgatásiak: Gráf Mór, Vad András, Oltványi Endre.

E tisztikarral indul meg a régi város a haladás lépcsőjén fölfelé a mai város felé.

Feljegyzésre méltó, hogy a tisztújítás alkalmából a május 28-iki közgyűlés határozatilag kimondja, hogy az izraeliták szavazati joggal bírnak, s a mennyiben már a képviselőlet meg volt alakítva, de tagjai között izraeliták nem voltak, a jövőben megalakítandó képviselőletig a hitközség rabbiját, továbbá dr. Baruch Mór-Glück Dávid, dr. Flegmann Miksa, Hoffmann Adolf, Kornstein Ignác, Szamuely Baruch, Stern Emánuel és Schack Mór izraelita polgárokat fogadta tagokul a képviselőlet kebelébe.

A megyeház áttételének kérdése újra szőnyegre kerül a megyei közgyűlésen s 23 szótöbbséggel Nyíregyháza mellett dönt a közvélemény; természetesen a régi emlékü helyhez szító tüzes kisebbség ismét elodázza, sőt a jövő évi tavaszi közgyűlés feloldja e határozatot.

Ezen év legfontosabb eseményét képezi, hogy ekkor szerezte meg a város a közel 5000 holdas „Császárszállást”.

1869-ben egyhangulag Vidliczkay Józsefet választották meg képviselőül nagy öröm és lelkesedés között, ki kerületét — néhány év kivételével — egész haláláig képviselte.

Jéger József vállalkozó újra egy gyárral emeli iparunkat; korszerű berendezéssel bíró gőz-olajgyárat épít az orosi út mentén fekvő birtokán, mely naponta 50—60 métermázsa napraforgó-magot képes feldolgozni.

A virágzó Takarékpénztár mellé sorakozik a „Ipar- és Kereskedelmi bank”, mi által a hitelügyek kielégítése válik kényelmesebbé.

Az 1870 jan. 18-án befejezett népszámlálás szerint Nyíregyháza lakosainak száma 21,648; az egész községi terület áll 47,526 hold és 791 □ölből; melyből mívelt termőterület 43,375 hold és 1359 □öl, a többi legelő és terméketlen rész.

A GÖR. KATH. TEMPLOM.

Izraeliták szavazati joga.

Vidliczkay József.

Olajgyár.

Népszámlálás 1870-ben.

Lónyay Menyhért
díszpolgár

Újra előtérbe lép a városi képviselő-testületben a megye áthelyezése-
ük kérdése; az ez ügyben készült memorandumot, a Lónyay Menyhért
pénzügyminiszter részére kiállított díszpolgári oklevéllel együtt viszi fel egy
küldöttség febr. 4-én Budapestre.

A múlt év tavaszán elhalt ref. lelkész, Gyöngyössy Sámuel helyére
Lukács Ödönt választja meg az egyház, ki hivatalát apr. 10-én foglalja el
s egy negyedszázadon át egyik jeles előharczosa lesz minden szépnek és
jónak e város társadalmában és közéletében.

Törvénysek.

Az 1871. április 28-án megjelent „Hivatalos Közlöny“ örömhírt hozott
Nyíregyházára nézve, a mennyiben az országgyűlési 25-ös bizottmány,
Szabolcs vármegye területére kiszabott egyik törvénysek helyül Nyíregy-
házát jelöli ki.

Új ev. ref.
templom.

Ugyanekkor határozza el a ref. egyház régi temploma helyén egy
újnak építését; isteniszteleteit az ev. templomban tartja szept. 19-től
kezdve.

1873 jan. 9. és 10-ik napján ejti meg a város Bónis Barnabás vezetése
mellett a tisztújítást. Polgármesterül a balpárt tevékeny elnökét, *Krasznay
Gábort* nyeri meg, kinek hasznos szolgálatai a város közügyei körül elvitáz-
hatatlanok s jóakarattal és szelid természetével nem csekély érdemeket szer-
zett az elkeseredett és szenvedélytől lángoló polgárok viszálykodásainak
lecsillapításában s a békés haladás megteremtésében.

Új városház át-
vétele.

A városháza épülete teljesen elkészülvén, az új tisztikar már itt kezdi
meg működését; az első képviselői gyűlés febr. 27-én ül benne össze, azon
a napon, midőn a város egyik kiérdemült polgármesterét, a 73 évet élt Jármay
Menyhértet kegyelettel kísérik sírjába. A városháza építésének felügyeletével
Krasznay Gábor, *Kovács Gergely*, *Kornstein Ignác*, *Riszdorfer János* és
Nikelszky Mátyás voltak megbízva. A hivatalos átvétel április hó 11-én tör-
tént, midőn a számadások felülvizsgálatánál kitűnt, hogy az építkezés jóval
nagyobb összeget emésztett fel az előirányozottnál s ez heves szóvitára
nyújtott ismét alkalmat, miért is a munkálatokat újra felülvizsgálta egy
küldöttség június 17-én s csak ennek megnyugtató jelentése után csillapodtak
le a kedélyek.

Serfőző ház.

A városnak kezdettől fogva saját serfőző-háza volt, melyet az utóbbi idő-
ben, már évek óta *Ashenbrenner Jakab*, *Szamuely Baruch*, *Máy Adolf* és
Nikelszky Mátyás közösen béreltek s különösen sörére fektetvén súlyt,
hízott marháikat a bécsi piacon nagy áron értékesítették; a társaság április
végén feloszlott, beszüntette a serfőzést.

Az új ref. templom alapját is ez év április hó 22-én tették le nagy
ünnepélylyel a ref. hívek, *Révész Bálint* superintendens jelenlétében.

1873-ban újra a kolera pusztít; június elején még csak 5—6 embert
ragad el naponként, de júliusban már 16—20 halottat temetnek el harang-
szó nélkül, mígnem megelégelve gyilkos munkáját, augusztus utolján
elpihen.

Az ev. egyháztanács fényes jelét adja magyarosító törekvésének; feb-
ruár 15-én elhatározza, hogy ezentúl *minden vasárnap* magyar nyelvű isteni-
sztelet is tartatik.

Pénzügyek ren-
dezése.

Komoly gondot okoz az előjáróságnak a város pénzügyi helyzetének
rendezése; a 14-98°-os 300,000 frtos drága kölesöntől való megszabadulás
és egyéb függő adóságok rendezése; mi végből *Joszka János* és *Zajác
József* szept. 4-én nyújtják be javasataikat: miképen szabadúlna meg a
város legkönnyebben terheitől, melyek további fejlődésére zsibbasztólag hat-

nak; egyik a kállai pusztá eladását, másik a pázsit földeknek 10 évi törlesztésre a lakosok közt „jogok” szerint való kiosztását hozza javaslatba. Csakugyan ez utóbbi vélemény győz az első felett. Később felveszik a 800,000 frt aranykölcsönt, melynek visszafizetési alapját a lakosoktól megvásárolt jogföldek törlesztése képezi.

E kölcsön azonban nem sokáig állott meg eredeti valóságában, hanem 610,000 frtban 50 évi törlesztési kölcsönre konvertáltatik, megkönnyítvén a jelen nemzedék teherviselését.

1875-ben szervezik a kir. *közjegyzőségeket*, és egyet Nyíregyházán is; s már április 12-én kinevezik *Somogyi Gyulát* kir. közjegyzőnek Nyíregyházára. A város hű fia, a közélet tevékeny bajnoka, csak nemes ügyekért hevülő jeles szónok, minden üdvös mozgalom mellett az elsők között áll és küzd; város, egyház, népiskolák, főgymnasium, takarékpénztár, vármegye... mindenütt látható nyomokat hagy hátra bátor felépése, hasznos működése.

Hosszas küzdelem előzte meg azon magasan kiemelkedő eseményt, hogy a megye székhelye Nyíregyháza legyen. Nem az ős N.-Kálló *ellen*, hanem egy ifjú, erős és még mindig izmosodó város *mellett* folyt a harc minden irányban.

A megye ugyanazon év szept. 12-én tartotta utolsó ülését N.-Kállóban, és már 16-án megkezdte az átköltözést Nyíregyházára, az új városház-palotában részére felajánlott északi oldalhelyiségekben, melyeket az új székház felépültéig használhat. Az első megyegyűlés 1875. november hó utolsó napján folyt le Bónis Barnabás főispán elnöklete alatt az új székhelyen, melyben a pázsitföldek felosztásának tervezete nyert megerősítést a törvényhatóság által.

A város, hogy a megyei hivatalok részére helyet biztosítson, a nagy vendéglő melletti u. n. kapitány-laktanyában helyezkedett el s a városház helyiségeit a vármegye hivatalai részére engedte át ingyen.

A képviselő elhatározza az egész város fokozatos kikövezését s még az 1876. év tavaszán a Sz.-Mihály-uteza kezdetétől a kállói-út végéig s a városháza északi szélétől a Szarvas-uteza elejéig eső terület kiköveztetését 1451 folyó öl hosszában s ugyancsak 1200 öl hoszu csatorna kiépítését.

1881-ben az összeírás fáradságos munkája 12 nap alatt véget ért; a város lakosainak száma 24168 lélek, kik közül a városban 15363, a tanyákon pedig 8805 tartózkodik. Vallásfelekezetek szerint: ág. ev. 12731; r. k. 4971; g. k. 2555; ev. ref. 1846, izrael. 2053; g. n. e. 12. E szerint 143 város között Nyíregyháza a 20-ik helyen állott az országban Miskolcz után, mely 24343 és Félégyháza előtt, mely 23816 lakost számlál. A város lakossága beköltözés által szaporodott, míg a megye létszáma az utóbbi tíz év alatt 4772 lélekkel apad.

A város *önálló törvényhatósággá* emelése tárgyában az előkészítő-munkálat eszközlésére egy bizottság alakítottatik.

A *nagy lovaslaktanya* megalkotása ügyében jan. 14—26-ig indult meg a vegyes bizottság első tanácskozása. Megállapodás történik a helyre és az ott pavillonrendszerben emelendő épületekre nézve: megállapodnak abban, hogy a kaszárnyában egyelőre félezred, majd 1888-tól egész ezred nyerc elhelyezést.

Az építkezésre nézve Jiraszek és társa szegedi czéggel megkötik a szerződést, mely szerint az épületnek 1891. év végén készen kell állani. A

A MILLENNÁRIS EMLÉKOSZLOP.

Törlesztési kölcsön.

Somogyi Gyula kir. közjegyző.

Magyei székhely áthelyezése.

1881-iki összeírás.

Lovaslaktanya.

munka még 1889. év tavaszán megindul s a szerződéshez híven 1891. évi okt. 19—20-án a vegyes bizottság átveszi a minden tekintetben modern épületeket. A Wladimir orosz nagyherceg nevét viselő es. és kir. 14-ik huszárezred ez év október 29-én vonul be ünnepélyesen Lenk Albert ezredes vezetése alatt az egy millióba került laktanyába.

Vamsorompók. A város által célba vett *vámsorompók* felállítására — köveztvám szedése — a megyével folytatott erős küzdelem után szintén sikerül.

Sikeres és nagy művelet végrehajtása volt a 800,000 forintos aranykölcsönnek *papírpénzzé átváltoztatása*; a megye 1889. jul. 26-án tartott közgyűlésében tárgyalta s engedte meg a konverziót. Ez átalakítás a városra nézve rendkívül fontos és előnyös volt, a mennyiben 201,139 forint 59 kr. kamatkülönbözetet gazdálkodott meg.

Közraktár. Nem csekély vállalkozás kellett a *közraktár* létesítéséhez is; szintén ez év végén kerül felszínre az eszme. Üdvös volta szembeszökő; ez intézet segítségével a termelők maguk veszik át a kereskedői közvetítés szerepét, jobban győzhetik a konkurrencziát a nemzeti piacon, mint országos jelleggel bíró faktorok, terményeiknek jobb hitelt s vele együtt árt szerezhhetnek. A Kornstein Ignác és Haas Mór által felvetett eszmét, hosszas előzetes kísérletezés után, csak a helybeli takarékpénztárnak sikerül realizálni. 1887. május 10-én mondja ki az árúcsarnok létesítését; megállapítja a módozatokat, 100 drb 1000 forintos részvényt bocsát ki, melyből hatvanat a helybeli pénzügyintézet vesz át, a negyvenet árúba bocsátja. A képviselőlet 2010 forintért engedi át a vasúti pályaház mellett a szükséges földterületet s ezenfelül négy darab részvényt is megvásárol. Felépül 1888-ban s azóta feladatának fényesen megfelel.

Népkert. Ez időben határozza el a városi tanács a vasúti raktárakkal szemben elterülő szabad helynek *Népkertté* átalakítását; az e célra megszavazott 600 frtot társadalmi úton növelik s megalkotják a mai város egyik büszkeségét képező, árnyas sétálóhelyet.

Képviselőválasztás. *Háromszoros képviselőválasztás* mozgalma hozza a polgárok kedélyét hullámzásba ez évben. Az eszlári pör óta még lappangó felekezeti gyűlölség szikrája lobbot vet s megalakítják Beniczky Miksa elnöklete alatt az *antisemita* pártot, Mikecz József, az „Ébredjünk“ szerkesztője és Szabó Endre r. k. tanító lesznek a párt jegyzőivé. E párt Szalay Károly kaposvári ügyvédet jelöli. A függetlenségi párt a jellemes, kipróbált erényű Vidliczkay József mellett sorakozik, ki azonban a párt kebelében, személyi tekintetben felmerült szakadások miatt, — nehogy e párt tömörségéből veszítsen, a jelöltetést el nem fogadja; mire az intelligens polgárság örömeire Somogyi Gyula kir. közjegyző függetlenségi programmal nyeri el a mandátumot; az ő (okt. 22.) indokolt lemondása után a szabadelvű párt is sorompóba lép s az antisemita Hudák Károly és függetlenségi Lukács Ödön mellett Péchy Gábor nyer november 10-én legtöbb szavazatot; mindamellett egyik se nyervén absolut többséget, az újabb választásnál november 28-án Hudákkal szemben a szabadelvű párt jelöltje győz, s Péchy Gábor lett a képviselő.

Elemi csapás. Nagy kárt szenved a gazdaközönség a július 19-én dülő *vihar miatt*, mely óriási záporral fejezi be pusztító munkáját, mintegy százezer forintnyi kárt okozva a terményekben.

Vasútépítés. A vasúti hálózatnak Nyíregyházáról kiinduló újabb tervei iránt igen élénk érdeklődés mutatkozott már 1881-ben; mellőzve a többféle, — koncessziót nyert — terveket, a nyíregyháza-mátészalkai vonal

létesítése érdekében az akkori főispán, Gräff József, 1885-ben Nyírbátorba hívja össze az értekezletet; már ekkor a kiépítésre 425,000 forintért vállalkozó is ajánlkozott. A város saját érdekeit tartva szem előtt az újabb vasútvonal kiépítésénél, október 16-án, különösen Somogyi Gyula ajánlatára, 20,000 frttal járult ennek létesítéséhez; ezt megelőzőleg az eljáró bizottság vezetését Reviczky Konrád miniszteri titkárra bízta a miniszter; az engedélyezési munkálat már szeptember 20-án befejeztetett, a tényleges kiépítési munkálat már október elején vette kezdetét. Vállalkozó Schwarz A., a vasút 1887. augusztus 18-án átadott a forgalomnak.

A serház-utczai *honvédlaktanyát* május 13-án tűz hamvasztotta el; de a város 29,052 frt 64 kiban szerződik Bauer Antal építőmesterrel, ki az igényeknek jobban megfelelően újra felépíti azt.

Miképen lehetne a *megye székházát felépíteni*? E kérdést tárgyalta a vármegye június 1-én tartott közgyűlése — eredmény nélkül; két év mulva, 1887. őszén újra felszínre kerül az ügy, erősebb hangsúlyozásával annak, hogy a város vendégül látta a vármegyét a maga czéljaira épített palotájában; de végre is fel kell szabadítani az épületet s 1886-ban létre jön a *megállapodás* megye és város között. Mennyi áldozat ismét a város részéről! Atadja a megyének az addig ideiglenesen városházául szolgáló, u. n. kapitányház-telket, de mivel ez kevés, megvásárolja hozzá északfelől a Keszler-féle háztelket; a nagyvendéglőt lebontatja; a szabaddá lett térséget esinos parkká alakítja; az építkezéshez 15,000 frt készpénzzel járul, minden anyag beszállítása vámmentes. A terveket Alpár Ignác budapesti építész-mérnök készítette; a hirdetett pályázat alapján Vojtovics és Barzó, helybeli vállalkozók nyerik el az építkezést 209,516 frt 81 krért, s azonnal hozzáfognak a munkálatokhoz; november 7-én már díszes bokréta-ünnepet ül a munkássereg; az eredeti terv kibővül a megyei régészeti múzeum felölelésével, melynek felszereléséhez dr. Samassa egri érsek 200 frtot küldött dr. Jósa főorvos kezeihez, s a palota előtti kis tért sajtolt téglá alapon díszes vasrács zárja el az utca felől. Már 1892-ben legelőször az államépítészeti hivatal vonul be.

S ezzel a közigazgatás érdekei mellett, társadalmi életünk elevenségének hatalmas előremozdítója nyert állandó lakóhelyet városunkban. Alig készül el a megyeháza, már újabb középületek keletkeznek ott. A *gőzfürdőt* 1886-ban a népkert északi oldalán a vasúti út mellett építették; a fürdő október 1-én nyílt meg házi kezelés mellett. Az *igazságügyi palota* felépítése tárgyában is 1886-ban indul meg a mozgalom. Eleinte csak a börtönnek, egy a fogház czéljainak megfelelőbb területre való elhelyezése czéloztatik; a kormányelnökség és igazságügy-miniszterium a teljes törvényszéki helyiség kiépítésére határozza el magát,

BENC S LÁSZLÓ, POLGÁRMESTER.

Honvédlak-tanya.

Megyei székház építése.

Gőzfürdő.

Törvényszéki palota építése.

melyhez a szükséges telek 2200 □ ölnél kisebb nem lehet, de 2500 □ ölnél nagyobbra szükség nincs. A képviselőt július 7-én tárgyalja az ügyet. A szerződést 1888. július 29-én írták alá. A vállalatot Vojtovics és Barzó helybeli cég nyeri el. Először a fogház épül; gyorsan emelkednek a falak s még a tél beállta előtt a törvényszéki palota is tető alá kerül.

A leégett *honvéd-lovaslaktanya* újból való felépítése, részben átalakítása szintén 1886-ra esik; a kincstárral november 27-én köt a város szerződést, mely szerint az 25 évre kötelezi magát a bérlet igénybevételére.

Italmérési jog reformja.

Messze kiható reform-javaslatot valósított meg a város képviselőtestülete augusztus 5-én az italmérési jog gyakorlására nézve, elhatározván, hogy a szesz- és pálinkamérési jogot, a bor és sör mérésétől elkülöníti, amazzal bérrendszer, emezt szabadipar útján fogja gyakorolni. A szesz- és pálinkamérés jogát Grósz L. H. 20,250 frtért bérlé ki, míg a koresmaépületekért, mint lakásokért külön 12,000 frtot kap a város.

Az 1887-ik év is erős nyomokat hagy maga után a város emelkedésének történetében.

Közbvágóhid.

A *közbvágóhid* felépítésének eszméje kerül legelőbb felszínre. De csak két év múlva valósul meg az eszme, mikor is 1889. június 7-én a képviselőt elfogadja a közbvágóhid tervezetét; a megye jóváhagyja, az építkezés folyamatba lép s decemberben teljesen készen áll, egyelőre a város házi kezelése alatt.

Régen hallgatott a helyi szabadelvű párt; megizmosodni érezvén erejét, jelöltül Fabinyi Teofil igazságügyminisztert kéri fel; de a függetlenségi párt a június 18-iki választásnál Vidliczkay Józsefet juttatja diadalra 591 szóval 518 ellenében.

Regale-megváltás.

A *városi regale-megváltás alkalmából* a város megkapta a regale-jövedelem 670,000 forintnyi tőkét, de jövedelmeinek főforrásától esett el.

Új vasút.

Új *vasút terve* foglalkoztatja az érdekeltséget: Nyíregyházától – Tisza-Lökön át, Tisza-Polgárig. A kiépítés rohamosan haladt s a vasutat már 1896-ban augusztus hóban a forgalomnak átadják.

1889-ben a *honvédlaktanya* újra bővül; a bevonuló V. honvéd-huszárezred 2-ik osztályának százada nyer benne elhelyezést. A bérlet 3949 frt 87 kr-ra emelkedik.

Pénzügyigazgatóság.

A *pénzügyigazgatóság* ez évi augusztus 1-én kezdi meg működését Csíszár Gyula p. igazgató alatt; ma Popp György királyi tanácsos, köztisztvisletnek örvendő férfit vezet a hivatalt.

Károly Lajos főherceg.

Rövid ideig bár, *magas vendége* volt Nyíregyházának augusztus 29-én. Károly Lajos kir. főherceg keresztülutaztában itt megállapodott s a helyi vereskereszt-egylet által 12 sebesült részére kijelölt kórházi helyiséget tekintette meg az északkeleti vasút egyik épületében. — Kállay András főispán üdvözölte a főherceget.

„Kossuth Lajos emlékalapítvány.”

A márczius 15-ének ünnepét mint eddig, úgy most is hagyományos kegyelettel üli meg a város polgársága. Ez ünnep azért nevezetes, mert az ünneplő közönség a lelkesedés behatása alatt, *Bencs* László indítványára egy 1000 frtos gymn. alapítványt létesít, mely „*Kossuth Lajos emlékalapítvány*” nevét viseli s évenként márczius 15-én ez alapítvány 5%-os kamatját magyar történelmi tárgy műveért egy VIII-ik oszt. pályázó ifju nyeri el.

Bessenyei szobor.

Bessenyei György emlékének ércszoborral való megörökítését határozza el a vármegye, *Kállay* András főispán elnöklete alatt megtartott közgyűlésen *Kovács* István, jelenleg kir. táblai bíró indítványára; a jövő 1890. évben a szobor- és gyűjtő-bizottság buzgólkodott az összeg létrehozásán; évek alatt 15,000 frt gyűlt össze; a bizottság 1894-ben pályázatot ír ki s 16 szoborműtervezet közül választ. A leleplezési ünnepély a

NYÍREGYHÁZA VÁROS FŐTISZTVISELŐI.

Kovács P. Pál
tanácsnok.

Kertész Bertalan
rendőrkapitány.

Klein István
főmérnök.

Sexty Gyula
tanácsnok.

Majerszky Béla
főjegyző.

Hudák Károly
tiszti ügyész.

Bogár Lajos
h. arvaszéki elnök.

Moesz Béla
I. aljegyző.

Dr. Trajtlér Soma
főorvos.

nemzet gyásza miatt 1899-ik évi tavaszi közgyűlésre tétetett át. — A szobor Nyíregyháza város egyik közterén, a megyeháztéren áll.

Mozgalmas *képviselőválasztás* folyt le ez évben városunkban; a szabad-
elvű párt jelöltje: Farbaky József lelkész-esperes, 362 szavazattal maradt
kisebbségben Beniczky Miksa ügyvéd — előbb antisemita-pártelnök, most
függetlenségi jelölt — ellenében.

Utcák és bokor
tanyák új nevei

A város néhány utcája új nevet kap s a bokortanyák régi neveit is
magyarral cserélik fel; így lettek: Betkó helyett *Bedő*, Belus h. *Belfi*, Deb-
rovszky h. *Debrő*, Frankó h. *Salamon*, Fizel h. *Füzes*, Furman h. *Szekeres*,
Francel h. *Ferencz*, Hankovszky h. *Nádas*, Henzsel h. *Halmos*, Jánovszky
h. *János*, Koska h. *Bálint*, Banzsky h. *Bánfy*, Machács h. *Mohos*, Mokreán
h. *Sipos*, Raeskó h. *Nádasi*, Stevanyik helyett *István*, Sajben helyett *Vajda*,
Sztreborni h. *Szeles*, Vrbovszky h. *Verbőczy* bokortanyáink. Az utcák közül
pedig a vendég utca — miután a vendégfogadó onnan elköltözött s helyére
a nyugati oldalon a megyeháza épült fel — *vármegyeház-u.*; Jeruzsálem-u.
keskeny, a kis-debreczeni-u. visszanyeri régi elnevezését és *Virág-u.* lesz; a
kis-orosi u. *közép-u.*; serház-utczából lett *honvéd-u.*; Arnold-u. *szilfa-u.*; a
kis kállai-utca *Eötvös-u.*; az angyalzug pedig *kürt-u.* nevet nyer.

A közélet régi két bajnokát veszítette el városunk ez évben: *Vidliczkay*
József és *Kraszny Gábor* személyében.

Vidliczkay József 18 éven és 6 cikluson át volt Nyíregyháza város orsz.
képviselője. Politikai szereplése nem csekély hatással volt Nyíregyháza város
haladására és fejlődésére, annak átalakulási korszakában.

Kraszny Gábor.

Kraszny Gábor, előbb ügyvéd, 1861-ben a rövid alkotmányos aera alatt,
megyei főjegyző, a szabadságharcz idején honvédszázados, majd a megyei
honvédegylet elnöke, 1873. jan. 4-től, közel 18 éven át volt e város polgár-
mestere; 1890. szept. 27-én tették sírjába a közügyek derék harcinosát, 71
éves korában. Nehéz viszonyok között ült székében; a nagy alkotások egész
láncolata azon 17 év, melyben e város ügyeit vezeté.

Bencs László.

Utódjául, nov. 20-án, *Bencs Lászlót*, kipróbált régi tisztviselőjét emelte
a város polgármesteri székébe. Nagy feladatok megoldása nagy erőt kívánt
e helyre, ki a kulturális tényezők irányításának, előmozdításának, együtt
való fejlődésének, egészséges arányosításának főintézője.

1891-iki nép-
számlálás.

Az 1891-ik év a *népszámlálással* veszi kezdetét. Nyíregyháza lakosainak száma 27,170
lélek, 13249 férfi és 13921 nő; vallás szerint; ág. ev. 13,408; r. k. 5716; g. k. 3060; ev. ref.
2623; izr. 2173; egyéb 21; lakóháza van 3850, tehát 10 év alatt 620 házzal szaporodott;
középületek: temploma 6, iskola 20, kórház 2, laktanya 4, gyár 6; a kültelteken pedig
templom 1, iskola 11, gyár 2; üzleti helyisége a városban 441.

A lakosság 1880-tól egy híján 3000-el szaporodott; még pedig a ref. egyháznál 42%,
a görög kath. 20%, az izraelitáknál 6%, az ág. evangélikusoknál 55%-al. Tankötelesek
száma 4032.

Jégverés.

Az 1892-ik évben a jó aratásban vetett minden reményét, néhány
perczig tartó *elemi csapás romboló* ereje, a július 5-iki jégverés tette tönkre;
11,200 hold földet tarolt le egészen. 20 ezer holdon a termények 80%-a
pusztult el, csak 10 ezer hold maradt sértetlen. A kár százezreket tett ki.
Jellemző azonban a gazdálkodó közönség vagyoni erejére, hogy az ez alkal-
lommal kieszközölt állami inséges pénz- és vetőmag-kölcsönt csak a leg-
szegényebb gazdák vették igénybe.

A város június 22-én *új rendőrkapitányt* nyer Sztárek Ferenczben, kit
a főispán nevezett ki e fontos állásra. 1898-ban történt elhalálózása után,
Báthy Barna neveztetett ki helyére, ki azonban alig pár hónapig viselte
e fontos hivatalt s elhunytával Kertész Bertalan, volt főispáni titkár nevez-
tetett ki.

Villamvilágítás.

A *villamvilágítás* bevezetése végettt még az 1892-ik év vége felé lépett
érintkezésbe a város a brüsszeli Siemens és Halske, majd később a Ganz-féle

NYÍREGYHÁZA RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROS TÉRKÉPE.

Magyarországi Városügyi és Városépítési

„Apollos” Irodalmi és Szemleki Kiadóvállalat

Kajdics, Baumwirth Th. Kartográfiai műintézet.

Helyrejelző magyarázat:

1. Városháza. — 2. Róm. kath. templom. — 3. Korona-szálló. — 4. Kőr. törvényszék és fogház. — 5. Ág. ev. templom. — 6. Népiskola. — 7. Főgimnázium. — 8. Leányiskola. — 9. Iparcélta templom. — 10. Honvédelmassági taktanya. — 11. Ev. ref. templom. — 12. Görög kath. templom. — 13. Városi seínház. — 14. Vármegyeháza. — 15. Bessenyei szobor. — 16. Takarékpénztár. — 17. Eleni iskola. — 18. Eleni iskola. — 19. Az ipartestület háza. — 20. Városi fürdő. — 21. Katonai ételmezési raklár. — 22. Vasúti állomás. — 23. Dolánybeviteli hivatal. — 24. Közraktárak. — 25. Lovassági taktanya. — 26. Kővágóhíd. — 27. Katonai kórház. — 28. Központi villanytelep. — 29. Vasúttelep. — 30. Játék-gómalom. — 31. Jäger-féle gómalom. — 32. Barzó-féle téglyagyár és körtemence. — 33. Kiváló-féle körtemence. — 34. — Erzsébet-kórház — 35. Posta-épület. — 36. Dolánybeviteli felügyelőség. — 37. Városi szegényház. — 38. Városmajor —

ezéggel. A kezdeményezés érdeme *Bencs* Lászlót illeti, kit törekvésében Szohor Pál tanácsos gondos tanulmánya támogat, kimutatván a villamvilágítás határozott előnyeit a légszeszvilágítás felett. Már 1892-ben egy 35 tagu létesítő bizottság serényen működik a legelőnyösebb feltételeket ajánló Ganz-vezér képviselőivel az üdvös kérdés megoldásában; 1893-ban a villamvilágítás kivitelére részvénytársaság alakul; a műszaki és pénzügyi tekintetből kifogás alá nem eső Ganz és Társa vezérrel megkötö a város a szerződést, melyet a megye is jóváhagy s így a közvilágítás hosszas vajúadás után végre szerencsés megoldást nyer. A világítás tervét Tomola Nándor és Szohor Pál készítik el, melyet a város lényegében elfogad. E szerint az élénkebb forgalmú helyeken 30—35 méterre esik egy-egy 16 gyertyafényű izzólámpa, az utcákon 40—45 méterre; a vármegyeháztéren két darab 9 amperes, vagyis ezer gyertyafényű ívlámpa terjeszti szelíd világosságát, ugyanilyen a városház-, zöldség- és Széchenyi-tereken. Eleinte csak a főbb utcákon, ma már az egész város területén izzó-lámpák világítanak s százakra tehető a magánházak száma, hová szintén befogadást nyert az új világítás. Ma a város utcáit 470 izzó- és 12 ívlámpa világítja. A közhivatalokban és a színházban levő lámpákon felül, a magánosoknál berendezett lángok száma pedig meghaladja a 3500-at. A világítási vállalat jelenleg a „Nyíregyházi villamossági részvénytársaság”-é.

Két tekintélyes pénzintézet vezéralakja, oszlopa dől ki a sorompóból 1891-ben: *Kornstein Ignác*, az ipar- és kereskedelmi bank részvénytársaság vezérigazgatója és *Kovács László*, a takarékpénztári izmos intézet 29 évig tevékeny tisztviselője, mely időből 15 évet az intézet élén, mint vezérigazgató töltött el.

A közélet jelesein sorából ismét kilép egy érdemes alak: Felsőkubinyi dr. *Meskó Pál*, városi főorvos, aki még ez évi febr. 3-án mondott le állásáról; lemondását azonban csak 1892-ben fogadták el véglegesen.

Dr. Meskó Pál.

Ide jött megpihenni a magyar politikai közéletnek egyik legnemesebb alakja, a 71 éves *Irányi Dániel* 1892-ben, hogy — sajnos — itt hajtsa le örök nyugalomra fejét nov. 2-án. Dr. Meskó László, közeli rokona hajlékában húnyt el a férfi, ki ifju kora nemes idealizmusát megőrizte egész a sírig. Helyére a parlamentbe városunk szülöttjét, dr. Meskó Lászlót küldte fel a békési függetlenségi és 48-as párt nov. 26-án, egyhangúlag választva meg őt képviselőül.

Irányi Dániel.

A magyar kormány állami szőlőtelep létesítése céljából ötszáz hold földnek átengedését kéri a várostól, a császár-szállási pusztá birtokából, a mi nem sikerülvén, a város határával szomszédos Pazony község legelőül használt területéből vásárol meg 400 holdat Mezőssy Bélától a Sóstó mellett. Példájával nagyot lendít a szőlőtermelés emelésében, éppen abban az időben, midőn a peronospora veszedelmes fellépése lehangolja a közönség kedvét és érdeklődését a szőlőtelepítés iránt. Az új telep esemegeszőlőt ma már nagyon számra szállítják külföldre, különösen Galicziába és Németországba. A Hegyalján levő pincékben kezelt borai is mind szélesebb körű keresletnek örvendenek. E telep hatása alatt százakra megy az addig értéktelen homokbuczkákon évről-évre telepített új szőlők holdjainak száma.

Állami szőlőtelep.

Az utcák kövezése erősen folyik. Több Northon-féle kutat fúrnak a közegészség előnyére; a Sóstó-fürdő, újabb építkezés által, a kor igényeinek megfelelő állapotba helyeztetik; az ó-szőlők nyugati oldalán, az erdővel szemben, villák emelkednek s tervben van az erdő ezen részének a véderdő üzemtervből való kivétele s a nép szórakozására parkká leendő átalakítása;

Sóstó fürdő.

- Hirdető oszlopok. a dísztelen falragaszok ideje letűnik és csinos hirdető-oszlopokat állít fel a Neubauer-testvérek vállalkozása; az evang. egyház — ugyan még csak felváltva a tóttal — behozza a vasárnap délutáni magyar istentiszteletet; a város a magyar történelmi társulat alapító tagjai közé lép be, megalakul a Bessenyei-kör; az Országos nemzeti szövetség helyi fiókja: szóval, minden irányban hasznos újítás, szépítés, haladás képe tűnik szemünk elé.
- Bessenyei-kör. Tisztviselők nyugdíjalapja. *Lelkesítő öröme hangoló alkotást teremt a város tisztviselőinek nyugdíjalapja* létesítésével. Ő Felsége, szeretett királyunk megkoronáztatásának 25-ik évfordulója alkalmából, Somogyi Gyula indítványára, évenként 20 éven át 2—2000 forintot szavaz meg az alap megteremtésére.
- Színház. Amit a kulturális czélok előmozdítására bőven áldozó város rohamos haladás mellett megvalósítani nem volt képes, azt kivitte 1893-ban — Somogyi Gyula buzgólkodása mellett — a társadalom, megvalósította egy részvénytársaság: Tháliának állandó templomát emelte fel. A szénatéren 945 □ öl telken felépült a 6—7 száz embert befogadó *színház*. 1894. febr. 6-án Dobó Sándor társulatának fellépésével nyílt meg.
- Erzsébet-kórház. Ma már készen áll a megyei központi *Erzsébet-kórház* díszes pavillon-sora a kállai-út mellett, a régi köztemető helyén. Kétségtelenül emeli a város közforgalmát, erejét ez új alkotás is.
- Martinyi József. Dr. Wekerle Sándor. A virágzó főgymnázium kegyeletesen ünnepli meg ez évben igazgatótanárának, Martinyi Józsefnek 25 éves tanári jubileumát; ugyanez évben igaz érdemet ismer el, midőn dr. Wekerle Sándor miniszterelnököt, a munka emberét, a magyar nemzeti törekvések bátor előharcosát, diszpolgárává választja meg.
- Pénzügyi viszonyok. A város szükséglete hova-tovább nagyobb arányban emelkedik; már az 1894. évi költségelőirányzat bevételi rovata 353,061 frttal szemben 402,146 frt kiadást tüntet fel s a hiányzó 49,085 frtot a lakosok 48%-os köz-költséggel fedezik. Az 1895-ik évi szükséglet 412,200 frttal szemben a bevétel 368,000 frtot teszen.
- Egyrésről a létező viszonyok és intézmények konszolidálására való törekvés, másrésről üdvös befektetések által a városi közjólét anyagi és szellemi érdekeinek emelése teszik *jellemző sajátosságát* azon fárasztó munkának, melyet a tisztikar, a képviselő s az ügyeket intéző hatóság kifejtett a legutóbbi évek alatt.
- Az *ipartestület* nov. 18-án avatta fel ünnepélyesen e testület zászlóját, midőn Kállay András főispán neje teljesítette a zászlóanya tisztét; ez ünnepélyt a helyi tűzoltóság szept. 22-én tartott zászlószentelési ünnepe, tíz éves fennállásának jubileuma előzi meg.
- Kitüntetések. Az állam, társadalom, egyházak egyaránt *lerójják a hála és elismerés kötelezettségét*, nemes adóját, a jeles, kiváló férfiak iránt. Dr. Jósa András vármegyei főorvost a Ferencz József-rend lovagkeresztjével díszíti fel a király elismerése. *Miklós László alispán* kir. tanácsosi czímet nyer. Az ev. ref. egyház veterán tanítóját ünnepli, az ötven év óta jelesen működő *Varga Antalt*; míg az ev. egyház *Pazár István* igazgató-tanítónak teszi fejére, itteni 25 éves kiváló működésének elismerésül, a hála megérdemelt koszorúját. Majd a jövő év folyamán a helyi törvényszék kitűnő elnökét, *Megyery Gézá*t nevezi ki Ő Felsége kúriai bíróvá, elnökségének 10-ik évében, majd ismét dr. *Kovách István* törvényszéki bírót kir. táblai bíróvá; *Lukács Ödön* ref. esperest pedig, lelkipásztori működésének 25 éves évfordulója alkalmából ünnepli az egyház, város, megye, ki mind e helyeken, kiváló jeles tehetségével szolgált a közügyeket; az evang. egyház érdemes esperese, *Farbaky József*, a Ferencz József-rend lovagkeresztjét nyeri el, híveinek osztatlan öröme hangzik fel a jeles pap megérdemelt kitüntetésé felett.
- A hétköznapi munka köréből magas eszme emelkedik fel 1895-ben. A felserdült ifju — e város — kifejlődött férfi lön; számot kell vetni önmagával, erejével, hívatásával és feladatával; a január 25-iki képviselői

közgyűlés, Somogyi Gyula lelkes indítványára, elvileg kimondja azt, hogy Nyíregyháza törekedjék az önálló törvényhatóság jogait megszerezni. A cél kivívása a jövő feladata lesz.

Hazánk ezredéves fennállásának évfordulója a pusztaból másfél század alatt virágzó magyar várossá fejlődött, szellemi és anyagi tekintetben kimagasló s népességének aránya szerint ez országban a 20-ik helyet elfoglaló várost talált Nyíregyházában!

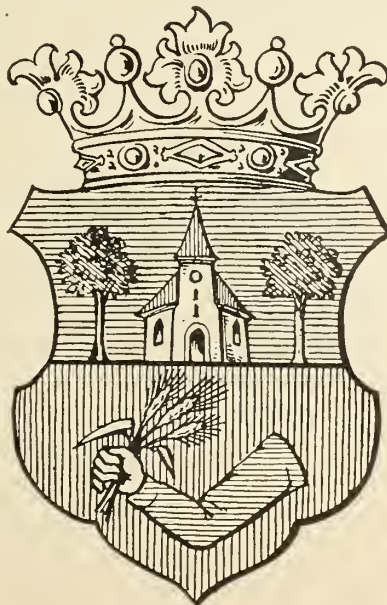
A millennium
évfordulója.

De mintha megsokalta volna erejét, nagyságát a gondviselés, éppen ez év döntötte le vezéralakjainak kiváló tagjait. Három felekezeti öltött gyászt a legszentebb forrásból fakadó ez örömmek évében. Lukács Ödön, ev. ref. lelkész-esperes, egyházi és történetíró, költő, hírlapszerkesztő, jeles szónok, a politikai és közélet kimagasló alakja, 53-ik évében, váratlanul meghalt márczius 1-én. Utódául dr. Bartók Jenő, volt debreczeni theologiai akadémiai tanárt hívták meg. Öt nap mulva, dr. Heumann Ignác, a kiváló eszű jogász, a közügyek fáradhatlan előharczósa hűnyt el; hittestvére: dr. Baruch Mór, jeles orvos, áldozatkész emberbarát, — aki bátran állott sorompóba a közügyekért — fejezte be közhasznú életét május 23-án; az ev. egyházra pedig a veszteség súlyos érzete nehezült; Farbak József, kitűnő pap, magas szárnyalású igazi szónok, az iskolaügy hatalmas fellendítője, a magyarosodás tevékeny bajnoka, a közélet kiváló munkása, ápril hó 26-án váratlanul meghalt. Örökébe, a hívek egyhangú bizalma méltó utódot emelt Geduly Henrik lelkész személyében.

Elhunyt jelesek.

A derék munkások kidőlte felett ránc borult gyász elrejtőzött a szívekbe; kigyúltak az örömtüzek az ezredéves szép haza határain. Isten megsegítő kegyelme ültette, tartotta, fejlesztette, emelte városunkat is; méltán sokszoros hálaünnepeivel vett részt a haza ünnepében!

Nyíregyházára még szép jövő vár. Foglalja el mennél előbb méltó helyét, istenfélelem, tiszta erkölcs, boldogító jólétben, a tiszta magyarajkú nagyvárosok között!

NYÍREGYHÁZA VÁROS CZÍMERE.

KIS-VÁRDA.

Őskor.

is-Várdát, a virágzó és szépen fejlődő mezővárost, keletről homokdombok, nyugatról messze elterülő rétség és délről sík földek veszik körül. A Tiszától kb. egy órajársnyira fekszik. Hajdan egész vidékét ingoványos lápok és mocsarak borították, melyekből csak itt-ott emelkedett ki egy-egy terjedelmesebb földterület, melyet azután ama vidék őslakói lefoglaltak maguknak. Kis-Várda is egy nagy kiterjedésű ősi lápnek a szomszédságában épült és területe már az őskorban is lakott hely volt, amit az itt talált őskori leletek bizonyítanak.

Hatalmas vára, mely még romjaiban is meglep, úgy látszik, már a honfoglalás korában is fennállott s őseink birtokába szláv törzsek révén jutott

Szent László.

A honfoglalás utáni időkből az első hagyomány és írott emlék Kis-Várda multjában Szent László királyig vezet bennünket, aki, a hagyomány egyik változata szerint, a Bökönynél a tatárokon, a másik szerint pedig Geszterédnél a bessenyőkön nyert ütközet emlékére Kis-Várdán templomot emeltetett. Tény az, hogy a templom az akkor a király főhadiszállásául szolgáló várhoz legközelebb eső dombon épült, kőfallal volt megerősítve és czinteremmel körülvéve, míg a templom szentélye alatt sirboltokat építettek.

XIII.—XIV.
század.

Idő multán, a XIII. században találunk a községről írott nyomokat, amikor 1288-ban „Warada“ néven említik az oklevelek. Nemsokára ezután már a mai nevén találjuk, de az akkori írásmód szerint „Kysuarda“ és „Kysuarada“ néven, míg egy N. Lajos korabeli, 1370-iki oklevél „Forum in Warada“ néven említi piaczat. 1334-ben a Várdai családot említik az egykoru oklevelek mint földesurat, míg kb. 40 évvel később a Losoneziak szerepelnek mint ilyenek.

A várkastély.

A várkastély és környéke sok viszontagságos küzdelem és harc színhelye volt. János Zsigmond király és anyja, Izabella is ostromolták eredmény

nélkül; Báthory István is vívta, később azután Balassa Menyhért megszállotta. II. Rákóczy Ferencz idejében a felső-szabolcsi nemesek ide menekültek a kurucz csapatok elől, akikkel azonban később szövöttek. Rákóczy Ferencz maga is hosszabb ideig tartózkodott itt és több levelét innen keltezte.

A kis-várdai vár tartozékai voltak, egy 1471-iki őszeírás szerint: Döge, Rozsály, Veresmart, Litke, Tuzsér, Kalongya, Papp Szent-György, Ajak és Pátroh községek. A korábbi századokban itt tartotta Szabolcs-vármegye a maga törvényszékét, és Melith Péter szabolcsi alispán a XVII. század elején a kis-várdai várban lakott. A század közepén már gróf Nyáry István lakja, a XVIII. században pedig Krucsay Márton, aki

XV.—XVII.
század.

A KIS-VÁRDAI VÁR RÉGI KÉPE.

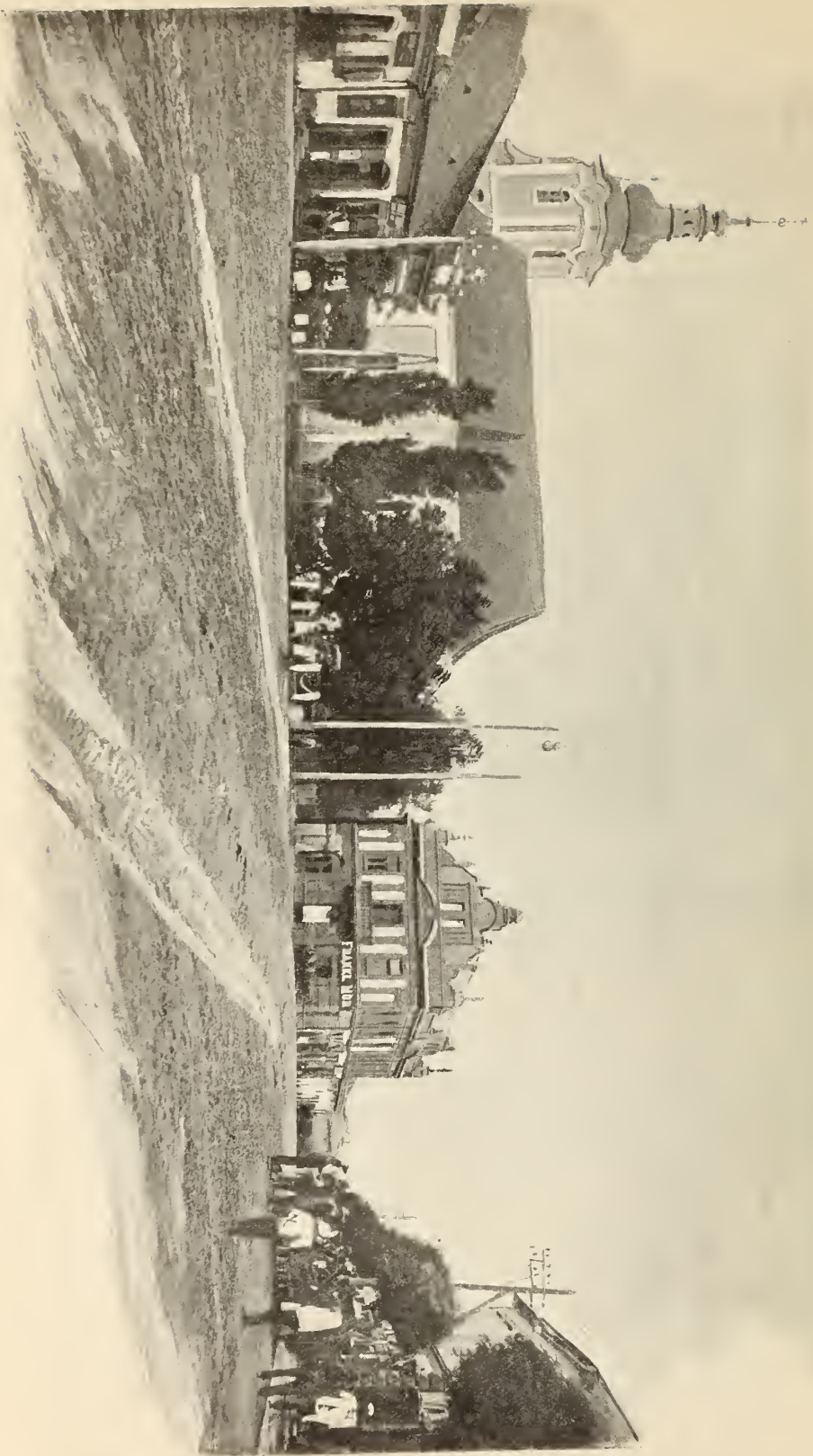
nejét, Tolvaj Borbálát hűtlenségen érve, törvényadta jogánál fogva lefejeztette.

A XVII. század elején vallási villongások és háborúk dúlták fel a község békéjét. 1605-ben a szatmármegyei kálvinisták intéztek támadást a város ellen, feldúlták a katolikus templomot, papját megcsönkítették, elhurczolták és egy mocsárba fullasztották. Azután Bocskay csapatai rohanták meg a községet, dúlva és pusztítva, ami utjokba került, mely alkalommal a katolikus templomnak egy részét lerombolták. A lerombolt rész helyett Kisvárday Kata fából épített templomot, melyet az evangélikusok használtak.

Vallási villongások.

1670-ben az egész község, a templommal együtt tűzvész által elpusztult, úgy, hogy az utóbbinak csupán a szentélye maradt meg. Évtizedekig tartott, míg a templom használható állapotba jutott. Fehér János esperes búzgólkodásának köszönhető, hogy Erdődy Gábor egri püspök segítségével a vármegye a lerombolt templomot felépíttette, melynek azonban még 1779-ben is fatornyája volt. Melith Péter alispán és neje, sz. Kapy Anna elhalálása után, a kisvárdai komposzesszorátus 1668-ban megerősítette a kath. egyházat azon ház birtokjogában, melyet a kis-várdai plébánosok annak idején Kisvárday Lászlótól

1670-iki
tűzvész.

KIS-VÁRDA KÖZTÉR.

adományképen kaptak. Ebben az időben a községnek az Esterházyak, a Homonnai Drugetek, a Melithek és a Nyáryak voltak a földesurai. Később következtek a Telegdyek, a Csákyak, a Zichyek, majd a Beesky, Eszterházy, Krucsay, Szögyény, Petrovay, Jósa, Wan der Nath, azután női ágon: Kastal, Czóbel, Ferenczy, br. Horváth, Farkas, Barkóczy, Kaszap, Detrich, Tardy, Madách, stb. családok.

Dülőnevei közt sok olyan van, a mely történeti jelentőséggel látszik bírni, vagy helyrajzi szempontból érdekes. Így Nyesenye, Csengeti hát, Kalongya-kert, Czakottya, Csoba kecskéje, Noszvaj, Lófogó, Olod, Kis-Bikees, Vár-sziget, Detrichné lápja, Kozma-láp, Nagy-Tönge, Bacs, Nagy-Paron, Ebes sziget, Dagonyás és Pallószér.

A Rákóczy-féle szabadságharcok elmulta után a község életében mind nagyobb pangás mutatkozott. A város élénksége erősen csökkent, és a lakosokon tétlen közönyösség vett erőt. A várat is mind ritkábban lakták, és

Hanyatlás.

KIS-VÁRDA FŐUTCAJA.

amikor az erődített helyek lerombolását elrendelték, nem nagy munkával járt már a lakatlan és teljesen elhanyagolt várnak használhatatlanná tétele. Ugyanakkor lerombolták a várbeli Szent Zsigmond tiszteletére emelt kápolnát is és omladékait széthordták, hogy erős köveit egyéb építkezésekre használják fel.

A vár lerombolása.

A harminczas években tűzvész pusztította el a város nagy részét. A község akkor leginkább apró házacskákból állott, melyek bő táplálékot nyújtottak a pusztító elemnek. A tűzvész után kezdtek csak a lakosok házaikat szilárdabb és biztosabb anyagból építeni, ami nagyban hozzájárult a város külső képének emeléséhez. Akkoriban kevés nagyobb szabású, szilárdan épített háza volt Kis-Várdának. Ilyen volt a XVIII. században a gróf Wan der Nath által épített és később az Eszterházyak birtokába került kastélyszerű épület, mely jelenleg a Wahrmann René tulajdonában van; továbbá a Kastal-, Eördögh-, Farkas-, Orosz-, Ambrus-, br. Horváth-féle stb. házak, melyek közül azonban ma már csak egyik-másik áll.

Tűzvész a 30-as években.

A régi Kis-Várda romjain felépült mai város már teljesen rendezett képet mutat. Lépten-nyomon a haladás bizonyítékaival találkozunk. Utcái szélesek, számos valóban szép és stilszerű, kisebb-nagyobb épülettel, melyek-

A mai város.

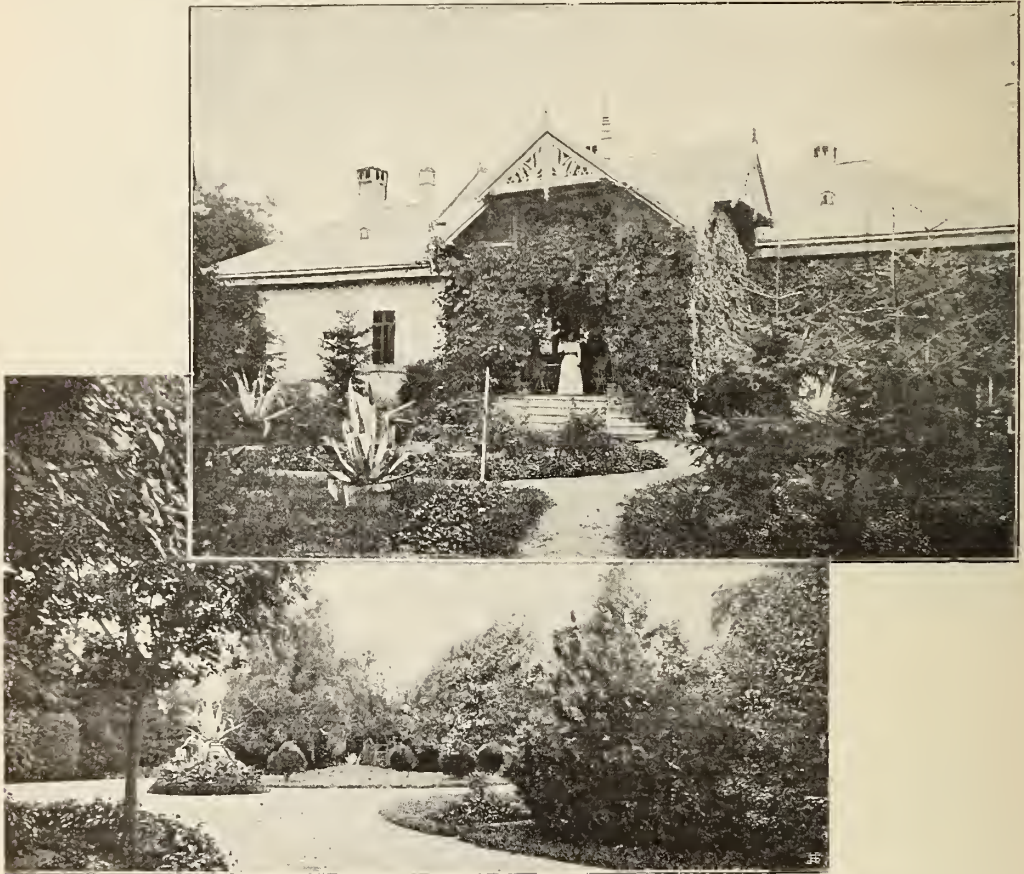
nek némelyike bármely nagy városnak is díszére válnék. Különösen csinosak az egyes előkelőbb családok földszintes és emeletes urilakai és kerti házai, melyek mögött többnyire szép, gondozott park terül el. A város utcái jó benyomást tesznek az idegenre, amit a már évek óta bevezetett villamos világítás nagyban fokoz.

Vallás-
felekezetek.

Egyházi tekintetben is érdekes hely Kis-Várda, a mennyiben itt a vármegye összes vallásfelekezeteit megtaláljuk. Templomuk van a róm. katolikusokon kívül a reformátusoknak és a görög katolikusoknak is.

Hivatalok.

Van Kis-Várdán főszolgabírói hivatal, telekkönyvi hivattal össze-

KIS-VÁRDAI KERTI HÁZAK.
Rézler György urilaka.

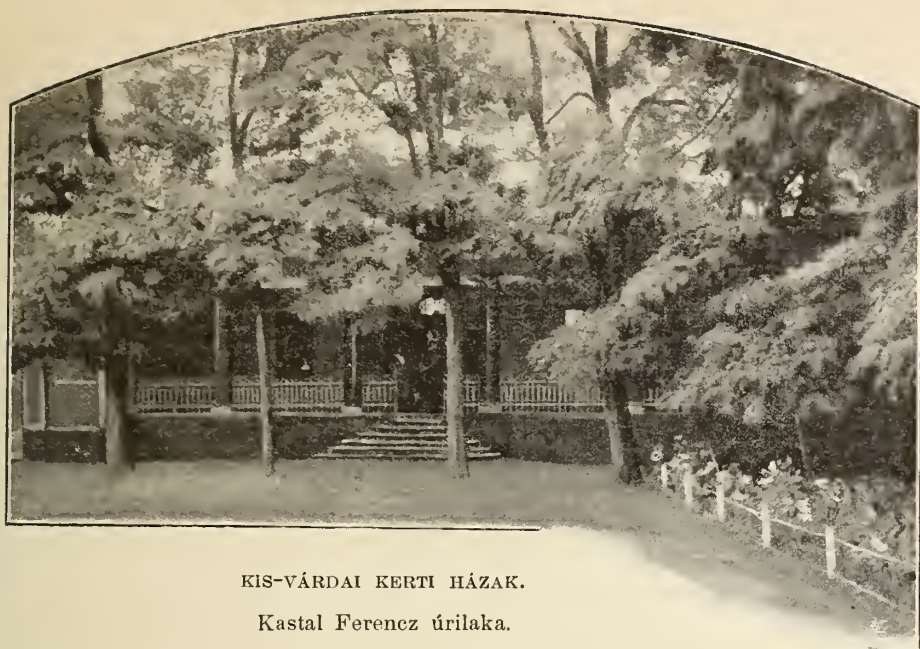
kötött járásbíróság, csendőr-örsparancsnokság, városi rendőrség, dohánybe-váltó-hivatal, tűzoltó-egylet és negyven ágyra berendezett megyei közkórház.

Ipar- és
kereskedelem.

Kereskedelmére nézve Kis-Várda a vármegyében a második helyet foglalja el. A kereskedelmi és ipari érdekeket szolgálja a takarékpénztár, melynek szép épülete a város főterét díszíti, az ipar és kereskedelmi bank, a fillérbank, a termény- és szeszraktár-részvénytársaság, a kisvárdai gazdakör, stb. Ezeken kívül van itt több gőzmalom is.

Közlekedés.

Közlekedésügyi tekintetben is elég előnyös a város helyzete. Egyik fontos állomása volt az 1870—73-ban épült magyar-északkeleti vasutnak, ma pedig a magyar államvasutnak egyik nagyforgalmú állomása. Ezenfelül négy országútnak itt van a találkozó pontja, melyek közül az egyik Zemplén, a másik Ung, a harmadik Békésvármegye felé vezet, míg a ne-

KIS-VÁRDAI KERTI HÁZAK.

Kastal Ferencz úrilaka.

gyedik Nyíregyházára visz. A negyvenes években még csak gyalogpostása volt a községnek, mely hetenként háromszor hozta el az esetleg érkezett küldeményeket Berkeszről, a gróf Vay Ábrahám által kezelt postahivatalból. Kis-Várda csak az ötvenes években kapott postát, mely azonban akkor még pénzfelvételre jogosult nem volt.

A város közoktatásügye és közmívelődése is szépen fejlődik. Öt felekezeti iskolája van és egy hat-osztályú állami elemi iskolája. Ezenkívül van leánynevelő magániskolája, gyermekápolója, kiseddóvója és iparostanonciskolája.

Társadalmi és jótékonykezélú egyesületei szintén hasznos hivatást teljesítenek. Ilyen a már 1840 óta fennálló „Kaszinó-egylet“, a jótékony nőegylet és az ipartestület.

Az 1871-iki népszámlálás szerint Kis-Várdának összesen 4703 lakosa volt és pedig 1824 róm. katolikus, 384 görög katolikus, 1166 ág. evangélikus, 1328 izraelita és egy unitárius. Jelenleg azonban Kis-Várdán 816 ház van 6458 lakossal, amely jelentékeny szaporodás a község erős fejlődését bizonyítja, a mire különben nagyon előnyös fekvése, kifejlett ipara, kereskedelme és nagykiterjedésű, jómódú vidéke is predesztinálja.

Közmívelődés.

Egyesületek.

Lakosság száma.

NYÍR-BÁTOR.

Honfoglalás
kora.

A mai Nyír-Bátor város kétségkívül a honfoglalás kora után keletkezett s valószínűleg első telepítőjétől nyerte a *Bátor* nevet, mely szó nyelvükben eredetileg török kölcsönvétel. Mint a Nyírségnek csaknem központja, közvetlenül a honfoglalás után nem ment egyes törzsek birtokába, hanem fentartott fejedelmi, illetve később királyi birtok volt, mint általában az egész „Nyír“, mert másként nem illetnék régibb történetiróink Szent László királyt „a nyíri föld fejedelme“ melléknévvel is.

Első birtokosa.

Legelső és legrégebb birtokosa a Guth-Keled nemzetségből való Báthory család. E nemzetség rakamazi ágából származott András, a Báthoryak törzsatyja, kinek fia volt Bereczk (Briccius); ez hű szolgálatai jutalmául IV-ik Lászlótól Ábrányt (Abrám), Kis-Báka és Báthor (Bathur) községeket kapta s utóbbiról kezdé magát Báthorynak nevezni.

Kiváltság-
levelek.

Báthory Bereczknek fiai voltak András, nagyváradai püspök, János mester, Miklós és Lőkös, akiknek javára Róbert Károly király az 1330-ik évben bőjtmás havának 9-ik napján nevezetes kiváltságlevelet adott ki, amely kiváltságlevél szabályozza egyúttal a városnak és a lakosoknak viszonyait is.

Miután ez, és a Róbert Károlytól később kiadott okiratok, nevezetes kortörténeti adatokat tartalmaznak, megismertetni szükségesnek látjuk.

Róbert Károly első kiváltságlevelében fel vannak sorolva azon érdemek, amelyeknek jutalmául a kiváltságok adattak, nevezetesen meg van írva, hogy Báthory Bricciusnak fiai, név szerint András püspök, Lőkös, János mester és Miklós megfelelő kísérettel innen Bátorból indultak ki a királyért harcolni, a szolgák vagyis katonák közül némelyek sok és előszámlálhatatlan kárjaik után Kopasz és Beke, a Tamás fiainak idejében, iszonyú tömlöczökbe zárattak, irtóztató kínokkal megkínoztattak, tagjaikban megcsontkíttattak, sok vereséget szenvedtek és viseltek. — az urak vagyis Bricciusnak fiai közül némelyek hűségökért utálatos vasszerszámokkal gyötörtettek, azonfelül a szolgák és jobbágyok közül csak Bátorban is 53-an leöltek.

Mindezek nem tántorították el Briccius fiait, mert János mester Máté (Csák Máté) nádorispán ellen Kassa körül vitézül harczolt; ugyan-

csak Tamásnak fölfegyverkezett fiai (Kopasz és Beke) ellenében Debreczen körül győzelmeskedett; — végre harezolt Erdélyországban Derusa vajda és végül a nádorispán Moyusnak Moyus nevű fia ellen.

Mindezekért a bátori birtokot, az ehez tartozó egybegyűjtött vagy egybegyűjtendő jobbágyokat kivette a nádorispánnak, királyi udvara birájának, vármegyei ispánoknak, nevezet szerint a Szatmár vármegyében levő ispánoknak, azok szolgálainak minden ítéletök, hatalmök és törvény-szolgáltatások alól, — felszabadította és szabadokká tette, felmentvén őket minden adófizetés alól, azonban a biráskodási és büntető-hatalmat meghagyta a pallosjoggal felruházott Báthory család tagjainál.

A második és pedig Visegrádon, az 1332. évi márcz. 8-án kelt okirat meghagyja minden istenes kereskedőnek, aki Noghfalván (ma ismeretlen hely, valószínűleg Nagyfalva a régi Közép-Szolnok megyében) és Zalach-on (Szalacs) vagy akárhonnan Bátor felé általjön, hogy amit cselekesznek a Szatmárban és Szatmár-Németiben lakó kereskedők, akik Kocsordon és Domahidán általmennek, úgy cselekedjék mindenki, aki ezen helyeken sóval, marhákkal, egyéb árukkal általmege, vagyis *először* Bátorba tartoznak menni és ott a máig is csütörtöki napon tartatni szokott hetivásáron kirakodni, árulni, és csak azután mehetnek tovább kereskedni.

A harmadik okirat, mely kelt Visegrádon 1332. január 2-án, ugyanezt hagyja meg a szatmári és szatmárnémeti kereskedőknek.

Ez utóbbi okirat azért is nevezetes, mert ebben fel vannak sorolva a Báthory Briccius fiainak újabb érdemei, melyekért a kiváltságot kapták, jelesül el van mondva, hogy Lőkös Havasalföldön a Bazarád elleni harezban megöletett, János mester pedig ugyanott rabságba esett és keservesen nyomorgattatott.

A negyedik okirat tartalma ugyanaz, ami az előzőé s egy nappal későbből van keltezve, de ez már szól nemcsak a szatmáriaknak, hanem *Kállónak és Debreczennek* is.

E helyütt felemlítjük, hogy I-ső Károly királynak ezen négyes kiváltságlevelét szó szerint megerősítette Visegrádon 1512. május 3-án II-ik Ulászló király és pedig Báthory Andrásnak, az András fiának kérelme folytán, majd 1537. jul. 27-én János király a Báthory (Bonaventura) András kérelmére; de megerősítette ezen kiváltságleveleket 1618-ban II-ik Mátyás és 1662-ben Leopold király is.

Kiváltságok megerősítése.

Szabolcs és Szatmár vármegye határa itt ezen a környéken az idők folyamán ingadozásoknak volt alávetve, minélfogva Bátort hol az egyik, hol a másik vármegyéhez számítják az oklevelek; volt idő, mikor Nyír-Bétek, Bogát, Enesencs, Ór, Vaja, Mada, stb. szabolcsvármegyei községek Szatmárhoz tartoztak, míg Szamos-Szeg, Kér, Náprád, Panyola, Vitka Szabolcs vármegyéhez voltak beosztva.

Más magyarázata mindezeknek nem lehet, mint az igen népes Báthory család tagjai közt időnként létrejött osztály; mert tudnunk kell, hogy az eredetileg egy családból, mintegy törzsnek maradt az itt lakó ecsedi ág, — ebből kivált a somlyai és ismét ebből a szaniszlófi ág és ezen ágak, daczára a vérrokonságnak, igen sokszor önhatalmulag is megháborították egymást a békés birtoklásban.

Hazánk történetében a szaniszlófi ág nagyobb szerepet nem játszott, — Bátor történelmében sem igen találkozunk vele másutt, mint János királynak fentebbi oklevelében; — a somlyai ág főként Erdélyben szerepelt, itt csak időnként találkozunk velök mindaddig, míg az ecsedi ág

Báthory
István.R. kath.
templom.BÁTHORY ISTVÁN VAJDA CZÍMERE, A NYÍR-BÁTORI
EV. REF. TEMPLOMON.

kihalt s átvette ősei örökét, köztük Bátor is, de csak rövid időre, mert a sors ezen ág kihalása után új tulajdonosokat adott Bátornak.

Báthory István, ki magát nyírbátori előnévvel is irta, a hiteles kútfők szerint a kenyérmezei ütközetben nyert zsákmányból épített Nyír-Bátorban templomot és kolostort 1480 körül és pedig a ma is fennálló rom. kath. templomot és egy zárdát, — és ama kincsekből tette le alapjait egy másik templomnak, t. i. a mai ev. ref. templomnak, melynek sirboltjában kívánt megnyugodni s ahol hamvai ma is pihennek.

A kath. templom, melynél első tekintetre szembetűnik, hogy később építették hozzá a már meglévő toronyhoz, esúcsíves modorban épült, de

az idők folyamán átalakított mennyezet ma már barok-stílt mutat.

Minoriták.

A kolostort ma is bírlaló és minden időben hazafias magyar minoritaszerzetesrend történelmi hagyományai szerint, itt a parochia már 1332 előtt létezett, és hogy akkoriban kolostor is volt itt, szintén nyomát találjuk a rend történetében, ahol a XIV-ik század második felében a nagybányai anyakolostor említetik, amelynek alája voltak rendelve a nyírbátori stb. kolostorok.

Nem tévedhetünk tehát akkor, a midőn a templomnál mindenesetre régibb torony építésének korát Árpád házbeli királyaink idejére tesszük, mert az 1332-ik év táján, vagyis Róbert Károly korában, a lakosok és a Báthory család tagjai — anint fentebb láttuk — a csaknem folytonos háborúskodások miatt templomépítéshez alig foghattak.

A minorita-rend hagyományai szerint a Báthory István erdélyi vajdától alapított kolostort és templomot 1587-ben az oláhok elpusztították és ekkor megszűnt Nyír-Bátorban a rom. kath. egyház, mert ismeretes, hogy Báthory István országbíró különösen a saját birtokain hathatósan terjesztette a reformációt, sőt végrendeletében szinte mérhetetlen kincseit oly feltétel mellett hagyta somlyai Báthory Gáborra és ennek testvérére a „bűbajos“ Báthory Annára, ha ezek el nem tántorodnak az igaz, t. i. a reformált vallástól.

Változván a viszonyok, 1717-ben III-ik Károly beleegyezésével, Erdődy Gábor gróf egri püspök közbenjárására gróf Károlyi Sándor mint királyi meghatalmazott s nem mint tulajdonos, (mert Bátor az övé soha nem volt), visszaadta a minorita szerzetnek nyírbátori vagyonát és a jámbor lelkiatyák — élükön Kelemen Didák akkori rendfőnökkel — azonnal a

romokban levő kolostor és templom újbólépítéséhez fogtak és a hívők segítségével fel is építették. — E korbéli építés nyomait viseli magán a kolostor, és e korban látták el a templomot új mennyezettel, illetve bolthajtással, mert körülbelül 130 évig jóformán csak a falak állottak.

Ez időtől, és pedig 1723-tól vezetettek az anyakönyvek is.

A templom nevezetességei közt különös figyelmet érdemel a bejáratától balra eső első oltár, mely a Krisztus kínszenvedéseit s keresztre feszítettését ábrázoló s fából faragott szobor-csoportozatokkal van díszítve. Ezt az oltárt az 1737. évben Krucsay János és neje, Pogány Borbála készítették és pedig mindenestre művész által, legalább az összeállítás és csoportosítás igen megkapó s nem közönséges felfogásra vall.

A templom nevezetességei.

Másik nevezetessége még e templomnak, hogy alatta sírbolt van, melybe még pár évtized előtt is a kolostor nevezetesebb világi pártfogóit temették. Ide temették ideiglenesen az 1443-ik évben Báthory István, erdélyi vajda tetemeit is, de később rokonai átvitték a mai református templom alatti családi sírboltba.

Hogy az ev. ref. templom alapjait a kenyérmezei hős tette le, mutatja a templom ajtaja feletti felirat is, mely szerint e templomot a Báthory András fia, András „a fundamentis extruxit“, vagyis magyarul szó szerint „alapjaiból fölrakta“, amit e templom ajtaja felett falba erősített és Báthory István vajdának 1488-ban készült igen művészi kivitelű címere is bizonyít.

Az ev. ref. templom.

Egy 1810 aug. 10-én a tiszántúli szuperintendenciális gyűlés által, a templom megvizsgálására kiküldött bizottság, melynek többek közt Buday Ézsaiás is tagja volt, kutatásának eredményéről beterjesztett jelentéséből a következőket közöljük:

„Ennek az ifjabb Báthory Andrásnak, a ki Somogy, Szatmár és Szabolcs megyéknek főispánja volt és II. Lajos királytól 1521-ben belgrádi bánná nevezetett (de Belgrád várába Török Bálinttól és Hédervári Ferencztől be nem bocsátatott), két testvérbátyja volt. Az első: Báthory György főlovászmester II. Ulászló és II. Lajos királyok alatt. — Ez irta alá nevét, az írást nem tudó Báthory István vajda helyett, annak a békének, mely a császárral 1491-ben kötött. — A második Báthory István, a ki II. Lajos és I. Ferdinánd királyok alatt palatinusságot viselt és Zápolya Jánosnak vetélkedő társa volt. Ezek mindketten mag nélkül haltak el. — Résztvettek pedig mindketten azoknak az apró fácskákból mesterségesen kirakott pompás székeknek készítésében, melyek a templom mindkét oldalán még ma is nagy részint épségben vagynak, noha tökéletességre a náluknál ifjabb testvér, András vihette, a mint a székeken levő ezen interscriptió mutatja: „Hoc opus fecerunt fieri Magnifici Domini Georgius de Bator, agazonum Regalium magister et Stephanus de eadem Bator, Comes Thimisiensis et partium inferiorum Capitaneus Generalis, nec non Andreas de Bator Comes Comitatum Sumug, Satmariensis et de Zaboc Comes, licet fuit junior inter ceteros, opera tamen ejus egregium hoc opus perfectum est, Anno D. MCCC-CXXI. —“

Templomi székek.

Megjegyezzük, hogy ezen 1511-es évszám s az egész felirat csak e székekre vonatkozik, a melyek akkor még nagyrészt épségben megvoltak, ma pedig már igen hiányosak, de még ily állapotjukban is, a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium 1896. évi leirata szerint, mint a hazában lévő „korai renaissance páratlan műemlékei“, a műemlékekről szóló törvény oltalma alá helyezettek.

A templom eredeti felszerelése, jelesül a most említett székek, továbbá az egymással szemben levő szentségtartó fülke és kőből faragott papi ülések renaissance stilben vannak alkotva, azonban maga a templom esücsíves, ügyevezett késői gót stilben épült, és mint ilyen, rendkívüli műbeescsel bír. Minden jel arra vall, hogy ama régi székeket, minden valószínűség szerint a Mátyás király által behozott olasz művészek készítették, s nem vélünk csalódnai, midőn azt állítjuk, hogy ez olasz művészek behozatala körül a Mátyás király által is igen kedvelt ecsedi Báthory Miklós váci püspöknek elévülhetetlen érdemei vannak, mert ő — ki korának egyik legműveltebb férfja volt — ifjú korában Olaszországban tanult, sőt ugyanott a theológiát még tanította is.

A ref. templom
sírboltja.

A templom alatt több rekeszre osztott sírbolt van, melyben a Báthoryak több tagja pihen. Ezeket név szerint felsorolni ma már nem lehet, de annyi bizonyos, hogy ide hozták át a kenyérmezei hős Báthory István vajda holttestét is.

Ide temették az 1605-ben elhalt ecsedi Báthory István országbíró, kinek fehér kőből Báthory Gábor fejedelem által emelt síremléke ma is épségben van s ennek felirata következőleg szól: „Spectabili et magnifico domino Comiti Stephano de Bator, Comitatum Simegh, Szathmar et de Zaboc perpetuo Comiti, heroi magnanimo, patri patriae inclito, religionis orthodoxae vindici acerrimo, musarum Maecenati benignissimo, pauperum nutritori liberalissimo, deo hominibusque carissimo, anno aetatis s., Christi vero 1605. pie et sancte defuncto, perpetuae gratitudinis ergo, fratri de se optime merito magnificus dominus Gabriel Bathory moestus posuit.“

Ide temették Báthory Gábor erdélyi fejedelmet, akit 1613-ban Nagyváradon meggyilkoltak, s kinek holtteste egy ideig temetetlen hevert, azután Ecsedre, onnan pedig Nyír-Bátorba vitetett. Itt előbb minden pompa nélkül temették el és csakis 1628-ban adatott meg neki Bethlen Gábor fejedelem rendeletéből a fejedelemhez illő végtisztesség, amint mindezek fel vannak jegyezve Budai Ézsaiás és kiküldött társainak fentebb már említett emlékiratában is. — Ezen temetés alkalmából kiszíttetett veres márványból Báthory Gábor fejedelemnek szobra, mely őt, mint halottat, fekvő ábrázolja és pedig sisakkal, pánczélosan, jobb kezével nehéz buzogányt, ballal lefelé tartott kardot fog, lábaival pedig egy haldokló oroszánt tapos. — A feje alatt lévő vánkos czírádái között ily jelképes felírás szemlélhető: „V†IS,“ amelynek valószínű értelme ez: „Vis Mortis“, magyarul: a halálnak hatalma.

Ezen márványszobor vagyis síremlék, a leírásból ítélve, 1811-ben már épen oly megrongált állapotban volt, mint van jelenleg is, és épen azért tétetett akkor jelenlegi helyére, egy e célra épített emelvényre.

Bethlen Krisztina
temetése.

Ide temették 1631-ben ifjabb Bethlen István nagyváradi főkapitányt és neje, Széchy Máriának — a murányi Vénusnak — egy kis leánykáját, Krisztinát, aki Ecseden időzésök alatt halt meg. Hogy mily nagy volt a szülők tekintélye, de egyszersmind gyásza is, mutatja azon fényes temetés, melyre messze földről sereglettek a résztvevők. Ott voltak a családnak barátain kívül a debreczeni éneklő diákok is. A temetési gyászszertartás Ecseden kezdődött, Kecske-méti Mihály tasnádi lelkész gyászbeszédével. Majd a kisdud koporsó fényes gyászpompával Bátorba szállítottattak s a város közepén, a piacon, egy nagy leveles színbe helyeztetett, ahol Debreczeni Dormány István, akkori bátori ref. lelkész tartott temetési beszédet, mely után latin és magyar gyászversek szavaltattak.

A tulajdonképeni temetés másnap ment végbe, mikor is a jelzett leveles szinben Pécsváradi Péter váradi prédikátor beszélt, utána következett Tarczali Péter verses búcsuztatója. Innen a templomig még egy búcsuztató verset mondott Marosvásárhelyi János. A templomban Körös-

A NYÍR-BÁTORI EV. REF. TEMPLOM BELSEJE.

szegi István debreczeni első lelkész és tiszántúli püspök tartott magyar, és Tornai Gáspár debreczeni főiskolai rektor latin beszédet, mire a tanulóifjak összhangzatos éneklése közben a koporsót lebocsátották a sírboltba.

Temettek-e azóta valakit e templom sírboltjába, tudni nem lehet; hanem azt igen, hogy e sírboltot, a hagyományok szerint, több ízben törökök, tatárok dúlták fel és rabolták ki, mert 1867-ben a vármegye által megtar-

tott hivatalos vizsgálat alkalmával esontmaradványokon s finom ruhafosz-lányokon és egy a templom-rablóktól ott hagyott török késen kívül alig találtak valamit, bár a küldöttségben részt vett és máig is élő egyének állítása szerint több rekesz felbontatott, amelyek már azelőtt régen felbontattak; de ugyanezen hiteles tanúk állítása szerint, sok sirbolt felbontatlan maradt, mert az érintetlennek látszó rekeszeket ők sem háborították.

Hogy a templom külső leírása teljes legyen, megemlítjük, hogy a tetőszerkezet ma is az eredeti, s a szemlélőt szinte bámulatra ragadja azon roppant famennyiség, amely a tetőn fekszik, de mesterinek mondhatók a kötések is, úgy hogy a roppant súly meg van oszolva. Legalább több mint 400 éven át e tekintetben veszély nem forgott fenn; — továbbá felemlítendőnek tartjuk, hogy az 1897. év folyamán a templom nyugati végén egy új karzatot építettek és erre egy új orgonát helyeztek.

Nem volna azonban teljes e templom története, ha legalább röviden nem érintenők a bátori ev. ref. egyház történelmét.

Nyír-Bátor
reformációja

Mikor kezdődött Nyír-Bátorban a reformáció, teljes bizonyossággal megállapítani nem lehet, mert az egyház jegyzőkönyvében 1818. évről keltezve, fel van jegyezve, hogy az egyház iratai s anyakönyvei a farkas-utezában, vagyis a jelenlegi Kossuth Lajos-utezában volt parochiával együtt elégték, az újabb anyakönyvek pedig csak 1749. évtől vannak meg.

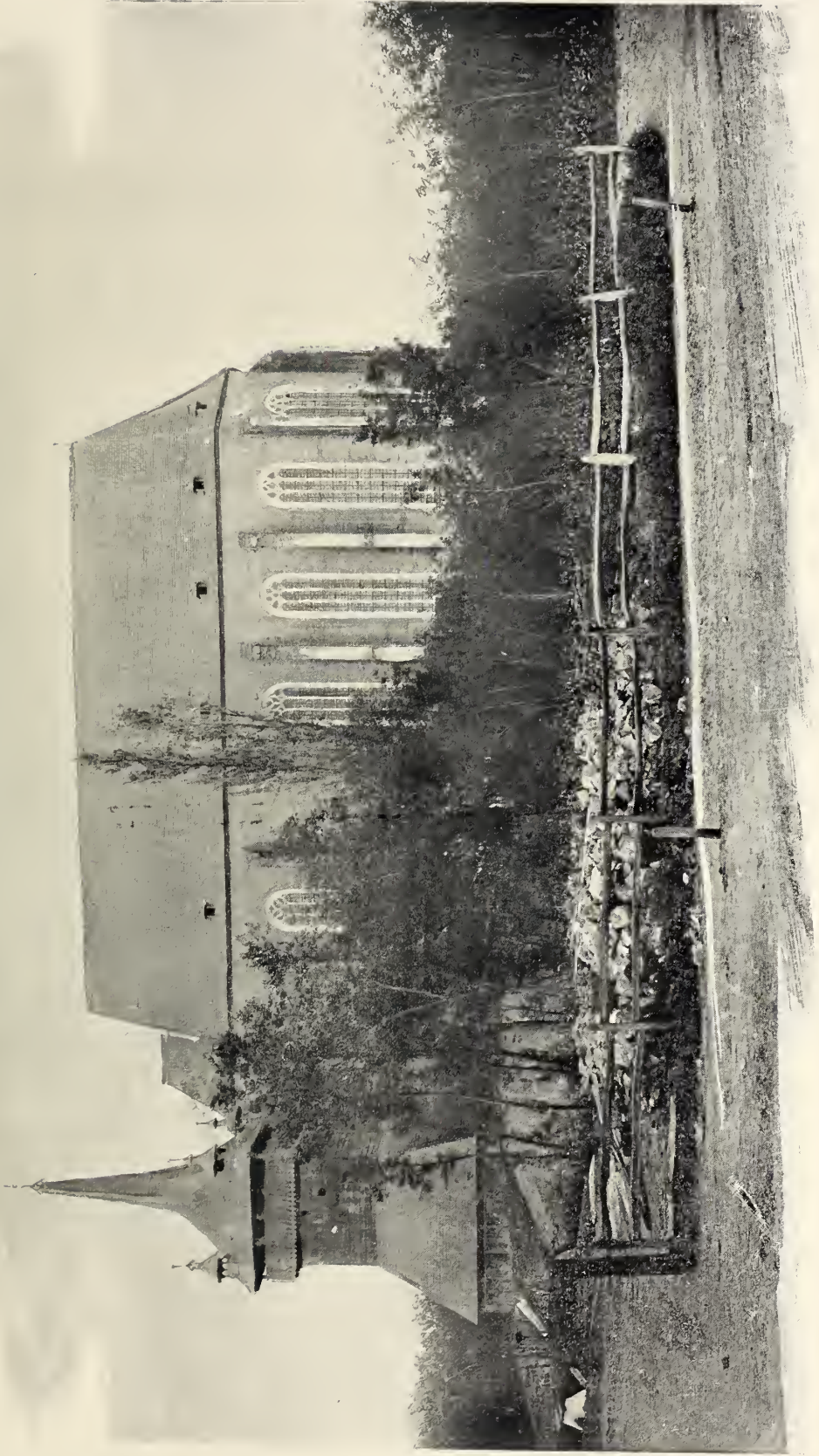
Református
pártfogók.

E tekintetben biztos kiindulási pontot csak a Báthory család történetében találhatunk. — Tudjuk ugyanis, hogy a már említett templomépitő Báthory András második fia, a magát nyírbátori előnévvel nevezett Báthory György elvette feleségül a hazai első reformátorok egyikének, Drágffy Gáspárnak özvegyét: somlyai Báthory Annát, a ki nevezett férjével már református lett, s aki Báthory Györgyöt is áttérítette. A nyírbátori előnév azt mutatja, hogy őt szoros kötelékek fűzték Nyír-Bátorhoz, így nagyon valószínű, hogy az ő idejében, 1550. táján, már itt is el volt terjedve a reformáció. — Az pedig teljesen bizonyos, hogy fia, a fentebb már említett Báthory István országbíró idejében, itt Bátorban csakis egy, t. i. a reformált vallásfelekezet volt, mert mint kimutattuk, akkor a kath. egyház meg is szűnt.

Hasonló hiteles adatot találunk a felső-szabolcsi ev. ref. egyházmegye régi jegyzőkönyveiben, ahol az 1597. évi iratokra hivatkozva, fel van jegyezve az egyes egyházak lelkészeinek fizetése, így a bátori ref. papé is.

Hogy ez időtájban itt nagy és népes egyház volt, mutatják azok, a tiszántúli ref. egyházkerület jegyzőkönyveiben is feljegyzett adatok, hogy 1601-ben, 1631-ben, 1657-ben, 1689-ben, 1702-ben egyházi zsinatok tartottak Nyír-Bátorban.

Hogy a hívek és Bátornak hatalmas urai és pedig a Báthory család kihalta után a Bethlenek s Rákócziak, a református egyházat mennyire pártolták s virágzását mennyire előmozdították, igazolja az a körülmény is, hogy a református templom mellé fából épített s ma is jókarban lévő toronyban, használatban van most is egy értékes harang, melyet Bethlen István és Péter „akaratójából,” tehát adományából, esináltatott a város 1640-ben, Eperjesen, Virdt György harangöntő által; — de mutatja e pártfogást II-ik Rákóczy Györgynek 1655. évben kelt okirata is, melyben 40 nyírbátori katonájának s családtagjainak kiváltságait szabályozza és biztosítja, s melyben a kiváltságok mellett őket arra kötelezi, hogy a templomnak, predikátorok és iskolamesterek házáinak építésénél és javításánál épügy segédkezni tartoznak, mint a többi lakosok.

Nyírbátor — Az ev. ref. templom

Az egyes lakosok hitbuzgóságának és áldozatkészségének emlékeire s bizonyságaira is akadunk történelmünk folyamán, — így a szent sakramentumok kiszolgáltatásánál ma is használatban van egy. az ötvösművészet akkori állását feltüntető ezüst pohár, aranyozott széllel, melyet 1609-ben Duskás András csináltatott „jó akaratjából.“

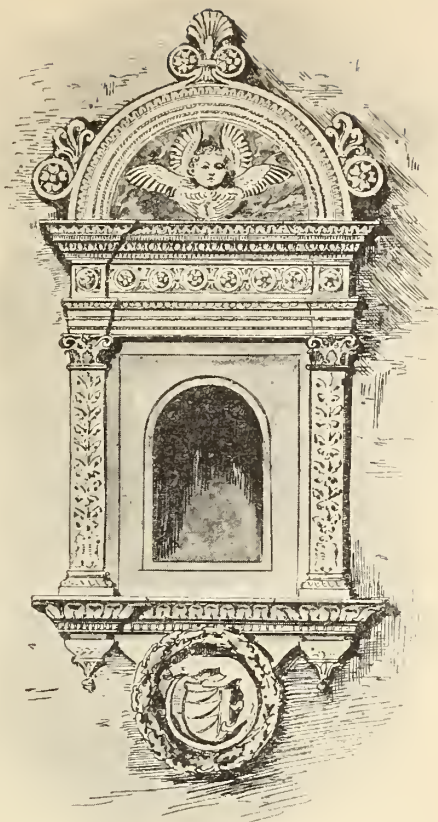
Még nagyobb áldozatkészséget tanúsítottak a hívek 1834-ben, a midőn a templomnak az 1830-iki földrengés által okozott romlásait kijavították, de azóta is áldoznak folytonosan. S talán ezek a legbecesebb áldozatok, mert 1848. óta egy helyett öt tanteremben oktadják a jövő nemzedéket hasznos ismeretekre, vallásos érülettel, hazafias szellemenben, és a midőn a hívek anyagi ereje már-már elfogyott, segítségül jött a magas kormány és a templomnak sürgössé vált újabb kijavítását a műemlékek országos bizottsága útján elrendelte és foganatosította és ezáltal lehetővé teszi, hogy Szabolcs vármegye közönsége által hazánk ezeréves fennállásának ünneplése alkalmából a templom falába helyezett emléktábla felirata beteljesedjék, vagyis

hogy: „E templom, melyet Mátyás király idején a Báthory család építtetett, mint hirdetője az ősi dicsőségnek, legyen tanúja újabb dicső évezrednek!“

Kiegészítésül közöljük a lelkészeknek általunk kipuhított, de a régebbi évekről mindenesetre hiányos névsorát a következőkben: „Pály uram“ 1597 körül, — Debreczeni Dornány István 1631-ben. 1644-ben esperes. Diószegi Pál 1656-ban, Szántai István 1659-ben, Laskay Lőrincz 1671-ben, Salánki István 1676-ban esperes, — Keresztúri Lukács 1715-ben esperes, — Kis Márton 1749—1758-ig, — Pápai István 1758—1768, — idősb Sóltész János esperes 1768—1784, — ifj. Sóltész János 1785—1795, — Gy. Fazekas József 1795—1804, — Berhidai Keresztes Mihály esperes 1804—1811, — Sóltész János 1811—1834, — Sóltész Gedeon 1834—1848, — Szikszay József 1848—1895, — Szabó Lajos 1896-tól maig.

Most pedig folytatni kellene városunk politikai történetét ott, ahol elhagytuk, t. i. a templomok építési korától, de hűtlen krónikások lennének, ha egy mondáról meg nem emlékeznénk, mely a nép száján forog s mely különböző folyóiratokban és hírlapokban többször közölve volt. — E monda a ref. templomnak, — mely eredetileg természetesen a reformáció előtt a katolikusoké volt, — a reformátusok kezére jutását akként adja elő: hogy az utolsó Báthorynak leányát a templom papjai, az ugynevezett „vörös barátok“, elrabolták s a templom alatti kriptába zárták. Egy szegény koldus, éjjel a vihar elől a templomajtóhoz menekült, de az ajtó is engedett a vihar erejének, s így a koldus fedél alá jutott. Bent a templomban meghallotta a leány sóhajtásait s megtudta sorsát, amit közölt az apjával, kinél kész volt a megtorlás terve. — Lakomára hívta meg a barátokat, s vidám poharazás közben előterjesztette apai fájalmát s kérte vendégeit, hogy mondanának ítéletet leányának elrablója felett.

Szigorú erkölcsbírói ránczokba vonták homlokukat a vendégek s egyhangulag halált mondtak a bűnösre, — mely ítéletmondás után szavuk

1830-iki földrengés.

RÉSZLET AZ EV. REF. TEMPLOMBÓL

Lelkészek.

A Szentvér-
utca mondája.

kon fogta őket Báthory s mindnyáját felkoncezoltatta. Az utczán folyt a vérük s ezért nevezik ez utczát *ma* is Szentvér-utczának.

Eddig a mese, a melynek semmi történelmi alapja nincs.

Ami a Szentvér-utcza elnevezését illeti, történelmi alapon ennek is más a magyarázata.

Ugyanis a ref. templom körüli tér évszázadok óta temető volt s több ízben be lett holtakkal telepitve, ennek daczára sirásások közben nem találtak épületek romjaira, — a miből következik, hogy e templom mellett kolostor nem volt, hanem a papi teendőket úgynevezett udvari papok végezték, a kik a Báthoryak háza közelében a mai Szentvér-utczában és pedig a mai ref. parochia helyén laktak, ahol a hagyomány szerint nekik — nem sokan lévén, — egy kisebbszerű kolostor-féle épületben volt lakásuk, — ezt nevezhették el Szent Veronika nevééről és tiszteletére, s a hagyomány szerint ebből rövidítette a nép az utcza nevét.

Most már, visszatérve a város politikai történetére, az eddig már érintett adatok figyelembevételével, megállapíthatjuk, hogy az ecsedi ág tagjai közt Bátor osztály tárgyát nem képezte, hanem közös családi birtok volt.

Báthory György, István és András közösen csináltatták a régi templomi székeket.

Hogy a következő nemzedék, vagyis Báthory Bonaventura, György és Miklós szintén közösen birta Bátort, igazolja Báthory Miklós és István említett adományozásán kívül az a körülmény is, hogy a harmadik testvér, Bonaventura, szintén itt Bátorban lakott, mert az ő házához Nyír-Bátorba jött 1549-ben Martinuzzi György, hogy vele és gróf Salm Miklóssal Izabella királyné nevében Erdélyország jövendő sorsa felett alkudozzék.

Itt lakott 1548-ban az utolsó lantos Tinódi Sebestyén is, aki bizonyosan a Báthory udvarban tartózkodott.

Bátor, mint megerősített hely.

Hogy Bátor ez időben megerősített hely volt, és itt valamely erősség lehetett, történelmi adatok is igazolják, mert 1564-ből föl van jegyezve, hogy János Zsigmond serege ez évben több várak és városok közt Bátort is megostromolta és bevette. — Nem mint ellenség járt itt Bocskay István seregének egy része, Szilassy János kapitány vezérlete alatt, hanem mint jó barát szállott meg, de oly pusztítást vittek véghez a szabad hajdúk, hogy a fejedelem az ő udvarában tartózkodó Báthory Gábor kérelmére is 1606 márcz. 29-én szigorú oltalom-levelet volt kénytelen kiadni az itteni lakosok érdekében.

Báthory Gábor fejedelem.

És most elérkeztünk a Báthory-korszak utolsó szereplő egyéniségének, Báthory Gábor fejedelemnek birtoklása idejéhez.

Mintha sejtélme lett volna a nagy veszedelemről, mely őt és személyében a Báthory családot fenyegette, hogy t. i. idő előtt és pedig mag nélkül kell meghalnia, úgy ragaszkodott e városhoz, melytől nevét nyerte s valóban itt nevének emlékét meg is örökítette.

E tekintetben jeleztünk már néhány adatot, de legfényesebb jele ragaszkodásának és pártfogásának az 1608. június 20-án Gyulafehérváron kelt kiváltságlevele, melyben a régi királyi kiváltságlevelek értelmében felmenti e várost és lakosait mindennemű adózás alól.

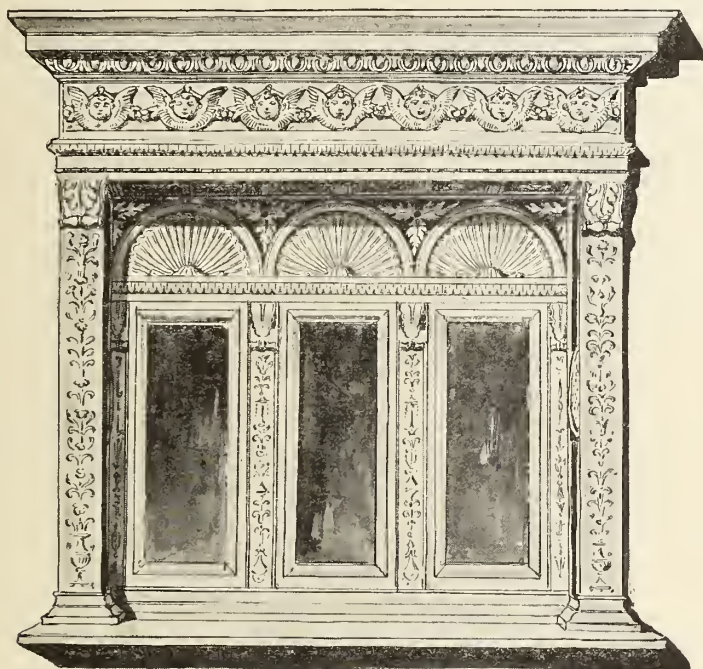
A Báthory család kihalta után, úgy látszik, Bátor visszaszállott a koronára. Legalább ezt bizonyítja II-ik Mátyásnak az előbbi királyok által adott kiváltságokat megerősítő okirata és azon körülmény, hogy Forgách Zsigmond felső-magyarországi hadparancsnok és később palatinus, a város ügyeibe többször beavatkozott; többek között 1619 aug. 13-án Pozsonyból meghagyja az itt lakó katonáknak, hogy a várossal egyetértsenek s afféle közönséges terhet ők is viseljenek.

Később Bethlen Gábor elfoglalta s az 1621. decz. 31-én megkötött nikolsburgi békében törvényesen is megszerezte Bátort s birtoklása alatt a város iránti jóindulatának számos jeleit adta, így 1621. május 5-én, június 10-én és június 17-én, mint választott magyar király, *királyi pecsét alatt* ad oltalmat az úgynevezett szabad hajdúk féktelenkedései ellen, s az utóbbi okiratban megerősíti a Báthory István comes által adott kiváltságokat, — 1626 január 2-án pedig megerősíti a Báthory Gábor fejedelem kiváltságlevelét.

Bethlen Gábor.

Ezek és az 1624. és 1625. évben kiadott két-két rendbeli oltalomlevelek igazolják a kegyes pártfogást, de igazolják a sok szenvedést és kárt is, melyeket főként a részben ide is telepített és az itt átvonuló katonáktól szenvedett a város.

A Bethlen Gábor után következett id. és ifj. Bethlen István és Bethlen

RÉSZLET AZ EV. REF. TEMPLOMBÓL.

Péter idejében még rosszabb volt a helyzet. 1632-ben ugyanis a Tisza folyó túlsó oldalán keletkezett parasztlázadás hullámai idáig is eljutottak és Nyír-Bátor határában törtek meg, mert ifj. Bethlen István sógora, Zólyomi Dávid és Csomaközi István váradi alkapitánynyal egyesülve, igen kemény ütközet után itt törték meg a lázadás erejét.

Parasztlázadás.

A most említett ifj. Bethlen István neve emlékezetes városunk történetében még azért is, mert 1631. nov. 6-án az ő közbenjárására erősítette meg Rákóczy György a Báthory Gábor által kiadott kiváltságlevelét, s ugyan ezen ifj. Bethlen István 1631. febr. 5-én halálbüntetés terhe alatt tiltja kóbor katonáinak Bátor megszállását és zsarolását, — Bethlen Péter pedig 1644. febr. 10-én kelt oltalomlevelében bátori, gyulai és nyíregyházi birtokait az Erdélyből nagy haddal kijövő fejedelem pártfogásába ajánlja, a ki még ugyanazon hónapban oltalomlevelet ad a Nyír-Bátorban lakó id. Bethlen István kérelmére, a ki egyébként is pártfogolta a várost, mert 1644. nov. 11-én Huszt várában kelt levelében meghagyja a városi előljáróknak, hogy a harminczad zászlót ne engedjék kitudzni.

Ifj. Bethlen István.

Kiváltságok
eltörése.

Másnemű veszedelem is fenyegette ez időben e várost. — Ugyanis a szabolcsvármegyei rendek felterjesztése folytán az 1635. és 1638. év pozsonyi országgyűlések a 68., illetve a 67. törvényezikkekben ismételve is eltörlik e város szabadalmait, de a hatalmas pártfogók e törvények végrehajtását meggátolták. E helyütt megemlítendőnek tartjuk, hogy id. Bethlen István korára és pedig az általa a törökkel kötött szövetségre emlékeztet az ev. ref. templom melletti tornyon ma is látható félhold, mint török jelvény.

Bátor, a Rákó-
czyak
birtokában.

Id. Bethlen István 1648-ban meghalván, még ugyanazon évben, a linzei békekötés értelmében, az ecsedi uradalommal együtt, a Rákóczyak birtokába jutott Bátor, s hogy új tulajdonosaik kiváló figyelemben s pártfogásban is részesítették, sok adat bizonyítja.

Ezek közt 1638 december 13-án Gyulafehérváron kelt okiratban I. Rákóczy György elengedi az Ecsed várához tartozó bátoriaknak a nemes vármegyétől reájok vetett ú. n. dica-pénzt (adó), mivel különben is ezt a várhoz megszolgálják. Fia, II. Rákóczy György meg 1648 aug. 16-án Nyir-Bátorban kelt okiratában felmenti őket a postaszállítás alól s ugyanezt ismételi 1651. okt. 19-én kelt levelében.

1649. szept. 16-án Kállóban kelt okiratában a bátori lakosokat a Szatmár és Szabolcs vármegyékben vett marháik után a harminczad fizetése alól felmenti, s ezt 1654 decz. 17-én is megerősíti.

1654 decz. 8-án Ecseden kelt okiratában meghagyja tisztjeinek, hogy Bátornak azon régi kiváltságát, mely szerint ide a jobbágyok bárhonnan jöhetnek s innen szabadon el is mehetnek, tiszteletben tartsák, azonban szabolcsmegyei jobbágyember befogadását megtiltja.

Ugyanezen év és hó 17-én kelt okiratában a száldobágy-teremiekkal szemben bizonyos „Fekete-Berek aljáról és kaszálójáról“ intézkedik a bátoriak javára.

Legnevezetesebb okirata II-ik Rákóczy Györgynek az 1655. febr. 5-én Somlyó várában kelt s részben már érintett kiváltságlevele, melyben 40 nyírbátori katonájának s ezek hadnagyának kiváltságait és kötelességeit szabályozza, a melyet 1666. július 3-án I. Rákóczy Ferencz is megerősített Sárospatakon kelt okiratában.

II-ik Rákóczy Ferencztől is van két oltalomlevél 1703. aug. 9-ről és 1709. márczius 9-ről, melyek közül az első azért adatott, mert a bátoriak, megértvén a haza felszabadítására indított mozgalom jelentőségét, megjelentek a táborban és hűségüket bebizonyították.

Említésre méltó még Báthory Zsófiának, II-ik Rákóczy György özvegyének 1671 szept. 23-án kelt levele, melyben a károlyi görög harminczadot kitiltja Bátorból, mondván, „a mi jószágunkban az harminczados ne disponáljon“.

Háborús idők
emlékei.

Hogy a város történetének teljesen hű képét adhassuk, párhuzamosan meg kell emlékezni a török pusztításokra emlékeztető helyi adatokról. — Ezek között találjuk Szinán nagyváradi pasának 1663. aug. 6-ról kelt oltalomlevelét, továbbá egy 1690. október 9-én kelt kötelezvényét a bátori előjáróknak, mely szerint Csontos Jánosné asszonytól kölesön vettek 100 magyar forintot, hogy az erre portyázó pogány török katonákat kielégíthessék.

Nemcsak az erdélyi fejedelmek és a törökök, hanem a magyar királyok és vezérek részéről is számtalan adatokkal rendelkezik a város levéltára a tekintetben, hogy ők is óltalmazták, a mennyire lehetett, e várost a pusztításoktól, azonban mindezen adatok azt is bizonyítják, hogy a város a csaknem folytonos háborúskodás alatt mindenik hadviselő félnek útjába esett s így történt, hogy a legtöbbször utólagosan a seregek zöménél tartózkodó főparancsnokoktól adott oltalomlevelek az első hadak pusztításaitól meg nem óvták s a végeredmény az lett, hogy a szatmári békekötés után, 1715-ben eszközölt hivatalos összeírás szerint az egykori híres fejedelmi városban: Bátorban, csak 85 szabados és taksás családfő taláta-

tott, — a környékbeli virágzó, tős-
gyökeres magyar községeket pedig
idegen ajku települőkkel kellett be-
népesíteni.

A szatmári békekötés után a
város, mint Rákóczy-birtok, a kincstár
javára lefoglaltatott, azonban még Rá-
kóczy Ferencz és nővére Aspremont
grófné által Bánffy Györgynek zá-
logba adatott. Ennek és utódainak
birtokában maradt egészen 1747-ig,
amint erről a város levéltárában írott
okmányok is vannak, melyek közül
legérdekesebb gróf Bánffy Klára és
férje gróf Bethlen Ádám nyírbátori
tisztartójának, Böszörményi Péternek
1744. december 1-én kelt jelentése a
birtokos grófnéhoz, a melyben a bá-
tori lakosoknak szolgálmányait so-
rolja fel.

Ez adatokból kitűnik azon eddig
sokaktól valónak tartott állítás téves
volta, mely szerint a Rákóczy-birto-
kokat a szatmári békekötéskor Ká-
rolyi Sándor kapta volna jutalmul,
— ezzel ellentétben a város levéltá-
rában periratok igazolják, hogy Bátor-
t, mint az ecsedi uradalomhoz tar-
tozó községet, nem is ő, hanem fia gróf Károlyi Ferencz vette meg 24.201 ft
becsértékben, a kivel és utódaival a város és lakossága csaknem folytonos
perlekedésben volt, természetesen az úrbéri szabályozás és elkülönítés kér-
dése felett, míg nem az 1796. szept. 20-ikán 20378 sz. a. kelt helytartó-
tanácsi rendelet, az 1839. évi egyesség és az 1858.-ban eszközölt tagosi-
tás ezen perlekedésnek véget vetett, a mikor is megkapta a volt jobbágyság
a maga illetőségét, — megkapta a város, mint jogi személy, körülbelül 3523
kat. holdból álló birtokát, melyet a régi szabad polgárok valószínűleg a Bá-
thory-családtól elbirtokoltak, de minden bizonynyal érette fegyverrel meg-
szolgáltak, — egyedül az úgynevezett kis-piricsei határrészt, melyre nézve
1406-ban határjárás eszközöltetett, vette a város 1640. aug. 30. Hor-
váth Lőrincz özvegyétől, Fekete Zsuzsánától, 400 pengő forintért ujabban
zálogba. de az, úgy látszik, vissza nem váltatott.

Röviden és nagyjából előadván a multat, önkéntelenül is érezzük,
hogy nincs eléggé tisztázva Nyír-Bátornak Szaboles vármegyéhez tartozása.
E tekintetben néhány új adatot kell felsorolnunk. Ugyanis az erdélyi
fejedelmek alatt Bátor mindig Szaboles vármegyéhez tartozott, Bethlen
Gábor fejedelem 1626. évi kiváltságlevelét Szaboles vármegyében hirdettette
ki, a többiek is mind Szaboles vármegyében levőnek mondják Bátor-
t. Az 1715. évi hivatalos összeírást is a Szaboles vármegyében működő küldöttség
eszközölte, s mikor még az évben a szatmárvármegyei küldöttség is munkál-
kodni akart, a nép ellene szegült, pedig — a mint a szatmári küldöttség je-
lenti — a Szentvér-utca Szatmár vármegyében van. — Ezzel ellentétben Bá-
thory Gábor fejedelem 1611. évi többször említett okirata épen a Szentvér-ut-
czát is Szaboles vármegyében levőnek mondja, magok a lakosok is e mellett
döntöttek 1715-ben. — Különben e kérdés főként azért lett vitássá, mert a

I. RÁKÓCZY GYÖRGY.

Bátor a Bánffyak
birtokában.

A Károlyiak.

Két vármegyé-
hez való
tartozása.

Róbert Károly király által a Báthory családnak adományozott Ecsed, csaknem bevehetetlen várával, mint erősség nagyobb jelentőségre emelkedett s a bátori lakosok is azt tartoztak védeni „fejök fennállásáig.“

A város jelene.

A jelenlegi Bátor hazafias lakosságával ismét a haladás útján van. — Lakosainak száma a legutolsó népszámláláskor 5061 lélek volt, melynek több mint fele református, anyanyelvre azonban mind magyar.

A gyermekek 11 tanteremben tanulnak, ezek közül öt a reformátusoké, 2 a róm. katolikusoké, 2 az izraelitáké és 2 községi, ezenkívül van iparostanonez-iskola két tanteremben, több osztálylyal.

A nép józan életü, munkás, takarékos és erősen vallásos, mulatságai-ban kedélyes és kiváló mértékben illemtudó, mondhatni intelligens. Fő-foglalkozása a földművelés és állattenyésztés, — különösen előrehaladt állapotban van a tiszta magyarfajú szarvasmarha-tenyésztés. Vásárai messze földön híresek és látogatottak, a minék alapja az ismertetett kiváltságlevelekben és Mária Terézia 1745. július 13-iki újabbi engedély-okiratában van letéve.

A kereskedelem a viszonyokhoz képest élénk, az ipar fejlődésben, a gyáripar Mandel Eduard és társai czég szeszgyár, szeszfinomító, gőzmalom és olajgyári telepén virágzó, — s jótékony kihatással van a földművelésre. Van két pénzintézete és pedig a nyírbátori takarékpénztár és a kölcsönös népsegélyező-egylet, utóbbi mint szövetkezet.

Itt van székhelye a nyírbátori járás közigazgatási vagyis szolgabírói hivatalának, van kir. járásbíróság, telekkönyvi osztálylyal és kir. adóhivatal, továbbá kerületi dohánybeváltó-hivatal.

A közművelődési és társas-egyesületek közül felemlítendő a 40 év óta fennálló kaszinó-egyesület.

NAGY-KÁLLÓ.

agy-Kállónak is, mint Szabolcs vármegye többi községeinek eredete, őskora, az ismeretlenségnek, a sejtelmeknek s találgatásoknak sötét homályában vész el.

Határának kiegészítő részét alkotják az u. n. Butyka, Félegyháza s Császárszállás. A Félegyháza nevű határrész, a régi iratok szerint, hajdan külön falu volt, mely a török-tatár pusztítás következtében enyészett el.

A hagyomány szerint, Búzna-Dada, vagy XIII. század.

Búzen-Dada község lett volna e tájon; de ez a 13-dik századbéli tatárjárás következtében elpusztult s ezután alapított Kálló.

Arra nézve azonban történelmi adataink vannak, hogy Kálló a 14-dik században már kiváló hely vala Szabolcs vármegyében.

Tény ugyanis, hogy 1323. máj. 23-án Filep nádor, Szabolcs vármegye Kállóban tartott megyegyűlésének egyhangú bizonyítására, megállapítja, hogy Kerecheni Miklós, Pazonyi Domokos ellenében, hatalmaskodást követett el. — Ime tehát ekkor már vármegyei gyűlés tartatott Kállóban, a mi arra enged következtetni, hogy jelentékenyebb hely lehetett akkor is, mint a környékbeli községek.

Honfoglalás-korabeli birtokosai e helynek is ismeretlenek. De a leleszi levéltárban található adatokból az tűnik ki, hogy Kálló a 14-dik században már a Kállay család birtoka volt. Ezt igazolja több vizsgálati parancs a leleszi konvent levéltárában; jelesül: 1378, 1386, 1414, 1425 és 1434-ből, melyek mind a Kállay család birtokjogairól szólnak.

XIV. század.
A Kállayak birtoklása.

Ugyancsak a leleszi konventtől nyert adatok alapján állíthatjuk, hogy Kállóban 1413-ban, tehát a 15-dik században már heti és országos vásárok tartattak; mivel a Kállóba vásárra menő jobbágyokat Panyolay János fia s ennek czimborái agyon nyilazni akarták s e miatt a leleszi konvent vizsgálati s idézési parancsot küldött ki.

XV. század.

Mіндеzen történelmi adatok s azoknak egybevetése határozottan iga-

XVI. század.

BOCSKAY ISTVÁN.

atván, Nagy-Kálló sokszor az osztási vonalba esett. A szerint, a mint az erdélyi, a nemzeti fejedelmek, vagy a királpártiak győztek a csatamezőn s a békekötések asztalánál, N.-Kálló is, hol az erdélyi fejedelemséghez, az u. n. kapcsolt részekhez, hol a királysághoz, az ország nyugati részeihez csatoltatott. Ehhez képest változott aztán jobbra vagy rosszabbra Kálló városnak s lakosainak sorsa is. A város és a lakosság szabadalmait, privilégiumait egyik hatalmasság megadta vagy megerősítette, a másik elvonta.

Kálló vára.

Hogy földvéra mikor épült, azt történelmi adatok híján biztosan meghatározni egyáltalában nem lehet. Való csak az, hogy Kálló és vára az 1574. évi 5. törvényezikk által végvárrá, lakossága várőrséggé minősítettett. Ez időtájt azután a vármegye fenhatósága alól kivétetvén, várkapitányok által kormányoztatott. Érdemes részletesebben is megemlíteni, hogy Kállót 1604 okt. 29-én Bocskay István, Kátay Mihály kapitány és parancsnoktól elfoglalja s Kátay is a Bocskay pártjára áll. Majd ugyancsak Bocskay István fejedelem, a Korponán (1605. nov. 10) összegyűlt rendek közmegegyezésével, 1605. decz. 12-én kelt adománylevelével, a véghelyeken lakó hajdukat, a mennyiben azelőtt nemesek nem lettek volna, nemesi jogokkal ruházta fel, és hogy el ne széledjenek: Kálló egész város, Nánás, Dorog, Varjas egész puszták, Hadház, Vámos-Péres, Sima és Vid helységben levő részjóságokkal s az ezekben levő minden királyi haszonvételekkel, rendszeres katonai szolgálatok teljesítésének feltétele alatt, megajándékozta; egyszersmind minden rendes és rendkívüli adózás, bér vagy kamaryereség, dézsma, kilenczed és bárminemű paraszti terhek viselése alól örökre felmenti.

Bocskay István.

Kiváltságok.

Ez az adománylevel lett az alapja azon szabadalmaknak és kiváltságoknak, melyeket Kálló mint város és lakosai is élveztek. Ez lett egyszer-

zolják, hogy Nagy-Kálló a XIII—XV-dik században is igen jelentékeny hely lehetett. — Voltak tekintélyes földesurai, a Kállay-család; volt jelentékeny számú lakossága; volt az akkori időknek s viszonyoknak megfelelő ipara, forgalma, kereskedelme, melyet az is emelhetett, hogy Tokajtól Cserkeszen és Császárszálláson át Szatmár-Németiig, — Debreczentől számítva a Debreczen — Ungvár — Munkács — Beregszászi nagy forgalmú útvonalba esett.

A XVI. századtól kezdve azonban egészen kiemelkedett, vezérszerephez jutott N.-Kálló az egész Szabolcs vármegyében.

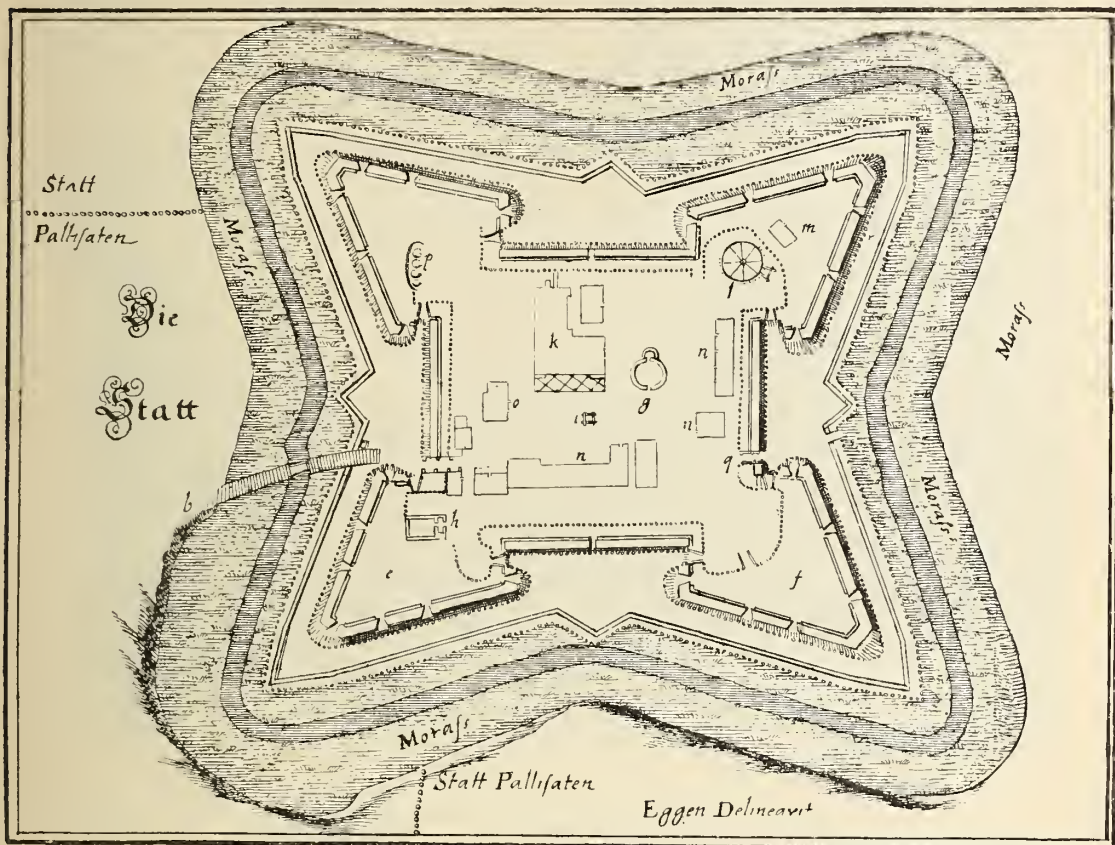
A mohácsi vész után Magyarország részekre oszt-

smind alapja Kálló emelkedésének is a XVII. században. Ilyen kiváltságos helyekre özönlött azután a lakosság mindenfelől. Vonzotta őket „a paraszterhek viselése alól való felmentés.” Ugyanesek Kállóból boesátotta ki I. Rákóczy György kiáltványát 1614-ben, melyben felkelését indokolja.

XVII. század.

Ilyen viszonyok között Kállón a megélhetés, még a katonakötelezettség mellett is, könnyebbé vált, mint más községben. A lakosság szaporodásával s fejlődésével karöltve járt az ipar, kereskedelem fejlődése is. Így történt, hogy a XVII. század első felében a czéhek megszorodtak s virágzásnak indultak. Alakultak nevezetesen: a esiszár-, kovács-, lakat-

Czéhek.

A KÁLLAI VÁR ALAPRAJZA.

gyártó-, szabó-, ezizmadia-, a szűcs-, varga-czéhek. A czéhek kiváltságleveli mind az 1616–1654. évek közötti időkből valók. Szintén érdemes N.-Kálló akkori helyzetének megértése végett megjegyezni, hogy a bátori, nánási, nyíregyházai stb. stb. iparosok mind a kállói czéhekhez tartoztak.

Volt ezeken kívül Kállónak 1666–1852-ig salétromgyára, serfőzőháza, postája; sőt a XVIII. század elején volt már kórháza is. Mindezek, az akkori idők viszonyaihoz képest, eléggé fejlett városi életről tettek bizonyosságot.

Ipara.

Ezekon felül az akkori népes és virágzó n.-kállói reform. egyház tartott fenn, a XVII. század közepétől egész 1852-ig, egy igen jelentékeny s az egész nagy vidékre kiható középiskolát, u. n. városi vagy latin iskolát. (VI. oszt. gimnázium.)

Iskolája

Ezek a tényezők voltak azok, melyek Kállónak Szabolcs vármegyében a vezérszerepet a XVI., XVII. és XVIII. századokban, egész a XIX. század kö-

A kállai vár
lerombolása.

zepéig, sőt néhány évvel még azon túlis, biztosították. És ezen nagyon keveset változtatott még az a különben nagyjelentőségű esemény is, hogy a kállói vár 1709-ben földig lerontatott, s Kálló 1711. vagyis a szatmári béke után a várkapitányok kormányzata alól kivétetvén, kormányzás tekintetében Szabolcs vármegyébe beolvasztatott s az alispán kormányzata alá rendeltetett. A város lakossága ragaszkodott ugyan tovább is régi kiváltságaihoz, s hogy önállását, a vármegyétől való függetlenségét megóvja, meg akarta magát váltani a kamarától, a kinstártól, hogy mint szabad királyi város folytassa működését; azonban, noha az egyesség 33,000 frtban megkötöttet, a dologból némely rövidlátó ember zenebonája miatt semmi sem lett.

A fentebb érintett előnyök birtokában azonban Kálló a vármegye közelékében is tovább haladt a fejlődés útján, annyira, hogy a vármegye el-

A RÉGI VÁRMEGYEHÁZ (JELENLEG ORSZ. ELMEGYŐGYINTÉZET).

Megyei
székhely.

határozta a XVIII. század első felében, hogy a vármegye székházát N.-Kállón építteti fel. Így is történt, s a monumentális megyei székház, a vármegye háza, 1740–1769. évek közt, tehát majd húsz évi munka után a Kállay családtól nyert telken: pro recognitione juris dominalis, évente egy körmőczi arany lefizetésének kikötése mellett, felépíttetett. Homlokzatán ezen felirat volt olvasható: „Publico aedificavimus — MDCCLXIX“. — Ezen megyei székház életéhez s a benne egy századon át lefolyt eseményekhez, száz meg száz érdekesnél érdekesebb történet fűződik; de a melyeket e keretben előadni nem lehet ezélunk. Helyrajzi fekvése (még akkor Szabolcs vármegye Polgár, Nádudvar, B.-Ujváros, Püspök-Ladány, Földes, Szovát és Kabáig lenyúlott) s az ipari, kereskedelmi és kulturális tényezők összetalálkozása tette azután N.-Kállót a megye fővárosává, középpontjává. S így lett Kálló, főleg a XVIII. és XIX. században a megyében a politika, köz- és társadalmi élet központja; a szabolesi nemesség állandó találkozási helye, a megyei tisztújítások színtere 1876-ig, midőn a vármegye székhelyét a népesebb s vasúti összeköttetésinél fogva szemlátomást emelkedő Nyíregyházára tette át, mi által N.-Kálló

a vezérszerepet elvesztette és hanyatlása beállott. Okai voltak ennek egyrészt a városnak, mint területnek vagyoni hanyatlása, a miatt hogy a határ egy részét (Császárszállás, Butyka) mintegy 8000 kat. hold földet, a Kállay családdal majdnem egy egész századon át húzódó per következtében elvesztette s ez által az egyes lakosok is érzékeny károsodást szenvedtek, más részről — egyebek között — az a körülmény is, hogy a vasút Debreczentől nem Kállónak irányított, mint előbb tervezve volt, hanem Kállót mellőzve, Nyíregyházának. Ennek ismét az volt az oka, hogy előbb a per folytán a város már vagyonát elvesztvén, megfelelő, legalább Nyíregyházával szemben megfelelő, anyagi áldozatot a vasút építésére nem hozhatott. Lehettek és voltak más okok is; de a hanyatlásnak a főbb okai a fentebiek voltak.

A tárgyilagos igazság érdekében azonban meg kell jegyeznünk, hogy Kálló hanyatlása csak viszonylagosnak mondható. Hanyatlott t. i. némely rohamosan emelkedő városokhoz viszonyítva, amit hazánk minden vidékén a vasút s ezáltal az ipar, közlekedési viszonyok, kereskedelem stb. idéztek elő egyes helyeken; de magában véve Kálló még a XVIII. és XIX. századbeli vezérszereplési korabeli állapotokhoz képest is igen sokat haladt és fejlődött, s miután már vasútja is van, fejlődik is folytonosan; vannak kiváló intézményei, minőkkel egykor, a teljes virágzás korában sem dicsekedhetett.

Lakossága, a tanyai lakosokkal együtt számítva, közel 6000 lélek. A régi, törzsökös lakosság, városa, ősei hagyományait, kiváltságait, emlékezetében híven megőrzi, azokhoz ragaszkodik. A Bocskay István, Bethlen Gábor, II. Rákóczy Ferenc által adott kiváltságok, szabadalmak híven élnek a lakosság emlékezetében; az u. n. szabad hajdú s kurucz erkölcsök nyomaival még ma is széltére találkozunk. A város lakossága hamisítatlan tiszta magyar. Hazájának szabadságát, függetlenségét, önállását kivívni s arra közremunkálni, minden alkalommal hazafiui kötelességének tartja. Városának, magyar fajának és hazájának ősi hagyományaira büszke. A lakosság zöme, egyszerű erkölcsi s hazafiui erényei mellett, munkás, tevékeny,

AZ EV. REF. TORONY ÉS TEMPLOM.

A megyei
székhely át-
helyezése.

Lakosság.

számító és takarékos, ennél fogva — a nyomasztó terhek s viszonyok dacára is — elég jómódú.

Intézmények.

Intézményei közül meg kell említenünk, hogy mind a három keresztény felekezet (róm. kath, — gör. kath, — ev. reform.) egyházai elég rendezett anyagi viszonyok között vannak; jó iskolákat tartanak fenn. — Az ev. reform. egyháznak van négy, — a róm. kath.-nak két, — a gör. kath.-nak egy iskolája, ugyanannyi tanítóval, sőt az izraelita hitközség is, nagy áldozattal, két tanerővel szintén versenyez a ker. felekezetekkel az iskolázás terén.

A róm. kath. egyházban a lélekszám: 857. A gör. kath. egyház lélekszáma: 10 4 (N. és K-Kálló); az ev. ref. egyház lélekszáma: 2629. Az izraeliták száma: 670.

N.-Kálló székhelye a róla nevezett n.-kállói közigazgatási szolgabírói járásnak, melyhez 19 község van beosztva.

Ez időszereint N.-Kállón van a vármegyei közkórház, mely 1874. jun. 10-én nyitott meg Jelenleg 84 ágy van a betegek számára berendezve.

Allami intézés alatt áll a m. kir. állami 4 osztályu gimnázium. Mint reáliskola, a megyei s városi érdekeltség által alapított 1870-ben. A m. kir. járásbíróság, melynek ügykörébe 18 község és 12 pusztá tartozik. — A m. kir. adóhivatal, melynek hatásköre kiterjed 18 községre. — A m. kir. állami elmeógyógyintézet. Megnyitott 1896. márczius 1-én. Az épület, melynek nagy részében ezen humánus intézet elhelyezve van, régebben 1740—1876-ig Szabolcs vármegye székháza volt; a többi épületeket részint Patay Andrásnétól, részben Kállay Bertalannétól vásárolta meg a kir. kormány. — A m. kir. postahivatal és a pénzügyőrség.

Társadalmi, kereskedelmi, ipari egyletek, társulatok a következők: A szabolcsmegyei takarékpénztár-egyesület; az általános ipartársulat, a eszmadiaipartársulat; a kaszinó, a polgári olvasóegylet, a róm. kath. olvasókör. a három temetkezési társulat, a polgári dalárda, a gimnázium mellett 1878-ban alapított segélyegylet, és végre a nagy-kállói önk. tűzoltó-egylet.

Vannak még ezeken felül is kisebb-nagyobb jelentőségű egyesületek, mint korcsolyázók egylete, műkedvelők társulata, vereskereszt-egylet, iparos ifjak egylete, reform. ifjúsági egyesület s az egyes hitfelekezetek körében szűkebb körű egyesületek, társulatok, melyek leginkább helybeliekből, részben a járásból is lévén szervezve, mind azt igazolják, hogy N.-Kállón, e hajdani megyei székhelyen, megvan a fogékonyság, az érdeklődés úgy az anyagi, mint a szellemi ügyek iránt s ehhez a tényezők sem hiányzanak.

SZABOLCS VÁRMEGYE NÉPESSÉGE.

Az 1890-ik évi népszámlálás adatai szerint Szabolcs vármegyének 4917 négyszög kilométer területén 244,945 lakosa volt. Egy négyszögkilométerre tehát 49·8 lakos jutott. A népsűrűség e szerint mögötte áll ugyan a magyarszent korona országai népsűrűségének, mely négyszögkilométerenként 54·2, de fölötte áll Máramarosnak, melyé 26, Biharnak, melyé 43·8, sőt Szatmárnak is, melyé 48.

Lakosság.

1869-ben volt Szabolcs vármegyének 218,791 lakosa, míg 1880-ban 214,008, ami a népességnek 4783-al való apadását jelenti. Ennek legfőbb oka Hajdu vármegye megalakulása volt, 1875-ben, amikor 11 népes községet kebelezték az új vármegyébe. Ha azonban szembe állítjuk egymással a népességnek 1880-iki számát, a 214,008-at, annak 1890-iki számával, a 244,945-el, ennél már 30,937-re menő *szaporodást* találunk. Ha pedig egybevetjük az 1890-iki népszámot, a 244,945-öt, az 1898-ról kiszámított 285,301 főnyi népességgel a szaporodás még kedvezőbb képet mutat, mert 40,356-ot tesz. Ez pedig annál kedvezőbb, mert e szaporodás — nem, mint az előbbi 30,937 tíz évnek, de — nyolcz évnek az eredménye, ami átlag véve 1000 lakosra 164 szaporodást jelent ez időközre, egy évre pedig 20-at.

A szaporodásnak e számait azonban csökkenti az amerikai *kivándorlás*, ámbar ennek adatai sok esetben nem azt jelentik, hogy a lakosok ennyi vagy annyi száma *végkép* elszakadt a vármegyétől s ezzel együtt a nemzet testétől, hanem azt, hogy jobban fizető munka reményében, a vármegyéből *ideiglenesen* távol van.

Kivándorlás.

A *bevándorlásra* — épp úgy, mint a kivándorlásra — nincsenek szabatos adataink, annyi azonban bizonyos, hogy van bevándorlás is, mert a felvidéki tótság ma is szívesen telepszik le Nyíregyházán és határában, a hol fajés hitrokonokat talál; úgyszintén a galicziai ruthénség is ott, ahol hitrokonokra lel, szívesen válik a vármegye lakosává s vásárol földet a vármegyében. De sem a kivándorlás, sem a bevándorlás nem módosítja lényegesen a szaporodás viszonyait.

Bevándorlás.

A vármegyének csak 134 községe van. Ebből az látszik, hogy a vármegyében általában ritkák és egyuttal nagyok a községek. Igy van ez különösen az alsó Tisza mentén. Kivételt tesz a Zemplén-, Ung- és Beregvármegyék közé, északra becsúcsosodó, úgynevezett tiszai és a kis-várdai járás, hol a községek apróbbak és sűrűbbek, de kivétel még Nyíregyháza is, melynek nagy határa sűrűn van borítva, ha nem is községekkel, de az azok helyét álló, úgynevezett bokortanyákkal.

Községek.

A népsűrűség volt négyszögkilométerenként, 1890-ben 49·8, 1893-ban 52·7, 1895-ben 54·8, 1898-ban 58·1.

Lakásviszonyok. A lakásviszonyok normálisak. A vármegyében 35,253 lakóházban és 2742 eselédlakban van 42,917 lakás, a mi a népesség száma által kivánt mennyiségnek majdnem megfelel s a melyek közül emeletes lakás csak 60 van.

Nemre nézve a 244,945 lakos közt volt: férfi 119.765, nő 125.180.

Nemi és családi állapotok. A családi állapot képe ez: A férfiak közül nőtlen volt 69,243, nős 48,124, özvegy 2210, elvált 62, ismeretlen állapotu 126.

Nemzetiségek. A nemzetiségi elhelyezkedés Szabolcs vármegyében a következő: Az 1890-iki népszámlálás adatai szerint volt magyar anyanyelvű 234,920, tehát az egész lakosságnak 95·91%-a. Bátran mondhatjuk ennek alapján, hogy anyanyelv tekintetében Szabolcs vármegye az ország legmagyarabb megyéi közt foglal helyet. A nemmagyar anyanyelvűekre eső 4%, vagyis számmal 10,025, a Tisza mellékén, Rakamazon és Vencsellőn egy tömegben lakó 1357 svábból, a Nyír-Lugoson s környékén, a vármegyének Szatmár vármegye felé eső keleti szélén lakó 714 oláhból, a vármegyében elszórtan lakó 596 ruthénből, 2 szerbből, 459 egyéb anyanyelvűből és 6897 tótól telik ki, akik közül azonban 6579 magyarul is beszél. Így Szabolcs vármegyének csak 3546 olyan lakosa van, a ki a magyar nyelvet nem beszéli, nem érti. Azonban ezeknek legnagyobb része nem állandó lakosa a vármegyének, hanem oly idegenek, akiket a népszámlálás itt talált. A magyarságnak e tengerében majdnem a vármegye közepén van az a sziget, a hol a 6897 tót anyanyelvű lakos él egy tömegben, ez a sziget Nyíregyháza. Abból a 6579 magyarul beszélő nemmagyar anyanyelvűből azonban ma már erre a szigetre a legtöbb esik.

Magyarosodás. A magyarosodás és a magyarul tudás azelőtt lassan terjedt a tótok közt. Okai ennek, hogy majdnem egyidőben és nagy tömegben települtek le egy helyre, Nyíregyházára, hogy nemesak nyelvük, de a vármegyében lakó magyarságétól különböző hitük is (az ág. hitv. evangélikus) nehezítette az asszimilálódást, a rokonsággötést, a beházasodást, hogy a vármegye magyarsága ezt nem is kereste, ők meg elegenden voltak maguk is maguknak. Oka továbbá, hogy az első rajok népe a felföldi újabb bevándorlókkal folyton-folyvást szaporodott és oka, hogy a szorgalma és takarékosága révén itt lassanként meggyarapodott tót, a körülakó magyarság tartózkodó magatartásának visszahatásaként, erősebben ragaszkodott nyelvéhez. Újabb időben azonban a magyarosodás igen elismerésre méltó módon terjed.

A svábok már könnyebben megmagyarosodtak; ma — kivált az ifjabb nemzedék — mind tud magyarul, sőt németül már nem. A többi nemzetiség számra nézve oly jelentéktelen, hogy azok magyarosodásának kérdésére itt, e cikkely keretében, ki nem terjeszkedhetünk. Legyen elég úgy ezekre nézve, mint általánosságban rámutatnunk arra az öröndetes jelenségre, hogy míg 1880-ban csak 205,531 volt a magyarul beszélők száma, vagyis az összes lakosság 96·04%-a, addig 1890-ben már 241,399, vagyis a lakosság 98·55%-a, a mi tíz év alatt elismerésre méltó eredmény és konstatálnunk kell azt, hogy — kivált az iskola révén — ez a magyarosodás azóta is szépen halad.

Vallás. Vallásra nézve, túlnyomó többségben laknak Szabolcs vármegyében az ev. reformátusok, szám szerint 96,435-en, mely szám az összes lakosság 39·37%-ának felel meg. Utánuk legtöbb a római katolikusok száma, nevezetesen 65,119, a lakosság 26·59%-a. Ezek után jönnek számban a görög katolikusok 46,597 lélekkel, ami 19·02%-nak felel meg. Majd ezek után az izraeliták 21,178-an, ami 8·65%-ot tesz. Végre az ág. hitv. evangélikusok

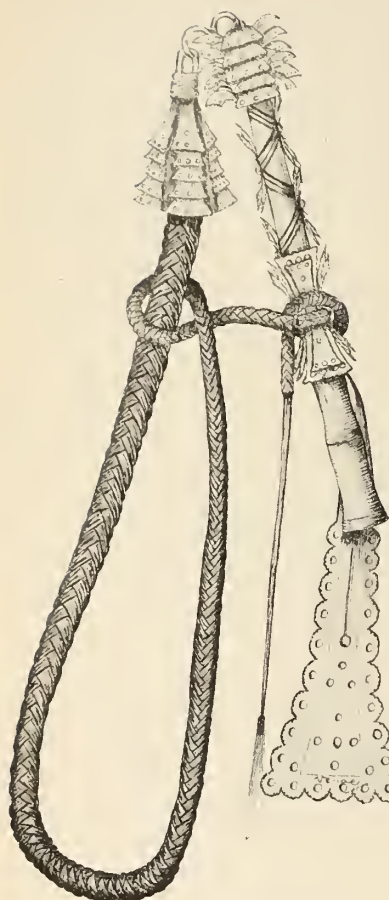
15,490 lélekkel, ami 6·32°/_o-nak felel meg. Ha hozzá tesszük, hogy lakik a megyében 119 görögkeleti vallású és 1 egyéb vallású, a vallási statisztikát teljesen kimerítettük.

Ami a lakosság általános *műveltségi fokát* illeti — száz-száz lakost véve Műveltségi fok. alapul — olvasni és írni tudott 55·09°/_o férfi, 40·35°/_o nő; az országos átlagban 57·59°/_o férfi és 43·89°/_o nő.

A lakosok java része ma is őstermelésből él. Az őstermelők száma Foglalkozás. 141,288, ami a lakosság 57·68°/_o-ának felel meg. Ebben benne vannak a családfők és eltartottjaik. De minthogy az 57,976-al kimutatott napszámosok is, kik a lakosság 23·66°/_o-át teszik, legnagyobbbrészt az őstermelés szolgálatában állanak, az őstermelésből élők száma 199,264, vagyis az összes lakosság 81·34°/_o-a. Az iparral és forgalommal foglalkozók száma 32,835, vagyis 13·40°/_o. Az értelmiségi keresettel foglalkozóké — mindenütt az 1890-iki állapot szerint — 6008, vagyis 2·45°/_o; a járadékosoké 2284, vagyis 0·93°/_o.

SZABOLCS VÁRMEGYE NÉPE.

A Nyírség és a Rétköz.

NYÍRSÉGI KARIKÁS.

szabolcsvármegyei „Nyírség“ ősi magyar eredetű népe, a közéje telepítés és beköltözés útján vegyült szláv és imitt-amott sváb (mint Napkor, Pócs-Petri, Vencsellő és Rakamaz) elemet teljesen magába olvasztotta. E beolvadás természetes következménye lett azután, hogy az említett nemzetiségek szláv és sváb nyelvöket, eredeti sajátságai és szokásaikkal együtt, önként elhanyagolva és elhagyva, szívesen öltöttek magokra az ezer év óta itt lakók magyaros szokásait.

Azonban a Bihar megyével határos oláh községek, bár itt terjeszkedni nem képesek, nyelvökkel együtt mindez ideig szokásaik nagy részét is megtartották (Nyír-Adony, Nyír-Acsád, Szent-György-Ábrány); míg pl. Ujfehértó, Gelse,

Hugyaj, Bököny Biri, K.-Semjén és Kis-Kálló községekben, hol az oláh a szláv elemmel régebben vegyült a magyarság közé, úgy az oláh, mint a szláv elem teljesen megmagyarosodva, a magyarok szokásaiba is egészen belélt magát.

E szerény igényű és jóindulatu népnek létfenntartási s megélhetési viszonyai mindinkább súlyosbodván, kedélyessége vész s ezzel egyenes arányban pusztul régi, szép magyar-nemzeti sajátos szokása; ami nem csoda, mert a fajunkat jellemző vendégszereteten és barátságon alapuló, eme szép szokások kisebb-nagyobb áldozatot kívánván, a legtöbb esetben saját hibáján kívül elszegényedett nép, ezt meghozni ma már kevésbé képes, miut csak két-három évtized előtt is.

Keresztelési szokások.

Kezdjük a sorrendet a keresztelési szokásokkal. Habár a keresztelés alkalmával nagy ünnepélyt nem is tartanak, mégis a keresztkomák sosem hiányoznak s nagyon megjegyzésre méltó, hogy a nyíri nép mindig többrebecsüli keresztkomáját, mint édes testvérét; mit fényesen igazol azon ál-

„Magyarország Vármegyéi és Városai”

„Apollo” Irodalmi és Nyomdai Észrevénytársaság

SZABOLCS VÁRMEGYEI NÉPVISELETEK

Tisza-Polgár

talános szokása, hogy komája megvendégelése nélkül egy nagyobb ünnep, vagy disznótor el nem múlhatik házánál; míg, ha testvérét szereti is, de vendégelni ritkábban, sőt mondhatni alig szokta.

A gyermekek nagy száma miatt nem panaszkodnak, de sőt mindegyiket egyenlően szeretik s csak az elsőszülöttben válogatóság, és szeretnék, ha az minden esetben fiu lehetne.

Keresztelő után, mely lehetőleg a gyermekszületés első vagy másodikon napján történik, a komámasszony hord a betegnek nyolcz napon át ebédet: de oly bőven, hogy abból az egész családnak jusson.

Legelterjedtebb keresztnév a férfiaknál: János, Mihály, József, György,

Keresztnevek.

NYIRI PARASZTHÁZ (KEMECSE VIDÉKE).

Ferencz; a nőknél: Mária, Juliánna, Anna, Terézia, Veronika; s mivel mellékneveik nincsenek, a nép pedig az „idős”, „ifjabb” kifejezéseket sohasem alkalmazza, a sok egyenlő keresztnév miatt nem ritkán hallunk a nagyapa, apa és fiu keresztneveiből a vezetéknev után összehalmozott ilyen elnevezéseket: „Orosz Józsi Gyuri Mihály” megkülönböztetésül „Orosz Józsi András Mihálytól”; vagy: „Páll Feri János”, megkülönböztetésül „Páll Józsi Jánostól”.

A keresztelés után emlitenünk kell a fejlődő gyermekek és ifjak ama szokásait, melyekről általános egyöntetűségben szólani lehet.

Az iskolába járó fiúgyermekek ép úgy, mint az onnan kikerült serdülő és már felserdült ifjak, a társas, szórakoztató és testedző játékokból csak a labdázást, annak is csak két nemét, a kifutósdit és a körben labdázást ismerik. A játékok e nemét csak a meleg tavaszi napokon gyakorolják.

A leányok magukban, vagy fiukkal vegyest „balhát” játszanak, vagy mint ők sok helyen nevezik „ezikkáznak”. E játékot öten játszásként így: nyílt téren egy pár, egymás kezét fogva, mintegy tizenöt méternyi távra szemben áll a másik kezét fogó párral; közöttük áll az ötödik s ez a balha. A szemben álló két pár nagyot kurjongatva s ezt kiabálva: „Messziről jó a

Játékok.

ezik. melegen jó a kása“, szétbontakozik s törekszik a szemben állót elérni; a közepén álló pedig igyekszik közülök egyet elfogni, mi, ha sikerült, az elfogott áll középre. Így folytatják ezt, míg bele nem fáradnak.

A melegebb évszakban ugyancsak nyílt téren, vásár-és ünnepnap délutánokon, ifjak és leányok kört formálnak; egy a közepén áll s a körben állók helyi szokása, egyedül s kizárólag e játéknál alkalmazni szokott dalokat énekelve, elkezdenek körben forogni. A közepén álló választ magának egy társat, ha leány, ifjút; ha ifju, leányt, s míg a többi énekelve körben forog, ezek ketten az ének üteme szerint tánczolnak. E játék a Nyír-vidék minden községében egyforma és az erre alkalmazott énekeket a következő sorrendben dalolják:

„Hajlik a meggyfa, nagy az árnyéka,
Alatta vagyon egy barna leányka,
Akit szeretsz fogd meg!

(a körben lévő tánczost választ.)

Gácsir vagy, gácsir vagy, mégis a'vagy, mégis a'vagy, gácsir vagy,
Matóczy, matóczy, barna vagyok én magam is, barna az én galambom is, Matóczy!
Kökényfa, kökényfa, körösi, kerepeczi, gyöngyösi! . . .

Most jöttem Bécsből s Lengyelországból,
Lovakat hoztam, nyereg alá fogtam;
Csíkos a talpa, aranyos a sarka.
Szivem, Juliskám, fordulj ki a tánczból!

Ekkor, ki a tánczot kezdte, kimegy, a benmaradt választ társat a körből s tovább így énekelnek:

Csicseri borsó vad lencse, fekete szemü menyecske,
Vagy életem vagy halálom, tőled rózsám meg kell válnom. Szállj ki már!

Lányok vannak a toronyba', arany koszoruba',
Arra mennek a legények sárga sarkantyuba';
Lányok vagytok, szépek vagytok, piros az orcátok,
Kertbe mentek rózsát szedni, fáj a szivem rátok!

Túl a vizen egy kisasszony, kinek neve rózsasszony,
Selyem kalap a fejébe', nem süt a nap a szemébe.
Most találtam egy gyengére, szőke haju menyecskére,
Egyéb hiba nincsen benne, legényekre jár a szeme!

Kicsiny ökör, nagy a járom, barna legény az én párom
Három esztendeig várom, mégis az lesz az én társom.
Mégfogom az eke szarvát, felszántom a kertem alját,
Ne teremjen uti bodzát, hadd teremjen kerti rózsát!

A jó égi udvaron, minden délben dobolom:
Annak adják a leányt, ki felkötö a kardját!
Én felkötöm kardomat, nekem adod lányodat,
Én felkötöm kardomat, nekem adod lányodat

Fekete fodros, fátyolos! lassan seperj, ne porozz!
Úti cifra, házi rossz, otthon nem jó, másutt rossz!

Ég a gyertya, ha meggyújtják, ha a tánczot szépen járják,
Járjad, járjad, jó katona, hadd dobogjon ez az utca! Szállj ki már!

Ma már az iskolák helyes mederben működésének ez egész vidéken örvendetes következménye, hogy az ifjuság a korcsmától teljesen távol tartja magát s csak az esetben fordul meg abban, ha ott a hatóság táncmulatságot engedélyez.

Az ifjuság életének legragyogóbb fénypontja, legfontosabb és legkellemesebb cseménye a házasság, mely azonban kezdi már régi szép zománczát veszíteni.

Leánykérő.

A házasságot a Nyírben mindenütt ünnepélyes leánykérő előzi meg; ami úgy történik, hogy az öreg asszonyok közvetítésével előre meghatározott estén a vőlegény násznagyával és egy pár asszonynyal megjelenik a leányos háznál s bemutatják magukat, mint búza- és széna-kereskedők. A

háziak részéről legelső felelet: „nekünk csak búzánk van eladó!” mely kileletés után a kereskedők megmutatni kérik az eladó búzát. Ekkor elővezetnek a pitarból egy eltorzított öregasszonyt. Ezt a kereskedők nem fogadhatják el; mert ez üszkös. Bevezetnek utána egy serdülő leányt, de ezt sem veszik meg, — mert ez meg konkolyos. Így megy a válogatás, míg be nem vezetik a menyasszonynak való hajadont, ki azután, csunya vagy szép, a kereskedő uraknak mint kitűnő minőségű tiszta búza nagyon megétszik; a vőlegény mellé állítják s kezeiket egymáséba helyezik. Ezután a vőlegény násznagya, átvevén a vőlegénytől a jegypénzt, átadja azt a menyasszonynak; viszont a menyasszony násznagya, a jegykendőt átvevén a menyasszonytól, átadja a vőlegénynek. E ténykedés a jegyváltás, mely után a rendszeren bőbeszédű násznagy a fiatalokat élteti és azután lakomához ülnek.

A vármegye délkeleti széllein fekvő községekben, mint Bököny, Nyír-Adony, Sz. György-Ábrány, Nyír-Béltek, Nyír-Lugos, Nyír-Acsád, Gelse, Pircse, Pilis, csak kendőt cserélnek s ebből áll a jegyváltás.

Még csak 15—20 év előtt is a jobb móduaknál, zeneszó mellett vasárnap estétől csütörtökig tartott a lakodalom. Vasárnap este konyhatáncz, vagy esigataposás, vagy mint sok helyütt nevezték: huszka. Hétfőn a rendes menyegző az esküvővel; kedden vagy szerdán a hérisz s így tartott a multság négy-öt napon át. A hérisz abból állott, hogy kedden vagy szerdán a mulatástól már egyszer vagy legtöbb esetben már kétszer kifáradt, mondhatnók: kidőlt vendégeket a vőfélyek bohókásan szalmakötelekkel összekötözve, piszkafákkal magok előtt hajtva, a lakodalmas házhoz terelték, hol csak ekkor vette kezdetét az igazi magyar humorral és tréfás játékokkal fűszerezett kedélyes multság, melyből a fiatalság ki volt zárva; csupán a vőfélyek, mint felszolgálók és küldönczök szerepeltek abban.

Lakodalom.

E szokást ma már csak elvétve eleveníti föl imitt-amott egy gazdag és kiválóan kedélyes családfő; s ma-holnap a gyermekek és ifjak csak mint valami ősi legendát fogják ismerni e nem régen még szokásban volt, apáik jólétét és tiszta, hamisítatlan kedélyét bizonyító szép ünnepeket.

Ma általánosságban a lakodalom egyik reggeltől a másikig s így 24 óráig tart; arra azonban, bármily szegény legyen az új pár, nincs eset, hogy muzsikaszó nélkül meg lenne egy leány menyegzője; mert a nyíri nép lakodalmat muzsikaszó nélkül nem tud képzelni. Csak az özvegyek lakodalmánál marad el, ha ezek szegények.

A lakodalomra a jelt a párosan járó vőfélyek hivatása adja meg, kik a fentebb is említett délkeleti határközségekben ünnepi ruhában. kezökben kendőkkel ékített vőfélypálczával és fejükön bokrétás kalappal, a többi helyeken pedig ünnepi ruhában, síma pálczával, mellökön ízléses csokorral és kalapjuk mellett bokrétával jelennek meg a lakodalomra várt családoknál, köszöntés után meghívóként következő mondókát adva elő:

„Megkövetjük méltó becsülettel, hogy mi beléptünk a násznagy úr szobájába; mi elküldött követek vagyunk a mi királyunk és királynénktől, nem is úgy, mint a mi királyunk és királynénktől, hanem N. N. vőlegénytől és N. N. menyasszonytól; mi általunk kívánja megtisztelni násznagy urunkat hitves párjával és egész családjával először is az anyaszentegyházba, a hit felvételének látására; másodsor egy pár tányér ételre, egy pár pohár bornak elköltésére és egy kis friss mulatságra. Ha meg nem vetik szegény hajlékát, azt fogadta, megszolgálja, — ha meg nem szolgálja, az Úr Isten áldja és koronázza, azt kívánjuk! . . .

E meghívó a lakodalomba menetelre még nem jogosít; mert az alaki-sággal olyanokat is megtisztelnek, kik nem komoly hivatalosak. A komo-

lyan óhajtott és várt vendégeket még a menyegző reggelén ismét meghívják; de e meghívás már rigmus-mondás nélkül történik. E meghívó után a vendégek összegyűlnek a lakodalmas háznál, honnan együttesen mennek a templomba az esküvőre, ahova a muzsikások minden esetben követik a násznépet. A kiindulás mindenütt, minden esetben e dallal kezdődik: „Ezt a kerek erdőt járom én,“ mit a násznép danol, a czigány pedig a zenekíséretet szolgáltatja hozzá. Ha a menyasszonyt más faluból hozzák, úgy rendszeren négy-öt lovas legény nyitja meg és vezeti a nászmenetet s közülök a legelső kurahót lobogtatva halad elöl. Kurahó: pónóra kötött nagy színes kendő, helyettesíti a zászlót, mit egyes helyeken, mint Nyír-Adony, Nyír-Lugos, Kálló Semjén, Piricse, Pilis, Nyír-Acsád, Nyír-Béltek, Bököny az esetben is visznek a násznép előtt, ha mindkét jegyes helyben lakik. Esküvő alatt a czigány a templomhoz legközelebb eső ház udvarán, téli időben pedig bent a szobában muzsikál, amikor a násznépet bámuló közönségnek is szabad a táncz.

Esküvőre menet az asszonyok így visognak: „Ujju-ju-ju-ju!“ mibe a férfiak így kurjongatnak bele:

„Aki közénk adja magát, huszas, tallér veri markát; Ujju-ju-ju-ju!

„Akinek nincs semmi dolga, jöjjön a lakodalomba! Ujju-ju-ju-ju!

„Ez az utca szegelet, tánczolhatsz itt eleget! Ujju-ju-ju-ju!

Templomból visszamenet egyik násznagy előre megy s a násznép előtt bezárja a pitarajtót. A kívül maradt násznagy a nászmenet élén megérkezvén, szállást kér. Belülről az első kérelemre nem jó semmi válasz, amiért kívülről döngetni kezdik az ajtót, rossz cserépfazekakat is verve ahhoz. Erre azután belülről rémült „ki az?“ kiáltás hallatszik, mire a külső ismét szállást kér. Sok alkuvás után: „hová valók? mi járatban vannak? honnan jönnek?“ a külsőtől igazolványt kérnek, ki azt egy szelet papir alakjában benyújtja; amikor is kinyílik az ajtó s a legtöbb helyen a küszöbre helyezett kenyeren át lép be otthonába az új pár, jeléül annak, hogy házukat a kenyér soha el ne hagyja.

Utánok nagy zajjal és az új pár éltetésével vonul be a kedélyes násznép; reggelihez ül, melynek elköltése után örege-fiatálja a ropogós csárdást járva, egész vacsoráig mulat. Nyír-Bélteken és Nyír-Lugoson a menyasszony, ha oly emberrel esküdött meg, kinek már két vagy több felesége volt, esküvő után az ablakon át megy be a házba; mert az a hite, hogy ez esetben ő fogja túlélni férjét.

Délután 6 óra tájban a vőfélyek és nyoszolyó-leányok betérítenek a vacsorához s beültetik a vendégeket az asztalhoz. A még ezután rendszeren következni szokott fél- vagy egy óra időtartamot, míg az étel beérkezik, tréfás versekkel töltik ki a vőfélyek, melyben mindent ígérnek, csak türelem legyen, de főképen: hogy azonnal hozzák a vacsorát.

Hogy a szakácsnék odakint a jó csigaleves tálalással rendbejöttek, a vőfélynek a vacsora előtti pálinka-ivásra alkalmazott következő felhívása jelzi: Halljunk szót uraim!

Ezt kiáltja szám: legyenek csendesen!

Hogy dolgom elvégezhessem rendszeren,

Annak szolgállok én e házban szívesen,

Aki szépen mulat és becsületesen.

Mínthogy házatoknál ígéretet tettem,

S házigazdámtól jól meg is értettem,

Ételt-italt nektek szívesen ígértem,

Amelyeket mostan kezembe is vettem!

Kezemben az üveg, jó pálinka benne,

Várja a menyasszony, ha rákerülhetne,

Még a vőlegény is, gondolom, rámenne,

Hozzá nyulna, hogyha ő előtte lenne.

Rajta tehát mostan kiki bátorsággal,

Hozzá lásson kiki örömmel, vigsággal! Húzd rá czigány!

Hasonló módon köszöntőket mondanak az izletes csigaleves, az elmaradhatatlan töltött káposzta, kása és többi ételek feladása előtt.

NYÍRI SZÁRAZMALOM.

Vacsora alatt első helyen ül a vőlegény és menyasszony; előbbi mellett a násznagy, utóbbi mellett a nyoszolyóasszony. Ezek a módosabbaknál, az általuk a menyasszonynak ajándékozni szokott selyem kendőkre való tekintettel, sok esetben tízen is vannak. A vőlegény annak jeléül, hogy ő a ház feje s a násznép királya, feltett bokrétás főveggel ül az asztalnál, egy tányérból evén a menyasszonynyal úgy, hogy egy tányért fenékkal felfordítva tesznek eljök az asztalra s ennek fenekére helyezik a másikkak fenekét, amelyből esznek.

Vacsora végeztével a szakácsnék — mert a kása összeégette kezöket, nagy fájdalomról panaszkodva, bekötött karral jelennek meg a még asztalnál ülő vendégek között. Megsebzett kezökben hozott nagy fakanalakkal hatalmasakat döfölnek azokon, kik az általok készített vacsora jó ízű elfogyasztása után késedelmeskednek sebeik gyógyításához bármily csekély költséggel járulni.

Vacsora után az asztalokat szétszedik, csupán egy kisebbet hagynak meg, rendesen egyik sarokban a szoba elején, mely asztaltól gyakorolja a násznagy kizárólagos rendfentartási jogát. Ez asztal köré ülteti a násznagy és a házigazda vendégei közül az előkelőbbeket. Erre van helyezve kulacsban, vagy hatalmas szilkékben (nagy csupor, nagy bögre), a kedverítő ital, a bor, melyből a házigazdán kívül, a násznagy tiszte kinálni, magához szólítgatva a falak mellé helyezett lóczákon ülő öregeket s a ropogós csárdást vígan járó s tánczolás közben az asztalhoz került fiatalabbakat.

Helyenként, legtöbbsnyire a régi mezővárosokban, mint Nagy-Kálló, Ujfehértó, Nyír-Bátor, Kis-Várda, Balkány, Mada és a városokhoz közelebb fekvő falvakban is, mint Oros, Nyír-Bogát a nem magyar tánczok is szokásosak.

Ejfélfelé kezdődik a menyasszony-táncz, a mi abból áll, hogy a cigány lassú csárdást húz; a vőfély a menyasszonynyal tánczolni kezd; egy pár fordulás után így kiált fel a vőfély: „Eladó a menyasszony!” s ekkor a nyoszolyó-asszony kezében tartott tányérba egy vagy több pénzdarabot dob. Aki tánczolni akar, így kéri a menyasszonyt: „Enyim a menyasszony!” kit azonban addig nem ad át a vőfély, amíg a menyasszony-tánczra szánt összeget tánczolás közben be nem hajigálja a tányérba. Csak addig van joga bárkinek is a menyasszonynyal tánczolni, míg fizet. Így megy azután kézzől-kézre a menyasszony, míg a közönségnek e célra szánt pénze el nem fogy; mit a szemfüles nyoszolyó-asszony neszel ki, amikor is a fáradt menyasszonyt átadja a vőlegénynek; most ketten járják kevés ideig, de csakhamar egy adott jelre tánczra perdül az egész víg társaság.

A menyasszony-táncz alatt begyült összeg a menyasszony külön tulajdona, melyet saját czéljaira, a jómódnak legtöbbnyire emléktárgyak, a szegényebbek értékes ruhadarabok, a jobban számítóknak pedig az első vagyon (malacz) beszerzésére szoktak fordítani.

A menyasszony-táncz után sok helyen (Napkor, Oros stb.) fegyveresörtetés, trombitálás és lövöldözés közben a legények közül öten-hatan nagy zajjal bevonulnak a mulatók közé. Elükön kivont karddal (rendesen fából valóval) kezében, melynek hegyére koszoru van helyezve, egy csákóba öltözött férfi megy, ki egy alkalmi vers elmondása és több tréfás jelenet elmókázása után kijelenti, hogy elviszik a menyasszonyt, ha a kardja hegyéről levett s az asztalra helyezett koszorút illő díjjal meg nem váltják. A kivánt váltságdíjat a vőlegény az alakosság kedvéért csakhamar lefizeti; a menyasszony megmarad s a multság folyik tovább.

Hajnál felé tartják a kontyolási ünnepélyt, amikor is az ügyes vőfély szép versekkel, az értelmesebbje pedig rögtönzőit prózában is elbúcsúztatja a menyasszonyt leány pajtásaitól. E búcsúzás azonban nem alak; mert az új menyecske, volt leánypajtásaival, tényleg minden összeköttetést megszakít és asszonytársai közt keresi az új barátságot.

E vidék népe régibb időkben a lakodalom ideje alatt csoportosan elmenézett a korcsmába, ma azonban, történelmi hűséggel mondhatjuk, hogy az ily eset ritka mint a fehér holló.

Temetkezés.

Temetkezéseik után a régi, eszem-izszommal járó torozásokat elhagyták, de a halott mellett fentvirrasztás, mely italozással és kártyázással van összekötve s a temetés után rövid, étel nélküli áldomásra összejövétel, nagyon tartja magát. A virrasztók hivatlanok, csupa részvétekből, tehát számosan szoktak megjelenni; de temetés után már csak a sírásók s a külön meghívottak szoktak a halottas háznál összejönni, azért sokszor ez a részvételtjes összejövétel ideje is hosszúra nyúlik.

A görög szert. katolikusok lakta községekben mai napig is dívik ama régi, szép szokás, hogy midőn a halálozás után harmadnapra a halott lelki üdvéért misét szolgáltatnak, a községbeli szegények a templomban mind megjelennek, honnan meghívás folytán a gyászoló család házához vonulnak s ott kalácsesal, étellel és itallal vendégelik meg őket. Az étkezés nyárban az udvaron, a földre tett tálak körül történik. E szegények lakomáját „említésnek“-nek nevezik.

Ünnepi szokások.

A hagyományos régi ünnepi szokásokból a karácsonyi éneklést őrizték meg, mit mindenütt „kántálás“-nak neveznek.

Fennmaradt még a pünkösdi szokás is, mely szerint egy fehérbe öltözött leánykának fejére koszorút helyeznek s ez a „királyné“. Több apró kis leányka házról-házra kíséri a „pünkösdi királynét“ s mindenütt e dalt éneklék:

Ma vagyon, ma vagyon piros pünkösdi napja,
Holnap lesz, holnap lesz a második napja,
Andreás, bokrétás, feleséges, jó tánczos,
El ne ejtsd, el ne ejtsd királyné pálcáját,
Jól megtartsd, jól megtartsd lovadnak kantárját

Az éneket minden háznál annyszor ismétlik, míg a kíséret minden tagja e dalt végig nem tánczolja a királynéval. Ezután az egyik leányka kezében levő perselybe pár darab pénzt dob a gazda s a királyné, udvarával együtt, elvonul.

Aratás.

E vidék népszokásaként említhetjük még fel a hazánk legtöbb vidékén divó azon eljárást, mely szerint aratás bevégeztével, a kendőkkel és szép szalagokkal diszített, póznára tűzött búzakoszorút, szép dalok éneklése, sok helyen pedig muzsikaszó kísérete mellett viszik be az aratók a

gazdának, jelezvén, hogy az aratást bevégezték. Ezt azután rendszeren a gazda fizette áldomás szokta követni.

A szabolcsvármegyei Nyírség kendertermelő vidék lévén, ilyen megjegyzésre méltó, mert a fiatalságot összehozó szokás, még a kenderdörzsölés (puhítás), mit kendertörés után a községbeli leányok esténként előbb egyik, azután másik helyen együttesen nótázás mellett szoktak teljesíteni. A legények ilyenkor körülöttök settenkedve több ártatlan tréfát követnek el ép úgy, mint a fonóban, mely itt szintén honos. Az ártatlan, tréfás multság e helyen legfeljebb csak a munka gyors lebonyolításának hátrányára szokott történni.

Kendertörés.

Csaknem minden községben van még ma is egy-egy javasasszony, ki kuruzslásból, babonás módon eszközölt gyógyítgatásokból él; ennek jól felfogott saját érdekében gondja van rá, hogy a babona hitelre találjon és

Babonák.

ÖTFOGATU EKHÓS SZEKÉR (NYÍREGYHÁZA VIDÉKE).

megnyugvást eszközölgjön a hiszékeny népben. A babonák terjedésének ezen kívül a legutóbbi elmúlt két évtizedig nagy táplálékot nyújtott még az iskolák elhanyagolása, miért is az öregek között ma a babonák ép oly hitelre találnak, mint ezelőtt egy félszázaddal; csupán a fiatalok vagy helyesebben: az ifju nemzedék mosolyog ma már rajtuk; de némely babonát, felvilágosodottabb értelmök daczára, ezekből sem lehet kiirtani; ami könnyen érthető, ha tekintetbe vesszük, hogy az értelmi osztály sem ment tőle.

Ilyen babonák: Aki a jegyesek közül esketésnél a másiknak lábára tapos, az fog uralkodni a háznál.

A gyermeket születése napján meg kell keresztelni; mert ha keresztetlen marad, éjjel a rossz szellem kieseréli.

Hol kotló ül, oda fűzfasípót, vagy kökörcsinvirágot bevinni nem szabad; mert a csirkék befúlnak a tojásba.

Kotlót ha ültetnek, a férfi kalapjából kell alárakni a tojásokat; akkor a csirkék közül sok lesz a kakas.

Kotlót ültetni akkor kell, mikor a csürhe jön, hogy oly sűrűen bujjanak ki a csirkék, mint a sertések jönnek, s hogy oly frissek is legyenek.

Lucza napján a tyúkot piszkafával kell döfölni, akkor sokat fog tojni.

Lueza-széket, mint másutt, e vidéken is csinálnak; hogy azon állva a templomban, a gonosz szellemet meglássák.

Gyermekeknek téglából játék-koczkát csinálni nem szabad; mert megég akkor a ház.

Káposzta-magot Szt-György napkor kell vetni; akkor a földi balha nem eszi ki.

Szt-György nap előtt, amennyi idővel megszólal a béka, utána még annyi ideig rossz idő lesz.

Szt-György napkor az istálló-küszöbön kívül kölest kell elhinteni; míg a szemeket a boszorkány össze nem szedi, nem árthat a tehénnek.

András nap estéjén a leányok a kút környékét kendermaggal bevetik és egy férfi ruhadarabbal beboronálják; amely legény akkor álmában megjelenik, az lesz a vőlegénye.

Karácsony hajnalán, ha a leány elsőnek ért a kúthoz, az lesz a vőlegénye, kivel, a vizet vivén, találkozik.

Karácsony estéjén a leány három gombóczba három férfi névvel írott papirdarabot tesz és megfőzi; amely gombóczot a vízből először kiveszi, a benne jelzett nevű legény lesz a vőlegénye.

Ő év estéjén a leány bevisz egy öl fát; ha páros volt a fa, a következő farsangon férjhez megy, aki bevitte.

A kilenczvenkilencediknek olvasott szürke lónak látása után, akivel először kezét fog a leány, az lesz vőlegénye.

Karácsony előestéjén a leányok a kules fülén keresztül ólmot öntenek a vízbe, az itt képződött alakokból következtetik, milyen foglalkozású lesz a vőlegényök.

A férjhez menendő leány kovászt tesz éjjelre feje alá, amely férfi v. legény elsőnek megy ezután a házhoz, az lesz vőlegénye.

Karácsony estéjén a leány az aznap összegyűlt csontdarabokat, vagy a szemetet kiviszi és rááll, hallgatózáván: merről ugat a kutya; amerről ugat, azon táj felől jön majd vőlegénye. Óriási szerencsétlenség, ha éppen nem ugat a kutya.

Hogy zivatar idején a jég el ne verje a határt, sok helyen még ma is harangoznak ellene.

Ugyancsak jég ellen a baltát élével felfelé állítják az udvaron.

Ugyancsak jég ellen a kapufélre egy egész kenyeret tesznek ki.

Baltát vállon hordani nem jó; mert összetörnek a háznál az edények.

Ujév reggelén, ha asszony jön először a házhoz, nem lesz szerencsés az egész év; férfi azonban, de főképen cigány, az szerencse.

Nyúl ha átszalad előtted az úton, vagy ha üres edényt vivővel találkozol, nem lesz szerencséd.

Ha indulás után valami miatt vissza kell nézned, nem lesz szerencséd.

Ha pálczád kiesik a kezedből, kitűzött cézlod nem sikerül.

Máreziusi hóval aki mosakodik, szép fog lenni.

Kuvik, bagoly, ha kuvikol, halál lesz a háznál.

Ha körmödön fehér foltok vannak, ajándékot kapsz.

Husvétkor, a szentelt sódar-csontokat, ha a tengeri föld négy szélére helyezik, a varju ott nem fogja rongálni a tengerit.

Ha az állatok elvetélnek, háromszor szentelt gyertyát kell az istállóban elásni, akkor megmutatkozik az elvetelés oka.

Fájós szemet hályogkövel kilenczszer kell körülkeríteni, azután a hályogkövet nyakában hordani s megszűnik a szemfájás.

Ha valakinek kelései vannak, kilencz bábuval körülkörtik, a bábukat a kereszt útra kidobják; aki először megy ez úton keresztül, arra ragad a betegség.

A tehenet megrontják a boszorkányok, azért ad véres tejet.

A tehenet megrontja a boszorkány s teje elzüllik; mert a boszorkány odahaza az ő ágását feji s ez adja ki a tehén tejét.

Véres tejet azért is ad a tehén, mert a hasa alatt repült el a fecske.

Forgó szél, a boszorkányok kocsija.

Ha nagy szél fúj, az azért van, mert valaki felakasztotta magát.

Ha tűz üt ki, némely helyen, levetközött asszonyok körülszaladják háromszor az égő házat, akkor a tűz nem terjed tovább.

Ujholdkor, ha pénz van a zsebedben, egész hónapban nem leszel szegény.

Ujholdkor vetni, vagy csirkét ültetni nem jó.

Bodzavirág hullásakor ültetett csirkék elhullanak.

A gazdaasszony, míg saját tyúkját meg nem ülteti, tojást kölesön nem ad; mert elvinnék szerencsáját.

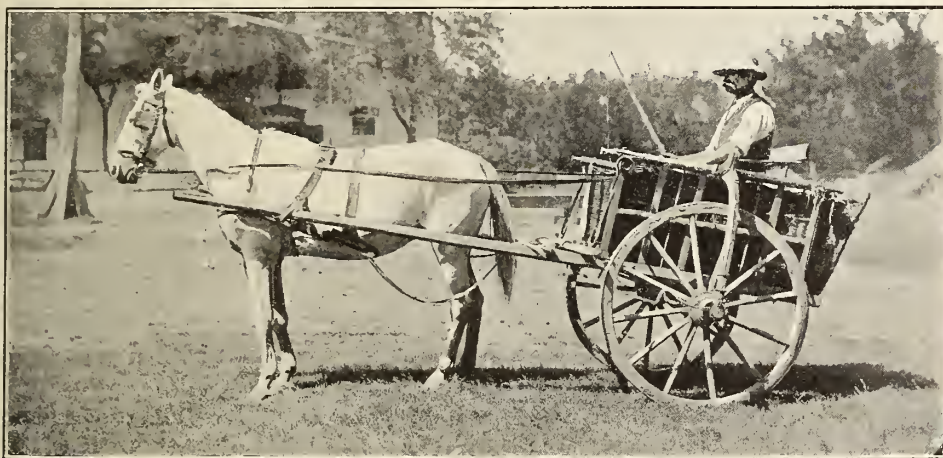
Tejet a házból, csak sőt lökve bele, adnak ki; mert különben elapadna a tehén teje s megrontanák a boszorkányok a tehenet.

Kutya ha vonít, tüzet vagy halált jelent.

Ha karácsony előestéjén, az énekelni elsőnek megjelenő gyermek: fiú, a tehén bikaborjút, ha leány, a tehén üszőt fog elleni.

Szt-György napon zöld ágakat tesznek a kapukra, hogy a boszorkány be ne mehessen.

Idegen ember elmenetele után a gyermek, ha nyugós és sír, megverték szemmel; és ezt gyógyítandó, a gyermeket ócska tövis-borona fájából való szenes vízzel itatják.

PARASZT-TALYIGÁS (NYÍREGYHÁZA VIDÉKE).

Ha a butor pattog, meghal valaki a háznál.

Pénteken nem szabad mosni, fenni.

Pénteki napon nem jó munkába kezdeni, mert e munkán nem lesz áldás.

Pénteken nagy útra indulni nem jó, nem lesz szerencse.

Ha valakit megloptak és ki akarják tudni a tolvajt, az ollónak fél ágán rostát forgatnak, e szavakat mondva: „Szt-Péter Szt-Pál bizonyítod, ki lopta el a keresett tárgyat?” A forgó rosta körül asszonyok állanak, kik előbb a gyanúsítottak neveit veszik fel; amelyik asszony mellett a rosta megáll, s akit ez képvisel, az az ember volt a tolvaj, ha még olyan ártatlan is.

Disznó, ha szalmát szed a szájába, zimankós idő lesz.

Halottat más határba vinni nem jó, mert elveri a jég a határt.

Halottnak temetés előtti napon a sírt soha ki nem ássák, mert akkor a gonosz lélek megfertőztetné a sírt.

Búj és vidéke szintén a Nyírben fekszik ugyan, de néprajzának a többi Nyírértől elütő némi sajátosságai érdekesé teszik, hogy külön megemlékezzünk róla. Búj és vidéke.

Szabolcsmegye délnyugati szögletében, a néprajzi viszonyok, a talajviszonyokhoz mérve, háromféle jelleget öltenek.

A Nyír hullámos alakzata, az alföld sík tengerébe hajlik Rakamaznál, Nagyfalunál. Ugyanitt ér véget Búj, Paszab, Berczel körül, az úgynevezett Rétköz, ez a nagy tiszántéri teknő, hajdan rengeteg posványos, ingo-

ványos nádasok világa, ma, a szabályozás következtében, egy jobb jövővel keesegtető nagy haszon-föld.

S e háromféle alakzaton a nép, mint e föld szülötte, mint környezetének, életmódjának kialakulása, már testi szervezetében is, némi eltéréseket mutat.

A vármegye őslakosai, a régi nemesi rend mai maradékai, enyészőfélben is, a multa mutatnak. Testtartásuk álmódzó ugyan, de szemökben a régi fény néha felvillan. A produktív munka-eszköz nem illik kezükbe, kénytelen-kelletlen fogják meg a kapa, kasza nyelét s a századok viharában átalakult idegzet szívesebben ragadná a csákányt, a buzogányt, az ősi kardot.

A lakosság legnagyobb része, a régi zsellér-úrbéres gazda-közönség, erőteljes, határozott, munkabíró és szorgalmas is; bár az új idők rontó hatása nagyon megzilálta őket. A régebbi szabad uzsora s az újabbi titkos uzsora és felszaporodott közterhek, divatos életmód miatt nagy része csak teng és csenevész testben, lélekben egyaránt.

Élesen kiválnak a régebben megtelepedett svábok utódai, ma már tiszta, szép magyarság, testben, lélekben ép és erős faj.

Rakamaz, egészen sváb telepítvény, még e század közepén nyelvben, szokásokban idegen, míg mai napság se külsejében, se szívében, nem található idegen jelleg, bár környezetétől el is üt némileg. Szorgalmas, takarékos, egyszerű nép, valaha szerette a sárgapitykés posztó-dolmányt s a magyar gubától irtózott, de ma nincs öltözetbeli különbség. A mi megmaradt nála: a családias összetartozandóság erős érzéke.

A szomszéd Venesellőn, a gróf Dessewffyék útján, szintén megtelepült egy csapat sváb s a többi lakosságtól elzárkózva, talán még jobban megőrizte jellegét, mint a rakamaziak, ámbár újabb időben elsimul itt is a különbség. A rendszeretet, jámborság, családiasság itt is főerényök s ezt ki mutatják örömben és fájdalomban, mezőn és templomban.

Lelkület és kedély dolgában szintén megtaláljuk a választó vonalat.

A nemesi faj barátságos, inkább könnyelmű, mulató. Szeret kérkedni őseivel s büszkén emlegeti némely úri rokonait, habár ő csak ekeszarva közt marad. A másik két jelleg már a jelent s részben a jövőt mutatja. Tartózkodóbb, félénkebb, de alkalomadtán erőszakos is. A ezuezilista világban, az ibrányi zsellér-gazdák egynémelyike nyílt mellet állított a csendőrpuska elé. Még biztatta is: csak jól ezélozzon csendőr ur, itt az igazság! — pedig józan állapotban voltak. Ha zsidóval, törvénnyel kerül tengelyakasztásra, dacz és ravaszság is van nála elég. Alapjában pedig nyugodt és megbízható, kivált ha nyílt rosszakarattal nem találkozik.

Vallásos gondolkozása mindeniknek elég konzervatív és józan. Ha saját lelkiismeretökre hagynák, sohase háborgátnák egymást.

A mezei munkás-népnek egy egészen különálló osztályáról érdemes még megemlékezni; ezek a dohányos feles-kertészek, némi gúnynéven *kukások*. Az ország szanaszét vidékeiről összegyülemelő és folyton váltakozó népcsoport, kik a nagyobb gazdaságok tanyáin, családonként 4—5 hold dohányt felébe munkálva, az egyirányú munkálkodás következtében sajátos jellemet öltének. Főjellemök a mozgékonyosság és a könnyű lelkiismeret. Máról-holnapra él, kupeczkedik, mulat, csempész, marakodik, mikor mit hoz az idő magával. Mentségükre legyen mondva, hogy művelődésökkel nem törődik semmi hatóság. Tanyáról-tanyára vándorolva, ritkán nyílik alkalma iskolát látni s számadásaiban a gazda tudományára és lelkiismeretére lévén legtöbbször utalva, inkább gyanút táplál s kárpozlást szerezni igyekszik.

A Tiszahátnak — mely a kisvárdai és a tiszai járást foglalja, legnagyobb részeikben, magában — néprajza, népszokásai, csekély eltéréssel azonosok a Nyírség- és Rétközéivel. Lényegesen eltérő ezekétől néprajzi tekintetben az *Alsó-Tiszamente*.

Ez a vidék (a vármegye székhelyétől nézve) a Tisza innenső partján, Tisza-Eszlárnál kezdődik s magába foglalja az innenső parton: Tisza-Lököt, Tisza-Büdöt, Szent-Mihályt, Tisza-Dadát, Tisza-Dobot és Polgárt, a túlsó parton pedig az úgynevezett Taktaközt, mely Tisza-Ladánytól lefelé Tardost, Csobajt, Bájt, Taktaként és Ptrügyöt foglalja magában s a közigazgatás *dadai alsó járás* névvel nevezi. Néprajzi különbözőség tekintetében ez a terület ismét három részre oszlik. Az egyik: *Polgár* maga, a másik: a *tiszáninneni többi községek*, a harmadik: a *Taktaköz*.

Polgár a maga, majdnem 60,000 katasztrális holdat tevő, óriási határával s az ezen fekvő Margita, Boroczkás, Kapros, Tikos és Folyás nagy pusztákkal, azért érdemli meg, hogy külön foglalkozzunk vele, mert Borsod és Hajdu vármegyék közé benyúló nagy határát oly népfaj lakja, mely néprajzi tekintetben teljesen elütő nemcsak az egész vármegyének, de ennek a járásnak is, a többi lakosságától. *Polgár* ugyanis palócz telep, melyet földesura, az egri káptalan, telepített Borsod vármegyéből, Mező-Keresztesről és környékéről, és melynek lakossága, ismert palócz szivósságával és konzervatívizmusával, még ma is sok oly faji sajátságot tartott meg, mely a körulte lakóktól sokban megkülönbözteti. E különbözőségének, a más eredetüségen kívül, oka az is, hogy a vármegye szomszédos tiszamenti népével nem vegyül, mert egyrészt nagy távolság is választja el tőlük, másrészt pedig amazok nagyobbára nyakas kálomisták, ő maga pedig erős pópista.

Polgár lakosságának, mint afféle jó palócznak a nyelve, — tiszta magyar. Kiejtése palóczos; nem annyira, mint a Mátra alján, a Bikkben, a Karancs alján, a Dobrán, meg a Göcsejben lakó vératyafiaié — mert hát más föld, más ég, más beszéd; de ha az ember a szomszédos büdi Dankóról vagy a közeli debreczeni Hortobágyról vetődik közéjük, mindjárt ráismer, ha egyébről nem, a sok diftongusról, hogy másfajta nép közt jár.

A népviselet is elütő a többiekétől. *Férfiaknál*, — a nyári könnyü, magyar, dologban kurta ing, durva vászonból vagy gyolesból, kinek módja, hogy engedi, bekötve a térdig érő bő gatyá korczába, a fején szalmakalap.

Már télen fekete tehénbőr-eszima kerül az ember lábára, annál jobb, mentől nagyobb, mert a nagy az alapos jószág, mentől nagyobb, annál melegebb, annál több szalma meg kapeza fér bele, meg bokatekerő. Lájbi is

TURA-VIDÉKI KANÁSZ.

A Tiszahát

Ruházat.

kerül az ember derekára, felibe meg ujjas, sötétkék avagy fekete posztóból, a fejre pedig, kivált azelőtt, egy egészen különös kalap, amelynek van is, nincs is karimája, mert van karimája valósággal, de az anyyira hozzásimul a kalapnak a fejet közvetlen borító részéhez, hogy úgy látszik, mintha nem is volna. Más a pásztorember kalapja, az széles karimájú, mert az kinnjáró ember, olyan alakú mint a csiperke gomba, úgy is hívják, hogy csiperke-kalap. Az embernek szűr lóg a válláról, fiatalnak fehér, öregnek fekete, de csak panyókán, nem kidugva. A szűr ki van varrva, magyarosan, piros harasztvirágokkal, magyar koronás címerrel, e nélkül polgári ember előtt — nem szűr. Több ember visel azonban bundát, de nem esőse bundát t. i. ujjasat, hanem juhászbundát, ami olyan szabású, mint a kerek köpönyeg, fehérre eszerzett magyar juh bőriből van, az alja köröskörül felhajtvá, írhából készült, sodrott gombházakkal, szattyánból göngyölt, csapott végü, hengeralakú gombokra köröskörül felaggatva, úgy hogy mikor a gazdája leaggatja, túl ér a lábán, ami nagyon jól esik, télen a kinnháló ember lábának.

Meg szokta még koronázni ezt az alkotmányt, már amelyik igazán igazi, egy mind a négy lábastól, a maga valóságában kikészített, rendesen fekete báránybőr, mely gallérképpen a bunda hátára van varrva, persze szőrivel kifelé; hát ebben se fagy el az embernek se a füle, se az orra, ha a fejére borítja.

Az asszonyfajtnak a ruhája nagyon színdús; e színekben túlnyomó a piros. A szoknying, vagy szoking, ami másutt szoknya, viganó, rokolya — mindnyájánál, a dédanyáig bokorugró, sőt térdig érő, nagyon virágos tarka kázmér, kárton, selyem, avagy bársony, a pruszli szintén; a lábbelijök: fűzős czipő. Az ingváll kurta, kötésen alól egy arasz, a pendelylyel együtt is, — ami itt alsó szoknyát jelent — csak térdig ér. Ékszerük: az üveggyöngy, mit kalárisnak neveznek. Pruszlit és szokinget arany vagy ezüst csipke díszít. Fejkendő és nyakbavaló kendő egyaránt virágos, sokszínű, sok pirossal. Felső öltönyük ködmön vagy posztó, testhez álló.

Építkezés.

A házak általános jellege: A fal mindenütt vályog, a tető eleje nyitott, a fedél sima, nem garados, az eresz széles, tornáczos, fedőanyag nád vagy gyékény. Az utczára egy szoba, a mögött a konyha, e mögött a hátsó kis szoba. Ajtaja az udvarra csak a konyhának, ebből nyílnak a szobák. A hátsó szoba mögött a kamara, e mögött az istálló, mind egy fedél alatt. Előkert nincs. Díszítést a házak külső falán nem alkalmaznak; általában, ahol van, piros és kék festést láthatunk az eresz alatt. A kutak gémesek. A kapuk vesszőből fonottak.

Szokások.

Lakodalmi szokások. A menyasszony esküvője előtti vasárnap, délutáni litániára menetkor, a templom ajtajában leánybarátnéitól csókkal búcsúzik. A lakodalmat a vőlegény házában tartják, a hová a menyasszonyt zenével kísérik. A vőfély-mondókák tréfás, néha frivol versek.

Halotti tort tartottak ennek előtte fiatal emberek temetésekor, zenével és tánczczal egybekötve, de ez most már nincs divatban.

Ünnepi szokások. Utolsó farsangban két napos általános bálozás, táncz (ugynevezett ivó) van szokásban. Divatosak az ugynevezett fonókák és kártyaházak. — Betlehemmel vén asszonyok járnak. — Pünkösdkor bálokat tartanak és koszorús leánykák járnak az utczákon.

A nép józan, vallásos és munkás.

Alsó-Tiszamente.

Az alsó Tiszamente többi községeinek, nevezetesen: T.-Eszlár, T.-Büd, Szent-Mihály, T.-Dada és T.-Dobnak néprajza következő:

Eredetére nézve e terület lakossága, nyelve és embertani sajátosságai után ítélve, olyan magyar néptörzs maradványa lehet, mely talán még a honfoglaláskor települt itt meg és századok vészei, viharai közt kemény állhatatossággal megőrizte faji jellegét.

A művelődés iránt való fogékonysága és értelmessége nagy ennek a népnek. Túlnyomó számban református lévén, azt hisszük, nagy része van ebben annak, hogy a reformátusok a nép nevelésére kezdettől fogva mindig nagyban törekedtek, amint az köztudomású. Ebből magyarázható meg

az a nem közönséges jelenség, hogy csak néhány példát említsünk. hogy Zákány Imre t.-dobi egyszerű földműves, az ezermesterséget annyira vitte, hogy egy olyan ember, mint boldogemlékezettű Andrássy Gyula gróf, ha dobi kastélyban időztében el talált romlani a drága, világ remekének készült zsebórája, még külügyminiszter korában is rá-
 mertte bízni Zákány uramra. hogy javítsa meg s bizony meg is javította úgy, hogy Genfben se jobban. Meg az, hogy Egri Bálint uram, szintén egyszerű földműves Szent-Mihályon. ember-

TISZAHÁTI PARASZT. (Tollrajz, Klimkovics Béla hagyatékából.)

nyi ember korában megtanult magától olvasni, írni — mert hogy mástól röstelt — hogy öreg korában megírta szülőföldjének, Szent-Mihály községének történetét. Ilyen magyarokat, ilyen földműveseket se sok helyen megtalálnak.

Külső faji jelleg tekintetében: a nép termete inkább alacsony, ösztö-
 vér. Hajszin: szőke, barna vegyest. A szemek színe inkább világos, T.-Büdön sok a fekete szem, Szent-Mihályon is, ez utóbbi helyen sok a sárga színű, T.-Dadán általában barnás. A t.-dobiak középtermetűek, zömökek, barnák, a szemük kékes. Asszonyok, leányok karesűk, szép arczuak, közep vagy kis termetűek

Külső jelleg.

Építkezésben általános a vertfal, a vályog, több az utóbbi. A fedés sima, deszkacsúcs fal nélkül, az eresz széles, nyitott, fedőanyag gyékény és nád. Szoba, konyha, istálló egy fedél alatt, előkerttel. T.-Dobon, T.-Eszlár T.-Büdön, az istálló külön, T.-Dadán, Szent-Mihályon és T.-Lökön is. A tornác fedett, a pítar előtt kezdődve húzódik hátrafelé, Eszláron, Lökön szabad. Büdön, Szent-Mihályon, Dadán és Dobon is. A ház külső falán díszítés nincs, csak Büdön. A kutak gémesek és kávásek. A kapu deszka vagy sövény, néhol rácsos, Szent-Mihályon, Büdön mind az, Lökön vannak faragványosak is, Eszláron mind sövény.

Építkezés.

A nők ruhája kék vagy vörös színű perkál, karton, Lökön az asszonyokénak alapszíne barna, a leányokénak piros vagy fehér. Kendők karton, szőr és selyem. A pendely hosszú. (ezt a nevet az alsó szoknya viseli), többnyire gyöles. Ékszer nem viselnek, csak Lökön sárgaréz-gyűrűt. Az ing hosszú, gyöles. Felsőruhaként barnássárga színű, báránybőrből készült, fekete selyem-virágokkal kirakott kis bunda, nagy, fekete posztó ujjas lajbi. A felső szoknyát kabátnak híjják, az alsót ingaljnak. A nők ruhájukon alkalmazznak himzést, a fiatalok vegyest, az öregek feketét: Dobon, Büdön, egyebütt nem. Lábbeli fekete, fűzős vagy czúgos czipő, nyáron munkában fekete bőrpapucs. Helylyel-közzel viselnek fekete csizmát is. A derékrealót: *bujjbeli, ránczoska, testhezálló, pítarka* névvel nevezik.

Ruházat.

A férfiak ruhája: gyöles ing, térdig érő gyöles gatyá; nyáron szalmakalap, télen pörge, durva fekete posztó. Lábbeli télen sima vagy ránczos szárú csizma, fekete bőrből; nyáron Eszláron bőrboeskor. Nadrág, mellény, ujjas

fekete posztó. Felső ruhaként fehér szűrt használnak, fekete posztó-díszítéssel és fekete egyszínű kabátot, de használnak fehér szűrt piros és fekete harasztal kivarrott virágokkal és fekete szűrt fekete posztó-virágokkal, a gallér rózsával kivarrrva mindeniknél; használatos a juhbőr-bunda is és fekete posztó-bekecs. A férfi-ruha szabása mindig magyar.

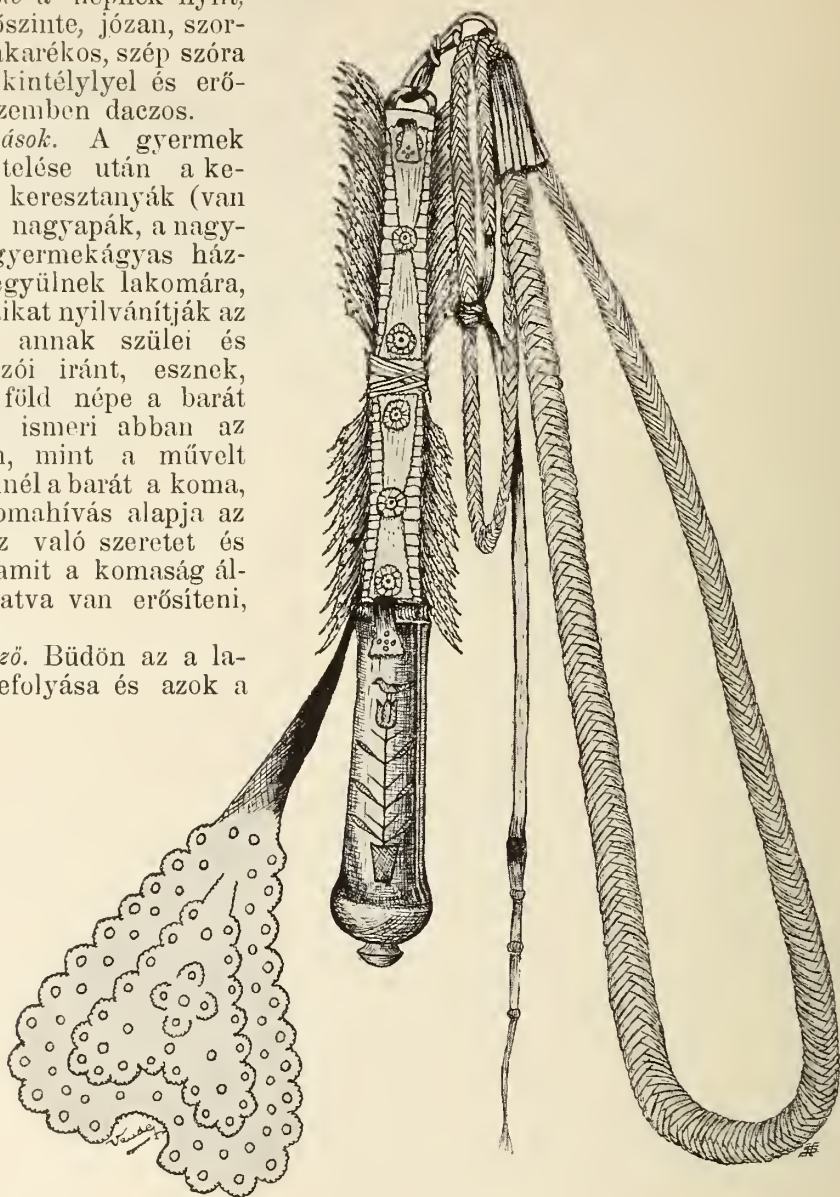
Jelleme a népnek nyílt, egyenes, őszinte, józan, szorgalmas, takarékos, szép szóra hajló, a tekintélyvel és erőszakkal szemben daczos.

Keresztelõ.

Népszokások. A gyermek megkeresztelése után a keresztapák, keresztanyák (van több is), a nagyapák, a nagyanyák, a gyermekágyas háznál összegyűlnek lakomára, jókívánataikat nyilvánítják az újszülött, annak szülei és hozzátartozói iránt, esznek, isznak. E föld népe a barát szót nem ismeri abban az értelemben, mint a művelt osztály, ennél a barát a koma, mert a komahívás alapja az egymáshoz való szeretet és becsülés, amit a komaság állapota hivatva van erősíteni, emelni.

Menyegző.

Menyegző. Bűdön az a lakodalom lefolyása és azok a

KARIKÁS BÁJ VIDÉKÉRŐL.

mondókák divatosak, amelyek a következőkben vannak leírva. Ugyanezek a szokások uralkodnak nagyjában az egész vidéken és ugyanezek a mondókák a használatosak. A népen egyáltalán meglátszik, hogy van módja a mulatozáshoz, van kedve is és hogy örömeiben földi javait felebarátaival megosztani nem sajnálja. Ime a bűdi lakodalom:

Bűdi lakodalom.

A lakodalmi napot megelőző este a vőlegény házában muzsikaszó mellett „huszá”-nak nevezett *konyha-táncot* tartanak, melyen a menyasszony vőfélye és násznagya is részt vesz, hol a fiatalság esti 9-10 óráig táncol.

A lakodalom napján a vőlegény násznagyával, vőfélyével s násznépével muzsikaszó mellett esküvőre megy, a hova a menyasszony az ő násznagyával, nyoszolyó leányával, vőfélyével s násznépével muzsikaszó nélkül (tehetősebbeknél muzsikaszóval) szintén megérkezik.

Esküvő után úgy a menyasszony, mint a vőlegény saját násznépével külön-külön megebédelésre házaikba térnek.

Esti öt órakor a vőlegény násznépével zene mellett a menyasszony elhozatala végett annak házához megy, hol a menyasszony versekben búcsúzik el.

1. Vajda! hegedűnek álljon meg zengése.
A sarkantyúnak is szünjön meg pengése,
Mert búcsúzásimnak most léssen kezdése,
Legyünk csendességben, míg léssen
[végzése.
2. Dicsőség először a nagy magasságba,
Istennek, ki lakik fénylő boldogságba,
Ki rendeltél nekem egy igazi társat,
Kivel én megnyerem mennyei országot.
3. Reszketnek ajkaim belső félelemtől,
De még jobban remeg szived szerelmétől,
Engedd meg jó atyám, ha megbántottalak
És hogy téged sokat háborítottalak.
4. Az Istenért kérlek, engedd meg vét-
[kemet,
Hogy el ne veszítsem én szegény
[lelkemet,
Köszönöm atyai nagy szeretetedet,
Melyet nem érdemlek, gondviselésedet,
Az úr Isten áldjon ezekért tégedet
És szent országába vigye fel lelkedet.
5. Elsőben is hozzád nyujtom szavaimat,
Kedves édes atyám én búcsúzásomat;
Mert Isten után te viselted gondomat,
Sajnálom is mostan tőled válásomat.
6. Azért rád kívánom az Úrnak áldását,
Szállítsa rád, mint a bő víz, áradását
A mikor elvégzed életed folyását,
Adja meg lelkednek örökös szállását.
7. A Nagy úr vegyen is téged jobb karjára,
Vigyázzon vala rád, miképp sajátjára,
Soha le ne tegyen a világ torkára,
Sőt felmagasztaljon mások tutorára
8. A menyei atya életed tekintü
Hasznossá, károdát mint pejvát úgy hinti,
Kik lesznek károdra azokat megintse.
Kedves édes atyám itt versemnek vége.
9. Mire-kire vessem könyes szemeimet,
Miképen kezdjem el búcsuzó versemet,
Nem tudom, mert a bú elfogta szívemet,
Hogy látom tőletek elmenetelemet,
10. Röviden kezdem el kötelességemet,
Kedves szüleimre vetem a szememet,
Búcsúzó azoktól, a kik életemet
Közelebről nézvé, áldják Istenemet.
11. Kedves szülő anyám, látom miként
[indulsz
Ájulásnak, talán már meg sem is vidulsz.
Kedves szülő-anyám, ne epeszd magadat,
Bocsáss el engem itt, kedves leányodat.
12. Kedves szülő-anyám, már te hozzád térek,
Még új szállásomra te tőled eltérek,
Áldást Istenemtől én tereád kérek,
A kit én szívemből szüntelen dicsérek
13. Kedves dajkám voltál, engemet szerettél,
Jóra tanítottál, a rossztól intettél,
Mint anya lányával, vélem cselekedtél,
Most pedig szárnyamra engem eresztettél.
14. Látod, kedves szülőm, elvisznek mellőled,
Azért bocsánatot most kérek tőled,
De ha elvisznek is, szüleim, mellőled,
- Jó gondolatom lesz mindenkor felőled.
15. A mennyei atya légyen mindég véled,
Valamig életed a világon éled,
A mikor életed halállal cseréled,
Áldja meg Jézusom a te örök béréd.
16. Óh menyebeli Isten, tekints reánk égből,
Terjeszd ki karjaid a magas mennyekből,
Hogy el ne távozzunk mi ezen hitüinktől,
Melyet ma felvettünk a te szent véredből.
17. Jaj miként indítsam végső búcsúzásim,
De hogyan kezdjem el jajszóval sírásim,
Jaj beh nagy mostan az én szomorú-
[ságom,
Mert idegen földre léssen változásom.
18. Apámról anyámról, kik voltak véreim,
Hozzátok fordítom búcsúzó verseim,
Bátyáim, anygaim, szerelmes néném,
Kisebbitől nagyobbig én kedves öcsém,
19. Ti is, kik vérszerint hozzám közeledtek,
Kedves atyafiak, búcsuzom tőletek,
A mit már vétettem, most megengedjétek,
A felséges Isten maradjon véletek.
29. Nyoszolyó asszonyim, nyoszolyó leányim,
Fáradtságotokat kívánom hálálni,
Jézusunknak drága sebéből folyt vére
Legyen a lelketek váltságának bére.
21. Álljatok élémbe, ti híres legények,
Kik vasárnap szemeimet szemléltétek,
Ajándékba nékem hajfonót vettetek,
Sajnáljátok mostan, nem lettem tiétek.
22. Kedves lánybarátim, hozzátok fordulok,
Ha reátok nézek, szinte megújulok
De azért szívembe már nagyon búsulok,
Hogy seregeimtől más útra indulok.
23. Kedves lánybarátim, kik enyém voltatok,
Ketten-hárman-négyen velem sétáltatok,
Ti az én fejemre, kik áldást mondtatok,
Áldása Istennek maradjon rajtatok.
24. Nem lesz már véletek többé mulatásom,
A férjem házánál léssen én lakásom,
A hogy uram fujja, úgy lesz tánczolásom,
Jaj de hamar elmúlt az én leányságom.
25. Ha Istennek tetszik virágzó életem,
A holnap napra felvirrasztja éltem,
Meghalljátok akkor édes szép beszédem
Melyből megértitek most nagyon jó
[kedvem.
25. A Nagyúr néktek jó hitves társat adjon,
Férjetekekkel együtt soha el ne hagyjon,
Áldása Istennek rajtatok maradjon,
Végre az egekbe magához fogadjon.
27. Kedves alsó-felső jószívű szomszédim,
Mindenféle kedves, szép jóakaróim,
A Nagy úr vegyen az ő jobbik karjára,
Virraszson fel boldog napokra, órákra.
28. Végre jómulatást kívánok mindennek,
Csendes jó éjtszakát az egész seregnek.
Úgy az ifjaknak, mint az öregeknek
A felséges Isten maradjon véletek —
[Húzd rá.

A búcsuztatás után a menyasszony és vőlegény násznépeikkel visszamennek a vőlegény házához vacsorára.

A vacsorához a vőfély asztalt terít, a menyasszony és vőlegény elé 1—1 rossz tárgyért tesz, melyben egy meszes kanál és egy cserépdarab van. A vőlegény és menyasszony az egész vacsora alatt semmit sem eszik.

Asztalterítés alatt a vőfély a következő verset mondja:

1. Vőfélyek érkeztek híres Perzsiából, — Követek küldettek hozzátok Szittyából, — Utánam érkeznek megterhelt tevéim, — Majd előkerülnek most pompás étkeim.

2. Az első tál étel lesz bagolynyerítés, — Utána érkezik a kemenczenyögés, — Csirke-ordítás meg borju-köhögés, — Végre érkezik az üres kocsi-zörgés.

3. Egy öreg sündisznó lészen bopácsolva, — Egy beteges bolha lesz a nyársra húzva, — Sült pecsenyé helyett egy nagy fejsze foka, — Háromszáz esztendő's kerekének agya.
4. Már most nem tréfálok, megyek a konyhára, — Sok jó eledelek drága illatára — És majd megjelenek mindenek láttára, — Hogy ha előbb nem, hát majd Szent György napjára — éljen!

Vőfély-vers az első tál étel beadásakor:

1. Erdemes vendégek, nem üresen jöttem, — Étekkal terhelve vagyom mindkét kezem, — De mielőtt hozzá nyúlunk a kanálnak, — Buzgó szívvel hálát adjanak az Úrnak.
2. De hogy magam itten hosszan ne papoljak, — A forró tálaktól sebeket ne kapjak, — Vegyék el kezemből ezt a forró tálát, — A melyet az ujjam már tovább nem állhat.
3. Itt tehát a leves, mellette a jó hús, — Erre senkinek a szíve ne legyen bús; — Nosza muzsikások szóljon hát a rigmus, — Aztán dicsértessék az Úr Jézus Krisztus.
4. Beesületre méltó jóles gyülekezet, — Férfiből, asszonyból álló felekezet, — Kiket a szeretet ide kötelezett, — Halljunk szót, valaki e házhoz érkezett.
5. Nem célom, hogy itten soká peroláljak, — Hosszas beszédemmel unalmat csináljak, — Célom, hogy tisztemben serényen eljárjak, — Ételt-italt hozzak, aztán tovább álljak.

FARAGOTT KAPU BÁJ VIDÉKEN.

6. Nagy öröme vagyom a gazdánk szívének, — Hogy ily sok szép vendég házába gyülének, — Azért parancsolá nekem vőfélyének, — Ételt-italt hozzak, hogy vendégei ennének.

7. Itt van, az első tál ételt im behoztam, — Hogy el ne ejtsem, mindég imádkoztam, — A szakács-asszonynyal jól meg fűszerszámozattam — Borssal és sáfránnyal, jól meg is szóztam.

8. Örvendek, ha tálát hordom ki üresen, — Igy a vendég aztán nem marad éhesen; — Lássanak hát hozz áuraimék, frissen, — Jó apetitust kívánok szívesen.

Vers, a káposzta beadásakor:

1. A ki a mult nyáron káposztát nem kapált, tegye le a kanált; — Nász-nagy uram se kapált, csak az utczákon sétált, hát tegye le a kanált.

2. Paradicsom kertből épen most érkeztem, — Mely gyönyörű kertnek gyümölcséből ettem. — Mivelhogy sokáig ottan kertészkedtem, — Szép fejes káposztát ottan természettem.

3. Torma és káposzta az étkek vezérje, — Nemes Magyarországnak czímere, — Még a királyunknak is gondja van erre, — Áldott ennek, a hol terem, a gyökere.

4. Még is nem dicsérem, dicsérje meg magát, — Mert belé vágattam egy féloldal szalonnát, — Tizenkét disznónak elejét, hátulját, — Keresse meg benne ki fülét, ki farkát.
5. De mivel mostan a káposzta itt vagyom, — Az evéshez ki-ki jóízűen fogjon, — Hogy restsége miatt éhen ne maradjon, — Azután élémbe panaszokat nyújtson.

Vers, a bor beivésakor:

Sziv-vidámitásra Isten a bort adta, — A mint zsoltárába szent Dávid mondotta; — Azért a hordóját gazdánk kifúratta, — Tele palaczk borát ide felhozatta; — Azért jó uraim a borból igyanak, — A lakodalomba vígan mulassanak, — Köszöntsék a kancsót, el ne aludjanak, — A vőfélyeknek is borocskát adjanak.

Vers, a gulyásos hús hozásakor:

1. Ime megérkeztem, uraim, sokára, — De merem mondani, nem jártam hijába, — Mert egy olyan ételt hoztam valójába, — Aki első étel az étkek sorjába.
2. Ezért az ételért nagy próbát is tettem, — Egy szilaj bikával hét nap verekedtem; — Nosza a bőrét mindjárt le is vettem, — A fejét nyakastól én le is metszettem.
3. Ezt a jóeledelt abból készítettem, — Megvallom, uraim, ezt én is szeretem; — Minélfogva ennél már jobb ízű éték — Nincsen, erre a magyarnak vizet inni vétek, — Itt a jó gulyásos, uraim, vegyetek, — Széles jó étvágygyal, kívánom, egyetek.

Vers, a tormás borjuhús behozatalakor:

Gyenge borjuhús ez, mit hozok tormával, — Csak harmadik tavaszt járt el az anyjával, — Gyengesége miatt szénát nem ehette, — Szegény gyenge állat csak a korpát nyelte. — Ezért a tormáért jó sokat fáradtam, — Nagy-Magyarországot széltébe bejártam, — Ezt a keveset is Maros tóban ástam, — Szerencsémnek tartom, hogy reá akadtam. — De ez erős éték való csak magyarba; — Nem igen fér ebből a német gyomorba. — Tessek hát a tormás, gyenge borjuhússal, — Erre kínálhatja társát kiki borral. — Egyék hát, uraim, jó ápititussal.

Kása-feladáskor vers:

Itt van a kása is egy pecsenyével, — A kinek foga nincs, rágja az innyével, — Aki ebből eszik, fizet erszényével, — Mert majd mogdöfölik a kanál nyelével; — De azért csak tessék bátran az uraknak. — Akkor diskuráljunk róla, ha jól laknak.

Vers kásapénz-szedéskor:

Halljunk szót uraim, én ismét papolok: — Szegény szakácsnének ügyében felállok. — Addig, jó uraim, tőle meg sem válok, — Míg azt meg nem nyerem, a miért instálok. — Bezzeg, násznagy uram, szomorú hír vagyok: — A szakácsné asszony keze sebes nagyon. — Szegény, hogy a kását ott künn kevergette, — A jobb kezét a tűz szörnyen megégette. — Ime, a szakácsnének, ő nagy kanálával, — Forgatja jobb kezét szörnyű fájdalmával. — De meg a mi nagyobb, sáuta is lábára, — Mert a kása frecesent mind az öt ujjára. — Tehát, jó uraim, most erszényt nyissanak, — Kis bankót, nagy bankót, tányérra rakjanak, — Ekként orvoságra neki pénzt adjanak, — Hogy mérges sebei hamar gyógyuljanak.

Kalács-beköszöntés:

Itt vagyok térsztábol jóféle sütemény. — Nincs ebben sem ánis, sem mustár, sem kömény, — Porhanyó, jóízű, és épen nem kemény, — A ki ilyenrel él, nem bántja a köszvény. — Kívül-belől meg van egészen czukrozva, — Mint a borbély-legény be van püderozva. — Mazsola szőlővel beparfúmerozva, — Nem kell neki kés is, meg van ez hámozva, — Bátran lehet enni, gyomornak nem nehéz; — Fogjon rá hát villát és kést mindnyájan, minden kéz. — Amen.

Vacsora után elkezdődik a tánc. Éjfél-tájban a menyasszonyt felkontyolják, fejére teszik a nagy fejkötőt és ekkor kezdetét veszi a menyasszony-táncz, mely reggelig tart, a midőn aztán vége szakad a lakodalomnak. — Mindenki, aki a menyasszonyt tánczra akarja vinni, köteles a menyasszony javára egy ezen czélra kitett tányérba bizonyos pénzösszeget dobni. — Tánczközben a vőfélyek a következő verseket mondják a muzsikáló cigányoknak, ha nem jól muzsikálnak:

1. Hallod-e, te cigány, legyék neked párod, — Még pedig szakálos, — Elől-hátul pupos, — Foga redves, odvas, — Eljárhatod véle bátran a farsangot.

2. Hallod te cigány, vedd fel sátorfádat, — Az egri piacon öntött vaslábásba aprítsák fajtádat.

3. Hallod te cigány, te voltál az apádnak legnagyobb ökre, — Nem kár lett volna fejed felümi egy tökre, — Onnat felvinni a tokaji hegyre, — Onnét lehöngöríteni a Tiszába Lökre, — Hogy vesztél volna te oda örökro.

4. Hadd ott te cigány a te muzsikádat, — Az akasztófán láttam az apádat, — Csóka, varjú volt a síratója. — A kállai vár az örökös háza.

5. Hallod te cigány! Rólad szól az irás, — Holnap ilyenkorra légy nehéz nyavalyás!

A halotti tor fenmaradt Lökön, Büdön, Dadán, Dobon és abból áll, hogy a temetés végeztével összejönnek a rokonok, a szomszédok, a jóbarátok a halottas háznál s ott kis lakomát tartanak, közben-közben rágyujtanak egy-egy halotti énekekre s rövid időn eloszlanak.

Ünnepi szokások: Bethlehem-járás, húsvéti öntözés. Utóbbi alkalomkor a legényeket pálinkával vagy borral és kalácsesal vendégelik és megfeszített tojással ajándékozzatják. *Aratási ünnep* is van, amely ebből áll: aratás bevégeztével az aratók búzakalászból font koszorút hoznak be dalolva s adnak át a gazdának verselés közt, aki azután megvendégeli őket. Ezt híjják úgy is, hogy: Végző.

Babonák. *Eszláron* hiszik, hogy a gyermeket szemmel meg lehet verni és hogy ennek a szenes víz az orvossága. — Szent-György éjtszakáján kölest hintenek az istálló ajtaja elé, hogy a tehén megrontásának elejét vegyék. Hiszik még, hogy a villámgyújtotta tüzet csak édes tejjel lehet eloltani. A többi községekben ritkább a babona. Ezek lakói túlnyomóan reformátusok.

A *néphumor* legközismertebben a gúnynevekben nyilatkozik, melyekkel a köztük lakó, többnyire németek, tehát a magyar ember nyelvének nehéz kiejtésű neveit felcserélik, ilyenek: Szilaj, Kutyafúró, Roszkorjött, Leszekúr, Aranylyuk, Borulás, Hájfejű, Végigúr, Százlábú, Fagyos, Pitykeszemü, Ölyű, Zöldbab stb., meg az ilyenfajta népies megjegyzésekben: „Azt mondják, hogy a kántor jó vadász, de fogadni mernék rá, hogy abból a dicsősíges ínekből, akit ma mondott, aranyír se tudott vóna egy szót kilüni, olyan hamar elmonta“.

A *nép nyelve*. Minden nagyképűsködő nyelvészkedésnél jobban megismerteti az irodalmi magyar nyelvtől való eltérését is, a rövid példa: A. Van sok pízed, ídes komám? B. Nehán garast kaptam azír a szíp kesely lúír.

A *Taktaköznek*, mely a dadai alsó járás Tiszán túl Zemplén vármegye déli határával szomszédos része és áll a Tisza és a lomha folyású Takta partjain fekvő következő falvakból, mint: Tisza-Ladány, Tardos, Csobaj, Báj, Takta-Kenez és Ptrügy községekből — néprajza a következő:

Eredete — a történettudósok szerint — kazar, kiket a honfoglalás magával hozott vagy már itt lelt s az idők járása, mint különben is testvér-fajt megmagyarosított. E mellett látszik bizonyítani külső faji jellegük s, mely elütő a szomszéd lakosságétól.

TISZA-POLGÁRI HÁZAK.

Jellemzés.

Műveltség. Józan, értelmes nép. Legnagyobb részben református lévén, — köszönheti azt annak, hogy a reformáció közte való elterjedése óta a népnevelés vezetőiknek legelső gondolatai közé tartozott, aminek nemzedékeken át jótékony hatása nem maradhatott el, sőt idővel fokozódott.

Építkezés.

Külső faji jelleg tekintetében a férfiak közép-termetűek, köpezősek, hajuk gesztenyebarna, szemük sárgásba játszó fekete, a nők ugyanilyenek, szabályos, kerek arcuzal. A tardosiak is kékszeműek, a ladányiak is.

Építkezés. A házak fala vályog, néhol vert fal, Ptrügyön kőalappal. A tetők csúcsfalasak, gyékényből, nádból, a fedés sima, az eresztornáczos. A csúcsfal deszka, sárral tapasztva, az eresztornáczos, a fedél néhol zsindelev avagy eszerép. Az eresztornáczos. Szobák és konyha egy fedél alatt, istálló külön. A konyha az első és hátulsó szoba közt. Előkert nincs. Tardoson minden egy fedél alatt, Ptrügyön is. A tornác szabad. Cifraságot a ház külső falán nem alkalmaznak, kút kávas és gémes. Kapu deszka, sövény, vagy rácsos. Tardoson, Ptrügyön, Kenézen csak rácsos.

Ruházat.

Ruházat. Férfiaké: fekete vagy sötétkék posztónadrág, dereka lajbi, ujjas lajbi, ing és gatyá, magukszötte vászon. Használják még bekötőt, vagy untercsiket pamutból szöve egy darabban, a derekas lajbit vagy mellényt derékra valónak is híjják. *A nőké* ing, ingváll, pendely, házi vászon vagy gyöles, szoknya, kabát, rekli, pitarka, kötő, kendő, keszkenő fekete, kék és barna, a leányoké piros és sárga, anyaga nyáron kárton, télen parket, de csak a felöltőké; viselnek tarka virágokkal kivarrott bundát is. A férfiak felső ruhája; guba és sima fekete szőr, vagy fehér, fekete virágokkal, vagyonosabbaké és idősebbeké báránybunda; Ladányban, Ptrügyön alsó fűrtü guba, viselik a harasztal kivarrott báránybekecsét is. A nők ruhájukon hímzést nem használnak. Viselnek ujjukon réz-karikagyűrűt és nyakukban gyöngyöt. *Lábbeli:* a férfiaké fekete bőresizma, a nőké fekete czügos cipő és papucs. A vagyonosabb legények ránczos száru, sarkantyús eszimat viselnek. A nők hordanak fűzős cipőt is.

Szokások.

Népszokások. Keresztelő mint egyebütt. *Lakodalom:* A vagyonosabbaknál zene és tánc mellett nagy lakmározás. Lakodalmi ételek esigaleves, marhahús, töltött káposzta, tejbefőtt kása, sült szárnyas, nyoszolyó kalács. Vőfélyek a lakodalmi meghívásokat versben cselekszik, úgy a menyasszony búcsúztatóját is. Minden étel felhozatalakor külön verset mondanak.

Leggyakoribb *kutyanevek*: Tisza, Duna, Száva, Bundás, Cziczke, Bor, Tarka. Állatnevek.

Leggyakoribb *szarvasmarhanevek*: Virág, Bimbó, Szarvas, Lombos, Daru, Körmös, Villás, Csákó, Szennyes, Gyémánt, Sugár.

Leggyakoribb *lónevek*: Csinos, Dáma, Csillag, Sári, Julesa, Lizi, Kontesz, Kesely, Czifra.

Tájszólás: ó helyett ú, például: *lú*; é helyett í, például *í les*. Az «igyók» szó gyakori használata, például: «Ne zavarj az t a luvat annyira, mert *igyók* megsántul».

Tájszólás.

Az ősök hagyományai, a régi népszokások, természetesen leghívebben tartották fenn magokat ez egyszerű tanyai földművelő nép sorában. Itt még elevenen fennáll a régi patriarchális családi élet. Az apa a család mindenható feje: ő a parancsoló. a többiek az engedelmeskedők; úgy hogy maga az asszony is urát a legtöbb helyütt magázza, helyesebben „kend” szóval szólítja meg; nemkülönben a fiatalabb testvér is magázni tartozik a több évvel idősebbet. Ugyanez a viszony áll fenn a jobbmódú gazda és a legszegényebb földművelő között, még ha a korkülönbség nem is szembetűnő.

A *neveltetésben* bizonyos kasztrendszer követnek; a fiúk apjuk foglalkozását úzik tovább s feltűnő ritkaság, hogy közülök valamelyik a tudományos vagy más gyakorlati élte pályára kerülne, a minnek ezután az a következménye van, hogy a határ földbirtokai az örökösök között meglehetősen szét darabolódnak.

A gazdálkodás, a birtok haszonnal járó művelése, a mindenek fölött való ezél. E végből munkaidőben a család már a hajnali órákat megelőzőleg, 2, 2½ órakor kél fel s késő estig, 8–9, sőt esti 10 óráig végzi a gazdálkodás sokágú teendőit. Nem ritkaság az sem, hogy (például a hordáskor) éjjel-nappal foly a munka. sőt van rá eset, hogy holdvilágos tiszta ősztói éjjeleken át szántanak s a családtagok pihenése 24 órán keresztül legfeljebb 1—2 óráig tart. A szántást, vetést, aratást s a föld többi művelési módját a család maga látja el s e végre konfirmáció után (12 éves korában) a fiatalabbja is rendes munkása lesz a földnek, a kisebb pedig a jószág őrését s az ételhordást végzi.

A gazdálkodás mellett egészen háttérbe szorul az étkezés. Étkezése — ebben teljesen elüt az alföld más népétől, a minnek oka magasabb fokú takarékosági ösztöne — a lehető legegyszerűbb, sőt — konyhanyelven szólva, a legsoványabb. Reggelije — mert a szalonnát sajnálja a gazdaszszony — rendszeren pörkölt vagy tejbe főtt tészta vagy kása, vagy u. n. savanyú leves. Ebédje többnyire vastagétel, még pedig kása, burgonya, tengeri liszt-tészta (az ú. n. „buchtí”) és csak szerdán—szombaton galuska. Ugyanez ismétlődik, némi változással, este is. Húst ritkán, többnyire csak vasárnap esznek; kedvencz húsneműjök a füstölt sertés babbal, amit a jobbmóduak hetenként kétszer is esznek.

Étkezés dolgában annyira nagy a takarékosági hajlamuk, hogy télen igen sok család napjában csak kétszer eszik; reggel 8 órakor burgonyát sütnek, megsütnek egy vékára valót, ezt körülülük, mindenki eszik belőle, a mennyit bír, aztán délutáni 3 óráig nincs több fogás, a mikor is egy egyszerű vastagétellel fejezik be az aznapi étkezést. Általában legfőbb táplálékaik sorrendje: a burgonya, tej, liszt, gyümölcs és csak azután jó a szalonna és hús.

Ilyen egyszerűséget követnek a *lakás* tekintetében is, — a mely rendszeren egy szobából áll még a legmódosabbaknál is. A tanya többi részét a gazdasági épületek és helyiségek képezik sűrűn körülülve akáccezal, a mi nyáron a tanyáknak igen üde, kellemes külsőt kölcsönöz, ha az idegen a sűrű akáczfásor mögül kikandikáló fehérre meszelt, kifestett creszü, nád-fedeles viskót megpillantja. Az öregebbje télen át a városban lakik, kint csak a fiatalabbja marad, — már t. i. a melyikre rá lehet bízni a jószág

Lakás.

gondját; de ez is beköltözik télire a városba, ha a tanyai iskola nagyon messze van, vagy ha a gyermeket még az V. és VI. osztályba is felviszik, amit azonban a nagy többség igyekszik elkerülni azért, hogy inkább az alsóbb osztályokat járják gyermekeikkel még egyszer, a mire különben a gyakori mulasztások is utalják őket.

Berendezésük is igen egyszerű. A legfőbb bútordarab a nyoszolyán kívül a láda, vagy u. n. „komótszekrény“, ami aztán a leánynak rendszeren egyetlen hozománya is; vagyonosabbaknál már az u. n. „sifón-szekrény“ is járja. Ezenkívül a falmentén egyoldalon végig húzódó karos lóca, — továbbá egyszerű, rendszeren fenyőfából (gazdagabbaknál dió-vagy szederfából) készült asztal, néhány szék, a falon az u. n. „rám“ (kisebb fajta pohárszék, amelyen néhány virágos tányér is helyet talál), no meg a búbos kemence, teszik a berendezést.

TISZA-POLGÁRI PARASZTHÁZ KONYHÁJA.

Ruházat.

Bútorzatuk egyszerűsége mellett azonban annál inkább szeretnek költeni *ruházatukra*. Ez az ő egyetlen fényűzésük. A férfinép is rátartó s nem kiméli a czifra szűrt, meg a fekete posztó-szűrt, amivel minden jóra való házasembernek már legkésőbb házassága 3—4-ik évében illik dicsekedni; míg a legények érik be a magyaros jellegű posztó-*kivarrásokkal* díszített szép fehér szűrérel (ez által különbözik az idevaló férfinép ruházata a debreczeni vagy fejtői tősgyökeres alföldi nép *himzett* czifra-szűr viseletétől). No aztán szabad a magyaros ránczos-ropogós eszmára akár 12—20 frtokat is elkölteni, nem feledvén el, hogy a szegényebb ember télen egyszerű, a gazdagabb ellenben selyemgubában tartozik megjelenni övéi között. Egyébként a férfinép rendese viselete hasonlít az Alföld magyar népének viseletéhez s eszmán kívül többnyire magyar nadrág, rövid u. n. „dakó“-kabát, pörge magyar kalap képezik részeit, a melynek *jobboldali* karimájára a legénynép tollat, bokkrétát tűz. A férfinép viselete tehát egyszerűnek mondható. De a leányok azután annál nagyobb hívalgást üznek. A czifra ládában 4—5 selyemkendő, meg számos ünneplő-ruha pihen, a miknek darabja sokszor a száz forint értékét is meghaladja s ebben aztán a szegény se igen enged a gazdagnak, mert ez a módi s ez a tisztességhez tartozik. A leány ábrándjainak egyike a szép selyemkendő, meg ünneplő-ruha. Egyébként köznep a magyaros jellegű kar-

ton vagy vászonruha járja — vasárnap itt-ott fel-feltűnik köztük egy-egy — az úri fehérnép igényeihez képest megvarrott ruha is. Esküvőkor a menyasszony fehér selyembe vagy atlaszba öltözik s fehér kesztyűsen jelenik meg az oltár előtt. Egyébként hétköznapi a komolyabb, sötétebb kéket hordják, földig érő szoknyában járnak, vasárnap pedig a kevert színű czifra kabátot öltik magukra. A minták közül a nagy rózsásat nem szeretik: inkább az egyszerű pettyes vagy csikos mintához ragaszkodnak. Asszonyok, lányok egyáltalán a sötét színek barátai, hosszú ruhában járnak s mellüket laposra szorítják. Czipőt viselnek, de — s itt is érvényesül a gazdálkodási hajlam — csak a városban; onnan ki, vagy ide bejövet, a mezei úton, mezitláb járnak.

Erkölesek — mint az már említve is volt — tiszták. Duhajkodások, lopások, nagyobb fajta testi sértések ritkán támadnak soraikban; ha igen, úgy azt is nagyobbára a közjük tévedt felvidéki idegen követi el. Vasárnap a távoli tanyákról is bejönnek a városban fentartott szobáikba, hogy innen azután tisztességesen kiöltözve, hónuk alatt az egész vallásos és erkölcsi életüket irányzó s mindenalkalomra szép éneket és imádságot tartalmazó u. n. „Tranoseius“-könyvvel vagy más imádságos- vagy énekeskönyvvel a templomba feljőjjenek. Gyermekük vallásos nevelését egyik főgondjuknak tekintik. Egyetlen gyengéjük a pereskedési hajlam, amely azonban bonyolult birtokviszonyaikra vezethető vissza. Az iszákosság bűne nem oly általános, mint a felvidéken.

Nyelvük most éli az átalakulás korszakát. Egymás közt való beszélgetésük közben is keverve használják a magyar és tót szavakat. A magyarosodás erősen hódít soraikban, ami különösen az ev. egyház következetes és tapintatos intézkedéseinek köszönhető. Közel három évtizede iskoláikban az oktatás nyelve kizárólag a magyar s innen van, hogy a fiatalabb nemzedék már tisztán s hozzátehetjük, igen szépen ejti ki a magyar szót. A jobb gazdák gyermekeinek esketésekor, a fiatalság multságain, különösen dalolásában is a magyar szó járja. Néhány évtized és a tiszta magyar Szabolcs vármegye központján is a magyar szó fogja teljes diadalát ülni.

A háztartás legsúlyosabb gondjai természetesen a gazdasszony vállaira nehezednek. Az ő feladata a nép soraiban különben örvendetesen tapasztalható házirend és tisztaság fentartása. Törülköző, konyharuha, zsák-vászon, ponyva, abból a kenderből kerül ki, amit a gazdasszony termel és sző fel. Az eladott tej és baromfi árából ugyancsak ő tartozik gondoskodni fehérműről, ennek megvásárlásáról és felvarrásáról, a leány selyemkendőinek és ünneplőjének megvételéről s a háztartáshoz szükséges fűszer- és vegyeskereskedői cikkek beszerzéséről; míg a gazda a tanya jövedelméből a fiú-gyermekek felsőruháját és az egész család lábbelijét, az adót és egyéb költségeket tartozik fedezni. Természetes, hogy ennyi kiadás feladata mellett a gazdasszony olesón nem vesztegeti portékáját. A piacon való ságos alku-harez folyik vevő és eladó között.

Multságaira aránylag keveset költ népünk, a melynek különben is főjellembonása a takarékoság, munkásság, komolyság. A más vidékeken szokásos népies multságok nyomaival ugyan itt is találkozunk, fonó, tengeri-törés („hántóka“), szüret, Betlehemjárás, népies bálok, a tanyai vagy városi mulatóhelyeken, itt is találhatók; — ám az a széles jókedv, az a daloló mulatozás, hangos hejehuja, ami akár a tulajdonképeni Alföld, akár a Felföld népénél tapasztalható, Nyíregyháza népénél ritkán fordul elő. Még leggyakoribb és legelevenebb multsága a lakodalom, amelyet megelőz a menyasszony-búcsuztatás, a mikor felpántlikázott, felbokkrétázott, kardos vőfélyek s a násznép öregebbje összegyűlnek a lakodalmas-házban

Jellemzés.

Nyelv.

Háztartás.

Multságok.

Lakodalom.

s kiveszik a részüket a lakodalom gyönyörűségeiből. Magára az esküvőre nagy élénkség közt vonódnak. Ilyenkor a gazda már abban is kitesz magáért, hogy 4—5 lovat fog szekérébe s úgy viszi a násznépet az Úr templomába. Esküvő után hangos szóval vonulnak azután végig az utczán, a násznép megoszlik a vőlegény és menyasszony házában, majd felváltja egymást, cigányzene szól itt is, ott is: — a fiatalság pedig ropja a tánczot, magyarosan, daliásan, kopogósan lejtve a csárdást s itt-ott hódolva már a körtánczok szokásának is. Módosabbaknál a bor, szegényebbeknél szódavíz járja, pálinka persze kerül itt is, ott is. Szegényebbeknél még ma is járja az u. n. „menyasszony-táncz“, a mi abból áll, hogy a menyasszony sorba tánczra hívja vendégeit, egyet-kettőt perdül-fordul velök, azután elővesz egy tányért s így gyűjti fel a menyasszony-ajándékot, a mely néha 40—50 frtra is rúg; ezen azután az új párocska egy kis üszöbörjút vásárol s ezzel kezdi meg a gazdálkodást. — Egyik helyi speciálítás a bokortanyák térségein vasárnap vagy ünnepnap délutánján tilinkószó mellett szokásos „buksza“ (vagy lármás, hangos táncz) is, amely — mint neve is elárulja — már nem a csendes mulatozások közé tartozik.

* * *

Betyár-romantika.

E fejezetet még a „régidők“ betyár romantikájának egy a népből származó, ismert alakjával akarjuk befejezni. Ez *Gesztely Jóska*, más néven *Gesztén József*, a ki a 40-es években öt vármegyét tartott rettegésben. Viselt dolgairól a törvénykezési részben van szó, itt csak azt említjük meg, hogy a nép száján a 40-es években több népdal járta *Gesztely Jóskáról*. Ezek egyike — melyet Kovács István kir. táblai bírónak még kinyomozni sikerült, és a melynek szerzője, állítólag, maga a híres rabló volt — a következő:

Erdők, mezők, vad ligetek,	Zöld erdőnek lombos ága	Édes anyám sok szép szava...
De sokat jártam bennetek!	Sokat búsultam alatta.	Kit fogadtam, kit meg soha.
De sok nappalt éjszakával	Gesztely Jóska két szép lánya	Fogadnám most, de már késő
Töltöttem el bujdosással!	Mindig aztat siratgatja.	Hull a könnyem, mint az eső.

Gesztely Jóska a kállai várnak volt a rabja és ott járta híres „kállai kettőst.“ Megszökött és zsandár golyója alatt halt meg, az akkor még sűrű geszterédi erdőben, üldözés közben.

Kállai kettős.

A „kállai kettős“ pedig tulajdonképen egy ropogós, tipegős táncz volt és mégis, ha valakit azzal biztattak, hogy majd eljاراتják vele a „kállai kettőst“, jobban megijedt, mintha veréssel fenyegették volna, mert ez alatt a kállai vár szűk czelláit értették, a hol a rab *csak* állani volt képes; mivel pedig a fülkék alja élükre állított \diamond négyszögletes léczekkel volt kirakva, melyeken megállani alig lehetett, a rab fájdalomában kénytelen volt meztelen lábait sűrűn váltogatva fel-felkapkodni. Különösen a tagadásban levő rabokat zárták ily fülkébe. És amint Kovács István táblai bíró úrtól — akitől ez adatokat kaptuk — értesülünk, alig volt rab, aki a vallasás e módjának ellent tudott volna állani. Ez volt csak az igazi „kállai kettős.“

SZABOLCS VÁRMEGYE TÁRSADALMA.

Szabolcs vármegye társadalmi élete kifejlődésének és mai állapotának helyes megértéséhez feltétlenül szükséges vázolója legálább e fejlődés múltjának, ismertetése a tényezőknek és hatásoknak, amelyeknek eredménye a jelen.

A társadalmi viszonyok fejlődése.

A mohácsi vész idején — a mint az ide vonatkozó adatok tanúsítják — anyanyelv tekintetében, a legmagyarabb megyék egyike volt Szabolcs vármegye. Ettől fogva a másfélszáz éven át tartott török-tatár dúlások, valamint I. Lipót nemzetellenes emberirtó kormányzata Szabolcs vármegyét iszonyúan megviselték, csupa magyarlakta vidékeit siralmas módon elnéptelenítették. Mert a török-tatár nemcsak öldökléssel és pusztítással dúlt az országban, de azzal is, hogy valóságos emberkereskedést űzött. Rabszjira fűzte, — ha ki nem ölt — urat, parasztot egyaránt, az urat a váltságdíjból eredő haszon reményében, a parasztot — férfiát, asszonyát, apraját, nagyját, — a rab-szolga-vásáron elérendő vételárra számítva.

Ennek az volt az eredménye, hogy a török dúlások lezajlása után, 1715-ben végbevitt összeírás — jobbágyok conscriptiója — nyolczvan pusztafalut talált Szabolcs vármegyében és az, hogy a vármegye földesurai a kiölt vagy örök rabságra elhajtott magyarság helyett, néptelen falvaikba a felső vármegyékből ruthéneket és a német birodalomból katolikus németeket, köznéven svábokat, utóbb tótokat is kezdtek telepíteni.

Ez a ruthén és sváb települőkkel álló idegen nyelvű lakosság — bátran állíthatjuk, számot nem tevő kivétellel — máig teljesen beolvadt a magyarságba. Az utóbb települt tótság beolvadása az, a mi teljesen befejezve még nincs, de most van folyamatban.

A vármegyének ma is a református magyarság a többsége, melyhez hozzá tartozik a vármegyei földbirtokos-osztály és a régi nemesség többsége is. Ez kultúráját a sárospataki, meg a debreczeni iskolákban szerezte, a mely iskolák geográfiai fekvése kedvező annyiban, hogy egyik sincs messze. A magyar nemzeti szellem tekintetéből — köztudomás szerint — mind a két említett iskola kifogástalan volt mindig és az ma is. A megye katolikus-sága, ennek intelligenciája, szintén legnagyobb részben ez iskolákban növekedett, a görög katolikusok leginkább Ungváron; mindkét felekezet neveltetése, érzelmei, társadalmi működése szellemében igazi magyar. Ugyanezt mondhatjuk Szabolcs vármegye zsidóságáról is.

Nemzetellenes tendenciák és áramlatok nem is uralkodtak soha a vármegye egy népfaja kebelében sem, eltekintve a nyíregyházi ág. hitvallásúak közt a maguk idején dúlt, az egyházi autonómiát korlátozni akaró pátens-

pártoló mozgalmaktól, amely fajta igyekezetek azonban — hála a magyarok istenének és ág. hitv. evangélikus véreink jobbjai hazafias szellemének — ma már vármegyénkben az elmék és szívekben teljesen meddő talajt találnak.

Hazafiaság.

Kiváló társadalmi erkölése és ma is jellemző sajátsága Szabolcs vármegyének, Szabolcs vármegye minden társadalmi rétegének, a törhetetlen és nem alkuvó magyar szellem, mely a régi idők elvülhetetlen hagyománya. Hisz Szabolcs vármegye főhelyei mind megannyi hajdúvárosok voltak, a lelkiismeret és a magyar haza szabadságáért küzdő nagy erdélyi fejedelmek eszméinek, hadi népeinek hagyományos főfészkői. Erről tesz örök tanúbizonyságot az is, hogy nemzetünk 1848–49-iki függetlenségi harcában Szabolcs vármegye nemessége, az akkori nemzetfentartó elem, nemcsak dalolta, hogy „Mindnyájunknak el kell menni“, de el is ment egy lábíg; erről a „Szabolcsi önkéntes dala“, amelyik éppen azért, mert dal, igazabb és erősebb kifejezője a közszellemnek, mint ívekre menő, bármi áradozó dicsérgető leírás, s a mely dal azt zengette, hogy :

Lányok, lányok, maradjatok pártába,
Igaz magyar nem szoríthat karjába,
Ki itt marad, nem érdemel,
Aki elmegy, annak nem kell
Feleség.

Nem volt ennek az osztálynak soha nagyobb kincse, mint a haza, annak boldogsága nélkül boldog lenni nem tudott, annak élete nélkül élni sem kívánt, a nélkül szeretni sem akart, szeretni sem tudott.

Vendégszeretet.

Szabolcs vármegye mai társadalmának, a mindenek felett uralkodó hazaszereteten kívül, jellemzője még, hogy egyszerű, őszinte és szives, vendégszerető a szó teljes értelmében. Igaz, hogy erre rá is ér, különösen télen, meg aztán az enni-inni valót se veszi pénzen. Még vendégszeretőbb volt, az is igaz, nem is nagyon régen, de a kártya, meg a cigány, meg a magyar lustaság, élheteretlenség, saját nagylelkűsége és a szükségben száz perczentre segítő jóemberei, máig bizony nagy részét erősen megzilálták, nagy részét fel is emésztették. Nagyon sokból lett más szolgája, a ki a maga ura volt s nagyon soknak foglalta el a helyét az, aki hajdan őt szolgálta. A hirtelen való tönkremenésnek és hirtelen való meggazdagodásnak annyi példája tán egy vármegyében sincs, mint Szabolcsban; valóságos társadalmi chassé-croisé, amelyben egész társadalmi osztályok eseréltek egymással vagyon tekintetében helyet, hogy felfordulván a társadalom addigi rendje, ma lent van, a mi fent volt és fent, a mi lent volt. De azért az ős nemes birtokos osztály, a mely e tekintetben legtöbbit szenvedett, ma is főtényezője a társadalomnak.

Multja, hagyományai, népjelleme tehát mások lévén Nyíregyházának és az őt körülvevő vármegyének, társadalmilag eddig nem bírtak teljesen összeolvadni. Mi azt tartjuk, hogy nem azokat az okokat kell keresnünk, amelyek elválasztanak, de azokat, amelyek összekötnek; azt hisszük, hogy magyar hazafias szempontból nagy okosság volt abban, mikor a vármegye székhelyét a közelmúltban Nyíregyházára áttette, mert az egybeolvadásnak ez a leg-hatalmasabb tényezője.

Közművelődési
alapok.

A közügyek és művelődés terjesztése iránt való nagy érdeklődésnek a többiek élén, hangosan szóló tanúbizonysága Szabolcs vármegye közművelődési alapjának megteremtése, mely alap kizárólag a magyarság ügyét szolgálja; továbbá az Erzsébet királyné-alap létrehozatala, mely 20 éven át évi 800 forint dotációval biztosítja 4 fiu és 4 leánygyermeknek e szellemben való

Nyíregyháza — A sóstói út

fölnevelését, végül a legújabb időben létrejött Bessenyei-kör, mely e szellemnek a felnőttek körében való terjedését és erősödését munkálja.

A társadalmi élet eleveenségéről és a különféle irányú társadalmi tevékenység élénkségéről tanúskodnak a *közművelődési, jótékonyági és közgazdasági egyesületek*, melyek felvirágoztatása iránt megveszerte nagy az érdeklődés. Ez egyesületek között a legjelentékenyebbek a következők:

A *Bessenyei-kör*, irodalmi és közművelődési egyesület, székhelye Nyíregyháza. Elnöke: *Feilitzsch* Berthold báró, Szabolcs vármegye főispánja, alelnökei: *Pongrácz* Jenő gróf, *Kovács* István kir. táblai bíró, *Martinyi* József gimn. igazgató; főtitkára: *Prok* Gyula ügyvéd. Felolvasó, szavaló és zeneestélyek tartásával terjeszti a közművelődést.

A *nyíregyházi kaszinó* 1832-ben alakult. Elnöke: *Meskó* László dr., országgyűlési képviselő, alelnöke: *Lázár* Kálmán, főügyészi helyettes; igazgatója: *Trajtler* Samu dr., háznagya: *Okolicsányi* Géza, titkára: *Victorisz* József dr. gimn. tanár. A közművelődést lapokkal gazdagon megrakott olvasó-asztala és könyvtára által szolgálja.

A *nyíregyházi polgári olvasó-egylet*. Elnöke: *Leffler* Sámuel gimn. tanár. Ugyanazt a kulturális hivatást szolgálja, mint az előbbi. Alakult 1838-ban.

Nyíregyházán effajta közművelődési egyesületek, még: *Az iparos-íffak önképző-egylete*, a *kereskedelmi ifjúsági egylet*; a *városi daegylet*; a *református énekkedvelő-társulat*. A vármegyében pedig: a kis- és nagy-bákai népkönyvtár, a t. polgári olvasó kör, keresztény olvasókör és iparos-olvasókör, a t. lőki olvasó-egylet, a büd-szent-mihályi kaszinó, a műkedvelő-egylet ugyanott, olvasókörök: Oroson, Kemeceán, Nagy-Halászbán, nyírbátori kaszinó és olvasókör, nyír-madai kaszinó, nagy-kállai kaszinó és olvasó egylet, meg olvasókör, olvasó-egylet és olvasókör Ujfehértón, olvasókör Bökönyben, Balkányban, Ibrányban, Vencsellőn, Rakamazon, Gáván; kaszinó és kereskedelmi kör Kis-Várdán, olvasókör Dombrádon és Ajakon.

A *jótékony egyesületek* közül felemlítendőek: a *nyíregyházi jótékony nőegylet*. Elnök: *Majerszky* Béláné, alelnöke: *Popp* Györgyné, *Klár* Gusztávné, titkára: *Leffler* Sámuel. Alakult 1851-ben.

A *nyíregyházi izraelita nőegylet*, mely szintén, mint az előbbi, a jókonyságot szolgálja. Elnöke: *Halasi* Jánosné, alelnöke: *Gara* Leóné. Ezekon kívül jótékony nőegyesületek a vármegye minden városában vannak.

A jótékony egyesületek közé sorolhatjuk bátran a *tűzoltó-egyesületeket* is, melyek a vármegye minden városában, sőt nagyobb falvaiban is működnek; ezek közt a legjobban szervezett a nyíregyházi, melynek főparancsnoka: *Majerszky* Béla.

A gazdasági és hitelegyesületekről a maguk helyén van szó. Itt azonban nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy van még a vármegyében szerte sok segítő-egyesület és különféle hitfelekezeti kiházasítási és temetkezési egyesület.

Különleges helyet foglal el az egyesületek között az *Országos magyar vörös-kereszt egyesület nyíregyházi fiókjá*. Elnöke (betöltetlen), társelnöke: *Kállay* Andrásné, a volt főispán neje, gazdája: *Somogyi* Gyula, titkára: *Kertész* Bertalan, választmányi tagjainak száma: húsz.

Az *országos nemzeti szövetség* is megkezdte működését a vármegyében. Itteni elnöke: *Pongrácz* Jenő gróf, igazgatója: *Somogyi* Gyula, kir. közjegyző, titkára: *Victorisz* József jegyzői: *Prok* Gyula dr. és *Hoffmann* Mór dr., ügyvédek.

Szabolcs vármegyének társadalmi életében mindenkor nagy szerepe volt a sportéletnek. Különleges, régi híres sportja az *agarászat*. Ennek, a többek közt, az a magyarázata, hogy Szabolcs vármegye homokföldje neveli azt a nyulat, amely olyan a nyulak közt, mint a lovak közt az arabs telivér, azután meg az, hogy ez a homok, kivált, ha buczkás, mint ahogy legtöbbszörre az, leginkább megpróbálja az agarat is, a lovat is, meg a lovast is. Az országban széltiben űzött agarász-sport championjainak tehát a legrégebb idők óta a megpróbáltatás és az ígértföldje képében tűnt fel Szabolcs vármegye, a hol, különösen még akkor, mikor vasútak hiányában a közlekedés nehezebb és lassúbb, de az atyafiszeretet annál melegebb és erősebb volt — Szlavónia szélének, a Hargita aljának, a Fehér hegyek tövének, meg a Beszkidek lejtőinek földesurai gyakran jöttek össze a beregi, ungi, a rézaljai, meg a szilágysági vendégurakkal: a *Vayak*, *Ibrányiak*, *Kállayak*, *Elekek* vendégszerető nagyúri portáin s vígan agarászgattak heteken át együtt a halhatatlan emlékü híres agarász: *Reesky* Bandi, *Gazsy* Imre, *Elek* Mihály, *Gencsy* Ferenczcel, meg a többi, szemét rég behúnyt szabolcsi öreg magyarral, a kiknek reggeli hét órától déleesti négyig, vagyis kilencz órát egyvégtében, nyeregben ülni, nyulat kergetni 70, meg több esztendősi létükre is — csak sillom volt.

De hát ... ma már hanyatlott ez is; itt is, ebben is pusztulunk, veszünk.

Egyletek
társulatok.

Agarászat.

A földelkülönítések, a tagosítások nyomán, felliasogatva, mérve lett a dús rónaság tere, árkolások, ákáczolások zavarják a nemes sport szabad kifejlését, oda van a fátlan nyíri buezka, nyíri homok. Ez megrontá az igazi szabad agarászat magas élvezetét, letörlé költészetét és disqualifikálja mind jobban, napról-napra jobban ezt az Istentől jókedvében agarászatra teremtett földet.

Egyébb sportok.

Nevezetes itteni sport még a *halászat* is, a melyet ugyan az úr személyesen nem űz, hanem csak annyiban, hogy mikor egy-egy partbirtokos a Tiszán gyalmolgat a halászaival és erre meghívja a jóembereit, hát akkor segít a halászevet, meg a nyárson sült kecségét ott a parton, megfelelő quantumu nyíri karczossal egyetemben, elfogyasztani s a dali tánczot a füstös fiúk nótájára, a tiszaparti fűzes tisztásán, a szende leányzókkal, no meg a tüzesszemű menyecskékkel, fényes reggelig — ropni.

E kettőnél erősebben művelt úri sport itt nincs. Az elsőt műveli a szabolcsvármegyei agarász-egylet, melynek utolsó elnöke a nemrég elhunyt *Geneszy Béla* volt, a másikat minden tiszaparti birtokos, meg a vendégei. A vadászatot a vármegye több helyein szintén űzik együletei kötelékben. De korántsem akarjuk ezzel azt mondani, hogy a legutóbbi évek társas testgyakorló multságai nem találtak volna kedvező talajra. A változott időkben, a midőn kereső munkával van mind nagyobb mérvben elfoglalva a nemzet ifja-férfia, kevésbé futja az idő a napokat igénybe vevő agarászatok, vadászatokra s az azokkal járó erősebb multságokra. Az elfoglaltabb és takarékosabb, idő meg pénz megtakarítására utalt sportkedvelők között kezd terjedni a kerékpározás, a lawn-tennis. Teljesen modern vonásokat ölt a társas élet is. És a hajdani „nyíri bieskás“ typusából szépen fejlődik ki a modern civilizáció művelt úri embere — gentleman — a szabolcsi áldott talajon. Nem is marad a hajdani kurucz gavallérból más, mint nyílt, nemes gondolkozása, törülmetszett magyar nemzeti jellege, vendégszeretete, áldozatkészsége, erőteljes fizikuma. Ezekkel a tulajdonságokkal bírva, Szabolcs vármegye társadalmi életének rövid idő alatt a legkedvesebb és a legvonzóbb képe lesz. Arról, a mit máreddig is létre hozott a magyar nemzeti társadalom ezen kis csoportja a kulturális munka terén, e könyv sok fejezete beszél.

SZABOLCS VÁRMEGYE KÖZOKTATÁSÜGYE.

XIII. század vége felé, a pápai tizedjegyzék szerint, Szabolcsban, a *borsovai főesperességnek* 33 plébániája van. E plébániák mellett kell keresnünk, s meg is találjuk, az első keresztény iskolákat Szabolcsban.

XIII. század.

Kulturtörténeti adatot képez Szabolcs vármegyére nézve a Szabolcson 1092-ben, I. László király alatt tartott országos gyűlésnek az a határozata, melynek értelmében mindenki két hétben legalább egyszer a Nyír-egyházába. „Ecclesia de Nyír“ menni tartozik.

Hogy az egyházakhoz hány monostoros hely és fiókegyház, vagy mint akkor nevezték: *félegyház* járult, azt bajos kimutatni; annyi azonban bizonyos, hogy a plébániák és parochiális iskolák mellett az apátságok és monostorok voltak a keresztény hitnek és művelődésnek kiváló terjesztői. A vármegyében több monostor volt; ezek közt legnevezetesebbek a zámi és ohati.

A váradi Regestrum adatai szerint *Zám*, a hajdan virágzó helység — ettől az abbas de Zam nevezet, — az Egyek és Nagy-Ivány helység közelében elterülő pusztaságon, — *Ohat* pedig a Tisza mellett állott, mely területek ez idő szerint ugyan Hajdu megyéhez tartoznak, abban az időben azonban Szabolcs vármegyének alkották kiegészítő részét s így e két apátságot megyebeli apátságnak kell tekintenünk.

Ez apátságok már a XIII. század elején, 1219. körül fennállottak, mert pl. a zámi apát a váradi Regestrumban említve van. Minthogy pedig Zám a Káta nemzetség ősi birtoka volt: nagy valószínűséggel feltehető, hogy ez apátságot e nemzetségnek valamely őse alapította és pedig a Szent-Kereszt tiszteletére, az ohatit pedig, ugyancsak a Regestrum adatai szerint, a Rátót nemzetség, és mert nem akad olyan elhagyatott vidéke az országnak, a melynek gyér népességét egy-egy monostor templomának keresztje ne gyűjtötte volna maga köré: föl kell tennünk, hogy Szabolcs vármegyében, az említett két nevezetes apátságon kívül, több monostor is létezhetett, ezek azonban a tatárjárás, a hosszas harcok, a török dúlás következtében elpusztultak s emlékezetüket legfeljebb egy-egy puszta neve, a hagyomány és monda tartja fenn. Így a Nyír-Bátorban lakó minorita szerzetesrend hagyományai szerint Nyír-Bátorban a XIV. század első felében kolostor

volt, mely a nagybányai anyakolostornak volt alárendelve: s így e zárdában, s hihetőleg kiut a városban is, bizonyára jelentékeny volt a népoktatás.

XIV. és
XV. század.

Szabolcs vármegyében kétségkívül a legelőkelőbb volt a nagykállói, előbb a buzna-dadai plébánia, melynek tagjai többnyire esperesek voltak, mely körülmény ez egyháznak nagy tekintélye mellett bizonyít; ebből pedig bizton következtethetni azt, hogy e tekintélyes egyház mellett kezdettől fogva volt elemi, u. n. fúrai iskola. És hogy ez iskola egész a mohácsi vészig virágozhatott, kitűnik abból a tényből, hogy a Kállay családból többen lettek pappá e korban. Így említetnek például 1320-ban Péter, Ubul unokája mint nagykállói esperes; — 1400-ban István, mint az egri püspök titkára, Jakab, mint tót-kállói plébános; 1430-ban Thomas de Kallo, mint a bécsi egyetemnek növendéke.

A reformáció.

A XVI. században a reformáció veszi kezdetét, s a mohácsi vész után, a század utolsó negyedéig, általánosan elterjed hazánkban, így Szabolcs vármegyében is; a mely községbe pedig betette a lábát a reformátor, ott volt mellette azonnal az iskolamester is.

Nagy-Kállóban a református egyház már az 1552—1580. években alakulhatott meg, a férfiúi iskola pedig — írja az egyházi jegyzőkönyv — azon időben fundáltatott az ekklezsiával. Érdemei lehetnek a kállói ref. egyház és iskola szervezése körül Reuber Jánosnak, ki mint főkapitánya a kállói végvárnak, 1575. körül a reformációnak volt híve, s tudva van róla, hogy több magyar ifjunak fedezte költségeit a wittenbergi egyetemen.

A XVI. század közepére vezethető vissza a nyíregyházi ev. ref. egyház és iskola keletkezése is, mely ekklezsiának pártfogói között a Báthory, Boeskey és Lónyay családok tagjait találjuk, kikhez később a pataki scolának nagyemlékü patronája, Lorántffy Zsuzsanna is csatlakozik. De nemcsak az említett helyeken, hanem megyszerte szaporodik az új hitet valló egyházak száma, úgyannyira, hogy egyházi és iskolai ügyek egyöntetű intézésére már önálló traktust képeznek. Ismerve a hitújítók eljárását, bizonyos, hogy az első protestáns egyházak szervezésével, egy időben létesültek az első protestáns iskolák is, és pedig Nyírbátorban Kisvárdán, Nagykállóban, Nyíregyházán.

Ellen-
reformáció.

De kezdetét veszi az ellenreformáció s ezt még tetézi az a körülmény, hogy a vallási ellentét a politikai ellentéttel egyesül s nemcsak magyar áll magyarral szemben, hanem pusztít a labancz, a kurucz, s a Nyírség egész területén rabol a török s gyilkol a pestis. Azonban Szabolcs vármegye tekintélyes része, s többek között a megye székhelye: Nagykálló is, koronként az erdélyi fejedelmek fenhatósága alá kerülvén, ezek birtokaikon védői lesznek az újított hit követőinek. Így II. Rákóczy György egy 1655-ben kelt oklevelében, melyben 40 nyírbátori katonájának kiváltságait szabályozza, ezeket egyszersmind arra is kötelezi, hogy az iskolamesterek házai építésénél ők is éppen úgy közreműködni tartoznak, mint a többi városi lakosok.

II. Rákóczy György halála után özvegye, Báthory Zsófia áttért a kath. hitre s nagykiterjedésű uradalmaiban a ref. templomokat, paplakokat, iskolákat elszedeti és a papokat elkergetteti.

III. Károly uralkodásáig a többi vallásfelekezeteknek s így a róm. kath. egyháznak sem volt kedvezőbb helyzete; kitűnik ez abból a hiteles tényből, hogy 1713-ban még egész Szabolcs vármegyében csak két róm. kath. lelkészség létezett: a kisvárdai és nagykállói; a többi plébánia, az iskolákkal együtt, pusztulásnak indult; pedig az 1720-ban megejtett összeírás szerint a megyének, ez időben, 131 községe volt s ezek között 5 mezőváros.

A mi az iskolák berendezését, a tananyagot, a módszert illeti, ez u. n. parochiális vagy fái iskolákban az Árpádházból származott királyoktól kezdve III. Károlyig, sőt Mária Teréziáig, a mint tudva van, arra törekedtek iskolafentartók és tanítók, hogy a nép gyermekeit az olvasásra, egy kevés számvetésre, éneklésre, imádkozásra, a bibliai történetekre és az apostoli vallástételre megtanítsák. Ugyanez volt a tananyag a protestáns iskolákban is, bár a reformátusoknál kezdetben maguk a papok voltak egyszersmind a tanítók. Az első protestáns zsinatok azonban mihamar elválasztották a tanítói hivatalt a papi hivataltól és szigorúan utasították a tanítókat, hogy minden más foglalkozást mellőzve, hivatalaiknak éljenek. És valóban később

AZ ÁG. EVANGELIKUS ISKOLA NYÍREGYHÁZÁN.

javult a helyzet annyira, hogy sok falusi iskolában a tanító készülsége szerint, az elemi tantárgyak mellett tanított a latin, a görög, sőt a zsidó nyelv is; a „tarisznys mesterek“ azonban az egyházi énekek és imádságok tanításán felül sokkal többre nem vitték. Pedig a tarisznys mesterek száma vármegyénkben, különösen akkor, a mikor Báthory Zsófia a sárospataki iskolák tanárait és tanulóit menekülésre kényszerítette, és a sok tógás diák a szabolcsmegyei eklézsiákban talált menedéket, tekintélyes lehetett s ellenére volt az egyházmegye élén állóknak. Kitűnik ez abból a tényből, hogy az 1659-ben Bogáton tartott partialis synodus méteyes gonoszoknak nevezi őket, „a kiknek meghfogásátúl szorgalmasan observáltattak Kálló, Bátor, Mada, Vaja, Pálca, Vitka, Mándok, Kisvárda, Jánosi, Eör, Szamosszegh, Olesva, Szalka, Ibrány, Halász, Dombrád, Nyíregyháza, Bogáth, Fejértó, Gáva, Bezdéd.“ „Csakis a ghondviselésben gyenghélkedő gyülekezetnek „engedtetett meg“ az szelleljáróknak is meghfogadása.“

A református iskolákban vezér- és kézi-könyvekül :

1. Dévay Biró Mátyás : „Orthographia hungarica, azaz : igaz írásmódjáról való tudomány“.

2. Gálszécsi István : „A keresztény tudományról való rövid könyvecske“;

3. Székely István : „A kereszténységnek fundamentomairól való tanúság“; és

4. Bornemisza Péter : „Négy könyvecske a keresztény hitnek Tudományáról“ használtattak leginkább. Különben a reformátusoknál az 1686-ban tartott avasúvjvárosi zsinat határozatainak értelmében, vármegyénkben is büntetés terhe alatt rendeltetett el, hogy a scolamesterek a heidelbergi kátét tanulják és időközönként belőle a lelkész előtt vizsgálatot tegyenek; kétségkívül azért, mivel e szerint kellett tanítani iskoláikban a vallástant, s így a heidelbergi káté szintén tankönyv gyanánt használtatott. Végül figyelembe vették még az egyházak és iskolák vezetői a Geleji-kánonok azon határozmányait is, mely szerint az elemi iskolák tantárgyai úgy osztassanak be, „hogy azokból a tanítványok a nagyobb iskolákba, elméjük nagyobb művelésére, szerencsével átmehessenek.“

A mi a leányok oktatását illeti, az vármegyénkben éppen úgy, mint máshol, sokkal csekélyebb mérvű volt, mint a fiúké; írni csakis a jobbmodu leányok tanultak. Hogy különálló leányiskola, hol és mikor állított fel először vármegyénkben, erre nézve írott adatunk nincs a XVIII. századot megelőző időből.

Tanítók díjazása
és jövedelme.

A mi a tanítók jövedelmét illeti, úgy ezt vármegyénkben, mint máshol egyebütt, vallásfelekezeti különbség nélkül, a természetbeli lakáson kívül teték a készpénzbeli fizetés, termények, szántóföldek használatának joga, kántori teendőikért járó stolárek, harangozásért megszabott illeték. Így például a nagykállói egyházban a rektornak 1725-ben salláriuma: készpénz 50 forint, coquia (élelmezés), vagy e helyett 20 R. forint, búza 16 köböl; tandíj egy-egy gyermektől 1 forint; só, vagy e helyett 2 forint 40 krajczár; egy pár esizma, vagy e helyett 1 forint; egy hizott sertés, vagy e helyett 6 forint; temetésért 24 krajczár; temetésért énekel 48 krajczár; fa a mennyi szükséges. A rektornak ezen felül a legátusok tartásáért 15 Rfirt, a nyári szupplikánsok egy-egy ebédjeért 12 krajczár fizettetett.

A preceptoroknak, a togátus ifjaknak jutalmok ugyancsak a kállói ev. ref. egyházban 1800. előtt: 1. Tanítatások, — 2. Mindennapi tápláltatások (coquia). 3. Minden úrvacsorája osztásakori kihirdtetés. 4. Ünnepi és búza kántálás. 5. Harangozásért halott temetésekor. Prédikációstól valahányszor a temetés előtt megvonják, annyiszor 60 dénár; énekszóstól: a harangok rendi szerint.

Mintán a preceptorok fizetése így megállapított, „a praeceptorok ruházatjokra nézve rendeltetik: hogy legyen setétkék posztóból, fekete persiai prémmel, fekete gombkötő szőrmunkával rövid mentéjük; hasonló színű fekete zsinóros nadrágjuk; hasonló színű materia vagy posztó lajblijuk, fekete szarú-gombokkal; fekete obszecezes eszmájuk; kevésbé magastetejű kalapjuk.“

A közlött díjlevél tartalma természetesen többször változott s az egyzsersmind a legmagasabb tanítói javadalmazást mutatja a vármegyében, melyhez a kisebb községek és egyházak tanítóinak fizetése alig hasonlítható. Így magában a kállói egyház által 1713-ban alkalmazott tanítóasszonynak fizetése már esupán: minden leánygyermektől egy esztendeig egy magyar forint; tűzifa minden leánygyermektől egy-egy szekérrel; egy-egy véka búza; sabbathalie helyett egy-egy véka árpa.

Szabolcs vármegye, különösen annak református lakosai, kiknek iskolái a kormánytól különben sem függtek, a Ratio educationis szerint rendezett alkotmányellenes szellem hatásától eléggé mentek maradtak, de iskoláikat azért függetlenül nem szaporíthatták, fejleszthették; nem építkezettek, mert azt e rendelet hívei megtudták akadályozni, a mint az például Nagykállóban és Nyíregyházán történt, ez új telepen, hol a Szarvasról, Csabáról, Orosházáról, Mező-Berényből 1753-ban

A FŐGIMNÁZIUM NYÍREGYHÁZÁN.

bevándorló 300 lutheránus család új otthonát templom s iskola felállítással akarta mintegy felszentelni, de e szándékában báró Barkóczy Ferenc egri püspök közbelépésére megakadályoztatott s kénytelen volt nádból készült oratoriumát önkezével lebontani. A róm. kath. és görög katolikus iskolákra nézve annyiban kedvező hatása volt Mária Terézia oktatásügyi intézkedéseinek, hogy a tanköteles gyermekek összeíratnak s a görög katolikus megyés püspök felhívta a megyebeli lelkészeket és kántortanítókat, hogy a gyermekek lelkiismeretes tanításáról gondoskodjanak, Luby Károly Nagyvárad—Ungvár kerületi inspektor pedig, a helytartótanács intézkedésére, magyar, oláh és ruthén nyelvű kézikönyveket készített, melyek a tanító kezében vezérfonalul szolgálhattak.

II. József és még inkább II. Lipót ideje alatt és óta, különösen az 1790/91: XXVI. t.-cz. alapján a szélesebb alapon való terjeszkedés és szervezkedés vette kezdetét; idővel a helytartótanács. az idézett törvényezikk ellenére, Szabolcs vármegye protestáns iskoláiban is az 1780-ban kiadott kath. iskolai szervezetet akarta kötelezővé tenni, a mely intézkedés nagy visszatetszést idézett elő. Később e rendelet visszavonatván, a különböző vallásfelekezetek, különösen az ev. ref. egyházak, hitelveiknek megfelelőleg s az autonómiájokban gyökerező jogaikkal élve, belátásuk szerint rendezték iskoláikat, sőt helyenként, mint Nagykállóban, a birtoknak iskolai célra való külön, aránylagos megadóztatása mellett, be akarták hozni az ingyenes iskoláztatást, s a tanítás és tanulás ellenőrzése czéljából külön helyi iskolai felügyelőket, iskolalátogatókat választottak. Hogy hova fejlődik vala az iskolaügy, ha az 1848-dik XX. t.-cz. valósul meg, ha nem következik be hazánkban az abszolutizmus gyászos kora, azt elsem lehet képzelni; annyi azonban kétségtelen, hogy az alkotmánynak felfüggesztése, a politikai és társadalmi élet sívársága, a korszak közegeinek erőszakossága, visszahatásként, a

Ráció
educationisII. József és
II. Lipót.

Abszolutizmus.

tanügy békés fejlődésére ismételten csak károsnak mondható vármegyénkben is.

1868. XXXVIII.
t.-ez.

Hatalmas lendületet vett az iskolai ügy, a multhoz képest, az 1868. évi XXXVIII. t.-ez. hatályba léptekor. Községek, egyházak, sőt egyesek is, versenyre lépnek egymással a tanügy fejlesztésében; s hol a felekezet, vagy község, mint iskolafentartó testület erőtelen, előáll segítségével maga az állam. Lelkes tanfelügyelői a vármegyének: Tokaji Nagy Lajos, Kiss József bejárják kerületüket, a törvényre való hivatkozással buzdítanak, tanácsolnak s intézkedésre hívják fel az iskolák fentartóit, a különböző vallásfelekezeteket s igyekeznek legyőzni a vallásfelekezeti féltékenységet s az abból származott izgatásokat, melyek a vallásosság ürügye alatt magát a népiskolai törvényt támadták meg. A kormány közegeinek működése, a jobb meggyőződés, az iskolai ügy iránt táplált általánosabb érdeklődés a községek, felekezetek, egyesek áldozatkészsége mind jobban és jobban megnyilatkozáván, továbbá miután a vármegyei közigazgatási bizottság által kiadott részletes utasítás szerint minden községben elkészítettett a tanköteles gyermekek névjegyzéke, — megalakultak az iskolaszékek, képzetebb tanítók alkalmaztattak, nagyobb segélyezések tétettek folyóvá az állam, az egyház és községek részéről, — tanügyünk e vármegyében is fellendült s odafejlődött, hogy 1897-ben volt állami iskola 4, Kisvárdán és Szent-György-Ábrányban; községi iskola 14; római kath. 81, görög kath. 53, ev. ref. 131, ág. ev. 16, izr. 17, magániskola: 2. Jellegre nézve: elemi népiskola 317; polgári 1; iparostanonez 6; alsó kereskedelmi iskola 1; kiseddóvoda 10; gyermekmenedékhely 9; pusztai iskola 27, mely utóbbi iskolák szervezése és fentartása körül kiváló érdemei vannak a gróf Dessewffy testvéreknek, gróf Pongrácz Jenőnek, gróf Dessewffy Miklósnak, gróf Károlyi Tibornak, Dessewffy Ottónak, Kállay Andrásnak és Nyíregyháza városának és a nyíregyházi ág. h. ev. egyháznak. Egyetlen a maga nemében vármegyénkben a női ipar-tanműhely, melyet a nyíregyházi jótékony nőegyesület tart fenn s emelt oly magas színvonalra, melyre méltán tekinthet büszkeséggel Nyíregyháza nőközönsége. Van vármegyénkben eléggé jól szervezve 6 gazdasági ismétlő iskola; és pedig Búd-Szent-Mihályon 2, Dombrádon, Nyírbaktán, Timáron, Tisza-Búdon és Nyíregyházán egy-egy, valamennyi községi jelleggel.

Mai iskolák.

Ez iskolákban 368 tanító működik, a kik között képesített 330, nem képesített 38; nemre nézve pedig férfi: 349, nő: 19.

A tanköteles gyermekek száma ugyancsak az 1897. évben kitett 45,663-at, kik közül azonban csak 34,836 jár iskolába. Ezek oktatására pedig 222,575 forint fordított, mely összeghez az állam 14,491 forinttal járult, a többit község és egyház fedezte.

Dicséretes buzgósággal járnak elől új iskolák felállítása s a meglévőknek javítása körül a nyíregyházi egyházak vallásfelekezeti különbség nélkül. Így maga az ág. h. ev. egyház a városban 14 s az egyes bokortanyákon 9 iskolát tart fenn. Tanítóinak száma 25, kiknek élén mint igazgatótanító, kevés megszakítással 25 év óta, *Pazar* István áll. Nagy arányokban épült központi iskolájára pedig, mely épület bármely városnak méltán díszére válnék, saját pénztára terhére 110 ezer forintot költött. Ugyanígy az izraelita hitközség, mely nemrég fejezte be emeletes népiskolájának építését, mely épület 30 ezer forintba került. Világos, egészséges és czélszerű helyiségekben vannak elhelyezve a többi felekezetek iskolái is, s így a jelenkorra is ráillik a régi Kis Tükörnek azon állítása, hogy Nyír-

egyháza iskoláiról nevezetes. Az egyház mellett, mint pártfogó Nyíregyháza emelendő ki, melynek évi költségvetésében a tanügyi rovat, mint kiadás, 27 ezer forinttal szerepel. Nyíregyháza városának pártfogása mellett állott fenn három évtizeden keresztül a tiszai ág. h. ev. egyházkerületnek, 1841-ben ide áthelyezett tanítóképző intézete mely intézetet *Noszák* János, *Bánhegyi* István és *Zimann* János igazgatók kellő színvonalra igyekeztek emelni. Száznegyvenhétezer forintot tesz ki továbbá azon alapítványi összeg, melyet Nyíregyháza városa nevelési czélokra 1860-ban felajánlott. A város áldozatkészségét mutatja a virágzó községi négyosztályú polgári leányiskola is, melyet kizárólag maga a város tart fenn, s melynek számára, a millenniumi esztendő emlékére, díszes épületet állított. Ebben *Bölesházy* Vilma igazgató, méltó utódja az első igazgató *Poroszlay* Adélnak, okleveles tanítók és tanítónők közreműködésével, teljes megelégedésre vezeti a majdnem kétszáz főre megszorodott leányok nevelését, tanítását. Elnöke az iskolaszéknek: *Porubszky* Pál főgymn. tanár. Ez iskola felállítására azután feleslegessé azon magán leánynevelő tanintézeteket, melyeket a hatvanas években *Palczner* Hermina s később, két évtizeden keresztül, különösen *Palánszky* Ida nevelőnők, tanítók és tanárok közreműködésével, nagy fáradsággal, kiváló előszeretettel tartottak fenn; de mely intézetekbe, költséges természetöknél fogva, mert hiszen magántulajdont képeztek, csak a jobbmódu szülők adhatták leánygyermeküket.

Nyíregyháza után Kisvárdára említendő, mint oly város, mely az újabb időben szintén erkölcsi kötelességének tartja a népnevelés ügyét előbbre vinni. 1851-ben vetette meg itt a közbirtokosság az u. n. közbirtokossági iskolának alapját, biztosításul felajánlván iskolai czélra az osztatlan közbirtokossági vagyont, melyet *Bartakovics* Béla egri érsek, a mennyiben az iskola kath. jellegűnek jelentetett ki, 6000 forinttal gyarapított. Helyes intézkedés, a vezető férfiak ügybuzgósága, áldozatkészsége folytán, a közbirtokossági iskola alapvagyonára ez idő szerint meghaladja a 40 ezer forintot. Ez iskolában két tanító működik.

1873-ban merült fel az eszme, hogy a város községi iskolát létesítsen. Előharczosai az eszmének *Somogyi* Rezső és a községi iskolaszék. De hiábavaló volt minden ügybuzgóság, egyeseknek áldozatkészsége, a csekély állami segély s az 5% pótdadó, a több ezerre rúgó hiányt, melybe a községi iskola került, fedezni nem lehetett. Így történt azután, hogy Kisvárdai közönsége 1875-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez folyamodik, iskoláját az államnak ajánlván fel. A város czélt ért. A községi iskola állami lesz, számára a közoktatásügyi miniszter húszezer forintot új épületet emel, szervezi a tanítótestületet, gondnokságot alakít, mely éber figyelemmel kíséri azon majdnem 700 főre emelkedett gyermekek nevelését, akiket hét tanítótársa mellett *Balogh* János igazgató vezet.

Az önképzés, az önsegélyezés, egyes tanügyi kérdéseknek megvitatása, mintaelőadásoknak tartása, pályakérdéseknek kitűzése, a tanítók között a testületi szellemnek és az összetartozandóság érzetének emelése, volt a cél, mely Tokaji Nagy Lajosnak, a Hajdu-kerület első tanfelügyelőjének, szeme előtt lebegett akkor, a mikor 1871-ben Nagykállóba hívta meg a megyei — mert kezdetben Szabolcs vármegye a hajdukerületi tanfelügyelőségnek alkotta kiegészítő részét — és a hajdukerületi tanítókat, hogy megalakítsa a „Szabolcsmegyei és hajdukerületi felekezeti nélküli tanítóegylet“-et. A gyűlésen jelenlevő 78 tanító helyeselte az eszmét és saját kebeléből bizottságot küldött ki, mely hivatva volt az alapszabályokat megalkotni. Az alapszabá-

Nyíregyháza,
mint az iskolák
pártfogója.

Kis-Várda.

Községi állami
iskola.

Tanító egylet.

lyok elkészültek s az egyesület ez alapon 1872. és 1874-ben gyűléseket is tartott; azonban a felekezeti féltékenység miatt az egyesület működése meddő maradt, s oly kérdések, melyek a tanügy és tanítók érdekét lettek volna hivatva előmozdítani, alig tárgyaltattak e gyűléseken. — 1876-ban újra szervezkedik az egyesület és pedig most már „Szabolcsmegyei hitfelekezet nélküli tanítóegylet“ czímen. Tagjainak száma 100. Elnök *Kiss József* tanfelügyelő, méltó utódja *Tokaji Nagy Lajosnak*; alelnökei *Pazár István* nyíregyházi tanító s *Görömbei Péter* nagykállói ev. ref. lelkész. — Később gr. *Desseffy Aurél*, majd *Miklós László*, a vármegyének alispánja, lesznek az egyesületnek elnökei, kiknek tekintélye, befolyása s a helyesen megalkotott „Ügyrendi szabályzat“ mind jobban és jobban előbbre vitték az egyelet ügyeit. Érdeme van az egyelet fejlesztése körül *Velkey Pál* tanfelügyelőnek is, kinek befolyása következtében sikerült a megyei népnevelési

szakosztály bizottmányi tagjainak elmaradt s ki nem fizetett napi és utazási általányait az egyelet czéljaira kieszközölni, miáltal az egyesület pénztára 503 forinttal növekedett. A tanítóegylet pártfogói között szerepel *Kállay András*, aki midőn elfoglalta a vármegye főispáni székét, 1000 forintos alapítványt tett a szorgalmas és ügybuzgó tanítók jutalmazására. 1895-től maig elnöke az egyeletnek *Orsóvszky Gyula* nyíregyházi római kath. vezető-tanító, alelnökök *Stoffán Lajos* nyíregyházi ág. ev. és *Balogh János* kisvárdai állami tanítók.

Hathatósabb működés czéljából különben az egyelet két járáskörre oszlik, u. m. a nyíregyházi és kisvárdai járáskörökre, s mindkettőnek kebelében két önszegélyező egyesület működik. Melegen ápolja az egyelet az országos „Eötvös-alap“ érdekeit, mely alapnak lelkes előharczosa a vármegyében *Pazár István* nyíregyházi tanító, mint a

BARTAKOVICS BÉLA.

gyűjtő-bizottságnak elnöke. Megalakult a vármegyei fiók Eötvös-alap is, melynek czélja a vármegyei tanítók jeles tanulófiait az egyetememen való tartózkodásuk alatt segélyezni. Az alapnak első alapítói közt ismét *Kállay András* szerepel.

Van a vármegyében „Felekezet nélküli népnevelési egyesület“ is, melyet néhai *Lukács Ödön* nyíregyházi ev. ref. esperes-lelkész, mint a vármegyei népnevelési bizottság elnöke alakított 1881-ben. Czélja az egyesületnek a szegény, ellátás híján levő iskolaköteles gyermekeket, felekezetre való tekintet nélkül, neveltetésükben elősegíteni. Ezen czélra a vármegye összes kiválóbb nyilvános helyein gyűjtő-perselyeket tétetett ki s tehetség szerint évenként segélyezi a segítségre méltán rászorult szegény gyermekeket. *Lukács Ödön* alapító mellett *Okolicsányi Géza* vármegyei főpénztárnoknak vannak az egyelet fejlesztése körül kiválóbb érdemei.

Ez utóbb említett egyesületet megelőzőleg alapította a lelkes és ügybuzgó *Görömbei Péter*, mint volt eperjeskei ev. ref. lelkész, a kisvárdai-vidéki népnevelési egyeletet, mely egyesületnek áldásos működését, több éven keresztül sok szegény gyermek élvezte.

Egyleti
vagyoni gyarapodása.

Kállay
András
alapítványa.

Járási
körök.

Eötvös-alap.

Népnevelési
egyesület.

Kisvárdai vidéki
népnevelési
egylet.

A felekezet nélküli, általánosnak nevezhető, tanítóegyesületen kívül létezik még, alakulásra nézve a legrégebb: „a felsőszabolcsi ev. ref. tanítóegylet“, melynek elnöke ez idő szerint *Horváth István*, nyíregyházi ev. ref. tanító. Ugyancsak a nyíregyházi ág. h. ev. tanítói kar alakított 1870-ben egy, különösen maga körében az önképzést, a tanyai nép körében pedig a magyar nyelv terjesztését czélzó kört s így ez valóban nemzeti missziót is teljesít.

Ev. ref. és
ág. ev. tanító-
egylet.

Szabolcsvármegyének két középiskolája van: a nagykállai állami gymnasium és a nyíregyházi ág. h. ev. főgymnasium. Az elsőnek alapját az ev. ref. egyház latin iskolája képezte, mely az ekklezsiával együtt a reformáció első századában alakult, a XVII. században pedig tekintélyre emelkedett. Ez iskolának tanítványai, a deák-ifjak kezdetben az egyház és városi hatóság felügyelete, gondozása alatt állottak, később azonban fentartása kizárólag az ev. ref. egyházat terhelte. A városnak, mint ilyennek, az iskola

Középiskolák.

A FELSŐ LEÁNYISKOLA NYÍREGYHÁZÁN.

íránt való különös gondoskodását bizonyítja a magistratusnak 1726-ban hozott következő határozata: „Minekutána régtől fogva való reformata oskoláink tapasztalhatóképen Istenünk kegyelmességéből még városunk dicsőségére s ékességére köztünk virágzó állapottal folyt; hogy ennekutána is olyan, vagy még annál is jobb renddel folyon, és mind oskolamester, mind togatus Deák-ifjak és tanuló gyermekek az jó erkölcsökben és tudományban épülést vegyenek, az oskolának vigyázására mindnyájan nemes tanács közül való becsületes emberek, de in specie nemzetes vitézlő Medgyesi Mihály, Bábási István, Csontos György, Szappanos Mihály, Szakolyai István és notárius Kállai Szabó István uraimék kirendeltetnek.“

Iskola felügye-
lők.

Az iskola jellegére jellemző, tájékoztató az eskümintá, melyet a deák-ifju az iskolába való felvételekor tenni tartozott: „Én N. N. minekutána a nagykállai Helvetica Confession levő oskolának Deáki közé bevétettem Tiszteletes Praedicator, a Humanissimus Rector és az eklesia engedelmeből, — esküszöm az élő istenre, a ki atya, fiu, szentlélek teljes szentháromság, egy örökké való Isten, hogy az itt való Deákságnak tisztit hűséggel és jólelki ismerettel véghez viszem. Az időt nem heveréssel, nem játékkal töltöm, hanem szorgalmasan tanulok. A gyermekeket, kik kezemhez adatnak, szorgalmasan tanítom, a gyermekek leczkáját ott nem hagyogatom a ma-

Eskümintá.

gam dolgaiért. A fenyítőkben az illendő módot megtartom. A mely héten remaneus leszek, azon a héten mind a két templom alatt a classisban leszek a gyermekek között. Az oskolába a legényeket nem szoktatom, azokkal, midőn tanulnom kellene, az időt nem töltöm. Ezen oskolában semmi zenebonát nem indítok, másokat is arra nem ösztönzök, vagy másokkal az effélékben meg nem edguezek; sőt inkább, ha másokban ezeket megtapasztalom is, a H. Rectornak bemondom. A kiknek engedelméből deáknak bevétettem, azokat tisztelem, becsülöm; mind szemökben, mint hátok mögött, azoknak szavokat fogadom, azoknak nyakasan és illetlenül nem felelgetek, azoknak engedelme nélkül a Deákságot el nem hagyom, időm eltöltése előtt, míg a Collegiumra el nem készülhetek. Ha pedig erkölestelenség miatt félbe találnám hagyni, semmi promotiót nem veszek, semmi commendatiót nem nyerek. A H. Rector engedelme nélkül magam dolgára az oskolából ki nem megyek. A mely oskolai törvények alá subscribálok, azokat teljes tehetségem szerint megtartom. Mindezekre magamat ajánlom és ígérem. Isten engem úgy segéljen. Amen.“

Helyesen jegyzi meg Görömbei Péter nagykállói ev. ref. lelkész és a felső-szabolcsi egyházmegye érdemes esperese, kinek a „Nagykállói egyház történelme“ című művéből idézzük ez adatokat, hogy az eskümintá egész történetet foglal magában; mutatja az az iskolának berendezését, a tanításmódot, mely az iskola megalapításától kezdve 1850-ig ugyanaz maradt; lekötelezi ez eskü a deákokat, hogy azok addig maradjanak Kállóban, míg a collégiumra el nem készülnek. „Mert történt, hogy mihelyt felezifrázták magokat, azonnal ki házasságról, ki patvariáról gondoskodott“, — az eskü kötelező ereje ellenben biztosította az egyházat, hogy deákok maradnak s lesz elég számu deák, kik az alsóbb osztálybeli tanulókat tanítják.

Fegyelem.

A fegyelmet szigorúan körvonalazott szabályok szerint gyakorolta, ellenőrizte tanítók és tanulók felett első fokon az iskolának helybeli igazgatója, a korszerinti lelkész, a tanácsossal együtt és pedig erélyesen. Ezt mutatja az a tény, hogy egy Szondi Sámuel nevű deák megrovatik csupán amiatt, hogy a városon, toronyban, utcán fel s alá rövid ruhában járkált, holott ezt a törvény tilalmazza.

Tantárgyak a XVIII. században.

Arra nézve, hogy a XVIII. században micsoda tantárgyak tanítottak, a használatban levő következő tankönyvek adnak felvilágosítást: Görög-latin új testamentum, Compendium theologiae, zsidó kézikönyv, magyar zsoltárok, görög nyelv, héber zsoltárok, geographiai térkép, szónoklattan, Curtius: De rebus Alexandri magni, Mártonfalvi Gy: Logica, Buzinkai Mihály: Logica, Virgilius; írott prédikációk. A folyó század közepéről, jelesül a harminczes évekből a már rendszeresen vezetett iskolai napló tanúsága szerint a felső osztályokban: Cicero „de Oratore“, Ovidius „Metamorphosis“, görög nyelv, geographia, római régiségtan, szónoklattan, chria; az alsóbbakban: vallás és zsoltár, Phaedrus meséi, syntaxis, arithmethica, geographia, Cornelius Nepos, kaligraphia, latin nyelv, magyar nyelv, írás, olvasás voltak a rendes tantárgyak. Ugyanezen tárgyakat találjuk a negyvenes években is a naplókban felírva.

Tanítványok.

Tanítványait az iskola a közel és távol vidékről nyerte. (A subscribált diákok illetősége szerint szerepelnek különösbbe Máté-Szalka, Kaba, Beregszász, Hadház, Madaras, Liszka, Encsenes, Eperjes stb.) s ezek, az osztályok szerint, a togatus, orator, rhetor, syntaxista és declinista elnevezést viselik.

1837-ben már csak négyosztályú volt az iskola. „Veterani rhetores“ czímen öten voltak; a togatusok Debreczenbe költöztek.

A negyvenes években Tóth Lajos és Szarka József igazgatók igyekeztek az intézet színvonalát emelni. De hiába. 1852-ben megszűnt a gimnásium, és pedig azért, mert a kállai egyház, mely oly sokat áldozott iskoláira, mint Szabolcsvármegyének egyetlen más községe sem, nem lévén képes az 1849-ben kiadott „Organisations-Entwurf“ című rendeletnek eleget tenni, beszüntette azt.

A kállai reáliskola.

Új életre ébred a kállói latin iskola mint reáliskola 1870-ben. Megte-

teremtette a Szabolcsmegyei Takarékpénztár kezdeményezésére a megye társadalmának áldozatkészsége. Ugyanis még 1868-ban a takarékpénztár közgyűlése, dr. *Bleuer* Miklós vezérigazgató indítványára 904 forint 74 krajczárt ajánlott fel a tiszta jövedelemből a Kállóban felállítandó reáliskola részére, s elhatározta egyúttal, hogy e célra adományokat gyűjt, minek eszközzésére s az ügy további vezetésére saját igazgató-választmányát utasította. A választmány derekasán megfelelt feladatának, mert a kibocsátott aláírási íveken, már a következő 1869. évben, kerekszámban húszezer forintról számolt be, mint gyűjtött összegről. S megalakulván az „Iskolai Bizottság”, memorandumot terjesztett fel br. *Eötvös József* vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, melyben, miután felajánlotta a gyűjtött összeget, egy állami reáliskola felállítását kérelmezte. 1870-ben érkezett le a miniszter leírata, melyben tudtul adta az érdekeltségnek, hogy a reáliskolát még

Gyűjtések a reáliskolára.

Iskolai bizottság.

A TISZA-POLGÁRI RÓM. KATH. NÉPISKOLA.

ugyanazon évben fel fogja állítani s egyben megbízta Tokaji Nagy Lajos tanfelügyelőt, hogy a szükséges előintézkedéseket tegye. És a reáliskolát 1870-ben annak első igazgatója október 3-án valóban megnyitotta. 1874/5-ben már négy osztálya volt, Trefort Ágoston pedig 1881/2-ben VIII osztályúvá tette. Zajtalanul, csendesen, áldásosan működött az intézet, mint főreáliskola, nyolcz éven keresztül. 1890-ben azonban Csáky Albin miniszter, tekintettel a reáliskola tanulóinak szerfölött csekély számára, előbb a négy felsőbb osztály beszüntetését rendelte el, majd pedig 1895-ben az ő utóda, Wlassics Gyula miniszter a reáliskolát gymnasiummá alakította át, úgy hogy a szép remények között megnyílt főreáliskola, ma négyosztályu állami gymnasium, melynek ügyeit *Scharina* István igazgató intézi, a Szabolcsmegyei Takarékpénztár pedig nem lankadó odaadással gyámolítja; mert hiszen e pénztár érdekme az is, hogy ez iskolának segítő egyesülete van, melynek alaptőkéje 10,950 forint, daczára annak, hogy az elmúlt tanév folyama alatt, 490 tanuló között, 9326 forintnyi segélyt osztott ki. Védnöke az egyesületnek *József főherczeg* ő Fensége; elnöke: *Bleuer* Miklós dr.

A reáliskola megnyitása.

A reáliskolának gymnasiummá való átalakítása.

A nyíregyházi főgymnasium alapját „a professori iskola” felállítására

A nyíregyházi főgymnasium.

által 1806-ban vetette meg az ág. h. evang. egyház, indítatva a protestáns elvekhez való hűség, a magyar hazafias szellem ápolása és az elsőrendű egyházakkal való nemes verseny által. Különben a czélt, melyet az egyház iskolája által el akart érni, az első professzor számára kiadott levél következőleg jelöli meg: „Mindenekelőtt tisztében fog állani ezen Oskolat az ekklezsia felügyelőségével s lelkészeivel együtt úgy megalapítani, hogy ne csak fennálljon, de gyarapodjék s virágozhasson is; minélfogva reméljük, hogy valami csak annak javára czélzand, akár üdvös törvények, akár hasznos rend által, mindazt T. Ur valósítandja. Így rendeztetvén el az Oskola, másik főkivánságunk az, hogy az ifjúság szívébe igaz vallásbeli esméretek eszepegtetessenek; és így tartozni fog az orthodoxa theológiát, a mi evang. Theológiánkba még eddig be nem vett minden előítéletek mellőzésével úgy adni elő, hogy Ekklezsziánkban, mely az eredeti hithez szorosán ragaszkodik, senki meg ne botránkozzék, legkisebb gyanú se gerjesztessék. Főleg azt óhajtjuk, hogy oskolai ifjúságunk igaz keresztény erkölcsre mind parancsolatok, mind szép példaadás által úgy vezetessék, hogy igaz vallás-esmérete és erkölcsi szép szerénysége mindenkben kitünjék“ stb.

Az iskola építése. A szükséges épület felállításához a hívek 3500 forinttal járultak, mely összegnek birtokában az egyház 1807-ben letette alapkövét az iskolai épületnek, mely ugyan emeletesre volt tervezve, de annak csak alsó traktusa, a földszinti rész épült ki. Első professzora az iskolának *Karlovsky József* volt; 1815-től *Greguss Tamás*; 1825—54-ig *Surányi Sámuel*, kik mindannyian egyedül végezték az iskolai teendőket.

Iskolai kormányzat.

Az iskola feletti kormányzatot az egyháznak és városnak előkelő tagjai, a lelkészekkel s magával a professzorral együtt, gyakorolták. 1831-től azonban már külön választották a szorosan vett egyházi ügyet az iskolai ügytől s megalakították az iskolaügyek intézésére az „oskolai igazgatóságot“, melynek élén az iskolai felügyelő állott. Első felügyelő volt dr. *Benedikty Dániel*. Ez iskolai igazgatóság vezette a professzori iskola ügyeit 1852-ig, a mikor is az egyház nem tehetvén eleget az „Organisations-Entwurf“, és az annak kiegészítő részét képező „Obligativ Gymnasial Schulplan“-nak, beszüntette azt.

Ujabb kísérlet reáliskola felállítására.

De mihamar érezhetővé, közóhajtássá vált egy magasabb tanintézetnek újból való szervezése. S valóban, 1855-ben a városi hatóság egy reáliskolának felállítását tényleg tervbe vette; azonban e terv meg nem valósult, mert *Perger János* róm. kath. plébános azt követelte, hogy a felállítandó iskolának igazgatótanára mindenha róm. kath. vallású legyen; a mibe azonban természetesen sem a városi hatóság, sem különösen az ág. h. ev. egyház hívei bele nem nyugodhattak. A reáliskola felállításának terve tehát elejtetett. 1860-ban ismét az ág. h. ev. egyház lép a cselekvés terére. Ugyanis *Máday Károly* szuperintendens ez évben iskolai látogatást végez Nyíregyházán s ez alkalommal a közgyűlés határozatilag kimondotta, hogy beszüntetett gymnasiumának első két osztályát megnyitja, a minthogy e határozat értelmében az első osztályt 1861-ben tényleg meg is nyitotta, megválasztván első gymnasiumi tanáruul *Palánszky Sámuel*t.

A beszüntetett gimnázium megnyitása.

Hogy miként, mily módon fejlesztette volna az egyház gymnasiumát tovább, ha vajjon egyáltalán képes lett volna-e erre a kebelében dülő u. n. pápens-kérdés okozta belviszály következtében, azt bajos volna megmondani. De épen ezen válságos időben jön az egyház jobbainak segítségére Nyíregyháza városa, „százezer osztrák értékű forintnyi 5% kamatokat gyümölcsözőndő összeget biztosítván egy evangélikus algymnasiumnak ezen város

100,000 Ftos alapítvány.

kebelébeni alkotására és örökös fentartására megoszthatatlan s kizárólagos alapul.“ Azt hinné az ember, hogy Nyíregyháza városának ezen nagyszerű alapítványát hálás elismeréssel fogadja az ág. ev. egyháznak összesége s az alapítólevél szellemében s pontozatai szerint igyekezni fog röviddel ezelőtt megnyitott egy osztályu gymnasiumát tovább fejleszteni. De nem így történt. Az egyház híveinek egy része, az u. n. patentalisták, kifogásolták az alapítólevelet s különböző ürügyek alatt mindent elkövettek, hogy annak érvényét megdöntsék. De ezélt nem érték. Mert az alapítólevél értelmében megalkotott iskolai tanács, élén *Majerszky* Lajos felügyelővel, eltekintve minden mellékkörülménytől s támogatva a város és a felsőbb felekezeti hatóságok által, az alapítvány terhére, már 1862-ben a II-ik, 1863–64-ben a III. és IV. osztályt nyitja meg s látja el tanárokkal. 1863-ban kebeleztetik be az iskola

Kifogások az alapítólevél ellen.

Az iskola megnyitása.

A GÖR. KATH. BAZILITA-REND MÁRIA-PÓCSI NÉPIRÁSKOLÁJA.

a tiszai ág. h. ev. egyházkerület középiskolái sorába; 1867-ben pedig, Schönbrunnban kelt legfelsőbb rendelettel, megkapja a nyilvánossági jogot s bizonyítványai államérvényeseknek jelentettek ki.

Nyilvánossági jog.

1865-ben a vizsály elül, iskola- és egyháztanács egyezsége lép s egyetértésben, 1867-ben, felállítják a gymnasialis előkészítő osztályt közösen. 1872-ben megszűnvn az előkészítő osztály, megnyitattott az V-dik.

Megszaporodván az osztályok, a tanulók száma, a tanács új épületről gondoskodik s támogatva a polgárság áldozatkészsége által, 19 ezer forinton új telket, házat vásárol s iskoláját abban helyezi el. 1875-ben a VI. osztály nyílik meg s küldöttség jár Budapesten a vallás- és közoktatásügyi miniszternél, abból a célból, hogy ha beszüntetnének Kállóban a reáliskola, az arra fordított költségnek egy részét eszközölje ki a gymnasium céljaira. De a küldöttség célta nem ért. Az egész ügy megfenekelett.

Osztályok szaporítása.

1882-ben a vármegye lép elő. Célja egy állami gymnasium létesítése Nyíregyházán. E terv nem valósul meg s az iskola ismételten saját erejére volt utalva s fejlesztésének feladata saját iskolatanácsának vállaira nehezült.

1883-ban megalkotja a törvényhozás a XXX. t.-cz.-et s annak 47. §-át s a gymnasium és egyház előjárósága, e törvényre való hivatkozással, most

Főgymnázium. már az államsegélynek igénybevételével akarja a gymnasium jövőjét biztosítani, illetőleg azt főgymnasiumá fejleszteni. Hosszas, nem lankadó utánjárás után az előjáróság ezélt ért, mert 1886-ban Trefort Ágoston miniszter aláírta a szerződést, mely az iskolának évente 8990 forintnyi szubvenziót biztosít, azonban azon előleges föltétellel: ha előbb a gymnasium előjárósága egy, a főgymnasium ezéljainak teljesen megfelelő új épületet emel. A föltétel teljesítve lön. Nyíregyháza városának újabb áldozatkészsége folytán 72,237 forint költséggel fölépült az új épület s 1888 óta rendelkezésére áll a főgymnasiumnak.

Államsegély.

Nyíregyháza újabb áldozatkészsége.

Biztosítva lévén az államsegély, egyelőre közvetlen az érdekelt szülők hozzájárulása mellett, — egy-egy szülő tandíj czímen 200 forintot fizetett — később a folyósított államsegély igénybevételével 1886-ban a VII., 1888-ban a VIII. osztály nyílt meg.

Újabb intézkedésre, folyamodásra az 1886-ban szerződészerűleg biztosított összeg „rendkívüli segély“ czímen 1893-tól, évente ezer forinttal növekedett, sőt Wlassics Gyula miniszter revízió alá vevén a szerződést, s miután azt az illetékes felekezeti főhatóságok is aláírták, 1898 óta a főgymnasium részére 16 ezer forintnyi államsegélyt biztosított.

Kormányzat.

EÖRDÖGH DEZSŐ TANFELÜGYELŐ.

A mi a főgymnasium kormányzását illeti, annak élén a tanács áll, melynek tagjait a Nyíregyháza városa által 1861-ben kiadott alapítólevél értelmében, eddig a hegyaljai ág. h. ev. egyházmegye világi felügyelőjének hármias kijelölése mellett az egyház presbyteriuma választja hat évenként. Tagjainak száma tizenkettő, a lelkészeken és az egyház

felügyelőjén kívül, kik hivatalból tagjai a kormányzó tanácsnak. Tanácstagok a tanárok is. Ez idő szerint elnöke a tanácsnak dr. *Meskó* László, mint főgymnasiumi felügyelő.

Tanári kar.

A tanári kar, a melléktanárokon kívül 14 tagból áll. Közülök ötöt, s a rajztanárt, az állammal kötött szerződés értelmében, a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki, a többit, autonom jogánál fogva, az egyház választja. Igazgatója az iskolának *Martinyi* József. Az ifjuság létszáma 451.

Konviktus.

A mostohább anyagi viszonyok között élő vidéki szülők fiai részére konviktus van szervezve a főgymnasiumban. Van segítő-egyesülete is „Filléregylet“ czímen. Húszezer forintra tehető az az összeg, melyből, mint ösztöndíj-alapból, vallásfelekezeti különbség nélkül jutalmaztatnak az igyekező, szorgalmas tanulók, a minthogy a tanintézet pártfogói között nem csupán ágost. h. ev. férfiak szerepelnek.

Filléregylet.

A mária-pócsi iskolák.

A kállói és nyíregyházi gymnasium után, mint magasabb tanintézet kiemelhető a Sz.-Mihály arkangyalról nevezett pócsi Bazil-rendű görög kath. szerzetesek által fentartott és ellátott házi hittani intézet. Különben e szerzetesrend, mióta gróf Károlyi Ferencznek, mint kegyúrnak nagylelkűségéből, — ki 1757. és 58-ban kelt leveleinek tanúsága szerint, pócsi birtokát, minden jogaival együtt, a pócsi gk. templom, zárda és a sz.-Bazil-rendű szerzeteseknek adományozta — Pócon elrendezkedtek, hűséges szolgálói voltak a tanügynek is, s 1893-ban, minden külső segély nélkül, a kor igényeinek megfelelő iskolai épületet emeltek s manapság egy 6 osztályból álló elemi iskolát tartanak fenn.

IRODALOM ÉS TUDOMÁNY.

vármegyében régi nyelvemlékeket, kodexeket, ősnymatványokat stb. hiába keresünk. Pedig az egri püspökséget még Szt. István alapította, a borsodmegyei szászdi apátság, melynek Szabolcs vármegye területén is voltak számos birtokai, már 1067-ben keletkezett és az is valószínű, hogy — mint ez időben hazánk többi kolostorai-

Nyelvemlékek stb. hiánya és ennek okai.

ban — e megyének monostoraiban is, áhítatos szorgalommal másolták a jámbor szerzetesek az új-testamentomot, a szentek életét stb. és készítették fordításaikhoz a nomenklaturákat; de mindezekből semmi sem maradt reánk.

E jelenség oka könnyen megmagyarázható Szabolcs vármegye földrajzi fekvéséből. Ismeretes dolog, hogy irodalmunk régibb emlékeit leginkább oly helyeken találjuk, amelyek viszonyaiknál fogva az ellenség támadásai ellen védett helyen feküdtek, ahol tehát a szerzetes atyák nyugodtabban élhettek csendes foglalkozásuknak, vagy a hova, az ellenségtől dült vidékekről elvihették, biztonságba helyezni, szellemi kincseiket. Szabolcs vármegye azonban épen földrajzi fekvésénél fogva, a legrégebb idők óta ki volt téve a hazánkat támadó ellenség pusztításának. Tatár, török, kurucz, labancz pusztították e megyét szakadatlanul, rombolva a templomokat, rabolva a klastromokat, a melyeknek lakosai kénytelenek voltak anyagi és szellemi kincseikkel együtt biztosabb helyre menekülni. Ez az oka, hogy e vármegyében irodalmunk régibb emlékeire nem találunk; mintha a folytonos csatazaj közepett a szellemi élet teljesen szünetelt volna; pedig hogy ez nem volt így, hogy ez időben is találkoztak e megyében a tudománynak és irodalomnak pártolói, elég csak a *Desseffy*ekre, *Vayakra*, *Kállayakra* stb. hivatkoznunk. Azután Mátyás király udvarában is ott találjuk a szabolcsmegyei *Várday* Pált: a nagy humanistát, *Nyírkállay* Tamást: a fejedelem udvari kancellárját, a kinek gazdag kéziratgyűjteményében egy 1484. tájáról eredő latin-magyar *szójegyzéket* és egy *verses jogi szabályt* is találtak.

De Szabolcs vármegyének az irodalmi és tudományos életben való szereplése tulajdonképen csak a XVIII. század második felében kezdődik. Mikor a fegyverek zaja lecsillapult és a béke ideje bekövetkezett, midőn a harci fegyverek öldöklő pusztítását az önművelődésünkön való komoly szellemi munkálkodás ideje váltotta fel, e munkában épen olyan lelkes

Irodalom és tudomány fejlődése.

buzgósággal vettek részt Szaboles megye férfiai, mint a milyen vitézül harczoltak őseik évszázadokon át nemzeti létünkért. Sőt épen e hosszú küzdelmek fejlesztették ki e megye nagy férfijaiban a hazafias lelkesedésnek ama szent hevületét, azt az önzetlen hazafias buzgóságot, a haza iránti kötelesség teljesítésének ama magasztos erkölcsi érzetét, a mely nemzeti irodalmunk ujjáteremtőjének, irányítójának, a berezeli *Bessenyei Györgynek* lelkét eltöltötte, midőn a fényes bécsi udvar tetet-lelket elbódító mulatásai és érzéki ingerei közepett nem arra gondolt, hogy ifjúi könnyűvérel maga is a kínálkozó élvezetekbe merüljön, hanem hazájának elmaradottságára eszmél és szóval, tolal, tettel buzgólkodik felébreszteni és tette serkenteni elsatnyult nemzetét. Ugyanezt az önzetlen hazafiságot bámulhatjuk a szintén Bécsben élő szabolesmegyei *Görög Demeterben*, a magyarságnak egyik nagy apostolában is, a ki hazánk egyik legrégebb folyóiratának, a *Hadi és más nevezetes Történetek*-nek megalapítója volt és a kinek köszönhető az első *rendszeres* magyar nyelvtannak, a *Debreczeni Grammatikának* a keletkezése is. Ez időtől kezdve Szaboles vármegye lelkesen részt vesz minden irodalmi, tudományos és művészeti mozgalomban. Színészetünk küzdelmes éveiben Szaboles vármegye is ott van azon megyék sorában, a melyek a tengődő pesti színészetet anyagilag a legkitartóbban segítik, sőt ezen

BÁRÓ JÓSIKA MIKLÓS IFJUKORI ARCZKÉPE.

idők két legkiválóbb színésze, *Szentpéteri* és *Megyeri* is e vármegye szülöttei. E megyéből származott hazánk egyik írókban, költők- és művészekben leggazdagabb családja, az *Ábrányi*, a legrégebb mezőgazdasági lapnak, a *Magyar Újságnak* (1786) szerkesztője, a Georgikon tanára: *Pethe Ferencz*, a külföldön is híres botanikus *Jurányi Lajos*, egyik legjobb modern lírikusunk: *Komócsy József*, a híres Kossuth-nóta szerzője: *Balkányi Szabó Lajos*, korunk egyik legkiválóbb európai hírű belgyógyásza: *Korányi Frigyes*, a nagy diplomata és politikai író *Kállay Benjamin* és itt lakott évekig Napkoron a Kállayak kúriájában br. *Jósika Miklós*, stb.

Különben, hogy milyen része van Szaboles vármegyének a hazai irodalom és tudomány fejlesztésében, azt megmutatja azon nevezetesebb szabolesvármegyei írók és tudósok csoportja, a kiknek életrajzát és működését betűrendben közöljük:

Abrányi Emil.

Ábrányi Emil, szül. 1820. nov. 20. Szent-György-Ábrányban. Fia Ábrányi Alajos, családi néven lászlófalvi és mikeföldi Eördög Alajosnak, ki maga is működött az irodalom terén és fiát Emilt nagyon gondos nevelésben részesítette. Középiskoláit Nagyváradon elvégezvén, joggyakorlatra Pestre jött, ahol már ekkor élénk irodalmi tevékenységet fejtett ki a *Honderűben* és az *Életképekben* és egy drámáját *Omode Pál és családja* címmel a nemzeti színházban elő is adták. Később, mint az ellenzéki párt híve,

sokat írt Kossuth Hírlapjába, majd 1848-ban legszélsőbb baloldali programmal *Jövő* című alatt maga is lapot indított. Pestnek bombáztatása alkalmával, mint kormánybiztos Pesten tartózkodott. Később a kormányt Debreczenbe, Aradra kísérte, míg a megfeszített munka miatt megrendült egészsége kényszerítette, hogy a világosi fegyverletétel után atyjához, Ábrányba vonuljon vissza. Nejének hirtelen történt elhalálása oly lesújtó hatással volt kedélyére, hogy 3 hónap múlva követte őt a sírba. Meghalt 1850. ápr. 7. Számos szépirodalmi és politikai cikkein kívül, a sajtó felszabadulása alkalmával Jókai Mórhoz írt nyílt levele, a Nagy-Szombat mellett elesettek felett tartott gyönyörű országgyűlési beszéde keltettek méltó feltűnést. Egy népdalokat és novellákat tartalmazó kötete: *Alföldi Lapok* címmel 1848-ban jelent meg.

Ábrányi Kornél, idős, szül. 1822. október 15. Szent-György-Ábrányban. Nagyon korán megismerkedvén a híres Lavota, Boka és Bihari művészetével, kik atyja házában gyakran és hosszabb ideig megfordultak, csakhamar kedvet kapott a zenéhez, mit atyja észrevevén, az akkor nagy hírben álló Kirch János vezetésére bízta. Később magasabb zenei kiképzését végezt 1843-ban Münchenbe ment, majd beutazta Németországot, Belgiumot, Hollandiát, Páriszt és Londont. 1847—48-ban Pozsonyban és Pesten több hangversenyt adott. A szabadságharcban mint nemzetőr vett részt. A zeneszerzést Mosonyi Mihálylyal tanulta és fejezte be, 1855—58-ban. Ez időtől kezdve zenei életünk minden mozzanatában jelentős szerepet játszott és a főváros zenei intézeteinek és zeneművészeti fejlődésének emelésére nagy hatást gyakorolt. Az 1867-iki első országos dalárünnepély, valamint a dal egyesületek országos szövetsége, a Magyarhonban élő zeneművészek segítő egyesülete, az orsz. m. kir. zeneakadémia, melynek titkára és tanára is volt, részint az ő tevékenységének köszönik létesülésüket.

Ezenkívül nagy zeneirodalmi tevékenységet is fejtett ki. 1855. óta a főváros legtekintélyesebb lapjainak zeneművészeti és kritikai rovatát vezette. 1860-ban megalapította a *Zenészeti Lapokat*, melyet 10 évig szerkesztett, majd 1882-ben a *Zenészeti Közlönyt*.

Önálló munkái közül nevezetesebbek: *Tanulmány* Liszt Ferenc koronázási miséje felett. (1869.) *Mosonyi Mihály*, élet és jellemrajz. (1872.) *Liszt Ferencz életrajza* és Krisztus oratoriumának ismertetése. (1873.) *Elméleti és gyakorlati összhangtan*. (1874., 1881.) *Zenészeti aesthetika*. (1877.) *A magyar dal és zene sajátosságai*, nyelvi, zöngidomi és műformai szempontból. (1877.) *Általános zenetörténet*. (1886.) Ezenkívül, a működése alatt előadott idegen operák legnagyobb részének szövegét ő fordította magyarra.

Mint zeneszerző 1855-ben lépett fel, *Eredeti magyar gondolat, változatokkal* cz. művével, melyet a nemzeti zenede 30 arany pályadíjjal koszorúzott. Ezenkívül számos népies- és műdala, férfinégyese, ábrándja stb. jelent meg, melyek úgy tartalmilag, mint alakilag kiváló alkotások.

Id. Ábrányi Kornél.

ID. ÁBRÁNYI KORNÉL.

Balkányi Szabó Lajos.

Balkányi Szabó Lajos ügyvéd és író, szül. 1823. ápr. 5. Mihálydin. Iskoláit Debreczenben elvégezvén, ügyvédi oklevelet szerzett és Debreczenben nyitott irodát, ahol 1867-ben törvényszéki bírónak választották, majd 1872-ben kir. aljárásbíró lett. Meghalt 1889. — Az irodalommal korán kezdett foglalkozni, és az akkori lapokban sok prózai és költői munkája jelent meg. Eleinte époszokkal próbálkozott, a melynek: *Lehel kürtje*, hős rege, 12 énekben. (1850) *Utazás a másvilágon*. Mulatságos versköltemény 10 énekben. (1850). Majd a magyar népregéket tanulmányozta, a mely tanulmányának eredménye a *Magyar ősmesék*, mint hitregék a magyar nép ajkáról véve és a világtörténettel egyeztetve, című 5 kötetes műve (1860—75.), valamint *Kutasi Pista* kulaesa, néprege. (1871.) Mint dalköltő is nagyon kedvelt volt és számos dala még ma is országszerte ismeretes. Ilyenek: *Káka tövén költ a rucza*, *Megégett a rózsám keze*, *Azt a kis lányt nem az anyja nevelte*, sőt a *Kossuth Lajos azt izente* című nótának is ő a szerzője. Írt ezeken kívül egy kötet anakreoni dalt is. Utolsó önálló munkája *Debreczen helynévei*, 100 helynévnek története.

Baksay Dániel.

Baksay Dániel ev. ref. lelkész, szül. Vaján 1808., meghalt 1862. Megjelent két kis éposza, azonkívül írt több egyházi és gazdasági cikket, egyházi beszédet, imákat és énekeket.

Ballagi Károly.

Ballagi Károly szül. 1824. ápr. 24. Bujon. Iskoláit Pápán és Pesten elvégezvén, a szabadságharcot mint főhadnagy küzdötte végig, s Buda ostrománál megsebesült. Ezután a pesti ág. ev. gimnáziumban, majd Kecskeméten és Nagy-Kőrösön tanárkodott. 1870-ben kir. tanácsossá és tanfelügyelővé nevezték ki. Meghalt Miskolcson 1888-ban.

Irodalmi munkássága különösen pedagógiai jelentőségű. Számos jó tankönyvet írt, melyek közül *Német nyelvtana* és *Olvásokönyve*, *Magyarország története* (23 kiadás), *Földrajza* számos kiadást ért. Egyéb önálló művei: *Történeti életrajzok*. (1851.) *Regék és elbeszélések*. (1855.) Munkatársa volt a Vasárnapi Ujságnak, Néptanítók Lapjának, Néptanítók Ismerettárának; szerkesztője volt a *Sopron* című lapnak 1873—76. stb.

Bay Mihály.

Bay Mihály (ludányi) 1682-ben munkácsi várkapitány. Tököly hive volt, majd ennek halálával II. Rákóczy Ferenczhez állott, a ki őt Krimbe, a tatár kánhoz küldte, hogy a Rákóczy tervének megnyerje. Első útjának, melyet Inczedy Mihálylyal tett meg, eredménye az a terjedelmes napló, melyet Thaly Kálmán *Kapitány Bay Mihály uram diariuma* cz. alatt, a Monumenta Hung. Hist. Scriptorum XXIII. kötetében adott ki. Második követségének emlékét szintén Thaly fedezte föl és közölte 1873-ban a Századokban *Bay Mihály és Pápay Gáspár naplója* tatárországi követségükről címen. Mindkettő fontos adalék a Tököly- és Rákóczy-kor történetéhez.

Bay István.

Fia *Bay István* szül. 1676-ban, meghalt 1742-ben. Bökönyi lakos volt. Egy *Memoriale Diarium* című 240 lapnyi emlékkönyvet hagyott hátra, mely Bököny község és a ref. egyház, valamint a Bay-család történetére nézve rendkívül fontos adatokat tartalmaz.

Benczur Dénes.

Benczur Dénes dr. szül. Nyíregyházán 1858-ban. Tanulmányait a budapesti orvosi egyetemen elvégezvén, 1881-ben doktori diplomát nyert. 1882-ben az állam költségén Münchenbe ment, hol 3 évet töltött és a honnan visszatérvén, 1890-ben egyetemi magántanár és budapesti rendőrorvos lett. 1891-ben *Thermopalpatio* című munkájával a budapesti orvosegyesület Balassa-díját nyerte el. Számos orvostudományi értekezése jelent meg a hazai és külföldi szaklapokban.

Benczur Zsuzsánna.

Benczur Zsuzsánna 1827-ben Nyíregyházára költözött, a hol atyja, Benczur Sámuel ág. ev. lelkész halála után nevelőintézetet alapított. Számos elbeszélése és cikke jelent meg *Várközy Paula* név alatt a Pesti Hirlap, Divatlap, Vasárnapi Ujság, Családi Kör, stb. lapokban.

Berkeszi István.

Berkeszi István, temesvári áll. gimn. tanár, szül. 1853-ban Berkeszen. Két műve a budapesti egyetemen pályadíjat nyert. Önálló munkái: *A gróf Haller-fiúk iskoláztatása* a XVIII. század első felében. *A magyar nyelv a magánélet terén* 1711—48. *Gróf Hoffmansegg utazása Magyarországon 1793—94-ben* (fordítás). Ezenkívül írt több történeti és irodalomtört. értekezést a szaklapokba.

Bessenyei György ősnemes magyar család sarjadéka, született 1747-ben, Berczelen. Apja Zsigmond, a család régi nagyságának már csak a romjait örökölte, és gyermekeinek neveltetésére nem nagy gondot fordított. 1755-ben György a sárospataki iskolába lépett, a hova négy évig járt, és bár az akkori elavult tanítási módszer mellett szellemileg nem igen gyarapodott, de szigorú erkölcsi felfogását és a vallásos szellemet ez iskolában nyerte. 1760-ban apja haza vitte és otthon még egy évig taníttatta. Ezután négy esztendeig az akkori nemesi ifjak duhaj, parlagi életét élte, mígnem 1765-ben, Szabolcs vármegye ajánlására, a m. kir. testőrségbe vették fel.

A daliás termetű, dús, fekete fürtű, de szerény fellépésű ifjú a bécsi fényes udvarban is feltűnt szépségével és erkölcsi romlanságával. Bessenyeit azonban nem kábították el a bécsi udvar káprázatos estélyei, a nagyvilági szórakozások, a mesés fényű ünnepélyek, hanem a helyett, hogy ifjúi szilaj könnyelműséggel belevetette volna magát ezen zajos élet élvezeteibe, lerázta magáról az első benyomások érzékkábító varázsát, széllyel nézett, összehasonlításokat tett és csakhamar szégyenelve kellett belátnia, önmagának, valamint hazájának elmaradottságát. Bámulatos szorgalommal fog ekkor a tanuláshoz. Még sem németül, sem francziául nem tudott, de csakhamar megtanulja e nyelveket és a zenében is műveli magát. 1769-ben a pármai hercegnőt Olaszországba kíséri, a mely földnek régi emlékei még jobban felébresztik vágyait az örök szépnek megismerésére. Hazatérve, teljesen a francia irodalomnak tanulmányozására adja magát, a nagy enciklopedisták műveinek olvasásába mélyed, de mindenek fölött Voltaire művei ragadják el. És mennél jobban megismeri a modern irodalmat, annál inkább megerősödik lelkében és válik szilárd elhatározássá az akarat, hogy elmaradott hazáját a nyugati műveltséghez közelebb hozza és a nagy írók műveivel megismertesse. Minthogy pedig magát e cél megvalósítására elég erősnek nem érezte, társakat toborzott össze, a kikkel szövetségbe, megalapította irodalmunknak legmélyebb ható irányát, a francziás, vagy új-klasszikai iskolát, melynek a célja volt a nemzeti haladást az egyetemes haladással, a nemzeti szellemet a művelt európai szellemmel termékenyítő érintkezésbe hozni.

Bessenyei bámulatos lelkesedéssel, önzetlen odaadással és teljes hivatottsággal fogott a kitűzött cél eléréséhez. 1765–72-ig leveleivel buzdított, de 1772-ben nyilvánosan fellép *Agis tragédiájával* és ez esztendőtől számítjuk irodalmunk újjáébredését is. Első művének tárgyát ő is, mint Voltaire, a görög világból meríti; de már második műve: *Hunyady László tragédiája*,

BESSENYEI GYÖRGY ÁLLÍTÓLAGOS ARCZKEPE.

Bessenyei
György.

valamint *Buda és Attila tragédiája* a magyar történetből vannak véve. Mind a háromban Bessenyei Voltaire gyenge követőjének mutatkozik. Ezeknél sikerültebb *A philosophus* című vígjátéka, a mely 1777-ben nyomtatásban is megjelent, 1792-beu pedig színre került, és melynek egy alakja, Pontyi, a parlagi nemesek ősképe, sokáig népszerű volt. Ugy mint Voltaire a legnépszerűbb francia királyról, Bessenyei is írt egy époszt a legnagyobb magyar fejedelemeiről, *Mátyás királyról*.

Bessenyeinek nagy érdeme, hogy ő mondja ki először, hogy a tudományokat nemzeti nyelven kell fejleszteni és ő kezd először lelkes izgatót a tudomány és nemzeti nyelv terjesztése és művelése érdekében. Már az 1788-ban kiadott *Magyarságban* kifejti, hogy a magyar nyelv alkalmas minden irodalmi irányok és költői műfajok szépségének és a tudományok

BESSENYEI GYÖRGY SZÜLŐHÁZA BERCZELEN
ÉS AZ OTTANI REF. TEMPLOM.

mélységének a kifejezésére. Ugyanerről beszél a *Holmi*-ban is; majd a *Jámbor Szándék*-ban (1781.) már egy magyar akadémia részletes tervét is kidolgozza, a mely tervezetet Révay 1790-ben kiadván, ez szolgált az 1830-ban létesült akadémiának alapjául.

Bessenyei részint betegsége, részint kövérsége miatt, 1773-ban kilépett a testőrségből, de mint a magyarországi négy református egyházkerület ügyvivője, évi 2000 frt fizetéssel tovább is Bécsben maradt. Később azonban e jövedelemtől is elesvén, nagy anyagi zavarokba jutott, úgy hogy e miatt már-már el kellett volna hagynia Bécsét és le kellett volna mondania arról, hogy az irodalomnak tovább is szolgálhasson, midőn Mária Terézia óhajtására a katolikus hitre tért át 1779-ben, a miért is a királynő évi 2000 frt kegydíjat adott neki és kinevezte őt a bécsi császári könyvtár címzetes tisztjévé 1780-ban. De katholizálása sem mentette meg Bessenyeit az anyagi gondoktól, mert II. József már 1782-ben megvonta tőle kegydíját és Bessenyei kénytelen volt Bécsét elhagyni. Ugyanezen esztendőnek őszén elköltözik anyjához Berczelre, majd 1785-ben átment biharmegyei, pusztakovácsi birtokára.

Bessenyei pályájának e második fele szomorú és kietlen. A bécsi fényes, zajos, víg életnek emlékei a berczelei magányos pusztán csak fájdalommal tölthetik el nagyon is mély érzésű lelkét. Tíz évig nem ír semmit és csak 1792-ben fog újra az íráshoz és dolgozik egész haláláig; vala-

mennyi munkáján a lemondásnak és szenvedésnek mélabús hangja sajog át. E munkái, a melyek legnagyobb része a cenzura miatt nem jelent meg nyomtatásban, sokkal érdekesebbek, mint az első korszakbeliek, mert mély bepillantást engednek az író akkori lélekvilágába. Bele kezd hát újra a

És ez is ugyanabban a világban nem tud
válni mi ^{szóval} ~~szóval~~. És az egész a bennem élő természetbe
oly ellene átkasítlan ^{szóval} ~~szóval~~, mely magát kalandos és
sáival hívőlni híványra kóposson ^{szóval} ~~szóval~~ ^{szóval} ~~szóval~~ ^{szóval} ~~szóval~~
Deu nagy sötétség, mintha síronnal komor éjzakhajás
hívni kalandos síremer hi. ^{szóval} ~~szóval~~ ^{szóval} ~~szóval~~ ^{szóval} ~~szóval~~
hevesen emelt elve való tudása, hogy halálom
but elevenekhez ^{szóval} ~~szóval~~ ^{szóval} ~~szóval~~ ^{szóval} ~~szóval~~
isásonnal, a hív bölcsesség ^{szóval} ~~szóval~~ ^{szóval} ~~szóval~~ ^{szóval} ~~szóval~~
alé egy hívés le sehetel, abból ^{szóval} ~~szóval~~ ^{szóval} ~~szóval~~ ^{szóval} ~~szóval~~
taláson, a halálmal örök álmai hívés is hevülésbe
Porra hívés karmainas

BESSENYEI GYÖRGY KÉZIRÁSA.

munkába, még mindig Voltaire hatása alatt, de most inkább a nagy francia költőnek történelmi és bölcséleti művei vonzzák. Így készült *Rómának viselt dolgai* című terjedelmes műve, melyben a népek fejlődését, haladását igyekszik rajzolni. Ez időből való művei még: *Magyarország törvényes állása*, a *Törvénynek útja*, valamint *Tarimenes utazása* című regénye, melyek Besseneyeinek alkotmányi, közjogi és politikai nézeteit tárgyalják. Éle-tének utolsó éveiben vallásos kérdésekkel kezd foglalkozni. Így, *A természet világa*, a *Bihari Remete*, az *Értelemnek keresése*, az Isten létét, Isten és világ

Bessenyi György

BESSENYEI GYÖRGY ALÁÍRÁSA.

viszonyát, a lélek halhatatlanságát, a szabadakarat és beszámítás stb. kérdéseit tárgyalja és bennök az előadás nyugodt menetét nem ritkán szakítja meg Besseneyei szenvedő, megnyugvást kereső, nyughatatlan lelkének szenvedélyes hangja.

Így élt az egykor ünnepezt, nagy költő dolgozgatva, panaszkodva, filozofálva rideg magányában egyedül, nélkülözve minden művelt emberi társaságot 1804-ig, a mikor rokona, Besseneyi Anna költözött hozzá, a ki végső öregségének napjaiban hű gyámolója és vigasztalója lett az agg írónak.

1811-ben meghalván, kertjében egy általa választott fa alá temettetett el minden szertatás nélkül, mint egész életének példányképe: Voltaire. Sírját közadakozásból szép emlékkövel jelölték meg, 1899-ben pedig Nyíregyházán érekszobrot emeltek neki.

Bessenyei nem ajándékozta ugyan meg a magyar irodalmat örökbecsű művekkel, de munkálkodása mégis korszakot alkotó a magyar irodalom történetében, mert ő volt az, a ki a nemzeti szellem tétlenségbe sülyedésének idejében felrázta a nemzetet zsibbasztó álmából, és míg egyrészt a nyugateurópai nagy eszméknek a magyar irodalomba való átültetése által új forrásokat

A BESSENYEI-SZOBOR NYÍREGYHÁZÁN.

cseiről, uralkodásának módjairól, törvényeiről és nevezetesebb viselt dolgairól. *Tudós társaság.* (Beszélgetés az emberi boldogságról). *A méltóság keserve.* 1776. *A természet világa, vagy a józan okosság* (Tanköltemény) (1794—1801). *Debreczennek siralma.* 1802. *Az ember* (Pope után). 1803. *Dudásból lett doktor.* (Vígjáték). *A társaságnak eredetéről és országglásáról.* 1804—16 stb.

Bessenyei
Sándor.

Bessenyei Sándor, Györgynek bátyja, szül. 1746-ban. Bécsben a testőrségnél szolgált, majd átlépett a Lipót herceg nevét viselő ezredbe és résztvett a bajor, porosz és török háborúkban, melyeknek bevégeztével szabolesmegyei birtokára vonult vissza, a hol irodalommal foglalkozva, 1809. febr. 24-én meghalt. Az írói munkásságra öcsésének, Györgynek buzdítása serkentette. Így jött létre *Az elveszett paradicsom és a Visszanyert paradicsom* című, Milton után fordított műve, 4 könyvben, két kötetben (1796.), mely

nyitott, másrészt kijelölte az irányt, a melyen a magyar irodalomnak haladnia kell: hogy legyen az nemzeti, de egyszerűsmind egyetemes emberi.

A már említettekön kívül nevezetesebb művei még: *Az embernek próbája*, filozófiai költemény. 1772. *Eszterházi Vigasságok és Delfén.* 1772. *A szent apostol Tamás, mint ellenállhatatlan bizonyossága a Jézus Krisztus istenségének.* 1773. *Az amerikai Podoc és Kasimir a keresztény válásra való megtérése.* *Lucanus első könyve.* 1776. *Bessenyei György Társasága.* 1777. *Anyai oktatás.* 1777. *Hunyadi János élete és viselt dolgai.* 1778. *Holmi.* 1779. *A magyar Nézó.* 1779. *A hármas vitézek vagy Triumvirátus.* (Szomorújáték Voltaire után). 1779. *Galant levelek. Egy magyar Társaság iránt való Jámbor Szándék.* 1790. *Mátyás király, hősköltemény hat énekben.* 1773. *A magyar nemzetnek szokásairól, erköl-*

Bessenyei Sándornak inkább hazafias buzgalmát, mint műfordítási tehetségét dicséri.

Csorba (Palotai) Ákos, szül. 1838. ápr. 8. Szent-Margita pusztán. A theológiáról a katonai pályára lépett, a melyet hadnagyi ranggal odahagyván, Soborsinban postamester lett. Majd a jog tanulására adta magát és 1870-ben ügyvédi oklevelet szerzett és Vingán ügyvédkedett 1875-ig, a mikor Szörény megyének tisztii főügyésze, majd helyettes alispánja lett. Később Budapestre jött, hol mint ügyvéd telepedett meg. Jelenleg N.-Kanizsán ügyvéd és lapszerkesztő.

Csorba
(Palotai) Ákos.

Tárczái, beszélyei és ezikkei 1862. óta a fővárosi szépirodalmi és politikai lapokban jelentek meg. Önálló művei: *Történeti és társadalmi képek* (1865.) *A vörös ház lovagja.* (Fordítás 1871.) *Irodalmi egyveleg* (1886.) *Az ismeretlen* (Fordítás. 1890.) *A sorsüldözött család.* (1891.) Jelenleg a *Zala* című politikai hetilapnak szerkesztője.

Czóbel Minka szül. Anareson, a hol nagyon gondos és előkelő nevelésben részesült Már nagyon fiatal korában kezdett verselgetni, magyar, német, francia és angol nyelven. A költészetre Jókai Mór és Justh Zsigmond buzdították, a kiknek Mednyánszky László báró, az író sógora, bemutatta költeményeit. 1899-ben tűnt fel *Nyírfalombok* című verskötetével, a mely idő óta a fővárosi előkelőbb szépirodalmi lapoknak szívesen látott és kedvelt verselője. Az említetten kívül munkái: *Hafia.* (1891.) *Czóbel Minka újabb költeményei.* (1892.) *Maya* (1893).

Czóbel
Minka.

CZÓBEL MINKA

Dessewffy Emil gr. (Életrajza, lásd: „Szabolcs vármegye kiváló szülőttei“.) Rendkívüli politikai és közgazdasági munkálkodása mellett az irodalomban is marandó nevet szerzett. Elnöke és tiszteleti tagja volt az Akadémiának, a mely állásában az Akadémia palotájának építése és az intézet felvirágoztatása körül rendkívüli érdemei vannak.

Dessewffy
Emil.

Számos politikai és nemzetgazdasági ezikke és önálló röpiratai mellett, nagyobb munkái: *Alföldi levelek.* (1839—40.) *Parlagi eszmék.* (1843.) *A magyar vám- és kereskedési ügy.* (1847.) *Fizessünk, mennyit becsülettel elbírunk, magunk magunkért.* (1847.) *A felforgó ausztriai kérdésekről.* (1856.) *A m. tud. akadémia és nemzetiségünk feladatai.* (1865.) Azonkívül több éven keresztül szerkesztője volt a *Budapesti Híradónak.* Mint akadémiai szónok is kiváló volt.

Dessewffy József gróf. (Életrajza a Szabolcs vármegye kiváló szülőttei című fejezetben.) Kora irodalmi és tudományos mozgalmában egész életén át élénk részt vett. Benső barátságban állott Kazinczy Ferenczel és Gáborral, a ki Dessewffynak irodalmi hagyatékát és a kor mozgalmaira fontos gazdag levelezését kiadta (1860—64. 3 kötetben). Nagyszámú politikai és tudományos ezikke jelent meg az akkori folyóiratokban, *Akadémiai Évkönyvekben* és a *Felső-magyarországi Minervában*, a melynek egyik alapítója volt. Művei: *Bártfai levelek.* (1817—18.) *Hitel taglalatja.* (1830.) *Hazánk egyik igen jeles főispánjának nyilván tett politikai hitvallása.* (1843.) *Sándor Leopold nádor, Gróf Hadik András fővezér és Kazinczy életrajzai.* stb.

Dessewffy
József.

Dessewffy Marczel gróf. Szül. 1813. márcz 14. Búd-Szt-Mihályon. Nevelését nagyműveltségű atyja és kitünő nevelők vezetése mellett otthon nyerte. Különösen a klasszikus nyelvek és a zene iránt tanúsított kiváló érzéket. A jogot Kassán elvégezvén, Pesten ügyvédi oklevélszerzett, de sohasem ügyvédkedett. Itt ismeretséget kötött Kazinczy Ferenczel és ennek körével s úgy a klasszikus, valamint a modern iro-

Dessewffy
Marczel

Detrich
Zsigmond.

FARBAKY ISTVÁN.

dalmakban egyaránt jártas volt. Rendkívül ideális és független érzelmű férfiú lévén, ez érzelmeinek gyakran adott kifejezést azon társaságokban, melyekben megfordult. Atyja, hogy ezen radikális eszméktől elterelje, Fiuméba küldte gróf Vécsey akkori kormányzó mellé. De az emberboldogító eszmékkal teli ifju itt sem változott meg, hanem csakhamar minden hivatalról lemondva, visszavonult minden nyilvános szerepléstől és kedvencz eszméjének, a világbéke megvalósításának szentelte életét. Ez eszméket szolgálják művei: *Der politisch-sociale Radicalismus der Neuzeit*. In seinen Doctrinen beleuchtet. (1851—1860. Két kiadás.) *Beiträge zur Doctrin des menschlichen Friedens* (1861.), valamint kéziratban maradt nagy munkája is a *Néhány szó a közönséghez* című műve, az apja és gróf Széchenyi István közt lefolyt vitára vonatkozik. — Meghalt 1886. febr. 27.

Detrich Zsigmond szül. Kis-Várdán 1823-ban. Jogi tanulmányait Nagyváradon és Debreczenben végezte. Az ügyvédi vizsga letétele után rokona gr. Barkóczy László székesfehérvári püspök meghívására a püspökségnek, majd a gróf Zichy családnak jogtanácsosa lett. 1865-ben Székesfehérvár városa orsz. képviselővé választotta meg és mint ilyen halt meg 1865-ben Budapesten.

A Kemény Zsigmond által szerkesztett *Pesti Napló*ba számos közérdekű jogi cikket írt. Ezek közül különös feltűnést keltettek

azon ezikkei, melyek avval a kérdéssel foglalkoztak, hogy a *nádori méltóság a felelős miniszteri kormánynyal összeegyeztethető-e?*

Dobránszky
Péter.

Dobránszky Péter (családi nevén miszticizai Dobra) egyetemi tanár. szül. 1845. jun. 2. Kótajban. Tanulmányait a hazai és több külföldi egyetemen elvégezvén, 1870-ben a kolozsvári jogakadémián, 1872-ben a budapesti József-műegyetemen a statisztika, földrajz és történelem tanára lett, 1894-ben a gyergyó-szt-miklósi kerület képviselőjévé választotta. Több tudományos és nemzetgazdasági kongresszuson vett részt és jelenleg a budapesti egyetem jogi karán tart előadásokat.

Sok elbeszélést, közgazdasági, politikai, társadalmi cikket írt a budapesti, vidéki és külföldi szak- és napilapokba és számos felolvasást tartott. Önálló művei: *Társadalmi bajaink*, különös tekintettel az öngyilkosságra (1872.) *Emlékhangok a Székely-földről*. (1875.) *Deák Ferencz*, kor- és jellemrajz. (1877.) *Mezőgazdaságunk jövője*. (1844.) *Teremtsünk ipart!* (1889.) *Gazdasági hitelszövetkezetek*. 1885—86-ban a Budapesti Hírlap közgazdasági rovatának vezetője volt.

Eördögh István.

Eördögh István (lászlófalvi) szül. 1824-ben Acsádon. Nagyon fiatal korban, 1842-ben, halt meg. Első munkái a Nemzeti Almanachban jelentek meg: *Robespierre* 1841, és a *Regnault-család* című elbeszélés. Az Athenaeum is közölt a fiatal poetától több verset és elbeszélést. Önálló munkái: *Carday Charlotte*, dráma. (1841.) *Nő és Királyné*, dráma. (1842.)

Farbaky István.

Farbaky István, szül. Nyíregyházán 1837. aug. 15. Középiskolai tanulmányainak végeztével a selmeczi bányászakadémiába lépett, a honnan 1858-ban Csehországba ment bányászgyakorlatra. 1867-ben a selmeczbányai akadémiához a matematika és mechanika tanárának nevezték ki. 1872-ben bányatanácsos, aligazgató, majd 1876-ban ugyanezen intézetnek igazgatója lett, és mint ilyenek nagy érdemei vannak az akadémia emelése körül.

Ezen időben, tanártársával, dr. Schenek Istvánnal egy világitó-gázt fejlesztő készüléket talált fel, majd 1883-ban a Farbaky-Scheneke-féle akkumulátort szerkesztették, mely Európa összes államaiban, valamint az Egyesült-Államokban is szabadalmat nyert és ismeretes. 1892-ben a selmeczyi kerület egyhangulag országgyűlési képviselőjévé választotta és mint ilyen a képviselőház közoktatásügyi bizottságának tagja.

Rendkívüli nagy érdemei vannak a bányászat fejlesztése s magyarosítása és a bányászati és erdészeti szakoktatás javítása körül. Az *Erdészeti Lapok* megalapításában tevékeny része volt, a *Bányászati és Kohászati Lapokat* pedig 1881—92-ig szerkesztette és ezekben számos szakértekezése jelent meg. Az *elektromos akkumulátorok* című munkáját (dr. Schenek Istvánnal együtt) a m. tud. akadémia a Marczibányi-féle díjjal jutalmazta. Érdemeinek elismerésül ő Felsége 1889-ben főbányatanácsossá nevezte ki, 1892-ben pedig a harmadosztályú vaskoronarenddel tüntette ki.

Fekete
Ignác.

Fekete Ignác született N.-Kállóban 1858. október 18-án. 1882-ben jogi oklevelet szerzett, később ügyvéd lett és e mellett kiválóan mint hírlapíró működött. 1882—86. a *Nemzet* segédszerkesztője és a közgazdasági rovat vezetője lett. Ezenkívül főmunkatársa volt a *Világosság* című szabadkőműves lapnak és budapesti szerkesztője a Bécsben megjelent *Centralblatt österr.-ungarischer Exporteure* című szaklapnak. Munkái: *Szabadalmi jogunk reformja.* (1884.) *A szabadkőművesség története.* (1891.)

Galvácsy
László.

Galvácsy László ügyvéd. szül. Rohodon 1804-ben. Tanulmányai végzetével a sárospataki ev. ref. főiskola helyettes tanára, később kir. táblai jegyző. Meghalt 1838-ban. 1832-től szerkesztője volt a *Hazai*

GÖRÖG DEMETER.

és *külföldi Tudósítások* című politikai lapnak és melléklapjának a *Hasznos mulatságoknak*. Önálló műve: *A hazudtság, vigj. 5 felv.* (Olaszból). Ezenkívül írt több költeményt és különféle cikkeket a korabeli lapokba.

Görög Demeter, szül. 1760. nov. 4. Dorogon. Tanulmányait Pacsineczky András dorogi plébános pártfogása segítségével végezte. A jogot Bécsben hallgatta, a hol lelkes magyarsága és a magyar nyelv terjesztése által tünt föl. Miután a kir. udvari kancelláriához, hivatal elnyerése céljából beadott kérvénye, rossz írása miatt eredménytelen volt, ifj. Kolonits László gróf mellett nevelői állást nyert, akivel az országot beutazta, mely utazását arra használta fel, hogy földrajzi és statisztikai adatokat gyűjtsön Magyarországi megyéinek térképezéséhez. 1795-ben hercege Eszterházy Pálnak lett nevelője, 1803-ban az udvarhoz hivatott József főhercege nevelésére, majd Ferencz Károly kir. hercege mellé rendelték főnevelőnek, mely tisztét 1824-ig megtartotta, a midőn 8000 frt évi fizetéssel nyugalomba vonult. Meghalt 1833. szept. 5.

Görög Demeter.

Görög Demeter egyike volt kora leglelkesebb, legönzettelenebb magyarjainak, egyike azoknak, a kik az irodalmat tisztán hazafias lelkesedésből, minden anyagi haszon elnyerésének célja nélkül művelték. Előkelő bécsi helyzetét is a magyar ügynek, a magyar nyelvnek és műveltségnek fejlesztésére és terjesztésére fordította. Bécsben megismerkedvén Kerekes Sámuellel,

1789. jul. 7-től egy magyar nyelvű hetilapot *Hadi s más nevezetes Történetek* ezimmel indított meg, mely nevét onnan vette, mivel kezdetben különösen az akkor folyó török háborúkról volt czélja tudósításokat hozni. A háború befejezésével *Magyar Hirmondó*-ra változtatták a lap czímét, amely 1803. máj. 30-ig állott fenn. E folyóirat nagyjelentőségű a magyar művelődés fejlesztése tekintetében és főérdeme, hogy magyar olvasóközönséget teremtett. Különösen nagy hatással volt a magyar nyelv fellendítésére az által, hogy ennek köszönhető az első rendszeres magyar nyelvtan keletkezése. A lap jövedelmét t. i. pályadíjakra fordították. Így a szerkesztők egy 50 aranyos pályadíjat tűztek ki egy jó magyar nyelvtanra, 20 aranyat a nyelv-művelés kérdéseire. 30 aranyat egy pszichológiára. E pályázat hozta létre *Gyarmathy Sámuel Okoskodva tanító Magyar Nyelvmesterét* és az ebből, valamint a beérkezett többi pályamunkából később készült híres *Debreczeni Grammatikát*. A szerkesztők adták ki 1790-ben Bessenyei *Jámbor szándék* ezimű munkáját is, és a kiadott magyar munkákat, valamint a lapot is díjmentesen megküldték a magyar gimnáziumi tanároknak és jobb tanulóknak. Magyarországi nagy utazásának eredménye azon nagy kartografiai munka, melyet Festetics György gróf segítségével 1795—1811-ig fejezett be és adott ki *Magyar Atlász*, azaz Magyar-, Horvát- és Tótországok vármegyei ezim alatt, mely 60 térképet tartalmaz, és melyek a legújabb időkig a magyar megyéknek legjobb térképei voltak. Hasonló munkája még *Európának közönséges táblája* is. Nyugalomba vonulásának ideje alatt nagy kedvvel foglalkozott a szőlőműveléssel és e kedvteléséből keletkezett *Sokféle szőlőfajoknak lajstroma* ezimű munkája 1829-ben.

Irodalmi és pedagógiai érdemeit már kora is méltányolta. A m. tud. akadémia 1831-ben tagjává választotta és ő Felsője, nevelési működésének elismeréséül, a kamarási méltóságot és a Szt István-rend középkeresztjét ajándékozta neki.

Görömbei Péter.

Görömbei Péter szül. 1845. decz. 31. Iskoláit Sárospatakon elvégezvén, 1868-ban Nagy-Kállóban az ev. ref. egyház segédlelkésze lett, majd 1871-ben Eperjeskére rendes lelkésznek választatott meg. 1876-ban újra Nagy-Kállóba ment, a hol jelenleg is mint lelkész és szabolcsi esperes működik. Nagy tevékenységet fejt ki. ügy egyháza ügyeinek rendezésében és szervezésében, valamint a város művelődésének emelésében. Egyházmegyei levéltárnok, a polgári olvasó egyesület elnöke stb. Ő volt az ottani kiseddővónak is megteremtője és szervezője.

Számos egyházi és pedagógiai czikke, könyvismertetés, életrajz, irodalomtörténeti értekezés jelent meg tőle, melyek közül nevezetesebbek: *A vallásos népirodalom érdekében. Révész Imre, Pethő Károly emlékezete, Széchy Mihály, Nemes Benjámin*, (életrajzok), *Tompa Mihály életéhez. A tanító mint erkölcsnemesítő* (pályamű), *Halotti énekeink a XVIII. század első éveiből. Károli Gáspár és a magyar prot. mátyrok élete. Adalék báró Josika Miklós életéhez* stb. Önálló munkái: *A zászló mint győzelmi jelvény.* (1881.) *A nagy-kállói ev. ref. egyház története.* (1882.) *Emlékkönyv a nagy-kállói ev. ref. egyház hála- és örömmünnepejéről.* (1892.) *A jövő egyháza.* (1884.) Ő írta e kötet számára az ev. ref. egyházra és a Nagy-Kálló községre vonatkozó részt is.

Harsányi Pál.

Harsányi Pál ügyvéd, szül. Gyürén 1806-ban. 1830-ban ügyvédi diplomát szerzett, később orsz. képviselő és a képzőművészeti társulat elnöke lett. Meghalt 1883. Írt utirajzokat és hírlapi czikkeket a korabeli lapokba, fordított több regényt és drámát francziából és németből, melyek az általa szerkesztett *Mulattató* ezimű szépliteraturai gyűjteményben jelentek meg. (1832—33.) Szerkesztőtársa volt még a *Századunk* és a *Fülfeltár* cz. folyóiratoknak is. Önállóan megjelentek tőle: *Egy kis észrevétel.* (Kisfaludy Károly emléke tárgyában 1831.) *Felfordított állami lét.* (1878.)

Hory Farkas.

Hory Farkas, szül. 1813. okt. 30. Kótajban. Iskolái végeztével 1840-ben magyar-gyerő-monostori pappá választották meg, ahol valóságos missziót teljesített, midőn a majdnem teljesen eloláhosodott lakosságot viszsza magyarosította. Nejét, ki ezen munkájában buzgó segítője volt, 1869-ben elvesztvén, a fájdalom megtörte, betegeskedni kezdett és 1872-ben hosszú szenvedés után meghalt. Egyházi téren kifejtett érdemeiért egyházmegyéje

tanácsbíróvá, majd főjegyzővé választotta meg és tagja volt az erdélyi ev. ref. egyházkerület törvényhozó testületének is.

Az *Athenaeumban* lépett fel először, és a *Vasárnapi Ujság*, *Erdélyi Múzeum* *Hölgyfutár* közölt tőle költeményeket és beszéyleket. 1858-ban jelentek meg összegyűjtve *Költeményei*. Több balladája dicséretet, népdalaival pedig háromszor pályadíjat nyert.

Leánya *Hory Etelka* (*Gyarmathy Zsigáné*) szintén ismert, jónevű írónő.

Hory Etelka.

Jurányi Lajos. Kiváló botanikus, szakíró, és egyetemi tanár; szül. 1837.

Jurányi Lajos.

aug. 25. Nyíregyházán. Középiskolai tanulmányainak elvégezte után 1862-ben orvos lett, majd Bécsben és Jénában növényanatomiai és fiziológiai tanulmányokkal foglalkozott. 1866-ban a budapesti egyetemen a növénytan tanára lett. Munkái többnyire a magyar és német szakfolyóiratokban jelentek meg. Nevezetesebbek: *A Vaucheria geminata ivarszervei. Jegyzetek a növénybontó- és idomtanból. A Ceratozanin himsejtjeinek kifejlődése és alakulatáról.* (Németül is.) *Az oedagonium diplandium termékenyített petesejtjéről. A salvinia notans Hoffm. sporáinak kifejlődéséről. A Tnesiptesisről. Ujabb adatok a Gymnosperinák himporának ismeretéhez.* (Németül is.) *A sejtmag átalakulása és alkatáról. A magvak elvirágzásáról A mag szerkezete és a csira keletkezése.* stb.

Kállay Benjámín közös pénzügyminiszter életrajzát más helyen adjuk. Itt csak irodalmi működését emeljük ki. 1875-ben Budapesten a Sennyey-féle mérsékelt konzervatív programmal a *Kelet népe* című politikai hírlapot alapította. Ez idő alatt írta a *Szerbek története* című nagy munkáját, mely a külföldön is méltó elismerésben részesült. (1877.) Majd lemondott szerkesztői állásáról és hosszabb tanulmányi utat tett Törökországban és Kis-Ázsiában.

Kállay Benjámín.

Mint politikai író kiváló, és e nembeli érdemeiért a tud. akadémia is 1878-ban tagjai közé választotta. Munkái: *A szerbek története.* (1877.) *Oroszország keleti törekvései.* (1878.) *Galathea* (dráma, fordítás.) *Magyarország a kelet és nyugat határán.* (Akadémiai székfoglaló.) Az akadémia 1891-iki nagygyűlésén gróf Andrássy Gyula felett mondott igen szép emlékbeszédet. Ezenkívül lefordította Mill Stuart művét a *Szabadság-ról.*

Karlovsky Károly Lajos dr., szül. Nyíregyházán. 1836-tól Nyíregyháza főorvosa volt. Meghalt 1875. aug. 20. Szolyván.

Karlovsky Károly L.

Önálló munkái: *Dissertatio inaug. medico-pharmacol. de Creosoto. A szolvai és ploszkói savanyuvizek rövid leírása* stb. (1855.) *A gyógyfürdők és égvényes savanyuvizek hatása*, stb. (1871.)

Király (Szathmáry) *József* dr., szül. 1792. decz. 3-án Nagy-Kállóban. A tiszántúli ker. tábla tiszteletbeli ülnöke volt. Meghalt 1833. jul. 15. Dolgozott a *Szép irodalmi Ajándékba*. Önállóan megjelentek: *Erdővári Klára*, avagy a szerelem áldozatja (Nicolay után németből), *Az ostoba árvának szerencséje* (Kotzebue után németből), *Különféle rövid történetek*, stb.

Király József.

Király József Pál, szül. 1810. jan. 20-án Nyíregyházán. A teológiát Pozsonyban hallgatta, 1834-ben pedig Bécsben. 1835-ben európai tanulmányútra indult és 9 hónapot töltött a külföld nevezetesebb országaiban. Hazatérve a Forgách családnál vállalt nevelői állást és ezen időben ismerkedett meg bécsi tartózkodása alatt Grillparzerrel, Lenauval, Pirkerrel és több híres osztrák költővel. 1842 óta a selmeczbányai lyceumnak volt tanára és igazgatója 1853-ig, a mikor a soproni gimnáziumnak igazgatója lett. Neki köszönhető a soproni tanítóképzőintézet megalapítása is, a melynek alapjára ő és társai a külföldön 25,000 frtot gyűjtöttek. 1869-ben e képzőintézetnek is igazgatója lett. 1883-ban nyugalomba vonult és irodalommal foglalkozott. Meghalt 1887. apr. 26. Érdemeinek elismerésül a király a Ferencz József-rend lovagkeresztjét adományozta neki.

Király József Pál.

Írt számos értekezést, hírlapi cikket és költeményt. Önálló művei: *Epigrammata nova.* (1843.), *Erinnerungen* (1866.), *Szózat a magyarhoni szabadkőművesek nagypáholyához. Gimnasium*, gúnyhumoros éposz (1881.), *Ernst und Scherz. Reiseskizzen* (2 kötet.)

Komjáthy Béla, országgyűlési képviselő, szül. Karászon, 1847. jun. 24. Tanulmányait elvégezvén, 1869-ben Budapesten ügyvédi irodát nyitott. 1867—68. Szabolcs vármegye tiszteletbeli jegyzője volt. 1875-ben a türkevei, majd a kun-szt-mártoni, később a czeplédi, 1892-ben a somlósárhelyi, 1896-ban a nagy-kaposi kerület választotta meg országgyűlési képviselőnek. Az

Komjáthy Béla.

országgyűlésnek mindenkor egyik legtevékenyebb szónoka. Tagja az igazságügyi, mentelmi és pénzügyi bizottságnak és a közigazgatási enquete-nak. A szegedi kir. bizottságnak biztosi tanácsosa és a Kisajátítási bizottságnak elnöke volt. A függetlenségi és 48-as pártnak egyik alelnöke.

Politikai és jogi czikkjei jelentek meg az Egyetértésben, Ellenőrben, Szegedi Hiradóban, a Függetlenségben, Vasárnapi Ujságban, az Ügyvédek Lapjában és több vidéki lapban. Számos védő- és országgyűlési beszéd. Ezekon kívül: *Szeged veszedelme* (1880.), *Daguerreotypek* (1890.), *Borkorcsolyák* (1893.).

Komócsy József.

Komócsy József szül. 1836. márcz. 25. Vencsellőn, szegény szülőktől. Anyja kezdetben egy vargához adta, de a fiú természetének nem felelvén meg e foglalkozás, tanulni kezdett, majd egy tanítóképzőbe lépett és Szatmáron képesítését megszerezve, az itteni tanítóképzőben helyettes tanár lett.

KOMÓCSY JÓZSEF.

Már ez időben szorgalmasan irogatott verseket, és több pedagógiai czikke a Tanodai Lapokban is megjelent. 1861-ben Budapestre jött, hol kezdetben nevelősködött, majd a Rőser-féle kereskedelmi iskolában rendes tanár lett. Ekkor a szépirodalom művelésére adta magát, a Hölgyfutárba és Arany Koszorújába írt költeményeket, majd a Hölgydivatlap társszerkesztője és 1868-ban a *Hírmondó* című politikai néplap szerkesztője lett. Első önálló munkája, *Komócsy József költeményei* cím alatt jelent meg 1868-ban, mely nevét egyszerűre népszerűvé tette. Ez időtől elég sűrűn jelentek meg művei, amelyek következtében, valamint a társaséletben tanúsított szeretetreméltósága, jóízű humora által, a budapesti írói és társaskörök egyik legkedveltebb alakja lett. Költői tevékenysége mellett azonban híve maradt régi pályájának is és versei mellett

sok pedagógiai czikke is jelent meg a Magyar Néptanítóban, és *Jókedvű bácsi* név alatt több ifjúsági iratot adott ki. Pedagógiai érdemeinek elismerésül a budapesti tanító-egyesület tiszteleti tagjaul, az országos köznevelési egyesület pedig választmányi tagjának választotta. A Petőfi-társaság alapításában tevékeny részt vett, és később a társaság alelnöke volt. 1890-ben ülte meg 25-éves írói jubileumát. Meghalt 1894. jun. 19.

Komócsy az újabb magyar lírikusok egyik legjelesebbje. Szerelmi, hazafias stb. dalai nem annyira az eszmék és az érzés mélysége által tűnnek ki, mint inkább vidám, őszinte, könnyed hangjuk, egyszerűségök és ügyes, dallamos formájuk által hatnak. Az említett munkákon kívül még a következő művei jelentek meg: *A nyeglék*, a Kisfaludy-társaság pályázatán díjesérettel kitüntetett szatíra. (1899.) *Szerelmem könyve*, (1883.), mely három kiadást ért. *Jó gyermekek képes világa*, *Történelmi képes ábécze*, *Történelmi képes album*. „Vidor” név alatt több politikai arezképet írt.

Korányi Frigyes.

Korányi Frigyes dr., egyetemi tanár, szül. 1828. decz. 20-án Nagy-Kállóban. Orvosi tanulmányait Budapesten kezdte. Szabadságharcunk kitörésekor belépett a hadseregbe és mint negyedéves orvosnövendék csakhamar ezredorvos-helyettes lett. A szabadságharc után folytatta tanulmányait és 1851-ben letette az orvosi vizsgálatot. Ugyanezen évben Bécsbe ment Schuh tanár híres sebészeti klinikájára. Majd, hogy orvostudományi ismereteit tökéletesítse, beutazta Európát. Hat hónapig tartózkodott a híres fiziológus Purkynje és Pitha klinikáján, 1855-ben Páris, majd London, Berlin és Lipcse orvosi egyetemeit látogatta meg. Orvosi praxisát Nagy-Kállóban kezdte. Az orvostudományi irodalom terén kifejtett nagyjelentőségű munkálkodása csakhamar rá terelte a szakkörök figyelmét és 1865-ben a budapesti egyetemen az idegkórtan magántanárának, a következő évben pedig nyilvános rendes tanárnak és a belgyógyászati klinika igazgatójának nevezték ki. Mint ilyennek rendkívüli érdemei vannak ezen intézet szervezése és rendezése körül. Az ő nevéhez fűződik az országos közegészségügyi tanács szervezése is, melynek 1887-ben elnökévé neveztetett ki. Tevékeny részt vett a

magyarországi Vöröskereszt-egyesület alapításában is, mely egyeslet egészségi bizottságának 20 év óta elnöke. 1897-ben az igazságügyminiszter kérelmére lemondott a közegészségügyi tanácsnál viselt elnöki állásáról, a mely alkalommal kinevezetett az igazságügyi orvosi tanács elnökének. Áldásdús működését nemcsak a hazai és külföldi tudós társaságok, hanem a király is elismerte, midőn őt 1877-ben királyi tanácsosi czimmal, 1881-ben a vas-korona-renddel, 1894-ben a magyar nemesség adományozásával, 1897-ben pedig a Szt.-István-rend nagykeresztjével tüntette ki. 1891-ben főrendiházi taggá nevezték ki. Tagja ezenkívül a m. tud. akadémiának, a bécsi császári orvosegyesületnek, a berlini Gesellschaft für innere Medicin-nek, a párisi Société de Thérapeutique-nak, a londoni International Investigation Committé-nek és még számos tudóstársaságnak. Egyik legnagyobb érdeme az, hogy az ő fáradhatatlan, — emberbaráti szeretetből fakadó, — nemes munkálkodása és izgatása következtében, Budapesten a szegénysorsú tüdőbetegek szanatóriuma, — az első e nemű intézmény hazánkban, — létesülni fog.

A magyar orvosi irodalomnak is egyik legkitünőbb művelője. Rendkívül sok orvostudományi értekezése jelent meg a hazai és külföldi szaklapokban, melyek közül nevezetesebbek: *Adalék a lép helyváltóztatási tanáchoz* (1857.) *Tanulmány a bujasenyrtan köréből.* (1859.) *Idegkórtani esetek.* (1864.) *Közlemények a Rókus-kórház idegkórosztályáról.* (1865.) *Az izlési érzék tanáchoz.* (1867.) *Kasvistikus adatok a szívbántalmak kórismszéléhez.* (1868.) *A pokolvarról.* (1870.) *Adatok a bélrák tüneteinek ismeréséhez.* (1872—73.) *Adatok a májburkony kór- és gyógytanáchoz.* (1876.) *A szívbillentyűk viszonylagos elégtelenségéről.* (1880.) *Néhány szó a hagymáz gyógykezelésének mai álláspontja felől.* (1877.) *Rohadó hörgőlobnak maró higany belélegzések utáni gyógyulásáról.* (1883.) *Adatok a tüdőüszök kór- és gyógytanáchoz.* (1880) *Hangrészgöres felnőtteknél.* (1889.) *Az influenza járványról.* (1890.) *Idült has-hártyalob. többféle növedék és rivóka a méhben.* (1868.) *Vélemény a kórházak rendezése tárgyában, stb. A Belgyógyászati kézikönyvek is egyik szerkesztőtársa volt.* Azonkívül munkatársa volt a „Real-Encyclopedie der gesammten Heilkunde“, a „Handbuch der speziellen Pathologie und Therapie“ című és más külföldi tudományos munkáknak.

KORÁNYI FRIGYES.

Kosutány Tamás, szül. Nyír-Lugoson 1848. márcz. 7. Felsőbb tanulmányait a keszthelyi országos gazdasági intézetben elvégezvén, Budapestre jött, a hol az egyetemi kémiai laboratóriumban vegytani tanulmányokkal foglalkozott. 1870-ben az állam a hallei egyetemre küldte ki, különösen az agrikultur-kémiának tanulmányozása szempontjából. 1871-ben a magyar-óvári felsőbb gazdasági tanintézet segédtanára, később rendes tanára lett. Külföldi tanulmányútjaiban szerzett tapasztalatairól részint a szaklapokban, részint külön füzetekben kiadott munkáiban számolt be. 1884 óta a magyar-óvári akadémia mezőgazdasági, vegyikísérleti és meteorologiai állomásának vezetője.

Számos tanulmányán és cikkein kívül önálló munkái: *Borászati vegytan alapvonalai.* (1873. Pályamunka.) *Magyarország jellemzőbb dohányjainak kémiai és növényélettani vizsgálata.* (1877—81. Pályamunka.) *Trágyázás alapelvei.* (1887.) *Gazdasági szeszgyártás kézikönyve.* (1891.) *Takarmányozástan.* (E hármat társszerzőkkel együtt írta.) *Analytische Bestimmung u. flanz. physiol. Bedeutung einiger Bestandtheile der Tabakpflanze.* (1873.) *Einfluss der verschiedenen Weinhefen auf den Charakter des Weines.* (1892.) *Ueber Sonnenblumenkuchen, Die Kürbis Kuchen.* stb. 1883. óta szerkeszti Cserhádi Sándor segítségével a Me-

Kosutány
Tamás.

zögazdasági Szemle cz. folyóiratot. 1894-ben a m. tud. akadémia is tagjául választotta, a hol széköt *Adatok a nővényi fehérje képződéséhez* című értekezésével foglalta el.

Kovács István.

Kovács István, kir. táblai bíró szül. Ajakon, 1848. szept. 5. Középiskoláinak elvégzése után a jogot Nagyváradon hallgatta. 1874-ben Kisvárdán telepedett le mint ügyvéd. Jelenleg nyíregyházi kir. törvényszéki bíró, kir. táblai bírói címmel és jeleggel.

Már joghallgató korában foglalkozott az irodalommal és több költeménye és tárczaczikke jelent meg. Később a szabolcsmegyei lapokba írta *A Zásztly apátság helyneve és magyarsága* és *Ajak község monographiája* című cikksorozatát. Ezeken kívül számos közjogi és közgazdasági cikket írt a szaklapokba, mint *A járási székhelyek meghatározása*; *A kisebb peres ügyekben való bírászkodás. Még egy szó az uzsora kérdéséhez. Bismark pénzügyi politikája és a mi fogyasztási adónk. A baj gyökere. A paritás a közös hadseregben. A mandátum. A választások előtt. A természetes apával, az anya által gyermek-tartásra nézve kötött egyezség joghatálya. A büntető törvénykönyv módosítása, stb.* Ő írta e kötet számára a törvénykezésre vonatkozó részt is.

Kovács Mátyás.

Kovács Mátyás, egri prépost-kanonok, szül. Tisza-Polgáron, 1790 febr. 24. 1813-ban a teológiából és bölesészetből doktori szigorlatot tett. 1820-ban mint tanár működött az egri teológián, 1832-ben kanonok, majd egervári prépost lett.

Számos teológiai és történeti művei közül a legnevezetesebbek: *Biographia Joannis Hunyady*. 1818. *Barátságos értekezés a vallási egyesülés ideájának szerzőjével*. 1830. *A ker. kath. anyaszentegyház hit- és erkölcsbeli szabásainak foglalatlja*. 1826. *A hitetlenségről bizonyos ifjúhoz intézett levél*. 1829. *Nexus fundamentorum Religionis Christianae*. 1830. *A vegyes házasságról. Az Egyházi Folyóírás* cz. lapnak is ő volt a megalapítója.

Kovács Sándor.

Kovács Sándor, ügyvéd és jogakadémiai tanár, szül. 1841. nov. 15. Nyíregyházán. Tanulmányait a pesti egyetemen elvégezvén, Nyíregyházán aljegyző lett. Később, mint egy grófi család nevelője, nagy európai körutat tett. 1874-ben ügyvédi oklevelet nyervén, 1874-ben Nyíregyházán ügyvéd lett. Egy évvel később a tiszántuli ev. ref. egyházkerület meghívta a debreczeni jogakadémia tanárszékébe, mely intézetnek több ízben igazgatója is volt. Az irodalom terén is működött. A főv. lapokban jelentek meg *Uti rajzai* Nizzából, Genuából, Milanóból, Velenczéből, azonkívül a „Szabolcsi Lapoknak“ alapításakor egyik legtevékenyebb szellemi munkása volt; írt még számos jogtudományi cikket, bírálatot, könyvismertetést, stb.

Krúdy Gyula.

Krúdy Gyula (legifjabb), született Nyíregyházán 1878. október 21-én. Krúdy Gyula már kora ifjúságában kezdett foglalkozni az irodalommal. Nyíregyházi gimázista diák volt, amikor első szépirodalmi dolgozatai megjelentek a legelőkelőbb fővárosi lapokban. Segédszerkesztője volt a „Debreczeni Ellenőr“ című napilapnak, később pedig a nagyváradi „Szabadság“ című napilapot szerkesztette, azután a „Fővárosi Lapok“ munkatársa lett. Azóta szakadatlanul jelennek meg dolgozatai a sajtóban; legtermékenyebb szépiróink közé tartozik, akinek fiatal kora daczára sok sikere volt. Könyvei: *Üres a fészek*, *Ifjúság*, *A víg ember bús meséi*, egymásután jelentek meg. Írt regényt, sok száz tárczacikket és mint zszurnaliszta mindig a legelőkelőbb lapok (*Pesti Napló*, *Pesti Hírlap*, *Magyarország*) szerkesztőségében dolgozott.

Kubinyi Lajos.

Kubinyi Lajos, nemzetgazdasági író; született 1821. április 22-én Ujfehértón. 1841-ben a fővárosban ügyvédi vizsgát tett. Az 50-es években hosszabb ideig tartózkodott Párisban. Munkái: *Uti jegyzetek. Vezér eszmék jobblétünk előmozdítására. Kalauz új pénzünkre. A haladók és maradók csatározásai. Viszonyaink és teendőink. Meddig él a magyar nemzet? Közgazdaságunk életfeltételei. Nemzetgazdasági statisztika. Iparunk. Kis birtokosok tanácsadója.*

Lőrinczy
György.

Lőrinczy György tanfelügyelő életrajzát a IV. kötetben ismertettük.

Margitay Dezső.

Margitay Dezső, szül. Ujfehértón, 1838. ápr. 26. Előkelő, nagyműveltségű atyját korán elvesztvén, anyja házi nevelésben részesítette. A jogot a sárospataki kollégiumban végezte és 1864-ben ügyvédi oklevelet szerezvén, előbb a vidéken, majd Budapesten ügyvédeskedett. Az irodalom iránti szeretetet és hajlamot szüleitől örökölte. Apja a kor nevezetesebb férfiával, Kossutthal, Kazinczy Gáborral stb. baráti viszonyban állott, anyja pedig

lelkesegett a magyar irodalom iránt. Margitay korán kezdett irogatni és első munkái a 60-as években, az akkori szépirodalmi folyóiratokban jelentek meg. 1873 óta főképp a szépirodalom művelésére adta magát és azóta mintegy 30 kötetre menő elbeszélést, regényt és népszínművet írt. Érdeme, hogy a népies irányú elbeszéléseket az újabb időben ő kezdte művelni. E nemből sok jeles művet alkotott és a közönségnek egyik legkedveltebb írója volt.

Önálló regényei: *Kalandor*. 1873. *Föltámadás után*. *Őszi verőfény*. *Megölt lelkek*. *Végzet*. *Róka koma*. (Rajz) *A hivatal*. Népszínművei: *Cserebogár*. *A jó Isten*. *Asszony nem számít*. *Czine mintye*. *Ezres binkó*. stb. Ezek színre is kerültek a népszínházban és a két utolsó pályadíjat is nyert.

A jogtudományi irodalomnak is buzgó művelője volt és a Jogtudományi Közlönyben számos dolgozata jelent meg. Politikai röpirata: *Néhány szó helyzetünkről* 1867. Egy készülő nagyobb jogi munkája: *Igazságszolgáltatás a népképviselőben*.

Medgyesi Pál, született 1605. Iskoláit részint Magyarországon, részint a külföldön, Frankfurtban és Leydenben végezte. 1634-ben debreczeni tanár, majd szinyérváraljai, később munkácsi prédikátor lett. 1638-ban I. Rákóczy György erdélyi fejedelem udvari papja volt és mint ilyen, nagy és lelkes küzdelmet folytatott Lórántffy Zsuzsánna támogatásával a presbiteri egyház érdekében. Rákóczy György halála után, 1650-ben nagybányai lelkész, majd két év múlva Sárospatakon ismét Lórántffy Zsuzsánna udvari papja lett.

Korának egyik legkitünőbb egyházi szónoka és kiváló hitvitázó volt. Különösen nevezetes Vásárhelyi Dániel jezsuitával folytatott hitvitája. Predikációit nyomtatásban is kiadta, részint külön, részint összegyűjtve: *Sok jajokban merült magyaroknak siralmai*. 1658. *Magyarok hatodik jajja*. 1660. Számos munkái közül nevezetesebbek: *Szent atyák öröme*. 1640. *Égő szövetnek* 1645. *Dialogus politico-ecclesiasticus*, azaz két keresztyén embereknek egymással való beszélgetések a presbyteriumról. 1650. *Rövid tanítás a presbyteriumról*. 1653. Ezekon kívül több egyháztudományi munkát fordított angolból, a melyek közül a Bayle után fordított *Scala coeli*, avagy *egynehány elmékedések és imádságok*, hét kiadást, a *Lelki ábécé*, négy kiadást értek.

Melles Emil, szül. Napkoron, 1857. márcz. 16. A teológiát Esztergomban elvégezvén, 1879-ben pappá szentelték. 1882 óta kis-dobrai plébános és a bodroghközi kerület esperese. Irodalmi működése főleg a magyar liturgiának, a görög szertartásban való használatára irányul. E nembeli munkái: *A gör. kath. egyház szertartásainak értelmezése*. 1878. *A görög szertartásos katholikus egyház ünnepeinek értelmezése*. 1878. *A dicséret áldozata*. 1883 *Szt. Nagy Bazil atya szent és isteni liturgiája*. 1890. *Gör. szert. katholikus liturgia*. 1891. *Vasárnapi és ünnepnap apostolok és evangéliumok*. 1892. Szerkesztette a *Gör. szert. katholikus Hítségkönyvet*. 1857—1888.

Némethy Géza, egyetemi tanár, filológus, szül. Tisza-Polgáron 1865. aug. 17. Egyetemi tanulmányait Budapesten, Lipcsében és Berlinben elvégezvén, a budapesti V. ker. állami főgimnáziumba nevezték ki tanárnak. Már ezen időben igen szorgalmas művelője volt a klasszika-filológiai irodalomnak és alapos tudományra valló magyar és latin nyelvű értekezései a külföldön is figyelmet keltettek. 1890-ben Heinrich Gusztávval, jelenleg Petz Gedeonnal a Philológiai Közlöny szerkesztését vette át, a melynek már 1884 óta egyik legszorgalmasabb munkatársa volt. 1890-ben a budapesti egyetemre a latin irodalom-történet tanárának nevezték ki, hol ma is működik.

Nagyszámu művei közül a legnevezetesebbek: *Cicero*, *Laelius a barátjáról*. (Fordítás) 1886. *Quaestiones de Firmico Materno astrologo*. 1889. *Vergilius*

NÉMETHY GÉZA.

Medgyesy Pál.

Melles Emil.

Némethy Géza

Pethe
Ferencz.

PETHE FERENCZ.

Aeneis, edidit 1889. *Euhemeri reliquia*, collegit, prolegomenis et annotationibus instruxit 1889. *Ciceronis de finibus libri quinque*, edidit 1890. *Cato böles mondásai*. 1891. *Taciti: Ab excessu Divi Augusti. Libri I.—VI.* edidit 1893. *Dicta. Catonis, quae vulgo inscribantur Catonis disticha de moribus*, iterum edidit 1895. stb.

Pethe Ferencz, a keszthelyi Georgicon tanára, szül. Büd-Szt-Mihályon 1762. Tanulmányait a debreczeni ref. kollégiumban és az utrechti egyetemen végezte. Itt kiadta *Károli Gáspár bibliáját* és a *Szenczi Molnár Albert* által fordított *Szent-Dávid zsoltárait*, a miért az angol trónörökös, György herczeg, 36 aranyat nyomó érdempénzzel jutalmazta. Ezután Utrechtet elhagyva, 8 évre terjedő mezőgazdasági tanulmányutat tett Német- és Angolországban. 1796-ban Bécsben telepedett le, a hol egy mezőgazdasági

lapot adott ki. Ez időben kifejtett irodalmi tevékenységével Festetich György gróf figyelmét magára vonván, ez őt Keszthelyre a Georgiconhoz hívta meg 1797-ben, a hol 1801-ig maradt.

Innen ismét vándorútra kelt és Eszterházy herczeg főtisztje lett, majd újra Bécsben találjuk, ahol egy gazdasági szaklapot indít meg, amelyet egy év mulva Pesten folytat. Később Erdélybe ment, ahol szintén két lapot szerkesztett. Meghalt Szilágy-Somlyón 1832. febr. 22.

Pethe Ferencz rendkívül termékeny író volt. Írt számos mezőgazdasági, és nyelvészeti, természettudományi és matematikai munkát. Legnevezetesebb művei: *Ungarische Grammatik*. 1798. Legterjedelmesebb munkája: *Pallérozott mezei gazdaság, melyet a magyar mezei gazdaság tökéletesbbitésére, a haza természetéhez s a nemzet állapotjához szabva, theoretice és practice kidolgozott*. K. P. F. három kötet. 1805—1814. *Magyar Mathezis*. 1812. Két kötet. *Természethistoria és mesterségtudomány*. 1815. *A földmívelési kémia gyökere*. 1815. (Angolból) *Időpróféta, vagy időváltozást jövendőlkő pókok*. 1817. *Pestis ellen oltalom*. 1816. *Méhtenyésztés*. 1816. *Praktische Einleitung zum zweckmässigsten Anbau der Runkelrüben*. 1817. *Budai szőlők*. 1817. *Europai mértéktár*. (Joekl szerint. 1829—30.)

Ezeken kívül szerkesztette és kiadta a következő lapokat: *Magyar Ujság, mely Magyar- és Erdélyországban a gazdaságot és szorgalmatosságot irányozza*, később: *Gazdaságot ezéelőző ujság*, majd *Vizsgálódó magyar gazda* cím alatt. 1796—1797. *a Nemzeti gazda, vagy a magyar nemzet nemzeti gazdasága s ebbeli kereskedése virágzásának előmozdítása*, stb. hetilap 1814—1818-ig. Erdélyben kiadta az *Erdélyi Hiradót* 1828, és a *Nemzeti Társalkodót*, stb.

Révész Imre.

Révész Imre, szül. Uj-Fehértón 1826. jan. 14. Tanulmányait részben itthon, részben a külföldön végezte. 1851-ben balmaz-ujvárosi, majd szentesi, végre debreczeni lelkész lett, a hol egész haláláig maradt. Lelkészi hivatalán kívül még több hivatalt is betöltött; — így volt egyházkerületi aljegyző, a debreczeni kollégiumban a vallástan és egyháztörténelem tanára, később a tiszántúli ref. egyházkerület levéltárosa stb.

Révész rendkívül nagy irodalmi és egyházszerkezeti munkásságot fejtett ki, a mely tekintetben érdemei elévülhetetlenek. A magyar protestáns egyháznak a bécsi kormányval 1856—61-ig vívott nagy egyházjogi harcában ő volt a protestánsok egyik legbátrabb és legtudományosabb képzettségű harczosa. Ez időből valók: *A protestáns alkotmány alapelvei*, és *Vélemény a magyar prot. egyházalkotmány főpontjai felett* című munkái. Az 1859-iki császári pátens ellen a tiszántúli ref. egyházkerület által kiadott

feliratot is Révész kiváló munkája alapján szerkesztették. Ő írta a híres *Tájékoztató*-t, a ref. lelkészek számára, s az önkényes miniszteri rendeletek kihirdetése ellen adott utasítást is, a mely miatt bűnügyi vizsgálat alá is került. 1860-ban írta meg *A magyar prot. egyház szabadságának védelmét*, melyben a magyar protestánsok eljárását védelmezi a hivatalos sajtó által félrevezetett külföld előtt. Révészt ezen nagy egyházpolitikai küzdelemben tanúsított vas-erélye, irodalmi munkássága oly népszerűvé és közbecsültté tették, hogy a magy. tud. akadémia 1859-ben levelező tagjává, 1861-ben pedig a debreczeniek országgyűlési képviselővé választották és mint ilyen a kiegyezés ellen foglalt állást. Mint történetíró is nagy munkásságot fejtett ki. Az őstörténelemmel nagyon korán kezdett foglalkozni és már akadémikus korában is egy e nembeli értekezése pályadíjat nyert. Egyháztörténeti műveivel pedig megvetette a ref. egyház történetének alapjait és a történeti adatoknak és bűvárlatoknak egész kincses házát gyűjtötte össze. E nemű művei közül nevezetesebbek: *A prot. egyházalkotmány alapelvei.* (1856.) *Vélemény a magyar prot. egyház alkotmányának főpontjai felett.* (1857.) *Erdősi János.* (1859.) *Etellaka, vagyis Atilla hún király birodalmi székhelye.* (1859.) *Dévai BiróMátyás* (1863.) *Kálvin élete és a kálvinizmus.* (1864.) *Egyetemes egyháztörténelem, alapíttatásától a reformatióig.* (1865.) *A magyarországi ref. egyház énekes könyvéről.* (1866.) (A legalaposabb készültséggel írt munka, mely e nemben megjelent.) *Adalékok a magyar prot. iskolák autonómiájának történetéhez.* (1869.) *Mélius Péter emlékezete.* (1873.) *A magyarországi prot. egyletéről.* (1875.) *A debreczeni nyomdászat első korszakáról* (1874.) *Igénytelen vélemény a magyar prot. egyháztörténelem jövője ügyében.* (1879) 1870-ben indította meg *A magyar Prot. Egyházi és Iskolai Figyelmező* című havi tudományos folyóiratot, mely a pozitív teológiai irány képviselője és a protestáns egyház autonómiájának erélyes szószólója és védelmezője volt. (1870–78. IX. kötet.) Ezekon kívül körülbelül 100 czikke jelent meg a hazai és külföldi egyházi és tudományos szaklapokban. Mint szónok is kiváló volt és *Egyházi beszédeit* fia adta ki.

Egyházpolitikai, egyházirodalmi és egyházszervezeti munkássága a külföldön is ismeretessé tették nevét és több külföldi tudományos és protestáns egyesület tagjává választotta; a bécsi prot. teol. fakultás pedig teol. doktori czímet ajándékozott neki. 1881. febr. 13-ikán bekövetkezett halála után, a debreczeni egyház gyönyörű emlékoszloppal díszítette sírhelyét, özvegyéről bőkezűen gondoskodott és emlékére alapítványt tett, hogy nevét az utókor számára így is fentartsa.

Szabolcsi Miksa hírlapíró, szül. Turán 1857. aug. 27. A papi pályára készült, de nagy hajlama a zurnalisztika iránt, e pályáról eltérítette. A tiszta-eszlári pör alkalmával tünt föl a Debreczeni Ellenőrben írt magas czikkeivel. Később Budapestre jött, a hol a Jüdische Pester Zeitungot szerkesztette. 1886. óta az *Egyenlőség* című zsidó felekezeti és társadalmi hetilapot szerkeszti, a mely lapnak nagy érdemei vannak a magyar szellemnek a zsidóság körében való terjesztése körül. Számptalan hírlapi cikket írt és magyarra fordította a Synhedrion talmudkötetének ágádjait.

Szabolcsi Miksa.

Szilágyi István szül. Nagy-Kállóban, 1819. jan. 7. Iskoláit Debreczenben elvégezván, 1842-ben a nagyszalontai gimnázium tanára lett. Itt ismerkedett meg Arany Jánossal azon időben, mikor ez, az anyagi és egyéb gondoktól gyötörve, már-már fel akart hagyni az írással. Szilágyi felismervén Arany nagy költői tehetségét, buzdította, ösztönözte őt az írásra, könyveket adott neki, tanácsokkal látta el, a mi által Arany János fejlődésére elhatározó befolyással volt. 1844-ben külföldre ment és innen visszatérván, 1845-ben a mármaroszigeti ref. kollégium tanára, később igazgatója lett, a mely minőségben rendkívüli érdemeket szerzett az iskolának emelése körül. Ez érdemeinek elismeréséül tüntette ki 40 éves igazgatói jubileuma alkalmával ő felsége a Ferencz-József-renddel. Meghalt 1897. ápr. 12.

Szilágyi István.

Szilágyi nagy irodalmi munkásságot fejtett ki. Már mint teológus, három művét: *Árpád* című költeményét (1840.), *Csák és a királyleány* és a *Pontusparti sír* című elbeszéléseit, később *Bécsi napok* című történeti rajzát a Kisfaludy-társaság jutalommal tüntette ki. (1841.) *Szókötéstan* című nyelvészeti munkájával pedig az akadémiai 100 aranyas pályadíjat nyerte el. Később történelmi tanulmányokkal foglalkozott. E nembeli nevezetesebb

Szoboszlai Pap
István.

Takács Endre.

TANHOFFER LAJOS.

Tanhoffer
Lajos.

művei: *Mármaros vármegye leírása. A keresztény egyház története. A gimnáziumi oktatás története* stb. Mint lapszerkesztő is több éven át működött.

Szoboszlai Pap István, ref. szuperintendens, szül. Uj-Fehértón, 1786. Tanulmányait Debreczenben, Késmárkon végezvén, a göttingai egyetemen 2 éven át tanult, a honnan hazatérvén, debreczeni lelkész, 1832-ben egyházkerületi főjegyző, majd a debreczeni traktus esperese, 1841-ben pedig szuperintendens lett. 1845-ben kir. tanácsosi címet nyert, 1854-ben a vaskorona-rend vitéze lett. Az 1825-iki pozsonyi országgyűlésen a helyét vállalású rendek szónoka volt és e minőségében elmondott beszédei *Diétai prédikációk* cím alatt jelentek meg. Meghalt 1855. aug. 11-én. Szoboszlai Pap István egyike volt kora legkitünőbb szónokainak és mint egyházi író is előkelő helyet foglal el.

Takács Endre, orvos, szül. Nyíregyházán 1848-ban. Orvosi tanulmányait a budapesti egyetemen elvégezvén, Korányi tanár klinikáján tanársegéd, majd külföldi tanulmány-útjából visszatérvén, 1879-ben az idegkórtan magántanára

lett. Később az Erzsébet-kórház főorvosává és a budapesti poliklinika igazgató-főorvosává választották meg. Meghalt Budapesten, 1895. jun. 12. Takács a szakirodalom terén is működött és számos becses dolgozata jelent meg a hazai és külföldi tudományos szakfolyóiratokban.

Tanhoffer Lajos, orvos, egyetemi tanár, szül. Nyír-Bátorban 1843. nov. 23. Orvosi tanulmányait Budapesten végezte, de miután a teoretikus szakmák iránt inkább érdeklődött, soha sem praktizált, hanem eleinte mint műtőnövendék, később mint élettani asszisztens és a szövettani dolgozatok vezetője Jendrassik mellett működött, majd 1872-ben a budapesti egyetemen a szövettan magántanára lett és ugyanezen évben az állatorvosi akadémián is nyilvános rendes tanárrá nevezték ki. Az ő érdeme, hogy ezen intézetnél a német nyelvű előadások eltöröltettek és az ő fáradozásainak eredménye, hogy a budapesti állatorvosi akadémia a hasonló európai intézetek egyik legmagasabb tudományos színvonalon álló intézetévé emelkedett. 1888-ban királyi tanácsos lett, 1890-ben pedig a budapesti orvosi egyetemen a bonczolástan nyilvános rendes tanárának nevezték ki. Ezen időtől kezdve több tudományos kiküldetésben vett részt és nagy irodalmi munkáit fejtett ki.

Első nagyobb, a külföldön is feltűnést keltett értekezése: *Adatok a zsírfelszívódáshoz és a vékony bélbolyhok szöveti szerkezetéhez.* 1873. *A kemény szájpád és a nyelv tapintási végkészüléke.* 1873. *A szív koszorús edényeinek megtelődéséről.* 1873. *Adatok a kötőanyag és a lob kérdéséhez.* 1873. *Adatok a szemporezhártya élet- és szövettanához.* 1875. *A vérről és vérkeringésről. A zsír első útja. Az üterek nedvhezágai. A gerinczsírgolyó duczejtjei.* 1876. *A táplálkozásról. A gyuladásról 1877. A gyuladásról önálló kísérletek és vizsgálatok alapján.* 1879. *Az érverésről.* 1879. *A mikroszkóp és alkalmazása.* 1880. *A tenyésztésről, kórszövettani vizsgálatok alapján.* 1882. *A nagyítókról és mikroszkópokról.* 1882. *Egy új idegvégkészülék a vékonybelekben.* 1883. *Az összehasonlító élet- és szövettan alapvonalai.* 1883. *Az állatorvosi tudomány és állatorvosi tanintézetünk története* 1888. *Az állatok mechanikai műszerei.* 1895. *Ujabb vizsgálatok az izomrostok szerkezetéről. Szövettan és szövettani technika.* 1894. *Előadások az anatomia köréből.* 1896. stb. Nem csekély érdeme Tanhoffernek az is, hogy az állatorvosi akadémián ő vezette be a mikroszkopikus vizsgálatokat és ő adott

elő először rendszeres szövevtant. Tudományos érdemeinek elismeréséül a m. tud. akadémia 1891-ben rendes tagjául választotta és Ő Felsége 1896-ban a vaskoronarend III. osztályu keresztjével tüntette ki.

Tóth Endre, szül. Petriben 1824. nov. 30. Középiskolái elvégzése után 1846-ban Pesten ügyvédi vizsgálatot tett és 1847-ben Borsod vármegye tiszteletbeli ügyésze lett. A szabadságharcban katonáskodott és annak leverése után sokáig bujdosott, míg később kis birtokára visszavonulva, a költészetnek élt és a forradalom után egyik legkedveltebb lírikus lett. Gyors egymásutánban jelentek meg tőle: *Zengő bokor* 2 kötet. 1853; *Ujabb költeményei*. 1855. *Angyal Bandi*, költői beszély. 1856, *Harangvirágok*. 1862. Költeményeit tisztult kedély, mély érzelem, a természet jelenségei iránt való finom érzék és választékos előadás jellemzik. Később azonban inkább a gazdálkodásnak élt és az irodalom újabb irányaitól elmaradt, úgy hogy majdnem ismeretlenül halt meg 1885. jun. 5-én.

Tóth Endre.

Dr. Vietórisz József, szül. Nyíregyházán 1868-ban ahol középiskoláit végezte. A bölcsészeti tanfolyamot Budapesten hallgatta. 1893-ban nevezték ki a nyíregyházi főgimnázium rendes tanárává.

Dr. Vietórisz József.

Versői „Guiseppe“ írói név alatt gyakran jelentek meg a „Vasárnapi Ujság“, a „Hét“, „Uj Idők“ és más szépirodalmi lapokban. Összegyűjtött költeményeit „*Guiseppe Költeményei*“ cím alatt adta ki 1896-ban.

HÍRLAPIRODALOM.

Szabolcs vármegyének legrégebb lapja 1867. okt. 1-én *Nyír* cím alatt indult meg *Börkey Imre* szerkesztése alatt, a mely azonban már 1868. decz. 28-án megszűnt, de folytatódott az ugyancsak Börkey általszerkesztett *Tiszavidék* ben, mely 1869. január 4-én indult meg és fennállott. *Szabó Antal*, később *Básthly Imre* szerkesztése alatt 1871. decz. 31-ig. *Dobay Sándor* állít fel nyomdát Nyíregyházán és megalapítja a *Nyíri Közlöny* című vegyestartalmu heti lapot, melyet 1871. áprilisától *Kmethy István* szerkesztett és a mely 1871. év végéig áll fenn. Ugyancsak *Kmethy István* létesíti a *Szabolcs* című hetilapot 1872-ben, melynek szerkesztését 1874-ben *Lukács Ödön* veszi át, és a mely 1876. jun. 30-án megszűnik.

Legrégibb lapok 1867-től 1876-ig.

Még ennek megszűnése előtt megindul a *Szabolcsmegyei és Hajdukerületi Közlöny*, 1874. jan. 1-én *Mikecz József*, majd *Maurer Károly* szerkesztésében, de csak egy évig áll fenn, és folytatódik a *Szabolcsmegyei Közlöny* ben, szintén *Maurer* szerkesztése alatt, 1875. jan. 7. és hosszabb ideig fentartván magát, végre *Dr. Orbán* szerkesztése alatt megszűnik.

1876-től 1894-ig.

A *Szabolcsi Lapok* *Dobay* szerkesztésében szintén csak 2 évig, 1874—1876-ig, áll fenn. 1877-ben megindítja *Mikecz József* a *Nyíregyháza* című, hetenként kétszer megjelenő lapot, amely csak félévig áll fenn, majd 1879-ben ismét megindul *Kmethy* szerkesztésében a *Szabolcsi Hírlap*. 1880-ban *Jóba* és *Piringer* alapítanak nyomdát, és kiadják a *Nyírvidék* című heti lapot, a mely ma is a vármegye hivatalos közlönye és szerkesztője *Inezédy Lajos*. 1885-ben keletkezett a *Szabolcsi Szabadsajtó*, *Piringer János* szerkesztő és kiadó vezetése alatt. 1894-ben keletkezett a *Nyíregyházi Hírlap*, melynek szerkesztője *Porubszky Pál* főgimnáziumi tanár volt.

Gazdasági Értesítő, szerkeszti *Simitska Endre*, gazd. egyleti titkár.

Ezeket kívül még a következő lapok léteztek a megyében:

Egyleti Értesítő, a Szabolcs-Hajdú kerületi orvos gyógyszerész-egylet havi közlönye. Fennállott 1874—1875. Megjelent Nyíregyházán.

Természet Gyógyász. Hasonszenvi Közlöny. Szerkesztette *Ungerleider József*. Keletkezett 1874-ben, megszűnt 1875. jun. 1.

Izé, humoros hetilap, a Bajusz-kör Közlönye, szerkesztette *Maurer Károly*, 1876. jan. 10. Fennállott 1 hónapig.

Sürgöny, harci híreket, országos, megyei és helyhatósági rendeleteket tartalmazó heti közlöny, a Szabolcsmegyei Közlöny melléklapja.

Kisvárdai Lapok. Alapítója és azóta szerkesztője dr. *Vadász Lipót.* A lap jelenleg a XIII. évfolyamban van.

Nagy-Kálló és Vidéke. Megindult 1899-ben. Főszerkesztő dr. *Borosnyói L. Béla.* Felelős szerkesztő *Gáspár Gyula.*

* * *

Nem Szabolcs vármegyében született, de ott élő és működő írók :

Geduly Henrik.

Geduly Henrik, ág. h. ev. lelkész, szül. Bécsben, 1866. október hó 24-én. Középszkolai tanulmányait Losoncban és Selmeczbányán, — a teológiai akadémiát Pozsonyban végezte. 1888. augusztus 24-én Békés-Csabán pappá avatvatván, Zólyomban került segédlelkésznek. Innen 1891. január 11-én Nyíregyházára választatott főgimnáziumi vallástanárnak és segédlelkésznek. Majd 1896. április 24-én a nyíregyházi gyülekezet választotta pappjává. A tiszavideki egyházmegye 1898-ban tartott szervezkedő közgyűlése főjegyzőjévé választotta meg, legutóbb pedig esperes lett.

Irodalmi téren a különböző szaklapok és helyi közlönyök hasábjain között számos cikkén kívül megjelentek tőle a „*Luther és Zwingli christologiai álláspontjának összehasonlítása*“, a „*Bibliáismertetés*“ I. és II. füzetének közrebocsátása és a „*Nyíregyháza az ezredik évben*“ cz. mű kiadása, nemkülönben számos alkalmi beszéd, ebben a műben megírta Nyíregyháza jelenkori állapotának ismertetését.

Inczédy Lajos.

Inczédy Lajos szül. 1857-ben Szarvason. Ott végezte középszkoláit is, a bölcsezetet pedig Budapesten hallgatta. 1877-től 85-ig Budapesten hírlapíró volt, azután az „*Arad és Vidéke*“ című lapot szerkesztette és 1877. óta Szabolcs vármegye hivatalos lapjának : a Nyírvideknek szerkesztője. Jelenleg Szabolcs vármegye főlevéltárosa.

Dr. Jósa
András.

Dr. Jósa András szül. Nagyváradon 1834. nov. 30. Középszkolái végeztével, mint nemzetőr, majd mint honvéd részt vett a szabadságharcban. A szabadságharc után 2 évig jogot hallgatott, de e pályáról lemondott és a magyaróvári gazdasági akadémiába lépett, a melynek elvégzése után, apja birtokán gazdálkodással foglalkozott. De itt sem találván meg a hajlamainak megfelelő működési tért, Bécsbe ment, hogy ott az orvosi tudományokat hallgassa. 1864-ben doktori diplomát szerzett és Nagy-Kállóban telepedett le, a hol a szabolcs-vármegyei kórház vezetését vette át. 1884-ben Szabolcs vármegye főorvosának választotta meg, majd tagja lett az országos egészségügyi tanácsnak is. Mint a vármegye főorvosa rendkívül nagy érdemeket szerzett a vármegye közegészségügye körül, különösen azért, hogy a vármegyét jó ivóvízzel törekszik ellátni, a mely törekvéseinek eredménye a vármegyében létesített számos mélyfúratú kút. A vármegyei kórház az ő vezetése alatt mintintézménnyé lett. Az ő nevéhez fűződik a szabolcs-vármegyei múzeum alapítása is. A közegészségügy és közművelődés terén szerzett érdemei elismerésül ő felsége 1894-ben a Ferencz József lovagrenddel tüntette ki. Mint kiváló archeologus és orvostudományi író is ismeretes. Számos alapos és mély tudományra valló értekezése jelent meg a szaklapokban. Ő írta e kötet számára a földrajzi és a geológiai részt és a vármegye őstörténetét.

Kálnay László.

Kálnay László szül. Gömör-Kishont vármegyében Rimaszombatban 1849. jul. 13-án. Elemi iskoláit, részben gimnáziumi tanulmányait is szülővárosában, a VII. és VIII. osztályt Iglón végezte. Jogot tanult a pesti egyetemen és 1874-ben ügyvédi oklevelet nyert, azóta Nyíregyházán ügyvédkedik. 1894. végén kezdett csak írni, leginkább elbeszéléseket, melyeket a fővárosi hírlapok közöltek tárczarovatáikban, legtöbbet a Budapesti Hírlap és a Pesti Hírlap. Munkái: *Jaj és kacaj.* Elbeszélések, Bpest, 1897. *Arisztokrataik és a többiek.* Elbeszélések, Bpest, 1898. Írt egy népszínművet is, mely kéziratban van, címe: *Az öreg bojtár*; öt felvonás. Ő írta e munka számára a „Szabolcs vármegye társadalma“, „Szabolcs vármegye népessége“ és „Szabolcs vármegye népe“ című fejezeteket.

Leffler Sámuel.

Leffler Sámuel született Rimaszombatban 1851. május 26-án. A bölcsezeti és teológiai tudományokat Pozsonyban hallgatta, a hol *lelkészi*, majd 1875-ben *tanári oklevelet* nyert. Nyíregyházára 1874. január 18-án hivatott meg segédlelkészül s ugyanezen év augusztus havában választatott meg a főgimnázium helyettes tanárául; 1876. szeptember óta a főgimnázium rendes tanára s két ízben igazgatója is volt. 1888-ban beutazta Németországot, majd 1894-ben br. Eötvös Loránd kultuszminister támogatásával Olaszországban tett tanulmányutat. Tanulmányai eredményét a főgimnázium értesítőiben, és a hírlapok hasábjain írta le. Mint a városi képviselő tagja 1876-tól, Szabolcs vármegye törvényhatóságának tagja 1877-től, itt az állandó és igazoló választmányok és számos bizottság tagja, 25 év óta a nyíregyházi egyház és iskolatanácsnak tagja, a főgimn. tanács jegyzője 16 év óta, évekig a hegyaljai egyházmegye jegyzője, az árvaházat és nőipariskolát fentartó jótékony nőegylet ügyvezető titkára 25 év óta s 1890. január 6. óta mint a „Polgári olvasóegylet“ elnöke fejtett ki elismerésre méltó tevékenységet. Tanári működését kartársai méltányolván, őt a debreczeni kör és az országos tanáregyesület központi választmányi tagjává választották. Négy évi kitartó munkálkodással és szakértelemmel rendezte Nyíregyháza város régi levéltárát s kutatásainak eredményét a város *Monographiájában* halmozta össze. Ezenkívül is működött irodalmilag. Fordította Ovid „*Epistolae ex Ponto*“ cz. művét, distichonokban. Megírta a „*Római irodalomtörténet*“ cz. művét, melyet az orsz. közoktatásügyi tanács az ifjúsági és tanári könyvtárak részére beszerzésre ajánlott. „*Nápoly és környéke, Pompei*“ cz. iratait az Athenaeum nagy lexikona is felhasználta, mint forrásmunkát; „*Fel a Vezuvra*“ című füzetét is megjelent. Ő írta e munka számára a „Nyíregyháza története“ című fejezetet. Legutóbb ünnepelték meg tanári működésének 25 éves jubileumát.

Lengyel Endre.

Lengyel Endre, szül. Nyír-Gebén, 1845. aug. 27-én. Középszkolai tanulmányainak elvégzése után a papi pályára lépett és a budapesti központi papnöveldében hallgatta a teológiát. 1871-ben a szatmármegyei Derzs községbe neveztetett ki lelkésszé. 1878-ban Nagy-Kállóra helyezték át. 1885-ben tiszteletbeli esperes, 1891-ben szt.-széki tanácsos, 1893-ban a nagy-kállói egyh. kerület esperese lett.

Irodalmi működése számos teológiai és pedagógiai czikkre terjed. E kötet számára is ő írta meg a szabolcsvármegyei gör. kath. egyház történetét.

Martinyi József, született 1841-ben Rimaszombatban. A középiskolákat szülővárosában, Rozsnyón és Késmárkon járta. A bölcseleti és teológiai tanfolyamot Budapesten és Pozsonyban végezte, mely után egy évet a jénai egyetemen töltött. A tanári vizsgálatot 1869-ben tette le. Időközben nevelősködött Fabiny Theofil családjánál Budapesten, báró Podmaniczky Árminnál Aszódon, Görgey Arthúrnál Viktringben Karinthiában. — 1868-ban választott meg tanárnak Nyíregyházára, az akkor még négy osztályu algimnáziumhoz, a hol azóta folytonosan működik és pedig tizenöt év óta mint igazgató-tanára az állami segítséggel immár főgimnáziummá fejlődött középiskolának.

Martinyi József.

Évek óta tagja lévén az egyháztanácsnak, — népiskolai széknek, — Nyíregyháza városa képviselőtestületének, — Szabolcs vármegye törvényhatóságának, — alelnöke a Szabolcs vármegyei Bessenyei körnek, — felügyelő-bizottsági elnöke az Országos Nemzeti Szövetség nyíregyházi fiókjának, — pénztárnoka a kaszinónak, — igazgatósági elnöke a Nyíregyházi Gazdasági és Kereskedelmi Hitelintézetnek, — elnöke a Nyíregyházi szabadelvű pártnak, — és egyházi, közművelődési, gazdasági és társadalmi téren nagy közhasznú tevékenységet fejt ki. A helyi lapokban több czikke jelent meg és önálló kötetben megírta a nyíregyházi ág. h. ev. főgimnázium történetét. Ő írta e kötet számára a „Szabolcs vármegye közoktatásügye“ című fejezetet.

Mészáros Ferencz született 1851. május 23-án Püspök-Hatvanban, elemi és algimnáziumi tanulmányait Váczon, főgimnáziumi osztályait Szegeden, Budán és Kecskeméten végezte. 1878. évben a meenyiségtanból és természettanból nyert tanári oklevelet. 1879. szept. eleje óta 4½ éven át a miskolci ág. h. ev. algimnázium tanára volt, honnan 1884. február hó elején a nyíregyházi gimnáziumhoz hívatott meg. Az 1890. év végétől a hegyaljai ág. h. ev. egyházmegye, az 1898. év elejétől pedig a tiszavidéki ág. hitv. ev. egyházmegye pénztárnoka. 891. febr. 7-én átvette a nyíregyházi meteorológiai állomás vezetését. A nyíregyházi ág. h. ev. főgimnáziummal kapcsolatos tápintézetnek 1893 óta felügyelője. Írt számos szakcikket és e kötetnek az időjárás viszonyokat tárgyaló részét is ő írta meg.

Mészáros
Ferencz.

Popp György pénzügyigazgató, szül. Vajdakután, 1842. február 11. A jogot a nagy-szebeni jogakadémián végezte. 1875-ben adóhivatali titkár és illetékkiszabási főnök Gyulafehérvárott, 1889-ben nagyenyedi pénzügyigazgató lett, majd 1894-ben a nyíregyházi pénzügyigazgatóság főnökévé neveztetett ki.

Popp György.

Kiváló érdemei vannak, mint szakírónak. Önálló munkái: *Gyakorlati útmutató a pénzügyekben*. 1878., *Bélyeg- és jogilletékek gyakorlati útmutatója*. 1881. 1883., *A községi illetékkezelés*. 1882., *Az egyenes adók ismertetése és községi illetékkezelés kézikönyve*. 1895. Ezenkívül számos czikke jelent meg a szakközönyökben.

Porubszky Pál, szül. Rozsnyón, 1855-ben. Középiskoláit ugyanott végezte. 1883-ban tette le Kolozsvárott a tanári vizsgát. Részt vett a boszniai okkupációban, ahol Mostár bevételénél tanúsított bátor magatartásáért kitüntetést nyert. Rimaszombatban a „Gömör-Kishont“ című hetilapot szerkesztette és e közben báró Nyáry Sándor gyermekei mellett nevelői állást vállalt. 1882—87-ig a rozsnyói főgimnáziumnak volt tanára, 87 óta pedig a nyíregyházi főgimnázium rendes tanára. 1894. megválasztották iskolaszéki elnöknek, mely állásban nagy tevékenységet fejtett ki a polg. leányiskola felállítása és segélyezése ügyében. Számos figyelemre méltó cikket és tanulmányt írt különböző lapokba. Szerkesztője volt az 1894-ben megindult „Nyíregyházi Hírlap“-nak.

Porubszky Pál.

Szlabóczky Imre, főgimn. tanár, született 1847. évi július hó 22-én Jolsván, Gömör vármegyében. Középiskoláit Rozsnyón végezte, azután Pozsonyban három évig a teológiai akadémiai tanfolyamot hallgatta. 1872-ben Rozsnyón helyettes, majd segéd-tanár lett az ág. h. ev. főgimnáziumnál. 1875-ben hívták Nyíregyházára, a hol mindez ideig működik.

Szlabóczky
Imre.

Irodalmi működése hírlapokban és értesítőkből megjelent dolgozatokon kívül a millennium alkalmával megjelent Nyíregyházi monográfiában közölt fauna- és flórára terjed ki. Ugyanezeket ismerteti a jelen kötetben is.

Az irodalom terén működnek még a következő férfiak.

Andor Endre (Cyprian), *Bakó Dániel*, *Bay Ferencz*, báró *Bémer László* nagyváradai püspök, *Bleuer Mór*, *Elischer Simon*, *Ferenczi Miksa*, a ki e kötet számára a hitelügyre vonatkozó fejezetet írta, *Lázár Miklós*, *Lukács Ödön*, a ki Nyíregyháza történetét írta meg, *Moravszky Ferencz*, *Nyíri Józsa*, *Simitska Endre*, *Ujfalussy Zoltán* főerdész, aki e kötetben Szabolcsvármegye erdőgazdaságáról értekezik. stb.

* * *

Kútforrások: Szinnyei: Magyar írók élete, Ferenczy és Danielik: Magyar Írók, Ujabbkori ismeretek tára, Wurzbach: Biographisches Lexicon, Zelliger József: Egyházi írók tára, Századok, Pallas Nagy-Lexicon, Beöthy Zsolt: Nagy irodalomtörténete, Szalády Antal: A magyar hírlapirodalom statisztikája, Geduly: Nyíregyháza az ezredik évben, Szigligeti: Magyar színészek életrajzai, Reform, Vasárnapi Ujság, Beöthy: A szépprózai elbeszélés, Magánértesítések.

A TÖRVÉNYKEZÉS SZABOLCS VÁRMEGYÉBEN

törvénykezéstről szólván, mely újabb igazságügyi alkotásaink következtében, hazánk egész területén egységesen van szervezve, alig hozhatunk fel olyan különös jelenséget, mely vármegyénk külön intézményeként vagy sajátságaként volna felemlíthető.

A mai kor elegyenítő iránya nem is alkalmas ezen a téren az egyéni, különös sajátságok kifejlesztésére; de azt hisszük, abban sem tévedünk, ha Szabolcs vármegye törvénykezését, igazságügyi alkotásait, a legrégebb időkben is hasonlónak nyilvánítjuk a vele ugyanazon viszonyok közt élő vármegyék törvénykezésével vagy igazságügyi alkotásaival, mert hiszen vármegyénk területén, történetének tanúsága szerint, a legrégebb időben sem állott fenn valamely különös törvénykezési mód, vagy az ország általános törvényeitől eltérő jogi intézmény.

Hire- jogászok.

Más vármegyében is megvolt az a táblabirói világ, melynek felfogása a vármegye egyik-másik tipikus alakja révén az újabb időkig bevilágított a vármegyei igazságszolgáltatás menetébe, s a mely hazánk újabb szervezetű legfelsőbb birói karának is oly tiszteletreméltó jogászokat szolgáltatott, mint Szabolcs vármegye jogász-közönsége közül *Somossy* Ignác és *Bónis* Sámuel voltak, kik közül az utóbbi a Karagyorgyevics-féle szerb összeküvési bűnperben való működésével vonta magára nemcsak a hazai, hanem a külföldi jogászoknak is elismerő figyelmét.

Az ősi igazságszolgáltatásnak maradványai, tárgyi és helyi emlékei, azonképen más vármegyékben is élnek. A polgári törvénykezés és criminaliumok porlepte aktái más vármegyék levéltárában is feltárják az újabb kor kutatói előtt az ősök öröklött jogászai józan felfogását és birói talentumait, olykor azt a naiv felfogást, mely a letűnt patriarchális kor jellemvonása.

De ha külön jogintézménye vagy különös jogi alkotása révén nem exczellált is Szabolcs vármegye társai közt, mégis Szabolcs vármegyét kell első helyre tennünk a fő és székhelyen kívül eső azon vármegyék közt, melynek területén találni a magyar királyság legrégebb törvényhozási emlékeire. Ilyen törvényhozási emlék, hogy első helyen említsük, e monografia más helyén ugyan már említett, de felemlítés nélkül ebben a fejezetben sem hagyható szabolcsi földvár, a hol közismeretű történeti adatok szerint Szt. László király, aki Géza testvérével és Salamonnal, IV. László és V. Ist-

Legrégebbi törvényhozási emlék.

A szabolcsi földvár.

„Magyarország Vármegyéi és Városai”

„Apolc” Irodalmi és Nyomdai Részvénysége

SZABOLCS VÁRMEGYEI NÉPVISELETEK

Tisza - Polgár

ván királyokon kívül legtöbbet tartózkodott és ült törvényt a vidék neme-
seivel Szabolcs vármegye területén, oroszországi hadjárataiból visszajövet itt
tartá, számos üdvös intézkedései és régibb törvények megerősítésével, a nagy-
jelentőségű szabolcsi országos zsinatot, a mely vonatkozó kútforrások sze-
rint 1092. június 13-ikán vette kezdetét.

A szabolcsi
zsinat törvényei.

Nem érdektelen talán az itt hozott különböző büntető, a Nyíregyháza
látogatására s a keresztény vallás megerősítésére szolgáló végzeményeken
kívül, a zsidókra s a vasárnapi munkaszünetre vonatkozó rendelkezést fel-
említeni.

„Ha zsidók keresztény nőkkel házasságban élnek, mondja Szt. László
említett törvénye, vagy ha valamely keresztény egyént rabszolgaságban
tartanak maguknál, ezek tőlük elvétetvén, szabadságukba visszahelyez-
tessenek.“

„Azon zsidó, kit valaki vasárnap vagy más ünnepen munkánál ér,
veszítse el szerszámain, melyekkel dolgozott.“

Nem egy régen letűnt sötét századnak alkotását kell Szt. László eme
törvényében keresnünk, és nem bizonyos érzélatossággal idézzük a várme-
gye területén, kétségtelenül tehát leginkább e vidék előkelőivel hozott emez
ősi törvényczikkelyt, hanem mint a nagy király jogrendre törő alkotását, mint
amaz emléket, hogy a zsidó és keresztény között az idők szokásának meg-
felelő házasság az idézett törvény keletkezése előtt már létezett, s hogy a
keresztény tanokra fektetett vallás-erkölsi rend érdekében más államok
hasonló alkotásaihoz képest szelid megtorló intézkedések tétettek eme
nagy királyunk által.

Közvetlenül a törvényhozást illető eme helyi emléktől eltekintve, első
hely illeti Szabolcs vármegyét abban a részben is, hogy ennek a várme-
gyének területén és ősi helyneveiben találunk az ős magyar bírói tisztet
viselők: a Gyulák és Karkhászok emlékeire is, amint Konstantin császár a
beköltöző magyaroknál létező legfőbb bírói tisztet viselők nevét írásban fel-
jegyezve hátrahagyta. Ennek a két legfőbb bírói méltóságnak nevét vagy
emlékét őrzik, több, itt nem részletezhető adatok szerint, a mai Gyulaháza
és a vele közel tőszomszédos Karász helynevek és ezekkel a nevekkel jelölt
területen található fel, vagy mutatható ki az ősi igazságszolgáltatásnak ke-
gyeletre méltó egyik ősi színhelye is.

Gyulaháza és
Karász.

Az alább csak vázlatosan érintett helyi és okirati adatok alapján,
ilyen ős törvénykezési színhelyül tekintendő különösen a mai Karász köz-
ség melletti földmű, mely közönségesen Garadomb néven ismeretes, s már
a legrégebb ismert okiratokban (lásd a Zichy-okmánytárt) előfordul. Erre
szolgáló bizonyítékul veendő az a körülmény, hogy a megtelepülést követő
századokon keresztül, még akkor is, midőn az ős magyar bírói legfőbb tisztet
viselőket nem nevezték többé Gyuláknak és Karkhászoknak, hanem
országbíróknak és nádoroknak, valahányszor a vármegye területén nádori
ítélőszék tartatott, Magyarország mindenkori nádorai, bizonyosan az elődök
tisztelőben tartott hagyományát követve, mindig a mai Karász közelében,
bizonyára az előbb említett földmű színhelyén jelentek meg és tartottak
nádori itélőszéket, „in congregatione nostra generali universitate nobilium
de Zabolch et de Beregh — prope villam Karaz celebrata“ — a mint erről
Miklós, László majd Konth Miklós és a Zsigmond idejebeli Gara nádor, nem-
különben Palóczy Máté országbíró 1343., 1347., 1349., 1351., 1435., stb. évben
Karászon kelt okleveleikben, az itt, illetve Karász közelében tartott itélő-
székeikről megemlékeznek.

A karázi
Gara-domb.

Hogy ez alatt a „prope villam Karaz“ hely alatt az említett földművet kell értenünk, és hogy ez a földmű ős igazságszolgáltatási, egyszersmind áldozati hely volt, annak bizonyosságául szolgál, e sorok írója szerint, külső alakja is, mely a vármegye területén található és elnevezésének megfelelő ős sírhalmoktól eltérően, földsáneztől körülvéve, mintegy udvart tüntet fel, ahol az ős igazságszolgáltatást tevők, bizonyára valamely azzal összefüggő szertartást végezhettek.

A gyulaházi Mártonfája.

Habár szorosan véve, nem tartozik a vármegye törvénykezési keretébe, mint helyi vonatkozást, e helyen kell felemlitenünk, hogy ugyancsak ennek az ős igazságszolgáltatási helynek közelében tartatott törvény a Zsigmond király korabeli nyírségi lázadás egyik főembere, a Szabolcs vármegye baudériuma által a vármegye Szatmárral határos e részén legyőzött és elfogott „Márton“ nevű vezére felett is, aki azután a Karász közelében fekvő Gyulaháza községnek, Ajak-Anarcs határszéleivel egybe folyó határdombján akasztatott fel, s ezen törvénykezési aktus után így a domb, mely azután, szóhagyomány szerint, hosszú ideig vesztőhely volt, máig Márton fájának s a domb alatt elterülő földterület mindenik szomszéd határban, Márton fája dülőbelinek neveztetik.

A vármegye területén századokkal előbb elkövetett egyik nagyobb violenciális esetnek eredete után ma már sokak által ugyan alig ismert, de annál sűrűbben használt szólásforma: „szomorúan áll, mint Komoró alatt Guta“ — tartotta fenn emlékezetét.

Komoró elpusztítása.

Okiratilag nem ismeretes előttünk annak a törvénykezési eljárásnak az eredménye, melyet Komorónak ezzel a példabeszéddel emlékezetben fentartott feldúlása vont maga után, de a Zichy-okmánytárnak Chepen (valószínűleg Csapon) 1311. körül kelt egyik okirata már tanúskodik róla, hogy az ország egyik főbírája Ung és Bereg vármegyék nemesseivel közgyűlést tartván, Lóránt fia Sándor panaszára Buehtai János és Beregi Makó ellen Komoró helység elpusztítása tárgyában tanúhallgatást rendel el. — 1336-ban pedig I. Károly király hagyja meg az egri káptalannak, hogy Komorói Tamás birtokán, — aki az okirat szerint a birtokát képező Komorónak mindenestől való elpusztítását, az ő kifosztását, magának elhurezolását és egy éven át rablánezon visszatartását, a következő évben pedig nevezett birtokán felül Bodón (elpusztult hely, a mai Komoró és Fényes-Litke közt a Tisza partján volt Bel-Öszöddel együtt, ma Bodonszeg dülő elnevezés tartja fenn emlékét) falujának hasonló módon elpusztítását, házának felégetését és nővére birtokának is felprédálását panaszolta, — a Cseteri Jób fiai által elkövetett hatalmaskodást vizsgálta meg.

A két feldúlás közül melyik okozta Komorónak elpusztulását, és melyik vonta maga után, hogy a közelébe eső Guta földtér, a melyen későbbi századokban a legujabb időkig, az után a földtér után nevezett „Guta“ csárda állott, szomorúságban maradt meg Komoró végén, el nem dönthető. Elég az, hogy ez után az eset után, mely Szabolcs vármegye legrégebbi törvénykezési eseteinek sorában számot tevő, Komorónak ujabbi benépesítését I. Lajos király vette gondjába, aki a Zichy-okmánytárban található okirata szerint, azzal az igérettel intézett az ország lakosaihoz felhívást, hogy a Komoróba települőket oltalmában részesíteni és szabadságaikban meghagyni, oltalmazni fogja.

Azon körülmény után, hogy az ország említett főbírája által Ung és Bereg vármegyék nemesseivel tartott törvénykezési gyűlésen emelt panaszt az előbb említett Lóránt fia Sándor, Komoró község elpusztítása miatt

sem Komorót, sem az említett törvénykezési esetet nem sorolhatni sem Ung vagy Beregh területéhez, sem ezeknek a vármegyéknek törvénykezési esetei közé, mert egykoru oklevelek szerint nemcsak Komoró, hanem az azon felül fekvő, a mai nap és az utolsó időkben Unghoz tartozó Győr is szabolcs-megyei község volt, amint ez Rozgonyi Simon országbíró Kisvárdai Domokos fiainak Kistárkányi Miklós deák ellen folyt perében, többek közt Győr nevű szabolcsvármegyei birtokra vonatkozó oklevelek visszatartása dolgában, hozott ítéletéből is kitűnik.

Már a XIII. század végéről, még inkább a XIV. század elejéről, számtalan, közkézen forgó oklevél tárgyal ennek a vármegyének törvény-

Törvénykezési
esetek.

A TÖRVÉNYSZÉKI PALOTA NYÍREGYHÁZÁN.

kezéséből való eseteket. Hogy csak a XIII. század végéről való eseteket említsük, így a váradi káptalannak 1284-iki okirata, mely szerint Káta nemből való Tamás mester, ugyane nemből származott Tamással és Pállal, a káptalan előtt többek közt Pap és Paszab birtokaikra nézve kiegyeznek; a Zichy-okmánytár 1284. körül kelt okirata, mely bírói bizonyítvány arról, hogy Péter és István comesek, Aladár comessel (a Várdayak ősével) Bel Öszöd birtokra nézve, mely birtok a mai, — különben akkor is létezett, — Dögén felül a szintén elpusztult, s már fentebb említett Bodon mellett feküdt, kiegyezett; az egri káptalannak év nélkül való az az irata, melyben IV.-ik László királynak jelenti, hogy Keled fiait most említett Öszöd és Tölgyes birtokába beiktatni akarta, s ennek Aladár fia László ellent mondott, és ugyanennek a káptalannak, ugyancsak IV. László királyhoz intézett irata, a melyben azt jelenti, hogy Öszöd és Tölgyes birtokba László, Aladár fia, ellenmondás nélkül beiktattatott; a Zichy-okmánytár 1293-iki keletű okirata, mely szerint Aladár fia László, az Omode nádor által Rosal földtér örökségi joga iránt odaitélt esküt, öt családjabeli és húsz más nemes társával, leteszi arra, hogy az említett Rosal földtér (a Veresmart közelében mostanában községi minőségéből kiesett *Rozsály*) az ő örökös földjét képezi és képezte; Semjénben 1293. körül kelt bírói bi-

zonyítvány arról, hogy László, Aladár fia és Csud nevű jobbágy esküjének letetésére új határidő tűzetett ki; ugyanott és ugyanabban az évben Szabolcs vármegye alispánjának okiratos levele arról, hogy Opoy comes és Aladár fia László közt fenforgó ügy tárgyalását, azért, mivel László, (a Várday család egyik őse) Omode nádorral királyi követségben Lengyelországba lesz menendő, elhalasztja; Budán 1297. évben kelt bírói bizonyítvány arról, hogy az említett ügyben Benk és Mogyorós nevű birtokok megbecsülése iránt hivatalos intézkedés történt; a budai káptalannak 1299-ben kelt okirata, mely szerint a káptalan előtt Keled fia Péter comes, Istvánnal és testvérével Lászlóval, az Aladár fiaival, valamint szintén a Gut-Keled nembeli Pelbarttal, úgy Gyula marázi nemessel (ez a Maráz a mai Ajak, Karász és Thass közt feküdt) és testvérével Gyorkkal a káptalan előtt megjelenvén, ott előszóval azt a felvallást tették, hogy Ajak földjének az országút által egyenlő részre osztott nyugati felét Szennay Csepán fiainak átengedik; a Rákoson ugyancsak 1299. évben kiadott bizonyítvány arról, hogy Kis Kozma, aki más adatok szerint az Ajak község területéhez tartozó s más csak dülönév után ismert *Ige* földnek volt birtokosa és Aladár fia László közt fenforgó ügyben, miután nevezettek ott, a királynak, lovagjai közt tartózkodása huszonkettedik napján, személyesen megjelentek, a feleletre határidő tűzetett ki; III. Endrének év nélkül kelt oklevele, mely szerint Bihar, Szabolcs, Szatmár, Szolnok és Kraszna megyék nemeseivel és más előkelőivel Nagyváradon (in villa Varadiensis) törvénykezési közgyűlést tartván, azon az egybegyűlt nemesekkel és minden másokkal Istvánt, az Ubul fiának Mihálynak a fiát, nyilvános gonosztevőnek s halállal büntetendőnek nyilvánítja akképen, hogy bárhol feltaláltatnék, Angyal testvére Péter ellenében és Aladár fia László ellenében, falvaik feldúlásával elkövetett tettéért kétszáz márka megfizetésével és bírói kedvezés nélkül halállal büntetessék — stb.

A XIV. század első feléből ismert, Szabolcs vármegyét s egykori egyéneit illető per-esetek közül az a peres eljárás érdemel említést, melyet 1328., 1329. és 1330-ban kelt bírósági iratok szerint, Baeszkai Miklós, Aladár, Pelbárt fia és János, László fia ellen a Veresmart határában fekvő „Gyalmas” nevű halastó felett folytatott. A perre az adott okot, hogy Aladár fia Pelbárt és László fia János panaszt tettek, miszerint az 1328. évi lefolyt negyven napos bőjti idő alatt Baeszkai Miklós az ő „Gyalmastó” nevű tavukon halásztatott és őket abban megkárosította. — A per tehát nyilván visszahelyezésre irányult.

Érdekes a pernek az a jelensége, hogy, mint az előbb közölt egyik oklevélben is már előfordult, a peres felek hely- vagy tárgyszerű tanúk helyett, magukhoz hasonló rendű és állásu tanúkkal, jobban mondva eskütársakkal vállalkoztak kölesönösen annak bizonyítására, hogy a Gyalmastó kinek birtokát képezi és az abban való halászatot ki gyakorolta emberemlékezet óta. Miután pedig a nagyváradi konventnek 1329-ben kelt bizonyítványa szerint, Pelbárt és János Baeszkai Miklós ellen Agárdi Benedek fia László, Öszödi Lőkös fia János és Szygani (Czigándi) István fia Domonkoson kívül, a kik mint szomszédos birtokosok a fő, vagyis tárgyszerű tanúkul tekintendők, még Miklóst Kerecsényi Péter fiát, Kopolchot Apáthy Károly fiát, Lőköst Marázi György fiát, Magyar nevezetű Dezsőt, iváncsi Kánthur Isvánt, Miklóst, Leveleki Csanád fiát Istvánt, Apagy Mihály fiát Demetert, Ibrányi Péter fiát Mihályt, Semjéni Mihály fiát Simont, Orosi Egyed fiát Jánost, Csaradai (beregí falu) János fiát Gábort,

Papi János fiát Csépánt, Barabás Miklós fiát, Surányi Miklóst, Bekét, Bulcsui Mihály fiát Jánost, Daróczy István fiát, Takasi Sándort, Pethőt, Terecsi Péter fiát Lászlót, Berencsi István fiát Pált, Gégényi Jakab fiát Dezsőt, Mikusi Mykus fiát Tamást, Komorói Loránt fiát Tamást, Jékei Benedek fiát Pétert, Lövői Tamás fiát Jánost és Balogivánosi János fiát valamint más régi nemes társaikat, összesen százat, vagyis a Kisvárdával határos községek birtokos urait, a kiknek névsora ekként fényes képet nyújt Szabolcs vármegye egykori birtokos nemes lakosairól, mintegy a mellettök való közvélemény megnyilatkoztatásául tanúként a nagyváradi káptalan elé állították és ezek a tanúk az előző három tanúval hasonlóan szóról szóra egyhangulag bizonyították, hogy Gyalmastó az ő örökös tulajdonukat képezi és Veresmarthoz tartozik, a pécsváradi convent 1330. évről kelt bizonyító levele szerint a peres felek, Gyalmastó nevü halastó használati és birtokjogára nézve, a felperes Pelbártnak és Lászlónak is megítélt eskü letétele előtt, egyességre léptek, olyan kikötéssel, hogy az említett tavat közülök jövőben egyik fél sem fogja külön és kizárólag birtokolni, vagy azon külön állított embereik által halásztatni, hanem közösen fogadott embereik által fognak halászni és a halászat eredményén osztoznak egyenlően, a mely értelemben peres felek közt Pál országbíró, aki ajaki birtoka után, melyet az előző kun lakosok és birtokosok kihalása után Margit nevü kun származású és valószínűen a kihalt kunok egyikének örököse révén Róbert Károlytól donációba nyert, maga is szabolcsi birtokos nemes volt, Visegrádon szintén 1330-ban kelt oklevél szerint felosztatni is rendelt, — de már csak a volt peres felek fiai, illetve unokái közt.

Érdekes ennek a processusnak a lefolyása még azért is, mivel távol helyeken való megjelenés és nagy számú tanúállítással járó bizonyítás-felvétel mellett, melynek során a halastónak az egri káptalan utján való megbecsültetése is szerepelt, aránylag rövid idő alatt befejezést nyert. Maga az egyezés pedig a magyar józan felfogásnak és igazságérzetnek igazi gyöngye.

Szabolcs vármegye törvénykezési emlékei közé tartozik, hogy már a XIII. században, de leginkább az 1320. körül a nádori székbe jutott Debreczeni Dózsa idejétől, szokásban volt vidéki bírósági közgyűlések tartása alkalmával, mely bírósági közgyűlést a nádor vagy a király által e czél-

A TÖRVÉNYSZÉKI FOGHÁZ BELSŐ UDVARA.

Szabolcs és
Bereg együttes
törvényszékei.

ból külön megbízott valamely királyi főtisztviselő hívott össze, s a mely bírósági közgyűlés (congregationes generales) kevés kivétellel több megye nemessége közönségének összejövételéből állott, Szabolcs vármegye, amint ezeknek a bírósági közgyűléseknek Karászon tartása említésénél már érintve volt, rendszerint Bereg vármegyével gyűlt egybe ilyen bírósági közgyűlésre. Talán felső Szabolcs vármegyének egykor a mai Bereg vármegyét képező Borsova vármegyéhez tartozása emlékét is őrzi a két vármegye nemességének a törvénytartásra való ez az egybegyűlése.

„Trina forensis
proclamatio“.

A mikor pedig a publikus helyeken való kikiáltás útján teljesített idézés volt szokásban vagy gyakorlatban, a vármegye területén a mai Karász, Demeeser és felváltva Kisvárda vagy Kálló voltak azok a helyek, melyeknek három egymást követő országos vásárain, bizonyára akkor ezeknek a helyeknek fontosabb állása és vásáraiknak népesebb volta miatt, a mai hírlapi idézést pótló kikiáltást foganosították.

Boszorkány-
perek.

Jellemző nemesak Szabolcs vármegye egykori törvénykezésére, hanem a vármegye ítélkező közönségének józan felfogására és felvilágosodottságára is, hogy noha a régi idők törvénykezési emlékei szerint ennek a vármegyének területén is folytak u. n. boszorkánypererek és bizonyára itt is hajtatnak végre elrettentő büntetések, valamint hogy Szabolcs vármegye levéltárában is bőséges számmal található a bűbájosságot űzőkre, mások megrontásával foglalatostkodó boszorkánypererekre vonatkozó akták, mégis Szabolcs vármegye régi törvénykezése elég fényes képet mutat arra nézve, hogy itt, ha voltak is boszorkány-égetések vagy karóba huzások, azok olyan régen voltak, hogy emléküik is alig maradt fenn, a megyeszerte ma is emlegetett büdi boszorkányt és annak esetét kivéve, a kiről ma is röpked a szálló ige, amennyiben a szabolcsvármegyei ember vagy asszony, akire megharagszik és nagyon házsártosnak tartja, ma is elég gyakran használja azt a hasonlatot, hogy olyan, mint a büdi boszorkány, vagy hogy égessék el, mint a büdi boszorkányt.

A vármegyében
eljáró hiteles
helyek.

Hogy a vármegyét illető törvénykezési eljárásban az egyes káptalanoknak, konventeknek s a királyság első századaiban, sőt azután több ideig egyes parochusoknak is jelentős szerep jutott, azt számos azon időbeli okiratokból tudjuk. Mint vármegyei törvénykezési vonatkozást itt csak azt említhetjük fel, hogy az érintett hiteles helyek közül, leginkább bizonyítási felvételekkel, vizsgálatokkal, legtöbbször a n.-váradai káptalan, a leleszi konvent, utána az egri káptalan voltak a törvényt látó királyok, később a nádori vagy országbírói szék által megbízva. De része volt abban kétségtelenül a vármegye területén létezett szent-mártoni (tizza-szent-mártoni) kisvárdai, beszterecezi, mihálydi, rádi kisebb kolostoroknak, sőt a bezdédi, karászi, thassi ős egyházaknak is. Így Róbert Károly egyik okiratából tudjuk, hogy bizonyos ujfalvi (ma puszta Tornynos-Páleza határában) rendezési ügyben a vizsgálattal János ajaki parochus bízott meg, aki egyszerűen borsovai alesperes volt. Hogy a borsovai alesperesi kerület a mai beregvármegyei Borsova vidékére terjedt-e ki, vagy a mai Demeeser melletti Borsova puszta képezte ennek az alesperesi kerületnek központját, annak fejtegetése nem tartozik e fejezet keretébe.

Vármegyegyű-
lések színhelye.

A törvénykezés terén a vármegyei hatóságnak előtérbe lépésével tűnik el Szabolcs vármegyében és az előbb már említett bírósági közgyűléseknek egyik-másik vidék helyén való tartása. Habár a bírósági közgyűlések helyébe lépett vármegyei közgyűlések is hosszú ideig, Szabolcs vármegyében majdnem a század végéig, szintén egyes vidéki helyeken tartattak, mely helyek közt

leggyakrabban Karász, Gyulaháza, Gáva, Rakamaz, Ramoesaháza, a múlt században Thass községek szerepelnek, bizonyára az előlülő vármegyei alispán lakó-helyét követve. Idővel mégis állandó közgyűlési helyekké Kisvárdá és Nagy-Kálló lettek, amely helyeken a vármegye két alispánja közül az egyik, a másik helyen a másik székel s ugyanitt, tehát mint az alsó és felső Szabolcs külön székhelyén tartattak meg majdnem 1848-ig az u. n. megyei nyolczados törvényszéki ülések is, a megye táblabírával.

A Kisvárdán székelő vármegyei alispánok közül, az utolsó feljegyzések szerint, nádí Krucsay Márton volt, akinek alispánságához fűződik a testvére vagy unokatestvére nádí Krucsay János feleségének, ifjabb Tolvay Borbálának pallos által a kisvárdai vár udvarán asszonyi hűtlensége miatt végrehajtott halálos ítélete.

Tolvay Borbála
pere.

Szegény ifjabb Tolvay Borbála úrasszony — Krucsay Márton és Krucsay István sógorai és az ő jóakaró fitestvérei közbelépésével — hiába engesztelte meg a Thasson 1711. szept. 7-én tartott közgyűlésen az ő hites, jó urát, tekintetes nemzetes és vitézlő nádí Krucsay János uramat és hiába fogadta 1711. szept. 11-én kelt levelében is, hogy az ő jó urához, hites férjéhez való hűségét többé meg nem szegi és ellent áll a gonoszság incselkedéseinek: Jékei Péter, ennek a vármegyének tek. bírása és jurátusa, Lasztóczy János útján 1727 évben újra inquisitióba idéztetett tekintes nemzetes Krucsay János uram ő kegyelme, az ő hűtös ura által „sok rendbeli paráznsága és ez által ne talán tán történt terhes állapotában lévő terhének elvesztése iránt való állapotjában történhetett istentelen praktikája miatt“, és miután ennek a vizsgálatnak során számos tanúnak a vallomásával az is bebizonyosodott, hogy az ő hűtös urának kisvárdai házából már az előbb említett kibékülés után 1711. decz. 20-ika táján is a rádi minorita klostomba menekült, ahonnét a férje által utána küldött Jószy Ferencz kisvárdai plébános kérésére sem akart visszatérni, hiába ígerte és biztosította a parochus úr, hogy semmi bántódása nem leszen, valamint hogy férjének Munkácson két ízben való fogsága ideje alatt Krasznay Kovács Ferencz iródeákon kívül kapitány uram Letenyei és Józsa Mihály, de meg Szentmariay Zsigmond urammal, Prinyi urfival és másokkal is gonosz praktikát folytatott és ebben az állapotjában gyakorta sírva panaszkodott az ő bűnös testének is terhes állapotjával, sőt akkor is, mikor méltóságos Károlyi Sándor generalis uram Kassára menet thassi udvarházoknál megszálla és estennet közben vendégével való mulatozása után Krucsay János uram nagyon lerészegedvén és ennek utánna szokása szerint mélyen elaludván, ágyas házukból a gyertyának eloltása után az urfi szobájába ment vala és hosszú ideig ott időze, és hogy a mikor csak Krucsay János uram Debreczenbe vagy Eszlárra ment, az ő hűtös felesége keresztet hány vala utánna és kívánta, hogy bárcsak soha se térne vissza, említett praktikái miatt, Szabolcs vármegyének Kisvárdán megtartott bírósági ülésében végre is elszentencziáztatott.

Pár évvel ezelőtt még olvasható volt Tolvay Borbálának az aktáknál ma már nem található könyörgő instanciája, melyet kivégeztetése előtt az ő oly igen megbántott hűtös urához intézett, gyakori nagy síránkozással kérvén, hogy ez egyszer még legalább életének kegyelmezzen, de Krucsay János épen ez egyszer hajthatatlan maradt s annak a pallosnak hideg pengéje, mely most már a megye múzeumának, a régi idők reliquiáinak egyik tárgyát képezi, levágta a patyolat vállak közül, melyek öleléséért, egyik tanú vallomása szerint, a vele praktikáló hosszú ideig oly igen kívánczolt vala, a szép, de nagyon bűnös asszony fejét.

Nyíregyházi
törvényszék.MEGYERY GÉZA
kúriai bíró, törvényszéki elnök.

N. Kálló tovább és utóbb egyedül maradt a vármegyei törvényhatóság székhelye. Ez a minősége tulajdonképpen csak az 1871. év végével, a közigazgatásnak az igazgatszolgáltatástól történt elválasztásával szűnt meg, a mikor a Szabolcs vármegye területén Nyíregyházán szervezett kir. törvényszék 1872. év január 1-ével itt kezdette meg működését, hogy ezután néhány évvel, 1876 évben Nyíregyháza a vármegyei hatóságnak s ezzel a közigazgatásnak is székhelye és központja legyen, a hol ma már úgy a törvénykezés, mint a közigazgatás, e monografia képei közt látható, külön székházzal bír.

A nagy-kállói régi székházhoz, melyet a Rákóczy szabadságharcz befejezésével lerontott vár után, a vármegye törvényt álló lakossága szeretett a legujabb időig várnak nevezni, nem fűződik ugyan a Krucsay Jánosné esetéhez hasonló emlékü törvénykezési eset, vagy jobban mondva az

„Kállai kettős“.

övéhez hasonló szomorú tragédia, de itt is emléket hagyott a népben maga után a kállai kettős, melynek megtanításával ma is fenyegeti a régi hírből kiesett nyíri bieskás vagy féltékenykedő legény a vetélytársát, s a mely várnak vastag falu, rostélyos ablaku börtönében bizonyára meg is tanították annak idején a kállai kettősre és el is járatták azt azokkal, a kiket oda vezetett nyugtalan vérük, a ló-zsiványság, ez a speciális magyar bűneselekmény, a mely a nyíri bocskoros nemes atyafiaknak azt az előnyt is biztosította, hogy nem húzták érte deresre, mint más nemtelen lóköttöt, vagy a már nagyobb hirt s nevet biztosító rabló betyárkodásra való hajlandóság. Hogy mi volt az a „kállai kettős“, azt a néprajzi részben mondjuk el.

Gesztely Jóska
pere.

A Zöld Marczik, Angyal Bandik, Palatinszky, vagy épen Sobri Jóska fajtájából való igazi rabló betyár utolsónak Gesztely Jóska, valódi nevén: Geszten József foglalkoztatta az 1848. év előtti nemes vármegyei törvényszéket.

Megyei levéltári feljegyzés szerint „a Geszten rablásai megvizsgálására s a büntetettek elítélésére alakított törvényszék“ Jármly Tamás, Némethy József, Ferenczy Alajos táblabírák és Horváth Pál jegyző részvételével már 1845. év óta foglalkozott Gesztely József három vármegyére terjedő bűnügyével, de csak az 1847. év őszén tartott nyolczados törvényszéken Jármly Tamás elnöklete alatt Sulyok Dániel, Baksay István táblabírák, Kállay Odön főszolgabíró, Szunyoghy Ferencz esküdt, Nagy István főügyész és Apagyi Antal helyettes jegyzőből álló fenyítő bíróság itelte el, miután Zsiros Pista rablótársa a nemes törvényszék egyik szembesítő ülésében szemébe mondta, és rá vallotta viselt dolgaikat, a miért aztán az oroszlán erejű Gesztely József, mielőtt észrevette volna a nemes bíróság, lecsavarítva kezéről a vasat, úgy ütötte arczul czinkostársát, hogy lebukott előtte.

Az 1848-iki mozgalmas időszak Gesztely József és társainak is meghozta még egyszer a szabadulást, a mikor a vármegye épen az ő vezérlete alatt eresztette szabadon a kállai vár híres rabjait, hogy ők is segítsenek a hadi élelem zsákmányolásával pusztítani a muszkát és védeni a hazát . . .

Ennek az engesztelő hivatásnak betöltése után azonban Gesztely Jóska sem sokáig élvezte visszanyert szabadságát, mert azután újra bajba és hamar kézre került, el is ítéltetett és így több ízben is volt módjában

viselni a régi vármegye nehéz lánczát abban a kállai várban, a melyben minden a régi volt még ugyan ekkor is, csak a rendszer és a bírák voltak újak és a honnan Gesztely Jóska is elkívánczozott. Több ízben sikerült is megszöknie. Ha máskor nem, hát a rabok által végzett vízfordás idején. Már az 50-es évek elején ilyen alkalmat használt fel, a mikor épen Kállay Ákosnak a kútnál talált lovára teremve, vitte el magával a vármegye csörgő lánczát. Ez a szökése azonban utolsó volt, mert Gesztely Józsefet, a ki öt vármegyéből panaszolt sok híres rablásnak elkövetését ismerte be, de mindig haragra lobbanva tagadta és tiltakozott az ellen, hogy valakit meggyilkolt volna, s a nép szóbeszéde szerint egyik társát épen azért önmaga lőtte le, mert az általuk kirabolt papot megölte, a geszterédi, akkor még sűrű, nagy erdőben utoljára is a zsandár golyója terítette le, s a zöld erdő harasztja itta be nyugtalan vérért; habár az volt is utána a nóta, a mivel akasztófára huzását kommentálja a nép ítélete, hogy:

„Gesztely Józsi temetője,
Kinn van a lába belőle,
Hideg eső esik rája,
Mégfázik a lába szára.“

Az 1848-iki időszakkal vége is szakadt úgy a nép által romantikus színbe öltöztetett rablóvilágnak, valamint a vármegye, régi szokáshoz képest az év négy időszakában tartott nyolczados törvényszék tartásának s a megyei táblán az ahhoz megválasztott és kiküldött megyei táblabírák által való bíraskodásnak, csak az 1861. évben rövid időre csillant fel még egyszer a régi világ, mert az 1867. évben visszaállított újabb alkotmányos korszak nem volt már a törvénykezésben sem a régi.

Kegyeletes emlékezésből a régi jó időnek táblabírói igazságszolgáltatása iránt, ide iktatjuk az 1847. évben megválasztott és a vármegye területén lakó táblabírák névsorát, a szerint, a mint az évnegyedes törvénynyolczadokon részt vettek feljegyzése után egybeállítanunk sikerült: Jármay Menyhért, Elek János, Bónis Károly, Fazekas László, Mikecz Pál, Uray Tamás, Ferenczy Alajos, Butkay Ferencz, Szunyoghy Rudolf, Katona Lajos, Zoltán Mihály, Erős Lajos, Inczédy György, Somossy Ignác, Lengyel Miklós, Sulyok Dániel, Jármay Tamás, Patay István, Kastal Imre, Szabó István, Apagyi Mihály, Kállay Bertalan, Fejér József, Fekésházy Mihály, Hunyady Sándor, Szentmariay Károly, Fülöp Antal, Kovács Ferencz, Kállay Manó, Bezdédy László, Rásó Lajos, Fazekas István, Palatiez Mihály, Pethó Sámuel.

A közigazgatásnak és igazságszolgáltatásnak egymástól elválasztásával még egyöntetűbbé és általános jellegűvé vált a vármegye törvénykezése más vármegyék törvénykezésével, úgy hogy az újabb időben e téren még kevesebb megyei különlegesség hozható fel.

Azonban a törvénykezésnek, a magyar előidők intézményéhez képest, újra a király által kinevezett és annak nevében ítélő bírák kezébe adásának ideje óta a megye területén gyakorolt törvénykezés szintén mutat fel megemlézésre méltó törvénykezési eseteket.

Első ezek közt, a tiszta-eszlári per elnevezés alatt, mondhatni világhírűvé lett az a gyilkossági bűnper, a melyben Scharf József, Buxbaum Ábrahám, Wolner Herman zsidó metszők a tiszta-eszlári 14 éves Solymosi Eszter ellen rituális czélből elkövetett gyilkosság miatt, Schvarcz Salamon, Braun Lipót, Junger Adolf, Lusztig Sámuel, Weiszstein Lázár, Taub Sámuel, Herskó Dávid, Grosz Márton és Klein Ignác pedig részint a gyilkosságban való részesség, részint bűnpártolás miatt voltak a vádlottak.

A végtárgyalás ebben az emlékezetes bűnperben 1883. jun. 19-én, d. e. 10 órakor vette kezdetét és jul. 31-ikével végződött. A kir. törvényszék ítélőtanácsa Korniss Ferencz akkori kir. tszéki elnök elnöklete alatt Gruden Ernő, Bussu Gusztáv tszéki bírákból, Fejér Barna pótbíróból alakult, aki a tárgyalás folyamán beteggé lett Gruden Ernőt helyettesítette, jegyző volt

1848. után.

Az utolsó táblabírák.

A tiszta-eszlári per.

LÁZÁR KÁLMÁN
kir. h. főügyész.

Simon Viktor, a vádhatóságot Seifert Ede kir. főügyészi helyettes képviselte. Szükség esetén helyettesesül Lázár Kálmán kir. ügyész szerepelt.

Érdekes a pernek az a momentuma, hogy Seifert Ede főügyészi helyettes bevezető vádbeszéde elmondása után, az elnök azzal válaszolt:

„Arra nézve, hogy az előterjesztett vádnál leginkább mentő okok használtattak, melyek főképp a védelemhez tartoznak, semmi megjegyzésem sincs.“

Az 1883. júl. 31-ike után meghozott és kihirdetett felmentő ítélet azonban nem derített fényt erre az ügyre és nem lebbentette fel azt a fátyolt, melyet az összeülő törvényszék ítékezésének hivatásául vagy ezéljaképen szép megnyitó beszédében a kir. tszék elnöke megjelölt.

A társadalmi és közgazdasági viszonyok háttérébe is bevilágító büntető pereseteket pedig az 1896—97. évek közti időben a megye területén lefolyt u. n. szociális mozgalmak szolgáltatták.

Szociálista
perek.

A magánosok, hatósági közegek elleni erőszak, a személyes szabadság megsértése, zsarolás és izgatás miatt vádolt szociálisták bűnperei közt legjellemzőbb volt az egyik község vádlottainak esete, melynek az a program vagyis tárgysorozat szolgáltatta a tárgyát, melyet az illető községbeli szociálisták a járási szolgabírói hivataltól előbb eredménytelenül kért gyűléstartási engedély megadása ezéljából terjesztettek az ottani főszolgabíró elé, mivel hogy ennek elutasító végzésében okul volt felhozva az is, hogy a tartandó gyűlés tárgyát sem jelölték meg. Megjelölték tehát és annak megadását következőképen kérelmezték:

„Van szerencsénk tudomására adni, hogy mi szabolcsmegyei (itt következik a helység neve) munkás egylet tagjai, szeretnénk óhajainkat nyilvánosan kinyilatkoztatni, u. m.

„1. a fokozatos adó behozatalát,“

„2. a független szociális reformoknak általános megalakítását stb.“

Ezek azonban a Várkonyi István lapjának révén felvett pontok. Ezután következnek csak az illetők saját pontjai.

„13. a falu végek saját tkönyvileg a községé és az urak eladták és több részét felárkolták és most a faluba vagyunk zárva, nem hogy mezei földünk volna, hanem még 1—2 malacznak vagy egy néhány libának csak az udvaron van a helye. Egyhangulag követeljük vissza.“

„És az utakat szabadítsák meg.“

„14. mert nem hogy földünk volna, hanem még ha a kemence vagy padka elnyüvik, nem vagyunk képesek megcsinálni, ha más vidékről nem hozunk egy kis tapasztó földet.“

„15. a zsidók borzasztó urak ki saját birtokán, ki haszonbérő és nagyon rosszul bánnak velünk. És anyira vagyunk, hogy ma holnap úk lesznek az urak a nagy magyar országon. Egy hangulag követeljük a kiirtását.“

„16. a szülésznőnek a mi kis községünkben fiksom fizetése van 60 forint és most minden asszonytól 2 forintot kér azon felől. És a lelkészek bérét is sokaljuk és azért sokaljuk, hogy talpalatnyi földünk sinesen. Ami kis tengerit az más földjében kapálunk, két vékát követel. És a többi szertartásért borzasztó nagy uzorát kér. És ha gabonát nem adhatunk, mert nincsen, a tengerit akkor fogadja el, ha három vékát adunk. Ha meghal valami munkás ember, 15 vagy 25 ftot kér. És ha nincsen annak a szegény embernek anyi pénze, akkor mingyár nem is megyen hozzá.“

„Nagyon kérjük az tekintetes fő szolgabíró urat méltóztassék az sok kérésünkre köztünk megjelenni.“

Ezek a pontok szolgáltatnak magyarázatot a vármegye területén olyan hamar elterjedt mozgalomhoz és ezek a pontok adhatják meg az irányt is bizonyos gazdasági és más nemű alkotásokhoz.

* * *

A nyíregyházi kir. tszék, szervezése óta harmadik elnök vezetése alatt áll. Első elnöke volt Lauka József; második Korniss Ferencz, a vármegye dadai járásának országgyűlési képviselője; a harmadik és ez időszerinti elnöke Megyery Géza kir. kúriai bírói jelleggel és ranggal felruházva.

Mostani
törvényszék
szervezte.

Megyery Géza (vasmegyeri) kir. kúriai bíró, szül. 1846. szept. 20. Kemescsén. Középiskoláit Debreczenben, Kassán, Nagyváradon elvégezvén, a jogot magánúton tanulta és 1869-ben letette az ügyvédi vizsgát. 1872-ben kir. aljársbíró lett Nagy-Kállóban, majd 1876-ban a nyíregyházi kir. törvényszékhez törvényszéki bírónak, 1885-ben pedig a nyíregyházi kir. törvényszék elnökévé nevezték ki, mely tisztségéhez 1894-ben kir. kúriai bírói címet és jelleget kapott. Az ő elnöksége alatt épült a nyíregyházi törvényszéki palota, a kisvárdai és nagy-kallói járásbíróságok épülete.

Törvényszéki bírák: Kovács István kir. tábla bírói jeleggel és ranggal, Kunfalvy István VII. rangosztályba kinevezett bíró, Dudinszky Gyula, Borbély Sándor, dr. Sarvay János, Palaticz Lajos, Mráz János, dr. Dicsőfi Sándor, Wouvermans Ferencz, Szabó László, Jakó Pál; tszéki albirák: Batory István és a bpesti büntető tszékhez most áthelyezett dr. Kállay Miklós helyére kinevezett dr. Virányi Dezső. A kir. ügyészség élén Lázár Kálmán kir. főügyészi helyettesi jelleggel és ranggal felruházott kir. ügyész áll. Alügyészek: Hrabovszky Aurél és Szikszay György.

Lázár Kálmán kir. ügyész, szül. 1845. jun. 23. Krasznán. Tanulmányait Kolozsvárt és Budapesten végezte, a hol 1870-ben ügyvédi oklevelet szerzett. 1870-ben Budapesten a kir. kúriánál segédfogalmazó, 1872-ben alügyész, 1882 óta kir. ügyész.

Van a kir. tszék s ezzel a vármegye területén 5 kir. jbiróság. A kisvárdai: Vay Péter, a ny.-bátori: Farkas Bertalan, a n.-kallói: Szabó József, a nyíregyházi: Nagy Lajos és a t.-löki: Somlyódy István kir. járásbírák vezetése alatt.

Járásbíróságok.

A kir. tszék a debreczeni kir. ítélő tábla kerületéhez tartozik.

Van a kir. tszék területén az 1898. évi állapot szerint összesen 47 gyakorló ügyvéd, a kik közül 9 Kisvárdán, 3 Nyír-Bátorban, 3 Nagy-Kállóban, 2 Tisza-Lökön, a többi Nyíregyházán lakik. Van három kir. közjegyző: egy Kisvárdán, kettő Nyíregyházán.

Ügyvédek.

Kir. Közjegyzők.

A nyíregyházi kir. tszéknél elítéltek száma az 1882. évi statisztikai adatok szerint volt 627. Ebből férfi 563, nő 64. Életkorra nézve volt, 16. éven alóli: 3 férfi; 16—20 év közötti: 44 férfi, 5 nő; 21—23 év közötti: 129 férfi, 18 nő; 24—30 év közötti: 112 férfi, 20 nő; 31—40 év közötti: 141 férfi, 14 nő; 41—50 év közötti: 115 férfi, 6 nő; 51—60 év közötti: 15 férfi, 1 nő, 60 éven felül 4 férfi; az elítéltek közt emberélet elleni büntett és vétség miatt elítélt volt összesen 22, ebből 21 férfi, 1 nő; testi sértés miatt elítélt összesen 160, ebből 156 férfi, 4 nő; vagyon elleni büntettek és vétségek miatt elítélt volt összesen 396, ebből 344 férfi, 52 nő. A vagyon elleni büntett vagy vétség miatt elítéltek nagy számával arányban áll, hogy a kir. tszéknél összesen elítéltek között volt vagyon nélküli 579, kevés vagyonnal bíró 45, vagyonos 3.

Elítéltek száma,
kora és neme.

Az utóbbi 1898. évi állapot vagy is statisztikai adatok szerint pedig volt az elítéltek összes száma 674, ebből férfi 609, nő 65; 16 éven alóli 4 férfi, 1 nő; 16—20 év közötti 82 férfi, 8 nő; 21—23 év közötti 57 férfi, 7 nő; 24—30 év közötti 144 férfi, 13 nő; 31—41 év közötti 176 férfi, 19 nő; 41—50 év közötti 100 férfi, 12, nő; 51—60 év közötti 31 férfi, 1 nő; 60 éven felüli 12 férfi, 4 nő.

A statisztikai adatoknak ez a csoportosítása azonban nem jelenti az 1882. évi állapot után a vármegyében a társadalmi közerkölesnek alacsony fokon állását, mert az 1882. évi statisztikai adatoknál számba veendő, büntető törvénykönyveinknek még az idő tájt, 2 évvel előbb történt életbe léptetése; de nem jelenti az elítélteknek 1882. és 1898. évben hasonló és nagy száma, mely szerint az összes elítélt 1882. évben 627, 1898. évben pedig 674 volt, azt sem, hogy a bűnözési hajlam a vármegye területén általában nagy, vagy növekedőben volna, mert az 1898. évben elítéltek közt foglaltatik a hatósági közegek elleni erőszak miatt elítéltek 204-re, izgatás miatt elítéltek 13-ra, magánosok elleni erőszak miatt elítéltek 37-re menő száma is, a mely számot pedig a szociális mozgalmakban résztvettek és abból folyólag elítéltek szolgáltatták. Hogy Szabolcs vármegye a társadalmi közerköles tekintetében nem áll az érintett statisztikai adatokból levonható alacsony fokon vagy épen szomorú helyzetben, azt a felhozott körülményeken kívül közvetlenül tanúsítja az is, hogy 1897. évben az elítéltek összes száma már csak 367-re rúgott.

Az új büntető perrendtartás.

A büntett vagy vétség miatt elítéltek számát az 1900. év január elsejével életbe lépett új büntető perrendtartás s még inkább a statuált esküdtbírói eljárás jövőben növelni vagy apasztani és ez úton a társadalmi erkölcsöt további fokozatossággal javítani, vagy legalább jobb színben feltüntetni fogja-e, az a jövő titka. Mi az utóbbit hiszszük.

Azonban vármegyének ezen intézmény befogadására való képességét minden esetre tanúsítja az a körülmény, hogy a vármegye területén, a kezdettel járó nehézség, vagy egyéb okok miatt, felismerhetően hiányosnak észlelt összeírás mellett is, összesen 7216 esküdtképes egyén iratott össze, akik sorából, a közszolgálatban állók teljes kihagyása mellett is, nem volt nehezére a kiszemelő vegyes bizottságnak az igazságügy miniszter által 360-ban meghatározott főlajstrombeli és 100-ban meghatározott helyettes lajstrombeli azon esküdteknek számát új választás után egybe állítani, akik az 1900. év folyamán elsőkül fognak esküdtbírói szolgálatot teljesíteni a kir. tszék.-nél négyben meghatározott esküdtbírói ülészekokban.

Magyarország igazságszolgáltatásának ez intézmény által való emelkedésével, emelkedés és újabb fejlődés előtt áll Szabolcs vármegyének, ennek az ős magyar vidéknek, helyi igazságszolgáltatása is.

AZ IDŐJÁRÁS SZABOLCS VÁRMEGYÉBEN.

Szabolcs vármegye a nagy magyar-alföldnek északi dombvidékét foglalja el (fekszik Ferrótól számítva $38^{\circ} 40'$ és $40^{\circ} 1'$ keleti hosszúság, $47^{\circ} 31'$ és $48^{\circ} 28'$ északi szélesség körei között). Időjárás tekintetében az alföldi jelleghez tartozik, hogy erős telek és forró nyarak nem tartoznak a ritkaságok közé. A tavasz csak kivételesen vesz természetes átmenetet a nyárba; rendszerint majd megnyúlt télnek tekinthető, majd meg korai nyár természetű. Legszebb évszaka e vidéknek az ősz, kivált szeptemberi és októberi része, ha az időelőtti esőzések el nem rontják.

Fekvés és jelleg.

Az időjárás pontos meghatározásához szükséges és az egész vármegyére arányosan szétosztott megfigyelő hálózat nálunk nem található; mert az időjárás minden tényezőjének rendszeres és huzamosabb megfigyelése és följegyzése csakis a vármegye ez időszerinti székhelyén, Nyíregyházán történt és történik; míg a többi észlelőhely kizárólag a légköri lecsapódások mennyiségének és napjainak följegyzésére szorítkozott; néhány helyről egy pár évben hőmérsékleti és szélirányra vonatkozó megfigyelések és följegyzések is találhatók.

Megfigyelő helyek.

Az időjárás egyes elemeinek tárgyalásánál tehát csakis a nyíregyházi meteorológiai állomásnak, most már 28 éven át — egy évi (1878.) megszakítással — folytatott megfigyeléseit és adatait vehetjük alapul, mely észlelőhely úgy tengerszín feletti 117 méternyi magasságánál, mint központi (keleti hossza $39^{\circ} 23'$, északi szélessége $47^{\circ} 57'$) fekvésénél fogva erre igen alkalmas is.

Nyíregyházi meteorológiai állomás.

Legfontosabb tényezője az időjárásnak a *hőmérséklet*, melynek a székhelyre s így a vármegye középtájára vonatkozó, húsz évi megfigyelésekből levezetett havi és évi átlagos értékeit a m. kir. orsz. meteorológiai intézet „Évkönyvei“ nyomán ezekben adjuk:

jan.	febr.	márcz.	ápril	máj.	jun.	jul.	aug.
$-3^{\circ}50'$ C.	$-1^{\circ}90'$ C.	$3^{\circ}66'$ C.	$10^{\circ}60'$ C.	$15^{\circ}20'$ C.	$19^{\circ}30'$ C.	$21^{\circ}30'$ C.	$19^{\circ}90'$ C.
	szept.	okt.	nov.	decz.	év		
	$15^{\circ}40'$ C.	$9^{\circ}70'$ C.	$3^{\circ}30'$ C.	$-2^{\circ}10'$ C.	$9^{\circ}20'$ C.		

tehát a vármegye középrészének évi középhőmérséklete $9^{\circ}20'$ C és ez adat megfelel a hatvanas évekből való Dove-féle meghatározásnak is, a mennyiben a 10° C isotherma (egyenlő évi középhőmérsékletű helyeket összekötő vonal) valamivel délre vonul el a vármegye területe alatt. Az egyes hónapoknak és az évnek valódi középhőmérsékletét az utóbbi 8 év észlelési adatainak fölhasználásával a következőknek találjuk:

Évi középhőmérséklet.

jan.	febr.	márcz.	ápr.	máj.	jun.	jul.	aug.
—3·8° C.	—1·9° C.	4·0° C.	10·5° C.	15·7° C.	19·4° C.	21·5° C.	20·3° C.
	szept.	okt.	nov.	decz.	év		
	15·8° C.	10·3° C.	3·4° C.	—1·7° C.	9·4° C.		

e módosult számok magyarázata az, hogy az utolsó 8 évben a hőmérő elhelyezésében, a megfigyelés idejében és az észlelő személyében változás állott be.

Az évszakoknak közép hőmérsékleteit az említett 28 évi időközről a következő adatok világítják meg:

téli:	tavaszi:	nyári:	ősz:
—2·4° C.	10·1° C.	20·4° C.	9·8° C.

tehát vármegyénk közép részének isochimena vonala — 2·4° C és isotherma vonala pedig 20·4° C (amaz téli, emez nyári egyenlő hőmérsékletű helyeket összekötő görbe). — Az évszakok beosztása a meteorológiában nem a szokásos csillagászati, hanem téli hónapok: december, január, február és nyáriak: június, július, augusztus egész hónapok, tehát a meteorologiai évszakok 3 héttel előbb kezdődnek, mint a csillagászatiak.

Följegyzésre méltó azon határoknak kijelölése, melyek között az egyes hónapokban és években a hőmérséklet változott, vagyis a hőmérséklet ingadozása; de itt természetesen csak a megfigyelés idejébeli hőmérsékletről lehet szó; mert abszolút maximális és minimális adatok csak az utolsó 6 évről állanak rendelkezésünkre. E táblázat a legnagyobb, legkisebb és közepes ingadozást és a két elsőnek idejét mutatja:

	jan.	febr.	márcz.	ápr.	máj.	jun.	jul.	aug.	szept.	okt.	nov.	decz.	Év.
L. nagy.	31·2	28·6	38·2	27·0	33·2	24·2	23·5	24·3	30·0	30·4	29·4	29·8	60·8
Év . . .	1888.	1871.	1890.	1885.	1886.	1873.	1873.	1872.	1871	1890.	1873.	1871.	1888.
L. kis .	14·6	11·5	14·0	15·2	15·4	14·3	14·7	13·0	13·8	15·7	14·7	11·0	44·0
Év . . .	1882.	1872.	1894.	1883.	1894., 1895.	1894.	1892.	1891.	1893.	1896.	1872.	1881.	1882.
Közepes	20·4	19·9	23·6	20·6	21·0	18·8	18·9	18·7	21·4	22·2	20·9	21·2	51·4

A 28 évi egész időköz legnagyobb ingadozása 65·3° C; a legnagyobb havi ingadozás márczius, a legkisebb december hóban fordult elő. Az átlagos ingadozás legnagyobb volt márczius, legkisebb augusztus és június hónapokban; legtágabb a tavaszi, legszűkebb a nyári hónapokban. Álljanak még itt a 28 évi idő alatt a megfigyelés idején 7, 2, 9, illetőleg újabban 8, 1, 8 óraker havonként talált határértékek vagyis maximumok és minimumok és azoknak idejei:

	jan.	febr.	márcz.	ápr.	máj.	jun.	jul.	aug.	szept.	okt.	nov.	decz.	év
Max. . .	11·2	13·3	23·3	29·0	33·2	33·7	36·7	35·5	33·8	26·4	20·2	15·0	36·7° C
Év, nap.	1873. 21.	1871. 27.	1872. 31.	1876. 23.	1872. 20.	1873. 25.	1873. 14.	1872. 2.	1871. 6	1888. 3.	1873. 4.	1872. 2.	1873. 14/VII.
Min. . .	—23·6	—24·5	—15·0	—0·6	—1·6	8·8	11·8	8·6	1·8	—5·8	—15·6	—24·0	—28·6 C
Év, nap.	1888. 2.	1880. 8.	1890. 5.	1875. 14.	1880. 7.	1898. 2.	1884. 21.	1885. 20.	1875. 26.	1890. 24.	1884. 26.	1871. 28.	1888. 2/I

E táblázatban található határértékeknél az abszolút (valóságos) maximum és minimum értékei kétségtelenül nagyobbak, illetőleg kisebbek voltak; mert a szélső értékek rendszerint nem a megfigyelés idején mutatkoznak, hanem a minimális értékek a hajnali órákban, a maximális értékek pedig délután 2—3 óra között, olykor később is. — Az 1893—1898. hat évi időközből a maximum és minimum hőmérők szélső értékei ezek voltak: 35·0° C 1894. július 15. és 1896. július 30-án; — 25·5° C 1893. január 14-én; ezen időközben a megfigyelés időbeli maximum 33·9° C volt 1895. július 24-én, a minimum pedig — 24·4° C volt 1893. január 14-én; mint látjuk, csakis az abszolút minimum esett össze időben az észlelt minimummal, de

annál 1° C-al mélyebben áll; míg az absolut maximum az észlelt maximumtól — ugyanazon különbség mellett — egészen különböző időben jelentkezett.

Az eddig megállapított hőmérsékleti viszonyok a megye székhelyére, tehát középtájjára vonatkoznak; hogy mennyiben érvényesek azok az egész vármegye területére, döntsék el még néhány észlelő helynek, bár nem mindig teljes, havi és évi valódi (24 órai) középértékei, melyeket összehasonlítás czéljából, a székhely megfelelő havi és évi középértékei mellé állítunk, amint itt következik:

Hőmérsékleti viszonyok a vármegye területén.

év	h e l y	jan.	febr.	márcz.	ápr.	máj.	jun.	jul.	aug.	szept.	okt.	nov.	decz.	évi
1893.	Nyírbátor..	-11.3	-1.6	4.3	9.4	15.3	18.7	—	19.6	15.5	12.8	4.0	0.8	—
„	Nyíregyháza	-11.2	-1.8	4.2	9.1	16.6	19.0	21.4	19.8	15.8	12.3	4.2	1.0	9.1°C
1892.	Nyírbátor ..	-3.0	0.1	4.0	11.4	16.9	20.4	19.9	22.9	19.6	11.7	1.7	-5.5	10.0°C
„	Nyíregyháza	-3.1	-0.5	3.8	11.7	17.1	20.7	21.2	23.2	20.1	12.4	2.2	-5.5	10.3°C
1891.	Nyírbátor...	-5.7	-5.6	4.5	8.4	18.8	18.1	21.0	20.0	16.6	12.3	4.6	1.0	9.4°C
„	Nyíregyháza	-6.2	-5.6	3.6	8.6	19.2	19.1	21.6	20.4	16.8	12.6	4.8	0.9	9.6°C
1890.	Polgár... ..	-2.3	-2.8	5.3	11.7	17.8	17.6	22.4	24.1	15.1	9.2	5.3	-3.1	10.0°C
„	Nyírbátor..	-2.3	-2.0	5.8	11.8	17.0	17.2	21.9	23.9	14.6	9.4	6.3	-1.8	10.2°C
„	Nyíregyháza	-2.0	-3.1	5.6	11.8	17.9	17.7	22.3	23.6	14.4	8.4	5.4	-2.9	9.9°C
1888.	Tardos	-9.3	-5.4	2.3	9.1	14.4	17.4	17.8	18.0	15.2	7.6	-0.7	-1.3	7.1°C
„	Nyíregyháza	-9.0	-5.1	3.7	9.5	15.6	19.0	19.5	19.5	15.9	8.4	0.2	-1.1	8.0°C
1885.	Kisvárdá ...	-2.7	1.0	5.3	12.8	15.1	21.2	21.2	17.7	15.7	10.7	3.6	-4.6	9.8°C
„	Nyíregyháza	-2.8	0.9	5.0	12.3	13.7	20.3	20.7	17.9	16.1	10.8	4.4	-4.2	9.6°C
1884.	Kisvárdá ..	-4.4	0.8	5.2	8.4	16.6	16.8	21.5	17.8	16.1	8.7	0.2	-0.5	8.9°C
„	Nyíregyháza	-3.0	0.8	4.7	8.6	16.2	17.1	20.5	18.0	15.5	8.4	-0.1	-0.1	8.9°C
1883.	Kisvárdá ...	-3.8	-0.7	—	7.5	16.3	21.1	22.0	19.4	16.1	10.1	3.6	-2.3	—
„	Nyíregyháza	-3.1	-1.5	0.3	7.5	15.7	20.0	21.3	19.2	16.2	10.0	3.7	-2.0	9.0°C
1882.	Kisvárdá ...	-1.1	0.1	8.3	12.2	16.1	17.5	21.3	17.4	16.9	9.7	4.2	1.1	10.3°C
„	Nyíregyháza	-0.5	-0.6	8.0	11.0	15.3	17.8	22.3	18.0	16.5	10.0	4.6	1.5	10.3°C

Megjegyzendő, hogy az 1890. évbéli három hely adatai nem a valódi, hanem az észlelésből közvetlenül levezetett középértékek. Mint az itt közölt táblázatos kimutatásból kivehető, úgy a havi, mint az évi közepes hőmérsékletekben van ugyan esetenként némi eltérés; de nagyban és egészben a székhely hőmérsékleti viszonyai az egész megyére érvényesek; még szembe-szökőbbé válik e tény akkor, ha a szomszéd vármegyék hosszabb észlelési sorozattal bíró helyeinek hőmérsékleti viszonyaival teszszük az összehasonlítást.

A vármegye időjárását másodsorban a légköri csapadék-viszonyok határozzák meg.

Légköri csapadék-viszonyok.

Míg a hőmérsékletre vonatkozó viszonyok meghatározásánál a székhelyen kívül négy hely följegyzéseire támaszkodhatunk, addig a csapadék-viszonyokat a székhely 28 éves sorozatán kívül hét megfigyelő helynek 1—11 évre terjedő, olykor nem teljes följegyzéseiből kell megállapítanunk. Álljanak itt első sorban a megfigyelő helyek magassági viszonyai, évi átlagos csapadékmennyiségei, évi átlagos csapadékos napjai és az észlelt napi (24 órai) maximális csapadékmennyiségek a következő táblázatban:

Észlelő hely	Tengerszín feletti magasság	Hány évről	Évi átlag	Napok száma évi átlagban	24 óra alatt legtöbb	Mikor ?
Balkány	148 m.	7	539 mm.	86	62 mm.	1891. jul.
Karád	106 m.	6	558 „	107	65 „	1893.
Kisvárdá	123 m.	11	607 „	94	63 „	1882. okt. 12.
Nyírbátor	—	7	605 „	94	29 „	1891.
Nyíregyháza	117 m.	27	624 „	114	61 „	1891. jul. 25.
Polgár	98 m.	7	570 „	—	—	—
Tardos	103 m.	1	620 „	137	39 „	1888.
Tiszalök	100 m.	7	570 „	92	—	—

E táblázat tanúsága szerint a vármegye területén a 600 milliméteres évi isohyetes (egyenlő esőmennyiségű helyeket összekötő vonal) vonul keresztül s egyre-másra a csapadékos napok száma 100-ra tehető. Hogy a vármegye területén szétszórta levő megfigyelő helyek csapadék-mennyiségei havonként mily változatosságot mutatnak, álljon itt az 1892. év csapadékviszonyainak kimutatása, mint olyan, melyben hézag nincs:

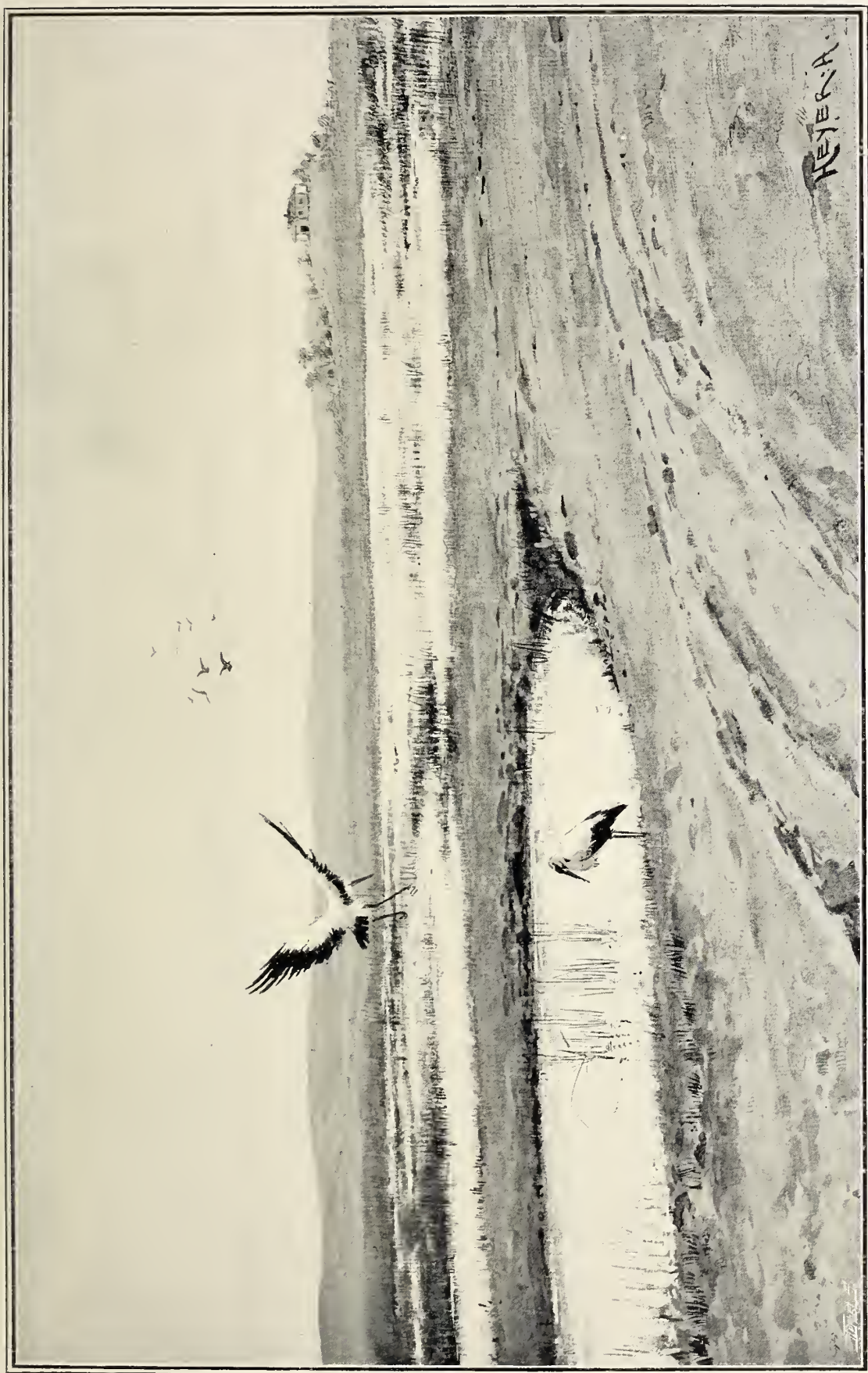
Észlelő hely	jan.	febr.	márc.	ápr.	máj.	jun.	jul.	aug.	szept.	okt.	nov.	decz.	évi
Balkány . . .	73	40	24	39	34	87	48	4	27	64	10	41	491 mm
Karád	51	41	32	33	69	84	37	63	52	64	14	34	574 „
Kisvárdá . . .	58	57	29	46	48	98	51	33	50	53	17	55	595 „
Nyírbátor . . .	80	46	37	46	42	100	55	39	39	65	20	38	607 „
Nyíregyháza	55	46	32	29	39	102	48	32	74	62	17	52	588 „
Polgár	43	45	16	64	80	103	33	52	72	58	10	40	616 „
Tiszalök	60	34	51	36	57	109	32	71	32	61	10	48	601 „

Mint látható, legjobban egyeznek az október havi csapadékok mennyiségei, míg a többi hónapokban kisebb-nagyobb az ingadozás a különböző helyek csapadék-mennyiségei között; de ezt általános szabályul kimondani nem lehet, mert bizony nagy eltérések találhatók a különböző évek csapadék-mennyiségeiben. Az egyes helyek évi csapadék-mennyiségének különbsége olykor 200 mm-t is meghalad; de az adatokat szolgáltató évek száma is sokkal csekélyebb, semhogy az egyes helyek csapadék-mennyiségei szoros kapcsolatba volnának hozhatók. — Legnagyobb évi mennyiséget találunk Kisvárdán az 1882. évben 958 mm-t 79 napról, a mikor is hazánk északi részén legnagyobb részt 1000 mm. fölött volt az évi csapadék-mennyiség; meglepő, hogy ugyanazon évben Nyíregyházán csak 728 mm. volt az évi összes csapadék, míg a közel Debreczen is a kérdéses évben 1123 mm-t jegyzett.

Ide iktatjuk most Nyíregyháza 27 évi havi közepeit, havi maximumait és minimumait az évekkel együtt, a havi átlagos csapadékos napokat és az egyes hónapok napi maximumait az idő megjelölésével, végül az évek átlagait és szélsőségeit a mint következők:

Csapadék viszonyok Nyíregyházán.

	jan.	febr.	márcz.	ápr.	máj.	jun.	jul.	aug.	szept.	okt.	nov.	decz.	évi
Közép . . .	30	27	39	51	60	88	77	53	49	61	46	42	624 mm
Max. . . .	67	78	73	154	113	182	242	126	150	117	119	119	758
Ideje . . .	1895.	1879.	1889	1898.	1898.	1881.	1891.	1896.	1876.	1894.	1871. 1893.	1874.	1879.
Min. . . .	1	0	8	4	12	40	12	16	6	4	10	6	502
Ideje . . .	1882.	1890.	1875.	1893.	1884	1882.	1887.	1897.	1891.	1876.	1897.	1893.	1886.
Csap. napok átlagban	10	7	10	9	10	12	10	7	7	10	9	11	114
Napi max.	17	25	36	32	58	58	61	36	53	51	30	23	61
Ideje . . .	1892. 12. 1879. 10. 1895. 25.	1889. 4.	1898. 30.	1876. 27.	1891. 25.	1872. 29.	1876. 8	1882. 12	1889. 29.	1874. 17	1891.		

Nyíri részlet Szt-György-Ábrány és Martonfalva között

A táblázat szerint a hónapok átlagos csapadék-mennyiségében februártól kezdve fokozatos emelkedés mutatkozik a júniusi kulminaezióig, innen a fokozatos esökkenést februárig csak az októberi másodlagos kisebbszerű maximum szakítja meg. Ezen táblázatban mutatkozó törvényszerűség nem kizárólagos sajátja a székhelynek, hanem érvényesül a többi észlelő helyen is; ime a többi hely havi közepi így alakulnak a kevés számú évek adataiból:

Havi közeppek.

Észl. hely	jan.	febr.	márcz.	ápr.	máj.	jun.	jul.	aug.	szept.	okt.	nov.	decz.
Balkány .	48	28	27	34	51	65	69	53	35	44	47	38
Karád .	31	21	30	39	57	74	87	65	28	59	44	39
Kisvárdá .	30	11	31	42	45	81	82	56	37	80	66	46
Nyírbátor .	59	29	29	45	50	58	65	54	36	53	49	48
Polgár .	41	23	24	44	48	80	68	58	36	60	53	36
Tiszalök .	37	20	32	50	51	72	58	58	36	63	48	44

E tábla szerint némely hely főmaximuma júliusra esik, és valamenynyinél szeptember hóban másodlagos minimum jelentkezik, a fő minimum Balkánynál átmegy márczius havára, nemkülönben a másodlagos maximum novemberre húzódik át.

E helyen említhető, hogy a megye székhelyén 1874. óta, 1878. év kihagyásával, az 1898. év végéig 619 havas nap volt, tehát átlagban 26 havas nap jut egy évre. Ugyanezen időközben jégeső 54 napon fordult elő, tehát átlagosan kettő egy évben. A följegyzések tanúsága szerint 577 napon volt zivatar, vagyis évenként átlagosan 24 nap fordul elő a megye közepén égiháboru. Emberhalált és tűzveszedelmet okozó villámesapások fordultak ugyan elő úgy a székhelyen, mint a vármegye távolabbi részein; de gyakoriaknak ezen elemi csapások nem mondhatók. A jégverés okozta károk közül följegyzésre méltó az 1891. július 5-iki, mely alkalommal a vészterhes felhő Nyíregyháza nyugati határán vonult át széles sávban.

Hó, jég, zivatar, villám.

A levegőnek nedvességét a térfogat-egységben foglalt vízpárák súlya határozza meg, ezen súlyt a levegő abszolút páratartalmának nevezzük; a meteorologia a levegő páratartalmát nem a vízpárák abszolút súlyával, hanem a vízpárák nyomásával (higanyoszlop mm.-ekben kifejezett magassága) és a relatív páratartalommal fejezi ki, mely alatt a létező és lehetséges párák súlyainak vagy nyomásainak 100-zal szorozott viszonyszámát értjük. Ilyenmü adatokkal csakis a székhely 27 évi és Kisvárdá 4 évi megfigyeléseiben találkozunk. A közepes értékek havonként és évenként ezek:

Levegő nedvessége.

		jan.	febr.	márcz.	ápr.	máj.	jun.	jul.	aug.	szept.	okt.	nov.	decz.	évi
Nyíregyháza	pára-nyomás százalékos nedvesség	3.3	3.6	4.9	6.8	9.5	12.2	13.5	12.6	10.3	8.8	5.4	3.9	7.8
„	„	91	88	78	70	69	71	69	70	76	83	87	91	78%
Kisvárdá	pára-nyomás százalékos nedvesség	3.4	4.2	5.7	7.5	10.3	12.5	14.5	12.8	11.3	8.2	5.3	4.0	8.6
„	„	89	88	76	70	67	69	69	75	78	84	89	93	79%

Mint látható, a párányomás a százalékos relatív páratartalommal fordított arányban változik; de a maximális nyomás Kisvárdánál már nem található a minimális relatív páratartalommal; Nyíregyházán pedig a minimum a relatív páratartalomban május és július hónapokban jelentkezik. A megfigyelés idején a legkisebbnek följegyzett relatív légnedvesség 22 százalék volt 1894. márczius 31-én és 1895. április 10-én. Nedves téli reggeleken és esteiken, kivált nagy ködben a légnedvesség foka 100, vagyis ilyenkor a levegő telítve van párákkal.

Felhőzeti
alakulás.

A felhőzet eloszlására nézve ismét csak két hely megfigyeléseit vehetjük alapul és csakis az észlelések idejebeli borulati viszonyokról lehet szó. A felhőzetet 0—10 fokokkal jelöljük, midőn 0 teljes felhőtlen égboltot, 10 pedig egészen borított eget jelent, a közbe eső számok az égbolt felhővel borított tizedrészeit jelentik; de csakis szemmértékkel való meghatározás nyomán. Nyíregyháza 27 évi havi közepi, havi maximumai és minimumai az idő megjelölésével, az évi közép- és szélső értékek, továbbá Kisvárdra 3 évi közepi ezek voltak:

	jan.	febr.	márcz.	ápr.	máj.	jun.	jul.	aug.	szept.	okt.	nov.	decz.	évi
Nyíregyh. köz.	6.5	5.7	5.1	5.0	4.8	4.6	3.9	3.6	3.9	5.2	6.4	6.9	5.2
„ max.	8.7	7.6	7.4	7.4	6.4	6.6	6.3	5.0	5.9	7.3	8.0	8.4	6.0
Ideje . . .	1873.	1879.	1897.	1898.	1887.	1894.	1897.	1896.	1889.	1881.	1874.	1876.	1897.
Nyíregyh. min.	3.2	2.4	2.4	3.0	2.7	1.9	2.2	2.0	2.0	2.6	4.2	5.0	4.5
Ideje . . .	1885.	1890.	1880.	1876.	1884.	1877.	1873.	1890.	1874.	1876.	1877.	1873.	1885.
Tardos 1888.	3.2	5.7	6.7	4.7	4.4	4.0	5.3	3.7	3.4	4.3	5.4	7.3	5.2
Nyíregyh. 1888.	6.5	5.3	5.9	4.7	3.6	3.6	4.8	3.8	2.7	4.2	4.8	7.2	4.8

E kimutatás szerint a székhely felhőzeti alakulásában azon természetes rend mutatkozik, hogy a borulat az év elejétől augusztus hóig folyton csökken, innen pedig december hóig fokozatosan emelkedik, hol is kulminációját éri el. E szabályszerűség első tekintetre a csapadékok mennyiségében föltüntetett szabálylyal ellentmondásban látszik lenni, a mennyiben a legbővebb lecsapódású hónapok nem a legborultabbak; de nem szabad megfeledkeznünk a nyárnak azon ismeretes sajátosságáról, hogy derült reggelre, délre bő lecsapódású zivatar, olykor zuhogó záporral és rá ismét derült este következik; továbbá a téli időjárás ismeretes borongós, csapadék nélküli természetéről. — Tardos és Nyíregyháza egy évi, egymás mellé állított, felhőzeti viszonyai tanúsítják, hogy a vármegye távolabbi helyei is egészben véve megegyező viszonyokat mutatnak.

Szelek.

A szelek uralkodó irányára tulajdonképen csak a nyíregyházi följegyzésekből vonhatunk következtetést; azért adjuk itt a nyíregyházi napi hármas följegyzések eredményeit évi átlagos összegekben 24 évről; mert az észlelési sorozat három első évről csakis százalékos kimutatások vannak a szélirányokról, még pedig elkülönítve az 1874—1890. és 1891—1898. évi megfigyelések adatait, azon okból, hogy az eredményekben mutatkozó különbségeket a szélzászló helyének és a megfigyelő személyének változásában kereshessük:

	É.	Ék.	K.	Dk.	D.	Dny.	Ny.	Ény.	Szél csend	Észlelések száma
1874—1890. évi átl.	189	181	71	61	109	148	84	34	218	1095
1891—1898. évi átl.	89	348	22	71	41	255	51	27	191	1095
1874—1898. évi átl.	139	265	46	66	75	202	67	30	205	1095

Mint ezen összeállítás mutatja, az első 16 évben az északi szelek fordultak elő legnagyobb átlagos számmal; közel állt ezekhez az északkeleti szelek közepes száma; a két előbbinél kisebb, de a többinél jóval nagyobb számban volt délnyugati szél; tehát e három irányu szél volt az uralkodó. — Az utolsó nyolcz év szelei között két irány: az északkeleti és a délnyugati az uralkodó; minthogy az egész 24 évi átlagos értékek között is e két irány fordul elő legnagyobb számmal, kimondhatjuk azon szabályt, hogy a vármegye székhelyén és középtáján az északkeleti és délnyugati szelek az uralkodók. Az észlelt szélirányok százalékos megoszlása ez:

É. 16%	Ék. 30%	K. 5%	Dk. 7%	D. 8%	Dny. 23%	Ny. 8%	Ény. 3%
-----------	------------	----------	-----------	----------	-------------	-----------	------------

A mi a szél erősségét illeti, erre nézve a következő tényekkel számolhatunk be: szélesend az észlelés idején átlagosan 19% észleltetett; a viharos szelek napjainak átlagos száma 17 volt évenként; csakhogyan volt év 38 viharos széllel (1890.) és volt olyan (1896.), melyben csak 7 napon fordult elő viharos szél. Erős szelek, a 0–10 fokozat szerint, 4–5 erővel, természetesen nagyobb számmal fordultak elő; de a viharok közé csak az 5 foknál erősebbek soroltattak. Az utolsó 8 év (1891–1898.) szélerőssége a napi hármas megfigyelésre egyenletesen elosztva 1·8 fokot tett ki. A viharos szelek majdnem valamennyien északi irányúak, kivált ha tartósabbak; kivételesen délnyugatiak is fordulnak elő. A zivatarokat megelőző vagy kísérő viharos szelek irányára ezen észrevétel nem áll, mert ezek különböző irányokból jöhetnek.

Állítsuk még Tardos 1888. évi szélmegfigyeléseit az ugyanazon évi nyíregyháziak mellé, mint következők:

	É.	Ék.	K.	Dk.	D.	Dny.	Ny.	Ény.	Szélesend	Viharos nap
Tardos	91	310	49	22	64	164	57	31	310	17
Nyíregyháza	176	155	38	53	156	175	91	45	209	25

Itt már az uralkodó szélirányok újra az északkeleti és délnyugati irányok; de ugyanakkor Nyíregyházán az északi és déli szelek is számosak.

A légnyomásbeli viszonyokra pontos adatokat találunk Róna Zsigmondnak a közelmúltban megjelent: „A légnyomás a magyar birodalomban“ című munkájában; igaz, hogy vármegyénkből ismét csak Nyíregyházáról van szó; de a munkában közölt évi és havi isobar (egyenlő légnyomású helyeket összekötő vonal) térképek a vármegye légnyomásbeli viszonyait is megvilágítják. E munka nyomán a Nyíregyházán 112·99 méternyi tengerszín feletti magasságban elhelyezve volt barometer 30 évi középértékei ezek:

	jan.	febr.	márcz.	ápr.	máj.	jun.
Eredeti magasságban:	754·8	753·6	749·3	749·1	749·7	749·6 $\frac{m}{m}$
Tengerszínre vezetve:	766·3	764·9	760·4	760·0	760·3	760·1 $\frac{m}{m}$
	jul.	aug.	szept.	okt.	nov.	decz.
Eredeti magasságban:	749·8	750·3	752·2	752·3	753·2	751·4 $\frac{m}{m}$
Tengerszínre vezetve:	760·2	760·8	762·9	763·2	763·5	762·2 $\frac{m}{m}$
	évi					

Az első isobar térkép szerint a megye területén az évi közép-légnyomás tengerszínre átszámítva 762·2 és 762·3 mm. között van s az isobarok helyzete érthetővé teszi azt is, hogy vármegyénkben az északkeleti és délnyugati szeleknek kell uralkodóknak lenniök.

A légnyomás havi középértékeiben azon törvényszerűség jelentkezik, hogy az április havi minimumtól lassu emelkedés mutatkozik a január havi maximumig, innen pedig rohamosan csökken a havi középérték április hóig; e mellett havonként is nagy ingadozás mutatkozik a barometer-állásokban. Az évi átlagos ingadozás 37·4 mm-t tesz ki; a maximális évi ingadozás 43·8 mm. 1890. évben, a minimális 30·0 mm. 1877. évben volt. A leolvasott legmagasabb barometer állás 773·5 mm. 1886. február 9-én, a legmélyebb 727·9 mm., 1890. november 24-én volt, tehát a 28 évi ingadozás Nyíregyházán 45·6 mm. volt, mely az évi maximumnál 1·8 mm.-rel nagyobb.

A meteorológiai megfigyelések vármegyénkben Nyíregyházán már az 1866. évben kezdődnek, midőn azoknak vezetését a bécsi központi meteorológiai intézettől küldött műszereken Bánhegyi István tanítóképzőintézeti igazgató veszi át és 3 éven keresztül megszakítás nélkül folytatja. Egy évi (1869.) szünetelés után a műszerek kezelését és az őszi meteo-

Légnyomásbeli viszonyok.

Nyíregyházi észlelő hely.

orologiai tényezőkre kiterjedő észlelést *Habzsuda* Dániel ág. hitv. evang. tanító veszi át az 1870. év elején, ki észleléseit ezen évről, valamint Bánhegyi is az előbbeni 3 évről, feldolgozás végett a bécsi meteorologiai intézetnek küldi föl. — Az 1871. évtől kezdve az észlelés eredményeit már a fővárosban föllállított orsz. meteorologiai intézet veszi át földolgozás végett. Észleléseit *Habzsuda* D. 21 éven át, elbetegesedéséig folytatja; de az 1878. évben vagy nem folytatja a megfigyeléseket, vagy legalább azokat föl nem terjeszti; mert az évkönyv megjegyzése szerint Nyíregyháza működését beszüntette.

Az 1890. év december havában — miután időközben a tanítással is fölhagyott — baja annyira erőt vett rajta, hogy a megfigyelést teljesen — az őt gondosan ápoló — felesége és leánya veszik át és viszik két hónapra keresztül magukban az észlelést és följegyzéseket, mibe őket *Habzsuda* hihetőleg régen bevezette. 1891. február 7-én dr. Konkoly Miklós igazgató úr intézkedése folytán a meteorologiai műszerek *Habzsuda* lakásáról, az elemi iskola épületéből a főgimnázium régi épületének emeletén lakó *Mészáros* Ferencz tanárhoz kerülnek, ki a megfigyeléseket azon nap estéjén megkezdí s azóta megszakítás nélkül folytatja; de a meteorologiai intézet igazgatójának beleegyezésével nem a szokásos 7, 2, 9; hanem 8, 1, 8 órai terminusokban észlel. A *Habzsuda* kezelése alatt álló és még Bécsből származó párisi vonal beosztású barométert az orsz. intézet 1891. év végén milliméteres beosztású barométerrel cserélte ki; két hóig mindkét barométeren párhuzamosan történt a leolvasás.

A többi észlelő helyek.

A vármegye többi észlelő helyei a következők: 1. Balkányban 1890. évtől kezdve a m. kir. postahivatal folytat esapadék-megfigyeléseket. 2. Karádon 1890-től 1895. évig *Cehlár* János zsilip-felügyelő méri a esapadékokat. 3. Kisvárdán 1881. év második felében *Bausch* Ferencz vasúti tiszt, 1882. évben *Jendt* Ottó és *Schwalb* Adolf vasúti főnökök, 1883., 1884., 1885. években *Schwalb* Adolf v. főnök voltak az észlelők, még pedig a légnyomáson kívül a többi tényezőre vonatkozólag adtak itt-ott hézagos megfigyeléseket. 1890. óta a m. kir. postahivatal végez esapadék-méréseket. 4. Nyírbátorban 1890. évtől fogva a m. kir. postahivatal hőmérsékletet és esapadékokat jegyez. 5. Polgáron 1890. óta a m. kir. postahivatal esapadék-mérést végez, az első évből hőmérsékletet is találunk. 6. Tiszalökön 1890. évtől kezdve a m. kir. postahivatal esapadékot mér. 7. Tardoson 1887. év végén kezdi meg az észlelést *Hegyfok*y Kabos róm. kath. plébános, az 1888. évről teljes munkát végez minden elemre kiterjedő gondos és buzgó megfigyeléseivel; de már a következő évben távozik e helyről, hogy más megyében legyen a meteorológiának buzgó munkása; megyénkből való távoztával Tardoson nem akadt művének folytatója.

SZABOLCS VÁRMEGYE ÁLLATVILÁGA (FAUNA).

a visszaképzeljük azokat az idöket, mikor a kultúra vidékünknek régi, természetes báját még nem törölte le, be kell látnunk, hogy sok érdekes adat ment veszendöbe a tudományra nézve állat- és növény-terményeinket illetöleg. Ma már csak halvány sejtelmünk lehet arról, hogy mi volt itt addig, míg az ember nem vette el kenyerét eltünt vizeink birodalma lakóinak, hogy a tözegből humust formáljon és a rajta hasított barázdában kenyeret termeljen.

Minden letünö évtized egy-egy lépcsöfokot bont le a jövendö kutatói elöl, épen ezért csodálatos és sajnos, hogy alig van gyűjtemény, irodalmunkban alig van adat vagy tanulmány faunánk és flóránkra vonatkozólag. Ez az oka, hogy e sorok írója szorgalmasabb gyűjtö tanítványai segítségével mellett majdnem kizárólag a saját megfigyelésére és tapasztalatára volt utalva az úttörö munkában, melynek czélja — habár általános vonásokban is — a kiterjedt Szabolcs vármegye állatvilágát ismertetni.

A tartózkodó helyekről oly bővebb leírást, a minö a vidéki faunák és flórák összeállításánál szokásos, nem adunk, mert a vármegye részletes leírása egyrészt nem növelné az áttekintést, másrészt pedig meg sem férhetne a monografia keretébe. Az ismeretes fajok latin nevét mellöztük.

A) EMLÖSEK. MAMMALIA.

Rovarevök. Insectivora. Sündisznó. Erdei cziczkány. Népünk gözünek nevezi. Vizi cziczkány, vizes árkokban. Közönséges cziczkány. Közönséges vakondak.

Emlösök.

Chiroptera. Denevérek. Közönséges, kései éjjelezö, nagyfülü denevér.

Rosores. Rágcsálók. Közönséges ürge. A legelön nagyon közönséges mindenütt. Köz. höresög. A szántóföldön gyakori. Vizi poczok. Mezei poczok: száraz öszön a vetömagban nagy kárt tesz. Földi poczok. Házi egér. Erdei egér. Mezei egér. Kalászgűjtö egér, éjjel a kalászt kúpba hordja, elföldeli; az egész család a kúp alatt lakik. A vándor patkány. Mezei nyúl. Házi nyúl: háznál kivált istállóban tartják, a szegényebb nép húsát eszi is. Tengeri disznócska (*Cavia*): háznál tartják, állítólag a köszvény ellen jó a nyomában járnai.

Carnivora. Vérengzök. Közönséges vidra: Kótaj és Levelek községek határából van egy-egy kitömött példány a nyíregyházi főgimn. gyűjteménytárában; ritka. Közönséges borz. Közönséges menyétke. Hermelin-menyét. Nyestmenyétke. Görény. Házi kutya: sajátos fajtája a bozontos fehérszörü, lomposfarku juhász kutya, a tanyán. Róka: nyáron a magas növényzetü mezőn, télen erdőben és nádasban mindenfelé gyakori. Farkas: kipusztult. Házi maeska. Vadmaeska, a tiszaparti ártér és Levelek erdeiböl ismeretes; ritka.

Artiodactyla. Párosújuak. Házi disznó: megyeszerte sokat tenyésztnek. A vaddisznó elejtéséről egy esetet tudunk a halászi határböl. Házi juh vagy birka, úgyszintén a házi tulok: különféle fajtáit sikerrel tenyésztik. Házi kecske: a nép gyéren csak fejöset tart. Bivaly; néhol a nagyobb gazdaság a legterhesebb igavonásra tartja, kevésbbé kedvelik teje miatt. Öz: az erdőben Nyírbaktán, Bátorban, Encsencsen, Ófehértón tenyészik, de előfordul a tiszaparti erdökben, Halász, Tisza-Eszlár, Tisza-Dada és Tisza-Dob határában, néha még a mezöre is elköborol.

Perissodactyla. Páratlan-újuak. Ló: a nyíregyházi gazdák és a nagyobb gazdaságok megyeszerte szép eredményel tenyésztik. Szamár: juhász és iparos tartja, csekély gondozás miatt általában satnya ivadéknak mondható.

B) MADARAK. AVES.

Madarak.

Szabolcs vármegye madárvilágában nagyobb változatosság az érkezés és költözködés idejében észlelhető.

Ritkaságok az utóbbi évtizedek megfigyeléséből:

Rózsaszínű seregély (*Pastor roseus*), a nyolczvanas évek egyikében csapatosan jelent meg rövid időre a megye északkeleti részén a szőlők és kertek gyümölcsfáin.

Pusztai talpas tyúk a tiszalöki határban és a Császárszállás pusztán került aggatékra, midőn hazánk más táján is észlelték. Az ázsiai és orosz homokpuszták állandó lakosát bizonyára a táplálék megfogyatkozása készítette a vándor-útra.

Bodros gödény, párosan pihent meg a Kemecsétől északra fekvő Bertény nevű tavon 1890-ik év tavaszán, az egyiket egy kerülő lelőtte és mint ajándék került a nyíregyházi főgymnázium birtokába.

Magyar batla (*Ibis falcinellus*) csak a vonuláskor jelenik meg rövid időre. Kardalaku esőre lefelé görbült, fekete schneffnek is hívják.

Fringilla serena. A nemzeti múzeum meghatározása szerint afrikai madár. Stiglinez-nagyságu, narancssárga kúpos csőrrel. Hasa és válla fehér, a háta, feje teteje fekete. Farktollai közül négy háromszor oly hosszú, mint teste és sarlóformára lefelé görbült, ami a kis madárnak rendkívüli érdekes alakot kölcsönöz. A sajátos külsejű madarat kora tavasszal egy fuvaros fogta Ujfehértó és Nyíregyháza között az út akáczáíai közt, hol csak nehézkesen röpködött. Megfogván, ködmöne zsebébe tette, hol az Nyíregyházáig megfűladt. Gammel Alajos szerint a nemzeti múzeumban sem könnyen állapították meg mivoltát. Hogy miképen került vidékünkre az afrikai madár, örök titok marad.

Közönségesebb madaraink egyébként rendek szerint a következők:

I. rend. Éneklők. Oscines. A nyílt mezőn és a legelők körül mindenütt közönséges a tengelicz, vagy stiglinez, a csíz, mely csak télen látogat el hozzánk, a kenderike, zöldike pinty, erdei pinty. A kanári pinty csak kalitkás madár.

Sármányok: citromszínű sármány, nádi sármány, nagy sármány.

Pacsirták: mezei pacsirta, búbos pacsirta, mezei pipiske. (*Anthus pratensis* L.)

Billegények: fejtér és sárga billegény.

Czinkék: búbos czinke, függő czinke; mesterséges zacskóalaku fészket főképen a nyárfabarka pelyhével béleli ki és a mocsaras erdőligetben, faágra vagy nádszálra függeszti; szénczinke, kék czinke, hosszufarkú czinke.

Zenélők: nádi, kerti zenélő, barátka, sási zenélő, rigóforma zenélő (*Sylvia turdoides* Meyer).

Fülemülék: bájdalú fülemüle, vörösbegyű fülemüle, kékbegyű fülemüle.

Rigók: lépező rigó, fekete rigó, sárga rigó vagy síróbíró.

Varjúk: hamvas varjú, fekete vagy vetési varjú; a csirázó gabona kiszedése miatt káros, — a esóka a legkisebb.

Gébicsék: töviszúró gébics, fölösleges táplálékát tövisre húzza, őrgébics, kis gébics.

Fecskék: házi fecske, füstí fecske, parti fecske, meredek homok partoldalban fészkel.

Egyéb éneklők és rikácsolók még: a házi veréb, közönséges fakúszó, a kurta kalapács, a szájkó vagy mátyás, a esörgő szarka, a szürke légykapó, jégmadár, a vízparton, de elég ritkán, a bubos banka, csacsogó karics vagy kék varjú, legtöbbször a szőlő-kertben. Közönséges gyurgyóka, vagy gyurgyalag, a homokpartba vájt lyukban fészkel, ezért a nép földi rigónak is hívja.

II. rend. Vérengzők. Rapaces. Éjjeliek vagy baglyok: Lángbagoly, réti bagoly, erdei bagoly, kis füles bagoly, kuvik vagy halálmadár.

Nappali vérengzők: Ölyücske, sólyom, vöröslábu sólyom, a vérese, közönséges héjja, karvaly, egerészó ölyv, gatyás ölyv, méhésző ölyv, fekete kánya, csonttörő sas, kőszáli sas, az előbbivel együtt Királytelken lőtték, valószínűleg a tokajhegyaljai hegylánczolatról kóborolt oda, a fakó keselyű, a napkori határban egy pénzügyőr 1890-ben lőtt egyet.

III. rend. Kúszók. Scansores. A kakukk leggyakoribb a kertben, meg a szőlőben, közönséges nyaktekeres, zöld harkály, kis tarka harkály, nagy tarka harkály, közép tarka harkály, mind fás ligetben és az erdőben.

IV. rend. Tyúkok. Gallinae. A házi tyúknak sok fajtája; a gyöngytyúk, bár húsa jóízű, kellemetlen lármája miatt nem kedvelik, a közönséges pulyka, a páva, néhol díszmadárul tartják. A mezőn mindenütt gyakori a fogoly meg a fürj. A közönséges fázánt a szent-mihályi, királytelki, bátori stb. uradalmak fázánosában tenyésztik; innen a szabad mezőn is elszéledt, gyakori a tengeriben, a nádasban és általában mindenütt, a hol alkalmas búvóhelyet talál.

V. rend. Galambok. Columbæ. Vadgalamb, nálunk csak oly helyen fészkel, ahol vén fák oduiban csoportosan költöhet, de aratás után mindenütt felkeresi a tarlót; a házi galambnak mindenféle fajtáját tenyésztik, a tanyák között a mezőn is csapatosan kóborol; a nevető galamb, vad gerlicze, örvös galamb, átvonuláskor csak ritkán látható.

VI. rend. Gázlók. Grallæ. Ezek az álló vizek sekélyebb partjain tartózkodnak. Nyakuk hosszú, hogy nagy területet beláthassanak a táplálék keresésekor, melyet hosszú csőrükkel a mélyebb vízből is könnyen kivehetnek. Szeretik a láp sajátos csendjét, hol egy pontra szegzett tekintettel és leginkább féllábon állva, órákig elméláznak; néha-néha kinyújtott nyakkal széttekintenek és ha nyugalalmukat semmi nem zavarja, jellemző melancholikus hangulatban tovább gubbasztanak; ha pedig szárnyra kelnek, a felröpülés előtt kettőt-hármat ugranak. Számuk a vizek levezetésével természetesen fogy. Megyénkben még előforduló fajtái:

Gémek: szürke gém, a biborszínű vagy vörös gém, dobos gém, éji gém vagy vak varjú, kanalas gém, kis gém, a nagy kócsag és kis kócsag, ma már mind a kettő nagyon ritka.

Túzok, Tisza-Eszlár és Lök határából, Bashalma környékéről ismeretes. 1886-ban Túrán lőttek egyet.

Gólya: fehér gólya. A tiszaparti és oly községben vagy tanyán, melynek közelében álló víz, mocsár van, elég gyakran fészkel. A fekete gólya ritkább az előbbinél és csak a vonuláskor jön elő.

Lilék: aranyos lile, bagolyszemű lile vagy sneff. Mindkettő Bashalma vidékéről ismeretes, de ritka.

Szalonkák: erdei szalonka. Költözködéskor is kevés veszi felénk útját, mert erdeink rendszerint távol esnek az összefüggő heglánczolatoktól, a mocsári szalonka, apró szalonka, tavi vízi szalonka (*Totanus stagnalis* L.), vöröslábu parti szalonka (*T. fuscus* Briss.), tarka vízi szalonka (*T. calidris* L.), pettyes vízi szalonka (*T. ochropus* L.).

Vízi tyúk: zöldlábu vízi tyúk, kis vízi tyúk (*Ortygometra minuta* L.).

Egyéb gázló: szürke daru: ritka, a Császárszállás pusztáról van egy biztos adat. Búbos bibicz, harcros bibicz, a nagy szélkiáltó póling, a kis szélkiáltó, az első a közhiedelem szerint szelet, az utóbbi pedig esőt jósol kiáltásával, gólyalábu sneff (*Hypsibates himantopus* L.), a kardorru gázló vagy esutor (*Recurvirostra avocetta*), hosszú csőre felfelé görbült, a vízi guvat, a közönséges haris vagy fűrj király.

VIII. rend. Úszók. *Nataiores*. Az úszó madarakat a mélyebb vizek uralják, ilyenek a kacsa: tőkés kacsca, házi kacsa, vad őse, a esörgő vagy kendermagos kacsca, teledő ruca, nyílfarkú ruca, apró ruca, kanalas ruca, rótt ruca, czigány kacsca.

Ludak: szürke vad lúd, házi lúdunk őse, a törpe lúd, lilik-lúd, az utóbbi ritka, csak párosával költözik, nevét hangjáról kapta.

Halászkák: nagy halászká, fekete halászká, a tavak fölött repkedve mindenütt közönséges, népies neve csörja.

Vöcsök: kis vöcsök, kisbubu vöcsök, bubos vöcsök, vörösnyaku vöcsök.

Búvárok: *Colymbus septentrionalis*, *Mergus albellus* és *Mergus merganser*. Mind a három vonulásáról van adat a megye területén.

Egyéb úszó madár még: a nevető sirály, a halfarkas (*Lestris parasiticus* L.), a kisebb sirályt hevesen üldözi, tőle a táplálékot elrabolja. Egy adat van a nagyhalászi vizekről. A közönséges gödény és borzas gödény, mindkettő ritka vonuláskor is, a néma hattyu; mondják, hogy nyár végén néha látható a Tiszán.

VIII. rend. *Futók*. Áthidaló alak a gázlók közé helyezett tüzök.

C) HÜLLŐK. REPTILIA.

Gyíkok: Fali gyík, fűrgye gyík, zöld gyík.

Hüllők.

Kígyók: Vízi sikló, a legközönségesebb, még épületben is látható, sima sikló, néha nagyon hosszúra nő.

Teknős: Közönséges teknős (*Emys Europaea*). Nagyon ritkán lehet látni p. o. a Nyírjes tanyán, egy mezei kútban.

D) KÉTÉLTŰEK. AMPHIBIA.

A kétéltűeknek csak kevés faja van a megyében.

Kétéltűek.

Békák: gyepi béka, kecskebéka, a leveli vagy zöld béka, vízi varangy, vereshasu béka, szürke varangy.

Szalamandafélék: tarajos göte, leggyakoribb a vályoggyödrökben Nyíregyháza környékén. Foltos göte; ennek apró porontyáról hiszi a nép, hogy ha a kútgödör vagy mocsár iszapos vizével az ember gyomrába kerül, tovább fejlődik és a gyomrot átrágja; népies neve vízi bornyú.

E) HALAK. PISCES.

Halak.

Szabolcs vármegye hala mind a Tiszából ered, mely a megyét északról és nyugatról határolja, s kiöntésekor halfajaival a táplált belvizeket is megnépesíti. Kivétel csak némely mocsarat és iszapot igénylő hal, mint a halcsik és bobály. A nyír-baktai uradalom gazdaságilag és kereskedelmi szempontból jelentékeny halfajokat tenyészt.

Pontyfélék: közönséges ponty. Tisza-ponty (*Cyprinus Hungaricus* Heck.). Az arany-pontyot csak mint díszhalat tartják.

Keszegfélék: veresszemű keszeg. Veresszárnyu keszeg. Jász-keszeg.

Kecegefélék: közönséges kecege. Sőreg. Tok. Az első a nyíregyházi piacra gyakran hozzák.

Egyéb halak: folyami sügér. Közönséges süllő. Furkó-sérincz. Czompó vagy czigányhal. Közönséges csuka. Folyami márna. Bobály (*Umbra Crameri* Fitzing.), ezt a csikkal együtt fogják p. o. Kemecsén, de nem eszik, hanem a sertést etetik vele. Közönséges halcsik, néha fehéren csikolt fajtájával. Közönséges haresa, a nyíregyházi piacon gyakran nagy példányt árulnak. Folyami orsóhal.

F) A BOGÁR-FAUNA.

Bogarak.

Az itt felsorolandó bogárfajjal a megye rovarfaunájának kimerítése meg sincs közelítve, ez a kimutatás legfeljebb szerény alapja lehet későbbi gyűjtéseknek.

I. rend. *Bogarak* v. fedeles szárnyuak, *Coleoptera*. 1. család. Cicindelidae: Cicindella hybrida L., kivált futóhomokon. C. litoralis Fabr., tavak partján. C. campestris L., mezőn és kertben. C. soluta Dej., homokterületen, de ritkán.

2. család. Carabini, futókák: *Blethisa multipunctata* Fabr., *Carabus arvensis* Fabr. és *C. auratus* Fabr. mindkettő mezőn, míg a következő három: *C. cancellatus* Fabr., *C. convexus* Fabr. és *C. granulatus* L., hant és kidőlt fák alatt. *Carabus clathratus* L., korhadt fűzfában. *C. violaceus* L., *Calosoma sycophanta* L. (bábrabló) és *C. inqui-*

sítör L., az erdőben. *Elaphrus uliginosus* Fabr. és *E. riparius* L., a tóparton. *Omophrou* *limbatum* Fabr., ugyanott. *Badister peltatus* Panz. *β. bipustulatus* Fabr., *Brachinus crepitans* L., *B. explodeus* Duftsch., szántőföldön. *Dromius quadrimaculatus* Dej., *Dishirius salinus* Schaum., szikes tavak partján. *Lebia cyanocephala* L., *Anisodaetylus signatus* Dej., *Harpalus azureus* Fabr., *H. distinguendus* Duftsch., nagyon gyakori. *Harpalus aeneus* Fabr., *H. impiger* Duftsch., *H. ruficornis* Fabr., *Stenolophus meridianus* L., *S. dorsalis* Fabr., *Amara fulva* de Geer., *A. communis* Panz., *A. bifrons* Gyll., *Foronia vulgaris* L., *F. cuprea* L., *F. lepida* Fabr., *F. nigra* Schaller., *F. picimana* Duftsch., *F. punctata* Fabr., *F. vernalis* Panz. — *A. Zabrus gibbus* Fabr. lárvája a gabouaföldön néha nagy kárt tesz.

3. család. Dytiscidae, esikbogarak: *Dytiscus dimidiatus* Bergst., *D. circumflexus* Fabr., *D. marginalis* L., *D. circumcinctus* Fabr., *Agabus fuscus* L., *A. bipustulatus* L. *Colymbetes Austriacus* Sturm., *C. striatus* L., *Hydroporus inaequalis* Fabr., *H. picipes* Fabr.

4. család. Gyrinidae: *Gyrinus natator* Scop.

5. család. Hydrophilidae. *Helophorus aquaticus* L., *H. uubilis* Fabr., *Hydrochus angustatus* Germ., *Hydrophilus piceus* L. (esibor) minden tóban. *Hydrobius fuscipes* L., *Sphaeridium bipustulatum* Fabr., *S. scaraboides* L.

6. család. Staphylinidae: *Aleochara nitida* Grav., *A. bipunctata* Grav., *A. rufipes* Er., *A. brevipennis* Gav., *Homalata nitidula* Kraatz., *H. melanaria* Sahlb., *Creophilus maxillosus* L., *Bolitobius atricapillus* Fabr., *Mycetoporus splendens* Mauch., *Tachinus collaris* Grav., *T. rufipes* de Geer., *T. flavipes* Fabr., *T. fimetarius* Fabr., *Lathrobium elongatum* L., *Othius fulvipennis* Fabr., *Oceipus fuscatus* Grav., *O. similis* Fabr., *O. picipennis* Fabr., *O. morio* Grav., *Philonthus marginatus* Fabr., *P. atratus* Grav., *P. politus* Fabr., *Quedius fulgidus* Fabr., *Q. collaris* Er., *Staphilinus chalconcephalus* Fabr., *S. stercorarius* Ol., *S. fossor* Scop., *Xantholius punctulatus* Payk., *X. linearis* Oliv., *X. ochraceus* Gill., *Bledius tricornis* Herbst., *Stenus biguttatus* L., *S. oculatus* Grav., *S. ater* Manuh.

7. család. Histeridae: *Brachipterus gravidus* Ill., *Cerylon histeroides* Fabr., *Nitidula bipustulata* Fabr., *Trogosita Mauritanica* L., *Meligetes aeneus* Fabr., *M. difficilis* Heer., *Brontes planatus* L., *Sylvanus unidentatus* Fabr., *Telmatophilus sparganii* Heer., *Attagenus pello* L., *Dermestes Frischii* Kugel., *D. lanarius* Er., *D. lardarius* L., *D. undulatus* Brahm., *Micetophagus quadripunctatus* L., *Anthrenus museorum* L., *A. pimpinellae* Fabr., *Byrrhus ornatus* Panz., *Hister unicolor* L., *H. cadaverinus* Ent. és Heft., *H. sinuatus* Ill., *H. inaequalis* Fabr., *H. purpurascens* Herbst., *H. bimaculatus* L., *H. purpurascens* Herbst., *H. merdarius* Ent. és Heft.

8. család. Scarabidae: *Oryctes nasicornis* L., *Cetonia floricola* Herbst., *C. viridis* Fabr., *C. affinis* Andersch., *C. speciosissima* Scop., *C. aurata* L., *C. hirta* L., *Trichius hemipterus* L., *T. sacer* és *abdominalis* Ménetr., *Melolontha vulgaris* Fabr., *M. hypocastani* Fabr., *Ateuchus pius* Ill., *Bolboceras unicornis* Schrauk., *Copris lunaris* L., *Geotrupes stercorarius* L., *G. mutator* Marsh., *G. silvaticus* Panz., *G. vernalis* L., *Outhophagus taurus* L., *O. nutans* Fabr., *O. fracticornis* Peysl., *O. furcatus* Fabr., *Anticellus flavipes* Fabr., *Aphodius erraticus* L., *A. fossor* L., *A. foestens* Fabr., *A. fimetarius* L., *A. nitidulus* Fabr., *A. inquinatus* Fabr., *A. tessulatus* Payk., *A. porcus* Fabr., *A. granarius* L., *A. bimaculatus* Fabr., *A. quadrimaculatus* Herbst., *Dorcus parallelipedus* L., *Psamodius vulneratus* Sturm., *Trox sabulosus* L., *Lucanus cervus* L., *Lethrus cephalotes* Fabr. A nép nyelvű vinczellérbogár, mert legtöbb van a szőlőben, másutt csajkó.

9. család. Buprestidae: *Agrillus angustulus* Ill., *A. biguttatus* Fabr., *A. viridis* Lap., *A. sexguttatus* Herbst., *A. pratensis* Ratzeb., *A. tenuis* Ratzeb., *Antaxia nitida* Rossi: *A. umbellatorum* Fabr., *A. quadripunctata* L., *A. viminalis* Lap., *A. salicis* Fabr., *A. millefolii* Fabr., *A. funerula* Ill., *Dicera aenea* L., *Buprestis lugubris* Fabr., *Trachis minuta* L.

10. család. Elateridae: *Adrastus limbatus* Fabr., *Corymbites latus* Fabr., *C. bipustulatus* L., *C. holosericeus* L., *Elater sangviueus* L., *E. crocatus* Geoffr., *E. sangviuoleutus* Schrank., *Laeon murinus* L., *Cardiophorus thoracicus* Fabr., *C. rufipes* Fabr., *Limonius cylindricus* Payk., *L. nigripes* Gyll., *Melanotus rufipes* Herbst., *M. niger* Gyll., *Camphilus linearis* L., *Agriotes lineatus* L., *A. pillosus* Panz., — Az *A. segetis* Bjerk. álczája a közelmúlt években nagy kárt tett a vetésben, magyar neve: drótféreg.

11. család. Silphidae: *Necrophorus vestigator* Herschl., *N. vespillo* L., *N. Germanicus* L., *N. mortuorum* Fabr., *Silpha thoracica* L., *S. rugosa* L., *S. obscura* L., *S. sinuata* Fabr., *S. quadripunctata* L., *S. laevigata* Fabr., *S. reticulata* Fabr., *S. litoralis* L.

12. család. Meloidridae: *Lugria hirta* L., *Notoxus brachycerus* Fald., *N. monocerus* L., *Anthicus humilis* Ferm., *A. hispidus* Rosi., *A. floralis* Fabr., *A. antherinus* L.

13. család. Mordellinae: *Anaspis frontalis* L., *A. flava* L., *Mordella bisignata* Gyll., *M. villosa* Schrank., *M. fasciata* Fabr., *M. aculeata* L.

14. család. Meloidae: *Meloe proscarabaeus* L., *M. dorcus* Brandt és Er., *M. brevicollis* Panz., *M. violacea* Marsh., *M. variegata* Donovan., *Lytta vesicatoria* L., *Alosymus Syriacus* L., *Mylabris variabilis* Pall.

15. család. Tenebrionidae: *Opatrum sabulosum* L., *O. pusillum* Fabr., *Blaps mortisaga* L., *B. longicollis* Fisch., *B. reflexicollis* Fisch., *Tribolium ferrugineum* Fabr., *Helops quisquilius* Fabr., *H. lanipes* L., *H. dermestoides* Ill., *Tenebrio molitor* L., *T. obscurus* Fabr., *Uloma culinaris* L., *Pedinus femoralis* L.

16. család. Cyphonidae: *Cyphon padi* L., *C. variabilis* Thunb.

17. család. Malacodermata: *Malthinus flaveolus* Payk. *M. biguttatus* L., *Lampyris noctiluca* L., *Cantharis abdominalis* Fabr., *C. fusca* L., *C. rustica* Fall., *C. pullicaria* Fabr., *C. nigricans* Fabr., *C. lividia* L., *C. pelluceida* Fabr., *Dasytes plumbens* Oliv., *D. niger* L., *Malachius bipustulatus* L., *M. aeneus* L., *M. marginellus* Oliv., *M. geniculatus* Germ., *M. coccineus* Er., *M. spinipennis* Germ., *Rhagonycha testacea* L., *R. atra* L., *R. pallida* Fabr., *Anthocomus equestris* Fabr., *Donacea pallipes* Panz., *Dolichosoma lineare* Rossi., *Byturus fumatus* Fabr.

18. család. Cleridae: *Clerus mutillarius* Fabr., *Cl. rufipes* Brahm., *Tillus unifasciatus* Fabr., *T. elongatus* L., *Trichodes apiarius* L., *Corynetes rufipes* Fabr., *C. violaceus* L., *C. ruficornis* Sturm., *C. scutellarius* Ill.

19. család. Anobiidae: *Anobium paniceum* L., *A. pertinax* L., *A. flavicorne* Sturm., *A. tessellatum* Fabr., *Apate capucina* L., *Ptilinus pectinicornis* L., *Lictus canaliculatus* Fabr.

20. család. Bruchidae: *Bruchus pisi* L., *B. marginellus* Fabr., *B. luteicornis* Ill., *B. seminarius* L., *Spermophagus cardui* Gyll. L.

21. család. Rhinomaceridae: *Brachytarsus scabrosus* Fabr., *Rhynchites betulae* L., *R. populi* L., *R. betuleti* Fabr., *R. aequatus* L., *R. bachus* L., *R. auratus* Scop.

22. család. Curculionae: *Apion humile* Germ., *A. pomonae* Fabr., *A. Onopordi* Kirb., *A. carduorum* Kirb., *A. rufirostre* Fabr., *A. vernale* Fabr., *Brachycerus muricatus* Fabr., *Magdalinus aterrimus* Fabr., *M. pruni* L., *A. cerasi* L., *Calandra granaria* L., *Amalus troglodytes* Fabr., *Sphenophorus abbreviatus* Fabr., *S. piceus* Pall., *Rhinocerus pericarpus* Fabr., *Ceuterhynchus echii* Fabr., *C. assimilis* Payk., *C. quadridens* Panz., *C. asperifoliarum* Gyll., *C. erysimi* Fabr., *C. pollinarius* Forst., *Coeliodes lamii* Hebst., *Coeliodes quadrimaculatus* L., *Gymnetron campanulae* L., *G. teter* Fabr., *G. villosulus* Gyllh., *G. antirrhini* Germ., *Mylacus seminulum* Fabr., *M. rotundatus* Fabr., *Cionus blattariae* Fabr., *C. scrophulariae* L., *C. hortulanus* Marsh., *C. thapsus* Fabr., *Otiorrhynchus ovatus* L., *O. orbicularis* Fabr., *O. multipunctatus* Germ., *O. conspersus* Germ., *O. ligustici* L., *Tichius picirostris* Fabr., *T. quinquepunctatus* L., *T. cuprifer* Panz., *Peritelus familiaris* Boh., *Orchestes populi* Fabr., *Telytarsus villosus* Germ., *Anthonomus pomorum* L., *A. piri* Koll., *Phyllobius alneti* Fabr., *P. oblongus* L., *P. incanus* Gyllh., *P. argentatus* L., *Balaninus nucum* L., *B. glandium* Marsh., *B. villosus* Hebst., *Sitones lineatus* L., *S. hispidus* Fabr., *S. flavescens* Marsh., *Eriirrhinus tortrix* L., *E. scirpi* Fabr., *E. vorax* Fabr., *E. acridulus* L., *Polydrosus picus* Fabr., *P. cervinus* Gyll., *P. undatus* Fabr., *P. flavipes* de Geer., *P. chrysomela* Oliv., *Hylobius fatuus* Rossi., *Psalidium maxillosum* Fabr., *Lixus bicolor* Oliv., *L. augustatus* Fabr., *L. filiformis* Fabr., *L. paraplecticus* L., *Lixus flavescens* Boh. és S., *Lixus pollinosus* Germ., *Minyops variolosus* Fabr., *Larinus cardui* Rossi., *Plinthus porculus* Fabr., *Cleonus marmoratus* Fabr., *C. albidus* Fabr., *C. ophthalmicus* Rossi., *C. costatus* Fabr., *C. obliquus* Fabr., *C. sulcirostris* L. A *Cleonus fajai* leggyakoriabbak a czukorrépa-földen. *Alophus riguttatus* Fabr., *Hypera polygoni* Fabr., *H. punctata* Fabr., *H. ruficornis* L., *H. plantaginis*, de Geer., *H. variabilis* Hebst.

23. család. Cerambycidae: *Callidium variabile* L., *C. sangvineum* L., *C. rufipes* Fabr., *C. clavipes* Fabr., *C. femoratum* L., *C. alni* L., *Aegosoma scabricorne* Scop., *Aromia moschata* L., *Prionus coriarius* L., *Cerambyx cerdo* Scop., *C. heros* Fabr. az erdőben mindenütt gyakori. *Cryocephalus rusticus* L., *Phytoecia virescens* Fabr., *P. affinis* Panz., *P. ephippium* Fabr., *P. lineola* Fabr., *Clytus arcuatus* L., *C. detritus* L., *C. floralis* Pall., *C. verbasci* L., *C. tropicus* Panz., *Rhagium mordax* Fabr., *Dorcadion rufipes* Fabr., *D. fulvum* Scop., *D. morio* Fabr., *Pachyta collaris* L., *Morimus tristis* L., *Strangalia atra* Fabr., *S. nigra* L., *S. quadrifasciata* L., *Lamia textor* L., *Leptura unipunctata* Fabr., *L. livida* Fabr., *Acanthoderus varius* Fabr., *Anoplodera rufipes* Schaller., *Liopus nebulosus* L., *Grammoptera tabacicolor* de Geer., *G. ruficornis* Fabr., *Mesosa cureulioides* L., *Polyopsia praeusta* L., *Saperda carcharias* L., *S. populnea* L., *Agapantia micans* Panz., *A. lineatocollis* Donovan.

24. család. Chrysomelidae: *Lema melanopa* L., *L. cyanella* L., *L. puncticollis* Curt., *Cassida nobilis* L., *C. Austriaca* Fabr., *C. nebulosa* L., *C. ferruginea* Fabr., *C. murraea* L., *C. sangvinolenta* Fabr., *C. rubiginosa* Ill., *Donacia nigra* Fabr., *D. sagittariae* Fabr., *D.*

semicuprea Panz., Longitarsus verbasei Panz., L. luridus Scop., L. pusillus Gyll., Crioceris brunnea Fabr., Haltica oleracea L., H. nemorum L., H. euphorbiae Fabr., H. malvae Hig., H. versicolor Kutsch., H. ferruginea L., H. impressa Fabr., Clythra cyanicornis Germ., Clythra longimana L., C. pilicollis Lat., C. tridentata L., C. axillaris Lat., C. macropus Ill., C. cyanea Fabr., Luperus flavipes L., Luperus rufipes Fabr., Cryptocephalus coryli L., C. flavipes Fabr., C. sericeus L., C. labiatus L., C. bipunctatus L., C. minutus Fabr., C. connexus Ill., Galleruca crategi Forstor., Pachybrachys hieroglyphicus Fab., Adimonia tanacetii L., A. sanguinea Fabr., A. rustica Schall., Timarcha coriaria Fabr., Timarcha metallica Fabr., Magioderma armoraciae L., Gastrophysa polygoni L., Entomoscelis adonidis-Fabr. a köznép honvédbogárnak nevezi. Lina populi L., Chrysomela limbata Fabr., Ch. staphylaea L., Ch. marginata L., Ch. sangvinolenta L., Ch. graminis L., Ch. varians Fabr., Ch. fastuosa L., Ch. coerulea Duftschm., Ch. polita L.

25. család. Erotylidae: Triplax rufipes Fabr., Engis humeralis Fabr.

26. család. Coccinellidae: Halysia 14-guttata L., H. 22-punctata L., H. 16-guttata L. Scymnus frontalis Fabr., S. fasciatus Fourc., S. pygmaeus Fourc., Epilachna globosa Schneid. E. impunctata L., Chilocorus bipustulatus L., Hyperaspis campestris Herbst., Hipodamia 13-punctata L., Exochomus quadripustulatus L., Coccinella septempunctata L., C. 19-punctata L., C. variabilis Ill., C. mutabilis Scrib., C. 14-pustulata L., C. bipunctata L., C. impustulata.

Lepkék.

II. rend. A lepkék, vagy pikkelyszárnyúak. *Lepidoptera*. Szabolcsmegye, különösen a Nyírség a hullámos, homokostalajú részének lepkéit tekintve az ország gazdagabb vidékeihez tartozik. E vidék lepkefaunája felderítésén és összeállításán Martinyi Ödön nyíregyházi kir. járásbírósaági tisztviselő fáradozik; tíz évi munkájának eredménye 400-nál több nagy és mintegy 250 kis lepkéfajt számláló, a szárnyuk alapját is feltüntető, mintegy 5000 darabból álló lepkegyűjteménye.

Nagy lepkék.

I. *Bunkócsápúak. Rhopalocera*. 1. Pillangók. Nappaliak (Diurna): Papilio Podalirius L., Papilio Machaon L., Thais Polytena Schiff., Parnassius Mnemosyne L., Aporia Crataegi L., Pieris Brassicae L., Pieris Rapae L., Pieris Napi L., Pieris Daplicide L., Pieris vf. Bellidice Hübe, Anthocharis Cardamines L., Leucohasia Sinapis L., Colias Hyabe L., Colias Edusa Fabr., Colias elf. Helice Hübe, Colias Myrmidone Esp., Rhodocera Rhamni L., Thecla Betulae L., Thecla Ilieis Esp., Thecla vf. Aseculi Hübe, Thecla W. album Kn., Thecla Pruni L., Thecla Quercus L., Thecla Rubi L., Polyommatus dispar Hanv., Polyommatus Dorilis Hufn., Polyommatus Phlaeas L., Lycaena Argiades Palb., Lycaena vf., Ioretas O., Lycaena Polysperchon Ochs., Lycaena Argyootoxus Bgstr., Lycaena Argus L., Lycaena Orion Pall., Lycaena Astrarche Bgstr., Lycaena Icarus Roth., Lycaena lorydon Scop., Lycaena Meleago Esp., Lycaena Argiolus L., Apatura Clytie Hübe., Neptis aceris L., Vanessa Levana L., Vanessa Prorsa L., Vanessa C. album L., Vanessa Polychloros L., Vanessa Urticae L., Vanessa Io L., Vanessa Antiopa L., Vanessa Atalanta L., Vanessa Cardui L., Melitaea Dedymma O., Melytaea Athalia Esp., Argynnis Selena W. V., Argynnis Dia L., Argynnis Latonia L., Argynnis Aglaia L., Argynnis Niobe L., Argynnis Adippe L., Argynnis vf. Cleodoxa O., Argynnis Paphia L., Argynnis Pandora W. V., Melanargia Galathea L., Satyrus Dryas Scop., Satyrus Semele L., Pararge Maera L., Pararge Megaera L., Pararge Aegerides L., Epinephele Janira L., Epinephele Hyperanthus L., Coenonympha Iphis W. V., Coenonympha Pamphilus L., Spilothyris Alicae Esp., Syrichtus Sidae Esp., Syrichtus Malvae L., Nisoniades Tages L., Hesperia Thonmas Hufn., Hesperia Sylvanus Esp., Hesperia Comma L., Cyclopides Morpheus Pall.

II. *Különböző-csapúak. Heterocera*. 2. *Esteli lepkék (Crepuscularia)*: Acherontia Atropos L., Sphinx Convoluti L., Sphinx ligustri L., Deilephila Galii Rott., Deilephila euphorbiae L., Deilephila Livornica Esp., Deilephila Elpenor L., Deilephila Porcellus L., Smerinthus ocellata L., Smerinthus populi L., Pterogon Proserpina Pall., Macroglossa stellatorum L., Macroglossa fuciformis L., Trochilium apiforme L., Sesia sphecoformis Ed. V., Sesia tipuliformis L., Sesia asiliformis Rott., Sesia formiciformis Esp., Ino pruni W. V., Ino globulariae Hübe, Zygaena pilosellae Esp., Zygaena trifolii Esp., Zygaena loniceriae Esp., Zygaena filipendulae L., Zygaena Ephialtes L., Zygaena Medusa Pall., Zygaena coronillae W. V. Zygaena trigonellae Esp., Zygaena athamanthae Esp., Syntomis Phegea L., Naclia Ancilla L., Naclia punctata Fabr.

3. *Éjjeli-lepkék. Nocturna*. a) *Szövöplepkék (Bombycidae)*: Hylophila Prasinana L., Hylophila Bicolorana Fssb., Colligenia rosea Esp., Setina Mesomella L., Lithosia Musceda L., Lithosia Deplana Esp., Lithosia Sororeula Hufn., Lithosia Lutorella L., Gnophria Quadra L., Gnophria rubricollis L., Deiopeia pulchella L., Euchelia jacobaeae L., Nemeophila Russula L., Arctia Caja L., Arctia Villica L., Arctia Aulica L., Spilosoma fuliginosa L., Spilosoma Lubricipeda Esp. Spilosoma menthastri Esp., Spilosoma urticae Esp., Hepialus

Sylvinus L., Cossus Cossus L., Zenzera Pyrina L., Heterogenea Limacodes Hufn., Psyche unicolor Hufn., Psyche Opacella H. S., Psyche Viciella W. V., Epichnopteria Pulla Esp., Penthophora Morio L., Orgyia Gonostigma F., Orgyia antiqua L., Dasychira Pudileunda L., Dasychira Fascelina L., Loria L. nigrum Müll., Lencoma salicis L., Porthesia Chyrorrhaea L., Porthesia similis Füssl., Ocneria dispar L., Bombyx mori L., Bombyx Neustria L., Bombyx trifolii W. V., Bombyx quercus L., Bombyx rubi L., Crateronyx Dumi L., Laviocampa pruni L., Laviocampa quercifolia L., Saturnia pyri W. V., Saturnia spini W. V., Depana Falcataria L., Depana Binaria Hufn., Cilia glaucata Scop., Harpyia bifida Hübn., Harpyia Vincula L., Stauropus fagi L., Hybocampa Milhaneri Fabr., Notodonta tremula Cl., Notodonta Ziczae L., Notodonta Bicoloria W. V., Notodonta Argentina W. V., Lophophtheryx Camelina L., Pterostoma Palpina L., Cnetocampa processionea L. Phalera Bucephala L., Pygaera Anastomosis L., Pygaera Curtula L., Pygaera Anachoreta W. V., Pygaera nigra Hufn., Thyatira Batis L.,

b) *Bagoly-lepkék. Noctuae*: Diloba caeruleocephala L., Clidia geographica Fabr., Acronycta acris L., Acronycta megecephala W. V., Acronycta alni L., Acronycta tridens W. V., Acronycta Psi L., Moma Orion Esp., Agrotis Janthina W. V., Agrotis Linognisea W. V., Agrotis Finibria L., Agrotis Pranuba L., Agrotis cf. J. Fr., Agrotis C. nigrum L., Agrotis Putris L., Agrotis Eclaminationis L., Agrotis tritici L., Agrotis Epsilon Hufn., Agrotis segetum W. V., Neuronina popularis Fabr., Mamestra nebulosa Hufn., Mamestra Persicoreae L., Mamestra oleraceae L., Mamestra trifolii Hufn., Mamestra brassicae L., Dianthoecia compta W. V., Dianthoecia irregularis Hufn., Dianthoecia Capsincola H., Luperina virens L., Hadenia monoglypha Hufn., Hadenia lithoxylea W. V., Hadenia Rurea Fabr., Dipterygia scabriuscula L., Cloanthe polyodon Cl., Cloanthe radiosa Esp., Eriopus purpureofasciata Pill., Trachea atriplicis L., Enplevia Lucipora L., Brotolomia meticulosa L., Naenia typica L., Leucania pallens L., Leucania L. album L., Coradrina quadripunctata F., Amphipyra pyramidea L., Taeniocampa Gothica L., Xanthia Fuluago L., Xanthia Giluago W. V., Scoliopterix Libatrix L., Colocampa vetusta Hübe. Xylomiges conspicillaris L., Cucullia verbasci L., Cucullia umbratica L., Cucullia lactucae W. V., Cucullia artemisiae Hufn., Colpe Capucina Esp., Plusia triplasia L., Plusia tripartita Hufn., Plusia C. aureum Cuoeh, Plusia Moneta Fabr., Plusia Chrysitis L., Plusia festucae L., Plusia gamma L., Heliaca Tenebrata Scop., Heliiothis Cardui Hübe, Heliiothis Diptacens L., Heliiothis peltiger W. V., Choriclea delphinii L., Acontia lucida Hübe, Acontia lutnosa W. V., Acontia albicollis, Erastria Fasciana L., Agrophila trabealis Scop., Euclidia Glyphica L., Pseudophia lunaris W. V., Catephia Alchymista W. V., Catocola fraxini L., Catocola elocata Esp., Catocola nupta L., Catocola Spomsa L., C. promissa W. V., Catocola Elletta Borth, Catocola Poranympa L., Toxocampa Luvoria W. V., Boletobia fuliginaria L., Herminia tentacularis L., Herminia derivalis Hübn., Herminia crinalis Fr., Hypena rostralis L., Brephos Parthemias L.

c) *Araszoló-lepkék. Geometrae*: Pseudoterpna pruinata Hufn., Geometra papilionaria L., Thalera funbrialis Scop., Nemoria viridata L., Acidalia trilineata Scop., Acivalia Perohraria F. R., Acivalia aversata L., Acivalia ochrata Scop., Tiniandra amata L., Abraxas grossulariata L., Abraxas adustata W. V., Abraxas marginata L., Bapta bimaiculata (W. V.) Fabr., Cabera Pusaria L., Cabera Exanthemaria Scop., Numeria Pulneraria L., Engonia quercinaria L., Engonia autumnaria Werub, Selenia bilunaria Esp., Selenia lunaria W. V., Selenia cf. Delunaria Hübn., Selenia tetralunaria Hübn., Pericollia syringaria L., Crocollis Elinquaria L., Eurymene Dolobraria, L. Angerona Prunaria L., Angerona cf. Corytoria, Utrapterix sambucaria L., Epione Apicioria W. V., Venilia Maculoria L., Macaria notata L., Macaria Alternaria Hübe, Hyberna Leucophaeoria W. V., Hybernia Marginoria Borth., Biston Stratarius Hufn., Amphidasis betularia L., Boarmia secundaria W. V., Boarmia robororia Fabr., Boarmia consortoria Fabr., Boarmia Crepuseuloria W. V., Ematurga Atomoria L., Phasiane Petroria Hübn., Phasiane clatrata L., Lythria Purpuroria L., Ortholita plumbaria Hufn., Ortholita bipunctoria W. V., Minoa Morinata Scop., Lithostege farinata Hufn., Triphosa Dubitata L., Cidaria viridoria Fabr., Cidaria fluctuata L., Cidaria albiata L., Cidaria Tristata L., Cidaria bilineata L., Cidaria Ocellata L., Chemiatobia brunata L., Eupithecia oblongata Thule, Eupithecia innotata Hufn., Eupithecia subnotata Hübn.

Kis-lepkék. Microlepidoptera. 1. Tüzikék. Pyralidae: Pyralis pinguinalis, Asopia farinalis, Botys urticae, Botys nubilatis, Botys sambucatis, Botys purpuratis, Threnodes pollinalis.

2. *Honezók. Tortricidae*: Tortrix sorbiana, Tortrix viridana, Tortrix amiantana, Tortrix Loefflingiana, Tortrix Zoegana, Tortrix semialbana, Corpocapsa pomonella.

3. *Molyók. Tineidae*: Tinea granella, Tinea pellionella, Tinea sarcitella, Galleria cerella, Chilo paspallus, Chilo pratellus, Chilo rorellus, Hyponomenta evonymella, Haemyllis pinguinella, Enplocamus anthracinalis Cochilis ambiguella, Psecadia pusiella, Atychia appendicentata, Lita terella, Adella viridella, Adella Sulzerilla, Adella Swammerdamella.

4. *Tollus-lepkék. Pterophoridae*: Pterophorus pterodactylus, Pterophorus graphodactylus, Pterophorus pentadactylus, Pterophorus tetradactylus.

Darazsfélék.

III. rend. *Hártyásszárnyúak. Hymenopterae. A) Tojósövesek: Terebrantia*: Sirex gigas L., Lyda betulae L., Tenthredo picta Kl. G., az Apanteles obscurus hernyókba rakja petéit. Tenthredo nassata Kl., Macrophia blanda Fabr., Macrophia crassula Kl., Atholia spinorum Fabr., Dolerus niger Fabr., Hylotoma ustulata L., Hylotoma atrata Fors. Cynips Hungarica Htg., Amblyteles natatorius Fabr., Amblyteles fusorius L., Foenus jaculator Fabr., Gymno-seelus tardator Nees., Bassus laetorius Fabr., Pimpla flavicous Fabr., Pimpla varicornis Fabr., Ophiion luteus L., Lissonata parabella Greil., Paniscus testaceus Grai., Ellompus auratus L., Chrysis dichroa Klug., Chrysis ignota L., Hedychrum fervidum Forbr. *B) Ful-línkosok. Aculeata*: Formica fusca L., Componatus ligniperdus Latr., Formica rufa L., Tiphia femorata Fabr., Scolia Insubrica Rossi, Scolia haemorrhoidalis Fabr., Priocnemis variegatus Fabr., Pompilius fuscus L., Cerceris arenaria L., Philantus coronatus Fabr., Ammophila lutaria Fabr., Ammophile viatica L., Vespa crabro L., Vespa vulgaris L., Vespa Germanica Fabr., Bombus terrestris L., Bombus agrorum Fabr., Bombus pratorum L., Bombus muscarum Fabr., Bombus lapidarius L., Apis mellifica L., Tetraliona malvae Rossi, Xylocopa valga Gerst., Xylocopa violacea Gerst., Halictus leucosomus Kirby., Halictus cylindricus Fabr., Osmia rufa L.

Tücsökfélék.

IV. rend. *Egyenesszárnyúak: Orthoptera. A) Valódiak. Genuina*: Periplaneta orientalis L., Blatta Lapponica L., Gryllus campestris L., Gryllotalpa vulgaris Latr., Mantis religiosa L., Locusta caudata Charp., Locusta viridissima L., Tryxalis nasuta L., Stauro-notus brevicollis Eversm., Stenobothrus dorsatus Zett., Stenobothrus biguttatus Charp., Stenobothrus rufipes Zett., Stenobothrus geniculatus Fisch., Stenobothrus pratorum Tieb., Caloptenus Italicus L., Pachytylus migratorius L., Oedipoda Insubrica Scop. *B) Abreezsröpiék. (szitakötők) Pseudoneuroptera*: Calopterix splendens Harris., Libellula debressa L., Aescha affinis Vaud., Libella cancellata L., Diplaxstriolata Charp., Ischnura elegans Vaud., I. pumilio Charp., Ephemera vulgata. *C) Börszárnyúak. Dermaptera*: Forficula auricularia L., Forficessila riparia. L.

Légyfélék.

V. rend. *Kétszárnyúak. Diptera. Culex pipiens L., Tipula oleracea L., Tipula scripta Mg., Pachyrhina pratensis L., Tabanus rusticus L., Tabanus bovinus L., Tabanus fulvus Mg., Tabanus autumnalis L., Chrysomya formosa Scop., Haematopoda pluvialis L., Anthrax paniseus Rossi. Dasygogon diadema Fabr., Thereva annulata Fabr., Thereva marginula Mg., Scenopinus fenestralis L., Asilus trigonius Meig., Asilus rusticus Mg. Cecydomia destructor, Asilus cingulatus Fabr., Asilus albiceps Meig., Hydrophorus Balticus Meig., Helophilus florens L. Melanostoma mellina L., Eristalis tenax L., Eristalis aeneus Scop. Sapromya longipennis Fabr., Lucilia regina Meig., Lucilia cornicina Fall., Anthomya cardui Meig. Musca domestica L., Calliphora vomitoria L., Chloria demandata Fabr., Syrphus pyrastris L., Syrphus ribesii L., Syrphus corollae Fabr., Melitrepus scriptus L., Sarcophaga carnaria L., Sarcophaga haematodes Meig., Echinomia tessellata L., Gymnosoma rotundata L., Ocyptera brassicae Fabr., Hypobosca equina L., A Cecidomyia destructor Say. a hesseni légy nősténye lárvája a buza és a rozs levélhüvelye alatt élőködik. Legutóbb az 1895. és 1896-ik években a vármegye területén több helyen pusztított.*

Reczés szárnyúak.

VI. rend. *Reczésszárnyúak. Neuroptera. Raphidia xanthostigma Schum., Limnephilus flavicornis Fabr., Limnephilus griseus L., Panorpa communis L., Grammotaulius nitidus Müll., Chaetotaulius flavicornis, Chrisopa perla L., Chrisopa septempunctata Wesm., Chrisopa vulgaris Schneid., Myrmeleon formicarium L.*

Poloskafélék.

VII. rend. *Félfedelűek. Hemiptera. A) Felemásszárnyúak. Heteroptera*: Tritomigas bicolor L., Coptosoma globos Fabr., Adomerus biguttatus L., Tropicoris rufipes L., Carpocoris baccarum L., Carpocoris verbasci Geer., Rubiconia intermedia Wolff., Aelia accuminata L., Eurygaster maurus L., Gonocerus venator Fabr., Syromastes marginatus L., Ligeus equestris L., Pachymerus vulgaris Schill., Pachymerus Rolandi L., Microtoma carbonaria Rossi., Pyrrhocoris apterus L., (versköltő vagy suszterbogár), Emblethis arenaria L., Aradus betulae L. Hygrotrechus paludum Fabr., Phitocoris ulmi L., Megalocarea ruficornis Fall., Nepa cinerea L., Naucoris cimicoides L., Calocoris chenopodii Fall., Cimex lectularius L. (ágyi poloska), Capsus lanarius L., Reduvius annulatus L., Nabis ferus L., Metastemma guttula Fabr., Pirates hybridus Scop., Priates stridulus Fabr., Obsicoetus personatus L. Lecanium robinarium, az akác pajzstetűje. Nőstényei szívókájukkal az akác kérgéhez erősítik magukat és petéiket hasuk alá rakják, testük azután pajzsszerű takaró gyanánt szolgál a petéknek. Nagyszámú fellépése által ezen rovar a hasznos akácfára végzetes lehet. — Káros még az Aspidiotus nerii, az oleander pajzstetűje és az Aspidiotus rosae Bouch. *B) Egyenlő szárnyúak. Homoptera*: Aphrophora alni Fall., Centrotus cornutus L., Cicadula sexnotata Fall., Mictero-dos confusus Stab., Tetigonia viridis L., Eupterix urticae Fabr., Deltocephalus ocellaris Fall., Schizoneura corni Fabr., Siphonophora rosae L., Stomaphis quercus L.

SZABOLCS VÁRMEGYE FLÓRÁJA.

Szabolcs vármegyét Szatmárral együtt *Kitaibel* Pál, hazánk nagy botanikusa kutatta, munkáiban számos helyen idéz szabolcs-megyei termőhelyet s az egész, a közönségesebbek kivételével, *Neulreich*-nak „Aufzählung der in Ungarn . . . bisher beobachteten Gefässpflanzen“ című művében rendszeresen van belé sorozva, a mely érdemes munka hazánk flórájának elévülhetetlen forrása. s a melynél a magyar flóra kutatása és ismertetése czéljából eddig senki kitünőbb és hasznosabb munkát nem nyújtott, mint az osztrák *Neulreich* Agoston.

Szabolcs vármegyében *Haynald* Lajos biboros-érsek atyja is botanizált. A. M. N. Múzeum gyűjteményében van tőle *Potamegoten natans* Mándok vizeiből.

Az ötvenes esztendőök végén *Pokorny* Alajos bécsi tanár *Ecsed* lápját tanulmányozván, Szabolcs-megyében is vizsgálódott. Lugos és Nyír-Bétek körül, futó homokról, mint különösséget az ölyvpáfrányt (*Pteris aquilina* L.) jegyzi föl.¹

25 esztendővel ez előtt Nyíregyháza növényzetéből *Simkovics* (ma *Simonkai*) Lajos gyűjtött sokat össze, s a M. T. Akadémia Mathem. és Term. tudom. Közleményeinek XI. köt. 166—211. old. túl a Duna növényei közt közölte.

1886. évben *Borbás* Vince, „A magyar homokpuszták növényvilága meg a homokkötés“ című munkájában a haza homoki növényeit összeállítván, az 54—100 old. összehasonlítólá a Nyírség homokjának növényzetét (425 faj) is jelöli. Ugyanő az Erdészeti Lapok 1886. évf. 661. old a *Daphne cneorum*-ot, „A havasi rózsák helyettesítője Alföldünk homokján“ cím alatt, mint alpesi ereklyét ismertette a Nyírség homokterületéről.²

1894. évben Nyíregyházán *Hatzel* A. ezredorvos szorgalmasan botanizált s a növényeit revízióra Borbásnak küldötte, néhányból sokat *Baenitz* Herbarium Europaeuma részére is küldött. *Legkiválóbb* volt a surlófűnek, kivált az *Equisetum ramosissimum*-nak végtelen alaksorozata. Az *Eq. variegatum* All. fajnak egyik eltérését Nyírségről var. *betuleti*-nek nevezte el Borbás s *Baenitz* i. h. 7848 (1894/95.) száma alatt számos példánya elterjedt a külföldi herbariumokban. Kár, hogy *Hatzel*-nek Borbásnál maradt növényeit az ő nagyterjedelmű gyűjteményébe beosztotta, még mielőtt tudta volna, hogy Szabolcs vármegye flóráját külön kell összeállítani. Ezért csak azokat idézhetjük, a melyek mostanában kezébe kerültek.

Szabolcs vármegye gombáit *Hazslinszky* Frigyes kutatta és mycológiai munkáiban elszórva említ belőlök.³ Ujabban *Hollós* László, kecskeméti tanár is vizsgálta Szabolcs vármegye gombáit.

Szabolcs vármegye egységes flóra-terület, a magyarföldi flóravidéknek, részletesebben a magyar Alföld vegetációjának nevezetesebb darabja, benne

A flóra
kutatói.

Termőhelyei.

¹ Bonplandia 1860. évf. 183. old.

² Lásd a Természettud. Közl. 1896. 336. old.

³ Secotium Sabolcense Hazslin. v. ö. Természett. füzetek 1898. 434. sz.

egyesül az Alföld vegetációjának valamennyi nevezetesebb alakja és szövetkezete. Északi és nyugati részén a Tisza vize folyik, az északi részén több tó, ezen felül az egész Tisza mentén számos árterület, holt ág, kiöntés és más-kép elmoesarasodott hely, s a vízi füvek életének kitünő alkalma és kelléke volt. Ma a száritással a vízi füvekből sok elpusztult.

A megye délkeleti része a Nyírségnek nevezett homokterület. A kultúra itt is sokat alakított, s a növényzetén rontott, de a fásítással (koronafa, közönségesen ákácza, bálványfa, nyárfa, feketekérgű fenyő stb.) a vidéknek tájképét is meglehetősen átalakították. Még több változás történt előbb a növényzettel azóta, a mióta az eredeti Ósnyírség erdeje lassanként megfogyatkozott.

A megye délkeleti részén, Hajdú vármegye felé, szíkes puszták vannak. Ezen a három természetes termőhelyen nyilatkozik Szabolcs vármegye flórájának legkiválóbb sajátja.

Különösségei. Amint a növény hosszas időn keresztül, lassanként tetemes változást szenved, s a mint az ősmultak változásai folytán az egyik itt, a másik ismét más helyen maradt fenn vagy menekült meg a jövődnök, a természeti körülmények között való életküzdelmében; e szerint majd minden nevezetesebb flóra-darabnak van valami sajátja, különössége vagy eltérő varietása. Szabolcs vármegye flórája az Alföld délibb részétől számbavehető gáttal nincs elválasztva. A Tiszamentét ugyanazok a vízi és moesári növények kísérik tovább az Alföldön, a szíkes talaj jobban délre Hajdú, Szolnok, Békés, Bihar és Csanád megyén terjeszkedik tovább. Csak a homok esik távolabbra a Duna-Tisza-köz, valamint a temesvármegyei nagyobb homokterülettől. De mivel a homoki füvek földrajzi terjeszkedése sokféleképen meg van könnyítve, e három homokterületnek számos a közös jellemző növénye, de a Nyírségnek, mint jóval északkeletre terjedő flóratérségnek mégis néhány olyan növénye is van, a minő a Duna-Tisza közén, valamint Temes vármegye homokján sem található.

A Nyírség flórája fölött t. i. már a tokaji, ungi és szatmármegyei hegy-ségek uralkodnak, egyik-másik onnan természetszerűen a homokra is leereszkedik és tovább tenyészik.

Igy *Kitaibel* az *Additamenta* 182. old. a havasréti zergeboglárt (*Trollius Europaeus* L.) Szabolcs vármegye síkjáról is följegyzí, a minek más megfejtése alig lehet, mint a magas hegyekről való leereszkedés.

A *Daphne cneorum* L., a Nyírség zonátja vagyis a piros farkashárs egész szervezete, sötétpiros virága, magasabbhegyi, sőt havasi rokonsága nyomán, olyan bokrocska, a mely egykoron magasabb hegyek csúcsát borította. Ma alacsonyabb hegyeinken is terem, más kétségtelen havasi származékkal együtt. Annál meglepőbb, hogy a *D. cneorum* helyenként a Nyírség homokján is gyakori és mint 3. télizöld-bokrocska nevezetes (a borókán meg a *Helianthemum fumanum*-on kívül). Nyír-Bátor homokján *Kitaibel* lelte, 1886-ban pedig gyökeres példákat *Illés* Nándor erdőtanácsos is küldött Pusztateremről a gebei út mellől. A nép vásárra és templomba is viszi. Más magyarázata ittlétének alig lehetséges, mint hogy az ősbibb magasságu hegyekről maradt fenn Ecsed vidékén, innen azután gyökerestől a víz sodorta le, vagy bogyós magvát a madár telepítette ide, azután a hegyről ide bekerült földben is elszaporodott.

Egyéb ritkaságai továbbá Szabolcs vármegyének :

Az ibrányi nyárfa (Természettudom. Közlöny 1897. 441. old.);

A *Nonnea ochroleuca* Opiz, Beck F. von Niederoster. 966. old. Keme-cse körül (gyűjté Hatzel, Borb. Term. tudom. Közl. 1897. 443), szép sárga korollával, lilaszín kifejlődése nélkül;

Az újabb *Fistularia* (*Rhinanthus*) *goniotricha* Borb;

Az *Equisetum* (surlófű) végtelen sorozata, melyről, valamint a gyakori *Andropogon ischaemum*-ról is *sikárosnak* lehet nevezni a vidéket, mert sikárfűnek hol az előbbit, hol az *Equisetum* hiemale-t és *Eq. Schleicherit* (cindrót) nevezik.

A *Pulsatilla Zichyi* Schur;

A *Senecio adonidifolius* Rehb. Nyíregyháza és Huguaj m. (Simk. exsicc.);

A *Scutellaria scordiifolia* Fisch., a *Sc. galericulata*-nak a rokona, Janka

Kitaibel herbariumából közli (Mathem. és Természettudom. Közlem. XII. köt., 162. old.), ha csak a növény fel nem cserélődött, vagy a meghatározás nem találó.

A *Veronica Teucrium* L. (*V. latifolia minor* Koch) var. *hemitoma* Borb, foliis ad medium aut magis pinnatifidis; area integra maiore et habitu *V. teucrii* a *V. Biharensi* Kern. diversa. Nyíregyháza és Sóstó vidékén (Latzel).

Van továbbá a vidéknek még három nevezetes, kertbe illő magas *Veronica*-ja: a *V. pallens* Host Nyíregyháza homokos erdőtalaján, a *V. geniculata* Host;¹ ez a keskenylevelű *V. maritimának* kopasz eltérése, *Kitaibel* küldte *Host*-nak Bécsbe s *Kitaibel* halála után 1827-ben írta le a *Flora Aus-*

BERKESZI PARKRÉSZLET.

triaci I. köt. 4. oldalán. Említésre méltó végre a *V. foliosa* W. és *Kit. Nyíregyháza* és *Uj-Fehértó* között.

E hegyi növényeknek a Nyírségen való terjeszkedéséből látható, hogy a tokaji, ungi, szatmári hegyek és Szabolcs síkja között szintén megvan ugyanaz a viszony, a mely Buda meg a Rákos, Versecz meg a temesmegyei homokpuszták stb. növényeinek kicserélődése között ismeretes.

Különös nevezetessége Szabolcs vármegyének a *nyírerdeje* (betuletum), mert az Alföldön másutt sehol sines, legfeljebb néhány szála itt-ott, mint régibb vagy újabb ültetés. A szabolcsi Nyírség azért is nevezetes, mert a nyírfa északibb alakjainál délibb *Betula pendula* Roth alkotja. Barkás példát *Vende* Aladár küldött Berkesz határából. A szabolcsi községek neveinek *Nyír*-rel való összetételéből még nem épen szorosan következnek, hogy a Nyírség homokmezeit mindenütt nagyterjedelmű nyírerdő (nyírves, nyírjes) alkotta, mert valószínűnek gondolhatjuk azt is, hogy *Nyír* a vidéknek, a nyírfára való vonatkozás nélkül, régi neve volt, mint pl. Csík, s a Nyírség meg a nyírfa szótöve csak véletlenül találkozó hasonló hangzás. De mivel

Nyírjes.

¹ *Kitaibel* herbariumában a *V. geniculata* Host *V. angustifolia* néven meg van, foliis anguste linearilanceatis, argute serratis, in petiolum 1-dm longum atte uatis. „Erdőd (Szatm.) silva depressa, locis subapricis inventa; később humidis herbidis.“

a Nyírségben, kivált Nyírbátortól délre nyírerdő még ma s van,¹ bizonyosnak kell tekintenünk, hogy Szabolcs vármegyének mai nyírerdeje valóban őskori ereklye-maradék abból az időből, a midőn még hazánk erdősége és erdejének vagy fás növényeinek földrajzi elosztása egészen más volt, mint mostanában. Ezt bizonyítja az is, hogy még közel, Ecsed lánján másfajú nyírfa, a *Betula pubescens* is fennmaradt. Más időkben azután a nyír természetesen pusztulni kezdett, azután pedig az ember fejszéje siettetette a Nyírség nyírfáját a pusztulás felé.

Ellenkezőleg említésre méltó, hogy hazánkban a nyírfa kiválóan a hidegebb sovány lejtők és hegyek fája, az Alföldön pedig, Szabolcs kivételével, nyírerdő általában sehol, még homokon sincs.

A nyírségi nyírerdőről különben, az említett ágacsokkal együtt a következő értesítés érkezett:

Id. gr. Vay Adám, a Nyírség egyik legalaposabb ismerőjének szava szerint Nyírbátor határában gróf Károlyi Tibor erdőállományának nagy része még nyírből áll. Ezen kívül kisebb csoportja már csak elvétve található, másutt a megyében erdeje már sehol sincs, sőt ma már a fáját tenyészteni is nehéz, csak kevés helyen sikerül újra felnöveszteni.

A nyírerdő kérdése Szabolcs vármegyében tudományos szempontból annyira nevezetes, hogy hozzá kell szólni az archivum kutatójának, a historikusnak, földrajz-írónak, nyelvésznek, erdésznek stb. Minő volt az eredeti alakja, pusztulásának megindulása, ma már alig deríthető ki. Az írónak, mint a magyar nyelv egykor szenvedélyes tanulmányozójának feltűnt a megyebeli „Nyírjes tó“-elnevezés; másutt az ország középtájain nyírves kiejtését is hallotta. Növényetymologiai szempontból nyírjes azért nevezetes, mert a j betű, mint növénynevek végződése, más növénynevekben is többször ismétlődik: Eper-j-es szeder-j-es, Lapu-j-tő (község Nógrádvármegyében.)

Fás növények, erdő.

A megye nevezetesebb fás növényei: a nyírfa (*B. pendula* Roth), az enyves égerfa, a mogorófa, a kocsános és kocsántalan tölgy, amaz másutt mocsárfa, emez a vidéken muzsdalyfa, de ritkább, magasabb vidéket kedvel, az előbbinek (*Quercus Robur* L.) pelyheslevelű eltérése (var. *puberula* Lasch) is Sóstó körül, a cserfa, a *Quercus hiemalis* Stev. hosszúkocsános tölgy, a szilfa, fűzfa (*Salix alba*, *S. fragilis*, *S. rosmarini folia* L. *S. purpurea*, *S. cinerea*, *S. viminalis*), a fekete, jegenyé, rezgő, fehér és szürkellő nyárfa (*Populus canescens* Sm.) a piros farkashárs, az ezüsttővis (*Hippophaë rhamnoides* L.) hihetőleg homokkötőként megtelepítve, mint Budapest környékén, a kányafa (*Viburnum opulus*) kerti meddő fajtájával, a labdarózsával, a fekete-bogyós bodzafa, a semfü-semfa (*Lycium Barbarum* L.) a fagyal, a somfa, a vörösgyűrű, a sövényező iszalag, a hársfa (*Tilia platyphyllos* Scop, *T. cordata* Mill.), a fodorjuharfa, a fekete-gyűrű, a hólyagmogoró, a csikos és bibiresős kecskerágó, a vad szőlő, a varjutóvis, kutyafa, vad körtefa és almafa, a galagonya (*Crataegus oxyacantha*, *Cr. monogyna*), rózsabokor (*Rosa spinosissima* L., *R. Austriaca* Cr., *R. canina* L., *R. dumalis* Bechst., *R. submitis* Gren.), a hamvas szeder, törpe mandola, kökény, cseresznyefa, a török meggyfa, törpe meggyfa, gerlicetővis, (*Ononis spinosa*), *Genista tinctoria*, *Cytisus nigricans*, *C. Austriacus*, *C. Ratisbonensis*, *C. serotinus* Kit., *Doryenium sericeum* (Kov.) stb.

A Sóstó ligetjében *Ornithogalum collinum* Guss., *Muscari Transsilvanicum* Schur (*M. botryoides* Aut. Hung.), *Polygala comosa* és var. *Podolica*, *Trifolium agrarium*, *Artemisia campestris*, *Luzula pallescens* Bess., *Lactuca quercifolia*, *L. saligna*, *Verbascum thapsiforme* stb., nedves rétvén a *Viola persicifolia* Roth, (levele visszáján kevés odasimuló szőr van; kivált ez különbözteti meg a *V. stagnina*-tól), a vasút töltésén *Vicia Biebersteini* Bess. (*V. Hungarica* Heuff.) méltó említésre.

Szabolcs vármegyében leginkább azok a keletibb színű növények uralkodnak, a melyek a Tiszántúl hasonló helyein nőnek, azzal a különbséggel, hogy Szabolcs vármegye flórája a szomszéd északi és keleti vármegye közé, a hegyes vidékbe jobban betérjed s a közönségesebb növényeiből jobban vegyül, sok magyarföldi fűvünk ellenben a Tiszántúlról egészen Szabolcs vármegyéig el nem jut.

A flóra jelleme.

¹ Kerner: Pflanzenleben der Donauländer 40—41. old.

Legkiválóbb termőhely: 1. a homok, 2. a víz, a Tisza melléke és más mocsarak, 3. a száraz szikes mező, 4. a nedves, sós hely, melynek vegyült növényzetén kívül még van saját kiváló növénye, 5. a szántott-vetett vagy másképp: munkált föld, össze-vissza keveredett füveivel.

A homok legkiválóbb füvei

az ölyvpáfrány, az *Equisetum ramosissimum* és *E. variegatum* var. *betuleti*, *E. Schleicherii* nevű surlófűvek, az árvalányhaj, *Bromus squarrosus*, *Hierochloa borealis*, *Triticum cristatum*, az éles mosófű, a szürke káka, a spárga, *Convallaria latifolia*, *Iris arenaria*, a *Salsola Kali glabra* (var. *calvescens* Gren. et Godr. Nyíregyházán), *Kochia arenaria*, *Polygonum arenarium* (Nyíregyháza), *Thesium ramosum*, (u. i.), *Artemisia Pontica* u. i. *Carduus hamulosus*, *Jurinea mollis*, *Tragopogon floccosus*, *Taraxacum serotinum*, *Campanula*, *Sibirica*, *Galium Pedemontanum*, *Vinca herbacea*, *Onosma arenarium*, *Echium altissimum*, *E. rubrum*, *Veronica multifida*, *Pistularia goniotricha*, *Orobanche arenaria*, *Trinia Kitaibelii*, *Peucedanum arenarium*, *Pulsatilla grandis* var. *latisecta*, *Adonis vernalis*, *Ranunculus pedatus*, *Viola Kitaibeliana* (Védérdő Nyíregyházán), *Hesperis tristis*, *Sisymbrium orientale*, *S. sina-*

A homok.

KIRÁLYTELKI PARKRÉSZLET.

pistrum, *Alyssum tortuosum*, *A. desertorum*, *Dianthus diutinus* (Bogát, Réliq. Kit. 47) *D. serotinus*,¹ *Lavatera Thuringiaca*, *Althaea biennis*, *Tribulus orientalis*, *Oxytropis pilosa* var. *Hungarica* (Téglás), *Astragalus novus* Winterl, *A. asper*, *A. dasyanthus*, *Onobrychis arenaria* *Trifolium diffusum* stb.

A tavi és mocsári vegetáció a Tisza mentén nagyszerű volt, de a hajdani nagyobb mocsárvidék és ingovány. újabb időben nagyon megfogyott, a nagyobb részét kiszárították és ma már gabonát terem.

Még van a vízben sulyom (Rakamaz), kolokán (Ibrány), békatutaj, tengeri tündérhinár (*Najas marina*), *Alisma graminifolium* Ehrh. (Nyíregyháza), *Potamogeton gramineus* L. (*A. schers.* Syn. 321.), *P. heterophyllus* Schreb., *P. natans* (Mándok), békalencse borzhinár, (*Ceratophyllum demersum*, *C. submersum* (Veresmart), *Utricularia vulgaris* (Sóstó) (sárga hinárvirág), tündérrózsa és labrózsa, *Ranunculus aquatilis*, *R. trichophyllus* Chaix, *Polygonum amphibium* és var. *flutians*, *Menyanthes trifoliata* (Demecser, Ráczfehértó), *Hotronia palustris* (Demecser és Veresmart közt), *Salvinia natans*, *Nitella syncarpa*, *N. gracilis*, *Chara foetida*, *Ch. tenuispina*, *Ch. fragilis* (Bogdán és Tura közt, az utóbbi Demecser körül is.

A tavi növényzet.

¹ Nyárelőző alakja a *D. Hungaricus* Pers. (*D. Lumnitzeri* Wiosb.) A *D. Hungaricus* nem más, mint a Közép-Magyarországból leirt *D. arenarius* Towns. (nem L.) álnevezése, a Tátra *D. Hungaricus* (*Autorum*) = *D. Tatrae* Borb. — *Dianthus Hungaricus* Pers. sive *D. Pannonicus* Schult. re vera nil nisi nomen mutatum *D. arenarii* Towns. (non L.) ex *Hungaria media et absque omni dubio formam sistit D. serotini* W. et Kit. *praeaeestivam*. *D. Hungaricus* Rich. et autor fl. Tátr. (non Pers.) *speciem sistit longe diversam, D. Tatrae* Borb. Természettajzi füzetek 1889. p. 221. (*D. praecocem* Kit. pro parte, non Willd.)

A Sóstó vízi füve a bogárfogó sárga hínárvirág (*Utricularia vulgaris*.)

Víz mellett, kivált a Tisza mentén nevezetes a

Senecio Sadleri, a gyékény, káka, békabuzogány (*Sparganium erectum*), a nád, a *Rumex hydrolapathi* tósóska, *Hippuris vulgaris* (az Eszlári tó mellett), *Glycyrrhiza echinata*, édes torma, a szettyin (*Euphorbia lucida*), *Myriophyllum verticillatum* (Veresmart), *Heleocharis palustris* (Nyírjes tó), *Scirpus compressus* (u. i.), *Sc. Michelianus* (Halász), *Sc. Tabernaemontani* (Geszteréd), *Limosella aquatica* (Halász), *Veronica elatior* (Ibrány), *Scutellaria hastifolia*. A *Cuscuta Tinei* Ibrány és Dombrád bokorjain élőködik. Az állandóbb süppedős helyen a *Cirsium Salisburgense*, a tőzegpáfrány, *Orchis elegans* (Demeeser), mocsaras réten *Cardamina dentata* (Kis-Várda) a legkiválóbb.

A nedves sós hely vezérfüve a

Cyperus Pannonicus (Nyíregyháza), *Crypsis aculeata*, *Cr. schoenoides*, *Cr. alopecuroides*, *Beckmannia cruciformis*, *Carex nutans*, *Carex divisa* és *C. secalina* (Nyíregyháza), *Aster Pannonicus*, *Atriplex angustifolium* Sm., *A. um microspermum* var. *salinum* sie *oppositifolium*, *A. hastatum* var. *dehastatum* foliis a basi deltoidea aut cuneiformi lanceolatis, auriculis nullis, *Buda marina*, *B. media* L., *Sagina procumbens*, *Taraxacum leptocephalum* (Nyíregyháza, Bököny), *Festuca arundinacea*, *Silene multiflora*.

A száraz szikes mező ritkás és kurtaszáru növényzete ugyanaz, mint túl a Tiszán egyebütt:

a *Camphorosma ovatum* (Nyíregyháza), *Plantago tenuiflora*, *P. maritima*, *Lotus tenuifolius*, *Sisymbrium iunceum*, *Atriplex litorale*, *Chenopodium intermedium*, *Salsola soda* stb.

A mezei fűvek közül megemlítjük

az *Euphorbia esula*-t keskenyke levelével (Kemeese), az *Erysimum repandum*-ot, u. i., *Veronica polita*-t (Nyíregyháza), *Carex praecox*-ot Schreb., a *Valerianella dentata*-t, *Viola Banaticá*-t, *V. tricolor*-t, *Anthemis Ruthenicá*-t, *Myosotis arvensis* (*M. intermedia* Link), *Ornithogalum umbellatum*-ot, *Gagea pusilla*-t, *Fumaria prehensilis*-t, *F. Vailanti*-t, *F. Schleicheri*-t, *Myosurus minimus*-t, a szerbtövist stb., ház körül az *Atriplex Tataricum*-ot.

LOVAGLÓ A KIRÁLYTELKI URADALOMBAN

SZABOLCS VÁRMEGYE MEZŐGAZDASÁGA ÉS ÁLLATTENYÉSZTÉSE.

ármegyénk minden darabka földjéről, mely a másik darabkától vagy száz öltre fekszik, tulajdonképen külön-külön kellene ismertetést írni, annyira változó e megyében a termő anyaföld. És amily változó a talaj, ép oly változatos az időjárás is, mintha csak az időjárás is a talaj viszonyaihoz kívánna alkalmazkodni.

Miután az időjárás viszonyokkal külön fejezet foglalkozik behatóbban, ezeknek ismertetése itt fölöslegessé válik.

Szabolcs vármegye területe nem síma egyenes sík, hanem olyan, mint a tenger színe, mikor a szél fújja, t. i. csupa homok-hullám, csupa apró domb és völgy egy 100 métert meg nem haladó, 200 métert el nem érő sík területen, mely a nyírbátori járásnak Hajdu-, Bihar- és Szatmármegyét érintő szélétől hullámosan ereszkedik le a megyét északnyugati határvonalán körülölelő Tiszára.

A megye egész területének körülbelül $\frac{2}{3}$ része jobb-rosszabb természetű homokföld, $\frac{1}{3}$ -ad része pedig szelid, középköttésű homag vagy fekete homok, leszámítva az u. n. laposokat, melyek a dombok közé ékelődnek, s legnagyobb részét szívós, itt szelid, amott vadszíkes, másutt meg, ahol a csatornázás előtt vízmedencék voltak, turfás területek.

Tekintetbe véve már most a megye fekvését, a Tiszát és a csatornákat, továbbá az előbb említett talajviszonyokat és ezen talajok tulajdonságait ismerve, az időjárás szélsőségei, kivéve az uralkodó szeleket, nem sok kárt tehetnek. Esős időjárásban a laposok belefúlnak ugyan az istenáldásba, de a megye $\frac{2}{3}$ -át tevő homok-dombok és lejtők elárasztanak bennünket rozsral és egyéb terményekkel, ha meg elapadnak az ég csatornái, a homag-talajok rendkívüli áteresztő képessége, a laposok sokszor túlságos víztartó képessége, továbbá a laposokat körülvevő domboldalak, melyek a felettük fekvő könnyű homok-dombok túlságos vizáteresztő képessége folytán lassan-lassan egész éven át tápláltnak vízzel, segítenek a gazdán, s így az aszály miatt a termőföldnek éppen azon részei szenvednek, melyeknek

A vármegye területi sajátosságai.

úgyis csak esős időben lehet hasznát venni, t. i. a homok-dombtetők és némileg a déli lejtők.

Természetes tehát, hogy Szabolcsban, legalább az időjárás miatt, soha sem kell félni az éhínségtől. Példa erre az 1863. évi nagy szárazság, a mikor Szabolcs vármegye öt vármegyét látott el kenyérrel és vetőmaggal és még neki is maradt.

A Tisza és a
csatornák hatása.

Hátha még most a Tisza és a vízlevezető csatornák hatását tekintetbe vesszük. A földárja ugyanis egy bizonyos távolságig a Tisza vízmagassága szerint szabályozódik, s ha a Tiszában a víz túl magas, a laposok itt-ott felfakadnak, a homok-dombok tele szívják magukat vízzel és így a hő-változások sem árthatnak sokat, mert ha nagy hidegek uralkodnak, különösen fagyos szentekkor vagy még Orbánkor is (május 11—24-ig), segítenek rajtunk a déli lejtők és a fensíkok, ha meg nagy melegek járnak, az északi lejtők, a homag-földek és az üde laposok. Példa erre az 1863-iki aszály

és az 1876-iki nagy fagyás, amelyek tettek ugyan Szabolcsban is kárt, de nem oly mérvben, mint másutt.

A természeti erők közül a legnagyobb ellenségünk a szél, amely ellen nem védekezhetünk. Alig van nap az esztendőben, amikor szél ne volna, mely a leggyakrabban észak-kelet felől jön. Megesik aztán néha, hogy a ta-

A szél
hatása.

„BÁTOR“ 3 ÉVES BIKÁ (KIRÁLYTELEK).

vaszi vetéseket, úgy el- vagy letünteti, hogy nyomuk is alig marad.

Mindezen különösségek daczára azonban Szabolcs vármegye az ország egyik legáldottabb vármegyéje, mert évi termése mindig biztos és az átlagtól, mely rozs és búzában, mint főterményekben nem kevesebb 6 méter-mázsánál magyar holdanként, sem felfelé, sem lefelé, messze el nem távozik.

Jégkarak.

Jégeső ugyan van egy kevés majd minden esztendőben, de nagyobb szabású jégverés itt, 30 év óta csak egyszer fordult elő. Villámcsapás és szélviharok csak legritkább esetben tesznek kárt.

Tűzkarak.

Gondatlanságból eredő tűzvészek minden évben fordulnak ugyan elő, de úgy a tűzbiztosítás, mint a jégbiztosítás is a megye területén igen szépen elterjedt s még egyre terjed, amennyiben 32 ezer gazdaságból 14 ezer van biztosítva különböző társulatoknál.

Gazdalkodási
mód.

A szabolcsi gazda nem gazdálkodik egy bizonyos állandó vetésváltó szerint, s még a közbirtokosság is, mely pedig megye-szerte fentartotta a háromnyomásos közös-ügyes gazdálkodást, minden évben kiszakít egy darabot a határból, melyen szabadon akar gazdálkodni s gazdálkodik is, akár csak Vas megyében, s van ebben a földben aztán répától kezdve egész a majoránnáig minden, ami Szabolcsban megteremhet. Ennek egyik oka az is, hogy egy ugyanazon birtoktesten, még ha száz holdnál kisebb is, annyira változó a talaj, hogy ha pl. norfolki vetésváltót akarna egy gazda

beállítani, a répája esetleg oly könnyű homokba kerülne, amely azt meg nem teremné. Hozzájárul a talaj különbözőségeihez az, hogy nagyon kevés és nagyon kócos értékű trágya készül Szabolesban, de ami készül is, arról is úgy gondolkozik a gazda, hogy sokkal jobban meghálálja a trágyázást a kötöttebb föld, mint a homok.

Mindamellet Szaboles vármegyében a gazdálkodási rendszer. a háromnyomásos gazdálkodásból a talaj termőképességéhez alkalmazkodva kifejlesztött. szabad gazdálkodási rendszernek mondható, de általában ugarral, még pedig zöld, fekete és parlag ugarral.

Az ugar egyéves és kétéves, nagyságát soha sem a beosztás, hanem a gazda szükséglete és a talaj termőképessége szabja meg. Ez az oka annak, hogy Szabolesmegyében az ugarföld mennyiségét meghatározni nem lehet, mert az évről-évre változik. A majdnem teljesen külterjesnek

RÉSZLET AZ „ERZSÉBET“ MAJORBÓL MÁNDOKON.

látszó háromnyomásos gazdálkodás tehát tulajdonképen a talaj és éghajlat szélsőségeinek legmegfelelőbb szabad gazdálkodás. Ez általános szabály alól csak azon birtokok képeznek kivételt, a Nyírségen és a Tisza-mentén, melyeknek talaja nagyobb kiterjedésben egyformább, s megengedi azt, hogy a növények vetési sorrendjében bizonyos egymásután megtartassék.

A legkönnyebb, u. n. siligó homokföldek általában úgy használatnak, hogy egy évben rozsszal bevettétvén, ennek learatása után egy vagy két évig parlag ugarnak hagyatnak, amely két év leteltével ismét rozsszal, s elvéttve itt-ott burgonyával és tengerivel vettetik be.

A rendszer abban áll, hogy minden növény oly talajba vettessék, melyben az jól megterem. Ha pl. egy 500 holdas gazdaságban van száz hold kötöttebb lapos föld, 300 hold jobbminőségű homok és 100 hold siligó, akkor egy évben vet a gazda 50—80 hold búzát a laposra, a többi laposra répát és más szálas takarmánynövényt, vagy tavaszi kalászosot, a 300 hold jobbminőségű homokföldön a dohány, rozs, tengeri, burgonya, zab, csalamádé, zabos bükköny foglal helyet, $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{5}$ rész ugarral, a 100 hold siligóból pedig 50-től 100 hold vettetik el rozsszal.

A második évben a buza helye megtrágyáztatik s kapás és szálas takarmánynövényekkel és tavaszi kalászosokkal vettetik be, az elmúlt évben megtrágyázott vagy meg nem trágyázott kapás és szálas takarmánynövények, tavaszi kalászosok és dohány helyére jön a buza és a rozs, valamint a 300 hold jobbminőségű homokföldön meghagyott ugarba is. A 100 hold

siligón előző évben rozstot termett rész két évig parlag ugar, a rozstot nem termett rész pedig két évi pihenés után ismét rozsszal vettetik be. Csak néha szakít ki a gazda egy részt tengerinek és burgonyának s kiadja felibe vagy harmadába.

Műtrágya
alkalmazása.

Újabban az istállótrágya-hiány pótlása, de meg azért is, hogy a két évi ugar kikerülhető legyen, a műtrágyázás kezd örvendetesen terjedni, annyira, hogy pl. az 1894. évi $1\frac{1}{2}$ vagon műtrágyával 1898. évben 140 vagon felhasznált műtrágya áll szemben.

Művelési ágak.

Szabolcs vármegye termőföldje a következő művelési ágakat tünteti fel:

1. Szántóföld	511 ezer k. h.
2. Rét (részint lapos, részint ármeder)	70 " " "
3. Legelő (szíkes, fenyér és homok)	65 " " "
4. Erdő (ligetek)	41 " " "
5. Szőlő betelepítve	8 " " "
6. " telepítés alatt	5 " " "
7. Nádas (tulajdonképeni és ingoványos kákás)	10 " " "
8. Kertek és belsőségek	17 " " "
9. Utak, vizek, csatornák, terek, házhelyek s egyéb területek (hasznavehetetlenek)	73 " " "

Összesen . . 800 ezer k. h.

ISTÁLLÓK PATAY JÓZSEF BÁJI URADALMÁBAN.

Mindezen adatok az országos statisztikai összeírásból vannak merítve, tekintetbe véve az azóta történt változásokat, ami a legelő területen észlelhető leginkább, mert ezek egy kis részéből azóta a legjobb homoki szőlők, gyümölcsösök és szántóföldek vagy kertek keletkeztek.

Birtokviszonyok.

A fentebb feltüntetett 800 ezer k. hold terület az 1896. évi statisztikai összeírás szerint 32,056 gazdaságra oszlik el, melyekből 100 k. holdon felüli gazdaság van 761—100 k. holdon aluli pedig 31,295.

A 100 kat. holdon felül lévő birtokok közül uradalomnak mondható birtok van 20-, 3 ezertől—50 ezer kat. holdnyi terjedelemben. Nagybirtok 1—3 ezer k. holdig van 105, középbirtok pedig 100—1000 k. holdig 636.

Ezen közép-, nagy- és uradalmi birtokok összes területe 55,4657 k. hold a kisbirtokok területe pedig 246,056 k. hold, amit %-ban a következő táblázat tüntet fel:

1. Uradalmi birtok 3— 50 ezer k. h.-ig	20 gazdaság	176 ezer k. h.	22 %
2. Nagybirtok . 1— 3 " " "	105 " "	216 " " "	27 %
3. Középbirtok 100— 1 " " "	636 " "	162 " " "	21 %
4. Kisbirtok . . 1—100 " " "	31294 " "	246 " " "	30 %

Összesen . 32056 gazdaság 800 ezer k. h. 100 %

Szabolcs vármegyében a mezőgazdálkodással foglalkozó népesség számát pontosan megállapítani nem lehet, ha csak a kizárólag mezőgazdálkodást űző népességet el nem választjuk azoktól, akiknek egyéb foglalkozás mellett a földművelés is foglalkozását képezi.

Általában azt lehet mondani, hogy Szabolcsban bárminő foglalkozása legyen valakinek, mezőgazdálkodással, igen kevés kivétellel, mindenki foglalkozik, különösen mióta a homokdombokban kitűnő szőlőtalajt nyertünk.

Kisebbségi községekben a lakosság, még a szatócs is, földműves s a kereskedés csak mellékfoglalkozása

Nagyobb községekben már akadnak ugyan iparosok és kereskedők, vagy hivatalnokok, akiknek főfoglalkozása nem a földművelés, de ezek sincesen anélkül, hogy földbirtokuk ne volna, amelyen gazdálkodnak.

Városokban az iparosok, a kereskedők és hivatalnokok mellett még akadnak, de csak nagyon kevesen, olyan munkások, akik mezőgazdálkodással nem foglalkoznak, de

számuk, tekintve azt, hogy a városok lakóinak száma a vidéki lakosság számának alig képezi $\frac{1}{4}$ részét, s a városi lakosság közül is, több mint a fele, kizárólag mezőgazda, sőt hogy úgy mondjuk, még a hivatalnok, iparos és kereskedő lakosság legnagyobb részének is van földje vagy szőlője, s ha ez nincs, haszonbérbe veszi, azt lehet mondani, hogy

BIKA, SZALÁNCZY FERENCZ NYÍRBOGDÁNYI TENYÉSZETÉBEN.

Szabolcs vármegye 234 ezer lelket számláló lakosságának $\frac{1}{5}$ -öd része foglalkozik mezőgazdálkodással.

A kizárólag mezőgazdálkodással foglalkozó családok száma, a mezőgazdasági megyei munkás- és cseléd-lakosságot is beleértve, 35 ezer család, amelyből a birtok nélküli mezőgazdasági cseléd és munkás-lakosság nem több 5000 családnál.

Ebből azonban nem az következik, hogy Szabolcsban kevés a munkás. Itt minden gazdának — a nyári munka-idényt kivéve — mindig akad elegendő munkása, a munkásnak pedig elegendő munkája. Csak nyáron kénytelen a gazdaközönség idegen vármegyékből, sőt Galicziából is munkást hozatni, akiknek száma 17 ezer férfi és nő. De ez sem azért szükséges, mintha a helybeli munkások el nem végezhetnék a munkát, hanem inkább azért, mert Szabolcsban az esős időszak beállta minden év június utolsó harmadától július első feléig várható s ezért, ha csak a gazda nagyobb kalamitásnak nem akarja kitenni termését, kénytelen az aratást legfeljebb két hét leforgása alatt elvégezni, amihez pedig idegen munkaerő is kell. Mikor a kisbirtokosok, a saját munkájukat elvégezték, szívesen mennek úgy szakmány-, mint napszám-munkára, s rendkívüli előszeretettel vállalnak bizonyos szolgálmányokért feles és harmados földeket; de a legtöbb kisbirtokos kény-

Munkaerő.

Munkaberek

telen is vele, mert a magáéból nem tudna megélni. Napszámot pedig fizetnek megyszerte tavasszal férfinak 1 kor., nőnek 80 fill., nyáron férfinak 160—200 fill., nőnek 120 fill., ősszel pedig férfinak 140 fill., nőnek 90 fill. Igaz, hogy a szabolcsi birtokosok jóra való, szorgalmas, állandó éves eselédket és dohányosokat nagyon nehezen kaphatnak, részint azért, mert az ilyenek nem mozdulnak el helyökről, részint pedig azért, mert a kizárólag mezőgazdasági munkából élő, megyei lakosság száma rendkívüli csekély, a kisbirtokosok pedig nem szívesen mennek eselédnek vagy dohányosnak. Ez azután az oka annak, hogy Szabolcsban a eselédbérek meglehetősen magasak, mert egy közönséges béres fizetése, készpénzre átszámítva, a melleskes jövedelmeket számba nem véve, nem kevesebb 460 koronánál.

RÉSZLET JÁRMY FERENCZ ESZÉNYI GULYÁJÁBÓL.

Mint már említettük, a megye talajának $\frac{2}{3}$ része homok, s csak a megmaradó $\frac{1}{3}$ résznek mintegy $\frac{2}{5}$ része búzatermő föld.

Termények.

A szabolcsmegyei homokföldek leghálásabb növénye a rozs és ez képezi Szabolcsmegye fő kenyérterményét, melyből évenként, számítva a minden harmadik évben termő homokparlagokat is, amelyek az 1894. évi statisztikai összeírásnál figyelembe nem vettek, 117 ezer kat. hold vettetik. A megyei termésátlag rozból nem kevesebb kat. holdanként 5.7 métermázsánál.

A második főtermény a megyében a tengeri, melylyel 64 ezer kat. hold vettetik évenként, beszámítva azon nem csekély területeket, melyek mint parlag-ugar két évig hagyatnak ugyan meg, de közbe-közbe egyik parlag-ugar év helyét a tengeri foglalja el. Ezen szám azonban évről-évre változó s néha csak 44 ezer kat. hold. A tengeri termés átlaga kat. holdanként 7 mmázsa szemes tengeri.

A harmadik főtermény a búza, melyből évenként, beszámítva a dohány után homokföldbe vetett búzákat is, átlag 56 ezer kat. hold vettetik, de vannak évek, mikor a 60 ezer kat. holdat is meghaladja, s termés átlaga kat. holdanként 6 métermázsa.

Habár területre nem is, de jelentőségre nézve a negyedik helyet foglalja el a dohány, amely után indul Szabolcs vármegye egész gazdálkodási rendszere, miután ki van mondva, hogy legalább háromszor annyi termelésre alkalmas területnek kell lenni, mint amennyi engedélyezve van. Dohánynyal

Szabolcsban ez évben (1899.) nem kevesebb mint 16 ezer katasztrális hold ültetett be. Eddig csak 14 ezer kat. hold volt engedélyezve. A dohány-termés átlag kat. holdanként 7 métermázsa, beváltási átlagos ára pedig 34 korona.

Az ötödik főtermény a burgonya, melylyel évenként átlag, a kertet és belsőségeket nem számítva, 32 ezer kat. hold ültetett be s termés-átlaga kat. holdanként 42 métermázsa.

A tavaszi kalászos növények Szabolcsme gyében nem nagy szerepet játszanak, amennyiben tavaszi árpa és zabbal évenként csak mintegy 36 ezer kat. hold vettetik, s a termés-átlag árpából kat. holdanként 8 métermázsa, zabból 6·7 métermázsa.

Ezután következnek a többi kapás és szálas, vetett takarmány-növények, melyekkel évente 43 ezer kat. hold vettetik el.

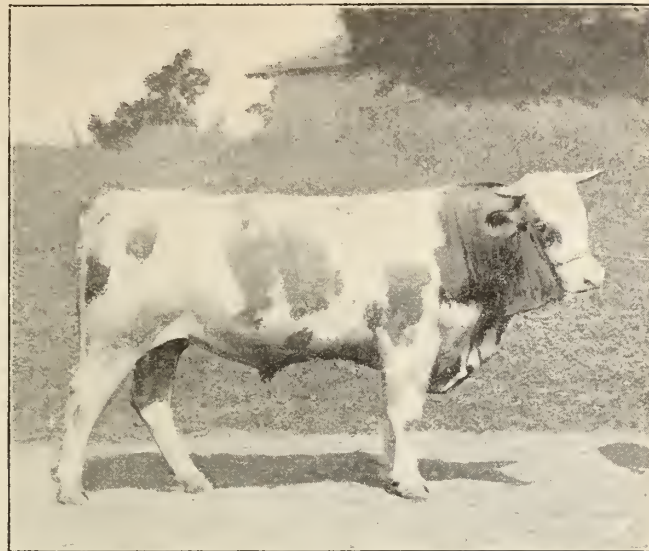
Végül a czukorrépa, káposzta, paszuly, kender, len, paprika stb., jóformán kerti termények, következnek 9 ezer kat. holddal.

Szóval Szabolcs vármegye 511 ezer kat. hold szántóföld területéből évenként bevetették:

1. Rozszal	117	ezer kat. hold, átlag . . .	5·7	mázsa termés
2. Tengerivel	64	„ „ „ „	7	„ „
3. Dohányyal	16	„ „ „ „	7	„ „
4. Búzával	(10—) 60	„ „ „ „	6	„ „
5. Burgonyával	32	„ „ „ „	4·2	„ „
6. Tavaszi kalászosokkal	36	„ „ „ „	7	„ „
7. Kapás és szálas takarmánnyal	43	„ „ „ „	—	„ „
8. Czukorrépa és kerti terményekkel	9	„ „ „ „	—	—
9. Rendes ugar	84	„ „ „ „	—	—
10. Feltételes 2 éves ugar	50	„ „ „ „	—	—
Összesen	511	ezer kat. hold	—	—

„KEDVES“, 5-ÉVES SIEMMENTHALI TEHÉN (VENCSELLŐ).

„SZABOLCS“, 2-ÉVES SIEMMENTHALI BIKA (VENCSELLŐ).

A gazdasági rendszerről mondtak igazolásául álljon még itt a következő összeállítás:

Őszivel vettetik	177	ezer kat. hold
Tavasziával vettetik (kapás, szálas és kalászos együtt)	200	„ „ „
Rendes ugarnak hagyatik	84	„ „ „
Feltételes 2 éves ugar	50	„ „ „
Összesen	511	ezer kat. hold.

Vagyis három nyomást véve fel, az ugar (feltételes és rendes) a bevetett területnek nem teszi ki harmadát.

Ha már most a többi termelési ágakat is ismertetni akarjuk, ide iktatjuk az 1894. évi statisztikai összeírás alapján, az azóta beállott változások figyelembe vételével, még a következő, már egyszer kimutatott adatokat:

1. Rét-terület	70	ezer	kat.	hold
2. Legelő	65	"	"	"
3. Erdőterület	41	"	"	"
4. Szőlőterület	13	"	"	"
5. Belsőségek	17	"	"	"
6. Nádas	10	"	"	"
7. Gazdaságilag nem használt	73	"	"	"

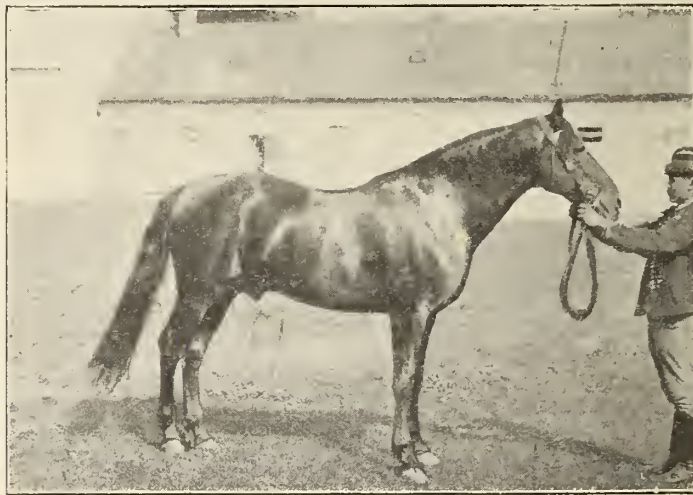
Összesen 289 ezer kat. hold.

A rétekre vonatkozólag kell még annyit megjegyeznünk, hogy azok, leszámítva a tiszai ármedrekben lévőket, melyek I. osztályuak, II-od osztályu rétek jellegét mutatják s közepes minőségű széna és sarjütermésük 2 kaszálás után 18 métermázsára tehető.

Legelők.

A legelők legnagyobb része kopár homokdomb, de vannak jó minőségű szíkes legelők is, melyekért egy drb felnőtt marha után nem ritkán 12 frotot is fizetnek. A legelők bérértéke átlag holdanként nem több 7 forintnál.

Különösen örvendetes jelenségül kell már itt megemlítenünk, hogy

„CARIGNANO“ AMERIKAI ÜGETŐ; FEDEZŐ MÉN (KIRÁLYTELEK).

a kopár legelőterületekből és a feltételes 2 éves ugar földekből újabban a legszebb szőlő és gyümölcsös területek alakíttatnak, sőt már a ligetesítések iránt is kezd az érdeklődés mutatkozni. Szóval elmondhatjuk, hogy Szabolcs vármegye a természet által kimutatott legjobb úton halad azon kitűzött cél felé, hogy a megyét egy igen szép, belterjes szabadgazdasággá tegye.

Állat-
tenyésztés.

Szabolcs vármegye állattenyésztése általában 1.084,239 drb állattal van képviselve, melyből:

1. Szarvasmarha	112.055	drb
2. Ló	37.069	"
3. Sertés	197.000	"
4. Juh	161.000	"
5. Szamár	250	"
6. Öszvér	13	"
7. Kecske	55	"
8. Baromfi	564.244	"
9. Méhesalád	12.553	" az 1894. összeírás szerint.

Igaz ugyan, hogy ez a szám még fokozható, s noha némely vármegyék számaitól messze elmarad, azt sem szabad feledni, hogy Szabolcsban a talajviszonyok miatt az állattenyésztés csak nagyon lassan fejlődhetik, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy az úgynevezett legelők és takarmánytermő területek még igen sok javítást igényelnek, még ahhoz is, hogy a már meglévő számot, úgy télen, mint különösen nyáron jókarban tartani

és táplálni tudják. Sajátságos tünet az, hogy bár a természet egyenesen erre utal, a nyári legeltetés mellett a bent való étetés egyáltalán nem tud meghonosodni.

A fentebb felsorolt állatnemek között legjelentőkenyebb a szarvasmarha-tenyésztés.

Szarvasmarha.

Ennek jellegét a külterjes magyar erdélyi szarvasmarha adja meg, amennyiben e fajta az összes létszám 90%-át teszi s igen jeles tenyészteket képes felmutatni. Úgyannyira, hogy például a gróf *Desseffy* Dénes, Alajos és Béla desseffy-i gulyája a mezőhegyesi tenyészettel is kiállja a versenyt, sőt ami a szarvállást, a kifejlődés gyorsaságát illeti, azt még fölül is múlja.

E tenyészetnek, sorrend szerint, nem sokat engednek a gróf *Forgách*

ANYAKANCSA ISTÁLLÓ MÁNDOKON.

László mándoki, *Mandel* József nyírbélteki, *Jármy* Ferencz eszenyi, *Szalánczy* Ferencz nyírbogdányi, *Klár* Gusztáv nyíresi gulyái, melyek már több ízben országos elismerésben is részesültek. A szabolcsi tenyészetekre általában jellemző a szép test, oszlopos lábakon, kifogástalan fej és szarvállás s különösen a gyors fejlődés.

Ezen jellegzetes tulajdonok már a köztenyésztés terére is kezdenek átmenni, sőt egyes vidékek, például a Tiszamente, a tinónevelés terén már messze ismert jónévre tettek szert. Nem kiesinylendő itt a köztenyésztés azon törekvése, hogy a magyar erdélyi szarvasmarhában megfelelő fejősmarhát kapjon, csak hogy ez nagyrészt a fejlődés rovására történik, amennyiben az üszök fedezetésénél a kifejlett kort a kiscsordák nem tudják bevárni sem az anya-, sem az apa-állatoknál, s nem ritkán már egy éves magyar bikával fedeztetnek két évet alig meghaladott üszőt. A köztenyésztés terén különben még sok a kívánni való.

A nyugati fajta szarvasmarha tenyésztése szintén talált a megyében

képviselőkre, s e téren is szép eredmények érettek ugyan el egyes gazdaságokban, több kiállításon a tenyésztők kitüntetésben is részesültek, de az ezirányu haladás egyelőre általános jelentőséggel nem bír. Megemlíthető e téren Berkeszen gróf *Vay* Ádám hollandi, Vencsellőn gr. *Dessewffy* Miklós, Kőláposon *Burger* Pál siemmenthali és Ó-Fehértón gróf *Majláth* József allgani telenezszi. A kores, riska és egyéb fajta tenyésztés jelentőséggel nem bír, bár gyéren képviselve van.

Amily magas fokon áll Szabolesban a magyar erdélyi szarvasmarha tenyésztése, semmivel sem marad e mögött a lótenyésztés, sőt ami a köztenyésztést illeti, azt még felül is mulja.

Lótenyésztés

Legörvendetesebb jelenség e téren az, hogy általában a használati

„WAR HORN” TENYÉSZMÉN (MÁNDOK).

félvér lovak tenyésztése számszerűleg messze túlszárnyalja a luxus-, vadász- és versenyló-tenyésztést.

Az uralkodó fajta a félvér angol, mely jórészt az apró nyírségi lófajtának angol fél- és telivérekkel való keresztezéséből állt elő, s ma „nyíri ló” néven szerzett jól ismert nevet.

A luxus-ügetők tenyésztése terén országos híru a gróf *Dessewffy* Dénes, Alajos és Béla dessewffy-i lótenyésztése, mely az amerikai telivér ügetőménekekkel keresztezett szabolcsmegyei anyagból fejlődött ki s a beltenyésztésből származó ivadék és a törzsanyag fentartása és a visszafejlődés megakadályozása ezéjából időnként importált tenyész-kanczákkal tartatik fenn.

A verseny-lótenyésztés terén országos híru a gróf *Forgách* László-féle mándoki telivér angol ménés, mely már az országos versenyeken is szép nevet vívott ki magának.

E téren megemlíthető még *Liptay* Béla jékei tenyészete, melynek egy jeles példánya a számos versenyen kitünt „Nyíri Bicskás.”

A luxus kocsiló-tenyésztés terén nem szabad megfélekednünk *Hertzfelder* Pál kótaji tenyészetéről sem, mely oly előnyösen fejlődik, hogy rövid időn igen jó névre tehet szert.

Megemlítendő továbbá *Klár* Gusztáv nyírjesi ménese, mely különösen a katonaló-tenyésztés terén mutat fel általánosan elismert jeles eredményt.

Vannak még az említettekén kívül igen szép és jeles tenyészetek, melyeket mind felsorolni nem lehet ezélünk; ennek bizonyosságául bemutatjuk képünkön *Petrovay* János f.-littkei négyes nyíri fogatát, mely eléggé jellemzi a szabolcsi köztenyésztést.

A mén-állományt Szabolcsmegyében a következő adatok mutatják be,

„NYÍRI BICSKÁS” VERSENYLÓ (JÉKE).

amint ez a földművelésügyi m. kir. miniszterium 1898—9-iki kimutatásaiban és 1894. évi statisztikai kimutatásokban foglaltatik:

Telivér állami mén, fedezettő állomásokon	14 drb
Telivér állami bérmén	5 „
Félvér állami mén fedezettő állomásokon	70 „
Félvér állami bérmén	5 „
Tenyésztésre engedélyezett telivér magán mén	4 „
Tenyésztésre engedélyezett félvér magán mén	42 „
Összesen	140 drb

köztenyésztésre engedélyezett mén.

A már tenyészképes kanca-létszám az 1894. évi statisztikai kimutatás szerint 16.869 drb. Ha tehát az 1894. évi XII. törvényezikk értelmében több fedezőmén nem volna a megye területén, mint a fentebb kitüntetett, s számítva azt, hogy a kanca-anyag egyik fele évenként nem fedeztetik, ami ugyan

kissé hihetetlen, esik egy ménre 60 drb kanca, tehát vagy a mén kevés, vagy történnék még egyéb ménekkel is fedeztetések.

Sertésenyésztés.

A szarvasmarha és lótenyésztés terén elért szép eredményeket felülmúlja Szabolcsmegyének azon sikere, melyet a sertésenyésztés terén ért el és azt lehet mondani, hogy Szabolcs e téren az ország egyik első vármegyéje volt. Igen: *volt*, mert fájdalom, a sertésvész a megye tenyésztését majdnem teljesen tönkretette. Ezen csapás által a sertésenyésztés ugyan hosszú időre visszavetett, de a jó anyagnak legalább magja megmaradván, remélhető, hogy ismét fel fog emelkedni.

E téren ma, mint kiváló tenyészeteket egyet sem említhetünk fel, de érdeemesnek tartjuk követendő példaként képben bemutatni gróf *Pongrácz Jenő* bashalmi sertésfiasztatóját.

CSIKÓK A KARÁMBAN. RÉSZLET A JÉKEI MÉNESBŐL.

Juhtenyésztés.

A juhtenyésztés alig számottevő, s amely jeles volt a szabolcsi tenyésztés egykor, ép oly visszamaradott ma.

A még meglévő juhászokat a fésűsgyapjas és raezka keresztezésből származott egyedek uralják. E téren mint kiváló, megemlíthető *Haas Ignác* rózsási húsjuh-tenyésztete, mely Szabolcsmegyének egy speciálitása s az ezredéves országos kiállításon kitüntetésben részesült. Gyorsfejlődésű, nagytü kiünő húsjuhok ezek, melyek azonban mint fejősök és gyapjasak is elég szép hasznot hoznak.

Baromfi-tenyésztés.

A baromfi-tenyésztés még valami igen magas fokot nem ért el, s bár mindenfelé találunk össze-vissza mindenféle keresztezéseket, mindannak daczára, a megyei baromfi-tenyésztés terén túlnyomó az apró, igénytelen, kitartó és kitünő tojó magyar tyúk. Mint külön mezőgazdasági üzletág nem vehető számba.

Méhészet.

Ép így vagyunk a méhtenyésztéssel is, mely annak daczára, hogy a br. *Podmaniczky Géza* nyírbaktai, a gróf *Forgách*-féle mándoki, *Nyíri-Jalsovitzky*-féle méhészet, valamint *Bogáthy József* nyír-bogáti méhésztete igen szép példákat nyújtanak, nem valami örvedetesesen fejlődik.

Szabolcs vármegyében hovatovább igen szép jelentőségre tesz szert a szőlőművelés, immunis homoktalajon. Talán nincs a mezőgazdaságnak egyetlen ága, melyben a haladás oly rohamos lett volna, mint e téren. Amíg ezelőtt négy évvel nem volt Szabolcsnak több szőleje 5000 kat. holdnál, addig ma a betelepített, telepítés alatt álló és megkezdett telepítés együtt nem kevesebb 17 ezer kat. holdnál, ugyannyira, hogy ma már a termelők egyik főgondját képezi, hogy miként tudják jól értékesíteni nyíri bor- és különösen kitünő minőségű, a hegyi szőlők termését mindenben túl- szárnyaló csemegeszőlő-termésüket

A szőlőművelés terén a haladás oly kifogástalan, annyira czéltudatos, hogy rövid időn Szabolcs megye a nyíri bor- és csemegeszőlő-termelés terén igen szép névre fog szert tenni.

De nem is csoda. Ha megnézzük a gróf *Károlyi* Tibor kántor-jánosi,

Szőlőművelés.

RÉSZLET A JÉKEI MÉNESBŐL.

a gróf *Majláth* József ó-fehértói, a pazonyi, sóstói, a nyíregyházi, *Csanak* János ujfehértói, *Liptay* Jenő pazonyi, *Ujfalussy* Endre mártonfalvi stb. stb. szőlőtelepeiket, s tekintetbe vesszük azt, hogy például 1897-ben a sóstói *Teleki*-telepen az ezerjómust 22 fokot mutatott, mindenki be fogja látni, hogy állításunk egy cseppet sem nagyítás.

Amily szép és örvendetes a szőlőszet haladása, époly lehangoló az, hogy a gyümölcstermelés már nem tud lépést tartani ikertestvérével. E téren is van ugyan némi eredmény, mert például a tiszamenti községek almatermelése, különösen szerezika almája, igen jó névnek örvend, de tekintve azt, hogy talajánál fogva a vármegye a gyümölcstermelésre mintegy predestinálva van, a gyümölcstermelés terén ma még csak elmaradottságról szólhatunk.

Gyümölcs-
termelés.

Szabolcs vármegyéről általában elmondhatjuk, hogy a mezőgazdasági kultúra terén rövid 15—20 év alatt oly sokat fejlődött, hogy ily fejlődést az országban csak igen kevés vármegye képes felmutatni, s remélhető, hogy e haladás még fokozódni fog.

A haladás rohamossága a birtok értékének emelkedésében is felismerhető. Mert míg például ezelőtt 15—20 évvel homokbirtokokat kicsinyben és

Birtokárak.

nagyban lehetett venni kat. holdanként 90—120 koronáért, addig ma különösen a népesebb lakóhelyek közelében, a földminőség szerint, kivált parezelláris eladásoknál, kat. holdanként 800—1200 koronát is el lehet érni.

De a birtokár emelkedik az egész vármegye területén, s általában kétféle árat lehet megkülönböztetni, u. m. a homokföldek és kötöttebb földek árait.

A birtokárakat a következő kimutatás tünteti fel:

1. Homokföldek (szántó) ára kat. holdanként . . .	300—500 kor.	
2. „ „ „ „ kis bérleti ára holdanként . . .	20—22 „	
3. „ „ „ „ nagy bérleti ára „ . . .	12—20 „	
4. Kötöttebb földek „ „ „ „ ára kat. holdanként . . .	500—700 „	
5. „ „ „ „ „ „ kis bérleti ára holdanként . . .	36—40 „	
6. „ „ „ „ „ „ nagy bérleti ára „ . . .	20—24 „	adó nélkül
7. Szőlőnek való immunis homok ára kat. hold. . .	300—440 „	
8. Betelepített szőlők „ „ „ „ . . .	1200—3000 „	

Szakoktatás

A mezőgazdasági gyakorlati és elméleti szakoktatás terén Szabolcs vármegye az elhagyatott vármegyék közé tartozik, amennyiben nincs egyet-

NYÍRSÉGI URI FOGAT. (PETROVAY JÁNOS TULAJDONA).

len szaktanintézete sem. E siralmas helyzetet némileg enyhíti az a körülmény, hogy a debreczeni felsőbb gazdasági tanintézet és a tarzali vinczellérképző közel van. Legforróbb óhajta a megyei gazdaközönségnek egy földműves iskola.

Újabb időben a szabolcsmegyei gazdasági egyesület a földművelésügyi m. kir. kormány támogatásával igyekszik e hiányon segíteni s a legközelebb mult években Nyíregyházán egy téli gazdasági tanfolyamot, a megyében pedig mindenféle mezőgazdasági felolvasásokat, Mezőhegyesre tanulmányi kirándulást rendezett s ebbeli tevékenységét a jövőben is folytatja.

Ugyancsak a mezőgazdasági szakképzettség emelése céljából alapította az egyesület a saját kísérleti és mintagazdaságát, mely most van berendezés alatt, továbbá a földművelésügyi m. kir. kormány támogatásával, a nyíregyházi paraszt-mintagazdaságot, mely szintén berendezés alatt áll.

Szabolcsmegyei
gazdasági egye-
sület.

A szabolcsmegyei gazdasági egyesület 1860-ban alakult s az a szép kulturai haladás, melyet a megye felmutatni képes, nevével áll összefonódásban.

1896-ig munkássága kiterjedt az egész Nyírségre és Tiszahátra, újabban

azonban minden egyes megyében külön gazdasági egyesület alakulván, működése kizárólag Szabolcs megye területére terjed ki.

Elért eredményeinek egyik legszebbike az, hogy az azelőtt pusztá, fátalan vármegye ma, különösen május havában, az akácza virágzaskor, illatos virágos kerthez hasonló. Ezt a rengeteg mennyiségű út- és birtokmenti akáczfásorok teszik, melyek létesítésére az egyesület több millió akác-csemetét osztott ki részint ingyen, részint igen csekély árért.

Eredményesebb működésének egyik legfőbb akadálya a gazdatársadalmi elemek heterogénitásában és a gazdaközönség kényelemszeretében rejlik, és ez az oka annak is, hogy gyorsabb és nagyobb szabású alkotásokra pénz-alapja nincsen. Létét egyedül a 48 ezer koronát tevő alapítvány biztosítja, mely az alapszabályok értelmében el nem költethető.

Legujabban azon fáradozik, hogy a gazdaközönséget az egész vármegyére kiterjedő érdekképviseleti társadalmi szervezetben egyesítse és ez alapon a fogyasztási értékesítési- és hitelszövetkezetet felállítsa.

SERTÉSFIAZTATÓ GRÓF PONGRÁCZ JENŐ BASHALMI URADALMÁBAN.

Az egyesület megalapítói közül legjelesebbek voltak: Gróf *Degenfeld* Imre, *Bónis* Samu, *Kállay* Emánuel és Ödön, *Graeff* József, *Bónis* Barnabás, *Gencsy* Ferencz és *Nyíri* János, ki mint egyesületi igazgató-választmányi tag, majd mint másod-alelnök s végre mint első-alelnök az alapítástól 1899. évig, tehát 39 éven át volt az egyesület egyik szellemi vezére

Jelenleg az egyesület gróf *Pongrácz* Jenő elnöklete alatt áll s elnöktársai *Nyíri* János I. és bogáti *Bogáthy* József II. alelnök, titkára az egyesületnek *Simitska* Endre.

Az egyes vidékek mezőgazdasági viszonyai és az ottani nagyobb birtokok gazdálkodási rendszerének megvilágítása szempontjából, a következő uradalmak és birtokok adatait közöljük:

Aba-pusztá: *Jármay* Ferencz birtoka. Ide tartozik Abapusztá és Eszeny. Összterület 1300 m. hold, ebből 700 hold a szántó, 200 a legelő, 320 az erdő és 50 k. hold a szőlő. A gazd. és üzemrendszer, váltó és 3-as forgó. Mint különleges termelési ág a dohány szerepel 27 k. holdon. Elsőrangú magyar fajú szarvasmarhatenyésztése van, melynek az állománya 170 drb. 3 holdon gyümölcsös. Saját taksás telepe van, napszámárak férfiaknál 1 kor., nőknél 80 fill. Az átlagos földhaszonbér m. holdanként 12 kor.

Báj: *Patay* József birtoka. Összterület 3000 m. hold. Ebből a szántó 1600, erdő és szőlő 322, és a többi kaszáló és legelő. A gazd. és üzemrendszer váltó. Magtermelés 25 holdon luczerna, 40 k. holdon dohány. Lótenyésztés angol telivér és félvér, állomány 60 drb. Marhatenyésztés magyar faj, állomány 170 drb. Sertésenyésztés: 120 koeza és szaporulata. Méhészet: 60 kaptár. Erdészeti üzem: 60 éves forda. Eladási piac: Tokaj és Szerencs. A munkaerdőt helyben és Bártfa vidékéről szerzi. Napszámárak: férfiaknál 90—1.60 fill., nőknél 60—120 fill. Átlagos földhaszonbér m. holdanként 14 kor.

Balkány: *Gencsy* Béla birtoka. Ide tartozik az aba-pusztai birtokrész is. Összterület 4000 m. hold. Ezenkívül Jász-Nagy-Kun-Szolnok-, Bihar- és Abauj-Torna vármegyében még 2000 m. hold. Az itteni birtokból a szántóföld 3360, a legelő 400, erdő 370 és szőlő 18 m.

Egyes uradalmak a vármegye különböző vidékeiről.

hold. A gazdasági- és üzemszer részben forgó és részben ugarrendszer. Dohánytermelés 40 m. holdon. Lótenyésztés félvér, állomány 40 drb, marhatenyésztés magyar faj: 120 drb., sertésenyésztés: 370 balázsházi faj. Erdészeti üzem: 16 éves fordá, termék: eserezés. Eladási piacok: Debreczen és Nyíregyháza. Helybeli taksásokkal dolgozik, napszámárok férfiaknál 80—240 fill., nőknél 60—160 fill. Az átlagos földhasznóbér m. holdanként 6—16 korona.

Bánháza pusztá: Ide tartozik a Kis-Fülöp pusztai birtokrész is. Összterület 6270 m. hold, melynek birtokosai Bory Béla, Gál Ferencz, Nemes Lajos, Kaufmann Márton, Mandel Móricz, Keresztészeghy Eta és Láng Zsigmond. *Bory Béla* birtoka a Micske pusztai résszel együtt 2385 m. hold. Ebből szántó 1705, kaszáló és legelő 250, erdő 385, és szőlő 40 m. hold. Gazdasági és üzemszer 3-as forgó. Szarvasmarha állomány 120, magyar faj. Erdészeti: 40 éves fordá, termék: tűzi és épületfa. Szőlőfajok: Risling, Carbenett, Burgundi és Szlan-kamenka. Eladási piac Dobroczen, munkaerő, helybeli telepítvényesek, árak: férfiak 80 fill., nők 60 fill. Átlagos földhasznóbér 8—10 kor.m. holdanként.

Bashalom-pusztá: gróf *Pongrácz Jenő* uradalma. Összterület 3500 m. hold, ebből 2260 szántó, 300 kaszáló, 16 szőlő, 18 gyümölcsös, 906 legelő. A tulajdonos szabad gazdálkodást folytat. 1200 holdon kalászos, repeze és len, 125 h. dohány, 550 h. cznkor- és marharépa, tengeri és mák, 385 h. bükköny, lóhere és luczerna. Marhatenyésztés 200 magyar faj, juhtenyésztés

PROPPER SAMU DOHÁNYSZÁRÍTÓJA TURÁN.

és 1500 fésűs; sertésenyésztése elsőrendű: 160 hazai kondor kocza és 200—300 darab hizalásra. Méhészet: 40 Zirzonkaptárral. Gazdasági ipar: malom két köre. A munkaerőt helyben, Felsőmagyarországon és Galiciában szerzi. Napszámárok: férfiak 80—240 fill., nők 60—120 fill. Átlagos földhasznóbér m. holdanként 16 kor.

Berkesz: id. gróf *Vay Ádám* uradalma. Ide tartozik Berkesz, Vaja, Őr, Petneháza, Tass, Berencs, Gégény, Ladány, Czigánd, Rohod és Benk. Összterület 15,000 k. hold. Ebből kert és beltelek 300, erdő 3000, szőlő 15 hold, a többi szántóföld, kaszáló és legelő. A tulajdonos gróf szabad gazdálkodást folytat és a birtok egy része bérbé van adva. Dohány: 150 k. hold. Lótenyésztés: rendes ménes egy állami angol telivér ménnel. Marhatenyésztés rendes gulyabeli magyar fajú marha és hollandi, tisztavérű tehenészet. Juhtenyésztés fésűs fajjal és sertésenyésztés kishajóval. Az erdőség egy része őserdő, a másik fiatal. Termék: tűzifa. Gazdasági ipar: két szeszgyár Vaján és Tasson, három gőzmalom: Vaján, Tasson és Berkeszen, egy vízimalom Vámfaluban. A munkaerőt helyben, Beregben és a Felvidéken szerzi, napszámárok, férfiaknál 120—240 fill., nőknél 80—140 fill. Átlagos földhasznóbér m. holdanként 14—16 kor.

Bogát: *Bogáthy József* és neje birtoka. Összterület 1979 k. hold, ezenkívül a Somogyban 88 k. hold. A szabolcsi birtok 1626 k. hold szántó, kaszáló 60, legelő 100, erdő 131, szőlő 10. A gazdasági és üzemszer fele részben hármas rendszer, fele részben pedig szabad gazdálkodás kellő trágyázással. 50 k. holdon lóheremag-, 50 k. holdon kék mák és 100 k. holdon dohánytermelés. Félvér lótenyésztés, 276 drb magyar fajú szarvasmarha, 500 darab szőke mangalicza. Erdészeti: akác- és tölgyfa, termények: tűzifa és eserezés. Gazdasági ipar egy 700 liter napi termelésre berendezett szeszgyár és egy gőzmalom két köre. A munkaerőt helyben szerzi, napszámárok férfiaknál: 60 fillértől 2 kronáig, nőknél 60—100 fillérig. Az átlagos földhasznóbér m. holdanként 10—12 kor.

Büd-Szent-Mihály: gróf *Dessewffy Aurél* uradalma. Összterület 14,000 m. hold, ezenkívül Pestmegyében 6000 m. hold. A szabolcsi birtok a következőleg oszlik meg: kert és beltelek: 85 k. hold, kaszáló és legelő 1997 k. hold, erdő 130 m. hold, szőlő 26, nádas és használatlan 260. A többi szántóföld. A gazd. és üzemszer hatos és hetes forgó. Magtermelés 80 m. holdon lóhere, luczerna és bükköny. Dohány 330 és lentermelés 30 k. holdon. Lótenyésztés: rendes ménes, állomány 60 drb, faj: angol telivér és lipiczai. Igás ló

80–90 félvér és lipiczai. Gulyabeli marha 400 magyar és 60–70 nyugati faj. Juh: 3400 drb. fésűs és posztós. Kiszjenői sertés: 170 kocza, 40 kan, 27 süldő és 320 malacz. 130 hold fáczános. A munkaerőt helyben szorzi, napszámárok: férfiaknál 60–160 fillér, nőknél 40–80 fill. Átlagos földhasznóbér m. holdanként 20 kor.

Döghe: *Nozdroviczky* György és Kázmér birtokai. Összterület egyenlő részben 1270 m. hold. Ebből a szántó ezer hold. Gazdasági és üzemrendszer ugar nélküli. Magtermelés: 80 holdon luczorna. Lótenyésztés: félvér, marhatenyésztés: magyar faj, sertés: göndör mangalicza. A munkaerőt helyben szerzik. Napszámárok: férfiaknál 80 fillértől 200 fillérig, nőknél 50–160 fill. Az átlagos hasznóbér m. holdanként 20 korona.

Eperjeske: *Jármly* Miklós és Imre birtokai. Ide tartozik Eszony, Mogyorós és Bács-Aranyos. Összterület 2460 m. hold. Ebből Imréné 1040 m. hold. A szántóföld együtt 1900, kaszáló, legelő és erdő 520 hold. A gazd. és üzemrendszer 3-as és 6-os váltó. Jármly Imre 150 m. holdon lóherét és bükkönyt termel. Ugyanesak Imre nagyobb lótenyésztést üz. 16 kanca után 1899-ben 50 drb angol félvér volt. Marhatenyésztés állandóan 30 magyar anyatehén után és 5 svájezi. Az egész állomány 120–140. Sertés 40 magyar mangalicza kocza és szaporulata. Miklós lótenyésztése 6 kanca után jelenleg 20 angol félvér, 100 drb magyar gulyabeli marha, 5 svájezi tehén és szaporulata. 40 mangalicza és szaporulata. Méhészet 10 állandó anyakaptár. Gyümölcsös Jármly Miklósnál 25 m. holdon. Munkaerő helybeli és szomszédbeli, napszámárok: férfiak 60–160 fill., nők 50–120 fill. Átlagos földhasznóbér 16 kor. m. holdanként.

NYÍRSÉGI TANYA SZŐLŐTELEPPEL (UJFALUSSY ENDRÉÉ, MÁRTONFALVA).

Fényes-Litke: *Petrovay* János és *Erős* György birtokai. Az előbbi 2913 m. hold, az utóbbi 1063. Petrovay birtoka a következőleg oszlik meg: Szántóföld 756, kaszáló és legelő 137. *Erős* Györgyéből 897 szántó, 122 kaszáló és legelő, a többi szőlő és kert. Petrovay birtoka bérbe van adva, de angol félvér lótenyésztése van. *Erős* maga kezeli a birtokát. A gazd. és üzemrendszer: váltó; dohánytermelés 29 k. holdon, angol félvér lótenyésztés, marhatenyésztés magyar és siemmenthali keresztezés, állomány 100 drb., juhtenyésztés merino prekoce keresztezés, állomány 900 drb., sertésenyésztés mangalicza, állomány 150 drb. 400 gyümölcsfa: alma, szilva és barack. Munkaerő helyben van, napszámárok: férfiaknál 80 fillértől 2 koronáig, nőknél 70–120 fill. Az átlagos földhasznóbér m. holdanként 20 kor.

Jéke: *Liptay* Béla birtoka. Ide tartozik még a kis-várdai, gyulaházai, pócs-petrii és újfehértói birtokrész. Összterület 4200 m. hold, ezen kívül Beregben legelőbirtok. A 4200 holdból 3552 szántó, 610 kaszáló és legelő. A birtokos csak 1400 holdat kezel, a többi bérbe van adva. A gazd. és üzemrendszer 3-as forgó, magtermelés: 300 holdon lóhere, luczorna és bükköny, dohány 120 k. holdon. Elsőrendű lótenyésztés s angol telivér és félvér ménés. Állomány 86 drb. A tulajdonos jórú versenyistállót tart fenn. Marhatenyésztés magyar faj, juhtenyésztés: fésűs faj, állomány 1000 drb. Gazdasági ipar: két szeszgyár, az egyik Jékén napi 4, a másik Pócs-Petriben napi 7 hektoliter termelésre. Munkaerő helyben van, napszámárok: férfiaknál 80 fillértől 2 koronáig, nőknél 50–100 fillérig. Az átlagos földhasznóbér e vidéken 18–20 kor. m. holdanként.

Kecskés puszta: *Horváth* Mihályné szül. *Geneszy* Margit birtoka. Ide tartozik Geszteréd is. Összterület 2600 m. hold (azonkívül Maros-Torda és Abaúj-Torna vármegyében 1200 m. hold). Kert és beltelek 60 m. m. hold, szántó 2025, kaszáló és legelő 400, erdő 100 és szőlő 10 m. hold. Csak Geszteréd van saját kezelésben, a többi bérbe van adva.

Királytelek: gróf *Desseffy* Dénes, Alajos és Béla uradalma. Ide tartozik Hugaaj is.

Összterület 9533 k. hold, ezenkívül Borsodban 1193, Sárosban 5745 és Zemplénben 2795 k. hold. A szabolesi birtok a következőleg oszlik meg: kert és beltelek 135, szántó 7041, kaszáló 467, legelő 918, erdő 303, szőlő 4, nádas 192 és használhatatlan 374 k. hold. A gazdasági és üzemrendszer váltó. Magtermelés: 500 k. holdon lóhere, luczerna és bükköny. Dohánytermelés 108 k. holdon. Elsőrendű lótenyésztés és ménes. A tulajdonosok az amerikai ígető mén tenyésztésére fektetnek súlyt. Állomány: ménes 120 drb, igás 54 drb, hágómén 4, igásmén 2. Szarvasmarhatenyésztés: magyar faj. Állomány 2 gulya és pedig egy anyagulya 140 és egy szűzgulya 100 darabbal. Ezenkívül 200 drb igás. Juhtenyésztés: merino faj, állomány 2800 drb. Sörtéstenyésztés: kisjenői faj, állomány 110 kocza és szaporulatja és 30 kan. Erdészeti termék: tűzifa. Van ezenkívül 153 k. hold fáczános és őztenyésztés. A munkaerőt helyben és Felső-Magyarországból szerzik. Napszámárok: férfiaknál 1'00—1'80 fill., nőknél 60—1'00 fillérig.

Kis-Léta: *Gecsy* Albert birtoka. Ide tartozik a halászi, szakolyi és abauj-szinai birtokrész is. Összterület 3500 m. hold. Ebből 3100 szántó, 200 kaszáló és legelő és 200 erdő. Az üzemrendszer hármass forgó és váltó. Dohánytermelés 90 holdon. Lótenyésztés:

NYÁRILAK AZ Ó-KISTELKI SZŐLŐBEN (SCHLICHTER GYULA TULAJDONA).

vegyes faj, állomány 47 drb. Szarvasmarha: magyar faj 240 drb., juh: selymes, 1000 drb. Sertés: 80 kocza, kisjenői. Erdészet: rendes vágás, cser, tűzifa és szerszámfa. Gazdasági ipar: egy száraz malom. A munkaerő helyben van, napszámárok: férfiaknál 1'20 fill., nőknél 80 fill. Az átlagos földhasznóbér m. holdanként 12—16 kor.

Komoró: *Szalánczy* Bertalan birtoka. Ide tartozik még az eszenyi, fényes-litkei és tornyos-pálezai birtokrész. Összterület 1500 m. hold. Ebből 1053 szántó, 83 kaszáló, 210 legelő, 140 erdő és 6 hold szőlő. A gazdasági és üzemrendszer belterjes, részben váltó, részben 3-as forgó. Magtermelés: lóhere, 65 m. holdon. Dohánytermelés 33 k. holdon. Elsőrendű lótenyésztés: angol félvér. Állomány: 20 anyakancza, 32 csikó, 1 mén. Szarvasmarhatenyésztés, magyar faj: 2 tenyészbika, 50 tehén, 85 borju. Sertéstenyésztés: mangalicza, állomány: 60 anyakancza és szaporulata: 310 drb. Erdészeti termék: szerszámfa, 40 m. holdon gyümölcsös. Munkaerő helyből és Máramarosból. Napszámárok férfiaknál: 80—2'00 fill., nőknél: 60—1'00 fill. Átlagos földhasznóbér m. holdanként 16 kor.

Kótaj: Az itteni birtokok közül kettőt vehetünk a gazdálkodási rendszerre nézve irányadónak. Az egyik *Jármy* Mártoné, a másik *Tóth* Miklóssé. Az első 1700 m. hold. Ebből 1523 szántó és 140 kaszáló. Az üzemrendszer hármass forgó, dohány 52 k. holdon, ló- és marhatenyésztés csak a saját használatra, juh: egynyiretű, sertés: fehér mangalicza. Munkaerő helyben van; napszámárok férfiaknál 80—2'00 fill., nőknél 60—1'00 fill. Az átlagos földhasznóbér e vidéken m. holdanként 16 kor. *Tóth* Miklós birtoka a következőleg oszlik meg: Szántó 693, kaszáló 80. Dohány 47 m. hold. A gazdálkodási rendszer ugyanaz.

Levelek: *Molnár* Gyula és fia Gusztáv birtoka. Ide tartoznak még az ibrányi, tétii, sényői, haraszi és magyi birtokrészek is. Összterület 6300 m. hold, ezenkívül Biharban és Zemplénben 1134 m. hold. Szatmárban 600 és Erdélyben kb. 1000 hold. Szabolcsban van 2400 szántó, 465 kaszáló, 410 legelő, 350 erdő, 50 m. hold szőlő. Az üzemrendszer 3-as forgó. 50 holdon dohánytermelés és 250 holdon takarmány. Lótenyésztés: vegyes faj, szarvasmarha: 105 drb magyar faj, juh: 900 drb egynyiretű, sertés: 350 kisjenői. Erdészeti termék: tűzifa, azonkívül fáczános. Borászat 50 holdon, melynek egy része régi szőlő. Gazdasági ipar: gőzmalom két köre. Munkaerő helyben van, napszámárok: férfiaknál 80—1'60 fill., nőknél 50—1'00 fill. Földhasznóbér e vidéken nagyon különböző és 4—14 koronáig terjed.

Lövő: *Zuckermann* Gusztáv birtoka. Ide tartozik még az őrladányi és benki birtokrész

is. Összterület 1200 m. hold. Ebből szántó 1114, kaszáló 80 m. hold. Üzemrendszer 3-as forgó. Magtermelés: 40 holdon lóhere. Dohány 32 és fél k. holdon. Állattenyésztés csak saját használatra. Gazdasági ipar: egy szeszgyár 7 hetl. napi termelésre és gőzmalom egy köre. A munkaerő helyben van. Napszámárok: férfiaknál 80—240 fill., nőknél 60—140 fill. Az átlagos földhaszonbér m. holdanként 16 kor.

Mándok: Gróf Forgách László birtokának központja. A mándoki gazdasághoz tartoznak még a tornyos-pálcza, pusztá-ujfalusi, mező-ladányi, eperjeskei, bezdédi, mogyorósi, tiszá-szent-mártoni, zsürki, eszenyi és szürthei birtokrészek. Összterület 14295 k. hold. Ebből szántóföld kb.: 6900; kertek: 1271/2; kaszáló és legelő kb.: 2800; szőlő közel 52; erdő: 3585 1/2; nádas: 51; földadó alá nem eső területek: 761 1/2. A gazdasági üzemrendszer részint váltó, részint nyolczas és hatos forgó. Erdészeti üzemterv munkában. Termék: tűzi és haszonfa. Angol félvér ménes, állomány: 24 ménesbeli és 18 tenyésztésre is használt igás kancza. 3 tenyész törzs- és 1 próba-mén és a megfelelő számú különböző korú csikó. A legjobban nevelt ménesbeli anyakanczák egyike s alkatára is egyike a legkiválóbbaknak: *Galamb*, világospej angol félvér kancza, neveltetett Mándokon 1889-ben: apja: *Amaranthus*, anyja: *Topsail*, apja: *Buccaneer* Nro 5, (félvér), anyja: *Soubrette*, apja: *Cotswold*, anyja: *Aunt Sally*, apja: *Rifleman*, anyja: *Pyrrhus the First* kancza, melynek anyja: *Odd Trick*. A törzstenyészmének a következők: *War Horn*, sötétpej angol telivér, nevelte *Gróf Forgách Sándor* Alsó-Kemenczén 1889-ben, apja: *Beauminet*, anyja: *Warfare*, apja: *Perogomez*, anyja: *Warqueen*, apja: *King-Tom*, anyja: *Amazon*, Tonchstonetól (Hiv. Ménesk. VII.

TANYAI LAKÁS BOGÁTON (BAKSAY ISTVÁN TULAJDONA).

556). *Labancz*, sárga angol telivér, nevelte *Gróf Forgách István* Nagy-Szalánczon 1892-ben, apja: *Beauminet*, anyja: *Fleetness*, apja: *Kettledrum*, anyja: *Fair Star*, apja: *Cape Flyaway*, anyja: *Legerdemain*, Pantaloontól (Hiv. Ménesk. VII. 513). *Kurucz*, sötétpej angol telivér, nevelte *Gróf Forgách István* Nagy-Szalánczon 1892-ben, *Insulaire*, anyja: *Fickle*, apja: *Kettledrum*, anyja: *Fidget*, apja: *Ostreger*, anyja: *Miss Eleanor*, *Alarmtól* (Hiv. Ménesk. VII. 513). Próbamén: *Bob*, szürke, *Lipizzai* telivér, neveltetett a fogarasi m. k. államménésben 1890-ben, apja: *Fawory VII.*, anyja: *57 Pluto*. — Magyar gulya: 100 anyatehén, 5 törzs tenyész-bika, megfelelő számú és különböző korú növendék-marha. Sertés-tenyésztés: fehér göndörszörű magyar faj, ennek alapját a régi mándoki faj képezi, vérfrissítésre vették különböző időkben és hírneves tenyészetekből tiszta fajú kanok. Állomány 100 drb kocza és 25 drb különböző korú tenyészkan, a megfelelő számú malaczezal és süldőkkel. Méhészet 120 drb múkaptár. Házisükségletre: 18 drb fejős tehén, bika (Schweiczi keresztezés), 6 bivaly-tehén és 1 bivaly-bika. Szép lövadászat, őzre és nyúlra. Lovas falka- vadászat: 63 drb angol vérű harrier kopóból álló falka. Gyümölcs-termelés a tiszá- és latorcza menti kertekben, körülbelül 60 kath. holdon; termék: alma és szilva. Szőlőtermelés 51 kath. hold, 1000 négyszögölön, részint bor, részint csemege-fajok. Gazdasági ipar: a birtok területén jelenben: 3 szeszgyár, még másik kettő rövid időn belül építetik. Az egész gazdaságban magántávbeszélő-hálózat, 8 beszélő állomással. Azonkívül egy vendég- és uradalmi műörlésre berendezett „Erzsébet-Gőzmalom“ 3 köre és 5 hengerre, olajsajtóval és kásamalommal egybekötve. Munkaerő a gazdasági munkákra nagyrészt helybeli, de szükség esetén a hiány máramarosi, úgynevezett summás-munkások fogadásával pótolatik. Napszámárok férfiaknál 1—2 kor., asszonyoknál 60 fill.-től 1 kor. Átlagos földhaszonbér k. holdanként 16 kor., a jobb fekvésű földeknél 18—22 kor.

Mártonfalva: Ujfalussy Endre birtoka. Ide tartozik még a nyír-acsádi és mihálydi birtokrész is. Összterület: 1750 m. hold, ebből szántó 1300, kaszáló és legelő 370, szőlő 65 m. hold, amely százra egészített ki. Az üzemrendszer hároméves forgó. Állattenyésztés csak a saját használatra. Borászati fajok: olasz rizling, kövi dinka, zöld szilványi, kadarka és más csemege-fajok. A munkaerőt a telepítvényesek szolgáltatják; napszámárok: férfiaknál 80—100 fill., nőknél 50—60 fill. Az átlagos földhaszonbér e vidéken 12 kor. m. holdankint.

Nagy-Halász: Kállay András birtoka. Ide tartozik a kálló-somjéni és napkori birtokrész is. Összterület: 4700 m. hold. Ebből 3850 m. hold szántó, 800 kaszáló és legelő, 80 erdő és 8 szőlő. A gazdasági és üzemsziszter Napkoron és Semjénben hármás forgó, Nagyhalászon pedig vegyes. Dohánytermelés 260 k. holdon. Lótenyésztés csak a saját szükségletre. Szarvasmarha 250 drb, magyar faj. Erdészeti üzemsziszter 20 éves forda, termék: tűzi- és szereszámfa. Munkaerő helybeli és felsőmagyarországi. Napszámárak: férfiaknál 1.20—2.00 fill., nőknél 80—1.20 fill. Az átlagos földhaszonbér e vidéken, m. holdanként 16 kor.

Nyír-Acsád: báró Vécsey József uradalma. Ide tartozik a mártonfalvai birtokrész is. Összterület Szabolcsban: 5208 m. hold (ezenkívül Szatmárban, Békésben és Ungban 25,000 m. hold). A szabolcsi részben van 2445 k. hold szántó, 700 kaszáló, 600 legelő, 500 erdő és 40 szőlő. A gazdasági és üzemsziszter forduló és szabad gazdálkodás. Dohánytermelés 55 m. holdon. Allatállomány: 16 ló, vagyos faj, 200 darab magyar és 30 svájci szarvasmarha. Méhészet 60 kas. Erdészeti termékek: cserzés és épületfa. Borászat a Nyírségben a legrégibb. Itt volt az első homoki szőlő. A munkaerő helybeli és vámos-pécsi. Napszámárak: férfiaknál 80—200 fill., nőknél 60—1.30 fill. Az átlagos földhaszonbér e vidéken m. holdanként 8—10 korona.

Nyír-Bakta: báró Podmaniczky Géza uradalma. Ide tartozik még a lórántházi, jákói és rohodi birtokrész is. Összterület: 5700 m. hold (ezenkívül Bereg-, Pest- és Nógrádmegyében 5800 m. hold). A szabolcsi részben 3973 m. hold szántó, 70 kaszáló és legelő, 1600 erdő és 7 szőlő. A gazdasági és üzemsziszter hármás és ötös forgó. Magtermelés kb. 100 holdon lóhere, luczerna és búkköny. Dohánytermelés 80 k. holdon. Lótenyésztés lipiczai faj, állomány 130 drb, szarvasmarha 220, magyar faj. Méhészet 100 kaptár. Az erdő tölgy-, gyertyán-, nyír- és szilfából áll. Termék: tűzi- és épületfa és a vadak is piacra kerülnek. 22 holdas halastó, melyből kb. 25—35 métermázsa ponty kerül évenként eladásra. Gyümölcsstermelés 9 holdon alma. Gazdasági ipargőzmalom finom őrlésre, két kőre. A munkaerőt a helybeli zsellérek szolgáltatják. Napszámárak: férfiaknál 80—1.60 fill., nőknél 60—1.00 fill. Az átlagos földhaszonbér e vidéken m. holdanként 6 kor.

Nyír-Bogdány: Szalánczy Ferencz birtoka. Ide tartozik a kéki birtokrész is. Összterület 1700 m. hold. Ebből 1605 szántó, 80 kaszáló és legelő, a többi erdő, szőlő és kert. Üzemsziszter: hármás- és ötös-forgó. Magtermelés 20 holdon lóhere. Dohány 50 m. holdon. A tulajdonos nagy gondot fordít a marhatenyésztésre; a gülyát 1871-ban alapította és anyaga elsőrendű. Allomány 120 drb magyar faj. Sertés 230 kisjenői. A munkaerőt helyben és Ungból szerzi. Napszámárak: férfiaknál 1—2 kor., nőknél 80—1.20 fill. Az átlagos földhaszonbér e vidéken m. holdanként 10 kor.

Ó-Fehértó: gróf Majláth József uradalma. Összterület 8000 m. hold. (Ezenkívül Zemplénben kb. 12.000 m. hold.) A szabolcsi részben a következőleg oszlik meg: kert és beltelek 200 m. hold, szántó 3800, kaszáló 180, legelő 550, erdő 2800, szőlő 60 és használhatatlan 250 m. hold. A gazdasági és üzemsziszter váltó- és hármás-forgó. Magtermelés: 400 holdon luczerna, lóhere és búkköny. Dohánytermelés 90 k. holdon. Lótenyésztés: félvér lipiczai, állomány 1 mén és 60 ló. Szarvasmarhatenyésztés: magyar fajú finónevelés, rendszeres állomány 200. Juh: 3000 drb közönséges fésűs. Sertés: 400 kisjenői. Halászat: 30 hold területű halastóban, termékek: csuka, kárász, potyka és cigányhal. Erdészeti: 50 éves forda, termékek: tűzi- és épületfa. Fanemek: nyír-, gyertyán- és akácza és 300 hold fenyő. Borászat: 60 holdon, melyből évenként 10 holdat ültettek. Ebből 30 hold termő. Az 1897. évi hozam lengyel vevők részére szállított esemegezőlőben métermázsaanként 20 forint, a bor pedig must alakjában literenként 20¹/₂ kr. A szőlő 100 holdra egészítették ki. Gyümölcsstermelés 15 holdon nemes alma, oltott megye és kajszin-barack. Gazdasági ipar: gőzmalom 2 kőre pítleszerkezettel. A munkaerőt helyben szerzi, napszámárak: férfiaknál 80—1.60 fill., nőknél 60—1.00 fill. az átlagos földhaszonbér m. holdanként 10 kor.

Piricse: Katz Mihály birtoka. Összterület 1638 m. hold. Ebből 1300 szántó, 310 kaszáló és legelő. Az üzemsziszter váltó- és hármás-forgó. Magtermelés: 50 holdon lóhere. Dohány 60 holdon. Lótenyésztés eddig állami ménék és erdélyi kanczák után, most a fedező egy Nonius XXVII. Allomány 50 drb. Szarvasmarha: 130 magyar faj. Sertés: 50 kisjenői anyakocza és ivadéka. Gyümölcsstermelés 7 k. holdon, alma, körte, szilva, cseresznye, dió- és ősi barack. Gazdasági ipar: egy száraz malom. A munkaerőt helyben és a vidéken szerzi. Napszámárak: férfiaknál 1.20—2.40 fill., nőknél 80—1.60 fill. Az átlagos földhaszonbér e vidéken m. holdanként 10—14 kor.

Pusztá-Dobos: Jármay László birtoka. Összterület 630 k. hold, ebből szántó 616 k. hold. Az üzemsziszter hármás-forgó. Allattenyésztés csak a saját szükségletre. Fajok, ló: vegyes, szarvasmarha: nyugati, juh: merinó keresztezés, sertés: kisjenői. Gyümölcsstermelés alma, melyből évenként kb. 50 métermázsa kerül eladásra. Gazdasági ipar: száraz malom. Napszámárak: férfiaknál 70—2.40 fill., nőknél 60—100 fill. Az átlagos földhaszonbér k. holdanként 14 kor. e vidéken.

Szakoly: Szentmiklóssy Sándor birtoka. Ide tartozik még az aba-pusztai, mihálydi és balkányi birtokrész is. Összterület 650 k. hold. Ebből szántó 550, kaszáló és erdő 100. Üzemsziszter váltó- és hármás-forgó. 36 k. holdon dohány, mely az 1897-iki kiállításban résztvett. Lótenyésztés vegyes félvér, mely szintén már díjat nyert. Szarvasmarha 110 magyar faj, sertés: 200 kisjenői. Munkaerő helyi és vidéki, napszámárak: férfiaknál 60—2.00 fill., nőknél 60—1.20 fill. Az átlagos földhaszonbér e vidéken m. holdanként 10 kor.

Szent-György-Ábrány: gróf Szapáry Gyuláné, szül. gróf Festetich Karolina uradalma. Összterület 2987 m. hold. (Ezenkívül más megyékben még 5000 hold.) A szabolcsi részben 1800 m. hold szántóból, 500 kaszálóból és legelőből, 45 erdőből, 53 szőlőből. Az üzemsziszter három nyomásos. Dohánytermelés 54 k. holdon. Lótenyésztés: félvér arabs, állomány 22 drb. Szarvasmarha: 185 magyar faj. Sertés: 500 kisjenői keresztezés. Borászat 53 holdon. Fajok: olasz rizling, piros dinka, bakar és zöld szilváni. Munkaerő helyben van, napszámárak:

férfiaknál 80—1'60 fill., nőknél 40—1'00 fill. Az átlagos földhasznóbér e vidéken m. holdanként 8 korona.

Tisza Büd: *Oláh József* birtoka. Összterület 2300 m. hold. Ebből 1900 szántó, 100 kaszáló, 300 legelő. Az üzemszer négyes-forgó. Magtermelés: bükköny 15 holdon. Lótenyésztés 50 drb félvér; szarvasmarha 180 magyar faj, juh: 600 egynyiretű, sertés 750 fekete. Munkaerő helyben van, napszámárok: férfiaknál 70—1'60 fill., nőknél 50—80 fill. Az átlagos földhasznóbér e vidéken m. holdanként 20 korona.

Tura: *Propper Samu* birtoka. Ide tartozik a sényői és kemecsei birtokrész is. Összterület 3280 m. hold. Ebből szántó 2600, kaszáló és legelő 500, erdő 70, szőlő 8 m. hold. Üzemszer: váltó- és hármás-forgó. Takarmánytermelés: 250 holdon lóhere, luczerna és bükköny. Dohány 94½ k. holdon. Lótenyésztés: 40 drb félvér, szarvasmarha: 100 jármos ökör és 200 magyar faj, galyabeli; juh: 1000 fésűs, sertés: 500 kisjenői. Borászat és gyümölcstermelés összesen 18 holdon, vegyes fajok. Munkaerő helyből és az aratáshoz, mely legutóbb nagyrészen gépekkel végeztetett, Galieziából; az állandó átalánymunkások: Mezőkövesdről. Napszámárok: férfiaknál 80—2'00 fill., nőknél 50—1'20 fill. Az átlagos földhasznóbér e vidéken m. holdanként 12 kor. A birtok részben alagesövezve van. Ezenkívül vízvezetékkel és szélmotorral van felszerelve. Homokkötés szempontjából akác- és szép fenýő-véderdőkét létesített. A birtokhoz tartozik a 60 hold területű és erős szíktartalmu „Ludas” tó.

Venesellő: gróf *Desseffy Miklós* uradalma. Ide tartozik még: Érhát, Balsa, Rozsás, Varjú-Lápos, Belegrád, Paszab-csúcs, Görögszállás, Hajnalos, Oros, Nyires, Nagyszállás,

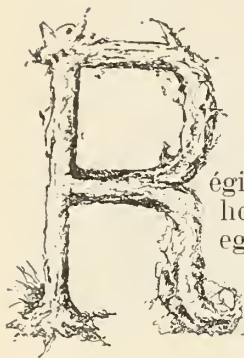
A GAZDASÁGI EGYLET MINTATELEPE.

Butyka, Béltek, Baromlak, Harangod, mint hitbizományi birtokok: 20,913 k. holdban és Hangács-Banaszék, mint nem hitbizományi birtok 988 k. holddal. (Ezen kívül Csanádmegyében még a hitbizományhoz tartozik 1,954 k. hold és Zemplénben, Tokaj-Hegyalján 40 hold szőlő). A kert és beltelék 150 k. hold, mely egyúttal az ügetőmés és a siemmenthali házi tehenészet legelőjét képezi. A gazdasági és üzemszer túlnyomóan változó. Magtermelés: lóhere, luczerna, bükköny, mák, len stb. *Venesellőn* ügető mész van: 1899-ben a kanczák létszáma 15 darab, részben amerikai félvér, irlandi, orosz s magyar ügetők. Fedező mén jelenleg *Robbie P.*, eredeti, Amerikából importált mén. Recordja angol mértékre 2:10¾ (kilométere 1:21). Nyilvános pályán, a venesellői ménesből „*Pista*” nevű csikó első volt Budapesten, Bécsben mint 3 éves. *Puzsi* (nevű csikó) első volt Bécsben mint 2 éves; kétszer első volt Budapesten s többször Bécsben, mint 3 éves; több második s harmadik díjat nyert Budapesten és Bécsben a *Bálvány* és az *Első* nevű csikó. *A hajnalosi* tanyán 20 darab kanczából álló ménes van: sebes koezi lovak (Juckerek) nevelésére többnyire arabs s lipiczai kanczák, jelenleg ott fedező mén egy eredeti amerikai ügető *Zealotte*, apja *Mambrino-King*, anyja *Jennie Bates*. *A hangácsi* tanyán egy gróf Károlyi István (nagykárolyi) nevelésű *Ardeni* mén van felállítva, az uradalmi igás kanczák fedezésére. Czélja: erős igás lovak nevelése, a saját használatra. *Venesellőn* siemmenthali tehenészet van: az első anyag Széll Kálmán, rátóti, Forster Géza *czoncogháti* törzskönyvezett tiszta véru tenyészetéből szereztetett be. Bikák ugyanonnan; legutóbb pedig a bábolnai uradalomból egy Czéda nevű bika. *Hajnaloson*: egy már több mint 100 éve fennálló, tiszta magyar gulya van: vérfelzárkítás czéljából 1895-ben Sarkadról, 1897-ben Királytelekről, 1898-ban Futakról lett egy bika beszerezve. A tehenállomány 50—60 drb. *Görög-Szálláson*: szintén magyar gulya van (tehenek Hajnalosról), jelenleg egy Nyír-Béltekről beszerzett bika van: a tehenek létszáma 35—40.

Virányos-pusztán özv. *Miklós Lászlóné* gazdálkodik. Ide tartozik Császárszállás is. Összterület 800 m. hold. Üzemszer: hármás- és hatos-forgó. Magtermelés: 48 holdon, lóhere, luczerna, bükköny. Dohánytermelés 50 k. holdon. Gyümölcstermelés 20 m. holdon. Munkaerő helyben van, napszámárok: férfiaknál 80—2'40 fill., nőknél 60—1'20 fill. Az átlagos földhasznóbér a vidéken m. holdanként 16 kor.

Viss: *Boócz Ferencz* birtoka. Ide tartozik a gávai birtokrész is. Összterület 700 m. hold, ebből 540 szántó, 80 kaszáló, 60 legelő és 7 szőlő. Üzemszer: ugar. Magtermelés 20 holdon lóhere és luczerna. Dohány 30 k. holdon. Állattenyésztés saját szükségletre, fajok, ló: vegyes, marha: magyar faj, sertés: kisjenői. Gyümölcstermelés 6 holdon. Munkaerő helyben van, napszámárok: férfiaknál 1'00—2'40 fill., nőknél 60—1'00 fill. Az átlagos földhasznóbér e vidéken m. holdanként 13—14 kor.

SZABOLCS VÁRMEGYE ERDŐGAZDASÁGA.

égi hagyományok, de községek és dűlők nevei is bizonyítják, hogy Szabolcsban a mostani homoktól borított fátlan Nyírség egy időben nyírerdővel fedve, Szabolcs és Bihar egy része pedig szakadatlan óriás rengeteg volt. És hogy Szabolcs vármegyében, kivált pedig annak nyíri részén, mily régóta és mennyire uralkodó volt a nyírfa, azt e vidéknek bizonyára a nyírfától nyert elnevezésén kívül már a legrégebb időkbeli történeti adat is tanúsítja, a mennyiben már Béla király névtelen jegyzője említi, hogy „Tuhutum pedig és fia Horka a nyíri részen lovagolva, nagy népséget hódítanak a Nyír erdejétől Umusouerig.”

Nyírerdők.

Kiemelendő, hogy a honfoglalás idejéből még a nyírerdő említettik, mert e körülmény az akkori klimára jellemző sajátosság. Ebben az időben ugyanis még nem tételezhető fel, hogy e nagy terjedelmű nyírerdők keletkezésének oka a nyírnek azon — az erdészek előtt ma is ismeretes — betolakodási képessége lett volna, melylyel a nyír a neki megfelelő talajon a rosszul kezelt, nem kímélt tölgyesekben ma is állabátalakulást idéz elő. Inkább indokolt az a feltevés, hogy ekkor még Szabolcs vármegye sokkalta mocsarasabb, láposabb, levegője nedvesebb, éghajlata hűvösebb, tehát a nyír tenyészetének kedvezőbb vala, — holott a következetes erdőpusztítások s az erdőtlenítés után a homokbuczkáknak a nap hevét erősen visszagárgzó talaján eszközölt feltörések, felszántások, párosulva az utóbbi évtizedek vízszabályozásaival, Szabolcs vármegye klimáját annyira kiszárították, hogy ma már a mezőgazdaság számára minden talpalatnyi terület elfoglalására való törekvéstől el is tekintve, nagyobb nyírerdők megtelepülésének, — mely fanemnél tudniillik nem annyira a nedves talaj, mint inkább a nedves levegő a főkiváncsolom, — már az éghajlat megváltozása is gátat vetne. Mert, hogy az erdő főfaneme tényleg mennyire alkalmazkodik az uralkodó klimához, annak fényes tanúsága például a dániai diluviális rétegeknél is élénken tapasztalható, hol is a jégkorszakra következett édesvízi agyagrétegben főfanem a fűzfaj (*salix polaris*, s. *reticulata*); az ezt fedő turfarétegben már a nyír és nyár (*betula nana*, *populus tremula*); az erre halmozódó turfában a fenyőféle (*pinus sylvestris*); az erre boruló turfarétegben a tölgy (*quercus sessiliflora*); és a jelenlegi legfelső, még csak most képződő turfában a bükk (*fagus sylvatica*). Ezeket a rétegeket kor szerint jellegezve — dr. Szabó József geologus alapján — a bükkös-réteg a jelenkornak, a tölgyes-réteg a vas- és bronzkornak, a fenyős- és nyírfás-réteg a kőkornak felel meg; klíma tekintetében pedig — ugyancsak dr. Szabó szerint — a fűzfélés-réteg éghajlata megfelelt Grönland és a Spitzbergák mai éghajlatának, a nyírfás

rétég a mai Laplandénak, a fenyős réteg a mai északi s a tölgyes réteg a mai déli Svédországnak. És tényleg a nyír és fűz azok a fanemek ma is, melyek mint erdőalkotók az északi sark felé legmagasabbra felhatolnak, s kivált a törpe nyír és a gyapjas fűz a legészakibb tundrákon majdnem egyedüli képviselői a fafajoknak. Azonban abból a körülményből, hogy a honfoglaláskor, s illetve bizonyára még azt megelőzőleg és kétségtelenül az azutáni hosszú időközön át is, nyírerdők borították Szabolcs vármegyének tekintélyes és legalább is a nyíri részét, korántsem lehet és szabad azt következtetni, hogy tehát eme nyírerdők korában — az előbb említett dániai analógiához képest — Szabolcs vármegye klímája is a mai Laplandéhoz lett volna hasonló; ennek feltevése jogos csak akkor volna, ha nemcsak Szabolcs egyes részein, de egész Közép-Európa akkori erdőiben az egyedüli vagy legalább is uralkodó fanem a nyír lett volna. Kétségtelen azonban, hogy ezen ős nyírerdegek keletkezésének ideje arra a korszakra esik, a midőn a Szabolcs megye homokbuczkái közé ékelt tavak, mocsarak, lápok, dágványok a levegőt még állandóan vízpárával telítették, tehát a midőn nemcsak a talaj, hanem az éghajlat is nedvesebb vala. Ismételjük azonban, hogy a honfoglaláskor a nyíren kívül más lombfa is, kivált a tölgy és az éger előfordult és ez utóbbiak a tiszamenti részeken erdőt is alkottak. Az égererdők létezését kétségtelenné teszi, hogy egyes mélyebb fekvésű helyeken, például Kanyáron a leleszi prépostság birtokában 1895-ben létesített kőristelepítésnek alsóbb s korábban bizonyára mocsaras talaján a jelenlegi földréteg üledéke alatt 0·3—1 méternyi mélységben majdnem mindenütt találni többé-kevésbé felismerhető éger törzsrészeket. A tölgyerdőknek a honfoglalás idejében való létezésére pedig bizonyíték sem kell. Hiszen a fennálló erdőknek 8·5%-je ma is tölgy, — és bár a dán üledékben tapasztaltak szerint az erdők uralkodó fanemei lassanként minden emberi beavatkozás nélkül is képesek egymást kiszorítani, egymást felváltani, de az ilyen geológiai tényezők által előidézett természetes fanemátalakulások ciklusához évezredek kellene, s ehhez a honfoglalás óta lepergett tíz század még nem elegendő. A Szabolcs vármegye Szent-György-Abrány községének határában talált tölgylevél agyaglerakodási kövület bizonyító erejétől el is tekintve, az előbb mondottak alapján is kétségtelen tehát, hogy a tölgyerdőket hazát foglaló őseink is ismerték és ezeknek uralma a nyírével körülbelül egyforma lehetett, csak hogy a nyír a megye laza homok talaja ugynevezett nyíri részén, a tölgy pedig a kötöttebb talajokon és a Tisza áradmányán, — kivált pedig az árvizektől inkább megkímélt részeken volt elterjedve. Ha a megyénkben alárendeltebb mérvben még ma is honos nyár, kőris, szil, gyertyán akkori létezésére kétségtelen bizonyítékunk nincs is, de viszont ezeknek tagadásba vételére sincs okunk, úgy, hogy a Zabolch, Tuhutun, Horka vitézei bár másnemű erdőalakokat, másmérvű erdőeloszlást, másféle rengetegeket tapasztalhattak, de hadakozó útjokban bizonyára megtalálhatták mind a ma is létező erdőalkotó fanemeket, kivéve a Szabolcs vármegye erdőgazdaságában új korszak megteremtésére hivatott ákácot. Hogy eme, a Tisza felé eső és épen az árvízmentesebb helyeket elfoglaló őstölgyeseknek legalább részben való kiirtása még a nyírénel is hamarabb kezdődött meg, az kétségtelen. Hiszen nemcsak honfoglaló eleink, de az őket megelőző őslakók is épen a folyamlapályok kövér mezein szerettek letelepedni, s tehát itt a legelőknak az erdő rovására való bővítése már a messze múltban indokolt, szükséges vala, — és ami ezen erdőkből az utódokra mégis fenmaradt, annak mind szélesebb gyűrűben való kivágását, kiirtását, a szeszélyes Tiszának gyakori mederváltoztatásai és e miatt a művelési területeknek mindig újabb-újabb helyre való kényszerű áthelyezései időről-ídrőre megkövetelték.

Majdnem minden községnek a múlt század végéről vagy e század elejéről származó térképei mindenütt azt mutatják, hogy a község határának csaknem fele, sőt itt-ott felénél nagyobb része még erdő volt, holott ma már csak egy visszamaradt galagonya bokor, egy magányos nyár, egy kiszáradt tölgy, egy görcsös, árva szil mutatja, hogy hajdan — s talán nem is oly rég, itt a dalos madár fészke s a futó betyár búvóhelye volt. Az Apafája, Istvánberek, Töviskes, Fáshát, Fáshalom, vagy az ehhez hasonló dűlőelnevezések

Égererdők.

Tölgyerdők.

Nyár, kőris,
szil, gyertyán.

mind azt sejtetik, hogy eme részeket, melyeken ma itt-ott a futóhomokot nyalja, szórja szét a tavasz szárító szele, a vékony gabnatermést „üti“ meg a nyári nap heve, az ökörfarkkórót lóginyázza, az ördögboroda szekerét kergeti az őszi fúvalom, — valaha az erdők sűrűje borította, az erdő lombja kővérítette.

Erdőirtás.

Azonban az e század első felében eszközölt erdőirtások is — az azon időkből fennmaradt egyes községi térképek és földkönyvek adataiból következtetve — még szerényebb méretűek voltak; hiszen ma élő öreg emberek is emlékeznek még, hogy például az erdőkkel ma már csak szórványosan borított nyíri részen napokon át folyton erdők közt lehetett utazni. Az erdőirtás rohamossá, tömegessé csak e század második felében, az ötvenes, hatvanas, hetvenes években vált nálunk épúgy, mint az ország többi részeiben is. Az erdőirtás az 1879. évi XXXI-ik erdőtörvény bekövetkeztéig már oly mérvet öltött, hogy Szabolcs vármegye erdőszegénység tekintetében Magyarország megyéi közt a nyolczadik helyre emelkedett fel, illetve süllyedt le. A homokterület folytonos növekedése indította egyes gondolkozó gazdáinkat arra, hogy a túl laza, könnyen futásba menő talajok mezőgazdasági művelésével felhagyjanak s azokat erdősítés útján tegyék hasznophajtottká. Ezen új erdőtelepítések a gyakran szélsőségekben csapongó, száraz klímánk alatt küzdelemmel haladnak, s így annál nagyobb az érdemük azoknak, kik e téren a követendő példát megteremtik. E már eddig is űzött és a mezőgazdasági művelésre alkalmatlan területek beerdősítését elrendelő 1898. évi XIX. törvényezikk áldásos kihatásaként jövőben még nagyobb mérvben foganatosítandó új erdősítések azonban Szabolcs vármegye erdősegeinek típusát nagyban meg fogják változtatni. A hajdani nyír és tölgyerdők helyébe, főként a dombos részeken, az ákác fog majd lépni. Az ákác-ütszegélyek elfedik szemei elől a szél játékaul szolgáló homokbuczkákat, a porzó foltokat; elfedik a mezőgazdasági vetemények vékony szárait, meddő terméseit; elfedik a homoki páfrány-, szamártóvis-, ökörfarkkóró-, kutyatej-lepte ugaron és legelőkön fű után kutató jószágok éhségét. Hiszszük, hogy az 1898. évi XIX. törvényezikk már említett rendelkezése, a megyénket vezérlő egyének ily irányu jóakarata, az e téren már létesült példák sikerei, a hazánk különböző vidékein előforduló bajok orvoslása iránt oly nagy érzékkel bíró jelenlegi földművelési kormányának amaz üdvös intézkedése, melylyel egy ingyen esemeték adományozására szolgáló állami esemetekertnek Nyíregyházán létesítését már el is rendelte, biztos zálogát képezik egy szebb erdőgazdasági jövő bekövetkezésének.

Új erdőtelepítések.

Járásonkénti erdőterületek.

El lehetne kalandozni Szabolcs vármegye erdőgazdaságának multján, és örömmel tekinteni a jövőjébe; s a jelenje? Erről kevés az elmondandó. A járásonkénti erdőterületeket, fanem, talaj és birtokjog szerinti megoszlásokat nagynevű Bedő Albertünk „Magyarország erdősegeinek leírása“ című munkájából vett s az időközben előállott lényegtelenebb változásokhoz képest kiigazított alábbi táblázat mutatja:

	Talaj minőség szerint					Fanem szerint		
	véderdő	futó homok	feltétlen	nem feltétlen	összes	tölgy	más lombfa	fenyő
k a t a s z t r á l i s h o l d								
1. Kisvárdai járás . . .	—	29.40	282.65	933.03	1245.08	570.97	671.41	2.71
2. Tiszai járás	—	—	—	8583.84	8583.84	8073.22	500.52	10.01
3. Dadai alsó járás . . .	—	—	584.48	2717.36	3301.84	1861.53	1440.31	—
4. Dadai felső járás . . .	—	—	—	1710.49	1710.49	462.27	1248.22	—
5. Bogdányi járás	—	—	418.65	1985.08	2403.73	1643.11	760.62	—
6. Nyírbátori járás . . .	—	29.00	6932.27	3903.17	10864.44	9583.44	1064.86	216.14
7. Nagykállói járás . . .	—	—	6364.12	4162.65	10526.77	9478.60	1008.60	40.17
8. Nyíregyháza r. tan. város	—	112.68	41.56	861.58	1015.82	675.69	340.13	—
Összesen	—	171.08	14623.73	24857.20	39652.01	32348.82	7034.04	269.12

	Tulajdonos jogi minősége szerint				Az 1879. évi XXXI. t. cz.		Az erdőbirtokhoz tartozó	
	törvényhatósági és községi	egyházi	hitbizományi	közbirtokossági	17. §-a alá tartozó erdők	17. §-a alá nem tartozó magánerdők	egyéb termékeny terület	terméketlen terület
k a t a s t r a l i s h o l d								
1. Kisvárdai járás . . .	0.28	75.79	—	—	76.07	1169.01	—	—
2. Tiszai járás . . .	400.00	—	—	—	400.00	8183.84	—	—
3. Dadai alsó járás . .	—	586.74	—	—	586.74	2715.10	—	—
4. Dadai felső járás . .	—	0.75	425.91	28.21	454.87	1255.62	187.18	174.07
5. Bogdányi járás . . .	—	12.37	198.20	—	210.57	2193.16	16.90	5.10
6. Nyírbátori járás . .	718.30	78.63	424.80	—	1221.73	9642.71	519.60	134.50
7. Nagykállói járás. . .	4546.83	—	—	—	4546.83	5979.94	—	17.40
8. Nyíregyháza r. tan. város	776.69	—	—	—	776.69	239.13	47.48	87.47
Összesen . . .	6442.10	754.28	1048.91	28.21	8273.50	31378.51	771.16	418.54

E szerint tehát az erdőbirtok 771.16 katasztr. hold termékeny és 418.54 katasztr. hold terméketlen tartozékkal együtt 40,841.71 s illetve maga az erdő 39,652.01 katasztr. hold, mely terület a megye 806,067 katasztr. holdnyi összes kiterjedésének 4.92%-át teszi s ennél kisebb erdőszültségi százaléka csak Jász-Nagy-Kun, Torontál, Csanád, Békés, Csongrád, Hajdu és Bács-Bodrog vármegyéknek van. Ezen, 39,652 katasztr. hold összes erdőnek a kataszterben felvett, s illetve Bedő Albert „Magyarország erdősegeinek leírása” című művében közölt adatok szerint összes évi hozama — 1.54 m. átlagos évi növedék mellett — 61.069 tömörköbméter vagyis a 244,410 lélekszámhoz képest esik Szabolcs megyében egy lélekre 0.16 katasztr. holdnyi erdőterület és 0.25 m³-nyi évi fatermés, jeléül annak, hogy e megye erdőben annyira szegény, miszerint úgy tűzi-, mint haszonfaszülségletét alig egy pár erdőbirtokon kívül, csakis behozatal útján tudja fedezni, mely körülmény a megye két főforgalmu piacán, Nyíregyházán és Kis-Várdán élénk fakereskedelmet létesített, s ezeken kívül is minden nagyobb községnek meg van a maga faraktárosa.

A piaci árak tekintetében átlagról inkább csak a tűzifánál lehet szó, melynél az úrméterenkénti eladási ár a megye különböző vidékein 4.00—6.80 kor. között variál; a haszonfánál a különböző árak hullámzását nemcsak a választékok különfélesége, de azon távolsági különbség is befolyásolja, a mennyivel az egyes vidékek Szabolcs vármegye két fő erdőtermékbeszerzési piacától, tudniillik Ungvártól és Máramaros-Szigettől közelebb vagy távolabb esnek.

Piaczi árak.

Visszatérve a jelenlegi erdőgazdaság statisztikájára, a fenti táblázat szerint Szabolcsmegye járásai között az abszolút erdőterület nagysága szerinti sorrendet a nyírbátori és nagykállói járások nyitják meg, s úgy következnek a tiszai, a dadai alsó, bogdányi, dadai felső járások s legkevesebb az erdő a kisvárdai járás, illetve Nyíregyháza rendezett tanácsu város területén. Ha azonban az egész területhez viszonyított erdőszültséget tekintjük, akkor az előbbi sorrend megváltozik, mert az erdőszültség perzentje legmagasabb: 13.5 a tiszai járásban, 8.8% a nyírbátoriban, 6.2% a nagykállói, 3.5% a dadai felső, 2.6% a bogdányi, 2.1% Nyíregyháza rendezett tanácsu város, 2.0% a dadai alsó járások területén és legkisebb 1.5% a kisvárdai járásban.

Az erdőterület nagysága.

Ugyancsak a fenti táblázat szerint talajminőség tekintetében futóhomokon 0.4, feltétlen erdőtalajon 37.4 és nem feltétlen erdőtalajon 62.2%-ja fekszik az összes erdőknek. Fanem szerint pedig a tölgy az összes erdők 81.5, más lombfa 18.5 és a fenyő 0.6%-át teszi. Az egyes fanemek közül legnagyobb elegyben a tölgyeknél a kocsányos tölgy (*quercus pedunculata*), alárendeltebb mérvben a kocsánytalan tölgy (*qu. sessiliflora*), szórványosan a csertölgy (*qu. cerris*) és molyhos tölgy (*quercus pubescens*) fordulnak elő; egyéb lombfáknál pedig a legnagyobb százalékot az ákác (*robinia pseudoacacia*), a nyár — és pedig homokos részen inkább a fekete (*populus*

Talajminőség.

nigra), vízenyősebb helyeken a szürke, fehér, rezgő (p. canescens, alba, tremula), az útszegélyeknél főként a jegenye-nyár (p. pyramidalis), — a tiszamenti részeken a fűz (főként salix fragilis), a kőris (fraxinus excelsior) adják, továbbá a nyírbátori járásban még a gyertyán (carpinus betulus) is állabalkotólag lép fel, végül egyes uradalmak újabban fenyő (pinus austriaca és sylvestris) telepítéseket is létesítenek. A nyír (betula alba), a hárs (tilia parvifolia), juhar (acer campestre) s a különböző vadgyümölcsfák (alma, körte, eseresznye) már csak szórványosan előforduló fanemek. Az erdők alját pedig — kivált a homokvidéken — a sűrű zárlat daczára is annyira ellepik a mindenféle eserezők (kányafa, kutyafa, varjutövis, fekete és veres gyűrű, bodza, galagonya, kökény stb.), hogy ezek a mesterséges pótlásnak szüksége esetén az erdősítés sikerét megghiúsítani képesek, hacsak az ily természetű erdőknél nagyon bevált, s ma már minden üzemtervszerűleg kezelt erdőnél ép ez okból életbe is léptetett mezőgazdasági köztes használat segítségével tőlük a talaj előzetesen ki nem tisztítatik.

Erdőtörvény
alá tartozó
erdők.

Ha már Szabolcs vármegye jelen erdőgazdaságát az erdőszegénység is alárendeltebb fontosságúvá teszi, még kedvezőtlenebbekké lesznek az erdőgazdasági viszonyok az által, hogy a meglévő kevés erdőből is csak 20·8°/_o-nyi=8273 katasztr. hold tartozik az erdőtörvény 17-ik §-a vagyis a szakszerű, üzemterv szerinti kezelési kötelezettség és a szorosan vett állami felügyelet alá, míg a 79·2°/_o-nyi=31.378·51 katasztr. holdnyi nagyobb rész magán-, tehát szabadabban és legtöbb esetben tényleg rendszertelenül kezelt erdővagyon. Az erdőtörvény 17. §-a alá eső erdőből 6442·1 katasztr. hold törvényhatósági és községi — és pedig a tiszai járásban 400·00 katasztr. holddal Szalóka község, a nyírbátori járásban 718·3 katasztr. holdnyi s illetve a tartozékkal együtt 1066·04 katasztr. holddal Nyír-Bátor község, s a nagy-kállói járásban 4121·22 katasztr. holddal Debreczen sz. kir. város, 448·47 katasztr. holddal pedig Vámos-Péres község, végül Nyíregyháza rendezett tanácsu város területén 776·69 s illetve a hozzácsatolt tartozékkal együtt 911·64 katasztr. holddal a város szerepel erdőbirtokosként; — továbbá az összes erdők 1·8°/_o-ját kitevő 754·28 katasztr. holdnyi egyházi erdők tulajdonosai az egri káptalan, a leleszi prépostság, a nagy-halászi ref., a pócspetrii r. k. lelkészek és a m.-pócsi gör. kath. Bazilita-rend; az összes erdők 2·7°/_o-jára menő 1048·91 katasztr. hold hitbizományi erdőket 978·91 katasztr. holddal gróf Desseffy Miklós és 70 katasztr. holddal gróf Hadik-Barkóczy Endre bírlalják; végül a 28·21 katasztr. holdnyi közbirtokossági erdő a tímári volt úrbéri közönség tulajdona.

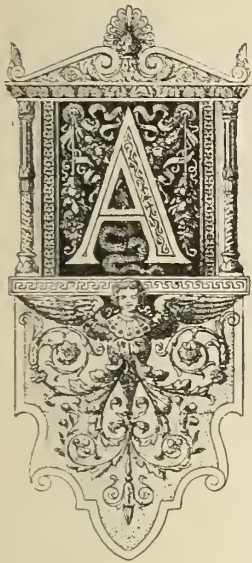
Ezen, az erdőtörvény alapján szakszerű kezelésre kötelezett erdőknél kívül a magánbirtokosok közt szakközvegekkel csak gróf Forgách László, gróf Károlyi Tibor, báró Podmaniczky Géza kezelteik erdeiket.

1000 holdon
felül erdőbirto-
tokosok.

A nagyobb — 1000 holdon fölül — erdőbirtokosokat Szabolcs vármegyében a következők képviselik: gróf Forgách László az eszenyi, mándoki, örmezői, tornyos-pálczai, török-szent-mártoni, zsurki határokon fekvő összesen 5010·55 katasztr. holdnyi; Debreczen sz. kir. város a martonfalvi határba eső guti 4121·22 katasztr. holdnyi; gróf Károlyi Tibor a bátori, lugosi, adonyi határbeli 2451·66 katasztr. holdnyi; gróf Majláth György az ó-fehértői 1682·68 katasztr. holdnyi; báró Podmaniczky Géza a baktai és lórántházi 1540·13 katasztr. holdnyi és Nyír-Bátor község 1066·04 katasztr. holdnyi erdőterülettel.

A NYÍRVÍZ-SZABÁLYOZÓ TÁRSULAT.

társulat célja: a Nyírségen elterülő kártékony vizeket, egy főmederbe gyűjtve, a Tiszába elvezetni, az így létesített szabályozási műveket fentartani, s ezek által a szabályozás keretébe bevett területeket a kártékony nyírvizektől mentesíteni. Székhelye: Nyíregyháza. — Ártere: 69 522 hold, (1200 □ ölével számítva). A csatornahálózat összes hossza: 931.86 kilométer, melyből 20 kilométer, az alsó szakaszon töltések közé van foglalva. A befektetett építkezési tőke 2.050,000 frt. A haszonarányos osztályozási kulcs szerint fizet egy beeshold évenként tőketörlesztés czimén 2 frt. 78 krt, fentartási költség czimén 31 krt.

A társulat
célja és
területe.

A társulat elnöke: gróf Károlyi Tibor főrendiházi elnök, valóságos belső titkos tanácsos,; alelnöke: Gaál Elek. Választmányi tagok: Benes László, Bleuer Béla, Bogáthy József, Gencsy Albert, Gencsy Béla (időközben elhalt), Jármay Ödön, Dr. Kállay Rudolf, gróf Majláth József, Menyhért János, dr. Meskó László, Propper Samu és Weisz Lipót. — Tisztviselők: Szeszich Lajos igazgató főmérnök, Kálnay Zoltán szakasz-mérnök, Turnusz Ede számtiszt-pénztárnok, Bartha Gábor irnok. Alkalmazva van még 3 felügyelő és 90 csatorna-őr.

Elnökség és
tisztikar.

A társulat működési köre kiterjed Szaboles vármegyének a Búj-ke-mecse-berkesz-tass-médai vonaltól délre eső részére, ezenfelül Szatmár-vármegyének 4 községére (Kántor-Jánosi, Iklód, Derzs és Hodász) és Hajdú-vármegyének két községére (Hadház és Téglás).

Működési
terület.

Nyugat felől a Tiszától dél felé húzódó fensíkok, dél és kelet felől az Ér völgyét a felső Nyírségtől s a Kraszna völgyétől elkülönítő vízválasztó és észak felől a felsőszabolesi tiszai társulat ártere, a Rétköz határolja. Ez a mintegy 50 □ mérföldnyi terület kilencz — egymástól külön vízválasztók által határolt — völgyrendszert képez, melyek egyenként ismét külön, de a fővölgygyel érintkező kisebb völgyetekre oszlanak fel. (Lásd a mellékelt térképet).

Az egész területnek déltől észak felé irányuló, tetemes — átlagban 1 kilométerre 1 métert kitevő — esése van, felszíne a környező talaj színe felett 5—10 méterre kiemelkedő homokdombokból s azok közé ékelt völgyekből áll. A dombok lejtőire lehulló csapadék régebben a völgyeket be-

töltötte, ott tavakat és a felszín esését követő folyásokat alkotott, a mely folyások a mélyebb medenczék betöltése után végtére — az e század közepén még jóformán értéktelen területet képezett tiszai ártéren, — a Rétközön, — találtak megállapodást.

Megyei árkok.

Ez a minden okszerű gazdálkodást lehetetlenné tevő állapot, a mely az epidemikus bajoknak is melegágya volt, s a közlekedést is a legnagyobb mértékben akadályozta: arra vezette e század első felében a vármegye érdekelt közönségét, hogy a szabálytalan folyások részére, ásott medreket készítsenek. Ekkor készültek, minden műszaki, rendszeres vezetés nélkül, rabmunkával az u. n. megyei árkok.

Ez a munkálat azonban csak részleges hasznot hozott némelyeknek; de az időközben megalakult felső-szabolesi tiszai társulatnak nagy károsodását idézte elő, úgy hogy ez a társulat, az ötvenes évek végén, a Nyírség rendszeres csatornázására mozgalmat indított meg.

Végtére 1878-ban oda érlelődött a dolog, hogy a miniszterium vette kezébe a kezdeményezést és a nyíri társulat megalakítására Boóthy Lajost, Heves vármegye főispánját kormánybiztosnak kinevezte.

Az 1878. május hó 10-én Nyíregyházán tartott közgyűlésen az érdekeltség, a társulattá alakulást feltételelesen kimondotta, s egy szűkebb bizottságot küldött ki.

Megalakulás.

E bizottság munkálata alapján az 1879. évi márczius hó 12-ére, Nyíregyházára összehívott közgyűlés kimondotta a végleges társulattá alakulást, egyrészt a bemutatott kezesgető szabályozási költségvetés alapján, másrészt a miniszteriumnak a nyíri folyások elgátolását elrendelő határozata által előidézett kényszernek hatása alatt. — Alapszabályait megalkotta, elnökségét és választmányát megválasztotta, s kimondotta, hogy a szabályozás keretébe bevonandó minden olyan terület, a mely az által hasznot nyer, így az előleges ártérfejlesztés útján kinyomozott, de a részletes árfejlesztés által még bővítendő 26,727 holdat kitevő nyíri terület és a tiszai ártérből a nyíriek előntésének kitett, mintegy 28,366 holdnyi terület.

Elnökké választott székelyi Majláth György országbíró, alelnökké: Jármay Ödön; az igazgatói teendőkkel az alelnök, a mérnöki teendőkkel pedig Szeszich Lajos bízott meg. Majláth György országbíró az elnökséget el nem fogadhatván, helyette az 1879. évi április 18-ra összehívott közgyűlés gróf Károlyi Tibort választotta meg elnöknek.

Az ekként megalakult társulat a gyűjtő-főcsatorna (most Lónyay-csatorna) kiépítésére nézve, a felső-szabolesi tiszai társulattal, a két társulat teljes hatalommal megbízott küldöttei közbenjöttével 1879. évi szept. 16-án egy oly, közjegyzői okiratba foglalt és Majláth György országbíró elnöklése alatt a két társulat megbízottai által aláírt egyességet létesített, mely szerint a felső-szabolesi társulat magára vállalta a gyűjtő-csatornának, a jóváhagyott tervek szerinti kiépítését és állandó jókarban való tartását; a Nyírvíz-szabályozó társulat pedig az építés költségeihez 200,000 frttal, és a fenntartás örök időre való megváltására 50,000 frttal járult, lemondván ezen műhöz való tulajdonjogáról; — csak az iránt kívánt teljes biztosítékot, hogy a gyűjtő csatorna, az előirt méretek szerint úgy építessék és a vállalkozó társulat által oly karban tartassék fenn, hogy az, a rendszeres csatornázással oda vezetett nyírvizeket biztosan magába fogadni és kártétel nélkül a Tiszába vezetni képes legyen.

Ezen egyezmény által, a sok keserűséggel folytatott érdekharc és minden egyéb közösség megszűnván, a Nyírvíz-szabályozás kérdése teljesen megszabadult eddigi nehézségeitől, és önálló, minden idegen érdektől független belügyévé vált a nyíri érdekeltségnek.

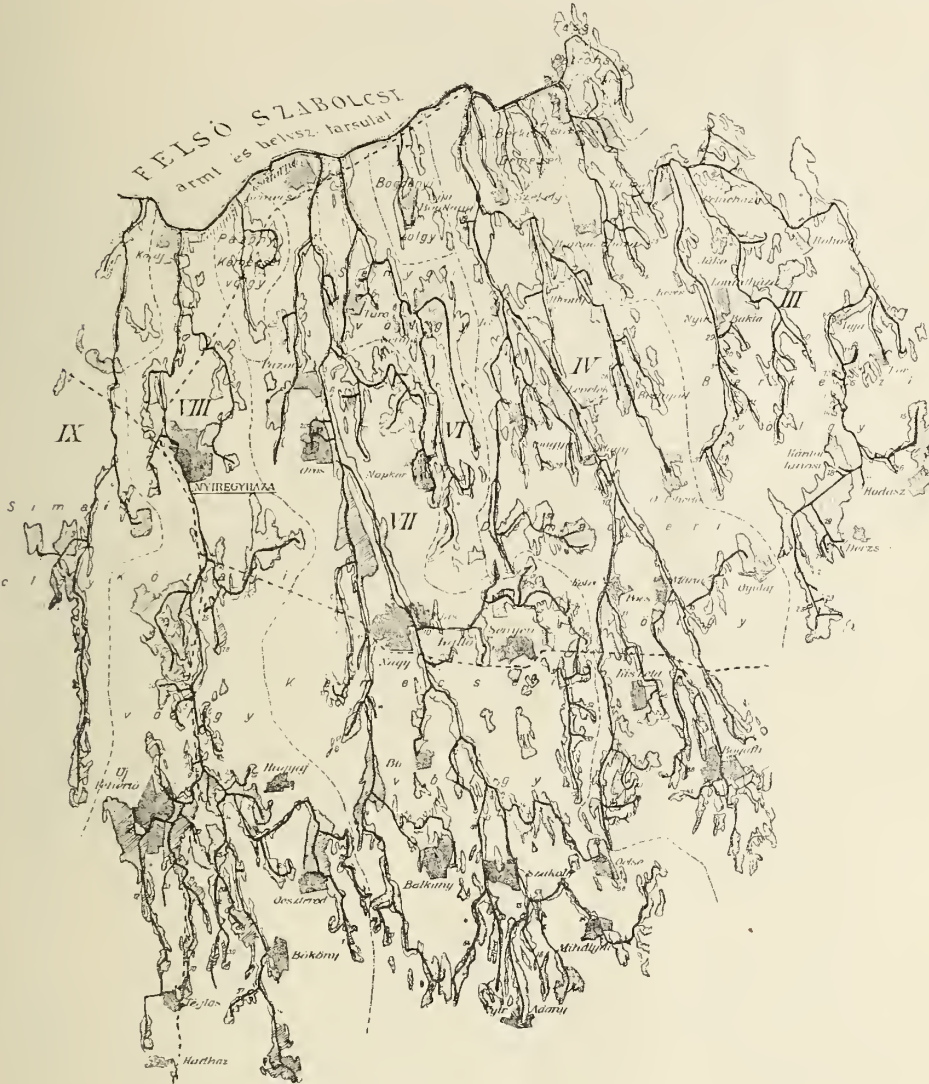
Az 1879. évi okt. hó 30-ára összehívott közgyűlés a kötött egyességet helyeslőleg tudomásul vette, — ugyanezen a közgyűlésen alakult meg véglegesen a társulat tisztikara: igazgató-pénztárnoknak nagy többséggel Jármay Ödön, társulati mérnöknek pedig egyhangúlag Szeszich Lajos választották meg. — A megüresedett alelnöki állásra Kauzsay Károly választott meg.

A megalakított választmány előtt két fontos feladat teljesítése állott:

az egyik a részletes ártérfejlesztés, — hogy ez által minden olyan terület, amely a czélbavett szabályozásból, ha csak bármi kifizető hasznot is nyerhet — a közös terhek viselésébe bevonassék; a másik egy oly kiviteli szabályozási terv készítése, mely hivatva leendő a fenti czélt biztosítani.

Az alapszabályok az ártérfejlesztés elkészítését a választmányra bízván, a szabályozásnál érdekelt és a terhek viselésében kötelezettnek kimon-

Ártérfejlesztés.

ÁRTÉRI TÉRKÉP.

dott ártér összes mennyisége 1200 □ öllel számított 72,976 hold és 1116 □ ölben állapított meg.

Az ártérfejlesztéssel lépést tartott a részletes tervek készítése.

A 80-as évek elején a társulat műszaki vezetősége a részletes tervet elkészítette; e szerint 612,1 kilométer csatorna-vonal, 1.700,000 frt költséggel lett előirányozva, — a tervek a miniszterium által 1882. évi július 21-én jóváhagyattak, s azzal a felhívással küldettek le, hogy a végrehajtásra szükséges eszközök beszerzésével a munkálatok mielőbb foganatba vétessenek.

A választmány a jóváhagyott terveket a maga részéről is helyeslően, dacára annak, hogy az anyagi segélyezés iránti kérelmével a miniszterium elutasította, — nem csüggedett el; sőt felismerve a szabályozás elodázhatatlan szükségét, az 1882. évi aug. 15-én tartott közgyűlésnek a tervek elfogadását melegen ajánlotta.

Részletes tervek.

A választmány javaslatával szemben Gencsy Károly azt indítványozta, hogy, mivel a társulat oly nehézségekkel leendő kénytelen megküzdeni, a melyeket elhárítani képtelen, — mondja ki a közgyűlés a szabályozás abbanhagyását, s a mennyiben már elvállalt kötelezettségei volnának, — azoknak lebonyolítását, liquidálását bizza egy megválasztandó bizottságra. — A közgyűlés Gencsy Károlynak ezt az indítványát 8 szótöbbséggel elfogadta.

E közgyűlési határozattal a szabályozás ügye, a melyet az érdekelt-ség egy tekintélyes része oly melegen ápolt s teljes erejéből sikerre vezetni óhajtott, válságba jutott. Az elnökség és választmány még azon ülésben bejelentette visszalépését s az ügyek menete egyidőre teljesen fennakadt.

Válság.

A közmunka és közlekedési miniszter az itteni fejleményekről hivatalos úton tudomást szerezvén, 1882. évi szept. 30-án a liquidáció végrehajtására Meczner Gyula országgyűlési képviselő személyében kormánybiztost nevezett ki.

Kormánybiztos
kiküldése.

A kormánybiztos ugyanazon év szept. 22-én az ügyek vezetését átvévén, az érdekeltséget október hó 11-re előbb közgyűlésre, majd annak befejezte után értekezletre hívta meg. — Ebben a közgyűlésben az érdekeltség az aug. 15-iki közgyűlési határozat miniszteri jóváhagyását s a kormánybiztos kinevezését tudomásul vette; — az ezután megnyitott magánjellegű értekezletben az érdekeltségnek nagy része akként nyilatkozott, hogy a mennyiben a helyzet beható megfontolása után meggyőződésük az, miszerint a liquidáció az érdekeltség nagy romlásával, az eddigi hasznos befektetések kihasználásának elejtésével, az eddigi 800,000 frton felül rúgó terhek fizetésénél felmerülő igazságtalanságokkal, ezekből eredő számtalan per és kellemetlenség felidézésével járna; meg lévén továbbá győződve arról, hogy a szabályozás keresztülvitele ma ép oly szükséges, mint a milyennek a társulat alakulásakor fölismertetett, meg lévén győződve végre arról is, hogy a bemutatott, már fölülvizsgált és helyesnek kimondott műszaki terv a társulat érdekeinek teljesen megfelelő, s annak kivitele mulhatatlanul szükséges: létkérdésnek tekinti azt, hogy a felszámolásra vonatkozó határozat elejtésével a szabályozás végrehajtásának kimondására a kormánybiztos az érdekeltséget egy újabb közgyűlésre hívja össze.

Ezen határozatnak engedve, a kormánybiztos az érdekeltséget 1882. decz. 4-ére közgyűlésre hívta össze, a hol egy tekintélyes nagy többség a liquidáció elejtését, a tervek elfogadását, a kivitelhez szükséges költségek beszerzését megszavazta.

A szabályozás ügye ezen miniszterileg is jóváhagyott határozat folytán ismét a rendes mederbe tereltetett.

Az 1883. évi február hó 26-iki közgyűlés kimondotta, hogy a szabályozás végrehajtásának idejére autonom jogairól lemond, a minisztert kormánybiztos kinevezésére kéri föl, aki, minden érdeken felül álló független állásban, az érdekeltség kebeléből választandó, konzultatív joggal felruházott 12 tagú bizalmi tanács támogatásával, a társulat ügyeit intézze és a szabályozást végrehajtsa.

Ezen közgyűlési határozat jóváhagyatván, egyúttal Meczner Gyula országgyűlési képviselő, a közgyűlési határozatban megjelölt hatáskörrel, kormánybiztosi minőségében megerősítettet, illetőleg a szabályozás végrehajtásával megbízott.

Ezenközben a Lónyay-esatorna is kiépítettvén és felülvizsgáltatván, a társulat minden irányban teljes eselekvési szabadságot nyert, s az egyes vonalak ujonnan való kitűzése és belejtezése után a földmunkálatok minden vonalon megindítottak.

Daczára a helyi viszonyokban rejlő nagymérvű nehézségeknek, különösen az akkor létező rendkívüli magas vízállásnak, 2000-től 4000-ig terjedő, váltakozó munkaerő alkalmazásával, három év alatt nemesak a tervezett 612.11 kilométer esatornahálózat, hanem azonfelül még 138.25 kilométer lett kiépítve; az összes mozdított tömeg 3.308,425.6 köbmétert tett ki.

A csatorna-
hálózat kiépítése.

A rendelkezésre állott alapból fedezett munkálatok befejezve lévén, a műszaki felülvizsgálat eszközlésére Bertalan Lajos kir. országos középíté-

„Magyarország Vármegyéi és Városai”

„Apollo” Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság.

SZABOLCS VÁRMEGYEI NÉPVISELETEK

Tisza-Polgár

szeti felügyelő küldetett ki, ki is a felülvizsgálatot 1888. évi május hó 26-án fejezte be; véleménye szerint nemcsak ebben az országban, de annak határain kívül sem létesítették addig még, aránylag akkora területen, mint a Nyírvíz-szabályozó társulaté, oly nagy szabású, kiterjedt csatornázási hálózat; — eltekintve azon számtalan nehézségtől, melyek ezen munkálat végrehajtása alatt felmerültek, s melyekkel az intézőknek és közreműködőknek meg kellett küzdeni, maga az elért s már a tapasztalat által is igazolt eredmény szolgáltatja a legszebb bizonyítványt úgy az ügyeket vezető kormánybiztos, mint a műszaki és adminisztratív közegek ügybuzgóságáról.

A pótcsatorna-hálózat építése is befejeztetvén, annak felülvizsgálatával Paksy József műszaki tanácsos lett megbízva, a ki ezt az 1893-ik évben be is fejezte.

Ezzel a Nyírség ártereinek mentesítése érdekében közgyűlésileg megállapított s a miniszterium által engedélyezett munkálatok végbefejezést nyertek.

Időközben az igazgatói és főmérnöki állások egyesítették s az egyesített teendők végzésével Szeszich Lajos eddigi főmérnök bízott meg; az új szervezet 1892. évi január 1-én lépett életbe.

A szabályozási munkák befejeztetvén, az 1890. ápr. 24-én tartott érdekeltségi közgyűlés egyhangú határozattal felkérte a társulat kormánybiztosát, hogy a haszonarányos osztályozás befejezéseig a társulati ügyek vezetését tartsa meg; ugyanez a közgyűlés fogadta el a haszonarányos osztályozás elveinek s az eljárás-módozatainak megállapítására vonatkozó javaslatot.

Ezek szerint a haszonarányos osztályozás az árterületek szabályozás előtti állapotának a szabályozás utáni állapottal való egybehasonlításán alapszik; ezen összehasonlítás adja meg a hasznosításnak azt a fokát, a mely az árterületre a szabályozás folytán bekövetkezett. Elvileg kimondatott, hogy azok a területek, a melyek a szabályozás által nem nyertek, hanem azután is vízzel borítottak maradtak, meg nem terhelhetnek. Összesen öt osztály állapítottatott meg.

Ezen elvek alapján az osztályozást egy állandó elnök és 4 tagból álló küldöttség végezte. A küldöttség elnöke Nyíri János volt. — Munkálkodását 1890 május 28-án kezdette meg, s 171 munkanap alatt 1892. évi június hóban végezte be.

A felszólamlások elintézése után, a haszonarányos osztályozás végeredménye a következő lett: Találtatott: 1-ső osztályu becshold 11786.4, 2-od osztályu 10674.5, 3-ad osztályu 9620.7, 4-ed osztályu 6063.7, 5-öd osztályu 1038.9 és 6-od osztályu 327.6, összesen 39511.9 becshold. — Artéri adómentes területként megállapítottatott 1784.4 hold, 1200 □ öllel számított terület. — Az osztályozás összes költsége 15281 frt. 06 krt tett ki.

A társulat programmszerű munkálatai befejeztetvén, elérkezett az az időpont, hogy az érdekeltség által kérelmezett kormánybiztosi végrehajtás megszűntetessék és a társulat önkormányzati jogait visszakapja.

Meczner Gyula kormánybiztos ily értelmű jelentése alapján a földmivelésügyi miniszter a szervezkedő közgyűlés megtartását engedélyezte, s az az 1895 márcz. hó 28-án meg is tartatott.

Ezen a közgyűlésen a társulat elnökévé, nagy lelkesedéssel, Gróf Károlyi Tibor választatott meg; alelnök lett Gaál Elek, választmányi tagok: Bogáthy József, Bodnár István, Gencsy Albert, Gencsy Béla, Jármay Ödön, dr. Kállay Rudolf, Lányi Antal, Liptay Béla, Mándi Ignác, gróf Majláth József, Propper Samu és Weisz Lipót.

Az elnöklő kormánybiztos az elnöki székéből fölemelkedve, mély meghatottsággal búcsuzott el az érdekeltségtől. Munkával terhes 12 évi működése után — úgymond — eljött a percz, hogy kifejezze érzelmeit és le rója háláját a társulat közönsége irányában. Miden hazafinak feladata, hogy azon a helyen, a hova a sors vagy hivatása vezette, kötelességét teljesítse; hogy mennyire sikerült ez neki, azt a társulat érdekeltségének bölcs belátása van hivatva megítélni; — legszebb jutalmát fogja találni abban, hogy ha Szabolcs vármegye története lapjainak legszerényebb helyén kifejezésre fog jutni valamikor az, hogy ezen kiválóképen magyar és hazafias vármegye közgazdasági felvirágzására bármily szerény mértékben közreműködni sze-

Haszonarányos osztályozás.

Gr. Károlyi Tibor elnök.

renesés lehetett. — Mélyen érzett háláját fejezi ki a társulat közönsége, annak minden egyes tagja irányában, hosszú működésének egész ideje alatt mindig tanúsított odaadó támogatásáért s azon soha el nem feledhető jóindulat ismételt nyilvánulásáért, melylyel valóban elhalmozták.

Bogáthy József kért szót ezután s az összes érdekeltség nevében s előleges megbízásából, meleg szavakban méltatta a kormánybiztos 12 és fél évi működését, válaszolt az általa végzett óriási feladatot, melyen a kormánybiztos lelkes buzgósága, lelkiismeretes fáradhatatlansága és szorgalma oly fényesen diadalmaskodott. Örömmel sorolja fel az elért eredményeket s avval végzi, hogy: „e pillanatban nem tehetünk egyebet, mint meghatottsággal búcsút vennünk a volt kormánybiztostól, s megköszönjük úgy élő szóban, mint írásban sok és elvitázhatatlan érdemeit, jóindulatát s megörökítjük emlékét az utókor számára is”.

Jegyzőkönyvi
köszönet a
kormánybiz-
tosnak.

E nagy lelkesedéssel fogadott beszédet a közgyűlés egész terjedelmében. — a távozó kormánybiztos elévülhetetlen érdemeinek megörökítése-képen, s őszinte hálája jeléül — jegyzőkönyvbe vétette, s egyszersmind hála-fóliáratnak intézését rendelte el s kimondta, hogy ennek mennél tisztelettelje-sebb alakban való fogyanatosítása tekintetéből díszküldöttséget fog a távozó kormánybiztoshoz meneszteni

Az ezen határozat alapján elkészült hálairatot díszes albumban, több százza menő aláírással, Szabolcs vármegye akkori főispánja, Kállay András vezetése alatt tekintélyes és díszes küldöttség adta át az ünnepelt férfinak, 1895. évi okt. 26-án, lakó helyén, Makkos-Hogykán.

Ezzel végbefejezést nyert a 12 és fél évi kormánybiztosi működés, jól, helyesen és mindenek megelégedésére.

Az új választmány gróf Károlyi Tibor elnöksége alatt 1895. évi május 29-én tartott első ülésében átvette a volt kormánybiztostól a társulati pénztárt, irat- és levéltárt, s a társulat minden egyéb vagyonát. — Első sorban tanácskozás alá vette az eddig 6%-os törlesztésű tiszta-szegedi alapból nyert kölcsöneinek egy olcsóbb törlesztésű kölcsönné való konvertálását, s belátván ennek előnyeit, határozatilag kimondotta, hogy a konverziót az összehívandó közgyűlésnek ajánlani fogja. Az ugyanazon év június 30-ra összehívott közgyűlés a választmánynak ezen javaslatát ugyszólván egyhangúlag elfogadta s határozatilag kimondta, hogy eddigi kölcsöneinek konvertálására egy 2.200.000 frtig terjedhető törlesztéses kölcsönt kíván kinyerni, az annak kinyeréséhez szükséges feltételeket elfogadta s megbízta gróf Károlyi Tibor elnököt, Gaál Elek alelnököt és Propper Samu vál. tagot, hogy a kölcsön kinyerésénél a társulat egyetemének nevében és megbízásából eljárjanak.

Konverzió.

Ezen határozat miniszterileg jóváhagyatván, a teljes hatalommal felruházott bizottság az új kölcsönügyet — a pénzpiacz kedvező állásának felhasználásával — már 1895. évi december havában véglegesen lebonyolította s arról az 1895. évi december hó 16-án tartott érdekeltségi közgyűléshez jelentését be is terjesztette.

Ezen jelentés szerint a Magyar Földhitelintézetnél, mint legelőnyösebb ajánlattevő-nél felvett kölcsönre vonatkozó leszámolás számszerű eredménye a következő:

A kölcsön egész összege záloglevelekben	2,200,000 frt
Levonatott ebből kauczióknak	220,000 frt
Marad záloglevél-érték	1,980,000 frt
melyből az eladás után 97% árfolyam mellett	1,920,600 frt

Ezen záloglevelek után, kiállításuk napjától járó 4% kamat kitesz 48,840 frt

A társulat követelése tehát 1,969,440 frt.

Ellenben tartozott a társulat megtéríteni a hitelező pénzintézetnek:

1. Tekintve, hogy az első törlesztési részlet csupán 1896 április 1-én válik esedékessé, a záloglevelek pedig a társulathoz már 1895 április 1-től kamatoznak, — tartozik a társulat az egész kölcsönösszeg után 1895 április 1-től 1895 okt. 1-ig terjedő félévre 4% kamat fejében 44,000 frt — kr

2. Becslési költség fejében 154 frt 42 kr

Megtérítendő tehát a társulat által 44,154 frt 42 kr

E szerint a társulat összes követelése 2,188,988 frt 07 kr

miután a régi kölcsönnek 218,948 frt 07 kr kitevő tartalék-alapja, kamataival együtt visszatalatott.

Tartozik pedig a társulat összesen 2,021,597 frt 18 krral,

maradt készpénz tehát a társulat részére 166,790 frt 78 kr.

Miután pedig a régi tiszta-szegedi kölesön törlesztési részleteiből még egyeseknél hátrányban lévő, összesen 94,296 frt 80 kr is a leszámolásnál már levonatott, ekképen ez a — még ezután behajtandó — összeg is a társulat egyetemének tulajdonává vált.

A jelenlegi tőketörlesztési kamatláb 9.97 $\frac{1}{2}$ kor. tesz ki, s e szerint esik minden becsoldra 5 kor 56 fill., a mi a régi kölesön 6 kor. 24 filléres járulékához viszonyítva, holdanként 68 fill. javulást képvisel.

Ezen felül a fentartási költség is jelentékenyen kisebbedik, mert ennek javára esnek a kauczió évenkénti kamatai s a megmaradt, jelentékeny tőkének 4 $\frac{3}{4}$ %-os kamatai.

A jelentést és a kölcson konvertálásának ily sikeres lebonyolítását a közgyűlés a legnagyobb örömmel vette tudomásul, — mély köszönetét fejezte ki a kiküldött bizottságnak s első sorban gróf Károlyi Tibor társulati elnöknek, a kinek buzgalma és hathatós közbenjárása biztosította a kedvező eredményt, s ki ezáltal az egész érdekeltség háláját a legméltóbban kiérdemelte. Az ő lelkiismeretes és szakavatott vezetése mellett a társulat immár ötödik éve működik, zajtalanul, de annál eredményesebben; az utóbbi években csatornáinak fejlesztésére, jókarban tartására, az árterületek fokozottabb hasznosítására fordítja legnagyobb figyelmét, a mit lehetővé tesz pénzügyileg teljesen konszolidált helyzete. Az 1898-ik évben, a három éves ciklus lejártával, újból gróf Károlyi Tibor választatott meg egyhangúlag elnökké.

A Nyírvizek szabályozása hatalmas eredményt tüntet föl. Százalékokban kifejezve a megmenteti területek minőségét, szántóföldekké változott átlag 50%, jókaszálókká 40%, míg nádas 5% és mocsaras terület is 5% maradt meg. De míg azelőtt jobbadán csak a homok-területek voltak biztos rozstermelő-földjeink, addig most ép a legértékesebb humózus és agyagtartalmú földeket nyertük a szabályozás következtében, melyek kizárólag búza, árpa, mag-lóhere, dohány és zabos bükköny, luczerna és répa alá használatnak biztos sikerrel.

Eredmény.

AZ ALSÓ-SZABOLCSI TISZAI ÁRMENTESÍTŐ TÁRSULAT.

Terület.

Szabolcs megye térképére egy tekintet vetve, látjuk, hogy a Tisza folyó a megye északi és nyugoti határán egy nagy völgyeletben folyik, mely völgy a nagyon enyhe esési viszonyok folytán, a szabályozás előtti időben az árvíz elterülésének helyéül szolgált s elöntött hullám- és ártért képezett.

A terület domborzati alakulása e hosszú völgyet a megye területén két külön öblözetre osztja, a felső keskenyebb völgy a Vencsellő és Rakamaz községek közt, — a folyó közelébe nyomuló magas dombokig terjed. Ezen dombozaton alól kezdődik egy kisebb, helyenként már a nagyobb árvizek által dominált emelkedésekkel bíró, halmos, így már ártért képező, kelet felé keskenyebb terület, Tisza-Eszlár és Tisza-Lök mentén Tisza-Dobig, mely községen alól a terület már teljesen lapályba vész s így a fenti magaslatoktól délre s a Tisza folyó főirányától keletre kezdődik, azután azon nagy lapály, a melynek nagy része az alsó-szabolcsi tiszai ármentesítő-társulat árterét képezi s túlterjed Szabolcs megyéének nemcsak mostani, hanem régi határán is s a szomszédos Hajdú megye, szab. kir. Debreczen város, s a Nagy-Kúnságon keresztül egész a Körös völgyéig nyúlik.

Ezen kb. 60 □ mérföldet kitevő nagy terület még fél évszázaddal ezelőtt is a Tisza kiöntésének oly nagy mértékben volt kitéve, hogy azon csak a némileg kiemelkedő, leginkább a Tisza partjához közelebb eső magaslatokon alakult egynéhány község. A hajdú és kún városok, a síkságnak keleti és déli, némileg emelkedettebb részén feküdvén, a Tisza-szabályozás előtt e nagy terület a legrimitivebb gazdasági ezélokra is alig használtatott. Nagy mocsarak, kiterjedt zsombékos nádasok, kopár, szíkes síkok, elvadult, útát és bármely közlekedést nélkülöző, mérföldekre kiterjedő szíkes legelők, a Selypes, Hortobágy, Kadarek, Kösely s egyéb, inkább az árvizeket levezető kanyargós folyások tették jellegzetessé a tájéket.

Az országos kormány által a Tisza folyó meder- és vízjárési viszonyainak megállapítása végett elrendelt nagyszabású vízműszaki felvételek s ezek alapján a folyó szabályozása s különösen a partmenti vidék ármentesítése végett készült tervezetek, a gróf Széchenyi István által a Tisza-szabályozás érdekében megindított országos mozgalom hatása alatt, a vidék érdekeltsége csakhamar tudatára ébredt a szabályozás, illetve ármentesítés folytán várható nagy gazdasági előnyöknek s ők voltak az elsők, kik a halhatatlan emlékű gróf Széchenyi István személyes kezdeményezése és vezetése alatt, a Tisza mentén, Tisza-Dobon az 1845. évben az első ármen-

tesítő-társulatot megalakították és ez által tulajdonképen megadták az impulzust a többi tiszai társulatok megalakítására is, ezélül tűzvén ki a Tisza és mellékfolyóinak a Tokaj és Tisza-Füred közti szakaszon, az érdekelt birtokosok által aláírt társasági szerződésben, Vásárhelyi Pál mérnök terve szerinti rendezését és a vidék ármentesítését.

Az első ármentesítő társulat alakulása.

A társulat megalakulásakor elnökévé nagyemlékű és nevű hazánkfiát, az akkor még teljesen fiatal gróf Andrássy Gyulát választotta meg, mint aki a szabályozás által a nagy kiterjedésű tiszadobi Andrássy-uradalom által személyesen is érdekelve volt; az ügyek vezetésére választmányt alakított s a társulat „Tisza-Dobi társulat“ nevet vette fel.

Gr. Andrássy Gyula.

Az új társulat működését, alakulása után mihamar, már az 1846. évben meg is kezdte; a só felemelt árából utalványozott állami segély és előleg, továbbá az érdekeltség némi befizetéséből pedig megkezdte a munkálatot Paleocapa Péter tudós olasz mérnök utasítása nyomán a tiszadob-szederkényi, most 55. sz. átmetszés és ezzel párhuzamos balpartit gát építésével. A munkálat megkezdéséhez hagyomány szerint az első kapavágást a nagy Széchenyi tette, a minnek emlékére ezen nagyfontosságú, a balparti, sőt a Berettyó- és Körös-szabályozás főfeltételét képező gátját a társulat gróf Széchenyi-gátnak nevezte s tiszteletére ezenkívül a gátnak a magaslatban lett bekötése helyén, a dob-urkomi magaslaton, egy szép ligetben, 1865-ben emlékoszlopot emeltetett. Az emlék-oszlopon Szász Károly következő verse örökíti meg nagy Széchenyink emlékét:

Széchenyi gát és emlék.

Két hatalom versenge soká e róna bírásán:
Emberi szorgalom és a vizek őseleme.
Széchenyi lett bíró, a Tiszát medrébe szorítá;
Szózata, — s a nagy tér im szabad és a mienk.

„Gróf Széchenyi Istvánnak a Tisza-szabályozás nagy műve megindítójának, ahol ő maga a munkát megkezdte, hálás emlékül emelte az Alsó-Szabolcsi Tiszaszabályozó-Társulat. MDCCCLXV.“

A munka lassan haladt, az állami segélyek és előlegek csak csekély fedezetet nyújtottak, a társulat érdekeltsége által előlegezések, megajánlott járulékok csak gyéren lettek befizetve; azonban a társulati szervezkedés, azon az alapon, hogy az egész Tiszavölgy egy nagy társulatot képez s annak a vidéki társulatok mintegy osztályait képezik, keresztül vitetett; osztályigazgató, mérnök s pénztárnok választatott, a munkálatok tervei a központi gyűlés által megállapított költségvetés és előirányzat nyomán elkészítették s az ártér megállapítására, egyelőre önkéntes bevalás, majd a nádori bíróság közreműködésével, a szükséges előintézkedések megtételére s az eredeti költségvetés szerint a társulat területéhez számított ártér minden holdjára 3 pfért 26 kr hozzájárulási költség számíttatott ki.

Társulati szervezkedés

Az 1847-ik évben a társulat már „Alsó-Szabolcsi Tiszaszabályozó-Társulat“ nevet vett fel s úgy ezen, mint az 1848. év elején a már Tisza-Dobnál s Tokajnál megkezdett munkálatok a körülményekhez képest elég munkaeredménnyel foganosítottak. Azonban a közbejött 1848/49-iki események a munkálatot teljesen megszüntették.

A társulat működésének fonalát újra, az 1850. július 17-én kibocsátott szabályrendelet alapján, az 1851-ik évben vette fel. Egész újból szervezkedett; elnökké Drevenyák Ferencz, alelnökévé a Tiszaszabályozás lelkes híve, Lévay Sándor nagyprépost — mint az ártér $\frac{1}{8}$ -ad részét bíró egri főkáptalan képviselője — választatott, a választmány újból alakított, igazgatóul Frank Antal helyett Dézsy István, ki után csakhamar Kovách Sámuel következett, mérnökül Eggert József választatott, illetve rendeltetett ki, ez utóbbi műszaki elismert tehetsége, erélyes gyakorlati szel-

leme által, a társulatnak területén fogatosított munkálatok technikai kivitele tekintetében elévülhetetlen érdemeket szerzett; az ő műszaki vezetése alatt létesítettek az összes munkálatok, melyek a társulat általában kiválóknak elismert védgátjainak alapját képezik.

Az 1852. évben a gátépítési munkák nagy erővel megkezdettek, végleg elkészítettett az ezen vidék szabályozási kulesául szolgáló dob-polgári, 1846. óta gróf Széchenyi-gátnak nevezett gátrész, majd felépítettett ettől Polgárig egy keresztgát és a Folyás-, Selypes-, Arkus-erek medrei áttöltetvén, több mint 300,000 hold hortobágymenti ártér a tiszai árvizektől megszabadította, s ezen kívül a jobbparti Taktaközön is munkába vétettek a tokaj-ladányi, ptrügy-ferenczéri gátak.

Ártérfejlesztés. Pénzügyi rendezkedés.

Ezen és a következő években nagyszabású intézkedések tétettek az ártérfejlesztés, azaz az ártér megállapítása s a pénzügyi rendezkedés érdekében. Bevételi alapul ez ideig mindössze az ártér-birtokosságra holdanként megállapított 1 forintos kivetések szolgáltak volna. Ez is azonban a lehető legrosszabbul folyt be, természetesen a házi kezelés mellett végzett munkák ehhez képest csak csekély mérvben haladtak elő; de a midőn az 1854. évben a balparti ártérfejlesztés legnagyobb része gróf Desseffy Emil vezetése alatt, ki az igazgató-választmány elnöke volt, befejeztetett s az érdekeltségre a balparton 947,518 frt, később a Taktaközön 210,557 frt gátépítési költség kivettett, és ennek alapján a hozzájárulás mérve és aránya megállapított, s így a befizetések nagyobbmértvű és pontosabb eszközzése várható lett, — a további töltésépítési munkálatok kivitele vállalatba lőn kiadva Hammer Pál vállalkozónak, köbolenként 2 frt 20 krjával, oly kikötéssel, hogy az összes gátépítési munkálatok 5 év alatt befejezendők voltak, mely esetre a külön megállapított egységáron felül a vállalkozó 50,000 frt jutalomban részesülne, ellenesetben azonban magát nagyobb bánatpénz fizetésére kötelezte.

Viszály a borsodi érdekeltséggel.

E közben történt, hogy az 1854-ik évben a társulat működési programját önállólag pontosan körvonalozta, azaz a balparton Tokajtól Füredig, a jobbparton azonban csakis a Taktaközön a tiszai védgátak kiépítését vállalta feladatául, mely határozat által a jobb parton fekvő borsodmegyei érdekeltség a társulati kötelékből világosan és nyíltan kihagyatott, annyival is inkább, mert ezen érdekeltségből csak igen csekély rész írta alá a legelső társasági szerződést, a befizetésekről meg épen tudni sem akart. Ezen határozat természetszerűleg elkeseredett háborura vezetett a borsodi érdekeltséggel, sőt ennek alapján, s ebből kifolyólag a taktaközi kérdés tulajdonkép máig sincs elintézve, a mennyiben a társulat a taktaközi védgátakat felépítette ugyan, a Takta levezetése végett egy nagy hét kapus zsilipet épített, de magát a Taktát máig sem szabályozta, s nem rendezte, következetesen megtagadván az érdekeltség követeléseivel szemben ez iránti kötelezettségét.

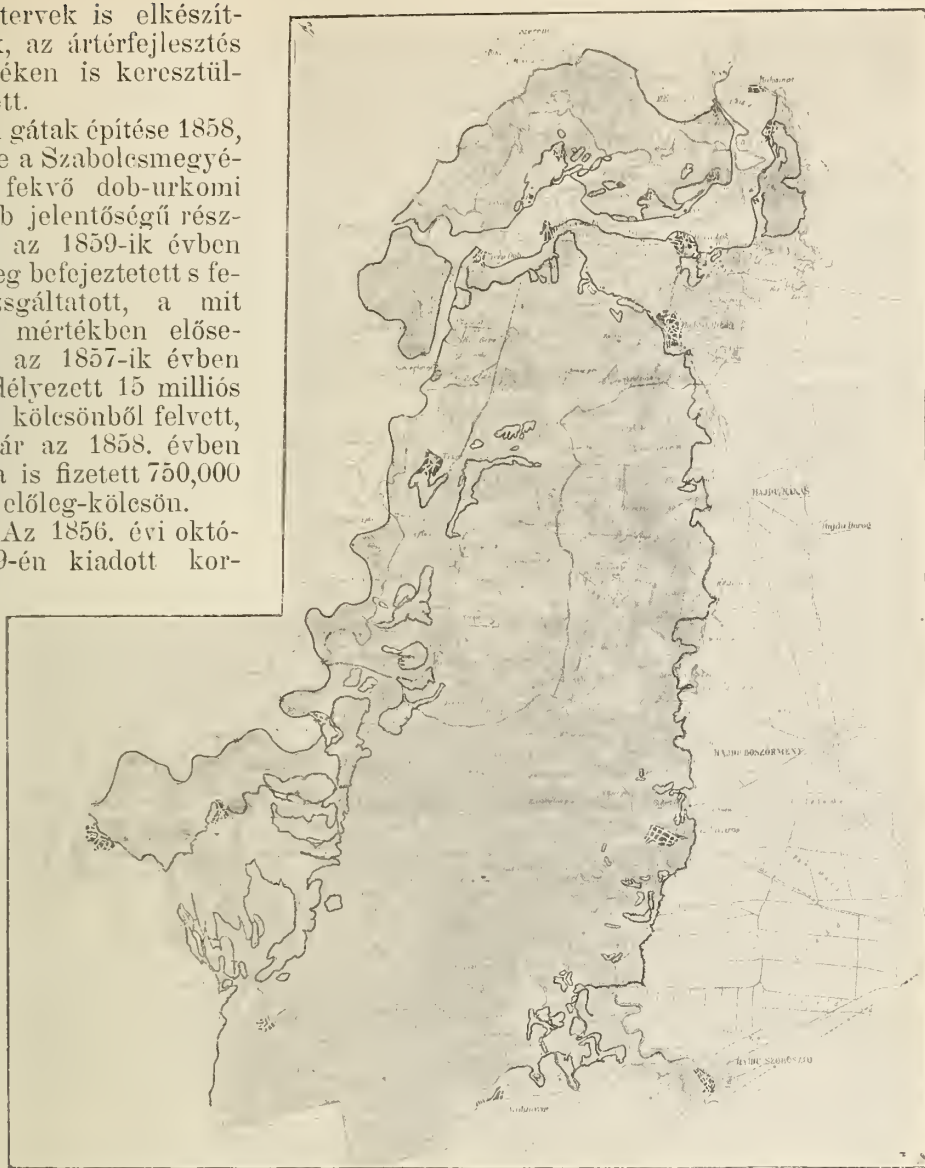
Az 1855-iki árvíz.

A munkálatok végzése közben érte a társulatot a katasztrófa 1855-ik esztendő; az 1830-iki vízsinnél magasabbra emelkedő árvíz ostromolta az alig felépített gátakat és az elért eddigi eredményeket teljesen megsemmisítette a borsodmegyei hatóságnak a Széchenyi-gát erőszakos keresztülvágását rendelő intézkedése, mely tény folytán árvízzel borított el nemcsak a még befejezetlen, védművek által nem biztosított vidék, de elborított az egész hortobágymenti óriási terület le egész a Körösig. Ez erőszakos cselekedet és az árvíz nagymértvű rombolása s pusztítása megrendítette a Tiszaszabályozás sikerében való hitet és bizalmat s csakis a vezető egyének törhetetlen energiája volt képes a társulatot, illetve annak érdekeltségét a szabályozás sikere iránti bizalomban megtartani, a munkálkodás terére vezetni, s tényleg a társulat ezen és következő években kijavíttatta az árvíz által történt rongálásokat, eltömette a szakadásokat s folytatta az építkezéseket, s az érdekeltség áldozatkészsége ezen években oly tetemes befizetéseket teljesített, hogy a munkálkodás soha fel nem akadt, sőt a takta-

közi tervek is elkészítettek, az ártérfejlesztés e vidéken is keresztülvitetett.

A gátak építése 1858, illetve a Szabolcsmegyében fekvő dob-urkomi kisebb jelentőségű részlet is az 1859-ik évben végleg befejeztetett s felülvizsgáltatott, a mit nagy mértékben elősegített az 1857-ik évben engedélyezett 15 milliós tiszai kölcsönből felvett, de már az 1858. évben vissza is fizetett 750,000 frtos előleg-kölcsön.

Az 1856. évi október 9-én kiadott kor-

ÁRTÉRI TÉRKÉP.

mányrendelet az ügyek eddigi vitelét átalakította. A társulat a III-ik tiszai vízszerkezetbe osztatott s „Észak-Bihari Consortium“ néven ezen vízszerkezet építészeti hivatalának felügyelete alá helyeztetett s az átmetszések, melyeket addig a társulat építettett, kizárólag állami kezelés alá adattak. Ezen rendelet alapján követelte újból a borsodmegyei jobbpart a társulattal való egyesülését, mit ez azonban állandóan megtagadott; s végre a nagyvárad helytartóság 1857-ben kiadott rendeletével állapította meg véglegesen a társulat területét, kihagyván abból a borsodmegyei jobbpartot s elrendelvén, hogy a társulat a jobbparton építendő gátakhoz segedelemként 80,000 frtot fog fizetni, azonban a berettyói hasonlóképp vitás ártérre ezen rendelet nem intézkedett. 1858-ban a gátrendőrségi szabályzat alapján szervezte a gátak felügyeletét, őrházak, raktárak, építését rendelte s ezen szükséges pótmunkák véghezvitele végett 160,000 frtot vetett ki az érdekeltségre.

1860-ban a gátak egy nagy és hosszantartó árvíz ostromának voltak kitéve, a mely árvíz az újonnan készült földmunkálatokban tetemes kárt okozott s arra indította a társulatot, hogy azokat ismételve emelje s a gyengébb helyeken erősítse; mely munka keresztülvitele végett 250,000 frtnak

„Észak-Bihari Consortium“.

1860-iki árvíz.

az osztályozási kules alapján újból való kivetését rendelte el. E munka kivitelezése azonban a kivetett összegek lanyha befizetése miatt 1864-ig elhúzódott.

Valtozasok a
vezetésben.

Az 1862-ben leköszönt elnök, Drevenyák Ferencz helyett a társulat vezetését a Tiszaszabályozás iránt nagy mértékben érdeklődő Lévy Sándor vette át, ki is elnökké, alelnökké pedig Papp Móríz karezagi birtoikos választatott meg. Az igazgató-választmányt azonban 1866-ban bekövetkezett haláláig gróf Dessewffy Emil vezette s mint ilyen a társulat ügyeit a legnagyobb ügybuzgalommal látta el. A társulat által elért sikeres eredmények legnagyobbbrészt az ő közreműködésének tulajdoníthatók. 1860-ban a társulat előbbi igazgatója, Kovách Sámuel elhalván, helyette igazgatóul Nagy Miklós, 1868-ban a társulat mérnökéül pedig Benedek Pál választatott meg, ez ideig a társulat műszaki ügyeit folyvást Eggert József osztálymérnök látván el.

A védművek kiépítése befejezve, a gátak felügyelete szervezve lévén, egész az 1876-ik esztendőig a társulat működése azok fentartására szorítkozott; nagyobb árvizek ez időben elő nem fordultak, így nagyobb alkotásokra szükség sem volt.

Ez időszak alatt, 1865-ben történt a gróf Széchenyi-empléknek Tisza-Dobon az urkomi dombon felállítása. A következő évben a társulat vezetésében hervadhatatlan érdemeket szerzett gróf Dessewffy Emil elhalván, a választmány elnökéül gróf Degenfeld Imre választatott meg, ki előbb mint ilyen, később pedig az elnök, Lévy Sándor püspök 1873-ban történt elhalálózása után, mint a társulat elnöke, egész 1884-ig vezette a társulat ügyeit.

Gr. Degenfeld
Imre.

Nagyfontosságú és a társulat pénzügyi helyzetét nagyban érdeklő intézkedés tétetett az 1866-ik évben, a midőn t. i. a tartaléktár felállításáról történt intézkedés s ennek alapjául a 130,000 frtot kitevő hátrálékos követelések jelöltettek ki.

A társulat működésének alapját mindez ideig az alapszerződés, a központi választmány által kiadott szabályok s az abszolút időszak alatt a kormány által kibocsátott rendeletek képezték; az első rendszeres alapszabály 1874-ben szerkesztetett, s 1875. évben a 10,318. sz. közmunka- s közlekedésügyi miniszteri rendelettel hagyatott jóvá, az ugyanakkor készített gátvédelmi szabályokkal együtt.

Az első alap-
szabály.

Ennek alapján szervezkedett újra 1876-ban a társulat, megállapított az érdekeltség szavazati aránya, a választmány tagjainak száma, a közgyűlés, választmány, elnök, tisztviselők jog- és hatásköre, rendeztetett a nyugdíj-intézmény ügye.

1876-iki árvíz.

Az ugyanazon tavaszon lezajlott, minden eddigit felülmúló nagy árvíz újabb tevékenységre hívta fel a társulatot s kényszeríté, hogy a már befejezettnek vélt védépítményeit erősítse és magosítsa. Már a július 5-én tartott közgyűlésen bemutatott tervek alapján elrendelte 1.058,472 kbm. föld beépítését, s arra 429,048 frt 31 kr. költséget előirányzott akként, hogy a munka 4 évre osztatván fel, az érdekeltség 4 év alatt tartozik azt befizetni.

A következő évek a munka évei voltak; egy külön bizottság ügyelt az építésre s azt rendszeresen ellenőrizte, egy másik bizottság a kisajátítási ügyeket végezte.

Az 1879-ik évben a társulat közgyűlése elhatározta, hogy a belvizek lebocsátása végett a szükséges számú zsilipekről gondoskodni akar s tervezet készítésével a társulati mérnököt meg is bízta, s 1880. április 22-ikén elhatároztatott a szükséges zsilipek kiépítése.

Kataszteri
likvidáció.

Az 1881. évi XXII. t.-cz. értelmében már 1882-ben megejtetett a kataszteri likvidáció a végett, hogy kiszámítható legyen az állam által évenként visszatérítendő földadónak mennyisége. Likvidáltatott mint befek-

tetett tőke 1,923,028 frt 76 kr., mint átlagos fentartási költség 29,187 frt 33 kr., s miután a társulat egyénekenkénti ártérfejlesztéssel nem bír, fenti likvidáció alapján az adóvisszatérítés kummulative 60,674 frt 32 krban állapított meg, mely összeg 1884. évtől kezdve a társulat részére folyóvá is van téve.

1883-ban gróf Degenfeld Imre t. elnök elhalálozván, elnökké az április 21-iki gyűlésen gróf Dessewffy Aurél lett megválasztva, ki azóta folyvást a társulat élén állva, a legnagyobb buzgósággal fáradozik a társulat vezetésén.

Gr. Dessewffy
Aurél.

Az 1884. évi XIV. tiszai törvény alapján a társulat elkészítette új alap- és gátvédelmi szabályait.

1886. évben újból mozgalom indult meg az érdekeltek körében, hogy az ártérfejlesztés a társulat egész területére kiterjesztessék, a társulat többsége azonban ezt nem kívánván, végtére a közmunka- és közlekedésügyi miniszter 4999/887. sz. leiratában elrendelte az ártérfejlesztés műszaki részének haladéktalanul való foganatosítását s április 30-án az egész társulati ártért felölélő fejlesztési munkálat vállalkozónak kiadott, a ki is azt az 1889. évben befejezvé, munkája 1890. év április havában kollaudáltatott.

Az 1888-ik év örökké emlékezetes leend a társulat történetében. A folyton emelkedő árvíz ez év tavaszán hihetetlen magasságot ért el s a gátak megkerülésével a teljesen biztosnak hitt magaslatokon betört az ártérbe s több mint 200,000 hold földet elárasztott. Ez árvíz következménye lett, hogy új fensíki területek vonattak be, egy egész külön öbölzet, a rakamaz-dobi pedig a m. kir. közmunka- és közlekedésügyi mi-

Az 1888-ik
árvíz.

A TISZA-DOBI SZÉCHENYI-EMLEK.

niszterium által a társulat kötelékébe bevonatni s közköltségen mentesíttetni rendeltetett. A társulati mérnök úgy az új területek mentesítése, mint a régi gátak erősítése s magasztására vonatkozó tervezeteket elkészítvén, az építés az 1888-ik év nyarán megkezdett s a társulat az eredetileg 1,285,119 frt 53 krral költségtel tervezetek keresztülviteléhez szükséges pénzerő megszerzéséről volt kénytelen gondoskodni. A magyar jelzálog-hitelbank 1,400,000 frtban megállapított összeget még ez évben engedélyezvén, véle a kölcsön ez összeg erejéig 50 évi törlesztésre megkötöttet, fizetvén a társulat évi kamat és törlesztésben 5.40%. A kölcsön annuitásainak biztosítására nevezett banknak az adóvisszatérítési összeg engedményeztetett. Az eredetileg tervezett munkák a m. kir. közmunka- és közlekedésügyi miniszter 35483 1888. sz. leiratával kiegészíttetni rendeltetvén, az ezenrendelet szabályai figyelembe vételével készített újabb tervezetek költségei 1,991,767 frt 47 krban lettek előirányozva.

Ujabb kölcsön.

A tervezetben megállapított összes munkálatok szabályszerű tárgyalás után engedélyeztettek, azok keresztülvitelére záros határidő, és pedig a rakamaz-dobi gátak építésére 1888. év vége, a többi munkálatokra az 1890-ik év vége tűzetett ki, s tényleg az összes nagyarányú munkák, ezen aránylag rövid határidő alatt, szigorúan házi kezelés mellett, befejeztettek s felülvizsgáltattak. Ezzel egyidejűleg a rakamaz-dobi öblözetben az ártér az 1888-iki tényleges vízborítás alapján kifejlesztett, a műszaki ártérfejlesztés technikai része a társulati egész ártérre befejeztetett s a megszapordott munkálatokból eredő költségek fedezése végett a Pesti Hazai Takarékpénztártól 200,000 ftos ideiglenes kölcsön vétetett fel.

Nagyfontosságú esemény a társulat életében a m. kir. földművelésügyi miniszter 1891. évben kiadott azon rendelete, mely az alsó-szabolcsi, közép-tiszai és berettyó-körösi társulatok árterére nézve a demarkacionális vonalat megállapította.

Demarkacionális vonal.

1892-ben a demarkacionális vonal megállapítása által elesett árterületre vonatkozólag a szomszédos társulatokkal a pénzügyi állapotok rendezése tárgyalatott.

A társulat igazgatóságának székhelye 1893-ban Tokajból Debreczenbe helyeztetett át s a m. kir. államvasútnak az ártérben fekvő területe után az évi hozzájárulás 2,706 ft 62 krt egyességileg megállapítatott.

A társulat műszaki ügyeinek vezetésében nagy sikereket ért Benedek Pál t. főmérnök ez évben nyugalomba vonulván, helyette a jelenben is működő Váradi Géza lett főmérnöknek megválasztva, kinek vezetése alatt a folyamatban levő, az 1888-iki árvíz folytán szükségessé vált építkezések kiegészítő részét képező kőburkolási, fűzési, ártérfejlesztési munkálatok fogantatosítottak; az ártérfejlesztés eredménye 1894-ben tétetett ki közszemlére. Az érdekeltségnek egy része ezen munkálatot reklamációkkal támadta meg, s a társulat által megbízott ötös bizottságok a reklamációk folytán I-ső fokú határozataikat meghozták, a mit a reklamáló érdekeltség nagy része megfellebbezett.

Az 1895-iki árvíz.

Az 1895-ik év a társulatra ismét nagy árvizet hozott, az árvíz a felső vonalakon megközelítette, az alsó vonalon pedig el is érte az 1888-iki katasztrófális árvíz magasságát; a már befejezett gát építés és erősítési munkálatok folytán a védgátak, a különben nem is különös hosszú időig tartó árvizet minden baj nélkül kiállották, a viharos idő Tisza-Lökön a tarajos kőburkolatot szétrombolta és ez által a gát testét is megtámadta, más helyeken is a hullámverés sok földet kimosott a gátakból, minek folytán indítva érezte magát a legközelebbi közgyűlés, hogy a sérült gátrészeket kijavíttassa, a tiszalöki burkolatot cementbe rakassa, s hogy az árvíz által okozott mindennemű károsítást helyre hozasson.

Egységes belvíz-szabályozás.

Ez évben határozta el a közgyűlés, hogy egész területére az egységes belvíz-szabályozás és ezzel egybefüggőleg a Hortobágy öntözésére nézve is terveket készített, a mit a társulat műszaki hivatala azonnal munkába is vett.

1896-ban a már előbb említett munkák létesítése eszközöltetett. Tokajban állami hozzájárulással a társulat által köpart-védmű, viszont T.-Dobon társulati hozzájárulással az állam által nagyfontosságú partvédmű, T.-Dadán már előbb, szintén társulati hozzájárulással, a társulati jobbparti védgát érdekében átmetszés (az 52 II számú) építettik.

A millenniumi kiállításon a társulat számos tervezet, modell, térkép kiállításával vett részt, melyért a millenniumi nagy éremmel tüntették ki

Az ártérfejlesztés és osztályozás ügye azonban különböző formahibák miatt megakadt, a reklamációk újabb elbírálás, helyszíni szemlék eszköz-
lése végett az ötös bizottságnak visszaadattak, a hol is az eljárás újból kez-
detvén, II-od fokú hatóságként Jász-Nagykún-Szolnok megye alispánja de-
legáltatott, kinek 1898-ban hozott határozatát végleg csak az 1899. folya-
mán bírálta felül a m. kir. földművelésügyi miniszter akként, hogy a mély
1830-iki ártérre nézve az egész eljárást helybenhagyta, az 1876-os magas-
parti, a társulat hortobágyi öblözetében fekvő ártérre nézve az eljárást
megsemmisítette, minek folytán a társulat kimondta, hogy ezen öblözetében a
magasparti ártért kötelékébe ezúttal bevonni nem kívánja, s elrendelte az
osztályozás haladéktalan foganatosítását.

Osztályozás.

Hosszas vita és a miniszterium rendelkezése után 1897-ben hatá-
rozta el a társulat előbb, hogy a gátvonal mentén, később, hogy Debre-
czenbe, a társulati székhelyre is telefon-hálózatot létesít; az előbbi 1898 év
elején el is készült s üzembe vétetett, az utóbbi most van munka alatt.

A társulat műszaki hivatala e közben elkészítette az általános belvíz-
rendezés és a Hortobágy öntözési tervezetét s azok felülbírálás végett
1897-ben a m. kir. földművelésügyi miniszterhez felterjesztettek, s onnan
a belvíz-tervezetre vonatkozó rész 1899. folyamán kedvező bírálattal le
is érkezett, azonban a közgyűlés érdemileg máig sem határozott a kivétel
felől, pénzügyi és gazdasági szempontból saját küldöttsége által megbírá-
lását rendelve el; a Hortobágy öntözési tervek még fent vannak, s várják
a részletes bírálatot.

Az 1898. év folyamán a gyengének mutatózó zsilipek, meglehetősen
nagy szabású betonfogak betételével, és a körgátba alkalmazott fa-zsilippel
erősítettek meg. Munkába vétetett Egyeken állami hozzájárulással egy
nagyobb szabású partvédelmi munka, s elhatároztatott Kesznyétemnél is
a szakadó Tiszapart megerősítése ezéjából egy, a mederbe épített, párhuzam-
művekből álló partvédezet létesítése.

A jövőben megoldandó nagyfontosságú kérdések, első sorban a mű-
szaki osztályozás, tehát a teherviselés arányainak megállapítása, másod sorban
a belvízrendezés, melynek előbb-utóbb a társulat keretében leendő foganato-
sítása csak idő kérdése. A társulat érdekeltségének egy része, rosszul fel-
fogott érdekből s főképp a munkálatokból származó terhek elvállalása iránti
félelemből, tartózkodó még mindig ezen kérdéssel szemben.

Nem lehet itt feladatunk, hogy a társulat kiterjedésére és vagyoni
állapotára nézve részletekbe bocsátkozzunk. Ez maga egy egész kis monog-
rafiát tenne ki. Elég e helyütt csak az elért eredményre utalnunk.

A szabályozás következtében egyes vidékek, érdekeltek nagyarányú
hasznot nyertek a mentesítésből, a midőn ingoványos, lapos, zsombékos,
kákát, gyékényt termő vad területeik lassanként elég jó minőségű, habár
feltételes szántókká, rétekké alakultak át; tény — a mit az első kat. felvétel
és a jelenlegi állapot összehasonlítása igazol, — hogy a társulat te-
rületén, a gazdasági rendszeres művelés, eke alá vett terület óriási mértékben
magnagyobbodott, a nép a statistikai adatok szerint szaporodott, az egész-
ségi viszonyok nagy mértékben javultak, virágzó, népes tanyák keletkeztek
a sivár, kietlen területeken, s a terület pénzbeli értéke az ötvenes évekbeli
értékhez képest sok helyen meg is tízszerződött.

Elért ered-
mények.

Mindez igazolja az ártéri területek értékének emelkedését s csak a
szabályozás iránti ellenséges érzület tagadhatja el, hogy mindez legna-
gyobb részben a mentesítésnek köszönhető, s a gazdasági érték emelkedése

még inkább remélhető, ha az érdekeltség az ártért kisebb-nagyobb mértékben károsító belvizek levezetéséről gondoskodik s a víz-hasznosítás, öntözés által a gazdasági kultúrát a maga teljességében kifejti.

Jelenben működő tisztviselő személyzet:

Vos-tani
tisztviselők.

Elnök: gróf Desseffy Aurél.
Alelnök: Debreczeni János egri kanonok.
Igazgató: Dienes Barna.
Főmérnök: Váradi Géza.

Mérnök: Benedek Lajos.
Pénztárnok: Káposztás János.
Irodatiszt: Stern Bertalan.
Segédfelügyelő: Gulyás Lajos.

A választmány tagjai:

Gróf Andrassy Aladár.
Ábrahám László, Debreczen város főügyésze.
Békóssy László, Semsey László jószágigazgatója.
Berencsy János, városi ügyész H.-Nánás.
Csohány László, polgármester H.-Nánás.
Derékgy Gyula.
Farkas Sándor.
Kornis Ferencz.
Kovács Gyula, polgármester, H.-Szoboszló.
Kömlössy Arthur, Debreczen városi főjegyző.
Liptay Jenő.

Lukács Dezső.
Malonyay Ferencz, gróf Andrassy Gyula uradalmi jószágigazgatója.
Melczér Gyula.
Osvarth Ferencz.
Patay József.
Timon Béla, egri főkáptalani mérnök.
Somossy Béla, polgármester, H.-Böszörmény.
Báró Vay Béla.
Dr. Braun Adolf.
Vitányi Bertalan.
Spilenberg József.

A FELSŐ-SZABOLCSI TISZAI ÁRMENTESÍTŐ ÉS BELVÍZ-LEVEZETŐ TÁRSULAT.

felső-szabolcsi tiszai ármentesítő és belvív-levezető társulat árterülete Szabolcs vármegye északi részén fekszik s észak és északnyugatról a Tisza folyó. délről és keletről a Nyírség homokdombjai által van határolva. Kiterjedése összesen 146.148 magyar hold, a melyből a szorosán vett tiszai árterületre 142.444 hold esik, míg 3704 hold, a tiszai árterületen kívül a Nyírség homokdombjai között fekvő belvízes területet alkot. Ezen 44 község határára kiterjedő árterület legnagyobb része Szabolcs vármegyéhez tartozik s a szomszéd törvényhatóságokból csupán a zemplénmegyei Czigánd község 160 holddal és az ungmegyei Záhony és Győröcske községek 1354 holddal tartoznak területéhez.

A szabályozás előtt az árterület legnagyobb része sík tavak-, mocsarak-, s ingoványokból állott s az ezek között lévő esékély kiterjedésű magaslatok voltak csak művelhetők. Ily viszonyok között itt a földművelés jóformán szünetelt s a lakosoknak főfoglalkozását a marhatenyésztés, esikászat és halászat tette. Tavasszal, midőn a Tisza vize kiöntött, a lakosság marhaállományát felhajtotta az úszó lápokra, a melyek a víz felszínén maradvá, az áradó vízzel együtt emelkedtek s az apadó vízzel együtt szállottak le, s a melyek bő legelőt szolgáltatottak.

Az árterület elmocsárosodásához nagyban hozzájárultak a kedvezőtlen vízrajzi viszonyok is. Ugyanis egyfelől a szeszélyesen kanyargó s medrét minduntalan megváltoztató Tisza gyakori árvizei borították el az árteret, másrészt pedig a körülfekvő nyíri magaslatokról a csapadékvizek részben természetes folyásokon, részben e század elején készült kezdetleges és elhanyagolt árkokon keresztül nagy eséssel futottak le ezen teknőalakú árterületre s itt megrekedve, állandó mocsarakat és tavakat alkottak, különösen az árterületnek mélyebben fekvő részein.

Az áradás elmúltával a síkvizek egy része lassanként természetes ereken keresztül lefolyást talált ugyan, de a visszamaradt mocsarak, nádrengetegek legfeljebb kígyók és réti farkasok tanyájául szolgálhattak, s rendes gazdasági művelésükre gondolni sem lehetett. Kivétel számba mentek a mocsarak között lévő s kisebb elszigetelt részeket képező homokos magaslatok, a „szigetek“, de ezeknek művelése is nagyon meg volt nehezítve, mert a lakosok legtöbbször csak csolnakon férhettek hozzájuk s a termést is vízen kellett haza szállítani.

Használható területet képeztek továbbá az úszó lápok, a melyek a víz felszínén maradvá, az árvíz által elöntve és elpusztítva nem lettek és legelő-

Árterület.

Elmocsárosodás
okai.

nek vagy kaszálónak használtattak. Azonban a tavasszal uralgó erős szelek sokszor mérföldekre elvitték a víz tetején úszó lápokot és megesett, hogy a birtokos kaszálta ugyan le a szénát, de más határban vették hasznát.

Ezen fentebb vázolt kedvezőtlen viszonyok a tiszai töltések kiépítésével orvosolva még nem lettek; ugyanis az eleinte gyenge méretű töltések a nagyobb árvízeknek elenállni nem tudtak s így a töltésszakadások napirnden voltak. Ha pedig a töltéseket, gyakran emberfeletti erőfeszítéssel, sikerült is megmenteni, a nyírvízek borították el az árterületet és semmisítették meg ismét a szabályozás sikerébe vetett bizodalmat. Az árterületnek tökéletes mentesítése csak a nyírvízgyűjtő főcsatorna kiépítésével éretett el, a mely a nyíri dombokról lefutó esapadékvizet közvetlenül levezeti a Tiszába. Ezen munkálat kivitele, valamint az összes belesatornák kiépítése után a gazdasági viszonyok lényegesen megváltoztak.

Allapot a XIX. sz. elején.

A társulat területén a Tisza árvizei ellen való védekezés már régebbi időre vezethető vissza, a mennyiben Tuzsértől Veresmartig mára XIX. sz. elején épített a vármegye védtöltéseket. Ezen töltések azonban gyenge méretüknél fogva az árvíznek nem igen tudtak ellenállani, másrésről pedig Veresmarttól Venesellőig a Tisza árvize és a nyírvízek akadály nélkül behatolhattak s így ezen töltésekkel lényegesebb eredményt nem lehetett elérni

Mappatio.

A Tiszaszabályozás és ármentesítés terén az első nagyfontosságú lépés az volt, a midőn a 30-as évek vége felé a helytartó tanács a Duna folyamán már előbb megindított felméréseket és vízrajzi felvételeket, az u. n. mappatiót a Tiszafolyamra is kiterjesztette. Ezek szolgáltatták a Tiszavölgy egységes szabályozásához az első alapot.

Az 1840. évi IV-ik törvényezikk rendelkezése alapján kiküldött s József nádor által 1842. évi december hó 5-én összehívott országos bizottság, ezen felmérések alapján már részletes jelentést is terjeszthetett a m. kir. helytartó tanács elé, a melyben a szabályozások alapelvei megállapítottak, sőt a költségek fedezésére is dolgoztak ki törvényjavaslatot, a mely azonban a többi javaslatokkal együtt feledésbe ment.

József nádor szükségét látván erélyesebb intézkedésnek, az országos építészeti igazgatóságot utasította a Tiszaszabályozás tervezetének elkészítésére s 1845. évi június hó 12-re összehívta a tiszavölgyi érdekeltséget értekezletre. E gyűlés az időközben elkészült Vásárhelyi-féle tervezetet tárgyalás alá vette s általánosságban helyeselte ugyan, de a kivitel előtt szükségesnek tartotta még külföldi szakértőknek meghallgatását is. A Vásárhelyi-féle tervezet a főszlyt az átmetszésekre fektette, míg a helytartó tanács által behívott Paleocapa Péter, lombárd-velencezi építési igazgató, alapos tanulmányozás után, az átmetszésekkel és árvédelmi töltésekkel kombinált szabályozást ajánlotta, a mi általában el is fogadtatott.

gr. Széchenyi István.

Nagyobb lendületet a Tiszaszabályozás ügye akkor nyert, a midőn a helytartó tanács közlekedési osztályának főnökéül gróf Széchenyi István neveztetett ki, a ki az ügy élére állva, páratlan munkásságával keresztül tudta vinni a Tiszaszabályozást. 1846. évi január havában összehívta a tiszavölgyi érdekeltséget Pestre s megalakította a Tiszavölgyi társulatot.

1846-iki szerződés.

A felső-szabolcsi tiszai érdekeltség, belátva a Tiszaszabályozás egységes keresztülvitelének nagy fontosságát s tekintetbe véve az ármentesítéstől várható nagy eredményeket, a megkezdett mozgalomhoz esatlakozott s Pesten 1846. évi január hó 26-án aláírta a szerződést, melynek értelmében kötelezte magát, hogy az ország törvényeinek, jelesül az 1836-iki, 1840-iki, 1844-iki és egyéb ide vágó törvényezikkek alapján a Tiszavölgy rendezésének költségeiből reá, a nyerendő haszon arányában esendő pénzösszeget pontosan és mulhatatlanul fizetni fogja.

Feladatul tűzték ki az aláírók, hogy a Tiszavölgy-rendezés költségeinek, az érdeklettek nézve minél kedvezőbb feltételek mellett leendő megszerzése céljából mindent elkövetnek. Kötelező szabályként tűzték maguk elé oly szervezetest adni azon testületnek, melyre az egész szabályozás végrehajtásának bízania kell, hogy az érdekek kellőleg képviselve legyenek s

a végrehajtás hatálya és egysége, másrésről a pénznek hű és rendes kezelése, úgy a megtérítendő költségek igazságos kivetése s rendes beszedésének biztosítása mellett, az illető birtokokosok méltányos várakozásainak megfelelően és az egyesületi működésnek életfeltétele, t. i. a társulati ügynek önmaga által való kormányzása alkalmazva legyen. Elhatározták egy igazságos költségvetési kules kidolgozását s a kules megállapításában oly rendelkezések fölvetését, melyek által minden igazságtalan terheletés mellőzve és az egyesekre háruló terhek megszabásában a munkálatok sikerei után mutatkozó eredményekhez képest, a netalán méltánytalanul teljesített fizetések kiigazításának és illetőleg megtérítésének helye legyen.

Az egyesület ezime „Tiszavölgyi társulat” s a Tiszavölgy szabályozásának fogalmába nemcsak a Tiszának, hanem a vele közvetett vagy közvetlen kapcsolatban lévő folyók és általuk okozott mocsárok és kiöntések rendezését, korlátozását és lecsapolását, nemkülönben az egész tiszavölgyi vízszervezetnek bárminemű hasznosítását is befoglalják.

Tiszavölgyi
társulat.

ÁRTERÜLETI HELYZETRAJZ.

E szerződés aláírói így következnek: gróf Széchenyi István, Elek Mihály, Péchy László, Farkas István, Elek Salamon, Zoltán Ferencz, Nozdroviczky György, Péczely Pál, Jármý József, Csuha Tamás, Fráter Benedek, Uray József, Mikecz János, Molnár György, Lövey Antal, Répássy János, Somlyódy István, herceg Eszterházy Pál rendelete értelmében Hrabovszky János kiskvárdai uradalmi ügyvéd, Pethő Antal, mint a gávai közbirtokosság megbízottja, gróf Forgách Miklós, Kastal Imre, Kelemen Gábor, Megyery Gábor, Matyasovszky Menyhért, Póznér Antal, Kovács Ferencz, báró Horváth János, báró Vay Lajos, Eröss György ügyis, mint Eröss Erzsébet Orosz Károlyné teljes hatalmu biztosa, Jármý György, Boronkay Ágoston, Szmrecsányi Károly, Kelez József, Eördögh Dániel.

Még ugyanezen évben megtartotta az érdekeltség Nagy-Kállóban alakuló közgyűlését, a melyben „Felső-szabolcsi tiszaszabályozási társulat” elnevezés alatt megalakulván, elnökké Eröss Lajost választotta meg. Az alakulás megtörténte után hozzákezdett a társulat a védművek kiépítéséhez is, azonban ez a munka, különösen a pénzhiány miatt, csak lassan haladt előre.

Felső-szabolcsi
tiszaszabályozási
társulat.

Az 1848/49. évek nagy eseményei a Tiszaszabályozás terén már megindult tevékenységet is megakasztották.

A szabadságharcz leverése után a Tiszaszabályozás vezető férfiai részint téltlenségre voltak kárhóztatva, részben pedig külföldre menekültek s így a tiszaszabályozási munkálatokban beállott téltlenség megszüntetésére felsőbb

1848/49. után.

helyről jövő intézkedés vált szükségessé, a mi az 1850. évi július hó 16-án kelt nyílt parancsban történt meg.

E nyílt parancs rendelkezéseire képest megalakított központi bizottsághoz miniszteri biztossá gróf Szápáry József, mérnökké pedig Herrich Károly neveztetett ki. A Tiszaszabályozás ügye iránt a kormányhatalom által nyilvánított meleg érdeklődés mellett, a többi társulattal együtt a Felső szabolcsi Tiszaszabályozó társulat is élénk tevékenységet fejtett ki a félben maradt szabályozási munkálatok továbbfolytatásában.

A felső-szabolcsi tiszaszabályozási járási hivatal Wehring Ferencz igazgatóval az élén kineveztetvén, a töltésépítési munkálatok ismét megindultak.

Időközben Eröss Lajos társulati elnök betegsége miatt állásáról leköszönvén, az 1854. évi április hó 10-én Kisvárdán tartott közgyűlésen elnökké közfelkiáltással Lónyay Menyhért választatott meg, ki ezen elnöki tisztségét 1884-ik évben bekövetkezett haláláig megtartotta, s a kinek neve a társulat történetével elválaszthatatlanul össze van forrva.

Lónyay
Menyhért.

A töltések építése azonban különösen a pénzhiány miatt kellő gyorsasággal nem haladhatott előre, úgy, hogy 1846. évtől 1853. év végéig mindössze 4491 és $\frac{1}{2}$ öl hosszú töltés készült el 56.607 frt költséggel. Az érdekeltség belátván azt, hogy ily módon ezéjárt csak hosszú idő múlva érhetné el, az 1854. évi szept. 30-án Kemeccsén tartott közgyűlésen elhatározta a töltésépítési munkálatnak vállalatba adását s a költségek fedezésére a mentesített területért egyelőre holdanként 1 frtot vetett ki. Ugyanezen gyűlésen már utasítva lett az osztálymérnöki hivatal a csatornázási tervek és a tiltók terveinek elkészítésére is, mely közgyűlési határozathoz képest a töltésépítési munkálat 1855. évben Kussevich Antal vállalkozónak adatott ki; a munkálat 1858. évben befejeztetett s ugyanezen év december havában felülvizsgáltatott. Az ártérfejlesztés már az 1855. évi június hó 21-én tartott közgyűlésen beterjesztett, a mely szerint a mentesítendő terület kiterjedése 105,000 hold. Ugyanezen közgyűlés egyelőre az egyenlő teherviselést mondta ki s az ártéri adót holdanként és évenként 30 p. krajczárban állapította meg s a kormányt felkérte az ártéri adónak közadók módjára való behajtására.

Ártéri adó.

A Nyírség homokdombjairól lefutó vizeknek a tiszai árterületbe való behatolásának meggátlására az első tervezet már 1855. évi június hó 21-én tartott közgyűlésen tárgyalás alá került, a mely szerint a nyírvizeket egy gyűjtő csatorna foglalná magába, amely Berkesznél kezdődve, Gáva mellett torkolna be a Tiszába. Az érdekeltség utasította a társulat vezetőségét a szükséges előintézkedések megtételére, hogy a tervezett csatorna költségeihez való aránylagos hozzájárulásra a nyíri érdekeltség is köteleztessék. Ezzel azonban a felső-szabolcsi tiszai társulat és a nyíri érdekeltség között oly vitás kérdés keletkezett, hogy a tiszai társulatnak több mint két évtizedig tartó küzdelmébe került, míg igazságos ügyét, bár nagy áldozatok árán, diadalra tudta juttatni.

Wehring Ferencz igazgató elhalálozása után, az 1855. évi november hó 10-én tartott választmányi gyűlésen Farkas Ignác neveztetett ki a tiszai központi bizottmány által társulati igazgatónak.

Az 1856-ik évi május hó 24-én tartott közgyűlésen belátván az érdekeltség, hogy az eddig rendelkezésre álló csekély pénzkészlettel a munkálatok sikeres folytatása biztosítva nem lesz, elhatározta egy 400,000 pfrtos törlesztéses kölcsönnek felvételét, amely kölcsön az 1858. év folyamán a bécsi banktól fel is vétetett, az időközben felmerült szükséglethez képest 650,000 frt összegű záloglevelekben.

400,000 pfrtos
kölcsön.

Az érdekeltség semmi áldozatot nem kimélt, hogy az ármentesítés mielőbb befejeztessék s az abból remélt haszonban mielőbb részesülhessen. E reményeket azonban az első árvíz tönkretette, amennyiben az 1859. évben a már teljesen elkészült töltéseket kiszakítván, 17,000 hold került víz alá; az 1860. évi árvíz pedig az időközben kijavított töltéseket ismét több helyen kiszakítván, 12,000 holdat borított el. Ezekből az érdekeltség belátván azt, hogy a töltéseknek eredetileg tervezett magassága és erőssége mellett az árvizek ellen sikerrel védekezni nem lehet, elhatározták a töltéseknek

Veresmarttól lefelé, az 1860. évi tavaszi árvíz felett 2 és 1/2 lábbal való felemelését, a mely munkálat vállalatba adatván, 1862. évben be is fejeztették. Ugyanez időben felépült a paszabi határban a belvizek levezetésére tervezett kőtíltó is, amelyet azonban az 1861. évi árvíz annyira megrongált, hogy még ugyanez évben egy új fatíltóval kellett azt ideiglenesen helyettesíteni.

Az 1858. évi november hó 11-én tartott közös értekezletben a két érdekelttség a nyírvizek levezetésére egy társulattá alakulván, az 1860. évben a tervezet már elkészült s ezt a közös értekezlet még ugyanez évben tárgyalás alá is vette. 1861-ben az alkotmány visszaállítatván, a nyírvízérdekelttség az abszolút kormányzat alatt vállalt kötelezettségének teljesítésétől vonakodott s a nyírvizek levezetéséhez való hozzájárulását megtagadta.

Mivel ily körülmények között a nyíri érdekeltekkel többé tárgyalni nem lehetett, a társulat a helytartó tanácshoz fordult s attól kérte ez állapot megszüntetését. A társulat kérésére a helytartó tanács 1862-ben elrendelte a nyírvízgyűjtő csatornának megyei közmunkaerővel való elkészítését.

E munkálat azonban a nyíri érdekelttség közömbössége miatt csak lassan haladt előre s az erre kiutalt inséges alap minden eredmény nélkül csakhamar elkallódván, a bekövetkezett szárazabb években, a midőn a nyírvizektől a tiszai ártér is kevesebbet szenvedett, a munka félbe is maradt.

Ugyanez évben az osztályozás keresztülvitelére kiküldött bizottság munkálatát befejezte s ezen munkálatok a közgyűlés által elfogadtatván, az ármentesítési költségekhez való hozzájárulást igazságosabb alapra fektették. Ez időszakban a társulat a külön igazgatói állást megszüntetvén, ennek teendőivel Szőgyényi Emil pénztárnokot bízta meg. Ily tevékenység közepett érte a társulatot az 1864-ik évi árvíz, amely az előző 1861-iki árvíznél alacsonyabb volt ugyan, de mégis elegendő ahhoz, hogy a gyenge méretekkel épített berczeli és halászi tiltókat elsodorja. A társulat vezetősége ezen tapasztalásokon okulva, belátta azt, hogy a Tisza árja ellen faszilipekkel védekezni nem lehet s elhatározta az eddigi három tiltó helyett Berczelen egy beton alapra fektetett és kockakövekből építendő erős tiltónak a felállítását. E munkálat a következő 1865-ik évben meg is kezdett s az 1866-ik évben befejeztetett.

Az 1867-ik évi rendkívül nagy árvíz a társulat védműveiben ismét jelentékeny károkat tett. A Tisza árja Veresmarttól Berczelig áthágva a töltéseket, azokat nyolcz helyen kiszakította s 70,000 holdat borított el. Ennek következtében ismét szükségessé vált a töltések felemelése s az érdekelttség elhatározta a töltéseknek az 1867-ik évi árvíz felett három lábbal való felemelését, amely munkálat ugyanazon évben nagy erővel megkezdett, a miniszterium által ezen munkálatokra engedélyezett állami segélyből. E munkálatok közben érte a társulatot az 1868. és a még magasabb 1869. évi árvíz, amely ismét 20,000 holdat öntött el. Ezen árvizek folytán a töltésemelési tervezetet is megváltoztatták, amennyiben a magasság az 1869. évi árvíz felett 4 és 1/2 lábra vétetett, a korona-szélesség pedig 2 öltre. A munkálatot 1871-ben befejezték s ugyanazon évben felül is vizsgálták. Ez árvíz a berczeli tiltóra nézve is katasztrophálisak voltak, mert a tiltó alapja alámosatván, azt az 1869. évi december hó 27-iki nagyobb tiszai árvíz elsodorta. Az elsodort tiltók helyett a társulat egy erős beton alapra fektetett s a tiszai 0 vízszin alá 60 cm.-re lesúlyesztett kőtíltót épített, amely munkát az 1871. évben kezdték meg és az 1873. évben befejezték. Ezen erős alapokra, szolidan épült tiltó jelenleg is fennáll.

A következő 1874—75-iki száraz években a többszöri töltés- és tiltószakadások folytán beiszapolt csatornahálózat tisztítása vétetett munkába s a csatornahálózat egyes újabb mellékágakkal is kibővített. Ez időközbe esik a társulat első alapszabályainak elkészítése és jóváhagyása is, amennyiben ez ideig a társulati ügyek vezetése az alapszerződvény s a közgyűlési határozatok értelmében, minden külön szabályzat nélkül történt.

Ugyanez időben ismét erélyesebb mozgalmat kezdett meg a társulat, hogy a nyírvizek kártételeitől megszabadulhasson. A nyíri érdekelttség még mindig vonakodott ugyan a nyírvizek levezetésére társulattá alakulni, de a

Stagnatió.

Az 1864-iki árvíz.

Az 1867-iki árvíz.

Az 1868. és 69-iki árvíz.

Első alapszabályok.

tiszai társulat felterjesztése következtében mégis lényeges haladás történt, amennyiben az 1875. évben e kérdés rendezése céljából kormánybiztos nevezetett ki, *Beöthy* Lajos hevesvármegyei főispán személyében.

Az 1876-iki
árvíz.

Az 1876-ik évi, az eddigieknél magasabb árvíz ellen a töltéseket sikerült ugyan megvédeni a társulatnak, de azoknak újabb felemelése mégis szükségessé vált. E munkálatot az 1879. évben kezdték meg és az 1880. évben fejezték be.

Amíg így a Tisza árja ellen már sikerrel tudott védekezni a társulat, annál nagyobb károkat szenvedett a nyírvizek elöntése által. A bekövetkezett nedves években ugyanis a nyírvizek oly nagy mennyiségben rohan-
tak le a tiszai ártérre, hogy az 1876. évben 28,000, 1877. évben 36,000, 1878. évben 40,000 és 1879. évben pedig már 60,000 holdat öntöttek el s ezen négy év alatt a nyírvizek által elborított s bíróilag megállapított kár a 2 millió frtot is meghaladta. Ily nyomasztó viszonyok közepett a társulat ismételten sürgette, hogy a nyírvizek levezetésének kérdése véglegesen rendeztessék. A közmunka és közlekedési miniszterium elrendelte ugyan az 1877. évben a törvényellenesen újból kiásott nyíri folyások elzárását, azonban e rendelet soha végrehajtva nem lett. Hasonló természetű volt a miniszteriumnak 1879-ben kiadott azon rendelete, amelylyel a nyíri folyásokra a tiszai társulat által tervezett tiltók felépítését — s azon időre, míg a berezeli zsilip zárva van, a nyíri folyások elzárását rendelte el, ámde ezen rendelkezése, bármennyire méltányos és jóakarató volt is, végrehajtható nem volt.

A nyíri érde-
keltség társu-
lattá alakulása.

Végre az 1879-ik évben *Meczner* Gyula, mint kinevezett miniszteri biztos társulattá alakította a nyíri érdekeltséget s az ugyanezen évi június hó 7-én tartott közgyűlésen teljhatalma küldöttség választatott meg a nyírvizek levezetésére vonatkozó egységnek a tiszai társulat küldöttoivel való megkötésére.

A két társulat küldöttsége Pesten 1879. év szeptember hónapban megkezdte tárgyalásait s a felső-szabolcsi társulat küldöttei belátván azt, hogy a nyírvíz gyűjtő főcsatorna kiépítése a társulatnak életkérdése, — semmi áldozatot sem kíméltek, hogy ezen kérdést megoldásra juttassák. Ily módon végre létrejött a két társulat között az egység, melynek értelmében a nyírvízgyűjtő csatorna kiépítése és fentartásának kérdésére — azon feltételtől kiindulva, hogy ennek kiépítése mielőbb megkezdessék s befejezhető legyen — egyetértőleg elhatározta a két társulat, hogy egyikük, jelesül a Tiszaszabályozó társulat vállalja magára a kiépítés keresztülvitelét s ennek örök időre leendő fentartását s viszont azért a másik, t. i. a nyíri társulat egyszer s mindenkorra az alább meghatározott összeg fizetésére kötelezi magát és pedig :

Egység.

A felső-szabolcsi Tiszaszabályozó társulat kötelezte magát a nyírvízgyűjtő főcsatornájának s ezzel járó töltések s egyéb tervszerű műveknek, valamint ezek kiépítése után a csatorna torkolatánál — a felmerült s a nyírvízszabályozó társulat érdekeit is kiválóan érintő szükség által indokolt esetben a miniszterium által felépíttetni elrendelendő zsilipnek mielőbb leendő kiépítésére és ennek mindenkorra fentartására. E gyűjtő főcsatorna s melléképítményeinek fentartása szintén a felső-szabolcsi Tiszaszabályozó társulat feladata lett.

A nyírvízszabályozó társulat ezekhez képest beleegyezett, hogy a főcsatorna kiépítését a felső-szabolcsi Tiszaszabályozó társulat vállalja magára és ezért ezen gyűjtőcsatorna kiépítési és fentartási költségeire hozzájárulási illetményként egyszer s mindenkorra egységileg megállapítva — tartozik a felső-szabolcsi Tiszaszabályozó társulatnak 250,000 frtot o. é. fizetni még pedig olyképen, hogy annak lefizetését három egyenlő részletben teljesíti. A Nyírvízszabályozó társulat beleegyezését jelenti ki, hogy a felső-folyások időlegesen s a szükségnek elmaradhatatlan eseteiben elzárassanak.

A két társulat kötelezte magát úgy Szabolcs megye törvényhatóságánál, mint a m. kir. kormánynál az egység tárgyával kapcsolatos minden ügyben, egymást támogatni s különösen oda hatni, hogy az egység keresztül vitele a kormánynál nehézségekbe ne ütközzék, — és ugyanebből kifolyólag a multban ezen egység létrejöttéig fenforgott ellentéteket megszüntetni.

Mindenik társulat a közgyűlés vagy a választmány kebeléből egy, vagy

több társulati tagot megbízhatott arra nézve, hogy a másik társulat területének a Nyírvíz-szabályozással összefüggő vízműveleteit időszakonként megvizsgálja s jelentés alapján ezen társulat a másikat a tapasztalt hiányokra figyelmezteti.

A nyíri gyűjtő főcsatorna tulajdonjoga a felső-szabolesi Tiszaszabályozó társulatot illeti, a mely kötelezve van a szükséges területek kisajátítását saját költségén keresztül vinni s onnan túl a csatornának s töltéseinek jókarban tartása iránt a kormánynak is felelni; azonban a gyűjtő csatorna kiépítése és fentartása czímén a törvény keretén belül, az északkeleti vasut, vagy Szaboles vármegye törvényhatósága ellenében esetleg támasztható igényeinek érvényesítését a felső-szabolesi Tiszaszabályozó társulat magának fentartja.

Az egyességet aláírták a felső-szabolesi Tiszaszabályozó társulat részéről: *Kállay* András, a felső-szabolesi Tiszaszabályozó társulat alelnöke, *Szögyény* Emil társ. igazgató s választmányi tag, *Batta* Ignác küld. tag, dr. *Szivák* Imre küld. tag. A másik részről: *Majláth* György országbíró, mint a nyírvizek szabályozására alakult társulat egyeztető küldöttségének elnöke, gróf *Károlyi* Tibor, a nyírvíz társulat elnöke, *Geneszy* Károly küld. tag, *Uray* Miklós küld. tag és *Fráter* Sándor küld. tag.

A szerződés megkötése után a társulat azonnal hozzá fogott a nyírvízgyűjtő csatorna kiépítéséhez, melyet 1882-ben befejezett és ezen évben felülvizsgáltatott.

A nyírvízgyűjtő csatorna kiépítésére és a társulat egyéb munkálataira szükséges pénzüsszeg előállításáról is gondoskodni kellett a társulatnak. E czélból az 1879. évben 600,000 frt államkölesönt vett fel, míg az 1881. évben az eddigi kölesönök konvertálására 1.400.000 frt államkölesönt s még ugyanez évben ismét 600,000 frt engedélyeztetett s a következő években felvett összegekkel együtt a társulat adóssága 2.600,000 frtra szaporodott fel.

Az 1881. évi árvíz, a mely a kellően ellen nem őrzött diófa-láposi természetes magaslaton tört ki s az eddigiék magasságát meghaladta, ismét jelentékeny károkat okozott. Ugyanis a nyírvízgyűjtő főcsatorna teljesen el nem készített töltései kiszakadtak s ez ár több mint 50,000 holdat öntött el, ami ismét szükségessé tette a töltések felemelését.

Az 1881. évben épült a berczel-gávai külön öblözet belvízeinek levezetésére a tiszai védgáton egy 130 cm nyílású csőzsilip s az ehhez vezető 12 klm. hosszú csatorna. 1882-ben állíttatta fel a társulat telefonhálózatát. A következő években az 1881-iki árvíz által feliszapolt főcsatorna és mellékcsatornák lemélyítése vétetett munkába. A tavaszi árvizek tartama alatt, a felgyülemelő belvizek jelentékeny kárainak eltávolítására Berczelen 1883. évben egy 50 lóerejű gőzszivattyú épült. 1884-ben a tiltót új öntött vaslapokkal látták el, a melyek azonban az első kisebb árvíznek sem tudtak ellentállani s így a társulat kénytelen volt ismét fakapukat alkalmazni.

Ez évben nagy veszteség érte a társulatot, id. gróf Lónyay Menyhért társulati elnöknek október hó 7-én történt elhunytával. A közgyűlés elhunyt elnöke iránti kegyeletéből a társulat legnagyobb szerű művét, a nyírvízgyűjtő csatornát, Lónyay-csatornának nevezte el s az elnöki széket több mint egy évig betöltetlenül hagyta, a mely idő alatt *Kállay* András társulati alelnök vezette az elnöki teendőket.

Az 1886. évi márczius hó 29-iki közgyűlésen töltötte be ismét a társulat az elnöki széket, az eddigi alelnök *Kállay* András személyével, a ki a társulat ügyei iránt tanúsított meleg érdeklődéssel és alapos ismereteivel méltó utódja lett Lónyay Menyhértnek.

Ez időben indultak meg az egyezkedések a M. É. K. vasút igazgatóságával, a vasút hozzájárulásának megállapítása iránt. Hosszú tárgyalások után végre ezen hozzájárulás a miniszterium által évi 4000 frtban állapított meg.

Ugyanez időtájt a társulat belső szervezetében is változás állott be, a mennyiben az 1886. évi január hó 10-én tartott közgyűlés az alapszabályokat megváltoztatta. A társulati elnök és alelnök mellett, külön választmányi elnöki állás szerveztetett s erre *Hrabovszky* Rudolf választatott meg.

Az 1881. évi árvíz magasságához képest elrendelt töltésemelések még

A nyírvízgyűjtő csatorna.

1881-iki árvíz.

Gróf Lónyay Menyhért halála.

Kállay András.

Alapszabályok megváltoztatása.

1888-iki árvíz.

befejezve nem voltak, a midőn 1888. évben ismét nagy veszély fenyegette a társulatot. A tiszai árvíz az előző 1881. évit majdnem 1 méterrel haladta túl s legnagyobb részben már csak nyúlgátak tartották az árvizet.

A társulat ez esetből okulva, a töltésemelési tervet azonnal kidolgozta s a közgyűlés a szükséges költségeket megszavazta. Azonban a megszavazott kölcsön felvétele nem sikerült s így a munka megkezdhető nem volt.

Súlyos veszteség érte a társulatot *Szögyény* Emil igazgató elhunytával, a ki 33 évig volt a társulatnak legtevékenyebb tisztviselője. Az igazgatói teendőket a választmány *Almássy* István társulati mérnököt bízta meg, ki 1892. évig mint h. igazgató vezette a társulat ügyeit, a midőn az igazgató és főmérnöki állást egyesítve, mint igazgató-főmérnök vezette tovább a társulat ügyeit.

Az 1888-iki árvíz okozta országos katasztrófák következtében megindított parlamenti támadások hatása alatt,

A társulat
autonomiájának
felfüggesztése.

A BERCZELI SZIVATTYÚ-TELEP.

Gr. Török
József.

a miniszterium e társulat autonomiáját is felfüggesztette s a társulati ügyek vezetésére, gróf *Török* József ungmegyei főispán személyében, miniszteri biztost nevezett ki, a ki ezen minőségben majdnem 10 évig állott a társulat élén.

A tiszai védtöltések és a Lónyay-esatorna védtöltéseinek az 1888-iki árvíz felett egy méterrel való felemelése még 1888. év végén vállalatba adatott s ez óriási munkát 1.700.000 m³ földmozdítással és majdnem egy millió frt költséggel 1890. évben befejeztetett. Az 1881. és 1888. évi árvizekhez képest az ártérfejlesztés is keresztül vitetett s ezen vízszinek alá eső területek is bevonattak a társulat kötelékébe. A munkálatokhoz szükséges költségek előállítása végett az 1889. évben november 26-án tartott közgyűlés elhatározta a régi kölcsönök konverzióját s egy 4.000.000 frtos törlesztéses kölcsönnek felvételét. E konverzió az 1893. évben vitetett keresztül, a jelzálog és hitelbanktól 50 évi törlesztésre 5-30 %-ra felvett kölcsönrel.

Négymillió
kölcsön.

Az 1889. évben a karász—gyulaházi belvíz-érdekeltség beolvasztásával a társulat árterülete több mint 3000 holddal szaporodott s ez érdekeltség esatornái ugyanez évben elkészültek. Ezen időszakban munkába vétettek a tiszai partonlások megátlására tervezett fényes-litkei, kanyári, dombrádi és berczeli parterősítések is. Ezen újabb befektetések pótliquidációja 1893. évben megejtetvén, az adóvisszatérítés 52,728 frt 64 krra emelkedett fel, mi által a társulat fentartási költségei állandó, biztos fedezetet nyertek.

Az 1892-iki nagyobb mérvű belvizek által okozott károk szükségessé tették a belvíz levezetésre alkalmas új egységes tervetnek kidolgozását. E tervet az érdekeltség 1895. évi július hó 26-án tartott küzgyű-

lésen vette tárgyalás alá s elhatározta az összes belcsatornáknak a tervezet szerint való lemélyítését s a közép ártér mentesítése szempontjából egy parallel főcsatornának kiépítését s Berezelnél egy 660 lóerejű szivattyútelepnek felállítását, a melylyel a belvizek a zsilipkapuk lezárása alatt is eltávolíthatók legyenek. E költségei fedezésére 150,000 frtos kölcsönnek felvételét határozta el, a mely kölcsön 1897-ben a pesti hazai első takarékpénztártól vétetett fel.

A belvizlevezetés végleges rendezésére irányuló munkálatok még 1895. évben vállalatba adattak s az 1898. év végéig teljesen be is fejeztettek. Az új szivattyú felállítása által Berezenen feleslegessé vált 50 lóerejű szivattyútelep Gáva alá helyeztetett át, a hol az a berezel—gávai külön öblözet belvizeinek levezetésére szolgál. Ugyanez időben az árterület ujonnan osztályoztatott s ezen új osztályozás az 1898. évben lépett életbe.

Az 1898. évben a társulat autonómiája visszaállítatván, a márczius hó 29-én tartott közgyűlésen elnökké *Salamon Tivadar*, alelnökké pedig *Kállay András* választattak meg. *Salamon Tivadar* társulati elnöknek rövid idő múlva történt elhunytá után pedig *Kállay András* vezette tovább a társulat ügyeit. Ez évben *Almássy István* igazgató főmérnök nyugdíjaztatván, az igazgatást *Virágh László* első szakaszmérnök, mint h. igazgató főmérnök vette át.

Az autonom alapon újra szervezkedett társulat fokozott tevékenységgel folytatta a védművek kiépítését. Befejezte a belcsatornahálózat rendezését, a berezeli tiltó régi fakapui helyett új vaskapukat készíttetett, a tiltó biztonságának emelésére ellennyomógátat építtetett s mind e költségek fedezésére 100,000 frtos függőkölcsönnek felvételét határozta el. Azonkívül ugyanez évben kérelmezte a társulat a közérdekű társulatok sorába való felvételét, a mi által az érdekeltségnek jövőben túlságos megterhelése elkerülhető lesz.

Az érdekeltség belátva azt, hogy e fontos ügyek elintézése, a társulatak egységes vezetése mellett könnyebben vihető keresztül, 1898. évi október hó 29-én tartott közgyűlésén miniszteri biztosnak kiküldését kérelmezte. A miniszterium a társulat ezen kérésének helyt adva, miniszteri biztosul báró *Feilitzsch Berthold* Szabolcs vármegye főispánját nevezte ki, a kinek intézkedéseit az érdekeltség a legnagyobb bizalommal fogadja.

A társulat védművei a következők: A Tiszatöltés Zsurktól Vencsellőig 73.200 folyó méterben az eddig észlelt legnagyobb 1888. évi árvízszin fölé 1 méterrel felemelt töltéskoronával. Korona szélesség 4.00 méter, oldalszélük víz felől 1:3, mentett oldalon 1:2. Azonkívül a mentett oldalon a töltés koronája alatt 2.00 méterre egy 4.00 méter korona szélességű padkával van ellátva a töltés. E méretekkal kiépült töltés az árvizek ellen már teljes biztonságot nyújt, az árvédelemhez szükséges védőanyagok pedig az árvíz előtt mindig készletben vannak.

A partszagatások meggátolására a Tisza mentén 6 helyen épültek partbiztosítások, u. m.: a zsurki, f.-litkei, kanyári felső, kanyári alsó, dombrádi és berezeli parterősítések.

A belvizeknek a Tiszába való beeresztésére szolgál a tiszai védőtöltésbe a berezel—paszabi határszélen épült két nyílású költöltő, vaskapukkal. Az egész zsilipnek biztonsága végett azonkívül a mentett oldalon egy czölöpökből készült ellennyomógát is épült, a mely a mentett oldalon 4 méter vizet tartván a tiltó előtt, a tiltóra gyakorolható víznyomást 2.30 méterrel csökkenti. A belvizeknek a Tisza magas vízállása mellett való levezetésére szolgál a berezeli 660 lóerejű szivattyútelep két centrifugál szivattyúval, melyeknek nyomócsöve 1.40 m. átmérővel bír. Munkaképessége 4.5 m. emelési magasság mellett másodpercenként 6000 liter. A nagy árterület

Autonomia
visszaállítása.

Salamon
Tivadar.

Br. Feilitzsch
Berthold.

A társulat
védművei.

belvizeit a közepén elvonuló 53.000 f. m. hosszú belfőcsatorna vezeti le a tiltóhoz s a belfőcsatornába ömlik 22 mellékesatorna, a melyeknek hossza 162,200 folyóméter. A középártér belvizeinek megosztására szolgál a 19,200 folyóméter hosszú parallel főcsatorna a köperi, gálkúti és fertőtői mellékágakkal, a melyeknek összes hossza 16,000 f.-méter. Mindkét csatorna két oldali töltésekkel van ellátva, a melyek 4.00 méteres belvízmagasságig védelmet nyújtanak.

A berezel—gávai öblözet belvizeinek levezetésére szolgál egy 12,000 f.-méter hosszú csatorna, továbbá Gáva alatt egy 2 ezentrifugál szivattyúval ellátott 50 lóerőjű szivattyútelep, a mely ezen öblözet belvizeit a Lónyay-csatornába vezeti.

A nyíri homokdombokról lefutó külvizek eltávolítására szolgál a 44.800 f.-méter hosszú s Vencsellőnél a Tiszába szabadon beömlő Lónyay-csatorna, a mely két oldalt töltésekkel van ellátva. Fenék-szélessége 3—8 méter. E gyűjtőcsatornába torkolnak bele a nyírvízszabályozó társulat csatornái. A Lónyay-csatorna baloldalán összegyülemlő belvizek eltávolítására a baloldali töltésbe beépített 17 vaseső-zsilip szolgál.

A karász—gyulaházi öblözet belvizeinek levezetésére szolgál a karász—gyulaházi főcsatorna 4 mellékággal, a mely a belvizeket a Lónyay-csatornába vezeti; ezen csatornahálózat összes hossza 27,000 folyóméter.

Védművekbe fektetett tőke.

A társulati védőművekbe 1898. év végéig befektetett építési tőke 5.480,369 frt 92 krt tesz ki.

A társulat alakulásakor az árterület alapját az 1830-as árvíz által elborított terület képezte, a mely önkéntes bevallás által állapított meg. Ezen árterület aránya az 1864-ik évben a Vásárhelyi-féle térképekről rá lett vezetve a tagosítási térképekre s ugyanakkor már az első osztályozás is keresztülvitetett. Kataszteri felvételeknek az árterületen való keresztülvitele után a kataszteri térképek szolgáltak az ártér kiterjedésére nézve alapul s az 1885-ik évben ezen alapon az árterület újonnan osztályoztatott is.

Műszaki ártér-fejlesztés.

Az 1881. és 1888-as nagy árvizek után elhatározta a társulat a műszaki ártérfejlesztést s ezen vízszínek alá eső területeknek az árterületbe való bevonását oly formán, hogy az 1881-es vízszin alá eső területek 1/10-ed s az 1888-as vízszin alá eső területek 1/10-ed, az őszártérhez képest 1/20-ad rész költséggel járulnak a szabályozási költségekhez. Az 1895-ik évben az árterület osztályozására szolgáló alapelvek kidolgoztattak s az árterület újonnan osztályoztatott, a mely munkát szolgál jelenleg is a kivetés alapjául.

Osztályozás.

A jelenleg érvényben lévő osztályozásban ez idő szerint, öt osztály van megállapítva — még pedig az első osztályba tartoznak mindazon szántó és kaszálható — bár legelőnek meghagyott — területek, melyek minden időben feltétlenül használhatók és sem ázalás, sem tavaszi víz elöntésének kitéve nincsenek. A 2-ikba tartoznak mindazon szántó és kaszáló, vagy legelő-földek és egyéb területek, melyek ázalás és tavaszi víz elöntése által szenvednek, azonban biztos víz-lefolyással bírnak. A 3-ikba tartoznak a tavaszi hóolvadáskor hosszabb ideig elárasztásnak kitétt területek, bármily használat alatt legyenek s biztosított vízlefolyásuk nincsen, továbbá a Tisza és Lónyay-csatorna mellett átszivárgó vizektől szenvedő területek. A 4-ik osztályba tartoznak az őszártérben lévő magaslatok, melyek a szabályozás előtt is folytonos rendes művelés alatt állottak. Végre az 5-ikbe tartoznak a síkvizek, melyek a megelőző négy osztályba be nem soroztattak.

Kivetési arány.

A kivetési arány a következőleg állapított meg: egy I-ső osztályú hold 1200 ölle számítva 20, egy II-ik osztályú hold 16, III-ik osztályú 10, IV-ik osztályú 2, végre egy V-ik osztályú hold 1 egységet képvisel s egyúttal megállapított, hogy egy egység évenként a 4,000,000 frtos kölesön annuitásának fedezésére 12 krral rovatik meg. Ennek megfelelőleg az egyes osztályok szerint az ártéri adó következőleg van kivetve: egy I-ső osztályú hold fizet évente 4.80 fillért, II-ik osztályú 3.84 fillért, III-ik osztályú 2.40 fillért,

IV-ik osztályú 48 fill. V-ik osztályú hold 24 fill. A műszakilag fejlesztett 1881-es árterületek ennek 1/10-ed részét s az 1888-as árterületek ennek 1/20-ad részét fizetik.

Költségek.

A társulatnak rendes igazgatási, fentartási és árvédelmi költségei az adóvisszatérítésből, valamint a karász-gyulaházai belvízöblözet ártéri adójából, a n. á. vasutak hozzájárulásából s más vegyes bevételekből nyernek fedezetet. Ezen rendes kiadások a következőleg oszlanak meg. Igazgatás: 43.919 kor. 20 fill., fentartás: 43.264 kor., árvédelem és szivattyúzás 30.920 kor., a 300.000 koronás kölesön annuitása 16.500 kor., összesen tehát 134.603 korona 20 fillér.

A fentebbiekben előadottakból látható, hogy a szabályozás keresztülvitele sok áldozatot kívánt s a jelen nemzedékre súlyos terheket rótt, de ezen áldozatokkal nagyszerű eredmény is éretett el. Azon birtokokért, a melyek a szabályozás előtt absolute semmit sem jövedelmeztek, jelenleg holdankint 16—20 kor. haszonbért fizetnek s azon területeknek, a melyeket a szabályozás előtt 1—10 frtjával, sőt még a 60-as években is 20—30 frtjával meg lehetett venni, eladási áruk jelenleg 320—400 kor. A szabályozás eredményét legjobban igazolja még azon körülmény, hogy az árterületen a lefolyt félszázad alatt a népesség megkétszereződött.

Eredmények.

A társulat elnökei, alelnökei és választmányi tagjai. Elnökök voltak: Erős Lajos 1846—1854-ig. Gróf Lónyay Menyhért 1854—1884-ig 1884—1886-ig üresedésben. Kállay András 1886—1888-ig. Salamon Tivadar 1898.

Igazgatás és tisztikar.

Alelnökök: Elek Pál 1846—1874-ig. Kállay András 1874—1886-ig. Pilissy László 1886—1888. Kállay András 1898—1899-ig. Választmányi elnök: Hrabovszky Rudolf 1886—1888-ig. Miniszteri biztosok: Gróf Török József 1888—1898-ig. Bárány Feilitzsch Berthold 1899-től. Igazgatók: Jármay József 1846—1848-ig. Wehring Ferencz 1853—1855-ig. Farkas Ignác 1855—1859-ig. Igazgató pénztárnok: Szögyény Emil 1859—1867-ig Igazgató: Szögyény Emil 1867—1888-ig. Igazgató főmérnökök: Almássy István 1888—1898-ig. Virágh László 1898-től. Választmányi tagok voltak 1898-ban: Jármay András, Bleuer Lajos, Deutsch Géza, Erős György, Bleuer Sámuel, Plávenszky Imre, Orosz Miklós, Elek Emil, Szalánczy Bertalan, Nozdroviczky György, Nozdroviczky Kázmér, Gróf Vay Ádám, Megyery Géza, Mikecz Miklós, Szalánczy Ferencz, Mezőssy Gusztáv, Mándy Samu, Gróf Lónyay Gábor, Beretvás Endre, Jármay Márton, Haás Ignác, Okolicsányi Lajos, Genesy Albert, Szikszay Pál, Moravék Gusztáv, Klár Gusztáv, Hrabovszky Guidó, Harsányi Menyhért, Rézler György.

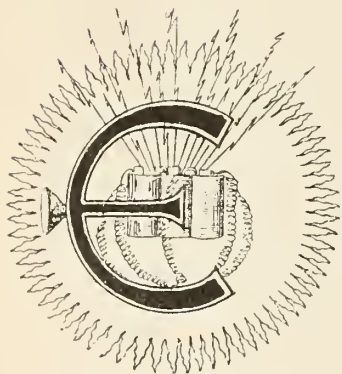
V. A társulat jelenlegi tisztikara: H. igazgató-főmérnök: Virágh László. Szakasz mérnök: Horváth József. Pénztárnok: Káldy János. Ellenőr: Borbély Endre. Kezelő: Szentmihályi Imre. Felügyelők: Hrabovszky Ottó, Mikecz Pál, Pap László, Ujhelyi Elemér, Sulyovszky Pompejus, Spányik Szilárd, Jármay Ödön.

A RAKAMAZI VASÚTI ÉS KÖZÜTI HIDAK.

VASÚT, POSTA, TÁVIRÓ, TÁVBESZÉLŐ.

Tiszavidéki
vasút.

vármegye első vasútja a tiszavidéki volt. Gró Andrássy György még 1855. évi február 4-én szerezte meg az engedélyt, egy Debreczenből kiinduló és Nyíregyházán, Szerencsen és Miskolczon át Kassára vezetendő vasút építésére, de nem bírván a szükséges tőkét összehozni, Coburg-Gothai Ágoston, Eszterházy

Pál, Brezenheim Ferdinand herezegekkel, Apponyi György, Barkóczy János, Dessewffy Emil, Hunyady Ferencz, Károlyi György, Károlyi István, Szirmay László, Trautmansdorf József, Waldstein János, Waldstein Keresztély, Wenkheim Antal, Wenkheim Rudolf, Zichy Ferencz és Zichy Henrik grófokkal, Sennyey Pál báróval, Bohus Jánossal, Háber Móriczezal, Háber Sámuellel, Szögyényi Lászlóval, Wirkner Lajossal és Zsedényi Edével szövetkezett és 1856. évi szept. 28-án szerezte meg az engedélyt az úgynevezett „Tiszavidéki“ vasút építésére, melyben a debreczen—nyíregyháza—szerencs—miskolcz—kassai rész is befoglaltatott. Az engedély 90 évre szólt, de ki volt kötve, hogy az állam a vasutat már 30 év múlva beválthatja. E vasút Újfehértó község határában éri el a vármegye területét s 64,8 kilométer hosszban befutván, Rakamaz község határában hagyja el.

Az engedélyokiratban a részvényeseknek bizonyos évi minimális jövedelem biztosított akként, hogy az esetben, ha e jövedelem a vasút bevételeiből ki nem kerül, az állam a hiányzó részt 4% kamat mellett a társulatnak előlegezi. Ekként történt, hogy midőn a magyar kormány az 1867. évi kiegyezés után a vasúti ügyeket átvette, a „Tiszavidéki“ vasút-társulat az államnak a kapott előlegek és azok kamata fejében 5,309.000 forinttal tartozott. A társulat, hogy terhein könnyítsen és részvényeseinek nagyobb jövedelmet nyújthasson, a kormánynak azt az ajánlatot tette, hogy törlesztésre fogadjon el 26.545 drb ujra kibocsátandó 200 firtos részvényt,

Előleg tartozás
törlesztése.

a biztosított minimális jövedelmet pedig emelje fel évi 270,000 frttal és engedje meg, hogy a netán szükségessé váló újabb előlegek törlesztésére ne a bevételeknek a minimális jövedelmet meghaladó teljes összege fordíthatassék, hanem annak csak fele része. Ezt az ajánlatot a magyar törvényhozás az 1868. évi 51. törvényezikkel el is fogadta.

Még mielőtt a magyar kormány a vasúti ügyeket átvette, a társulat az abszolutisztikus kormány nyal némely függő ügyeinek rendezésére, jelesen pedig a beruházási tőke megállapítására 1865. évi jan. 24-én szerződést kötött, melyet a kormány némi póthatározattal együtt, 1867. évi április 24-én jóváhagyott.

A tiszavidéki vasút összes vonalai, még az engedélyokiratban kikötött 30 évi beválthatási határidő előtt, Péchy Tamás közlekedésügyi miniszter idejében, az 1880. évi 18. törvényezikben foglalt szerződés alapján, a magyar állam tulajdonába átmentek.

A második vasút, mely Szabolcs vármegye területét érinti, a *nyíregyháza—ungvári* vonal, melyet kezdetben a részvényesek jövedelem-biztosítás nélkül kívántak megépíteni, mindazáltal az államnak olyatén hozzájárulásával, hogy az építési költség egy harmadát szolgáltatassa, maga számára a tiszta jövedelem egy harmadát lekötven. (I. az 1868. évi 49. törv.-czikk 2. §. utolsó bekezdését). Az építés azonban ez alapon meg nem történvén, az 1868. évi 13. törv.-czikk alapján keletkezett „Északkeleti vasúttársaság“ kérte és az 1870. évi 28. törv.-czikk alapján nyerte az engedélyt, hogy a nyíregyháza—ungvári vonalat mint *másodrendű* vasutat megépíthesse és üzemben tarthassa akként, hogy az állam ezen vonalnak mérföldenként (7,5 kilométerenként) évi 20.000 frt tiszta jövedelmet, valamint a megállapított és 90 év alatt törlesztendő építési tőkének törlesztési hányadát biztosítja. Ez alapon a vonal, mely Nyíregyházáról kiindulva, a vármegye területét 64,2 kilométer hosszban befutván, azt Bezdéd község határán elhagyja, meg is épült.

Az elvállalt jövedelem-biztosítás következtében kénytelen volt az állam, az 1875. évi 45-iki törv.-czikkkel megengedni, hogy a nyíregyháza—ungvári vonal számadásai az északkeleti vasút mai vonalainak számadásaival egyessítkessenek, minek folytán a biztosított jövedelem is, a többi vonalnak biztosított jövedelmeivel egyesítettett. A pénzügyi egyensúly ekként sem állván helyre, az állam az 1876. évi 11. törv.-czikkkel elsőbbségi kötvények átvétele mellett másfél millió forintot bocsátott a vasút-társulatnak rendelkezésére; de 1887-ben újabb kölcsön vált szükségessé, melyért az állam az 1888. évi 17. törv.-czikkkel biztosítást vállalt; míg végre az 1890. évi 30-ik és az 1891. évi 2-ik törv.-czikkekkal az állam az északkeleti vasút-társaság összes vonalait, köztük a nyíregyháza—ungvárit is, szerződésileg a beválthatási határidő letelte előtt magához váltotta.

E két vasúton kívül, még egy harmadik is, a beváltott északkeleti vasút debreczen—szatmári vonala érinti Szabolcs vármegye területét, de csak a szélén, Szt.-György-Ábrány községe mellett, a hol vasúti állomása is van. Mind a három vonal országos vonal.

Szabolcs vármegye *első* helyiérdekű vasútja az a szárnyvonal volt, melyet a debreczen—hajdú-nánási helyi érdekű vasút-társulat *Hajdú-Nánásról Búd-Szent-Mihályra* épített, a mely Szabolcs vármegye területét csak néhány (5) kilométerrel futja be

A *második* helyi érdekű vasút a *nyíregyháza—mátészalkai* volt, melynek építésére herezeg Odescalchi Gyula, Tisza István és Mandel Pál az 1886. évi nov. 12-én 43540 sz. a. kiadott engedély-okirattal (I. Magy. Rend. Tára

A vasút átvétele a kormány által.

Nyíregyháza—ungvári vonal.

Északkeleti vasúttársaság.

E vonal átvétele a kormány által.

Debreczen—szatmári vonal.

Debreczen-hajdú-nánási vonal.

Nyíregyháza—mátészalkai vonal.

1886 évi kötet 804. l.) nyerték az engedélyt. A vonal hossza szintén 57 kilométer, melyből azonban Szaboles vármegye területére csak 40 kilométer esik.

Ohat-köcs-
tiszapolgári
vonal

A harmadik helyi érdekű vasút a debreczen—füzes-abonyi vonal *ohat-köcs—tiszapolgári* szárnyvonala, mely Szaboles vármegye területét Szt.-Margit község határában éri és azt 19.4 kilométer hosszban befutván, Tisza-Polgárnál a nyíregyháza—tiszapolgári helyi érdekű vasúthoz csatlakozik. A debreczen—füzes-abonyi vasút és ohat-köcs—tiszapolgári szárnyvonalának engedélyese Csávolszky Lajos, ki az engedélyt az 1888. évi 28-ik törv.-czikk alapján az 1888. évi október 18-án 54010. szám alatt (l. Magy. Rend. Tára 1889. évi II. kötet 2148. lapját) kiadott engedély-okirattal nyerte.

Nyíregyháza-
tiszapolgári
vonal.

A negyedik helyi érdekű vasút a *nyíregyháza—tiszapolgári* vonal, melyre György Endre az 1896. évi 10. törv.-czikk alapján 1896. évi jún. 5-én 38586. sz. a. (l. Magy. Rend. Tára 1896. évi I. kötet 1472. lapján) kiadott engedély-okirattal nyerte az engedélyt. Engedélyes azután az 1897. évi 4. törv.-czikk alapján 1897. évi február 10-én 9620. (l. Magy. Rend. Tára 1897. évi I. kötet 134. lapján) kiadott engedély-okirattal engedélyt nyert, hogy a nyíregyháza—tiszapolgári vonal tiszalöki állomásától kiindulva Búd-Szt.-Mihályra szárnyvonalat építsen és ott a debreczen—füzes-abony—búd-szent-mihályi vonalhoz csatlakozzék; minek folytán ez időszerint Debreczentől Tisza-Lökig közvetlen személyvonatok közlekednek. A fővonal hossza 48 kilométer; *tényleges* építési költsége 1,320.000 frttal, vagyis 27.500 frttal kilométerenként van megállapítva; a szárnyvonal hossza 9 kilométer, *tényleges* építési költsége 246.000 frttal, vagyis kilométerenként szintén 27.500 frttal van megállapítva, a *névleges* tőkének összege nincs közölve.

Mind a négy helyi érdekű vasutat a magyar államvasutak, a bevételek bizonyos hányada fejében, tartják üzemben és miután az állam a Szaboles vármegye területét érintő országos vonalakat magához váltotta, Szaboles vármegye összes vasútait a magyar államvasutak kezelik.

Összefoglalva az előadottakat úgy találjuk, hogy Szaboles vármegye területét *hét* vasúti vonal szeli, még pedig: három országos vonal, úgymint:

a debreczen—nyíregyháza—szerencsi: Ujfehértó, Nyíregyháza, Királytelek és Rakamaz állomással és Császárszállás, Desseffy-pusztá, Virányos és Vaskapu megállóhelylyel;

a nyíregyháza—ungvári: Nyíregyháza, Kemece, Demecser, Pátroha, Kis-Várda, Fényes-Litke és Tuzsér összesen 7 állomással és Sóstó, Bogdány, Kék és Bezdéd — 4 megállóhelylyel, végre;

a debreczen—szatmári: Szt.-György-Ábrány állomással.

Négy helyi érdekű vonal, úgymint:

a hajdú-nánás—búd-szent-mihályi: Búd-Szent-Mihály állomással;

a nyíregyháza—mátészalkai: Nyíregyháza, Nagy-Kálló, Kálló-Semjén, Mária-Pócs és Nyír-Bátor állomással;

az ohat-köcs—tiszapolgári: Szt.-Margita, Folyás és Tisza-Polgár állomással;

a nyíregyháza—tiszapolgári vonal, a tiszalök—búd-szent-mihályi szárnyvonallal: Nyíregyháza, Királytelek, Kisfás-Földház, Tisza-Lök, Tisza-Dada, Tisza-Dob, Tisza-Polgár és Búd-Szent-Mihály állomással és Desseffy-pusztá, Bashalma, Tisza-Eszlár, Hajnalos, Vásártér, Rázom- és Tikos-pusztá megállóhelylyel.

Az országos vonalak hossza 129 kilométer és a helyi érdekű vonaloké 121 kilométer, összesen 250 kilométer, úgy hogy minden 19.66 kilométer területre egy kilométer vasút esik, ami nagyon kedvező arányszám.

Ezen vasutak forgalmát, a mennyiben az Szaboles vármegyét érdekli a következő számok mutatják:

Szaboles vármegye területét érintő vasutak 1897. évi forgalma.

A) Az egyes vonatok teljesítése:

A vonal megnevezése	hossza kilo- méterekben	aközlekedett vonatok évi száma	a vonat kilométerek évi száma	Jegyzet	Forgalom.
a) Nyíregyháza—Szerencs	49.5	3.574	157.380	E számokban	Forgalom.
b) Debreczen—Nyíregyháza'	49	3.707	170.043	azon teljesítések	
c) Nyíregyháza—Királytelek	15.4	1.477	22.746	is foglaltatnak,	
d) Nyíregyháza—Csap	70.5	2.937	206.875	melyek némely	
e) Debreczen—Büd-Szent-Mihály	54.1	1.499	80.438	vonatnál a	
f) Ohat-Kócs—Tisza-Polgár	34.7	1.463	50.766	szomszédos vár-	
g) Nyíregyháza—Mátészalka	57.5	1.479	84.107	megye területére	
h) Királytelek—Tisza-Polgár	47.5	1.481	69.592	esnek.	
i) Büd-Szent-Mihály—Tisza-Lök	8.2	978	8.020		

B) Szabolcs vármegye területéről *elszállított* személyek száma és árúk súlya :

Az állomás neve	a személyek száma	az árúk súlya méter- mázsákban	Az állomás neve	a személyek száma	az árúk súlya méter- mázsákban
Nyíregyháza	238.537	666.211	Nyír-Bátor	27.632	158.961
Büd-Szent-Mihály	23.498	88.088	Pátroha	20.594	112.658
Demecser	30.980	113.380	Rakamaz	34.781	113.882
Fényes-Litke	13.142	39.928	Szt-György-Ábrány	13.662	24.486
Folyás	4.365	21.549	Szent-Margita	6.353	14.676
Kálló-Semjén	8.090	30.503	Tuzsér	30.311	49.978
Kemecser	30.275	75.150	Tisza-Dada	10.614	14.075
Királytelek	29.439	87.955	Tisza-Dob	5.125	11.761
Kisfás-Földház	9.187	23.602	Tisza-Lök	19.245	63.413
Kis-Várda	70.436	290.550	Tisza-Polgár	17.575	32.434
Mária-Pócs	6.689	34.616	Újfehértó	45.668	102.340
Nagykálló	29.203	121.843			

Jegyzet : A megállóhelyek forgalma az illető vasúti állomások forgalmában foglaltatik.

* * *

A postaintézmény biztos alapot hazánkban csak akkor nyert, midőn az országgyűlés az 1723. évi 114. törvény-cikkben kimondotta, hogy a postát az ország közszükséglete szerint berendezni és kezelni kell. Ez a közszükséglet azonban abban az időben oly gyöngén nyilvánult, hogy Szabolcs vármegye mostani területén, és inkább kormányzati mint közgazdasági indokból, csak két postahivatalt emeltek : Búlyban és Nagy-Kállóban, melyek közül Búly tulajdonképen csak lóváltási állomás volt. Az 1750. és 1800. közti ötven évben még csak Nyíregyházán, és az 1800. és 1850. évi időszakban csak Nyír-Bátorban, Királytelken és Berkeszen állítottak postahivatalokat. Minthogy Búlyt megszüntették, a XIX. sz. elején Szabolcs vármegye területén csak 5 postahivatal volt. Midőn a magyar kormány a kiegyezés következtében, 1867. évi május 1-én, a postákat átvette, csak a következő 17 helyen voltak postahivatalok : Büd-Szt.-Mihály, Búly, Karász, Kis-Várda, Kótaj, Mada, Nagy-Kálló, Napkor, Nyír-Bakta, Nyír-Bátor, Nyír-Bélték, Nyíregyháza, Polgár, Rakamaz, Tisza-Lök, Szent-György-Ábrány és Újfehértó. Királytelek és Berkesz meg voltak szüntetve.

Posta a múlt században.

A magyar kormány legsürgősebb teendői közé tartozott a postaközlekedést lehetőleg fejleszteni, mely célból számos járatot, eleintén hetenként egyszeriből és kétszeriből, hetenként négyszerire és naponkéntira alakította át és a postahivatalokat szaporította. Az 1894. év végével hetenként néhányszor közlekedő postajárat már nem is volt, hanem minden járat naponként legalább egyszer, igen számos járat pedig naponként kétszer is közlekedett. A postahivatalok száma megháromszorosodott, épen 51-re emelkedvén.

A mai Szabolcs vármegye 1894. évi postaforgalma következő számokban foglalható össze :

1894. évi forgalom.

a) feladott közönséges levelek, levelezőlapok stb. stb.	1,840,000 db
b) kézbesített „	2,350,000 „
c) feladott ajánlott levelek	122,000 „
d) kézbesített „	156,000 „
e) feladott pénzes levelek	27,000 „

f) kézbesített pénzes levelek	20,000 db
g) feladott csomagok	50,008 "
h) kézbesített „	119,000 "
i) befizetett postautalványok	166,900 "
4.224,000 frttal.	
k) kifizetett postautalványok	80,000 "
2,886,000 frttal.	
l) befizetett postatakarékpénztári checkek összege	2.677,000 frt
m) kifizetett „ „ checkek „	336,000 "
n) befizetett „ „ betétek „	62,000 "
o) kifizetett „ „ betétek „	63,000 "

A posta- és táviró-jövedék bruttó bevételei pedig 137,000 frtra emelkedtek. Az 1894-dik év óta még a következő helyeken emeltek postahivatalokat: Desewffy-pusztán, Eszényben, Nyíregyháza pályaudvarban, Papon, Ramocsaházán, Tornyo-Pálcán és Vissen, úgy hogy ez időszert a postahivatalok száma 58.

Az előbbeni időkből, fájdalom, a postaforgalomról részletes és nagyban véve megbízható adatok nincsenek.

Táviró.

A táviró csak a jelen század első felének végén keletkezett és aránylag csak lassan haladt. Midőn a magyar kormány 1867. évi május 1-én a távirókat átvette, csak Nyíregyházán, Nagy-Kállóban és Nyír-Bátorban voltak táviróhivatalok, melyek közül Nyíregyháza 1861-ben, a másik kettő 1865-ben emeltettek. Költséges volta miatt a táviróügy nálunk nem fejlődhetett oly gyorsan, mint a posta. Csak a nyolczvanas évek vége felé indult nagyobb lendületnek, mignem ujabbán, a távbeszélő miatt, megint egy kissé háttérbe szorult. Mindazonáltal úgy a táviró, mint a távbeszélő hazánkban, más nemzetek hasonló intézményeihez viszonyítva, előkelő helyet foglal el. Az 1894. év végével Szaboles vármegye területén a következő 13 helyen volt táviróhivatal, és pedig: Balkányban, Búd-Szt-Mihályban, Kemecsen, Kis-Várdán, Mándokon, Nagy-Kállóban, Nyír-Adonyban, Nyír-Bátorban, Nyíregyházán, Polgárban, Tisza-Dobon, Tisza-Lökön és Uj-Fehértón. Ezek a táviróhivatalok mind egyesítve vannak a postahivatalokkal. Forgalmuk az 1894. év végével 41,895 feladott és 43,887 kézbesített táviratra emelkedett. 1894. óta még Desewffy-pusztán, Gáván, Karászon és Kemecsen emeltettek táviróhivatalok, úgy hogy számuk ez időszert 16. Az említett táviróhivatalokon kívül a vasuti állomások is fel vannak jogosítva magántáviratok felvételére, minélfogva táviratokat lehet feladni még: Demecseren, Fényes-Litkén, Kálló-Semjénben, Királytelken, Mária-Pócon, Pátróhán, Rakamazon, Szent-György-Ábrányban, Tuzséron és Tisza-Dadán, összesen 10 helyen.

Távbeszélő.

A távbeszélő csak a legújabb időben jutott Szaboles vármegye területére és pedig Nyíregyháza városában, a hol 1899. évi márczius 8-án a városi hálózat 58 előfizetővel és egy nyilvános távbeszélő-állomással adatott át a közforgalomnak.

IPAR, KERESKEDELEM, PÉNZ- ÉS HITELÜGY.

Szabolcs vármegyét sem etnografiai viszonyai, sem népességének az ezen viszonyok által megszabott foglalkozása nem tették hivatottá az ipar nagyobbarányú ápolására, főleg a multban nem, midőn az ipari foglalkozás hazánkban csak ott gyakoroltatott szélesebb körben és főfoglalkozási ág gyanánt, ahol a mezőgazdaság űzésére a viszonyok alkalmatlanok voltak. Azonban Szabolcs vármegye egész területén az őstermelés mindenütt tért talált, minélfogva a megye lakosai nem is törekedtek a jövedelmező mezőgazdaságot más foglalkozásokkal felcserélni, annál kevésbbé, mert az ipari és kereskedelmi téren a szomszédos felvidéki megyék virágzó iparával és kereskedelmével a versenyt különben sem vehették volna fel. Ezen felvidéki megyék, különösen a Szepesség, árasztották el a válogató izlésnek megfelelő ipartermékekkel Szabolcs vármegyét, míg a köznép szerény ipari szükségleteit, különösen az országos hírű debreczeni vásárokon szerezte be, noha a nagy-kállói vásárok is eléggé híresek és látogatottak voltak. Gátolta az ipar nagyobbarányú fellendülését azon körülmény is, hogy a kiterjedt mezőgazdaság a rendelkezésre álló összes munkáskezeket igénybe vette, minélfogva nagyobb iparvállalatok még akkor is csak csekély számban keletkeztek a megye területén, midőn hazánk kiválóbb vezérférfiai az iparfejlesztés szükségességét már erélyesen hangoztatták.

Ezek az okai annak, hogy Szabolcs vármegye érdekes lefolyású gyűléseinek jegyzőkönyveiben az ipar támogatására és fejlesztésére irányuló határozatot, aránylag igen keveset találunk. A megye területén keletkezett czéhek szabadalmainak kihirdetése s a szokásos árlimitálások az egyedüli feljegyzések, melyek az iparra vonatkoznak. Az árlimitálásokra nézve az első adatot az 1693. évi aug. 25-én tartott ülés jegyzőkönyvében találjuk fel; a későbbi határozatok sorából érdekes, hogy 1805-ben, a megye a sertéshus árát 8 krajczárban, a közönséges faggyúból való gyertyáét 20, a kecskefaggyúból valóét 24 krajczárban szabta meg fontonként. Az 1831. évi limitáció, megemlítésével Biharmegye azon átiratának, hogy a hús árát felemelte, fentartja a régi marhahus-árakat, mely szerint katonatartó helyeken a hús ára fontonként továbbra is 8, más helyeken 7 krajczárban szabott meg. Figyelmet érdemel a megyének a szűkebb haza iparának védelme érdekében, 1804-ben hozott azon határozata, mely szerint a megyei huszárok és hajduk csizma — illetve bakkancs-szükséglete ezentúl csakis a megye területén lakó czéhbeli csizmadiáktól szereztessek be, mely határozat alapján 1805-ben 32 pár bakkancsért 96, — 20 pár csizmáért 80 rénes frt utalványoztatott ki a szállító csizmadiáknak.

Mindazonáltal Szabolcs vármegye nem nélkülözte azon ipari lakosságot,

A felvidéki
megyék befo-
lyása.

Árlimitációk.

A helyi ipar
védelme.

Nagy-Kálló,
mint ipari köz-
pont.

Nyíregyházi
czéhek.

mely a szerényebb igények iparezikkekkel ellátására hivatva volt. Fő s mondhatnók egyetlen centrumát a szabolcsmegyei kézműiparnak *Nagy-Kálló*, a megye székhelye s legjelentékenyebb vásárainak színtere képezte. Itt már a XVII. század elején voltak a szokásos királyi czéhlevél alapján szervezkedett czéhek, melyek közt legjelentékenyebbek a szabók, kovácsok, szűcsök, csiszárok, nyergesek és szíjgyártók, vargák, csizmadiák czéhei voltak. A megye más helyén megtelepült iparosok is mindannyian a nagy-kállói czéhekhez tartoztak, csak József, még inkább I. Ferencz uralkodása idejében szakadtak el egyes ipari szakmákhoz tartozó, a megye más városaiban megtelepült iparosok a nagy-kállói czéhekből s királyi jóváhagyással külön czéheket alakítottak. Így a *nyíregyházi* szűcsök 1818. évi április havában I. Ferencz királytól nyert czéhlevelöknek jegyzőkönyvbe iktatása alkalmával volt elmondva, hogy noha Nyíregyházán már évek óta 42 szűcs-mesterek vagynak, mégis a nagy-kállói czéh nyomasztó kötelékéből ezek csak úgy szabadulhattak meg, hogy küldöttséget menesztettek *Bécsbe*, király ő Felségéhez, mely a nyíregyházi szűcs-czéh szabadalmazását sok instálás után vívta ki. Főczéhmesterré, a különválás körül szerzett érdemeiért, nemes *Pápay* György választatott meg. A nyíregyházi csizmadiák már előbb kiváltak a nagy-kállói csizmadia-czéh kötelékéből; ezek és a szűcsök példáját más iparágakhoz tartozók is követték s a negyvenes évek elején Nyíregyházán már 11 iparos czéh állott fenn. Később *Nyír-Bátorban* és *Tisza-Dobon* is létesültek önálló czéhek.

A gubás ipar.

Habár Szabolcs vármegyében a kézműipar jórészben csak a kezdetleges szükségletek fedezésére terjedt ki, mégis volt annak egy oly speczialitása, melynek termékei az ország távolabbi részeiben is, különösen az *Alföldön* nagy kelendőségnek örvendtek. Ez volt a *gubásipar*, mely az úgynevezett aprófürtű, selyemszőrű gubák készítése terén exczellált. Legjelesebb művelői ezen iparágban *Nyíregyházán* települtek meg s innét készítményeikkel bejárták az alföldi vásárokat egész Szolnokig, Aradig és Nagyváradig. A nyíregyházi gubás-czéh, mely több éven át a később feloszlott takács-czéhhez volt egyesülve, 1841-ben IV. Ferdinándtól nyerte czéhlevelét; ekkor 45 önálló iparos üzte ezen mesterséget, köztük legjelesebb volt az *Ormós-család*, melynek finom gubáit a földbirtokos-osztályhoz tartozók is viselték. Ma már ezen egykor annyira virágzó iparág teljesen pangásnak indult, Nyíregyházán már alig 4—5 gubásmester úzi iparát, ezek közt legkiválóbb *Bálint Áron*, aki a millenniumi kiállításon finom gubákért és selyemszőrű takarópokróczokért kitüntető oklevelet és érmet nyert. Ez iparág hanyatlásának főokául a nyíregyházi gubások azt mondják, hogy a Nyíregyházán fennállott kalló a Nyír víz-szabályozó társaság rendeletére leromboltatván, most kallóztatás végett Diósgyőrrre kell készítményeikkel eljárni és a nagy költségek meg nem térülnek.

Az építő-ipar.

Megemlítenő a multban gyakorolt iparágak közül az *építőipar* és pedig első sorban azért, mert a Szabolcs vármegyében fennállott monumentális épületekhez az építőiparosok a követ többnyire *Bodrog-Keresztúrról* szállították s e kövek felettébb likacsosak lévén, magukba szívták a talajvizet, minek következtében az épületek nem voltak tartósak. Ez az oka annak, hogy a megye területén kevés, a múltból fenmaradt nagyobb szabású épület található. A régi építkezésekhez használt téglák Szabolcs vármegye területén állítottak elő s ezek rendkívül jóminőségűek. *Ipolyi* azt tartja, hogy e téglák az u. n. színes téglák közé tartoznak, de az a feltevés, hogy a szabolcsmegyei régi téglatelepek színes téglákat gyártottak volna téves,

mivel e téglák zölde, kékes, szürkés színüket a felhasznált különböző agyagokból nyerték.

Mintegy 25—30 év előtt még virágzó iparág volt *Nyíregyházán* a *cseréppipa-készítés* is, melyet az úgynevezett *pipareszelők* külön iparágat képezett foglalkozása egészített ki. Ma már ezen iparágak teljesen megszűntek a megye területén. A tizenkilencedik század első felében *Mihálydiban* olajmalom, *Vencsellőn* bőrgyár, *Nagy-Kállóban* serfőző állott fenn. *Nyíregyházán* is volt serfőző, mely még a XVII. században keletkezett.

A *gyáripár* multjára vonatkozólag a következőket jegyezhetjük fel: Szabolcs vármegyében a 40-es és 50-es években csak olyan gyárak keletkeztek kisebb-nagyobb számban, melyek a mezőgazdasági igényeknek állottak szolgálatában. *Eszenyben* cukorgyár volt és állítólag ez volt Magyarországon a második cukorgyár; de csak néhány évig állott fenn s üzemének terjedelméről nem maradtak adatok. Kisebbszámban szeszgyárak gyéren keletkeztek. A szeszfogyasztási

A NYÍREGYHÁZI VILLAMOSSÁGI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG TELEPE.

és termelési adó behozatala előtt, mintegy 25—30 ilyen gyár állott fenn a vármegye területén, melyeknek egy része a szesztermelés szabályozásakor beszüntette működését, néhány pedig megfelelő átalakításon ment keresztül. A negyvenes években *Nyíregyházán* szivart és gyufát gyártottak. A gyufagyár részvény-egylet tulajdona volt.

Több feljegyezni valónk van Szabolcs vármegye *háziiparának* multjára nézve. *Hajdú-Nánás*, mely azelőtt Szabolcs vármegyéhez tartozott, *szalmakalap iparával* exczellált; a nánási primitív, de olcsó szalmakalapok az egész országban ismeretesek voltak. Nagy kiterjedést nyert a Tiszamentén a *sásfonás*, igen szép és tartós gyékényeket, dohánytartókat, szakasztókat, kenyérszárakat és más hasznos czikkeket állítottak elő. *Várda* és *Ibrány* vidékéről látták el s látják el még most is lábtörlőkkel és gyékényekkel a felvidéki fürdőhelyeket. Keresett háziipar-cikk volt a sásból készült, úgynevezett szalma-dikó (szalmaágy) is, *Turán* háziiparszerűleg állították elő a közkedveltségű *turai csutorát* (csontból készült pipaszár-szopóka), mely fél „S” betűhöz volt hasonló s az ország minden vidékén kelendőségnek örvendett. Ez iparágra czélozva maradt fenn eme közmondás: „Azt hiszi, hogy ő találta ki a turai csutorát!”

A Tiszamentén foglalatokoskodó halászok halászati eszközöket, u. m.: hálókát, varsákat, kivájt csónakokat, evezőket stb. nemesak a saját hasz-

Pipagyártás.

Gyáripár.

Házi ipar.

nálatukra, de elárusítási ezélokra is háziiparszerűleg állítottak elő s ezen foglalkozás mindinkább széleskörűvé és jövedelmezővé vált, jelenleg azonban már majdnem teljesen elveszítette régi jelentőségét. Felemlítendő a háziiparágak közül a *vászonszövés*, mely a szabolcsmegyei községek ősrégi foglalkozása és sok községben még ma is gyakoroltatik. Egyes helyeken az összes lakosság vászonneműi kizárólag otthon szőtt vászomból készültek. A *salétromfőzés* mint háziipar, szintén több község lakosságának nyujtott állandó foglalkozást; különösen *Ibrányban* és *Demecserben* a salétromfőzés az összes lakosság egyik főfoglalkozása volt.

Fegyenczipar.

A szabolcsmegyei *fegyenczipar* multja is igényt tarthat a felemlítésre. A nagy-kállói megyei börtönben elzárva volt rabok készítették a legjobb minőségű *üröm-taplót*, mely távol vidékeken is keresett cikké vált. Az intelligensebb rabok pedig érez-díszművek bevésésével (ezizelirozás) foglalkoztak, lőporszarukat, kelyheket, puska- és pisztolyágyakat stb. láttak el igen esinos bevésott képekkel és enigmákkal.

Áttérve Szabolcsmegye iparának *jelenére*, azt a következőkben tüntetjük fel, megjegyezve, hogy a nagyobb ipartelepek leírását e fejezet végén közöljük.

Kézműipar.

Kézműiparral az 1896. évi összeírás szerint, a megye területén összesen 3794 önálló iparos foglalkozik. A megye jelentékenyebb helyein a kézművesek száma a következő: *Nyíregyháza* 1025, *Kis-Várda* 407, *Nyír-Bátor* 198, *N.-Kálló* 216, *T.-Lök* 125, *Polgár* 120, *Balkány* 61, *Nyírbakta* 49, *Újfehértó* 97, *Mándok* 90, *Gáva* 76, *Büd-Szent-Mihály* 122, *Kemecse* 29 stb. A *nyíregyházi* kézműiparosok szakmánként következőleg oszlnak meg: ács 35, asztalos 70, bádogos 14, bodnár 5, borbély 11, czukrász 2, czipész 83, eszmadia 236, esztergályos 5, fésűs 3, gépész 7, harisnyakötő 4, hentes 16, kárpitos 8, építész és kőműves 47, nádkötő 8, kocsigyártó 3, kalapos 15, kefekötő 2, késes 2, kéményseprő 7, keztyűs 1, kútesináló 4, kocsikészítő 3, könyvkötő 6, kerékgyártó 36, köteles 7, kovács 47, lakatos 34, mézesbábos 3, mészáros 18, nyerges és szíjgyártó 10, órás 9, rézöntő 5, ruhafestő 2, szabó 148, pék 14, szappanos 2, szítás 3, szobafestő 12, szűcs 52, timár 9, molnár 3, üveges 2, nyomdász 6, mázoló 1, gubás 5. Legnagyobb számmal a ezizmadiák vannak, ezek társulata saját árúcsarnokkal (eszizmadia-szín) bír.

Ipartestületek.

Ipartestületek a megye területén *Nyíregyházán*, *Nagy-Kállóban*, *Kis-Várdán* és *Büd-Szent-Mihályban* állanak fenn. A nyíregyházi ipartestület az 1885-ben megszűnt általános ipartársulat ipartestületté átalakulása útján létesült. Elnöke *Stoller Ferencz* mézeskalácsos, alelnök *Pivnik András* kocsigyáros és *Kovács György* kőműves, titkár *Komjáthy József*.

Betegsegélyző pénztár.

A *testületi betegsegélyző pénztár* Szabolcs vármegye területére nézve *Nyíregyházán* székel, s működését 1893. április 1-én kezdte meg. Tagjainak száma 2500—3000, a megbetegedési esetek évenként 2000—2500. Elnöke *Palatitz Jenő*, alelnök *Nagy Géza*, titkár *Rausz Sámuel*.

Szakoktatás.

Az *ipari szakoktatás* csak *Nyíregyházán* rendezett jellegű, hol egy igazgatóval s 6 tanítóval alsó fokú ipariskola áll fenn, melyet a város évi 1400, az ipartestület 400 koronával segélyez s mintegy 600 iparostanonczot részesít oktatásban. A továbbképzést a „*Nyíregyházi iparos ifjak önképző egylete*“ mozdítja elő, mely 1883-ban alakult, tagjainak száma 220, elnöke *Ferlicska Kálmán* dr., orsz. képviselő, alelnök *Kozma György*, titkár *Kiss Andor*. Az egyletnek van olvasó-terme, könyvtára s időnként felolvasásokat rendez. A vármegye más városaiban, az iparos tanonczok ismétlő-iskolaszerű szakoktatásáról, az elemi iskolai tanítók gondoskodnak.

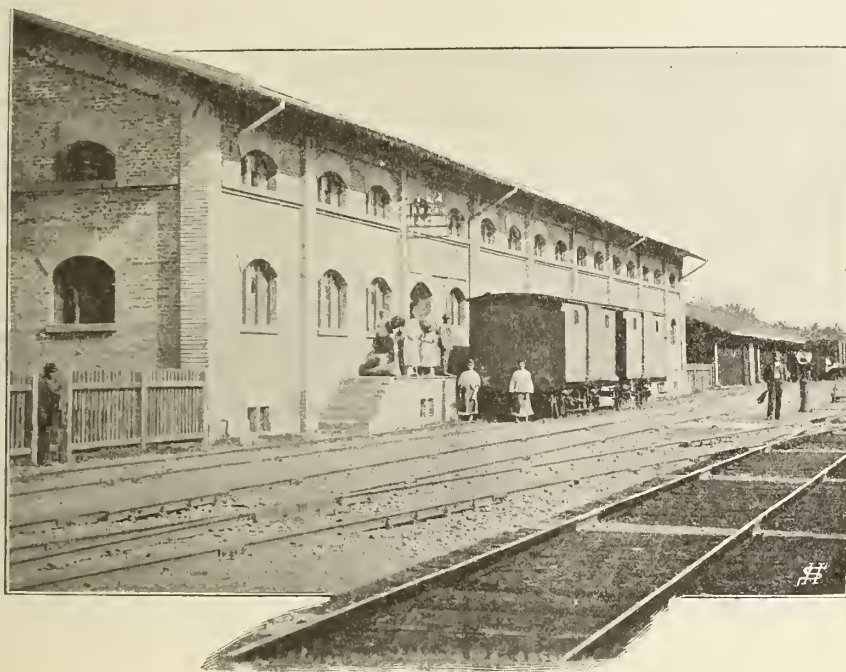
Szabolcs vármegyében csak a 60 as években keletkeztek az első takarékpénztárak és ezek után hosszabb időnek kellett elmulnia, míg a megye kisebb helységeiben is megalapították a „takarékokat“ és csak 1880 körül látjuk az intézeti hálózatot teljességében.

Első takarékpénztárak.

Eleinte az intézeti hitel is csupán drága pénzzel dolgozhatott, még 1850-ben is 10% betétkamatot fizettek az intézetek és míg ma a helyi takarékpénztárak és bankok jóhitelű egyének kötelezőit $5\frac{3}{4}$ — $6\frac{1}{2}$ % kamattal készsággal számítojják le, addig az akkori kölcsönöknél 15—18% kamattal volt bekebelezve telekkönyvileg; nem szabad azonban szem elől téveszteni azt, hogy ezen ma horribilnak feltűnő magas kamattal, 40 százalékos uzsoradósság kifizetésére szolgált.

Intézeti hitel.

Az ország pénzügyi egyensúlyának bekövetkeztével élénk kereslet nyilvánult központi jelzálog-hitelt nyújtó pénzügyintézetek kibocsátásai iránt.

A NYÍREGYHÁZI TERMÉNY- ÉS ARÚRAKTÁRAK.

Ezek pedig jövedelmező talajt letek vármegyénkben kölcsön-üzleteikre nézve; a gazdálkodás mindinkább belterjesen fejlődött és így a birtokostól oly beruházásokat igényelt, a melyeket csak ingatlanának nagyobb mérvben való megterhelésével szerezhetett meg és bár Szabolcs vármegye telekkönyve egy par excellence jelzálogos kölcsönrel terhelt vidék képét mutatja, ezt semmi esetre sem szabad az eladósodottság fokmérőjéül venni.

Homokos talajunk a rozs és burgonya termelését indikálta. A nyári rozs Európában ismert minőségű fogva elsőrangú kiviteli cikké vált és bár a nemzetközi kereskedelmi szerződések magas védvámjai folytán ma kevés rozsunk irányítatik a régi német és svájci piacokra, a vasúti kimutatások szerint még ma is óriási mennyiségű rozs szállítatik el a cseh, morva, sziléziai és galicziai malmok részére és habár nagyobb lisztgyár felállítására, mely gabonánkat itthon dolgozná fel, eddig nem nyílt alkalom, mégis kisebb gőzmalom majd minden községben van, nagyobb szerű gyár pedig a nyíregyházi Schlichter-féle Julia malom, a Mandel Eduárd és társai cég ipartelepe Nyír-Bátorban és gróf Forgách László gőzmalma Mándokon.

Gabona- és lisztértékesítése

Sokkal jobb helyzetet látunk a burgonya értékesítésénél. Ez kitűnő keményítő tartalmánál fogva szeszfőzésre alkalmas lévén, vármegyénkben már 1850 után kezdték meg a burgonyát kifőzni. Az első „masinák“ természetesen egészen kezdetleges berendezésűek voltak. Ma 37 modernül berendezett

Szeszgyártás.

mezőgazdasági és egy nagy ipari szeszgyár működik, sőt a nyers szeszt a Mandel-féle nyírbátori finomítógyár mindenütt szívesen vásárolt kereskedelmi cikké változtatja.

Ezen kisebbszerű mezőgazdasági gyárak egyrészt Nyíregyháza és Nyír-Bátor, de főként Kisvárdai vidékén vannak felállítva, évente egyenként átlag 1200 hektoliter szeszt főznek ki 36—40,000 kor. értékben, kihízlnak egyenként 150 darab ökröt 50,000 kor. összegben és befizetnek a kincstárnak egyenként átlag 120,000 koronát, adókban és illetékekben.

Megyénk ezen főiparája időlegesen nagy tőkét vesz igénybe. Az évad megkezdésekor minden gyár a nyerstermény beszerzésére és a söre-állomány beállítására 50—60,000 koronát igényel, miért is a szept.—októberi időszakban vidékünk pénzpiacán élénk kereslet nyilvánul, mely a terményüzlettel egy időre esvén, a vármegye pénzüzeteteinek időlegesen visszatérő forgalmat biztosít.

A pénzüzetetek keletkezésének története.

A szabolesvármegyei pénzüzetetek keletkezésének története kevésben különbözik a más vidékiekétől; rendszerint az illető város egy agilisabb embere pendíti meg az eszmét és a közönség, a többi intézetek sikere után felbuzdulván, az intézetet megalakítja. Nehezebb volt az első, a kezdeményezők működése.

Emlékezetes marad vármegyénk közigazdaságának történetében az 1862. év augusztus 17-ik napja, a mikor is a *nyíregyházi takarékpénztár egyesület* alakuló közgyűlését tartotta.

A kezdet nehézségeit az alapítók, élükön gróf Lónyay Menyhérttel és Kovách Gergelyvel leküzdötték és a 750 drb 40 forinttal befizetett részvény elhelyeztetvén, az intézet ugyanazon év szeptember 24-én kezdte meg működését.

A takarékpénztár első vezetője Kovách Gergely volt, ki ezen minőségében 1872-ig, járásbíróvá való kineveztetéséig működött, a mikor a két állás összeférhetlensége miatt, az előbbiről lemondott.

Rövid ideig tartó ideiglenes vezetés után, első vezérigazgatóul Kovách Lászlót választották meg, ki páratlan ügybuzgósággal vezetvén az intézetet, azt a mai fejlettség magas fokára emelte. 1890-ben bekövetkezett korai halála óta, műve az ő szellemében vezetetik tovább és mint később látjuk, az intézet az ország legjobban szituált vidéki takarékpénztárainak egyikévé fejlődött.

1865 október 1-én nyílt meg a vármegye területén a második takarékpénztár Nagykállóban, a vármegye akkori székhelyén.

Ezen intézetet dr. Bleuer Miklós, Nagy Lajos és Ferenczy Lajos alapították 313 részvényre 100 frt befizetéssel. E takarékpénztár valóságos kultúrhistoriai feladatot töltött be. A mellett, hogy főfeladatát szem előtt tartva, részvényesei részére szolid, alapos munkával elért nagy osztalékokat biztosított, az emberbaráti, jótékonyági és a művelődés előmozdítására irányuló alapításoknak és adakozásoknak egész seregét létesítette; hogy csak kevés példát hozzunk fel, kezdeményezte a nagykálló mai középiskola felállítását és annak folyton bőkezű patrónusa maradt. A közkórházat évről-évre nagyobb segítségben részesíti, valláskülönbség nélkül ösztöndíjakat tűz ki és fenntartója a tápintézetnek. Ezen kívül minden előforduló esetben előjár a jótékonyág terén. Az intézet élén alapítása óta, 30 éven át annak megalkotója: dr. Bleuer Miklós állott.

1869-ben 2, 1872-ben 2, 1882-ben 1, 1883-ban 1, 1886-ban 1, 1892-ben 3, 1894-ben 1, 1897-ben 1, 1898-ban szintén 1 pénzüzetet alakult és ezeken kívül még 5 hitelszövetkezet szolgálja a közönség érdekeit.

Nyíregyházi pénzüzetetek.

Nyíregyházán négy részvénytársasági és egy szövetkezeti pénzüzetet működik és pedig: a *Nyíregyházi takarékpénztár egyesület*, melynek szervezetét az igazgatóság és felügyelő bizottság alkotja. Az igazgatóság elnöke Somogyi Gyula kir. közjegyző, ügyvezető igazgatója Fest László. A 60,000 koronával alapított intézet ma 400,000 kor. alaptőke, 434,000 kor. tartaléktőke és közel 110,000 kor. nyugdíjalappal, tehát összesen 944,000 kor. vagyonnal bír. Betétállománya meghaladja a 6 millió koronát, a kihelyezett tőkék összege meghaladja a 8 milliót. Ma 1000 drb 400 kor. névértékű részvénye van forgalomban, melyek közforgalmu árfolyama 1400 kor. körül variál.

A *Szabolesi hitelbank* r. t. 1872-ben alakult, első elnöke leveleki Molnár Ágoston volt, utódja az elnöki székben és az intézetnek kezdetől vezérigazgatója Flegmann Lipót lett, ki

az intézetet ma is a régi, szolid alapon vezeti. Ezen hitelbank, felismerve a nyíregyházi parasztbirtokosokban rejlő őserőt, évek hosszú sora óta előszeretettel kultiválja az ezekkel való összeköttetést és kölcsönével jelentékenyen előmozdította vagyonosodásukat. A nyíregyházi gazdák szorgalmukkal, ritka takarékoságukkal és fáradhatatlan munkájukkal közel 20.000 hold kitünő minőségű földet acquiráltak és nem mulik el év, hogy egyik másik nagyobb birtok ne parcelláztatnék és vétetnék meg általok, a mikor is 1200 öles kis holdjáért szívesen megadja a gazda a 500—600 koronás árt. Ily természetű kölcsönkötvények közel egy milliót elérő összegig vannak az említett intézet birtokában, kizárva ezen üzleteknél a a legesekélyebb kockázatot is. A Szabolesi hitelbank 1000 drb részvényben, 200.000 kor. alaptőkével és 80.000 kor. tartalékalappal rendelkezik; betétei megközelítik a 2 millió koronát.

A *Nyíregyházi gazdasági és keresked. hitelintézet r. t.* működését 1892-ben kezdte meg az 1900. év január havában oly szerencsétlen véget ért Geneszy Béla elnöklete alatt. Igazgatóságának elnöke Martinyi József, ügyvezető igazgatója Ferenczi Miksa. Ez intézet igazgatósága, működésének súlypontját a kereskedelmi és iparvállalati összeköttetésekben kereste és találta meg, fennállásának rövid 7 éve alatt oly eredményeket mutatva fel, a melyeket csakis a vezetésben működő összes faktorok egyetértő munkája magyaráz meg. A 400.000 kor. alaptőkével alakult intézet majdnem 90.000 kor. tartaléktőkével, 2 milliót megközelítő betéttel, összesen 3.200.000 kihitelezéssel dolgozik.

Szövetkezeti alapon egy intézet működik Nyíregyházán. A *Nyíregyházi kölcsönös*

AZ „ERZSÉBET“ GŐZ-MŰMALOM MÁNDOKON.

segélyző egyesület. E szövetkezet a polgárság élénk részvétele mellett mihamar virágzásnak indult, és míg egy irányban a takarékoskodást a nép minden körében terjeszti, addig más irányban olcsó és kényelmesen törleszthető kölcsönöket nyújt nekik. 1899-ban 500.000 koronát ért el a törzsbetét állománya. A szövetkezet kezelő igazgatója Kovách Győző, kit Nyíregyháza város főszámvevői székéből hívtak meg ezen állás betöltésére.

Kölcsönügyleteket köt még a város árvapénztára, a mely pupilláris biztosítékot nyújtó ingatlanra betáblázás mellett helyezi el az általa kezelt árva-kézpénzvagyont. Az ily természetű kölcsönök 500.000 koronát haladnak meg.

Nagykállón a *Szabolesmegyei takarékpénztár egyesület* közvetíti a hitelt. Ez az intézet nemcsak városában, hanem az egész vidéken nagy népszerűségnek örvend; nemcsak a kölcsönt kérők, hanem a betétet elhelyezni óhajtó, másutt lakó felek is felkeresik a kitünő hírű intézetet, ismerve annak konzervatív irányát. A takarékpénztár 125.200 kor. alap-, 104.000 kor. tartalék- és 60.000 kor. nyugdíjalappal rendelkezik, betétei 1.700.000 koronára rúgnak.

Kisvárdán két részvény pénzintézet és egy szövetkezet működik.

A *Kisvárdai takarékpénztár* 1869-ben alakult 120.000 kor. alaptőkével; ez a tartaléktőkéből 240.000 koronára lett felemelve és mégis 110.000 kor. tartalék-alappal, valamint 37.000 kor. nyugdíjalappal rendelkezik. Az intézet alapítója és elnöke Hrabovszky Rudolf tekintélyes ügyvéd volt, kinek helyét elhunytá után, Farkas Balázs orsz. képviselő vette át. Vezérigazgatója Halasi Mór, ki az intézetet modern alapon, kipróbált jeles elvek mellett vezeti. Két millió korona betétállomány mellett több mint 3.000.000 kor. kihelyezés szerepel.

Kisvárdai élénk kereskedelme, vidékének kifejlett szeszgyáripara még egy pénzintézet létesítését tette szükségessé, mely

Kisvárdai ipar és kereskedelmi Bank cég alatt 1886-ban alapított. Ez az intézet a közszükségletet teljes mérvben kielégíti, expanzív működése mellett az eredetileg 200.000

Kisvárdai
pénzintézetek.

koronás részvénytőke kevésnek bizonyult és az ismételt kibocsátásokkal 500,000 koronára emelkedett. Az intézet fennállásának aránylag rövid ideje dacára, 360,000 kor. tartaléktőkével bír. Elnöke Farkas Balázs orsz. képvis., első vezérigazgatója Propper Lipót volt, kinek elhunytja után a részvényesek Diner Gyulát választották meg.

A kisvárdai *Kölesönös segélyző szövetkezet* dr. Vadász Lipót elnöke alatt sikeresen oldja meg jórészt emberbaráti feladatát.

Nyírbátori
intézetek.

Nyírbátorban 1872-ben alakult meg a *Takarékpénztár* 130,000 kor. alaptőkével. Vezérigazgatója Szikszay József; igazgatásában részt vesz a város és a közeli vidék intelligenciája, betétei meghaladják a 600,000 koronát, tartaléktőkéje 80,000 korona. Tiszviselőiről gondoskodott 40,000 koronát meghaladó nyugdíjalapjával.

1892-ben alakult a *Nyírbátori népszegélyző egyesület mint szövetkezet* Deme Ignác elnök-

A SCHLICHTER-FÉLE „JULIA” GÓZMALOM ÉS LAKÓHÁZ.

lete alatt, ügyvezetője Balog Ferencz. A szövetkezet gondosan ápolja az intézményt, melyet a közönség melegen felkarolt és így a részjegyzők tőkéjük után állandóan 6% kamatozásban részesülnek. Ezen részjegyzések felülhaladják a 400,000 koronát.

A többi vidéki
pénzintézetek.

A *Tiszapolgári takarékpénztár* 1882-ben alapított, illetve az ott működött szövetkezet akkor változott át részvény-takarékpénztárrá 1600 drb 50 koronával befizetett részvény alapján 80,000 kor. alaptőkével; elnöke Bányász Sándor. Ma ezen intézet 60,000 kor. tartaléktőkével, 500,000 kor. betéttel rendelkezik.

A *Tiszalöki takarékpénztár* 1884-ben alapított, a legkedvezőbb kilátások mellett, a gazdag vidék értelmisége erőteljesen felkarolta az új intézményt, mely 500 drb 100 kor. névértékű, 60 koronával befizetett részvény kibocsátása által szerezte be alaptőkéjét. A Liszauer Ignác vezérigazgató vezetése alatt lévő intézet már 1894-ben tartalékainak részbeli felhasználásával kicserélte a részvényeket, teljesen befizetett új részvényekkel. Betétei mintegy 600,000 koronára rugnak.

A *Büd-szent-mihályi takarékpénztár* eredetileg szintén szövetkezeti alapon alakult és csak 1884-ben változott át részvénytársasággá 120,000 kor. tőkével. Elnöke nánási Oláh József orsz. képviselő, vezető igazgatója Papp Ferencz.

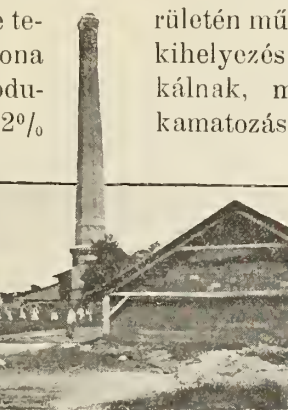
A megye úgynevezett tiszaháti részén a *Dombóvádi takarékpénztár* elégti ki a hitel-igényeket. Ezen intézet 100,000 korona alaptőkével 1892-ben alakult, Fábry Imre elnöklete alatt; vezető igazgatója Vas Mihály ref. lelkész, kinek az intézet fejlődésében orosz-lán-része van.

Új-Fehértón, Nyíregyháza közeli szomszédságában 1894-ben szervezkedett egy népsegélyző szövetkezet, mely azután már két évvel később részvénytársasági formává változtatta át szervezetét. Igazgatóságának elnöke: Szoboszlay Imre, vezető igazgató: Katz Sámuel. Az igen élénk város és a gazdag vidék bő alkalmat nyújt a takarékpénztár működésének kifejtésére, a közönség bizalma a 320,000 koronát elért betét-állományban nyilatkozik meg, tartaléktőkéje 15,000 korona.

Balkányban 1897-ben alakult a *takarékpénztár*, 60,000 kor. alaptőkével, Gaál Elek elnöklete alatt. Az intézet Hajdú Gyula igazgatása alatt már első évi működése után 160,000 korona betétet gyűjtött.

A *nyírmadai takarékpénztár* elnöke gróf Vay Ádám, vezérigazgatója Krausz Mér, részvénytőkéje 200,000 kor. Az intézet 1898-ban alakult. Betéte 400,000 kor., míg kihelyezése 800,000 koronára rug.

A Szabolcs vármegye te-
alaptőke és 26.000,000 korona
rona tiszta jövedelmet produ-
bevonásával majdnem 12%
kezelnek, arra a biztos
meggyőződésre jutunk,
hogy ezen intézetek a
vidéken szokatlanul ol-
csó kamattételek alkal-
mazásával teljesítik a
hitelszolgáltatást.

rületén működő intézetek 2.500,000 kor. kihelyezés mellett évenként 500.000 kó-
kálnak, mely a különböző tartalékok
kamatozásnak felel meg; de ha figyelem-
be vesszük, hogy ez in-
tézetek 17.000,000 ko-
rona betétet gyümölcsöz-
tetnek és 3.500,000 ko-
rona visszszámítolás
útján beszerzett tőkét

Forgalom
összesítése.

kezelnék, arra a biztos
meggyőződésre jutunk,
hogy ezen intézetek a
vidéken szokatlanul ol-
csó kamattételek alkal-
mazásával teljesítik a
hitelszolgáltatást.

A BARZÓ- ÉS VOJTOVICS-FÉLE TÉGLAGYÁR.

A leszámítolási ka-
mattételek Nyíregyhá-
zán $5\frac{3}{4}$ —7%, a vidéki takarékpénztáraknál $6\frac{1}{2}$ — $7\frac{1}{2}$ % között variálnak, míg
a betét utáni kamatláb 4—5% között változik.

Úgy Nyíregyházán, mint Kisvárdán a terményüzlet kiválóan élénk. Terményüzlet.
Nagy czégek és terményárú-raktárak bonyolítják le a forgalmat és a két
terményraktár 80,000 métermázsa terményt képes befogadni.

A nyíregyházi termény- és áruraktár 160,000 kor. alaptőke mellett
igen szép jövedelmet produkál; igazgatója Szamuely Aurél.

A kisvárdai áruraktár alaptőkéje 160,000 kor. Igazgatója Halasi Mór.

Mindkét áruraktár az elhelyezett termény piaci árának $\frac{3}{4}$ rész értéke
erejéig előleget nyújt.

Egészen véve a szabolcsmegyei hitelviszonyok egészséges alapon nyug-
szanak és bár nemzetgazdasági szempontból óhajtandó volna, hogy ipari fej-
lesztés által a túlnyomóan agrikultur megye minden téren érvényesülne és így
segélyforrásokban öregednék, mindazonáltal megczáfolhatatlan tény a vár-
megye lakosságának folytonos vagyonosodása.

Az 1896. évi budapesti ezredéves kiállításon érmet, díszoklevelet vagy más-
nemű elismerést kaptak: 1. Millenniumi nagy érmet: Májerszky Barna gépgyá-

A millenniumi
kiállítás kitün-
tetiei.

ros Nyíregyháza. 2. *Kiállítási érmet*: Ágostai hitvallású népiskola Nyíregyházán, Kassai Nándor főreáliskolai tanár Nagy-Kállóban, Szeifrid László kocsigyáros és Kovács Mihály szijgyártó Kis-Várdán, ifj. Schmotzer János késműves, Epbinder Károly asztalos, Bálint Áron gubás, Maczánzski Sámuel szűrszabó, Thaisz Károly szabó, Opris Oszkár műfaragó, mind Nyíregyházán. *Elismerő oklevelet*: Nőiipariskola Nyíregyházán, Katona István asztalos Nyír-Bátorban, Neubauer Lajos sodronygyáros, Antal János kocsigyártó, Moravszki Pál asztalos, Pásztor Mihály asztalos, Rakovitz Gyula, Palatitz Jenő szűs, mind Nyíregyházán. *Közreműködők érmét*: Koczok László kir. főmérnök és Má-

MANDEL EDE ÉS TÁRSAI CZÉG IPARTELEPE NYÍRBÁTORBAN.

jerszky Barna gépgyárának következő alkalmazottjai: Albert Imre, Balogh Imre, Barta András lakatosok, Gráf János művezető, Huszti Pál kovács, Kazinezi Gábor lakatos, Kerekes Kelemen esztergályos, Maximovits Gyula kovács és Schönberger Antal fémöntő.

Nagyobb ipartelepek.

A Szabolcs vármegye területén létező nagyobb ipartelepek üzem- és termelési adatai a következők:

A nyíregyházi villamossági részvénytársaság Nyíregyházán. Alapított 1897-ben. Célja: világítás és erőátvitel. A gyár két hatalmas épületből áll. A telep területe 10,000 négyzetméter. Hajtóerő három darab 100 lóerejű gőzgép. Termelési képesség: 3000 darab 16 gyertya erejű izzólámpa. A Nyíregyházi villamos vasutat is e telep fogja üzemben tartani.

Schlichter Gyula „Julia” gőzmalma Nyíregyházán. Alapította a jelenlegi tulajdonos 1897-ben. A telep két holdnyi területet foglal el és hat épületből áll. Saját villamos világítása van és egy 120 lóerejű gőzgéppel van felszerelve. A munkások száma 25. Termelési képesség két és fél vagon naponként. Kiviteli piac Galiczia, hazai piacok Erdély, Szabolcs és a szomszédos vármegyék. A tulajdonos egy nagyszabású gőzsütő-gyárat rendezett be, finom süteményre, házi kenyérre, esetleg katonai és aratási nagyobb kenyérszállításokra.

A malom szomszédságában van Schlichter Gyula *gőzfavágója* gőzfűrészszel és gőzbaltával felszerelve. Alapította 1897-ben. A telepen egy 80

négyzetméter nagyságú épület áll, melyben gőzgép hajtja a fűrész- és a baltát. A gőzfavágó naponta 150 métermázsa fát képes feldolgozni.

Barzó Mihály és Vojtovits Bertalan építőmesterek téglagyára Nyíregyházán. Alapították 1886-ban. Gyártási ágak rendes épülettégla, sintégla, honorú és lapos cserép. A telep, melynek területe mintegy 23 hold, a téglagyártáshoz teljesen fel van szerelve; van rajta egy körkemence, 10 darab szárító-szín, azonkívül még 6 darab különböző czélra szolgáló épület, a szükséges kúta, sártörő és víz húzó gépek. A munkások száma 70—80, ezek között 20—25 asszony-munkás. Évi termelési képesség két és fél millió. Piacza Nyíregyháza és környéke.

E cég tagjai, mint tervező építőmesterek, a következő épületeket építették fel: a városi gőzfürdőt, ág. ev. főgimnáziumot, görög kath. templomot, több városi iskolát és tanítói lakot és számos magánházat; mint vállalkozók pedig a kir. törvényszék és börtön épületét, a nagy evangélikus iskolát, a vármegyeházát, a város tulajdonát képező, díszes Korona-szállót, a közbiztonsági hidat, a közraktárakat, a honvéd-lovas laktanyát, a színházat, a posta-épületet, a villamos telepet, az Erzsébet közkórházat, a berezeli, berezki és vissi vízemelő-telepeket és tiltókat, a nagykállói orsz. tébolydát és ugyanott a járásbíróház épületét és több vidéki templomot és kastélyt.

Van ezenkívül még két kisebb téglagyár. Az egyik *Király Sándoré*, a másik a *Führer* cégé.

Neubauer Lajos sodronyszövetgyára Nyíregyházán. Alapították Neubauer Lajos és János 1875-ben. Gyártási ágak: sodronyszövetek, fonatok, kerítések, menyezetek, váltók, sodrony-ágybetétek és kociülések. A gyár 2000 négyzetméter területen fekszik és három épületből áll. A munkások száma 15, ezek közt 8 női munkás. Évi termelési képesség 50,000 kor. értékben. Kiviteli piacok Lengyelország, Krajna és Ausztria. Lengyelországba menyezett-nádszövetet szállít, az utóbbiakba sodrony-ágybetéteket. Ezenkívül Magyarországon van ezikkeinek erős piaca.

Nyíregyházi termény- és árúraktár részvénytársaság. Célja: termények elhelyezése, amelyekre előleget ad, és azonkívül a szeszkereskedéssel is foglalkozik. Alapította az ottani takarékpénztár, a szabolesi hitelbank és a megszűnt ipar- és kereskedelmi bank, 1888-ban.

Irsay és társa vas- és fémöntődéje Nyíregyházán. Alapították 1890-ben Göbl és Wagner. A telepen két épület áll és gőzerővel dolgozik. A munkások száma 20. Piaczait a közeli vármegyék képezik.

Májerszky Barnabás gépgyára Nyíregyházán Alapították 1882-ben. Különösen olajgyártási gépekre fektet súlyt és 1900-ig 86 olajgyárat rendezett be. Különlegessége a víznyomású olajsajtók gyártása. A gyár területe 980 □ m., melyen a különböző munkaszakokra beosztott nagy épület áll. Gőzgéppel dolgozik és munkásainak száma rendszerint 60. Termelési képessége évenként mintegy 180.000 korona értékű áru. Kiviteli piacai Galiczia és Szlavonia és hazai piacai az országnak olajmagvakat termelő részei.

Feldheim Emánuel napraforgó-olajgyára Nyíregyházán. Alapította Jaeger József 1872-ben. A telep 8 holdnyi területén 5 épület áll. Gőzgéppel dolgozik és munkásainak száma átlag 14. Piacza a hazaiakon kívül, Ausztria.

Mandel Eduard és társai malmalma Nyír-Bátorban. Alapította Mandel Eduard 1850-ben. Különlegessége a nyíri rozsliszt. A malom 400 négyzetméter területet foglal el és egy épületből áll. Hajtóerő két gőzgép, melyek közül az egyik 100, a másik 25 lóerejű; a munkások száma 30. Évi termelési képesség 35,000 métermázsa sima őrlés, és 30,000 métermázsa finom őrlés.

Kiviteli piacok rozslisztre : Ausztria, Csehország és Galécia. Hazai piacok : Borsod, Abauj, Zemplén, Bihar, Hajdu, Máramaros és Szatmár.

Ugyanesak e cég tulajdonát képezi az e teleppel kapcsolatos *napraforgó-olaj és olaj-pogácsa-gyár*. Különlegesség az étkezési olaj gyártása. A gyár három épületből áll és 500 négyzetméter területet foglal el. Üzemidő hat hó, mely idő alatt állandóan 20 munkást és 50 napszámot foglalkoztat, mely ntőbbiaknak nagyobb része nőkből áll. Fél évi termelési képesség : 2500 métermázsa olaj és 3500 mmázsa pogácsa. Kiviteli piacok : Ausztria, Horvátország, Románia és Galécia, az olajpogácsa számára pedig a cs. és kir. családi uradalmak.

E teleppel kapcsolatos ugyane *czégn*ek a *szeszgyára*, mely nyers és finomított szesz előállításával foglalkozik. 5 épületből áll, melyek 1200 négyzetméter területet foglalnak el. A munkások száma 25. Évi termelési képesség 7000 hktl. nyers szesz és 25,000 finomított. Piaczai, Szabolcson kívül, a szomszédos vármegyék és Budapest.

Legujabban a fentnevezett *czég* egy *eketaliga gyárat* is alapított, mely 500 négyzetméter területet foglal el és mintegy 50 munkást foglalkoztat. A taligának alapszerkezete az, hogy a két tengely a szilárdan ráerősített kerekkel együtt forog s a tengelyek és kerékagyak kopását teljesen kizárja. Ezen elmés szerkezetű eketaliga az összes államokban szabadalmazva van és máris élénk keresletnek örvend.

A RÓMAI KATHOLIKUS EGYHAZ SZABOLCS VÁRMEGYÉBEN.

Szabolcsban honfoglaló őseink *szlávokat* találtak. Ezek a honfoglalás idején már a kereszténységgel ismerősök lehettek. A bizánczi birodalommal nemcsak Délmagyarország dunai részei állottak összeköttetésben, hanem a Szabolcs vármegye környékén alakult szláv vajdaságok és kenézségek is, s így valószínű, hogy Szabolcsban is megfordultak a keleti hittérítők, vagy a szomszédság

Szabolcs lakói a honfoglalás korában.

papjai. A vezérek korában pedig már egyházaik is lévén, Szent-István alatt megtérítésök javarészből csupán a szertartás nyelvének megváltoztatásában és a nyugati egyházhoz való csatlakozásban állott.

Szabolcs vármegye területén is életbelépett ugyan a szent király törvénye, hogy *minden tíz falu* egyházat építsen, de e vármegye ősz lakóira nézve ennek végrehajtása, a már megvolt egyházaknál fogva, nem látszott terhesnek. Hogy Nyír-egyháza egyike lett volna e tízes csoportoknak, megengedjük, de hogy akkoriban e vidéken egyetlen lett volna, az nem valószínű.

A telepedett másik népfaj a *magyar* és *bessenyő* elem volt (Székely, Besenyőd).

Magyarok és bessenyők.

A szászdi monostorra vonatkozólag olvassuk: „Do predium Suruk cum capella sancti Martini.“ Itt Suruk alatt Foltin János szerint „a Tiszához közel eső Zsurk falu értendő“. Szerinte a kápolna helye kijelölhető, mivel későbbi időben a kápolna körül falu keletkezett s a kápolnától kölcsönözve, ma *Szent-Márton*-nak hívatik és Zsurktól déli irányban fekszik. Igen, de tudnunk kell, hogy ott magyarok laktak, kiknek hadnagya *Mihály* volt, a szóban forgó alapítás idejében. *Mihály* tehát keresztény.

Azonban ha ilyen zúghelyen is volt kápolna, akkor nem csupán Nyíregyházán, hanem bizonyára másutt is voltak ilyenek.

A másik, a mi itt hangsúlyozva kimutatandó, városaink, falvaink és pusztáink régisége, melyek az előkorban egyház és pap nélkül nem képzelhetők.

Szabolcsi helynevekben régi kútfőink között leggazdagabb a *Várad Regestrum*, mely II. András korából származván (1205—1235), még a tatárjárás előtt való ősz időknek tanúja. A Várad Regestrum a következő szabolcsvármegyei helyeket szerepelteti: *Balkány, Bessenyőd, Bogdán, Bolth, Csűr, Eköcs, Fejértó, Hene, Hortobágy és Rágy, Karász, Kékcse, Kemecse, Nánás, Napkor, Nyír, Oros, Polgár, Petri, Szabolcs, Szolnok, Tas, Várda, Varsány, Zalkod*.

Helynevek a Várad Regestrumban.

Helynevek
Árpád-kori
oklevelekben.

Árpád-kori oklevelekben említettek: 1245-ből Gáva, Timár, Nagyfalú. 1268-ból Kaak (Kék). 1281-ből Semjen. 1283-ból Halász. 1289-ből Gúth, Balkán, Acsád. IV. László korából: Szokol, Busal, Ajak, Kemeeso, Jéke. 1290–1300. Beszterez, Dombrád (Domorád), Dobos stb., melyek ugyanannyi egykorú parochiának vagy egyháznak az emlékezetét is fentartják.

Kegyurak.

Saját világításban állítja elének a magyar kereszténység első századainak ügyét az első vagy legalább legrégebb ismert nagybirtokos kegyurainak számbavétele is.

Volt idő, midőn Szabolcsban legnagyobb birtokos a *szabolcsi földvár* volt. A nagy birtok-testből legutoljára Timár, Nagyfalú, Gáva, Vencsellő, Eköles, Halász és Harang szakadtak ki. A szabolcsi vár nagy birtokterülete fölött a patronátusi jogokat királyaink gyakorolták, a mi kedvező hatással volt a kereszténységnek e területen való elterjedésére és megszilárdulására.

A vár után legrégebb birtokosnak és leghathatósabb kegyurnak az egri egyház látszik. Írásba 1261-ben vétetett, de hagyományaink szerint még magától Szent-Istvántól kapta az *egri püspökség* (1009. év) *Oszlárt*, *Tymárt*, *Bagzeget* a Hortobágy vize mellett a hozzátartozó halastavakkal, *Pog*-egyháza falut, közel a Hortobágy vizéhez, hasonlóképen halastavakkal.

A századi apátság alapító levelének világításában a következő szabolcs-megyei helyekre nyerünk adatokat: Basahalom (ma Bashalom), a Hortobágyon Horth, Dada (az írásban Ceda), Vense, mely nem egy Vencsellővel, de tájékán keresendő; Dombrád és Szekeres (Foltin János szerint Ekeres Dombrád mellett), Pród, Zsurk, Levelek.

Czímeres nemzetségeink közül a következők érdemesültebbek, mint egyháztartó nagybirtokosok: a *Baksa*-nemzetségnek *Eszényi*, *Csapi*, *Gálszécsi* ágazata. A *Bogát-Radvány*-nemzetség: a Monokiak, Bogátiak, Rakócziak. A *Guth-keled*-nembeliek: Dobiak, Dorogiak, Darócziak, Kisvárdaiak, Zelemériek, Szokolyiak, Anaresiak, Báthoriak, Guthiak, Balkányiak, Bánkiak. — Azután a *Huntpázmán*-nembeliek, a *Jákó*-nemzetség, a *Káta*-nembeliek, a *Szarivánvecse*-nembeliek, a *Pécz*-nemzetségbeliek, Ibrányiak, a *Balog-semjén*-nembeliek, a *Szente-Mágócs*-nemzetség, a *Tolcsva*-nembeliek. Ezek a kiválóbb családok, melyek Szabolcs területén *egyházakat* emeltek, papokat tartottak, a szentélyben üléssel bírtak és ha helybeliek voltak, ott temetkeztek.

A *köznemeseket* versenygésben látjuk egymással. Az egyik egyházat, a másik kápolnát állíttat, a harmadik papja számára újabb jövedelmi forrást nyit. A határleírásoknál gyakori a *paprét*-nek, *paptavá*-nak stb. emlegetése. Alig van oly falu, hol egyházra vagy kápolnára vagy mindkettőre ne bukkannánk.

A *főnemességet* a szerzetes-rendek pártolása jellemzi.

A *kegyúri jog* nagy tisztesség. Birtok-osztozkodásnál közösnek marad ugyan, de az egyháztól távolabb esett fél rendesen kápolnát állíttat.

„Egyházas”
helyek.

Szabolcsban a következő helyek viselték az *Egyházas* jelzőt: Berczel (1424), Bodony (1336), Gégény (1355), Gelse (1336), Macs (1439), Nagyfalú (1459), Pátroha (1324), Zász Ibrány és Halász közt (1322), Szent-György (1439).

Máskor az egyház védő szentjéről neveztetik el a község, mint: Szent-Ábrány (1371), Szent-Ágota, Szent-Iván, Szent-Margita (1261), Szent-Márton, Szent-Mihály, Szent-Miklós, Szent-Péter.

Van Szabolcsban: *Himesegyház*, a balmazújvárosi ősegyház. *Félegyház* a Derékegyháznak ellentéte és főkegyházat jelent. *Szegegyház* valószínűleg egykori egyházának külső színét jelzi.

Kőegyházak.

Egyházaink fából vagy kőből építvék. Meglepő Szabolcsban a kőből épült egyházak nagy száma. *Fa-alkotmány* volt: a *gemzei* Szent-Bertalan-kápolna (1374), a *keék*-i Krisztus testéről nevezett egyház (1333). Kőegyházakul említettek megynkben: az *oros*-i (1483), a *napkor*-i (1483), a *nagy-kállai* (1483), *kis-kállai* (1483), a *biri* (1483), a *lök*; a *tisza-eszlári* (1483), *simai*, *laskodi*, *székelyi* (1485), *megyeri* (vas) (1483), *bagosi* (1483), *thassi* (1499). Hanem minden adatot, mely kőegyházról szól, alig lehet betű szerint való értelemben venni. Azok nagyobb része *tégla*-építésű lehetett. Erre mutat a *Félegyházával* ellentétes Himesegyház (Balmazújváros). A középkori építés külsőleg vakolást nem használván, *virító* kinézetét nem adhatott egyházának másban, mint a színes téglák alkalmazása által.

És ilyenekre épen Szabolcsban bukkant Ipolyi több helyen. Nyíregyházán, hol az

ev. reformátusok akkor még fönnállott egyháza zöld, sárga és fekete szemű *színes téglából* épült volt. *Oros-on*, a hol a református templom támaszfalainak egyes helyein, hol a vakolat elvált, tüntek ki a színes, különösen a sárga és zöld téglák. *Karászon* a lebontott régi egyház törmeléke közt talált különböző színű, sőt *fénymáz*as téglákat is.

De középkori egyházaink nem csupán hivatató külsővel bírtak, hanem belsőleg is áhítatkeltőbbek voltak, mint a maiak. Volt gondoskodva különösen a nép hangulatkeltéséről, az úgynevezett *szegények bibliájá*-ban (biblia pauperum); mert a XIII—XVI. századok nagy időközében Szabolcsban kevés oly Istenháza volt, mely egészen vagy részben kifestve nem volt és különösen szentélyében falfestményekkel ékesítve nem lett volna. Az új hit azonban hadat üzent a szegények ezen bibliájának, és ha vannak még egykorú egyházak Szabolcsban, akkor bizonyára vastag, százados mészréteg alatt rejtőznek a naiv felfogású, élénken színezett szentképek.

A középkor hitbuzgalma és áldozatkészsége azonban a legmeglepőbb módon a monostorokban mutatkozik, melyek vidék történetében elsőrendű tényezőt képviselnek.

A művelődési mozzanatok írójának teendője marad azonban, hogy a Hortobágy egykori népesebb voltát, az ott virágzott monostorok hatásának ismerje föl. Második szempont, hogy minden főrangú családnak egy monostor — és megfordítva, minden monostornak valamely előkelő nemzetség felel meg.

1. Az első monostor, mely hatással volt Szabolcsra, az 1067. táján alapított *szászdli apátság*, mely létrejöttét a Géza nagyvezér és László vezér előtt nagy becsületben álló Péter ispánnak köszöni. Szászd nem Szabolcsban, hanem annak szomszédságában Borsodban feküdt. Némely íróink Szabolcsban keresik; s birtokai javarészben csakugyan mind szabolcsiak. Az apátságnak IV. Béla által megerősített alapító-levelét a vármegye történetét tárgyaló részben egész terjedelmében közöljük.

2. A *besztereci monostor* vagy *Beztruchmonostora*. Monostoros egyháza a szentséges Megváltó tiszteletének volt szentelve, mi nagy régiségére vall. Mikor és ki alapította, és mely nemzetségnek voltak udvari papjai és mauzo-

Biblia
pauperum.

A TURAI TEMPLOM BELSŐ PORTALÉJA 1488-BÓL.

Monostorok.

lemmának őrei? emlékek hiányában még csak gyanítanunk sem lehet. 1290—1300 táján kegyurasága vitás, a király által rendelt vizsgálat kiderítette, hogy a monostor kegyurasága a Lőkös fiait illeti. Egy másik évnélküli, de még IV. László korából (1290 előtt) való okirat beszéli, hogy Kozma fia, Pál és testvérei kegyvesztettek lettek és Dombrád, Dobos és Beszterez a Balog-Semjén nembeli Ubul fia Mihálynak és fiainak adattak. 1343 táján a Beszterez-monostorhoz tartozó Újfalut a szatmárvármegyei Dobosiak bírják.

3. *A halászi monostor.* 1311-ben I. Károly a Pécz-nemzetségbeli Gergely fia, Lukácsnak adja: Halászt Bel-Halászt, „in qua quidem Halaz est Monasterium constructum in honorem Virginis gloriose“ a tiszai vámmal.

Foltin János szerint Nagy-Halász alatt, a községen kívül, délnyugati irányban Ibrány felé, egy kiemelkedő terjedelmes dombtetőn, máig egy terjedelmes épületnek rommaradványai láthatók, a hol a hagyomány szerint, hajdan barátok laktak. Foltin János állítása szerint ez lenne Péter ispán fönt említett monostora, melyet Géza nagyvezér és László vezér támogatása mellett alapított. Indokai a következők, mert *Egyházas-Zász* helynévvel Szabolcsban épen Halász és Ibrány határjárásában találkozunk (1322); mert ennek is a „boldogs. Szűz monostora“ a czíme; mert a határ-leírásban említetik az „apát-ér“ és mondatik, hogy „a víz tartozandó az apáturhoz, az erdő pedig Ibrányhoz.“ Tehát kétségtelen apátság mivolta is.

Nem utolsó érve az érdemes tudósnak a halász-zászi apátság mellett a szolgálmányos Dombrád és Zekeres közelsége. Nagy-Halász, az apátság egykori helye, úgymond, szomszédos hely Dombráddal és bár Nagy-Halásztól Dombrád éjszaki irányban három órányi távolban van, határaik mind e mellett is egymással érintkeznek. Szóval erős ellenféllel áll szemben, a ki apátságának eredeti helyét Szabolcs vármegyén kívül Borsodban keresi.*

A monostor és egyház sokáig fennállott. *Pázmány* Péter szerint, a XVII-ik század első felében *Halászon* szent-ferencz-rendű szerzetesek laktak.

4. *Bödmonostora* (Bewdmonustra, Beud). Alapítási kora, a benne magának emléket emelt nemzetség, a monostor viszontagságai, merőben ismeretlenek. Létezéséről csupán egy-két adat szól. 1324-ben a semjéni Ubulfi-utódok tiltakozásából nyilvánvaló, hogy *Bödmonostor*-ának részbirtokosai voltak. 1347-ben már a Báthori család ősei osztakoznak birtokaikon, melyek között *Bödmonostora* is említetik. Később is majd a Báthoriak (1413), majd a Zelemérik (1476) birtoka gyanánt tűnik föl.

5. *Adonmonostora* (Adonmonostora, Monosthoros-adon.) E monostor állítólag a prémontreieké volt és egyháza *Kisasszony* tiszteletének volt szentelve. 1347-ben osztozkodván a Guthkeled nemzetségbeli Báthoriak ősei *Odonmonostur*-ának kegyuri joga tekintetében, a patronusi jogban a megfelelő részességet közösnek hagyták és a Báthoriak utókorában eshetett akár e család, akár más részéről a prépostságnak az utolsó nyomig való elpusztulása.

6. *A nyírbátori klastrom.* Már ez nem monostor volt, hanem csak kisebb szabású, t. i. kolostor. A hagyomány úgy tudja, hogy a nyírbátori egyházat 1480 tájékán Báthori István építette a kenyérmezei ütközetben szerzett zsákmányból. Erről különben Nyírbátor leírásánál bővebben van szó.

7. *Zámmonostor* (Zaammunustura.) Egyháza a *szent-kereszt* tiszteletének

* *Foltin János*: A zászty-i apátság. Eger 1883. — Mint a vármegye történetét tárgyaló részben is említjük, ma már eldöntött kérdésnek tekinthetjük, hogy *Zászty* alatt csakugyan a borsodvármegyei *Szászd* monostor értendő. Szerk.

volt szentelve. Alapítójának a *Káta*-nemzetség látszik és különösen ennek Gúgh-a, a sokat szerepelt Kátaiak őse. Ez ág birtokában látjuk Zámot még 1297 táján is, mikor a birtokos család száz ezüst márkáért Debreczeni Dósa mesternek eladja. Hogy azonban itt nem *egész* Zámról van szó, kiténik egy

A NYÍRBÁTORI MINORITA-TEMPLOM BELSEJE.

1343-iki oklevélből, mely szerint a Kátaiak és Dósa fiai osztoznak meg Zámmonostor falun s a monostor kegyúri jogán és vámján. A következő századokban a monostorra vonatkozólag hallgatnak adataink. 1459—1473-iki adatok e helyet már nem nevezik monostorosnak.

8. *Ohati monostor* (Hahothmunustura). Már csupán hanyatlásának vagyunk

tanúi, midőn 1299-ben a *Rátold*-nemzetség kezéből Poroszlóért, mely szintén monostoros, a poroszlói Julák kezére megy át. Hahothmonostorához ekkor még *Hodos*, *Arkosd* és *Sziles* szomszédos és Csege, szintén szabolcsvármegyei helyek tartoztak. 1456-ban és már korábban is egyszerűen csak *Ohat* és a monostornak már semmi nyoma.

9. Szent-Iván *szabolcsi* prépostsága. 1333-ból Devecser határában harmincz halastó említetik, melyeknek egyike *préposttava* néven szerepel. Állítólag prémontrei rendű volt s így a tatárjárás előtt már léteznie kellett; de a „Prémontreiek“ írója nem számol be sem a prépostsággal, sem alapítóival, akik valószínűleg a rakamazi Guth-Koledék lehettek. Az egyházmegyei névkönyv úgy tudja, hogy ezen prépostság most egyesítve van a jászóvárival.

10. *Az eszenyi pálos kolostor*. A „*Kisasszony*“ tiszteletének szentelt ezen remete-kolostor 1356 óta állt. Alapítói a Baksa-nemzetségből („Miczbán“) származott *Csapiak*, illetőleg Simonfia Tamás volt. Álladékul szántóföldeket, halastavat, gyümölcsöst stb. kaptak. Elég népes volt e klostrom, miután egy évből (1639.) ismerjük Jakab perjelt, János és Mátyás papokat, Domonkos és Miklós frátereket. Birtokuk idővel szépen megszorodott. Birnak Endesen, hol az Endesiektől 1482-ben szereznek részeket. A Laposnya halastó, Tóköz és Zegh erdőn és a szentmártoni réven kívül szőlőkben is vagyonosok. Megrontójuk az alapító család késő ivadéka. az új vallási áradatba belesodort *Csapy Ferencz* volt, ki elfoglalta birtokaikat, őket pedig elriasztotta százados magányukból.

11. *Karászon* ezimeres, nagy nemzetség lakott, a bánokat és Szabolcsnak sok főispánt adó *Karásziak*, kik az Anjou-kor közepéig állottak a vármegye élén. Kellott tehát lennie monostoruknak is. A karászi monostort említi Foltin János is, sőt volt ott *apácza-kolostor* is a fönmaradt gyér emlékek szerint.

12. *Vidmonostora*. Nem a mostani Szabolcs területén fekszik s emlékezete sem nyúlik messzebb 1430-nál, amikor mint a Kállayak birtoka tűnik föl *Andosmonostorával* együtt.

13. *Andosmonostora*. Nem tudjuk, hogy romjai hol keresendők. Ez tehát már a negyedik monostoros hely a Kállayak birtokában. E nagymultú család ősi bölcsője és monostoros temetkező helye — nézetünk szerint egyaránt a szatmármegyei Semjén táján keresendő. A középkori Szabolcsban két *Apáthi* helynév is jelentkezik, de monostor föltevésére egyik sem jogosít. Amely Apáthi Hene mellett, Bogdántól északra feküdt, az annak idejében nyilván a besztercezi apátot uralta. A mai Kopócs-Apáti pedig Sárvár-monostorához tartozott. Az elpusztult, de Téth tájára eső *Ujfalu* 1465-ben másként „*Apát-szögh*“-nek nevezetik, de önálló apátúrság föltételezésére ez sem jogosít.

Anya- és fiókegyházak.

A vármegye anya- és fiókegyházai a következők voltak:

Dada. Ma is plébánia. A pápai Regestrum említi Szent-Györgyről nevezett egyházát. Papja: 1332. István; kegyura 1067—1254. a Guthkeled nemzetség lehetett. *Tisza-Dob*. Most félegyház. Egyházának védő szentje a XIV. században Szent-Miklós; papja a Regestrum korában Simon. Birtokosa 1270—1300. a Guthkeled nemzetség, utána a nemzetség dobi ága. Dob kettős hely levén, itt méltán még kápolna is föltételezhető. *Takta-Kenézli*. Most félegyház. Papja: 1332. Miklós. Egyháza ismeretlen. 1312-től a Tolcsvaiaké. *Rakamaz*. Ma is derékegyház. Első, okleveles adata 1067-ben merülvén föl, Szabolcs egyik legrégebbi egyháza. A szent-keresztől nevezett egyházának első emlékezete 1310-ben a Guthkeledék osztozkodása alkalmával merül föl. 1435-ben papja Miklós volt. *Nagyfalu*. Egyházát még az árpádházi királyok építhették, miután mint várbirtok 1245-ben került adomány útján a Guthkeledék kezére. 1459-ben egyházas Nagyfalunak nevezetik. *Eslár*. Egyháza Szent-Kilián tiszteletére kőből épült (1332—1414). Papja: 1332. Pál, majd János. 1281-ben a Guthkeledéké, 1321. táján a Kállayaké, előttük pedig Karászi Sándor bán ivadékai birtokolták. *Szent-Péter* (puszta Búj és Kótaj közt) Szent-Péter egyháza 1414-ben említetik. Hogy plébánia lett volna, nem bizonyos

Királytelek-re látszik vonatkozni 1338-ból e körülírás: Zentkiral alio nomine (másként) Búd-Szentkirály. E szerint e területen Szent-István király egyháza állott volna. *Tisza-Lök*, Szent-Miklós egyházával. 1332—1337-ben. Papjai Jakab, majd Miklós. 1397. Jakab. 1252. Lőki Eélnék fia Csobajt megveszik. 1332-ben a Kállayaké. A régi világban *Nagy- és Kis-Lök* volt. *Gyomán* lók mellett. Már nyoma sincs. Egyháza Szent-Mártont vallotta védő szentjének. Papja 1332. Pál, 1354. Jakab 1325 előtt már a Kállayak birtoka. *Szabolcs*. 1332—1337. táján papja Péter. Az a kápolna, melyről 1431-ben olvassuk, hogy Szent-Mihály tiszteletének volt szentelve, a falu közepén áll s nem lehet a szent királyok korából való anyaegyház. 1393 előtt már a Szent-Mágócs nembeliek birtoka. *Gáva*. Papjai: 1332-ben Miklós, 1337 előtt Mihály, 1379-ben Lőrincz. 1245-ig várbirtok, tehát királyi patronátus, aztán a Guthkeledek bírják. *Zalkod*. Papja 1332. Domonkos. Minden szentekről nevezett egyháznak már az Árpádok korában nyoma van. Egy 1299-iki írás szerint ugyanis a zemplényi Csenke Zalkodhoz tartozó félegyháznak mondatik, *emberek emlékezetét meghaladó idő óta*. Másik félegyháznak *Wiss* tünik elő, mely hely Kisasszony kápolnájának kegyuraságát 1343-ban a Csicseriek bírják. *Ibrány*, mondatik *Egyházas-Ibránnak* is. Egyháza Szent-György tiszteletének volt szentelve. Papja 1332. Bálint. 1322-ben a Pécz-nemzetség kapja, ivadéka az ibrányi Ibrányiak. *Nagy-Halász*. Monostoros hely. Van külön plébániája is Papja 1328-ban Mikó, a Nagyasszony egyházának igazgatója. *Kemese*. Papja 1332-ben Péter, 1359 táján Lőrincz. 1272—1290 közt a Kállayak kapják királyi adományba; de gyaníthatók kegyuraknak a nemes Kemeseiek is, kik 1330-tól önállóan szerepelnek. *Nyíregyháza*. A tizedszámadások könyve csupán nevével számol be, de nem említi sem a fizetett összeget, sem papja vagy egyháza nevét. Általában kevés papját ismerjük a középkorból, mi talán félreeső voltának tudható be. 1420-ban az egri szentszék végrehajtással bízta meg a Kálló környékén lakó plébánosokat, hogy nemes Kállai Lőkös fia Miklóst kisebb egyházi fenytékkal szorítsák tartozásának és a rárótt bírságoknak fizetésére. Ezen megbízottak az érdemes és tiszteletes *nyíregyházi*, pazonyi, löki, gávai, szabolesi, szakolyi, balkányi és geszterédi plébánosok, a kik azonban névleg nem említettek meg. 1347-ben a Báthoriak ősei Nyíregyházán is osztoznak. *Oros*. Papja 1328-ban Tamás volt. Ő adózott a Szent-Péter egyháza részéről a pápai tizedszedőknek is. *Sima*. Kőegyháza 1483-ból ismeretes. *Napkor*. Egyházának nyoma 1205—1235. évek tájára vezethető vissza. 1319., 1332., 1345. és 1400-iki adatok szerint kőegyházának védő szentje Szent-István király volt. Papja 1332. Bálint. *Harany* (puszta). Régi, népes egyházát, mely 1440-ben átalakulásban volt, „Szent-Margit” egyházának hívták. Hogy önálló lelkészség lett volna, arra nincsen közvetlen bizonyosságunk. *Geszteréd*. Egyházának védő szentje Szent-János evangelista lehetett. Papja 1332. Pál. *Hugyaj*. Egyháza Szent-György tiszteletének volt szentelve. Papja 1332—1337. táján András. 1281-ben a Guthkeledek birtoka. *Nagy-Kálló*. Egyháza a Szent-Kereszt tiszteletére volt állítva, mihez képest a szentely falait és oltára szárnyait a kinszenvedés fokozatosan haladó ábrázolásával és a föltárt a fölfeszített Megváltónak plastikai föltüntetésével kell képzelniünk. Papja 1332—1337. táján Lőrincz, 1328-ban Demeter, 1340-ben Pál, 1345-ben Miklós, 1381-ben Péter, 1414-ben Benedek. *Kis-Kálló*. A középkorban nevezetik *Tót-Kállónak*, sőt korábban *Fedémes*-nek is. Tornyos egyházának védő szentje a pápai tizedszedők bejegyzése szerint, Szent-János evangelista volt. Egy 1400-iki írás szerint pedig Keresztelő János. Papjai: 1332-ben Sixtus, utána Gergely, 1400-ban Jakab. *Kálló-Semjén*. 1317-ben *Egyházas-Semjénnek* nevezetik. 1319-ben Szent-Miklósnak ott levő egyházáról, mely a helység északi részén állt, nevezetes az ottani Kisasszony kápolnájával való versengése. Papjai: 1318-ban János, 1332—1337. táján István, 1343 körül Péter a semjéni pap a Kállay-családból, ki úgy látszik, később hevesi főesperes lett. 1346 táján János, 1381-ben Fábian, 1398-ban Péter, 1400-ban Jakab. *Biri*. Biriben az 1483-iki följegyzés szerint, az egyház kőalkotmány és kettős tornyú, mi a Kállay családot dicséri. *Balkány*. Papjai: 1328 táján István, 1332-ben András. Kegyurai a Balkányiak voltak. *Szakoy*. Egyháza Szent-Miklós napkor tartott búcsút. Papjai: 1329., 1332—1337. Péter, 1343-ban Mihály. A szakolyi Guth-Keledek voltak patronusai. *Bököny*. Hogy egyházának északi falán Szent-László csatája is ábrázolva volt, onnan gyanítható, mert a krónikák szerint itt vívta ki a szent király egyik diadalmas csatáját a kúnokkal. Papja 1332. Bertalan. *Bot*, régiesen Bolth (puszta). Egyháza Szent-Mihályról neveztetett. Papja 1332-ben Márton. *Szoboszló*. Csak Péter papját ismerjük. *Szováth*. 1332—1337 táján élt Mátyás papja. *Hegyes*. Egyháza Szent-Miklósról neveztetett *Balmaz-Ujváros*, régi nevén: *Himes*. Papja 1332-ben Mihály. *Miszete* a zámi pusztán. *Köteles*. 1347-ből azon levélben, mely pércsi Mike fia osztozkodásáról szól, úgy említetik, mint szabolesi hely, melynek egyháza Szent-Györgyöt tisztelő védszentjéül. Ma ilyen helyet nem ismerünk. *Hort*. 1347-ben szintén úgy említetik, mint Szabolcsban fekvő egyházas hely. Egyháza Szent-Dömötört vallotta védő szentjének. *Macs* (puszta) is szabolesi területen van a középkorban és az *egyházas-macsi*, másként *szentgyörgyi* lelkészség a szabolesi főesperesség területén. *Rábé és Bajom* szintén mint a szabolesi főesperességbe tartozó plébániák említettek, de hogy ebben az időben területileg is e megyéhez tartoztak volna, nem lehet kimutatni. Hasonlóképen *Ebes*, *Bagos*, hajdan *Kis- és Nagy-Bagos*. Papja 1332—1337 táján Pál. E lelkészi hely alkalmasint Felbagos volt, melynek egyháza Kisasszony-ról neveztetett, patronusai pedig a Kállayak, majd Biri Tamás. *Gúth* puszta Nyír-Adony mellett. A Guthkeled nemzetség birtoka a történelem emlékezetét meghaladó idő óta. Egyházának romjai még ma is láthatók. Első ismeretes birtokosa az 1289-ben élt Pál fia Lőrincz volt. Ezen egyház Szent-György tiszteletének volt szentelve és első ismert lelkésze Lőrincz volt. *Nyír-Adony*. Már láttuk, mint *Adonymonostorá*-t. Papja 1332-ben István. *Szent-Ágota* puszta, önálló lelkészsége mellett nem szólnak írásbeli adatok. *Szent-György-Ábrány*, mondatik olykor *Szent-Ábrány*-nak is. 1341-ben az egri szentszék által az ohati határra megbízott emberül küldetik ki András, az *ábrámi* pap. *Nyír-Bátor*. Nem mindenkor volt szabolesi, hanem sokáig szatmári terület. Így a pápai adófizetés korában, a mikor Lőrincz volt plébánosa. Egyháza Szent-Györgynek volt szentelve. Kegyurai a Báthoriak voltak, kik közül a kenyérmezei hős, a zsákmányból építette volna a ma is fönlévő egyházakat. *Szent-Miklós*, másként *Csege-Szent-Miklós*, melynek János papját ismerjük. *Szent-Margita*. 1261-ben már *Fejér-Szent-Margita*. *Csege*. Csegének „minden szentekről” nevezett egyházát

ismerjük. Papja 1332-ben Dömötör. Ettől különböző a *Csegény* nevezetű hitállomás Szabolcs felső részében. Papja 1332-ben Domoukos. *Polyár*. Papja 1332-ben Antal. *Artándhaza*, Szent-Miklós egyházával 1433-ban szerepel először. *Hadház*. Ezen hely is csupán Szabolcs régi kiterjedése tekintetéből kíván itt emlékeztet. Papja 1394-ben Miklós. *Böszörmény*. Régenten szabolcsmegyei hely volt. Papja 1332-ben Péter. *Zelemér* szintén Szabolcshez tartozott. A Zelemériek lakásának romjai még láthatók egy torony alakjában Böszörmény szomszédságában. Templomának védőszentje Szent-András apostol volt. Papjai: 1332-ben Miklós, István, 1347-ben Péter, 1393-ban Balázs, 1414-ben is Balázs. *Kocs*, puszta. Szent-Péterről nevezett középkori egyházának papja 1332-ben Dömötör. *Ohat* puszta. Monostorát már ismerjük, egyháza Szent-György tiszteletének volt szentelve (1311 Kár. O. I. 143); szomszédjában *Arkosd* főegyház lehetett. *Pröd* puszta. Adatai 1067—1476 közt mozognak, miután előfordul a szászdi apátság alapító levelében, utóbbi esetben pedig *Prod-egyház*-nak, tehát még mindig egyházas helynek nevezetik. *Léta*, már 1336-ban Szent-János evangélista tiszteletére épült egyházáról nevezetes. *Magy*. Papja 1332-ben János. *Vámos-Péres*. Ide valónak tartjuk „Paulus de Wamun“ papot 1332 tájban. *Szent-Mihály* (Zenthmihal), egyházáról 1319-ben, a Kállayak birtok osztozkodásánál veszünk első ízben tudomást. (*Anj. O. I. 527.*) *Ders*. *Ohat* táján 1341. egyházas hely.

A borsovai főesperességhez tartozó helyek.

A középkorban sok ideig nem a szabolcsi, hanem a borsovai főespereseknek voltak alávetve a következő egyházas helyek:

Pócs. Máriáról nevezett egyháza már a pápai tizedszedők számadásában említettik. Papjai: 1238-ban István, 1332-ben András. Urai a Báthoriak ősei a Guthkeled nemzetségből. *Gyulaháza*. Egyháza, úgy látszik, Szent-Erzsébet tiszteletére volt szentelve. Papjai 1332. János. *Karász*. Kisasszony tiszteletére szentelt egyházát a hagyomány Szent-László király korából valónak tudja. Papja 1310 körül Miklós. *Ajak*. „Szent-Miklós“ ajaki egyházának papja Benedek 1332—1337 tájban szerepel. 1359 táján Balázs, 1386 előtt Demjén. Két Ajak van. Kegyurai 1272., 1293., 1299., 1315., 1328. években szerepelnek. *Pátróha*, a középkorban: Ighazospatrub Szent-Márton egyházával (1324). A vele ellentétes Pátróha *Ór* előnévvel 1332—7. Papja 1332. János. 1344. után Magyar Pál halálával neje szál Pátróha birtoka s a pátronátus is. *Anares*. 1317. Pál várdai, Mihály, Péter gyulafalvi, László thasi papok társaságában Péter anaresi lelkész szerepel. 1332—1337 táján István volt az anaresi Szent-László egyházának papja. Az anaresi nemesek a Szabolcsban hatalmas Guthkeled nemzetség egyik ágazatát tették. *Kenéz*, ma: Cserepes-Kenéz. Papja: 1332. Miklós. A kenézi nemesek is valószínűleg a Guthkeled nemzetségből származtak. Ettől különbözik *Keleznő*, vagyis *Kenézlő*. Papja 1359. András. *Fényes-Litke*. Mária egyházával (1433). Papjai: 1317. Mihály, 1332—1337. András, 1359-ben András, 1386. Barta. 1433. Az egyház a bold. Szűz-Mária tiszteletére van szentelve, kegyurai a Kisvárdaiak. *Rozsál*. Szintén a Kisvárdaiak birtoka 1381-ből ismerjük temetés (kerített) kápolnáját. Lelkészi hely nem igen volt. *Gemzse*. Önálló lelkeszségének szintén nincsen semmi biztos nyoma. 1374-ből értesülünk, hogy kápolnája faalkotmány volt Szent-Bertalan tiszteletére. *Báka*. Egyháza után nevezetük *Boldogasszony-Bákájá*-nak is; tehát több Báka is volt. 1397-ben a bákai és ajaki plébánosokat az egri vicárius szentszéki ügyben bízza meg. *Dombrád*, 1332—1337-ben mint lelkészség be van írva a tizedjegyzékbe. A két utolsó árpádházi király alatt már a Kállayak birtoka volt. Papja 1359-ben Miklós. *Deveceser*, ma Demecser. „Szent-György“ egyházával (1333—1361.) Papjai: 1332. László, 1459. Gergely. 1333-ig a Karásziak birják, ezek után Magyar Pál, Nagy-Lajos korának kiváló férfja, a XV. században az olndi Czudarok, majd a Rozgonyiak és Kállayak. Egyháza 1361-ben egy halastóhoz jut. Visegrádon Vilmos volt egri prépost, pécsi püspök, királyi peesétör és kancelláriai titkár előtt Magyar Pál neje Margit, bizonyos devecesi Merse nevezetű halastavát a Szent-György tiszteletére épült devecesi egyháznak adományozza. *Keék*. Önálló lelkeszségét nem lehet vitatni. 1333-ban a Krisztus testéről nevezett faegyházáról veszünk tudomást. *Szent-Márton*, Tisza-Szent-Márton, 1332—1337. időben szerepel. Papja István és utána Miklós, 1345. *Benk*. Papja 1332. Péter. *Apáti*. Úgy látszik, a két Apáti közül a mai *Kopács*-Apáti volt önálló lelkeszség. Papja 1332. Dömjén. A helynek nevet adó Kapos a XIV. század közepén élt. Eredetileg a sárvári monostornak lehetett birtoka. A másik *Apáti* Henye mellett, Bogdántól északra keresendő. Hogy ez nem volt paróchia, kitűnik Miklós egri püspöknek leveléből (1340.), melyben a kállai esperessel tudatja, hogy István fia Andrásnak és Simou fia Imrének, királyi apródoknak megengedi, hogy *Váralján* és Apátin levő kápolnáikban istenitiszteletet tarthassanak stb. Hogy itt a kállai esperes az illetékes, ebből világos, hogy Apáti nem a borsovai, hanem a szabolcsi főesperesség területén feküdt. Különb a két terület közt bajos a határvonalat megvonni. *Henye*. „Szent-Miklós“ egyházának ha nem romjai, legalább utolsó nyomai Bogdánytól északra keresendők. 1343-ban még beszédes helynevekre akadunk közelében, mint Bánktelek, Apáti és Bánkegyház. 1332—1337. tájban papja Márton. *Bogdány*. A pápai tizedszedők számadáskönyvének egyik helyén eltorzúlva van adva e helység. *Bogáth*. Papjai: 1328. György, 1332 táján Pál. *Gyulaj*. Papja 1317-ben Péter, 1332. Miklós, a mikor a gyulaji „Szent-György“ egyházat találjuk említve. *Apagy*. Egyháza valószínűleg a Boldogasszony tiszteletének szentelt egyház volt. Papjai: 1324. Péter, 1332. Gergely, 1345 előtt Jakab. Patronusai az Apagyiak lehetnek. *Levelék*. Papja 1332—1337. Mátyás. Ős időktől fogva (1067.) szereplő hely. *Fejértő*. Itt Ó-Fejértőről van szó. 1332—1337 táján „Szent-Margit“ egyházának Dömötör volt a papja. *Petri*, Lövé-Petri. Papja 1332. János. *Beszterecz*. „Mindenszentekről“ nevezett egyházával. Papja 1332—1337 táján Miklós. Nagy idő óta a Kállayaké. *Ladány*. Ór-ladány. Papja 1332. János. *Lövő*. Több Lövé volt, mert van *Óltáros-Lövő* is (1413). *Ibrony*. Papja 1332. Miklós. *Téth*. Anya-vagyis derék-egyház nem igen lehetett, Kisasszony tiszteletére épült kápolnájának felszerelése 1347-ben: egy misekönyv, áldoztató keholy és papi ruhák. *Lórántháza*. Lórántházának egyháza, mi nagy régiségre vall, Szent-András apostol tiszteletére épült, 1332-től találjuk írott nyomait. *Puszab*. Megvan a tizedszedők jegyzékében. *Gyüre*. „Szent-Györgykor“ tartotta a bucsús egyházünnepet. Papja 1332—1337. Miklós. *Ramoesháza*. A tizedszedők számadása említi.

Tass. 1299. A „Kisasszony“ tiszteletére szentelt egyháza küdt. 1361. Ezen egyház kőalkotmány. 1317. Megyés papja (is) László. 1332. János. Kegyurai erősen váltakoznak. tárnoknagy és ghimesi castellanus is. *Berkesz*. A tizedben nincsen róla emlékezet. 1343. Az ottan való Szentnek keggyuraságát közös jognak hagyják az osztozkodó Tuzsér mellett. 1336. *Egyházas*-Bodon. 1343. Szent-Mihálynak keggyuraságát a Csicseriek közös jognak hagyják. *Székely*. 1324. Egyháza Szent-Mihályt vallja védőjének. Előfordul a pápai tizedszámadások könyvében is. Kegyura körülbelül 1324-ig a Huntpázuán nemzetségbeli Lőkös, annak utána a Kállay család. 1330 előtt Csépán fia Lőrincz a székelyi „Szent-Mihály“ egyháza kelyheit és könyveit lefoglalja. Papja 1343. körül János, 1345. táján Miklós. 1483. A Kállay-család patronatusságában köegyházak találhatók *Laskod*, *Vasmegyer* és *Tura* nevű birtokaikon, melyek részben lelkészségek is lehetnek. *Varsány*. 1332. Egyházilag a szatmári főesperességhez tartozott. Papja 1332. István. *Petneháza*. Papja 1332. Domonkos. *Kis-Várda*. Tudunkkal egyetlen olyan hely egész Szabolcsban, hol a szentély lámpája soha sem aludt ki. Ős szentélye még most is áll és midőn Szabolcs parochiájának száma kettőre szállt alá, a kettő egyike a kisvárdai volt. Emlékezetet meghaladó idő óta, miként ma is, Szent Péter apostol volt védőszentje egyházának, mely állítólag még Szent-László alatt a kunok ellen vívott bőkönvi győzedelmes esata hálájából épült. Irásbeli adatai azonban a XIV-ik századon túlra nem nyúlnak vissza. 1433-ban akkori keggyura által így találjuk az egyház czímét körülírva: ecclesia sanctorum Petri et Pauli. Plébánosai javarészben egyszersmind borsovai alesperesek voltak. Papjai: 1328. Pál, 1329. István, 1332—1337-ben is ő a plébános. 1358. „discretus vir Stephanus rector ecclesie de Varada et vice-archidiaconus“ békebíró Csicseri János és Várdai Miklós között, 1373. Lukács. 1380. Az egri püspöki helyettes Leve-i Lászlót, Gégén-i Mihály fia részére „juxta continenciam literarum relatori-arum domini Luce plebani et vice vicarii de Kysuarada“ bírságolja. 1424. János, 1424-Lukács. *Eszény*. Lelkészségének semmi nyoma. 1329. Eszényben Szent-László köegyháza.

A középkori Szabolcsnak többé-kevésbbé népes helyeit háromszázra szokás beesülni; egyházas helyeit ha felére teszszük, majdnem sikerült az egészszel beszámolnunk. És ezen egyházak két főesperes alatt állottak.

Szabolcs vármegye régenten terjedelmesebb volt, mint a mai, magához ölelvén a déli oldalon némely bihar-békési részeket és nyugaton a mai Hajdú-megye álladékát javarészében. A főesperesség is utána indult.

A mai Szabolcs egy része azonban más vármegyének volt kiegészítő része úgy politikailag, mint egyházilag. Az úgynevezett *kisvárdai* kerületről van szó, mely annak idejében Borsova vármegyéhez tartozott politikailag és a *borsovai főesperesség*hez egyházilag, az ős védekezési várrendszeren alapuló területbeosztásnál fogva.

Ezen Borsova vármegye nem mindenben azonos a mai *Bereg* megyével; de itt elég érintenünk, hogy Szabolcsnak egyik keleti szomszédja Borsova

az ajaki odalon fe- (sacerdos parochia- Birta Magyar Pál szedők számadásá- Miklós köegyházá- Csicseriek. *Bodony* bodonyi egyházá-

A KRUCSAY-FÉLE FARAGOTT OLTÁR A NYÍRBÁTORI MINORITA-TEMPLOMBAN.

Szabolcs kiterjedése a középkorban.

volt, a mely azonban kiterjedt Szabolcs egy részére is. Valami 32 lelkész-ségre s legalább még egyszer annyi egyházra lehet becsülni azon területet, mely Szabolcsból Borsova vármegyéhez s következetesen a borsovai főesperességhez tartozott. A borsovai főesperességről itt nem szólunk ; a szabolcsi főesperességet azonban ismertetnünk kell.

Szabolcsi
főesperesség.

A mondottaknál fogva a mai kisvárdai kerület kikerekítésével kell magunk elé állítani a vármegyét, hogy a régi szabolcsi főesperesség képét nyerjük.

Hozzávéve még, hogy a régi vármegye még így is nagyobb volt a mainál, bátran állítható, hogy Szabolcs az egyházmegye legjövédelmesebb főesperességeinek egyike volt, mert valamennyi egyházközsége adózott neki. Ha a főesperes a *derékegyház* (anyaegyház) és *félegyház* (leányegyház) búcsúnapján személyesen megjelent, az „offertorium“ adományai őt illették és szedte a hívek egyéb önkéntes adományait is. A hivatalos egyházi látogatások után is jövedelmet húzott, kapván a derékegyházaktól fél-fertót (egy korona), a félegyházaktól három nehezéket (fél korona), a plébánostól pedig kijárt neki a javadalom minősége szerint a szabályszerű látogatási illeték. Részes volt főesperessége területének tizedeiben is. Egyszermind kanonok lévén, mindez inkább csak mellékjövedelme volt.

Országszerte ajánlatossá tette a főesperességeket a jövedelmen kívül a velejáró nagy rang, hatáskör. Területükön kis püspökök voltak. Nem esoda, ha előkelő családok tagjai keresték ezen állást s nemcsak az alapos tudományosság mesterei, hanem a nagyravágyás bajnokai is egyaránt törekedtek utána.

Főesperesek.

a) *Káptalanbeli szabolcsi főesperesek*: 1217 táján *Egyed*, Bánknak szabolcsi nádori gyűlésén jelen van. — *Orbán*, 1249-ben mutatkozik, 1279-ig találkoznak vele. — *Márton*, 1280—1285 közt volt a főesperesség főpapja és látogatója. — *Gergety* az 1287—1291. évek főesperesének mutatkozik. — *Bereczk mester*, 1291-től egész 1308-ig látogatója a nagy kiterjedésű főesperességnek. 1291-ben az egri káptalan képviselőjeként Gömör megyébe küldik ki beiktatás- és határjárásra. 1299 táján *Csenke* hovátartozása válván kérdésessé, András egri püspök őt bízta meg a nyomozással. — *Péter*, 1310—1321. — *Dávid*, 1323—1349. Tevékeny férfiú volt s a káptalan gyakran látta el megbízatással. — *Miklós*. Főesperességének 1352-ből és 1359-ből van némi nyoma a káptalanban való jelenléte után. — *Monostori István fia, Péter mester*, 1364 előttől 1374-ig volt főesperes. 1364-ben Erzsébet anyakirályné követe a pápához. Több ízben volt a pápai tizedszedéssel megbízva. 1372-ben mint e részben pápai követ lett a királynak bemutatva és ajánlva, valamint az esztergomi érseknek és királynénak is nem egy ízben. 1376 táján az újvári főesperességre kért magának üresedés esetére pápai bullát. Ezenkívül franciaországi lelkészsége is volt a narbonnei egyházmegyében s Magyar- és Lengyelországban tizedszedő. — *János* főesperest 1379-ben említik. — *Lőrincz* főesperességéről 1382—1387-ből van szó. — *Benedek fia, János*, 1393—1396. — *Magyi Tamás fia, György*, 1396. — *Mihály fia, Pál*, 1398—1400. — *Ferenz*, 1404—1407. — *János*, 1415-ben püspök-helyettes. — *Pál*, Rozgonyi Simon házi káplánja. — *Bálint*, 1446. — *Pál*, 1452. — *Némai Ambrus*, 1456. — *Kétházi Pál*, 1492

b) *Káptalanbeli és nem káptalani főesperesek*: 1503 táján *János*. — 1550 előtt *Gregoriánéz Pál* zágrábi püspök, majd egyszermind győri is. — 1550-től *Veranesies Antal* a hírneves író és diplomata, később győri, majd egri püspök, végül esztergomi érsek — 1573. *Paczona Máté*, püspöki helytartó, olvasó kanonok. — 1588.—1598. *Paulinovies György*. — 1626. Gerzsei *Pethő Ferencz*, jászai prépost. — 1636 előtt *Horváth György*, hevesi főesperes — 1641 táján *Varró István*. — 1649. *Boros János*, székesegyházi főesperes. — 1653. *Taehe János*, nagyprépost, ez. püspök. — 1654. *Bariezius Dávid*, patai főesperes. — 1657 *Angyal Imre*, örkanonok. — 1660. *Szóllósy Jakab*, ungi főesperes. — 1661 *Bágyoni Benedek*, olvasó kanonok, tapolezai apát. — 1662. *Fodor György*, kisprépost. — 1670. *Tarnóczy János*, kisprépost. — 1673. *Szalay Jakab*, korábban patai főesperes. — 1679. *Bán János*. — 1695. *Csete József*.

c) *Plébános főesperesek*: 1741 előtt *Püspöki András*, kanonok. — 1741-től *Molnár András* ez. kanonok, tokaji plébános, 1743-ban kácsi apát. — *Kállay György*, 1797-ben egri kanonok. — 1800 *Nagydaróczi Kovács Flórián*, a szatmári káptalan első nagyprépostja, majd püspök ugyanott. — 1806. *Kovács Ferencz*. — 1818. *Frimm János*, 1821-ben egri kanonok. — 1822-ben *Zbiskó Imre*, 1847-ben egri kanonok. — 1847. Szakállasfalvi *Lengyel Miklós* nagykállói plébános, 1851-ben egri kanonok, nagyprépost és ez. püspök. — 1851. *Perger János*, nyíregyházi plébános, 1859-ben egri kanonok, kassai püspök. — 1859. *Györgyenyi Ignác*, kisvárdai plébános, 1875-ben egri kanonok, pankotai főesperes. — 1875. *Eperjesy Ferencz*, polgári plébános, 1888-ban egri kanonok. — 1888. *Zágoni Debreczeni János*, karczagi plébános, 1890-ben egri kanonok. — 1890. *Ferenczy Bertalan*, nagykállói plébános, Szt-Miklósról nevezett szepes-landeki ez. prépost.

A mostani Szabolcsnak több mint száz pusztája van, melyek közül egyik-másik annak előtte város volt.

Nem esoda, ha a mai Szabolcs népe, vallása tekintetében is sokban elüt a régítől, mert monografiánk meggyőzhet mindenkit arról, hogy Szabolcs egyike a legtöbbet szenvedett megyéknek.

Már a huszíták kora üszkös nyomokat hagyott maga után Szabolcsban is. A nápolyi László érdekében, illetőleg Zsigmond király ellen keletkezett, de sikertelen

mozgalom dúlt és pusztított a Nyíren is.

Könnyű észrevennünk, hogy a XV. században kezd a *toronytalan* egyházak száma szaporodni.

A mohácsi vész után megkezdődött fejletlenség, a gyakori tatár és török betörések, hajdú garázdálkodás, a kuruczok és labancz zsoldosok kölcsönös harácsolása, a

török hódoltság (1594), az erkölcsök általános elvadulása egyaránt hozzájárult egyházas helyeink tömeges elpusztulásához. Amik pedig egyházainkból fönmaradtak, azokba az új hit hívei tarták bevonulásukat.

Szabolcsban a hitújításnak minden kedvezett. A huszita tanokat üldöző barátinquisitorok zaklatása, a főesperesek

túlkapásai, a nagy egyházi büntetéseknek (interdictum, excommunicatio) sűrű alkalmazása, a protestantismus számára nem kis mértékben készítették elő a talajt. A merész újítás varázsa divattá tette az új tant.

Az akkori sajtáságos politikai helyzet, és hogy Szabolcs a Báthoryak révén erős érintkezésbe jutott Erdélylyel és a vármegyei nemesség politikailag Erdélyhez szított, maga után vonta Szabolcs vallási amalgamizációját is.

Szabolcs urai közül a Báthoriak, Várdaiak és a velök rokon Nyáriak maradtak utolsó katolikusoknak, még egy ideig.

1605. táján a protestantizmus már bevégezte Szabolcsnak meghódítását és a róm. kath. vallás alig egy-két helyen tudta még rejtegetni a szentély ámpáját. E helyek egyike volt *Kis-Várda*, melyet a mondott évben Boesckay

Kath. egyházak pusztulása.

A TISZA-POLGÁRI RÓM. KATH. TEMPLOM BELSEJE.

Hitújítás.

István hajdúi fölvervén s *Csázlay* István plébánost elfogván, sok kínzás után a kisanaresi tóba fullasztották. (Egykorú följegyzés.) A másik, ahol még, legalább időnként, a katolicizmus nyomaival találkozunk, *Nagy-Kálló*. Itt a nemes Kállayak változásával a szentély lámpája talán már 1564. táján kialudt s az egyház az új hit pásztoraié lett, akik kezdetben gyóntatván, misefélét végezvén és a szentképeket meghagyván, a nagy egyházszakadást jó ideig nem tették feltünővé. Itt a katolicizmus, mint várbeli katona-lelkészség vonta meg magát, sajnos már csak az idegen zsoldosok és labanczok ótalma alatt, akik nem igen váltak becsületére. Később a Kállayak visszatértek az ősi hitre.

Meddő maradván Báthori Zsófiának, Rákóczy György özvegyének kezdeményezése, hogy a Báthori-birtokokon a katolicizmust visszaállítsa, reménytelen dolognak látszott, hogy a pápisták valaha az ősi funduson jogokhoz jussanak.

A székhelyére visszatért *Telekessy* István egri püspök egyházmegyéjét számba vevén, 1699-ben Szabolcsban csak két lelkészt talált: Kisvárdán Lőrinczy Györgyöt és Nagy-Kállóban Czéthényi István táborigazgató lelkészt. (A napkori anyakönyvek 1676-ban kezdődnek.) Sokat tett volna Szabolcs érdekében, ha a Rákóczy-mozgalom, melyben maga is résztvett, ebben meg nem akadályozza.

Felújított
plébániák.

Utóda, *Erdödy* Gábor gróf püspök, a főesperességet helyreállította. Alatta alakultak a polgári, tardosi, rakamazi, fényes-litkei lelkészségek és épült romjaiból a nyírbátori kolostor.

Barkóczy Ferencz gróf alatt az orosi, zalkodi parochiák.

Eszterházy Károly gróf utolsó egri püspök alatt az új-fehértói, nyíregyházi, leveleki, pócs-petri, thassi, nyír-adonyi, nyírbaktai, kopócs-apáti, új-vencesellői, ajaki, tiszalöki, berezeli lelkészségeknek vettették meg az alapja.

Fuchs Ferencz érsek néhány éves kormányása alatt a tisz-eszlári lelkészség.

Fischer István báró alatt az ibrányi, kálló-semjéni, demecseri, szentgyörgy-ábrányi, kótaji, geszterédi, kemecsei, mándoki, tiszadada és gemzei lelkészség. Ez az érsek igen nagy jóltevője ma is Szabolcsnak dús hagyatékában.

Pyrker László pátriárcha-érsek alatt támadt a kékesei parochia.

Bartakovics Béla érsek különös gondot fordított a szabolcsi főesperességre. Gáván és Lugoson plébániákat alapított, a geszterédi, nyírbaktai, kisvárdai, stb. iskolák javára még életében nagyobb adományokat tett. Szent-György-Ábrányban gróf Vay Dániel kegyúr áldozat-készségével templomot épített. Főpásztorasága alatt állítottatott vissza a karászi plébánia; Dessewffy Emil gróf pedig Szent-Mihályon létesített új plébániát.

Samassa József jelenlegi érsek alatt keletkezett az egri káptalan kegyúri bőkezűségével a pusztamargitai egyház és plébánia. Ő építtette a tisz-eszlári és gávai új egyházakat; az utóbbi maga 60 ezer koronába került Szokott bőkezűségével hozzájárult a nagyhalászi, berezeli és demecseri új istenházak emelése és fölszereléséhez. Új plébániai épületeket Thasson, Nyíregyházán állítottatott. A szegényebb ellátású lelkészek és tanítók segélyezésére évenként nagy összegeket áldoz. Iskolák százai nem kevésbé hirdették bőkezűségét. Fischer báró érseknek méltó utóda.

Mai kegyurak.

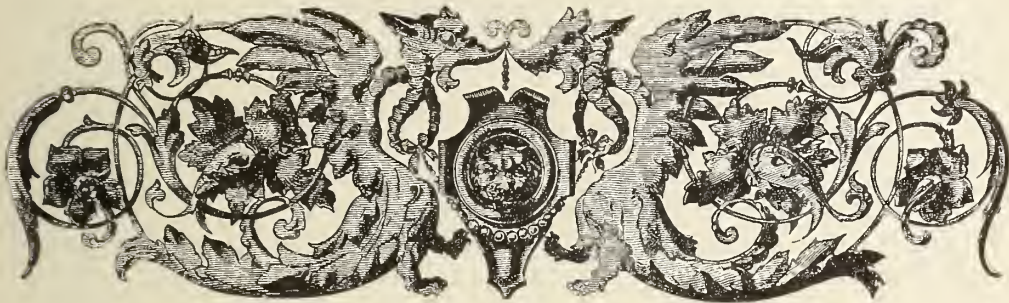
Más istápolói a róm. kath. vallásnak a megyében a *kegyurak*: az Ábrányi Lajos örökösei, az egri káptalan, Dessewffy Miklós gróf, Pongrácz Jenő gróf, Forgách László gróf, a Vallás-alap, az Ibrányi család, Ilosvay

Ágoston, a nagynevű Kállay-család, a Károlyi grófok, Károlyi Tibor gróf, Olasz Lajos utódai, Wahrman Renata Beretvás Endréné.

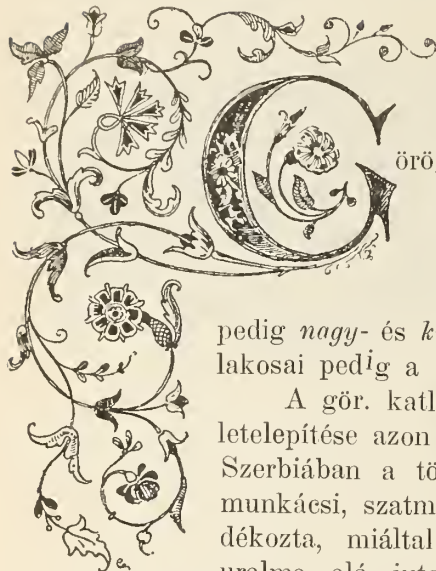
Meg kell még végül emlékeznünk, hogy a m. kir. Belügyministerium 1896. év folytában a nagykállói orsz. elmeügyintézetbe az „irgalom angyalait“ Pádmai szt. Vincze leányait hívta meg és alkalmazta, miáltal ez intézmény megismertetését, népszerűsítését eszközölte.

A főesperesség jelenleg öt alesperességre oszlik, ezek közül négy van a vármegye területén: a kisvárdai 10 plébániával, illetve 14,861 hívővel, a rakamazi 10 plébániával, illetve 17,824 hívővel, a nyíregyházi 7 plébániával, illetve 16,197 hívővel, a nagy-kállói 11 plébániával, illetve 18,912 hívővel.

Plébániák és
hívek száma.

A GÖR. KATH. EGYHÁZ SZABOLCS VARMEGYÉBEN.

Gör.
kath.
ráczok.

Brankovics
György

örög katolikusaink Szaboles vármegyében részint a régi korból fenmaradt okiratokban, részint a köznevezésben mint ráczok említettek, sőt egyes városok: Rác-Uj-Fejértónak, Rác-Dorognak, Rác-Nánásnak neveztetnek, Nagy-Kállóban pedig nagy- és kis-rác-utezák jelenleg is fennállnak. gör. kath. lakosai pedig a legrégebbi iratokban *ráczoknak* neveztetnek.

A gör. kath. ráczoknak Szaboles- és Hajdumegyékbe való letelepítése azon korra esik, midőn Zsigmond király seregével Szerbiában a törököt legyőzván, Brankovics Györgynek a munkácsi, szatmári, böszörményi, debreczeni uradalmakat ajándékozta, miáltal a gör. kath. ruthén nép Brankovics György uralma alá jutott. Brankovics György, a nyert uradalmakba számos rácz családot telepített le, kik Hajdu és Szaboles vármegyékben állandó lakosok lettek, csak régi nevöket tartván meg, nyelvben és lélekben egészen megmagyarosodtak, mire tagadhatatlanul nagy befolyással voltak a Bocskay által ide elhelyezett hajduk, kik között sok ev. ref. vallású lévén, a rácz görögök nyelvüket és szokásaikat teljesen elvesztették. Egyházi szertartásukat megtartották ugyan, de mivel az alvidéki görög szertartásuaktól igen távol estek, a munkácsi püspökséghez csatlakoztak, s midőn ez Rómával egyesült, vele a *szaboles-* és *hajdumegyei*, már megmagyarosodott görög katolikusok is felvették az uniót. A Brankovics György által Szaboles- és Hajdumegyékben meghonosított ráczoknak száma azonban nem lehetett igen nagy, mert úgy a jelenlegi családnevek, mint a legrégebbi anyakönyvek is azt igazolják, hogy a rácz előnévvel bíró városok lakosai régi idők óta magyarok voltak, a görög katolikus hívők között alig találkozik rácz vagy görög nevű egyén, hanem annál több az ősi tősgyökeres magyar nevekre emlékeztető vezetéknev, s a magyar nyelven kívül, melyet minden tájszólási vegyítés nélkül legtisztábban beszélnek, más nyelvet nem is tudnak.

Mivel pedig a szabolesmegyei görög-katolikus egyházak állapota szoros kapcsolatban volt a munkácsi püspökök történetével, — kiknek joghatósága alatt voltak és vannak — az események világosabb feltüntetése czéljából föl kell említenünk a munkácsi megyei püspökök történetéből azon

mozzanatok, melyek vármegyénk görög-katholikus egyházait közelebről érintették.

A gör. kath. egyházak előrehaladását és fejlődését nemesak azon körülmény, hogy a római anya-szentegyházzal egyesítve nem voltak, akadályozta jelentékenyen, de teljes elnyomatással sújtattak a földesurak részéről is, kik hatalmukat úgy a papsággal, mint a hívekkel, a legérzékenyebb és legmegalázóbb módon éreztették. A soknemű zaklatásokon, az egyházi javak lefoglalásán és mindenféle súlyos parasztmunkára való kötelezésen kívül még az egyházi ügyekbe, többek közt a házasságok felbontásába is önkényüleg beavatkoztak. De még a püspökökkel szemben is a legnagyobb hatalmaskodásokat követték el, erőszakos módon akadályozván őket az egyházak kormányzásában és személyes meglátogatásában, úgyannyira, hogy csak az ismételten kiadott királyi és fejedelmi rendeletek voltak képesek ez erőszakoskodásokat legalább részben enyhíteni s a püspököknek biztosítani azt a jogot, hogy egyházmegyéjüket beutazhassák. Így a többi között Bethlen Gábor egy 1623-ban kelt okiratában Szabolcs vármegye rendéinek is meghagyta, hogy *Petronius* munkácsi püspököt javadalmában háborítatlanul meghagyják és őt a vármegye területén való szabad utazásában ne akadályozzák. *Gregorovics János* püspöknek pedig 1630-ban, II. Ferdinánd meghagyásából, gróf Alaghy Menyhért országbíró adott szabadságlevelet, hogy Szabolcs vármegyében levő egyházait meglátogathassa. Önként érthető, hogy ilyen nehéz viszonyok és akadályok közepett e korban a görög szertartású egyházak minden erejét és igyekezetét csak a létért való küzdelem emésztette fel.

A fejlődés
akadályai.

A görög szertartású papság magára lévén hagyatva, az egyházi ténykedések terén is szabálytalanságok merültek fel. Erre enged következtetni Szabolcs vármegye rendéinek 1636-ban Petneházán a reform. egyház érdekében hozott következő határozata: „Mivel az orosz *bátykók* néminemű embereket kiket a miniszterek meg nem esketnének valamely bűnök miatt, ő hozzájuk mennek s megesketik, azért afféle *bátykók*-ra kimehessen a vice-ispán és kergethesse és díjjon váltódhassék ki a vice-ispántól. Hanem csak maga vallású embereket eskessen meg. A vice-ispán pedig a cirikálást az urak jószágán kezdje.“

Belátták tehát úgy a munkácsi püspökök, mint a papság, hogy az egyházi rendezettség óhajtandó fokára csak az unio felvétele által emelkedhetnek, minélfogva a XVII. század negyvenes éveiben erős mozgalom támadt a görög szertartású papság között a róm. kath. egyházzal való egyesülés tárgyában. E törekvését a gör. szert. klerusnak nagy buzgalommal ápolta úgy Jakusich György egri püspök, valamint Lippay esztergomi érsek, s így az egyesülés eszméje csakhamar testet öltött, mert Taraszovics László munkácsi püspök 1640-ben Lippay esztergomi érsek előtt kijelentette, hogy egyházmegyéje papjaival és híveivel együtt megköti a róm. kath. egyházzal való szent egyesülést.

Mozgalom az
unio felvétele
érdekében.

De fájdalom ezt az üdvös törekvést, a megvalósulás küszöbén, egy közbejött szomorú esemény zavarta meg. Taraszovics László, ki 1634—1648-ig viselte a püspöki méltóságot, mint nagy tudományu és ritka elmeállal bíró kitűnő férfiú, Rákóczy György fejedelem kegyenczévé lett, s mint korának egyik széles látókörrel bíró vezéregyénisége a fejedelem által, Báling János munkácsi várkapitány különös figyelmébe ajánlatván, ennek is kedves embere lett. Főpásztori hivatalának betöltéséhez nagy lelkesedéssel és buzgalommal hozzáfogván, miután Rákóczy György által 1634-ben megerősítte-

Taraszovics
László püspök.

tett, 1635-ben a szabolcsmegyei *Királytelken* egyházmegyei zsinatot tartott, melyben Marinics Jánost a tiszántúli kerület főesperesévé nevezte ki. A minden tekintetben kitűnő egyházfő Taraszovics Lászlónak, Báling János várkapitány nem tudta megbocsátani, hogy oly lelkes híve a róm. egyházzal való egyesülésnek s minden módon igyekezett őt az uniótól eltántorítani. Jól tudta ezt Taraszovics László püspök, mindazonáltal nem szakította meg az összeköttetést Báling Jánossal, hanem haladt a megkezdett irányban, s azon kor szokása szerint vitatkozott, nagy képzettségének hatalmas erejével, szóban és írásban folyton ostromolta az új vallást, minek következtében Báling János várkapitány haraggal és gyűlölettel telvén el iránta — mindenestre Rákóczy György hallgatag beleegyezésével — a munkácsi zárdából való kiutasítását határozta el. Tekintetbe véve pedig azon még mindig be nem hegedt sebet, melyet a nagy nemzeti pusztulás, a mohácsi vész, a kath. egyházon ejtett, majd a kath. egyháznak az új vallásfelekezet fellépése által nagy mérvben meggyengített helyzetét: Taraszovics László nem talált sehol kellő védelmet, s hogy a kegyetlen Báling János várkapitány bosszúját kikerülje, az uniónak ellentmondott. A legyőzhetetlen kényszerűségből tett ezen lépése által visszanyerte ugyan Taraszovics L. püspök a várkapitány kegyét, de életébe keserűség vegyült. Megbánva a római kath. egyháztól való elszakadását, nemcsak hogy Báling Jánosnak adott szavát visszavonta, hanem elutazni készült az egri püspökhöz, hogy kath. hitéről és a róm. kath. egyházzal való benső egyesüléséről nyílt vallomást tegyen. A püspök útítervéről Báling J. várkapitány értesülvén, 1640. decz. 13-án Joó Mihály vezetése alatt kiküldött zsoldosai által, a munkácsi zárda templomában, püspöki díszruhában szent misét végző Taraszovics Lászlót elfogatta s meglánczolva az utczákon keresztül vezetettvén, a vár börtönébe vettette. III. Ferdinánd 1641. február 22-én kelt rendeletével a püspök szabadon bocsátását elrendelte ugyan, de ezen császári leirat Báling Jánosnál süket fülekre talált. Taraszovics László püspök ily igazságtalan üldöztetése és megaláztatása közvetlenül a görög kath. papságot sértvén legérzékenyebben, mozgalom indult meg a szabolcsmegyei görög katolikus papság között, hogy a főpásztor, — kinek a római katolikus egyházzal való egyesüléseért ily megaláztatást kellett szenvednie — kiszabadítására pártfogókat szerezzenek. *Marinics János* szabolcsi főesperes, dorogi lelkész volt az első, ki nem kimélve semmi fáradságot és költséget, a káptalanok és mágnásoknál keresett közbenjárást, hogy püspökét szabaddá tehesse. A gör. kath. papság kegyelmi kérvényét siker követte, mert a császári kiküldött Eöry Zsigmond soproni alispán erélyes fellépésére Rákóczy György fejedelem inkább megijedve, mint önként hajolva, az 1640. decz. 13-tól 1642. április 5-ig börtönbe zárt és megkínzott főpásztort szabadon bocsátotta. Nem derült azonban boldogabb korszak Taraszovics L. püspökre, miután Báling J. várkapitány gondoskodott arról, hogy az üldözött főpásztor részére a keserűség pohara mindig esordultig legyen. Mert a püspök elleni zaklatásokkal Báling János fel nem hagyván, zsoldosai által a püspököt a munkácsi zárdából kihányatta és javait elfoglalta. A püspökségről lemondott Taraszovics Lászlónak III. Ferdinánd 1643-ban kelt s szalai Barkóczy László nagy-kállói várkapitányhoz intézett rendeletével a szepesi kir. kamarától kiszolgáltatandó évi 200 frt segélyösszeget rendelt, lakóhelyül pedig Nagy-Kállót jelölte ki részére, a hol 1645-ban sok megpróbáltatással sújtott életét befejezte.

Azonban Taraszovics püspöknek a katolicizmus eszméjéért kiállott szenvedése és méltatlan megaláztatása csak fokozta a görög szertartású pap-

ságban és hívekben az unio megkötése iránt táplált erős hajlamot, miért is a szabolcsmegyei születésű Rosztoszinszky Parthenius Péter és Korniczky Demeter szerzetes atyák, a görög papság és hívek megbízásából 1645-ben Egerbe mentek Jakusich György püspökhöz, hogy az unio megkötésének ügyét vegye kezébe és valósítsa meg.

1646-ik év április 24-én Ungvárt Jakusich György egri püspök elnöklése alatt tartott egyházmegyei gyűlésen a nagy számban megjelent görög szert. papok a katolikus hitvallást ünnepélyesen letévén, azon föltétel

Az unió létrejött.

A MÁRIA-PÓCSI GÖR. KATH. TEMPLOM ÉS RENDHÁZ.

alatt, hogy 1-ször saját görög szertartásukat teljes épségben megtarthatják, 2-szor püspökeiket maguk szabadon választhatják, 3-szor a római kath. papsággal egyenlő jogokat és kiváltságokat élvezendnek — a római kath. egyházzal végleg egyesültek.

Az unio megkötése idejében Szabolcs vármegyében — hozzáértve a mai Hajdumegyét is — illetőleg a nagy-kállói főesperesség területén, 60 gör. szertartásu egyházközség létezett.

Míg Szabolcs vármegye egyik történelmi nevezetességü helye, Nagy-Kálló Taraszovics László munkácsi püspöknek végnapjaiban nyugalmas lakóhelyet adott, vármegyénk egy másik községe, *Szakoly*, Rosztoszinszky Parthenius Péter püspökkel ajándékozta meg a munkácsi egyházmegyét. Azon körülmény, hogy Taraszovics László nyugalomba vonult püspök Szabolcsmegyében többször megfordult s így személyesen ismerte a kitünő lelki és természeti adományokkal megáldott Parthenius Pétert, mindenesetre nagy befolyással

Parthenius
Péter.

volt arra nézve, hogy Partheniust mint kíséretét magához vegye s majdan mint püspökutódját hagyja maga után, mint oly egyént, kinek képzettsége, akaratereje biztosítékot nyújtott arra nézve, hogy az unio még gyenge esírása a szívekben erős gyökeret verjen s annak fejlődését minden megtámadás ellen sikerrel megvédelmezze. Parthenius Péter — kit mint Szent-Bazil rendü szerzetest, 400 megyebeli pap püspökké választott — résztvett az 1648-ik év szeptember havában Nagy-Szombatban tartott nevezetes egyházi zsinaton, a hol a kath. főpapok és mágnások jelenlétében a gör. kath. papság és hívek hitéről nyílt vallomást tevén, az egyesült görög-katholikus egyház ügyét a római katolikus egyház pártfogásába ajánlotta. Parthenius Péter püspöknek ez a nyilatkozata és eljárása nemesak nagy örömmel és dícsérettel fogadtatott; de Lippay György esztergomi érsek az egyesült görög-katholikus hívek érdekében egy önálló püspökség felállítása és szervezése iránt a római szentszékhez részletes jelentést terjesztett fel.

De Camelis
József.

A római kath. egyházzal való egyesülés alakilag tehát meg volt kötve, de teljes megvalósulása csak négy évtized múlva, az 1690. év táján következett be, minek egyrészt az volt az oka, hogy az évszázadokon át ápolt schismaticus szellemből egyszerre kibontakozni nem lehetett, másrészt pedig a Rákóczyak, kik ellenségei voltak az uniónak, egyes vármegyékben még találtató, hittől szakadottak részére görög nem egyesült püspököket neveztek ki. Ily körülmények között Kolonics Leopold esztergomi bíboros-érsek 1689-ben Rómából De Camelis József gör. kath. szerzetest hívta meg a munkácsi püspöki székre, hogy ez, ismert erélyességével, az uniót teljes diadalra segítse. E választás azonban a görög kath. klerusban nagy elégedetlenséget okozott, nemesak azért, mert De Camelis püspökké történt kinevezésében az unióban kikötött szabad püspökválasztási jog megsértetett, de főképen azért, mert ez időtől kezdve a munkácsi püspökség önállóságát elvesztette, s egész 1771-ig a munkácsi püspökök csak mint apostoli vikáriusok, az egri püspökök főhatósága alatt, mint azoknak püspöki helyettesei működtek. De Camelis József valóban sikerrel terjeszté az uniót, s a megbomlott egyházi fegyelem ügyét is nagy tapintattal rendezte. Hivatalos egyházi látogatás czéljából gyakran megjelent Szabolcs vármegyében, hol egyházi gyűléseket is tartott, melyekről, mint minden hivatalos intézkedéséről, naplót vezetett. Elévülhetetlen érdeme, hogy 1692-ben Kolonics érsek segélyezése mellett, erkölnemesítő könyveket adatott ki a szabolcsmegyei görög-katholikus papság és hívek részére. Hogy De Camelis J. püspök nagy tudománya és erélye miatt egyházmegyéje összes hívei előtt is nagy tekintélyvel bírt, onnan is kitűnik, mert Fenesy György egri püspök őt kérte fel, hogy a Julián- és Gergely-féle naptár egyesítését nagy befolyásával eszközölné. Ezen felhívásra De Camelis J. 1691-ben írott levelében azt válaszolja: hogy „a naptáregyesítés mind vallási, mind politikai tekintetben igen kívánatos lenne ugyan, de a fennálló viszonyok között az most kivihetetlen; megígéri azonban, ha Isten élteti, törekedni fog arra, hogy az egyesült gör. kath. egyház is elfogadja a Gergely-féle naptárt és időszámítást.”

Vallási villongások.

Mivel pedig a szabolcsmegyei gör. kath. egyházak állapota a magyar népnek igen változó, sokszor szomorú helyzetével szoros kapcsolatban volt, úgy a nemzeti jogokért folytatott erős küzdelmek, valamint a vallási ügyek érdekében keletkezett harcok és villongások, különösen a vallási hitéletre nehezettek káros befolyással, kitűnik ez De Camelis J. püspöknek 1705. év okt. 17-én Bizánczy György nagy-kállói gör. kath. lelkészhez írott leveléből, melyben megbizsa a nevezett nagy-kállói lelkészt, hogy a szabolcsi és szatmár-

megyei gör. kath. egyházakat látogassa meg, tartson szigorú vizsgálatot, mert fájdalommal értesült arról, hogy a gör. kath. egyházakban a hitélet meggyengült, a templomokból a szent-képeket eltávolították, a görög szer-tartást megváltoztatták és másnnan ide menekült hittől-szakadt papokat fo-gadnak be és oly szokásokat vesznek alkalmazásba, melyek a szentatyák tanításával ellenkeznek.

A gör. kath. egyházaknak De Camelis J. püspök idejében szomoru helyzete volt, mert míg a nép a jobbágyság terhe alatt nyögött, addig lelki vezéreiket, papjaikat sem tekintették valódi papoknak, mert a jobbágyi szolgálatok teljesítésére kényszerítették. De Camelis J. püspök, mint olasz-orosz származású, más viszonyokhoz szokván, sehogy sem tudta egyház-megyéje népeinek és papjainak e lealázott állapotát tűrni; pártfogójához, Kolonics bíboros primáshoz fordult, hogy hathatós fellépése által a császár-nál eszközölné ki a gör. kath. papságnak a szolgálai állapotból való felszabadítását. A püspök kérelme eredményes volt, mert Leopold császár 1692. aug. 23-án kelt határozatával az egyházak, parochiák és isteni tiszte-letekre szánt telkeket a jobbágyi terhektől felszabadítja, egyben elren-delvén, hogy a népesség számarányához képest a községekben templomok, lelkészi lakok, iskolák, temetők részére szabad terület jelöltessék ki. Nyoma-tékosan említi fel a császári okirat, hogy a mennyiben e gör. kath. papok törvényes házaséletet folytatnak, gyermekeik is, mint szabad szülők gyer-mekei, a jobbágyi állapot- és szolgálatoktól felmentessenek.

A császári legmagasabb kegy csakis az egyesült gör. kath. egyházakra és papokra vonatkozott, minek következtében tömegesen jelentkeztek úgy a bihari, mint a szabolcsi gör. kel., még nem egyesült román papok De Ca-melis J. püspök előtt, s neki kánoni engedelmességet igérvén, kath. hitükről pedig nyílt vallomást tevén, a Nagy-Váradon felállított vikáriatuságban, a munkácsi püspökség alá állottak.

Ez időben Debreczenben is tekintélyes gör. kath. egyház létezett. Vár-megyénk két községében Nyír-Baktán és Petneházán, melyek most egy lelkészetet alkotnak, De Camelis J. püspök korában két önálló lelkész működött. Pócs-Petri, mely község most a kis-létai anya-egyházhoz van csatolva, még a XVIII-ik század első felében szintén önálló parochia volt, mert 1756-ban Blenárszky László tokaji lelkész a pócs-petri lelkészetet nyerte el, s az említett évben a mária-pócsi Szent-Bazil rendü szerzetnek adta tokaji házát és két szőlőjét; elhalt 1758-ban Pócs-Petriben. A szepes-megyei származású Olsay Mihály pedig 1722-ben mint mária-pócsi lelkész működött, de miután Olsavszki Mánuel által Mária-Pócson a Szent-Bazil rendü szerzetesek telepítették le, Nagy-Kállóba költözött és itt elhalván, Mária-Pócson temettetett el.

A szabolcsvármegyei gör. kath. egyházak között kétségkívül a leg-régibb a nagy-kállói anya-egyház. Ez állításunkat megerősíti azon hiteles adat, hogy az 1780-ik évben kiadott szabolcsmegyei gör. kath. egyházak összeírásában a nagy-kállói, mint ősi egyház említetik, templomát pedig a XVI-ik századból valónak mondják; de bizonyítja ezt Leopold császárnak 1670. április 30-án kiadott adomány- és kiváltságlevele, melyben a nagy-kállói gör. kath. egyháznak, mint már a XVII. században tekintélyes hit-községnek, nemcsak italmérési jogot adományoz, hanem az oklevélben szabad vallási gyakorlat, személy- és vagyónbiztonság mellett legmagasabb császári pártfogást és védelmet is biztosított.

Jóllehet e császári rendelet Kassán 1670. június 4-én gróf Csáky Ferenc főispán, Nagy-Kállóban 1670. jun. 6-án Sennyey Ferenc várkapitány és szintén Nagy-Kállóban 1670. jul. 5-én Barkóczy Zsigmond, végül 1670. aug. 28-án a szepesi kincstári tanácskozmányban Nebest Mihály által kihirdtetett és annak szigorú megtartása megígértetett: mindazáltal a nagy-kállói gör. kath. hívek nem nyerték meg az óhajtott békét, mert a vallási

Lelkészek fel-szabadítása a jobbágyság alól.

A gör. kath. egyházak és lelkészségek.

Nagy-Kállói anyaegyház.

zaklatások és polgári jogaik megeseonkításának törvényes orvoslása végett ismét a trón számolyánál keresnek meghallgatást és védelmet. Ezen fel-folyamodásra 1689. febr. 5-én a fent érintett adomány- és kiváltságlevelet Leopold császár ismét megerősíti, azon határozott kijelentéssel, hogy a nagy-kállói görög-katholikus hívek, épen úgy, mint más vallásu polgárok, az év minden szakában jogosítva vannak az italméresi jog gyakorlatára, egyszersmind görög szertartásuk szabad követésében őket senki ne merés-szelje háborgatni és megzavarni. Már az a körülmény is, hogy mint fen-nebb említve volt, Taraszovics László püspök nyugalomba helyezése alkal-mával Nagy-Kállót választá lakóhelyéül, csak megerősíti azt az állításunkat, hogy itt már akkor egy jól szervezett gör kath. egyházközség létezett, a melyben a hivatalától megfosztott főpásztor, ki erős kath. elveiért és az unió diadaláért püspöki süvegét áldozta fel, a vallás vigaszában keresett és nyert enyhülést. A nagy-kállói gör. kath. templom szerelvényei között van egy műbecsértékkel bíró, díszes ezüst kézi kereszt az 1690-ik évből ezen felírással: KALLAI RAC ECCLESIA KERESZTI. ANNO 1690, egy ezüst tányérka a görög ritus szerinti kenyéradáshoz, 1664-ik évből és egy díszes áldozókehely-takaró ezen körirattal: „Ezen takaró a város pénzén vétetett, Isten szolgálja Fejér Péter által a kállói templomnak, 1677-ik évben. Atyának, és Fiunak és sz. Léleknek nevében.“ Végül egy ezüst doboz a betegek áldoztatásához ezen felírással: A NEMES OROSZ ECCLESIA TSINAL-TATTA 1788.

Nagy-kállói
gör. kath. lel-
keszek.

A rendelkezésre álló okiratokból a nagy-kállói gör. kath. lelkészek névsorát követ-kezőképpen állíthatjuk össze:

1. *Polesianszky* László, De Camelis J. püspök által nagy-kállói lelkészsé nevezetett ki 1693-ik évben. 2. *Gennadius Bizánczy* György, nagytudományu férfiú, ki 1701-ben Nagy-Kállóba nevezetett ki lelkészsé s itt a parochiális teendőkön kívül mint *Szabolcs-, Szatmár- és Bihar* megye főesperese és püspöki biztos működött, 1708. aug. 24-én kiadott irataiból pedig már az tűnik ki, hogy mint püspöki helyettes jogot gyakorolt a javadalmak és hivatali tisztégek adományozásában. Püspöki vicáriussá Bizánczy György, az egri püspök nek, Telekessy Istvánnak 1713. április 9-én kelt rendeletével nevezetett ki. A római pápa 1716. febr. 5-én kelt okmányában Bizánczy Györgyöt apostoli vicáriussá nevezte ki. Bizánczy György, mint munkácsmegyei püspök tette le a mária-pócsi kegyhelyi templom alap-kövét 1731. szept. 8-án. Meghalt 1733-ban. 3. *Petkovszky* János, tolsvai származásu, 1747-ben lett nagy-kállói lelkész, 1748. jun. 10-én szatmármegyei főesperessé nevezetett ki. Nagy-Kállóból Dorogra ment át — hol akkortájt ó-szláv és román nyelven végeztetett az isteni tisztelet — s itt meghalt 1754-ben. 4. *Szabados* György 1748—49. évben, meghalt 1754-ben Mária-Pócsban. 5. *Beöthy* Gergely 1788—1789. 6. *Izakovics* László 1790—1799. május 21-ig. 7. *Pankovics* Makárius szerzetes 1799—1800 április 20-ig, mint helyettes. 8. *Nagy* György 1800—1804. jun. 14-ig. 9. *Paúl* János 1804—1809. jun. 3-ig. 10. *Riskó* György, 1809—1818. jun. 25-ig. 11. *Orbán* János 1818—1821. decz. 23-ig. 12. *Misztiezei Zékány* Miklós 1822—1838. okt. 14-ig, mint esperes. 13. *Barna* András 1838—1840. április 25-ig, mint helyettes. 14. *Kar-czub* András 1840—1877. május 22. címzetes kanonok és esperes. 15. 1877-től e sorok írója: *Lengyel* Endre.

A n.-kállói anya-egyházhoz volt csatolva a napkori hitközség 1814-ig; ekkor önálló lelkészetté emeltetett.

Kis-kállói
főkegyház.

Jelenben a nagy-kállói gör. kath. lelkészethez tartozik a kis-kállói gör. kath. fiók-egyház. E helység, valamint Biri 1780-ban Kállay János által román nyelvü telepítvényesekkel népesítettett be, a lakosok azon-ban jelenleg már mind megmagyarosodtak s a román nyelvet teljesen el-felejtették. A kis-kállói gör. kath. fiók-egyház temploma az 1852-ik évben épült fel a hívek hozzájárulásával ugyan, de főképen a Kállay család nagy-lelkü adományából és tetemes áldozatkészségével. Kállay Bertalan, Rudolf, Károly és Lőrincz szép pénzüsszeget és a szükséges anyagot ajánlta fel az építendő kis-kállói gör. kath. templomra, Kállay Kristóf es. kir. kamarás és adminisztrátor pedig igen alkalmas helyen egy hold területü telket ajánlott fel az új templom helyéül, a melyen a fentírott évben felépült a jelenlegi szép templom. Őseinek nemes példáját a kis-kállói gör. kath. templom és iskola pártolása és segélyezése körül jelenben is követi a Kállay család egyik, Kis-Kállóban lakó utóda, özv. Kállay Ottóné.

A nagy-kállói gör. kath. anya-egyházban jelenleg a hívek száma	680
Kis-Kállóban	260
A tanyákon	200

Összesen 1140

a kik mind csakis a magyar nyelvet beszélik.

A MÁRIA-PÓCSI GÖR. KATH. TEMPLOM BELSEJE.

Vármegyénk keleti részén fekszik az 1819-ben mezővárossá emelt, s vásártartási joggal felruházott *Mária-Pócs*, híres búcsujáró hely, a Szent-Bazil rendü szerzet ősi zárdájával, a hová évenként a kath hívő nép ezrei zarándokolnak a kegyhelyi templomban elhelyezett csudatevő képhez

A Mária-Pócson jelenben létező Szüz-Anya képe, másolata az 1696. november 16-án könyező Mária-képnek, mely I. Leopold császár rendeletére Bécsbe vitetett és jelenleg a Szent-István-templomban őrzik.

Midőn a mária-pócsi templomban a jelenlegi kép 1715-ik évi julius

Bazilita rend

A mária-pócsi
kegykép.

21., 22. és 25. napjain „csodálatosan könyezett,” a munkácsi gör. kath. püspök, az egri római kath. püspök főhatósága alatt lévén, gróf Erdődy Antal egri püspök két kanonokját, Kis Jánost és Kis Antal Jánost, Bizánczy György nagy-kállói gör. kath. lelkész és püspöki helyettes kiküldése mellett, bizta meg, hogy a Mária-kép csodálatos könyezése tárgyában szigoru vizsgálatot tartsanak. A nemesak egyházi, de világi kath. és ev. reform vallásu egyénekből álló vegyes bizottság — számszerint 15 — meggyőződván arról, hogy ez ügyben semmi esalás vagy fondorlat fenn nem forog, s itt emberi elnét és erőt felülmúló csodálatos eseménynyel állnak szemben, ez értelemben tett jelentést az egri püspöknek, a ki 1715. szept. 19-én kelt leiratával rendeli Bizánczy György nagy-kállói gör. kath. lelkész és püspöki helyettesnek, hogy a Bold. Szűz-Anya csodálatosan könyező képét a pócsi templomban a kath. hívek köztiszteletére tegye ki. A kegyképhez zarándokló hívek nagy száma szükségessé tette a régi fatemplomocska helyett egy megfelelő díszes templom felépítését. A mária-pócsi kegyhelyi templom építési terve tulajdonképpen Hodemárszky Jozsef lelkében fogamzott meg, kit munkácsi püspökké I. József király 1707-ben nevezett ki, de mivel a templom és evvel kapcsolatban a szeretetház felépítése iránt beadott kérvénye — az egri püspök kedvezőtlen ajánlata miatt — sikertelen maradt: a kegyhelyi templom építésének dicsősége Bizánczy György munkácsi püspökre szállott, ki 1731-ik évi szept. 8-án a jelenlegi díszes templom alapkövét nagy ünnepélyességgel letette. Bizánczy György püspök 1733. évben bekövetkezett halála után a templom építését Olsavszky Simeon és Blavovszky Gergely folytatták és 1756. évben Olsavszky Manuel püspök teljesen befejezte, ki, daczára a több oldalról felmerült ellenkezeseknek, 1749. évi szeptember hó 8-án felszentelte. A mária pócsi templomban szentelte fel Olsavszky Manuel körösi püspökké Bozsitskovics Lászlót 1759-ben. Végre 1767. évi november 5-én Olsavszky M. püspök elhalván, minden külső pompa nélkül nevezett év nov. 9-én, a mária-pócsi templom alatt levő s általa előre elkészített sírboltban örök nyugalomra helyeztetett.

A mária-pócsi
templom
építése.

A mária-pócsi templom építésének kezdetéről és befejezéséről a következő felirat tanuskodik:

ANTISTES PRIMVS BIZANTIVS IVIT HONORI
VIRGINEO TALEM AEDIFICARE LARES.
EXVRGUNT OLSAVSZKI SVB MANVELE FINES
GLORIA LAVSQVE DEO, VITA PERENNIS EI.

E feliratból kiolvasható az építés megkezdésének ideje: 1731. és a befejezés éve: 1756.

A kegyhelyi templom díszes képállványának (ikonosztazion) készítése 1785-ben kezdetett meg és 1788-ban fejeztetett be. Az izléses arányosságával kellemes hatást ébresztő, 50 m. magas, hatalmas két torony 1856-ik évben Harmadi Manasses zárdafőnök által bádoglemezzel fedetett be, mely építési munkát Mikita Máté akkori házfőnök, később a Szent-Bazil rend tartományi főnöke nagy buzgalommal folytatván, 1862. évben a templom hajóját a 3 kisebb toronnyal együtt bádog alá vétette. A m.-pócsi kegyhelyi templom ékessége és fényének emelésére törekvő nemes buzgalom örökségképen szállott át az ősoktól a zárda jelenlegi vezető egyéneire s összes tagjaira, mert a templomnak 1896-ban történt belső kifestése, külső kijavítása és rendezése, a képállványnak új képekkel való kiegészítése és gazdag beara-nyozása körülbelül 10 ezer forintba került, míg az 1898-ik évben, úgy a két főtoronynak, mint az egész templomtetőzetnek és melléktornyainak ezin-kezett pléhlemezzel való befedése ismét 7—8 ezer forint kiadást igényelt. A kegyhelyi templomot 1896. évi július 26-án fényes egyházi segédlettel szentelte fel Fireczák Gyula püspök, 42, ez ünnepélyre Szabolcs-, Szatmár-, Hajdú-, Zemplénmegyéből összegyűlt munkácsmegeyi lelkész és több ezer hívő jelenlétében. Ez volt az első ünnepélyes alkalom, midőn a munkácsi egyházmegyét kormányzó Fireczák Gyula püspök Szabolcs vármegyében, mint főpászor, hivatalosan megjelent.

A mária-pócsi templomban több püspök nyert felszentelést, így 1752. év november 5-én Olsavszky Manuel püspök Palkovics Gábort svidniczi.

1754. szept. 1-én pedig Áron Pétert fogarasi román püspökké szentelte fel. 1768. május 1-én ugyancsak itt szentelietett fel munkácsi püspökké Bradács János.

Mint hogy a m.-pócsi kegyhelyre még az új templom elkészülte előtt is, a hívők nagy száma zarándokolt, ezek lelki szükségleteinek ellátása és a templom gondozása czéljából Olsavszky M. püspök 1749-ben öt basilita szerzetest rendelt a mária-pócsi lelkész mellé s egyszersmind megkezdé a ma is fennálló szerzetház építését, melynek alapkövét gróf Károlyi Ferencz szatmári főispán nevében, teljhatalmu jószágkormányzója, Rácz Demeter gör. kath. hívó tette le nagy ünnepséggel 1749. május 18-án s e szent czélra 14 ezer forintot áldozván, azt be is fejezte. A klastromépítés két éven át háborítatlanul folyt és egy része már fel is épült, mikor gróf Barkóczy Ferencz egri püspök nehézségeket támasztott és a királyi udvarnál az építkezés beszüntetését kérte. Ennek következtében a helytartó-tanács vizsgálatot rendelt el arra nézve, kinek a telkén és költségén folyik az építkezés, miből fogják fentartani a szerzeteseket, s hogy egyáltalán van-e szükség arra, hogy itt szerzetház alapíttassék. A vizsgálat 1751. márczius 1-én tartatott meg, melynek vezetésével az egri püspök Csák István tokaji és Veszprémi László nagy-kállói lelkészeket bízta meg, a kik az egri püspök jelentésével egyértelműleg, a vizsgálati jegyzőkönyv szerint, oda nyilatkoztak, hogy a szerzetház, bár a gör. kath. parochia telkén s Olsavszky püspök költségén épül, fentartására semmiféle alappal nem bír s így a basilita szerzetesek csak könyöradományból fedezhetnék fentartási költségüket, ez pedig semmi szín alatt nem engedhető meg, mert a közel Nyír-Bátorban lakó minoriták, továbbá a ferenczrendiek és trinitáriusok is eléggé igénybe veszik a nép áldozatkészségét; végre pedig, miután Mária-Pócon egy világi pap is elvégezheti az egyházi teendőket, szerzetesekre egyáltalán nincs szükség. A helytartó-tanács azonban nem fogadta el az egri püspök ajánlatát, hanem Olsavszky Manuel püspök megújított kérelmére — melyben kifejtette a szerzetház szükségességét, s egyszersmind hogy az építkezés gróf Károlyi Ferencz pártfogásával és hathatós segítségével történik — megengedte az épület befejezését s a szerzetes atyák alkalmazását. E kedvező elintézés után a szerzetház gyorsan közeledett a befejezéshez s már az 1753-ik évben az öt első basilita szerzetes bele is költözött. Ez idő óta Mária-Pócon állandóan a Szent-Bazil rendü szerzetes atyák laknak, kik vallásos és hazafias szellemben teljesítik hivatásukat.

A szerzetház építése.

Az említett alapító, Rácz Demeter buzgalmának köszönhető az, hogy gróf Károlyi Ferencz a mária-pócsi kegyhelyi templom és szerzetház fentartására szép ingatlan vagyont ajándékozott, mely földbirtok az 1844-ik évben történt határrendezés alkalmával a mária-pócsi határban 1083 hold területben, egy tagban kiadatott, hozzá a regále fele jövedelmével.

Az áldott emlékü gróf Károlyi Ferencz azon nemes szándéka, hogy a mária-pócsi Szent-Bazil rendü szerzetes atyák az egyházi dolgokon kívül a népnevelés s általában a tanügy fejlesztésére is kiváló gondot fordítsanak, a nemes gróf óhajához képest híven teljesítették, mert a szerzetes atyák főtörekvése, a templom után, a népnevelésre irányul. Ezt fényesen igazolja azon körülmény, hogy az 1890. évben, a jelenkori kivánalmaknak minden tekintetben megfelelő, három tanteremmel, iskolai könyvtárhelyiséggel ellátott s minden taneszközzel szakszerűen felszerelt díszes iskola-épület állított fel. Ezen iskolában az ifju nemzedék vallásos és hazafias irányban nyer nevelést. A bazilitáknak a népnevelés terén szerzett tagadhatatlanul nagy érdemei már a XVIII. században feltűnnek, mert gróf Károlyi Antal a nagyváradi tankerületi főigazgató ajánlatára 1780. év táján a *nemzeti* iskola Mária-Pócon állított fel, mely iskolával kapcsolatban kántortanító-képző-intézet is volt a Szent-Bazil rendü szerzetes atyák vezetése alatt 1868-ig.

Iskolaépítés.

1780-iki nemzeti iskola.

A szép fejlődésnek indult szabolcsmegyei gör. kath. egyházak és hívek állapotára kedvezőtlen hatást gyakorolt Papp Sofronius nevü, karloviczi gör. nem egyesült papnak 1761-ben kifejtett azon kísérletezése, hogy a szatmár- és szabolcsmegyei gör. kath. híveket az uniótól eltántorítsa. Igaz, hogy Olsavszky munkácsi püspök ezen mozgalmat — Szatmáron az unióról

Papp Sofronius.

Zavarok. tartott nagyszabású beszédével — még csírájában elfojtotta, azonban hasonló zavargások merültek fel pár évvel később Szabolcs megyében és a Hajdúság területén. Nevezetesen a reformátusok azzal bántották a gör. katolikusokat, hogy ezek püspöke nem önálló püspök, csak az egri püspöknek alárendelt helyettes, papjaik pedig szintén csak a latin papok káplánjai; mely surlódásoknak az lett a következménye, hogy néhány *nyíregyházi, dorogi és nánási* ember küldöttségileg schismatikus papokat kért a karloviczi metropolitától, de eredménytelenül, mert Olsavszky munkácsi püspök és Bacsinzky András dorogi lelkész-főesperes a legnagyobb eréllyel fogtak hozzá ez indokolatlan mozgalom elnyomásához s a helytartótanácshoz jelentést tevén, ennek támogatásával 1765. szept. 1. és 2. napján Nyíregyházán és Dorogon szigorú vizsgálatot tartottak, melynek befejezése után Mária Terézia királyné rendeletére a felbujtók és a mozgalom vezetői börtönbe kerültek, a karloviczi metropolita pedig értesítettet, hogy hittől szakadt papokat ide küldeni ne merészeljen.

A római kath. egyházzal kötött uniónak meggyengítésére vagy végképeni elhagyására irányuló törekvések, jóllehet sikertelenek maradtak, de a görög kath. egyházak sorsára káros befolyással lehettek, mert épen ezen korban Bradács János munkácsi püspök és Bacsinzky András szabolcsi főesperes dorogi lelkész, szívet-lelékkel fáradoztak azon, hogy a munkácsi püspökséget önállósítsák, mi hosszas utánjárással sikerült is, a mennyiben dicső emlékü Mária Terézia királyné ajánlatára XIV. Kelemen pápa 1771-ben a munkácsi püspökséget teljes, független önállóságra emelte.

Munkácsi püspökség önállósítása.

A munkácsi püspökség önállóságával úgy az egész egyházmegyére, valamint a szabolcs megyei gör. kath. egyházakra is boldogabb korszak derült. Nagy buzgalommal karolták fel a főpásztorok a gör. kath. egyházak s a népnevelés ügyét, hogy fokozott eréllyel pótolják ki a százas mulasztásokat.

Az 1821. évben a szabolcs megyei gör. kath. román nyelvű hitközségek a nagyváradai gör. kath. püspökséghez csatoltatván, a munkácsi püspökséghez még mindig tekintélyes számú (384) parochia tartozott s tekintve, hogy nyolcz politikai megye területén fekszenek, s adminisztrálásuk, egyházi ügyeiknek elintézése nagy fáradsággal járt: ezért a magyar ajku gör. kath. hívek lelki gondozására és vezetésére az 1873-ik évben felállított a hajdúdorogi püspöki külhelynökség, melynek joghatósága alá tartoznak — a hajdumegyeeiken kívül — a szabolcs megyei gör. kath. egyházak is.

Hajdu-dorogi püspöki külhelynökség.

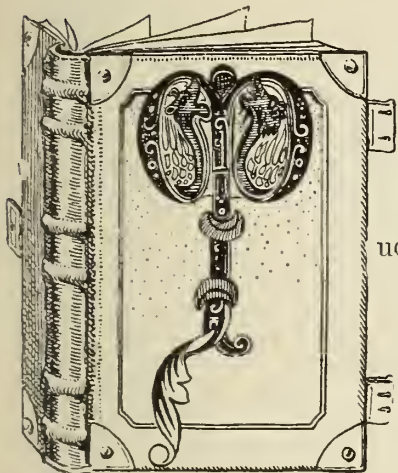
Vármegyénk gör. kath. híveinek vallás-erköcsi hitéletére mindenestre nagy befolyással volt, hogy püspökeink többször meglátogatták szabolcs vármegyey egyházaikat; így boldogemlékü nagynevű *Popovics Bazil* püspökünk 1851-ben Nagy-Kállót látogatta meg. 1871. szept. 20-án Hajdu-Dorogot *Pankovics István* püspök, 1879. szept. hónapban *Pásztélyi János* püspök tett kánoni látogatást több vármegyénkbeli hitközségben, — jelenleg a munkácsi püspöki megyét kormányzó *Firczak Gyula* püspök pedig már több ízben éreztette szeretetét szabolcs megyey egyházaival és híveivel, mert 1896. jul. 26. án szentelte fel a mária-pócsi templomot, 1897. június 17-én személyesen vezette a Szent-Bazil szerzetrendnek Mária-Pócon tartott választási nagygyűlését, 1897. okt. 10-én a nyíregyházi, 1898. május 8-án pedig a hajduböszörményi díszes új templomokat szentelte fel.

Gör. katolikusok száma.

A szabolcs megyey gör. kath. hívek száma: 43,207 lélek, egy főesperesi (Nyíregyházán) és öt alesperesi (karászi, nagy-kállói, nyír-béltéki, mária-pócsi és timári) kerületben, 34 anya-egyház, ugyanannyi helybeli lelkészszel, 8 fiók-egyház templommal, 55 kántor-tanító és 3933 tanköteles gyermekkel. A tannyelv általában mindenütt magyar.

Források: „*Adalékok Zemplén vármegyey történetéhez*“. Décsi Antal „A magyar oroszok“. Mézáros K. „Magyar-oroszok története“. Balugyánszky A. „Hist. eccl. II. tom.“ Támár Inre „A nagy-kállói plébánia története“. „A kereszténység első nyomai Magyarországon“, Lueskay M. „Hist. Carpathi-Ruthen.“ Lukács Ödön: „Nyíregyháza története“, „Felvidéki Sion 1891“. „Századok 1884“, Duliskovics: „Történeti vázlatok“ Ungvár 1878.

AZ EV. REFORMÁTUS EGYHÁZ SZABOLCS VÁRMEGYÉBEN.

udjuk, hogy Szabolcs vármegye tőszomszédságában Debreczen, Sárospatak, Ujhely, Beregszász stb. korán befogadták az újított vallást. Tudjuk azt is, hogy *Kopácsi István*, Kálmánesehi *Sánta Márton* és Dévai *Bíró Mátyás* átutazóban megfordultak Szabolcs vármegyében is, és hogy Szabolcs vármegye akkori főuri családjai közül

többen: a Báthoryak, Homonnai-Drugethek, Nyáryak, sőt a hagyomány szerint a Kállayak is, a középnemesi családok pedig általánosságban a reformácziónak a pártjára keltek, annyira, hogy a XVI. század közepe táján alig maradt e vármegyében két-három róm. kath. paróchia.

Itt voltak azután a közelben a reformáczió szellemében működő sárospataki és debreczeni iskolák is, melyek szintén hatalmas terjesztői voltak Szabolcsban a reformácziónak. A tudós *Sinai Miklós* s utána Szabolcs vármegye nagytudományu szülöttje, *Révész Imre* is állítják ugyan, hogy a felsőszabolcsi ref. egyházmegyének volt régebben olyan jegyzőkönyve, melyben 1547-ből a református egyházakra vonatkozó eredeti bejegyzések foglaltatnak; azonban ez a jegyzőkönyv ma már ismeretlen. De történelmi tény, hogy Püspök-Ladányban, mely azon időben Szabolcsmegyéhez tartozott, 1551. vagy 1552-ben közzsinat (generalis synodus) tartatott, minők a szomszédos vármegyékben Óváriban (1554.), Erdődön (1545.), Beregszászban (1552.), Tállyán (1554.) sűrűen tartattak.

Generalis
synodus.

Az 1552. évi XV. törvényczikk a lutheri vallás terjesztését megengedvén, az évenként egymásután tartott közzsinatokon az egyházak szervezése megejtetett. A szervezkedést kimondotta ugyan már a meggyesi (1545.) zsinat is; azonban csak a *Petrovics Péter* temesi főispán pártfogása alatt tartott két toronyi zsinat (1549. és 1550.) szervezte teljesen a szuperintendensi állást, püspökül választván — állítólag — Gönczi Mátét s az esperesi és szuperintendensi teendőik is már körülírtak s az egyházlátogatás teendőiről is intézkedtek.

Az is tény, hogy Szabolcsmegyének keleti része, t. i. Nyírbátor vidéke 1550—1553. körül az erdélyi szász lutheránus szuperintendenciához tartozott. Majd az erdélyi példát követve, az óvári zsinaton (1554.) kimondatott, hogy szuperintendenseket és espereseket kell választani. Így választott meg *Báthory* György óvári földesur udvari papja, *Tordai* Demeter püspöknek 1554-ben.

Tordai Demeter
püspök.

Az egyes gyülekezetek szervezkedését, valamint azt, hogy kik voltak ez időtájt névszerint az egyes gyülekezetek lelképásztorai, az azon idők eseményeit fedő sűrű homály miatt bajos volna elmondani, annál kevésbbé, mivel az irányt egyes pátronusok, a községek földesurai adták s az egyházi élet kormányzata még szinte két századon át a polgári községi élet körében maradt. A kállói egyháznak két papját kutatta ki ez időből bessenyei Széll Farkas, állítván, hogy 1559-ben *Pátróhi* Imre, 1560-ban pedig *Lábnymó* Benedek, előbb debreczeni, majd kassai papok voltak a kállói egyház prédikátorai.

Lelkészek a
XVI. század-
ban.

Az esperesek neveit szintén nem ismerjük Szabolcs vármegyében a XVI. század közepén.

Ref. egyházak
1821-ig.

Egy az egyházmegye levéltárában levő s az egyes gyülekezetekben a lelkészek és tanítók díjleveleit tartalmazó könyv — ex archivo anno 1597. — előszámlálja, hogy a XVI-dik század második felében s ettől kezdve 1821-ig, az egyházmegyét rendező generális konventig, a szabolcsi vagy nyíri (betuliai) traktust a következő egyházak alkották: Ajak, Anares (Báka filiája), Apagy, Apáti (Kopócs), Báka, Bátor, Bezdéd, Bakta, Bélték, Berezel, Berkesz, Beszterecz, Bogát, Berencs, Bogdány, Császári, Demecser, Dombrád, Nagy-Dobos, Dobos város (Mada filiája), Deőge (Várda filiája), Encses, Eperjeske (Szentmárton filiája), Fejértó (Ó), Gáva, Gégény, Gebe, Gemzse, Gyulaháza, Gyulaj, Gyüre, Győröcske (Bezdéd filiája), Nagy-Halász, Hodász, Jákó (Rohod filiája), Jármí, Jánd (Ugornya filiája), Ibrány, Ibrony, Ilk, Jánosi (Iklóddal), N.-Kálló, K.-Kálló (N.-Kálló filiája), Kálona (Komoró filiája), Kékese (Veresmart filiája), Kemece, Kenéz (Pálca filiája), Karász, Keresztút, Komoró, Kanyár, Keék, Ladány (Pálca filiája), Kis-Léta, Levelek, Litke, Laskod, Kéres (Laskod filiája), Lövvő, Mada, Mándok (filiái: Mogyorós, Benk), Megyer, Medgyes, Vásáros-Namény, Nyíregyháza, Napkor, Olesva-Apáti, Ór, Órmező, Oros, Pazony (Oros filiája), Pálca, Pályi, Panyola, Papos (Jármí filiája), Pap (filiája: Jéke), Paszab, Pócs-Petri, Pátróha, Petneháza, Pócs, Piriese, Pilis, Ramocsaháza, Rohod, Rozsáj (Veresmart filiája), Sándor, Zsurk, Szalka, Szamos-Szegh, Tisza-Szent-Márton, Székely, Szolnok, Sényő (Thura filiája), Tass, Thura, Thét, Ugornya (filiája Gergelyi), Kis-Várda, Kis-Warsány, Nagy-Warsány, Weresmart, Witka, Tuzsér, Wenceselló. (Egyházmegyei levéltár I. kötet, 30 l.)

Miután ezen egyházak manapság nem mindnyájan tartoznak a felső-szabolcsi ev. ref. egyházmegyéhez, az összefüggés s érthetőség érdekében itt jegyezzük meg, hogy a fentebbi egyházak közül, az 1821. évi konventi rendezés folytán a beregi egyházmegyéhez csatoltattak: Jánd, Vásáros-Namény, Ugornya, Gergelyi; a nagykárolyi egyházmegyéhez: N.-Dobos, Gebe, Hodász, Jármí, Jéke, Jánosi, Medgyes, Olesva-Apáti, Pályi, Panyola, Papos, Szalka, Szamos-Szeg, Vitka; másrészt a debreczeni egyházmegyétől, a megmaradt s felső-szabolcsi egyházmegyének nevezett reform. egyházakhoz csatoltattak: Balkány, Szakoly, Aba, Gelse, Mihálydi, Téglás, Ujfehértó, Szabolcs, Balsa mint anya-, Timár, Adony, Kis-Guth, Nagy-Guth leányegyházak. Így alakult ki a mai felső-szabolcsi ev. ref. egyházmegye. Szabolcs vármegyének többi községei, illetve ref. egyházai: Acsád, Buda-Ábrány, Martonfalva, Nagyfalu, Rakamaz, Szentmihály, Tisza-Dada, Tisza-Dob, Tisza-Eszlár, Tisza-Lök, Tisza-Polgár, valamint a XVI. században Szabolcsmegyéhez tartozott, de mai nap Hajdumegyében fekvő következő egyházközségei: Földes, Nádudvar, Püspök-Ladány, Szováth, Tisza-Csege jelenben az alsó-szabolcs-hajduvidéki egyházmegyéhez tartoznak.

Iskolák.

Visszatérve a XVI. századba, az alakulás időszakához, az iskolák keletkezéséről s az új egyházhoz való viszonyukról kellene még röviden szólnunk. De adataink azon korból igen hiányosak. Annyi bizonyos, hogy minden új hitet valló gyülekezetben a prédikátor mellett minden községben voltak tanítók s így iskolák is. A fentebb elősorolt szabolcsvármegyei új hitet valló egyházközségekben a lelkészek díjlevelei mellett mindenütt fel van sorolva a tanítók díjleveleinek tartalma, a hol pedig ez részletezve nincs, ott ezen kifejezésekkel van jelölve a lelkészéhez viszonyítva a tanító fizetése: „A schola mesteré felényi“, vagy: „A schola mester bére felényi“, általában „schola mester jövedelme“, „mester béri“, vagy „Rectoris proventus“. . . Mindezek minden egyházból történetileg igazolják, hogy az új hitet valló gyülekezetekben már a XVI. században, az alakulás korá-

ban, a lelkészek mellett „rectorok“, „schola mesterek“, s így iskolák voltak szeltére. Hogy már a XVI. században, a reform. egyház értelmében s a fentebb említett zsinatok végzései szerint voltak szervezve a szabolcs-megyei egyház-községek, az több mint valószínű; sőt bizonyosra vehető.

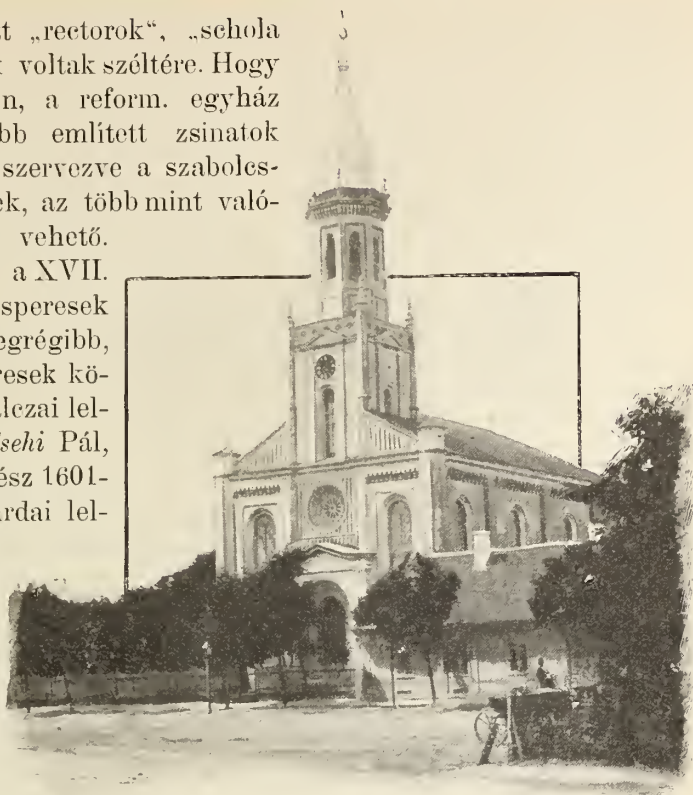
De a század végéről s a XVII. század elejétől már az esperesek neveit is jól ismerjük. Legrégibb, a kité ismerünk az esperesek közül: *Csengeri János*, pálczailelkész, 1596-ból, utána *Csehi Pál*, nygyanesak pálczailelkész 1601-ből, *Pataki Bálint* kis-várdai lelkész 1604-ből, *Váczai András* 1609. stb. stb., a mint alább látni fogjuk.

Igy folyt le a XVI. század, az alakulás s megerősödés korszaka a szabolcs-vármegyei egyházközségekre nézve. Kétségtelen, hogy a refor-

máció befogadását s elterjedését a fentebbiekben felhozott indokok mellett leginkább előmozdította a szabolcs-megyei nagyszámú középnemességnek a reformáció mellett való sorakozása és nyílt állásfoglalása.

A XVI. század vége felé azonban, Rudolf uralkodása alatt s még inkább a XVII-dik században, megjött a visszahatás, megkezdődött a reakció. Ez azután kiterjedt az egész országra, így Szabolcs-megyére is. Ez a visszahatás pedig nyilvánult a prot. papok elűzetése s a prot. templomok elvételében. A vallás szabad gyakorlatának meggátlása miatt mindenütt kitért az elégtelenség. Az elégtelenség *Bocskay* Istvánt választották vezérökké, ki saját várából, Kerekiből megindulván, Szabolcs-megyén át vonult Kassára s e közben 1604. okt. 29-én Kállót elfoglalta.

Bocskay István fellépése s nyert csatái következtében a bécsi béke 1606. június 23-án aláíratván, a vallási ügyek egy időre ez által rendezettek. Ámde benne volt már a reakció, a visszahatás lelke az emberekben s a jezsuiták *Pázmány* Péterben hatalmas támaszt nyervén, a visszahatás folyt egész erővel az egész vonalon, országszerte, Szabolcsban is. Midőn azután, főleg II. Ferdinánd alatt a protestantizmus teljes kiirtása tűzetett ki célul s a papok elűzettek, a templomok elvételtek, *Bethlen* Gábor sok harc, hosszas alkudozás után ismét megkötötte a békét, mely azonban szintén nem lett állandóvá. De a nemzeti jogok s a vallásszabadságnak abban az időben hatalmas támaszai, védői támadtak az erdélyi fejedelmekben. Egy-másután léptek fel *Bocskay* István, *Bethlen* Gábor s I. *Rákóczy* György. Ez utóbbi is épen Szabolcs-megyében N.-Kállón kiadott körlevelében (1644. február) hívta harcra a haza és a szabadság fiait s megkötötte a linzi békét 1645-ben, melyben a vallásszabadság a földmivelőkre és jobbágyokra

A NYÍREGYHÁZI EV. REF. TEMPLOM.

Ellenreformáció.

I. Rákóczy
György.

is kiterjesztetik; de mind hiába. A szabolcsmegyei ref. egyházra is szomorú idők jártak. Itt különösen a *kurucok* és a *labancok* ellenségeskedései miatt szenvedtek sokat egyházak, lelkészek és tanítók. Ehhez járultak a *Báthory Zsófia*, I. Rákóczy Ferenczné zaklatásai, ki kieszközölte I. Lipótnál, hogy öt szándékaiban gróf *Csáky Ferencz* Felső-Magyarország generálisa támogassa, hogy parancsait a *kállói* és tokaji várkapitányok végrehajtsák. Hogy milyenek lehettek azok a parancsok, elgondolhatjuk azon panaszos feliratokból, melyeket a szabolcsi traktus a kemeesei, ibrányi, kisvárdai egyházmegyei gyűlésekből ír, hol *Barkóczy István* szabolcsi főispánhoz s *kállói* főkapitányhoz, hol *Nógrádi Mátvás* helv. hitvallásu püspökhöz, melyekben panaszkodik (1674. szept. 4.), hogy a kéki s besztereezi templomokat kirabolták; panaszolják továbbá „a föld tiszteleteseinek (a lelkészeknek) szabados fogdosztatását, hallatlan prédáltatását és ezekhez járulható siralmas törődését; könnyező orezával titkos helyeken való bújdosását, és az minden erő nélkül maradott föld népének, nem utolsó édes gyámolítól való megfosztódását.” (Egyházmegyei levéltár.) *Báthory Zsófiáról* általában ismeretes, hogy neki Szabolcs vármegyében nagy birtokai lévén, a meddig hatalma ért, a fentérintett engedély alapján a ref. papokat, tanítókat elűzte, az egyházakat javaiktól megfosztatta s ez időtájt több községet visszaterelt a róm. kath. egyházba.

Zsinatok.

E szomorú viszonyok között is a reformált egyházak az egész XVII. századon keresztül tovább folytatták a szervezkedés munkáját. Részleges (partialis) és közzsínatokat (generalis synodus) tartanak. Részleges zsinatot a szabolcsi vagy akkori néven *nyíri* traktus tartott minden esztendőben. De közzsínat is számos tartatott a XVII. században a szabolcsi traktus területén; nevezetesen: Bátorban 1601. és Nyír-Bátorban 1631-ben, Kállóban 1651. június 18-án, 1659. június 25-én és 1667. június 26—27-én; valamint ezen időtájt tartatott 1646. június 10-én Szatmár-Németiben az a nemzeti közzsínat, mely a több mint kétszáz éven túl érvényben maradt Geleji Katona István-féle kánonokat megalkotta.

Annak az üldözésnek, melynek a protestánsok I. Lipót alatt ki voltak téve, csak a szatmári béke (1711. május 1.) vetett egy időre véget.

XVIII. század.

A XVIII. század első felében ugyanis az üldözések újból kezdetüket vették. Adott ugyan ki a király egy rendeletet, az ugynevezett „Carolina Resolútió“-t; de a sérelmeket ez sem szüntette meg. Majd egy újabb rendelet (1732.) értelmében a protestánsok, ágost. és helv. hitv. evangélikusok hozzá kezdtek az egyház szervezéséhez, az evangéliumi presbyteri szervezet alapján. Így p. o. a helv. hitvallásu világi vezérférfiaik 1734. nov. 8. Bodrog-Keresztúrban konventet tartván, a magyarországi reform. egyházat, a politikai négy kerület szerint szervezték. (Tiszántúl 13, Tiszáninnen 8, Dunamellék 8, Dunántúl 9 egyházmegyével.) A szabolcsi traktus a tiszántúli helv. hitv. egyházkerületbe esett. S ugyancsak a bodrog-keresztúri konvent a választás megejtéséig a tiszántúli kerületbe főgondnokul *Báji Patay Sámuel*t nevezte ki.

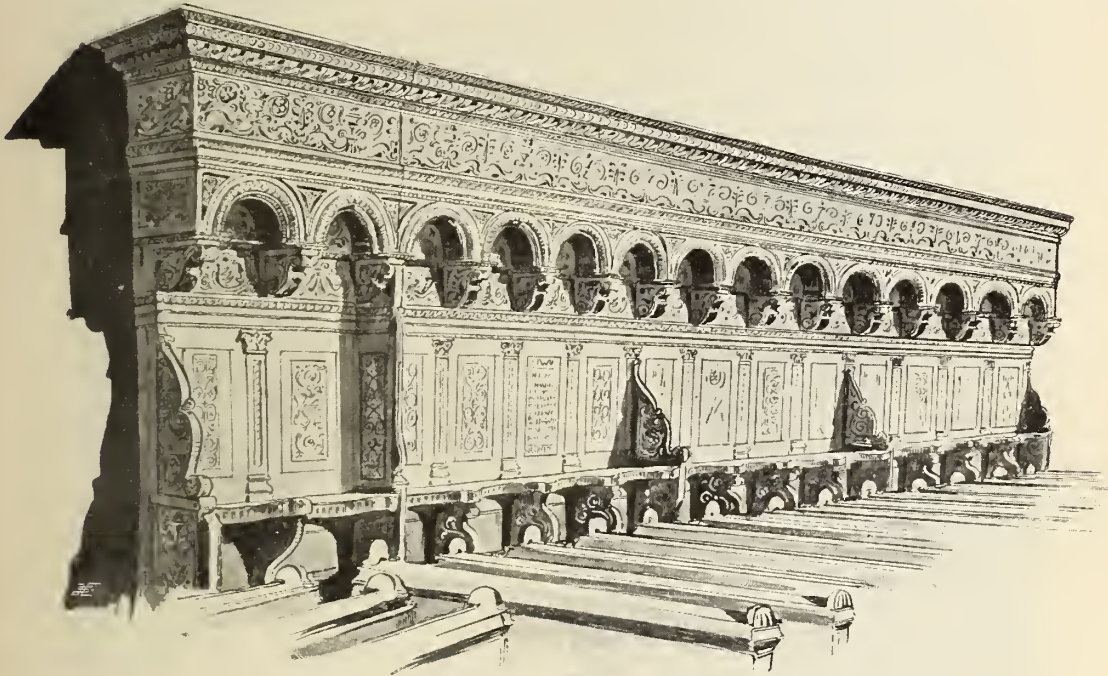
A bodrog-keresztúri konvent.

Az egyházi körök — kerület és egyházmegye — nem örömet hajtottak végre a bodrog-keresztúri konvent végzéseit, miután ama gyűlésben csak világiak vettek részt; minélfogva azután lassan ment a szervezkedés. Azonban a XVIII. század közepéről, már egyes gyülekezetekből is vannak adataink arra nézve, hogy minden egyházban gondnokok, sőt legtöbb helyütt fő- és algondnokok is választottak. Egy 1765-ből keltezett szuperintendenciális rendelet pedig már határozottan meghagyja, hogy: „a város vagy helység

bíróján kívül“ kurátorok választassanak. Ismerünk szépen kidolgozott szabályzatot is azon korból az egyházkormányzatra, a gyülekezet rendtartására nézve. Hogy az egyházmegye mikor választotta meg az esperes mellé az egyházkormányzatban a coadjutor curatort vagy egyházmegyei gondnokot, s hogy ki vagy kik voltak az első gondnokai az egyházmegyének, azt még homály fedi. Az egyházmegyei vagy tractualis gyűléseken (partialis synodus) a XVIII. században is mindig csak az esperes említetik elnökül, egyedül az ő előlülése mellett hozatnak a határozatok s ítélkeznek a consistorialis gyűlések. Legrégibb coadjutor curator gyanánt ismerjük a XVIII. század végéről: *Lónyay Mihályt* (1788.) és *Jármay Mihályt* (1799).

Coadjutor
curátor.

A XVIII. században a legjelentékenyebb események egyike volt a

STALLUMOK A NYÍRBÁTORI EV. REF. TEMPLOMBAN.

helv. hitv. egyházra nézve a szabolcsi traktusban is épen úgy, mint ország-szerte, a világi elemnek beillesztése az egyházszervezetbe.

Egyébiránt a vallási háborgatások az egész XVIII. század folyamán Szabolesban is épen úgy napirenden voltak, mint az országnak más részeiben. A templomok elvételtek; templomot, tornyot építeni meg nem engedtetett. Egy templomtető megjavítása miatt járni kellett a vármegyét s a hatóságokat, míg arra engedélyt kaphattak az egyházak, p. N.-Kállón, hol *Rozgonyi Pál* róm. kath. lelkész feljeleníti (1766.) az építkezni akaró ref. ekklezsiát a vármegyén s az egyházat az építkezéstől eltiltatja stb. Majd „1777. *Horti* Imre róm. kath. káplán az orosz pappal együtt vasárnap déleesti cultus alatt az fiú-iskolába menvén, . . . kilencz kis-kátét elszedett a gyermekektől s azt elvitte“ . . . „Gróf *Batthyány* Ignác egri nagyprépost, Szaboles vármegye Egyek községéből (akkor ez is Szaboles vármegyéhez tartozott), 1768-ban épen nyár derekán 152 családot s összesen 901 lelket elüldöztetett.“

Vallási hábor-
gatások a
XVIII. sz.-ban.

Az 1781-iki türelmi rendelet, valamint az 1786-iki nyílt parancs némi pihenőt engedtek az üldözötteknek, míg végre ezek után meghozatott az 1790—1. évi országgyűlésen a korszakalkotó 26. törvényezikk,

mely az evangélikus egyházak jogait s szabadságát, szabadabban, részletesebben állapította meg, mint az eddigi törvények. Ennek a törvénynek az alapján állt és épült az ág. és helv. hitv. egyház Magyarországon egy fél-századig az 1848. évi XX. t. cz. meghozataláig.

Az 1790—1. évi
XXVI. t. cz.
hatása

Az 1790—1. évi XXVI. t. cz. meghozatala után békésebb napok következtek a protestánsokra Szabolcs megyében is. Templomok, tornyok épültek az egyes községekben. Az egyház a belső, vallásos élet fejlesztésére fordítja minden erejét.

Mestani
anyaegyházak.

A
XIX. század
első fele.

A KISVÁRDAI EV. REF. TEMPLOM.

Azóta a felső-szabolcsi ev. ref. egyházmegye a következő anyaegyházakból áll a mai napig: Ajak, Anares, Apagy, Bács-Aranyos, Báka, Balkány/Balsa, Benk, Bercezel, Berenes, Berkesz, Bessenyőd, Beszterecz, Bezdéd, Buly, Cserepes-Kenéz, Demecser, Dombrád, Döghe, Encsencs, Eperjeske, Fényes-Litke, Gáva, Gégény, Gemzse, Geszteréd, Gyulaháza, Gyulaj, Gyüre, Halász, Ibrány, Ibrony, Jákó, Kálló-Semjén, Kanyár, Karász, Kék, Kékese, Kemece, Kérés, Kis-Léta, Kis-Varsány, Kis-Várda, Komoró, Kópocs-Apáti, Kótaj, Laskod, Lórántháza, Lövő, Lövő-Petri, Mándok, Mihálydi, Mogyorós, Nagy-Kálló, Nagy-Varsány, Nyír-Bátor, Nyír-Bogát, Nyír-Bogdány, Nyíregyháza, Nyír-Mada, Ófehértó, Oros, Ór, Órmező, Ladány, Papp, Paszab, Pátroha, Pazony, Petneháza, Piricse, Ráád, Ramocsaháza, Rohod, Sényő, Szabolcs, Szakoly, Székely, Téglás, Téth, Thass, Thuzsér, Tisza-Szent-Márton, Tornyos-Pálca, Tura, Ujfehértó, Zsurk, Vaja, Vasmegyer, Vencsellő, Veresmart; együtt tehát 91 anyaegyház; három leányegyház: Gelse, Jéke, Bököny s a következő fiókegyházak: Biri, Győröcske, Hugaaj, Kis-Kálló, Levelek, Napkor, Nyír-Adony, Nyír-Lugos, Pusztadobos, Timár, Vasvári 11 fiókegyház.

A XIX. század első felében a vallásháborgatások élét már kezdte elvenni a reformáció és a könyvnyomtatás feltalálása óta rohamosan terjedő általános művelődés. A zaklatások 1790—1-től már inkább a vegyes házásokra szorítkoztak megyénkben is, melyeknek orvoslását megkísérlette az 1832—36-ki, majd törvényileg orvosolta az 1843—4-ki

országgyűlés, mígnem az 1848. évi XX. t. cz. kimondotta a teljes vallásszabadságot és vallásegyenlőséget is.

Ugyancsak 1790—1-től kezdve az egyházmegyei (partialis synodus) gyűlések kettős elnökség: az esperes és coadjutor curator (segédgondnok, egyházmegyei gondnok) elnöklete alatt tartattak.

1849. után

Az 1848—49-iki forradalom után szomorú idők következtek a protestáns egyházakra is. Mint az ország, azonképen a reform. egyház is ostromállapotba helyeztetett. Gyűléseket tartani nem volt szabad 1851—1854 ig. Espereseket nem választottak; hanem kinevezett, megbízott elnökök (a felső-szabolcsi egyházmegyében Keresztúri János fogadta el a kinevezést szuperintendensi kézből) vezették az egyházmegye ügyeit. Gróf Dégenfeld Imre a negyvenes években megválasztott segédgondnok mindaddig vonakodott az egyházmegye kormányzatában résztvenni, míg a gyűlések tartása (1854.) meg nem engedtetett.

Az ekként, habár es. kir. biztosok jelenlétében, megengedett protestáns egyházmegyei gyűlések voltak azon találkozási helyek, a hol a vezéremberek összejöttek.

Az 1859. évi szept. 1-én kiadott „pátens“ vagy nyiltparancs ellen a felső-szabolcsi egyházmegye Nagy-Kállón és Nyíregyházán tartott gyűléseiben, a tiszántúli egyházkerület pedig 1860. január 11-én Debreczenben, az úgynevezett „Nagy templomban“ tartott országos hírű gyűlésében foglalt állást.

Elkövetkezett azután az 1867-dik év, az alkotmány visszaállítása, az országgyűlések tartása s új törvények hozatala, a melyek a törvényes rendet minden irányban helyreállították és a vallási békét és autonómiát biztosították.

A felső-szabolcsi egyházmegye esperesei közül a következők nevei ismeretesek : *Csengri* János pálczai lelkész 1596. *Csehi* Pál pálczai lelkész 1601. *Pataki* Bálint várdai lelkész 1604. *Vácz* András 1609. *Margitai* Péter várdai lelkész 1622. Debreczeni *Dormány* István bátori lelkész 1644. *Belényesi* János vajai lelkész 1650. *Vácz* János kállói lelkész 1656. *Diószegi* Pál kállói lelkész 1659. *Pathai* András kis-várdai lelkész 1668. *Bagosi* Márton karászi lelkész 1674. *Salánki* István bátori lelkész 1679. Debreczeni *Dormány* István, madai lelkész, előbb esperes 1679 ; később szuperintendens. *Fejértói* András mándoki lelkész 1693. *Véscsi* György kállói lelkész 1697. *Debreczeni* C. János mándoki lelkész 1703. *Kereszturi* Lukács bátori lelkész 1715. *Herczegszöllősi* István, vajai lelkész esperesnek választatott 1746 ; de 1752-től már mint kállói lelkész s esperes működött haláláig, 1763. *Tasnádi Székely* István 1763. *Soltész* János bátori lelkész 1773. *Molnár* Péter madai lelkész 1786. Keresztési *Berhidai* Mihály bátori lelkész 1796. *Peleskei* Miklós szalkai lelkész 1810—1821-ig. Az 1821. évi generális konvent őt, mint szalkai lelkészt, esperes gyanánt a nagykárolyi traktusban, hová Szalka is tartozott, meghagyta ; a felső-szabolcsi egyházmegye esperesül választotta : *Almási* Sámuel mándoki lelkészt 1821, *Fazekas* György kállói lelkészt 1831—1843, *Nagy* Sámuel rohodi lelkészt 1844—1850 ; ettől kezdve ostromállapot lévén, esperes nem választatott. Az esperesi állások kinevezés útján töltettek be, ahol akadt reá ember. Felső-Szabolcsban *Kereszturi* János fogadta el a kinevezést szuperintendensi kézből. 1854. május 1-én az ostromzár feloldatván, ideiglenesen elnökül *választatott* az egyházmegyei gyűlés által *Szondy* László kállói lelkész 1854, *Bodnár* Gábor 1854—1857, *Rátkai* József 1857—1864, *Litkei Tóth* József pátrohai lelkész 1864—1870-ig, haláláig, *Kozma* József eőri lelkész 1870—1878. haláláig *Nemes* Benjámín 1879—1880, *Lukács* Ödön nyíregyházi lelkész 1880—1896. haláláig. *Görömbei* Péter nagy-kállói lelkész 1896. július 15.

Felső-szabolcs
egyházmegyei
esperesek.

A fentírt esperesek s általában a felső-szabolcsi (hajdan nyíri) traktusban lelkészkedett papok közül irodalmi téren is tevékeny munkásságot fejtettek ki : *Milotai Nyilas* István kállói, *Margitai* Péter kállói, kis-várdai lelkész, majd esperes és utóbb szuperintendens. *Kecskeméti* C. János, *Litkei Tóth* Péter, *Kozma* József, *Nemes* Benjámín, *Gyöngyösy* Sámuel, *Vitéz* Mihály, *Lukács* Ödön.

Az egyházmegyei gondnokok (coadjutor curator) közül eddig a következők nevei ismeretesek : *Lónyay* Mihály 1788, *Jármy* Mihály 1799, *ludányi Bay* István 1801—1820, *ujvári Dési* Mihály 1820, *báji Patay* István 1821—1834-ig, gróf *Dégenfeld Imre* 1846—1860-ig, mikor egyházkerületi főgondnokká választatott, *Bónis* Sámuel 1860—1864, *Somossy* Ignác 1864—1871, *Ujfalussy* József 1871—1883, *Pilissy* László 1883—1889, *Genesy* Albert 1889—.

Egyházmegyei
gondnokok.

Ezeken felül az egyházmegye világi tanácsbírának a soraiban, a vármegye legelőkelőbb s legkiválóbb világi embereinek a nevei mind előfordulnak a múlt század második felétől kezdve a mai napig.

A felső-szabolcsi ev. reform. egyházmegye ügyeit jelenleg a következő egyházmegyei tisztviselők és bizottságok intézik : Esperes : *Görömbei* Péter. Egyházmegyei gondnok : *Genesy* Albert.

Tisztviselők és
bizottságok.

Egyházmegyei tanácsbírák : *Egyháziak* : *Elok* Dániel, *Nagymáthé* Albert, *Keresztési* Sándor, *Porzolt* Ádám, *Nagyváthy* Ferencz, *Rácz* Gyula. *Világiak* : *Szesztay* Károly, *Vay* Péter, *Jármy* Miklós, *Ujfalussy* Béla, *Jármy* Márton, *Mezőssy* Gusztáv.

Főjegyző : *Nagymáthé* Albert. Aljegyzők : *Hidegh* József, *Takács* Gyula, *Lic*. *Rácz* Kálmán. Világi jegyzők : dr. *Mezőssy* Béla, dr. *Szesztay* Zoltán, *Somlyódy* István.

Közigazgatási pénztáros : *Papp* Károly. Lelkészi gyámintézeti pénztáros : *Vas* Mihály, Egyházmegyei ellenőr : *Szikszay* András. Tanítói gyámpénztáros : *Horváth* István. Tanítói ellenőr : *Délezgh* Sándor.

Egyházkerületi képviselő : Nagymáthé Albert, póttag Rác Gyula. Világi rendes képviselő : dr. Mezőssy Béla, póttagok Póchy Béla és Szunyogh Bertalan.

A lőkészegyesület elnöke : Andrassy Kálmán, jegyzője : Lie. Rác Kálmán, pénztárosa : Balogh Ferencz.

A számvonó bizottság elnöke : Andrassy Kálmán, jegyzője : Somogyi József, egyházi tagjai : Tóth Gábor, Czövek János, világi tagjai : Jármy Miklós, Batta Ignác.

A tanügyi bizottság elnöke : Keresztesy Sándor. Lelkészi tagok : Ormós István, Somogyi József, Árokházi Béla, Takács Gyula, Gönczy István, Márton Gyula, Ducs György, Vitéz Ignác, Lie. Rác Kálmán, Molnár Ferencz. Világi tagok : Rác Béla, Révész Menyhért, Kálmánchey Dezső, Erdőhogyi Ferencz, Ujlaky Gyula, Erdélyi Miklós, Borbély Sándor, Geneszy Sámuel, Nyárády Bertalan, Jenoi István, Veres Ferencz. Tanítói tagok : Lengyel József, Szombati Imre, László Gyula, Székely István, Pap Aladár, Balog Tamás, Gáspár Gyula, Veres Menyhért, Pethő Zsigmond, Délezegh Sándor, Kovács István.

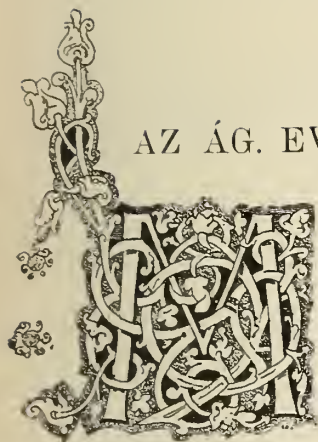
A vasárnapügyi bizottság elnöke : Görömbei Péter, jegyzője : Rác Gyula, pénztárosa : Vas Mihály. Tanítói képviselők az egyházmegyén : Tóth János, Délezegh Sándor. Az országos lelkeszi gyámintézeti bizottság tagjai : Görömbei Péter, Nagyváthy Ferencz, Balogh Ferencz, Mezőssy Gusztáv. A közalapi bizottság tagjai : Görömbei Péter, Tóth Gábor, Batta Ignác.

A tőkesegegy bizottság rendes tagjai : Görömbei Péter, Andrassy Kálmán, Ujfalussy Béla, póttagjai : Tóth Gábor, Szikszay András.

Ilyen szellemi tőkével, ilyen szervezettel folytatja működését a felső-szabolcsi ev. ref. egyházmegye a jelenben a koronás király által 1893. évi decz. 29-én megerősített „Egyházi Törvények“ alapján és értelmében, Istennek dicsőségére, a haza javára, a vallás-erkölcsi érzés ápolása, fejlesztése s az értelmi felvilágosodás terjesztése érdekében.

AZ ÁG. EV. EGYHÁZ SZABOLCS VÁRMEGYÉBEN.

int az ország számos más területére nézve, Szabolcs vármegyét illetőleg is vitás kérdés marad, ha vajjon rögtön a reformáczió hazánkban való terjedése kezdetén, tehát az 1521—1530. években a lutheri avagy a Zwingli-, később Kálvin-féle reformáczióhoz csatlakoztak-e azok, akik az egyház javításának szükségét élénken érezték.

Tudva azonban azt, hogy az 1524. évre mehetünk vissza, mint oly időpontra, a melyben a reformáczió első nyomaival vármegyénkben is találkozunk; tudva továbbá azt, hogy ugyanazon évben Kálvin-féle reformáczióról még egyáltalán nem, Zwingli egyházjavító törekvéseiről pedig csak annyiban lehet szó, a mennyiben ő Zürichben épen ez időtájt lépett fel egyházjavító tendenciákkal — : tény gyanánt elfogadható az az állítás, hogy a szabolcsvármegyei ág. h. ev. egyház történetének első szálai az 1524—30. évekre vezetnek vissza, s hogy Székely István, Szegedi Kis István és Dévai Bíró Mátyás hazai reformátorok valamelyikében kell keresnünk azt a férfit, a kinek apostoli buzgósága révén az evangéliumi ige e vidéken is ismertté lett.

Am az első nyomok a XVI. század vallási villongásai között teljesen eltűnnek s további tény gyanánt csak annyi állapítható meg, hogy vármegyénkben a XVI. század későbbi évtizedeiben, valamint az egész XVII. századon keresztül fel egész a XVIII. század derekáig a reformáczió „szervezett” egyházai közül csak az evang. reformátussal találkozunk. Az ág. h. ev. egyház tulajdonképi története e vármegyében *Nyíregyháza város ujjátelepítésével*, tehát a XVIII. század derekán veszi kezdetét. A betelepített felvidéki és alföldi tótság hitvallására nézve ágostai evangélikus volt.

De az újonnan alakult egyháznak sok küzdelmen kellett átmennie. Gróf Barkóczy Ferencz egri püspök mindent elkövetett, hogy a nyíregyházi lutheránusok szervezkedését megghiúsítsa. Az ő műve volt, hogy 1754. október 3-án a helytartó-tanács kegyetlenül lesújtott egy rendeletével a lakosokra, meghagyván a vármegyének, hogy a lutheránus tót papot azonnal űzze ki a megye területéről s az imaházat romboltassa le.

Gróf Károlyi Ferencz fájó szívvel vett a rendeletről tudomást s elhatározta, hogy inkább ő maga fogja a lutheránusok imaházat lebontatni, mintsem hogy az a vármegye rendeletéből történjék.

A reformáczió
kora.

Evangelikusok
letelepítése.

Vallási küzdelmek.

Elküldte tehát Szaploneczayt Nyíregyházára, a ki tapintatosan járt el e kényes kérdésben. — A lutheránus papot magához hivatva, feltárta előtte a helyzet tarthatatlan voltát, felszólította, hogy rejtőzzék el, míg a körülmények kívánják, s a kis templomot bontsák le híveik. — Csakugyan Wandlik Márton elhagyta gyülekezetét és egy ideig Debreczenben tartózkodott, hol a földesur kegyelméből tartotta fenn magát, onnan buzdítván kitartásra és türelemre híveit. A templomot csakugyan a nyert felvilágosítás következtében egy éjjel lebontották; a harangot, melyet Zajác József kezdeményezésére azon pénzből vásároltak 312 frton, a mit a települők Szarvason fogásba vetett társaik kiváltására raktak össze s ezek azt az egyház részére visszajánlották, Sulyon Adám kamarájában a földbe ásva s pelyvával beszorva rejtették el. A megye küldöttsége a helyszínén megjelent, de imaházat nem talált.

A lakosok nehezen viselték templomuk lerombolását s nélkülözték papjukat. Ő felségéhez folyamodtak bajaik orvoslásáért. A Szaploneczay által szerkesztett folyamodványban ki van mutatva az, hogy úgy a vármegyének, mint a kincstárnak, egyiránt szüksége van ez új telepre. Mindennek daczára a királyné — az egri püspök felvilágosítása után — ugyanez évi decz. 30-án kelt leiratában szigorúan megparancsolja a főispánnak minden feunálló rendelet végrehajtását, a mi be is következett.

A földesúr most azon törekedett, hogy legalább a magán-vallásgyakorlat tartására szerezzen engedélyt a község részére. Személyesen folyamodik a felséghez pártfogoltjai érdekében, hivatkozván őseinek a vallás körül szerzett érdemeire s a közjó érdekében kéri a 400-ra menő lutheránus család részére *puszta kegyelemből* a magán-vallásgyakorlat megengedését; de ez irányban tett lépése sikertelen maradt.

Barkóczy egri püspök, látva azt, hogy terve nem sikerül, egy kath. papnak Nyíregyházán való elhelyezését követeli. A gróf váltig ellene szegül és igyekszik felvilágosítani rokonát ennek lehetetlensége felől; de a püspök papot küld, ki azonnal lefoglalja az orosz paplakot a maga részére, a grófhhoz pedig szemrehányó levelet intéz telepítéséért.

A gróf ismét felvilágosítani igyekszik a települőket a kath. papnak tervbe vett behelyezése felől, s maga elé hivatja a község eleit; ezek könyvek között, meghatva kéri a gróft, hogy legalább tanítójuk megmaradását engedje meg, mi annyira meghatotta őt, hogy most már bátran szembeszáll az egri püspökkel, sőt tovább megy, újból vizsgálatásért könyörög a felségnél a kétségbeesett nép számára; de sorsuk még ez évben nem enyhül.

A gróf erélyes fellépése folytán az egri püspök engedékenyebb lesz s beleegyezik abba, hogy a lutheránus pap évenként háromszor meglátogathaja híveit, s közöttük mindannyiszor 3—3 napot időzhet, és kántort is tarthatnak, de viszont ez engedmények árában a püspök újra követeli, hogy a plébános 1755. őszén behelyeztessék. Károlyi a plébános behelyezésének elhalasztását kívánja mindaddig, míg a lakosok házaikat felépítik, szőlőtelepeiket beültetik s kedélyük lecsillapul. Végre a következő év február 27-én létrejön közöttük olyan értelemben az egyesség, hogy a lutheránusok választhatnak maguknak rendes tanítót, aki előimádkozó is lehet, de egyéb papi teendőket nem végezhet; lelkész csak háromszor jöhet évenként hozzájuk; a plébános már ez év aug. 20-án foglalja el hivatalát (híve alig egy-kettő); a kálvinisták imaháza a r. katolikusok számára visszavétetik, s a földesúr szoros kötelességének tartsa, hogy kath. települőket keressen Nyíregyházára.

Míg az egri püspök a vallás kérdése és a kath. pap behelyezése felett inkább magántárgyalást folytat a földesúrral, azalatt nem szünetel egyrészt a környékbeli kath. papság — különösen az orosi plébános — azon ezél elérésében fáradozni, hogy az új község lakóit vallás tekintetében a maga egyházához csatolja és a stólat azoktól felszedhesse; de sikertelenül. Az evangélikusok inkább a helybeli ref. testvéregyház papjának szolgálatát veszik igénybe minden alkalommal, mintsem az orosi paphoz forduljanak; másrésztől Barkóczy vádoló levelet intéz a megye hatóságához, melyben sürgeti, hogy a luth. híveket tiltsa el a ref. pap szolgálatának igénybevételétől a Károly-féle 1731-iki rezolúció értelmében. Azonban Károlyi Ferencz gróf nem nyugodott addig, míg a bécsi udvarnál legalább annyit ki nem eszközölt, hogy szegény telepítvényesei naponként való könyörgés czéljából összegyűlhettek és sátoros ünnepeikre a lelkészt is meghívhatták gyülekezetükbe lelki szükségleteik kielégítése végett. A közelgő husvétü ünnepek alkalmából maga a gróf hívta meg Wandlik lelkészt Debreczenből a községbe s őt kellő utasítással ellátván, megengedte, hogy az uraság csúrében tartson istentiszteletet, s a husvétü ünnepen négy napon át áhíthatoskodott a vallásához rajongással ragaszkodó nyíregyházi evang. gyülekezet. — Hogy a gróf a végtelen vallási zaklatásnak véget vessen, a mennyire a szűkkeblű hazai törvények és rendeletek azt megengedték, egyenesen Rómába intézett felterjesztést a kuriához. — A római kuria legkiválóbb tudósok olé tette ez ügyet s ezek Károlyinak adtak igazat, főleg azon indokból, hogy jövőben remélhető, miszerint a települő nép csakugyan a kath. egyház kebelébe visszatér.

Midőn a lakosok Wandlik helyére új lelkészül Beck Mártont választották s a templomul használt urasági esúrt kijavítani s valamivel megtoldani akarták, ismét egész hévvel tört ki ellenük a r. kath. klerus részéről a béketlenkedés s nyugalmuok egy pár évre megzavartató, pedig a három évig tartó béke alatt már tanítójuk és papjuk fizetésének rendezéséről is gondoskodtak, elhatározván, hogy ezentúl a tanító nem a község pénztárából, hanem a saját egyházától kapja a fizetését.

A kerület r. kath. papsága nyomban tiltakozik az új pap választása, s a templomul használt esúr megnagyobbítása ellen s különösen a kállói plébános értesíti az egri püspököt a történetek felől. — Eszterházy Károly gr. egri püspök, az új települők iránt rokonszenvet

épen nem tanúsító Károlyi Antalhoz fordult legelőbb, kérve őt, hogy az új lelkészt békés úton távolítsa el a községből. A vallási dolgokkal keveset törődő katona-földesúr ez ügy elintézését egészen az egri püspökre bízta, ki a helytartó-tanácsához fordult s ez viszont a megyét utasította, hogy a lelkészt a vallási szolgálatától tiltsa el. — A vármegye újra fényesen igazolja legjobb indulatát a lakosok iránt; halogatja a szigorú rendelet végrehajtását, sőt az 1767-iki jul. 8-án N.-Kállóban tartott gyűléséből folyamodást intéz az üldözöttek érdekében az ország nádorához; kimutatja, hogy e nép felette munkás, vallásos, becsületes s helyéről való eltávolítása csupán a közügy kárával történhetik; hogy az evang. létszáma a *négyezeret* meghaladja, míg a r. kath. hitet csupán *hat* gazda vallja. De a r. kath. papság befolyása alatt álló helytartótanács megújítja rendeletét a nyíregyháziak ellen, mire ők Mária Teréziához és II-ik Józsefhez nyújtják be felségfolyamodásukat a megye útján, de eredménytelenül. A királyné nevében ismét a helytartótanács válaszol, még szigorúbb rendeletben tiltja el az új lutheránus papot minden funkció teljesítésétől, kimondja, hogy a lutheránusoknak s követeli a r. kath. papi állás haladéktalan évi október 30-án Dolhay nevű kath. plébános működését és egy év múlva hivatalába installatitk.

A vallásáért rajongó 4000 ember Szlavoniába készül kivándorolni; még egy utolsó kísérletre határozza el magát távozása előtt, „a gróf lábai elé borulva” esedezik szabad vallásgyakorlatának megnyerhetéseért, ehhez köti megmaradását. A gróf ridegen, röviden válaszol, hivatkozik a törvényre. Újra a Felsőházhoz folyamodnak kegyelemért, s annyit nyernek meg ezúttal, hogy a saját lelkészük szolgálatát igénybe vehetik, ha a kath. papnak is minden alkalommal megfizetik a stólat. E lecsújtó határozatban is vigaszt találnak a hívek, csak hogy valahára a saját lelkészük szolgálatával élhetnek és *Tapolcsányit* azonnal meghívják az erővel kímódított Beck helyére lelkészül s hivatalába beiktatják.

A vizsgálat újra megindul ellenük, mivel a királyi leiratból egy lelkész beállítására nyert szabadságot magyaráztak ki, holott csak az ő szolgálatának feltételes igénybevételére nyertek engedélyt; Tapolcsányi a lelkészi teendőktől eltiltatik és 1771. márcz. 25-én vett rendelettel a község elhagyására hivatik fel. — Személyesen fárad igaz ügyének rendezésében, de végre is helyét elhagyni kényszerül s csak „rector” név alatt maradhat meg hívei körében, azok nagy megnyugtására, mígnem II. József „türelmi parancsa” véget vet a szomorú zaklatásoknak.

A lakosságra minden tekintetben derültebb napok következnek. A II-ik József császár türelmi parancsa az evangélium híveit nemcsak megvívasztalta, hanem eddigi sanyarú helyzetüket is megszüntette. Lélekemelő volt az öröm afelett, hogy az 1783 3260. sz. a. kelt császári rendelet óta „Ludi magister” név alatt is tisztelt papjaikat tényleg lelkészeknek „verbi divini minister” nevezhették. Ezzel szemben a r. kath. egyház is szervezkedik: papja Budaházy, tanítója Fáborszky János, kántora Garay György, gondnoka Sipos Mihály lett; híveinek száma esekély, leginkább az evang. gazdák szolgálatában állók családjai. Az egri püspök pártfogása folytán 1783. szept. 11-én teszik le a r. k. templom alapkövét ugyanazon a helyen, hol 30 év előtt az evangélikusok nádas imaháza állott; az építkezés költség hijjában félbeszakadt s 1814-ig szünetelt, midőn végre a földesurak —

A NYÍREGYHÁZI ÁG. EV. TEMPLOM.

II. József
türelmi
parancsa

mint pátronusok — áldozatkészsége és Szepesy egri kanonok buzgólkodása folytán elkészült.

Templom-
építés.

Az 1784 ik év örökre emlékezetes marad a nyíregyházi ág. ev. vallású lakosok történetében. Fáradság, kitarató munka, nélkülözés, áldozatok árán sikerült az evang. egyház konszolidációja. A többszöri felségfolyamodásra 1784. febr. 16-án jelent meg II. József császárnak Pozsonyban 3575. sz. a. kelt rendelete, mely végre megengedi, hogy *templomot építsenek* s a gyülekezet nagy számának arányában két papot és két tanítót választhassanak. A templom 1786. évi nyárutólján készen állt s a hívek örömtelt ájtatoskodása mellett október 22-én fel is szenteltetett. 1789 től kezdve második lelkészt alkalmaztak. 1816-ban szentelték fel az alsó és felső temetőt, 1847-ben a vasuti vagy oldaltemetőt. 1833-ban újra öntötték a torony legnagyobb harangját, s két év múlva, 1835-ben az ág. hitv. „délre szóló“ harangot is.

Mostani álla.pot.

Keletkezése óta az egyházközség rendes anyakönyvekkel, 1820. óta rendes közgyűlési jegyzőkönyvekkel is bír. 1828 óta minden második vasárnapon, majd a Jeszenszky László lelkész és Markó József gazda felügyelő vezérlete alatt állott patentalista-párttal szemben vívott küzdelem sikeres bevégezte után, minden vasárnapon magyar nyelven is tart istentiszteletet. 1873. óta presbitereinek száma 70-re emelkedik. 1885-ben templomát mintegy 50,000 frt költséggel renoválja, 1891-ben központi iskolai épületét 120,000 frtnyi költséggel emeli fel. Iskoláinak száma, minden tanítóra egyet véve, 23. A főgimnáziummal szerves kapcsolatban áll, a mennyiben a főgimn. tanácsban lelkészei mint hivatalból való tagok ülnek, a pártfogósági közgyűlést pedig mindig az egyház felügyelőjének elnöklete alatt a főgimn. tanács és a presbiterium együttesen képezik. Legkiválóbb munkásai a 90-es évekig: dr. Meskó Pál, Benes László, Matteidesz Gusztáv, Nikelszky Mátyás és Nádory Lajos felügyelők, Jurányi Sámuel, Farbaky Daniel, Elefánt Mihály, Miklósfy Sámuel, Farbaky József és Bartholomaeidesz Károly lelkészek, — a jelenleg működők közül pedig Bartholomaeidesz János lelkész, Májerszky Béla felügyelő, Bogár Lajos iskolaszéki elnök, dr. Meskó László egyházi ügyész és Geduly Henrik lelkész, esperes. — Jelenlegi híveinek száma megközelíti a 15,000-et.

Szabolcsi
misszió.

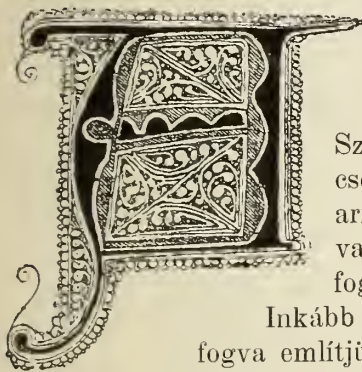
Nyíregyházáról, mint központból áradt szét ez egyház némely, a székvárossal szomszédos községekbe. Így Oros község határában ma már mintegy 500 hívő, — Nagy-Kálló határában, Geszteréd és Hugaaj községekben, Ujfehértó, Pazony és Kótaj területén, Balkányban, Szakolyban stb. 5—50—100 főig menő szórványokban találunk ág. h. evang. hívőket, a kiket részint mint szervezett leánygyülekezeteket (Hugaaj, Geszteréd), részint mint szórványokban lakó gyülekezeti tagokat a székváros anyaegyházának lelkészei gondoznak. Az 1893—95. évi budapesti országos zsinat utasítván az egyetemes egyházat, hogy az összes politikai községeket egyházmegyékbe és anyaegyházak körül csoportosítsa, s hol az ág. hitv. ev. egyház hívei nagyobb számmal, bár több községben elszórva találhatók, ott megfelelő központokon missziói lelkészi állomásokat szervezzen: a tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület Nyíregyháza anyaegyházát s a hozzá szorosan odatartozó Hugaaj és Geszteréd leányegyházakat kivéve, Szabolcs vármegye összes ág. hitv. ev. lakóit „szabolcsi misszió“ neve alatt csoportosította, s egyelőre a nyíregyházi lelkészi hivatal gondozása alá helyezte, a közel jövőben pedig — valószínűleg Nagy-Kálló székhelylyel — számukra külön missziói lelkészi állomást fog szervezni.

Templomai és
iskolái.

Templomai az ág. h. ev. egyháznak — Nyíregyházát kivéve — csak Geszteréden (hol az különféle egyházas jótékonyság igénybevételével épült) és Hugaajban (hol a néhai nagy nevű patrónus, Dessewffy Ottó fenkölt lelkű hagyományából épült fel) vannak. Iskolái pedig államsegélyes tanítói állomással Geszterédnek, Dessewffy Ottó-féle hagyományból fentartva Hugaaj-Zsindelyesnek vannak.

Egyházhatósági tekintetben a Szabolcs vármegyében lakó evang. hívek az 1895-iki, már említett budapesti országos zsinat fentvázolt intézkedésének végrehajtása óta a hegyaljai egyházmegyéből kikebelezett „tiszavidéki egyházmegye“ mint esperesség, és „tiszamelléki egyházkerület“ mint püspökség hatósága alá tartoznak.

A ZSIDÓ HITKÖZSÉGEK SZABOLCS VÁRMEGYÉBEN.

Szabolcs vármegyét lakó zsidóság eredetére nézve nincsenek megbízható adataink, de egyes körülmények arra engednek következtetni, hogy zsidók, vagy zsidó valláson levő más (nem szemita) népek már a honfoglalás idejében éltek e vidéken.

Inkább érdekességüknél, mint etnografiai jelentőségüknél fogva említjük fel e kérdésre vonatkozólag *Hunyady Ferencz*, debreczeni prédikátor és szuperintendens megfigyeléseit Szabolcs-megye néhány helységének zsidó eredetü nevééről („Keresztény archivum“, *Vác*, 1794).

„Szabolcsmegyében vagyon Balkán nevü helység, mely zsidóul vagyon s azt teszi: peculium vel acquisitio Balis, Bál jószágga, vagyon ott Balsa, mely ebből lehet rövidítve Bal-Samalim, „egeknek ura“ stb., majd: „Szabolcsmegyében vagyon Baka és Bakta. az egyik azt teszi: flevit vir, férjfü sirt, a másik azt teszi: flevit mulier, asszony sirt. És valamint hogy azokat a magasságbeli oltárokat, melyeken a Bálnak és Astarothnak régen áldoztak, úgy hívták: Ramoth, úgy találunk Szabolcsmegyében Ramotsaháza helyet, mely ezt teszi: magasságbeli oltárok háza, vagy temploma.“

E nyelvészeti fejtegetések ismertetésével kapcsolatban dr. N. L. („*Zsidó helységnemek Szabolcsmegyében*“, „Nyíregyháza“, 1897. évfolyam) következő elméletet fűzi:

„A honkereső magyarokhoz csatlakozott *kabarok* tudvalevőleg zsidó vallásúak voltak, de közöttük nagy számmal akadtak bálványozók is. Nevezetesen az *egy isten* tisztelete az előkelők vallása volt, míg a zsidó vallással együtt átvett s a bibliának oly sok helyén említett bálványimádás (*Bál* és *Astaroth* tisztelete) főleg a nép alsó rétegében volt elterjedve; tekintetbe véve továbbá, hogy a zsidó vallás a héber nyelv használatával járt: az előbb említett névmagyarázatok valószínűséget nyernek s egyszersmind némi világosságot derítenek a zsidók őstörténelmének homályába. Nem lehetetlen, hogy Szabolcsmegyében a kabarság egy része telepedett meg és pedig különösen a bálványozók.“

Béla király névtelen krónikása szerint Szabolcsmegyében a honfoglalás idejében *kazárok* laktak. Ezeknek egy része, a történelem tanúsága szerint, szintén felvette a zsidó hitet. Nincs kizárva tehát, hogy a fentemlített

Zsidó hangzású helynevek.

zsidó (?) eredetű helységnevek a honfoglaló magyarok által meghódított kazárságtól maradtak vissza.

Megjegyezzük, hogy a magyar helynevek csak véletlenül hangzanak össze amaz idézett szavakkal és szó sem lehet arról, hogy valóban héber elnevezések legyenek. Érdeemes megemlékeznünk egy Szabolcs megye múzeumában őrzött ásatási leletről, mely arra enged következtetni, hogy Szabolcs megye vidékén a honfoglalás idejében valódi (szemita) zsidóság is lakott már.

Héber feliratu
lelet Szabolcs-
vármegyében.

A lelet egy kőből készült héber feliratu *pecsétnyomó*, melyről dr. Jósa András, a kiváló régiségbúvár következő ismertetést adja:

A tárgy 1888-ban Rakamaz mellett a Tisza áradása által okozott partomlásban esupa *kő, bronz és népvándorlás korszakából* való leletek közt találtatott, szerpentin kőbe van vésvé és Vámbéry szerint ezen héber betűkkel írt szavak olvashatók rajta: „Jechiel Seraga ben Menachim Gerson.“

Nevezetes, hogy Szalonikiben is él egy *Seraga* nevű régi patricius zsidó család, mely a hagyomány szerint még Vespasianus idejében menekült Palesztinából.

Lehetséges, hogy már az első századokban került vidékünkre is ezen család és talán vele többen a Palesztinából kiűzött zsidók közül.

A honfoglalást követő századokban a szabolcsi zsidóság is — mint hitsorsosaik mindenütt — teljesen elnyomatva alig mutat fel nevezetesebb mozzanatot történelmi átalakulásában.

A szabolcsi
zsidókat.

Az első intézkedések, melyek a hazai zsidóság jogait jelentékenyen korlátozták, éppen Szabolcs megyében, *Szabolcs várában* 1092-ben, a Szt.-László királytól összehívott zsinaton hozattak.

Csak a múlt század közepétől kezdve és főképen II. József császár idejében kezdenek Szabolcs megye zsidó lakosai életjelt adni magukról. Ekkor alakulnak a régiebb zsidó hitközségek és emelkednek első templomaik.

1848.

1848-ban a sokáig elnyomott, de a szabadságért lelkesülő zsidó ifjúság tömegesen sorakozik a nemzeti hadsereg csapataihoz és Klapka leveleiben *Nagy-Kálló*, megyénk akkori székvárosa, mint egyike van felemlítve azon helyeknek, hol a zsidók legnagyobb számmal jelentkeztek a nemzetőrség zászlaja alá.

Lakosság.

Szabolcs megye zsidó lakossága az 1891-iki népszámlálás idején 21,178 lélekből állott, s az összes lakosság 8,6%-át képezte.

A megyében 17 zsidó anyakönyvvezetőség van és pedig: a tiszalöki, t.-dadai, büdszentmihályi, polgári, berezeli, gávai, kis-várdai, mándoki, kemecsei, nyírbátori, madai, fehértői, nagy-kállai, bákányi, nyíracsádi és a két nyíregyházi (statusquo és orthodox).

Nevezetesebb hitközségek a megyében:

Nagyobb
hitközségek.

A *nyíregyházi statusquo isr. hitközség*, a megye egyik legújabb, de legtekintélyesebb hitközsége, mely csak 1863-ban alakult és ma 378 családot számlál.

A hitközség rövid történetéből következő adatok méltók a feljegyzésre: 1866-ban választotta meg a még ma is működő papját. 1868-ban egy négy osztályú felekezeti iskolát létesített, mely már az utóbbi években nem volt képes a mind nagyobb számmal jelentkező növendékeket befogadni és a hitközség 1897-ben felépítette nagy, emeletes, hatosztályú iskoláját, melynek 26,000 frt költségéhez a város 8000 frttal, a Heumann Ignác emlékalap 3100, s egyes adakozók összesen 3200 frttal járultak. Az iskolában három tanító és egy tanítónő működik, kikhez legutóbb egy magyar műveltségű papot alkalmaztak igazgatónak s ez van hivatva a vármegye zsidó templomaiban még szokatlan *magyar* hitszónoklatok meghonosítására. 1880-ban

épült a hitközség új temploma, melynek költsége részben az eladott imaszékek árából került ki, de a város ebben is jelentékenyen támogatta a hitközséget. A rituális fürdő 1862-ben épült, sokáig egyetlen fürdője volt a városnak s 1891-ben nagy költséggel megnagyobbított. A hitközség évi kiadása 20—22,000 frtot tesz, a mely összeget csak a tagoknak rendkívül nagy megadóztatásával szerezheti be. A hitközség kebelében fennálló Chevra

A NYÍREGYHÁZI STATUSQUO IZR. HITKÖZSÉG ZSINAGÓGÁJA.

Kadischa szent-egylet 1854-ben alakult és évenként 900 frtot áldoz szegények temetkezési és betegsegélyzési czéljaira.

A *nyíregyházi orth. izr. hitközség* 1876-ban alakult és ez idő szerint 80 családból áll. Saját templommal és paplakkal bír, de a papi állás jelenleg nincs betöltve.

A *kis-várdai hitközség* egyike az ország legrégebb zsidó hitközségeinek. Szervezete aut. orthodox s mintegy 2100 lélekszámból áll. Kis-Várdán már a mult században rendszeresítve volt a zsidó pap állása. Templomuk is több, mint 100 éves. Az Eszterházy-féle taksás telken épült, s a templomtelek után fizetett taksa alól csak akkor lett felmentve a hitközség, mikor a birtok a Wahrmann-család tulajdonába ment át. A hitközség egy igen jeles elemi fiu-iskolát tart fenn négy tanítóval. Rituális fürdője, mely

20,000 forint költséggel épült, a város egészségügyének is fontos tényezője. Chevra Kadischa szent-egylete 1896-ban ünnepelte fennállásának 100 éves jubileumát és ugyanekkor létesítette saját költségén a kis-várdai (megyei) közkórháznak zsidó osztályát.

A *nyírbátori hitközség* csak 1853-ban alakult, de zsidók már a korábbi századokban is laktak ott. Az anyahitközség statusquo alapon áll és 85 család alkotja. 1862-ben választotta papját. 1865-ben a cs. kir. helytartó rendeletére alakult meg az iskolai bizottmány és állíttatott fel a zsidó felekezeti iskola évi 500 frt állami segélylyel. Az iskola 1880-ban megszűnt, de 1892-ben a mai hitközségi elnöknek, Szalkai Emilnek buzgóságából újra megalakult és egy év óta saját házában szépen virágzik.

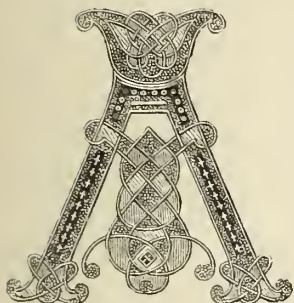
A nyírbátori zsidóság történetében régóta jelentékeny szerep jutott a Mandel családnak. Ennek egyik tagja, Simon alapította 1826-ban a Chevra Kadischa szent-egyletet, egy másik tagját, Mandel Eduárdot, a város a közügyek terén szerzett érdemeiért díszpolgárának választotta s nevére egy utcáját Eduárd-utczának nevezte el.

Az anyahitközség mellett Nyírbátorban egy 60 család által képezett orth. izr. fiók-hitközség is áll fenn.

Nagyobb zsidó hitközségek még a megyében a *nagy-kállai, ujfehértói* és *szt.-mihályi* hitközségek.

SZABOLCS VÁRMEGYE ŐSTÖRTÉNETE.

politikai tekintetből ma már szűkre határolt vármegye régészeti szempontból egységet nem alkot, és csakis a Nyír tekinthető ilyennek, mely hullámos, mintegy 4725 □ kilométernyi homok-terület, melyet e sorok írója zátonyképződésnek tart, és a mely a Tisza, Szamos, Kraszna, Ér és Berettyó kanyargása között, a vulkanikus kiemelkedés felett képződött örvényben rakódott le azon időben, mikor a magyar síkságot borító édesvízű tenger a Vaskapun át magát rengeteg idő alatt a Fekete-tengerbe átvájta, és a mely Nyírnek legmagasabb pontja, a Tiszának tokaji 0 pontja felett mintegy 90 méternyire emelkedik ki, és a melyből 3349 Szaboles, 806 Hajdu, 380 Bihar, 290 □ kilométer pedig Szatmár vármegyék területén fekszik.

E hullámos homokterületnek különböző magasságban fekvő katlanaiban több százra menő, egy vékástól ezer holdig terjedő, még e sorok írójának emlékezete szerint is halakban bővelkedő tavak képződtek, melyeket csak az előző évtizedben befejezett Nyír víz-szabályozás szárított ki.

Kétséget nem szenved, hogy ez, a környező síkságból legelőbb kiemelkedő, halakban, vadakban bővelkedő és fakampókkal is könnyen művelhető sziget-terület a kezdetleges eszközökkel rendelkező ősnépeknek megélhetését leginkább biztosíthatta.

E feltevésnek kifolyása volt az, hogy báró *Vécsey József*, volt szabolesi főispánnal többen vállvetve, mintegy 30 év előtt ősmultunk okmányait kutatni kezdtünk; a minek eredménye a szaboles vármegyei múzeum lett, a melynek tárgyai nem elegendők ugyan az őstörténet megírásához, de mégis mécesül szolgálnak a koromsötét multnak bevilágítására.

A fejlődés, bizonyára úgy mint másutt, nálunk is a kő-, réz-, bronz- és vas-korszakon át jutott a mai villamos korszakig; de arra, hogy Szabolesban mikor kezdődött a legősibb korszak, és mennyi idő telt abba, hogy egyik korszak a következőbe átesapjon, csak sejtelmes adatok vannak.

E korszakok földgömbünkön sem tér-, sem időbelileg nem fedik egymást. Hiszen Uj-Guineában ma is kőkorszakban élnek, míg mi a gőz, a vilámisság és a Krupp-ágyu korszakát éljük.

Nem illetheti nyíri sovinizmus vádjá e sorok íróját, ha azt állítja, hogy a mai Magyarország területén a Nyír adta meg az ősembereknek a legkedvezőbb élet-feltételeket.

Hogy mikor települt itt meg az első ember, az ugyan nem tudható, de nem lehetetlen az, hogy itt emberek őselefánttal, rinocerosszal stb. együtt lakhattak, mert hiszen Belginmban és másutt döntő bizonyítékait találták annak, hogy őszállatokkal egy időben emberek is lakták földünket.

A Nyír, mint lakott hely az őskorban.

A Miskolcson talált és Herman Ottó által leírt szakóczákat, a tiszafüredi Tariczky-féle múzeumban őrzött, mindkét végén kihegyesített és végei közelében mesterségesen átfúrt csont-eszközt, mely a Tisza feneke alatt 11 méter mélységben őslényesontokkal együtt caissonban találtatott. tehát a munkálat alkalmával kívülről oda nem hatolhatott tárgyat, nem ismerhették el ugyan a paleolit korszakból származóknak, de a kritika e sorok íróját nem győzte meg.

A szigorú tudósok nem hisznek unikumoknak, pedig minden lelet unikum volt addig, míg a hasonló második tárgyat meg nem találták.

Nézetiünk szerint végérvényesen nincsen még eldöntve az a kérdés, hogy e vidéket általában Magyarországot az őskorszakban lakták-e emberek vagy sem. — Ez tehát függőben marad.

Azt azonban, hogy a Nyírt az u. n. esiszolt kőkorszakban lakták, bizonyítja az I-ső tábla is, melyen 45 db finomabb kőtárgy és 7 db. szarvasagancsból készült tárgy látható.

E tárgyak granitból, a trachitnak különböző válfajaiból, kalczedonból, szaru- és homokkőből stb. készülvén, tehát olyan kőzetekből, melyeknek némely része csak igen távoli vidékről származhatott ide, bizonyítékul szolgálván arra, hogy azon időben az itt lakóknak messze tájakkal volt kereskedelmi összeköttetésük.

Azt, hogy honnan kerültek hozzánk, — szakértők szerint — csak azon esetben lehetne meghatározni, ha görcsövi csiszolatok készíthetése végett a tárgyakat megrongálnók.

Hogy ezek a kőeszközök a nyersanyagból itt dolgoztattak fel, bizonyítani látszik az I. táblának felülről számítva a második sor közepén ábrázolt homokkőből készült, Tisza-Polgáron talált balta, a melyen a lyuknak miként történt fúrás módja észlelhető. A fúrás a két áttellenes oldalon kezdetett meg, de be nem fejeztetett. A lyuk az egyik oldalon, a balta vastagságának felén túlhaladt, míg a másik oldalon alig hogy megkezdett.

Mindkét lyuknak közepén egy-egy csap áll ki, a mi azt bizonyítja, hogy a fúrás nem egy tömör, hanem egy cső alakú hengerrel történt. mely súlylyal megnehezítve, a csövön átdugott vezérpálczával helyzetében rögzítve, vonóval forgatva, kovarex-por és víz segítségével vájta a lyukat.

A bodzafának az a szerep jutott, a mi a gyorsan forgó rézkorongnak jut a gyémánt-köszörüléskor, a mikor a gyémántport a rézkorongra hintik és a pálczára sellakkal rögzített gyémántot az aránylag puha rézkorongon tetszés szerinti alakra csiszolják.

A keretnek szűke nem engedi, hogy minden lelőhelyet és az ajándékozók neveit felsoroljuk, de hiszen a múzeumban ez minden tárgyon jelezve van; de még azért sem, mert nincs vármegyénknek egyetlen községe sem, melynek határában, különösen a tavak mellett levő homok-fúvásokban, obsidián-, kovarex- és jaspis-kéceket, nyilakat, szilánkokat, több helyen kőmagokat is, őseréptörésekkel együtt találni ne lehetne, tehát minden falut és pusztát fel kellene említenünk.

Nem mondjuk, hogy minden kőeszköz itt készült, mert hiszen az I. tábla közepén látható kalczedon-balta is, — melynek másolata a nemzeti múzeumban van — megboldogult dr. Rómer Flóris szerint Dániából származhatott, pedig Székelyben találtatott és dr. Korányi Frigyes ajándékozta múzeumunknak.

A Nyír, mint kőkori eszközök gyártó helye.

Kétségtelen azonban, hogy a Nyírben is gyártottak kőeszközöket. Bizonyítják ezt a rengeteg mennyiségű, használatra nem alkalmas obsidián és egyéb szilánkok és különösen a munkálni meg nem kezdett obsidián-tömbök, melyeknek egyik, hat kiló súlyu — Turán talált — példánya, bármely ásványtani gyűjteménynek díszére válnék.

Annak, hogy a Nyír őslakói a kőeszközök készítésének mily magas fokán állottak, bizonyosága az I. tábla második sorának bal szélén ábrázolt

nyél lyukánál ketté tört, gombban végződő kemény trachit kalapács-töredék, mely félreismerhetetlenül csakis *esztergán* készülhetett.

A középső sorban látható — homokkőből készült — nagy balta nyélbe alkalmazva nem volt, mert egyik oldalán, a felső végéhez közel, finoman csiszolt homorulat látható, mely kétségtelenül a jobb hüvelyk-ujj befogására szolgált, nyilván azon czélból, hogy a kézből könnyen ki ne eshessék. E már a csiszolt kőkorszakra valló tárgyat kezdetleges — nyél nélküli — használati módja miatt, átmeneti alaknak véli e sorok írója, a csiszolt-neolit kőkorszakba. Hogy milyen emberfaj lakta e vidéket azon időben, ezt meghatározni nem tudjuk.

Ezen — régészeti szempontból — fontos kérdésnek megoldása tisztázásra vár, a melyhez egy morzsával a következőkben kívánunk hozzá járulni.

Az ajaki határban, közel a kis-várdai vasúti állomáshoz, Czóbel Imre birtokán 1867-ben, határárok ásása alkalmával több kővésőt és nagy kovakéseket találtak és innen került dr. Rómer Flóris szerint az első biztos magyar lelhelyü nagyobb kovakés a nemzeti múzeumba.

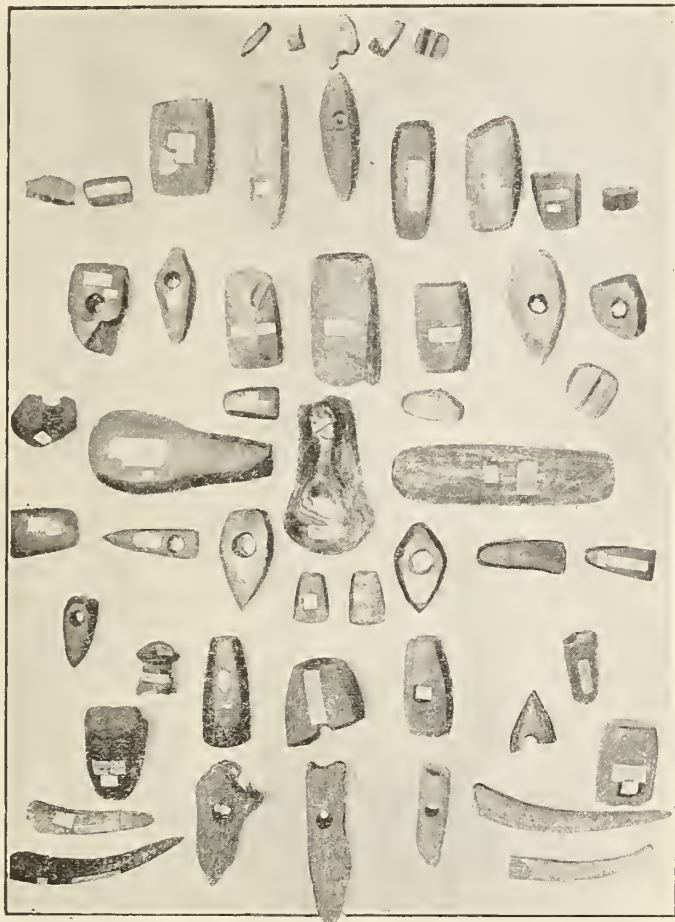
E lelhely közvetlen közelében — egy mocsáros hely szélén — br. Vécsey József, dr. Rómer Flóris és többek társaságában, e czikk írója is tevékeny részt vett egy őstemető kutatásában.

Mintegy nyolcz sír bontatott fel; — de van ott még több is. — A csontvázak — valószínűleg a humus-sav behatása folytán — teljesen épek voltak.

Két koponyát a szabolcsi múzeum őriz. A csontvázak arczczal keletre irányítva, baloldalra fektetve, fejüket bal kezükön nyugtatva, *összekuporodott helyzetben* voltak, mint azt dr. Wosinszky Mór Tolna vármegyében Lengyelen is találta. Ezt a temetkezési módot Egyiptom prae-historikus (Menes előtti) népénél is észlelték. — Némely csontváznak hátuljánál, lábainál nagyobb — a földnek súlya által összetörött edény volt.

Mindegyik csontváz szája előtt 4—6 apró edény volt elhelyezve, nyilván azon czélból, hogy a túlvilágon ne éhezzenek. Ez edénykéek többnyire nem korongon készültek, de akadtak korongon, finoman készültek is, de minden díszítés nélkül és annyira rosszul voltak égetve, hogy dr. Rómer Flóris felügyelete alatt, zsebkéssel és nagy gonddal faragván ki azokat a környező tevényes agyagból, mégis csak kettőt lehetett ép állapotban kiemelni, melyeket dr. Rómer magával vitt.

Mellékesen jegyezzük meg, hogy nálunk a homokos talajban a honfoglaláskori, árpádkori sírokban a csontvázak többnyire el vannak enyészve, míg a sokkal régiebbekben — de agyagos rétegben — épebbek.

I. TÁBLA.

Az ajaki sírokban talált csontvázak az őslény-csontokhoz hasonló színűek és szilárdságuk.

Azt, hogy a csupán kőeszközöket használt őslakóink, vidékünkön az agyagiparnak mily fokán állottak, mai tájékozottságunk szerint csakis az ajaki temetőben lehetne megállapítani. Annyi bizonyos, hogy az agyagipar akkor magasabb fokon állott, mint a milyenre honfoglaláskori és árpádkori temetkező helyeinken akadunk.

A közbe eső bronzkorszaki és népvándorláskori agyagedényeknek kitünő, páratlan példányait őrzi a múzeum, míg az úgynevezett La Tène-koriak, még az ajaki kőkorszaki edények mögött is messze állanak.

Úgy látszik, hogy az ősidőkben is, a hareziás népek kevesebb súlyt fektettek az iparra, mint a békében élők. Az agyagipar itt nem haladt fokozatosan, hanem haladás és visszaesés váltakozott egymással

A bronzkorszak.

Az úgynevezett bronzkorszak fénykorát, a csücsköshasi és spirális díszítésű edények jellegzik, melyeknek számos példányát őrizzük; csakhogy számos bronz depotleleteink nem ilyen edényekben találtattak, hanem kivétel nélkül olyanokban, melyeket minden szakrégész kőkorszakból származóknak tekintene. Úgy látszik, hogy az ősidőkben is voltak olyan különbségek az agyag-iparban, a melyent a gömőri zsaluzsányi fazekasoknál és a herendi porcellángyárban mai napon is észlelünk.

Nem vonható kétségbe az, hogy a kő-, bronz- és vaskorszak évezredek alatt váltották fel egymást; de ez nem zárja ki, hogy a kőeszközök használata mindjárt a bronz elterjedésekor megszűnt volna, sőt még vas tárgyakkal együtt is találhatók, különösen félreesőbb helyeken tanyázó szegény törzseknel. Ilyen lehetett az a nyírségi törzs is, melynek emlékeit a II-ik tábla tünteti föl.

1888-ban a Tisza szokatlan módon megáradt, és a Rakamaz és Timár között levő fensík oldalából sok földet elsodort, de az 1—2 méter magas és mintegy 500 méter hosszú kultur-rétegben rejlett tárgyak, a réteg aljában megmaradt iszapban maradtak.

Innen kerültek az ábrázolt tárgyak is: kővésők, balták töredékei, obsidián- és kova-nyílhegyek, kések, átluggatott fenőkővek, orsógömbök, csontvéső, bronzfűrész töredéke, bronzöntő kemenceze, melyet Pulszky Ferencz és dr. Hampel József is annak ismert fel, népvándorláskori esat, kasza-fenőkő-tartónak látszó, veresre festett, szaru alakú, durva agyag-edény, nem korongon készült bögre és füles tálka, és számtalan, analogia nélkül álló díszítésű, kő-, bronz- és vaskorszakra valló esereptöredék, kagyló és felhalmozott unio pictorum. E sorok írója úgy észlelte, hogy ezen töredékek a partoldalon nem a különböző kor szerint vannak egymás fölé települve, hanem vegyítve minden rend nélkül, a mely körülményből azt kell következtetni, hogy itt olyan nép lakott, a mely még a vaskorszak ideje körül is jobbra kőeszközöket használt.

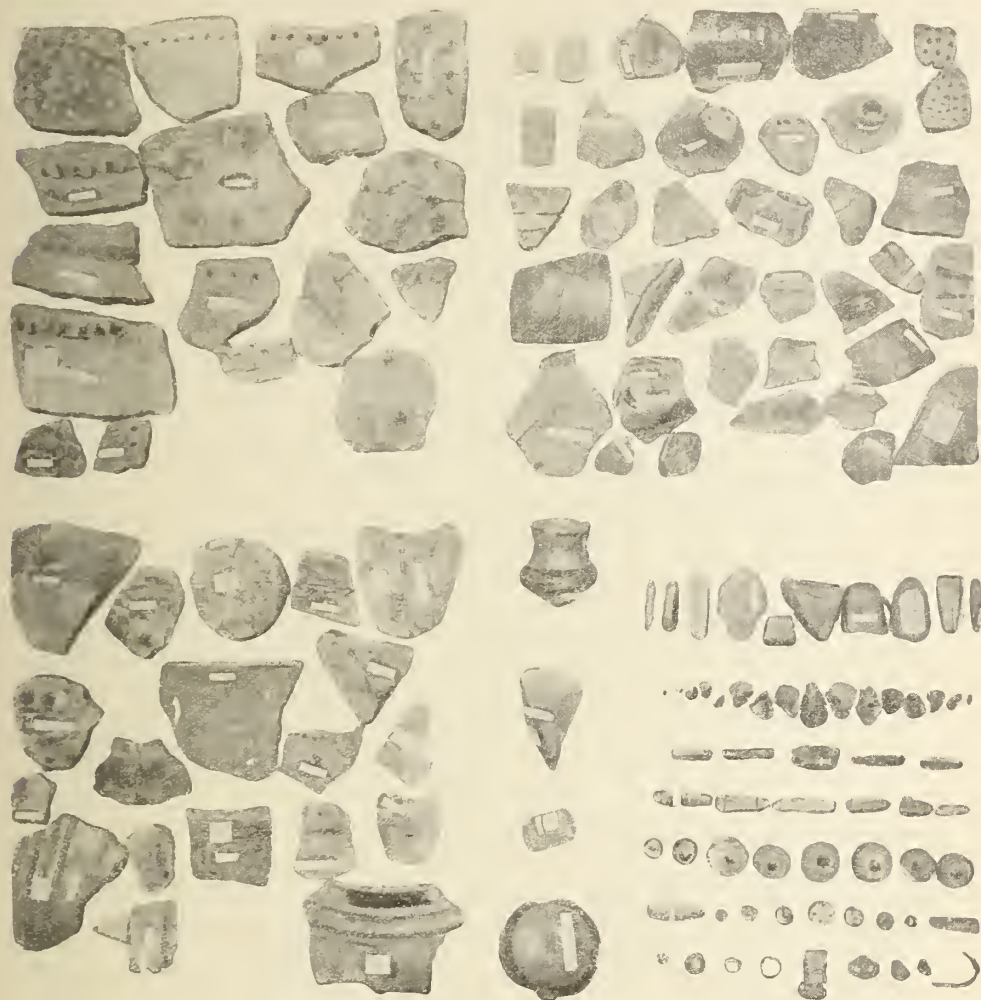
Szelóczky Géza rakamazi gyógyszerész, ugyanitt egy serpentinből készült pecsétnyomót is talált, mely Vámbéry által fejtetett meg. „Jechiel Seraga ben Menachim Gerson“ a felírata. A Seraga család, mely Vespasian idejében menekült Salonikiba, ott ma is virágozik.

A kultúra hozzánk nem nyugatról jutott, bár azzal némi összeköttetés volt, mert itt-ott akadnak ugyan, de igen szórványosan, római érmekre a Trajanustól Nagy Constantinusig terjedő időszakból, valamint a római izlés befolyása alatt álló, — a Kr. e. évezred második felére tett La Tène-kori éles hasu és ezen kort jellemző fibulákra, de egyéb nyugati nyomok nincsenek, melyek azt engednék bizonyítani, hogy itt valamikor nyugati népek vetették volna meg lábaikat.

Rézkorszak.

A rézkorszakból 12 tárgy került Szabolcs vármegyéből az ottani múzeum birtokába, a melyeknek alakja azt bizonyítja, hogy nem azért készítettek eszközöket rézből, mert a bronz készítéshez szükséges ónhoz nem juthattak, hanem azért, mert az ónt, tehát a bronzot egyáltalában nem ismerték. — Hiszen azon esetben, ha az ónból kifogytak volna, az addig használt bronzeszközöknek legalább alakját megtartották volna, már pedig a réz és bronz-tárgyak annyira különböznek egymástól, hogy azokat a fémipar különböző fázisai termékeinek kell tartanunk.

A réztárgyak a III. táblának felső bal részletén láthatók. *Sámson*: Keresztben álló kétélű csákány. — *Tura*: Egy kétélű csákány és egy karesu fokos. Egyik vége élben végződik, a másik hengerded. Egyforma hosszúságúak. — *N. Halász*: Egyélű, rövid, széles foku fejsze. — *Nyír-Lugos*: Két keresztbe álló élű csákány. — *Sényő*: Egyélű, kevésbé hosszú, vaskos foku fejsze. — *Tass*: Nyél-lyukánál csappanós balta, szép sötét veres szíronnyal. — *Nyír-Bakta*: Négyyszögű szűrő eszköz. — *Ajak*: Egy-élű rövid-foku balta. — *Bács-Aranyos*: Nyéllyuknál letört balta. — *Szabolcs község*: Véső. — *Szabolcs vármegye*: A tassihoz hasonló balta. Lásd III-ik tábla, bal, felső negyed. Az újabb kutatások szerint nem mindegyik tárgy osztható be a rézkorszak emlékei közé, különösen a keresztben álló, két élű csákányokat tartják későbbieknek; ellenben a rézvésőket általában a bronzkulturát megelőző korszak maradványainak tekintik.

II. TÁBLA.

Rakamaz-timári őstelep.

Az u. n. bronzkorszakból, tekintve a Nyírnek aránylag csekély területét, a rövid időt, mely alatt azok gyűjtettek és a csekély érdeklődést, elég gazdag a szabolcsmezei múzeum.

A bronzkor tárgyai és lelőhelyei és e kor népe.

Az alakoknak sokfélesége, a bronzrögök, melyeket majd minden depót-leletben találunk, a rakamazi, agyagból készült bronzöntő kemenczének töredéke, a mely körül nagymennyiségű, alakatlan, veresre égetett földtömbök voltak, egy Nyíregyházán talált igen kezdetleges grafit olvasztó-tégely, melynek külső oldalára a kifutott bronz még most is oda van tapadva, kétségtelenül igazolják azt, hogy ősnépei bronz-eszközöknek más vidékről való behozatalára utalva nem voltak; sőt mesterek voltak e téren.

A vármegye bronz lelőhelyeinek és tárgyainak aránylag nagy száma azt a kérdést veti fel, hogy honnan került ide ez a nép és mikor, milyen

fajhoz tartozott, miként készítette eszközeit, milyen szokásai voltak, mikor enyészet el és hova lett?

Mindezekre a kérdésekre ma még alig felelhetünk. Mindössze annyit állíthatunk, hogy a bronzkori népnek huzamos ideig kellett itt tartózkodnia, még pedig Reinecke Páluk a magyarországi bronzkor kronológiájáról az *Archaeologiai Értesítő* 1899. évfolyamában közzétett vizsgálatai szerint, legalább is ezer évig, mely Kr. e. körülbelül 2000-től tartott Kr. e. 900-ig s legrégebb szakában meglehetősen egyformaságot tüntet föl Közép-, Észak- és Nyugat-Európával s ez összeköttetés megmarad a bronzkor későbbi szakáiban is, úgy hogy a magyarországi bronzkor nagyjában egyezik Monteliusnak a skandináv területre vonatkozó osztályozásával.

Ebből pedig az a következtetés vonható le, hogy a Kr. e. második évezred kezdetétől fogva Skandinávia felől egy nagy népáramlat volt folyamatban hazánkon keresztül a Földközi-tenger melléke felé, a hol a keleti kulturák befolyása alatt s másféle népfajokkal (iberekkel, etruszkokkal, ligurokkal, pelaszgokkal) való keveredés következtében az általános európai bronzkulturától sokban eltérő kulturális viszonyok fejlődtek ki.

A középeurópai bronzkulturából a vaskorba való átmenetet a hallstatti kultúra foglalja magában, melynek nyomai hazánkban csak szórványosan észlelhetők, ellenben többszörös kapcsolatot tüntet föl a Kaukázussal.

Vannak azonban a hallstatti kulturát jellemző bizonyos emlékek, minők a két güzszzsal bíró, kettős T alakú, fülekkel ellátott bográcsok, melyek nálunk még a tiszta bronzkultúra emlékei.

Ilyenféle bogrács van a bécsi múzeumban Hallstadtból egy, Galicziából Unitzról három, Darnaynál Sümegen egy, Somlyóról egy, e vidéken pedig a híres hajdú-böszörményi leletből van a nemzeti múzeumban egy.

Nekünk Mária-Pócsról van két gyönyörű példányunk, egy pedig a Nyírhez tartozó Kántor-Jánosiból, mely csupán bronz eszközöket tartalmazott, mint azt alább felsorolva látni fogjuk. Vastárgyaknak nyomait sem tartalmazta.

Kétségtelen tehát, hogy ez az u. n. hallstatti korszakot jellemző edény nem a Kr. előtti évezred első felében, hanem nálunk már előbb tiszta bronzkorszakban használatban volt, tehát előbb, mint Villafrancában, Hallstattban és másutt, a hol ez edények vastárgyakkal együtt találtattak, tehát minden esetben későbbi időből származnak, mint a miénk.

Az a tekintélyes számú bronzlelet, melyet Lehoczky Beregből és Ungból, mi pedig Szabolcsban kis területről rövid idő alatt összehoztunk és a mi, tőlünk nyugatra, inkább szórványosnak látszik, megengedi azt a feltevést, hogy bronz-népek, — ha szabad ily kifejezéssel élni — ugyanazon úton, a Kárpátokon át jöttek be, a melyen honfoglaló őseink, korábban pedig a népvándorláskori germánok és szlávok hatoltak be.

Nem minden esetben helyes azon állítás, hogy a népvándorlás csupán a nagy folyók mentét követte.

Azt, hogy milyen fajhoz tartoztak a mi bronzműves őslakóink, sejteni igen, de megállapítani nem lehet, mert eddig a bronztárgyak mellett sem csontvázakat, sem pedig hamvvedreket nem találtunk.

Valószínű, hogy halottaikat elégették, s hamvaikat szélnek szórták.

Hogy ez a nép, a hallstatti, vasat ismerő nép előtt pusztult el, valószínű, mert különben fejlődtek volna és a bográcsok közelében a hallstatti-koriakhoz hasonló vasnyomokra is akadunk volna.

A bronzöntésben nagy mesterek voltak. Bizonyítja ezt a Kállay András által ajándékozott kemecsei lelet, mely a VI-ik 3. ábrán feltűnő bronzesőtáron észlelhető, és a melyhez hasonló a nemzeti múzeumban őriztetik.

A nemzeti múzeum kevésbé díszes példányának származása bizonytalan és csak magános lelet; a miénk szebb és a mint látható, számos egyéb tárggyal találtatott egy fazékban.

E csótár láncszemei felváltva kisebb és nagyobb karikákból állanak. A kisebb karikák egy darabból vannak öntve, a nagyobbak pedig előre öntött fél-karikák, melyek a megolvasztott bronzba lettek mártva és azonnal összeillesztve. A forrasztásnak kiemelkedő határvonalai tisztán láthatók.

Szilárd anyagból készült öntőmintákat még nem találtunk ugyan,

de valószínű, hogy az öntésnek három módját ismerték. A csótár-lánczot képező félkarikák nyilván szilárd mintákba lettek öntve, mert teljesen egyformák.

Vannak olyan depót-leleteink, melyekben több tárgy alakjára, terjedelmére nézve teljesen azonos, tehát ugyan egy mintába lettek öntve; de ugyanabban a leletben akadunk olyan tárgyakra is, melyek hasonlítanak ugyan egymáshoz, de nem azonosak. Lehet, hogy ezeket előbb viaszból mintázták, azután agyagba ágyázták, a viaszot kiolvasztották és az így támadt üregbe öntötték a megolvasztott bronzot.

III. TÁBLA.

1. Réztárgyak. — 2. 3. 4. Szórványos bronzleletek.

Egy harmadik öntésmód mellett tanúskodik a napkori bronz-lelet, melyről nincs ugyan ábra, de a bronz-lelet felsorolásában feltalálható; ez a lelet annyiban is érdekes, mert unikumot is tartalmaz, t. i. két tiszta ónból készült sarlót és egy öntőcsapot. Ezen öntés nyilván a szilárd mintának kipróbálására történt. E leletben a fülecskével ellátott öt köpűs balta teljesen azonosak, sőt még egyforma díszítésűek is és ez is azonosnak látszik. De ha a kiemelkedő díszítési vonalaknak egymástól való távolságát körzővel megmérjük, a különbség feltűnik. Egy síma felületű minta nyomott tehát a homokba és a díszítő vonalak utólagosan lettek bámulatos ügyességgel a mintába karczolva, mely megsemmisült és mindannyiszor újra készült.

Mily sok ideig laktak e vidéken, kitűnik a sok leletből, mert különben

nem hagyhattak volna anyyi nyomot maguk után. A mi van, az csak kis része lehet annak, a mi harmincz év előtt napfényre került. Biztos tudomásunk van arról, hogy azelőtt a bronzleleteket esengetyűöntésre használták fel.

Hogy a Nyírvízszabályozás alkalmával kiemelt több millió köbméter földtömegből mi került felszínre, nem tudjuk, mert azalatt a nyolcz év alatt gyűjtéssel senki sem foglalkozott.

Bronz-leleteink részint szórványosan találtattak, részint mint depôt-leletek — többnyire edényekben, még pedig olyanokban, melyek a kőkorszaki edényektől alig, vagy épen nem különböznek.

Szórványos leleteinknek lelőhelyei és tárgyai a következők:

Szórványos
leletek.

Tura. Fülecskével ellátott köpüs balta, *európai típus*, a milyeneket hazánkon kívül másutt is találnak. *Kemecse.* Ugyanaz félhordalakúlag kivágott, melynek a fülecskével átellenes széle kihégyesedve felnyúlik és a milyenek csaknem kizárólag hazánk területén talátnak és így magyarországi típusnak tekintendő. *Kis-Várda vidéke.* Végen nyéllyukas balta. Ez az egyetlen bronztárgyunk van, mely rézkori típus. *Balkány.* f. e. k. b. magyar típus. *Tura* f. e. k. b. európai típus. *Tura* f. e. k. b. — m. t. *Bőköny.* f. e. k. b. — m. t. *Ny.* — *Bakta.* f. e. k. b. — m. t. *Tisza-Eszlár.* f. e. k. b. — e. t. *Nagy-Falu* vaskos nyitott végű, kívül belől éles nagy karika. *Petneháza.* Hengerded vaskos, nyitott végű karperecz. *Kék.* Hengerded köpezős, nyitott végű, kívül vonalakkal díszített karperecz. *Nagy-Falu* f. e. k. b. — Köpü nyílása lotompított négyszög. Erdélyi típus. Ilyen múzeumban több nincs. *Büd-Szt.-Mihály.* f. e. k. b. — m. t. *Mária-Pócs* f. e. k. b. — e. t. — *Kenézlő.* f. e. k. b. — m. t. *Nyíregyháza.* Lásd III-ik tábla, jobb felső negyed.

Szabolcs m. Bronzfűrész. *Rohod.* Bronzbalta töredék. *Nyíregyháza.* Bronzfűrész. *Nyír-Bakta.* Lándzsa. *Kis-Becsenyöd pa.* Szélein felhajtott három szeglyukkal ellátott markolatu tör gyönyörű szironynyal. *Huggaj-Fövenyes tanya.* Legrégibb bronzkori tör. *Kenézlő* Lándzsa. *Becsenyöd.* Lándzsa. *Ny.-Bakta.* Keskeny köpüs véső. *Acsád.* Köpüs baltának éltöredéke. *Kis-Várda.* Kés. *Takta-Kenéz.* Lándzsa és két köpüs balta m. t. E leletnek nagy része gróf Andrassy Manó birtokában van. *Sényő.* Fűles köpüsbalta e. t. *Pazony.* f. e. k. b. Kettő magyar, egy európai típus. Lásd III-ik tábla, bal alsó negyed. *Lcvclck.* Két harci csákány. *Berecs.* Két harezsi csákány. *Hadház* Egy h. csákány. *Nyíregyháza* egy. h. csákány, *Szabolcs-megye* két h. csákány. Lásd III-ik tábla jobb alsó negyed. *Tisza-Eszlár.* Nagy f. e. k. b. európai típus. *Anarcs.* Kis f. e. k. b. — o. típus. *Nagy-Báka.* Csillag-buzogány szép patinával. Két ehhez teljesen hasonló, de kisebb buzogány őriztetik a bécsi hist. múzeumnak XII-ik termében, VI. szekrény 342. 343. *Lcvclck.* Csészefejes tűnek felső része. *Berecs.* Négy harezsi csákány, egynek feje letörve. Ezekről ábra nincs. *Kék* a besztereczi moesár által körülvevett nagy két-udvaru földvár közeléből Nádlevélű bronzkard. Markolatának feje lapos kihégyesített, kerülék alakú. ∞ motívumú meander-szalagokkal díszítve. Markolata sötétfüzöld zománczszal (nem patinával) bevonva. Penge, nádlevél alakú. *Tuzsér.* Három világos zöld patinájú kard. Markolat 3—3 körülfutó lézczel és ezeknek közei különféle képen díszítve. Penge: lilium levél alakú. Egyik csészés, kettő korongos markolat-fejjel. *Vaja.* Kard. Markolat korongos fejjű, három körülfutó lézczel. Liliumlevél alakú pengének töve és hegye vonalakkal díszítve. *Pazony* Kard. Korongos fejjű, három-lézczes markolat. Penge lilium-levél alakú. *Vaja* Két nádlevél pengéjű kard. Markolat lapos, felhajló szélekkel, melyek a markolatot borító, elpusztult lemezeket határolták. Ezeknek ábráit lásd IV-ik táblán. *Tura.* Kis fejjű tű. *Csobjaj.* Gömbfejjű és egy gömbfejjű tű. *Téth.* Gömbfejjű tű. *Szabolcs m.* Korongos fejjű, alább kihalasodó, rovátkos díszítésű tű. *Demecser.* Ugyanilyen, de korongja hiányzik. *Ramocsaháza.* Hasonló, hegye letörve. *Büd-Szt.-Mihály.* Fibula. La Tène típus, gyönyörű szironynyal. *Csobjaj.* Fibula, kerülék alakú díszített lemez-karléptaggal. Lásd V-ik tábla 2. *Kék.* Bronz sarló esecsenyűjtványnyal. *Székely.* Két hasonló sarló. *Geszteréd.* Karperecz töredék kívül díszítve. *Lórántháza.* Csákánynak egyik hengerded ága. Rajta egy kaesához hasonló madár-alak áll. Ehhez hasonló, de egészen ép példány az Egger-féle gyűjteményből a British-múzeumba került. *Szabolcs megye.* Lándzsa alakú piciny köpüs nyílhegy. *Kemecse.* Két db három szögű köpüs nyílhegy. Szkytha származásának tartják. *Kis-Becsenyöd.* Egy szkytha és öt nyélbe szúrható, négy oldalú, hegyes, kúp alakú nyílhegy. *Szabolcs m.* Egymásra fekvő végű, kívül-belől éles karika és egy fűrész-töredék. Lásd V-ik tábla 7. *Kis-Várda* vidéke. Fülecskével ellátott köpüs balta.

Csoportos
leletek.

Csoportos leletek: Ezek csaknem kivétel nélkül, a kőkorszakiakhoz hasonló durva eszerépedényekben találtattak, melyeket a találók rendszerint szét szoktak zúzni.

Viss. Kis fokos, nyéllyukánál letörve. Egymásra hajló végű karika. Egy lándzsa; igen szép munka, egy esőtárvégnek fésű alakú csüngő dísz. Egy tölesér alakú csüngő dísz. Lásd V-ik tábla 7.

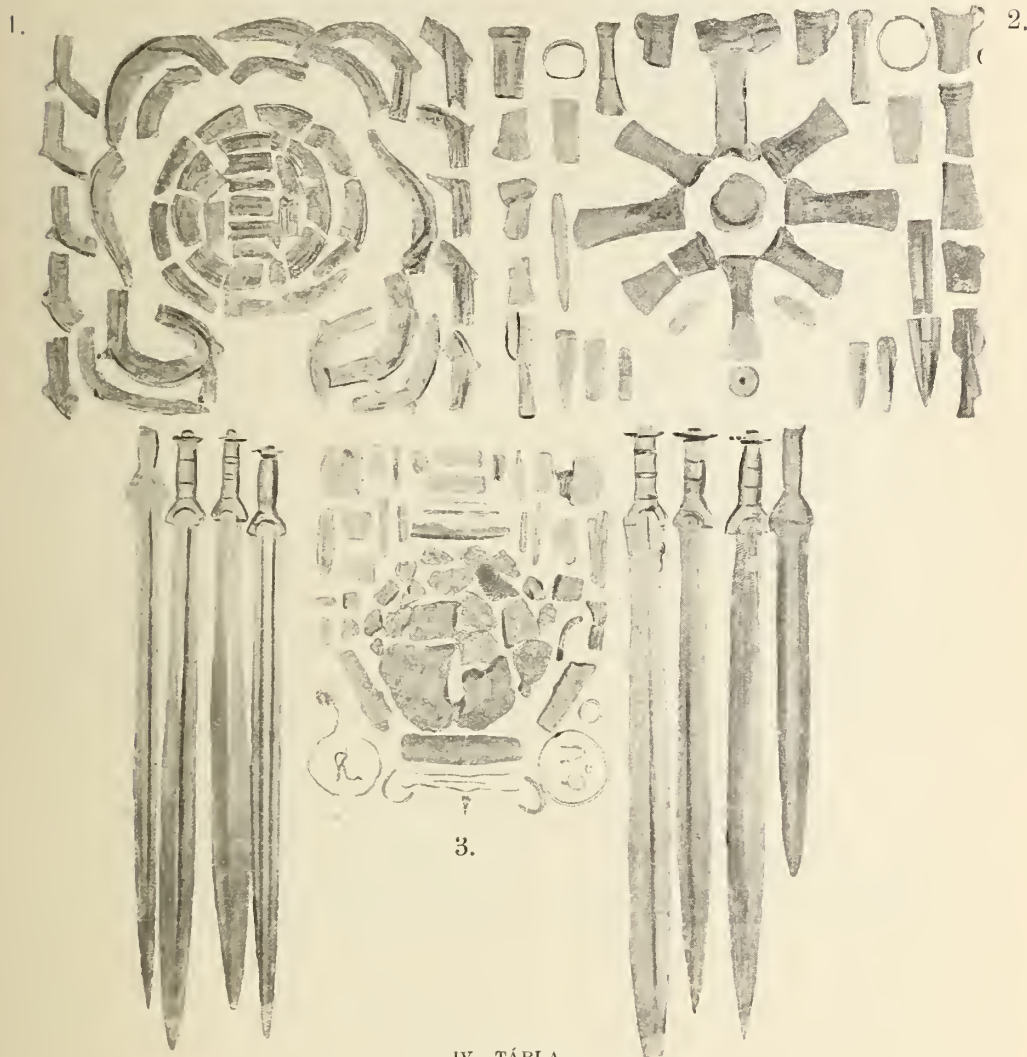
Kántor-Jánosi. Igen nevezetes lelet, mert egy úgynevezett hallstattkori kettős T alakú füllel és két gúzszaal ellátott bográcsban találtattott, minden vastárgy nélkül. Egyik gúzsza hiányzik. Feneke töredezett, pereme sűrűn egymás mellé helyezett félkörkarcolatokkal és több körülfutó párhuzamos vonallal van díszítve. Két hasonló, de egészen ép szép példányunk van *Mária-Pócs*ról. Az egyik síma, igen szép, világos zöld patinával. A másik olyan trébelt félgömbű dudorokkal van díszítve, mint az Unizon: Galicziában talált három bográcsnak egyike, melyek a bécsi Historisches Museum XI-ik termében, a 62-ik szekrényben őriznek. A k.-jánosi bográcsban talált bronztárgyunknak egy részét szelével hordták. A megmentett tárgyak a következők: Négy zárt karika, kívül-belől éles. Egy nyitott végű, kívül vonalakkal díszített karperecz. Öt db nyitott végű háromféle karika. Egy kés, melynek hegye hiányzik. Egy fűrész-töredék. Egy kifelé álló bütykű sarlótöredék. Egy kard, mely-

nek pengéje nagyrészen hiányzik. Markolata a szokottnál jóval kisebb és csak *egy* körülfutó lécczel van díszítve. Markolatának korongja vagy esészéje nincs és nem is volt, csupán egy gombban végződik. Markolat és penge egy darabban van öntve. Hasonlót nem láttunk. Két bronzszög és két bronzlemeztöredék. Lásd V-ik tábla 3.

Papp. Egy nagy lándzsa. Két nyitott végű, vastag, hengerded karperecz. Egy kis fokos, nyéllyukánál letörve. Egy nagy spirális. Két harezi csákány. Egy korongos tű, felső negyede táján megvastagodva és ez alatt füleeskével ellátva. Egy nagy, majdnem lapos pajszdudor, közepén kiálló csecsnyújtványal. Az edénynek feneké és oldalának egy része, melyben találtatott. Lásd V-ik tábla 1.

Buj a Fekete halom közelében. Hat egész és két töredékes fűrész. Két kés, két ép és egy törött esészés fejű tű. Lásd V-ik tábla 5.

Rohod. 14 db nyitott végű, kívül sűrűn recézett egyforma karperecz. Hatvannál töb-

IV. TÁBLA.

1. 2. 3. Kemeese, Vitéz Lajos-féle lelet.

bet találtak ugyanazon edényben. Lásd V-ik tábla 6. A szomszédos *Jákó* község határában egy teljesen hasonló karpereczet találtak szímaranyból, melyet a n. múzeum szerzett meg.

Kis-Kálló. Kis-Csere pa. Mintegy 100 holdnyi szélhordásos területnek különböző pontjairól lettek felszedve, számos díszített cseréptöredékekkel együtt. Egy szíjvégre alkalmazott lemez, 1 sarlótöredék, 1 hosszú esat. 1 fibulatóredék, 3 fibulapecektű, 2 db háromszögű lemez nyílhegy, 1 bronzsörgő, 2 drb lemezke, 4 db. huzaltöredék és egy bronz rögöcske. Lásd V. tábla 2.

Tisza-Eszlár. Benedek Pál-féle lelet. Egy bronzkard. Pengéjének majdnem felerésze hiányzik. Két db. köpűs balta e. t. Egyiknek a füle és élének egy része letörve. Három drb szárnyas baltának felső vége. 3 lándzsatóredék. Két sarló. Egy sarlótöredék. Kilencz db. nyitott végű karperecz, egyik recézett ketté törve, 3 drb karperecz-töredék. Lásd VI-ik tábla 2.

Tisza-Szt.-Márton. Gróf Forgách-féle lelet. 23 db különböző bronzkarika és karperecz, némelyik eltörve. Egy lándzsa. Egy f. e. k. b. európai típus. Egy db. gömbszelet alakú bronzlemez. Egy fibula. Lásd VI-ik tábla 1.

Nagy-Hatás. Kállay András-féle, Fráter Miklós birtokán talált lelet. Egy edényben találtatott, mely megsemmisült. Egy 76 cm. hosszú láncsesótár, fésű alakú csingő lemezekkel. Két db. lüsz-tekeres karvéd. Egyik gyűrött állapotban. Egy trébelt spirális díszítésű pártá, igen szép patinával. Kilencz különböző karika és karperecz. Egy papír vékonyságú koronglemez, egy része hiányzik. Egy kilenczkerületű tekeresztöredék. 12 db. sarló, két lándzsa, egyiknek szárnyai letörve. Két pálezaalakú bronzszög. Lásd VI-ik tábla 3.

Rohod. Somogyi Rezső-féle lelet. Hat db. sodrott torques. Ilyenek öt db. töredéke. 24 db. különböző karika. Ezek közül kettő töredék. Hat db. f. e. k. b. európai típus. Három bronzrög. Két harezí esákány. Két szárnyas véső. Egy lándzsa. Egy lándzsa-alaku köpüs véső. Kilencz sarló. Lásd VII-ik tábla 1. 2.

Pusztá-Dobos. Jármy Elek-féle lelet. Egy db. kettős bronztekeres. Egy ugyan ilyenek 3 db. töredéke, 3 sarló, kettőnek hegye letörve, 5 különböző karika és karperecz. Egy f. e. k. b. európai típus. Lásd VII. tábla 3.

Tura. Remete és Ludastó közt. Propper Samu-féle lelet. Egy nagy bronzrög. Tizenkét f. e. k. b. Ezek közül 5 európai, 7 magyarországi típus. Három lándzsa. Egy sarló. Lásd VII. tábla 7.

Nagy-Halász. Kállay András-féle *Pálhalomi* lelet. 3 db. vaskos karperecz, 22 db. nyitott végű karperecz, 2 db. négyélű karperecz-féle, 1 db. karperecz töredék. 1 lándzsa, hegye letörve, 2 balta-él töredék, egy akasztog, nyolcz bronzgyöngy, 1 db. négy-tekeres gyűrű, hat bronzrög, lásd VII. tábla 6. Két karvéd, négy karvédötredék, hat nyitott végű karperecz, egy összehajlított kardpenge, egy köpüs balta m. t., egy letört hegyű lándzsa, egy baltának köpütöredéke, két balta-töredék, két kardpenge-töredék, két sarló-töredék, 7 fűrésztöredék, egy kés-nyél, 3 spirális-töredék. Kis esákánynak töredéke, két huzaltöredék, két bronztekeres, egy gombostű nyele, egy tölesér-alakú csingő dísz, egy bronzrög. Lásd VII. tábla 4.

Tisza-Eszlár. Sinkahegy, Szelóczky-féle lelet. Három db. nyitott végű, öntött karika, 4 db. ilyenek töredéke, 10 db. sarló-töredék, 3 db. bronz-lemez-töredék, egy szárnyas baltának töredéke. Egy db. kardpenge-töredék. Lásd VII. tábla 8.

Nagy-Báka. Angyalossy—Vidovich-féle lelet. Négy db. nyitott végű nagyobb, sima és 22 db. recézett karika, egy ilyen kiegyenesített és egy töredék, egy sima és egy kisebb zárt kárika, ezenkívül egy nagy széles, egyik végén beakasztó horroggal ellátott, díszítés nélküli derék-öv. Lásd VII-ik tábla 5.

Napkor. Fekete János-féle lelet, a Ludastó melletti szőlőből. Hat db. egyenes és 3 kivágott peremű f. e. k. b. Egy szárnyas baltának töredéke, 3 db. fűrésztöredék, 5 különböző, ismeretlen rendeltetésű bronz-lemez, 4 db. nyitott végű kívül vonalakkal díszített karperecz, 3 db. kisebb, egymásra hajlított-végű karika és két ilyenek töredéke, egy db. kardpenge-töredék, 10 db. bronzrög, 2 db. *vegytisztá ónból öntött* ép sarló és egy ilyen anyagból való öntő-esap. (Unikum). Ábra e tárgyakról nimes.

Piriacs. Katz Mihály-féle lelet. Tíz db. bronzrög. Egy korongos kardmarkolat a penge egy részével. Két db. nagyobb fajta fülecskével ellátott köpüs balta. Köpüje át van lyukasztva, tehát a nyélhez úgy erősített, mint a lándzsa. Lehet, hogy egyenes nyéllal ásonl használtatott. Egy szárnyas balta, 22 db. sarló és sarlótöredék.

Nyír-Bogdány. Szalánczy—Bégányi-féle lelet 41 db. bronzrög. 28 sarlótöredék, 28 fűrésztöredék, egy f. e. k. b. és ilyenek 18 db. kisebb töredéke. 9 karikatöredék, 6 karvédötredék, 2 gyűrű, 4 fülbevaló töredék, 5 lemeztöredék, 2 lándzsatöredék, egy tekeresvög töredéke, 21 db. töredéke annak az edénynek, a melyben a lelet találtatott.

Kemecse. Vitéz Lajos-féle lelet. Három db. ép sarló, 50 db. sarlótöredék, Lásd IV. tábla 1. Hét db., ép fülecskével ellátott köpüs balta. Ilyenek 14 db. töredéke, 3 lándzsatöredék, 7 db. kardpenge-töredék, 2 db. különböző alakú töredék, 1 db. falevél alakú, kovácsolt bronzlemez, egy fűrésztöredék, egy agyag orsókarika, 1 db. hornyolt lemeztöredék, 2 db. nyitott végű karika. Azon cserépedénynek feneke, melyben a lelet találtatott. Lásd IV. tábla 2.—34 db. bronzrög, 7 db. fűrésztöredék, 2 db. kovácsolt bronzrúdaeska, egy bronz lyukasztó, egy lemeztöredék aklaszeggel, 2 db. baltatöredék, 2 sarlótöredék, egy nyitott végű gyűrű, 1 tűzfogó alakra hajlított sodrott huzal, 4 db. sodrott huzaltöredék, 2 db. hengerded huzaltöredék, egy db. négyszögű huzalnak töredéke. Lásd IV. tábla 3.

Nyíregyháza. Ujfehértó felé az első vasúti őrház közeléből. Nyolcz darab fülecskével ellátott köpüs balta. Egy töredékes, hét európai, egy-egy magyarországi típus. Érdekes ezek közül egy, melynek köpüjében egy sokkal kisebb — valószínűleg játékszerű szolgáló — baltácskának köpüje látszik, bizonyosságul annak, hogy az öntéskor azon kis baltának köpürésze még megolvastva nem volt, és így az öntés nem sikerült. A lelet még két bronzrögöt tartalmaz.

Paszab. 3 nagyobb, egy kisebb ép karika vékonyabb huzalból és egy töredék.

Vaskorszak.

Az u. n. bronzkor után a hallstatti kor következne, a midőn már, a Kr. e. évezred elején a vas ismeretéhez jutottak, de ritkasága miatt kellően nem alkalmazták, mert hiszen Hallstattban találtak kardokat bronz pengével és vasmarkolattal, holott a vas alkalmasabb lett volna pengének, a bronz pedig markolatnak.

Ilyen nyomok nálunk nincsenek. A vaskor azon fejlődési fokon kezdődik, melyet La Tène-kulturának neveznek s a Kr. e. évezred utolsó felét foglalja magába s átnyúlva a Kr. u. időszakba is, éles határ nélkül megy át a népvándorlás korába. Ezzel egyidejűleg, sőt már előbb is, Magyarország keleti felében, különösen pedig Erdélyben, a vastárgyaknak olyan jellemző formái tűnnek föl, melyek Közép-, Nyugat- és Észak-Európában,

a hallstatti és La Tène-kultúra területén ismeretlenek, de előfordulnak a szkitha-területen, Déli-Oroszországban. Ezeket a tipikus formákat Hampel József és Reinecke Pál állapították meg s közülök a vasfokos, mint alább latni fogjuk, néhány példányban Szabolcs vármegye területén is előfordult.

Olyan tárgy, mely közös a Hallstatt- és La Tène-korszakkal, kétféle ismeretes e megyében, a melyeket a Kaukázusban, Kobánban, de tőlünk nyugatra is találnak, főképen Hallstattban. Ezek narancssárga, nem átlátszó üvegből, — vagy a mint nevezni szokták — pasztából készülvék. Felületü-

V. TÁBLA.

1. Pappi lelet. — 2. Hét tű, két fibula, kiscsere-pusztai bronztárgyak. — 3. Kántor-jánosi lelet. — 4. Cserepes-kenézi la Tène-kori lelet. — 5. Buji lelet. — 6. Rohodi karperecz-lelet. — 7. Szórványos leletek.

kön váltakozó kobaltkék és fehér körkörök váltakoznak, mintha festve volnának; pedig ha szétörjük, látjuk, hogy kék és fehér paszta-lepénykék lettek a sárga tömegre egymás fölé olvasztva és ezeknek a felületen látható szélei tűnnek fel köröknek.

Ilyen gyöngyök kevés számmal vármegyénknek több egymástól távol fekvő helyeiről kerültek, de a kobániaktól és a hallstattiaktól különböznek, mert míg ezek eléggé szabályos gömb-alakuak, gyakran diónagyságuak és sokszor csücskösek, síma felületűek, addig a mieink aprók, legfeljebb mogyoró nagyságuak, ferde alakuak, csücsök nélküli érdes felületűek. A mieinkhez hasonló, de szabályos alakú síma felületű gyöngyök Erdélyben Gyalun is találtattak, melyek a kolozsvári múzeumban láthatók.

Az efféle gyöngyök állítólag a fejlett iparu Fenicziából terjesztettek

szét a szélrózsa több irányába, a mieink azonban nem onnan származhattak, mert sokkal kezdetlegesebbek, mint a kobániak vagy hallstattiak, tehát inkább utáztatoknak tekinthetők.

Sírok és urna-
temetők.

A másik tárgy, mely a hallstatti és a La Tène-kornak közös sajátja, a dudoros kar- vagy boka-bronzperez. Ilyen négy van birtokunkban. Kettő egyforma, egyik a gávai Katóhalom aljában, egy hanyatt fekvő esontváznak bokáján találtatott. Elhelyezését az alszárcsontoknak boka-izülete feletti végén látható zöld rozsdá bizonyítja. Több darabba törtett szét. Egyik darabját később Csoma Józseftől kaptuk meg. Négy félezitromhéjalakú és nagyságú darabból állott, melyek közül három egy darabban lett öntve, a negyedik pedig egyik oldalán nyelvalakúlag görbült peczekkel volt ellátva, másik oldala pedig ügyes záródást képezett. A szövetnek nyomai, melylyel bevonva volt, tisztán felismerhetők.

Egy ehhez teljesen hasonló, de ép boka-perezet N.-Halászból, Kállay András főispántól kaptunk. Hogy ezek az u. n. hallstatti vagy a La Tène-korból származnak-e? nem tudjuk. Van azonban három ilyen karperezünk, Sényőről Leveleki Béla szívességéből, melyekből több tag hiányzik ugyan, de azért meg lehet állapítani, hogy két karpereznek töredékei: az egyik nyolecz, a másik hat szilva alakú és nagyságú üres dudorból állott. A La Tène-korból valók; azt azonban, hogy esontváz mellett találtattak-e, biztosan megtudnunk nem sikerült. Közvetetlen közelükben több — állítólag — üres eserépedény volt egy sorban elhelyezve, melyek közül kettőt sikerült megkapni. Eles hasuak, 3—5 liter űrtartalmuak.

Ugyanitt találtatott különböző alakú és nagyságú öt vaslándzsa, egy gömbben végződő, félkörűleg görbített, tipikus La Tène-korú kés, egy kard, melynek pengéje nagyrésztben hiányzik. Egy ép, de eredetileg összehajlított kard, a melynek vas-pléhből készült tokja is jobbra megvan. A kardhüvelynek vége à-jour munka. A kard igen hegyes, tehát a La Tène-korszak elejéről (Kr. e III II. század) származik, mert a későbbieknek hegye mindinkább tompul, úgy hogy Kr. születése táján már félkörűvé válik.

Van egy à-jour hasonló korú kardhüvely-végünk Téthről, mely olyan ép és rozsdá nélküli, mintha ma készült volna.

Legérdekesebb ezen korbéli leletünk a cserepes-kenézi, mely együtt, egy edényben találtatott és a mely egy vassisak-töredékből áll, mely félgömbalakú, elől nyitott, mint egy alagútnak a szája. Kétfelől, kettős vasrétegből, merőlegesen kiálló fülvédője volt, melyen — nyilván az áll-szíjnak megerősítésére — erős akla-szeget látunk. E lelethez tartozik még két papírvékonyaságú kis mérleg-serpenyő és mérleg-rúd. Olyan finom munka, hogy most is beillenék bármily gyógyszerárba. Nyilván aranyat mértek rajta. Egy igen elrozsdásodott hegyes kard-vég és annak à-jour végződésű hüvelye, mely azonban hiányos. A megmaradt igen rozsdás részeken díszítés nem látszik. Egy ezigányzabola (töredék), La Tène-kori fibula, egy madárcsőrhez hasonló csat-peczek.

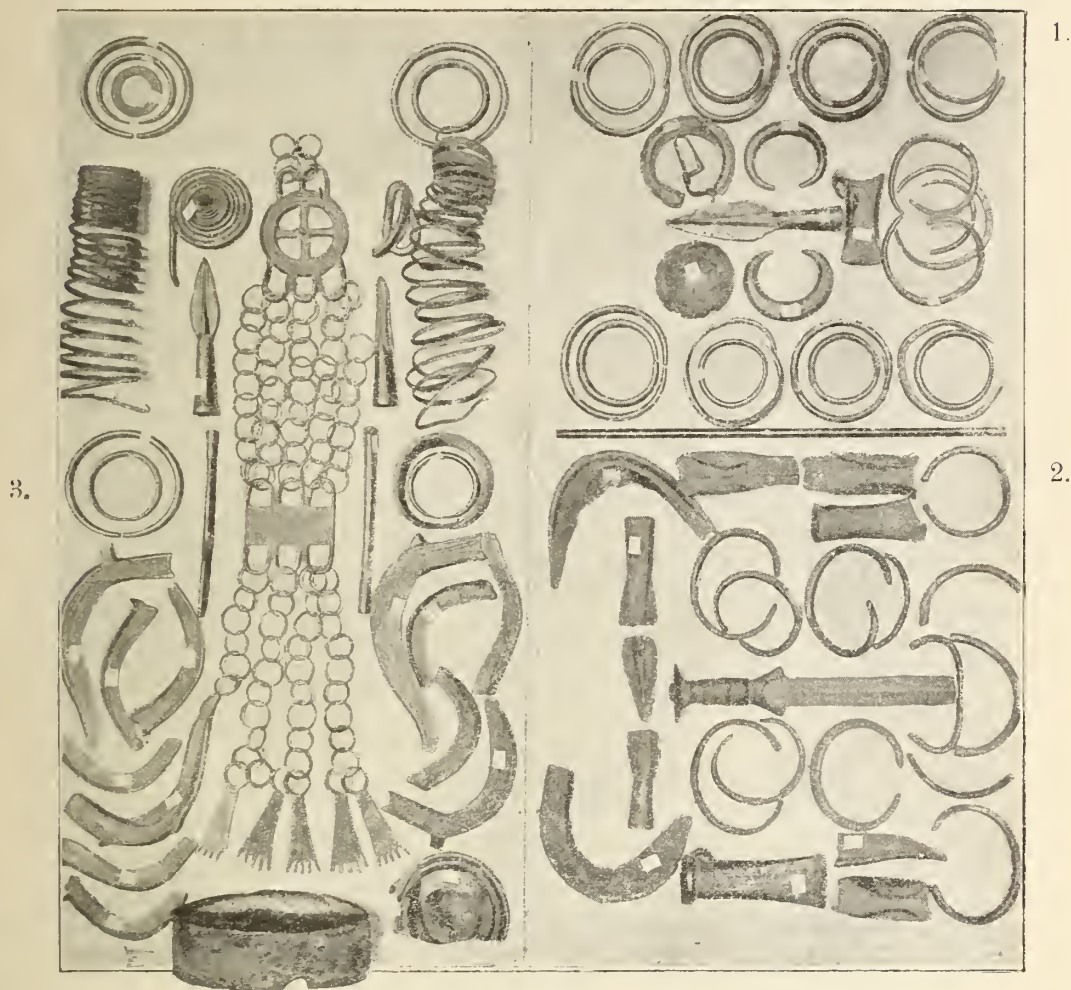
A bécsi Kunsthistorisches Museum-nak VIII-ik termében 661 sz. alatt egy etruszk füles-pohár őriztetik, melynek alja éppen ilyen alakú madárcsőrben végződik. Egy kis bronzból készült hosszú szarvú ökör, daxlikutya és kacsá, több meg nem határozható czélra szolgált igen rozsdás vas-karika és egyéb töredékek és öt kisebb bronz-gyöngy és karika. V-ik tábla 4.

E sorok írója nem érzi magát eléggé szakavatottnak arra, hogy nálunk a bronz hallstatti- és La Tène-kori tárgyakat élesen határolt csoportokba oszthatná.

Nyíregyháza belterületén, a vasúti pályaház mellett dr. Trajtler Soma városi orvos-főnök kertjében, részben korongon durván készült, részben szabad kézből formált -- égetett emberesontokat tartalmazó — edényeket találtak, melyeknek némelyike sűrűn volt egymásba helyezett U alakú bekarczolásokkal díszítve. Találtatott ezekben egy három darabra tört bronz-kés, két esészes fejű bronz-tű, két kisebb, négyszögű huzalból készült bronz-spirális.

A városnak nyugati szélén a közvágóhid építése alkalmával 1889-ben mintegy 3000 □ méter területen urna-temetőre akadtak. Az égetett esontokat tartalmazó és gyakran fedővel ellátott, de igen durva készítményű,

nagyobb edények körül, 4—5. többnyire magasra felnyúló, füllel ellátott, csupán földet tartalmazó, több esetben korongon készült kisebb edények voltak elhelyezve, melyek közül mintegy 70-et mentettek meg. Ötvennyolczat e zikk írója lerajzolt és leírt. Az égetett csontok között számos — egyikben tizenkét — *cyprea moneta*- (kauri) kagyló találtatott, szintén félig kiégetett állapotban. Találtak ezenkívül sárga pasztából készült, váltakozó fohér és kék körökkel díszített és ezenkívül sárga és kék gyöngyöket, fésűnek áttört-művű nyelét, félig megolvastott bronz-karpereczet, bronz-kari-

VI. TÁBLA.

1. Tisza-Szt.-Márton. — 2. Tisza-Eszlár. — 3. Nagy-Halász.

kákat és gyűrűket. Egy nagyobb, mintegy 5 ctm. átmérőjű bronz-karikának szélén részarányosan elhelyezve, de az egészszel egy darabban öntve, 5 egy ctm. átmérőjű karika díszelég. Több vaskést és ilyenek töredékét. Némelyik kés hullámos volt, mint a bronzkések lenni szoktak, némelyik gyöngén sarlóalakra volt hajlítva. Egy nagy késnek markolatát borító, hófehér — valamely nagyobb állatnak száresontjából készült — lemez, gyönyörű, melyen bevéselt geometriai alakokkal van díszítve, melynek azonban hosszabb leírását mellőzzük. — Egy nem korongon készült, igen durva edényben, égetett emberesontokkal együtt találtatott.

Ugyanilyen temetőre akadtak a pazonyi utcza végén, csatorna-ásás alkalmával. Az aránylag igen csekély területen talált sok edény közül csak tízet szerezhettünk meg. Ezekben is voltak vaskések, lapos bronz-karperecz és ilyenek töredéke. gombhoz hasonló, szokatlan alakú bronztárgyak, egy félkör-alakra hajlított bronz-cső, melynek belső kerülete nyitott és nyilván

kardtok végének befogadására szolgált; külső 9,5 cm. átmérőjű kerülete pedig csoportokban sűrűn egymás mellett levő haránt vonalakkal van díszítve.

Egyikben egy vasfokos is volt, melynek felülete rozsdás, de különben teljesen hasonlít a Pilinben talált két szkitha típusú vas-fokoshoz és azon kettőhöz, a melyet múzeumunk Farkas Antal berezeli főbírótól kapott azon 20 közül, melyeket különböző időben birtokán talált, de a melyek elhányódtak.

A nép, mely a berezeli fokost készítette, a vasművességnek — nem az alakítást, de az anyag jóságát tekintve — még ma is el nem ért olyan magas fokán állhatott, a milyent a múzeumunkban őrzött kékesi pajzsdudoron, két rövid tövisű, nem egyforma hosszú villájú, a végeken gombbal ellátott sarkantyún, vaslándzsán és két kanyári hólyagos sarkantyún is észlelünk, de a melyek már nem a Kr. előtti évezred második feléből, hanem a Kr. u. II–III-ik századból származnak.

Nevezetes ezen aczélesengésű tárgyakon azon sajátosság, hogy egy papírvékonyaságú ötvényréteggel vannak bevonva, a mely fényes maradt, a rozsdának minden nyoma nélkül; a tárgyakon a rozsdának csak ott látszik nyoma, a hol ezen réteg lepattogzott. A lepattogzásnak éles határai vannak és a törési felület fényes ezüst- vagy ónszínű. Valószínű, hogy ezen ötvényburok főleg vasból és nikkel, kobalt, bismut, ezüst, ezüst, ón vagy más ilyen színű ércnek vegyítésével készült, és hogy a vas feldolgozásának ezen módja századokon át fentartotta magát, de a Kr. u. III-ik század után már feledésbe ment és ma sem ismerjük.

Egy negyedik urna-temetőre a vasúti pályaház mellett, egy egész lovaszred részére létesített kaszárnya talajának elegendése alkalmával bukkantak. Innen kilencz ép edény került birtokunkba, melyek többnyire éles hasúak, tehát a római izlés nagyobb elterjedtségére engednek következtetni. Egy kisebb gömbölyű hasú edény veres, nem fénylő mázzal van bevonva. A fentebb említett temetőkben is találunk éles hasú edényeket, de kevesebb számmal. Ugyaninnen jutott múzeumunkba egy római izlésű, jobbra-balra hosszan kinyúló, három szárnyú ezüst fibula, egy töredezett, vékony ötvénylemezből készült fémtükör, melynek hátlapján kiemelkedő léczdíszítés és fül nincs, egy kis bronzkarika két vasszeggel ellátva, egy bronz nyakpereznek hét darab töredéke, egy gesztenye nagyságú kalecedon, három hasáb alakú, szögletein élesen leköszörült gránát és mintegy harmincz darab, pasztából és üvegből készült, veres, zöld, vagy fehér színű kisebb gyöngy.

Ezen helytől délre egy kilométer távolságban a vasút mellett, Lichtman Dezső sertéshizlalójának területéről egy ötödik urna-temetőből, 12 db., La Tène-kori részben éles hasú, tehát római befolyásra valló edényt, fibulának töredékét, bronzlemezből készült, egymásra hajló végű, díszítés nélküli karperezet, korongos fejű bronztűt, gyűrűt, négy fülbevalót és 161 darab különböző színű, többnyire letompított szögletű, négyszögű, hasábalakú — tehát római izlésű — durva gyöngyöt és egy agyag-orsósúlyt kaptunk.

Ezekből és a megyénkben még több helyen talált nyomokból kitűnik, hogy vidékünk, úgy mint későbbben is, a bronzkorszaktól kezdve a népvándorlásig, népes lakossággal bírt, és hogy nálunk az előző archeologiai korszak, az eddigi leletek alapján nem választható el élesen a következőtől. Valószínű, hogy ezen időszakban aránylag békében élő népek laktak és fokozatosan fejlődtek, mert különben egymástól élesen határolt kulturnyomokat találnánk.

Ez idő szerint — sírleletek hiányában — sejtelmünk sincs arról, hogy az ősidőkben milyen származású népek lakhatták a Nyírt.

Úgy látszik, hogy a Kr. utáni első századokban egészen a honfoglalás idejéig, gyér volt a népesség, mert ebből az időszakból igen csekély számú leletek vannak.

Több lelet szittyá eredetűnek van minősítve, csak hogy ezen nézet nem vet világosságot sem a korra, sem azon népre, melytől ezek származnak, mert hiszen tudjuk, hogy a szkythákról 58 görög író emlékezett meg. Az első Hesiodos volt, a ki Krisztus előtt 700 évvel, az utolsó Marinus Thyrius, a ki a Kr. utáni 360. évben élt, tehát 1060 évet ölelnek fel. Rhodusi Apollonius szerint Timaeus, Szkythiának ötven népét sorolja fel. (Kr. e. 230. évben.)

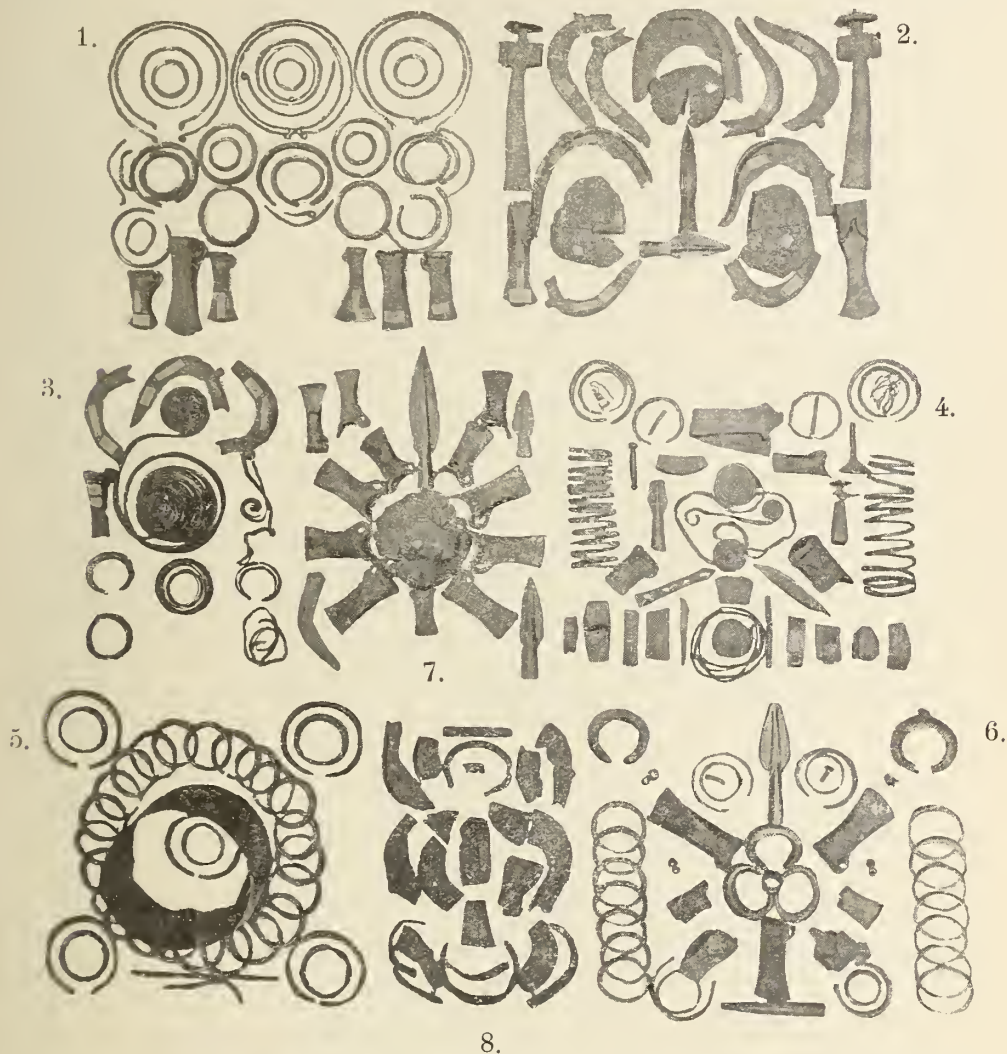
Ptolomeus Claudius (138–180 Kr. u.) ötvennél több népnek jelöli meg

hozzávetőlegesen lakhelyét, részint mint szkythákat, részint mint a szkythákkal szomszédosokat.

E népek embertani sajátosságairól, nyelvükről, szokásaikról, vagy arról, hogy közülök melyek, mikor és meddig tartózkodtak vidékünkön és hová lettek, eddigi leleteink és ismereteink csak sejtelmet engednek meg. Úgy látszik, hogy a képzelet nemcsak ezen korról, hanem még a honfoglaláskori népekről is többé-kevésbé sűrű ködben bolyong.

Az ajaki kőkorszaki, huyajai, bezdédi, tiszta-eszlári honfoglaláskori, a karászi árpádkori temetőkből, a hosszú, közép, rövidfejűeknek, előrenyúló

Honfoglalás
kora.

VII. TÁBLA.

1. 2. Rohod. — 3. Pusztadobos. — 4. Nagy-Halász. — 5. Nagy-Báka. — 6. Nagy-Halász. — 7. Tura. — 8. Tisza-Eszlár.

és meredek arcú koponyáknak különböző szövödményeit találjuk és így valószínű, hogy már a keleten, származási helyükön összevegyülve, hatoltak vidékünkre.

A hódító, harczi, vándorló nép valamely lángeszű hadvezér által lavinaszerűen összetapadt konglomeratum lehetett, mert hiszen másként alig képzelhető, hogy például Attila halálával a hunn népnek, — ha számosabb tagja lett volna — ötven év múlva nyoma vesztetett volna, mint a hogy nem veszett nyoma a dák népnek Decebal halálával.

A Kr. utáni korai népvándorlás idejéből származó leletünk kevés van és ebből talán azt lehet következtetni, hogy azon időben vidékünk gyér lakossággal bírt.

Négy hólyagos és tüskés nem részarányos villájú, a végben gombbal ellátott sarkantyú, egy pajzsdudor, a melynek két igen elrozsdásodott párját is őrizzük és egy lándzsa a kanyári, kékesei és rakamazi leletből, Nagy Géza szerint, a K. u. II—III-ik századból származnak.

Székelyből van egy ezüsthöz hasonló, ötvényből készült aranyozott csatunk, két nagy fibulánk, a milyen a gótok és a hunnok idejében divott és egy fémtükör, hátsó felületén körkörös és küllőszerűleg elhelyezett kiemelkedéssel. Zalkodról egy hasonló izlésű, hasonló anyagból készült csat, melynek közepe durván kovácsolt arany, négy nagy, domborúra csiszolt indiai gránáttal díszítve, egy kis vaskos — hasonló anyagú — karika, kívül V alakú díszítéssel és egy a székelyihez hasonló fémtükör.

E lelet igen csekély része lehetett annak a kincsnek, a mely itt elcallódott. Ugyanis a bodrogközi tiszai védgát-építés alkalmával, a kubikosok elkezdtek dorbézolni. Hordószámra hozattak maguknak bort, s ha már többet inni képtelenek voltak, beütötték a hordó fenekét és a bort kiöntötték, hogy „hadd legyen a földnek is jókedve“. A zalkodi bírónak közlökben megfordult kutyáját odacsalták magukhoz és a fentemlített kincset a nyakába akasztották, mondván: „hadd jusson a kutyának is valami“.

A kubikosok eltűntek és a csendőrök csak két hét múlva látták meg a kutyának szánt csecsebeesét a bírónál.

Nyolcz csendőr két hétig ütötte a nyomát a kubikosoknak. A kincs örökre elveszett. Egy kisebb népvándorlási csat a rakamaz-timári partomlásból került. Mindezek a népvándorláskori germán területen fordulnak elő, holott a szarmata-hunnkori griff- és növényinda-motívummal ellátott szíjdíszítésekre nálunk eddig nem akadtunk, míg tőlünk délre és nyugatra számos lelettel számolnak be. Ugy látszik, hogy hunn-szarmata elemek nálunk nem tanyáztak.

Annál több nyomai vannak a honfoglalás idejének.

Dr. Hampel a „Honfoglalási kor hazai emlékei“ czím alatt, 1896-ban egy ábrakkal díszített művet adott ki, melyben 48 honfoglaláskori lelőhelyről emlékezik meg, a mely lelőhelyeknek száma azonban azóta tetemesen növekedett. Anares, Balkány, Hugyaj, Karász, Zalkod, vármegyénkben fekszik. de ezeken kívül Tisza-Eszlár, Mándok, Bezdéd, Oros, Nagy-Halász, Nyíregyháza szaporították honfoglaláskori lelőhelyeinket.

Dr. Hampelnek említett művében 42 honfoglaláskori kengyelről van említés téve. Az Arch. Értesítő 1896. évi folyamában, a bezdédi honfoglaláskori temetőről írt közleményben, e sorok írója 17-et ismertetett, 14-et pedig a múzeumban őrizett. Azóta mintegy 10 kengyellel szaporodott e gyűjtemény, tehát a Nyírből majdnem annyi került, mint az egész országból.

Eddig hat honfoglaláskori kard volt hazánkból ismeretes. Szabolcsból pedig, Tisza-Eszlárrol egy ép és egy töredék, Bezdédről két ép és egy töredék, tehát összesen öt került napfényre.

Honfoglaláskori vasbalta Székesfehérvárott és Gombáson találtatott; míg nálunk Karászról és Tisza-Eszlárrol egy-egy szétrozsdásodott, Nagy-Halászból pedig két ép példány jutott múzeumunkba.

Honfoglaláskori szíjdíszítéscink 21-féle különböző alakban, az említett lelőhelyekről kerültek, melyeknek ábrái dr. Hampel munkájában, részint az Arch. Értesítőben láthatók, részint eddig még közölve nem voltak.

Honfoglalás-
kori sírok.

Szakszerű ásatásnál, báró Vécsey József és Rómer Flóris társaságában Hugyajon, e sorok írója is részt vett, de a felásott nyolcz sír közül csak egy csontváznak gyomortáján találtak egy jellegzetes honfoglaláskori szíjdíszítést és két kis hegyesvégű egyszerű bronz fülkarikát. A csontvázak teljesen el voltak porladva és csak egy koponya volt megmenthető.

A bezdédi temető 17 sírja közül 11 lovas-sír volt. Ábrakkal kísért, terjedelmes leírását az Arch. Értesítőben 1896-ban már közölvén, e helyen csakis a leletből levont következtetéseket jegyezzük fel.

A lócsontvázak egy esetben hanyatt kinyújtóztatott helyzetben, fejjel nyugotnak, a lábbal keletnek fekvő emberi csontváznak jobb, tíz esetben pedig bal oldalán voltak elhelyezve. Egy esetben női csontváz mellett.

A lovak megkötözött lábakkal, élve lettek eltemetve, még pedig úgy, hogy a hátsó végtagokat az ember talpa elé hajlították. A lovaknak hátsó

része vízszintesen feküdt a sír fenekén, gerincoszlopa meg volt esavardva úgy, hogy a lónak a feje állával vízszintesen elhelyezve, az emberi csontváz térde vagy czombja felett mintegy 30–35 cm.-nyire emelkedett ki és minden esetben meglátszott, hogy a ló nyakát függélyesen tartotta. A ló fejével kivétel nélkül és a legnagyobb pontossággal az ember feje felé volt irányítva. Némely esetben a lónak az első lábai nem voltak közvetlenül egymás mellett. A köteléket halálvívódásuk közben szakíthatták el.

Kengyel kilencz sírban párosával, kettőben pár nélkül találtattok. A kengyelek nem voltak nyereghez erősítve, mert hol a lónak a közelében, hol az ember feje alatt vagy lábainál, hol másutt találtattok, többnyire közvetlenül egymás mellett, de egy esetben sem messzebb egymástól, mint azt egy általvető kengyelszár megengedhette. A kengyeleket összetartó szár nem kötél, hanem szíj volt, mert a kengyelek fülén a lyuk nem kerek, hanem minden esetben négyszögű.

Hevederesat hat sírban találtattok, legtöbb esetben a lócsontváz közelében. Miután nem minden kengyeles sírban találtunk hevederesatot, fel lehet tenni, hogy nyereg vagy pokrócznélküli lóhátra is vetettek kengyeleket. Olyan nyeregnek nyomaira, melyeknek fa- vagy vas-alkatrészei lehetnek volna, nem akadunk, pedig ezen körülményre különösen figyeltünk. Sarkantyút őseink nem viseltek. Zabola, részben igen elrozsdásodva, tíz sírban találtattok és legtöbbnyire nem a lónak a feje mellett; tehát a kantárt levették a lónak a fejéről és csak úgy dobták a sírba. A kard becses lehetett, mert színarany fülbevaló karikát is találtunk, kardot pedig csak két lovas csontváznak a baloldalán, egy gyalogosnak pedig kivonva, jobb kezében. Négyélű pánczélfúró lándzsa csak egy sírban volt a csontváznak czombjai között, hegyével a lábak felé irányítva. Négy csontváznak a jobb oldalán, a lábaktól majdnem a fejig nyúló kisújjnyi vékony vasrozsdát találtunk. Valószínűleg íjj volt. Levélalakú nyílhegyeket három lovas- és egy gyalog-sírban leltünk, együtt összesen huszonnégyet és a czomb magasságában, hegyükkel lefelé irányítva; csak egynél volt négy darab a bal fül mellett. Tegeznek nyomai nem voltak, talán vászon- vagy nemez-tartályban voltak elhelyezve. Kova és fenőkő némely csontváznak jobb csípője táján. Részben igen elrozsdásodott zabola tíz lovas-sírban volt, tíz ezigányzabola, kettő pedig egyenesszárú, de a szájban levő rész karikával ízülve. Paszta és üveggyöngyök egy lovas- és három gyalogos sírjából kerültek. Ez utóbbiak valószínűleg női csontvázakról.

A gyöngyöt nem sűrűen egymás mellé körbe zárt zsinórra fűzve hordták, mint ma, vagy a mint La Tène-korban is viselték, hanem a gyöngyszemek pár centiméternyi szabályos távolságban voltak egymástól a zsinórra felfűzve és nyakba vetve, függélyesen és párhuzamosan csüngtek a mellkason a bordaszélekig. A zsinórnak a végei összekötve nem voltak.

Fülbevalót nemesak nők, hanem néha férfiak is viseltek. Ilyent bronzból, ezüsből, egy esetben színaranyból 9 sírban találtunk. Ezek közül csak egyben volt fegyver, t. i. hét darab nyílhegy.

Azt, hogy mindegyik süveggel lett-e eltemetve, meghatározható nem volt. Három lovas-koponyánál a szemgödrök magasságában köröskörül papír vékonyságu, érintésre majdnem minden esetben szétporló, háromszögű, három lyukkal ellátott ezüst-lemezek találtattok, melyek a süvegnek peremét díszíthették. Azt, hogy a süveg bőrből, nemezből vagy szövetből készült-e, meghatározni nem lehetett, mert ily anyagnak még csak nyoma sem volt. Megemlítjük, hogy a csontvázaknak megbolygatatlan helyzetét meg lehetett ugyan állapítani, de az egyes részek néha megszaggasztásokkal annyira el voltak enyészve, hogy a homoktalajtól megkülömböztethetők nem voltak. Ép koponyát kiemelni egy esetben sem lehetett. Felemlítendő az is, hogy az enyészet a szomszédos sírokban nem volt egyenlő, a mi az eltemetetteknek korkülönbségében lelheti magyarázatát.

Gyűrű egy lovas és két nem lovas sírban, mindig a jobbkéznek meg nem határozható ujján találtattok. Kettőbe kerülék-alakú domború üveg volt foglalva, körül négy bütyökkel, mint a népvándorláskoriakon. Egynek korongalakú lapján pedig küllő-alakúlag elhelyezett bevésésekkel.

A lovak körül szíjdíszítések nem találtattok. Ilyenek öt emberi csont-

váz mellett fordultak elő, azonban csak egynél úgy, hogy ezeknek elhelyezéséből a ruházatról fogalmat alkothatunk maguknak.

Ezen rossz ezüsből készült díszítések nem felvarrva, hanem bőrre voltak aklázva, mert az akla-szögek alatt bőr-maradványok tisztán voltak felismerhetők. A czombesontok alsó végén, közel a térd felett voltak harántvonalban sűrűn egymás mellett, körös-körül elhelyezve, három-négy pedig kézizület felett. Biztosan lehet tehát állítani, hogy az ismeretlen anyagból készült köntös bőrrel volt szegélyezve.

Az a lovas-csontváz, mely arany fülbevalóval két vastagon aranyozott palaezkalaku füles ékszerrel volt kulcsesontja mellett ellátva, a bal könyöke fölött és két térd alatt ezüst-lemezből készült kar- és lábperecekkel is bírt. Egyik lovas-csontváz alszárán sodrott ezüst-huzalból készült perecz volt, ptykés köntössel eltemetve. Ez, szegény, rossz fát tehetett a tűzre, mert bár bolygatatlan, kinyújtóztatott helyzetben feküdt, balkézfeje le volt vágva és tenyérrel felfelé bal vállára helyezve.

Egy harmadik lovas nőcsontváz könyöke alatt, ezüst-lemezből készült, körbenyomatokkal ékített karperecz volt. Köntösüket lopótök-alakú két féldarabból — az idő befolyásának ellent nem álló anyaggal — összeforrasztott füles ptykével gombolták össze. Egyiknél a mellkasnak a baloldalán tíz ptyke volt hosszában elhelyezve. Egy másiknál, a szegycsonton és a bal csecsvonalban négy-négy; tehát egyik sor csak díszítésül szolgált.

Egyik csontváz mellett sarlót is találtunk, bizonyosságául annak, hogy őseink földműveléssel is foglalkoztak.

Egyik csontváznak a balfüle mellett, hullámos, fésű-díszítésű edény volt elhelyezve, mely szláv eredetű lehetett. De ez a körülmény csak azt bizonyítja, hogy őseink ép úgy, mint mi ma, a tótoktól szerezték be cserépedény szükségletüket. Fazekas a Nyírben nincs és nem is volt.

A Garahalom.

Ötven-hatvan őshalmunk közül egy — a karászi *Garahalom* — a maga nemében egészen páratlan és kétségtelenül valamely honfoglaláskori vezérnek, valószínűleg Thassnak a sírja lehetett, miután a mai napon is virágzó Tass községtől csak öt kilométer távolságban fekszik.

A halom, melynek alapátmérője 40 méter és tulajdonképen egy sziget, mely egy nagy körárok ásása alkalmával szigetül meghagyatott. Az árok felül 22, alján 4—5 méter széles és 4—6 méter mély. A körárok külső szélének átellenes távolsága 65 méter. A sziget átmérője a földszín magasságában 21 méter. A nagyméretű sánczárokból kikerült földtömeg legnagyobb része kívülre hányatott, a földtömeg kisebb része pedig a szigetre, a hol az mintegy öt méter magas halomra gyűlt fel. A lovas vitézt a szigetre helyezték és fölébe a leírt módon halmot emeltek. Okolicsányi Menyhért tulajdonos 1894-ben a halomnak a közepe táján lehatolt a sziget földszintjére és itt egy négyszög méternyi területen szétmállott löfejt, két rossz ezüsből készült szíj-díszítés, egy öt darabra tört kengyel, szétrozsdásodott vasbalta és barna-fehér körökkel díszített üveg-paszta-gyöngy került napfényre, a mely tárgyaknak némelyike, mint honfoglaláskori dr. Hampel említett munkájában ábrákban is fel van tüntetve.

1898. évben ezen halmot e sorok írója alaposan átkutatta, de ott egyéb tárgyat nem talált. Egy — a sárga homokba hatoló — mintegy 1½ méter magas és széles tárnára akadt, mely a délnyugati oldalról hatolt azon irányba, a hol az említett tárgyak találtattak, és a mely tárna a felszínről került fekete televényes földdel volt eltömve, bizonyosságául annak, hogy ismeretlen, régi időben a sírfosztogatók ez úton hatoltak be.

Őshalmok.

Szabolcs vármegyében — mint hazánk más részeiben is — a síkságból hirtelen kiemelkedő számos halom van szétszórva, melyeket még néhány évtized előtt dr. Szabó József európai hírű geológusunk földtani képződéseknek tartott. Az azóta eszközölt ásatások azonban kétségtelenül tették, hogy azok nem egyebek óriási sírhalmoknál, melyek körül, kivéve a honfoglaláskori karászi *Garahalmot*, sáncz, árok nem vonul, hanem a környezet felszínét, mintegy lehámozva, kosarakban vagy talán pajzsokon hordták össze, a nagy halott emlékét megörökítendő.

A vármegyében levő halmokat eddig még nem számláltuk meg, de hozzávetőlegesen 50—60-ra becsüljük.

Egyenként szétszórva is fordulnak elő, de két — keletről nyugatra vonuló — sorozatot meg lehet állapítani. Egyik — 14 halomból álló — csoport K.-Semjéntől a jelenleg Nyíregyháza város tulajdonát képező Császárszállásig vonul, kisebb-nagyobb távolságban egymástól és többnyire 4—8 méter magasak. Nevük többnyire feledésbe ment. A semjéni határban levő három halomnak a nevei: Kineses, Lyukas és Szerencsehalom. Kétségtelen, hogy ezek későbbi elnevezések.

A császárszállási területen van a Nagy-Korhány. Nyíry Ferencz tanyájának belterületén, közvetlen egymás mellett, mintegy 4 méter magas három halom, mely Hármashalomnak neveztetik. Ezekről délre 500 lépésnyi távolságban egy névtelen halom, mely 1894-ben ásatott meg. A hármashalom és a Nagy-Korhány között, a vasút mentén két névtelen halom. A Császárszállás vasúti állomás közelében és ettől, mintegy két kilométer távolságban levő igen nagy Bene halom.

Egy másik mintegy húsz halomból álló sorozat Halásztól Ibrány, Buj, Berezel, Gáva, Szabolcs, Timár, Rakamaz, Nagyfalva, T.-Eszlár, Tisza-Lök községek határain Búd-Szent-Mihályig van szétszórva. Névről a következőket ismerjük: Bálvány-hegy, Fekete-halom, Szőlős, Kató, Dinnyés, Két-Ór, Cseh, Kálvária, Poty, Egető, Nagy- és Kis-Bashalom, Kuzsér, Gyémánt-halom. A többieknek a neveit nem ismerjük.

A gyulai határban, egymástól messze szétszórva, mintegy 7 halom, a geszterédi határban pedig mintegy 9 halom külön csoportokat alkotnak, mely utóbbiak közül hat egymás mellett ívalakban elhelyezett *kunhalmokat* 1868. és 69-ben báró Vécsey József e sorok írója és később Rómer Flóris jelenlétében ásatott meg. Ez ásatások eredménye az Archaeologiai Értesítő I-ső évfolyamában lett közölve.

A gyulai kunhalmok.

E hat halom közül öt még az ősidőkben, kincsásók által teljesen ki lett fosztva és csak egy kardtok záródását képező \cup alakú, $5\frac{1}{2}$ cm. széles és $4\frac{1}{2}$ cm. hosszú ezüst tárgyat és néhány alakatlan bronz-lemeztöredéket találtunk. A hatodik sír nem volt egészen kifosztva. E halmok közül 2 nagyobb, 4 kisebb volt. A legnagyobb 4 méter magas és 24 méter széles. — A halmoknak az alja eredetileg egész szélességükben mintegy két méter mélységben a föld színe alatt ki volt hanyva és az egyetlen emberi csontváz a nagy kerek sírnak közepére volt elhelyezve. Itt-ott rendetlenül szétszórt lócsontokat is találtunk.

A sír feneke mintegy két méterrel feküdt mélyebben a talaj felszínénél. Lehetett 2 méter hosszú és másfél méter széles. Az egyetlen emberi csontváznak csak némely része volt a sír közepén fejjel délnek, lábbal északnak elhelyezve, de ezen elhelyezést csak egyes csontok helyzetéből lehetett következtetni, mert a csontváz legtöbb része a sírnak a délnyugati szögletében volt felhalmozva. A délkeleti sarokban, hegyével lefelé irányítva, egy 29 cm. hosszú elrozsdásodott vaslándzsát találtunk, melynek köpüje vastag színezüst-lemezzel volt borítva. A sír négy szögletében nagy L alakú, elrozsdásodott vaskapcsokra akadunk, melyek valószínűleg a sírládát képező négy — teljesen elkorhadt — deszkát tarthatták össze. Több apró színezüst lemeztöredék és apró csat is került, de azt már nem tudjuk, hogy a sírnak mely tájékán; arra azonban világosan emlékezünk, hogy a legtöbb ezüst-tárgy színezüstről volt készítve, réz-rozsdának nyoma sem volt, és hogy azok teljesen chlor-ezüstté változtak, mert mikor kivettük, hófehérek voltak, a világosságon előbb lilaszínűvé, később feketévé váltak, és az ujjak között szétporlódtak. Két ezüst tárgy ahhoz a két kicsiny gótsarkantyúhoz hasonlított, mely Kanyárról került múzeumunkba és a mely annak egyik becses részét teszi. Találtunk egy rézből vagy bronzból készült pajzsdudort is, mely egy kis gyermek kalapjának is tartható lett volna, ha karimáján három helyen egymáshoz közel levő két-két lyukkal nem lett volna ellátva, melyeknek mindenkében egy-egy, — centiméter hosszú — mindkét végén szétkalapált aklaszeg volt.

A sírnak a közepe táján találtunk egy kis tojás nagyságú borostyánkő darabot, melyen rovatolások voltak, meg pedig úgy, hogy csekély fantáziával lófej utánzatának lehet tartani. Közepét egy ezüst húzal hatotta át.

A sírnak kellő közepén, az emberi csontváz-maradványok jobb

oldalán, egy körülbelől 5 centiméter széles, 50 cm. hosszú vaskard feküdt, annyira elrozsdásodva, hogy azt zsebkéssel és nagy gonddal körülfaragva, csak sok darabban lehetett kiemelni.

A kardnak felületét bársonyszerű — pár milliméter vastag — fekete lepedék borította, mely a kard-hüvelynek bőr-, vagy más anyagból készült korhadéka lehetett. E hüvelyen, tehát a kard hegyén is túl, két, mintegy 7 centiméter átmérőjű, vékony ezüst-lemezből készült korong találtatott, melyet egy ujjnyi vastagságú, külső kerületén rovátkolt, belső kerületén réses, a korongok kerületének megfelelőleg kerekre hajlított, üres ezüsteső foglalta össze. Az alsó korongon díszítésnek nyoma sem látszott. A felső korong, mely az előbbivel együtt egy síkban feküdt a karddal, némileg babérkoszorúhoz hasonló, de alig látható aranyozott díszítéssel volt ellátva, középen két centiméter hosszú, néhány milliméter vastag, fényesre csiszolt, kerülek alakú, metszés nélküli onix-kövel.

E tárgyakon kívül cserépdarabokat szedtünk fel, melyeken — kiszáradásuk után lekefélve — díszítéseket észleltünk és mozaikszerűleg összeragasztva, a paksihoz hasonló, nagy csésze-alakú, vékonyfalazatú, keskeny talpú, a terra sigillátákkal rokon-edény állott elő, de felülete fényezett nem volt. A perem alatt úgynevezett *ökörsem*-díszítés futott körül, ez alatt pedig elmosódott, rendnélküli, pettyes girland, mely talán csillagokat vagy napokat ábrázolt. Ez edény koráról dr. Römer véleményt nem nyilvánított, de néhány évvel a lelet után, Berlinben a „*Norddeutsche Alterthümer*“ gyűjteményben egy hasonló edény volt látható, melyet Mainzban Kr. u. ötödik századból származó érmekkel együtt találtak, tehát azon korból, mikor hazánk területe a hunnokat uralta.

A lényeges különbség a két edény közt azonban az, hogy a Mainzban talált edény domborúan, a geszterédi pedig homorúan volt díszítve; tehát a geszterédi edény egy rómainak barbár utánzata. Ezen halmok dr. Hampel szerint a Kr. u. II.—III-ik századból származnak, de nem lehetetlen, hogy hun-sírok voltak és ez a nép nyelvén kúnra változott. Dél-Oroszországban a Káspi-tengerig *kurgán* elnevezésű, számos halom van szétszórva, a melyeknek tudományos átkutatására az orosz kormány évenként 29—30 ezer rubelt áldoz.

A Nagy-Korhány halom.

Nagy-Kálló határában van egy halom, melyet Nagy-Korhánynak neveznek, a mely szó hasonlít a *kurgán* szóhoz. Ki kellett tehát tudni azt, hogy ezen elnevezés véletlenül hasonló-e a kurgán szóhoz, vagy kollektív elnevezésnek tekintendő. — Az utóbbi nézetet kell vallanunk, mert Oroszország határában is van egy Nagy- és Kis-Korhány, Békésen, Henczidán, Füzes-Gyarmaton és a Császárszálláson egy hasonló nevű halom, a mely szó még közelebb áll a kurgán szóhoz, mint a Korhány.

Első sorban tehát a kurgánokhoz hasonló elnevezésű halmokat kellett volna megásni. A nagykállói Nagy-Korhánynak, 200 frtnál többre rúgó ásatási költségeit dr. Bleuer Miklós nagy részben sajátjából fedezte.

Mielőtt azonban a Nagy-Korhánynak — kimeskeresés szempontjából tekintve — negatív eredményéről beszámolnánk, a chronologiai sorrendben három nagyobb őshalomnak a megásásáról kell megemlékeznünk.

A t.-eszlári Poty-halom.

1889. szeptember havában gróf Pongrácz Jenő, boldogult apósának, id. gróf Dessewffy Miklósnak tiszta-eszlári birtokán fekvő teljesen ép, mintegy 36 méter átmérőjű, 8 méter magas, kupola-alakú u. n. *Poty-halmát* megásatta, abban a reményben, hogy abban esetleg hunn nyomokra fogunk akadni. Őt napon át ifj. gróf Dessewffy Miklós jelenlétében húsz ember dolgozott a halom feltárásán. A halom a Tisza mai árterében fekszik, minden nyoma nélkül ároknak, vagy mélyedésnek, melyből a domb felhalmoztatott volna.

A behatolás északkeleti oldalról radiális irányban történt, még pedig úgy, hogy a dombból egy ék alakú czikkely hordatott le a domb alapjának szintjéig, a hol az árok fenekének szélessége 7., méter, hosszúsága a domb középpontjáig 18 méter hosszú lett. A halom kétféle földtömegeből állott, melyek egymástól egy vízszintes éles határvonal által voltak elválasztva.

A felső rész öt méter mélységig dús humus tartalmu fekete rétegből, az ez alatt levő rész pedig sárga sivár homokból állott és csupán az ezen utóbbi rétegben levő régi ürge-menetek voltak sötétebb színű homokkal eltömve. A domb oldalai azonban mindenütt évszázadok vagy ezredek alatt

képződött, lefelé elmosódottan határolt humus-réteggel voltak borítva, mely a környező lapály humus-rétegébe észrevehető határ nélkül ment át. A domb függélyes tengelyén, a fekete és sárga homok határán a föld feketébb és lazább lévén, a tulajdonképeni sírt itt gyanítottuk és pinezeszerűleg nyugat felé vájva, azt meg is találtuk.

Itt a lazább sárga homokrétének felülete 3—4 ujjnyi vastagságban oly kemény — Tiszából került — sárga agyaggal volt fényesen kitapasztva, amilyent kása-malmoknál vidékünkön alsó malomkő helyett szoktak használni. E síkon egy 170 cm. széles és 71 cm. széles négyszögű terület árkoeskával volt határolva, melynek szélessége 20 cm., mélysége, teknőalakúlag vájolva, 5—8 cm. volt és arra szolgált, hogy a sír egy feneketlen, mintegy 30 cm. magas és 5 cm. vastag deszkából készült ládával legyen köríthető, a mely ládának az alsó széle a vályúba illett. A deszka azonban már vörhenyes porrá vált és abból egy szilánk sem volt eltehető. A ládát hasonló, vízszintesen elhelyezett deszkázat fedte. Vasalásnak nyoma sem volt. Az agyaggal kisimitott sírfeneknek, az árkoeskákon túl, minden irányban még 25 cm. szegélyzete volt.

A sírban egy nagy természetű férfinak a csontváza feküdt, oldalt, összekuporodott helyzetben, jobb oldalán fekvé, fejtetővel nyugatnak, arczezal délnek. A föld súlya alatt az egész csontváz össze volt nyomva és a koponya az állkapocscsal együtt annyira összelapítva, hogy csak szétporlott töredékeket gyűjthettünk össze, de egyetlen ép csontot sem. Ezek is olyan könnyűek voltak, mint a száraz szivacs.

A csontváznak a bal füle tájékán, 11 milliméter átmérőjű, köpezős, kifí alakú, nyitott hegyes végű, sok ónnal vegyített rézből — bronzból — készült, külkerületén harántul sűrűn hornyolt — valószínűleg — fülbevaló, mely egy betöréses lopás alkalmával eltűnt. Egyéb emberi készítmény a sírban a leggondosabb kutatás daczára sem került napfényre.

A halomnak a közepe táján, a leírt sírtól mintegy két lépésnyire északkeletnek, egymástól egy lépésnyi távolságban, két gyermek égetett hamu és szénnel vegyes csontvázának némely részét, egy-egy kis rakásra hányva találtuk. Egy-egy rakás egy marékban könnyen elérhető volt. A csontok között égetett csontból vagy csigahéjból (*tridacna gigas*?) készült 4 mm. hosszú és széles gyöngyöket is találtunk.

A tulajdonképeni sírtól délnyugatra egy méter távolságban és 60 cm. magasságban, de már a felsőbb kemény földben, egy a föld súlya által széttöredezett, szájával felfelé álló, nem korongon és rossz anyagból készült, rosszul égetett $1\frac{1}{2}$ cm. vastag falazatú, 20 cm. átmérőjű, az összenyomottság miatt meg nem határozható eredeti magasságú hamvveder volt elhelyezve, melynek fenekén kevés égetett embercsontokon kívül egyéb nem találtatott.

A sír szintája alá még 3 méternyire ástunk, de miután itt csak nyers földre akadunk, az ásást tovább nem folytattuk.

A második nagytömegű, épnek látszó, mesterségesen lehámozott földből felhalmozott dombnak, a tiszá-eszlári határ kötelékéhez tartozó Bashalom pusztán fekvő Nagy-Bashalomnak a mélyébe, mely a grófi kastélytól északkeletre, mintegy 150 méter távolságban fekszik, ugyancsak gróf Pongrácz Jenő szívésségéből és áldozatkészsége folytán pillanthattunk be.

A Bashalom.

Aljának a körülete az eső és szél behatása alatt már elmosódott, eredeti szélességét azonban mintegy 60 méterre becsüljük, magassága, melyről néhány év előtt a környező lapályosabb helyek feltöltésére már mintegy $2\frac{1}{2}$ méter lehordatott, eredetileg 8 méter lehetett.

A megboldogult Dessewffy gróf ezt a helyet szemelte ki magának örök nyugalomul. A halom hordottnak bizonyulván, a mauzoleum alapfalait $5\frac{1}{2}$ méterre kellett lesüllyeszteni, a mely alkalommal a dombnak a közepe tájáról egy ember csontváz-maradványai is kerültek napfényre.

Rendszeres ásást csak az épület szilárdságának rovására lehetett volna végezni, tehát meg kellett elégednünk a sírbolt-templom közepén ástott, négyszögben 3 méter hosszú és 180 cm. széles, $5\frac{1}{2}$ méter mélységre hatoló függélyes aknával.

Az évek előtt történt földlehordás által sík felületté vált tetőtől $2\frac{1}{2}$ méter mélységben, az akna északi partjának közelében — valószínűleg nem

a dombnak középpontján — kis termetű, de a diaphysiseknek az epiphysiseknek már nem porcos, de esontos összeforradásából következtetve, — teljesen kefejlett lónak és egy keeske-esontváznak a maradványaira akadtunk.

E esontvázaknak csak némely részei (koponyatöredékek, szárcsontok, néhány csigolya és lábtöcsontok) találtattak és így nem természetes fekvésükben voltak, hanem összevissza voltak hányva.

Valószínű, hogy itt több esontrésze is akadtunk volna, ha az alapozási munkálatok veszélyeztetése nélkül a gödröt észak felé szélesíthettük volna, mert ott a földnek a metszölapján még csontok állottak ki.

Emberi esontváznak a maradványaira itt nem akadtunk. Nem valószínű, hogy a domb — legalább felülről lefelé hatolva — valaha ki lett volna fosztva, mert különböző színű földtömbök körülbelül egyforma nagyságúak és keménységűek voltak; pedig ha a halom valamikor ki lett volna ásva, a kiemelt és a magasból újra visszahányt földnek a nagyobb mélységben apróbb darabokban összevegyültnék kellett volna feltűnni, mint a dombnak meg nem bolygatott részeiben.

A most már felépült és örök lakóját befogadott mauzoleum tornyának nyugati fala közelében, $4\frac{1}{2}$ méter mélységben, a szűzföldnek határán, egy emberi esontváz részeire, — tibia, fibula, femur, calcareus, astragalus, és metacarpusokra — akadtak, melyek rendkívül könnyűek és porlékonyak voltak. Hogy e esontvázzészek természetes fekvésükben találtattak-e, nem tudjuk. Közvetlen ezen csontok alatt néhány milliméter vastag, hamuvá (nem barna porrá) vált faréteg volt. A farostok fel voltak ismerhetők, de a fának a nemét felismerni nem lehetett.

Ilyen hamuvá vált farostok a dombnak több — pontosan meg nem határozott — részeiben is találtattak. Emberi készítményre — kivéven egy látszólag korongon, de durván készült edény fenekének a töredékét — nem akadtunk.

Az elmondottak után kétségtelen, hogy ez a halom is egy hajdan hatalmas főnöknek képezte síremlékét.

A császár-
szállási hármás
halom.

A két előbbihez hasonló, nagyoobszabású dombot 1893. év május havában ásatott meg e sorok írója. A Nyíregyháza város kötelékéhez tartozó Császárszállás-pusztán fekszik, fél kilométer távolságban délre, a Nyíry Ferencz tanyájának belterületén, egymásnak közvetlen közelében levő három halomtól. Ezt a magában álló nagy halmot, az apróbb halmokhoz való közelsége miatt, a nép szintén hármás-halomnak nevezte el. Mi volt az eredeti neve, nem tudjuk. A halom sík talajból emelkedik ki, letompított kúpalakú, teljesen ép és mintegy 50 méter alap-átmérőjű.

E halom, felülről lefelé hatoló, négyszögű aknával ásatott meg, melynek oldalai a felszínen mintegy 10 méter hosszúak voltak és hat méter mélységben a sírnak fenekén 5 méterre szűkültek.

Ez a sírhalom azelőtt megbontva nem volt, mert a különböző homokos agyagtömbök egyforma nagyságúak és kemények voltak.

A hat méter magas halom 3 méternyi mélységében egy kinyújtóztatott és fejjel nyugatnak, lábbal keletnek hanyatt fekvő emberi esontváz volt, a melynek közvetlen közelében emberi készítménynek nyomai nem voltak. Feltűnő volt azonban, hogy e esontváz körül minden irányban, mintegy 2 méternyi távolságban, — de azon kívül nem — borsónyi, kis diónyi, gömbölyded írókréta-darabkák voltak sűrűen, minden rend nélkül szét-szórvva. E esontvázzal egy színvonalban, pár decziméter távolságban, észak felé, mintegy tíz centiméter vastag, ép rostu, hamu kinézésű, két méter hosszú, másfél méter széles és harmincz centiméter magas láda feküdt, (a farostok felismerhetők), a mely hamu-állományu, de sötétebb színű földtömeget tartalmazott, de a melyben, a legszorgosabb átkutatás mellett sem lehetett olyan tárgyat vagy akármilyen törmelékét, korhadékot találni, a melyből a láda tartalmára következtetést lehetett volna vonni.

Szövetet nem tartalmazhatott, mert ez esetben a szövetszálaknak a nyomai itt-ott mégis csak meglátszottak volna.

Csontnélküli hús sem lehetett, mert ez esetben a láda hamuszerű tartalma sötétebb lett volna, mint a minden irányban egyenlően igen kemény földtömeg. Talán liszt lehetett, de ez sem bizonyos.

Hat méter mélységben, a környező talajból lehámozott és felhalmozott halom alapjának és a megbolygatatlan ősföldnek a határán, az előbbi csontvázhoz teljesen hasonló helyzetben, egy másik éppen 200 centiméter hosszú csontváz volt, tehát igen nagy termetű embernek hiánytalan, porrá vált csontváza volt. Mellette azonban semmiféle emberi készítménynek még nyoma sem találtatott. A két, függélyes vonalban fekvő csontváz közötti fatömegből egy tojásnagyságú ércsalak és egyik oldalán, valószínűleg nyílhegykészítés céljából, lepattogatott kova-darab került elő.

Az ércsalakból következtethetjük, hogy a sír azon korból származik, mikor érczet már ismertek és használtak, de sajnálták ez — akkor értékes — tárgyakat a hullával eltemetni. A kova nucleus pedig a mellett szól, hogy abban az időben még kőeszközöket is használtak.

Nagy-Korhány, mely a nagy-kállói vasúti állomástól mintegy két kilométernyire nyugatnak, a vasúttól pedig északnak mintegy száz lépésnyi távolságban fekszik, kifosztás gyanújában áll, mert a természetes emelkedésen fekvő, 210 lépésnyi területű és mintegy hat méter magasságú halomnak a teteje, körülbelül 20 méter átmérőjű kereksejben behorpadtnak látszott.

A halomból, mint a *Poty*-halomnál, egy czikkelyt ástunk ki, mely fent 10 méter széles volt és a domb szelétől a közepén túl néhány méternyire terjedt, lefelé kissé keskenyült.

A halomnak a felsőbb részéről egy nagy — nyél-lyukánál eltört — 1707 gramm súlyú trachytból készült kőbaltának kerekded végű foka került elő, a mely kétségtelenül a halom építését megelőző korszakból, a környező föld lehámozása alkalmával került a földtömegbe.

Az ősidőkben már teljesen kifosztott sírt, a halom kellő közepétől mintegy két méter távolságban délnyugat felé és az előbbi síroknál szerzett tapasztalatainkkal egyezőleg, hat méter mélységben találtuk meg.

E mélység alatt már csak ősföldet találván, egy-két ásónyomnyinál tovább le nem hatoltunk. A földtömböknek különböző nagyságából és porhanyóbb voltából következtettük, hogy a sír felülről lefelé hatolva fosztatott ki. A halom különböző helyein gyéren elszórva, megszenesedett vagy barnára korhadt, valószínűleg tölgyfa-maradványokra akadunk és egy ló csontvázának egyes darabkaira, de a mely a temetkezési szokásra világot nem vet. A sír fenekén, a fent említett mélységben és helyen, a föld hirtelen világosabb színűvel vegyültnek, csaknem szurok színűnek és félig-meddig zsíros tapintatunak tünt fel. Alatta pedig fehéres-sárga homok-tömeg volt, élesen határolva a felette fekvő fekete földtől. — Ez a mintegy 20 ctm. vastag, sötétebb színű, kisebb-nagyobb tömbökkel vegyült réteg, mely felfelé világosabb színű volt és a halomnak egyéb részeivel mihamar egyenlőnek látszott, lehetett mintegy 2 méter hosszú és másfél méter széles, tehát a sírnak a négyszög-alakot megközelítő feneké.

A sírnak az alját, t. i. ott, a hol már az ősföld kezdődött, a sírnak egész hosszában és szélességében, egy vízszintesen fekvő — a föld nyomása által kissé homorúvá vált ujjnyi vastagságú deszka képezte, a mely a bashalmi és a császárszállási halmokban talált hamuszerű fa-maradványokhoz hasonlított és a mely fának a rostjai tisztán felismerhetők, tehát elégetve nem voltak. A fának a fajtát meghatározni nem lehetett.

A régi sírfosztogatók nem állottak meg a sír fenekét képező deszkánál, hanem annak közepe táját — talán nem elégedve meg a sír tartalmával — egy ásónyomnyi mélységre áttörték; a mit abból lehet következtetni, mert e mintegy 60 centiméter átmérőjű, rendetlen alakú területen a koromsötét és világos-sárga homokot nem egy vízszintes vonal választotta el egymástól, hanem a határvonal függélyes átmetszete oly óriási fűrész fogaihoz hasonlított, a melyek egymástól húsz centiméter távolságra fekszenek. Oldaldeszkáknak nyomaira nem akadunk.

A sírfenek alatt ezen a helyen mintegy 15 centiméter mélységben, egy emberi czombcsont-fejecskének szivacszerű maradványát találtuk.

E sírhalom tehát az ősidőkben teljesen ki lett fosztva és ennélfogva azt, hogy a déloroszországi kurgánokkal milyen rokonságban van, ez idő szerint megállapítani nem lehet és így csak a teljesen kifosztott emberi sírok sorában szerepel. Annyi bizonyos, hogy a Potyhalom és a császár-

szállási, helytelenül hármashalomnak nevezett névtelen halom, az eszközölt ásatás előtt megbontva nem volt. A Nagy-Bashalomról e tekintetben véleményt nem mondhatunk, mert a mauzoleum építése miatt a halmot alaposan átkutatni nem lehetett.

Annyi bizonyos, hogy a *névtelen* halom keletkezésének idejében érczet már ismertek, habár azokat temetkezési mellékletül nem használták; de készsükük még volt és hogy a főhalottal együtt, ugyanazon időben valamely rabszolgát is temettek el, mert nem valószínű, hogy ugyanegy időben a halom közép-magasságára egy más halott is került volna, még pedig olyan, a kinek emlékét az előbbivel együtt akarták volna megörökíteni.

Érdemesnek tartjuk még a gávai *Katóhalomról* és annak környékéről bővebben megemlékezni.

A gávai
Kató-halom.

A Kató-halom aljában, a gáva-berczeli út mélyítése alkalmával és a honnan a kikerült földtömeget közvetlen az ezen út mellett vonuló Tisza-védgát építésére használták fel, találatott az a csontváz, melynek a bokáján a fentebb említett haldstatti ízlésű bokadisz került elő.

Sajnálatos, hogy csak az ásatás után volt megtudható, hogy a múzeumunkban állítólag a Kató-halomból kikerült gyönyörű, fejlett agyag-ipart tanúsító tárgyak nem magában a halomban, hanem közvetlen a mellette vonuló útban találtattak, amely tárgyak akkor még épek voltak, de vagy széttörtettek vagy elhurezoltattak. A nevezetesebb 4 edény a következő: Egy félmagas-szárú, csizmát ábrázoló, csakis díszül használható edény, melyen a sarúnak a lábhoz való erősítési módja finom bekarcolásokkal van felüntetve, és amely tárgy az Archaeologiai Értesítőben közölve lett. A másik egy füleeskével ellátott és csak külső domború felületén ékesen díszített tálcaska, mely a falra felaggatva az akkori nőknek jó ízlésére vall és a sévre-i, vagy meissen-i porcellánt pótolta. A harmadik egy fonott fogantyúval ellátott csupor. A Kató-halomhoz való közvetlen közelségből ítélve, valószínű, hogy úgy ezek, valamint a többiek is abból az időből valók, mikor a Kató-halom létesült.

A Kató-halomtól mintegy 2—3 kilométer távolságra, Gáva község belterületének nyugati végéhez közel, meredek magas parton, melynek alját hajdan a Tisza nyalta, néhány méter mélységben, verem ásás alkalmával, 1878-ban több egymásba nyíló szobáskára akadtak, melyeknek ajtófelei még felismerhetők voltak. E szobákban találtak egy keleti ízlésű magas vas-sisakot, mely olyan forma csúcsban végződött, mint a herpályi és a szabolcsmegyei kékesei pajzsdudor. A sisak alsó szélét korona-alakúlag egy 4—5 cm. széles pánt képezte, melynek felső szélé nem egyenes vonalban haladt, hanem 8 félkörrel határolódott. A sisak csúcsától a félívek összeszőgeléséhez, egy-egy éles vonal futott le, mely a sisak oldallapjainak találkozási vonalát képezte. Találatott itt egy léczfúró is, melynek a mai kulcsokhoz hasonló fogantyúja egy darabból volt a fúróval kovácsolva. Néhány decziliternyi megszenesedett rozsszem is találatott.

Ugyanitt leltek nyolcz különböző ép kályhafiókat is, melyek közül az egyik domborművű, egymással viaskodó pávakkal van díszítve. Az egyik páva kétfejű, és miután hosszú farka a 20 cm széles kályhafiókra kinyújtva el nem fért volna, a művész azt két ágra osztotta és visszafelé hajlította. A tollak visszájára fordítva fedik egymást. A másik egyfejű, szemben álló pávának búbjáról, a madárral egy-hosszúságú, gyöngyvirág-alaku egy szál toll nyúlik hátra. A kályhafiók belül füstös, tehát használatban volt.

Egy másik, belől nem füstös, szintén négyszögletű 18¹/₂ ctm. széles, 20 ctm. magas és 5 ctm. mély kályhafiókon két domborművű, stilizált szőlőtő három fűrttel van alkalmazva. A két alsó végei között egy összenyomott M alaku betűjegy van.

Egy harmadikat, melynek szája négyszögű és 18—20 ctm. széles, mélysége 9 ctm., kúpján pedig egy kőalakú, 84 milliméter átmérőjű sima lapu kúpban végződik, dr. Römer Flóris hamvvedernek tartott, mivel Ipolyság és Békés vidékén is találtak hasonlót, melyek állítólag hamut tartalmaztak, az égetett csontokat pedig bele képzelhették. Rómert csakis a gávai kályhafiókok térítették el e nézetétől.

A negyedik, az előbbieknél valamivel nagyobb és szintén négyszögletes,

de laposabb és csupán közepén egy köralakú, 5 ctm. átmérőjű homorú bemélyedéssel van díszítve. A többi négy, mintegy 10 ctm. átmérőjű, különböző alakú, ökölnyi, a gömböt megközelítő formájú.

Ezek a tárgyak a dr. Rómer Flóris által rendezett régészeti kiállításon szerepeltek, de korukat sem a Pulszkyak, sem Rómer, sem Hunfalvy, vagy Finály, anologiák hiányában megállapítani nem tudták.

A Kató-halom közelében van a Szőlősdomb, a ref. lelkész birtokán; egy másik pedig még közelebb a róm. kath. lelkész földjén, és egy Órhalomnak nevezett igen nagy, mesterségesen készült domb, a község belterületén, a melyek szintén nyújthatnának tájékoztató adatokat.

A *Kató-halom* Gáva községtől keletre, mintegy kilométer távolságban fekszik, közvetlen a Berezelre vezető út déli széle mellett, és miután itt az út 2—3 méternyire mélyítve lett, északi oldala ennyivel magasabbnak tűnik fel, mint a többi, szántóföldekbe elmosódott része.

Eredeti magasságából, mely 7 méter lehetett, állítólag 3 métert hordtak le a dombnak könnyebb szánthatása végett. Tapasztalatból tudjuk, hogy az ilyen halmok közep. függélyes tengelye eredetileg nem minden esetben az volt, mint a miként az jelenleg látszik; mert az uralkodó szelek és az eső csapás-iránya, a szántogatás, kúpjoknak lehordása, az eredeti alakot módosítja. De miután nem tudni, hogy melyik oldalról kopott inkább, a jelenlegi dombalagnak közepén nyugatról északnak vonuló, kilenc méter hosszú és öt méter széles gödör ásatását kezdette meg e sorok írója.

Ez ároknak északnyugati szögletétől délkelet felé 3 méter távolságban és a ma már 3 méterrel alacsonyabbra koptatott halomnak tetejétől mintegy 50 ctm. mélységben, egy csupán földet tartalmazó, átellenes két füllel ellátott, 12 ctm. magas, szájánál 12 ctm., a fél-magasságban kissé élesen kiálló hasánál 15,5 ctm., fenekénél 8 ctm. átmérőjű, korongon nem egészen finoman készült, barnás-veresre jól kiégetett, teljesen ép cserépedényt találtunk, azután egy fejjel északnak, lábbal délnek fekvő és a mennyire kivehető volt, — kinyújtóztatott csontvázra akadtunk, a mely azonban annyira szét volt málva, hogy abból egy porcikát sem lehetett kiemelni. Az elhelyezést is csak a hófehér liszté vált csontok színéből lehetett fölismerni. A koponya helyzetét is csak abból lehetett megállapítani, hogy ott a felér csontpor egy koponya nagyságu tömegnek látszott.

A csontváz baloldalán, a ma is szokásos kardviselés szerint, egy vaskard volt, a melyet a kiváncsi munkások feszegetés közben darabokra törtek, de még helyzetéből el nem mozdították. Így tehát sikerült a kardnak híú képét nyerni. A kard egy darab vasból készült, és a markolattal együtt 50,5 ctm., melyből 37,5 ctm. a pengére esik, 13 ctm. pedig a keresztvasra, a tulajdonképeni markolatra, és a markolat fejét alkotó karikára. Az egész kard igen el van rozsdásodva.

Pengéje két élű, hegyes és a keresztvasnál 39 milliméter széles, 10 milliméter vastag. Rajta végig futó hornyolatnak, kiemelkedésnek, vagy díszítésnek nyoma nincs, de úgy látszik, mintha a kard fatokjának a hosszában futó rostjai itt-ott a pengéhez volnának tapadva.

A keresztvasnak a hossza 5 ctm. 12 milliméter vastag, a penge felé nem hajlik, hanem egészen egyenes, és úgy látszik, mintha végei kissé vastagodottak lettek volna és úgy tűnik fel, mintha a penge szélességének megfelelő hosszúságában a hengerded alakot közelítené meg.

A markolat közeléből kihányt egyik földrögéből egy kártya-vastagságu, rossz ezüstből vagy bronzból készült, négyszögű teknő-alakú, 22 mm. hosszú, 11 mm. széles, közepén 7 mm. mély. mind a négy széle felé lejtős dísztárgy emeltetett ki, melynek homorú felületéből sem aklaszeg, sem fülecske nem nyúlt ki, tehát sem szíj, sem szövet-díszítés nem lehetett.

A tulajdonképeni markolatnak hosszúkás, négyszögű átmetsete van. Laposabb oldalai a penge átellenes lapjai helyzetének felelnek meg. A keresztvasnál 22, a karika-alakú markolatfejnél pedig 12 mm. széles. Hossza pedig 76 mm. A markolat fejét alkotó karikának külső átmérője 43 mm. hengerded, 11 milliméter vastag vasból készült, úgy hogy a gyűrű lyukának átmérője 21 mm. E karikán itt-ott 1—3 rétegű szövet nyomai látszanak és a szövet szálaiból 5 milliméterre 8 esik.

E sír alatt mindenütt sárga és fekete földgöngyökből álló, tehát mesterségesen összehányt földben hatoltunk le három és fél méternyire, tehát oly mélységre, mint a mennyire a talált esontváz a halom eredeti magassága alá volt helyezve.

Már a domb megásásának kezdetén észre lehetett venni, hogy az általunk talált sírtól mintegy $2\frac{1}{2}$ méter távolságban, egy-két méter átmérőjű hengerded aknával hatoltak le, majdnem függőlegesen, de egy kissé délnyugati irányban, a halom hajdani közepére, egészen a bolygatatlan ösföldig, amely akna sötétebb földdel volt eltömve és sokkal puhább volt, mint a halom többi része.

Itt azonban nem találtunk egyebet, teljesen elkorhadt, össze-vissza hányt, 10–20 cm. átmérőjű, faragás nyomait nem mutató, tisztán felismerhető tölgyfa-gerendáknak maradványainál, összesen mintegy két köblábnyi mennyiséget. Az általunk talált sír nem esett a kirabolt fenéken levő sír függélyes tengelyébe, mert különben ezt is szétdúlták volna.

Valószínű, hogy az általunk talált esontváz egy áldozatul szánt egyénnek volt a maradványa, a melyhez hasonló temetkezési szokást a felkutatott Bashalomban és a császárszállási névtelen halomban is találtunk.

Ósedény-ipar. Ósedény-iparunknak pár száz példánya úgy alakra, valamint különösen díszítésre nézve több esetben annyira változatos és egyedülálló, hogy azokat hű ábrák hiánya miatt nem ismertethetjük.

E téren korlátolt ismereteink daczára azonban biztosan állíthatjuk, hogy specziális ősgyagyiparunk is volt, bár alkalmas anyag Nyírünkben hiányzik. Hogy távol vidékről is hoztak ide anyagot, bizonyítja az is, hogy díszített graphit-vegyülekű edénytöredékeink is vannak Kemeeséről. Nem lehetetlen, hogy Szibériából került oda.

A szabolcsi földvár.

Földváraink közül legnagyobb és legfontosabb Szabolcs vezér földvára. Egyenes vonalban Tokajtól északkelet felé 8·5, Bodrog-Keresztúrtól kelet felé 9·8, a Tiszának jelenlegi balpartjától pedig négy tized kilométer távolságban fekszik és felséges kilátás van ormaisról a nektárt termő Hegyaljára, az arany-kalászos alföldi síkságra és a hullámos ákácz-kertre, a Nyír-re.

A vár alakja háromszögű. A leghosszabb keleti sáncz 349 m., az északnyugati 303 m., a délnyugati 227 méter hosszú. A háromszögnek leghegyesebb csúcsa északnak irányul. A déli kevésbé hegyes csúcs néhány méter szélességben nyitva hagyatott és főbejáróul szolgált. A nyugati összehúzó csúcs csaknem derékszöveget alkot és legtompább. Bejárat van még a délnyugati oldal közepé táján, az északnyugati sáncz északi végétől mintegy 60 méter távolságban és egy nagyobb horpadás a keleti sáncz északi és középső harmadának határán. A vár sánczaival együtt mintegy 33176 □ méter területen fekszik. A sánczok magassága 20–30 méter között ingadozik. A vár belterülete, mely jelenleg a különböző felekezeteknek temetőül szolgál, a keleti sáncz felé lejtősen emelkedik, egyéb helyeken a sánczok meredek, valamint a vár összes külső oldalai is. A nyugati összehúzócsúcs befelé mintegy 20 méternyire egy tíz lépés széles, mintegy 2 méter mély kerek horpadás van, melyet kút nyomának tartanak.

A sáncz legmagasabb pontja a déli főbejárattól jobbra eső leghosszabb oldalnak a déli végétől mintegy 40 méter távolságban van északnak. Északról, de leginkább nyugatról morotva köríti.

Régezte ez képezte a Tisza medrét, mely most kissé észak felé van eltolódva; úgy látszik azonban, hogy hajdan az egész várat víz körítette és a Tisza szigetje volt. Jelenleg keletről, délről és nyugatról a község belterkei veszik körül a várat.

Béla király névtelen jegyzője a vár építését Zabolcs vezérnek tulajdonítja, ezt írván róla: „*Communi consilio sociorum suorum fossatam magnam fecit, et aedificavit castrum fortissimum ex terra, quod nunc castrum Zobolchu nuncupatur*“. Magyarul: „*Társaival tanácskozáán, nagy árkolást végzett és igen erős várat épített földből, melyet most Zobolchu várának neveznek*“.

1895. őszén a kereskedelmi miniszter dr. Szendrey János útján, Bartalos Gyulát és e sorok íróját bízta meg Szabolcs várának átkutatásával.

A várban öt helyen ásattunk. A déli főbejáratnak nyugati-, a nyugati-

nak déli-, az északnak nyugati oldalát, — a keleti sáncz külső oldalát mintegy 8 méter szélességben, a déli főbejáratától körülbelül húsz méter távolságban. Ezeken kívül a vár belterületén az északi csücsktől délfelől 30—40 lépésnyi távolságban árkokat húztunk. Itt egy kis bronz csörgő-pityke került napfényre, a milyeneket sok népvándorláskori, de honfoglalás-kori leletek közt is találni. Ez alkalommal más emberi készítmény nem találtatott. Durva eserépedény-töredékeken kívül más alkalommal került még egy félhold alakú, füles, nyéllel ellátott, habkőből készült 38 milliméter széles csüngő dísz tárgy; egy római ízlésű vas-sarló; egy XV—XVI. századbéli sarkantyú és egy hengerded, 1 mm. átmérőjű bronzhúzból készült, kettétört fülbevaló karika.

A sánczokban, mindenütt sűrűn elhelyezve, elkorhadt tölgyfákat találtunk és világosan fel volt ismerhető, hogy azok nem voltak megfaragva, hanem a töből kivágott élő fákat galyastól helyezték el a sáncz emelése alkalmával, még pedig három irányban, t. i. fennállóan, hosszában, koszorúként és keresztben a sáncz hosszával, nyilván azon czélból, hogy a laza föld szét ne omoljon, hanem meredek sánczot alkosson, a mit el is értek. A földtömegben itt-ott, minden rend nélkül, egymástól különböző irányban, egy vagy több méter távolságban, ökölnyi — szakasztó-kosárnyi — alak-talan rhyolith-köveket találtunk, mely a trachytnak válfaja és a nép által darázskőnek neveztetik, és a melyet jelenleg is a Szabolcs várától egyenes irányban a 11²/₃ kilométer távolságra eső bodrog-keresztúri határban bányásznak és mint kitünő építési anyagot most is széltére használnak.

Nyilvánvaló, hogy ezek a sánczban sporadice előforduló kövek a várnak organikus részét nem teheték és csupán annyi szolgálatot tettek, mint ugyanolyan tömeg föld. — A várat eredetileg építő ismeretlen nép, a vár körül szétszórva ott találta már ezeket a köveket és a földdel együtt a sánczra hordotta.

Úgy látszik, hogy a várépítőket már egy másik kulturnép előzte meg. A vársánczoknak felső része 1—1¹/₂ méter magasságban későbbi nagy munka, mert e rétegben sem fa, sem darázskő nincs. Ez a rész jóval magasabb volt, mint most, mert a sánczok körül árok nincs. A sáncz koronájának nagy részét az eső lemosta és a várat körítő árkot betöltötte, a sáncz magasságának rovására.

Ha tehát ezek szerint a várat alapjából nem Szabolcs vezér emelte is, de azt elfoglalva, őseink hadi czéljaira óriási munkával hatalmasan megerősítette, alaposnak látszik a föltevés, hogy Szabolcs vára legalább is Szent László királyunk idejéig nagyobb jelentőségű hely lehetett, nemcsak azért, mert beigazolt történeti tény az, hogy 1092. évben Szent László itt országgyűlést tartott, hanem a következő okokból is.

A vár keleti sánczától, mintegy kétszáz lépésnyire fekszik a református templom, melynek félkör-alakú szentélye keletnek, a templom ajtaja pedig nyugatnak fekszik. Az északi oldalon ablaka nincs, a déli oldalon az ablakok ívboltozatúak.

Ez a templom azonban csak megmaradt része egy hajdani nagyobbak, mert több helybeli egyén állítása szerint, a templomnak még 40 év előtt is két sor ablaka volt, úgy, hogy emeletesnek látszott. Oszlopok nyúltak fel még egyszer annyira, mint most a templom fedele. Jobbra, balra pedig régebbi időben alapfalazatokra akadtak.

Több mint valószínű tehát, hogy a szabolcsi templom egy fő- és két alacsonyabb mellékhajóból állott. Nem lehetetlen, hogy kereszt-hajói is voltak. Hogy e templom fénykorának idejében Szabolcs vára még lakott volt, biztosan lehet állítani, mert még ma is élő tanúk állítása szerint, a vár keleti bejáratától a templomig, földmunkálatok alkalmával, mélyen a földbe vert, részarányosan elhelyezett vastag elkorhadt faczölöpökre akadtak, melyek csakis a templomot a várral összekötő hídlábaknak maradványai lehetnek.

A *tisza-dobi földvár* a községtől keletre, mintegy két kilométer távolságra esik a nyugati irányban folyó Tisza balpartján, melytől csak a Tisza-Dobról Tisza-Dadára vezető út választja el. Úgy látszik, hogy a vár-

A *tisza-dobi földvár.*

nak az északi végét a Tisza már rég elnyelte, mert a várnak ezen a végén a sánczok záródása gyanánt már a Tisza szolgál.

Ez a vár is három-szögletű volt. Hegyes vége délnek néz.

A keleti sáncz 370, a nyugati 235 lépés hosszú. A sánczok magassága mintegy öt méter és mély árokkal vannak szegélyezve. A várnak teknő-alakúlag mélyedt felületén, néhány obsidián-szilánkon és durva cserépdarabokon kívül egyebet nem találtak.

A vártól délfelé a látóhatárig vagy még tovább is, egy több méter széles árok vonul, a mely árokból kikerült földtömeg nem egy oldalra van hányva, tehát inkább vízlevezető csatornának látszik, mint csörszáróknak. Szakavatottabbak, mint Téglás Gábor és Bartalos Gyula azonban annak tartják.

Közel ehhez a földvárhoz, de a Tisza túlsó partjának a közelében gróf Andrássy Manó takta-kenézi birtokán, néhány év előtt 20—30 tárgyból álló bronzleletre akadtak, a melyből egy lándzsa és két fülesköpűs balta jutott gyűjteményünkbe.

A besztereczi földvár.

A *besztereczi földvár* a községtől északnyugatra, kilométernyi távolságban, a Tisza balpartjától délre mintegy 8 kilométernyire fekszik, a közel 200,000 holdnyi Rétköznek egy szigetén, a mely Rétköz a Tisza-szabályozás előtt nádas mocsár volt, mely csak a halaknak, a vízimadarak millióinak és a pákászoknak volt éltető tanyája.

A vár alaprajza egy hosszában átmetszett kobaktökhöz hasonlít. Az északnyugati, mintegy holdnyi terület szintén hosszas háromszög alakú és magas sánczokkal körített és két oldalán mély árokkal van szegélyezve. A délkeleti hosszú oldal egy jóval nagyobb, mintegy tíz holdnyi kör alakú, kevésbé magas sánczezal körülvett területnek jelöli északnyugati határát.

Ebben a dr. Horváth József tulajdonát tevő várban is találni obsidián-szilánkokat, szarvas-agancstörödékeket, durván készült cserépedények darabjait, orsógömböket. Érdekes egy bronz-mécs, melynek párját nem ismerjük és amely valószínűleg az ú. n. La Tène-korból származik. Ez egy kártyavastagságú, mintegy 8 cm. átmérőjű domború korong, felső felületén sűrűn egymás mellé vésett félkörökkel díszítve, melyek a felületet több háromszögre osztják, a közepén egy 4 cm. hosszú cső nyúlik fel. A korongnak három lába van, nyilván abból a czélból, hogy egy olajjal megtöltött edénybe legyen helyezhető. A csőbe pedig a kanócz járt.

A vár, — alakja után ítélve — egykorú lehet a tiszadobival és a szabolcsival, de sokkal kisebb területű lévén, hadiműveleteknek alapjául nem szolgálhatott és ép úgy, mint a következők, csak kisebb törzseknek lehetett menedék-vára. E vár közelében, de már a kéki határból, került múzeumunkba az a gyönyörű bronzkard, melyet fentebb említettünk. és a melynél szebb sehol sem látható.

A tuzséri földvár.

A *tuzséri földvár* a Salamon-féle kastély közelében, közvetlen a Tisza mellett fekszik, téglalakú és mintegy két holdnyi területű. Felületén csupán obsidián-szilánkok és durva cserépedénytörödékek találtak. Sánczai most már csak a tiszai oldalon meredek és 6—8 méter magasak, a többi oldalon alacsonyabbak és elmosódottabbak.

E vár közelében három szép bronzkardot leltek, melyeket gróf Forgách Margit múzeumunknak ajándékozott.

A demecseri földvár.

A *demecseri földvár* szintén a Rétköz mocsarából emelkedik ki. A községtől az északi iránytól kissé nyugat felé öt és fél kilométer távolságban fekszik, egy oly, északról dél felé vonuló, mintegy 1000 lépés hosszú és 100 lépés széles, természetes homok-magaslatnak a közepe táján, mely a Tisza-szabályozás előtt a Rétségnek nevezett mocsaras, nádas árternek állandó szigetét alkotta. A térképen Várhegy a neve. A nép azonban Tündérvárnak, Leányvárnak nevezi. Mint minden feltűnőbb helyhez, úgy ehhez is hagyomány vagy monda fűződik.

Nemes Imre községi jegyző szerint egy Szilágyi nevű kéki gazdaembernek, sok év előtt igen magas korban elhalt atyja, fiatal korában Debreczenben járván, ott egy világtalan, 100 év körüli hegedősnek meséit hallgatta, a ki ezekkel kereste kenyerét, és midőn megtudta, hogy hallgatói között rétközi

ember is van, elkeseredve panaszkolta, hogy megvakulásának története a demecseri Lányok várával van összefüggésben.

Ugyanis a XVII. századnak a végén, a törökvilágban, mint ifjú egy úrnak a szolgálatában állott, kinek a Kacsavár volt a tanyája, mely a pátroliai határban néhány kilométer távolságra fekszik a demecseri vártól és szintén egyik szigetét tette a rengeteg rétközi mocsaraknak, és a mely két vár csak esolnakon közlekedhetett egymással.

A Kacsavár ura a törököktől szorongatva, kénytelen volt feleségével, szép leányával és kincseivel az erősebb demecseri Lányok-várába menekülni. Az öreg hegedős volt a esolnakos, s mikor már közel voltak a demecseri menedékhez, az úr mindkét szeme világától megfosztotta és a vízbe dobván, életét is elakarta emészteni, nehogy övéinek és kincseinek hollétét elárulhassa. Valahogy azonban megmenekült és mint hegedős tengette hosszú életét.

Mi ebben a mese vagy igazság? egyikünk sem tudhatja. Annyi azonban bizonyos, hogy hozzáférhetlenebb helyet, mint az ebben a terjedelmes ingoványban épült várat, vidékünkön találni alig lehetett volna.

A vár kerülek-alakú; öt-hat méter magasra emelkedik ki a sziget legmagasabb pontjából. Tetejének középtáját kincskeresők kissé homorúvá vájták. Fensíkjának hossza délről északra 40 nagy lépés és 26 lépésnyi széles. — Nyugati oldala egészen meredek, a keleti kissé lejtős. — Északi és déli végét sáncz-árok szegélyezi. Az ezekből kikerült földtömegnek egy része kifelé hányatott. Az északi, félkörben futó árok kevésbé van elmosódva, mint a déli. A keleti oldalon egy 2 méter magas és másfél méter széles párkány vonul végig. A vár fensíkján sok téglatöredéket találni, bizonyoságául annak, hogy itt hajdan épület emelkedett, csakhogy ez a magaslat sokkal régebb időből származik, mint a mikor már téglákat használtak, mert itt nemcsak számos őskori, durva cserépedénytöredéket, de határozottan bronzkorszakra valló fekete, — kívül fényesre csiszolt — díszített edénydarabokat is találtunk. A vár körül is hasonló tárgyak vannak a felületen szétszórva.

Kis Léta és Pócs-Petri között a mária-pócsi vasúti állomástól keletre, mintegy két kilométernyire eső mocsárnak a közepén van az *Ercsi-vár*. Kerülek-alakú és mintegy 100 lépés hosszú és 30—40 lépésnyi széles lehet és körülbelül három méternyire kiemelkedő, valószínűleg hordott sziget. Északi és déli végén még két-két sáncz erősíti, oldalain azonban ilyeneknek nyoma nem észlelhető. Északnyugati végétől egy a szárazra vezető útnak a nyomai látszanak. Leletről tudomásunk nincs.

A turai és orosi határon egy 10—12 méter magas, természetes homokdomb-alakulás van, az u. n. *Várhegy*. Ennek tetején évek előtt a homokfúvásban sárga pasztából készült, kék és fehér körökkel díszített gyöngök találtak. Aljában több száz holdnyi mocsár van. Itt is az Ercsi-várhoz teljesen hasonló, kisebb területű névtelen szigetvár létezik, melynek két végét azonban csak egy-egy sáncz erősíti. Ezt hosszában végig ásták, de egyebet durva, de részben már korongon készült és a bronzkorszakra valló cseréptöredékeknél, szarvasaganes-daraboknál nem leltek.

A szabolcsi régészeti viszonyokra vonatkozó közlemények az Archaeologiai Értesítőben jelentek meg és jegyzékek a következők.

Geszterédi halmok, 1869. 49. lap. — Szab. m. régészeti egyesület alakulása, 1869. 72. l. — Geszterédi ásítás, 1869. 181. l. — Húgyaji és ajaki őstemető, 1870. 173. l. — Szabolcsi őstemető, 1870. 217. l. — Szabolcsi földvár, 1870. 236. l. — Szab. m. múzeum, 1871. 109. l. — Szabolcsi lelhelyek, 1871. 147. l. — Szab. múzeum gyarapodása, 1871. 210. l. — Szabolcsi múzeum, 1872. 112. l. — Régészeti érdekességek Szabolesból, 1872. 152. l. — Szabolcsi gyűjtők, 1873. 9. l. — Szabolcsi műemlék, 1873. 22. l. — Szabolcsi dolgok, 1878. 79., 157., 185. l. — Anaresi sírokról, 1879. 51. l. — Honfoglaláskori nyomok, 1881. 332. l. — Rakamazi arany torques, 1890. 86. l. — Rakamazi őstelep, 1892. 205. l. — Karászi sírmezőről kereszt 1892. 274. l. — Pircsei bronzlelet, 1892. 353. l. — Kemecei bronzlelet, 1893. 166. l. — Tisza-Szt-Mártoni bronzlelet, 1893. 259. l. — Vissi aranylelet, 1893. 443. l. — Kántor-Jánosi lelet, 1894. 249. és 355. l. — Kemecei bronzcsótár, 1895. 113. l. — Kemecei bronzlelet, 1896. 146. l. — Bezdédi honfoglaláskori temető, 1896. 385. l. — Szabolcsi földvár (kivonatos közlemény), 1897. 284. l. — Szabolcsmegyei őshalmokról, 1897. 318. l. — Mándoki honfoglaláskori lelet, l. o. 1898. 61. l. — Szabolcsi kardok, 1898. 227. l. — Gara halom, 1898. 402. l. — Bezdédi bronzlelet, 1891. 131. lap. — Szabolcsmegyei múzeum (önálló munka), Dr. Hampel József, több ábrával, 1871.

SZABOLCS VÁRMEGYE TÖRTÉNETE.

A VAJAI VÁRKASTÉLY RÉSZLETE.

Szabolcs maradéki ezer esztendőnek
Lefolytán, sok színét láttuk az időnek.
Átal mentek rajtunk ezer változások,
Melyeket nem tudtak kiállani mások.
(Bozóky 1809.)

I. A LEGRÉGIBB IDŐK- TŐL A MOHÁCSI VESZIG.

1. A NÉPVÁNDORLÁS ÉS A HONFOGLALÁS KORA.

Szabolcs vármegye, még a magyarok bejövetelének idejében is, nagyrészt mocsaras, igen gyéren lakott terület volt; mert kezdetleges kultúra mellett az árvízter csak ritka lakosságnak nyújthat elegendő lakóhelyet.

Jazygok.

E mocsaras területen a római caesarok fénykorában (Kr. u. I. és II. században) jazygok tanyáztak.

Maguk a rómaiak, mint az egész Alföldet, úgy a mai Szabolcs vármegye területét is kihagyták gyarmatosító politikájukból.

Germán törzsek.

A jazygokkal hol barátságos lábon, hol pedig ellenséges viszonyban állottak időszámításunk első századaiban a Tisza felső folyása mentén letelepedett germán törzsek, melyek közül nagyobb történeti jelentőségre vergődtek a lovas búrok, a hatalmas termetű bastarnák és később a gótokkal közeli rokon gepidák. A hunn uralom megdőltével, Ungvár vidékétől a Tiszáig terjedő területen, szlávok telepedtek le.

Szlávok.

Népvándorlás.

A népvándorlás korából Anares, Balkány, Bököny, Bezdéd, Eszlár, Halász, Karász, Mándok, Oros, Zalkod községek határában elterülő lelőhelyek

a mellett bizonyítanak, hogy Szabolcs vármegye lakott terület volt a történelem e homályos korszakában is; az egyes helynevek pedig, mint pld.: Beszterez, Bogdány, Csobaj, Dada, Kenéz, Léta, Nábrád, Páleza, Panyola, Parlag, Pazony, Pilis, Poroszló, Pród, Ptrügy, Rakamaz, Rohod, Szalóka, Szoboszló, Szakoly, Szolnok, Sztarka, Tura, Varsány, Záhony, Zalkod, Zomaj, Zsurk stb., kétségkívül igazolják, hogy e terület szláv lakosságtól volt megszállva.

A népvándorlás további hullámai ezen mocsaras területek védelme alatt álló őslakosságot nem tudták elseperni, s védelmükre hathatós eszközül szolgáltak a földsánczok.

A Tisza partján és a Nyírség mocsarai közt elterülő földvárak, mint Demecser, Pazony és Pócs-Petri községek határában, szláv kéztől származnak, hasonlóképp a szabolcsi földvár is, mely azonban későbbi keletű.

Ott, hol a szlávok már ilyeneket találtak, siettek azokat a maguk részére felhasználni. Ezek a földvárak nemcsak a népvándorlás viharai, hanem az árvizek ellen is biztos védelmet nyújtottak.

A IX. században e területen a soknejű Mén-Marót uralkodott, kit Anonymus bolgárnak tart s aki, szerinte, „kazár népek felett uralkodik.“ Az Anonymustól említett kazár-törzsek a Nyír vidékén laktak, de a krónikákon kívül közvetlen adataink nincsenek róluk. Anonymus,

aki honfoglaláskori adatait nagyrészt a későbbi kor hagyományaira alapítja, ezzel vissza akarta tükröztetni amaz összeköttetést, mely a magyaroknak s a kazároknak távol keleten kötött szövetségéből származott.

Konstantin császár, aki jól ismerte Magyarország területét, sem Mén-Marótról, sem Szalánról nem emlékezik meg; nagyon valószínű, hogy a későbbi kor igriczei s regősei emelték az egyszerű szláv törzsfőket bolgár vezéreké s kazár népek uraivá.

*

A beköltözködő magyarok először Szalán birtokát foglalták el a Sajóig, majd a Zagyváiig. A Bodrog-köz elfoglalása után Árpád Mén-Maróthoz küldött követeket, hogy engedje át neki a Szamos vízétől a nyíri részekig terjedő földrészt.

Mén-Marót ellentállott, mire Árpád Szabolcs, Thass és Töhötöm vezéret bízta meg e terület elfoglalásával.

Szabolcs 892. tájban a tiszaládi (ma Ladány) révnél úsztatott át Mén-Marót földjére. A Tiszán való átkelés után Szabolcs és Thass észak felé vonultak, s a ritka népességű vidéket hatalmukba kerítették.

SZABOLCS VEZÉR PICTIV ARCZKÉPE.

Földvárak.

Kazárok.

Honfoglalás.

Szabolcs, Thass
és Töhötöm
vezérek.

A Tisza és a Bodrog egyesülésénél, szemben a mostani Tokaj szőlőkoszorúzza dombvidékével, Szabolcs megpihent, s a meghódolt szlávokkal a további előnyomulás háttvédéül szolgáló földvárat építtetett, azt Eköles oltalmára bízta, maga pedig a Tisza tekervényes partján tovább vonult a Szamos völgye felé. Az újonnan épült földvár, a hódító vezér nevééről Szabolcs várának neveztetett, s idők folyamán mind nagyobb fontosságra jutott.

Míg Thass a Szamos-folyó völgyén vonult lefelé, addig Töhötöm neki-vágott a Nyír erdejének s seregével egész a Hómosó érig jutott, mely a mai Szilágy vármegyében, a Berettyónak egy Tasnád felől jövő ága.

A hódítók elől menekülő nép Mén-Maróthoz futott, aki ekkor már nem gondolt az ellentállásra; a szlávok pedig csakhamar beletalálták magokat új helyzetökbe, mert ők tulajdonképen csak urat cseréltek.

A SZABOLCSI FÖLDVÁR BELSEJE.

Szalán a Kárpátok északkeleti rengetegeire támaszkodva, uralmát egy évtizedig fentartotta. Árpád 903-ban foglalta el Borsova várát, azt földig lerontatta, Szalán katonáit pedig lánczra verve, Ung várába vitette.

E vár csakhamar ismét felépülvén, hatalmas védbástyájául szolgált a szabolcsi síkságnak az északról jövő támadások ellenében, — védelmi szerepéből kifolyólag csakhamar kiterjeszkedett a mai Szabolcs vármegye területére.

A betelepülő magyarok a meghódolt szlávokat nem írtották ki, hanem szolgaságba vetették, őket főleg földmunkára és halászatra alkalmazván. A Tisza partján csakhamar virágzó halásztanyák keletkeztek.

Thass pedig a meghódolt nép kérelmére, a Nyír és a Tisza közt elterülő területen, vásárhelyet alapított, mely vásárhely róla Tassvásárhelynek (ma Tass) neveztetett.

A beköltözők magyarok a meghódolt területet azonnal birtokukba vették. Erre engednek következtetni azok a törzsökös magyar helynevek, mint Apagy, Berkesz, Eszeny, Gyulaj, Gyüre, Hadház, Hort, Kaba, Karász, Magy, Nádudvar, Sényő, Téglás, Lorántháza, Gyulaháza, Ramocsaháza, Jákó, Eőr, Tass, Szabolcs, Veresmart, Levelek stb., melyek sehol sincsenek meg másutt e hazában. De miként Thass vezér, aki Anonymus szerint a szomszéd szatmármegyei Sárvárt alapította, később Nyitrában telepedett le, úgy Szabolcs sem maradt meg a róla elnevezett vár birtokában, mert maradékait a Vértes-hegység alján, a mai Fehér vármegye területén találjuk.

Felmerül tehát az a kérdés, hogy a honfoglalók közül mely törzsek telepedtek le a mai Szabolcs vármegye területére? Közvetlen adatok hiányában ismét a krónikák előadására vagyunk utalva.

Kézai Simon szerint, *Kund*, a IV. törzsfő, a mai Szatmár vármegyének a Nyír körüli részeit foglalta el és valószínűleg a mai Szabolcs vármegyére is kiterjeszkedett.

Az Acsád kún vezér törzsétől származott *Itej* és *György* a honfoglalás utáni időben *Koós* vagy *Kelenföld* nevű területet foglalták el.

Anonymus szerint *Taksony* fejedelemsége alatt *Thonuz-Aba* vezérlete alatt *bessenyők* költöztek be a hazába, kik a kemeji részeken egész a Tiszaig nyertek lakó földet, később a XI., XII., XIII. században mind nagyobb rajokban telepedett le a nép a vármegye területén.

A tulajdonképeni Szabolcs vármegye területe nem képezte felosztás tárgyát, így azt a letelepülő magyar törzsek közül egyik sem vette tényleges birtokába, hanem megmaradt nemzeti közvagyonnak, mint azt a későbbi adatok igazolni fogják. A *bessenyők* emlékét számos helynév őrzi. *Bessenyőd*, *Laszkod*, *Iklód*, *Székely*, *Órmező*, és *Lövő* *bessenyő-telepek* voltak.

A *bessenyők* letelepedésének első sorban a védelem szempontjából volt fontossága.

Rendeltetésüket legjobban igazolják a helynevek: mint *Eőr*, *Szakoly*, *Eőr-Ladány*, *Lövő-Petri* stb.; ezekből kitűnik, hogy a *bessenyők* határőrök voltak az északkeletről jövő támadások ellenében. (*Kandra Kabos*: Szabolcs vármegye alakulása. Akad. érték. XII. k.) A krónikák szerint a háborúkban az előhadat alkották s a későbbi várrendszernek ők tették a magvát. De a földterület, a hol letelepedtek, nem ment át a tulajdonukba, hanem a fejedelem rendelkezése alatt állott.

2. A VÁRMEGYE ALAKULÁSA.

A kereszténység behozatalával *Szent István* apostoli buzgalommal látott az új hit megszilárdításához.

Az *eگری* püspökség is azok közé tartozik, melyeket ő alapított. E püspökség első alapításától kezdve kiterjedt Szabolcs és *Borsova* területére.

A nemzeti királyság megalapításával s a kereszténység behozatalával támadt új rend alapfeltétele a honvédelem s a birtokjog szabályozása volt.

A történelemből tudjuk, hogy *Szent István* a létező várakat királyiaknak jelentette ki, s azokat a körülöttük levő vidék központjává tette.

Ily vár volt Szabolcs, melyet, mint láttuk, Szabolcs vezér egy régi

Kund.

Bessenyők.

I. BÉLA.

(Az 1664-iki Mausoleum regni Hung. regum-ból.)

Szent István.

földvár helyén, a természettől adott legalkalmasabb védelmi helyen, a Tiszaparti országút, tehát fontos közlekedési vonal mentén épített fel. Szent István a várszerkezet életbeléptetésével a várakat s a hozzátartozó földeket a törzsbeli kötelék alól kibontva, a király kezében egyesítette.

De a szabolesi várrendszer megalakulásánál ez intézkedésekre nem volt szükség, hiszen magát a várat az alapító vezér nem szállotta meg, s így a hozzátartozó birtokok közvagyonot alkottak; a helynevek, mint Királyteleke, Királytava (a besztereczi határban), Igricze (egy tó neve Pazonny mellett) — kétséggel kivül igazolják, hogy a mai Szabolcs vármegye egy része, első királyaink uralkodása alatt, királyi birtok volt.

Várrendszer.

A várrendszer feje volt az ispán; ő ügyelt fel a várra és a hozzátartozó birtokokra; kötelessége volt a várhoz tartozó népek összes ügyeit intézni s felettök bíraskodni. Ő vezette harcra az őrséget és a várjobbágyokat. Az ispán helyettese volt az udvarbíró, mely tisztségből később a vármegyei alispán fejlődött.

A Váradí Regestrum az 1201—1235. közötti évekből a következő szabolesi vártisztviselők emlékét őrizte meg: Cumazan, Servus Dei, Mihály udvarbírák, Rozti Máté, Bozó pristaldusok.

A várrendszer alapeszméje a földesúri viszony volt, a királyi várak s a szolgalmányosok közt. — Kérdés, kik voltak ezek a szolgalmányosok.

Anonymustól értesülünk, hogy Szabolcs vezér a meghódolt népekből sokakat a vár szolgálatára kötelezett; ezek hihetőleg szlávok voltak, s alantaszolgálatokat teljesítettek.

A várnép előkelő szolgalmányosait a fegyverviselők képezték. Ezek a letelepedett bessenyőkből kerültek ki, és Ekőcsön (a mai Erkeese) s Balsán laktak. A várjobbágyokból teltek ki az állandó királyi hadak.

A mai Szabolcs vármegye területére két királyi vár megyéje terjedt ki: a tiszamenti Szabolcs és a Tisza mindkét partján elterülő Borsova.

E várak megyéi összefüggőbb egészet alkották itt, mint az ország azon részein, ahol a várbirtokok a törzsbirtokokkal meg-meg voltak szaggatva. Mindazonáltal egységes Szabolcs vármegyéről a tatárjárást megelőző időben nem lehet szó, a tulajdonképeni vármegye csak a tatárjárást követő időben fejlődik ki a várak megyéiből, vagyis a várispánságokból.

Lássuk csak, mely várak megyéi (várispánságok) terültek el a mai Szabolcs területén, miként alakultak, fejlődtek s szüntek meg.

I. A szabolesi vár megyéje (várispánság).

Alakulását fentebb láttuk. Már a Szt. István uralkodását követő időben züllésnek indult. Péter király ugyanis, hogy hívei számát szaporítsa, Guth és Kelad jövevény lovagoknak adományozta e várbirtokok legnagyobb részét. A szászdi apátság alapító-leveléből kitetszőleg (1067 körül) Péter comes, e lovagok utódja, jóformán Szabolcs várának környékét bírta, így maga a vár is azon időtájt idegen kézen volt.

E várispánság tehát már a tatárjárást megelőző időben feloszlott, okiratilag azonban csak a tatárjárást követő időben számolhatunk be teljes feloszlásáról.

IV. Béla.

IV. Béla király 1245-ben Gáva, Halász, Nagyfalva és Timár pusztán maradt birtokokat mentette fel a szabolesi vár alól.

V. István.

V. István még bőkezűbb volt a várbirtokok eladományozásában. 1265-ben, a tatárjárást alatt elpusztult Harang (Harangod) nevű földtért adományozta a Guth-Keled nemzetségnek. Következő évben (1266) Joakim szabolesi várjobbágy Ekus földjét Kázmér udvari jegyzőnek s tesvéreinek adományozta. Ez utóbbi adományát 1271-ben megerősítette. — 1270-ben Örény nevű halastavat adományozta Joakim fiának, Pálnak — 1282-ben Bodoló fia János várjobbágy zálogosítja el Byne nevű öröklött várbirtokának fele részét.

IV. László
és III. Endre.

IV. László király parancsára, 1284-ben, Mihály comes fia, Péter, a szabolesi várszolgák Ekeuch nevű birtokába iktattatik; végül III. Endre

király Vencselló nevű lakatlan vár-
birtokot adományozta 1293-ban Belus co-
mesnek. A szabolcsi vár-
birtokokat, a fennmaradt oklevelekből, következőké-
pp állíthatjuk össze :

Byne (Büs) földje, 1282 elzálogosítva
Coda, (1067 kör.), a szászdi apáts. alap.
lev. szerint Salamon király adományozta el.
Ekőcs, 1284-ben eladományozva.
Gáva, 1245-ben eladományozva.
Halász, a királyi halászsok földje, 1245-
ben eladományozva.
Harang, 1265-ben eladományozva.
Levelek, (1067 kör.) Péter comes birtoká-
ban névtelen föld a Tisza mentén, 1266 eladom.
Nagyfalu, 1245-ben eladományozva.
Örénny (Örvény) halastó és halásztanya
1270.
Timár, (mint határos falu említve már
1067. kör.) 1245-ben eladományozva.
Tisza-Dob, 1256-ban Fejér IV. 2. 395.
Vencselló, 1293-ban eladományozva.

II. A borsovai vár megyéje (várispánság).

Borsova vár nincs Szabolcs vár
megye területén; teljesen elpusztult,
helyét a Borsova folyó melletti Vári
táján kell keresnünk.

Fontos szerepe volt az orosz ka-
puval szemben elfoglalt védelmi hely-
zeténél fogva. Területe mélyen benyúlt
a mai Szabolcs vármegyébe. E vár-
ispánság a XII. században szintén szét-
züllött, a tatárjáráskor már nem jutott neki szerep az ország védelmében.
Tartozékai a mai Szatmár, Szabolcs és Bereg vármegyék területén feküdtek.

Kiterjedéséről az 1333.—1335. évi pápai tizedlajstromok nyújtanak
felvilágosítást. E lajstromok szerint a borsovai főesperesi kerületnek a megyé-
ben 33 plébániája volt.

Miután a pápai tized a Szt. István király korabeli állapotoknak meg-
felelőleg vettett ki, valószínűnek tartjuk, hogy a borsovai főesperességnek
s vármegyéjének egy területe volt.

Ez adatok alapján a Bezdéd, Kékese, Dombórad, Beszterecz, Kék,
Pazon, Apagy, Pócs-Petri, Bogát községek határán átvonuló megye
képezhette az egykori Borsova határát. A vár-
birtokokat illetőleg nagyon kevés okleveles adat maradt fenn, ezek is a szétzül-
lés koráról emlékeznek meg. Így Kák földjét V. István király 1268-ban feloldotta a vár köteléke
alól s Sándor szörényi bánnak adományozta. Pazonyt pedig Mihály fia Péter,
a Kállai család egyik őse, nyeri 1284-ben IV. László király adományából.

Bár e várispánság a XIII. század végén teljesen feloszlott, a hozzá-
tartozó várjobbágyokról még 1359-ben is értesülünk. Ez évben nemesítette
Nagy Lajos király Anaresi Jakab fiait s feloldotta őket a várjobbágyi kötelék
alól. Végül még a kolozsi várnak is voltak tartozékai Nádudvar vidékén
(Várad Reg. 157. §.). E várhoz tartozó földek ugyanis szerte-szét feküdtek,
a többi várföldek közé ékelve.

SALAMON.
(Az 1664-iki Mausoleum regni Hung. regum-ból.)

*

A vármegye tulajdonképeni alapját IV. Béla rakta le.

Alatta veszik kezdetüket a megyei törvényszékek. A várispánok, ekkor
már comesek, mind jelentékenyebb befolyást nyertek az ügyek vitelére.

De a nemesség is mind nagyobb mértékben közreműködik. V. István,
de főleg IV. László és III. Endre királyok, több vármegye nemességével

A vármegye
mint
törvényszék.

együtt tartanak gyűléseket. Így 1278-ban, 1290-ben, 1294-ben Váradon jelent meg Szabolcs nemessége, a gyűléseken egyúttal törvényt is ült a király. Katonai szervezetnek és hatóságnak Kun László kezdi használni a vármegyét, midőn Szabolcs nemességét 1290-ben hadba szólította. A várispán udvarbírájából fejlődik az alispáni tisztség. III. Endre alatt már választott megyei tisztviselők intézkednek. Ily viszonyok közepett szinte észrevétlenül alakul meg Szabolcs vármegye.

Területe magában foglalta a feloszlott szabolcsi s a borsovai várbirotok tiszántúli részét. Hozzá tartozott a Hortobágy, Debreczen városa és a későbbi Hajdú-kerület. Délfelé messze lenyúlt a Tisza partján, egész a Kemeji területig, hol Tisza-Igar, Tisza-Örs és Nagy-Iván jelölték határát. Nyugatról Szatmár vármegye, mely nagyrészét jelenlegi kiterjedésével határolta.

A vármegye keleti határán elterülő községek Eszén^{ny}től le Mária-Pócsig, az első alakulástól kezdve Szabolcs vármegye területéhez tartoztak. Ellenben Bátor és Kis-Bátor 1279-ben, Encsencs 1321-ben, Béltek (ma Nyír-Béltek) 1325-ben, Lugos 1373-ban kiadott oklevelek szerint Szatmár vármegye területéhez számíttatnak.

3. AZ EGYHÁZ ÉS AZ EGYHÁZI BIRTOKOK ALAKULÁSA.

Míg az új rend védelme első sorban a várszerkezeten nyugodott, addig a kereszténység megszilárdítása az egri püspökségre nehezedett.

Szabolcsban, mint általában az egész Felső-Tisza vidékén, le a Marosig, nincs egyetlen egyház sem, melyről kimutatható volna, hogy Szent István előtt fennállott.

Az új hit meggyökeresedésének akadályai első sorban a közállapotok voltak, mert még nomád népekre vall az a törvény, mely a tiszai népekre ezélovva, elrendeli, hogy a falu ne hagyja el egyházát.

Az egri püspökség azonban Árpádházi királyaink bőkezű adományaiból gyarapodva, csakhamar sikeres tevékenységet fejtett ki.

E püspökségnek Szent István, Szabolcs vármegye területén számos birtokot adományozott, uratlan, tehát a király tulajdonához tartozó földekből.

IV. Béla király az egri püspökség birtokait megerősítő oklevelében (1261. szept. 9-én) kiemeli azokat, melyek Szent Istvántól adományoztattak. Ezek közé tartozik: Fehér-Szent-Margita, a hozzátartozó halászokkal, (valószínűleg P.-Margita) és Papegyház, a Hortobágy víze mellett, továbbá Eurem, a hozzátartozó két vízesatornával s árvízveszély esetén szükséges nagy szállító-hajóval. Ez utóbbi helye ismeretlen, de valószínű, hogy Csege környékén, tehát a régi Szabolcs vármegye területén feküdt.

Szent István ezenkívül a vám és egyéb királyi jövedelem tizedét is az egri püspöknek adományozta.

IV. Béla említett adománylevele, melyet V. István 1271-ben megerősített (Fejér V. I. 157.), még a következő birtokokat sorolja fel a régi Szabolcs vármegye területén: Abán (Ábrány); Buda; Bakzok (a Hortobágy mellett); Bakta; Csege, (most Hajdu várm.), e birtokot IV. Béla 1248-ban Sáros tizedéért elcserélte; Eszlár (Oszlár), Gyulaj, Henzeviche mellett; Fidemes; Kekus; a Hortobágyvízi halastavak; Kert a Tisza mellett; Köuzd halászokkal és halastóval s a tiszamenti Bumeneti erdővel; Szegy, a tiszai vízesatornákkal és Timár. Püspöki birtokok voltak még: T.-Füred, T.-Igar, Nagy-Iván, végül T.-Örs, melyet Orsi Imre 1292-ben hagyományozott az egri püspöknek.

Egyházi beosztás tekintetében, a vármegye területén két főesperesi kerület alakult: a szabolcsi és borsovai, ez utóbbi a kisvárdai alesperesi kerületet foglalta magába. A szabolcsi főesperesi kerület magában foglalta a mai Szabolcs vármegye nyugati felét, továbbá Hortobágy vidékét, innen

lenyúlt egész T.-Igar, T.-Füred s Nagy-Ivánig. E három helység választotta el a kemeji főesperességi kerülettől.

Első királyaink egyházalapító bőkezűsége csakhamar követőkre talált főuraink körében. Ez alapítványok közül kiváló fontossággal bír a szászdí apátság alapítása. A szászdí apátság helyét ugyan Borsod vármegye területén kell keresnünk, de tekintve, hogy az alapító-levél a vármegye történetére vonatkozólag legrégebb emlék, másrészt az adományozott birtokok legnagyobb része Szabolcs területén fekszik, szükséges, hogy vele közelebbről foglalkozzunk. Ez apátságot a Guth-Keled nemzetségből származott Péter comes 1067. körül alapította. Birtokait Szt.-László újabb adományokkal gyarapította, mely adományokat IV. Béla király 1267-ben kiadott oklevelével megerősítette.*

Az apátság Benedek-rendű volt, s nagyszámú birtokai Szabolcs vármegyén kívül kiterjedtek Borsod, Békés és Pest vármegyékre is, melyekhez a monostort Péter juttatta.

A szászdí apátságnak 1067 körül kiadott eredeti alapítólevele tudvalevőleg ismeretlen. Azonban IV. Béla királynak a szászdí apátság jogait és kiváltságait megerősítő, 1267-ben kelt oklevele az orsz. levéltár dipl. osztályában 7. sz. a. őriztetik. Ennek eredeti latin szövege a következő:

„In nomine Sancte et Individue Trinitatis Petrus Dei Gracia Comes. Producencia antiquorum sapientum et consuetudo obtinuit, ut si quispiam cuiuslibet persone in Regno Pannonico quid stabilire decreverit, et quid stabile fore velit, id prelibati Regis licentia et omnium tam Principum, quam Episcoporum testimonio, et sub huiusmodi cirografo debeat memorie commendare temporibus futuris. Quam consuetudinem rationabilem considerans, Ego Petrus hoc scriptum fieri postulavi ad recordacionem et confirmacionem temporibus presentibus et futuris. Omnibus ergo Christianis notum esse desidero, quod Ego Petrus eterne retribucionis munere monasterium Sancte Marie Jesu Christo chooperante construxi, quod dicitur Zasty, idque iuxta posse dotavi agris, pascuis, pratis, aratoribus, vinitoribus, bobus, ovibus iumentis, porcibus, apibus, et ceteris necessariis ad supradictum Zasty. Nos tres germani predia possidebamus, quorum terciam partem que me contingebat monasterio in omnibus dedi eidem. Possessionem in Scenholm, quam Dux michi, ego monasterio subdidi Cuius marchia incipit ab area equorum Regis, ad

Szászdí apátság.

* Szászdí-Monostora, mint azt Csánki Dezső „Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában“ című munkája I. kötetének 179. lapján megállapította, Borsod vármegyében feküdt s megfelel a Csát mellett lévő Szászdí pusztának. Neve 1368- és 1400-ban *Zastmonostora*, 1404-ben *Zast-Monostora* alakban szerepel. Itt volt a Péter ispán által 1067 körül a Boldogságos Szűz tiszteletére alapított apátság. „Tévesen *zastyi* apátságnak szokták nevezni, — úgymond Csánki id. helyen — s Foltin János szintén tévesen a szabolcs-megyei Nagy-Halászra helyezi“. Csánki Dezső e megállapítását elfogadja Pauler Gyula is, „A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt“ ez munkája I. köt. 177. lapján.

Nadestyguy, deinde recto itinere per litus Seekzow usque ad longam vallem, per id ad Sartue, inde per ipsius litus ad eiusdem Saar caput, unde recto tramite per viam Soba, versus eurtum Scenholm, usque locum qui flectitur in dextram, scilicet ad rivulum nomine Egur; inde ad molendinum Geru, a quo ad eiusdem Geru agrum, et pervenitur ad locum inundantis aque. Inde ad puteum Bissenorum, et tendit ad viam positam in transversum, per quam venit ad sepulturas Bissenorum; inde ad magnam foveam, que protensa usque ad Arukseeguj tendit ad angulum parue Egur, et ad angulum Aruk; inde autem ad predictam aream equorum.

Ipsi autem predio dedi mansus (igy) numero X., sed plus invenitur; de ipsis vero inter me et Dersynum fuit contencio, sed Ducis gracia eos mee parti attribuit; ibidem molendinum cum molendinario, ad Fonsolfenerie predium, quod vocatur Bubach, Dux Michi et ego monasterio; et silvam nomine Nogkerekü; cetera vero pratis et in pascuis, in feno secando et in cumulo colligendo, unde Dux habuit, inde monasterio permisi habere. Scyrnik marchia incipit ab oriente de tumulo Branka ad pirum circumdatam humo, et tendit ad acervum in monte positum, et pervenit ad tumulum Boytyn; inde vero ad acervum vie vicinum; deinde recta via dirigitur usque semitam, que flectitur in dextram, a villa Petri ad agrum Petri, inde per vallem ad venam Cheyey ad marchiam cum Bechydy ad vallem, que ducit ad marchiam, conbibansque supradictam marchiam, et ad illud predium XX. mansus aratorum.

Marchia Chartybak ab occidente ex parte Chartybak; in capite acervus Basy, inde ad viam que venit de Zondonek et ducit ad Chegen, usque ad angulum valli; inde flectitur per ryppam vene deorsum, ubi versus monticulum ultra itur; inde ad alium monticulum, qui est cum villa Solu; inde tendit ad acervum Fygudy usque ad acervum Marci; inde dirigitur ad terminum cum Chordy usque monticulos; unde tendens ad pirum stantem in agro perducit ad predictum Basi acervum. Sumpma totius numeri concluditur calculo videlicet CIIII. mansus servorum, XXX. equites, XX. Ungari et X. Bisseni; sex lanifice et linifice; X. vinee et ortus Apium, X. copule equorum, C. boves, D. oves, CC. porci. Preterea do territorium, quod postea concessit michi Salamon Rex cum Magno Duce in villa que dicitur Ceda. Unde ex hac die recedant, preter ecclesiasticam familiam, quicumque libertatis nomen affectant. Et in ipsa predicta villa concedo filie mee Magne dimidiam pactem terre. In sumpmitate illius ville habentur fructus, quorum dimidia pars Abbati et dimidia filia e mee. Concedo filio filie mee Magne scilicet Heche dimidiam partem terre Fonsol, que me contigit, cum duodecim mansionibus libertinorum, dimidia pars. Cognatis meis do terram Wensellev ad septem aratra cum quinque pisseinis et VI. mansionibus libertinorum; quarum piscinarum nomina hec sunt: Wensellev towa, Proluca, Homuser, Tehna, Ebes. Et in eadem terra remansit terra ad tria aratra civibus castri de Zobolehy. Do et terram Wense sitam iuxta terram Tymar, que remanet castro de Zobolehy, cum tribus aratris, duobus piscatoribus et cum piseina Tyceha. Que pro marchia, iuxta Ticiam vadit superius, et in loco Nogewrem vocato transit Ticiam ad partem meridionalem, et venit ad quoddam nemus, quod per omnia meum est; abhinc vadit ad Rakamoz, ubi facit tres metas terreas, et inde cadit ad magnam viam Zoloch, per quam proceditur versus Kuurew, usque dum Tyza et Budrug in unum coniunguntur; et ibi Tyza cedit michi per omnia a Nogewrem incipiente ab utraque parte, usque dum cadit ad Budrug. Do et terram in Bekech, cum duodecim mansionibus libertinorum, et cum duobus aratris et mansibus servorum. Marchia marca incipit ab oriente cum Zakaria usque ad acervum Sumug, tendens ad tres valles; inde ad villam Cosme usque ad salsatas aquas; inde vero ad magnum montem, iuxta quem a dextra parte est acervus, et dirigitur ad magnam viam, usque ad supradictam marchiam cum Zakaria. Hanc terram Dux Magnus dedit, et ego monasterio; pristaldus Apa filius Chychea, pristaldus vero Stephani Byhoriensis Comitum Wde, pristaldus meus Fygudy. Do predium Damarad, et in eo quatuordecim familias Monasterio, ut portent asses ad choperiendum monasterium. Do predium Prouod cum omnibus necessariis; do et predium Suruk cum capella Sancti Martini. Sunt autem ibi Hungarii,

quorum major nomine Michael ; disposui eos, ut det unusquisque de domo sua unam idriam mellis ; quo autem anno necesse erit, monasterio dent asses vice mellis cum curru. Do et predium Zekeris in eo populum michi pertinentem, qui bini serviant, quolibet mense et quocunque vadit Abbas, secum pergant in equis. — Do et predium Leveluky, cum omnibus que michi pertinent ibi. Do predium Chabarakusa cum sex vinitoribus, et XII. mansionibus aratorum, predium Gubach cum septem piscatoribus, et cum insula in Danobio existenti, cum tribus aratris et tribus servis. Do predium Nywyg ad quinque aratra cum aratoribus Do predium Zalda, cuius marchia incipit a Ticia usque ad quatuor monticulos Do predium Lodan, ad septem aratra cum quinque piscinis ; do predium Scegholm cum omnibus rebus Monasterio. Disposui obsequiatores, quorum hoc erit servitium : Quolibet anno dent duos boves ; quatuor cubulos de vino, quam dedi vineam cum vinitore ; unusquisque quatuor cubulos cerevisie, X. panes, I. gallinam, sed duo mansus simul unam anserem. Disposuit et mea filia Magna in eadem villa, que dicitur Dusnuky, sex mansus cum sua pecunia, quorum nomina sunt hec : Iwan, Ichy, Wachy, Zemy. Kokoeh, Ombroch. Sed per annum isti simul dant unum bowem, C. panes, tres cubulos medonis, per domum duos cubulos cerevisie, unam gallinam, duo mansus simul unam anserem.

Sed hii duo populi simul X. pensas denariorum, ecclesie emere ceram. Tandem ego Petrus rogavi Regem cum Duce Magno et cum Duce Ladizlao, ut hii populi decimas non darent, preter duas capecias et unam gallinam, sed hoc sacerdoti parochyano pro sepultura et baptismo ; quam petitionem Rex cum Archiepiscopo fieri concesserunt. Ut autem hoc mee concessionis donum sequenti euo inconvulsum permaneat, testimonio aliquorum nominibus attestari feci. — Rex Salamon ; Dux Magnus, Dux Ladislaus, Archiepiscopus Dersy, Episcopus Jeronimus, Episcopus Alexius, Palatinus comes Rodowan, Comes Erney, Comes Wydus, Comes Markuch, Comes Ilya, Comes Pethe, Comes Hetey, Comes Martinus, Comes Wefa. — Ipsi autem testibus de predicta facultate mea testimonium perhibentibus, si quispiam fatue aliquid subtrahere vel mutilare presumpserit, sit anathema sub excommunicatione omnipotentis Dei et Regie Maiestatis auctoritate, tociusque Christianitatis consoreio privetur.“

Ez az oklevél dr. Kárfy Ödön országos levéltári igazgató fordításában a következőleg hangzik :

„Az osztatlan szent háromság nevében Péter Isten kegyelméből comes A régi bölcsek szorgalma és a szokás azt határozták, hogy bárki akárkinek Magyarországon valamit birtokául szánt, és valamit elhatározott, az a fenti ország királyának engedelmével, valamint úgy az összes főurak mint főpapok tanúságával e fajta kéziratban adassék a jövő idő emlékezetére. Mely szokást helyesnek vélvén, én Péter ezt az írást kértem készíttetni, megerősítésére és emlékezetére a jelen és jövő időknek. Tehát Krisztus minden hívének tudtul kívánom adni, hogy én Péter (bízva) az örökkévalóság megterítésében, Jézus Krisztus segítségével szent Máriának monostort alapítottam,

V. ISTVÁN.

(Az 1664-iki Mausoleum regni Hung. regum-ból.)

szal és a tiszai halászzattal. Ennek határai; a Tisza mentén felfelé haladva, Nogewrem nevű helynél a Tiszán átvágva, délre, elér egy berket, mely mindenestől az enyém. Innen Rakamoznak halad, a hol 3 földből való határjelet alkot és innen a zoloch-i nagy útra ér, melyen Kuurew felé halad, a Tisza és Bodrog egybefolyásáig és itt a Tisza Nogewremtől kezdve enyém, mindkét partján, míg a Bodroggal egyesül. Adom a Bekech-ben levő földet, 12 szabad tanyával és két ekényi földdel, valamint a szolgotanyákkal. A határ kelet felől Zakariás (földével) a Sumug földhányásig és 3 völgyig terjed, innen Cosma falva felé a sós vizekig. Ezekből egy nagy hegyig, melytől jobbra egy földhányás van, a honnan a nagy út felé irányul, ettől pedig a mondott Zakariással való határig. Ezt a földet Magnus herceg adta (nekem), én pedig a monostornak. Cycha fia, Apa pristaldus és István bihari ispán pristaldusa a Wde és az én pristaldusom, Fygudy jelenlétében. Adom a monostornak Damarad pusztát, és rajta 14 családot, hogy a monostor építéséhez gerendát szállítsanak. Adom Prouod pusztát, minden szüségletével és adom Suruk pusztát, Szent-Márton kápolnájával. Itt magyarok vannak, akiknek főnagya Mihály; ezeket úgy rendeltem, hogy mindegyikök adjon egy bödön mézet a házáról, és a mely évben szükség lesz, a méz helyett gerendát szekérrel Adom Zekeres pusztát, és rajta a hozzám tartozó népet, melyből minden hónapban ketten szolgáljanak és bárhová megy az apát, kövessék lóháton. És adom a Leveluky pusztát, minden azon való jószágommal. Adom Chabarakusa pusztát 6 szőlőművessel és 12 földművestanyával. Gubachy pusztát, 7 halászzsal és a Dunán levő szigettel, 3 ekével, 3 szolgálával. Adom Nywyg pusztát, 5 ekényi földdel, a szántóvetőkkel együtt. Adom Zalda pusztát melynek határa a Tiszától kezdődik és 4 dombig terjed. Adom Lodan pusztát, 7 ekényi földdel, 5 halászzattal. Adom Scegholm pusztát, minden ingósággal, a monostornak. Rendelek szolgálkat, kiknek szolgálata ez lesz: minden évben adjanak két ökröt, 4 csöbör bort, abból a szőlőből, melyet szőlőművessel együtt adtam; mindegyikök 4 csöbör sert, 10 kenyeret, 1 tyúkot, és 2—2 tanya egy ludat. Az én Magna leányom rendelt Dusnyky faluban 6 tanyát saját pénzén, melyek nevei: Iwan, Ichy, Wachy, Zemy, Kokoch, Ombroch. Ezek is évenként együtt adnak 1 ökröt, 102 kenyeret, 3 csöbör méhsert, házanként 2 csöbör sert, 1 tyúkot, 2—2 tanya 1 ludat. És e két nép együtt 10 denárt, hogy azon viaszt vegyenek. Végül én Péter kértem a királyt, Magnus herczeggel és László herczeggel, hogy e népek tizedet ne adjanak, 2 kepét és 1 tyúkot kivéve, de ez a helyi papnak jut, temetésért és keresztelésért, mely kérést a király az érsekkel együtt engedélyezett. Hogy ezen adományom a jövő időre is érvényben megmaradjon némely tanúk nevével bizonyítottam: Salamon király, Magnus herczeg, László herczeg, Dersy érsek, Jeromos püspök, Elek püspök, Rodowan nádor ispán, Erney ispán, Wydus ispán, Markuch ispán, Illés ispán, Pethe ispán, Hetey ispán, Márton ispán, Wefa ispán. Ezek a tanúk pedig fent elősorolt adományokról bizonyosságot tevén, ha abból bárki valamit elvonni vagy megcsontítani merészelné balgatagul, átok alá essék, kiközösítés terhe mellett a mindenható Isten és a királyi felség erejével s fosztassék meg az egész keresztyénség társadalmától.“

Ez tehát a szászdi apátságának sokat vitatott alapító-levele, melyet egész terjedelmében és hű fordításban is azért közlünk, mert Szabolcs vármegye ezer év előtti állapotára eléggé meg nem becsülhető világosságot derít.

4. NEMZETSÉGEK AZ ÁRPÁD-KORBAN.

Már említettük, hogy Szent István a várrendszer megalakulásával a közvagyont a magánvagyonról elkülönítette. Szabolcs területén ez intézkedés mi akadályba sem ütközött, mert ezt a honfoglaló törzsek közül egyik sem vette birtokába. Így Szabolcs területe nagyrészt várbirtok volt; nincs is nyoma annak, hogy a Guth-Keled nemzetség letelepedése előtt itt akár valamely törzsfő, vagy jövevény lovag birtokot nyert volna. A Guth-Keled nemzetséget tekinthetjük tehát Szabolcs vármegye első nagybirtokosának. (Kandra Kabos i. m.)

E nemzetség, a Hohenstaufen várából származott Guth és Kelad lovagoktól vette eredetét, kiket III. Henrik császár hagyott Magyarországon és Péter király Szabolcsban adományozott nekik birtokokat. Mindenesetre sajátságos körülmény, hogy míg a többi beköltözött jövevény lovagok főleg az ország nyugati szélén telepedtek le, addig a Guth-Keledék a tiszaparti Szabolcsban találtak új otthonra.

Ezt csakis úgy tudjuk értelmezni, hogy akkoriban már az ország nyugati vidékén a birtokok eladományoztattak, s azért kellett Péter királynak a szabolcsi várbirtokokat felajánlani, a mit indokoltta tett még az az óhajlás is, hogy e nemzetség letelepedése által e vidék hűsége biztosítva legyen.

De a Guth-Keled nemzetség, mely első sorban valószínűleg

Péter nemzetietlen uralmát volt hivatva támogatni, a magyar föld átalakító hatása következtében csakhamar teljesen magyarrá lett s a belőle leszármazott fényes multu családok számos kiváló férfiút adtak a hazának.

Lássuk csak, miként fejlődött e nemzetség hatalomban s gazdagságban, s miként váltak ki belőle az egyes családok.

Első letelepedésüket a helynevek, mint Gut, Adony stb. igazolják.

E nemzetség sarja, Péter comes, 1067. körül alapította a szászdi apátságot. Sajnos, hogy e nemzetség XI—XII. századbeli birtok-viszonyairól nem nyerhetünk tájékozást, miután a tatárjárás ezen az oklevelen kívül az összes emlékeket megsemmisítette.

A tatárjárás utáni korból fenmaradt oklevelek már bő adatokat nyújtanak e nemzetség fokozatos fejlődéséről. 1245-ben tünik fel István comes, kinek IV. Béla Halász, Timár, Gáva és Nagyfalu birtokokat adományozta. Ez az István kora ifjúságától kezdve II. Endre szolgálatában állott, majd főlovászmester, udvarbíró s nyitrai főispán lett. Istvántól származott Pektári Joakim tárnokmester († 1278.). V. István király 1265-ben Kozma comes fiának Kozmának, Harang nevű ősi birtoka mellett fekvő, hasonló nevű földterít adományozta. 1270-ben Ivachun (Joachim) Pál, Örvényt nyeri adományul. István fia, Pál bán, 1281-ben Bervej, Tóth-Bervej, Turján, Pulkuna, Beud, Hugyaj, Dada, Seller és Gáva birtokosa. 1282-ben Kozma megerősítették Harang, Nyék és Ragáld birtokában. 1284. körül Keled fiai: Péter és István elcserélik Kis-Döge birtokukat, Aladárnak Bél és Öszöd birtokával. 1289-ben a nemzetség tagjai: Pál fia Lőrincz, e Pál fia Detre fiai: Máté és Pál felosztják ősi birtokaikat egymás közt.

1292-ben Durug fiai, Ihász és Baranyos nevű birtokaikat elcserélik Örsur nb. Jakab birtokaival. Ez időtájt Aladár fia László, tiltakozik az ellen, hogy Keled fiai Péter és László, magvaszakadt rokonuknak Öszöd és Tölgyes nevű birtokába beiktattassanak. 1299-ben Keled fiai Péter és István s rokonaik, Avik birtokukat Csépan fiainak átengedik. 1300 ban

Guth-Keled
nemzetség.

IV. LÁSZLÓ.

(Az 1664-iki Mausoleum regni Hung. regum-ból)

Balog-Semjén
nemzetség.

A KISVÁRDAI TEMPLOM BELSEJE.

Dorog fiai cserélnek az Örsur nembeliekkel. Ez évben István bán özvegye családi egyesség folytán Dadt nyeri 1301-ben János fia István fia János egyezkedik Endus és több más vármegyében fekvő birtokok ügyében.

A XIII. század folyamán a Guth-Keled nemzetség három főágra szakadt. Ezen főágakból váltak ki az egyes családok:

I. A dobi Doroghok 1278-ban tűntek fel és átszarmaztak Biharba. II. A Rakamazi ág. III. A Kisvárdai ág.

A tatárjárást megelőző időből a Guth-Keledeken kívül csak a Balog-Semjén nemzetség letelepedéséről van közvetlen tudomásunk.

E nemzetség az első foglalás jogán telepedett le Szatmár vármegye területén s onnan II. Endre királynak Tuth földjére (ma Tót, Napkor környékén) tett adománya következtében került a Nyírség közepébe. A tatárjárást után mind hatalmasabban lépett előtérbe és csakhamar erős versenytársa lőn a Guth-Keledeknek.

Ubulfi Mihály és Egyed 1252-ben megveszik Szatmári János fia Tamás Semjén nevű birtokának fele részét. Ez a Mihály a nagysemjéni, Egyed az öregebb Kállai-ág alapítója. — V. István király Ubulfi Mihálynak, 1271-ben az elpusztult Nuncupul (Napkor) és Tuth nevű birtokokat adományozta, mely birtokokat Ubul testvére, a meghalt Egyed, II. Endre királytól az oroszok elleni hadjáratban való részvételéért nyert.

IV. László király még bőkezűbb adományok által gyarapította rendíthetetlen híveinek birtokait. Így 1272. után Mihály fiai beiktattatnak: Abod, Zokol, Bwsal, Oyk, Kemece és Jék birtokába. 1284-ben Mihály comes fia, Péter, Ekőch és Pozdum várbirtokokat nyeri adományul. 1291-ben biri Gergely fia, János egyezkedik Zomogi Pál fiával, Pállal.

Az 1292-iki osztály alkalmával Mihály fiai: László és Mihály Napkort

nyerik, első házasságából származott fiai: Pál és István pedig Semjént és Szent-Mihályt.

Árpádházi királyaink uralkodásának végszakában még számos nemzetiség letelepedéséről emlékeznek meg az oklevelek. Közöljük ezeket abban a sorrendben, a melyben feltűnnek.

1. *Bastech*. E nemzetiség eredete nincs tisztázva. A tatárjárás előtt Esztergomban fordul elő. Szabolcsban csak 1270-ben tűnik fel. Renold, László trónörökös tárnokmestere, utóbb főispán és főlovászmester, ez évben Tuzsért nyeri adományul, mely adományt IV. László király 1273-ban erősített meg. E Renoldtól származik a hatalmas Rozgonyi-család.

Bastech nemzetiség.

2. *Boxa*. Eredetileg zempléni vármegyei nemzetiség. 1280-ban Simon comes fiai Boxa és Tamás csere utjáu jutnak Halász birtokába. 1288-ban Eszényt adja nekik vissza IV. László. E birtokokat Rathold nb. Lóránt bán fiától vették.

Boxa nemzetiség.

3. *Rathold*. Casteriából származik. Kálmán király idejében telepedett le Magyarországon. 1280-ban Halászt, Kövesdet és Semjént cserélik el Roland mester fiai Mátyás és Rathold, a Boxa nemzetiségi birtokaival. 1299-ben pedig Domonkos tárnokmester Hodos, Csege és Syles birtokait cseréli el a Sartivánvecse nemzetiség Poroszló birtokával.

Rathold nemzetiség.

4. *Tomaj*. Bessenyő eredetű. Szent István alatt telepedett le a tiszai Abádrév táján. E nemzetiség sarja June fia June, IV. László király rendeletére (1272—1299. közt) Szokol birtokába iktattatott.

Tomaj nemzetiség.

5. *Örs* vagy *Örsur*. E nemzetiségből származott Lőrincz fia Jakab fia Jakab, 1292-ben Demetert és Tamásit, a Guth-Keled nembeliek ősi birtokaival Ihászszal és Baranyossal elcserélik. 1300-ban Miklós fia Szalontai Mihály hasonlóké a Guth-Keled nembeliek Körösszeg nevű jószágáért cserébe adja Szalona, Begech és Kupch birtokait.

NAGY LAJOS.
(A bécsi képes krónikából.)

Örs nemzetiség.

6. *Szente-Mágoch*. Dunántúlról szakadt Szabolcsba. III. Endre király 1293-ban fekete Belus, Frederik mesternek rokonainak, Belus Szabolcs birtoka melletti Vencsellőt adományozza. Ez oklevél kétségtelenül igazolja, hogy e nemzetiség már előbb telepedett le Szabolcs területén, azonban erre vonatkozólag nincsenek közvetlen adataink.

Szente-Mágoch nemzetiség.

7. *Káta*. Szatmár és Ugocea vármegyékben volt birtokos. Letelepedéséről nincsenek adataink. 1297-ben Zám helységet e nemzetiségből származott Gugh fiai eladják András comes fia Dózsának.

Káta nemzetiség.

8. *Sartivánvecse*. E nemzetiség a reá vonatkozó legrégebbi okiratok szerint Hevesben volt birtokos. Onnan 1299-ben a Rathold-nembeliekkel kötött csere utjáu jutott Hahotmonostor, Hódos, Ekusd, Syles, Csege és a tornavármegyei Buchteföld birtokába. Gyula fia István 1300-ban eladta Hódost büki Fyoch fainak: Istvánnak és Dezsőnek.

Sartivánvecse nemzetiség.

5. SZABOLCS VÁRMEGYE SZEREPE A NEMZETI TÖRTÉNETBEN.

A) Az Árpádok korában.

Péter király másodízben történt elűzetésével a német beavatkozások nem szűntek meg. I. Endre, III. Henrik császár újabb támadásai (1051.) ellenében, nélkülözvén az alkalmas hadvezéri tulajdonokat, testvérét Bélát kínálta meg a hadvezéri pálczával.

I. Endre.

Ennek fejében Bélának a trónutódlási jogot biztosította, egyúttal az

I. Béla.

ország északkeleti harmadát engedte át, mely területhez Szabolcs és Borsova is tartozott. E területen tehát Béla volt az úr, a bíró s a hadvezér.

Időközben I. Endrének fia született, kinek javára a trónt biztosítani igyekezett. A nagyjelentőségű várkonyi jelenet után Béla Lengyelországba futott, honnan Boleszláv pártfogása mellett segélyhadakkal tért vissza. Endre a IV. Henrik-től nyert segédhadak unszolására, a Lengyelországból visszatérő Bélát saját országában készült megtámadni.

E végből átkeltek a Tiszán s Szabolcs területére léptek. De a bajnok Béla a hozzá csatlakozott elégületlenekkel csakhamar visszaszorította Endrét a vármegye területéről. Maga Endre e hadjárat folyamán lelte halálát.

Bessenyők. Endre uralkodása más szempontból bír fontossággal e vármegye történetében. Uralkodása alatt a bessenyők egy újabb raja költözött e hazába. E nép Szabolcsban már előbb megtelepedett rokonaira találván, csakhamar otthonosan érezte magát. A III. Henrik elleni hadjáratban már vitézül harcoltak, a szászdi apátság alapító levele (1067. kör.) pedig az állandó lakosokhoz számítja őket.

Kunok. Utánuk a kunok száguldoztak. 1067-ben egész Csernigovig hatoltak, rövid idő múlva átkeltek Erdély bérezein s a Szamos-völgyén előnyomulva, Bihart, majd az egész Nyírséget elpusztították. Az új király, Salamon azonban, Géza és László vezérekkel, az elhalt Béla király fiaival szétverte e rablóhadakat, éppen amikor gazdag zsákmánnyal igyekeztek visszatérni. (1070). E szerenesés hadjárat ellenére csakhamar viszály támadt Salamon és Béla fiai között. A gonoszlelkű Vid és környezete elhitették Salamonnal, hogy Géza a koronára vágyódik.

Hosszas rábeszélés után sikerült is Salamont rávenni, hogy az Igfon erdejében vadászó Gézát megvakíttassa, s ez úton tegye alkalmatlanná.

Salamon és Géza harca. Géza a szegzárdi apát útján értesülvén az ellene tervezett merényletről, az Oroszországban időző Lászlóhoz igyekezett menekülni. Salamon és vezére Vid azonban gyorsabbak voltak tervük keresztülvitelében.

Géza alig tudta Borsova, Szabolcs, Szatmár és Szolnok zászlóaljait egybegyűjteni, midőn Salamon 30 zászlóaljjal átkelt a befagyott Tiszán, hogy őt a saját területén elfogja. Géza e túlerő ellenében a királyi sereg megkerülésével igyekezett László elé vonulni. Vid, Salamon vezére, ebben megakadályozta, mert a Kemej-vidék szélén utólérte. E támadásra Géza Nagyfiaegyházánál rendbe szedte csapatait s felkészülve várta ellenfelét. Salamon, ismervé Géza vitézeinek hangulatát, mely szerint eddigi állásuk megtartása mellett készek voltak átpártolni, rögtön támadást határozott. (Pauler Gyula, Magyarország története az Árpád-házi királyok korában).

Salamon jól számított, mert a harc hevében Petrud, Bikács és Zounuk főurak zászlóaljaikkal elpártoltak.

Géza mellett egy maroknyi csapat küzdött, ezeket Salamon katonái nagyrészt lekaszabolták (1074. febr. 26). Géza maga is csak nagy áldozatok árán tudott menekülni. Cothayd-nál néhány vitézével átkelt a Tiszán, hogy a segédhadakkal érkező Lászlóval egyesüljön.

A Nagyfiaegyházánál vívott csata egy lovagi bajvívás emlékét tartotta fenn. Géza vitéze a Guth-Keled nemzetségből származott Péter, fején aranyos sisakkal, vasingben, bajvívásra szólította fel Salamon híveit. Felhívására Venczellin ivadéka a „bátor“ Opos, fakó lován, norman fegyverzetben állott ki a síkra, s rövid küzdelem után Péter comest lándzsájával szíven szúrta.

Géza a segédhadakkal érkező Lászlóval egyesülvén, Mogyoródnál

(Pestmegye) szétverte Salamon hadait. (1074. márcz. 14.) Salamon maga elfogatván, a visegrádi várba záratott, honnan csak Szent István kanonizációjának öröme szabadult ki. (1083.) Ezt azzal hálálta meg, hogy a Moldvában tanyázó Kőtesk bessenyő törzsfőnököt hívta az országba.

Kőtesk, Salamon kalauzolása mellett, csakhamar elárasztotta Borsovát és Szabolcsot. László király 1085-ben a Nyírség északi szélén, Geszterédnél szétverte hadaikat. Sok ezer bessenyő maradt a csatasíkon. Bár Salamon megmenekült, hatalmát e csata végleg megtörte. László e győzelem emlékére Kis-Várdán templomot építtetett.

Alig szabadult meg Szabolcs vármegye a bessenyők pusztításaitól, 1091-ben Kapos kun vezér tört be Erdély felől. Míg László a Horvátország elleni hadjáratával volt elfoglalva, a kun hadak akadály nélkül dúlták a vármegye területét egész

Kótajig. Lászlót a kunok betörése gyors visszatérésre készítette. Sikerült is neki, rövid idő alatt másodízben, az országát pusztító hadat a Temes vízénél szétverni.

László e győzelem után, a Tisza mentén, egész Szabolcs váráig vonult fel, hol „az ország főpapjai, apátaival, minden főemberével az összes klerus és nép bizonyosságával”, országgyűlést és nemzeti zsinatot tartott.

E nagyjelentőségű zsinat végzeményeivel e történet keretében csak röviden foglalkozhatunk.

A szabolcsi végzemények, a frank kapitulárék mintájára alkottattak s a szövegezés tanult papok műve.

A zsinat lényege szerint egyházi ügyekben is a nemzeti gyűlés intézkedik. A törvény első sorozata az egyházi fegyellemmel és a coelibatussal foglalkozik, miután már ekkor hazánkban is elharapódzott a külföld példája. A második sorozat új egyházak felállítását, s a régiek jókarban tartását rendeli el A 9. szakasz, mely az izmaelitákról intézkedik, közelebbről érdeklő a vármegye történetét. Ezek a Nyírségben telepedtek le, s noha megkeresztelkedtek, régi vallási szokásaikhoz mindinkább visszatértek. A 10. és 26. szakaszok a zsidókról szólnak; ezek a többi közt, az akkoriban Szabolcs területéhez tartozott Debreczenben is tartózkodtak. László törvénye nem esorbítja

Szent László király.

ZSIGMOND KIRÁLY.
(Dürer Albert festménye után)

A szabolcsi országgyűlés.

meg eddigi jogait, csupán a keresztény érdekeket biztosítja. A 25. szakasz a vasárnap megtartását rendeli el, a 36. szakasz Szent István király tiszteletét iktatja törvénybe.

Külön foglalkozik a magyarok által megtartandó ünnepekről, előírja a dézsmaszedés jogát, intézkedik a házassági ügyekben követendő eljárásról, végül az igazságszolgáltatás módját állapítja meg.

Még a szabolcsi zsinat évében nagy földrengés rázta meg az országot. Főleg a Tisza vidékén tett nagy pusztításokat, úgy hogy az egykorú krónikások szerint, e folyó három napig vérrel folyt.

Szent László Váradot tette székhelyévé. A közeli szomszédság folytán csakhamar élénk forgalom keletkezett Szabolcs területén. Szent Lászlónak főleg a Nyírség volt kedvencz tartózkodási helye, amit igazol ama körülmény is, hogy egy ízben, mint a nyíri föld fejedelme említettik. (Szirmay Szatmár várm. II. R. 7.) László halála után, Kálmán király testvérének, Álmosnak adta a tiszántúli megyékből alakított hercegséget, hova Borsova és Szabolcs is tartozott. Ezzel a vármegye területe ugyanabba a viszonyba került a koronához, mint I. Endre és Salamon király uralkodása alatt.

Álmos.

Álmos azonban mindennek daczára fondorkodott fivére ellen. A türelmét vesztett Kálmán király fiával együtt megvakíttatta s a neki adott vármegyéket visszavette. Kálmán király uralkodásának első éveiben Vencsellő mellett országgyűlést tartott, s így rövid idő alatt másodízben lett a vármegye országos fontosságú események színhelyévé. Gyenge utódai alatt Szabolcs vármegye egy századon át jelentékenyebb szerepet a nemzeti történetben nem játszik.

Kálmán.

II. Géza. Csak II. Géza uralkodása alatt (1141—1161) értesülünk ismételten kun és bessenyő beütésekről.

A trónküzdelmek közepett bőkezűen eladományozott várbirtokok következtében úgy a szabolcsi, mint a borsovai várszerkezet bomlásnak indult.

II. Endre.

A közállapotok főleg II. Endre király uralkodása alatt, mindegyre zavarosabbakká válnak, amit fokoz az az intézkedése, melylyel 1217-ben az adószedést a zsidókra és izmaelitákra bizza.

A hosszas távolléte alatt elharapódzott bajokat némikép orvosolni igyekezett az Aranybulla kiadásával. (1222).

IV. Béla.

IV. Béla, trónraléptével, erős kezekkel ragadta meg a kormány gyeplőit, de a kunok befogadása miatt támadt viszályok, majd a tatárjárás, megakadályozták őt tevékenységében.

A gyászos emlékü sajmómenti ütközet után, sokan a menekülők közül a Tiszán igyekeztek átjutni, ezeket azonban Batu khán hadai a mocsarakba szorították. Ez alatt az Erdélybe betört tatár had, Bochetor vezérlete alatt, Várad felégetése után Szabolcsba tört, s ezzel a vármegye területe a tatárdúlás országútja lett. A másfél évig tartó tatárpusztítás minden emléket megsemmisített, a menekülőknek csak a Nyírség rengetegei nyújtottak némi védelmet.

Szabolcs vára, a Tisza mocsaraira támaszkodva, valószínűleg megmenekedett, mert 1245-ben ismét említés történik róla.

István.

Alig fejeződött be az ország második megalapításának nagy munkája, ismét új viszályok zavarták a belbékét. IV. Béla király fia István, még az atyja életében nyerte az ország nagyobb harmadát, fejedelmi jogokkal és bőven osztogatta a kiváltságokat. Így — többek között — 1261-ben, a sátoralja-ujhelyi vendégeknek állított ki szabadalom-levelet és őket a Szabolcsban fizetendő mindennemű tized alól felmentette.

De a törvényes király jogainak mellőzése miatt csakhamar viszályba

A kisvárdai vár romjai

keveredett atyjával. István nyígyan 1263. május 3-án a szakolyi monostor mellett megesküdt, hogy az atyjával kötött békét megtartja, mindazonáltal a belviszályok IV. Béla király haláláig meg nem szűntek.

Az atya és fiu közt támadt küzdelem közepett bőkezűen osztogatott korona- és várjóságok csakhamar egy hatalmas főnemesi osztály alakulására vezettek, mely már IV. László király uralkodása kezdetén s ettől kezdve évtizedeken át zavarta a vármegye belbékéjét.

Míg nyugaton a Németujváriak, 1277. végén, heves harcok után meghódoltak, azalatt Lóránt szeptesi ispánátkelt a Tiszán és az egész Nyírséget, a hol a királyhoz hű Kállai-család birtokai feküdtek, elpusztította. IV. László, György

mestert (a Sóvári Soós család őst) és Finta mestert küldötte ellene. Ezeknek sikerült is rablóhadaít a Nyírben szétverni, mely harcban Lóránt maga is elesett. Halála után rokona, Gergő folytatta a pártütést és egész 1288. nyarán történt legyőzetéséig pusztította a vármegye területét.

László király 1278-ban, a belzavarok orvoslása czéljából, Váradon gyűlést tartott, melyen Szabolcs nemessége is megjelent. E gyűlés határozatából Szabolcs vármegye is résztvett az Ottokár elleni hadjáratban.

Mindamellet a belháborúk nem szűntek meg.

1288-ban a felkelt Gúth-Keled és Csák nemzetség tagjait verték le Mihály, Ubul fia és ennek fiai (a Kállaiak ősei), mely szolgálataik fejében a király Dombrád, Dobos és Beszterecz birtokokat adományozta nekik. László kicsapongó életmódja azonban mindegyre növelte az elégedetlenséget. 1290. tavaszán előbbi hívei, Sóvári György és az egykori nádor, Omodé, Dávid fia, keltek fel, de ezeket rendíthetetlen hívei, a Kállaiak, ismételten levertek. A fentemlített Mihály fia István, Omodé, Dávid fia kérés-jéní várát bevette, felkelt jobbágyait pedig foglyul ejtette. László már másnap (május 28-án) bőkezű adományokkal hálálta meg hívei ragaszkodását.

A tiszamenti kedvező kimenetelű harcok hírére, László Temes vármegyéből Körösszegre vonúlt, honnan Albert osztrák herczeg beütésének hírére a vármegye nemességét fegyverbe szólította. Mig Ubul fia Mihály ispán, fiaival, Pállal és Istvánnal, a királyi parancs foganatosításán fáradozott, Lászlót, kicsapongásai közepett, Körösszegen, jul. 10-én, éjjel meggyilkolták.

László halálával ismét felütötte fejét a pártoskodás, az ország nagy része azonban az utolsó Árpád-ivadék, III. Endre király körül csoportosúlt. Endre, hívei támogatásával, 1290. december havában a felvidékről a vármegyén keresztül Váradra ment, hol decz. 30-án több vármegye, köztük Szabolcs nemességével együtt gyűlést tartott.

Gyenge kormánya alatt feléledt az ököljog a vármegyében.

Ubul fia Mihály, már 1292-ben panaszkozik az esztergomi káptalan előtt, hogy ellenfelei, köztük Omodé, az egykori nádor, Keér, Panyola és

PERÉNYI PÉTER.

IV. László.

III. Endre.

Napkor községek elpusztításával állottak rajta bosszút. Eszenyi László és Dénes elpusztították Péternek, (Miklós fiának) Gulgó nevű birtokát. Mihály fia István, éveken át rettegésben tartotta a vármegye területét.

Vége, a pesti országgyűlés (1298) után, hozzá láttak a bűnösök megfektezéséhez. Lőránt nádor ez év okt. 6-án, Gáva mellett a hatalmaskodások ügyében vizsgálatot tartott. Mihály fiát Istvánt pedig Nagy-Váradon a király elnöklete alatt tartott törvényszék halálra ítélte.

III. Endre királynak 1301-ben bekövetkezett halálával újból kitörtek a belvillongások, míg végre az Anjouk megerősödött uralma alatt új korszak vette kezdetét a vármegye történetében.

HUNYADI JÁNOS.
(Az 1664-iki Mausoleum regni Hung. regum-ból.)

saját önző érdekük, hanem az ország belnyugalma lebegett szemök előtt, készséggel esatlakoztak Ottó zászlójához.

Miután Ottó 1305. decz. 6-án Fehérvárott megkoronáztatott, a budai gyűlésen már Debreczeni Dózsa és Domonkos, továbbá Kállai István mester vitték a vezérszót Ez utóbbi érdemei elismerésül, Ottó király 1307 február 8-án kelt rendeletével, Kállai Ubul fia Mihálynak, az Omodé nádor által elfoglalt birtokok (Napkor, Semjén, Szent-Mihály és Tűth) visszaadását rendelte el.

Ottó uralmának azonban csakhamar vége szakadt. Mig ő az erdélyi vajda fogságában sínylett, Róbert Károly pártja eredményesen működött.

Róbert Károly.

Budán 1309-ben történt megkoronáztatásával egymásután lettek híveivé az egykori bajor párt vezérférfiai, sőt 1310-ben Aba Omodé is meghódolt.

A Csák Máté ellen 1312 év tavaszán megindított hadjáratban Károly király oldala mellett találjuk Debreczeni Dózsát, Kállai István fia Jánost és Egyed fiait, Ivánt és Simont; továbbá a Gúth-Keledek közül Ivánka mestert, Kis Kozma fiát és Bereczk fia Jánost, a somlyói Báthoriak ősét. A rozgonyi

B) A Vegyes házbeli királyok alatt.

Harmadik Endre halálával visszazállott a királyválasztás joga a nemzetre, de egyúttal az utolsó gyenge fejedelmek alatt elharapódzott belzavarok is tetőpontra jutottak.

Venczel megválasztásával szemben a vármegyei nemesség inkább várakozó álláspontot foglalt el. A Borsa nemzetség, melynek feje az ingadozó Kopasz nádorvolt, aki nagykiterjedésű birtokai révén az egész tiszántúli nemességre befolyást gyakorolt, inkább a Csákokkal tartott.

Aba Omodé nádor teljesen független álláspontot foglalt el, vagyis birtokai külön országot képviseltek e hazában. Ellenben a Gúth-Keledek, köztük Bereczk, már Róbert Károly bejövételétől kezdve, az Anjou-párt hívei lettek; de amint a bajor párt ügye mindinkább előtérbe lépett, azok a férfiak, kiknek első sorban nem

véres ütközet megtörte ugyan Csák Máté uralmát, de a belnyugalom ekkor sem állott helyre.

A Borsa nembeli Tamás fia Kopasz mindegyre lázongott. Még 1311-ben felgyújtotta a

Gúth-Keled nemzetségből származott Durug és János kastélyait s őket fogságba vetette. Míg Károly király a Csák Máté elleni hadjárattal volt elfoglalva, addig Kopasz, híveinek birtokait szabadon pusztíthatta, 1317-ben pedig nyílt ázadásban tört ki. Károly király személyesen vonult ellene. A fővezérletet ekkor már legbizalmasabb hívére, Dózsára bízta.

Dózsa, Debreczennél Kállai Egyed fiai Iván és Simon, továbbá a Gúth-Keled nembeli Bereczk fiai János és Lőrincz, Szoárd nb. István vállvetett buzgalma és vitézsége mellett teljesen szétverte Kopasz hadait, aki Solyomkővárába menekült. A lázadásban részes nemesek pedig, többek között Fehértói Gotthárd fiai, fő- és jószágvesztéssel lakoltak.

Károly király bőkezűen jutalmazta meg hívei ragaszkodását. 1314-ben Kállai Ubul fiai birtokairól minden más adományt visszavont. 1317. okt. 28-án pedig Kállai Mihály fiai elfoglalt birtokainak visszaadását rendelte el.

De ép ezen utóbbi körülmény újabb lázadásra szolgáltatott alkalmat.

Az Omodé nádor által elfoglalt semjéni, napkori, szent-mihályi és túthi-birtokok visszaadását még 1312-ben rendelte el a király. De mert az Amadék a Kopasz-féle lázadás alkalmával a király pártján harczoltak, úgy látszik, a rendelet végrehajtása abban maradt. A Kállaiak, hivatkozván a király ezen újabb rendeletére, Dózsa törvényszéke elé vitték az ügyet. A Szalacson tartott közgyűlés a jószágok visszaadását rendelte el. Az Amadéfiak ezt megakadályozandók, fölkeltek, de Miczk bán egész haderejével ellenők fordult. Seregeiket szétverte, ők magok Lengyelországban kerestek menedéket.

A belbéke helyreálltával Károly király bőkezűen osztogatta a királyi adományokat: többi közt Úsz fia, Úsza mester, Szoárd nb. István comes, Pécz nb. Gergely és Lukács, a Boxa-nemzetség tagjai részesültek a királyi kegyben, még a hűtlenségbe esett Bereczk fia Jánosnak is visszaadta elkobzott birtokait. (1321.)

Károlyt külpolitikája, uralkodásának végszakában, harcba keverte Lajos német császárral. Az osztrák herezgek határszéli pusztításainak megtorlására, elébb kun harcosokat küldött Ausztriába, majd 1337. szept. 30-án Szabolcs vármegyét is fegyverbe szólította, a hadbaszállás napját nov. 11-ére tűzve ki.

Összeütközésre azonban ezúttal nem került a dolog, mert a viszálykodó felek kibékültek.

Nagy Lajos uralkodásának első évtizedében, az olasz hadjárat első évében (1348.) behurczolt pestis-ragály a vármegye területén is szedte áldozatait, mely körülmény a Nyírségen véres zsidóüldözésre szolgáltatott okot. Az olasz hadjárat befejezése és a Károly német császárral kötött béke után Lajos király huzamosabb ideig tartózkodott Diósgyőrött, honnan okt. 18-ika után Kállóba rándult.

MÁTYÁS KIRÁLY.

Uralkodásának végszakában, a harmadízben kitört velencei hadjáratban a vármegyei családok sarjai közül a Pok-nemzetségből való Simon bán fia vett részt.

Mária királynő.

Nagy Lajos halálával ismét felütötte fejét a pártoskodás. Az anyakirálynő, Mária, ingadozó trónját Nagy Lajos rendíthetetlen híveinek összetartása által igyekezett megszilárdítani.

Már 1383-ban figyelmezteti Kállai Ubult, hogy kerülje a lázadó Laczkfi István vajda társaságát, 1384-ben pedig Temesvárról inti hűségre.

Tudva van, hogy a délvidéki lázadás lecsillapítására Horvátországba

A NYÍRBÁTORI MINORITA TEMPLOM.

Zsigmond.

jött királynőket a felkelők elfogták, Mária csak 1387-ben találkozott a segélyére siető Zsigmonddal. Ez év szeptember havában együtt zarándokoltak szent László sírjához, innen szeptember 14-én Debreczenbe, s onnan Diósgyőrbe rándultak.

Ez utazás alatt a szabolcsi nemességet, hol ekkor már Iván mester fiai, László és András vitték a főszerepet, teljesen megnyerték ügyöknek.

Mária halála után a hangulat Szabolcsban is megváltozott; bár a Kállaiak ezután is kitartottak Zsigmond pártján, mindamellett önkényes eljárása mindegyre fokozta az elégedetlenséget.

Nápolyi László pártja már ekkor megmozdult a Nyírségen, a hol ekkor Jánosi Kántor Péter és Bálint hordoztatták a felkelés zászlaját. E mozgalmat Báthori Péter, Szatmár vármegye főispánja, még idejében lecsendesítette. (1399.)

Nápolyi László első sikereinek hírére, a tiszai részeken Ludányi Tamás egri püspök és Debrői István állottak a felkelők élére. Hozzájuk csatlakozott az elégületlen megyei nemesség színe-java, csak a Perényiek, Dobi Péter, a Kállaiak és a Czudarok maradtak meg Zsigmond hűségében.

László felkelő hadjárata csakhamar diestelen véget ért; az okt. 8-án kiadott közbocsánat hírére a felkelők meghódoltak, csupán Debrői és az egri püspök folytatták az ellentállást.

Perényi Péternek és Imrének sikerült Debrői seregét Pataknál szétverni, Ludányi pedig Erdélybe, majd onnan Lengyelországba menekült.

A belbéke helyreálltával, Zsigmond Ulászló lengyel királylyal Lublón 1412. márcz. 12-én Vörösoroszország és Podolia iránt egyezséget kötven, vendégét előbb Kassán (márcz. 21-én) fogadta, honnan egyheti mulatozás után Tokajnál átkeltek a Tiszán s a vármegye területén át Debreczenbe, majd onnan Váradra érkeztek. Útközben egy éjszakát a szabad ég alatt töltöttek.

A Zsigmond uralkodása alatt kitört huszita-mozgalmak a XV. század második évtizedében mindegyre komolyabb arányokat öltöttek.

Zsigmond, Ziska rablóhadjáratainak megtorlása végett 1421-ben Morvába vonult. A királyi sereghöz csatlakozó eesedi Báthori Istvánt, a huszita érzelmű Medgyesi János fia, Nyíregyháza környékén megtámadta, birtokait pedig távolléte alatt elpusztította, amiben somlyói Báthori Szaniszló fia, István, társául szegődött.

Huszita mozgalmak.

SALM MIKLÓS.

A főurak által 1433-ban megállapított honvédelmi szabályzat szerint — mely intézkedés törvényerőre nem emelkedett, de gyakorlatilag alkalmazást nyert, — Szabolcs vármegye Erdély oltalmára 200 és a Báthoriak szintén 200 lovaszt tartoztak kiállítani, míg Perényi, aki azon időben mint huszita-verte volt ismeretes, 200 lovaszt tartozott hadba vinni a husziták ellen. Amár a Nyírségben csak szórványosan fordultak elő huszita-verte, egy Jakab nevű ferenczrendű szerzetes, túlbuzgó térítői fellépése következtében, az erdélyi lázadás hírére a nyírségi pórnép is fegyvert fogott. A lázadás tulajdonképeni szerzője Tarpai Márton beregvármegyei birtokos nemes volt.

A felkelés mindegyre nagyobb arányokat öltött. A Báthoriak jobbágysai, mivel nem vettek részt a lázadásban, sokat szenvedtek a felkelőktől. Csak 1437. őszen sikerült Szabolcs és Szatmár vármegyéknek elnyomni a lázadást. A felkelés leveretése után Márton és társai kegyetlen halállal végeztek ki.

A szerencsétlen kimenetelű várnai csatában (1444.) a vármegye főurai közül Báthori István esett el, s birtokait leánya, Kállai Jánosné, örökölte.

A várnai csatavesztés után Székesfehérvárott 1445. febr. 6-án összeült rendek az országot öt kerületre osztották fel; Szabolcs vármegye a tiszántúli kerületekhez soroltatott, melynek kormánya Hunyadi Jánosnak jutott.

Az 1446. évi rákosi gyűlés Hunyadi Jánost választotta kormányzóknak, az ország védelmére pedig minden jobbágytelek után 25 dénárt vetett ki.

Hunyadi ez adó kezelését a váradi püspökre bízta. Szabolcsban Balázs

A várnai csata után.

Hunyadi János.

ERNESTO virtus memorandis, dara triumphis.
 Ille manu pugnaz et Vinea reficius armis.
 Pro patria pugnat pugnando vincit et ipsam.
 Hæc DICIS emeruit nomen opesq; bonis
 Plurima sub PILSÆ Marte pericula tuist.
 Inuidiam Vires has tribuere Dy

MANSFELD.

Hunyadi
Mátyás.

elfeledtette a Hunyadi Mátyás királylyá választása felett érzett s a vármegyében is élénk visszhangra talált közöröm.

A XV. század közepén Debreczen városa hatalmasan gyarapodott, főleg a szabolcsmegyei szökött jobbágyok letelepedése által. Ez a körülmény, mint később látni fogjuk, számtalan visszályt idézett elő Debreczen városa és Szabolcs vármegye között, mely a szökött jobbágyok kiadását követelte. Mátyás király azonban 1459-ben Debreczen javára döntött, és megtiltotta a vármegyének, hogy a szökött jobbágyokat visszakövetelje. Uralkodásának első éveiben a király a cseh zsebrákok ellen viselt hadat és Szabolcs vármegyét 1460. jun. 17-én, Patán kelt rendeletével hadba szólította. Mátyás vezérei a cseh latrokkal hamar elbántak. Hátra volt még a Podiebráddal való leszámolás.

A cseh háboru megindítása czéljából 1468. márcz. 6-ára Egerbe gyűlést hirdetett, hová Váradról érkezett; útközben a vármegyét teljesen megnyerte tervei megvalósítására.

A háboru még javában folyt, midön a török had átkelvén a Dunán és a Maroson, 1475. február 7-én Várad alá ért s egyes portyázó csapatai a Nyírséget is bekalandozták. A gyakori török beütéseket csak Báthori István kenyérmezei diadala tudta egy időre feltartóztatni.

Ulászló.

A Mátyás halálával megindult pártoskodás közepett, a vármegye főurait más-más trónkövetelők részén találjuk. Főleg a Báthori István támogatása mellett Ulászló nyerte el a magyar trónt.

Uralkodása alatt a vármegye területe nevezetesebb események színhelye nem volt. 1497-ben a fekete halál itt is szedte áldozatait. Az 1514-iki porlázadás nagyobb hullámokat nem vert a vármegyében.

Az Ulászló uralkodása alatt elharapódzott bajok orvoslása végett 1505. év

mester váradi kanonok és Karthali Pál működtek mint dicatórok. A kormányzó a következő (1447.) év szept. 20-ára Budára országgyűlést hirdetett, melyre a vármegye Kállai Jánost, Pazonyi Imrét, Kerezi Mátyást és Temenyei Mihályt küldte követségül. A török háborúk közepett Hunyadi János nem feledkezett meg a jogszolgáltatásról sem, 1449. szept. 25-én Kállón különböző birtokügyekben adott ki rendeleteket. (Teleki, Hunyadyak kora X.)

Hunyadi főtörekvése ekkor V. László kiszabadítására irányult. E végből 1452. febr. 13-ára Pozsonyba országgyűlést hirdetett s jan. 29-én kelt rendeletével meghagyta a vármegyének, hogy 15 nap alatt követeket küldjön.

Ez az országgyűlés Frigyes császárt László kiadatására kötelezte. V. László díctelen uralkodását ismerjük a történetből, tragikus halálát csakhamar

szept. 28-án Rákoson összegyűlt rendek közt a vármegyét Parlaghi Menyhért és Petri Derzsi Kelemen képviselték.

Az általános bomlást II. Lajos gyenge és nemzetietlen kormánya nem bírta megakadályozni. Midőn Szulejmán

Magyarország leigázására 200,000 főnyi hadával megindult Konstantinápolyból, a köznemesség még egyre folytatta küzdelmét az udvari párt ellen.

Arra a hírre, hogy Szulejmán már a Drávánál táboroz, Szabolcs vármegye is megmozdult. A megyei nemesség színe-java Alaghi Gáspár főispán vezetése alatt indult a hadba, a megyei főnemesség sorából: Báthori András koronaőr, Kállai János és István, Palóczy Antal, Perényi Gábor, Ráskai Gáspár, Török Bálint és Várdai Imre érkeztek a mohácsi táborba. A Szent János fővétele napján (aug. 29.) vívott ütközet százados

vészt hozott a hazára. Meghozta az erőszak korszakát, a királyválasztás küzdelmeit és a hadba indult vitézek hitveseinek az özvegyi fátyolt. Szabolcs vármegye is sok jeles fiát siratta, kik a mohácsi síkon véreztek el a hazáért. A firól-fira szálló hagyomány szerint a Kállay család négy tagját vesztette el Mohácsnál. Ezekon kívül számos szabolcsi főúr lelte halálát e szerencsétlen ütközetben.

SZAPOLYAI JANOS.

(Az 1664-iki Mausoleum regni Hung. regum-ból).

II. Lajos.

A mohácsi
vész.

6. KÖZÁLLAPOTOK A KÖZÉPKOR MÁSODIK SZAKÁBAN.

A) Közigazgatás.

Károly király egyik főérdeme a vármegyei hivataloskodás szervezése. Az ügyek elintézésénél megszűnt az eddig dívott szóbeliség és helyébe az írásbeliség lépett, ez utóbbi egy új tisztség, a vármegyei jegyzőség szervezését tette szükségessé. A szolgabírák működési köre is jelentékenyen kiterjedt a vármegyei ügyek vitelénél. Vannak ugyan adataink, hogy már IV. László király is egyes ügyekben a bíraskodást a szolgabírák hatáskörébe utalta (1284. Hazai Okmt. VI. K.), mindazonáltal ezek csak Anjoukirályaink uralkodása alatt jutottak jelentékeny szerepre. A szolgabírák ez időtől kezdve a főispánnak és az alispánnak állandó bírótársai, s hatalmaskodási ügyekben vizsgálatot is teljesítenek.

A szolgabírák eleinte a nem nemesek sorából is választottak. Szabolcs vármegye azonban a fenmaradt adatok szerint csakis a nemesség soraiból választotta szolgabíráit, mint: Buli Györgyöt, 1427., Endródi Pétert 1424—29., Bajoni Andrást, Pilisi Dömötört, Sinői Antalt 1438—39. A szolgabírák mellé

A
hivataloskodás
szervezése.

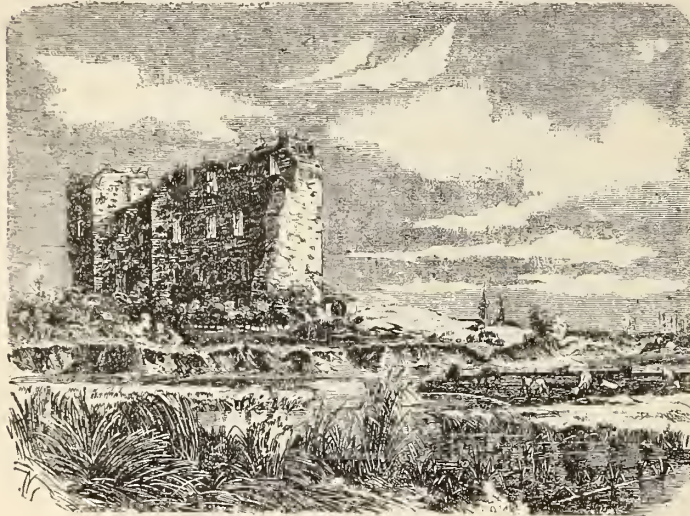
2—2, tehát összesen 8 esküdt választott; de ezeknek működési köre csak a XV. században állapított meg.

Főispánok.

A vármegye főispánjai e korban az ország legkiválóbb férfiai sorából kerültek ki és egyúttal más vármegyék főispáni tisztét vagy egyéb magas hivatalokat töltöttek be.

Így Debreczeni Dózsa öt vármegye (Szabolcs, Szatmár, Szolnok, Zemplén és Bihar) főispánja és erdélyi vajda is volt (1311—1322); fiai Pál és Jakab (1325—1353) együtt viselték a vármegye főispáni tisztét; Drugeth Fülöp nádor Szabolcson kívül még 9 vármegye főispánjaként említetik (1324—25); Olivér 1358-ban egyúttal Abaujnak, Pálóczi Máté (1415—18) szintén Abaujnak, Báthori András (1470) pedig Szatmárnak volt főispánja.

Ez a körülmény lehetetlenné tette, hogy a főispán állandóan a vármegyében tartózkod-

A KISVÁRDAI VÁR ÉS KÖRNYÉKE A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN.

jék. Így az ügyek vitelére vagy az alispán terjedelmesebb hatáskörrel ruházott fel, vagy főispáni helyettesek (helytartók) működtek, mint Semjéni Simon mester 1318; Semjéni Iván mester 1319—1321, mindketten Egyed fiai; Olivér mester 1332; Gergely fia Miklós; Iván mester 1342;

Berzethei Miklós mester 1348; (Báthori László 1351—53-ig helytartó, később főispán); Vid fia Lóránt alispán pedig 1350-ben helyettes-

ként működött, míg Dózsa udvarbírája Takosi Sándor, 1321-ben az alispáni hatáskört töltötte be.

Megyegyűlések.

A megyegyűlések a vármegye különböző helyein s a körülményekhez képest a vármegye határán kívül is, és pedig a közgyűlések a főispán, a kikiáltott gyűlések a nádor elnöklete alatt tartottak.

A megyegyűléseken egyúttal törvényszéket is tartottak; ezzel a vármegye bíraskodási joga kiterjedt az összes jogszolgáltatásra, csak Zsigmond király uralkodása alatt szorítkozott a vármegye bíraskodási joga mindinkább szűkebb körre. Szabolcs vármegye közgyűléseit leginkább Bereg-, de gyakran más vármegyékkel együtt tartotta, szabad ég alatt, valamely helység mellett.

Nevezetesebb közgyűlések voltak: 1317 aug. 1-én Szalacson, Dózsa nádor elnöklete alatt öt vármegye (Szabolcs, Szatmár, Szolnok, Zemplén és Bihar) tartott közgyűlést. 1320. márcz. 12-én Szakolyon, szintén Dózsa nádor elnöklete alatt három (Szabolcs, Szatmár és Szolnok); 1324. máj. 21—23-án Kállón, Fülöp nádor elnöklete alatt; 1327. okt. 13-án Demeter kir. tárnokmester elnöklete alatt Szatmárban, három (Szabolcs, Szatmár és Bihar) vármegye; 1329. szept. 21-én Kállón, Drugeth János nádor elnöklete alatt; 1332. jun. 17-én Vizsolyon 7 vármegye, Drugeth Vilmos nádor elnöklete alatt; 1333. ápr. 26-án Kállón, Jakab és Pál főispánok elnöklete alatt; 1334. jul. 19-én és 1335. okt. 9-én Záhonyban Drugeth Vilmos nádor elnöklete alatt; 1337-ben pünkösöd előtt ugyanott, Jakab főispán elnöklete alatt; 1341-ben ugyanott, Drugeth nádor elnöklete alatt, Bereg vármegyével együttesen; 1347-ben, 1349-ben és 1351-ben Karászon, Miklós nádor elnök-

lete alatt; 1355. ápr. 27-én Fehértó mellett Báthori László elnöklete alatt; 1364-ben Karászon Bereg vármegyével együtt, Kont Miklós nádor elnöklete alatt; 1370-ben ugyanott László apuliai herceg elnöklete alatt; 1381. szept. 5-én Bereg vármegyével együtt, Garai nádor elnöklete alatt; 1393. Gál ünnepe előtti héten ugyanott, Ilsvai Leuszták elnöklete alatt; 1399. jul. 23-án Kállón, Kusalyi Jakes György főispán elnöklete alatt; 1406. jun. 30-án ugyanott, Garai nádor elnöklete alatt; 1409. jul. 15-én Karászon, Rozgonyi Simon országbíró elnöklete alatt; 1435. jun. 9-én Karászon, Bereg vármegyével együtt, a nádor elnöklete alatt.

BÁTHORI ANDRÁS BIBORNOK HALOTTI ARCZKÉPE.

A közgyűlések, főleg a törvényszékek miatt, több napon át tartottak. Így 1324-ben Kállón május 21—24-én, 1435-ben a Karász melletti közgyűlés jun. 9-től 28-ig tartott.

A főispán székhelye esetről-esetre változott, ellenben az alispán 1319. évig Karászon, ettől kezdve, kevés kivétellel, az egész középkoron át Kállón itélkezik; ebből láthatjuk, hogy a megyeszékhely már e korban Kálló volt.

A peres eljárás a perbeidézéssel vette kezdetét. Az idézés makacs elmaradás esetén leginkább kikiáltás útján történt. Így Várdai Jánosnak Lázári János fiai ellen folytatott perében a káptalan küldöttjei és a királyi ember a peres feleket a bátori vásáron, Beregszászon és Kállón hírnök által megjelenésre szólította fel. Hasonlóképp idéztettek meg a Pazonyiak 1416- és 1417-ben Karász, Kis-Várda és Demecser piacain, továbbá Kállai István, Apagyi Gergely és rokonaik 1436-ban, a Kisvárdaiak által ellenök indított perben. A meg nem jelent alperest 1332-ben a vármegye alispánja makaességban elmarasztalta, míg Eszlári Jonhos Mihályt hasonló okból az egri vikárius 1436-ban egyházi tilalommal sújtja.

A perek a vármegye alispánja és bírótársai, illetve a megyei közgyűlés előtt folytak le.

Vitás esetben a vármegye illetékességi körét a király állapította meg, mint Károly király 1326-ban kiadott rendeletével Szakoly helységet Szatmár vármegye bíráskodási köréből elvonván, Szabolcshoz esatolta. Birtokügyekben a tanúvallomások, tiltakozások és egyéb ügyletek, főleg az egri káptalan és a leleszi konvent előtt folytak le. Végrendelkezési és más családi vagyoni jogi ügyekre nézve a kerületi esperesek is illetékesek voltak.

A peres eljárás.

Néha egyesség útján is sikerült a peres feleket egymással kibékíteni. E ezétra szolgált a békebírói intézmény. Sándor főispánnak (1308—1310) több ízben sikerült egyességet létrehozni. Kun Miklós 1343-ban arra kötelezte magát az alispán előtt, hogy anyósát Bakta birtokában nem háborgatja. Hasonlóképp kiegyezett Kisvárdai Domonkos Jékei Jakab fiaival, az ellenük folytatott hatalmaskodási perben. Báthori István országbíró is több ízben békebíráskodott (1436). Volt rá eset, hogy az illetékes bíróság megtagadta az eljárást; 1397-ben a vármegye alispánja és bírótársai, miután

őket Kisvárdai Domonkos gyanús bírának nevezte, perét közvetlenül a nádor ítélőszéke elé bocsátja.

A XV. században már ügyvéddel is találkozunk; 1453-ban Pálóczi Máté nádor előtt Szabolcsi Péter és társai ügyvédet vallanak.

A perdöntő bajvívásról több okirat emlékezik meg. Bácskai Miklós és Aladár fiai közt egyrészt, Várdai Pelbárt és János közt másrészt fenforgó perben, Pál országbíró leír a leleszi konventhez, hogy a hazai szokások szerint, két döntő módtól tegyék függővé az ügy elintézését, vagy párviadal, vagy eskü letétele által. Ennek folytán felhívatnak Várdai Pelbárt és János, hogy melyik bizonyítékot akarják alkalmazni, mire ők az eskületételt választják. Egy másik okirat szerint: Szalóka és Eszeny közötti négy ekényi

SCHWENDI LÁZÁR.

földterület birtoka iránt, a leleszi prépostság és az Eszenyi család közt évekig húzódó per az Eszenyi család javára, 1343-ban Budán, mindkét fél felfogadott leventéje által alkonyatig tartó küzdelemben dőlt el.

Biri László és társainak Kállai Simon fia elleni hatalmaskodási perében a felperesek a bajvívást nem fogadták el, mire az országbíró 1355. jul 8-án az alperest esküre ítéli.

A bírság a büntett mértékéhez, a bűnös társadalmi állásához, másrészt az ítélő bírák felfogásához képest esetről-esetre változott.

Így például 1359-ben Bogdányi László, Bogdányi András megsebzéséért 6 frtot, Kállai János 1323-ban testi sértésért 7 márkát fizet. Nagysemjéni Mihály 1356-ban 6 frt vérdíjra, ugyanez évben Nagysemjéni Lengyel László emberölés miatt 4 márkára, ugyanaz egy jobbágy elfogása miatt 4 frt bírságra íteltetett. A tettenért tolvajt a tettenérő a legközelebbi közgyűlésig letartóztathatta (1355).

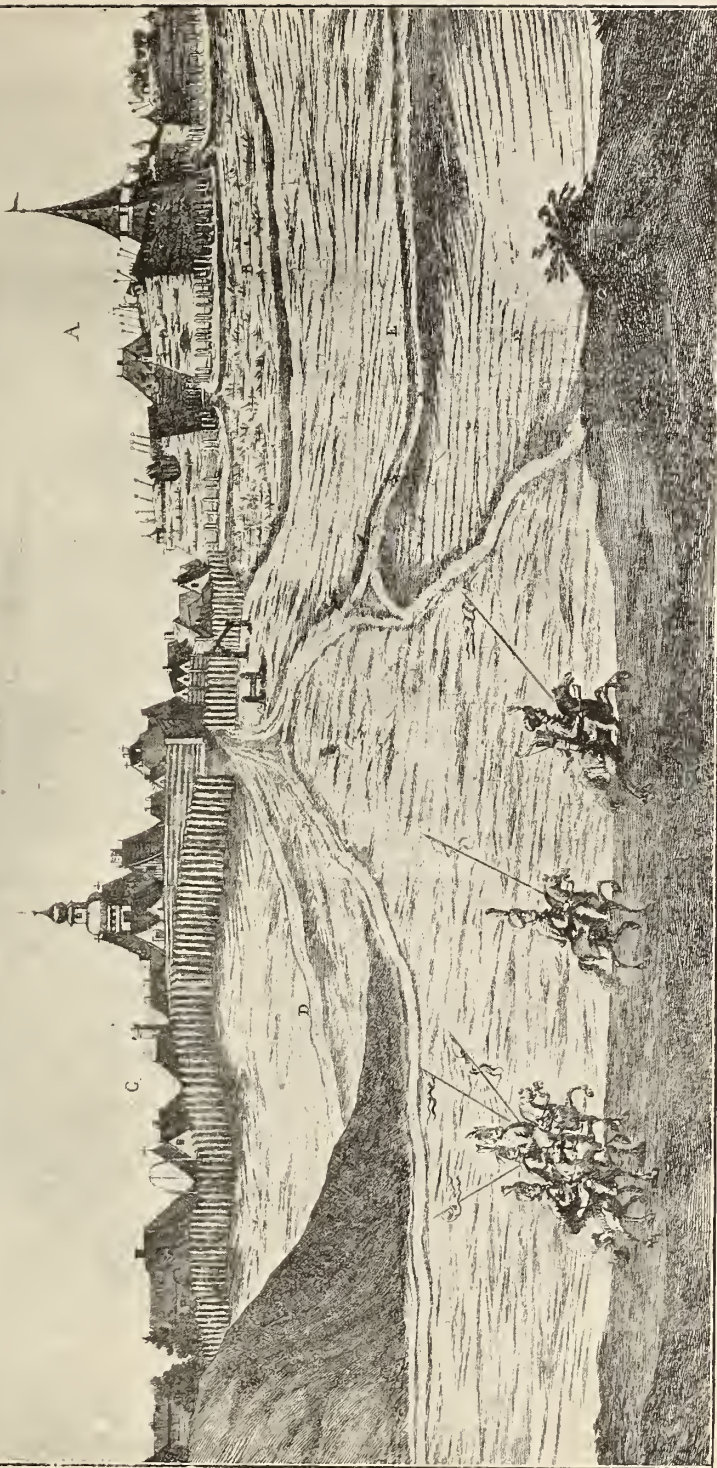
Források: Orsz. levéltár diplomatikai osztálya. — Kállay család levéltára a m. nemzeti múzeumban. — A gróf Zichy család okmánytára II—VIII. k. — Anjoukori okmánytár I—VII. k. — A gróf Károlyi család oklevéltára I—III. k.

Perdöntő
párbajok.

Bírságok.

KALO

Kalo 4 luglio 1570. ete. in Tokas (quarta
strada) e in un'isola (Kalo) e in un'isola
e in un'isola (Kalo) e in un'isola (Kalo)
1 La Fortezza
2 La forza in quella
3 Le Cella
4 Strada di Tok.
5 Strada di Ziltrau

A KÁLLAI VÁR ÉS NAGY-KÁLLÓ RÉGI KÉPE.

B) *Közművelődési viszonyok.*

A vármegyei lakosság főfoglalkozása a földművelés. A tiszamenti termékeny rónaság s a Nyírség erdei voltak a vármegyei birtokosok főjövendelmi forrása, míg szőlőket leginkább a szomszéd Hegyalján szereztek, szabolcsmegyei birtokaikért cserében.

Határjárás. A birtokok közötti határmegállapítás határjárás útján történt, a mi gyakran hosszas perlekedésekre szolgáltatott okot. A váradi püspök és Várdai Mihály Ajak, Pátroha, Kisvárdá és Anares birtokai közötti határmegállapítás csak öt évi huza-vona után, 1430 aug. 30-án sikerült.

Halásztanyák. Már a magyarok bevándorlása alkalmával virágzó halásztanyákra találunk a vármegye területén. Okleveleink Demeeser határában 1330-ban 30 halászó helyet neveznek meg; Rakamaz mellett Igar nevű (1399), Várdai Domonkos birtokán Kalangya (1403) nevű halastóról tételik említés. A bő halfogást leginkább jellemzi ama panasz, mely szerint Ibrányi Gergely fia Miklós, a Kállóhoz tartozó Fertő-tóból előbb 1160, majd 70 darab halat fogott ki. (1378.)

Lótenyésztés. A lovak iránti előszeretet nemzeti vonása a magyar embernek; főleg a lovagkorban, midőn a vitéznek legkedvesebb barátja a lova volt, a lótenyésztés igen fejlett fokot mutat.

Okleveleink számos ménésről tesznek említést, mint Báthori Miklós (1355), Kozma (1355), Várdai László (1324), Beda, királyi jobbágy (1324), Szokolyi Mihály és Jakab (1357) méneseiről. Péter pap 1337-ben 7 ménesbeli lovát 10 márkáért adta el Nagysejéni Jánosnak.

A Császárszállás pusztá még Zsigmond király idejében is a királyné lovainak a legelője volt. Midőn pedig Semjéni János lova elveszett, maga Dózsa nádor kérte fel Sárospatak városát, hogy a ló kézrekerítésében közreműködjék.

Ruházat. A ruházatot illetőleg, e korból két emlékünknél maradt fenn: Jób comes nejének menyétfőrös öltönyét 2 márkáért zálogosítja el (1306); egy 1336-ban kiadott oklevél, Laskodi Sung sujtásos mentéjéről tesz említést.

Az ipar és kereskedelem, főleg a Báthoriak támogatása mellett, ama kor viszonyaihoz mérten elég fejlett fokot mutat.

Ipar és kereskedés. I. Károly király 1325. okt. 10-én Egyed fiát Istvánt, Kállón tartandó hetivásárjogban megerősítette. Nyír-Bátor 1329-ben nyert szabadalomlevelet szintén Károly királytól, hetivásárai esütörtökön tartattak; Kisvárdának Mária királynő 1393-ban adott hetivásárjogot, országos vására Szent-Márton napján 1445-ben említettik. Kálló 1438-ban nyert országos vásártartásra jogot. Demeesernek (Demeeser) 1466-ban szintén volt vásárjoga. Báthori István 1421-ben Nyíregyházán serházat építtetett.

Mindazonáltal nem hiányoztak a kereskedelmet gátló tényezők sem, mint a vámszedőhelyek (Szabolcs és Kálló), gyenge közbiztonsági állapotok stb. Várdai János 1345-ben tiltakozik az ellen, hogy Konak István, Magyar Pál gazdatisztje, az Ajak helységben átutazó kereskedőket letartóztassa.

Valószínűleg ez utóbbi eset következtében állított ki Lajos király, még ez évben, a váradi vásárra menő kereskedőknek, bántatlan átvonulást biztosító szabadalomlevelet.

Tanügy. Az ifjúság oktatásáról az egyházi iskolák gondoskodtak. A XIV. században a Báthoriak, Czudarok és a Kállaiak fiai Váradon jártak iskolába, míg a leányok a várad-velencei apáczáknál neveltettek. A főiskolák látogatásáról némi fogalmat nyerünk a Fraknoi Vilmos „Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen“ című értekezésében közölt adatokból.

Ez adatok szerint a vármegyéből a XV. században a következők voltak tanárok és tanulók a bécsi egyetemen: 1432. Mathias de Mada tanár a bölcsészeti karon; 1428. Mathias de Mada; 1430. Thomas de Kálló; 1433. Bartholomaeus de Báthor: a magyar nemzet pro-

curátorai. Tanulók 1453—1500-ig: Georgius Frank de Egyek 1460; Martinus natus Benedicti de Csege 1461; Albertus de Semjen 1469; Nicolaus de Kemend 1472; Nicolaus de Egyek 1474—1480; Ambrosius de Baj 1490. Ugyanezen időben a krakkói egyetem hallgatói közül szabolcsmegyeiek voltak: 1493-ban: Petrus de Atya, Stephanus de Gench, Benedictus de Gench magister, Paulus de Bathor baccalaureus (1500—1502); Franciscus de Pethenyehaza; Tolmas (sic!) de Bathor (1501); Georgius de Baghdan (1501); Thomas de Kis-Warda (1502—1507); Michael de Nagy-Anarch (1500); Johannes de Baj, Benedictus de Eszeny (1507); Joannes de Eszeny (1508); Franciscus de Waja (1504); Michael de Anarch consiliarius. 1507. Augustinus de Kiswarda (1510—11); Georgius Vardai de Kis-Warda (1510—11); Michael de Ghench (1510—1511); Martinus de Ghench, Matheus de Beken (1511—1513); Michael de Pap (1510—1511). 1517-ben: Clemens de Kallo, Sigismundus de Hugagh, Thomas de Szakoly.

A folytonos háboruskodás, a szilaj természet, éppen nem kedveztek a kor közbiztonsági állapotainak.

Közbiztonság.

A XIV. században, főleg Károly uralkodása kezdetén, a hatalmaskodások napirenden voltak. Uralkodásának végszakában már gyérebben fordulnak elő hatalmaskodások, miután ellenök Drugeth Vilmos 1337-ben a kellő erélylyel lépett fel. Mátyás halála után, a Jagellók gyenge kormányzata alatt, főleg főuraink jártak elől a hatalmaskodások terén; erőszakoskodásaik megtorlására II. Lajos nem gondolhatott. Így például Báthori András és Péter Eszlár falu határában, 2000 hold területet foglaltak el Vajai Ibrányi Miklós birtokából s a tulajdonos, 1525-ben kiállított tiltakozásával mitsem ért el.

Nem lesz érdektelen, e kor közerkölesiségi viszonyainak jellemzése czéljából, a nevezetesebb bűneseteket közölni.

Bűnesetek.

Mihály fia Péter 1318-ban Csetnek fiai által orozva meggyilkoltatott, 1321-ben Kállai Péter meggyilkoltatásáról értesülünk, mely tett elkövetésével Tamás fiai és Tamás fivérének László fia volt vádolva. Oroszi Simon kocsiját Gávai Pál a Gáva és Eszlár közötti úton kifosztotta (1330); Tamás fia Lóránt megsebezte Semjéni Miklós atyját (1339). Biri Tamás panaszkodik, hogy Oroszi Simon fia Péter őt meg akarta gyilkolni (1355). Gúthi Boldizsár Csapi Tamás lovát erőszakkal eltulajdonította, stb.

C) Egyházi élet.

Egyházi beosztás tekintetében e korban nagyobb változás nem fordult elő. Az Anjonk uralkodása alatt alapított *pálos-rend* e vármegye területén több birtokot szerzett.

Birtokszerzések.

Baksai Tamás 1357-ben alapította az eszenyi kolostort, hozzátartozott Endes, Kisfalud és Gyepes puszta. A megyén kívül álló kolostorok közül a dédesi kolostor 1473-ban a Genesi családtól Zám, Csécs és Szabolcs pusztákat nyerte, 1482-ban az Endesi családtól is szerzett részeket. A tokaji kolostorhoz tartozott Tardos, Szapolyai Imre adományából. A kápolnai kolostornak Zeleméri Mihály 1513-ban, Zelemér helységben részeket adományozott.

Az egri püspök birtoka volt: Polgár (Tisza-Polgár) és Szent-Margita, az egri káptalané: Egyek, melyet Dóczi István püspök 1492-ben hagyott, ezenkívül Csősz-puszta és Balsa.

A váradi püspök, már I. Károly király idejében, Ajak és Pátroha földesura. A leleszi prépost Agteleket bírta, a beregszászi János vitézek 1450-ben iktattattak be Apáti részeibe.

A vallási buzgóság templomok építésében is nyilvánult; Kisvárdai Péter 1400-ban a kis-várdai templomot újjáalakíttatta s ott is temettetett el (1435); Kereki Benedek, Kerekiben plébániatemplomot épített, mely 1439. nov. 9-én szenteltetett fel. A nyírbátori gót stílű templom 1511-ben fejeztetett be, ugyanott Báthori András, Ecsed várának építője, mauzoleumot emelt, hová 1493-ban Báthori István tetemei átszállítottak. Bakthai Máté Nyír-Baktán 1519-ben épített templomot.

Semjén
nemzetség.

BÁTHORY ZSIGMOND.

D) *Nemzetségek a XIV. században.*

A XIII. században virágzó nemzetségek közül a Káta, Örs, Rathold, Sartivánvecse és Tomaj, e században elköltöznek a vármegye területéről, a többi nemzetségek e korban ágaznak szét és a belőlük kiváló családok a vármegye szerepvivő tagjai lesznek.

1. A *Semjén* nemzetség (Kállai) a XIV. század elején Károly királytól több adománylevelet nyer. 1319-ben Mihály fiai Panyola, Semjén, Napkor és Szent-Mihály birtokokon osztozkodnak. 1325-ben a nemzetség tagjai: Tamás és Fabián, Egyed fiai és Übul fia Mihály utódai, a következő birtokokon osztoznak: 1. Biri, fél Bagos (Szatmárban), Perked (Biri mellett), Semjén, Bélték (Szatmárban). 2. Nagy-Kálló, más Kálló nevű helységek, Oros, Tura, fél Bagos, Eszlár,

Lök, Gyomán, Bulve, Bődmonostor negyede, Simánd, Buly mocsár, Pechlend, Nemel, Szőlős, fél Porvod, fél Tuth, Bodoló (Bereghben), Konuh (Fehérben), Phylup, Pazmán (Szatmárban), Bánk (Biharban). 3. Kér, Panyola, Semjén, Szent-Mihály, Napkor, Belchuch, fél Tivadarchuch, Igricze és Porvod. E nagykiterjedésű birtokok újabb szerzések által gyarapodtak. 1333-ban Nagysemjéni Mihály fiai Kis-Kéres birtokot nyerik, 1374-ben Kállai László fiai, 2500 aranyért megveszik Gemzsét és két beregvármegyei birtokot. László fia Übul, 1387-ben, már több beregvármegyei birtok felett végrendelkezik.

Guth-Keledek.

2. A *Gúth-Keledek* 1307-ben felosztják egymás közt: Harang, Razin birtokokat, 1310-ben Rakamazt, Batandot és Bogátot, 1312-ben Gozegh, Hatház, Dob, Acsád, Tamási, Demeeser, Vis, Dorogegyház, Monyorós, Csege, Túrsámson, Begécs, Kupecs, Apáti, Csősz-Petri és több más vármegyében levő birtokokkal egyetemben. 1321-ben Báthori Bereczk birtokait, Pál bán fia Encseses (Szatmár vm.) birtokaival elcsereéli. Báthori Bereczk fiai 1326-ban Fehértót nyerik adományul. 1330-ban Durugh unokái a következő birtokokon osztozkodnak: Acsád, Túrsámson, Kupcs, Remetekútfő, Demeeser, Hatház, Doroglesi, Dorogegyháza, Magas-Abrány, Győr (később Zemplén vm.), két Dob, Tamási, Bygheech és több más vármegyében fekvő birtokkal egyetemben. 1347-ben osztoznak Rakamaz, Pócs, Timár, Nyíregyháza, Bődmonostor, Bátor és több más birtokokon. 1350-ben eladják Hatházt, 1352-ben Harangodot a Kállaiak Bánk nevű birtokával elcserelelik. Báthori János fiai 1373-ban Vencsellő, Bőd, Bátor, Rakamaz birtokokon osztoznak. 1383-ban a leleszi konvent Kisvárdai Domonkos részére átírja III. Endre királynak, Jéke birtokára tett adománylevelét, végül Zsigmond király 1411-ben e nemzetségből leszármazott Buthkai és Ráskai atyafiaknak, Buthka, Doroka, Falkos, Petri, Hugaaj, Gáva, Félegyház birtokokat újra adományozza.

E hatalmas nemzetségből összesen 18 család vált ki: 1. a Várkonyi és bőszi Amadé, 2. Anaresi, 3. Atyai, 4. Balkányi, 5. ecsedi és somlyói Báthori, 6. butkai Butkay, 7. Chatáry, 8. Daróczy, 9. Doby, 10. Kis- és Nagy-Gúthi és a Gúthi Ország, 11. Málczay, 12. Marczaltóty, 13. márkai Márky, 14. Maróthi, 15. ráskai Ráskay, 16. szakolyi és kis-várdai Szakoli, 18. Zeleméri (Kamarás.)

Bastech
nemzetség.

3. A *Bastech* nemzetségből Renold unokája Péter, 1316-ban Tuzsért Peres Miklós esicsvai várnagynak adja, az 1339-iki osztály alkalmával azonban e birtok ismét a nemzetség kezén van, mely alkalommal a Rozgonyi családnak jut.

Boxa nemzetség.

4. *Boxa* nembeliek 1321-ben Kereplyét nyerik a király adományából.

Az 1329-ben kötött osztály alkal-mával, Tamás fiai Doncs és László s ennek fiai Agteleket nyerik. 1317-ben Eszenyi Tamás fiai és Sztritei Tamás fiai Belese és Karásztó birtokosai. A fentemlített Tamás fia Donestól és Lászlótól az eszenyi és polyánkai Csapy család származik.

5. A *Szente-Mágócs* nemzetsé- get Solmos (Balsa és Vencsellő között) birtokában találjuk. (1344.)

A XIV. század folyamán kö- vetkező nemzetségek települnek le a vármegye területén:

Szoárd. E nemzetség, Kézai szerint, Lél vezértől származik. Első ízben Komárom vármegyében tűnik fel. Mikor telepedett le Szabolcs- ban, nem tudjuk, 1310-ben Mada és Felső-Ináncs birtokosa. 1317-ben Lőrincz fia István több tiszaközi birtokot nyer adományul.

Tolesva. Felsőmagyarországból szakadt le Szabolcsba. 1312-ben Károly király Keleznő helységet adta Úz fia Úza mesternek és Ja- kabnak. A Karászi család után Demecsért örökölték, melyet Tolesvai László 1335-ben, 32 márkáért eladott Magyar Pálnak.

Hunt-Pázmán. A beköltöző Hunt és Pázmán jövevény-lovagoktól száрма- zik. Hogy mikor telepedett le e vármegye területén, arra nincs adatunk; de jóval 1316 előtt, mert ez évben jákói Csépán fia Csépán, anyósa és neje képviselőben, e nemzetség sarját Lukus fia Pál fia Jánost Zekul, Hylia- teluke, Fyad, Erdőd, Bánk, Ovári és Delche halastó elidegenítésétől tilal- mazza. 1322-ben Lukus fia Benedek fia Péter, Miklóstelek és Kozmatelek birtokainak haszonélvezetét átengedi egy évre a Kállaiaknak, 1324-ben pedig Zekul helységét elcsereéli a Kállaiak Bánk birtokáért; tőle származik a bánki ág. 1343-ban Szalók fia Mihály fia Péter, Ujfalu birtokosa; ez a Péter a Bucsányi (Bathiányi) ágból származik, nagyanyja Debreczeni András leánya volt.

Pécz. A tatárjárás előtt Győr vármegye birtokosa, onnan szakadt Szabolcsba Károly király idejében, ki 1322-ben Gergely fiai Lukácsnak és Gergelynek, atyjok hadi érdemeiért, Egyházas-Ibrány, Szuth és Ub birtokokat adományozta. Szuth birtok ügyében 1327-ben az adományos testvérek Egyed fiaival egyezkednek. Lukáctól és Gergelytől származik az Ibrányi család; már a XV. sz. elején magva szakadt Andrásban; nővére Margit 1414 körül vajai Vay Istvánhoz ment nőül, ennek fia felvette a vajai Ibrányi nevet.

Pok. Dunántúlról származik. Mórincz pozsonyi főispán fia Simon, 1360- ban beiktattatott Öszöd és Anacs birtokába, de a Kisvárdaiak tiltakozásai következtében kénytelen volt nekik átengedni, a miért is Lajos király 3 szatmárvármegyei birtokkal kárpótolta.

Még két családról kell megemlékeznünk, melyek a felsorolt nemzet- ségek egyikéből sem származnak, de kiváló szerepüknél fogva nem mellöz- hetjük őket.

Karásziak. E család tagjai sorából Sándor még 1210-ben főispán volt. Fia Sándor 1278-ban szörényi bán, ennek fia Sándor szintén a vármegye főispáni székében ült (1306—1310). Birták Tasst, Demecsért és Karászt

Magyar Pál. Károly király uralkodása alatt egyszerre emelkedik ki az ismeretlenség homályából, az ország legkiválóbb férfiai sorába. 1323-ban

SZINÁN PASA.

Szente-
Mágócs
nemzetség.Szoárd
nemzetség.Tolesva
nemzetség.Hunt Pázmán
nemzetség.Pécz
nemzetség.Pok
nemzetség.

Karásziak.

Magyar Pál.

Pátróhát nyerte Barlabási Ivántól, 1324-ben Tass, Ajak stb. birtokot nyeri királyi adományul. 1337-ben megveszi Kék helységet a Hunt-Pázmán nemzetségtől. 1344-ben végrendelezik, s mint ahogy fiai nem maradtak, birtokait leányainak hagyta.

E) A XV. század családi és birtokviszonyai.*

Főiri családok.

Az Anjouk, de főleg Zsigmond uralkodása alatt mélyreható változás áll be a vármegye birtokviszonyai tekintetében.

Nagy Lajos uralkodása alatt emelkednek az olnodi Czudarok az ország zászlós urai közé. Zsigmond uralkodása alatt 1427-ben Brankovics György szerb deszpota nyer 50 ezer aranyat jövedelmező jószágokat, köztük: Debreczent, Tiszavarsányt, Kállót és Böszörményt. Majd feltűnnek a Hunyadiak is, a mai Hajdu vármegye területén, később a Perényiek, Losonczyiak, Szapolyaiak szereznek nagy birtokokat, úgy hogy a régi családok közül csak a Báthoriak, Kállaiak, Rozgonyiak, Várdaiak és Vayak jutottak nagyobb jelentőségre.

Adó alá eső házhelyek száma e században 4300—4500 közt váltakozott. Várai közül Ibrányt a Szokolyiak birtokában találjuk, Kis-Várdát a Várdaiak bírták, a Kállayak 1457-ben nyertek V. Lászlótól engedélyt, hogy birtokaikon várkastélyokat építhessenek.

A régi Szabolcs vármegye déli részén a debreczeni uradalom terült el, mely a Debreczeni Dózsák kihaltával a Telegdi, Tormai, Szepesi, Kusalyi Báthoriak, Csaholyi és Szapolyai családokra szállott. A debreczeni uradalom határszélétől, Bátor városig, továbbá Büdtől Nagyfalun át Berezelig a Tiszamentén, végül Nyíregyháza vidékén a Báthoriak voltak a földesurak. 1407-ben beiktatják őket Lórántháza, 1419-ben Kenéz, 1438-ban Szabolcs és Balsa, 1463-ban a Nyíregyházához tartozó Mánd és Szilas puszták birtokába. 1472-ben királyi jogot nyernek Szentmihálytelkére. Ősi birtokaikkal együtt 20—22 falu és 5 pusztá földesurai.

A mai Szabolcs vármegye déli részén és Demeeser környékén az olnodi Czudarok s birtokutódaik, a Rozgonyiak uradalmi területek el. A Czudarok 1361-ben jutnak Demeeser, Mása, Berkesz és Tass birtokába, 1388-ban Dombrádot nyerik kir. adományul, 1453-ban Birihez és Nagy-Semjénhez formálnak jogot, 1454-ben Nagy-Halász birtokosai.

A Rozgonyiak 1440-ben, 4000 frtért zálogba veszik Demeeser, Kék, Pályi, Ór, Bélték, Balkány, Gúth, Görény, Körtvélyes birtokokat. 1470-ben, még Czudar Jakab életében bírták a kir. jogot összes birtokaira, melyekbe 1471-ben iktattatnak be; ezzel körülbelül 28 falu és pusztá uraivá lesznek.

Tisza-Zug és Zsurktól kezdve egész Bács-Aranyosig a Losonczyak voltak a földesurak. E család 1389-ben Várda, Páleza, Szt.-Márton földesura, 1393-ban Mándokon, 1425-ben Gáván, 1426-ban Gemzsén, 1463-ban Andaházán birtokosok.

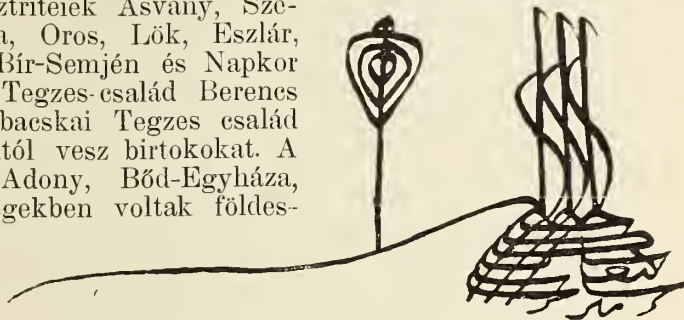
A Várdaiak vagy Kis-Várdaiak a század végén Kisvárda várának urai, mely várhoz: Döge, Rozsály, Veresmart, Litke, Pap, Szent-György, Ajak, Pátróha stb., összesen 33 falu és 2 pusztá tartozott.

A Kállaiak Kálló és Nagy-Semjén városokban, továbbá a Biritől Besztereczig és Gégenyig húzódó vonalon, nyugatra Dorog, Lök, Eszlár, keletre Panyola, Kér és délre Gúth közötti részen, 35—38 falu urai voltak. 1453-ban nyeri Kállai Lökös János Ohat, Egyek, Bodács és Jákó birtokokat. 1457-ben Hügyaj, Nagy-Gúth és Fehéregyház birtokába iktattatnak be. 1455-ben zálogba veszik Balkányt, Görényt, Gúthot és Béltéket. 1460—1476 közötti években ismét számos birtokokba iktattatnak. A Perényiek 1430-ban már bírták Nyíregyháza egy részét és Nagy-Dobost. 1417-ben Gyulaj, Szt.-György-Abrány és Gyulavölgye birtokosai az Agárdiakkal és Nagytárkányiakkal együtt. Bírták ezenkívül Polgárt, Kékest, Csöszegyházst és Karászt.

A többi birtokosok közül: a Buthkaiak és rokonaik a Márkiak és Ráskaiak 7 faluban, a Bezdédiek 10 faluban, a Boeskaiak 13 faluban, az eszényi Csapiak 6 faluban voltak földesurak. Az Ibrányiak 1417-ben Szent-

* Csánki Dezső: „Magyarország Történelmi Földrajza a Hunyadiak Korában“ című műve nyomán. I. kötet.

Péter, Lök stb. birtokosai. 1418-ban pallosjogot nyernek. A század közepén a Kállaiakkal együtt Ibrány és Keresztút birtokosai. A Madaiak 8 faluban, a Szokolyiak 17—20 faluban voltak földesurak. Ez utóbbiak 1487-ban Ibrány, Balsa, Búd, Keresztút, Kisfalud, Szakoly, Mihálydi, Paszab, Rakamaz, Hegyes-Adony, Téglás, Szoboszló helységekre és Macs részeire nyernek kir. adományt. A Parlagiak 1410-ben Parlag, Nádudvar, Mizsite, 1458-ben Petri, Váras-Dobos, Kis-Léta stb., 1488-ban Szegegyháza, Bekény, Geszteréd, Pügy, Tamási, Kis-Pó, Sámson, Acsád, Körtvélyes, Angyalház, összesen mintegy 28 falu földesurai. Az Obégányiak Zalkod és Kenézlő birtokosai. 1478-ban az Ujfalusiakkal, a kenézlői rév- és vámjog felett osztoznak. Az Uporiak a század elején Szabolcs, Balsa, Halász, Timár és Venesellő földesurai, majd Kemece, Ibrony és Öztelke, Mándok, Eperjes stb. birtokosai 1465-ben Horton földesurak. A Vajaiak már a XIII. század óta Berkesz és Gáva földesurai. 1418-ban pallosjogot nyernek, később Berzelen, Örön, Vaján, 1445-ben Rohodon birtokosok. A Bajoniak Bajon, Görbő, Püspökladány, Zám, Ohat, Egyek, Csege, Bodács, Igar, Csege-Szent-Miklós, Szent-Margita, 1453-ban Náprád birtokosai. A Sztriteiek Ásvány, Székely, Fel-Megyer, Tura, Oros, Lök, Eszlár, 1446-ban Nagy-Kálló, Bír-Semjén és Napkor földesurai. Az anaresi Tegzes-család Berencs és Kékese birtokosa, a baicskai Tegzes család 1464-ben Kaposcsanak családtól vesz birtokokat. A Zelemériek Monostoros-Adony, Bőd-Egyháza, Gelzse és Tegye helységekből voltak földesurak. (1476.) A Hunyadiak és a Szapolyaiak uradalmainak főhelyei, a mai Szabolcs vármegyén kívül estek. A Szapolyaiak tokaji uradalmához Szt.-Miklós, mely azelőtt Hunyadi Jánosé volt, tartozott. A Hunyadiak a debreczeni uradalmat bírták. 1476-ban Szilágyi Erzsébet a Tornaiak részét vásárolta meg, mely birtokok Corvin Jánosra szállottak, aki Csegét is bírta, mely azelőtt a Parlagiaké volt.

SZINÁN PASA TUGRÁJA.

Végül közöljük a vármegyei fő- és alispánok névsorát, az előbbieket Kandra Kabos (Történelmi Tár 1893. évf. IV.), az utóbbiakét Pesty Frigyes (Századok 1874. évf.) összeállítására nyomán, az újabbban felszínre került adatokkal kiegészítve.

Főispánok : 1210 körül Karászi Sándor; 1214 táján Simon comes; 1216 István; 1220 Basó; 1225 Egyed, a Balog-Semjén nemzetségből; 1235 előtt Smaragd ispán; 1239 Lőrincz mester; 1262 Miklós ispán; 1264 Dorog fia Sándor; 1270—73 Rozgonyi Rajnald főlovászmester; 1300 Simon fia György; 1304—10 Karászi Sándor mester; 1311—1322 Dózsa mester az Aba nemzetségből; 1318 Simon, a Semjén nb., helytartó; 1319—21 Kállai Iván mester helytartó; 1322—24 Gúth-Keled nb. István mester; 1324—25 Drugeth Fülöp nádor; 1325—1353 Dózsa fia Jakab és Pál együtt; 1332 Olivér mester helytartó; 1348 Gergely fia Miklós helytartó; 1342 Iván mester helytartó; 1348 Berzethe Miklós mester helytartó; 1351—53 Báthori László helytartó; 1353—57 Báthori László; 1358 Olivér, egyúttal máramarosi főispán; 1387 Abaházi Aba; 1399 Kusalyi Jakcs György tárnokmester; 1403—05 Dobi Péter mester; 1408—09 Hosszúfalusi Sebestyén; 1415—1418 Pálóczi Máté egyszersmind Abauj főispánja; 1438 Alaghi Mátyás; 1446 kisvárdai Várdai Miklós és Kállai Lőkös János; 1447 Szokolyi Miklós és Kállai János; 1449 Szokolyi Miklós és Péter; 1450 Szokolyi Miklós és Kállai Lőkös János; 1453—55 kis-várdai Várdai Miklós; 1459 Várdai Miklós és Várdai Aladár pohárnokmester; 1465 Both Domonkos; 1470 Báthori András, egyúttal szatmári főispán; Kállay János 1476; 1477—1492 Báthori István erdélyi vajda; 1493—1501 bátori Báthori András; 1501 Báthori János; 1502—1525 Báthori István, egyúttal Somogy vármegye főispánja; 1525—1526 Alaghi Gáspár † Mohácsnál.

Főispánok
1210-től 1526-ig.

Alispánok
1293-tól 1526-ig.

Alispánok: 1293 István; 1318 Iván mester; 1321 Takosi Sándor; 1325 Dezső mester; 1326 Jakab, Péter fia; 1327 Frank vagy Ferencz; 1327—31 Jakab, Péter fia; 1331 Berch mester; 1332 István mester; 1333—1336 Zeleméri Mihály mester; 1338—39 Nagysejéni László mester; 1340—41 János mester, Gothárd fia; 1342—43 László mester, Mihály fia; 1343—45 Miklós és István mester; 1345—46 Jakab mester, Péter fia; 1345 Zoruárd; 1347—48 Kátai Lőrincz; 1349 István és Mihály; 1349 Nagysejéni Péter, László fia, László, László fia és Mihály; 1350 Péchi Gergely; 1350—51 Vid fia Lóránt; 1353—56 László mester, Vajai János fia; 1355—56 Abrei László; 1356—59 Kántor Bereczk; 1359 László mester, András fia; 1360 Lóránt és András; 1360—61 András, Geszterédi László fia; 1362—63 Tamás, Egyed fia; 1362 Tamás, János fia; 1364 Buken mester, Lochi László fia; 1365 Pös; 1368—69 Jakab, Dezső fia; 1374 Miklós, György fia; 1377—79 Miklós, György fia; 1380 Jakab, Péter fia; Miklós, György fia; 1383—1385 Tholdi Miklós; 1393 Baldoni Péter mester, Dedachi Pál, András fia; 1395—96 Baldoni Péter mester; 1396—99 Szodorói Tamás, Domonkos fia; 1399 Kusalyi Jakab fia Gergely; 1400—1401 Hatvani Miklós és Szodorói Tamás; 1402—1403 Laskafalvi István; 1404 Dobi Péter; 1404—1406 giczei Giczey Jakab; 1406 Zebenyei Illés; 1406 Gúthi János és Barrabási János; 1407 Kiskeméni Márton; 1408 Hosszúfalusi Sebestyén; 1409—1415 Baktai Gergely, Csicseri Ormós András; 1409 Rókalapi Sebestyén és Palásthy Egyed főispánoknak is említetnek; 1415—1416 komorói Ormós András; 1416—1420 Bakthai György; 1417 Berezei Domonkos és Bakthai István; 1422—27 Márki Antal; 1426 Csúri Gergely és Sinői Antal; 1427—1430 Bakthai Gergely; 1431—1434 Bakthai Balázs, Gergely fia; 1435—38 Madai Tamás és Bakthai Balázs; 1439—40 Madai Tamás; 1444—46 Szokolai Miklós és Pál; 1446 Kerchi Mátyás és Perkedei Bálint; 1448 Megyeri László; 1448—1450 kislaludi Fuló Mihály és Körtvélyesi László; 1450 kislaludi Fuló Mihály és Csúri Pál; 1450 Gúthi János és Artánházi László; 1451 Félegyházi Adorján; 1452 Ramocsaházi György és Csúri Pál; 1453—54 Gúthi János és Artánházi László; 1459 Gúthi János és szilágyi Jákói Gergely; 1461 Gyulaházi Bálint és Gechei Gergely; 1462 anarcsi Tegzes Péter és Petri Derzsi Gergely; 1464 anarcsi Tegzes Péter; 1466 Rozvágyi János; 1467 Sztrithei László és Rozvágyi László; 1468—69 anarcsi Tegzes Péter; 1468 Rozvágyi János; 1474 Perkedei László, megöletett; 1478 Csúri Gergely és Sinői Antal; 1479—1492 Artánházi László és Csúri Gergely; 1484 konyári Nagy Gergely és Turi Gergely; 1485 Henei Benedek és szováti Szederkény István; 1494—95 Petneházi Mátyás és Mindszenti Bálint; 1501 Megyeri Benedek; 1502 Ramocsaházi Mihály és Megyeri Benedek; 1505 Anarcsi János; 1506 Gúthi János és Barrabási János; Kállay Pál 1509; 1519 Gúthi János és jákói Szilágyi Gergely; 1520 Csobai János; 1524 bessenyődi Berényi János.

II. A MOHÁCSI VÉSZTŐL, A SZATMÁRI BÉKÉIG.

1. A VÁRMEGYE SZEREPE AZ ORSZÁG HÁROM RÉSZRE SZAKADÁSA, A SZABADSÁG- ÉS VALLÁSHARCZOK KORÁBAN.

Szapolyai
János és
Ferdinánd.

A mohácsi csatavesztés hírére Szapolyai seregével Szegedről Tokajba vonult, hol a harezból megmenekült Várdai Pál püspökkel, Báthori Endrével s a többi főurakkal és az időközben táborába gyűlt tiszavidéki nemességgel egyetemben, 1526. okt. 14-én népes értekezletet tartott, mely alkalommal a vármegyei nemességből Kállai Vitéz János, Bajoni Benedek, Várdai Mihály, Ibrányi István és Miklós jelentek meg.

A tokaji értekezlet által ez év november 10-ére kitűzött székesfehérvári országgyűlés Szapolyait királylyá választotta. A következő év márczius havában Budán tartott országgyűlésből a Ferdinánd-pártnak küldött tiltakozó határozatot a vármegyei főrendek közül: Szokolai János és Báthori István főispán, a nemesek közül: Bajoni Benedek és Parlagi Miklós írták alá.

Láthatjuk ebből, hogy a vármegye túlnyomó része Szapolyai-párti volt. Azonban csakhamar jelentékeny változás állott be.

A Ferdinánd-párt, élén Báthori nádorral, első sorban János király legbefolyásosabb pártbíráit igyekezett megnyerni. Ama kor önző és kapzsi szelleme különösen kedvezett az ily irányú törekvéseknek.

A Mohácsnál elesett főpapok és nemesek birtokait a szomszéd hatalmasok a maguk részére foglalták le, mások meg saját birtokaikat találták az ellenpárt hadaitól megszálva. Törvény és jog helyett az erőszak uralkodott.

Ferdinánd ily viszonyok között első sorban Várdai Pált igyekezett átéríteni. Várdai egyideig habozott, mert birtokait féltette a János-pártiak bosszújától, de végül mégis átpártolt. Példáját csakhamar követték Perényi Péter és Báthori Endre, az előbbi az általa elfoglalt Pálóczy Antal javait, az utóbbi a tárnokmesterséget nyerte.

Ekkor a harctéren is megfordult a koczka. Ferdinánd vezérei Salm Miklós és Mansfeld szept. 27-én János király seregét Tokajnál szétverték, megmaradt hada a Tiszán túl keresett menedéket, Bakits Pál pedig a rakamazi átjárónál átpártolt Ferdinándhoz, a János király-párti Török Bálint pedig Nagy-Váradig vonult vissza.

Ezzel Szabolcs területe Ferdinándé lett.

1528. év őszén ismét jobbra fordult János király ügye. Lengyelországból érkezett segédhadaival nov. 3-án Ungvárról Kis-Várdán és Kállón át minden ellentállás nélkül Debreczenig nyomult, hol Czibak Imre, Ártándi Pál és Balázs ismét zászlóihoz csatlakoztak, sőt Várdai Pál is visszatért hűségére.

János király sikereire Ferdinánd a szepesi német hadat küldte a Tiszához; ezek Tokajt visszafoglalták ugyan, de a seregben pusztító ragály miatt csakhamar visszatérni kényszerültek. Szabolcs vármegye továbbra is János király birtokában maradt.

A háboru ezután változó szerencsével tovább folyt. 1536. végén a vármegye biztonságát veszélyeztető Szatmárt Kun Gothárd, János király vezére visszafoglalta, de a győzelem életébe került.

Alvezérei ezalatt Tályát kerítették kézre. Daczára annak, hogy a vármegye János király területéhez tartozott, úgy a pozsonyi 1541. évi országgyűlésen, mint az ezen év decz. 21-én tartott miskolczi tanácskozmányon is megjelentek a vármegye rendei; az 1542. febr. 11-én Beszterczebányán tartott tanácskozmányon ismét ott találjuk a vármegye követeit.

BÁTHORI ISTVÁN.

János király halálával a helyzet nem javult, sőt zavarosabbá vált. Elfogadták ugyan Martinuzzi kormányát, de ügyekben önállóan intézkedtek. Ez évben ugyan még Ferdinándhoz fordult segélyért a vármegye a török beütések ellen. Ferdinánd azonban mit sem tehetett, sőt az egyes főurak növekvő hatalmát féltékeny szemmel nézvén, hívei számát apasztotta.

Perényi elfogatásának hírére, Báthori Endre hasonló sorstól tartva, Nyír-Bátorban keresett menedéket. Martinuzzi politikájának e közben sikerült a vármegyét teljesen megnyerni Izabella részére. Ennek folytán az 1545. jun. 7-én tartott debreczeni gyűlésen a vármegyei nemesség több tagja vett részt.

A schmalkaldeni háború befejeztével Ferdinánd kilátásai ismét javultak. Ekkor Martinuzzi másodízben közeledett Ferdinándhoz, e végből 1549-ben Báthori András Bonaventura nyírbátori kastélyában találkozott Salm Miklós gróf és Bornemisza Pál püspök, Ferdinánd megbízottjaival.

A köztörténetből tudjuk, hogy a tárgyalások sikerre vezettek. Izabella Ferdinánd javára lemondott a trónról, Martinuzzi pedig, önzetlen eszelekedéért, Castaldo felbérelt gyilkosaitól vette el a jutalmát. Bár a vármegye visszakarult Ferdinánd uralma alá, nem élvezhette a béke áldásait, mert 1552-ben Petrovics pusztította a Nyírséget. Ferdinánd Petrovics ellen Tahy Ferenczet küldte, aki hadait egész Munkácsig üldözte.

Az első török beütések.

E közben az egyes martalócz török csapatok is betörték a vármegye területére. 1553-ban Hortot fenyegették, 1556-ban Pazonyt égették fel. A gyakori beütések meggátlása végett Zabardi Mátyás váradi püspök neveztetett ki a tiszántúli rész kapitányává. De nem sokáig tarthatta meg tisztét, mert 1557-ben a német hadak, az erdélyi sereg közeledtére, saját vezéreiket, Puchaimot és Dietrichet vasra verték. A segély nélkül maradt Forgách Simon pedig Nagyváradot feladta.

1558. elején Szabolcs ismét Izabellának hódolt, egyedül Kis-Várda maradt meg Ferdinánd birtokában. E fontos erősséget somlyai Báthori István 1559. január havában ostrom alá vette, számítván arra, hogy ha a várat körülvevő vizek befagynak, az könnyebben lesz megközelíthető.

E hírre Ferdinánd fáradhatatlan kassai vezére, Telekessy a vár felmentésére sietett és Sávolyi Farkast egy csapatral előre küldötte. A felmentő sereg közeledtére Báthori hadai szétfutottak. Kis-Várda ezzel egyidőre megmenekült az ostrom alól. Ez év végén azonban Balassa Menyhért, ama kor hírhedt kalandora, Váradról és Erdélyből hozott segélylyel megszállotta Várdát.

Balassa Menyhért.

Telekessy ekkor kifáradt seregét egész Tárkányig toltá előre, s ekként Balassától csupán a Tisza választotta el. Hogy Balassa figyelmét lekösse, heves ágyúzást kezdett seregére. Ezalatt Sávolyi Farkas kijátszván az előőrsül rendelt Máli János gyalogságát, egyes csapatokat bevitt a várba. Telekessy 1560. január utolsó napjaiban átkelt a Tiszán, mire a sánczaiban tanyázó Balassa két tűz közé szorult. Seregétől minden élelem el volt zárva, így nem maradt más hátra, mint a visszavonulás. Telekessy nem üldözte, hanem bevonult a várba és a vár védelmét az erélyesebb Székely Antalra bízván, rövid idő múlva a Tiszához vonult vissza.

Visszavonuló hadait Balassa újból megtámadta. E nem várt támadásra Telekessy csatarendbe állította seregét, mire a megszeppent Balassa fegyverszünetet kért, amit arra használt fel, hogy idejében megszökjék a harc-térről. Telekessy, daczára tisztjei unszolásának, kik Balassa szétzüllött seregének üldözését javasolták, megelégedett azzal, hogy békében átkelhetett a Tiszán. Balassa viselkedése, különösen ez utóbbi eset, nem esekély gyanut keltett János Zsigmond udvarában.

Balassa Menyhért rövid idő múlva Zay Ferencz közvetítésével csakugyan átpártolt Ferdinándhoz. Új urának azzal igyekezett kedvében járni, hogy Munkács visszafoglalását tűzte ki célul. Ferdinánd e végből összes eddig rabolt birtokaiban megerősítette, sereg-tartásul pedig 10.000 frtot adott neki. Balassa a helyett, hogy Munkács visszafoglalására indult volna, a vármegyét pusztította.

Midőn Ferdinánd legidősebb fiát, Miksát Prágában cseh királylyá koronázták, a felküldött megyei követek számos panaszt nyújtottak be ellene. De hatalmas pártfogói Zay Ferencz és Pethő János közbenjárására

Balassa ezuttal csak megintetett. Balassa ez évben (1562.) csakugyan a harcztéren aratta babérait. 1562. tavaszán Báthori István, János Zsigmond vezére, Kis-Várda ellen készült. E híre Balassa, Zay Ferencz-
ezel Nyír-Bátor alatt termett s onnan a kénytelen-kelletlen pártjokra állott Báthori Miklóssal egyesülve, Hadad alá vonult, hol a Némethy Ferencz vezérlete alatt álló erdélyi csapatokat szétverték.

Ferdinánd uralkodásának végszakában újból megkísérlte a békét János Zsigmonddal. De mert az erdélyi fejedelem Kis-Várda átadását követelte, a béketárgyalások megszakadtak. (1563.)

A következő évben újból kitört a háboru. János Zsigmond török segí-lyel Bátort, majd Szatmárt foglalta el. Az eesedi egység után, a Báthoriak hadaival egyesülten, Kis-Várda alá szállott.

E vár akkor a két Várdai testvér parancsnoksága alatt állott. Bár a várbelieket a váratlan támadás felette meglepte, az idősebb testvér, Várdai István erélyes ellentálláshoz fogott. János Zsigmondot a makacs ellenállás igen bosszantotta, de másrészt a vár ostroma a további előnyomulást akadályozván, Báthori Miklóst küldte a Várdaiakhoz alkudozás végett. Báthorinak sikerült is a várurakat hosszas alkudozás után meghódolásra bírni oly feltétellel, hogy a vár parancsnoksága továbbra is kezökben marad.

János Zsigmond Várdáról hajókon Tokaj alá vonult, onnan Kassára vezette seregét. A szenvedett kudarcz után azonban sietve visszavonult Nagy-Váradra. Alig hagyták el az erdélyiek a vármegye területét, a Báthoriak, Várdaiak és velök együtt a megyei nemesség, ismét a királynak hódoltak.

János Zsigmond ez utolsó hadjáratának megtorlása czéljából Miksa 1565. év elején Balassát és Báthori Bonaventurát, Tokaj visszafoglalása után Rakamazra, onnan Szatmár visszavételére küldte.

A következő évben János Zsigmond a hatalmas Szulejmán szultán szövetségében indított új hadjáratot Miksa ellen.

A krimi tatár khán vezérlete alatt álló csapatokkal Debreczennél egyesülve, János Zsigmond elébb Szatmár, majd onnan Tokaj visszafoglalására indult.

Seregeinek közeledtére Schvendi Balassával és Zay Ferencz-
ezel egész Kis-Arig vonult vissza. Tokaj sikertelen vívása közben érkezett Szulejmán halálának híre. János Zsigmond, mivel attól tartott, hogy a törökök ezuttal ellene fordulnak, elbocsátotta segédhadait és visszavonult Tokaj alól, a tatár had pedig az egész vármegyén át pusztítva, rabolva vonult le a hódoltsági részekig.

BOCSKAY ISTVÁN.

Szulejmán.

A tatár khán.

Pórlázadás.

A gyakori török beütésektől és a folytonos hadátvonulásoktól agyonzaklatott pór nép, egy Karácsony György nevű ember vezérlete alatt, fegyvert fogott. A Debreczen körül összegyűlt pórhad előbb Szolnok vívását kísérlette meg, de itt visszaveretvén, ismét Debreczen vidékére vonult. A minden terv nélkül álló csapat, rövid idő múlva tömérdek kárt okozott a környéken, mígnem Báthori Miklós teljesen szétverte őket.

A török elleni védelem céljából az 1574: évi 5. t.-cz. Kállót végvárrá tette, védelmét pedig egy fő- és egy vice-kapitányra bízta. Első várkapitánya pixendorfi Reuber János volt, akit csakhamar Prépostváry Bálint követett. A török beütések azonban továbbra is ismétlődtek. 1580-ban Borbély Endre, Geszti Ferencz és Reibitz Albert a szolnoki béget Nádudvarnál megverték, mire a vármegye a török martalóczoktól megszabadult, de csak rövid időre, mert Bartha Boldizsár krónikája 1585-ben ismét török pusztításokról emlékezik meg. Ez évben különben éhség és ragály egymást váltotta fel.

Báthori Zsigmond.

Báthori Zsigmond trónraléptével az erdélyi politikában jelentékeny változás állott be. Szakított a török barátsággal és nyíltan Rudolphhoz pártolt. Első sikereit Kálló alatt aratta. A török-ingerlő politika azonban rövid idő múlva megtermette keserű gyümölcseit, nemcsak Erdélyben, hanem a vármegyében is.

Teuffenbach Kristóf, felsőmagyarországi főkapitány, Szinán pasa jöveletétől tartván, 1593. szept. 23-ára Tarczalba hívta össze a vármegye rendeit. Ez alkalommal elhatározott, hogy a vármegyei nemesség Báthori István országbíró vezérlete alatt száll táborba.

Tatárok.

Szinán helyett azonban, a következő évben, Máramaros felől 10,000 tatár tört be a vármegyébe, és a virágzó Sima helységet, Szovátot és Nádudvart elhamvasztotta; csak a Nyírséget sikerült a Báthoriaknak megvédelmezni. Miksa főherczeg 1595-ben, tekintettel arra, hogy a török főhaderő távol volt, rakamazi táborából 4500 magyar, 2000 német és 1000 kozákból álló hadával portyázó hadjáratra indult. Seregével okt. 17-én Csegénél átkelt a Tiszán, onnan Szolnok alá vonult. Természetes, hogy e sikertelen portyázó hadjáratával a törököket újabb támadásra ingerelte. Az 1594—95. közötti években ily módon összesen 106 község pusztult el. 1599-ben pedig újból tatár had tört be a Nyírségre, s ezuttal Nyíregyháza is a lángok martaléka lett.

*

Adózás a XVI. században.

Az országgyűlés által megszavazott adók kivetése céljából a jobbágypeltek összeírása rendeltetett el. Ezen dicalis conscriptiók más tekintetben is fontos kútforrását képezik ama kor történetének. Belőlük megállapíthatjuk, hogy a vármegye területe mely évben tartozott Ferdinánd és mely évben Szapolyai uralma alá. (Acsády Ignác: A jobbágypeltek adózása. Akad. ért. XIV. és XV. k.) Majd az ország három részre történt szakadásával, a folytonos behódolásról, és a török háborúk következtében a jobbágyság teljes elszegényedéséről tesznek tanúságot.

Ferdinánd 1527—30. közötti években 2000 forint adót vetett ki a vármegyére, de az adó behajtása, miután a vármegye Szapolyai hatalmába került, abba maradt. 1546-ban, midőn Ferdinánd uralma ismét kiterjedt a vármegyére, 3739 porta iratott össze. Rendszeres kimutatás csak 1549-től fogva maradt ránk.

Az ezen időtől fogva összeírt porták számát, valamint a kivetett és befolyt adók mennyiségét az alábbi kimutatás tünteti fel:

Az összeírás éve	Összeírt porták száma	Ebből:		Kivetett	Befolyt	Jegyzet
		szabad	hódolt			
1549 prim. subsidium	3824	3685	—	4860 frt 62 dr.	4349 frt 15 dr	
„ secundum subs. . .	„	„	—	4860 „ — „	4327 „ 35 „	
1550 prim. subs. . . .	3865	—	—	3865 „ — „	3476 „ 20 „	
„ sec. subs. . . .	„	—	—	3865 „ — „	3603 „ — „	
1552 prim. subs. . . .	4145	—	—	6217 „ 50 „	5100 „ — „	
A második részlet Petrovics betörése miatt nem volt beszédhető.						
1553 prim. subs. . . .	—	2709	—	2709 frt — dr.	2500 frt — dr.	
„ sec. subs. . . .	—	—	—	2709 „ — „	2400 „ — „	
1555 prim. subs. . . .	2714	2421	353	2597 „ 50 „	2280 „ — „	
„ sec. sub.	—	—	—	—	2199 „ 43 „	
1557 —	—	—	—	—	115 „ 50 „	
1559 —	—	776 ¹ / ₂	—	1535 frt — dr.	?	ez is Tordára küldetett

Láthatjuk ebből, hogy az összeírt porták száma évről-évre apad. Már 1553-ban 220 pusztá telek találtatott, igaz ugyan, hogy ez évben 756 új ház épült, de ismét 48 leégett ház részesült adómentességben.

A vármegye inkább Erdélyhez hajlott. Már 1550-ben írják a rendek, hogy a vármegye kisebb része a barát kezében vagyon. 1564—65-ben az adó nem volt behajtható, mert a vármegye János Zsigmond hatalmába került; parancsára Némethy Ferencz szedte be a portánként 1 forintra kivetett adót, csupán Miksa koronázási ajándékából szállítottak 739 frt 50 dénárt a szepesi kamarához.

Minden 20 jobbágytelek után egy adómentes maradt, a behajtást végző bíró részére. A beszolgáltatott pénzt az adóróvó vette át, aki elsősorban saját kiadásait fedezte, majd az egyes várak részére kiutalt összegeket fizette ki. Ami megmaradt, azt a szepesi kamarának szolgáltatta át, de a kamara ritkán kapott valamit a behajtott összegből, sőt a dicator adósa maradt a kinestárnak, mint például 1549-ben 84 frt 40 dénárral.

A szepesi kamara alapításával a pénzügyek rendszeresebb kezelést nyertek, csak hogy ekkor a hódoltságai részek már annyira kiterjedtek, hogy a kivetett adó óriási terhet rótt a jobbágyokra. 1566-ban még 1334 szabad és 196 hódolt porta iratott össze. 1567-ben, midőn Mikó Ferencz volt a róvó, összeíratott: 872 szabad és 921 hódolt telek, a kivetett összeg pedig 2679 forintot tett. Ez évben Kis-Várda és Ajak, az adó és a kamara használatól 12 évre fölmentetett, a kivetett összeg 1568-ban, a hátralék 1571-ben törlesztetett.

1570-ben Ibrányi Ferencz volt a róvó. Összeíratott 647¹/₂ szabad és 1580 hódolt telek. Esedékes volt 3619 frt 39 dénár, mely nagyrészt befolyt.

1571-ben Peykes Péter volt a róvó. Kirovatott 3593 frt 75 dénár. A török veszedelem elmúltával 40 hódolt és egy szabad porta lakói visszatértek, időközben azonban 30¹/₄ porta elpusztult (Ladány, Kinizs, Tardos, Rakamaz), — az adó nagyrészt befolyt.

1572—73-ban Peykes Péter volt a róvó. Összeíratott 500 és 1662¹/₂ hódolt porta. Esedék: 2660 frt 50 den., mely összeg nagy része nem folyt be, miután az első adófizetésig 90, a másodikig 181 porta lakói elszéledtek.

1574—75-ben ismét Peykes Péter volt a róvó. Összeíratott 483¹/₂ szabad, 1368 hódolt porta. Kivetett: 2335 frt. Időközben Kinizs falu behódolt, így 39 porta után csak felényi vettetett ki. — 1576-ban 460 szabad és 1317¹/₂ porta iratott össze. Az esedékes összeg 2257 frt 50 dénárt tett.

1578-ban összeíratott 630¹/₂ szabad és 1013 hódolt porta. Ez évben Szakoly egészen lakosok nélkül maradt, míg Parlag, Adony, Huguaj, Geszteréd, Balkány, Nagy- és Kis-Gúth, Bolth, Miske elpusztultak.

1582-ben összeíratott 759¹/₂ szabad és 882 hódolt porta. Kivetett 1159 frt 43 dr. 1588-ban: 712 szabad és 716¹/₂ hódolt porta. 1589-ben összesen: 1212¹/₂ porta. 1598-tól 1609-ig csupán az adózó házak irattak össze, és pedig:

1598-ban:	3398 szabad és 1201 hódolt
1601-ben:	644 „ „ 966 „
1602-ben:	252 „ „ 55 „
1603-ban:	241 „ „ 55 „

A szepesi kamara.

A porták száma a XVII. században már alig számbavehető. 1609-ben: $174\frac{1}{2}$; 1622-ben: $91\frac{3}{4}$ és $\frac{1}{8}$ szabad és $10\frac{1}{2}$ $\frac{1}{3}$ hódolt. 1626-ban 72 szabad és $11\frac{1}{2}$ $\frac{1}{8}$ hódolt; 1636-ban $120\frac{1}{2}$ szabad és 30 hódolt, erre 1647 forint vetetett ki, tehát 5 frt portánként. 1648-ban 123 szabad és 26 hódolt porta, továbbá 5 szabad és $3\frac{1}{2}$ hódolt negyedtelek íratott össze. A török iga lerázása után, 1696-ban eszközölt összeírás az egész vármegyében 40 pusztát, 8 curialis nemes-, 59 censualis nemes birtokot, $13\frac{3}{4}$ $\frac{5}{512}$ colonialis,

BETHLEN GÁBOR.

$5\frac{1}{2}$ $\frac{1}{8}$ inquilinaris és $19\frac{1}{4}$ $\frac{1}{8}$ $\frac{1}{512}$ colonialis, egyuttal inquilinaris jobbágytelket talált. (Orsz. lev. Dicalis conscriptiók.)

Idáig jutott az a vármegye, a hol a Hunyadiak korában az adó alá eső telkek száma 4300—4500 között váltakozott.

*

Labanczok
dúlása.

Az 1593. óta czéltalanul folyó török háboru kimondhatatlan vészt és pusztítást okozott a vármegyében. Míg az alsó részét a török dúlta, Belgiojoso, rakamazi táborából katonáit szabad zsákmánylásra eresztette, a hozzácsatlakozó hajdúknak pedig, midőn őket élelemmel ellátni nem bírta, hasonló czélből Kerekit ajánlotta fel.

A hajduk — dicséretökre legyen mondva, — nem fogadták el Belgiojoso ajánlatát, hanem Boeskey Istvánhoz fordultak.

Renaissance-kori padok a nyírbátori ev. ref. templomban

Boeskay, történetünk e kiváló alakja, ez időben bihar-megyei jószágán értesült arról, hogy az egyes főurakkal folytatott levelezése Belgiojoso kezébe került. Jól tudja azt, hogy ha késik, Belgiojoso seregestül ellene fordul. Megelőzvéen hatalmas ellenfelét, az alkotmány és a vallásszabadság védelmére kardot rántott.

A gazdátlan hajduk csakhamar tömegesen csatlakoztak zászlói alá. Hadaival 1604. őszén Belgiojoso ellen fordult, ez azonban be sem várva Boeskay támadását, hanyatt-homlok menekült Kassa felé, csupán a Barbiani vezérlete alatt álló, a Tiszán még át nem szállított ráczokat sikerült Boeskaynak utólélni, s ezeket okt. 25-én Rakamaznál tönkre verte. Boeskay innen Kálló alá vonult, mely várat Kátay Menyhért parancsnok okt. 29-én feladott. Boeskay e fontos véghelyet okt. 31-én kelt proklamációjával ünnepélyesen birtokába vette, innen Kassa felé vezette seregét és ez által a hadjárat színtere az ország északi és nyugati részébe tétetett át.

Az eredményes felkelő-hadjárat folyamán, 1606. jan. 7-én megkezdett tanácskozások végre aug. 6-án a bécsi békére vezettek. A béke értelmében a felkelő hadjárat óta ismét Erdélyhez csatolt vármegye, Boeskaynak fiörkösök nélkül bekövetkezendő halála esetére, visszaszáll a magyar koronára. Boeskay fejedelemsége más tekintetben is kiváló fontossággal bírt a vármegye történetében. A szerte kóborló hajdukat, a vármegye déli részén, az akkor teljesen lakatlan és pusztá területen letelepítette, és őket 1605. decz. 1-én kelt adománylevéllel nemesi kiváltságokkal ruházta fel. Ez által a későbbi hajdukerületnek vetette meg alapját. A Hajdu-városok közé tartozott Nagy-Kálló és Nyíregyháza is. — Előörsük Harangod volt (ma pusztá), hol haranggal jelezték a martalócz török had közeledtét.

Boeskaynak 1606. decz. 29-én bekövetkezett halálával, úgy a korona, mint a Kállay család egyaránt igényt tartott Kállóra, mindazonáltal az 1608-iki szerződés Kállót a hajduk részére biztosította.

Kálló azonban időközben a magyar királynak visszaadatván, a német várórség és a városban lakó hajduk közt csakhamar mindkét részről kegyetlenséggel párosult torzsalkodás támadt.

A többi helyekre letelepített hajduság a békés állapotokba nem tudta magát beleélni; így a nyíregyházi Báthori jószágon letelepültek is eleget garázdálkodtak. A helyzet tisztázása végett összehívott kassai értekezletre, a vármegye Lónyay Andrást és Tárkányi Ferenczet küldte követekül.

I. RÁKÓCZY GYÖRGY.

Boeskay
István.

Hajduk
telepítése.

A kassai gyűlés olykép igyekezett a viszályoknak véget vetni, hogy az aug. 20-án létrejött egyesség értelmében a hajduknak Kállóért Csegét és Nádudvart adta cserébe. De ez az intézkedés nem hajtatott végre.

Báthori Gábor ezen csak úgy tudott segíteni, hogy 1609. szept. 13-án kelt adománylevelével a hajduknak Böszörményt és Pród falut adta csere és vegyes adományozás czímén.

A Kállayak ezzel visszanyerték Kállót, de a vár továbbra is a korona kezében maradt, mely fontos végvár megerősítésére az 1609. évi 61. t.-czikk az egész vármegyét ingyen munkák teljesítésére kötelezte.

A hajduk ügye ezekkel a csere-adományozásokkal korántsem volt elintézve. 1610. nyarán egyes elégedetlen csapatok felkeltek s a vármegyei nemesek birtokait pusztították, csak a kassai rendek intő levelére csillapultak le. 1611-ben pedig betörték Kállóba és mindent felprédáltak, miért is Thurzó György nádor Bosnyák Tamást küldte megfélemezésök végett Szabolcsba.

A Tisza mellett fekvő Polgárt és Pusztá-Szt.-Margita birtokokat a hajduk szintén Boeskaytól nyerték, mely adomány, noha II. Mátyás király 1613. ápr. 1-én kelt szabadalom-levelével megerősítettett, nem volt végrehajtható, mert az egri káptalan a beiktatásnál ellentmondott, minek következtében 1614-ben az ügy a királyi tábla elé került.

Bíráskodási tekintetben az 1618. évi 83. t.-cz. a hajdukat, mint más nemeseket, Szabolcs vármegye hatósága alá rendelte, mely körülmény, mint látni fogjuk, még elég dolgot adott a vármegyének.

II. Ferdinánd trónuraléptével az oly sok küzdelem árán kivívtott vallás-
Bethlen Gábor. szabadságot ismét veszély fenyegette. A cseh felkelés hírére Bethlen Gábor felismervén a pillanat fontosságát, a vallásszabadság védelmére kardot rántott.

Harczrakész seregével 1619. aug. havában indult el Gyulafehérvárról, miután alvezérét, Rákóczy Györgyöt előre küldte. Szept. 10-én már Debreczen alá érkezett. Bethlen híveinek még augusztus hó folyamán sikerült a hajdukat a felkelés eszméjének megnyerni, miután Buquoi seregéből is sokan szöktek át, a vármegyei protestáns vallású és nagyobb részt Erdélyhez szító nemesség készségesen csatlakozott zászlóihoz. Kálló kapitánya, Lónyay András is kaput nyitott. Ezzel a vármegye ismét Erdélyhez esatoltatott. Kassa meghódolásának hírére Bethlen szept. 17-én átkelt a Tiszán és Kassára vonult, miáltal a hadjárat színtere az ország felső és nyugati részébe tétetett át. Az 1621 évi decz. utolsó napjaiban kötött nikolsburgi béke értelmében a vármegye az erdélyi fejedelem birtokában hagyatott meg.

Bethlen második és harmadik támadása nagyobb mozgalmat nem idézett elő a vármegyében, csupán 1626. szept. havában vonult keresztül Horváth István dandára Fülekre. Bethlen Gábor 1629. nov. 15-én bekövetkezett halálával a helyzet lényegesen megváltozott.

Brandenburgi
Katalin.

Fejedelmi székét öröklő özvegye, a Ferdinándhoz szító Brandenburgi Katalin ösztönzésére, Kovács Péter mezei kapitány és Szunyogh Gáspár kővári hadnagy behívták Ferdinánd kassai fegyvereseit a vármegyébe. De a cselszövény csakhamar kiderült. Csáky Istvánt, az erdélyi katolikus párt fejét, Katalin kegyencét, Almás várába szalasztották, honnan Csáky 1630. január havában Bethlen kincseivel együtt a vármegyében tartózkodó nejéhez, Forgách Évához menekült, az erdélyi rendek pedig Rákóczy Györgyöt választották fejedelemmé.

I. Rákóczy
György.

A Ferdinánd-párt kudarcát megtorlandó, Bornemisza János kassai alkapitány 1630. nyarán a Tiszához közelgett. Rákóczy György vezérei, Zólyomi Dávid és ifj. Bethlen István megelőzván őt, seregét Tokajnál szét-

verték. Ezzel a vármegye az erdélyi fejedelem kezébe jutott, de egyuttal további küzdelmeknek is színtere lett.

Eszterházy nádor ez év végén újból támadást intézett Rákóczy ellen. Ferdinánd híveinek akkoriban elég kedvező volt a helyzetök. Az időközben megerősített kállói vár kezökben volt, hasonlólag Tokaj is, melynek védelmére Eszterházy Rakamaznál sánczot ásított, s azt Eszterházy Pál védelmére bízta. Daczára, hogy időközben Pázmány fegyverszünetet hozott létre, a rakamazi hadak egész Nánásig nyomultak előre. Rákóczy alvezérei, e provokáló fellépésre első sorban Kálló ellen fordultak, azt fölperzselték, s onnan márcz. 15-én hajnalban az időközben hozzájuk csatlakozott hajdusággal Rakamazt támadták meg. Az 1500 zsoldos által védett sánczokat, ötórai heves küzdelem után bevették. Eszterházy Pál és Bornemisza János mintegy 300-ad magokkal kompon menekültek a túlpartra, a többiek részint a megáradt Tisza hullámaiban lelték halálokat, részint az erdélyiek fogságába kerültek. A rakamazi harc Eszterházy nádort csakhamar békére kényszeríté.

ESZTERHÁZY MIKLÓS.

Ama nehéz és vigasztalhatatlan helyzet, melybe a föld népe az idegen zsoldosok táborozása következtében jutott, 1631. őszén a Nyíren nyílt lázadás okozója lett. Főképen az Eszterházy hadaitól agyonzaklatott pórnép, egy Császár Péter nevű ember vezérlete alatt nyílt fölkelésben tört ki. Minthogy pedig a lázadás mindegyre komolyabb arányokat öltött, ifj Bethlen István és Csomaközi András váradí kapitány egyesült erővel Nyír-Bélteknél szétverték a pórokat. Vezérokot 1632. év elején elfogták, maradék hadát legnagyobb részint levágták, az elfogottakat pedig embertelen kínzások közt végezték ki. Noha a vármegye inkább az erdélyi fejedelmet ismerte el urának, közigazgatásilag mégis a magyar király birtokában lévőknek tekintetett, mely uralmat a császári őrséggel megszállott Tokaj, Nagy-Kálló és Kis-Várda igyekezett biztosítani.

Pórlázadás.

E fontos vég helyek megerősítésére az országgyűlés részéről ingyen munkák rendeltettek. Már az 1613:VIII. t.-cz. kötelezte a kállói vár megerősítésére Bereg és Szabolcs vármegyéket. Hasonlóképp intézkednek az 1618:49, 1622:36, 1635:92, 1649:86, 1655:116, 1659:130. törvényezikkel. Tokajhoz pedig ugyanakkor a dadai járás rendeltetett ki, míg Kis-Várda csupán a tartozékai által végzendő munkák útján erősített meg. A kállói várra igényt tartó Kállay családnak az 1635:81. t.-cz. kárpótlást rendel.

Nem csekély gondot adott az országgyűlésnek a vármegyében tartózkodó hajduság. Az utolsó három évtized küzdelmei közepett az egyes hajducsaládok által lakott helységek számos szökött jobbágy által gyarapodtak; több község igényt tartott a hajdu-szabadalmakra; köztük Nyír-Bátor és Nyíregyháza teljesen függetlenítették magukat a vármegyei, illetve a földesúri hatóság alól. A szökött jobbágyok kiadását, valamint az adófizetést megtagadták. E viszás helyzet tisztázása végett az 1635:68 és 1638:67 t.-czikkek a hajdu-szabadalmakra igényt tartó Nyíregyháza, Téglás, Szent-Mihály, Dob. Búd, Uj-Fehértó, Nyír-Bátor és Nyír-Adony helységeket jobbágyi állapotba helyezték vissza.

A svédekkel kötött szövetség következtében Rákóczy 1644. év elején ismét támadólag lépett fel. Kállót őrsege, febr. 15-én ellenállás nélkül feladta. Rákóczy ekkor innen kiáltványt intézett a nemzethez, s míg

alvezérét, Kemény Jánost Szatmár elfoglalására küldte, addig ő maga Sáros-Patak ellen indult. Késedelmes eljárása azonban a hadjárat sikerét teljesen megbénította. 1644/45. év telén nagyrészt Rakamaz körül táborozott. Arra a hírrre, hogy Puchaim a háta mögé kerül, elhagyta a sánczokat, seregét kivonta a vármegye területéről és Brünn felé indította.

Időközben a Ferdinánd ajándékaitól megvesztegetett porta Rákóczyt a hadjárat folytatásától eltiltotta. Rákóczy ekkor visszavonulni kényszerülvén, elébb 1645 aug. 8-án Ferdinánddal szerződést kötött, mely szerint a vármegye ismét az erdélyi fejedelemséghez csatoltatott, a mit a linezi béke (decz 15.) is megerősített.

Rákóczy a visszakерült vármegye, valamint a kállói vár igazgatását

hasonnevű fiára bízta. Így a vármegye megmenekült az idegen zsoldosok pusztításaitól. Együttal a török beütések is szüneteltek.

I. Rákóczy György halálával ismét a háboru fergetege zúdult a vármegyére. Fiának, II. Rákóczy Györgynek, szűk volt az erdélyi fejedelemség, miért is a lengyel korona megszerzésére törekedett. A lengyel királylyal folytatott versengés következtében Lubomirski 1657. jun. havában betört a vármegyébe és annak felső részét elpusztította; Rákóczy pedig Kázmér lengyel király fogságába jutott.

Sikertelen törekvéseivel egyúttal a szultán haragját is magára vonván, kiszabadulása után új szövetségeseket keresett. Hogy Ferdinánd jóakarátát meg-

II. Rákóczy György.

IFJ. BETHLEN ISTVÁN.

nyerje, visszaadta Kállót, melyet Souches tábornok átvevén, parancsnokul Károlyi Lászlót rendelte ide. A következő évben (1659) kállói kapitánynya lett Sennyei Ferencz már az egész vármegye megszerzését tűzte ki czélul. Ezalatt Rákóczy megbánva várainak átadását, azok visszaszerzésére törekedett. E végből Stahremberg Guidó gróf tokaji parancsnokot esellel elfogatta, 8 ezer lovas és 4 ezer gyalogból álló hadával Ónodot, Kállót és Tokajt visszaszerelte; de Spankau közeledtére Tokaj alól elvonult.

Mindennek ellenére a török-ingerlő politikának szomorú következményei nem maradtak el. Míg Rákóczy a trónjáért folytatott önző küzdelemben a fenesi csatátéren halálosan megsebesült, a török élt az alkalommal és Nagyváradot fogta ostrom alá.

Rákóczy halálának hírére Tokaj önként kaput nyitott Souches hadai előtt, Kállót pedig Rákóczy özvegye, Báthori Zsófia, visszaadta Lipótnak. Souches 10,000 főnyi hadával Rakamazig nyomult előre, a helyett azonban, hogy Várad felmentésére sietett volna, futárokat küldött Gráczba utasításokért.

E közben Várad aug. 27-én elesett. Szejdi pasa a megmaradt őrséget

Debreczenbe kísértette; útközben néhány huszár valóban vakmerő támadást intézett a kísérő török csapatok ellen, de a túlerővel szemben Kállóba kényszerült visszavonulni. — Szejdi pasa a megserezolt Debreczen alól a Nyírségbe és a Bodroghközbe vonult, útközben Kabát, Szoboszlót felégette, földeit elpusztította. A hajduság, odahagyva a mezei munkát, Kállóba menekült. Számos falu lakatlanná vált; csak a török elvonulása után, karácsony felé mert a föld népe a meghagyott termés betakarítása végett visszatérni. A vármegye legnagyobb részben behódolt.

Az erdélyi fejedelemségért folytatott versengésben Lipót Kemény Jánost pártolván, Montecuccoli, 1661-ben seregével Harangod körül táborozott, hogy onnan a felajánlott erdélyi várak átvételére induljon. Ez év őszén Montecuccoli szokott lassúságával visszatért a Nyírségbe, hadai egy részét Kállón hagyta, onnan a Tisza felé vonult. Novemberben még Tokajnál táborozott.

Kemény János.

Montecuccoli martalócz hada jóformán mindent elpusztított. Többek között Anaresról 40, Bákáról 30 szarvasmarhát hajtottak el. Volt is elég panasz ez évben a Kis-Várdán tartott megyegyűlésen; holott akkor elsősorban a török elleni védelemről kellett volna gondoskodni.

Aszultán, hogy Kemény Jánost elpártolásáért megbüntesse, 100,000 főnyi hadat küldött Erdélybe. Ezalatt Kucsuk Mehemed váradi pasa jóformán az egész vármegyét elfoglalta. Egyedül Kálló maradt Lipót birtokában. A nemesség közömbösen nézte a török terjeszkedését. Hasztalan fenyegetődött Wesselényi, nem szállottak táborba. A protestánsok ekkor inkább a törökhöz szítottak, különben is egy német hadátvonulás felért bármely török pusztítással. Rottal hadai Demecserben közel 300 frtot érő kárt okoztak, Apagy, Ibrány, Ó-Fehértó, Veresmart, Gégény, Komoró helységekben a marhákat mind elhajtották, Bessenyődön még a szekereket is elszedték. Nem esoda, ha a hódoltsági részek ekkor érték el legnagyobb kiterjedésüket.

Jóllehet, Rottal hadai a Tisza környékén táboroztak, 1663-ban a török martalóczok egész Tokajig száguldoztak.

A vasvári béke értelmében a vármegye visszakerült Lipót uralma alá. Ennek azonban nem igen örülhetett a föld népe, mert Rottal hadai továbbra is ott maradtak. Bécsben megígérték ugyan, hogy a kállai zsoldos had magyarokkal fog feleseréltetni, de ez csupán ígéret maradt. Az idegen zsoldos had főleg a hajdusággal nem tudott megférni. A gyakori torzszalkodások következtében Vid és Malador falukban elhelyezett ráczok, a nánási és böszörményi hajdukon szándékoztak bosszút állani. A hajduk e támadásról idejekorán értesültek és Vid falut elpusztították.

A bécsi kormány önkényes eljárása mindegyre fokozta az elégedetlenséget. A nemesség főkép tanácskozások útján igyekezett a sérelmeket orvosolni; az e végből 1667. nyarán tartott besztercebányai, utóbb az 1669. év eperjesi gyűlésen ott találjuk a vármegye követeit, de ezen gyűlések tartását Lipót csakhamar eltiltotta. Az ország főurai ellenben, élükön Wesselényi nádorral, összeesküvést terveztek, melyben többek között Vay Mihály, Kende Gábor és Petrőczy István is résztvett. A Lipót feloszlató rendelete daczára 1670. jan. 24-én Kassán egybegyűlt rendek, a végek őrizetére 1418 katonát fogadtak fel, kiket Ispán Ferencz vezérlete alatt a vármegyébe rendelték. Wesselényi és Zrinyi Péter e közben Kállót váratlanul elfoglalták és Kis-Várdát felégették. Azonban Wesselényi váratlan halála az eseményeknek egész más irányt adott. Az összeesküvés csakhamar vérbe fojtatott, a bécsi kormány pedig elérkezettnek látta az időt az alkotmány és vallásszabadság megnyírbálására

Wesselényi-féle
összeesküvés.

Az Erdélybe menekült bujdosók ezalatt, támaszkodva az óriási adó súlya miatt elégedetlen lakosságra, 1672. tavaszán Petrőczy, Kende Gábor, Szuhay Mátyás és Szepesi Pál vezérlete alatt 800 lovassal betörték az or-

*Paulus S. R. L. Pr. Estorasz.
Com. in. Fráno Reg. Hung. Palatin,
Supr. General. ac Locumtenens Regius.*

ESZTERHÁZY PÁL.

Bujdosók.

czoltatott fel. A menekülőket a váradi pasa vette pártfogás alá. A bujdosók mindazonáltal nem csüggedtek. Április havában a kegyetlenkedéseiről hirhadt Cobb Farkas vonult Debreczen ellen. De itt felkészülve fogadták, mire gyalogságát az időközben visszaszerzett Kállóba rendelte, a segítségül hívott ónodi hadakat pedig, minthogy visszavonulásáról őket elfelejtette értesíteni, az egyesült magyar-török had felkonczolta.

Csakhamar a reakció is megkezdte működését. Míg az Ampringen János Gáspár teljhatalmú kormányzó elnöklete alatt álló vértörvényszék számos protestáns papot és tanítót gályarabságra ítelt, Spankau a megyebeli protestánsokat kezdte üldözni. Az adózó nép pedig a reája nehezedő teher alatt majdnem összeroskadt.

1675. november havában a felkelők ismét támadólag léptek fel. Strassoldo kassai kapitány még idejében értesülvén e hírről, tekintélyes sereggel átkelt a Tiszán, s útközben Barkóczyval és Schmidt kállói parancsnokkal egyesülve, Debreczen ellen indult. De ez a hadjárat nagyobb eredményre nem vezetett, mert a következő évben a bujdosó kuruczok egész Ónodig száguldoztak. Ónod alól mintegy 1000 főből álló kuruczhad Kálló ellen indult, de itt Schmidt tábornok lövészeitől érzékeny vereséget szenvedett.

Barkóczy ekkor engedékenységgel igyekezett a felkelőket megnyerni. 1677-ben Bécsbe utazott, hogy az udvar hozzájárulását az engesztelő rendszabályok életbeléptetéséhez megszerezze. Erre nagy szükség is volt, mert a január havában Kis-Várdán tartott közgyűlésen keservesen panaszkodnak a rendek a német katonák garázdálkodásai miatt. Barkóczy ekkor az idegen zsoldos had által okozott károk ügyében tanúvallomásokat rendelt; hogy pedig népszerűségét emelje, Kállón huszárokat tartott maga körül. Az előgedetlen protestánsok közül, némi engedmények árán többeket Lipót hűségére térített, de a többség ezután is a felkelőkkel tartott.

szágba. Huszein aga 500 törökkel csatlakozott hozzájuk. Útközben a hajdukat igyekeztek felkelésre bírni; a kállói őrséget azonban Barkóczy Istvánnak sikerült a Lipót iránti hűségben megtartani. Kende márczius végén már Nyíregyházáról szólítja fel a vármegyét élelem szállítására. Helyzetük mindegyre kedvezőbb lett. Ibrányi már Tokajt fenyegette. E hírre Spankau 1100 emberrel Debreczen ellen vonult, mely akkor a felkelők főfészke volt; de ezalatt Szuhay, Szepesi és Kende Kállót ostromolták. Spankau attól tartván, hogy Szuhay elállja útját, visszavonult. Eközben a föld népe minden oldalról felkelt és az időközben 15,000-re szaporodott kuruczhad Kálló elfoglalása után Spankaut kiűzte a vármegye területéről, sőt Kis-Várda is kezökbe jutott. Csak báró neudingi Cobb Farkas segélyével sikerült Spankaunak a kuruczokat okt. 26-án Györkénél (Abauj) szétverni. A menekülőket egész Kállóig üldözte.

A felkelők 1673. január végén Nyír-Bélteknél, majd Barkóczy és Pálffy Miklós által 1674-ben Nánásnál újból megverettek; ez utóbbi helyen 500 felkelő kon-

A belbéke helyreállítása körül kifejtett tevékenységét váratlanul a vérengző Cobb Farkas tábornok megjelenése zavarta meg.

Cobb a szatmári vereség után az Ecsed körül táborozó kuruczok ellen készült, de mert seregéből a magyarok nagy számmal megszöktek, hadát visszavonta a Tiszához; a merre elvonult, mindent elpusztítottak katonái. A fölkelők élére 1678-ban az ifju Tököly Imre állott. Francia és török segélylyel csakhamar hatalmába kerítette egész Felső-Magyarországot. 1680. őszén a törökök és Apaffy váratlanul ostrom alá fogták Kállót. A templomot összelövéldözték, a várost felgyújtották. Az őrség egy része meghódolt, más része a rakamazi táborba menekült. Tököly a változó szerencsével folyt felkelő hadjárat közepett, 1681. júl. havában Nyír-Bátor körül táborozott, honnan azonban a császári had közeledtére lejjebb vonult, mire Kállót a császáriak visszafoglalták. A felkelő hadjárat által okozott tömérdek kár ez évben a bécsi kormányt engedékenységre kényszerítette. Lipót Sopronba országgyűlést hirdetett, Saponara pedig nov. 13-án Szoboszlónál Tökölyvel fegyverszünetet kötött, melyet 3 nappal később a gávai táborban Caprara is megerősített. Tököly hadainak téli szállásul Szabolcs, Ung, Bereg és Ugocea vármegyék jelöltettek ki.

Tököly Imre.

Tököly ezzel ismét urává lett a vármegyének és az Apaffy által 1682. aug. 16—20. közt visszafoglalt Kálló várának. Tököly a fegyverszünet alatt kötött házasságával nagy vagyont szerzett, miután pedig Kara Musztafával, az új fővezérrel kötött szerződés értelmében hatalmas segélyt nyert, 1682. őszén ismét felkelt. Midőn Kara Musztafa 1683. tavaszán 250,000 főnyi sereggel lépte át a Dunát, Magyarország elveszettnek látszott a Habsburgokra nézve. Tököly-párti volt az egész nemzet, még Barkóczy főispán is kurucezvá lett, nehogy a vármegyében levő birtokai veszendőbe menjenek. Bécs felmentésével azonban a helyzet lényegesen megváltozott.

Míg a nagyvezir a szövetségesek hadai elől eszeveszett futásban keresett menedéket, addig Tököly a váradi pasával a felvidéken át igyekezett hazájába jutni. Nov. 20-án kelt át Kenézlónél a Tiszán és 21-én már Debreczenben volt. Nov. 29-én kelt levelével felhívta a vármegyét, hogy Harangodon, a hol ekkor maradék hada felett szemlét tartott, hódolatát mutassa be.

A vármegye, tekintettel Sobieski közelgő hadaira, felette nehéz helyzetben volt; egyfelől a felkelés ügyéhez való önzetlen ragaszkodás, másfelől Tököly letűnő szerencsecsillaga s a császári seregek kegyetlen boszúállása, felette aggasztották a hazafiak szívét.

Petneházy Dávid még ekkor sem csüggedt; lovashada csak Sobieski kivonulására várt és decz. 16-án már ismét Tokajnál táborozott. A következő év február havában Kis-Várdán gyülekeztek a kuruczok, s 7000 főnyi tatár-haddal szaporodva, Szatmár ellen indultak. A török uralom bukásával azonban Tököly ügyét nem bírták megmenteni. Leghívebb emberei, köztük Petneházy is elhagyták, csupán egy kis csapat tartott ki mellette rendíthetetlenül.

A mint a császári ezredek elhagyták a tiszai részeket, 1685. május havában Tokaji és Szalontay, valamint a többi kurucz csapatok kivonultak a vármegyéből, csupán Kállón maradt csekély őrség. Mintha a felkeléshez való ragaszkodás utolsó lobbót vetett volna, július havában a pór nép is nagy csendben gyűlt össze.

A kurucz had előnyomulását ezúttal sem koronázta siker. Eperjes eleste után Tököly Tokaj alá húzódott, mely vár szept. 29-én a császáriak kezébe került. Tököly ekkor, mivel időközben Schultz tábornok a vármegyébe tört be, előbb a Bodroghöz alján keresett menedéket, majd onnan

DES SOUCHES TÁBORNOK.

október első napjaiban átkelt a Tiszán és másfél ezerre leolvadt hadával (ezek közt Petrőczy, Kende, Deák Ferencz, Ubrizy Pál, Szirmay András, Bessenyei Nagy Mihály) Kállón át Komádiba, majd onnan Váradra vonult, hol Ahmet pasa bilincsbe verette.

Az üldözött had nyomán elnyomuló Schultz tábornok előtt egymás után nyitottak kaput Ibrány, Kis-Várda és Kálló.

Schultz kivonulásával báró Barkóczy vette át Kálló parancsnokságát.

Tököly elfogatása után pártja szétzüllött, mezei hadai, Szücs János és Deák Ferencz vezérlete alatt, Barkóczy előtt letették a hűségesküt.

Barkóczy, hogy a megyei lakosságot teljesen megnyerje, seregében nagy fegyelmet tartott. Sajnos azonban, ekkor már úgysem volt mit elpusztítani; az utolsó kuruczháboruban Királytelek, Nyíregyháza elpusztult és a lakosok annyira elszegényedtek, hogy igavonó barmok hiányában, az emberek önmagokat voltak kénytelen befogni. A felkelés elnyomatásával Caraffa megkezdte a protestánsok üldözését, amiben méltó társakul szegődtek Sombach, a későbbi kállói és Löffelholz csesdi parancsnokok.

Nem csekély teher járult az elpusztított falvakra az úgynevezett hibernialis portiók kivétele által. Löffelholz és Sombach hadai ezt kiméretlen szigorral hajtották be; hadaikból kerültek ki a nép legkegyetlenebb zsarolói.

A folyton növekvő katonatartási terhek miatt a vármegye 1695-ben az állandóan Bécsben tartózkodó Zichy István főispánhoz fordult. Közbenjárására az eddig fizetett 2530 egész portio leszállított 1980 portióra, a mi 49,500 forint értéket képviselt. A főispán egyúttal figyelmeztette a vármegyét, hogy ezt fizesse ki, különben nagyobb baj lesz belőle. (Lukács Ö., Nyíregyháza tört.)

Bár a felkelés teljesen le volt verve, az idegen zsoldos had zaklatásaitól agyongyötört földnép csak alkalomra várt, hogy elnyomói ellen felléphessen. E mozgalom, melyet Tököly bujdosó katonái csak szítottak, egy vásári verakedésből fejlődött ki.

A Sáros-Patakon egybesereglett vásáros nép a gyűlölt pataki kapitányt felkonczolta és a császári hadat szétverte. Innen egy részök, Tokaji Ferencz vezérlete alatt, Vaudemont herezeg hadai elől menekülve, jul. 17-én Rákamaznál átkelt a Tiszán és jul. 20-án a Leányvára körül átvergődöttékkel Kálló alatt találkozott, a várat bevették, de az üldöző császáriak elől tovább menekülni voltak kénytelenek.

Ezalatt azonban a Rákóczy-uradalom jobbágyai, a bodrogi felkelők sikereire Harangod és Böles közt gyűltek össze; céljuk volt, hogy a Bécsből birtokaira visszaérkező II. Rákóczy Ferenczet a felkelés vezetésére megnyerjék. A mozgalom mindegyre komolyabb arányokat öltött. Károlyi Sándor szatmári főispán, már jul. 8-án, a lázadók megfékezésére az egész Tiszavidéki nemességet Kálló alá hívta össze.

A felkelt pórhadat Buttler egri kapitány rövid idő alatt szétverte, és tőlük 3 ágyút s 7 zászlót vett el. Augusztus végén Szalontay fellépésére

a szétugrasztott felkelők újból tömörültek. Az öreg Nigrelli gróf e híre anyyira megijedt, hogy Szabolcsot és a hajdu-városokat felkelésre szólította.

Szalontay, a minden oldalról összegyűlt hadak ellen sikerrel nem működhetvén, ügyesen kisiklott üldözőinek a körmei közül.

A belbéke nagynehezen helyreállván, az insurrectiót haza küldték, a vármegyébe pedig Eszterházy Antal hadát vezényelték.

Bár e had csupa magyarokból állott, garázda fellépése miatt épen nem tudta megnyerni a vármegye rokonszenvét.

A bécsi kormány alkotmányellenes törekvései, az erőszakos katonafogdosás, a roppant adó és a katonatartás egyre szitották az elégedetlenséget.

Az elégedetlenek élére eleinte Beresényi Miklós ungi főispán, tehát ama férfiú állott, aki az 1697-iki pórlázadás leverésében nagy szerepet játszott. Az elégedetlenek első összejövetelei 1701. február havában, Beresényi ungvári kastélyában, a farsangi multságok alatt tartattak. A tiszavidéki nemesség sorából megjelentek a Vayak, az Ilosvayak, és ott volt Rákóczy Ferencz is. A bécsi udvar neszét vevén a dolognak, Rákóczyt elfogatta. Hasonló sors érte Vay Ádámot is, akit Kassára vittek, de csakhamar szabadon bocsátottak. Beresényi ellenben szerencsésen eljutott Lengyelországba, hol a börtönéből kimenekült Rákóczyval rövid idő múlva találkozott.

Beresényi
Miklós.

Míg a megmenekültek idegen földön tűnődtek a haza sorsán, itthon a kormány újabb és újabb terhekkal sújtotta a lakosságot.

A lerombolandó várakhoz ingyen munkát kellett szolgáltatni. 1702. febr. havában pedig br. Gombos Imre huszárezrede számára a vármegye rendeltetett hadállító kerületül. Ez az erőszakos rendszabály lett okozója a későbbi mozgalmaknak. Debreczen környékén, az ujonezokból álló Montecucoli-ezred garázdálkodott.

Az elkeseredett pór nép csak vezérre várt, hogy kínzóitól megszabaduljon. Az is akadt nemsokára. Esze Tamás, Rákóczy tarpai jobbagya, hogy a besoroztatást kikerülje, Kis Alberttel Lengyelországba futott, honnan Rákóczy zászlóival tért vissza. Fellívására az elégedetlen pór nép a beregmegyei Vári táján kezdett gyülekezni. Nigrelli gróf, kassai tábornok, az egész felkelésnek nem nagy jelentőséget tulajdonított, mégsem szándékozott hadvezéri tehetségét próbára tenni, hanem Károlyi Sándort bízta meg a pórhad szétverésével. Károlyi 1703. jun. 2-án kelt felhívására, a vármegye vonakodott felkelni. De a pórokat Károlyi Dolhánál szétverte, honnan azok az erdőkben kerestek menedéket.

Ezalatt jun. 16-án Rákóczy is megérkezett a határra.

Junius 27-én kibocsátott híres kiáltványa aránylag csekély hatással volt a vármegyei nemességre, még a hajduk is vonakodtak felkelni. Kálló különben császári haddal volt megszállva, így a nemesség a pórok esetleges támadásaitól félve, családostul a mocsaraktól védett Kis-Várdában keresett menedéket. Rákóczy hadai egyre szaporodtak. Jul. 14-én sikerült a tiszabecsi révnél átkelnie, jul. 17-én már Szatmár körül táborozott. Náményból a vármegyéhez jul. 18-án intézett kiáltványa után, másnap már Vaján tűzték ki a felkelés zászlóit. Vajáról Kis-Várda alá vonultak. Az ekkor már 8000-re felszaporodott sereg a várat körül táborozván, a várbelieket esatlakozásra szólította fel. A várbeliek ezt megtagadták és csupán semlegességet fogadtak.

Rákóczy innen elindulva, jul. 23-án Gyulaj, majd jul. 26—29. közt Sámson körül táborozott. Ekkor már a nemesség közül is számosan esatlakoztak seregéhez, köztük Bessenyei Zsigmond és Ibrányi László volt Tökölyezredek; a hajduk csak azzal a kikötéssel voltak hajlandók esatlakozni, ha a hon maradt háznépüket örökös rettegésben tartó kállai vár bevétetik. Miután e tervet a vármegyei nemesség is melegen pártolta, Rákóczy Kálló

Kálló meg-
hódolása

BÁTHORI ZSÓFIA.

ellen indult. Kállót ekkor öt erős földsáncz övezte. A várat 400 hajdu, 40 császári muskétás és 11 ágyu védelmezte.

Jul. 29-én Rákóczy is a vár alá érkezett, s a parancsnokot a vár feladására szólította fel. De a várparancsnok nem akart ágyútalan elenség előtt meghódolni, mire másnap a diószegiei szekerezékekkel támadták meg a várkaput, de visszaverettek.

E kudarczon felháborodva, a lithvániai tatárok, a várat környező homokbuczkákról, megtüzésített nyilakkal, a sánczokat környező istálló-épületeket gyújtották fel. A tüztől való félelem miatt a lakosság Eckstein János kapitányt a vár feladására kényszerítette; a délután öt órakor megperdült dob adott jelt a meghódolásra. Rákóczy a várban talált ágyúkat seregéhez rendelte és ezek képezték első tüzérségét; a várbeli salétromfűző házak pedig megkezdték működésüket.

Kálló megvételeivel a hajdu-városok is csatlakoztak, a megyei nemeség pedig egész udvart képezett Rákóczy körül. Vay Adám (udvari marchal) főudvarnagy, Kállay Ferencz, Gyulay János alezredek, Jékey Zsigmond tábornester lett. Szept. 9-én Csicseri Orosz Pál már Tokajt zárta körül. Rákóczy vezérei ez év őszén a morva és az osztrák határszélekig lobogtatták a diadalmas kurucz zászlókat. Az országban maradt császári hadak támadásai ellenében, Rákóczy a tiszavidéki csapatokat összpontosította és azok vezérletét Ibrányi Lászlóra bízta; decz. 4-én pedig Gyulay Ferenczet a tiszántúli hadak főkommisszáriusává nevezte ki. Kis-Várdán a hadifoglyok helyeztettek el.

Rákóczy, 1704. febr. 11-én kelt rendeletével úgy a kállai, mint az ez év január havában meghódolt tokaji várak széthányását rendelte el, Váradot pedig ostromzárral vétette körül. A váradi ostromzár élelmezése czéljából, a vármegyének 407 $\frac{1}{2}$ köböl lisztet, 270 mázsa húst, 23 szekeres és 11 gyalog embert kellett a diószegi prófuntházhoz szállítani.

A következő év első fele, a császáriak részéről, a hadsereg szervezése és a szécsényi gyűlésre való előkészületek következtében, inkább csak kisebb jelentőségű esetpaték közt telt el.

Károlyi Sándor.

Rákóczy máj. 20-án tudatta a vármegyével, hogy a tiszántúli hadak vezérévé Károlyi Sándort nevezte ki. Károlyi megjelenésére nagy szükség volt. A tiszai hadak elszéledtek, sőt akadtak bujtogatók, kik a katonákat a felkelés alól elvonni igyekeztek. Károlyi ezek ellen szigorral lépett fel.

A hadsereg kiegészítése végett elrendelt ujonczozás portánként 4 jó fegyverest szedett. Szept. 12-én megnyílt a szécsényi országgyűlés. A főurak közül Vay Adám tevékeny részt vett a tanácskozásokban. Főleg a vallásügyi vitáknál hatott mérséklőleg a protestánsokra.

Még el sem széledtek a rendek, midőn híre jött, hogy Herbeville, miután a Maros völgyén tervezett betörése kudarcot vallott, Szegedről Debreczenen s onnan Váradon át igyekszik Erdélybe jutni. Rákóczy Eszterházy Antalt küldte 7000 gyalogból álló hadával Csege, Szt.-Margita és Debreczen felé. Okt. 12-én Rákóczy is megindult Szerencsről; Tokajon át okt. 15-én

Nyíregyházára ért, onnan a Szilágyságba vonult. Eszterházy Antal okt. 17-én Debreczenbe szállt. Alig vitte ki innen az ujonczokat, okt. 21-én ott termett a császári had, Herbeville, Schlick Lipót gróf és Glöcksbergi Detrich Ján. Henrik vezérlete alatt. A császári had okt. 28-án elhagyta Debreczent, útközben pusztítva, rabolva, és véres harcok után befészkelte magát Erdélybe. Eszterházy ezalatt hadával Nyír-Bátorba, onnan Pócs-Petrin, Semjéne, Nyíregyházán és Rakamazon át Kassa felé vette útját.

A császári hadak ellen ez év őszén folytatott meddő küzdelem főleg a csapatok elégtelenségében és szervezeti hibájában rejlett. Rákóczy 1705. decz. 21-én kelt rendeletével minden fegyverfogható nemeset 1706. jan. 15-ére Rakamazra rendelt. Gyülekezési helyül később Eszlár tűzetett ki. Ezen, három vármegyéből (Szabolcs, Zemplén, Ung) összesereglett felkelő nemesség élére Sennyey Pongrácz bárót tette.

Károlyi ezalatt a tiszai vármegyék vállvetett közreműködése mellett a szétszórt hadakból egy tekintélyes számú hadsereget szervezett. (Gróf Károlyi család oklevéltára V. k.)

Az 1706. febr. 6-án kelt összeírás méltán tanúskodik a vármegye áldozatkészségéről és vitézségéről. Ez összeírásban felsorolt ezerekdek tisztikarában a vármegye nemességéből a következők foglaltak helyet: 1. Palocsay nemes karabélyos ezereben: Kállay Ferencz és Farnasy Imre kapitányok, Barta Zsigmond és Taxó Gábor zászlótartók; 2. a felkelő nemes lovas seregben: Zoltán Józsa főkapitány, Eördögh Dániel kapitány, Erdődy Zsigmond hadnagy, Jeney László zászlós. A felkelő nemes gyalogságnál: Vadászy János hadnagy; 3. Károlyi lovasezredében: Bay Ádám főhadnagy, Lévy István alhadnagy, Kiricsy Ádám zászlós; 4. Buday István nemes lovas ezereben: Hajdu János és Török Lukács főhadnagyok, Kiss János alhadnagy; 5. Vay László nemes lovas ezereben: Kállay János őrnagy; 6. Illosvay Bálint nemes ezereben: Szabó János (Szalókáról) és Szabó Demeter (K.-Várdáról), alhadnagyok; 7. Szappanos Mihály nemes lovas ezereben: Kállay István őrnagy; 8. Nádaskay György nemes lovas ezereben: Krusay János főhadnagy, Váczy Ferencz, Hegyi András és Tékózló János alhadnagyok, Major Mihály zászlós; 9. Kenyheczy János nemes lovas ezereben: Földváry Zsigmond alhadnagy; 10. Bóné András nemes mezei lovas ezereben: Deák András (Nyír-Bátor) főhadnagy, Kiss László (N.-Kálló) alhadnagy, Kiss György zászlós, Nagy István, Pap Mihály és Szabó Mihály strázsamesterek; 11. Gencsy Zsigmond nemes mezei lovas ezereben: Hámos László főhadnagy; 12. Nyúzó Mihály nemes mezei lovas ezereben: Gaál Ferencz alhadnagy, Asztalos András zászlós, Kállay György strázsamester; 13. Kárándy Mihály nemes lovas ezereben: Nagy János alhadnagy, Sallay Ferencz zászlós, Kovács János és Jeney Zsigmond strázsamesterek, Magdas János és Dobó István önkéntesek; 14. Esze Tamás gyalogezerében: Gyüre István, Kontrás János főhadnagyok, Arday András, Kurucz Pál, Szabó János alhadnagyok, Morvay László, Mészáros Mihály, Surányi András zászlósok; 15. Öllýüs János nemes mezei gyalogezerében: Molnár György alhadnagy; 16. Ecsedy János nemes mezei gyalog ezereben: Radnóthy Gáspár főhadnagy, Tury György strázsamester. A hajdúk közül Polgárból 54, Kállóból 108 személyesen felkelő iratott össze. Nem lesz érdektelen, ha ez összeírásból azokat az ezereket felsoroljuk, melyeknek compániái túlnyomólag vagy részben szabolcsmegyei fiúkból ujonczoztattak. 1. Palocsay lovas ez.: 1. és 7. compánia = 80 és 78 ember. 2. Károlyi lov. ez.: a hatodik compánia egészen, a másodiknak és a harmadiknak fele = 66 és 118 ember; a negyedik és ötödiknek egyharmada = 124 és 83 ember. 3. Buday lov. ez.: a harmadik compánia = 107 ember és a 4. compánia = 124 ember. 4. Szappanos lov. ez.: az 5. compánia. 5. Nádaskay lov. ez.: a 3. compánia = 91 ember. 6. Bóné lov. ez.: a 4. és 5. compánia egyenként 90 ember. 7. Nyúzó lov. ez.: 1. compánia = 90 ember és a 3. compánia = 68 ember nagyobbbrsztt. 8. Kárándy lov. ez.: a 4. compánia = 76 ember (fele részben volt csak megyebeli) és az 5. compánia = 83 ember túlnyomólag, még pedig Balkány- és Új-Fehértóból. 9. Esze gyal. ez.: a 4. compánia egészen = 113; a 6-nak fele, a 11-nek nagyrésze = 85 ember és a 13-nak fele = 58 ember. 10. Ecsedy gyal. ez.: az 5 compánia = 128 ember.

A vármegyei nemesi felkelő seregből a következő kimutatás maradt fenn: Felkelt 80 lovas nemes 95 lóval, 8 szolgálval, 49 gyalog nemes. Felkeléstől távol maradt: törvénytelen távollevő 55; megyei tisztviselő 14; országos tisztséget viselt nemes 11; beteg nemes 14.

Ama nagy véráldozatot, melyet a vármegye a szabadságharcznak szolgáltattott, csakis a fentebbi kimutatások által tudjuk kellőleg méltatni. De szükség is volt erre, mert Rabutin eltökélte magát, hogy a lázadókat rövidesen megtöri.

Károlyi Sándor a fegyverszünet felbomlásának hírére jul. 27-én Debreczen felé vonult, hogy a közelgő Rabutint háborgassa és előtte mindent pusztává tegyen; de Rabutin ezuttal nem jött a vármegyébe. Ősszel azonban hatalmas sereggel közeledett Tokaj felől, útközben a hegyaljai

szüretet jól megdézsmálván. Károlyi ezalatt vele egy irányban vonult a Tiszához, Berezenen alul átkelt, onnan Tisza-Fürednek indult.

Rabutin a vármegyén átvonulva, okt. 25-én már Debreczentől félórányira táborozott, 28-án pedig minden ellenállás nélkül bevonult a városba. Károlyi bár Rabutint egész átvonulása alatt folyton háborgatta, Debreczennél még sem támadta meg, nehogy a város a tűz martaléka legyen.

Rabutin ez oldalfordulatot főkép azért tette, mert nem akart Stahremberggel egyesülni. Utóbb mégis meggondolta magát. 1707. jan. 1-én Szolnoknál átkelt a Tiszán, miáltal a vármegye megszabadult a kellemetlen szomszédságtól. Még az 1706 decz. 13-án tartott rozsnyói gyűlés, az országot

II. RÁKÓCZY GYÖRGY.

öt kapitányságra osztotta fel. Szabolcs a szatmári kapitánysághoz tartozott, melynek élén Károlyi Sándor állott.

A folytonos hadátvonulások következtében a vármegye teljesen elpusztult; ezenkívül nagy drágaság uralkodott a vármegyében; például egy szekér fa 8 libertásba, egy véka gabona megőrlése 2 libertásba került. Mindazonáltal a hazafias érzelmű lakosság vállvetett buzgalommal igyekezett az új szatmári kapitány parancsait teljesíteni. Károlyi ekkor a várak megerősítését tűzte ki célul. Kállót hatalmas földsánczczal vette körül. A kállai salétromfőzőház Ramocsaházy György vezetésé alatt eredményesen működött.

Az 1707. évben a vármegye nevezetesebb hadiesemények színhelye nem volt. Nagyobb mozgalmat idézett elő azonban a máj. 16-ára hirdetett ónodi gyűlés. Rákóczy már május elején elindult Munkácsról, május 8-án Böszörménynél fogadta a vármegye rendeit, innen Ónodra ment.

Az ónodi gyűlés új irányt adott az eseményeknek. A helyett, hogy a francia szövetséget létesítette volna, a felkelés ügye veszendőbe ment.

Károlyi az ónodi gyűlés után Erdélybe vonult, de a fejedelem sürgető

leveleire október havában visszatért Erdélyből. Útközben Váraljáról a tiszai nemességet fegyverbe szólította, s gyülekezési helyül Kis-Várdát tűzte ki.

Károlyi nov. 1-én már Kállónál volt, s onnan Kis-Várdára vonult. Az ügyek kedvezőbbre fordultával a nemesi felkelés abban maradt. Nov. 26-án az erdélyi rendek jelentek meg Kis-Várdán, az ügyek megbeszélése végett.

Ezalatt Esze Tamás és Ecsedy János, hogy hadaikat kiegészítsék, faluról-falura menve, minden épkezlab embert befogtak. Túlbugzó működésüknek az lett a következménye, hogy az emberek az erdőkbe menekültek előlök. Károlyi azonban a kötéllel való fogdosást csakhamar betiltotta.

Amúgy is körülbelül 2000 katonát kellett a vármegyének élelmezni, szükség volt tehát a munkaerőre. 1708-ban a következő hadesapatok állomásoztak a vármegyében:

1. Francia gránátosok: Kis-Varsányban, Nagy-Varsányban, Gyürén, Aranyoson, Apátiban és Kenézen. 2. Francia gyalog-gránátosok: Bátor, Gyulaj, Pócs, Kálló és Semjén helységeikben. 3. A karabélyosok első osztálya: Balkány, Fehértó; 4. a második osztálya: Oros, Pazony, Sényő, Nyíregyháza, Tura, Halász, Kemece, Bogdány helységeikben.

A trencséni vereség után (1708. aug. 3.) rohamosan hanyatlott a szabadságharcz ügye. Még borzasztóbb volt, hogy a pestis ez évben, a Maros szögéből átesapott a Tiszántúlra. Az 1708–1710 közötti években óriási pusztításokat vitt végbe. A legnépesebb helyi őrségek is megfogytak s egész falvak haltak ki.

A trencséni csata után.

1710. őszén a császári hadak mindenfelől előnyomultak. A felkelés ügye mindegyre szűkebb körre szorult, és az év végén már csak öt vármegyére terjedt ki. A megyei hadak nagyrészt széteszlottak, egyedül a Károlyi és Eszterházy vezérlete alatt álló hadak maradtak meg, de ez utóbbiakat, Olasz-Liszskánál, Viard tábornok szétverte.

A felkelés ügye iránti lelkesedést még a folytonos vereségek sem tudták kiölni a vármegye érületéből. De ekkor már kevés fegyverfogható férfi volt, akit a pestis megkímélt volna, ezek pedig elmenekültek az Alföld délibb részeire. Szept. 22-én a vármegye lemondással értesíti Károlyit, hogy nem tud már több katonát szolgáltatni.

A vezérek közül ekkor már csak Károlyi maradt meg a hazában. A többiek kimenekültek Lengyelországba.

Károlyi hadával Bakta, Kis-Várda és Gyulaj közt táborozott.

Míg Rákóczy segélyt keresendő, Lengyelországba távozott, Pálffy János gróf tábornok 1710. január 10-én felkereste Károlyit a kegyelemlevéllel. Károlyi, Vay Ádám és Sennyey István tanácsára, Debreczenben találkozott Pálffyval. E találkozás eredményeképp Károlyi Lengyelországba ment Rákóczyért. Pálffy ezalatt mindinkább előbbre vonult és jan. 22-én már Kállóban volt. Az ott beszállásolt Pikó Demeter és Droguli csapatai, Sennyey rendületéből, visszavonultak. Időközben Rákóczy visszatért Lengyelországból és jan. 29-ikén a Kis-Várdán egybegyűlt kurucz lovasság felett utóljára tartott hadiszemlét. Károlyi ekkor már Pálffynál volt, hogy a találkozást előkészítse.

Pálffy János gróf.

Hosszas tárgyalás után végre Vaja jelöltetett ki találkozási helyül. Jan. 31-én, reggel 9 órakor, Pálffy Károlyival St. Croix vezérőrnagy és Acton ezredes, továbbá 200 dragonyos kíséretében, megindult Kállóról. Délután 2 óra tájt érkezett Vajára. Rövid félóra mulva Rákóczy is megérkezett kíséretével. Vele jöttek: Vay Ádám, Szentpétery, Colonelli, Süter Tamás, Cseplesz, Krucsay János, Bagossy László, Pikó Demeter, Droguli, Sámbooky István, Ottlyk Sándor főstrázsamester és 200 svéd dragonyos. (Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen II. Abth. IV. B.)

A vajai összejövétel.

A kölesönös üdvözlés után Rákóczy Pálffyval a kastély egyik termébe

MONTECUCCOLI.

rilis 22-ig sanyargatta a vármegyét s azután Kassára vonult seregével.

Szatmári béke.

Míg Rákóczy, a sikertelen tárgyalások miatt elkedvetlenedve Lengyelországba ment segélyért, Károlyi Sándornak sikerült Pálffy János tábornokkal egyességre jutni, mely a máj. 1-én kötött szatmári békére vezetett.

A kis-majtényi síkról elbocsátott 12,000 főnyi kurucz had visszatért házi tűzhelyeihez. Alig oszlottak szét a kurucz hadak, egymásután vonultak át a császári ezredek, csupán a Deutschmeister-ezred néhány százada maradt Kállón, a hazatértek szemmeltartására.

A kis-majtényi síkon letett kurucz fegyverek egy közel kétszázados küzdelem zárókövét teszik le, melyet önállóságáért, alkotmányáért és szabadságáért az egész ország vívott. De a vármegye történetében is egy új kor hajnalát jelzik.

A vármegye a százados küzdelmek alatt kipusztúlt, elerőtlenedett és meggyengült. Új erőre és munkásságra volt szükség, hogy a nemzeti törekvések korában a zászlóvivők között foglaljon helyet.

2. AZ ÖNKORMÁNYZAT KIFEJLŐDÉSE.

A mohácsi vészszel rombadőlt államegység a vármegyei autonóm szervezet kifejlődésére vezetett. Az egymással vetélkedő főurak, a főnemes-ség közvetlen befolyását megtörték, mi által mindinkább előtérbe lép a köz-nemesség részvétele a közügyek vitelében és az általuk igazgatott önkormányzati vármegye e korban nemzeti létünknek és alkotmányunknak védbástyája.

Az 1528 : 6. t.-cz. a 100 frtot meghaladó károk és rablások ügyében hozott alispáni vagy szolgabírói határozatok ellen, további felebbezésnek nem ad helyet. Az 1548 : 70. t.-cz. kimondja, hogy az alispán az egész vármegye megegyezésével választassék.

A XVI. században hozott törvények folytán, a vármegye teljesen szabad kezét nyer, a bűnügyekben való bíráskodást és a tisztviselők választását illetőleg. A vármegye valóságos hatalommá lesz a saját területén, de karja kiterjed a hódoltságú részekre is.

Sok dolgot adtak a vármegyének a szökött jobbágyok. 1593-ban ezeknek

vonult vissza ; az ebédnél, melyen a császári tisztek is résztvettek, Rákóczy poharát József királyra emelte. Ebéd után a fejedelem Pálffyval körülbelül éjfélig tanácskozott. A tanácskozások nem vezettek eredményre.

Rákóczy Károlyival másnap (febr. 1-én) Olesvára ment. Pálffy, febr. 2-án visszatért Kállóba, onnan azonban csakhamar Debreczenbe rándult. Itt átadván a vezérletet br. Ebergényi tábornoknak, Tokajon át, Bécsbe utazott.

Károlyi a vajai találkozás után hadait Szatmár körül vonta össze ; a vármegye ezzel egészen a császáriak kezébe került.

Ebergényi báró azonnal megkezdte az adó behajtását. Egész áp-

visszakísértetésére fegyveres erőt rendel ki. A garázdálkodó hajdúk ellen az 1603. évi rendeletével intézkedik.

Bár a hajdúk Boeskaytól letelepítették és megnemesítették, a vármegye fenhatóságát rájuk is igyekezett kiterjeszteni. Hosszas pereskedés után Lipót 1666-ban a vármegyének megtiltotta, hogy rajtok hatóságot gyakoroljon.

Tán páratlanul áll önkormányzati történetünkben az az eljárás, melylyel a vármegye felsőbbségét a kállai parancsnokkal érezte.

A kállai várórség és a vármegye között sohasem volt jó viszony. Az idegen zsoldosok a vármegye rendeleteit semmibe sem vették, a vármegye urait a végházból kirekesztették, sőt a szolgabírákkal szemben kihívóan viselkedtek. Egy esetből kifolyólag azonban, midőn Megyery Tamás megyei tisztviselőt egy várbeli katona megvert és a vármegye méltóságán esett sérelmet a parancsnok megtorolni nem szándékozott, 1655. jul. 9-én Kis-Várdán tartott ülésben a rendek erélyesen léptek fel.

Valóságos zárlat alá került a kállai vár. Kimondták, hogy az őrség, a várhoz tartozó területen kívül, marháit nem legeltetheti; 12 frt bírság terhe alatt mindennemű élelmi cikknek, tüzelőfának vagy házieszköznek a várba vitele eltiltatott, hasonlóképp eltiltatott az is, hogy a várbeli tiszteknek bárki szállást adjon, vagy bármit elárúsítson; e rendelkezés áthágóit, ha nemes 24, ha pór 12 frttal és az árúczikknek elkobzásával büntették. Hasonlóképp nem volt szabad a kállai réven átjárni, vagy az ottani malomban őröltetni. A városban lakó nemesség csak az alispántól előlegesen nyert engedélylyel jöhetett ki onnan.

A vármegye figyelme kiterjedt a lakosság összes életviszonyaira s azokat statutumok által szabályozta.

A főtörékvés első sorban a megrendült köz- és vagyonbiztosság helyreállítására irányul. 1553-ban az alispánt és a szolgabírákat a gonosztevők és a rablók üldözésére utasítja. A napirenden lévő lopások meggátolása végett elhatározta a vármegye, hogy a vargák állapotukat a falu bírójának tudta nélkül nem vehetnek; az ez ellen vétőket 100 forinttal bünteti. A kóborló tolvajok üldözéséről az 1667. és 1669. szabályrendeletek részletesen intézkednek; az első ez iránt kiadott szolgabírói rendeletnek ellenszegülő nemes 12, a pórt 5 forinttal bünteti, az utóbbi a gonosztevők üldözése végett portánként 2—2 gyalog felfogadását rendeli el. Nigrelli Oktáv gróf indítványára a köz- vagy magánvagyon pusztítását 100 forinttal bírságolja.

Nem csekély gondot okozott a katonaság eltartása. Ez iránt az 1553. évi szabályzat részletesen intézkedik. 1589-ben a katonák részére felajánlott gabona őrlésére Kállón malmot állított fel. 1590-ben azonban a katonaság eltartását a vármegye megtagadta.

Tűzrendészeti szempontból az 1669-iki szabályrendelet a dohányzást a pórnépnek eltiltja, hasonlóképp intézkedik az 1690. évi statutum, 1701-ben pedig a pipák összeíratnak és reájok adó vettetett ki.

Italmérési ügyekben számos szabályrendelet intézkedik. 1627-ben a pórnépnek, ott, a hol a földesurak korcsmáltatási joga fennállott, a bor és egyéb szeszes italok kimérése eltiltatott, a sör kimérését pedig egyáltalán megtiltotta a pórnépnek. Már ez a szabályrendelet is megemlékezik a hamis mértékekről, idővel, a gyakori visszaélések folytán, az 1698. évben hozott szabályrendelet csupán a budait és kassait ismeri el helyes mértékeknek, minden más mérték használatát 12 forint bírság terhe alatt eltiltja. A vásárra vitt ruházati árúczikknek árát az 1693. évi aug. 25-én tartott ülésben a vármegye következőképp állapította meg:

szűr, nagy	4	magyar forint	
„ közép nagyságú	3	„ „	
„ kicsiny	1 1/2	„ „	
borjubőrből készült magassarku férfi-eszima	1	„ „	25 poltura.
hasonló női eszima	1	„ „	
bőrrel szegélyezett bekecs	5	„ „	
ugyanaz szegély nélkül	4	„ „	
nagy bakancs	1	„ „	20 poltura.
kisebb „	1	„ „	
Szalárdi-féle harisnya			30 poltura
bakancs remekkel	2	„ „	8 „
ugyanaz kisebb	1	„ „	20 „
fekete süveg			25 „
ugyanaz kisebb			20 „
„ legkisebb			14 „
boeskor marhabőrből kikészítve			16 „
ugyanaz kikészítetlen			11—6 „

Az ezen szabályzat által megállapított árakat be nem tartó kereskedőket 12 forinttal és az árúczikknek elkobzásával bünteti. (Kolosvári és Óvári, Helyhatósági szabályrendeletek gyűjteménye.)

A kállai vár-
órség megrend-
szabályozása.

Statutumok.

Főispáni
mellsóság.

STAHREMBERG GUIDO.

A vármegyei önkormányzat kifejlődésével a főispáni méltóság már alárendeltebb szerepet játszik. A mohácsi vész után a főispánok egyúttal magasabb tisztséget is viseltek, de már Báthori István főispán-sága alatt (1584—1609) a vármegye utasította követeit, hogy kebelbeli főispán kinevezése mellett kardoskodjanak. Forgách Zsigmond volt a vármegye utolsó nádorfőispánja. — Utódai, bár a vármegye kormányzatát nem osztották meg más tisztségekkel, nem igen

tartózkodtak itthon, hanem a megyei közgyűléseken helyetteseik által gyakorolták jogaikat, mint például: Forgách Zsigmond 1645-ben: Bernhardonovics Márton, Zichy István 1695-ben: Péter fia által. Zichy István különben 1686-ban 200 forint tiszteletdíjban részesül.

Alispán.

Az alispán az önkormányzat feje, hatalma kiterjed úgy a bűnügyekre, mint a birtokperekre; rendeletének a nemesség, 12 forint bírság terhe alatt, köteles volt engedelmeskedni. Határozatai ellen, a mennyiben közel megyei törvényszék nem tartatott, a megyegyűléshez lehetett felebbezni.

Az alispáni tisztség nemesi kötelesség lett. Midőn Nyakas Miklós 1688-ban e tisztséget elfogadni vonakodott, 24 márka lefizetésére ítéltetett. Az 1691. évi szabályrendelet e bírságot 100 aranyforintra emelte fel.

Az alispán helyettesítésére is találunk példákat. Midőn Váradkay Ferencz első alispánt 1676-ban a felkelők súlyosan megsebesítették, Nyakas Péter másodalispánt pedig elfogták, az alispáni teendőket a főjegyző végezte. Megyery Tamás 1695-ben a szüretelni ment alispánt helyettesítette.

A tisztviselők
fizetése.

A tisztviselők fizetése fejében az 1591. évi statutum portánként 20 dénárt vetett ki. 1691. évben a portánkénti adózás megszűnt és a tisztviselők illetményeiket a házi pénztárból nyerték. Az alispán fizetése 300 frtban állapított meg.

Szolgabírák.

Közigazgatási tekintetben a vármegye a XVII. század közepén 2 kerületre (processus) oszlott, melyeknek élén az alispánok állottak; a járási beosztás nem változott. A szolgabírák hatásköre jelentékenyen kiterjedt. Tagjai lettek a megyei törvényszéknek, intézkedtek a szökött jobbágyság ügyében, ők eszközölték a jobbágyság összeszámlálását, leltározták az árva-vagyont, ők foganatosították a nemesi felkelést elrendelő határozatokat. A szolgabírák a XVII. században rendes fizetést húztak. Eljárásukra nézve részletesen intézkedik az 1675. évi április 23-án hozott statutum. Ezen szabályrendelet értelmében szolgálati évök letelte előtt azonnal meg voltak foszthatók tisztüktől ha szökött jobbágyság visszakövetelése vagy elköltözni akarók szabadságolása ügyében hűtlenül jártak el.

Közgyűlés.

Az önkormányzati élet főszerve, a vármegyei közgyűlés tekintetében,

lényeges változás áll be e korszakban. A vármegyék más vármegyékkel csak országos érdekű ügyekben tanácskoznak, saját belügyeikben már önállóan üléseznek. Egy másik fontos újítás, hogy a gyűlések ezentúl már zárt helyeken, épületben tartattak. A XVI. században a közgyűléseket nagyrészt Karászon tartották. 1568—78. közt Kis-Várdán, 1580-ban azonban a megyei törvényszék is áttételezett Karászra. A XVII. században 1607-ig Karászon, azontúl Gyulaházán, Tasson, 1612—21. és 1634—53. közötti években Petneházán Petneházy György házában, 1655—1675. közt Kis-Várdán, Petneházán, Pátrohán, Nagy-Kállón és Ajakon, 1675. és 1677—92. közt Kis-Várdán, többnyire a várban, néha a városban, ezenkívül még Ibrány, Demeser, Karász helységeiben, 1694—1711 közt felváltva Petneháza, Gyulaháza, Pátroha, Tass, Bakta, Apagy, Ó- és Uj-Fehértó, Karász, Pálca, Kis-Várda helységeiben gyűlésezett a vármegye.

A közgyűlésen meg nem jelent nemességet az 1553-ban hozott szabályzat 12 frttal bírságolja, hasonlóképp intézkedik az 1634. évi határozat, minek folytán az egyes főurak és özvegyek képviselők által helyettesítették magukat. A vármegyétől különféle ügyekben kiküldött követek a tekintélyes birtokos-nemesség sorából választottak. Az ily megbízatást el nem fogadókat az 1591. évben hozott közgyűlési határozat 12 frttal bírságolja. A küldöttségi tagok költségeit illetőleg az 1685. évi statutum úgy intézkedik, hogy azok az illetőnek társadalmi állásához mérten állapíttassanak meg. Az 1691-ben hozott határozat értelmében a vármegyei tisztviselőknek megbízás nélkül Bécsbe utazni tilos volt, minthogy a vármegye ott amúgy is ágenst tartott

Paraszt vármegye.

A mohácsi vész után megrendült jogbiztonság egy új közigazgatási szervet létesített, a paraszt vármegyét. Ez önálló rendelkezési jogot adott a pórnépnek saját ügyeiben, tehát egy újabb autonom-elem az önkormányzatban. Alakulását a XVII. sz. 2-ik évtizedére tehetjük; a vármegyében, mint általában a Tiszántúl, csak a XVII. század közepe felé lépett életbe.

Czélja volt a megrendült vagyon- és jogbiztonság megvédése és a kisebb ügyekben való bíraskodás egyszerűsítése. Feje a paraszt-kapitány volt, alatta állottak a hadnagyok és a községekben a tizedesek. A peres eljárás is lényegesen átalakul e korban. Az egyik 1628-ban hozott határozat a megyei törvényszékekben szavazati joggal ruházta fel azokat az alispánokat, szolgabírákat és esküdteket is, a kik más vármegyékből jelentek meg a vármegye-gyűléseken. Azelőtt a nemeseknek csak a saját vármegyéjük törvényszékén volt székök és szavazatuk.

Peres eljárás.

A birtokperekben és a szökött jobbágyok ügyeiben követendő eljárásról részletesen intézkedik az 1595. évi közgyűlési határozat. A zsoldos-hadak által okozott károk tekintetében az 1581. évi határozat szabályozza az eljárást.

Tekintettel a zavaros időkre, az 1601. június 25-én tartott közgyűlés gyorsabb menetű peres eljárásról intézkedik. Az erőszakos birtokfoglalás és visszafoglalás iránti pereket az 1609: 29. és az 1613: 23. t.-cikkek a rövid folyamatú perek közé sorolván, a vármegye 1628. márczius 18-án hozott határozatával ez iránt intézkedik. Egyúttal kimondotta, hogy a kinek ügyében már jogérvényes ítéletet hozott, az továbbra is érvényben maradjon.

3. VALLÁSI ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI VISZONYOK A XVI. ÉS XVII. SZÁZADBAN.

A XVI. század trónküzdelsei közepett mélyreható változás áll be a vármegye vallási viszonyai tekintetében. A nyugatról terjedő tanok csakhamar élénk mozgalmat idéztek elő a hitélet terén.

Hitújítás.

A XVI. század első felében inkább csak egyes főurak fogadták el az új hitet, köztük Török Bálint, aki a debreczeni uradalomhoz tartozó helységekben terjesztette az új tanokat, úgyszintén a Kállayak, kik már a hitújítás kezdetén protestánsokká lettek. Bár a vármegye területén egy hitújító sem tartózkodott huzamosabb ideig, Szatmár, Sárospatak, Erdőd közeli fekvése jelentékeny befolyással volt a reformáció elterjedésére.

1547-ben Oroson már protestáns pap működött; ezt az egyházat esakhamar követték: Kis-Várda, Páleza, Léta, Encsenes, Keresztút (Kótaj), Gáva és utóbb Nagy-Kálló, úgy hogy az 1567-iki debreczeni zsinaton a nyíri egyházmegye, mint önálló testület volt képviselve.

A Báthoriak eleinte hívek maradtak a kath. egyházhoz, csak Báthori György (1530—1590.) tért át a református hitre.

KUCSUK BASA.

Ezzel szemben a kath. egyház mindegyre tért vesztett a vármegyében. 1552-ben a nagykállói egyház még virágzott, de 1604-ben, midőn Boeskey Kállót bevette, a lakosság túlnyomólag protestáns volt. Kis-Várdán pedig a kath. papot 1605-ben elűzték és az anarcsi tóba fullasztották.

Az új hit elterjedését jelentékenyen előmozdította az a körülmény is, hogy az egyes főurak az egyházi javakat a maguk részére lefoglalták.

Az eszenyi pálosok 1550 körül, a lutheránussá lett Csapy Ferencz foglalásai ellen, a király oltalmához fordulnak. Telegdyné Várday Kata a kis-várdai kath. templom köveiből várát javította ki, csak a szentélyt hagyta meg a katolikusoknak. A XVII.

század elején már alig találunk katolikus nemest a vármegyében.

Ellenreformáció. Pázmány Péter első fellépte nem sokat használt Szabolcsban, mert itt Alvinczy Péter iratait kapkodták. De Kállay Miklós családjával együtt visszatért a kath. hitre (1651). Az ellenreformáció idejében a protestánsok nem voltak zaklatásoknak kitéve, miután a vármegye II. Rákóczy György haláláig Erdélyhez tartozott.

II. Rákóczy György halálával mindez megváltozott. Báthori Zsófia uradalmában a templomokat elvette a reformátusoktól és a lelkészeket elkergette. Ezután, főleg a beözönlött német zsoldos sereg részéről, tömérdek zaklatásnak voltak kitéve.

A szenvedett sérelmek következtében Szabolcs és Zemplén vármegyék rendei 1662-ben Bónis Ferenczet küldték a királyhoz, majd 1674-ben aug. 3-án Kemeesén tartott ülésből Barkóczy István főispánhoz fordultak közbenjárásért. Az 1681: XXVI. törvényezikk biztosította ugyan a szabad vallásgyakorlatot a vármegyében, de a kisebb-nagyobb zaklatások nem szüntek meg; csak II. Rákóczy Ferencz felkelésétől kezdődőleg folytathatták ismét háborítatlanul a vallásgyakorlatot.

A kath. egyház csak a XVII. század végén adott ismét életjelt magáról. Eger visszafoglalása után (1687.) a visszatérő egrí püspök csupán két egyházat (Kis-Várda és Nagy-Kálló) talált e vármegye területén.

A XVII. század közepén Nagy-Kállón gör. kath. egyház is alakult; ezenkívül gör. keleti egyházak is voltak a vármegye területén; de ezek a protestánsoktól szenvedett sérelmek következtében Lippay György érsek közvetítésével katolikusokká lettek.

A reformáció jelentékeny befolyással volt a szellemi műveltség fejlődésére. A hitújítók befolyása következtében az ifjúság a németországi főiskolákat kezdte látogatni. 1536—48. évekből a wittenbergi egyetemen három szabolcsvármegyei hallgatóval találkozunk: 1536—37-ben Michael de Nagy Kálló, 1542—3-ban Joannes Alagy nobilis, 1547—48-ban Emericus Báthori.

A tanulni vágyó ifjúság hathatós pártfogókat nyert a protestáns nemességben. Gyulay Mátyás 1584. márcz. 23-án egy Somogyi Péter nevű nemestől 100 aranyat kapott az akadémiai útra, Reuber János kállói kapitány több wittenbergi egyetemi hallgatót részesített anyagi támogatásban.

Az elemi tanítás ügye hasonlóképpen lendületet nyert. Majd minden faluban a pap mellett tanító is működött.

Az erdélyi fejedelmek bőkezősége Kállón a XVII. század második felében középiskolát létesített. A rektor tanította a deákokat, ezek meg a kezdőket oktatták, míg tanulmányaik folytatására valamelyik főiskolára kerültek fel. A hajduság Kállón az ifjúság erkölcsére nem volt kedvező hatással.

A szilaj, kicsapongó életmód csakhamar megmetyelyste az ifjúság kedélyét és káros következményei, mint gyakori összeütközések a várórséggel stb., nem maradtak el.

Rákóczy szabadságharcza alatt, midőn az ifjúságnak a harez volt az iskolája, a vármegye nemességének fisarjai a fejedelem udvarában nőttek fel.

A kurucz világ fénykorában az „udvari nemes ifjak seregében“ találjuk a Vay, Kállay, Bessenyei és Ibrányi családok fiait. Ezek, tanulmányaik befejeztével azután a rendes sereg tisztikarába léptek át.

A földművelés ügye e korban szánandó képet mutat. A török portyázóktól való félelem miatt, főleg a vármegye alsó részén, nagy kiterjedésű területek maradtak műveletlenül. A föld népe, ha kiment a mezőre, fegyverét is kivitte magával. Harangodnál a mezőn dolgozók figyelmét haranggal hívták fel a közeledő veszélyre. A parlagon maradt területeken az embermagasságra nőtt fű között tömérdek ragadozó állat tartózkodott; hatalmas ragadozó madarak kóvályogtak a levegőben, le-lecsapva a kiszemelt prédára. Volt idő, mikor a termést csak a török had elvonultával, karáesonny táján takaríthatták be.

Az állattenyésztés ellenben elég kedvező volt. Nagyszámu marhaesorda és sertéskonda legelt a parlagon maradt területeken. A lábas jószágot szil-

Külföldi iskolázás.

ROTTAL.

Tanügy.

Földművelés.

Állattenyésztés.

Ipar és kereskedelem.

SPANKAU.

A kereskedelmet hasonlóképp nagyon akadályozták a folytonos háborúk. Egyes főurak ugyan, a kereskedők megvédelmezése által igyekeztek a kereskedelmet gátló tényezőket ellensúlyozni, mindazonáltal jelentékenyebb eredményt e téren nem tapasztalunk. II. Mátyás 1613. április 10-én kelt szabadalomlevelével Nyír-Bátort és Nyiregyházát kiváltságokkal ruházta fel.

Az erkölcsi érzület megromlása.

A folytonos háborúskodás az emberek erkölcsi érzületét nagyon elvadította. Bár a vármegye sokszor kíméletlen szigorral lépett fel csekélyebb vétségek ellenében is, az erkölcsi élet javulását még sem volt képes elérni. Az elharapódzott rablások és fosztogatások meggátlása végett minden faluban akasztófát állíttatott fel.

Érdekesek az egyes büntetési nemek, melyekkel Kálló városa a bűnösöket sujtotta. 1650-ben a lélekmondókat és a káromkodókat kalodával büntették. A paráznákat 1699-ben megvesszőzték, majd halállal büntették. A tolvajokat a hóhérral megpálcáztatták, később, midőn e bűnök nagyon elharapództak, agyonkövezésre vagy akasztásra ítélték. (Görömbei id. műve.) Az egyház igyekezett mérséklőleg hatni az erkölcsökre, főleg szigorúan ragaszkodott a vasárnap megünnepléséhez; e végből a vasárnapra eső vásárok péntekre helyeztetek át.

Családi élett.

A családi élet bensősége a gyakori válások miatt, főleg az alsó néposztálynál, felette meglazult. A török fogságba került férj neje csakhamar máshoz ment nőül s a fogságból esetleg hazatérő vagy belenyugodott sorsába, vagy újabb bonyodalmaknak lett okozója.

A főurak életmódja is lényegesen átalakul e korban. Míg a családfő hónapokon át táborozott az ország más részében, a török martalóczoktól örökös rettegésben tartott házinép nem maradhatott meg a szétszórt kastélyokban, hanem védett helyen keresett menedéket.

A mohácsi vész jóformán teljesen védtelenül találta a vármegyét. Kálló végvárrá lett, miáltal a Kállayak onnan kiszorultak, de a vár védelme alatt álló városban számos nemes család vonta meg magát.

vesen tartotta a nemes, a pór egyaránt, mert a közelgő veszély esetén, hamar el lehetett hajtani.

A vármegye északi része sokat szenvedett a Tisza áradásaitól. E bajon segítő, az 1613: 27. törvényezikk töltések építéséről intézkedett, a vármegye pedig 1651-ben hozott határozatával, a földeket elposványosító malomárkok betömetését és a malmok szét-hányását rendelte el.

Az iparosok főleg a védett helyeken telepedtek le. Kálló ipara, ellenére a sok zaklatásnak, melynek végvári jellegénél fogva ki volt téve, a XVII. században elég fejlett képet mutat. A szabócéh 1616-ban nyert szabadalomlevelet. 1616—54. évek közt a csiszár, kovács, csizmadia, szücs és varga céhek alakultak. Közülök a csizmadiak 1648-ban, a csiszár és kovács céh 1637-ben nyert szabadalomlevelet.

A főúri lakóhelyek közül Kis-Várda emelkedik kiváló jelentőségre e korban. E vár ősi időktől a Várdayak birtoka volt. Természetből adott védelmi viszonyainál fogva a XVI. században számos nemes család helyezte oda féltett kincsét, leányait és az összeharagosult hadizsákmányt. Csakhamar a Kállóról kiszorult vármegye is otthonra talált itt.

Főúri lakó-
helyek.

A Várdayak fiágának kihaltával Várday Kata, Nyáry Pál özvegye lett a vár úrnője.

Serdülő leánya: Nyáry Krisztina új életet támasztott az ősi várban. Ércfedelű tornyai számos vendéget hívogattak falai közé. Várda ekkor volt legzajosabb. Még Felső-Magyarországból is eljöttek ide leánynézőbe s a kérők közül Thurzó Imre nyerte el Krisztina kezét (1617). Csakhamar megkötötték a házasság, mely alkalommal a vőlegény a menyasszony nőrokonainak virágos bársonyszoknyákkal kedveskedett. Várda mindazonáltal fontos-ságát nem veszítette el. Itt székelték Nyáry István (1638.) és Melíth Péter (1655.) főispánok.

A Tisza felső kanyarulatánál levő szentmártoni kis vár csupán a XVI. század második felében jut nagyobb jelentőségre. A mohácsi vész után a Losonezyak birtokában találjuk. Ferdinánd király, a temesvári hős: Losonezy István leányait, Annát és Frnzsinát s ezeknek unokatestvéreit, Losonezy Dorottyt és Klárát 1552. júl. 20-án kelt adományával fiúsítván, a vár a Losonezy-leányok birtokaihoz tartozott.

Losonezy Annához intézte Balassa Bálint költeményeit, a ki 1578-ban Egerbe történt visszaérkezésekor Ungnád Kristóf hitvese volt. Balassa a szentmártoni várkastélyban többször megfordult, a fiatal menyecskével való találkozást keresve; de az idillnek csakhamar vége szakadt. Ungnádék ez év végén Zágrába költöztek, s mire onnan visszatértek, Balassa már a kisvárdai vár úrnőjével, Várday Mihály özvegyével, s született Dobó Krisztinával lépett házasságra. A költő csak 3 évig (1583—86.) maradt Kis-Várdán. Nejétől csakhamar válni kényszerült, a Várday javak pedig a kapzsi rokonok kezébe kerültek. A szentmártoni vár 1581-ben szerepel utóljára; ma már nyoma sincs meg, csak egyes maradványait mossák ki néha a Tisza habjai.

Nyír-Bátor már ekkor alárendeltebb jelentőséggel bírt. A Báthoriak inkább Ecseden tartózkodtak; majd a család fiágának kihaltával, a birtokok a Rákóczyakra szállottak. Lőrántffy Zsuzsána, kinek emléket főleg a protestáns egyházi alapítványok őrzik, 1649-ben Nyír-Bátorban tartózkodott. Báthori Zsófia is többször megfordult Bátorban. A Rákóczyak különben Bátort csupán megszállóhelyül tekintették, midőn Erdélyből Sáros-Patakra utaztak.

A családi élet jelentőségteljes eseménye, a házasságkötés, különös fényvel tartatott meg. Házasságkötés.

Ekesszavú meghívók hívták egybe a rokonságot, sőt Thurzó Borbálanak Erdődy Kristóffal 1612. szept. végén tartott lakodalmán a vármegye követek által volt képviselve. A leányok hozománya főleg arany, ezüst és egyéb drágaságokból, s ruhaneműből állott. Vay Péterné a XVI. században ezüst kanalat, ezüst kannákat és különféle ruhaneműeket hozott férje házához. Vay Anna, Hartay Bálintné 1639. febr. 22-én kelt jegyzék szerint, 3 hímzett, 15 közönséges kendőt, 8 patyolatot, 3 tafotát, 14 ingvált, egy ezüst pártáövet, 2 gyöngyös, 2 bécsi főkötőt, 5 gyűrűt, 4 atlasz és kamuka szoknyát, 2 subát, egy köpönyeget, selyem-paplant, különféle ágyi ruhát és fehérneműt és különféle ruhaneműeken kívül, selyem, bársonyruhákat és tömérdek ékszert kapott hozományul. Hasonlókép gazdag hozományt kapott Vay Katalin, Hunyady Mihályné. (1630—40. közt).

A hagyatéki leltárak még érdekesebb képet nyújtanak ama temérdek arany és ezüstműről, melyet a főurak, sőt a köznemesség is, az idők viharai közepett felhalmoztak.

Hagyatékok.

Nagy Pál hagyatékában a következők találtattak: 12 aranyos kupa, 2 ezüst budai pint, 2 ezüst serleg, 2 nagy ezüst tál, 3 ezüst tormás tál, 3 arany láncz.

Tatay István hagyatékában, mely 1607—09. években iratott össze, tömérdek ezüstmű találtatott. Baktai jószágán összeírt majorság és házi eszközök fényes bizonyítékául szolgálnak ama jólétnek, melyben gazdájok élt.

A végrendelező gyermekeit többnyire kiváló férfiak gondjaira bízta; ezáltal igyekezett a kapzsi szomszédoktól hagyatékát megóvni. Nem feledkezett meg egyúttal az atyafiairól sem. Tegzes László 1573-ban ezüstös lószerszámot hagyott rokonainak; Nyáry Pál, Thurzó György temetésekor (1622.) egy aranyozott hegyes tört és kék atlaszszal bélelt, aranyozott lószerszámot kapott emlékül.

A temetés pompájáról maga a végrendelező is gondoskodott. Várday Mihály 1582-ben kelt végrendeletében Kis-Várdán kíván temetkezni. Báthori István főispán és országbíró 1603-ban kelt végrendeletében meghagyta örököseinek, hogy síremlékét készíttessék el s abba ezímerét véssék be.

Temetés.

Nyáry Pál emlékét († 1635) Kis-Várdán gyönyörű sírkő őrzi. Rákóczy Pál országbíró temetésekor (1636.) az egész kállói had kivonult. (Báró Radvánszky Béla, A magyar családélet és háztartás a XVI. XVII. szban.)

AMPRINGEN JÁNOS GÁSPÁR.

4. CSALÁDOK ÉS BIRTOK-
VISZONYOK A XVI. ÉS
XVII. SZÁZADBAN.

A birtokviszonyok tekintetében tán egy korszak sem tüntet fel oly mélyreható átalakulást, mint a mohácsi vész utáni évek.

Az ellenkirályok küzdelmei közepett, a hadiszerencse változó forgása majd az egyik, majd a másik párt híveit juttatta a hatalomra. A vesztes ellenpártiak birtokai ekkor vagy közpréda tárgyává váltak, vagy eladományoztattak. Az időközben elfoglalt birtokokat az egyes hatalmasok, alkalmas időben, átpártolás által igyekeztek megtartani. Számos kalandor szerzett magának nagy vagyont, mi

által a régi családok befolyásukat elvesztették, sokan kihaltak, elszegényedtek vagy elköltöztek, a többiek csak nehéz küzdelmek árán tudták eddigi hatalmukat s gazdagságukat megtartani.

A XVI. században virágzó családokról az 1549. és 1598-iki összeírások nyújtanak adatokat.

Birtokosok a
XVI. század-
ban.

Különösen becsesek ezek, mert élénken feltüntetik azt a változást, melyet a mohácsi vész utáni évek a Hunyadyak korának birtokviszonyaira gyakoroltak. 1549-ben 3824 adózó porta iratott össze, mely a vármegyei birtokosok közt a következőkép oszlott meg:

10 portánál nagyobb birtokosok:

Anaresy Péter	11	porta	Komoróczy György	13	porta
Apagyiak	13	"	Kónya	13	"
Bajoni Benedek özv.	120	"	Litteratus Lajos	35	"
Báthori András	354	"	Losonczy	79	"
Báthori Imre	82	"	Magi Péter	35	"
Báthoriak (a többi családtagok)	89	"	Megyery	15	"
özv. Bodó Ferenczné	50	"	Mezey	15	"
Bogáthy István	60	"	Móré	22	"
Bolthy Balázs	25	"	Orosz	12	"
özv. Bornemisza Boldizsárné	34	"	Oroszy Pál	12	"
özv. Bornemisza Miklósné	14	"	Paksy	53	"
Czibak Péter	12	"	Parlaghy György	22	"
Csapy Ferencz	17	"	Parlaghy László özv.	123	"
Császáry Ferencz	10	"	Perényi Gábor	70	"
Dersy család	83	"	Perényi Ferencz	29	"
Dobó Ferencz és István	39	"	Perkedý	44	"
Egri káptalan	146	"	Péresy	13	"
Esztáry Farkas	13	"	Peterdy	10	"
Nagy-Gúthy Péter	18	"	Porkoláb	10	"
Hódossy	26	"	Posgay	19	"
Ibrányi Miklós	103	"	Rác	59	"
Kállay János özv.	12	"	Rápolthy	12	"
Kállay Vitéz János	216	"	Serédy Gáspár utódai	218	"
Kállay Lőkös János	100	"	Serédy Benedek	13	"
Károlyi Péter és Zsigmond	22	"	Szokolýi	33	"
Kemecsey	17	"	Tegzes	28	"
Kenderesy Péter	14	"	Téthy György	88	"
Kisvárdai kir. javak	66	"	Enyingi Török János	257	"

Varsányi István özv.	17 porta	Várdayak	27 porta
Vay	10 „	Várday Mihály	68 „
Váradai káptalan	15 „	Zeleméry	22 „
Váradai püspök	60 „		

10 portán alul:

Alapy, Arácsy, Asztalnok, Bacskay, Bagyi, Bakay, Balogh, Bácsmegyei, Berencsy, Bessenyei, Béltéky, Bogdányi, Bulyi, Borbély, Borsoló, Brodaries, Cseres, Czécey, Csicsery, Csobay, Csuzy, Derencsényi, Endesy, Erdőhegyi, Farkas, Fuló, Garay, Gálthóy, Gávay, Gergely pap, Géry, Gombos, Haranghy, Hotykay, Iklódy, Ispán, Jékey, Joó, Josyth, Kákonyi, Kamarásy, Kaesyth, Kérésy, Kőrösy, Kutasy, Leleszi prépost, Lipcsey, Litteratus, Leövey, Márton, Megyery, Nagy, Némethy, Nyíry, Olgyay, Pázmány, Petneházy, Petry, Pilsy, Pinkóczy, Pisky, Polyák, Posgay, Rády, Ramocsay, Rápolthy, Sápy, Sárosy, Selp, Serényi, Sennyey, Sismán, Soklyay, Soós, Szabó, Szakács, Tárkányi, Tunyogdy, Túry, Ujhelyi, Ujlaky, Verebélyi, Vitkay, Zoltán.

1598-ban, a jobbágyok elszegényedése következtében, a házak irattak össze. 3398 szabad és 1201 hódolt ház közt 482-öt a Kállay család, 351-et a Báthoriak bírtak. A maradvék az egyes birtokosok közt a következőkép oszlott fel:

50 házon felül:

Szokolyi Miklós	263	Kállay Farkas	82
Forgách Zsigmond	236	Kereky János	76 ¹ / ₂
Báthori István gróf	225	Bay család	71
Kállay György	218	Egri káptalan	70
Ibrányiak	193	Tattay István	69
Telegdy Pál özv.	190	Báthory Péter	67
Bornemisza	146	Berey	63
Kállay Lőrincz	125	Csomaközy	62
Királyi kinestár	120	Keresy	56
Rákóczy Zsigmond	101	Serényi	55

50—20 ház közt:

Apagyi, Anaresy, Apáthy, Báthori Ferencz, Bánesy, Bessenyei, Bánffy István, Bogdányi, Dengeleghy, Persffy Miklós, Dobó Ferencz, Gúthy, Giukath, Horváth Menyhért özv., Kállay, Kemecey, Lónyay, Leleszi prépost, Melith Pál és Czobor Mihály, Monaky, Paczy, Palaticz, Ramocsaházy, Sarmasághy, Serédy, Szokolyi, Ujlaky, Tárkányi, Vay.

20 házon alul:

Abonyi, Ábrányi, Aracsiai, Bácsmegyei, Babony, Balogh, Barbély, Bakos, Bakay, Báthory, Baráth, Beőkény, Beök, Berendy, Bernáth, Bogdányi, Bodony, Bódizsár, Bodó, Bolthos, Bosnyák, Budaházy, Buly, Csicsery, Csicsery, Cserney, Darabos, Derzsy, Dely, Duskos, Erdőhegyi, Erdődy, Eöry, Eösy, Farkas, Földváry, Földessy, Feölpeőczy, Fekete, Gadócsy, Gáll, Garay, Gecey, Gekaházy, Genesy, Gombos, Gygyssy, Gyulay, Hagymásy, Harry, Harangy, Hatházy, Havtay, Hashágyi, Herczey, Homoródy, Hunyady, Ibronyi, Iffju, Ilosvay, Iklódy, Ispán, Jakos, Jánoky, Joó, Jármy, Kálnássy, Kántor, Károlyi Mihály özv., Kérésy, Kéry, Kondakosy, Komoróczy, Konez, Korna, Kornis, Koresioma, Korpady, Kőrösy, Kun, Kurdaes, Kürthy, Lakay, Laskay, Leövey, Literati, Lóskay, Lovász, Malakócsy, Megyery, Mizersy, Mosdósy, Molnár, Móré, Náményi, Nagymihályi, Nagy, Nevey, Nyíry, Ormós, Oláh, Paczióth, Pankotay, Parlaghy, Pathó, Péczely, Peley, Pernesz, Perényi, Pérechy, Pesty, Petneházy, Pettry, Pinkóczy, Polyák, Posgay, Rácz, Rády, Rettey, Révay, Rinólt, Ropóczy, Salygó, Sándor, Segnyey, Semsey, Seniesy, Szepessy, Szabó, Szalay, Szegedy, Székely, Szentlőrinczy, Szolnok, Szunyogh, Szuha, Soós, Terezy, Tibay, Tonhauser, Török, Ujhelyi, Ukutius, Uray, Vályi, Weöreös, Wesztrőy, Zámbo, Zeleméry, Zoltán.

A XVII. században ismét mélyreható változás áll be a vármegyei birtokviszonyok tekintetében.

A Várday család kihaltával nagy kiterjedésű birtokait: Szokolyi Miklós, Várday Kata, Serédy né maradvékai és Várday Eufrozina örökölték. A kisvárdai uradalomra ennek következtében Melith Péter és Várday Kata, Nyáry Pál özvegye, 1611-ben nyertek adományt.

A Báthori család kihaltával a nyíregyházi és a nyírbátori uradalmak Bethlen Gábor kezébe jutottak. 1629-ben azonban Bethlen István ezeket családi birtokként megtartotta, honnan a Rákóczy család birtokába kerültek.

A Rákóczyak uradalmi a vármegyét körülvevő várak körül csoportosultak, de a vármegye területén is 2 nagy uradalmuk volt és pedig:

1648-ban a szerenési uradalomhoz tartozott: Uj-Fehértó; a sárospatakihoz: Balsa, Berczel, Búd, Gáva, Hort, Szabolcs, Téglás, Thedes, Tiszalök és Timár. A tokajihoz: Rakamaz és Ladány. Az ecsedi uradalomhoz: Nyír-Adony, Pócs, Gyulaj, Apagy, Dob, Nyíregyháza, Vasvári és Nyírbátor. Az ecsedi uradalom felét II. Rákóczy Ferencz 1700-ban gr. Bánffy Györgynek elzálogosította. Végül külön uradalmat alkotott Vencsellő 17 faluval, 455 telkekkel és 26 erdővel.

A többi birtokosok közül a gróf Forgách család: Oros, Pálcza, Zsurk, Mándok, Eperjes stb., a Kállayak: Kér, Kér-Semjén, a Kerczy család Kercz birtokában megmaradtak. A Vetésy család Levelek, Adony és Mihálydi

Birtokosok a XVII. században.

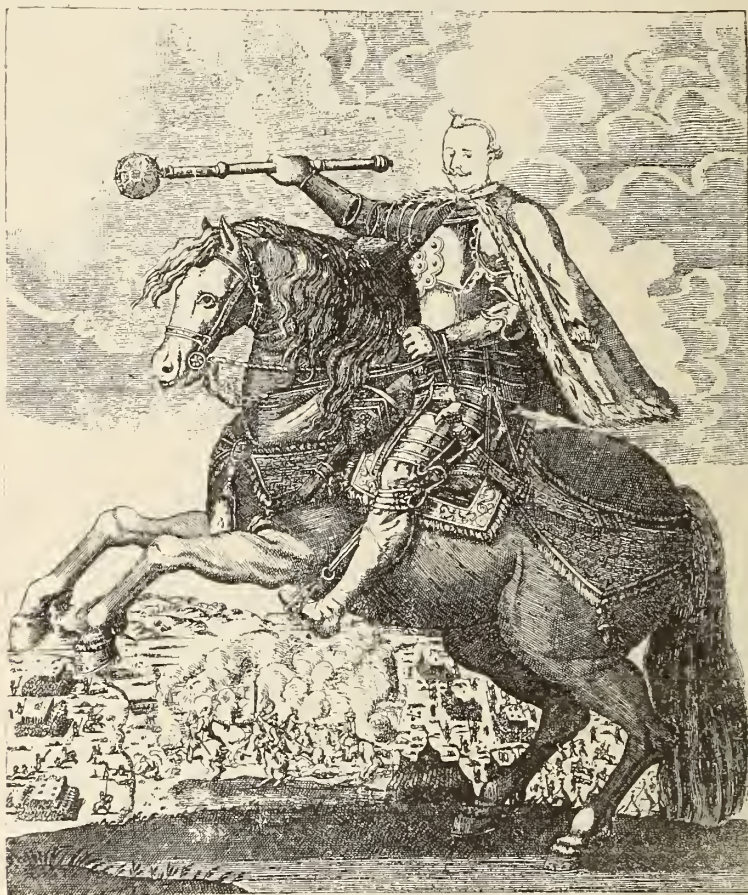
birtokokat szerezte; ezeket Vetésy László magvaszakadtával 1698-ban Károlyi Sándor nyerte adományul. A Sennyeyek Kenézt és Fülöpöt bírták. A szalai Barkóczy család uradalma Bakta körül csoportosult (mely azelőtt az esedi uradalomhoz tartozott); hozzá tartozott: Lórántháza, Oroszi, Petneháza, Gyulaháza, Ó-Fehértó, Szegegyháza (Szegediháza), Pazony, Puszt-Báj, Szakoly, Nagy- és Kis-Varsány, Genes, Nagy-Dobos, Bogdány.

A Károlyiakat: Gálos-Petri, Kenéz falu és Felapáti puszta birtokában találjuk, 1697-ben Ensesenest szereztek meg. A Csapyak Eszenyt és Ágteleket bírták. (Lásd még a „Szabolcsvármegye nemes családjai“ című fejezetet).

III. A SZATMÁRI BÉKÉTŐL 1848-ig.

1 A VÁRMEGYEI ÉLET A XVIII. SZÁZADBAN.

Közel kétszázéves küzdelmek lezajlásával az egész nemzet egyaránt érezte a belreformok szükségét. A reformok sikere első sorban az egész

THÖKÖLY IMRE.

Az 1715. és
1720-iki
összeírás.

ország ismeretét tette szükségessé. Az e végből elrendelt 1715. és 1720-iki összeírások érdekes képet nyújtanak a vármegye akkori viszonyairól.

Az 1715-ben összeírt 2137 háztartásból 30 nemes, 15 mezővárosi polgár, 1719 jobbágy, 46 zsellér és 327 szabados háztartás találtatott.

1720-ban már 2698 háztartás íratott össze és pedig: 58 nemesi, 33 polgári, 1793 jobbágyi, 125 zselléri és 689 szabadosi, a mi összesen 26,324 lelket foglalt magában, ebből: 2250 nemes, 52 pap és tanító, 23,992 jobbágy és 30 zsidó.

A vármegye területén összesen 131 község, közte: 5 mezőváros, 3 curialis, 122 úrbéres és egy lakatlan íratott össze.

Láthatjuk ebből, hogy a békés idők beáltával a lakosság szaporodása tekintetében lényeges javulás mutatkozik, a mi főleg a nagy arányban eszközölt telepítéseknek köszönhető. Az elpusztult vagy a pestis-ragály által elnép-

Telepítések.

telenedett helységekbe számos idegen telepítettett le. Nyír-Adony 1712-ben, Timár 1718-ban kezdett települni, Nyíregyháza és Polgár lakossága még a század derekán is folyton újabb települőkkel szaporodott.

A hol kamarai birtokok voltak, oda svábok költöztek, mint Rakamazra; Nyíregyházára ellenben tótok települtek. 1787-ben még 9 orosz és 5 oláh helység volt a vármegyében. A telepítéseket a vármegye nem nézte jó szemmel, mert számos jobbágy szökött meg a nemesek birtokáról. Midőn Szentiványi János, 1732-ben, símai birtokát be akarta telepíteni, a vármegye tiltakozott ellene. Nyíregyházára is csak azon feltétel alatt adta meg gróf Károlynak a telepítési engedélyt, hogy megyebeli lakost nem vesz be.

BERCSÉNYI MIKLÓS.

A telepítésekkel egyúttal mélyreható változás áll be a vármegye birtokviszonyai tekintetében.

Károlyi Sándor nagyrészt vétel útján 1712-ben a következő egykori Rákóczy-birtokokra nyert adományt: Bátor, Pócs, Bakta, Lórántháza, Gyulaj, Lugos, Királytelke, Vencsellő, Búd, Kisfalud, Nagy-Léta, Tedej, Levelek, Nyíregyháza, Fehértó, Szent-Mihály és Adony. 1720-ban Splényi László ezredes 30,000 frt fejében Mihálydit és Kállót nyerte. A Kállay család az 1723:79. t.-cz. értelmében visszanyerte Nagy-Kállót; a báró Palocsay családról Királytelek, leányági örökösödés útján, a gr. Dessewffyekre szállott, melyhez Nyíregyháza felerésze és Szent-Mihály járult.

Alig nyílt meg az új országgyűlés, az egész vármegyében egyaránt a régi, még amohácsi vész előttfennállott jogok visszaszerzésére irányuló mozgalom volt észlelhető. A vármegye elsősorban a hajdukat igyekezett fenhatósága alá vonni.

Hajdúk
önállósága.

A hajdu-kerület szervezése által a vármegyéből a legtermékenyebb rész hasított ki, másrészt, mint tudjuk, a hajdúk folytonos viszályban voltak a vármegyével, főleg a hajdu-városokba szökött jobbágyok miatt.

A hajdúk ellen a vármegye csakhamar befolyásos szövetségest nyert az egeri káptalanban. Az egeri káptalan még a XVII. század végén igyekezett a hajdúktól lakott Polgárt és Szent-Margitát visszaszerezni. E birtokokat 1701-ben a királyi tábla a káptalannak ítélte oda, de időközben a hajdúk perük újrafelvételét eszközölték ki. Mindazonáltal az 1715:95. t.-cz. Polgárt és Szent-Margitát a káptalannak ítélte oda, s e községeknek a vármegyébe leendő visszakebelezését rendelte el, a hajdúkat pedig a vármegye törvényhatósága alá helyezte. Ez utóbbi rendelkezés élénk visszahatást idé-

Csapások.

Rákóczy Ferencz
1707.

II. RÁKÓCZY FERENCZ.

zett elő a hajdúk közt; hosszas küzdelem árán végre a III. Károly király 1733-ban kiadott rendelete, valamint az 1791. évi 25. és 29-ik törvényezikkek biztosították a hajdúk önállóságát. Polgárt és Margitát ellenben 1717-ben a káptalan vette birtokába, a hajdúk egy része kivándorolt, más része megadta magát sorsának s jobbágyságba süllyedt.

A Debreczenbe szökött jobbágyok ügyében még 1713-ban szólalt fel a vármegye. Ez ügy tisztázása végett okt. 18-án gr. Pálffy János elnöklete alatt Kállón négy vármegye (Szatmár, Szabolcs, Bihar, Bereg) és Debreczen város küldöttei tanácskoztak; nem sok eredménnyel, mert még az 1751. évi országgyűlésen is felhangzik ez ügyben a vármegyei követek szava.

Már az újjáalakulás első éveiben ismét súlyos terhek neheztedtek a vármegyére. Pálffy, Munkács helyreállításához, 100 erős munkást kívánt, 1714-ben az átvonuló katonaságot kellett élelmezni, az 1717. évi hadjárat és a tatárok beütése újabb terheket rótt a lakosságra. 1719-

ben ismét a pestis-ragály pusztított. A sok csapásra való tekintettel az 1724. évi adómegállapítás alkalmával a vármegye terhén könnyítettek, a porták számát 92- $\frac{1}{2}$ -ről 84- $\frac{1}{2}$ -re szállították le; utóbb 1733-ban 79- $\frac{1}{2}$, 1792-ben 72- $\frac{1}{2}$, 1847-ben 70 porta volt.

A vármegyei közigazgatás is jelentékeny átalakuláson megy át e korban. Az 1723:56. t.-cz. kimondotta, hogy a főispán azon vármegye területén tartozik lakni, melynek fejévé tétetett, egyúttal e szakasz a tisztújító szék 3 évenként leendő megtartását is elrendelte. A főispáni állás jelentősége új irányt vesz; nincs oly széles hatáskörrel felruházva, mint az Anjouk vagy Mátyás uralkodása alatt, de nem is pusztán cím, vagy legfeljebb közvetítő szerepet játszik, mint a XVII. században láttuk, hanem inkább ellenőrző és bizalmi méltósággá alakul át. A főispánok első sorban az udvarhoz közel álló családok sorából kerülnek ki. Zichy Miklós főispán kiskorúsága idejében lázi Ghyllányi György helytartó viszi a teendőket (1726—1734). Zichy Miklós főispánsága más tekintetben is emlékezetes nyomot hagyott a vármegye történetében. Alatta tartatott a hírhedt páczei

Közigazgatási
átalakulások.

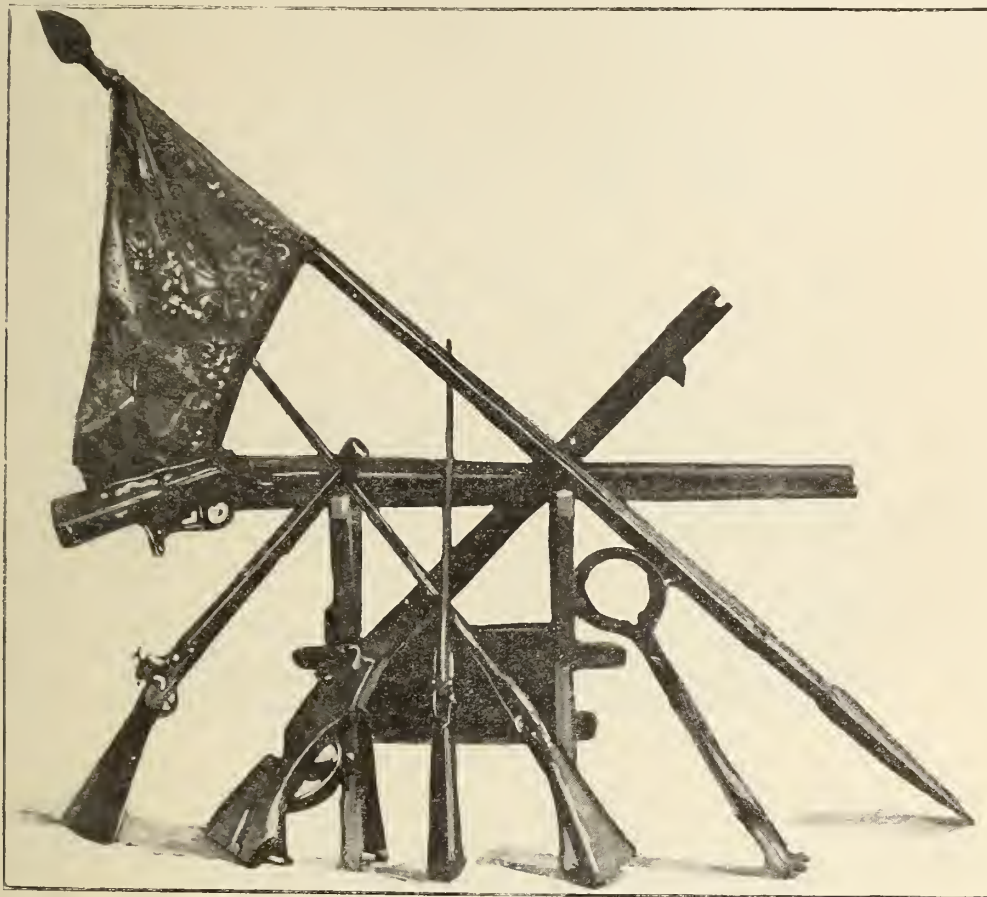
A főispán
hatásköre.

tisztújítás (1734. jul. 13-án), a katolikus és a protestáns párt közötti első nagyobb mérközés, mely a vármegyében általános zavart idézett elő. A kedélyek lecsillapítására kir. biztosul gr. Károlyi Sándor küldetett ki.

Barkóczy Imre főispánsága alatt emeltetett fel a főispáni tiszteletdíj 1000 forintra. 1791-től 1848-ig folyton főispáni helytartók vezetik a vármegye kormányát, eskis Fáy Barnabás neveztetett ki több évi helytartóskodás után főispánná.

Az alispán 1727-től 3 évenként választott, a másodalispáni teendőket azonban 1730-tól a helyettes alispán látja el. A helyettes alispánok néha ketten, sőt hárman voltak. Járny Ferencz helyettes alispán a közigazgatás összes ügyeit intézte, sőt a pecsét is nála volt. Szunyoghy Ferencz első

Alispán.

HADI EREKLYÉK A VAJAI VÁRBÓL.

alispán betegsége alatt azonban az első alispáni teendőket Pálffy János teljesítette. Id. Zoltán Pál mellé egyszerre három helyettes alispánt választott a vármegye (1773), ezek közül az 1781-ben elhalt Pálffy János helyét a főispán Szögyény Imrével töltötte be.

Noha ez a tisztség nobile officium volt, az alispánok irányában a vármegye nem maradt hálátlan. Krucsay Márton részére, mert több éven át fizetés nélkül szolgált, 1759-ben jutalmul 100 aranyat szavaztak meg. Sőt a hátramaradottakról is gondoskodik a vármegye. Eördögh Dániel alispán hátralekos illetményei 1730-ban örökösének fizettettek ki, Szunyoghy Ferencz alispán özvegye, férje hű szolgálatai fejében, 60 aranyat kapott.

A vármegye közgyűléseit e században is felváltva, különböző helyeken tartotta. Már a század elején élénk mozgalom indult meg, hogy a vármegye állandó székházzal bírjon. Ghyllányi György helytartósága alatt 1733. nov. 9-én tétetett le az új megyeház alapköve Nagy-Kállón, a Kállay családtól e célra adományozott telken, a földesúri jog elismerése czímén évenként

Közgyűlés.

egy arany lefizetése mellett. A vármegyeház csak 1769-ben készült el teljesen. Ezzel a vármegye székhelye Kis-Várdáról Kállóra tétetett át, s ettől fogva az új székházból sugárzott ki a vármegyei élet. Hatalmas termei nagyfotosságú események színhelyévé lettek, míg az alatta épült börtönök a Nyírség rettegett szegénylegényei befogadására szolgáltak.

Az állandó
székház.

III. Károly király uralkodása más tekintetben is emlékezetes nyomot hagyott a vármegye történetében. 1714. évi nov. 18-án kelt elhatározásával a vármegyének címert adományozott, melyet utóbb, 1837. január 5-én, I. Ferdinánd magyar körirattal látott el. Ez utóbbi okirat a vármegye czímerét a következőkép állapítja meg: négyelt pajzs, első kék negyedében, zöld alapból 3 arany buzakalász emelkedik ki, a másodikban, ezüst mezőben, természetes hal, a harmadikban, szintén ezüst mezőben, zöld alapon álló csonka fatörzs, a negyedikben, kék mezőben, egy veres idegeken felajzott arany íj, közepén ezüst hegyű veres tollú nyíllal látható. Körirat: „Nemes Szabolcs vármegye peesétje. 1836.” (Királyi könyv. LXVI. 492.)

A vármegye
czimere.

KÁLLÓ VÁRA A XVII. SZÁZADBAN.

Szabály-
rendeletek.

A XVIII. század első felében alkotott szabályrendeletek közül főleg a cselédügy rendezése köti le figyelmünket. Az 1715: 101. törv.-czikk, a cselédelfogadást, korábbi urának elbocsátó levele nélkül eltiltván, a vármegye 1719. jan. 27-én hozott határozatával, a helyváltoztatás napjául jan. 1-ét állapította meg, s az elbocsátó-bizonnyítvány nélkül elfogadó gazdát 12 forinttal büntette. Tűzrendészeti szempontból az 1750. évi szabályrendelet a lakóház és a konyha kivételével eltiltotta a dohányzást, s az ezen rendelkezést áthágó nemest 12 forinttal, a jobbágyot 12 bottal bünteti.

Mária Terézia
uralkodása.

Már III. Károly, de még inkább Mária Terézia királynő uralkodása alatt történtek kísérletek a kálvinista túlsúly megdöntésére.

1730-ban a zalkodi, kállósejjeni, leveleki, karászi és baktai templomok vétettek el a reformátusoktól. Barkóczy egri püspök mindenképp arra törekedett, hogy a Nyíregyházára letelepedett ágostai evangélikus vallású tótokat a katolikus egyház részére megnyerje, s e ezéلبől Nyíregyházán plébániát is létesített. A főispánnak pedig 1743-ban meghagyatott, hogy a tisztújítás alkalmával főhivatalokra kálvinistákat ne jelöljön. Ez ellen azonban a kálvinista nemesség erőlyesen fellépett, a restaurációkra meghívták az erdélyi protestáns főurakat, s a kijelöltek közül a leggyengébbeket választották, hogy befolyásuk biztosítva legyen.

Csak II. József 1781. okt. 25-én kiadott türelmi rendelete vette elejét a további zaklatásoknak.

Nemesi fölkelés.

Mária Terézia ingadozó trónjának megmentésében a vármegye is kivette részét. Az 1742. év végén felkészült nemesi fölkelés Ibrányi István

alezredes, Jósa Antal kapitány, Bann Péter és Szunyogh Miklós hadnagyok, Jékey Péter és Eröss Gábor zászlótartók alatt, a többi tiszántuli vármegyékkel együtt indult a hadba. A megyei felkelő-sereghez tartozott: 2 őrmester, 2 táborigazgató, 1 orvos, 1 dobos, 2 trombitás, 2 kovács, 8 káplár és 164 lovas felkelő nemes. Összesen 182 ember. Ezenfelül a vármegye 313 gyalogost állított ki; a 76 portális katona kiállításával azonban hátralékban maradt.

Az 1744. évi felkelés alkalmával, mint általában a tiszai vármegyék, Szabolcs sem készült el idejében, de csakhamar útnak indította a sereget.

Mária Terézia uralkodásának végszakában, a bajor örökösödési háború ismét hadba szólította a vármegyét. Az 1778. évi országgyűlés által megszavazott njonezjutalékból 200 gyalogos esett a vármegyére, azonban az 1779. május 13-án kötött tescheni béke az ellenségeskedésnek véget vetett.

Alig foglalta el II. József a trónt, azonnal hozzálátott merész tervéhez, az egységes Ausztriának megalapításához. Első intézkedései, mint a türelmi rendelet és a sajtószabadság, főleg a vármegye protestáns nemessége részéről kedvező fogadtatásra találtak, de másrészt ama nagy távolság, mely a vármegyét az események központjától elválasztotta, II. József intézkedéseinek tulajdonképeni célját csak akkor tárta fel egész valójában, midőn már a vármegye önkormányzati jogait nyírta meg.

Ez átmeneti időszakban Sztáray Mihály gróf neveztetett ki a vármegye főispánjává, kinek beiktatása, mintha az ősi vármegye fényének utolsó fellobbanása lett volna, 1782. aug. 10-én, nagy pompa és ünnepségek közepett ment végbe. A beiktatás részleteit a „Magyar Hírmondó“ után a következőkben ismertetjük:

Az új főispán Hajdu-Böszörmény felől érkezett, neje, született Eszterházy grófnő, gr. Sztáray János, ifj. gr. Barkóczy János, az elébe ment nyolcztagu megyei küldöttség, Szepes, Ung és Zemplén vármegye követei, továbbá 130 lovas hajdú vitéz kíséretében, a vármegye határára, hol az érkezőket a vármegye urai s 230 nemes lóháton fogadták. Az egri káptalani nagyprépost üdvözlő beszéde után a 62 kocsiból álló díszmenet megindult Nagy-Kálló felé. A Kállótól mintegy $\frac{1}{4}$ órányira eső csárdánál számos zemplén- és szabolcsvármegyei nemes üdvözölte az új főispánt, aki az itt várakozó hatlovas díszhintójába átszállván, most már 80 kocsis kíséretében megindult a város felé.

A város végén a zsidók tisztelegtek. Innen a d'Alton-féle gyalogezred zenekarának kíséretében a menet a vármegyeházhoz vonult, hol a főispánt Sáros, Szepes, Abauj, Bereg, Borsod, Zemplén, Ung, Bihar, Szatmár és Ugocsa vármegyék küldöttei jelenlétében az alispán üdvözölte. Jelen voltak: gróf Kállay János, br. Vécsey Miklós, a Szirmay grófok, Török gróf, br. Perényi, Pongrácz László táblai elnök, br. Splényi tábornok számos törzstiszt kíséretében, az egri, nagyváradi káptalanok küldöttjei, a leleszi prépost stb.

Másnap reggel a plébánia-templomban tartott istentisztelet után a vármegye termei szorongásig megteltek. A közgyűlést gr. Barkóczy János kir. biztos nyitotta meg. A megnyitó után az új főispánnak magyar nyelven tartott székfoglalója következett, melyre a vármegye nevében Pethő Ignác főjegyző válaszolt. A gyűlést követő díszében a nagyteremben 130, a mellé levőben 20 és a folyosón 80 személy számára terítettek. Ebéd alatt Hatvani István debreczeni tanár, magyar, latin és görög nyelven írt alkalmi költeményeit olvasta fel.

Az új főispán helyzete, e fényes ünnepélyek után, épen nem volt bizalmat gerjesztő, mert csakhamar megkezdődött a küzdelem a vármegye és az alkotmányellenes rendeletek közt. A népösszeírásra és a felmérésre vonatkozó rendeleteket gyanus szemmel fogadta a vármegye. Az e rendeletek ellen intézett felíratban közreműködését azzal tagadja meg, hogy „a magyar nemesség csak a koronás királynak van alávetve.“

A nyelvrendelet ellen hasonlóképp 1784. jun. 17-én tartott közgyűlésből írt fel a vármegye. Különösen érdekes e felírat, mert egyúttal a magyar

A bajor örökösödési háború.

II. József kora.

Sztáray főispán beiktatása.

nyelv tökéletesítésének eszméjét pendíti meg. 1785-ben befejeződött az összeírás; az egész vármegyében 6779 nemes férfi találtatott, vagyis a lakosság-nak $\frac{1}{3}$ része élvezte a nemesi kiváltságokat.*

Majd a vármegyékre került a sor. Az egész ország 10 kerületre osztottot fel. Szabolcs a nagyváradi kerületbe soroztatott, melynek biztosa előbb gróf Teleki Samu, 1787-től pedig gróf Haller József lett.

II. József jól tudta, hogy a vármegyei rendszer megszüntetése nem fog símán lefolyni. Az új kerületi biztosnak adott utasításban meg is jegyezte, hogy „az ottani (szabolcsi) nemességet nehéz lesz jó rendben tartani.“ Volt is oka ellenállástól tartani. A úrbér szabályozása ügyében kiadott patensre nézve 1786-ban kijelentette a vármegye, hogy a közhírre

tételt mindaddig megtagadja, míg jogos panaszait a császár meg nem hallgatja. A vármegye inkább gazdasági oldaláról nézte aggodalommal a pór nép szabad költözködési jogát; meg is jegyezte a feliratban: „még a népesség sem lehet állandóvá soha földesuri kényszer nélkül.“ De hát ott volt a kerületi biztos; az intézkedett, ha kellett, fegyveres erővel is. A fokozódó ingerültséget még inkább növelte az óriási áldozatok árán folytatott török háború. A táborozó katonaság eltartására még a vetőmagot is be kellett szállítani. 1788 úgyszemint inséges esztendő volt; ez utóbbi körülmény csak növelte az általános inséget, de egyúttal az elégtelenséget is nyílt kitörésre készítette.

Luby Károly, bihari alispán, 1789. év tavaszán átjött a vármegyébe, hogy a császári rendeletek ellen igazgasson. Az ujonevezést elrendelő leiratokra kijelentette a vármegye, hogy az ország védelméről nem ő illetékes gondoskodni, miután ez az országgyűlés hatáskörébe tartozik.

RABUTIN.

Őszszel már nemcsak a subsidiumot tagadták meg és a tisztviselőket tiltották el ennek behajtásától, hanem visszatartották a katonaság részére más vármegyékből érkezett élelemez szállító szekereket is. (Marczali, Magyarország II. József korában.)

Az általános elégedetlenséggel szemben a kerületi biztosok tehetetlenül nézték, mint ragadja magával a forrongás árja a nemest és a pórt egyaránt.

Már forradalom kitörésétől lehetett tartani, midőn II. József, reményeiben csalatkozva, halálos ágyán (1790. febr. 20.) visszavonta alkotmányellenes intézkedéseit. Mint a szélvihar súvított át e hír az egész országon. Azonnal

II. József halála.

* Az 1780 összeírás szerint a vármegye területén 128 helység és 68.878 lélek találtatott, ebből 19.011 katolikus, 41.385 protestáns, 104 görög-keleti és 1389 zsidó. 1805-ben 120.415 volt a nem nemesek száma. 1839-ben már 204.838 lakos volt a vármegye területén és pedig: 178.659 magyar, 15.700 tót, 1590 német, 8889 zsidó; vallásra nézve: 72.653 katolikus, 109.161 református, 14.161 evangélikus, 109 óhitű és 8889 zsidó. (Nemzeti múz. levéltára.)

hozzá fogtak II. József intézkedéseinek megsemmisítéséhez. Márczius 18-án már együtt találjuk a vármegyét Kállón. Miután a rendek oly nagy számban gyűltek egybe, hogy úgy a vármegyeház, mint a református templom szűknek bizonyult befogadásukra, szabad ég alatt gyűléseztek Szatmári Király József elnöklété alatt.

E közgyűlés határozatai radikális irányukkal túlszárnyaltak minden, ez idő tájban hozott határozatot. Mindenekelőtt követelték, hogy az országbíró hívja össze a diétát, s ez határozzon a béke, a háború, a katonatartás, valamint az örökösödés ügyében. Szerintök még az 1780 előtti állapotok sem állíthatók vissza országgyűlés nélkül.

De mozgolódni kezdett a pór nép is, s mozgalma főleg a falusi jegyzők befolyására vezethető vissza, akik a népet a francia forradalmi eszmékkel megismertették. Már április elején terjesztették a nép közt a nemesség és az úri rend ellen lázító iratokat. Ezekben eleinte inkább csak szűkebb helyi érdek nyilatkozott meg, de a később, május havában terjesztett röpiratokban, mintha csak a Dózsa György hangja szólalt volna meg. De az a vihar, melyet a törvénytelen intézkedések fölidéztek, II. József halálával lecsendesült.

GRÓF PÁLFFY JÁNOS.

A pór visszatért az eke szarvához, a vármegye pedig követeket küldött az összehívott diétára, és gróf Kállay János vezérlete alatt bandériumot a Budavárába visszahozott korona őrségére. E bandérium május 30-tól június 4-ig teljesített díszőrséget.

II. Lipót 1792-ben elhalálozván, örökségül a kitörő félben levő és közel két évtizeden át óriási anyagi és véráldozatot követelt francia háborút hagyta utódának, I. Ferencz királynak.

Már az 1796. évi országgyűlés által megszavazott 50,000 ujonczból 654 esett a vármegyére, ezenkívül 34,000 pozsonyi mérő rozs, 30,000 p. m. zab kiszolgáltatására köteleztetett; 289 vágó-marhát, 144 lovat, 704 mérő rozsot és 24,369 mérő zabot pedig pénzzel válthatott meg.

A következő év nyarán a nemesi felkelés is útnak indult a szombat-helyi táborba, de a campoformiói béke következtében csakhamar visszatért.

A háborúk alatt nagy mennyiségű lovat szolgáltatott a vármegye; a remondák Nyíregyházán helyeztetek el.

A francia háborúk folytatásához szükséges ujoncz-jutalék és egyéb áldozatok megszavazása céljából egybehívott országgyűlések csak elvétve foglalkoztak az ország belügyeivel.

Az 1807-iki országgyűlésen, mely az eddigi szokástól eltérőleg Budán tartatott, a vármegye követe: Vay József udvari tanácsos vitte a főszerepet. Vay már az 1790/91. évi országgyűlésen méltó feltűnést keltett határozott fellépésével. Nem volt nagy szónok, de igen ügyesen és röviden beszélt, fölényét még Nagy Pál is elismerte. Ő szövegezte a királyhoz intézett feliratot is. A vármegye utasításához híven nem volt hajlandó a szükséges ujonczlétszámot és a hadiköltségeket a sérelmek orvoslása előtt megszavazni. Sőt az 1807. decz. 14-én tartott ülésen azt követelte, hogy a magyar ezredeknél magyar vezényszó léptetessék életbe. Természetes, hogy Vay József sehogysen tetszett a kormányköröknek, a főispánnak meg is hagyatott, hogy jövőre leendő megválasztatását bármi áron akadályozza meg. Így azután az 1808. évi „esőndes” országgyűlésről kimaradt, s csak az 1811 12. évi országgyűlésen találkozunk ismét rokonszenves alakjával.

A nemesi felkelő-sereg.

Az 1807. évi országgyűlésen Vay József testvére, Vay Miklós báró tábornok egy ellenzéki beszéd miatt rangjától megfosztatott; de a lefokozást követő általános ingerültség nyomása alatt Ferencz király csakhamar visszaadta neki tábornoki rangját. (Wertheimer E., Századok 1896.)

Az 1807. évi 28. t. cz. a vármegye határainak megállapítása végett bizottságot küldött ki. Az 1808. évi országgyűlés alatt alapított Ludoviceum ezélsáira Kállay Miklós 10,000 frtot, Vay Miklós br. 5000 frtot és Splényi József br. 200 frtot adományoztak. Midőn Napoleon már hazánk határait fenyegette, a nemesség újból fegyverbe szólíttatott. Az 1809 ápr. 26-án tartott közgyűlésben intézkedett a vármegye a nemesi felkelő-sereg kiállítása iránt.

Az insurrekció felszereléséhez a vármegye csupán 3000 forintot tudott összehozni, a hátralévő 10,000 frtot Dessewffy Ferencz gróf kölcsönözte.

A lovas insurrekció tisztikara a következőkép alakult meg:

Ezredes: Kállay Miklós, alezredes: Balogfalvi Czöbel Imre (lemondott). Kapitányok: Kállay Imre, Genesy Samu, Molnár Antal (később őrnagy), Vinkler Ferencz, Patay István (utóbb őrnagy), másodkapitányok: Nozdroviczky Pál, Bárczay Ferencz, Désy Károly, Kelez József, Vay János, főhadnagyok: Zoltán István, Komjáthy György, Korda Lajos, Somossy Menyhért, Buday Zsigmond, Vay Ábrahám, Osváth László, Leövey Ádám, Désy Ferencz, hadnagyok: Gúthy Sándor, Leövey Ferencz, Töröss Gergely, Osváth Ferencz, Korniss László, Teleky László, Kállay Ferencz, Bessenyei György, Mikecz János, Jármay Lázár, főorvos: Daniellis János, Hadipénztárnok: Szoboszlai Pap Zsigmond.

A felkelt nemesség 6 századra osztva, összesen 1170 embert számlált. (Vármegyei levéltár Insurrectionális iratok.)

A készülődések közepett, máj. 17-én tartott közgyűlésre érkezett Vay Miklós báró tábornok rendelete, mely az insurrekciót Jászberénybe szólította.

A mustra 25-én tartatott meg; 29-ére minden század a járás székhelyéről Nyíregyházára rendeltetett, hol a hadba-indulásig gyakorlatozott. Napoleon hadainak közeledtére az uralkodó család, Ferdinánd trónörökössel, Munkácsra menekült, útközben Nyíregyházán néhány órai pihenőt tartott, hol az egybegyűlt felkelt nemesség üdvözölte. A felkelt nemesség nem sok sikerrel állott ellen a francziák támadásainak; Győr elfoglalása után, csupán az időközben kötött béke akadályozta meg a francziák előnyomulását.

A háború mindazonáltal nem ért véget. Az 1811. évi országgyűlés újból 13,638 mérő rozstot, 20,307 mérő zabot vetett ki a vármegyére, ezenkívül a felkelt sereg eltartása czímén 17,810 forint 24 kr. hátralék és 127,026 frt 54 kr. hadi adó behajtását rendelte el.

Az erélytelen Splényi báró főispán, a kit egy megyegyűlés alkalmával téntával végig öntöttek, nem tudta megakadályozni, hogy a vármegye ismét ne Vay Józsefet küldje követül erre az országgyűlésre. Követtársul Dessewffy József grófot adták melléje, s az udvar követelései ellen határozott utasítást nyertek. A többi közt a február 20-iki pátens visszavonását követelte a vármegye. Vay és Dessewffy azután az országgyűlésen versenyeztek Wallis gróf pénzügyminiszter megleckéztetésében. A hadisegélyt nem mint köteles szolgáltatást, hanem önkéntes adományképen szavazták meg. Ezen az országgyűlésen gr. Dessewffy fölvetette a magyar nyelvkérdést is, de úgy ennek, mint az országgyűlés alatt szóba jött többi ügyeknek a tárgyalását

a kormány, a hadisegély megszavazása után, jobb időkre halasztotta. (Wertheimer E., Budapesti Szemle, 1899. évf. 267. sz.)

A következő években e terhekhez elemi csapások is járultak. 1813-ban árvíz pusztított, 1815-ben általános inség volt, mely miatt a következő évben egy köből gabona 50, sőt 60 frton kelt, a kukoricza ára pedig 40—50 forint volt, a zabé 30—35 között váltakozott. 1817-ben az aratás előtt a gabona ára 80 frtra szökött fel.

2. A NEMZETI TÖREKVÉSEK KORA.

Míg a napoleoni háborúk az ország gazdasági erejét kimerítették, addig Metternich önkényes intézkedései a közéletben a kissé szabadabb mozgást is megakadályozták. Az 1812. évben szétküldött s 1825-ig össze nem hívott országgyűlés helyett nemzeti létünk védelme a vármegyei közgyűlések kezébe volt letéve.

A vármegyei élet lett a nemzeti törekvések központja, onnan fejlődtek ki azok a mozgalmak, melyek az 1848-iki nagy átalakulást előkészítették. A megyei élet küzdelme első sorban a tisztviselők választása körül forgott. A kormány tartott az ellenzéki érzelmű vármegyétől, s igazgatását főispáni helytartókra bízta, akiknek törekvése oda irányult, hogy a tisztikart befolyásuk alá vonják; ezzel szemben az ellenzéki nemesség nem egykönnyen engedte át régi hatalmát. A mindkét részről megindult küzdelem sok áldozatot követelt, és ezek között első sorban a választások tisztaságát.

Eddig a tisztviselők felkiáltással választattak, az 1819. évi leirat azonban titkos szavazást rendelt el, szavazatszedő küldöttségek előtt. De ép ez az intézkedés juttatta a tisztviselőket a tömeg kezébe, mert a választási költségek két évi fizetésüket is felemésztették. Az 1820-iki restauráció alkalmával a vidékről becsődített kisbirtokos nemesség részeg fővel leszavazott az adminisztrátor jelöltjeire. (A magyar nemzet története. IX. k.)

Ez alkalommal felszólították a megyei urakat, hogy miután a főispáni helytartó csak 200 személyre tud teríttetni, a bejött vidéki szegényebb nemesség eltartásához élelmiszerek és italok adományozásával járuljon hozzá. Dessewffy József e felszólításnak nem tett eleget; mint maga is kijelentette azért, mert az ajándékba adott bort, a helytartó emberei kortes czélokra szándékoztak felhasználni. Daczára annak, hogy e restauráció alkalmával a helytartó a tisztikart kedve szerint válogathatta össze, a törvénytelen rendeletek végrehajtását még sem volt képes simán eszközölni. Az adó és az ujonczozás ügyében 1822-ben kiadott alkotmányellenes rendeletek végrehajtását megtagadta a vármegye; csak akkor engedelmeskedett, midőn királyi biztos küldetett ki.

Az ujoncz-kontingenst toborzás útján állították össze. Dessewffy József ez alkalommal azt indítványozta, hogy a megyei tisztviselők tiltassanak el a verbuválástól, inkább járuljanak egyesek pénzbeli adományokkal a katonai közegek által eszközözendő toborzás költségeihez.

A nemzet ellenállásán megtört az önkény uralma.

I. Ferencz király 1825. szept. 11-ére Pozsonyba országgyűlést hirdetett,

GRÓF FORGÁCH ADÁM.

Főispáni
helytartók.

Az 1825-iki
pozsonyi
országgyűlés.

melyre a vármegye a nemzeti eszmék kiváló bajnokát, Dessewffy József grófot küldte fel. Vay József ekkor már nem élt, így követtársául Bónis Samut választották meg. Dessewffy már az országgyűlés első üléseiben felemelte szavát. Büszke is volt arra, hogy Szabolcs vármegyét képviseli, minek első felszólalásában kifejezést adott. A vármegye utasításához híven, a harmadik ülésben felszólalt a magyar nyelv érdekében, többek között azt mondva, hogy „eddig minden nemzet a deák nyelvvel élt a közfoglatosságoknál, de most a saját anyanyelvével él, miért ne tegye ezt a magyar is.“ Minthogy a vármegye a nemes kezeken levő jobbágy-porták összeírása ellen adott utasítást a követeinek, Dessewffy az összeírás ellen beszélt és voksolt. Eljárását azzal indokolta, hogy minden nemes egyaránt tagja a koronának. Mégis az ellenőrzés szempontjából szükségesnek tartja, ha egy ily portális nemest a földesur elbocsát, a vármegyének azonnal bejelentse. (Országgyűlési napló 1827.) Ez országgyűlésen alkotott törvények közül a 24. cikk érdeklő közlebről a vármegyét, melylyel Acsád, Encsenes, Rohod helységek, Bánháza és Szalriad puszták csatoltattak a vármegye területéhez.

Az országgyűlés alatt megindult nemzeti törekvések élénk visszhangra találtak a vármegyében. A nemzeti múzeum részére 10,265 frt 12 kr. gyűlt egybe. Nyíregyházán 1832-ben „Magyar Olvasó Társaság“ alakult.

1830-iki országgyűlés.

A vármegye az 1830. évi országgyűlésre küldött követeket a hadi segély megtagadására utasította. Patay István ez utasításhoz híven fel is szólalt, mindazonáltal az országgyűlés 50.000 ujonczot szavazott meg; Patayt pedig kinevezték az ujonczoknak megyénkénti felosztására alakult bizottság tagjává.

Az 1832/36-iki országgyűlés.

Az 1832/36. évi országgyűlésre küldött követek n. m. Patay István, majd 1833. máj. 4-től szolnoki Jármay Imre és Vay János a vármegyétől oly utasítást nyertek, hogy első sorban az 1825. és 1830. évi országgyűlések elé terjesztett sérelmek orvoslását követeljék. Hogy az adózó nép terhén könnyítve legyen, a vármegye már ez alkalommal is késznek nyilatkozott az országgyűlés költségeinek viselésére, s felhívta követeit, hogy erre nézve országos határozatot indítványozzanak. A tárgyalási ügyrendet illetőleg pedig azt óhajtott a vármegye, hogy első sorban a közigazdasági s főleg a kereskedelmi javaslatokat tárgyalja le az országgyűlés s azután az úrbéri javaslatra térjen át. (Országgyűlési napló, 1832/36. I. K. 60 l.)

Az 1832/36. évi 5. törvényezikk szabályozta a jobbágytelki állományt, mely a későbbi örökváltságnál irányadó lett.

A szántóföldekre nézve három osztály és pedig: I. 28 hold, II. 30 hold és III. 32 hold, a rétekre nézve, ott ahol mindig lehet sarjút kaszálni, 8 kaszás rét, ott hol ritkán 10, ahol sohasem lehet 12 kaszás rét állapított meg.

Csapások.

A harminczas évek elején újabb csapások neheztedek a lakosságra. Az 1831. június hó végén Tokaj felől terjedő kolera-járványnak július és augusztus hó folyamán a népek ezrei estek áldozatul. A járvány elfojtása érdekében tett intézkedések végrehajtására Lányi kir. biztos küldetett ki.

Az elemi csapások a következő években sem kímélték a vármegyét. 1834 nyarán roppant szárazság volt, okt. 14-én pedig földrengés rázta meg a vármegye területét, végre 1835-ben marhavész pusztított.

Tisztujtás 1836-ban.

A közelgő tisztujtások az 1836. év tavaszán élénk mozgalmat idéztek elő a vármegyében. Az egyik párt Patay Istvánt, az eddigi első-alispánt szándékozott ismét megválasztani, ezzel szemben a másik párt, Patay kivételével, bárkit is megválasztott volna. Az esetre, ha az első alispáni tisztre más alkalmas jelölt nem találkoznék, inkább Kállay Gergely, az eddigi másodalispán körül csoportosult, akit azonban a másodalispánságra okvetetlen jelölni kívánt. A Patay-párt erre a másodalispánságot Kállay Péternek ajánlotta fel. A főispán, hogy a további pártoskodásnak elejét vegye, mindkét párt főembereit értekezletre hívta össze. (Hentaller L., „Pesti Napló“ 1891.)

Ez alkalommal Kállay Gergely kijelentette, hogy Patay viszsza lépése esetén ő is visszavonul, s ekkor a két országgyűlési követet: Vay Jánost és Jármly Imrét ültetnék az alispáni székbe.

De Kállay Gergely jóakaratu nyilatkozatának nem lett fogadnia, mire a rendek június 13-án értekezletre gyűltek össze. Végleges megállapodás amúgy sem létesülhetett köztük, mert Vay a jelöltséget visszautasította, további konferenciázásokra pedig nem volt idő.

Délután megkezdődtek a bevonulások. Az első és második csapat Kállay Miklós, Gáspár és Boldizsár vezetése alatt bevonulván, Kállay Gergely háza előtt állapodtak meg, mely a másik jelölt, Kállay Péter házában szomszédságában volt. Ezután megérkeztek a Patay László, Borbély Miska, Patay András és Farkas vezetése alatt álló, botokkal felfegyverkezett ellenpártiak, akikkel együtt néhány Kállay Gergely-párti nemes besodortatott Kállay Péter házába. Az után maradt Kállay Gergely-pártiak, hogy híveiket kiszabadítsák, neki rontottak Kállay Péter házában, a kőfalat szétszedték, a házban mindent felprédáltak és Kállay Péter csak futással menekülhetett.

Hasztalan igyekezett Kállay Gergely a rombolókat észre téríteni, a főispáni lakás ablakait is beverték és az erkélyre kijött főispánt megdobálták.

A vármegyei házat őrző hajduk a zavargók közül ötöt elfogtak, ketten pedig agyonverettek. Ezalatt a Kállay Péter házában beszorított nemesség is kirozott; aki nem kiáltotta, hogy „Patay a vivát“, azt menten levették.

Ily előzmények után, június 14-én reggel, megkezdődött a szavazás; de a Borbély Miska vezérlete alatt álló Patay-pártiak nem engedték az ellenpártot az urnához, s így Patay egyhangulag első-alispánná, Kállay Péter pedig, Kállay Gergely ellenében, egy szótöbbséggel másodalispánná választott.

De ez az erőszakos eljárás felette elkésértette a Kállay Gergely-pártiakat; a verekedés újból kitört és másnap délig tartott. Összesen 11 ember esett választásnak áldozatul.

A vármegyei nemesség javarésze nagy visszatetszéssel fogadta a választási jogok illetően megsértését és sokan egy időre teljesen visszavonultak a közszereplés teréről. A jun. 16-án tartott megyegyűlésen Jármly Imre emelte fel szavát, s az elkövetett kihágások megvizsgálására bizottság kiküldését indítványozta. A rendek e célból Szikszay József és Somlyódy alügyészeket, továbbá Vay István és Inczedy György táblabírákat választották meg. Még a vizsgálat folyama alatt, a helytartótanács leiratával, 1837. decz.

NYÁRY KRISZTINA.

21-én 15,789. sz. alatt, Ferdinánd király sajátkezű aláírásával érkezett parancs a bűnösök szigorú megbüntetését és a vérengzésben részes tisztviselők felfüggesztését rendelte el, mely utóbbi rendelkezés következtében a vármegye jórészt tisztviselők nélkül maradt.

A többi tisztviselők sem maradhattak meg tisztükben. Kállay Péter az általános felháborodás nyomása alatt, az 1838. évi tavaszi közgyűlésen a fennmaradt tisztikarral lemondott, mely alkalommal alispánokul Jármy Imre és Zoltán János választották meg.

A kállai véres nap egy időre lehűtötte a korteskedési szenvedélyt. Zoltán János alispánsága alatt a vármegye új korszaka kezdődik. E kiváló férfiú 1838-ban másod-, 1841-ben első-alispánná választották.

Tisztújítás
1844-ben.

Mint a szabadelvű eszmék híve, különös gondot fordított a jobbságra, s annak valóságos atyja volt; melegen pártolta a sajtószabadságot, valamint az ösiség eltörlését. Elénk figyelemmel kísérte a közigazgatást, mindenben erélyvel és tapintattal intézkedett. Zoltán János azonban 1844-ben visszavonult a közpályától, s ezzel ismét megkezdődtek a korteskedések. A régi alispán, hogy az újonnan választandó tisztikar az ő igaz szabadelvű eszméi szellemében intézze a megyei közigazgatást, Elek Mihályt akarta első-, Kállay Miklóst pedig másodalispánná megválasztatni. Ennek hírére csakhamar hatalmas ellenpárt alakult, mely Kállay Menyhértet az első-, Péchy Lászlót pedig a második alispáni székbe jelölte. E párt vezetői közül voltak ugyan egyesek, kik főleg a birtokos nemesség elszegényedésétől félve, az úrbériség eltörlését hevesen elleneztek, sőt még a sajtószabadságot sem fogadták szívesen. A zsidók emancipációjától meg éppen irtóztak, de azért tévedés volna azt hiúni, hogy e párt a konzervatív irányt képviselte, miután a párttagok nagy része inkább a személyek, mint az elvek után indult.

A választást megelőzőleg, az Elek-pártiak voltak többségben, de a tisztújítás előtti napon (nov. 27-én), mintha az ősi virtus lángja utolsót lobbant volna, a Kállay-Péchy pártból néhány fiatal nemes átment az Elek-párt tanyájára, s az ott egybegyűlt, lerészegedett vidéki nemességet, az az alatt ürügy alatt, hogy a város vége lángokban áll, átcsalták a Kállay-Péchy párt tanyájára.

Másnap, a nov. 28-án tartott közgyűlésen azután a Kállay-Péchy párt óriási többséggel került ki a küzdelemből. De a győztes párt nem bizakodott el. Minden szerepet vívő családból beválasztottak egy-egy tagot a tisztikarba. (Móricz Pál, Egy híres tisztújítás.)

Bár ezúttal a szabadelvű eszmék hívei leszavaztattak, az ellenzék 1846-ban, az új főispáni helytartó beiktatása alkalmával, csakhamar felemeli szavát az ellen, hogy a helytartó törvényszéki teendőkkel van megbízva; egyúttal a tisztviselőket az elnöklete alatti ülésektől eltiltotta.

Az 1839 40-iki
országgyűlés.

A lezajlott két mozgalmas tisztújítás közepett, a vármegye élénk figyelemmel kísérte az országos eseményeket, melyekkel szemben ledőltek a vármegyei pártokat elkülönítő válaszfalak. Az 1839/40. évi országgyűlésre küldött követeket oda utasította, hogy a felségsértési perbe fogott Wesselényi érdekében felszólaljanak. Az országgyűlési költségeket — mint már előbb is láttuk — a vármegye az összes lakosságra szándékozott kivetni; a magyar nyelv terjesztésére pedig egy millió forintot kívánt megszavaztatni. Katonát mindaddig nem volt hajlandó ajánlani, míg a szólásszabadságon ejtett sérelem nem orvosoltatik. A hiteltörvényjavaslatra nézve pedig több figyelemreméltó módosítást hozott javaslatba. (Országgyűlési napló I—II. k.) Az 1843/44. évi országgyűlésen tárgyalt javaslatok közül főleg a nemzeti nyelv jogosultsága, a vegyes házasságok rendezése és a büntető törvénykönyv keltették fel a vármegye érdeklődését; az előbbi két javas-

Az 1843 44-iki
országgyűlés.

latnál Bónis Samu, a büntetőtörvénykönyv tárgyalásánál Eröss Lajos tolmácsolta a vármegye uézetét. Az utolsó rendi országgyűlésre (1847/48) felküldött követeknek utasításul adott, hogy a kormánynak, — mert a partiumok visszaesatolását miúddig nem tudta keresztülvinni, — bizalmatlanságot szavazzanak. Az örökváltságnál nem feledkezett meg a vármegye a zsellérségről sem; Bónis a vármegye megbízásából azt indítványozta, hogy a mennyiben már régóta vannak letelepedve, ők is szerezhessenek valamely tulajdont. Az eleinte vontatottan megindult tauácskozások, az 1848 tavaszán előtörő hatalmas áramlat hatása alatt, csakhamar gyors befejezést nyertek. A korszakalkotó javaslatok tárgyalásának gyorsítása érdekében, Bónis Samu a követi utasítások mellőzését indítványozta; így azok ekkorra már elvezítették jelentőségüket s az ekkor alkotott törvények, helyet adtak a független népképviselőnek.

LÓRÁNTFY ZSUZSÁNA.

Az
1847-48-iki
országgyűlés.

Az 1847. nov. 15-ére és 16-ikára kitűzött utolsó rendi tisztújítás, a felvonult pártok közt támadt ingerültség miatt, nem volt megtartható. Ez alkalommal már előre vetették árnyékukat azok a nagy küzdelmek, melyek a régi vármegyét átalakították. De a beállott nehéz napokban megszűntek a válaszfalak, melyek a pártokat egymástól elválasztották és az egész vármegye mint *egy* ember vett részt a nemzeti küzdelemben.

Az 1847-iki
tisztújítás.

Mielőtt ennek előadásához fognánk, a vármegye közigazgatását ismeretjük. A vármegye négy járásra oszlott: kis-várdai, nádudvari, dadai és nyírbátori járásra. Tisztikara a következőkből állott: 2 alispán, 1 főjegyző, 2 aljegyző, 2 főügyész, 2 alügyész, 4 adószedő, 1 számvevő, 1 levéltárnok, 1 pénztárnok, 1 kiadó, 4 főszolgabíró, 8 alszolgabíró, 12 esküdt és 104 táblabíró; 16 szolga, 3 huszár és 55 hajdu.

A vármegye
járásai és
tisztikara.

A hadi pénztárba fizetendő adó 1838-ban: 49,084 frt $31^{35}/_{10}$ krt tett ezüstben, mely 70 porta = 2047 $\frac{1}{2}$ jobbágytelek után vettett ki.

3. MŰVELŐDÉSI, TÁRSADALMI ÉS BIRTOKVISZONYOK A XVIII. ÉS A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN.

A hosszú harcok után beállott békés állapotok nagy befolyással voltak a közgazdaság fellendülésére.

A művelt föld, mely a földesuri hatalom alatt levő jobbágyság kezében volt, elég terjedelmes volt ugyan, de a művelés sok akadályba ütközött. Árvíz, talaj- és belvizek egész területeket elposványosítottak. Berezelnél az áradások miatt csupán a határ egy részét művelték, Szamosszeg, Panyola, Szalóka földjei jórészt a víz alatt állottak, de másfelől a roppant adóteher is felette akadályozta a jobbágyság jólétét.

1715-ben 14,733 köblös szántó, 51 köblös irtvány és 2765 kaszás rét; 1720-ban 42,547 köblös szántó, 65 $\frac{1}{4}$ köblös irtvány és 5700 $\frac{1}{2}$ köblös rét iratott össze. (Magyarország népessége a Pragmatica Sanetio korában).

A helyhez kötött jobbágy-nép elégtelensége miatt a föld megművelésére egy új osztály alakult: a taksások. Ezek főleg a ruthének közül kerültek ki, de voltak közöttük magyarok is. Csupán egyidőre telepedtek le a községbe és

Földművelés és
állattenyésztés.

a bérleti idő leteltével szabadon elköltözhettek; ezenfelül robotot vagy más-nemű úrbéres szolgálatot nem teljesítettek. Ily taksás községek voltak: Béltek, Erkenéz, T.-Lök, Szent-Mihály, Tisza-Dob stb.

A Tisza áradásainak megakadályozására már az 1729. és az 1751. évi országgyűlések intézkedtek, de jelentékenyebb eredményt e téren csak a Tisza-szabályozó társulat megalakulása óta (1846) tapasztalunk.

A gabonaneműeken kívül a XVIII. sz. első felében csak nagyon gyéren találunk ipari növényeket. Burgonyát 1788. óta termesztnek. Az állattenyésztés, főleg a vármegye déli részén, Debreczen körül virágzott. A XIX. század első felében már virágzó juhászatra akadunk, mint Karászon Soós birtokán, Napkoron, Biriben és Geszteréden, a Kállayak uradalmaiban; Balkányban a közbirtokosság tenyésztett nemes juhokat.

A XIX. század első felében mintaszerűen berendezett gazdaságok voltak Mihálydiban a br. Eötvös, Szent-Mihályon a gr. Desseffy, Acsádon és Szt.-György-Ábrányban az Eördögh családok birtokain. Híres volt e korban Vay Ábrahám berkeszi vadaskertje, Eördögh Péter acsádi kertészete, Kállay

A KÁLLAI RÉGI VÁRMEGYEHÁZA.

Miklós alispán díszkertje. Bessenyődön dinnyét, Eörön és Vaján lent, Kállón, Nyíregyházán, Venesellőn dohányt termesztettek.

Ipar és Kereskedelem.

A vármegye lakosságának fontos bevételi forrása volt a salétromfőzés. A kállai salétromfőzőház már a XVII. században szerepelt. Apagyon, Bogdányban, Pátrohán, Tasson többen, Ibrányban és Demecserben az egész lakosság salétromfőzéssel foglalkozott. Az ipar a XVIII. század elején még igen kezdetleges volt. Az egyes iparágak közül 1720-ban 1 szappanos, 1 gombkötő és 51 malom találtak az egész vármegyében. A többi iparosok nem űzték az ipart önálló foglalkozás gyanánt.

A kereskedés tekintetében Nagy-Kállón néhány asszony házaló-kereskedést űzött, ugyanott öt marhakereskedő is volt. Gelsén néhány lakos szénszállítással foglalkozott.

II. József intézkedései ugyan teljes iparszabadságot biztosítottak, de az ipar fejlődését még sem tudták előmozdítani, mert egyrészt igen kevés városi jelleggel bíró helység volt a vármegyében, másrészt közel esett Debreczen, mely ama korban virágzó iparral bírt. II. József halála után ismét a régi czéhrendszer állítottatott vissza, de Nagy-Kállót kivéve, hol már a XVII. században találtunk czéheket, a többiek tulajdonképen csak a jelen század elején nyertek szabályokat. Még pedig Nyírbátorban: a szabó, szűcs, takács, eszmadia, kovács, lakatos, asztalos, kerékgyártó, szijgyártó, szappanos és

ács egyesült ezéh 1824-ben, Nyíregyházán: a kalmár, festő, molnár, ács, kőműves, szíjgyártó, kötélverő, asztalos, lakatos, üveges, szabó, varga, kalapos, eszmadia, kovács, kerékgyártó és szűcs ezéh külön külön mindenik 1818-ban, a mészárosok 1825-ben, a gubások 1839-ben. Tisza-Dobon: a kovácsok, kerékgyártók, asztalosok és más mesteremberek 1821-ben. Nagy-Kállón: az asztalosok és üvegesek 1821-ben, a tímárok és vargák 1822-ben, a szűrszabók 1827-ben. — 1828-ban mindössze 258 kézműves volt.

A század elején Biriben, Téthen és Bezdéden pálinkafőzők létesültek, ezek közül az utóbbi, gőzerőre berendezve, ama kor legnagyobb szeszfőzői közé tartozott. Mihálydiban báró Eötvös Ignác olajmalmot épített, Pócs-Petriben O'Naghten rozsolis és eezetgyárat létesít. Desseffy Samu gróf 1812-ben Vencsellőn börgyárat nyitott meg, de ezt folyóvíz hiányában sáros-megyei birtokára volt kénytelen áthelyezni. Kállón már a XVII. sz. óta serfőző működött.

A vármegye nyerstermékeinek biztos piacza volt a Hegyalja, viszont Bihar bora meg Szabolcsban kelt el legjobban.

A postavonal Tokajról Nyíregyházára, onnan egyfelől Nagy-Károly, másfelől Debreczen felé húzódott.

Az erkölcsi élet, főleg a XVIII. században, nagyon sivár képet mutat. Nagy-Kállón tömérdek akasztás volt e században, a felépült vármegyeház pinczehelyiségei állandóan tele voltak bűnösökkel.

Erkölcsei élet.

A köznemesség sem tudott átalakulni, mert még II. József uralkodása alatt is tömérdek panasz hangzott a garázdálkodó nemesség és tisztviselők miatt. A nemesség élt még a palosjoggal. Ennek egy valóban a középkorba illő példáját 1732-ben Kis-Várdán találjuk, midőn Kruesay Márton, hűtlenségen kapott nejét, Tolvaj Borbálát e jog alapján kivégeztette. A hóhérbárd, melylyel az ítélet végrehajtatott, jelenleg a vármegyei múzeumban őriztetik.

A tanügy terén jelentékeny szerepet játszik a kállói hatosztályu gymnasium. Épülete 1720-ban emeltetett. Togátus deákokkal az 1726—1801 közötti időben találkozunk. Az emberbaráti intézetek közül a XVIII. században Nagy-Kállón már kórházat találunk; a nyíregyházai kórház csak az 1818-ban megindult adakozásokból épült.

Tanügy.

Tán alig volt vármegye e hazában, melynek nemessége a XVIII. század nemzetietlen törekvéseinek oly hatásosan ellentállott volna, mint Szabolcs vármegye. Ez adta a magyar irodalomnak Bessenyeit, a testőrírót, innen származott Simonyi József, a vitéz huszár-ezredes, itt kezdte pályáját Szentmarjay Ferencz, mint Sztáray Mihály főispán titkára, aki később a Martinovics-féle összeesküvés áldozata lett, itt volt birtokos Kazinczy Ferencz is, akit Teleki Samu gróf, Vay József alispán mellé főjegyzőnek akart kinevezni, de ő inkább az iskolafelügyelői állást fogadta el. Midőn a magyar nyelv jóformán a mindennapi használatból száműzve volt, Sztáray Mihály 1782-ben magyarul tartotta székfoglalóját.

Híres férfiak.

Ez időben hívták meg a szabolcsi rendek küldöttségileg Jósa István békésmegyei híres orvost a megye főorvosi állására, melyben 50 évig szolgált a vármegyét és az orvosi szakirodalmat is számos kitünő értekezés-sel gazdagította. A bizalom nemesak a vármegye, hanem az ország határán is túlterjedvén, abban az időben hazánkban alig volt orvos, a ki szélesebb körű orvosi gyakorlattal bírt volna. Azon időben igaz volt még az a közmondás, hogy „dat Galenus opes atque honores“. — Az „opes“ meg volt, hogy pedig a „honores“ sem hiányzott, bizonyítja az a vármegye ezimérével díszített ezüst serleg, melynek felírata a következő: „Ötven éves hív fáradozása emlékéül Jósa Istvánnak az 1837-dik esztendő Aprilis 17-ik napján tartott közgyűlésből Szabolcs vármegye rendei“.

II. József halálával, midőn a nemzeti visszahatás az egész országot felrázta tespedéséből, Szabolcsban a nemzeti érzület öntudatosan nyilvánult.

E nemzeti öntudat jellemzi az egész vármegye társadalmát, fő és

Társas élet.

GRÓF BARKÓCZY FERENCZ, EGRI PÜSPÖK.

hály urában, Dessewffy József grófban, már az újabb eszmék bajnokát tisztelhetjük. Kastélya, hol a nyár nagy részét töltötte, a táblabírák s az írók gyűléshelye volt. Dessewffy maga is író volt, megfordultak nála többek közt Döbrentey, Kazinczy, aki Szent-Mihályt egy epigrammban ünnepelte.

E környezetben nőttek fel Dessewffy Emil és Aurél grófok. Vay Ábrahám mármarosai főispán berkeszi kastélyában inkább a konzervatív érzelmű nemeség találkozott. A nemesi kúriák közül zajos élet folyt Zoltán János alispán (1836–44) udvarházában, kinek neje egyike volt a legnépszerűbb háziasszonyoknak. Mindig hat fekete lótól húzott díszhintón járt. Ebben méltó versenytársra akadt Farkas Lajos kenézlői birtokos feleségében, aki maga hajtotta négyes fogatát. Bónis Samu udvarháza 1845-ben Deák Ferencet és Vörösmarty Mihályt látta vendégül.

A nemesség télen a kállai bálokon, nyáron a pócsi búcsún, ősszel a mádi szüreten és a debreczeni vásáron találkozott. Ezekben az összejöveteleken mutatták be a társaságnak az eladó leányokat.

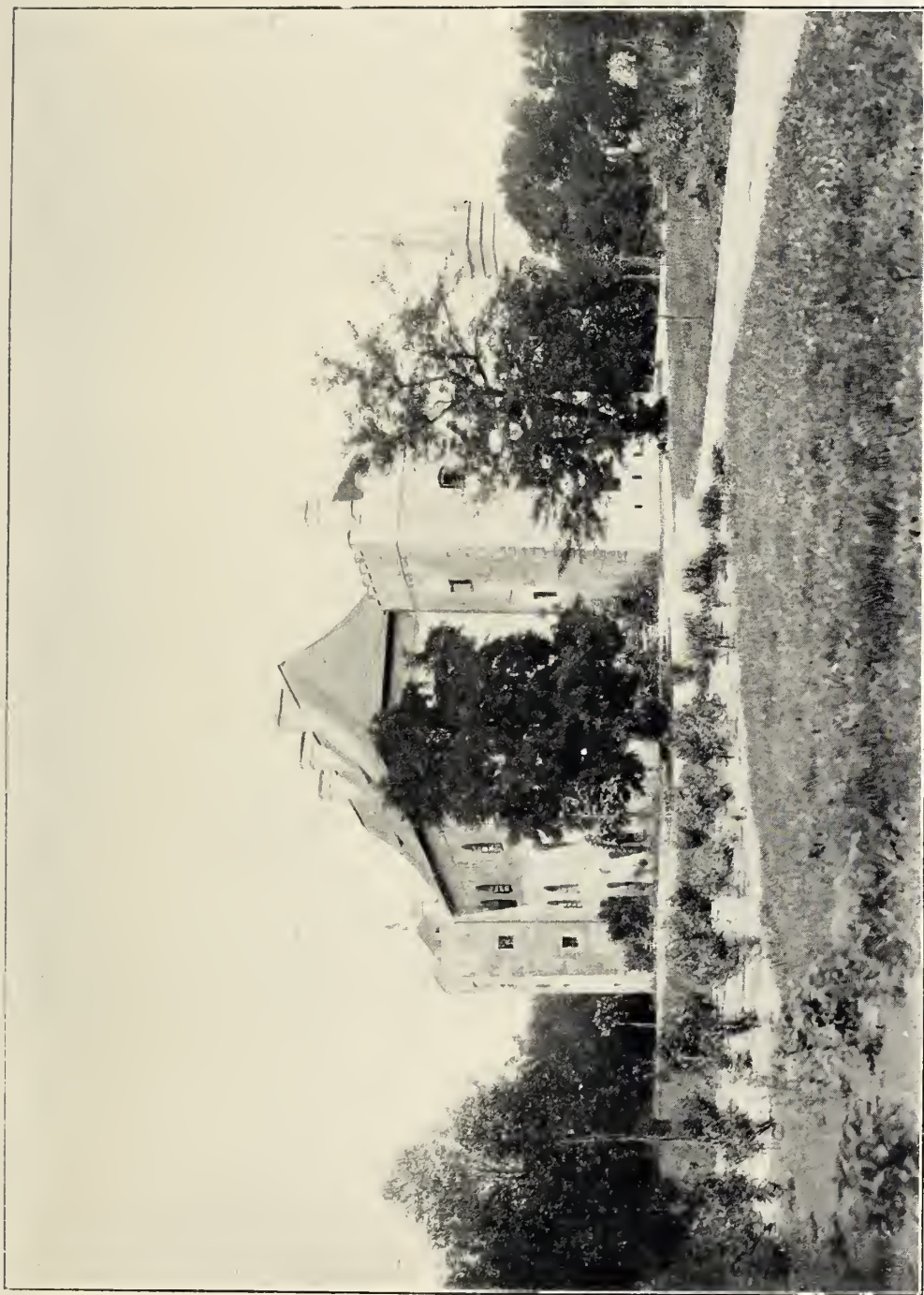
A nyíri dámák kedvenc poétája, Terhes Sámuel nagyfalusi ref. lelkész volt. Az irodalom is meleg pártfogásra talált. A magyar nyelv művelése érdekében már II. József alatt fölemelte szavát a vármegye, 1830-ban pedig odautasította követeit, hogy a magyar nyelv tökéletesbítésére egy millió frt megszavazását kérjék az országgyűléstől.

Midőn az országnak védő karokra volt szüksége, az egész vármegye

köznemességét egyaránt. Az újjábredés korszakában, ez a határozott nemzeti vonás felkeltette az írók érdeklődését is a vármegye társadalma iránt és Jókai örökszép regényének „Egy magyar nábob”-nak a színhelyét is innen választotta.

A régi Magyarország férfainak egy kiváló tipikus képviselője volt Kállay Miklós es. kir. tanácsos és alispán. Dús-gazdag főúr, kinek asztalánáj naponként 60 személyre terítettek. Nagy-kállói háza tele volt külföldi zeneművészekkel, de magyar jellegét mindvégig híven megőrizte. Egy külföldieskedő gróft nem egyszer tréfáltak meg. Midőn 1815-ben egy színtársulat Nagy-Kállón átutazóban megállapodott, az egész személyzetet magánál marasztalta, játékszerűen átengedte a vármegyeház nagytermét és a pénztárt minden nap 100 frtra egészítette ki.

A színművészet főleg a tisztújítások alkalmával részesült meleg pártfogásban. Szent-Mi-

A vajai várkastély

harcra készen állott. Úgy a legelőkelőbb családok tagjai, mint a föld egyszerű emberei siettek magukat a honvédségbe felvételni, s még a végső küzdelem napjaiban is alakultak felkelő csapatok. Csak ilyen lelkes társadalom volt képes az önkény nemzetietlen törekvéseinek sikerrel ellenállani.

A jobbágság felszabadulása előtt a vármegye 2140 nemes család birtokában volt. A nagyobb birtokosok a következők voltak: *Eszterházy* herceg bírta a kis-várdai uradalmat, hozzátartozott: Ajak, Ágtelek, Berenes, Dombbrád, Demecser, Döghe, Eszeny, Fényes-Litke, Óutelek, Veresmart. A *Forgách* grófoké volt a mándoki uradalom. Hozzá tartozott: Órmező és Tisza-Szent-Márton, Ujfalu-pusztá egészen, továbbá nagyrészt Órmező-Ladány, Tornyos-Páleza és Zsurk. A *Károlyi* grófok uradalmi a régi Rákóczy birtokok egy részét foglalták el. A nyírbátori uradalomhoz tartozott: Nyír-Adony, Encsencs, Lugos egészen, továbbá Gyulaj, Gemzse, Kis-Aradvány és Nagy-Aradvány puszták.

A Rákóczy-uradalmak másik része a gróf *Desseffy* család birtokába került. Még pedig Nyíregyháza 1837-ig, Szent-Mihály, Királytelek, Ó- és Új-Vencsellő, Hügyaj, továbbá Butyka, Királytelek, Poroszló és Rózsás puszták, végül Búd és Balsa fele része.

A *Vay* család három (grófi, bárói és nemesi) ágának birtokai a berkeszi és vajai kastélyok körül csoportosultak. Ide tartoztak: Benk, Kékese, Berkesz, továbbá Anares, Kis- és Nagy-Báka, Csege, Eszeny, Pusztá-Dobos, Dombbrád, Órmező-Ladány, Geszteréd, Komoró, Mogyorós, Kótaj, Nádudvar, Nagy-Varsány, Veresmart, végül Kálíkert, Szilágy és Sarkad puszták.

A *Kállay* család birtokai Biri, Nagy-Kálló, Kis-Kálló, Bélték, Napkor egészen, továbbá: Kálló-Semjén, T.-Lök, Piriese, Új-Felhértó, Pöcs-Petri, T.-Eszlár, Gyüre, Tura, Oros részben, továbbá Nyíres, Harangod, Ráson, Kis-Csere, Császárszállás és Szirondi puszták. 1847-ben a család egy része 1.160.000 ft törlesztéses kölcsönt akarván felvenni, a kibocsátott részletkötelezvény Szabolcs, Heves, Szatmár és Csanád vármegyében 144,063 hold földet mutat ki, mint azon családtagok tulajdonát, akik a kölesőre igényt tartottak. Ebből Szabolcs vármegyére 99,067 hold esik; és pedig 62,243 h. szántó, 16,605 rét, 3365 dolmány és gyümölcsös, 2012 h. szőlő, 6210 legelő, 6825 erdő és 1807 hold tó.

A báró *Eötvös* család a Splényiek után Mihálydiban volt birtokos; ehhez tartozott: Gemzse, Nagy- és Kis-Varsány részben. A *Czöbele* Ajak, Anares, Kis- és Nagy-Báka, Mogyorós és Veresmart, a gróf *Csákyak* Ó-Felhértó, a báró *Horváthok* Ágtelek, Dombbrád, Döghe, Kis-Várda, Pap, Fényes-Litke stb. helységekben bírtak részeket. A *Lónyayak* bírták Tuzsért, Rác-Vid pusztával, a *Semseyek* Balmaz-Újvárost és Nagy-Hortot, a *Patayak* Bajt és Szennyes pusztát, a *Rhédey* grófok Tardost, az *Ibrányiak* Ibrányt, Bulyt, Keresztutat, Jákót és Paszabot, a *Farkas* család Kenézlőt, a *Meggyeryek* Vas-Megyert, *Drevenyák* Takta-Kenézt, *Bek* Pál Nyír-Baktát, a *Dogály* család Búd $\frac{5}{6}$ részét. Kisebb-nagyobb részeket bírtak: *Ghyllányi* Eszenyben és Bozdédén, báró *Jósika* Napkoron, gróf *Erdődy* Bökönyben, gróf *Barkóczy* Bogdányban és Demecserben és gróf *Gyulay* Dadán.

Az egyháziak közül: a leleszi konvent Szalókat és Kanyárt, az egri káptalan az egyeki uradalmához tartozó Tisza-Polgárt és Szent-Margita pusztát bírta, a jászói prépost Gáván, a Bazil-rend Mária-Pöcsön bírt részeket. Végül a kamara Timáron, T.-Ladányon és Rakamazon volt birtokos, hová Rác-Vid és Tedej pusztá is tartozott. (Fényes Elek, Magyarország leírása).

SZENTMARJAY FERENCZ.

Nagyobb birtokosok.

A nemzet-
ország
szervezése.

GRÓF TELEKI SAMU.

IV. SZABADSÁGHARCZTOL A KIEGYEZÉSIG.

A márcziusi napok vívmányai csakhamar élénk visszhangra találtak a vármegyében. A márczius 27-én tartott közgyűlésen olvasták fel István kir. helytartó leiratát, melyben a vármegyét a miniszterium kinevezéséről értesíti. Akkor elnökölt utoljára Sombory Imre főispáni helytartó. Lemondását a következő szavakkal végzi: „Jutalmazzanak meg azzal, hogy Szabolcs vármegye érdekegység, testvériség által egyesült polgárai sorában, én is igénytelen helyet foglalhassak.“

Ez alkalommal határozott a vármegye a nemzeti őrsereg felállítására tárgyában. A nemzetőrség szervezése serényen haladt előre, az április 26-án visszatérő Bónis Samu követet már az Elek Mihály vezérlete alatt álló felkészült őrsereg fogadta. Parancsnokává később Patay Jó-

zsef, Eötvös György és Komlóssy Lajos neveztetek ki.

A május 4-én tartott közgyűlés örökre emlékezetes marad a vármegye történetében. Ez alkalommal hirdették ki a szentesített törvények és egyúttal ekkor vették át az utolsó rendi országgyűlési követek jelentését.

Ezt a szónoki lendülettel írt követi jelentést egész terjedelmében közöljük:

„Tisztelt közgyűlés! Ha igaz, hogy nemzetek rövid idő alatt néha századokat élnek keresztül, úgy ezen igazságnak világosabb bizonyosságát a história fel nem mutathatja, azon néhány heteknél, melyek legközelebb fejük felett repültek el.

Fél Európát villanyozták keresztül a szabadság mozgalmái.

Ausztriának és Poroszországnak százados rendszerei néhány órák alatt összeroskadtanak, csak az örök jégtől dermedő észak maradt érintetlenül, féltékenyen őriztetve száz-
ezrei által.

A szabadság testvéresítette a népeket, mert nem a múlt század vérveres lobogójával rohant túl határain, hanem a béke olajágát nyújtotta igénytelen kezével. Ezen események megrázkódtatták hazánkban is az ősi alkotmány épületét, mely szűk vala már befogadnia az igénybe és számba megszaporodott új nemzedéket. Csak két oszlop maradt meg rendületlenül, de a melyek elég erősek befogadni a legtagasabb épületet is, a király és a szabad törvényhozás. Ellenben a szabadsajtó, a népképviselő, a községi rendszer, a független magyar minisztérium iránt alkotott törvények által oly alapok rakattak le, melyeken a nemzet közszabadságának és boldogságának legbüszkébb épülete biztosan emelkedhetik, különösen a felfegyverzett honpolgároknak, a nemzeti őrseregnek, oltalma alatt.

Azonban nagyot hibáznék, ha valaki azt hinné, hogy a munka már befejeztetett. A törvények meghozatala csak pusztá szó vagy írott betű és a törvény életbeléptetésének nehéz munkája még hátra van.

Számtalan magánérdeket áldoztunk a haza közjára, hogy a haza közboldogságából és közszabadságából egyaránt részesüljünk.

Kétségkívül mindnyájunknak része, mely a közösből jut, nagyobb lesz annál, melyet mások kirekesztésével elkülönözve bírnak az országnak kiváltságos polgárai.

Mert a szabadság nem fogy, hanem nő, ha megosztják. Mert a jog nem gyengül, hanem erősebb lesz, ha többek tulajdona. Mert a közboldogság nem sorvad, hanem gyarapodik, azoknak

száma által, kiket keblébe befogad, a közjog, közszabadság és közboldogság hatalmassá teszi a nemzetet: ánde tagadni nem lehet, hogy az előítéleteknek is megvan a hatalma, és hogy ezen hatalmat legyőzni nehéz, hogy a vágyaknak van telhetetlensége, melyeket kielégíteni a lehetetlenségek sorába tartozik.

Pedig mind a vágyaknak igazságos mértékre szorítása, mind a megszokott és talán megkedvelt balítéleteknek száműzése kívántatik, hogy közéletünknek törvényünkben kimondott átalakulása az írott betűkből életre váljék. Őszinte jóakarat sokat, mindent tehet, de őszinte jóakaratra minden oldalról számolni és ettől függeszteni fel az egész jövőndőt, veszélyes kockajáték.

Egység és összetartás kívántatik és azon egység és összetartás, mely magába foglalja a jövőndőnek biztosítását, érdeke egyszersmind a honpolgárok legnagyobb többségének; egység és összetartás arra, hogy legyen az, mit a törvény rendel, legyen meg az mind, de sem több, sem kevesebb és ha kell több, mint amit a törvény rendel, azt törvényes úton eszközöljük.

És ime a nemzetőrség nagyszerű rendeltetése, mely felfegyverkezeti a nemzetet, a törvény által kimondott nemzeti akarat teljesítésére. (A jelentés ezután áttér a lefolyt országgyűlés főbb eseményeire, s e szavakkal végződik):

Hazánk határai között sokféle nyelvű népek tanyáznak, de van egy alap, melyen ezeknek különböző nyelv-érdekeit egyesíteni lehet, ez az alkotmányos szabadság, mely a különböző nyelvű népfajokat, a polgárzati közös nemzetiségben egymás között egyesítheti; ez alapon egyes lehetünk, az ádriai tengerig, a polgárzat függetlenségének alapján pedig ugyanazon egy uralkodó alatt egyesülhetünk a birodalom egységének eszméjében.

Erőt egység ad, — egyenletlenség felbontja a legerősebb országokat. Isten világosítson fel bennünket, hogy egyesek és az egység által erősek lehessünk. Mi pedig, kik a tisztelt közgyűlés parancsából, gyenge műszerek voltunk a gondviselés kezében, hivatásunk megszűnővén, azon megnyugvással léptünk vissza az engedelmes polgárok sorába, hogy senmit sem tettünk egyebet, mint azt, amit lélekismeret szerint hasznosnak és szükségesnek találtunk, a szeretett haza javára. Kállay Menyhért, Bónis Samu.“

Május havában már javában folyt a táborozás. A 10. önkéntes zászlóaljba, melynek székhelye Debreczen volt, mintegy 600-an jelentkeztek. A vármegye augusztus havában tartott közgyűlésében, a haza és nemzet szabadságának védelmére egy önkéntes nemzetőri zászlóalj felállítását és a megye költségén leendő felszerelését határozta el. E határozat oly gyorsan hajtatott végre, hogy a zászlóalj ugyanazon évi szeptember hó 12-én már teljesen felszerelve, Kálló város piacán, a részére gróf Dégenfeld Imréné, mint zászlóánya által ajándékozott és sajátkezűleg hímzett szalaggal díszített zászló alá felesküdtetett. A zászlóalj tisztjeit a megyei közgyűlés választotta és nevezte ki, jelesül: *Őrnagyul: Patay Istvánt. Századosokul: Rakovszky Sámuel, Apagyi Györgyöt, Vay Károlyt, Kralovánszky Gyulát, Hunyady Ferenczet és Horváth Jánost. Főhadnagyokul: Mikecz Tamást, Böszörményi Lászlót, Krasznay Gábort, Kállay Ferenczet, Uray Józsefet és Hrabovszky Rudolfot. Hadnagyok lettek: Apagyi Simon, Majos Károly, Apagyi Tamás, Kriston Diénes, Jármay János, Tatár József, Szomjas József, Aranyosy János, Boresik Salamon, Propper Lipót, Szunyogh Manó, Igaz György, Bodó Alajos. Orvos: Korányi Frigyes. Zászlótartó: Elek András.* A zászlóalj 1200 főnyi legénysége, kivétel nélkül Szabolcs vármegye fiaiból

KÁLLAY MIKLÓS.

A szabolcsi
48-ik
zászlóalj.

Rakovszky
Samuel
ezredes.

GRÓF TELEKI JÓZSEF.

állott s így e zászlóaljban nemesak a megyebeli ősi birtokos családok, hanem iparosok és földművelők családjai is képviselve voltak. A zászlószentelés alkalmával, a zászlóalj őrnagya, a zászlóanyához intézett beszédében zászlóalja nevében ígéretet tett, hogy a zászlót megkoszorúzza hozzák vissza. Ez ígéret teljesítve lett. A babérkoszorús zászló ott díszlik Szabolcs vármegye múzeumában.

E zászlóalj dícsőségteljes tetteiről *Krasznay Péter*, 48-as honvéd-hadnagy, a következőket írja:

„A zászlóalj az ozorai ütközet után önként honvéd zászlóaljjá alakulván, a 48. számot nyerte s mint ilyen, csakhamar *Rakovszky* parancsnoksága alá került és már az ő vezetése alatt lobogtatta zászlaját Stájerországban is, a hol *Burics* osztrák tábornok seregeit szuronyal verte ki *Fridauból*. A móri vesztett csatában *Rakovszky* bölcs vezetésének köszönhetette, hogy a szőlőkben állást foglalva, nemcsak magát mentette meg a szétveréstől, hanem

a sereg többi részét is megvédte az üldöztetéstől, fedett állásából visszavervén az ellen lovasságát. Egyéb apróbb ütközeteket mellőzve, melyekben szintén tetemes rész jutott a 48-ik zászlóaljnak, csak még azt említjük meg, hogy az isaszegi csatában a faluból az ellent kivervén, a délnyugatnak fekvő vízmosásos hegyoldal gödreiből szuronyal verte ki és kényszerítette rendetlen futásra a túlnyomó számú ellent s ezzel annak szélső jobb szárnyát megsemmisítvén, a győzelem kivívásához döntőleg járult.

Az ezután következett véres ütközeteket, *Budavár* bevételét, hol a zászlóalj szintén tetemes részt vett, mellőzve, áttérünk a peredi csatára, hol már *Rakovszky*, bár még csak őrnagyi rangja volt, dandár-parancsnokként szerepelt és mint ilyen a *Panjutin-féle orosz hadtest* véletlen megjelenése által rosszra fordult második napi csatában az osztrákok által elfoglalt *Királyvár* községet, melynek visszafoglalása a harmadik hadtest egyesülhetése és visszavonulási útja fentartása végett szükségessé vált, a kétszerte számosabb ellenségtől szuronyrohammal foglalta el és mindenütt a 48-ik zászlóalj élén lovagolva, az ellent *Deák*ig nyomta vissza s ez által a sokkal nagyobb erejű ellenséggel szemben a győzelmet, ha ki nem vívhatta is, de annak eldöntetlen maradását biztosította.

A július 2-iki, úgynevezett *Komáromi* vagy *ács*i csatában, egy ellenséges hadosztály a *Duna* jobb partján lévő *monostori sánczokat*, az azokhoz közel lévő *uj-szónyi szőlők*ből megrohanván, az azt védő két honvéd-zászlóaljtól elfoglalta, de azt a 48-ik zászlóalj, hősiességgel elszántással intézett rohammal azonnal visszafoglalta és az összes ellenséges hadosztályt az *ács*i erdőig kergette, mely nevezetes fegyvertény bizonyításul közöljük az arról a következő napon kiadott napiparancsot, mely így szól:

„*Komárom*, 1849. évi július hó 4-én. Miután az ellenség csatárai a *Monostor* hegynek minden nyugati sánczeit folyó évi július hó 2-án bevették volna és az előre küldött zászlóaljak kevés egyének kivételével mindég visszafutottak; és miután én a körülményektől ösztönözötve, ezen gyávákat az ellenségre kartács tűzzel hajtani kényszerültem, a 48-ik zászlóalj volt az, a mely *Rakovszky* vitéz őrnagynak vezérlete alatt, előhaladásrai parancsokat örömkialtások között fogadta, az elvesztett sánczokat a bennük maradt ágyúkkal együtt első rohamra bevette és az ellenséget az *ács*i erdőig visszanyomta. Ezen fényes bajnoki tett kiérdemli minden vitéznek méltánylatát. A 48-ik zászlóalj július 2-ika emlékéül 3-ik rendű s vitéz parancsokának, ki azon naptól alezredessé előléptettetett, melle 2-od rendű érdemjellel feldíszítettvék; utódomat a fővezérségben, *Klapka* tábornok urat felkérem, hogy ezen feldíszítést nevében a legünnepelesebben hajtsa végre: *Görgey* Arthur, tábornok.“

Rakovszky *Sámuel*, most már alezredes és hadosztályparancsnok, az augusztus 3-iki kitérésnél a *Komáromot* ostromzár alatt tartó ellenséges seregnek *Rácz-Almás*on fekvő osztlályát hajnali 3 óraker megámadván, *Esztergom* felé kergette, azután hadosztályával az ellen egyes pozícióit hátulról megkerülvén, *Nagy-Igmádon*, *Mocsán*, *Csémén* és *Ács*on épen akkor támadta meg, a mikor a *Komáromból* jövő hadosztályok oda érkeztek s ezzel azon eredményt érte el, hogy a *czernirozó* sereg nagy része, ágyúi, municziói és élelmi felszerelés hátrahagyásával, rendetlen futásban kereste menedékét; az éjjeli órákban folytonos esá-éi tározásban és előnyomulásban lévő hadosztályát addig nem engedte pihenni, míg a *lovodi csárdánál* lévő *hajóhídon* átmenekülő ellenség alól, az ott vert *hajóhidat* szét nem lövette s annak még át nem jutott részét fogságba ejtette, melylyel kiváló stratégiai képzettségének bizonyítékát szolgáltatván, ezredesi ranggal jutalmaztatott.

A reá következő napon a győzedelmes sereg a futó ellenség nyomán előnyomulván, annak zóme *Győrben* telepedett meg néhány napra, előcsapatait *Pápa* és *Pozsony* felé küldvén szét, és míg a magyar hadsereg többi része az ország alvidékén a végfeloszláshoz

közelgett, addig a komáromi sereg Győrben diadal-mámorban üszött. E napok egyikén Klapka tábornok ünnepélyes istentiszteletet tartatván, Győr város külső vásárterén hajtott végre a július 4-iki napiparanesban elrendelt díszítésket, a mikor is előbb a már ezredes Rakovszky Sámuelnek, az Isaszegnél nyert 3-ad rendű érdemjel mellé a 2-ik rendű érdemjelt feltűzvé, a 48-ik zászlóalj zászlójához fordult és arra a 3-ad rendű érdemjelt azou mondat kíséretében tűzte fel, hogy: „Ez a legdicőségesebb zászló. Ha a sors meg akarja tagadni a győzedelmet, kivívja azt a 48-ik zászlóalj!”

Hátra volt az ígéret azon részének teljesítése, hogy a megkoszorúzott zászló az azt ajándékozó zászlóanyának visszahozassék. Rakovszky ezt is végrehajtotta; ugyanis, a midőn a komáromi várnak kapitulációja 1849. szeptember hó 30-án megállapított, Rakovszky ezredes a 48-ik zászlóalj zászlóját tartójáról levétetvén, azt felső testére esavartatta és arra vevén fel öltönyt, úgy esempészte haza, helyesebben egyenesen Nyírbaktára s ott ajándékozójának, megkoszorúzva visszaadta, ki azt a 60-as évekig házánál rejtgette és az 1861-ben alakult honvéd-egylet kérelmére, az egyletnek adta át. A zászlót, mint a honvédegylet tulajdonát, a megyei múzeum őrzi.

A vármegyei családok sarjai közül, még a következők vittek a szabadságharcban nevezetesebb szerepet:

Patay István, aki 1848. előtt az osztrák seregben szolgált. A szabadságharc kitérősekor mint közhonvéd lépett a magyar hadseregbe. Csakhamar tiszt, majd pedig a megalkult 48. honvéd-zászlóalj parancsnoka lett. 1849-ben ezredesi ranggal Pest város térparancsnokává nevezetett ki.

Répassy Mihály, mindvégig résztvett a szabadságharcban. Répassy már mint ezredes a schvechati esatában a magyar sereg balszárnyát vezette és a visszavonulást ezredével fedezve, az ellenséges lovasság négy rendbeli rohamát verte vissza, mi által a sereg többi részét az üldöztetéstől megvédte. Azután a honvédelmi miniszteriumban lett osztályfőnök és hosszabb ideig, már mint tábornok, a hadügyminiszteriumot vezette. Január végétől márczius közepéig a II-ik hadtest parancsnoka volt, a mikor újból h. hadügyminiszteriül hivatván be, végleg ott maradt, míg 1849. év július végén Szegeden, kolera-ban elhalt.

Mezőssy Pál őrnagy, Munkács várának parancsnoka, kinek a felvidék fékentartása körül nagy érdemei vannak.

Vay László gróf, ki *Mihály fivérével* együtt 1848-ban beállott a nemzeti hadseregbe. Eleinte a ráczok ellen harczolt, később Dembinski táborkarához osztották be őrnagyi ranggal. Részt vett a kápolnai, túrai, szegedi és temesvári ütközetekben.

Asztalos Sándor, a szabadságharc kitérősekor, századosi ranggal az Arad vármegyében fellázadt oláhok ellen rendeltetett ki. Később az Arad várát körülzáró seregben szolgált. Aradvár bevétele után őrnagyi ranggal a Temesvárt ostromló sereghöz vezényeltetett. A szabadságharc végszakában alezerelessé nevezetett ki.

Mikecz Tamás. Hadi pályáját a 48. zászlóaljnál kezdte. Zászlóaljával együtt a komáromi várba rendeltetett, hol azután, fokról-fogra az őrnagyi rangig emelkedett. Az 1849. augusztus 3-án vívott, diadahmas ó-szőnyi ütközetben különösen kitüntette magát; Klapka tábornok az augusztus 9-iki napiparanesban köszönetét nyilvánította neki.

Krúdy Gyula. A szabadságharc elején a komáromi várban állomásozó 18-ik zászlóaljnál szolgált, főhadnagyi rangban. Az 1849. év nyár folyamán véghezvitt kirohanások alkalmával többször kitüntette magát. Vitéz magatartásáért augusztus 29-én, a 203. zászlóaljhoz századosná nevezetett ki. Végig küzdvén a komáromi harcokat, a vár feladása után hazatért szülőföldjére. Az 1867-ben megalakult vármegyei honvéd-egylet, *Krasznay Gábor* halála után, elnökévé választotta.

1848. őszén már háborús világ volt. Az oláh garázdálkodások hírére 150 nemzetőr küldetett Munkács és Máramaros-Sziget felé, a többiek főkép a tiszai munkálatoknál dolgozó 1500 rácz szemmel tartására otthon maradtak. November 4-én a borsodi nemzetőrök és 80 német diák vonult át Nyíregyházán. Deczember 7-én a hon maradt nemzetőrség is útnak indult, a Kassa felől betört Schlick hadai ellen. A megalakult országos honvédelmi bizottmány deczember 18-án kelt felhívására Péchy alispán szabadcsapatot szervezett, Kállay Emánuel és Zoltán Mihály ugyanekkor egy „veres pántlikás“ nevű

GRÓF DESSEFFY JÓZSEF.

Patay István.

Répassy
Mihály.

Mezőssy Pál.

Vay László és
Mihály grófok.Asztalos
Sándor.

Mikecz Tamás.

Krúdy Gyula.

Szabadcsapatok
szervezése.

szabadesapatot toborzottak össze. 1849. január 19-én 90 rabot bocsátottak ki a börtönből. Ezek az Ottinger ellen működő csapatokhoz soroztattak be.

Midőn az országgyűlés Dereczenbe tette át székhelyét, e városból csakhamar átsugárzott a nemzeti önvédelem és a szabadság iránti rajongó lelkesedés lángja. Az egész vármegye vállvetett buzgalommal készült az ellenállásra. Szükség is volt erre, mert északról Schlick fenyegette a Debreczenbe menekült országgyűlést. Mészáros Lázár, a kassai vereség után egész Tokajig húzódott vissza, hol január 12-én Klapkának adván át a vezérletet, Debreczenbe ment. Klapka január 23-án Tokajnál Mészáros szétzüllött hadával átkelt a Tiszán és főképp a Tisza-vonal megvédésére szorított, seregét a folyóval szemközt Rakamaz és Balsa közt állítván fel.

Klapka
Rakamaznál.

Általános nép-
felkelés az
orosz invázió
ellen.

BÓNIS SAMU.

A kassai ütközet következtében elbizakodott Schlick csakhamar támadáshoz fogott, de a 34. és 42. honvédszászlóalj vitézül visszaverte hadait, s a befagyott Tiszán át egész Tokajig üldözte a szaladókat. (Graeza György, A szabadságharcz története).

A rakamazi harc után a vármegyét északról nem fenyegette többé veszedelem s egész az orosz bejövételig megmenekült a háboru borzalmaitól.

Lelkesedéssel ülték meg mindenütt márczius 15-ének első évfordulóját; a május 2-án tartott megyegyűlésen pedig a függetlenségi nyilatkozat hirdettetett ki.

Az orosz invázió hírére általános népfelkelés hirdettetett. E tárgyban június 27-én Nyíregyházán nagy népgyűlést tartottak.

Másnap már Cseodajeff tábornok hadtestéből az 51. kozák-czred 6. százada, az orosz tűzérség ágyutűzének védelme alatt Tokajnál átúszott a Tiszán. A Tisza átjáróját őrző 97-ik honvédszászlóalj sikertelenül próbált ellenállani; a gyilkos ágyutűz következtében egész a rakamazi sánczokig vonult vissza, de ezt is csakhamar elhagyni kényszerült.

Az oroszok első megjelenése leírhatatlan zavart okozott a vármegyében. Nyíregyháza lakossága legnagyobbbrészt szétfutott, a Boeskey-luszárok gyakorlatlan ujoneztelepe pedig Debreczenbe helyeztetett át.

Jun. 29-én egyes kozák századok egész Nyíregyházáig száguldoztak, hol a vármegyei raktárt feltörték és az élelmiszereket elrabolták. Ezalatt a 15,000 főnyi orosz had, szokott lassuságával átkelt a Tiszán; 30-án egész Királytelekig és Varjulaposig jutott előre. Julius 1-én estére, szakadó esőben, az egész orosz hadtest bevonult Nyíregyházára. 2-án már tovább vonultak Új-Fehértó felé, mintegy 300 kolerás beteg hátrahagyásával, akik legnagyobbbrészt elpusztultak, sőt a ragály átragadt a lakosságra is. Cseodajeff azonban csakhamar visszafordult Debreczenből. Jul. 8-án ismét Nyíregyháza körül táborozott, mivel a kiütött járvány miatt nem mert bemenni a városba. Onnan azon az úton, a melyen jött, egészen Tokajig visszavonult; de támadástól tartva, a tiszai hidat felszedte maga ntán. (Julius 12.)

Az oroszok
Nyíregyházán.

Kossuthi parancsából jul. 18-án a tiszai átjárók őrzésére nemzetőrök rendeltettek ki, hová később Knézics és Korponay ezredes küldettek.

Görgey, Komárom várából történt kivonulása után, folytonos harezok közepett vonult le a Tiszához. Jul. 27-én táborkarával Tokajból útnak indult, hogy Karezagon Kossuth Lajossal találkozzék; alig ért Nyíregyházára, midőn arról értesült, hogy az orosz elfoglalta a tiszafüredi hidat. E hírre azonnal visszafordult, nehogy menekvési útja elzárassék; útközben betért Kótajba, hol az egybegyűlt úri társaságnak élénken feltűnt viselkedése. E napon tartatott Kállón, a szabadságharez alatt, az utolsó alkotmányos megyegyűlés. Görgey jul. 29-én Tokaj mellett átkelt a Tiszán, 30-án Nyíregyházára ért. Rövid pihenő után seregének zömével Nagy-Kállón és Nyíradonyon át, Vámos-Péresre húzódott. Az első hadtestet Nagy Sándor vezérlete alatt oldalvédül Debreczen felé rendelte, hol aug. 2-án e hadtest a Tisza-Füred felől előnyomuló oroszoktól vereséget szenvedett.

Alig vonultak ki a magyar hadak a vármegyéből, betette lábát az orosz. Aug. 8-án már Nyíregyházán volt egy orosz hadtest; innen két nap mulva egy zászlóalj hátrahagyásával tovább vonultak. 12-én újabb orosz hadosztályokkal együtt érkezett Drevenyák Ferencz cs. kir. biztos Nyíregyházára.

A világosi fegyverletétel után a vármegye az átvonuló orosz hadaknak valóságos országútja lőn. Aug. 16-án Paskievics, aug. 19-én Konstantin nagyherczeg vonult keresztül Nyíregyházán.

A visszavonuló orosz had szabadon garázdálkodhatott. Kállón a tisztok a ref. paplakba szállásolták be magukat. Nyíregyházának aug. 27-én 60,000 főnyi sereget kellett ellátni; e muszka átvonulás kevés megszakítással szept. 20-ig tartott. Alig hagyták el az oroszok a vármegye területét, megjelentek az osztrákok, s kezdetét vette a fegyverelkobzás és a szabadságharezban részes hazafiak üldözése. Október elején Hatzel Márton, Boronkay, Patay István és többen elfogattak; október 14-én bezárták a kaszinót.

Haynau rendeletére számosan jelentkeztek a szabadságharezban szerepet vitt férfiak közül. Ezek közel egy évig várták remény és kétség között sorsuk eldőlését. Kállay Ödön és Degenfeld Imre gróf halálra ítéltettek; azonban 1850. jul. 31-én kegyelmet nyertek. Megelőzőleg jul. 20-án ő felsége Vay Alajos báró, Elek Mihály, Somossy Ignác kormánybiztos ellen a további eljárást beszüntetni rendelte, Bónis Samu ellenben 10 évi várfogságra ítéltetett. Ez alatt a reakció is berendezkedett a vármegyében.

Közvetetlen a szabadságharez leveretése után a közigazgatás egyelőre

Görgey
Szabolcs vármegyében.

A világosi fegyverletétel után.

KÁLLAY EMÁNUEL.

A reakció szervezkedése.

KLAPKA GYÖRGY.

megmaradt a régi alapon. A vármegye fő-tisztviselői a következők voltak: I. alispán: Bay Ferencz, II. alispán: Kállay Miklós, főszolgabírák: Nábráczky Antal, Kállay Ubul, Nagy István, Vay Gyula.

Drevenyák Ferencz császári biztos csakhamar megkezdte működését. 1850. febr. 10-én minden templomban ki kellett hirdetni az „Oktroierte Reichsverfassung“-ot, ezután az összes községi jegyzőkönyvek vétettek vizsgálat alá és azokból a szabadságharezra vonatkozó részek töröltettek.

Ez év őszén a közigazgatás új szervezetet nyert. Az egész ország 5 kerületre osztott fel. A vármegye a nagyváradi kerülethez tartozott, melynek élén gróf Zichy Herman állott.

A vármegyét megyefőnökök igazgatták, területe azonban jelentékenyen megcsontkittatott. A vármegye alsó s jelenleg nagyrészt Hajdu-vármegyét alkotó része, az ujonann alakult Észak-Bihar vármegyéhez, a Tisza könyökénél levő 3 helység pedig Bereg vármegyéhez csatoltatott. A fennmaradt terület négy (kisvárdai, nagykállói, nyírbátori és nyíregyházi) járásra osztott fel.

A megyei nemességből többen fogadták el a felajánlott hivatalt, ama reményben, hogy a törvénytelen állapot csak ideiglenes lesz.

A megyei közigazgatásnál 1856-ban három megyebeli nemes viselt főszolgabírói hivatalt, s az 1854-ig fenállott nagykállói törvényszék bírói kara Sándor András elnöklete alatt jórészt magyarokból állott. Ez a körülmény az abszolutizmus káros hatását némileg ellensúlyozta, bár a közvélemény helyeslésével nem találkozott.

Az ötvenes évek első felében Zsedényi Ede és gr. Andrássy György kezdeményezésére a tiszavidéki vasút építése vette kezdetét, mely 1858-ban adatott át a forgalomnak.

Ő felsége 1857. évi körútja alkalmával nagy előkészületek tétettek a magas vendég méltó fogadtatására. Igaz ugyan, hogy a megyei nemesség legnagyobb része távol tartotta magát, de annál nagyobb buzgalmat fejtettek ki a hatalom emberei, hogy eddigi tevékenységüket bemutassák.

De a közbejött akadályok következtében ő felsége Debreczennél visszafordult körútjáról. Így május 29-én Albrecht főherceg érkezett Nyíregyházára, s innen Kállóra utazva, fogadta a tisztelgőket.

A nemzet passzivitása s a közbejött európai események elsöpörték Bach rendszerét. Midőn már szabadabban kezdett lélekzeni a társadalom, első törekvése a gazdasági viszonyok fejlesztésére irányult.

Az októberi diploma.

1860. márcz. 12-én alakult meg a vármegyei gazdasági egyesület, a melynek nagyrésztben politikai jelentősége volt, s elnökévé Degenfeld Imre grófot választotta meg. Az ez év okt. 20-án kiadott diploma, az alkotmányos korszak első fecskéje, csakhamar élénk mozgalmat idézett elő a vármegyében. Főispánná Jármy Imre neveztetett ki.

1861. január 16-án az egy évtized óta zárva tartott közgyűlési termek ismét megnyíltak a vármegyei bizottsági tagok előtt. A jan. 28-án tartott megyegyűlésen a tisztkar a következőkép alakult meg: Alispánok: Kállay Emánuel és Somossy Ignác. Főjegyző: Böszörményi László, később Gergelyffy János, aljegyzők: Kállay Pál, Jármy Elek, Korányi Miklós, Péchy Tamás, főügyész: Komjáthy Pál, főszolgabírók: Rásó Lajos, Mikecz Tamás, Vay Géza és Pilissy Lajos. Csakhamar megkezdődtek a korteskedések a közelgő képviselőválasztásokra. Az alkotmányos korszak ezúttal még rövid életű volt. Az országgyűlést feloszlatták, a megyei tisztkar működése a nov. 4-én tartott közgyűléssel véget ért, s helyét ismét kinevezett hivatalnokok foglalták el.

A provizorium.

KÁLLAY ÖDÖN.

Az országgyűlés feloszlata miatt támadt közingerültség oly erővel lépett fel, hogy a megyei nemességből még azok sem akartak hivatalt vállalni, akik a Bach-rendszer alatt szolgáltak.

Az újonnan kinevezett es. kir. biztos pedig be se juthatott a vármegye házába; a főispáni lakosztályt karhatalommal volt kénytelen elfoglalni.

E kornak egyik érdekes alakja a szabolcsvármegyei születésű Szini Károly, aki a „Magyar birodalom” című füzetkével a 60-as években feltűnést keltett. Ezt a füzetet ő felségének ajánlotta és abban egyebek közt Nagy Lajos és Mátyás király birodalmának visszaállítását tanácsolta. Prottmann ezt a füzetet el akarta koboztatni, íróját pedig felségsértés vádjával fenyegették. A füzetet Bécsben vizsgálat alá vették és ennek az volt az eredménye, hogy a vádat nemcsak elejtették, hanem arra utasították az író, hogy ha ő felsége Budára jön, jelentkezék kihallgatásra és személyesen nyújtsa át a füzetet. Ő felsége ez alkalommal nagyon kegyesen fogadta Szini Károlyt, aki ez időben még a „Lámpás” és az „Ujvilág” című lapokat szerkesztette. Csak néhány évvel ezelőtt halt meg a nyugtalan vérű, excentrikus író a tébolydában.

De a provizóriumnak is meg voltak számlálva a napjai. Ő felsége 1865. szept. 17-én kelt elhatározásával az országgyűlést decz. 10-ére hívta össze. Ez országgyűlésnek sikerült a kiegyezést létrehozni. Az 1867. febr. 9-én érkezett táviratot, mely az új miniszterium kinevezését tudatta, jobb jövő hajnalaként üdvözölte a vármegye közönsége.

A kiegyezés.

Febr. 20-án minden templomban hálaadó istentiszteletet tartottak. Az április 16-án összegyűlt törvényhatósági bizottság Bónis Barnabást és Kállay Adolfot alispánoknak, Korányi Miklóst főjegyzőnek választotta meg.

Május 18-án vette át a vármegye kormányát Vécsey József báró, újonnan kinevezett főispán.

A június 8-án végbement koronázási ünnepélyen fényes bandériummal volt képviselve a vármegye, melyben a következők vettek részt: Gencsy Albert, Jármy Márton és Bay Bertalan; a bandérium zászlaját Vécsey báróné vezetése alatt, a vármegyei hölgyek készítették.

A kiegyezéssel a vármegyei közigazgatás az önkormányzat kezébe került vissza. Ennek az utolsó 30 év alatt végbement fejlődését külön fejezetben ismertetjük.

Végül közöljük a vármegyei fő- és alispánok, valamint az országgyűlési követek, utóbb képviselők névsorát, — az előbbieket a mohácsi vesztől, az utóbbiakat a nemzeti fellendülés idejétől 1900-ig, a vármegyei jegyzőkönyvek adatai alapján egybeállítva.

Főispánok a
mohácsi vesztől
1900-ig.

Főispánok: Báthori István 1527; Alagi János 1535; Báthori András 1540—1555; Báthori György 1556—1563; Alagi Tamás 1563; Báthori Bonaventura 1565; Báthori Miklós gróf országbíró 1566—1584; Báthori István 1584—1609; ghymeszi Forgách Zsigmond 1612—1621; bedeghi Nyáry István báró 1621—1642; ghymeszi Forgách Zsigmond 1643—1646; Bedeghi Nyáry Bernát 1647—53; brebiri Melith Péter 1655—67; szalai Barkóczy István 1667—79; vásónkeői ifj. Zichy István gróf 1680—95; vásónkeői Zichy Péter 1696—1724; Közben: Sennyey István, a magyarországi rendek kancellárja 1708—1711; Zichy László gróf 1724—26; Zichy Miklós gróf 1726—1747; alatta: lázi Ghillányi György helytartó 1726—1734; Károlyi Sándor gróf kir. biztos 1734, majd Károlyi Ferencz gróf kir. biztos 1754-ig; szalai Barkóczy Imre gróf 1754—1759; Barkóczy János gróf 1759—1782; nagymihályi Sztáray Mihály gróf 1782—1785; széki Teleki Samu gróf 1785—87. kerületi biztos; Haller József gróf 1787—1790. ker. biztos; Sztáray Mihály gróf 1790—1791; mihálydi Splényi Gábor báró 1791—1817; fái Fáy Barnabás 1817—1824 helytartó; mezőszegedi Szegedy Ferencz 1825—29 helytartó; széki Teleki József gróf 1830—1846; magyar-nagysombori Sombori Imre 1846—48 helytartó; Patay József 1848. ápr. 22. máj. 20-ig, midőn betegeskedése miatt felmentetett. Degenfeld-Schomburg Imre gróf 1848—49; Drenyák Ferencz es. kir. biztos 1849; Bay Ferencz megyefőnök 1851—53; Gömör Pál megyefőnök 1853—1860; szolnoki Jármay Imre 1861; Sándor András es. kir. biztos 1861—63; Szabó János megyefőnök 1863—1865; Vay Dániel gróf főispáni helytartó 1865—1867; hajnásckői Vécsey József báró 1867—1872; Vay Ádám gróf 1872—77; tolesvai Bónis Barnabás 1877—1881; Graell József 1881—1889; Kállay András 1889—1897; Feilitzsch Berthold báró 1897-től.

Alispánok a
mohácsi vesztől
1900-ig.

Alispánok: Oros Pál deák és Hodossy Albert 1537; Király István 1537; Téthy János és zeleméri Kamarás János 1540; Téthy János 1543; Oros Pál deák 1545—48; vajai Ibrányi Miklós és mihálydi Hodossy Albert 1549; Hodossy Tamás 1550; Petri-Dezsi Jób 1551; anarcsi Thegzes Antal, Bogáthy István 1552; Hodossy Tamás és Téthy György 1553; Szokolai Balázs 1562; anarcsi Thegzes Antal és Görbedy László 1563—1564; Görbedy László és Téthy István 1565; Kértsy Miklós és Orosy János 1566; Leövey György és vajai Ibrányi Bálint 1570; Thegzes Antal és Téthy István 1570; pazonyi Cseres György és Leövey György 1571; Kemecey István és Leövey György 1572; Leveleky Gergely és Kemecey István 1573; Leövey György és Kemecey István 1575; Petri Gáspár és Leövey György 1576—78; Leövey György és bogdányi Farkas Vitus 1579—1580; Mérei Lőrincz 1580; Petneházy János és sóvári Soós András 1583; bogdányi Farkas Vid és Vay Péter 1584—1587; Szokolai Miklós 1584; Soós András és Apagyi Miklós 1588—1591; Ramocsaházy István 1590; Vay Péter és Kállay Lőrincz 1591—93; Kérchy Miklós és Ramocsaházy Miklós 1593—1595; sóvári Soós András és Budaházy Bernát 1595—99; Vay Péter 1598; Beökönyi János és Bakay András 1599—1600; madai Bekéssy János és Bakay András 1600—1602; Petneházy Péter és Eöry András 1602—1603; Petneházy Péter és Kemecey László 1603; Budaházy Bernát 1604; Jármay János és Eöry András 1605—1607; Bogdányi János 1607; Eöry András 1608; Nagytárkányi Ferencz és Kállay Miklós 1608—10; Paksy Miklós de Pakos 1609—12; Anarcsi István 1610—12; Eöry András és Kérchy János 1612—14; Bogdányi János és Bay Gáspár 1616—26; Kérchy János és Bay Gáspár 1616—26; Eördegh Dániel 1620; Kérchy János és Vay Mihály 1627—29; Kérchy János 1634; Vay Mihály 1643; ludányi Bay István és gégenyi Nyakas György 1645—56; Vay Péter 1650; Dancs András és Bessenyei Mihály 1657; Benewrey Mihály 1661; Petneházy Zsigmond és Jármay András 1663—68; Jármay András és Váradkay Ferencz 1668—71; Váradkay Ferencz és Nyakas Péter 1671—1676; 1676—81-ig alispán nincsen; Váradkay Ferencz és Nyakas Péter másodízben 1681—85; Váradkay Ferencz és Józsa Miklós 1685—88; Váradkay Ferencz és Apagyi György 1688—1691; Nyakas Miklós az utóbbi helyett. Kérchy Sándor és Krucsay Márton 1691—93; Váradkay István és Csabay Ferencz 1693—95; Váradkay István és Krucsay Márton 1695—1701; Krucsay Márton és Váradkay István 1701—1704; Váradkay István és Bessenyei Zsigmond 1704—1705; Zoltán Józsa és Eördegh Dániel 1705—1709; Zoltán Jodok és Ramocsaházy György 1710—13; Krucsay Márton és Eördegh Dániel 1714—27; Krucsay Márton és Eördegh Dániel 1727—30; Jármay Ferencz 1730; Krucsay Márton és Ibrányi István 1730—32; Szunyogh István 1732; Buday László és Józsa István 1732—35; Zoltán István és Józsa István 1735—39; Ibrányi István 1739; Zoltán István és Józsa István 1739—1742; Ibrányi István és Jármay Ferencz 1742—44; Ibrányi István, továbbá Zoltán István, Ramocsaházy István és Jármay Ferencz helyettes alispánok 1744—49; Bay László és Jármay Ferencz helyettes 1749—1751; Jármay Ferencz és Csákányi Tamás helyettes 1751—52; Csákányi Tamás és Szunyogh Ferencz 1752—54; Szunyogh Ferencz és Krucsay Márton 1754—59; Vajai Ibrányi Miklós és Niezky József 1760—63; nádífi Krucsay Márton és Pálffy János 1763—70; az utóbbi helyett Kállay József, majd Kállay Mihály; vajai Ibrányi Miklós 1779—1778; id. Zoltán Pál és mellette helyettesek: tasnádi Pálffy János, Vay István és Kállay László, utóbb Szüzyény Imre 1778—1786; Vay József 1786—1790; Sztámári-Király István és Ibrányi Farkas helyettes 1790—95; Sztámári-Király József és Örmös Miklós 1795—1803; Sztámári-Király József és Kállay Miklós 1803—1805; Kállay Miklós és Osváth Lajos helyettes 1805—10; Kállay Miklós és Deésy Mihály helyettes 1810—19; Deésy Mihály és Zoltán Pál helyettes 1819—28; Bónis Samu és Patay István 1828—1832; Patay István és Kállay Gergely 1832—36; Patay István és Kállay Péter 1836—38; szolnoki Jármay Imre és csepei Zoltán János 1838—1841; Zoltán János és pazonyi Elek Mihály 1841—44; Kállay Menyhért és Péchy László 1844—47; Kállay Menyhért és Péchy László 1847—48; Péchy László és Szunyogh Rudolf 1848; Péchy László és Kállay Manó

1849; Bay Ferencz és Kállay Miklós 1849—50; Somossy Ignác és Kállay Manó 1861; Beeske Lajos 1862; Ábrányi Aurél 1865; Bónis Barnabás és Kállay Adolf 1867—70; Bónis Barnabás és Patay András, utóbb Leóvey Antal 1870—72; Bónis Barnabás 1872—77; Zoltán János 1877—1889; Miklós László 1889—1895; Mikecz János 1895 óta.

Országgyűlési követek.

Országgyűlési követek: 1790—91-ben: Vay István kir. tanácsos és Zoltán Pál; 1792-ben: Zoltán Pál és Szatmári-Király József alispán; 1796-ban: Ibrányi Farkas és Osváth Lajos főjegyző; 1802-ben: vajai Vay József és Ibrányi Farkas; 1805-ben: Vay József és Ibrányi Miklós; 1807-ben: Vay József és Kállay Miklós alispán; 1808-ban: Kállay Miklós és Détsy Mihály főszolgabíró; 1811—12-ben: Vay József és Dessewffy József gróf; 1825—27-ben: Dessewffy József gróf, Bónis Samu, utóbb szolnoki Jármay Tamás; 1830-ban: Patay István és Lászlófalvi Eördégh Alajos; 1832—36-ban: Patay István alispán, utóbb szolnoki Jármay Imre főjegyző és Vay János; 1840-ben: Zoltán János és Bónis Sámuel; 1844-ben: Bónis Sámuel, utóbb ludányi Bay Ferencz l. aljegyző és lengyelfalvi Eröss Lajos; 1847—48-ban: Bónis Samu és Kállay Menyhért alispán.

Országgyűlési képviselők 1848-ban: Kis-Várda: Eröss Lajos; Nádudvar: Kállay Ödön; Nagy-Kálló: Szunyogh Rezső; Nyír-Bátor: Somossy Ignác; Nyír-Bogdány: Elek Mihály; Tisza-Lök: Bónis Samu; Nyíregyháza város: Hatzel Antal.

Orsz. képviselők.

(A későbbi évek során megválasztottak ugyanebben a sorrendben következnek egymás után.)

1861-ben: Eröss Lajos, Kállay Ödön, Böszörményi László, gróf Degenfeld Gusztáv, Klapka György, Bónis Samu és Benicz Miklós.

1865—69: Eröss Lajos, Kállay Ödön, Böszörményi László, gróf Degenfeld Gusztáv, Somossy Ignác, Bónis Samu, Bánó József.

1869—72: Piliszy Lajos, Molnár Endre, Böszörményi László, Kállay Manó, Somossy Ignác, Bónis Samu és Vidliczkay József.

1872—75: Czóbel Albert, Lukács Ignác, Kállay Ákos, br. Vécsey József, Elek Gábor, Szomjas József és Vidliczkay József.

1875—78: Piliszy László, Zsembery István, Szoboszlay József, Mandel Pál, Vidovich Ferencz, Szomjas József és Vidliczkay József.

1876-ban a nádudvari kerület az újonnan alakított Hajdu vármegyéhez csatoltatott.

1878—81: Piliszy László, Kállay János, Mandel Pál, Vidovich Ferencz, Dessewffy Aurél gróf és Vidliczkay József.

1881—84: Farkas Balázs, Kállay János, Mandel Pál, Szögyény Emil, Dessewffy Aurél gróf és Vidliczkay József.

1884—87: Farkas Balázs, Kállay János, Mandel Pál, Szögyény Emil, Szomjas József és Somogyi Gyula lemondása után Péchy Gábor.

1887—92: Farkas Balázs, Kállay Zoltán, Lipthay Károly, Mikecz János, Szomjas József és Vidliczkay József.

1892—96: Farkas Balázs, Kállay Ferencz, Gencsy Albert, Kállay Lipót, Ónody Géza és Beniczky Miksa.

1896—1901: Farkas Balázs, Ferlicska Kálmán, Gencsy Albert, Kállay Lipót, Korniss Ferencz és Mezőssy Béla.

A mostani orsz. képviselők életrajzi adatait Sturm Albert Országgyűlési Almanach-ja nyomán a következőkben közöljük.

Farkas Balázs orsz. képviselő, szül. Kis-Várdán 1839-ben. 1867-ben Szabolcs vármegye főorvosa lett, mely állásáról azonban 1881-ben, amikor a kisvárdai kerület képviselővé választotta, lemondott. Azóta állandóan képviseli a kerületet és a valutarendezés czéljaira szükséges arany beszerzését és felhasználását ellenőrző bizottság tagja.

Farkas Balázs

Ferlicska Kálmán orsz. képviselő, szül. Nyíregyházán 1853-ban. 1879-ben ügyvédi oklevelet szerzett és a fővárosban telepedett le, honnan azonban ügyvédi irodáját Nyíregyházára helyezte át. 1893-ban városi tiszti ügyész lett és 1896-ban orsz. képviselővé választott. Tagja a naplóbíráló bizottságnak.

Ferlicska Kálmán.

Gencsy Albert orsz. képviselő, szül. Uj-Fehértón 1842-ben. Jogászkorában Somossy Ignác orsz. képv. mellett dolgozott. 1880-ban a felső-szabolcsi ev. ref. egyház tanácsbírája lett. 1881-ben a nyírbátori kerület képviselőjévé választotta és azóta állandóan e kerületet képviseli. A közlekedésügyi bizottság tagja.

Gencsy Albert.

Kállay Lipót orsz. képviselő, szül. Napkoron 1855-ben. Tanulmányai befejeztével a vármegye t. aljegyzője lett, mely állásáról a közigazgatási bizottság tagjává történt megválasztása alkalmával lemondott. 1876-ban tagja volt annak a küldöttségnek, amely Abdul Kérimnek a díszkardot vitte. 1892-ben a nyír-bogdányi kerület orsz. képviselőjévé választotta.

Kállay Lipót.

Korniss Ferencz orsz. képviselő, szül. Nagy-Halászon 1835-ben. 1856—61-ig a beregszászi törvényszék joggyakornoka volt, 1861-ben pedig Ugocsa vármegyében szolgabíró. 1867—72-ig, mint törvényszéki bíró, 1872-től mint elnök működött Nagy-Szőlösön. 1875-től 1884-ig a nyíregyházi törvényszék elnöke volt, míg 1895-ben képviselővé választott és mint ilyen, a közlekedésügyi bizottság tagja.

Korniss Ferencz.

Mezőssy Béla orsz. képviselő, szül. 1871-ben. Tanulmányai végeztével otthon gazdálkodott. 1896-ban választott meg képviselővé. A házban már több ízben tűnt fel nagyobb szabású, alapos képzettségéről és nagy látóköréről tanúskodó beszédeivel.

Mezőssy Béla.

A VÁRMEGYEHÁZA.

SZABOLCS VÁRMEGYE ÖNKORMÁNYZATA ÉS KÖZIGAZGATÁSA.

kiegyezéssel megnyílt új alkotmányos korszak megnyitotta a vármegyei közélet zárt sorompóit is. Az 1866-iki események után, bármennyire biztos is volt abban a magyar közvélemény s így Szabolcs vármegye közönsége is, hogy a kibékülésnek az uralkodó és a nemzet között meg kell történnie, a kibontakozásnak szinte rohamos alakulása lázas tevékenységre ösztönözte a hazafiakat.

Az 1867-iki első
közgyűlés.
Vécsey József
főispán.

1867. április 16-án tartotta meg a vármegyei bizottmány első közgyűlését s nagy lelkesedéssel üdvözölte báró *Vécsey Józsefet*, mint Ő felsége által kinevezett alkotmányos főispánt. Ugyan e gyűlésben a szervezkedéshez is megtette az intézkedéseket a bizottmány, még pedig az 1861-diki alapon. Megállapított a tisztikar létszáma s a legközelebbi gyűlésen megválasztott a tisztikar. Első alispán lett *Bónis Barnabás*, másod-alispán *Kállay Adolf*, főjegyző *Gergelyffy János*, aljegyzők *Korányi Miklós*, *Ónody Bertalan*, *Kauzsay Odön*, főügyész *Komjáthy Pál*, alügyészek *Jármy Dániel*, *Zoltán Gusztáv*, *Ferenyzy Emil*, főorvosok *Szabó Dávid* és *Farkas Balázs*, főszolgabírák *Liptay Károly*, *Mikecz Tamás*, *Szegedy István*, *Nagy István*, törvényszéki ülnökök *Uray Tamás*, *Dézszy István*, *Vay Géza*, *Lauka József*, *Fintor József*, *Székely Benedek*, Szoboszlai *Papp Károly*, *Janthó Lajos*, *Czikó János*, *Fazekas László*, *Eszékly Antal*. Az új tisztikar csak május 15-én kezdette meg működését; addig az ideiglenes kormány hivatalnokai fungáltak.

Az így szervezett vármegye története a havonként tartott bizottmányi közgyűlésekben esúcsosodik ki. Szinte lázas tevékenységet fejt ki a vármegye az alkotmányos rend szervezésében, miközben megtörtént a koronázás, melyen Bay Bertalan, Jármy Márton és Genesy Albert tagokból álló küldöttséggel s bandériummal vett részt.

Hazafias véde-
kezések.

Az átmenet, mely ismét ősi alkotmányos jogai gyakorlatához juttatta a nemzetet, a letűnt sötét korszaknak sok bántó jelenségeit veté föl időnként s Szabolcs vármegye egész közvéleménye nagy erélyvel és hazafias

érzékenységgel védekezett ez emlékek ellen. Minden ilyen jelenség nagy fölháborodást szült a megyében s a bizottmány, mely ebben az időben havonként tartá gyűléseit, sohasem késett, hogy kifejezője legyen a közvéleménynek s tiltakozzék. Így már az 1867. júliusi közgyűlésen szigorúan követeli az 1840. VI. t. cz. megtartását s tiltakozik a magyar kormány alatt álló katonai hatóságok amaz eljárása ellen, hogy a törvényhatósághoz intézett levelezéseiket német nyelven folytatják.

Nagy hullámokat vert fel a vármegyében az az indítvány is, „mely által Kossuth Lajosnak hazatérés végetti megkeresése“ hozatott javaslatba. Az indítványt a közgyűlés elfogadta, mire báró Vécsey József főispán kijelentette, hogy lemond főispáni ál-

lásáról s elhagyta a közgyűlési termet. Az így előállott helyzet fölött, hosszú vita indult meg a közgyűlésen, mely végre is kimondotta, hogy „határozatának egyedül a tisztelet kifejezésére vonatkozó részét tartja fenn“. Erre azután báró Vécsey József főispán is elállott elhatározásától.

Más, nagy országos kérdések is élénken foglalkoztatták a vármegyét. A nemzetiségi kérdés, a népnevelés ügye, melyeknek törvényhozási megoldása már előre vetette fényét. nagy vitákat idéztek elő a közgyűléseken. A nemzetiségi kérdésben a vármegye a legelfogulatlanabb álláspontra helyezkedett, kívánva, hogy e megoldás oly értelemben történjék, hogy az ország minden lakosának községi, egyházi és iskolai ügyeiben, nyelvnek szabad használata, művelése s kifejtése törvény által ne gátoltassék s a magyar hazában lakó más ajkú honpolgároknak jogos és méltányos kívánalmi abban kielégítést találjanak. Szükségesnek találta azonban a bizottmány, hogy a köztörvényhatóságok az ország hivatalos nyelvét használják.

1867-ben merül fel komoly alakban a vármegye székhelyének Nagy-Kállóból Nyíregyházára való áttétele. 1840-ben vetették fel először ezt a kérdést; az októberi közgyűlés többsége (125 szóval 104 ellen) azonban már az áthelyezés mellett nyilatkozott s bizottságot is küldött ki javaslattétel ezéjéből. A székhely áttétele azonban csak 1876-ban történt meg, miután előbb 1871-ben, a törvénykezés a közigazgatástól elválasztván, a kir. törvényszék székhelye nem Nagy-Kálló, a megyei székhely, hanem Nyíregyháza lett.

A nagykállói — (1900. óta nyíregyházi „Erzsébet-korház“) — vármegyei köz-kórház alapjait is 1867-ben vetette meg a vármegye, kimondván, hogy átveszi saját kezelésébe a Nagy-Kállóban már létező, magánosok adakozásából fentartott, 8 ágyra berendezett kórházat s az ügy-

KÁLLAY ANDRÁS.

Nemzetiségi kérdések.

A megyei székhely áthelyezése.

Megeyi köz-kórház.

nevezett Lazaretum-alapot, mely akkor 28000 frtot tett. A megyei kórház 1873-ban nyílt meg.

Közlekedési
ügyek.

A közlekedési viszonyok javítása sűrűn foglalkoztatta a vármegyét, az átalakult viszonyok szerint való berendezkedés ez első évében. Július 2-iki ülésében felír a vármegye a közlekedésügyi miniszterhez, hogy Nyíregyháza városát a debreczen—szigeti vonal valamely pontjával, vasúttal kösse össze s fölmerül már ekkor a nyíregyháza—nagykárolyi vasúti összeköttetés létesítésének eszméje, mely azután, csaknem 20 év múlva, de megesonkítva, a nyíregyháza—mátészalkai vasút megnyitásával valósult meg. Ugyanez időre esik a nyíregyháza—nyírbátori és nyíregyháza—kisvárdai út kiépítésének elhatározása is s budai Goldberger Henrik előmunkálati engedélyt nyer egy

Nyíregyháza-, Nagykálló-, M.-Pócs-, Vállaj-, Csanálos-, Nagykárolyt összekötő h. é. vasút építésére.

Országos
ügyek
elintézése.

BÁRÓ FEILITZSCH BERTHOLD FŐISPÁN.

Az ország egész közvéleményét érdeklő közkérdések is élénk visszhangot keltenek a vármegyében. A Ludovika akadémia létrehozatala, a megyei szervezetnek a parlamenti felelős kormányzattal való összhangba hozatala, a képviselőknek az országgyűlésről való elmaradása, az összeférhetetlenségi törvény megalkotása, a kir. tábla decentralizációja, a raboknak mezei munkákra való átengedése, a közvetlen kézből való katonai lóvásárlás, a zugirászkodás megszüntetése, az erdőpusztítások meggátlása, a községi faiskolák ügye, az Eszterházy-képtár megvétele, a katonaságnak a szolgálaton kívüli fegyverviseléstől eltiltása, Magyarország közeledő ezer éves fennállásának megünneplése stb., mindezek az akkori közkérdések érdeklik és foglalkoztatják a vármegye társadalmát; élő és valóságos közvélemény alakul a közügyek megítélésénél, s egyes kérdések tárgyalásánál nagy viharok támadnak a vármegyei közgyűléseken, különösen, midőn közjogi különállásunkat sértő incidensek merülnek fel, mint pl. 1868-ban, a magyar törvények kiadásánál, amikor a törvény-gyűjtemény hiteles kiadványain nem a magyar királyi, de a császári ház jelvényecivel s a hivatalos használaton kívül helyezett latin nyelvű körirattal ellátott pecsét alkalmaztatott.

Árvizek.

1867 tavaszán és 1868 őszén a Tisza váratlan áradása óriási károkat okozott a vármegyében. Tuzsér, Bezdéd, Zsurk, Eperjeske, Mogyorós, Eszeny, Ágtelek, Veresmart, Nagy- és Kis-Varsány, Gyüre, B.-Aranyos, K.-Apáti, Benk, Kenéz és az egész felső szabolcsi tiszatorkolati kerületi

községek és határaik víz alá kerülnek. Benk község csaknem teljesen elpusztult; mindössze négy háza meredt ki a vízből. A belügyminiszter 2000 frt segélyt ad s közadakozásból 5148 frt gyűl össze.

A törvénykezésnek a közigazgatástól való elválasztása s az ezzel járó részletkérdéseknek Szabolcs vármegyét érintő elintézése szívós és nagy ellentállásra készíti Szabolcs vármegyét. Egyik felirat a másikat követi. Veszedelem fenyegeti a vármegye területi épségét s ennek elhárítására felirat megy az igazságügyminiszterhez. Majd, midőn a képviselőház 25-ös bizottsága által készített tervezet nyilvánosságra kerül, amely szerint a vármegye 265,000 lakosa közül csak 186,000 találná a vármegye területén törvénykezési ügyei ellátását, nagy küldöttség megy föl a képviselőházhoz s az igazságügyminiszterhez. A szervezés azonban megtörténik s e szerint Nyíregyházán felállítottatott a kir. törvényszék, melyhez a nyíregyházi, kiskvárdai, nagykállói és nyírbátori kir. járásbíróóságok osztattak be; az akkor még Szabolcs vármegyéhez tartozott püspök-ladányi kir. járásbíróóság pedig a karczagi kir. törvényszékhez csatoltatott.

Ugyanez időben állást foglalt a vármegye a törvényhatóságok rendezéséről szóló törvényjavaslat egyes intézkedései ellen is. Tiltakozott a főispáni jogok szándékolt kiterjesztése, a virilis intézmény behozatala s a központosítás ellen. Kívánja a törvényhatósági bizottsági tagok kvalifikációjának megállapítását, a tisztviselőknek hat évre való választását stb.

1872-ben a szervezkedés már az új megyei rendezés alapján történt meg. A tisztujítás — az időközben leköszönt báró Vécsey József főispán utódjául kinevezett — gróf Vay Ádám főispán elnöklete alatt ment végbe. Alispán lett *Bónis* Barnabás, főjegyző *Korányi* Miklós, főügyész *Komjáthy* Pál, árvaszéki elnök *Rózsa* István.

Az 1873-ik évet a vármegyét ért sok csapás teszi szomorúan nevezetessé: a kolera pusztítása, melynek folytán a vármegye lakossága ez évben csaknem 9000-el fogyott, óriási fagykarak, a pénzügyi válság s a nyírvizek árja, mely ez évben több mint 50,000 hold termő földet borított el. Ez a csapás hozta fölszínre az u. n. Nyírvizek szabályozásának eszméjét, mely néhány év múlva mintegy 80000 hold föld művelését tette — bár nagy áldozatok árán — a kulturának hozzáférhetővé.

A törvénykezés elválasztása a közigazgatástól.

MIKECZ JÁNOS ALISPÁN.

Az új megyei rend.

Gr. Vay Ádám főispán.

Elemi csapások.

Dr. Kancsny Ottó
th. aljegyző.

Kornis Géza
I. aljegyző, th. főjegyző.
Mezőssy László
IV. aljegyző.

Miköz Dezső
főjegyző.
Nagy Lőrinc
II. aljegyző.

Siposs Péter
I. aljegyző, th. főjegyző.
Kállay Elek
III. aljegyző.

Vajda Dezső
Iktató.

Ez évben nyílt meg a nagykállói törvényhatósági közkórház is, dr. *Jósa* András igazgató főorvos vezetése alatt s megalakult a községi jegyzők nyugdíj-egyesülete.

A vármegyék új területi beosztásával H.-Nánás, H.-Dorog, Böszörmény, H.-Hadház, Tetétlen, Földes, P.-Ladány, Nádudvar, Szovát, Sáp, Balmaz-Ujváros, Egyek, Csege elszakítottak Szabolcs vármegye területétől, beosztatván az ujonnan alakított Hajdú vármegye területébe.

Uj területi beosztás.

Az új szervezéssel alakított közigazgatási bizottság első tagjai voltak: *Zoltán* János, a későbbi alispán, *Kauzsay* Károly, *Miklós* Ferencz, *Gaal* Elek, *Márky* Frigyes, *Lipthay* Károly, *Borbély* Gáspár, *Leövey* Antal, *Bodnár* István, *László* Alajos.

Az új vármegyei székhelyen 1876. november hó 28-án tartotta meg a vármegyei bizottmány első közgyűlését, gróf *Vay* Ádám főispán elnöklete alatt, ki kevéssel ezután leköszönt állásáról s helyébe *Bónis* Barnabás neveztetett ki. Az 1877-ik évi tisztújításon alispánná *Zoltán* János választatott meg, főjegyző lett *Bégányi* Ferencz, főügyész ifj. *Szikszay* Pál, árvaszéki elnök *Fintor* József.

Bónis Barnabás főispán.
Zoltán János alispán.

A közigazgatás rendezésének kérdése folytonosan foglalkoztatja Szabolcs vármegye közvéleményét s a törvényhatóság, mint ennek leghívebb kifejezője, minden alkalmat megragad, hogy a vármegyei autonomia védelmére szavát fölemelje. A küzdelem folytonos. 1879-ben a közigazgatási független bíraskodás életbeléptetését kéri a vármegye a képviselőháztól, majd a közigazgatási bizottság eltörlését kívánja s feliratot intéz a tisztviselők kvalifikációja érdekében.

Közben Bosznia okkupációja s az ezt megelőzőtt háború kérdése szült általános fölháborodást, mely a képviselőházhoz intézett feliratban nyert kifejezést. Ebben a vármegye a kormány felelősségre vonását kívánja.

Bónis Barnabás főispán 1881-ben leköszönvén, Szabolcs vármegye főispánjává *Gräefl* József neveztetett ki.

Gräefl József főispán.

Kossuth Lajost, ez évben bekövetkezett 80-ik születésnapja alkalmából, nagy lelkesedéssel üdvözölte Szabolcs vármegye s köszönő válaszát díszes ezüst-tokba helyezve, a vármegyei múzeum őrzi.

A közegészségügyi érdekek is élénken foglalkoztatták a vármegyét. A halandóság igen nagy volt s a halálozások száma felülmúlta a születéseket. A vármegye már 1881-ben felír a kormányhoz a szegények ingyenes gyógykezelése és ingyen gyógyszerrel való ellátása érdekében s a baj okát a népnevelés fogyatékoságaiban is felismervén, az iskola-fentartó hatóságokat ebben az irányban sűrűn megkeresi és sürgeti.

A t.-eszlári híres pör izgalmai csaknem két éven át lekötik a vármegye egész közéletét. A fölkavart szenvedélyek, mind a két irányban, csaknem teljes fölfordulással fenyegetik a vármegye társadalmi életének békéjét s örök érdeme a vármegye közigazgatásának, hogy a jobbról-balról követelődző elvakultság és szenvedély közepett meg tudta őrizni a közbékét és rendet, egy minden pillanatban bekövetkezhető és minden oldalról fenyegető katasztrófától.

Az 1883-ik évi deczemberi tisztújítás motivumai közé ennek a szerencsétlen pörnek az akkordjai még belejátszanak, de ott is hálnak el. *Zoltán* János lett az alispán, *Miklós* László főjegyző, *Bégányi* Ferencz árvaszéki elnök és *Szikszay* Pál főügyész.

Gräefl József főispán 1866-ban meghalt s utána *Kállay* András lett a vármegye főispánja. Az alispáni székbe pedig — *Zoltán* János a bogdányi kerület orsz. képviselőjévé választatván — *Miklós* Lászlót ültette a közönység bizalma, főjegyzővé *Mikecz* János választatott meg.

Kállay András főispán.

Miklós László alispán.

Mind a hárman régi és óhajtott jelöltjei voltak a vármegye közvéleményének.

Kállay András, szül. 1839-ben Napkoron. Tanulmányait 1846-tól 1860-ig Bécsben kezdte és végezte. Hazatérve, 1861-ben Szabolcs vármegye bizottsági tagjának választatott. 1862-ben nagy tanulmányi utazást tett, meglátogatván Angolországot és Európának nevezetesebb városait. 1866-ban a felső-

SZABOLCS VÁRMEGYE TISZTIKARA.

Inczédy Lajos
főlevéltárnok.

Elek László
főispáni titkár.

Szikszay Pál
főügyész.

Fejér Endre
altügyész, tb. főügyész.

Mikecz Gyula
főszámvevő.

Borsy János
alszámvevő.

szabolcsi tiszai ármentesítő társulat választmányi tagja, később Lónyay Menyhért halálával, elnöke lett. Már a hatvanas évek eleje óta résztvett a vármegye közéletében s nagy műveltsége, nemes ambíciója s családi pozíciója is szinte predestinálták arra, hogy főispánja legyen a vármegyének, visszavarázsolva ennek az állásnak régi fényét s a közdolgokban való elülállásával, áldozatkészségével és idealizmusával, lelket és életet öntve az önkormányzatú közigazgatás halálra szánt gépezetébe.

Közegészségügyi viszonyainknak rendezése, népnevelési érdekeinknek föllendítése, a társadalmi közviszonyainkban föl-föllobbanó elkülönzések éles nyilvánulásainak elsimitása, az új székváros, a fiatal Nyíregyháza, várossá fejlődése, annak a néhány esztendőnek a munkája és eredménye, amely idő alatt ez a három férfiú: a főispáni állás régi fényét és dignitását nemcsak külsőségekben és anyagi áldozatokban, de a felügyeleti jognak igazán magasabb nézőpontról való gyakorlásában munkálkodó főispán, — a rigorózus, a közigazgatási törvények minden szövevényeiben mindig készenlétben levő és azokhoz alkalmazkodást megkövetelő alispán és a főjegyző, aki mély tudással, lelkesedéssel és szívvel, ékes szavú szóvivője volt a törvényhatóságnak, az ügyek élén állott.

Miklós László alispán 1895 nyarán meghalt. Utódja lett *Mikecz János*, a vármegyének mostani alispánja. Főjegyzővé pedig *Mikecz Dezső* választott meg.

Mikecz János alispán, született 1850. jun. 21-én Kemeccsén, régi földbirtokos nemes családból. Tanulmányait Sáros-Patakon elvégezvén, 1873-ban Budapesten köz- és váltóügyvédi vizsgálatot tett.

Mikecz János
alispán.

1878-ban, mint alügyész a vármegye tisztikarába lépett. 1883. év végén I. aljegyzővé választott; 1887. jun. 17-én a nyír-bogdányi kerület országgyűlési képviselővé választotta. A képviselői állást azonban 1890. jan. 1-én a vármegyei főjegyzőséggel cserélte fel. Miklós László halálával 1895. okt. 8-án alispánná választott. Mikecz János egyéniségét kiváló adminisztratív szakismeret, nagy munkaerő és fényes szónoki tehetség jellemzik.

Kállay András 1896. tavaszán tiszteletre méltó politikai okokból megvált állásától. Azóta és ma is báró *Feilitzsch* Berthold Szabolcs vármegye főispánja.

Báró *Feilitzsch* Berthold es. és kir. kamarás, született 1867. jul. 15-én Török-Kanizsán. Középkoláit s a jogakadémiát Pozsonyban elvégezvén. 1889-ben mint közigazgatási gyakornok Torontál vármegye szolgálatába lépett. 1889-ben aljegyzővé választott. Ettől kezdve gyorsan haladt előre. 1892-ben II. aljegyző, 1893-ban I. aljegyző, 1895-ben főjegyző lett. 1897. év április havában Szabolcs vármegye főispánjává neveztetett ki.

Br. Feilitzsch
Berthold
főispán.

A millenniumi ünnepségek, azok az alkotások, a melyeket Szabolcs vármegye a magyar nemzeti állam ezeréves fennállása emlékének szentelt, az ő főispánsága alatt valósultak meg. Történelmi jelentőségű helyeinknek emlék-oszlopokkal való megjelölése, a Bessenyei-szobornak felállítása és leleplezése, a nyíregyházi „Erzsébet” kórház felépítése és megnyitása, a vármegyei régiségi múzeum fölavatása az ő jegyében valósultak meg. A vármegye közlekedési viszonyainak rendezése, az 1898-ban csaknem lángot vetett agrár-szocializmusnak megfékezése és az azt előidéző viszonyoknak enyhítése és szanálása a báró Feilitzsch Berthold főispánságának nagy eredményei.

És ami Szabolcs vármegye régi birtokos osztályából a nagy pusztulás után még helyén maradt, és akik az elpusztultak helyébe jutottak: a mai Szabolcs vármegye — a konszolidált viszonyok, a megbízható, becsületes közigazgatás, a biztosított közlekedési érdekek, az ezekkel megnyílt és folyton gyarapodó forgalom nyújtotta előnyök élvezetében — még nehezebb viszonyok között is — megnyugvással várhatják a jobb jövőt.

* * *

A törvényhatósági bizottság tagjainak száma 438. A legtöbb adót fizető 219 megyebizottsági tag között az első helyet Dessewffy Miklós gróf foglalja el, 45,660 kor. 62 fill. adóval, a legutolsó yirilista 593 kor. 32 fill.-rel szerepel.

Szervezet.

Krasznay Péter
főszolgabíró.

Zoltán István
főszolgabíró.

Vidovich László
főszolgabíró.

Dobos Imre
főszolgabíró.

Leövey Elek
főszolgabíró.

Angyalossy Pál
főszolgabíró.

Olekváry Pál
főszolgabíró.

Péchy Gábor
szolgabíró.

Ujhelyi Tamás
szolgabíró.

Horkovits Sándor
szolgabíró.

Simák János
szolgabíró.

Kubassy Béla
szolgabíró.

Mikecz István
szolgabíró.

A bizottsági tagok másik felét 36 választó kerület választja, az egyes kerületek által választandó bizottsági tagok száma 5—10 között váltakozik.

A vármegye évenként két rendes (május és október hónap) és a körülményekhez képest több rendkívüli közgyűlést tart.

A vármegye 7 közigazgatási járásra oszlik, mely alá összesen 85 községi és körjegyzőség tartozik. Nyíregyháza rend. tan. város külön közigazgatási kerülettel bír.

A vármegye tisztikara jelenleg a következőképp van megalakítva:

Tisztikar.

Alispán: Mikecz János.

Főjegyző: Mikecz Dezső.

I. aljegyzők: Sipos Béla tb. főjegyző, Kornis Géza tb. főjegyző.

II. aljegyző: Nagy Imre.

III. aljegyző: Kállay Elek.

IV. aljegyző: Mezőssy László.

Főügyész: Szikszay Pál.

Alügyész: Fejér Imre tb. főügyész.

Arvaszéki elnök: Péchy Gyula.

Ünökkök: Böszörményi Kornél, Novák Gyula.

Okolicsányi Dezső, Koczogh József, Leövey Miklós.

Arvaszéki jegyző: Leövey Sándor.

Főorvos: dr. Jósa András.

Főpénztárnok: Okolicsányi Géza.

Ellenőr-könyvelő: Sztreska Miklós.

Pénztári segéd: Vityi József.

Pénztári számtisztek: Ujhelyi Sándor, Brusek Sámuel.

Főszámvevő: Mikecz Gyula.

Alszámvevő: Borsy János.

Számtisztek: Galgóczy József, Milotay Gábor.

Főlevéltárnok: Ineczdy Lajos.

Irattárnok: Vay Jenő.

Közig. iktató: Vajda Dezső.

Közig. kiadó: Velenczey István.

Arvaszéki iktató: Jármy László.

Arvaszéki kiadó: Hook Pál.

Közig. gyakornokok: Kauzsay Ödön, Kálmáncshelyi Gyula, Virányi Sándor és Szunyogh Ferencz.

Várnagy: Henter Antal.

Központi állatorvos: Szabó Károly.

A vármegye háztartásáról kellő tájékozást szerezhetünk az 1898. évi költségvetésből, mely 100,871 frt 09 kr. kiadást s így 1,179 frt 39 kr. hiányt tüntet fel. A költségvetés, egyes tételei a következőképp oszlanak meg:

I. Fedezet:

1. Állami javadalmasítás	86,533 frt — kr.
2. Törzsvagyon jövedelme	586 „ — „
3. Gyámpénztári tartalékalap	5,915 „ 23 „
4. Utadó-alap hozzájárulása	2,536 „ 86 „
5. Ebadó-alap hozzájárulása	3,800 „ — „
6. Egyéb alapok hozzájárulása	1,300 „ — „
7. Térítmények	200 „ — „
	<hr/>
	100,871 frt 09 kr.

II. Szükséglet:

1. Tisztviselők, segéd- és kezelő-személyzet összes járandósága	85,609 frt 99 kr.
2. Szolgaszemélyzet járandósága	5,520 „ — „
3. Szolgaszemélyzet ruházata	1,595 „ — „
4. Hivatalos helyiségek és fogházak bére	7,605 „ — „
5. Irodai szükségletek	
6. Napidíjak és utiköltségek	300 „ — „
7. Épületek fentartása	444 „ 61 „
8. Egyéb rendszeresített kiadások	725 „ — „
9. Rabtartási költségek	50 „ — „
10. Előre nem látható kiadások	200 „ — „
	<hr/>
	102,050 frt 48 kr.

A házi pénztár által kezelt alapoknak 1898. évi zárlati kimutatása a következő:

Alap megnevezése	M a r a d v á n y		Hiány			
	készpénz	kötvény	készpénz	hiány		
1. Alapítvány	—	—	1,339	83	—	—
2. Állategészségügy	48	94	2,234	48	—	—
3. Bessenyei-szobor	—	—	1,200	—	125	28
4. Betegápolás	—	—	5,500	—	11,579	87
5. Ebadó	—	—	6,110	69	40	20
6. Egészségügyi	4,980	28	10,630	68	—	—
7. Erdészeti	373	08 ⁴	—	—	—	—
8. Házi pénztár	—	—	—	—	2,311	39
9. Házi pénztár segéd.	1,209	11	—	—	—	—
10. Járási kórház	78	23	1,315	98	—	—
11. Jegyzői nyugdíj.	602	64 ³	63,679	35	—	—
12. Kállay András	22	50	1,000	—	—	—
13. Katona-beszállásolás	—	—	211	94	—	—
14. Kisvárdai kórház	—	—	—	—	4,019	80
15. Kisvárdai kórházi tart.	—	—	354	06	—	—
16. Kórházi	—	—	2,519	84	—	—
17. Járási székház	—	—	26,118	52	340	49
18. Közművelődési	76	88	3,637	73	—	—
19. Lukács Ödön	—	—	1,022	62	—	—
20. Mezőgazdasági	{ 187	—	617	66	—	—
	{ 734	80 ³	9,495	54	—	—
21. Millenniumi kiad.	—	—	107,519	67	47	89
22. Monografia	—	—	5,495	59	—	—
23. Nagykállói kórház	—	—	—	—	1,797	22
24. Nagykállói kórház tart.	—	—	1,542	24	—	—
25. Szegény	—	—	5,159	44	99	25
26. Tisztviselői nyugdíj-törzs.	—	—	83,356	55 ³	—	—
27. Tisztviselői nyugdíj-rendelk.	—	—	21,766	97	551	19
28. Tisztviselői segély	205	88	—	—	—	—
29. Törvényhatósági ipariskolai	265	—	—	—	—	—
30. Törvényhatósági könyvtár	—	—	168	19	6	—
31. Útadó	3,702	87	577,915	12	—	—
32. Vármegyeház	1,443	95	89,990	60	—	—
hiány	15,231	18	948,912	29 ³	20,918	58
	20,918	58				
hiány	5,687	40				
Letét	14	855	49	51,023	38	
készpénz-maradvány	9,168	09	999,935	6,3 ³		
Adó.	44	25				
Készlet.	9,212	34				

Az egyes alapok közül: a betegápolási alapra 40%, a vármegyeházaira 30%, a millenniumi kölcsön törlesztésére 1 1/2, a jegyzői nyugdíjintézet javára 1/200-os vármegyei pótdadó vetített ki.

A gyámpénztári alapok 1898. évi zárszámadása a következő:

Bevétel.

1. Adóslevelekben	31,978	frt	34 ³ / ₆	kr.
2. Betétek és az azok után járó takarékpénz- tári kamatokban	617,274	„	24	„
3. Nem kamatozó tőke	30,400	„	10	„
4. Ékszerek	54	„	50	„
5. Letétek	100,493	„	46	„
6. Gyámpénztári előleg	476	„	37	„

Összesen 780,677 frt 62³/₆ kr.
Árvák követelése 774,068 „ 60³/₆ „

Tartalékalap 6,608 frt 41 kr.

A vármegye területéhez csatolt 134 község az 1887. évi márcz. 8-án tartott közgyűlésen nyert jóváhagyott szervezési szabályrendeletet. A 134 község közül 51 nagyközségi jelleggel bír.

Az átlagos községi pótdadó 32.13%-ot tesz; 17 község 50%-ot meghaladó pótdáóval van megterhelve.

Az állami anyakönyvezés tekintetében a vármegye 81 anyakönyvi kerületre oszlik; a kerületi felügyelő Debreczenben székel, s felügyeleti köre Hajdu, Szabolcs, Zemplén vármegyékre és Debreczen városára terjed.

*

A honalapítás ezredik évfordulója alkalmával rendezett ünnepélyek Milennáris év. méltó folytatásul szolgáltak a fényes multtal bíró vármegye történetének. Az

SZABOLCS VÁRMEGYE TISZTIKARA.

Leövey Miklós
árvasz. ülnök.

Okolicsányi Dezső
árvasz. ülnök.

Hook Pál József
árvasz. kiadó.

Péchy Gyula
árvasz. elnök.

Koczogh József
árvasz. ülnök.

Novák Gyula
árvasz. ülnök.

ezredévi emlékművek czéljaira, a vármegye hazafias és áldozatkész közönsége 460,000 koronát szavazott meg, melyből 400,000 korona a Nyíregyházán felállított kórházra esik.

Az 1896. évi febr. 20-án tartott közgyűlés helybenhagyta a Bessenyészobor ügyében kötött szerződést; a szobor csak 1899. év folyamán készült el.

Az ezredévi ünnepélyek fénypontja a vármegye közönségének 1896. évi május 11-én Nyíregyházán tartott közgyűlése volt.

SZABOLCS VÁRMEGYE TISZTIKARA.

Dr. Fodor Sándor
járás orvos.

Dr. Küzmös György
kórház-igazgató.

Dr. Kállay Rudolf
kórházi igazgató, főorvos.

Dr. Zsiday Dániel
kórházi alorvos.

Dr. Boldizsár Imre
járás orvos, tb. főorvos.

Dr. Jósa András
megyei főorvos, a Ferencz József
rend lovagja.

Dr. Pollacsck Sándor
járás orvos.

Kállay András főispán a nagy számmal egybegyűlt ünneplő közönség jelenlétében megnyitván a közgyűlést, lendületes szónoklattal emlékezett meg a nap jelentőségéről.

A főispán után id. *Vay* Ádám gróf mondott ünnepi beszédet. *Mikecz* János alispán előterjesztése után az egész közgyűlés az Egyház-térre vonult, hol a vármegye által emelt emlékoszlopot az alispán magas szárnyalású beszéd kíséretében adta át a város polgármesterének.

A jun. 8-iki hódoló díszfelvonulás alkalmával a vármegyei bandériumban a következők vettek részt *Liptay* Béla zászlótartó vezetése alatt: *Bogáthy* József, *Desseffy* Emil gróf, *Gencsy* Albert, *Gencsy* Béla, *Gencsy* Sámuel, *Kállay* Emil, *Petrovay* János, *Pongrácz* Jenő gróf, *Vay* Tibor gróf.

*

Az ezredévi ünnepélyek sorát a szabolcsi földváron emelt emlékoszlop felavatása egészíti ki.

A honfoglaló vezér emlékére emelt, a vármegye ezer éves történetének határvívét jelölő hatalmas obeliszk, büszkén tekint le a szőke Tisza hajaitól félkörben övezett rónára, hol az egykori véres küzdelmek színhelyén arany kalászt lenget a szellő.

A mult dicsősége képezi a jelen alapját, s a jelenkor munkája ad kitaratást és reményt a jövőre.

SZABOLCS VÁRMEGYE NEMES CSALÁDAI.

A VAY CSALÁD ZSIGMOND-KORABELI CZÍMER-
LEVELÉNEK RÉSZLETE.

zabolcs vármegye területén a tatárjárás előtt letelepedett nemzetségekről főként hiányos adatokkal rendelkezünk.

A fennmaradt oklevelek alapján a vármegye legrégebb

birtokosainak a *Balogh-Semjén* és a *Guth-Keled* nemzetséget tekinthetjük.

Balogh-Semjén
nemzetség.

A *Balogh-Semjén* (Bolog-Simián) nemzetség a honfoglaló nemzetségek egyike. — Az 1056 körül szereplő *Ubul* a jelenben is élő *Kállay* család őse. Ez ősrégi család nevezetesebb tagjai: 1. *Ubul* fia *Egyed* (comes de Zabolch) ágának a XVI-ik században magvaszakadt. 2. Ennek testvére I. *Gergely* (dictus Byri) és 3. I. *Mihály* (comes) † 1292, Vitéz de Nagy-Semjén, akitől a *Kállay* család leszármazik.

Egyed fia: *Iván* mester (1279–1325) szabolcsi főispán; ennek testvére *Simon*, (neje *Atyai Zsuzsánna*, de genere *Gúth-Keled*). *Iván* mester fia *Demeter* 1345; ennek unokája V. *János*, (felesége *Ecsedi Báthory Magda*) 1465; ennek fia II. *András*, (felesége szül. *Giróthy Orsolya*) † 1502; ennek fia IX. *János*, Vitéz de Kis-Kálló, a kis-kállói és kis-várdai várak kapitánya, szörényi bán 1550, (felesége *Kisvárdai Judit*); ennek fia X. *János Bonaventura*, (felesége *Sennyey Judit*). A *Gergely*-ág már a XIV. században kihalt. A *Mihály*-ágból felemlítendőek: I. *István* Magister de Nagy-Semjén; Péter, a leleszi prépostság kegyura; I. *István* fia II. *János*, dictus *Lengyen* 1344 körül; ennek unokája III. *Miklós* † 1434; ennek testvére IV. *István*, (felesége *Báthori Anna*) † 1419; III. *Miklós* fia VI. *János*, bihari és szabolcsi főispán † 1476, (feleségei: *Csomaközy Juliána*, *Panyolay Veronika* és *Császlóczy Katalin*); ennek testvérei: *Lőkös kanonok* és *Lőrincz* † 1463, (feleségei: *Báthori Potenciána* és *Dengeleghy Anna*); VI. *János*nak fiai II. *Pál* kir. főajtónállómester † 1468; VII. *János* szabolcsi követ † 1447, (felesége *Losonezi Bánffy Orsolya*); II. *Tamás*, *Mátyás* király titoknok. VII. *János*nak unokái: III. *Pál*, szabolcsi alispán † 1549, (felesége *Reszegi*

Eufrosina) és I. Ferencz † 1549. (feleségei: Szaniszlófi Báthory Anna és Homonnay Katalin). III. Pál fia Lőrincz, (felesége Szokolyi Borbála), a kinek csak leánygyermekai maradtak hátra. I. Ferencz fiai: XI. János † 1629, II. Farkas † 1639, (felesége Apaffy Erzsébet); II. Ferencz, (feleségei: losonezi Bánffy Anna és Bornemisza Kata). II. Ferencz fia II. György † 1657, (felesége Csomaközy Zsuzsa) és leánya Zsuzsána, Kemény János erdélyi fejedelem felesége. XI. János fia VII. István (kapja Farkasasztót); ennek unokái: XII. János † 1701, (felesége br. Perényi Borbála) az Orosi ág és IV. Ferencz † 1690, (feleségei: muraniczi br. Horváth Mária és br. Perényi Mária) a Napkori ág megalapítói.

1. Az Orosi ágon: XII. János fia XIII. János † 1775, ker. táblai elnök, gróf és unokái: Péter, (felesége kesseleőkeői Majthényi Lúcia) és Antal † 1806, (felesége Szuhányi Francziska). Péternek fia Péter, cs. kir. kamarás, szabolcsi alispán és unokája Akos, orsz. képviselő. Antalnak fia István † 1885, esanádi főispán, helytartó, (neje Blaskovich Amália); ennek fia Benjamin, v. b. t. tanácsos. történetíró, orsz. képviselő, közös p. ü. miniszter, Bosznia kormányzója, (felesége gr. Bethlen Vilma).

2. A Napkori ágon: IV. Ferencz fiai V. Ferencz, IV. György és István. Istvánnak fia Leó, cs. kir. ezredes, leánya Erzsébet, Jósika Miklós neje. Györgynek fiai György, egri kanonok Miklós, szabolcsi alispán, udvarnok és insurgens ezredes; ennek fia Kristóf, cs. kir. kamarás, Kraszna vármegye adminisztrátora; unokája Emánuel, alispán, 48/49. nemzetőri őrnagy, orsz. képviselő; dédunokája András, Szabolcs vármegye főispánja és Albert, szegedi főispán, főrendiházi tag. Ferencznek fiai Sándor, kir. udvarnok, (felesége br. Revitzky Mária), XII. János, (felesége br. Bémer Borbála) és András, (felesége Okolicsányi Róza). VI. Ferencz fiai Menyhért, alispán és követ, Mihály, szolgabíró; ennek fia VIII. Ferencz 48/49. honvédszázados, megyei főszámvevő, orsz. képviselő. Sándornak fia Gergely alispán; ennek fia Ödön, főszolgabíró, 48/49. kormánybiztos, országgy. képviselő és ennek fiai Rudolf megyei t. b. főorvos, az orsz. közegészségügyi tanács tagja és a vármegyei közkórház ig. főorvosa és Zoltán, (dr. juris) Heves vármegye főispánja; XII. János unokája Adolf, kir. táblai bíró, előbb alispán.

A Guth-Keledek, mint már a vármegye történetének tárgyalásánál említettük, Péter király uralkodása alatt telepedtek le. Egyik ősiük, Péter, a századi apátság alapítója. Oklevelek hiányában nem vagyunk képesek a XIII. század közepén előtűnő Rakamazi Andrást tőle leszármaztatni. Nevezett András fiai közül: Hodos (1271—85.) a vármegye szolgabírája, a Szokolyi, és I. György (1279—1307.) a Báthori család őse.

Bereczk fiai közül András (†1345.) váradi püspök, János (1343.) bihari főispán, ennek fia László Szabolcs vármegye főispánja, kitől a Somlyói ág a következőkép származik le: Lászlónak Megyesaljai Annától született fia Szaniszló (1390), ennek fiai Szaniszlófiaknak nevezettek. Fiai közül István erdélyi alvajda és kir. asztalnok (1422—1458); fia III. László (1462) kir. asztalnok, másik fia II. Miklós, kitől az erdélyi fejedelmi ág ered. II. Miklós fiai: IV. István, erdélyi vajda, (1523—29) Szapolyai híve; fiai: 1. III. András (†1563) szatmári várparancsnok, 2. Kristóf (1576—81) erdélyi fejedelem, ennek fia Zsigmond (†1613) erdélyi fejedelem. 3. V. István erdélyi fejedelem (1571—74) és (1574—86) lengyel király. III. András fiai: IV. András bibornok és erdélyi fejedelem (†1599), Boldizsár és VI. István; ez utóbbinak fiai: V. András és Gábor (1608—13). V. András leánya Zsófia, II. Rákóczy György neje (1643). A fenti Bereczk második fiától Lőköstől (1325) származott Péter 1335-ben Ecsed várát nyerte osztályrészül. Ennek fia: János (1377—1412) az ecsedi ág őse. János fiai: István (1423—44) országbíró. Fiai: Miklós (1475) váci püspök; II. István (1458—93) főasztalnok, majd erdélyi vajda; I. László (1474) szatmári főispán; I. András Szabolcs vármegye főispánja (1495); I. András fiai: I. György főlovászmester (1491—1531); III. István 1519-ben nádor; II. András belgrádi bán (1521). Nejétől Kállai Rózától származtak: 1. I. Bonaventura erdélyi vajda (1552—66), 2. II. Miklós (†1585) országbíró, 3. II. György. Ez utóbbinak fia V. István (†1605) Szabolcs vármegye főispánja, az ecsedi ág utolsó sarja. Nővére Erzsébet (†1614)

Guth-Keled
nemzetség.

Nádasdy Ferenezné. A Guth-Keled nemzetségből még a következő családok váltak ki: Mihály (a XIII. század közepén) a Várdai, Mihály fiai (1323) a Zeleméri, Kenézi Keled fia Péter (1284—1317), az Anarcsi, Máté (1289—1342), az Atyai, János (†1329) a balkányi, unokatestvére János (1335) a Gúthi család őse.

Boxa
nemzetség.

A XIII. század második felében letelepült *Boxa* nemzetségből az eszényi és polyánkai Chapy, a soóvári Soós és a Sztritey családok váltak ki.

A *Chapyak* őse Simon fia Tamás (1241), a soóvári Soós családé: Simon fia György, a vármegye főispánja (Hazai okmt.), a Sztriteyeké Móroch János (1329). E nemzetségből Chapy András, rokonaival 1418-ban ezímerlevelet nyert.

Rathold
nemzetség.

A *Rathold* nemzetségből Róland nádor (1248—78) és fiai, továbbá Domonkos ágából II. Domonkos (1283—1320) voltak birtokosok. Domonkos utódai: a Pásztóiak.

Bastech
nemzetség.

A *Bastech* (Vasztej) nemzetségből leszármazott Renold tárnokmester (1270—73) a vármegye főispánja, ennek fia László a Rozgonyiak őse.

Szoárd
nemzetség.

A XIV. század elején előtűnő *Szoárd* nemzetségből az atyai *Bessenyei* család vált ki. Őse Lőrincz (1381—64) Magy birtokosa.

Pok nemzetség.

Pok nembeli Móricz főispán fiától Simontól, a ki 1360-ban Anares és Ószöd birtokába iktattatott, a megyesaljai Móricz család származott.

Pécz
nemzetség.

A *Pécz* nemzetségből származott *Ibrányi* család a XV. század elején kihalt, a családnevet *Vay* István fiai vették fel.

Hunt-Pázmán
nemzetség.

A *Hunt-Pázmán* nemzetségből a XIV. században a bánki és a bucsányi ágak voltak birtokosok.

Kaplyon
nemzetség.

A *Kaplyon* nemzetségből leszármazott esomaközi *Csomaközy*, bagosi és dancsházi *Bagosy*, továbbá a nagykárolyi *Károlyi* családok csak a XV. század folyamán szereztek birtokokat.

A Hunyadyak korában virágzó Bajoni, Báthori, Butkai, Csapy, olnódi Czudar, Ibrányi, Kállay, Losonczy, Óbégányi, Parlaghy, Rozgonyi, Szapolyai, Szokolyi, Sztritey, Upori, Tegzes, Várday, Vay és Zeleméri családok birtokviszonyairól már a vármegye történetét tárgyaló fejezetben megemlékeztünk.

XV. századbeli
családok.

Nagyobb jelentőségre a XV. században még a következő családok emelkedtek:

Az *Abaffiak* Koleson, *Alattányiak* Gyulajon, az *Atyaiak* Mándokon, a *Bacskaik* Bacskán és Monyoróson, a *Fülő* család Szabolcs, Balsa és Halásztelek részein, a *Fülöpösiek* Gáván, a *Gyulaházyak* Kenézen voltak birtokosok.

Kapitány Pál Hunyady Jánostól nyert birtokokat, a *Kapoles* család Kapolcs-Apáthit, a *Károlyi* Gemzsét és Madát, a konezházi *Konez* Kis-Bács felérészt birta.

A rozsályi *Kun* család Gemzse és Berecz birtokosa, a *Jakes* családdal együtt. A *Leöveiek* Lövőt, a *Lónyayak* Lököt, Eszlárt és Szent-Pétert bírták.

A szántói *Laczkfiak* 1413-ban tűnnek fel. A *Móré* család Dadán volt birtokos. A esicseri *Ormós* és *Orosz* családok közös birtokosok voltak. A gúthi *Ország* család 1447-ben osztozik az agárdi *Tökékkal*. A *Petneházyak*nak 1417-től pallosjuk volt. A *Ramocsaházyak* Ivánkattelke pusztát bírták zálogban.

A *Ráskayak* 1480-ban tűnnek fel. A *Sennyeyek* Ábrahámfalva részeit és Bessenyőt, a *Szepesyek* Nádudvar és Lök részeit bírták. A mesztegnyői *Szerecsen* család 1478-ban tűnik fel. A *Telegdiak* Egyházas- és Hosszú-Macs földesurai, az enyingi *Török* család 1487-ben szerez birtokot, a *Tuzsériek* Bogdány, Tuzsér stb. birtokosai, az *Ujfalusiak* Eszlár és Erketé földesurai voltak. (Csánki Dezső i. m. I. k.)

A XV. század végén 1494. és 1495-ben eszközölt összeírások nagyon hiányos adatokat nyújtanak a vármegyei családok birtokviszonyai felől, mert 4300—4500 porta közül csak néhány birtokos van megnevezve.

Ez összeírás szerint: *Szapolyai* István 321—349, az *egri püspök* 110—131, *Corvin* János 555, *Bálint* váradi püspök 57, *András* budai várnagy 27 porta birtokosa. (Acsády Ignác Akad. ért. XVI. k.)

A mohácsi vész után mélyreható változás áll be a vármegyei családok tekintetében.

Családok a mohácsi vész után.

A Mátyás király uralkodása alatt hatalomra jutott családok nagyrészt letűntek s helyöket mások foglalták el. Az ellenkirályok által bőkezűen osztogatott adományok következtében számos új család telepedett le a vármegyében.

Az 1527—32. évek közötti időszakban I. Ferdinánd király a főurak közül *Báthori* Andrásnak, *Móré* Lászlónak, a nemesek közül *Parlaghi* Miklósnak, *Pempflinger* Istvánnak, *Várdai* Jánosnak és *Csáthi Zeny* Istvánnak állított ki adományleveleket, a vármegye területén fekvő birtokaikra.

A régi családok közül *Móré* László, mert Ferdinánd pártjára állott, 1543-ban a törököktől elfogatott, birtokai a szomszédok zsákmányává lettek. A család utolsó físarja János (1549) börtönben fejezte be életét.

A szintén Ferdinánd-párti *Parlaghi* Ferenczet, János király hívei Váradon lefejeztették. Birtokai Györgyre szállottak, kinek Miklós nevű fiában a családnak a XVII. század elején magvaszakadt.

A Losonczyak utolsó físarja István, a temesvári hős, leányait fiúsíttatta. Leánya Anna, harmadizben *Forgách* Zsigmond főispánhoz (†1621) ment nőül, miáltal a birtokok egy része a *Forgách* családra szállott.

Losonczy István testvérének, Antalnak leánya *Várday* Miklós neje lett, ennek János nevű fiában a *Várday* családnak magvaszakadt.

A *Várday*ak után örökölték az *Alaghy*ak Papfalut és Besztereczet.

Enyingi *Török* Bálint fiai közül János a XVI. század második felében Erdélybe költözött, de úgy az ő, valamint testvérének Ferencznek ága a XVII. század elején kihalt.

A XVI. század folyamán jelentékeny vagyona tett szert *Serédy* Gáspár. 1536-ban Szegegyház a felére, azonkívül az Ibrányon és Keresztúton vett birtokrészekre, továbbá Eszlárra nyert királyi adományt. 1541-ben Dob, Nánás, Rakamaz stb. birtokokat szerezte meg.

A *Vajak*. 1548-ban Berkeszre nyernek királyi adományt. 1552-ben a hűtlenségbe esett *Petneházy* Mátyás *Petneháza*, *Gyulaháza* stb. birtokaiba iktattattak be I. Ferdinánd király adománya következtében.

A XVII. század közepén a vármegye legnagyobb birtokosai a *Rákóczyak* voltak. II. *Rákóczy* György 1645-ben neje *Báthori* Zsófia után királyi adományt nyert az ecsedi várhoz tartozó bátori, nyíregyházi, vencesellői stb. uradalmakra.

XVII. század.

Ez uradalmakhoz a következő helységek és birtokok tartoztak: Bátor mezőváros, Léta, Levelek, Pród, Tedej, Pócs, Bakta Lórántháza, Gyulaj, Lugos, Téth, Királytelke, Vencesellő, Timár, Büd, Kisfalu, Böszörmény, Nyíregyháza, Nyír-Fejértő, Rakamaz, Szent-Mihály és Nyír-Adony (Szirmay, Szatmár vm. II. 72.)

A *Rákóczy* uradalmak után a második helyet a kis-várdai uradalom foglalja el, melynek felerésze *Szokolji* Erzsébet után a báró *Melith* családra szállott. *Melith* Péter halálával (1633) fi-utód hiányában a birtokok a leányágakra szállottak.

A kis-várdai uradalom másik fele *Telegdy* Anna, férjezett *Nyáry* Istvánné birtokába jutott, majd *Telegdy* Istvánnak 1653-ban bekövetkezett halálával *Nyáry* Pál leányára, *Nyáry* Krisztniára, férjezett *Eszterházy* Miklósnéra szállott, honnan a birtokok az *Eszterházy*ak kezébe kerültek.

Vay Péter megtartotta az ősi birtokát képező vajai uradalmat, melyhez

1651-ben Nagy-Anares, Nagy-Báka, Mogyorós stb., 1656-ban pedig Piricse és Bogát helységekre nyert adományt.

A *Kállayak* e korban élő egyetlen fisarja Miklós Napkort bírta.

A *Gyulayak* Nagy-Varsány helységet, a *Csomaközök* pedig Dobon bírtak részeket. Az *Alaghyak* Szamosszegen voltak birtokosok, melyet a *Tunyogiaktól* vettek meg. A *Bornemisza* család Vid faluban birt részeket. *Lónyay* Zsigmond Királyteiket és Szentmihályt, valamint a hozzá tartozó részbirtokokat (Acsád, Adony, Ábrány, Fejértó, Léta, Magy, Nyíregyháza fele része, Parlag stb.), 1650-ben alkotott végrendeletével Lónyay Gáborra hagyta. A Bessenyeiek Berczelt bírták.

A szatmári békekötés után, az ország helyreállítási munkálatai közepett, a XVII. század folyamán a nemesi kiváltságokkal űzött visszaélések megszüntetése, de főképp a fiskus bevételeinek, vagyis az adóalanyoknak szaporítása céljából elrendelt nemesi vizsgálatokkal 1725-ben készült el a vármegye, mely vizsgálatok folyamán az alábbi családok igazolták nemességüket, az eredeti címmerlel felmutatása mellett. (A családnév után zárjelbe tett évszám az armális adományozási évét jelenti.)

Aranyász (1652), Bagossy (1618), Bagossy (1661), Bakó (1688), Bankó (1658), Balaton (1688), Balogh (1630, 1635 és 1618), Bartha (1687), Báthory (1702), Béres (1716), Biró (1651), Cseke (1673 és 1630), Csikay (1634), Dömöttör (1687), Elek (1715), Éva (1652 és 1610), Farkas (1629), Fejérváry al. Csonka (1580), Fejér (1662), Fekete (1629), Fodor (1712), Földváry (1632), Gacsó al. Kovács (1650), Gál (1648), Gyulay (1632), Győry (1656), Harangi (1630), Horváth (1687), Hory (1652), Jakab (1687), Jaxo (1669), Jeney (1659), Juhász (1665), Katona (1632), Kálmáneczay (1580), Kendy (1649), Kántor (1693), Királyfalvy (1687), Kis (1627 és 1632), Kocsár (1618), Kuk (1631), Marjay (1694), Márky (1668), Mihályi (1632), Molnár (1702), Mozga, Nagy (1697), Nyúzó (1712), Oláh (1636), Olvasztó (1618), Osváth (1687), Pap al. Kulinámby (1572), Pap (1669, 1696 és 1687), Pap al. Falussy (1688), Pászthor (1714), Pataky (1687), Peczky (1632), Pethő (1652), Poczik (1688), Porkoláb (1635), Puskás (1629), Rác (1689 és 1652), Rásó (1648) Rakocza al. Szilaky (1690). Szabó 1642, 1630, 1629, 1697 és 1659), Szabó al. Szolicz (1714), Szanics (1669), Szegedy (1687), Szentmiklóssy al. Figedy (1634), Szita (1610), Károlyi, Szűcs (1686), Szűcs (1687), Sípos (1613), Somogyi (1668), Topa (1692), Tóth (1648, 1655 és 1693), Vadászy (1610), Vaida (1639), Vajda (1715), Végh (1629), Vida (1668), Viszokay (1655). Más okmányokkal a következő családok igazolták nemességüket: nagy-szegedi Balogh, Balogh (Borsodból), Balogh (Aranyosszék-ből), Baranyay, Bibácsy, Bige, Csala, Csucs, Gyulay, Gerbes, Hadas és Czihát, Horváth, Hunyady, Karakas, Koczogh (Nógrádból), Kecskeméthy, Kevy, Komolay, Lippay, Lipcsey, Mátéffy, Nagy, Nemes, Pap, Pap (Máramarosból), Pap (Szatmárból), Pathay, Pocsik, Raksányi, Szabó, Székes, Szilágyi, Szucsányi, Tóth (Közép-Szolnokból), Váczy, Vályi alit. Pap, Vályi.

Az első nemesi vizsgálatok eredménye nem elégítette ki az intéző köröket, ezért 1755-ben új, országos nemesi összeírás rendeltetett el.

Ebbe az összeírásba Szabolcs vármegye az összes birtokos- és 268 armalista-nemességen kívül még a főpapokat és a főrangúakat is felvette.

A főurak közül a következőket találjuk felsorolva:

Barkóczy Imre és János grófok, *Forgách* Zsigmond és János grófok, *Forgách* Pál gr. püspök, *Vandernath* gróf, *Dőry* Ferencz báró, *Perényi* Károly báró. A nagybirtokos családok között a *Kállayak* foglalják el az első helyet. E családból a következők szerepelnek az összeírásban: Kállay János özvegye, Perényi Borbála fiaival, Pál özvegye, Antal és István, egy másik István özvegye László fiával, Ferencz. A Kállayakon kívül kiterjedt családok a következők: *Ibrányi* István özvegye Perényi Éva bárónő fiaival, a

Nemesi
vizsgálatok.

1755-iki országos
nemesi
összeírás.

Jármyak (Miklós, Ferencz, András, István, László, György. János, másik Ferencz), a *Vayak* (György, Ábrahám, Ádám, László, Mihály, Péter és fiai, Imre, István), a *Szunyoghyak* (István, Ferencz, János, másik István és György).

A többi birtokos családok közül kiemeljük a következőket:

Apagyi, Baán, Bakó, Báthory, Bégányi, Besenyey, Bónis, Borbély, Bucs, Buday, Csákányi, Eötvös, Erdőhegyi, Eszenyi, Ferenczy, Gencsy, Gulácsy, Hadas, Isaák, Jósa, Kálmánchelyi, Komjáthy, Kornis, Kövér, Kriston, Ladányi, Laskay, Lónyay, Ludmányi, Megyery, Mihályi, Mikecz, Nitzky, Ormós, Pászthor, Pataky, Pethő, Petneházy, Ramccsaházy, Sipos, Somlyódy, Szegedy, Török, Töröss, Zoltán.

A XIX. század elején, a vármegye mintegy 530 nemes család tulajdonában volt. Ezek közül

a következő főrangú családok voltak birtokosok: Herczeg Eszterházy. Grófok: Andrásy, Barkóczy, Bethlen, Csáky, Dessewffy, Döry, Fáy, Forgách, Károlyi, Kendeffy, Klobusitzky, Majláth, Nemes, Péchy, Szirmay, Schmidegg, Tholdy, Vay. Bárók: Baldacci, Bánffy, Béhmer, Döry, Eötvös, Ghylányi, Geiszler, Horváth, Meskó, O'Naghten, Perényi, Sennyey, Vay, Vécsey. A birtokviszonyokat már a vármegye történetét tárgyaló fejezetben ismertettük.

Alább közöljük a vármegyei családokat, különös tekintettel a jelenleg virágzókra, megjegyezvén ezúttal, hogy a vármegye területén letelepedett nemzetségeket és a történelemben szerepet vitt családokat, a vármegye történetét tárgyaló fejezetben, korszakonként már részletesen ismertettük.

Ábrányi (Lászlófalvai és mikefalvai). Eördégh Alajos 1844 febr. 3-án kelt legfelsőbb engedélyvel nevét Á-ra változtatta. E családból származik: Aurél 1838-ban szolgabíró; Alajos († 1853) főjegyző és utóbb alispán; Emil (sz. 1850) költő; Kornél (sz. 1822) zeneszerző; ifj. Kornél (sz. 1849) író és lapszerkesztő. (Lásd az Eördégh családot.)

Andrásy (Csikszentkirályi és krasznahorkai gróf). Eredetét a Nyitra vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. Jelenleg A. Gyula és Géza országgyűlési képviselők Kenézen és Tisza-Dobon, A. Aladár főkamaramester Tisza-Dobon birtokos.

Angyalossy. Kocsis, másként A. György és fia Dénes, 1635-ben nyertek nemeslevelet II. Rákóczy György fejedelemtől. A család Háromszék vármegye hasonló nevű községéből származik, 1821-ben telepedett a vármegyébe, ezenkívül Beregben is birtokos volt. Tagjai közül György 1635-ben II. Rákóczy György kapitánya; Ferencz 1722-ben Bereg vármegye esküdtje; Pál (sz. 1855) jelenleg megyei főszolgabíró. Czímer: veresben, zöld alapon, kék attilás és nadrágos fehér felső attilás magyar vitéz, jobbjával puskáját vállára támasztja, balját csipőjére teszi. Sisakdísz: három fehér strucz toll. Takarók: kékezüst — kékarany.

Apagyi. Törzsökös szabolcsvármegyei család; 1454-ben tűnik fel, nevét a vármegye hasonló nevű községétől vette. A XIX. sz. elején Apagy és Geszteréd helységeekben bírt földesúri joggal.

Ary. A. Samu és József, valamint az előbbi unokájának nemessége 1581-ben átruházott A. Boldizsárra, ennek fiára Jánosra és testvéreire. A család Balkány és Kis-Léta községekben bírt földesúri joggal. Czímer: kéken, zöld alapon álló páncélos, veres-nadrágos és sárga-csizmás vitéz, jobbjában kivont kardot tart, a pajzs felső jobb sarkában fél ezüst-hold és a felső bal sarokban hatszögű aranycsillag ragyog. Sisakdísz: két veres, arany csillaggal megrakott sas-szárny között könyöklő s görbe kardot tartó páncélos kar.

Asztalos. E család e vármegyén kívül Zemplénben és Máramarosban is elterjedt. Ez ágból Pál 1827-ben és ifj. Pál 1847/48-ban országgyűlési követek voltak. Sándor 1848-ban honvédnagy. A család Dombrád és Karász községekben bírt földesúri joggal.

BacsKay. A Boxa nemzetségből származik. Őse Deme-ter (1329) 1436-ban Gyulaháza birtokosa. 1640-ben magvaszakadt.

ÁBRÁNYI
Eördégh.

XIX. század
eleje.

ANGYALOSSY

Ábrányi.

Andrásy.

Angyalossy.

Apagyi.

Ary.

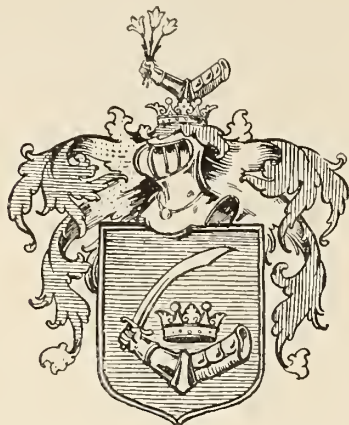
Asztalos.

BacsKay.

Bakhó.
Baksay.

Bakhó. Cserepes-Kenézen bírt földesúri joggal.

Baksay (Szőlődi és nógrádi). Abauj vármegyéből származik; tagjai már a XV. században szerepeltek. B. Tamás 1550-ben Szőlődre nyert királyi adományt. Ennek fia Máté, unokája Jakab volt, ennek fia Mátýás a nógrádi vár védelmében halt el. Árván maradt fia Mátýás papi pályára lépett s 1699-ben mint forrói lelkész halt el. Ettől kezdve a család tagjai közül többen léptek a lelkési pályára. A család a XVIII. század második felében telepedett le a vármegyébe. Büd, Geszteréd, Szabolcs, Rohod és Parlag községekben bírt földesúri joggal. Czímer: kékben, hajlott, páncélos, görbe kardot tartó kar, a karhajlásnál

BAKSAY

BOCÁTHY

aranylevcles korona nyugszik. Sisakdísz: páncélos kar, három természetes lilomot tart. Takarók: kékarany — veresezüst.

Barla.

Barla. Nemességét 1786-ban igazolta. Gyulaháza, Gyüre és Lövő-Petri községekben bírt földesúri joggal.

Barkóczy.

Barkóczy (Szalai báró és gróf.) Vas vármegye hasonnevű helységéből származik. A XVI. században szakadt a Tisza vidékére. Törzse B. László zempléni alispán (1582.); fiaitól a család három ága származott le. László († 1659) beregi főispántól, az idősebb grófi és

BÓNIS

BORY

bárói ág, Ferencz zempléni alispántól a jelenleg virágzó bárói ág, János ágának unokáiban magvaszakadt. Rangemelés: az idősebb ágból László 1655-ben bárói, ennek fia Ferencz 1687-ben grófi rangra emeltetett. Az ifjabb ágból Zsigmond kir. táblabíró 1722-ben nyert bárói rangot. 1887 jul. 17-én kelt legfelsőbb elhatározással Hadik Endre gróf, B. János gróf unokája a Hadik-Barkóczy kettős név viselésére jogosított fel. Tagjai közül Ferencz 1687-ben kállai kapitány; István 1667—79. főispán; János 1759—82. főispán; Ferencz 1745—61 egri püspök, utóbb esztergomi érsek.

Báthori.

Báthori. E családról e fejezet elején a Guth-Keled nemzetségnél és a történeti részben az egyes korok családainak és birtokosainak ismertetésénél van szó.

Bay.

Bay (Ludányi). Első ismert őse Barnabás 1453 körül származott át Nógrádból Beregbe. B. Ignác 1540-ben nyert címores levelet. Tagjai közül: Ferencz (1552 -67) egri vitéz, később krasznahorkai kapitány; Mihály (1604) Báthori István híve; László (1711) Munkács vá-

CSAJKOS

rának kapitánya, Mihály Thököly követe a portánál; Ferencz 1714-ben Bereg vármegye alispánja; Ferencz 1819 Szabolcs vármegye alispánja. Bertalan 1848/49 honvéd-őrnagy. — A család Kis-Varsány, Nagy-Mada, Kenézlő és Szabolcs községekben bírt földesúri joggal. Czímer: kékben, leveles koronából kinövő, három piros rózsát tartó egyszarvú. Sisakdísz: pajzsalak.

Bekény. 1437-ben tűnik fel. A XIX. század első felében Nagyfalu községben bírt földesúri joggal.

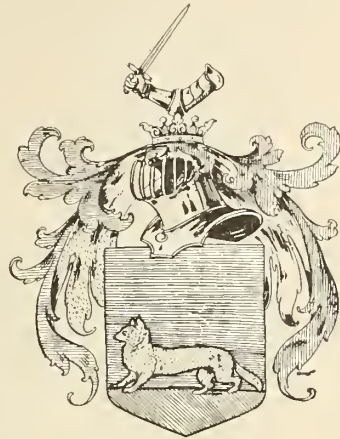
Bémer (Bezdédi és kis-bákai báró.) A XVIII. században tűnik fel Magyarországon. Antal Munkács várának kapitánya († 1730), utóda Antal 1809-ben nyerte a bezdédi és kisbákai előnevet. E családból származott B. László, nagyváradai püspök (sz. 1785, † 1862). Czímer: kék hasított pajzs, elől zöld alapon, fekete lovon vágat opánczélos vitéz; hátul, leveles arany-koronán át, három búzakalász látható. Sisakdísz: fekete egyfejű sas. Takarók: kékarany, veres-üzüst.

Berthóthy (Berthóti). Az Aba nemzetségből származik. Törzse Péter (1330—33) Szaláncz vár kapitányának fia Mihály. A XVII. században a Leövey családdal osztályos atyafi. A század első felében Kopócs-Apáti községben bírt földesúri joggal. Tagjai közül: Szaniszló (1504—22) Sáros vármegye alispánja; Márton (1542) és János (1600)

alispánok ugyanott; Gábor szepesi alispán (1680); Ferencz 1707-ben II. Rákóczy Ferencz vezénylő tábornoka. Czímer: kékben, leveles arany koronán, kiterjesztett szárnyakkal álló fekete, egyfejű sas. Sisakdísz: pajzsalak.

Bezdédy. A XV. században tűnik fel. 1422—46-ban Bezdéden, Karászon, 1480-ban Eperjeskén birtokos. A század elején Balkány és Bessenyöd földesura.

Bessenyey (Nagybessenyei) a Szalók nemzetségből származik, egyenes őse Márk (1322), aki Bessenyöt vette meg. Fiai: László (1347), Miklós (1348) és Imre (1348—73). Ez utóbbi-

CZÖBEL

Bekény.

Bémer.

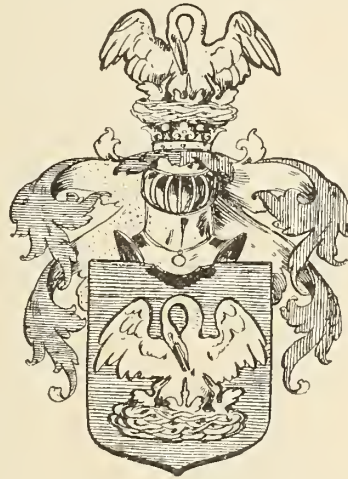
Berthóthy.

Bezdédy.

Bessenyey.

Dessewffy. gróf.

DETRICH

nak tíz fia volt. Unokája Mihály 1452-ben címerlevelet nyert V. László királytól. Utóda ifj. Mihály, 1526-ban János király híve, de utóbb Ferdinánd pártjára tért s ecsedi várkapitány lett. Zsigmond, Thököly alatt Kis-Várda kapitánya, majd alispán. Ennek második fia: Zsigmond, a család jelenleg virágzó ágát alapította. György (sz. 1747, † 1811) a testőr-író. A család Berezel és Paszab községekben bírt földesúri joggal. Czímer: balra dőlő kék pajzsban karvassal és keztüvel felővedzett, egyenesen meredő emberi kar, mely a könyökön s a kézszáron nyíllal van keresztül szúrva úgy, hogy vér látszik folyni; az ökölbe szorított kéz pedig véres pалlost tart. Sisakdísz: pajzsalak. Takarók: kék-fehér.

Bethlen (Bethleni gróf). ősrégi erdélyi család. Első őse Apa, a XIII. század első felében. A XV. századtól kezdve vezérszerepet visz Erdély történetében. A vármegyében B. Gábor fejedelem szerzett először birtokokat, melyek a Rákóczy családra szállottak. Rangemelések: B. Ferencz 1651-ben bárói rangra emeltetett. Miklós 1696-ban, Sámuel kükkülei főispán,

Bethlen.

Bogáthy I.

Bogáthy II.

Bonis.

Erdőhegyi

Wesselenyi féle összeesküvésben való részesség miatt. Bertalan (sz. 1825.) 1848/49. huszár-főhadnagy; Samu (sz. 1810. † 1879.) a vármegye alispánja, majd követe, 1848-ban országgyűlési képviselő, koronaőr, 1849-ben igazságügyi államtitkár; Barnabás (1877–81) a vármegye főispánja. Bertalan (sz. 1852) Borsodban főszolgabíró. Czímer: kékben, zöld alapon, egymás ellen ágaskodó, babérkoszorút tartó arany oroszlán. Sisakdísz: jobb előlábával görbe kardot tartó növő oroszlán. Takarók: jobbról: veres-ezüst, balról kék-arany. A család Tolcsvára és Füzérre nyert királyi adományt. Nagyfalu, Tét, Sima, Dada községekben bírt földesúri joggal.

Boócz.

Borbély.

Bornemisza.

Bory.

Böszörményi.

Buday.

Csajkos.

FARKAS

valamint Gergely és rokonai 1697-ben, továbbá János ugyanezen évben emeltetnek grófi rangra. A XIX. sz. első felében Nyír-Acsádon bírt földesúri joggal.

Bogáthy I. Ősi szabolcsvármegyei család. 1433-ban Uj-Bogát pusztán, 1462-ben Gáton birtokos. A XIX. század elején Komoró földesura.

Bogáthy II. A Baden nagyhercegségből, Überlingenből, ősi patriczius családból származó Pscherer József 1889 febr. 25-én bogáti előnévvel, magyar nemességét nyert. 1896-ban a család, legfelsőbb engedéllyel, nevét B.-ra változtatta. A család 1865-ben telepedett le a vármegyében s Bogáton földbirtokos. Czímer: veressel és kékkel négyszer vágott pajzs, 1. és 2. mezeje, a vágásnál, hatszögű ezüst csillaggal van megrakva. A 3-ik mezőben, hármás zöld halmon, virító dohánynövény; a 4-ik mezőben arany búzakéve. Sisakdísz: három búzakalászt tartó, kinövő arany-oroszlán. Takarók: veresarany — ezüst-kék. Jelmondat: „Suum cuique.”

Bónis (Tolcsvai). Zemplén vármegyéből származik. György 1615-ben nyert címeres nemeslevelet II. Mátyás királytól. Tagjai közül kiemeljük a következőket: György I. Lipót idejében koronaőröz csapat főhadnagya. Ferencz (sz. 1627) lefejeztetett Pozsonyban 1671. apr. 30-án, a

Boócz v. *Buócz*. Nógrádvármegyéből származik. Eőz községben bírt földesúri joggal.

Borbély. Ilyen névű család a XIX. sz. elején Bessenyőd, Rád és Tura községekben bírt földesúri joggal; Gáspár 1848–49-ben honvéd-hadnagy.

Bornemisza a XVI. században birtokos volt. Az 1549. évi összeírás szerint 48 porta, 1598-ban pedig 146 ház birtokosa. A XIX. sz. elején ily névű család Gáván bírt földesúri joggal.

Bory (Bori és borfeői) ősi nyitra vármegyei család. Első ismert őse Miklós 1275-ben. Idővel elterjedt Hont és Nógrád vármegyékbe. Bori, Borfő, Szalakusz és Dalmad községekben volt birtokos. Tagjai közül Mihály és György 1650–60. korponai kapitányok voltak. Miklós 1825–27-ben nádori ítélőmester. A család 1860-ban telepedett Szabolcs vármegye területére. Czímer: kékben, görbe kardot tartó páncélos félgar, a kardon átütött török fő. A pajzs jobb felső sarkában hatszögű arany-csillag, a karhajlásnál ezüst-félhold ragyog. Sisakdísz: pajzsalak, kísérők nélkül. Takarók: arany-kék, ezüst-veres.

Böszörményi, másként *Voncza*—B. Bihar vármegyéből ered. A XIX. sz. elején Kopócs-Apáti községben bírt földesúri joggal. E család sarja B. László (sz.: 1824. † 1869.) országgyűlési képviselő.

Buday (Pethendi). Pethendi B. Oszvát 1454-ben nyert címeres levelet V. László királytól. A család Zala vármegyéből, Pethendről származik, honnan előnevét vette. Idővel a Dunántúlról átszakadt Zemplén és Közép-Szolnok vármegyékbe. Nemességét 1805-ben hirdették ki Bihar vármegyében, s 1821-ben Aradban. E családból származik B. Ézsaiás, a híres debreczeni református püspök és András, 1848–49-ben országgyűlési képviselő. Czímer: balradőlt veres pajzsban, derékig kiemelkedő, nyakán aranyos nyállal átdöfött fekete medveboc, a sebzett helyből vér csepeg alá. Sisakdísz: pajzsalak. Hasonló névű család Demecser és Buda-Ábrány községekben bírt földesúri joggal.

Csajkos (Nagyvárad). Bihar vármegyéből származik. A mult században telepedett le Szabolcs vármegyébe, hol Apagy, Bogát, Fehértó, Mihálydi helységekben és a parlagi pusztán bírt földesúri joggal. Tagjai közül István († 1871) megyei esküdt, Gyula (1872–84) főszolgabíró, utóbb országgyűlési képviselő volt. Czímer: (színelzés nélkül) hármás halom középsőjén leveles koronából kiemelkedő egyszarvú. Sisakdísz: kardot tartó páncélos félgar.

ERŐS

Csernátony (Al-Csernátóni). Háromszék vármegye hasonnevű községéből ered. A XVII. században tűnik fel. A múlt század folyamán szakadt Szabolcs vármegyébe és Gemzsen bírt földesúri joggal.

Csoma I. Ujhelyi Cs. Albert és fiai, János, Mihály és István 1576-ban nyertek ezímeres nemeslevelet.

Csoma II. (Ragyolezi). Háromszékből ered. 1544-ben tagjait már Magyarhonban találjuk. György 1660-ban ónodi vicekapitány. András Bereg vármegye jegyzője, majd zempléni szolgabíró (†1667). Unokája Zsigmond 1757-ben Ragyolezra nyer adományt. András 1744-ben Abauj vármegye követe. Szabolcsban több helyen bírt földesúri joggal. József devceséri birtokos, kiváló genealogus. Czímer: veresben arany griff, jobb első karmában, pengéjével lefelé álló tört tart. Sisakdísz: pajzsalak, pengéjével felfelé álló tört tartva.

Csűrű. A XV. században tűnik fel. E családból Gergely (1478—92) a vármegye alispánja.

Czeglédy. Abauj vármegyéből ered. Cz. András 1640. nov. 30-án nyert ezímeres nemes levelet. A XIX. század elején Kis- és Nagy-Baka községben bírt földesúri joggal.

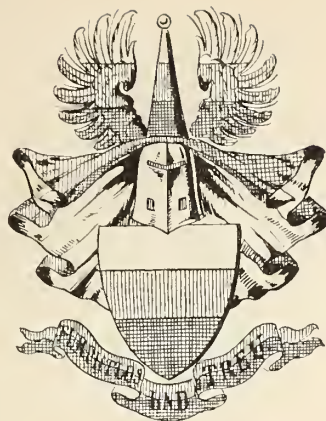
Czobel (Balogfalvai). Ósi német család, mely Bajorországból származik. A magyarországi ág őse Fülöp, Wallenstein segédtsíztje. 1678-ban nyert balogfalvai előnévvel magyar nemességet. Cz. József, a Nádasdy-huszárok ezredese Mária Terézia idejében. Imre a francziák elleni háborúban harczolt; 1809-ben a megyei felkelt nemesség alezredesévé választatott. Albert (1872—75) országgyűlési képviselő, azelőtt a kancelláriánál fogalmazó. Imre a Sándor orosz nagyherceg nevét viselő huszárezred főhadnagya, 1875-ben es. kir. kamarássá neveztetett ki. Leánya Minka, költő, újabbkori szépirodalmunknak egyik kiváló képviselője. István, kinek neje báró Mednyánszky Margit, a Szepességben a nagyóri várkastélyban lakik. A család Nyitrában Verbó és Prasznik, Hevesben Garánk és Gömörben Balogfalva községekben volt birtokos, ezenfelül Anares, Ajak, Báka, Kis-Várda és Mogyorós községekben bírt földesúri joggal. Czímer: kékben, zöld alapon haladó arany czoboly. Sisakdísz: egyenes, arany védődoronggal ellátott, kardot tartó páncélos félkar. Takarók: aranykék, ezüstveres.

Demjén (Pócsi). Pócsi D. Lukács és testvérei 1608-ban nyertek ezímereslevelet Báthori Gábortól. A család Pátróhán bírt földesúri joggal. Czímer: Veresben, zöld alapon álló páncélos férfi, sisakkal, sárga eszímákban, kardja felkötve, jobbában arany-markolatú görbe kardot tart, balját esipőre teszi. Sisakdísz: két fehér természetes lilium zöld szálon és levelekkel. Takarók: kékarany — veresezüst.

Dessewffy (Cserneki és tarkói gróf). Szlavoniai eredetű. Már a XIII. században bírta Csernek várát. Tarkót János nyerte 1558-ban. A török invázió előtt a család Sárosba menekült. Szabolcs vármegyébe a XVIII. század közepén telepedett le. Rangemelések: János pozsegai főispán 1525-ben címerujtást nyert. D. József altábornagy 1754-ben grófi, D. Henrik alezredes 1756-ban bárói, D. István fiával 1775-ben grófi rangra emeltetnek.

1763-ban bárói, D. Sámuel 1756-ban bárói, D. István fiával 1775-ben grófi rangra emeltetnek. A XVIII. század elején D. Miklós Franciaországba költözött, utóda Károly visszatért, tőle ered a fiágon kihalt idősebb grófi ág. A család Királytelken, Büd-Szent-Mihályon, Balsán, Oroson, Béltéken, Vencsellőn, Tiszalőkön és Bashalmán birtokos. Czímer: négyelt pajzs szív-pajzsa. Ebben arany mezőben, veressel fegyverkezett egyfejű fekete sas. Nagy pajzs: 1. és 4. veres mezőben hármasszikla középsőjén buzogányt tartó páncélos kar, melyet jobbról ezüst-hold, balról hatszögű arany-csillag kísér. 2. és 3. kék mezőben, zöld alapon ezüst griff, előlábával arany koronát tart. Két sisak. Sisakdísz: I. két fekete sasszárny között hat ezüst strucz toll, mindegyik egy hatszögű veres csillaggal megrakva, takaró aranyveres; II. a pajzsbeli griff, takaró ezüstkék. Pajzstartó: két, a pajzstól elfordult fejű szirén, szétszórt arany hajjal, egyik kezüket a pajzson, másikat esipőre tartva. A család ez ága Sámuel sárosi főispántól származik, aki 1775-ben grófi rangra emeltetett, ennek fia volt István; ezé József (sz.: 1771, † 1843) a vármegye követe, fiai: Aurél (sz.: 1808, † 1842) korának egyik legkiválóbb férfia és Emil (1814, † 1866) a magyar tudományos Akadémia elnöke s a aóldhiteintézet alapítója. Az utóbbi fia: Aurél (sz. 1846) Fz országos magyar gazdasági egyesület elnöke.

Detrich (Benedekfalvi). Liptó vármegyéből származik. Őse Hauk Polku 1239-ben Detrik, alias Benedekfalvi, Tarnochföld, Magyarfalu birtokosa. E birtokok I. Károly király 1340-ben kelt átirata szerint ekkor még a család birtokában vannak. A szabolcsvármegyei ág: D. György (1485) liptóvármegyei alispán hasonnevű utódától származik, aki

FEILITZSCH

Csernátony.

Csoma I.

Csoma II.

Csűrű.

Czeglédy.

Czobel.

Demjén.

Dessewffy.

Detrich.

GAAL

GENCSY

Dobos.

Dogály.

Domahidy.

Dombrády.

Drevenyák.

Egry I.

Egry II.

Elek.

Eördögh.

Erdőhegyi.

a XVIII. század elején Bereg vármegyébe költözött. E Györgynek két fia volt: György és László. Az utóbbi Beregben maradt. György hasonló nevű fia pedig a XVIII. század közepén Szabolcsba költözött. D. Györgynek Szalai Barkóczy Évával kötött házasságából származott János (1777–1847) és Antal (†1848) terjesztették tovább a családot. A család Kis-Várdán s Ajakon bírt földesúri joggal; jelenleg D. Miklós tassi birtokos. Zsigmond (†1868.) orsz. képviselő. Czímer: kékben, fészkekben ülő, fiait vérével tápláló pelikán. Sisakdísz: pajzsalak. Takarók: kékarany — veresezüst.

Dobos. D. Benedek II. Ferdinánd királytól nyert czímeres nemes levelet, mely 1638-ban hirdettetett ki a vármegyében. A család Lövé-Petri helységben bírt földesúri joggal. Czímer: kékben, zöld alapon, magyar, veres-ruhás férfi, jobbában arany-markolatú görbe kardot tart, balját csipőre teszi. Sisakdísz: görbe kardot tartó növény oroszlán.

Dogály (Büdi) D. János és Konstantin 1792-ben nyertek czímeres nemes levelet I. Ferenc királytól. A család Büd község $\frac{5}{6}$ -át bírta, mely községre királyi adományt nyert. Czímer: kékben, hármaz zöld halom középsőjén

nyugvó aranyleveles koronán könyöklő s görbe kardot tartó pánczélos kar, melynek belső hajlásánál egy hatszögű arany-esillag nyugszik. — Sisakdísz: görbe kardot tartó arany-oroszlán.

Domahidy (Domahidi). Szatnár vármegye törzsökös családja. Öse Domán, a Kraszná partján települt le. 1369-ben már egész Domahidát bírta, mely birtokon 1453-ban osztozkodtak a családtagok. Tagjai közül: Miklós 1641-ben főjegyző Szatnár vármegyében, a másik Miklós 1694–99 ugyanott alispán; Pál 1640 szolgabíró; László 1703 szolgabíró; Ferencz (sz. 1824) Szatnár vármegye főispánja. A család Téth községben bírt földesúri joggal.

Dombrády. Ősi szabolcsvármegyei család, nevét a vármegye hasonló nevű községétől vette, hol birtokos volt. Idők folyamán átszármazott Szatnár és Ugocea vármegyékbe.

Drevenyák (Takta-Kenézi). D. János, György és Ferencz 1589-ben nyertek czímeres levelet Rudolf királytól. D. Xav. Ferencz 1799-ben nyerte a taktakenézi előnevet, s itt a család földesúri joggal bírt. D. Ferencz 1849-ben cs. k. biztos és a Szt.-István-rend vitéze. Czímer: Veresben ágaskodó arany-oroszlán. Sisakdísz: természetes saskeselyű, karmaiban veres szívet tart. Takarók: Veresezüst—kékarany.

Egry I. E. Pál és neje, valamint gyermekei, továbbá fivére és ennek fiai, végül E. Pál és Kádas Mihály 1669-ben nyertek czímeres nemeslevelet. (Leleszi orsz. levéltár.)

Egry II. Szatnár vármegye egyik legrégibb családja. 1300 körül bírta Egri helységet, idővel átszármazott Ugocea és Zemplén vármegyékbe is. Ily nevű család Bezdéd és Gelse községekben bírt földesúri joggal.

Elek (Pazonyi). E. Mihály 1715-ben nyert czímeres nemeslevelet III. Károly királytól, mely jul. 6-án hirdettetett ki a vármegyében. A család Kis-Várda, Óntelek, Pazon községekben bírt földesúri joggal. Dögen és Demecserben birtokos. Tagjai közül: Mihály, 1838-ban főszolgabíró, 1844-ben alispán; Ferencz 1844-ben testőr, 1848/49-ben zászlóaljparancsnok. Gusztáv honvédezzredes. Czímer: kékben, zöld alapon, két egymás felé ugató arany oroszlán, felettük hatszögű arany-esillag ragyog. Sisakdísz: veresruhás növény magyar vitéz, jobbával aranymarkolatú görbe kardot, baljában 3 búzakalászt tart. — Takarók: kékarany, veresezüst.

Eördögh (Lászlófalvi). Túróc vármegyéből származik. Pirk Othmár, 1250-ben nyerte Lászlófalvát királyi adományul. Fia Gyüge, az E. család őse. A családnévet Pál veszi fel 1422-ben. Idővel átszármazott Nyitra és Zólyom vármegyékbe. E. Dániel (1705–1709) és utóbb 1714–1730) Szabolcs vármegye alispánja; fia György (1720) szolgabíró, Aurél 1838. alszolgabíró; Zsigmond a XIX. sz. közepén Kopócs-Apátiban birtokos. Czímer: Kékben, hármaz zöld halomról felugró, nyakán nyíllal átdöfött szarvas, a pajzs felső jobb sarkában egy hatszögű arany-esillag és a balsarkon egy ezüst félhold-tól kísérve. Sisakdísz: növény pajzs-alak.

Erdőhegyi (Erdőhegyi). Ősi, zarándvármegyei család. Nevét a hasonló nevű helységtől veszi. 1421-ben Fövény birtokosa, melyet 1461-ben zálogosít el. E. Balázs II. Ulászló királytól 1500 táján nyert adománylevelet, Erdőhegy, Szenteskirály, Görhe, Sebren és Hegenháza zarándmegyei birtokokra. A török invázió elől Komárom vármegyébe menekült. Benedek 1540-ben Füzitő és Almás helységekben levő részbirtokokba zálog címén beiktatatták. Szabolcs vármegyébe a XVII. század folyamán költözik. György (1642.) Petneházán táblabíró. Zsigmond II. Rákóczy Ferencz seregében tisz, a szatmári béke után régi nemesi jogaiba visszahelyeztetik. A család Lövé-Petri, Gyüre, Gégény, Gyulaháza, Demecser, Bogdány, Gemzse, Sényő és Nyír-Mada községekben bírt földesúri joggal. Czímer: (színjelzés nélkül) kiemelkedő magas lombos fától jobbra egy, jobbában görbe kardot, baljában buzogányt tartó magyar vitéz áll, a fától balra

CERÇELY FFY

ágaskodó oroszlán. Sisakdísz: fészkekben ülő fiait vérével tápláló pelikán, egy-egy csillagtól kísérve.

Erős (Lengyolfalvi). Erdélyből származik. A XVI. században Szatmárba telepedett, onnan szakadt a vármegyébe. A család Döge, Fényes-Litke, Eszeny, Veresmart, Piricse és Pilis községekben bírt földesúri joggal. Czímer: kékben, aranylevelés koronából kinövő, fekete hármashegyen álló galambpár, egymás felé fordulva, csőrükben három-köves arany-gyűrűt tartva. Sisakdísz: gyűrűt tartó galamb. Takarók: kékarany, veresarany.

Eötvös (Vásárosnáményi báró). Ősülei a hagyomány E. János budai bírót tartja, akit a fellázadt németek 1437-ben a Dunába fullasztottak. A XVII. században Bereg vármegyében találjuk. Rangemelés: E. Miklós lovassági tábornok és gyermekei 1768-ban bárói rangra emeltettek. Utódai: Ignác (sz. 1786, † 1851) Sáros vármegye főispánja és tárnokmester; József (sz. 1813, † 1871) vallás- és közoktatásügyi miniszter; Lőránt (sz. 1848.) a Magyar Tudományos Akadémia elnöke. Jelenleg Mihálydíban birtokos. Czímer: négyelt pajzs, a 3. és 4. udvar közé ékitett ötödik mezővel és szív-pajzsossal. Ebben az ősi címer: kékben, ágaskodó arany-griff, jobbában arany-markolatu görbe kardot tart, alól hatszögű arany-csillag által kísérve. Nagy pajzs: 1. és 4. ezüst mezőben, zöld alapon befelé fordult ágaskodó fekete medve, jobb előlábában nyitott könyvet tartva. A 2. és 3. veresben befelé ágaskodó arany-oroszlán, felemelt jobbában liliumszálat tart. 5. Zöldben ezüst-hullámos pólya. Három sisak. Sisakdíszek: I. egy ezüstoffeketével s egy veresarannyal vágott elefántagyar között, melynek öblös végéből, a jobboldalinal kék, a baloldalinal fehér zászló nyúlik ki, kinövő páncélos vitéz, jobbában kivont kardot tart, balját csipőre teszi. II. Pajzsbeli kinövő griff, kard nélkül; III. pajzsbeli kinövő oroszlán lilium nélkül. Takarók: I. aranykék, II. ezüstoffekete, III. aranyveres.

Eszenyi (Eszenyi). A családi hagyomány szerint Lengyelországból származik. E. György 1609. decz. 18-án nyert címeres nemeslevelet II. Mátyás királytól, mely 1610-ben hirdettetett ki. A család Eszény községben bírt földesúri joggal.

Eszenyi (Szoboszlói). E. Ambrus és gyermekei Mihály, Péter és Erzsébet 1629-ben nyertek címerelevelet Bethlen Gábor fejedelemtől. E család valószínűleg azonos az előbbivel.

Farkas (Nyujtódi és Ikaalvi). Erdélyből származik. A XVIII. század elején települt a vármegyébe. Ajak, Kis-Várda, Eszeny, Kajnya (Zemplénben) községekben bírt földesúri joggal. Tagjai közül Géza († 1896) kúriai bíró; Balázs (sz. 1839) országgyűlési képviselő. Czímer: Kékben, zöld alapon, derékon ketté vágott természetes oroszlán hasal, felette ágaskodó paripán magyar vitéz ül, piros nadrágban, zöld mentében, prémes szélű veres kucmában, barna forgóval; jobbában kereszt-markolatu egyenes kardot tart, melyre sólyom van szúrva, felette kétoldalt hasonló madár röpköd. Sisakdísz: növény oroszlán, bal előlábában olajágat, jobbában zöld koszorút tart. Takarók: kékezüst, — veresarany.

Ferenczy (Csellei és nagybessenyői). A XV. században tűnik fel; F. Antal 1835-ben nyert nemesi bizonyítványt a vármegyétől. Gáva, Ajak, Kis-Várda községekben bírt földesúri joggal. Jelenleg Dögén és Karászon birtokos. Czímer: kékben, zöld alapon, arany griff, jobbában buzogányt, baljában három nyilat tart. Sisakdísz: a griff.

Feilitzsch (báró). Ősi frank eredetű család. Egyenes őse Jobst (1280 körül), honnan a család a mai napig megszakítás nélkül jön le. A család 1847-ben immatrikuláltatott a bajor bárói rend közé. 1845-ben telepedett le Torontál vármegyébe. Berthold (sz. 1867.) jelenleg Szabolcs vármegye főispánja. Czímer (ősi): fehérrel, veressel és feketével vízszint vágva. Csuporsisak. Sisakdísz: fehérrel, veressel és feketével vízszint vágott két nyílt sasszárny között kiemelkedő, ugyanoly vágású süveg. Takarók: veresfehér—feketefehér.

Finta. F. Miklós és családja 1715-ben nyert címeres nemeslevelet III. Károly királytól. A család Balkány és Szakoly községekben bírt földesúri joggal.

Fodor I. (Nánási). Nánási F. Miklós 1629. jun. 29-én nyert címeres nemeslevelet, mely ugyanez évben hirdettetett ki Gyulaházán.

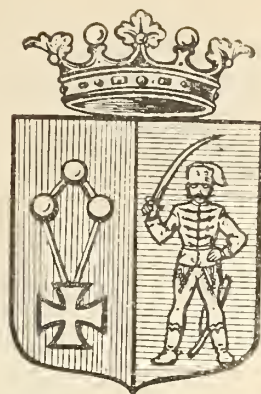
Fodor II. F. János és Mihály 1665-ben nyertek címeres nemeslevelet I. Lipót királytól.

Fodor III. E család 1712-ben nyert címeres nemeslevelet III. Károly királytól. János 1725-ben Pátróhán lakott, utódai a század elején ugyanott bírtak földesúri joggal.

Földváry. 1632-ben nyert címeres nemeslevelet II. Ferdinánd királytól, mely 1633-ban hirdettetett ki Zemplénben. F. Zsigmond az 1725-iki összeírás alkalmával Bezdéden lakott. A XIX. sz. elején Nagyalud és Földes községekben bírt földesúri joggal.

Forgách (Ghymes és gácsi gróf). Eredetét a Nyitra vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. Zsigmond (sz. 1566, † 1621.) a vármegye utolsó nádor-ispánja. Jelenleg F. László gr. Mándokot bírja.

Fülö (Fuloházi és kisaludí). 1417-ben az Uporiakkal nyeri Halászt és Halásztelket. 1453-ban Balsán, Szabolcsban, 1482-ban Kisaludon birtokos. A XIX. sz. elején még virágzott.

HEGYMEGHY

Erős

Eötvös.

Eszenyi.

Farkas.

Ferenczy.

Feilitzsch.

Finta.

Fodor I.

Fodor II.

Fodor III.

Földváry.

Forgách.

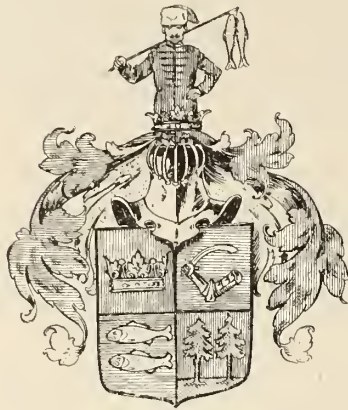
Fülö.

IBRÁNYI

Füzesséry. *Füzesséry* (Füzesséri és tövisi). Zsigmond király 1403-ban a hűtlenségje esett F. Péter birtokait a székely eredetű Tyvisi Jánosnak adományozta, aki felvette a F. nevet s ezzel a család megalapítója lett. Zemplénből idővel átszarmazott Bereg és Szabolcs vármegyébe. Czímer: kékben, zöld talajon arany griff, felemelt jobbában arany-markolatu kardot tart. Sisakdísz: növény griff.

Gaal. *Gaal* (Verebélyi és szentistváni). Marosszékből származik. Zsigmond Apafi Mihály fejedelemtől adományt nyer: Szt.-István, Szent-Márton és Gálfalva községekre. Idővel átszarmazott Szatmárba, jelenleg Balkány községben birtokos. Tagjai közül: Elek 1848-ban a nádor-huszároknál hadnagy. Gábor 1848-ban tűzérhadnagy. — Czímer kékben, zöld

JLOS VAY

JAKABFALVY

alapon, veresruhás magyar lovas, jobbában pisztolyt tart. Sisakdísz: könyöklő pánczélos kar, markában három búzakalászszal.

Gal. *Gál*. G. Mihály és István az 1725. évi nemesi vizsgálat alkalmával egy 1648. ápr. 30-án nyert czímeres nemeslevelet mutatnak fel. E család Nádudvaron és Uj-Fehértón bírt földesúri joggal.

Gencsy. *Gencsy*. Szatmár vármegye hasonló nevű helységéből származik. 1381-ben G. András királyi adománylevelet nyer Szent-Lőrincz részeire. 1428-ban G. János fiaival Istvánnal és

JÁRMY

Josa.

Orbánnal, s rokonaival határjáró parancsot eszközölt ki Zsigmond királytól. A határjárást a leleszi konvent még ez évben teljesítette. G. János 1551-ben társaival új adományt nyer Gencsre. 1587-ban és 1611-ben ez adomány megújított. Zsigmond Rákóczy Ferencz ezredeskapitánya, 1704-ben Mihályfalván nyert részirtokokat. Zsigmond tevékeny részt vett a felkelő hadjáratokban. 1706-ban a esatatóren fejezte be életét. Özvegye Balácsi Kata 1711-ben Pálffy Jánostól oltalomlevelet nyert. A család idővel átszarmazott a vármegyébe és Téth, Kis-Léta Szakoly, Balkány községben bírt földesúri joggal, a hol ma is birtokos. Zsigmond 1784-ben a vármegye táblabírája. Ferencz (sz. 1768.) altábornagy; Albert orsz. képv. Czímer: kékben, fészkekben ülő, fiait vérével tápláló gödény. Sisakdísz: pajzs-alak. Takarók: kék ezüst.

Gergelyffy.

Gergelyffy. (Csikszentmártoni). Csik vármegye Csik-Szent-Márton nevű helységéből származik. 1700-1710 között telepedett le a vármegye területére. Mária-Pócson bírt föl-

desúri joggal, hol jelenleg is birtokos. Tagjai közül János (sz. 1812), három ízben a vármegye főjegyzője. Czímer: kékben, zöld alapon, görbe kardot tartó oroszlán. Sisakdísz: két fekete sasszárny között kinövő egyszarvú.

Gonda. G. János 1760-ban nyert czímeres nemeslevelet, mely 1761-ban Nógrád vármegyében hirdettetett ki. Kopócs-Apáti községben bírt földesúri joggal.

Gönczy. G. Imre 1627 márcz. 12-én nyert czímeres nemeslevelet II. Ferdinánd királytól. Szatmárban telepedett meg, onnan átszakadt e vármegyébe. Kék és Kemeese községekben bírt földesúri joggal.

Gonda.

Gönczy.

KÁLLAY.

KÁLMÁNCHÉY

Görbedy. A XVI. században tűnik fel. László (1563—65) a vármegye alispánja.

Gulácsy (Gulácsi). Bereg vármegyéből származik. 1428-ban az ottani Gulács helység birtokosa, melyre 1425-ben új adományt nyert. Idővel átszarmazott Bihar, Ugocea és Szatmár vármegyékbe is. Bereczel és Gyulaj községekben bírt földesúri joggal.

Györbíró (Léczfalvi). Háromszék vármegyéből származik. Ősi székely család. Első nyomaira 1425-ben akadunk. Czímer: ezüstben zöld halmok előtt álló magyar vitéz kék attilában, veres nadrágban, fekete csizmában, fején prémes kucsmával, felemelt jobbában arany-markolatú hegyes tört tart. Sisakdísz nincs. Takarók aranykék.

Hagymássy. H. János 1630 máj. 6-án nyert czímeres nemeslevelet II. Ferdinánd királytól. A család Zemplénben telepedett le s onnan szakadt a vármegyébe.

Görbedy.

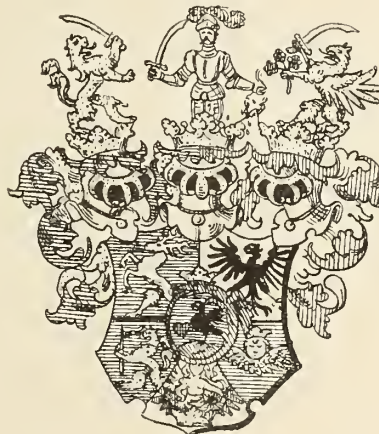
Gulácsy.

Györbíró.

Hagymássy.

KÁLNAY.

KÁROLYI. (Grófi)

Hajdu. H. aliter Kardos Péter, 1665-ben nyert czímeres nemeslevelet I. Lipót királytól. A család Balkány és Gelse községekben bírt földesúri joggal. Czímer: kékben, zöld alapon, veres ruhás férfi, prémes kalppal, jobbában aranyos markolatú görbe kardot tart, balját csipőjére teszi. Sisakdísz: nővő pajzsalak.

Halász. Bessenyődön bírt földesúri joggal.

Hegymeghy. Ősi borsodvármegyei család. IV. László király Mihályt és Turnát hű szolgálataik jutalmául a királyi szolgák sorába emelte. A család egész a XVI. század végéig megmaradt Hegyemeg birtokában. A XVII. században Abauj vármegyébe telepedett. Onnan származott át Szabolcsba. Czímer: veressel és kékkel függőlegesen hasított pajzs, elől három csomóra kötött zsinegről alácsüngő, ugynevezett „mantuai“ kereszt. Háttul veres-ruhás magyar vitéz, csizmában, kucsmában, felkötött karddal, jobbában görbe kardot tart.

Hajdu.

Halász.
Hegymeghy.

Hetey.

Hollesch.

Horthy.

Horváth br.

KASTAL

fehér lilomot, baljában levágott török főt, hajánál fogva tart; II. növő pánczélos alak, jobbjaiban zászlót, baljában nyilfegyvert tart.

Horváth.

Horváth (Nagyvárad és teleki). Háromszék vármegyéből származik. Első ismert őse Tamás 1560-ban Telek, Kovászna és Szörere községekre nyert adományt. Jelenleg Czekeházán birtokos. Czímer: kékben, hármás zöld halom középsőjén daru áll, csőrében kigyót, felemelt lábával arany-golyót tart. Sisakdísz nincs. Takarók zöldkék.

Ibrányi.

Ibrányi. (Vajai és ibrányi). E nagymúltú család ősei Lukács és Gergely a Pécz nemzetsegből. Utolsó sarja András a XV. század elején. Növéro 1414 táján Vay Istvánhoz ment nőül, ennek fia magát vajai Ibrányinak nevezte s a családot tovább terjeszté. 1418 óta pallosjoggal bírtak. Berczel, Ibrány, Kótaj, Buj, Nádudvar stb. községekben voltak földesurak. Czímer a Vay családdal azonos. Tagjai közül kiemeljük a következőket: György (1474.) budai kanonok; István (1507) esztergoni kanonok; Miklós (1517—27) Szapolyai híve; Ferencz (1572) alországbiró, híres törvénytudó; László (1635) követ; I. Mihály I. Rákóczy György alatt váradi alkaptány; László kurucz ezredes († 1707 a trencsényi ütközetben); Miklós (1760—63) alispán; Antal a „magyar nábob“ († 1842); Zsigmond főhadnagy 1848/49-ben, Lajos országgyűlési képviselő.

Ilosvay.

Ilosvay. Első ismert őse Tatamér a XIV. században. Ennek fiai telepedtek le az Ilosva folyó partján. Maxim 1341-ben nyert határjáró levelet Károly királytól. Maxim egyik fiától Jánostól, származik a Kisfalussy család, másik fia István, felvette az I. nevet. I. István deák Báka birtokába iktattatott. A Vitkay család után, az egyik ág Vitkay-Ilosvay nevet vett fel a XVI. század elején. Tagjai közül: Ábrahám († 1713) Mármaros vármegye, Ferencz (1649—51) Bereg vármegye alispánja. II. Rákóczy Ferenczet számos tagja szolgálta: Imre és Bálint ezredesek, Dénes, László pohárnok és követ, János udvari főtiszt. A család Eör községben bírt földesúri joggal. Czímer: kékkel és veressel négyelt pajzs első osztályában aranyleveles korona, a másodikban görbe kardot tartó pánczélos kar, a harmadikban egymás felett vízszintesen két hal, a negyedikben zöld alapon két zöld lombos fa. Sisakdísz: veres ruhás, prém-kalpagos magyar vitéz, vállára helyezett rúdon két halat tart. Takaró: kék arany, veres arany.

Inczédy.

Inczédy (Nagyvárad). Dalmáciából ered. Törzse I. Márk 1480 tájt költözött Magyarországra. Fia Tamás. Ennek fia Mátyás és Gergely I. Rudolf királytól nyertek címeres nemeslevelet, mely 1757-ben megerősített. Mátyás Bihar vármegyébe telepedett le, ennek fiától Mihálytól (†1658) származik le a család. Mihály unokái Samu, Gergely és József bárói rangra emeltettek. Az utolsó nevét Józsefzre változtatta. A nemesi ágból László erdélyi főkormányzék tanácsos (†1829); fia Samu 1848/49. honvédezredes; Lajos a vármegye főlevéltárnoka. Czímer: kékben, álló arany griff, első jobb karmaival kardot markol. Sisakdísz: kardot tartó pánczélos kar. Takaró: aranykék.

Isaák.

Isaák (Kis-dobronyi). Bereg vármegyéből származik. Onnan Szatmárba szakadt. Ez ágból Sámuel 1825—27-ben alispán és követ; Gáspár 1790-ban szolgabíró; a XVIII. században települt Szabolcsba. Cserepes-Kenéz és Viss községekben bírt földesúri joggal.

Jakabfalvy.

Jakabfalvy (Jakabfalvi). András 1630-ban II. Ferdinándtól címerezítést nyert. Sáros vármegyéből származik, onnan átszarmazott Abauj, Szepes, Zemplén vármegyékbe. Tagjai közül György e század elején nagyvárad püspök, Antal († 1846) testőr; László 1848-ban veressipkás honvéd; Gyula 1848-ban tüzérhadnagy, később kúriai bíró († 1894); Kálmán altiszt a veressipkás zászlóaljnál. Czi-

Hetey. Az 1725. évi nemesi összeírás alkalmával több tagját vették számon. Gelse és Nagy-Halász községeken bírt földesúri joggal.

Hollesch. Bezdéd és Veresmart községekben volt földesúr.

Horthy. Ramocsaházán bírt földesúri joggal. Czímer: veresben, zöld alapon ágaskodó fehér egyszarvú, előlábai alatt három zöld szárú fehér virág nő. Sisakdísz: két fekete sasszárny közt kinövő egyszarvú.

Horváth (Muranczi báró). Horvátországból ered. 1677-ben nyert címeres nemeslevelet. Rangemelés: H. János szatmári főkapitány bárói rangra emeltetett. (1690). A család jelenleg Papon birtokos. Czímer: négyelt pajzs szív-pajzs-szal. Ebben veres mezőben három fehér strucz-toll. A szív-pajzs fölött, fölfelé nyúló veres csücsben, ezüst kettős kereszt. A csücs fölött arany-nap. A nagy pajzs: 1. veresben pánczélos vitéz, három strucz-tollas sisakkal, jobbjaiban kétesűsű zászlót, baljában alabárdot tart, 2. kékben veres szív, melyből fehér strucz-toll nyúlik ki; 3. kékben zöld hármás halom középsőjéből kinövő zöld szárú és levelű fehér lilium; 4. veresben, kétfarkú, koronás, arany-oroslán, jobbjaiban levágott török főt hajánál fogva tart. Sisakdísz: I. balra fordult, növő, koronás, arany-oroslán, jobbjaiban zöld szárú és levelű

KIRÁLY

mer: kékben, zöld alapon három kúpalakú fehér hegy mögött, két hátsó lábán ágaskodó egyszarvú. Sisakdísz: növényegyszarvú. Takarók: kékarany veres ezüst.

Jánosy. Ily nevű család a XV. században birtokos a vármegyét en. 1539-ben Kántor-Jánosihelységre új adományt nyert.

Jármy (Szolnoki és magyar-dellői). Őse András a XVI. század elején, fia Mihály Erdélybe szakadt a Maros mellékére, ez ág előbb Szőrényfalváról, utóbb Magyar-Dellőről írta előnevét. János, a másik fiu, Szabolcsba telepedett le. A család: Eszeny, Szalóka, Kecseny, Ramoesháza, Laskod, Kótaj, Ibrony, Szakoly, Bököny, Gelse, Fényes-Litko stb. községekben bírt földesúri joggal. Tagjai közül: Ferencz (1647—69) váradi alkapitány, Ferencz kükküllői főispán, az erdélyi ágból. — A szabolcsi ágból II. Ferencz, II. Rákóczy Ferencz alatt francia követ, III. Ferencz ugyanakkor lengyel követ. Tamás (1825—27) követ; Imre 1832—36-ban főjegyző, 1863-ban főispán; Ferencz 1848—49-ben huszárfőhadnagy; József 1848 előtt főszolgabíró. Czímer: kékben, zöld alapon, nyakán nyílvesszővel átlőtt vadkecske. Sisakdísz: kinövő pajzs alak.

Jékey (Porcsalmi és búji). Törzsökös szabolcsmegyei család. 1381—86-ban Jéke helységben birtokos. Egy ága a XVII. században Belső-Szolnok vármegyébe, a másik Szatmárba költözött. Ez utóbbi ágból Sándor 1729-ben nyert Ökörítő, Porcsalma és Gégény helységekre adományt. Zsigmond (1730) Szatmár vármegye alispánja. Czímer: kékben, fészében ülő, fiait vérével tápláló gödény. Sisakdísz: görbe kardot tartó pánczélos kar, a kardon levágott török fő.

Jósa (Nagy-bányai és németszőgyéni). Ősi család. Antal 1583-ban nyert czímerlevelet, mely 1584-ben Komárom, 1617-ben Nyitra vármegyékben hirdettetett ki. A család 1776-ban telepedett a vármegyébe s Napkor, Kis-Léta, Demecester és Gyüre községekben bírt földesúri joggal. István 50 évig megyei főorvos († 1839); Péter udvari tanácsos († 1872); András jelenleg a vármegye főorvosa és kiváló archaeologus. Czímer: kékben, zöld halmon álló veres köpenybe öltözött férfi veres kalppal, jobbjaiban kivont görbe kardot tart. A pajzs felső balsarkában arany-félhold kíséri. Sisakdísz: nyitott fekete szárny közé czölöpösen állított, veres mezű, kardot tartó kar. Takarók: kék-arany, veres-ezüst.

Kádár. Jéke községben bírt földesúri joggal.

Kállay (Nagy-kállói). A 108 magyar nemzetség egyikéből, a Balog-Semjén nemzetségből származik. E család leszármazását a nemzetségek között tárgyaltuk. A család czímere: kékben, farkát szájában tartó, koronás zöld sárkány által alakult körben, alól két veres által kísért, törzsétől szakított vassisakos, bajuszos fő, a sisak nyílt szélébe egy hal kapaszkodik. A pajzs felső jobb sarkában félhold, a bal sarkában arany-nap ragyog. Ótágú korona fölött három sisak. Sisakdíszek: I. két nyílt fekete sasszárny, mindegyik 1—1 veres szívvel megrakva. II. Pajzsbeli fő. III. Két nyílt veres szárny, a belső ezüst félhoddal és a külső arany-nappal megrakva. Pajzstartók: két arany-oroszlán. Jelmondat: „In asperis et prosperis“.

Kálmánchey (Kálmánchelyi). K. Mihály és Bálint 1580-ban nyertek czímeres nemeslevelet. A család Somogy vármegyéből származik; a XVII. század első felében már Új-Fehértón találjuk. Tagjai közül: Márton a XVI. sz. közepén hittérítő. István előbb helytartósági jegyző, azután (1670) szepesi kamarai tanácsos, majd II. Rákóczy Ferencz egyháziügyi biztosa volt. János (1815) Szabolcs vármegye táblabírája. A család a XIX. sz. elején Mihálydiban volt birtokos s Karász, Bököny, Új-Fehértó községekben bírt földesúri joggal. Czímer: kékben, hármass zöld halmon, veres színén ragadozásra készen álló, balra fordult kiterjesztett szárnyú sas, balkarmai között egyenes kardot tart. Sisakdísz: pajzsalak. Takarók: kék-arany, veres-ezüst.

Kálnay. Bars vármegyéből származik. Őse Zendi István vajda, aki 1377-ben nyert adományt Kálna, Gellednek, Kisfalud stb. Bars, Nógrád, Hont és Nyitra vármegyékben elterülő öröklött jószágokra. Ugyanő használta először a K. nevet. Utóda Benedek megalapította 1405-ben új adományt nyer Zsigmond királytól Kis- és Nagy-Kálna stb. birtokokra s Rimaszombat városára. Ez adománylevelet I. Mátyás király 1475-ben megerősítette és 1479-ben K. Osvát és Adorjánnak Zemplén vármegyében adományoz birtokokat. 1595-ben Rudolf király K. István és fia Györgynek új adománylevelet állít ki. A család idővel Gömörbe szakadt s onnan származott át a vármegyébe. Tagjai közül kiemeljük a következőket: Benedek comes a nikápolyi csatában vitézkedett; Albert barsi alispán (1458); László Szabács várának kapitánya (1475); János lugosi kapitány (1526) a lovas testőrző sereg kapitánya († 1526 Mohácsnál.); Imre II. Lajos király udvari titkára; Miklós (1520) barsi alispán; Jánosezeredes († 1686. Buda bevételénél); László jelenleg nyíregyházi ügyvéd, jeles író. Czímer: ezüst hullámos pólya által osztott, kék pajzs felső mezéjében balra fordult görbe kardot tartó arany-

KORDA.

Károlyi.

KORNIS

oroszlán és jobb karmában hadi zászlót s baljában buzogányt tartó fekete sas. Az alsó mezőben, zöld dombon, három levágott török fő, fölötte két keresztbe fektetett görbe kard. Sisakdísz: pajzsbeli oroszlán. Takarók: kék-ezüst — veres-arany.

Károlyi (Nagy-Károlyi gróf). A család eredetét a Nyitra vármegyei kötetben ismertettük. 1458-ban Gemze és Mada birtokában találjuk; az 1549. évi összeírás alkalmával 22 porta birtokosa. K. Sándor 1712-ben nyert adományt a bátori, baktai, nyíregyházi stb. uradalmakra.

Kastal (Telegdi). Erdélyből származik. Onnan szakadt egy ága Biharba és a múlt század végén Szabolcs vármegyébe. Kis-Várdán bírt földesúri joggal, jelenleg is ott bírtokos. Czímer (szinjelzés nélkül): zöld alapon fehér lovon vágató magyar vitéz, felemelt jobbában görbe kardot tart, melyre levágott török fő van tűzve. Sisakdísz: kinövő magyar vitéz, jobbában görbe kardot, baljában török főt tart.

Kovács.

Kazinczy (Kazinczi). Zemplén vármegyéből származik. Első ismert őse: Péter országbírói ítélőmester (1602—1676) a Wesselényi-féle összeesküvés részese. András (1680—85) ungi alispán; András (1738 † 1804), Zemplén vármegye követe; Ferencz (sz. 1759 † 1831) nemzeti irodalmunk regenerátora; Gábor (1818 † 1864) képviselő; Lajos (sz. 1820 † 1849) ezredes. A család Petneházán bírt földesúri joggal.

Kazinczy.

Kecskeméthy. Abauj vármegyéből származik. K. Sámuel 1725-ben Kenézlőben bírtokos; a század elején Bessenyődön bírt földesúri joggal.

Kecskeméthy.

Kelemen. Nagy-Halász községben bírt földesúri joggal.

Kelemen.

Kelez.

Kelez (Fületinczi). A XVIII. században tűnt fel. Tagjai közül Zsigmond 1739-ben Abauj vármegye alispánja; Antal 1760 főjegyző, utóbb királyi tanácsos. Pazony és Kótaj községben bírt földesúri joggal.

Kemecesey.

Kemecesey. 1422-ben tűnik fel Kemecsén. István (1572—75) a vármegye alispánja. A XIX. század első felében Földes községben bírt földesúri joggal.

Kéresy.

Kéresy. Szatmár vármegyében tűnik fel. K. Mátyás 1424-ben alispán. 1587-ben K. István neje Rohodra és Papra nyert adományt. K. Miklós (1593—1595) a vármegye alispánja volt. János 1634-ben, Sándor (1691—1693) hasonlókép alispánok.

Király.

Király (Minaji és putkahelmecki). Ung vármegyéből származik. János III. Ferdinánd királytól nyert címeres nemeslevelet. A család Őrmező-Ladány, Pátroha, Cserepes-Kenez stb. községekben bírt földesúri joggal. Tagjai közül: József 1848-ban szolgabíró, később kir. ügyész († 1873); József (sz. 1871) jelenleg szolgabíró. Czímer: kékben, zöld hármas halom fölött jobbról vízszint benyúló kar, zöld száron három-három lilomot, a balról benyúló kar görbe kardot tart. Sisakdísz: a lilom és a kard. Takarók: kék-ezüst—veres-arany.

Királyfalvy.

Királyfalvy. Egykor Erdélyben volt bírtokos. 1603-ban K. János Rudolf császárhoz küldetett, idővel átszármazott Zemplénbe és Szabolcsba.

Klobusitzky (Klobusiczi és Zetényi nemes és gróf). Eredetét a Nyitra vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. Szabolcs vármegyében a grófi ág volt bírtokos.

Klobusitzky.

Kolonay. Gyulaháza községben bírt földesúri joggal.

Kolonay.

Komáromy.

LÁSZLÓ

KRUCSAY

Komáromy (Kóji). Abauj, Bereg, Zemplén stb. vármegyékre kiterjedt család. Törzse: K. György (1680), fia György (1715.) Békés vármegye alispánja. Testvére József ezredes; György (1838-

LÖVEY

ban) Szabolcsban szolgabíró; István 1838-ban Abaujban főispáni helytartó; József (1846) ugyanott főszolgabíró.

Komoróczy (Komoróczy és eszásári). K. János 1585-ben a szatmárvármegyei Nábrád és Császár helységeiben lévő részbirtokokra nyer adományt. A család Eőr községben bírt földesúri joggal. K. László az 1725. évi nemesi összeírás alkalmával ugyanott birtokos. Czímer: kékben ezüst malomkerék. Sisakdísz: két fekete sasszárny között könyöklő, görbe kardot tartó pánczélos kar.

Korda. (Boros-jenői gróf és nemes). A hagyomány szerint I. Károly ki-

LÍPTAY

Komoróczy.

Korda.

fályslyal jött be Magyarországra. K. István 1503-ban nyer adományt Ruttkára. A XVII. században egy ága Erdélybe szakadt, ebből Zsigmond udvarhelyi főkirálybíró, fiai 1730-ban bárói, György 1779-ben grófi rangra emelkedett. Ez ágnek magvaszakadt. A magyarországi ág törzse Mihály (1717–24) Szatmárba költözött. E század elején a család tagjai Sima helységben laktak, ezenfelül Téth, Balkány, Demecser és Rohod községben bírtak földesúri joggal. Czímer (színjelzés nélkül): görbe kardot tartó, hajlott pánczélos kar végéről felugró szarvas. Két sisak. Sisakdísz: I. balra fordult, görbe kardot tartó griff, hatzögű csillaggal kísérve. II. Jobbra fordult görbe kardot tartó griff, kísérő félhold.

Kormos. K. Lőrincz 1618 jan. 23-án nyert címeres nemeslevelet. A család Balkány községben bírt földesúri joggal. Czímer: kékben, leveles arany-koronán könyöklő, természetes sólymot tartó pánczélos kar. Sisakdísz: pajzsalak.

Kormos.

Korniss. (Ruszkai, tótváradjai és buji). Őse Váradjai Péter (1395); 1574-ben szakadt Erdélyből, Homoród-Szent-Pálról az abaujvármegyei Ruszkára. A család Buj, Tótváradja, Halász, Kenyhecz, Rád, Petneháza és Bogdány községben bírt földesúri joggal. 1619-ben nyert címeres levelet. K. József († 1811.) arany-sarkantyús vitéz. Ferenc jelenleg országgyűlési képviselő. Czímer: kékben, zöld halmon álló pánczélos vitéz, nyílt sisakkal, jobbában ezüst nyilat és íjat, baljában dárdát tart, melyre fehér egyszarvú feje van tűzve. Sisakdísz: nővő egyszarvú. Takarók: kék-fekete -- ezüst-veres. A pajzs köré, farkát szájában tartó kigyó tekerődik.

Korniss.

Kóródy. Bessenyőd helységben bírt földesúri joggal.

Kovács. K. Mátyás neje Oláh Zsuzsána és gyermekei 1637. decz. 12-én nyertek címeres nemeslevelet III. Ferdinánd királytól, mely 1638-ban hirdettetett ki Bihar vármegyében, utóbb Szatmár vármegyében. Egy tagja István, a XVIII. század közepe táján telepedett le Nagy-Károlyban s ott mint Ujvárosi alias Kovács István 1786-ban igazolta nemességét. Testvére Mihály a XVIII. század második felében költözött Szabolcs vármegyébe. A család Eőr és Szakoly községekben bírt földesúri joggal, ezenkívül Jákó pusztát is bírta. Tagjai közül jelenleg K. István kir. táblai bíró, kinek anyja Benedekfalvi Detrich Francziska volt. Czímer: kékben, zöld alapon, kétfarkú arany-oroszlán, jobbában patkót tart. Sisakdísz: kiemelkedő pánczélos és sisakos vitéz, jobbában szablyát, baljában szegyet és kalapácsot tart. Takarók: veresezüst.

Kóródy.

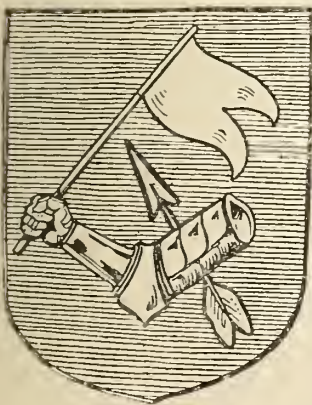
Kovács.

Kölcsey (Kölcese). Első ismert őse Abrahám (1260), ennek utóda György 1423-ban Dányád helységet nyeri per egyesség alapján. Idővel átszakadt Ugocea, Közép-Szolnok és Szabolcs vármegyébe.

Kövy. Czerepes-Kenézen bírt földesúri joggal.

Krajnik (Krajnikfalvi). Ősi biharvármegyei család. 1742-ben nyert megerősítő címereslevelet. A XVIII. században Buly helységben, a XIX. század közepén Ér-Semjénben volt birtokos.

Krasznay (Krasznai és mezőtelegdi). K. Pál nemesége 1563-ban megújított. A család a mostani Szilágy vármegye hasonló nevű községéből származik, onnan Szat-

LISZKAY

Krasznay.

Kölcsey.

Kövy.

Krajnik.

Krasznay.

már, majd 1839-ben Szabolcs vármegyélre származott. Eőr, Kemeese, Nagy-Halász községekben bírt földesúri joggal. Tagjai közül: Pál 1550-ben a máramrosi sóbányák igazgatója; Miklós (1690) Kraszna vármegye alispánja; Imre (1730) Szatmárban főszolgabíró; Pál 1848-ban honvéd-őrnagy; Gábor 1848-ban honvéd-kapitány, majd Nyíregyháza polgármestere; Péter 1848-ban honvéd-hadnagy, jelenleg főszolgabíró. Czímer: aranyban, vízből kiemelkedő természetes párducz, jobbában három lilomot tart. Sisakdísz: háromágú természetes lilom, melyre kigyó tekerődik. Takarók: kék-arany.

Kriston. *Kriston.* Kék, Ibrony és Petneháza községekben bírt földesúri joggal. Dénes 1848-49-ben honvéd-százados.

Krucsay. *Krucsay.* (Nádfői). Zemplén vármegye Magyar-Krucsó helységéből származik. István (1707) II. Rákóczy Ferencz titkára; Miklós kassai kapitány (1705); János kurucz tábornok (1708—11); Márton (1705) ugoesai alispán. A család tagjai közül többen ültek a vármegye alispáni székében. A család Demecser, Dombrád, Pátroha községekben bírt földesúri joggal a XIX. sz. elején kihalt. Czímer: kékben, zöld alapon, zöld fán álló madár, melyre a fa tövében álló pánczélos vitéz nyilaz. Sisakdísz: kiemelkedő, jobbában veres zászlót tartó pánczélos vitéz. Takarók: kék-arany—veresezüst.

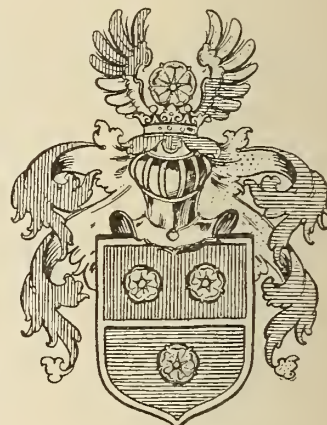
Krúdy. *Krúdy.* Zólyom vármegyéből származik. A XVII. században nyert czímeres nemeslevelet. A XVIII. század közepén Pál (1755—75.) ügyvéd Nógrádba költözött és ott Szécsény-Kovácsiban volt birtokos. Unokája János († 1855.) Nógrád vármegye várnagya. Ennek fia Gyula 1848-49-ben honvéd-százados. Czímer: kékben, fészkekben ülő, fiait vérvél tápláló gödény. A pajzs felső sarkaiban 1—1 arany-csillag ragyog. Sisakdísz: kivont kardot tartó könyöklő kar. Takarók: kék-arany—veresezüst.

Kubinyi.

MEGYERY

Kubinyi (Kubinyi és deményfalvi). Törzse: Hudkon, aki 1233-ban nyerte Liptó vármegyében Alsó- és Felső-Revucsa helységet. 1325-ben a család elcseréli ősi birtokát Felső-Kubinért, honnan a család nevét veszi. Hudkon két fia közül Gyurka, a Meskó és Ite, a Kubinyi család őse. A XVI. század elején a család két ágra szakadt: a nagyolaszira és a deményfalvira. A szabolcsmegyei ág Jánostól ered, aki a nagyolaszi ágból származott, a XVII. század közepén. Utóda Péter, Maklár Annát vette el. Fia György, ki-

MÁJERSZKY

nek neje Szunyogh Zsuzsa volt. Unokái: Ignác 1844-ben szolgabíró, József a század közepén Fehértón birtokos és Lajos, az író. A család 1497-ben nyert czímeres levelet. A nagyolaszi vonalból I. Kristóf pedig 1578-ban czímerbővítést.

Lánczy. *Lánczy* (Lánczi). Abauj vármegye hasonnevű községéből származik. A család leszármazását 1298-ig vihetjük vissza. Tagjai közül: József 1809-ben Békés, II. József 1864-ben Abauj vármegye főispánja volt. Czímer: kékben, zöld alapon, sisakos, vasinges vitéz, veres nadrágban, sárga eszímákban, amint dárdáját a vele szemben álló medve nyakába döfi. Sisakdísz: nővé medve. Takarók: kék-arany — ezüstveres.

László. *László* (Csutnai). L. István és András 1570-ben nemesítették. A család Nógrád vármegyéből származik. Onnan 1790-ben Uj-Fehértóra költözött. Tagjai közül: Pál (1770) kapitány a Nádasdy-huszároknál; Pál a 40-es években híres ügyvéd; Alajos 1861-ben főszolgabíró. Czímer: kékben, hármassal zöld halmon, keresztben könyöklő két félkar: a mellső veres mezű három buzakalászt, a hátsó arany, egyenes kardot tart. Sisakdísz: két keresztbe fektetett egyenes kardot tartó daru. Takarók: kék-arany — ezüstveres.

Lővegy. *Lővegy.* Lővő helységéből származik, 1453-ban L. Mihály és Antal gyermekei czímeres levelet nyernek V. László királytól. A család 1481-ben már Lővő helységben birtokos és mai napig is az. Tagjai közül: Péter és László (1413) Zsigmond király hívei; György (1484) váradi prépost; Antal (1506) királyi ember; György (1553) királyi ember; György (1573) alispán; Antal (1870—72) alispán; Sándor közigazgatási bíró. Czímer: balradólt pajzs kék mezéjében arany félhold, felette háromszögű, alatta hatszögű arany-csillaggal. Sisakdísz: félhold három arany-csillaggal. Takarók: kék-arany.

Lipcsy. *Lipcsy* (Bilkei). Bereg és Máramaros vármegyékből ered. Törzse Bilkei Karácson vajdának legidősebb fia Szerecsen (1350); idővel átszármazott Ugoesa, Ung, Szabolcs, Zemplén, Heves stb. vármegyékbe. A L. nevet először Sándor (1389—1419) és Gergely (1412—19) használják. A család Kopócs-Apáti községben bírt földesúri joggal. Czímer: veressel és kékkel négyelt pajzs, 1. osztályában leveles arany-korona; 2. görbe kardot tartó pánczélos kar; 3. egymás felett vízszintesen két hal; 4. zöld alapon két zöld-lombos fa. Sisakdísz: veresruhás, prémpalpagos, kinövő magyar vitéz, vállára helyezett rúdon két halat tart.

Liptay. *Liptay.* L. Márton 1732-ben nyert czímeres nemeslevelet. A család Zemplénből származik. Jékén földesúri joggal bírt és most is birtokos ott. Egyikéja Túróc vármegyébe költözött, és ott más néven szerepelt. Későbbi tagjai azonban ismét a régi nevet vették fel. Czímer: arannyal és ezüsttel hasított pajzsban, egy karóra csavarodó szőlőtőkét tartó kékmezű kar. Sisakdísz: két egymás felé hajló szőlőtő, azokon egy-egy szőlőfürt.

Liskay (Tolesvai). L. Miklós 1659 aug. 29-én nyert czímeres nemeslevelet, mely 1660-ban hirdettetett ki Nógrád vármegyében. A család Balsa és Berezel községben bírt földesúri joggal. Czímer: Kékben lobogót tartó, pánczélos kar, felső részén nyilvesszövel átlöve. A paizs felett öt-ágú leveles korona nyugszik.

Lónyay (Nagylónyai és vásáros-nánényi nemes és gróf). Szatmár vármegyéből ered. Első ismert őse Gurg, 1060 körül; ennek utóda Jakab, Berencei Nanes fia, szatmári főispán, 1285-ben Lónya birtokába jutott. A család 1414-ben Lök, Eszlár, Gyomán, Bagos és Szt.-Péter birtokosa. Rangemelés: L. Zsigmond, krasznai főispán, 1627-ben bárói rangra emeltetett; L. Menyhért miniszterelnök 1871-ben grófi rangot nyert. András 1620-ban kállói kapitány volt. A grófi ág Tuzsér, Eszény és Ágtelek birtokosa, ezenfelül a rétközi uradalmat is bírja.

Lőrinczy. Bessenyöd helységben volt birtokos.

Madarász. Fényes Elek szerint a XIX. század elején birtokos család.

Majerszky. 1741. okt. 21-én nemesítettett. Nógrád vármegyéből származik, onnan szakadt Sárosba. Jelenleg M. Béla városi főjegyző Nyíregyházán. Czímer: osztott pajzs felső veres mezejében két ezüst-, s az alsó kék mezőben egy arany-rózsa. Sisakdísz: veressel és ezüsttel, kékkel és arannyal vágott sasszárny között arany-rózsa. Takarók: kékezüst — veresarany.

Majos. Ugoeca és Szatmár vármegyékre kiterjedt család. Berencs községben bírt földesúri joggal.

Margitay (Margitai). Ősi szabolcsvármegyei család. 1622-ben nyert nemesség-ujítást. A XIX. század közepén Uj-Fehértón és Sámson helységben birtokos. Gyula 1848/49-ben honvédhadnagy; Dezső jónevű író.

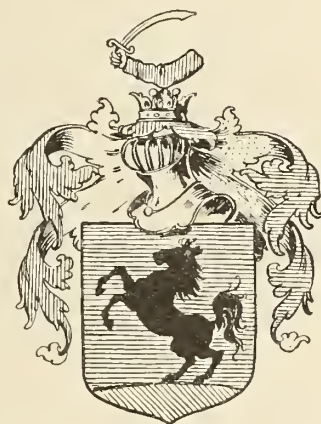
Maklár. Sáros vármegyéből származik. M. István 1639-ben nyert czímeres levelet. A mult században Vilmányban és Kis-Kinizsen (Abauj) volt birtokos, a XIX. sz. elején Pátróhán bírt földesúri joggal. István 1848/49-ben honvédhadnagy.

Márky. M. András 1668-ban nyert czímeres nemeslevelet, mely 1668-ban Petneházán hirdettetett ki. A család Berezen és Karászon bírt földesúri joggal.

Marsó. Heves vármegyéből származik. Trecsénben is nyomaira akadunk. A XIX. sz. elején Demecserben bírt földesúri joggal.

Mezőssy

MIKECZ

Megyery (Vas-Megyeryi). Ősi, a honfoglalóktól származó család. Első ismert őse Mihály 1337-ben. — 1394. évben kelt oklevél szerint Megyer birtokosa. 1441-ben Hene, 1466-ban Jéke birtokában találjuk. A család Kis- és Nagy-Megyery községekben bírt földesúri joggal. Tagjai közül kiemeljük a következőket: Tamás (1696.) alispán; Ferencz, Báthori Zsófia titkára; Imre az 1608-ban működött egyházi bizottság tagja. — Jelenleg Géza (sz. 1846) a nyíregyházi kir. törvényszék elnöke; István (sz. 1859) királyi ügyész; Pál (sz. 1861) a debreczeni ügyvédi kamara titkára. Czímer: veresben, görbe kardot tartó behajlott kar, mely a hajlásnál élével felfelé álló nyílal van átdöfve. Sisakdísz: görbe kardot tartó, a csuklónál nyíllal átdöfött pánczélos kar. Takarók: veresarany.

Meskó (Felső-kubinyi nemes, és széplaki báró). — A Kubinyi családdal közös eredetű. Őse Gyure, a XIII. század közepén. Rangemelések: széplaki M. Ádám és gyermekei 1721-ben bárói rangra emeltettek, águknak azonban magvaszakadt. József 1804-ben nyert bárói rangot. Szabolcs vármegyében, a Piszarovje-ágból, e század első felében Pál Nyíregyházán főorvos volt. Fia László orsz. képviselő. Ezenkívül a bárói ág is birtokos volt.

Mészáros (Szoboszlói). Nagyikunsági nemes család. Őse János, aki 1603-ban született, utóda János (1688 † 1765) Dadán birtokos, ennek utódai a XIX. sz. közepén Kis-Létán és Nádudvaron laktak. Rangemelés: János tábornok 1794-ben bárói rangra emeltetett, ágának azonban magvaszakadt.

Mezőssy. I. M. György és gyermekei 1629. nov. 22-én nyertek czímeres nemeslevelet, mely 1641-ben hirdettetett ki Zemplén vármegyében. A család Tolesván volt birtokos, a század első felében Gyulaháza és Pazon községekben bírt földesúri joggal. Czímer: kékben, zöld alapon egy szőlőtőke felé ugró farkas. Sisakdísz: kék ruhás magyar vitéz, fekete kalppal, jobbáiban három buzakalászt tart.

Mezőssy. II. M. Mihály 1686-ban nyert czímeres nemeslevelet. A XVIII. században Tolesva községben volt birtokos, honnan a XIX. század elején Pazonba költözött át. Tagjai közül: György, II. Rákóczy Ferencz fejedelem hegyaljai szőlőinek felügyelője; Pál (1848) Munkács várának parancsnoka; László 1848/49-ben honvéd-százados; Gusztáv jelenleg gégényi földbirtokos; Béla, országgyűlési képviselő; László vármegyei aljegyző. Czímer: kékben hármás zöld halmon nyugvó koronán, görbe kardot tartó veres mezű könyöklő kar. Sisakdísz: pajzsalak. Takarók: kékarany — veresezüst.

Liskay.

Lónyay.

Lőrinczy.
Madarász.
Majerszky.

Majos.

Margitay.

Maklár.

Márky.

Marsó.

Megyery.

Meskó.

Mészáros.

Mezőssy I.

Mezőssy II.

Mikecz.

Miklós.

MOLNÁR

attilás, zöld nadrágos, veres kalpagos és kocsagtollas magyar vitéz, jobbában kivont kardot tart, melyre levágott török fő van tűzve. Sisakdísz: kardot tartó oroszlán.

Milotay.

Milotay. Bogdány és Balkány községekben bírt földesúri joggal.

Mocsáry.

Mocsáry (Boesári). Nógrád vármegyéből származik. A XV. században már Boesár birtokosa, ekkor változtatta nevét M.-ra. Őse Balázs (1450); fia Benedek (1480); ennek unokája II. Balázs 1540-ben Nagyfalut kapja. Idővel Borsod, Heves s onnan Szabolcs vármegyékbe szakadt.

Moesz.

Moesz (Kézmárki és levkóczy). M. Zsigmond 1569-ben nemesített. A család a szeptember-vármegyei Levkócz községre nyert adományt. 1847-ben települt a vármegyébe. Czímer: kékkel és veressel vágva, Felső mezőben leveles koronából kinövő egyszarvu, az alsóban zöld alapon álló galamb (egy más változat szerint három kék csillaggal megrakott, jobbról balra dőlt ezüst-gerenda.) Sisakdísz: két fekete sasszárny között kinövő egyszarvú.

Molnár I.

Molnár I. A család 1686. szept. 20-án nyert címeres nemeslevelet, mely 1687-ben hirdettetett ki. A XVIII. század elején Sarkadon, a XIX. század elején pedig Bezdéden s Ujfehértón bírt földesúri joggal.

Molnár II.

Molnár II. (Leveleki). Dunamelléki család, melynek nemessége 1798-ban megerősített. E család a XVIII. század végén telepedett le Leveleken, ezenkívül Ramocsaházára, Főlegyházára, Tatártelekre nyert adományt. Czímer: kékben, zöld alapon, veres ruhás magyar vitéz, jobbában kivont kardot tart, balját csipőre teszi. Sisakdísz: növő pajzsalak. Takarók: kékarany — veresezüst.

Móricz.

Móricz (Nagyváradai és sepsiszentgyörgyi). Őse: István 1610-ben nemesített. Két fia közül: Miklós Háromszék vármegyébe, István Szatmárba szakadt. Ez utóbbi a botpaládi ágnak az őse. Ez ág a XIX. sz. elején Nábrádon és Nyír-Bélteken volt birtokos.

Morvay.

Morvay. (Alsó-Draskóczy). Zemplén vármegyéből származik. A XVIII. század elején szakadt Szabolcs vármegyébe. Balkány, Ajak, Dombrád, Fényes-Litke, Mihálydi, Gelse, Szalmad és Mártonfalva községekben bírt földesúri joggal. Czímer: kékben, görbe kardot tartó fekete medve. Sisakdísz: növő pajzsalak. Takarók: kékarany—veresezüst.

Nagy I.

Nagy I. N., másképp Pokai Balázs és rokonai 1609-ben nyertek címeres nemeslevelet, mely ez évben Tasson hirdettetett ki.

Nagy II.

Nagy II. (Dadai). Gyulaháza, Gyüre és Karász községekben bírt földesúri joggal. Czímer: kékben, hármas zöld halom középsőjén levő leveles koronából kinövő griff, jobb előlábában arany-markolatú egyenes kardot tart. Sisakdísz nines.

Nagy III.

Nagy III. (Tolesvai). N. György 1626-ban nyert címeres nemeslevelet, mely 1626-ban hirdettetett ki Zemplén vármegyében. A XVIII. században szakadt Szabolcs vármegyébe. Ez ág Czigándról származott, s onnan czigándi N.-nak neveztetett. Kótajban volt birtokos.

Nagy IV.

Nagy IV. (Tasnádi). 1610-ban nyert címeres nemeslevelet Báthori Gábortól. A család a XVIII. század közepén költözött a vármegyébe. Kállón és Kálló-Semjénben laktak.

Nagyiday.

Nagyiday. Zemplénvármegyei család. Egy ága Erdélybe származott, a másik a század elején Szabolcsban volt birtokos.

Nemes.

Nemes. N. Péter 1700. szept. 3-án nyert címeres nemeslevelet. Fia János 1725-ben Gyüren birtokos. A család később Bogdány községben bírt földesúri joggal. Czímer: kékben, fehér hadi-zászlót tartó, hajlott páncézelos kar, a felső karon nyíllal átdőfve. Sisakdísz nines.

Nozdroviczky.

Nozdroviczky (Nozdroviczi). Trenesen vármegye Nozdrovicz nevű helységéből ered. Péter 1250-ben o helysége már új adományt nyert, mely adományt II. Ulászló király

MORVAY

1507-ben megnűjtötte. A család 1616-ban telepedett a vármegyébe. Döge, Dombrád, Öntelek, Verosmart, stb. községekben bírt földesúri joggal. Tagjai közül: III. Miklós (1561) szolgabíró Trencsénben; Ferencz, Pozsony város bírája a XVII. század elején; Antal (1787) a tiszántúli ker. tábla ülnöke; András (1695) nyitrai kanonok és catherói püspök; István (1748) septemvir Pál Szabolcs vármegye főszolgabírája és insurgens kapitány (1809); István (1887) kir. táblai ülnök. Czímer: veressel és kékkel vágott pajzs felső mezejében pánczélos, görbe kardot tartó, könyöklő kar, a karhajlásnál félhold. Alsó mezőben három hatszögű aranysesillag. Sisakdísz: nyitott fekete szárny között, három aranysesillagtól kísért pajzsbeli kar. Takarók: kékarany—veresezüst.

Nyarády. Ramocsaházán bírt földesúri joggal.

Nyiry. Ny. Péter és családja 1632-ben nyert címeres nemeslevelet. A család Gelse és Eőr községekben bírt földesúri joggal.

Oláh (Nánási). O. Jakab 1627-ben Bethlen Gábortól címeres nemeslevelet, O. András pedig 1690-ben I. Lipót királytól megerősítő levelet nyert. A család Nánás és Büd községekben bírt földesúri joggal. Tagjai közül: Jakab (II.) és Mihály, a XVIII. században hajdukörületi kapitányok. III. Jakab (1860) szintén hajdukapitány; Miklós (1863) és József (1896) országyűlési képviselők. Czímer: kékben, víz felett, zöld dombon álló leveles koronából kinövő pánczélos, sisakos vitéz, jobbában görbe kardot, baljában három buzakalászt tart. Sisakdísz: arany nap. Takarók: kékarany — veresarany.

Olchváry (Olesvári). Első ismert őse Tökei Péter 1359-ben nyert adománylevelet Olesvár (Abauj vármegye) községre. A családnevet János veszi fel a XIV. században. Idővel átszármazott Szatmár és Zemplén vármegyékbe. Geszterédén bírt földesúri joggal. A család 1465-ben nyert címeres levelet. Czímer: hasított pajzs, jobb mezejében a hasítási vonalból előtűnő sas, baloldalon, szintén a hasítási vonalhoz támaszkodó lilium. Sisakdísz: két fekete sasszárny között hatágu arany-esillag.

Okolicsányi (Okolicsnai). Liptó vármegyéből származik. Első ismert őse Serafinus comes (1222) Okolicsnóra nyert adományt. A család 1818-ban telepedett le a vármegyében. Laskod községben bírt földesúri joggal. Czímer: kékben leveles arany-koronán könyöklő görbe kardot tartó pánczélos kar, a kardon átütött vérző, turbános fővel. A pajzs jobb felső sarkában félhold, a balsarkon hatszögű aranysesillag. Sisakdísz: pajzsbeli kar, a karhajlásnál félhold és abban hatszögű aranysesillag. Takaró: kékarany.

Ónody (Szentmártoni és ónodi). A XVII. század közepén lép fel. Gáspár 1681-ben Borsod vármegye követe. Idővel átszármazott Pest, Heves s Szabolcs vármegyékbe. Géza, volt orsz. képviselő. Czímer: veresben, zöld alapon, teljes vasöltözetben levő férfiú, lándzsáját balra fordult arany-oroszlán hátába készülő döfni. Sisakdísz: egyenes kardot tartó növő oroszlán. Takarók: veresezüst — aranykék.

Ormós (Csicseri). Ősi család. Eredete a mondák világába vész. Már a XV. században bírtokos volt. Csicseri Ormós Pál fia András 1411—14 alispán. A család Ajak, Bezdéd, Fényes-Litke községekben bírt földesúri joggal. Czímer: magyar vitéz, jobbában kivont kardot, baljában üstökénél fogva emberfőt tart. Sisakdísz: esillagot tartó pánczélos kar.

Orosz. Ily nevű család a XV. században az Ormós családdal együtt bírtokos. A XIX. század elején Agteleken és Bezdéden földesúr. Jelenleg Pátróhán és Papon bírtokos. Czímer: zöld alapon, egy keréken keresztül úgró fekete vadkan. Sisakdísz: szájában bárányt tartó természetes kinövő farkas. Takarók: veresezüst—kékarany.

Osváth I. Őse O. Pál 1630-ban nyert nemeséget. Nemeslevele 1630-ban Borsod és 1656-ban Szatmárban hirdettetett ki. Szatmárból a család több vármegyére terjedt ki.

Osváth II. E család 1687-ben nyert nemeslevelet Lipót királytól. O. Péter 1725-ben Gyulajon lakik. A család később Bogdány községben bírt földesúri joggal. O. Lajos (1805—10) helyettes alispán.

Paczoth. P. Ferencz 1600-ban a vármegye alispánja.

Palaticz I. (Málczai). A XVI. század első felében tűnik fel. Ajak, Döge községekben bírt földesúri joggal. Czímer: dombon álló, nyakán nyíllal átdöfött madár. Sisakdísz: a madár.

Palaticz II. (Illadiai). A XVIII. század közepén Új-Fehértó bírtokosa. Valószínűleg az előbbivel ugyanegy törzsből származik.

Pálfy (Tasnádi). E családból János (1778—86) a vármegye helyettes alispánja.

Pankotay. P. János és György 1588-ban nyertek címeres nemeslevelet. Eszeny községben bírt földesúri joggal.

Pap (Szoboszlai). Szoboszlai, másként P. János, 1667-ben nyert címeres nemeslevelet, mely 1668-ban hirdettetett ki. Felmutatta P. János 1725-ben. A család Új-Fehértón bírt földesúri joggal. Czímer: kékben, zöld hármás halmon, két-farku arany-oroszlán, jobbában

OLÁH

Nyarády.
Nyiry.

Oláh.

Olchváry.

Okolicsányi.

Ónody.

Ormós.

Orosz.

Osváth I.

Osváth II.

Paczoth.

Palaticz I.

Palaticz II.

Pálfy.

Pankotay.

Pap.

NOZDROVICZKY

egyenes kardra tűzött turbános török főt tart. Sisakdísz: egyenes kardot tartó növény oroszlán. Takarók: ezüstkék — aranyveres. A Pap nevű családok közül: Ferencz 1687-ben, Mihály 1669-ben és György 1646-ban mindnyájan I. Lipót királytól nyertek ezímeres nemeslevelet. Az elsőől származik a kökényesi P. család.

Patay.

Patay (Báji). P. János 1614-ben nyert ezímeres nemeslevelet. 1640-ben a család fel-tűnik Zemplén vármegyében. Báj, Kis-Varsány és Ptrügy községekben bírt földesúri joggal. Tagjai közül kiemeljük a következőket: Sámuel (sz. 1679) 1705-ben II. Rákóczy Ferencz biztosa; II. Sámuel (sz. 1679) nádori adományt nyert Bájra; I. István (sz. 1779 † 1852) alispán és követ; III. József (sz. 1770) jász-kun kapitány; IV. Sámuel (sz. 1799) Abauj

OKOLICSÁNYI

ORSZ.

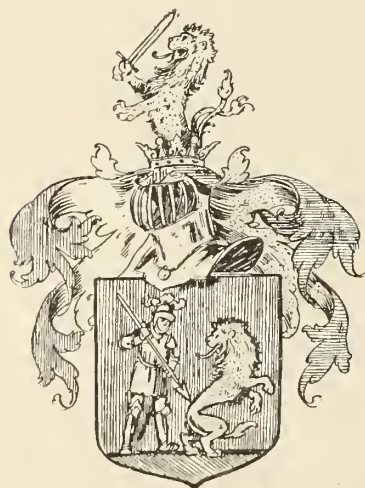
vármegye követe; István (sz. 1808 † 1878) honvédeztres, később képviselő; György 1848-ban huszárkapitány; András (1870—72) alispán. Czímer: kékben zöld dombon álló, leveles koronán könyöklő veres mezű kar, mely egy veres szívből kinövő, zöld leveles s zöld szárú hármas rózsát tart. Sisakdísz: a kar. Takarók: kékarany — veresezüst.

Pazonyi.

Pazonyi. A XV. században Pazon helységben volt birtokos.

Péchy.

Péchy (Pécsujfalusi nemes és gróf). Sáros vármegyéből származik. A XVI. században P. László Erdélybe szakadt. Ennek fia, Gáspár, 1555-ben nyerte adományul Pécsujfalut, ugyanő ezímerlevelet nyert. Fiai közül Zsigmond, kamarai tanácsos, lett a család alapítója. Rangemelés: P. József, kir. táblai ülnök, 1810-ben bárói rangra emeltetett. A Szabolcsban

ÓNODY

SZOROSZLAI PAP

virágzó nemesi ág őse: Pál (1649), fiai Pál és Ferencz, két ágra osztották a családot. Pál utódai: László (1844—48) alispán, Madán birtokos; testvére Pál (1833—48) Bereg vármegye alispánja. A család Kis-Varsány és Magy községekben bírt földesúri joggal.

Pelsőczy.

Pelsőczy. Nemességét 1801-ben igazolta. Ajak községben bírt földesúri joggal.

Perényi.

Perényi (Perényi báró). Őse Orbán (1292); fiai közül János, a mostani bárói ág, István az úgynevezett nádori ág őse; Miklós utódai pedig Karászra költöztek. A család 1404-ben nyerte adományul Nagy-Dobost, hol jelenleg is birtokos. Már a XV. században bírták Csöszegyházát, Kéköcs puszta és T.-Polgárt. Rangemelés: György, Zemplén és

Abauj vármegye főispánja 1590 körül bárói rangra emeltetett. Jelenleg Imre (sz. 1840) Pusztá-Doboson, Nagy-Doboson, Szamosszezen, Geszteréden stb. birtokos.

Petheő. P. Gáspár az 1725-ik évi nemesi összeírás alkalmával felmutatta a család 1652-ben III. Ferdinándtól nyert címerlevelét. A család Szabolcs, Gelse és Gáva községekben birt földesúri joggal. Czímer: kékben, zöld alapon fészkekben ülő, fiait vérével tápláló gödény. Sisakdísz: veresruhás, kalpagos, kinövő magyar vitéz, jobbában görbe kardot tart, melyre levágott török fő van tűzve. Takarók: kékarany — veresezüst. 1429-ben előfordul egy anarcsi P. család.

Petheő.

PATAY

PETHEŐ

Petneházy. Törzsökös szabolcsvármegyei család. P. Márton 1417-ben nyert címerlevelet és pallosjogot. 1462-ben a család egy tagja. Kazár Istvánnal együtt nyert címerlevelet. A XV. században Gyulaháza, Petneháza, Gégény és Balsa birtokosa. Tagjai közül kiemeljük a következőket: István († 1638) Bethlen Gábor alatt a borosjenői vár kapitánya; Péter és Zsigmond a XVII. században alispánok; Dávid († 1687) Buda bevételénél először érkezett a várfalra; György Thököly jószágigazgatója (1685); János (1709) és Zsigmond († 1722) tisztek Rákóczy Ferencz seregében. Czímer: verosben leveles koronából kinövő, balrafordult, nyilazó oroszlán. Sisakdísz: pajzsalak. Takarók: veresarany.

Petneházy.

PETNEHÁZY.

PETROVAY

Petrovay (Dolhai és petrovai). Első ismert őse Hosszumezei Szaniszló, a beregvármegyei oláhok vajdája (1363–66); ennek unokája, Mihály (1450–1476), vette fel a P. nevet. A család idővel átszakadt Szabolcs vármegyébe. A báró Nyáry család után a XVII. században Kis-Várda, Lítke, Berencs, Ajak, stb. községekben szerzett részbirtokokat, a XVIII. században ugyanezeket s azonfelül Pátroha és Eszeny községeket bírta. Czímer: kékben, arany vadászkiürt, fölötté ezüst-hegyű és tollú, arany nyílveszővel átlótt félhold, kísérve mindkét oldalán két-két hatszögű arany esillag által. Sisakdísz: pajzsalak. Takarók: kék-arany — kékezüst.

Petrovay.

Piliszy (Piliszi) 1317-ben már Pilis község birtokosa. 1466-ban Mező-Petri részbirtokára nyert adományt. P. Imre 1568-ban nyer nemességújítást, mely 1781-ben Zemplénben hir-

Piliszy.

dettetett ki. Átszármazott Szatmár vármegyébe is. *P. Lajos* (1869—72) és *László* (1875—81) országgyűlési képviselők.

Podmaniczky.

Podmaniczky (Aszódi és podmanini báró). Zólyom vármegyéből származik s a XVII. században emelkedik fel. Rangemelés: *P. János* és *Sándor* 1782-ben családjukkal egyetemben bárói rangra emeltetnek. Jelenleg *P. Géza* báró Nyír-Baktán birtokos. Czímer: alnról emelkedő ékkel három mezőre osztott pajzs. Jobbról véresben, zöld alapon álló pánczélos vitéz, fején sisakkal, jobbában arany-markolatú kivont kardot, baljában levágott, vérző török főt hajánál fogva tart. Balról aranyban, jobbra néző koronás sas. Az ezüst ékben kürt. Három sisak. Sisakdíszek: I. két nyílt fekete sasszárny; II. Kinövő pajzsbeli vitéz, kardja babérlevelekkel körveve; III. Öt strucz toll. A két szélső, s a középső arany, a közbelső fekete. Takarók: veresezüst — feketearany. Pajzstartók: jobbról ezüst egyszarvú, balról ezüst ló, fejeik kifelé fordítva.

Pogány.

Pogány (Csebi). Eredetét a Vas vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. A XVIII. század végén Szabolcsban is birtokos volt.

Polgár.

Polgár. Zemplén vármegyében is előfordul.

Poroszkay.

Poroszkay. *P. Sámuel* debreczeni szenátor 1797-ben nyert czímeres nemeslevelet.

Porkoláb.

Porkoláb. 1635-ben nyert czímeres nemeslevelet. Nemességét 1723-ban igazolta.

Porubszky.

Porubszky. Árva vármegyéből származik. Őse *Ivagnisso* (1393); ntóda *János* 1655-ben ősi porubai szoltészságán megnevesített. Tass községben bírt földesúri joggal.

Posgay.

Posgay (Harkácsi). Gönrör vármegyéből származik. A XVII. században nemesített. Czímer: kékben, öt darab nyílvezzőt markoló koronás arany-griff. Sisakdísz: növekvő csonka karú férfiú, kék attilában, veres nadrágban, sárga övvel, fejébe öt nyíl van szúrva.

Puskás.

Puskás. *P. János* és családja 1629. márcz. 22-én nyertek czímeres nemeslevelet. A család Balkány és Bessenyöd községekben bírt földesúri joggal.

Putnoky.

REVICZKY

Putnoky. A Rathold nemzetségből származik. Egyenes őse *Vecse Miklós*, a Domonkos ágából (1302). A XVI. században Abauj vármegyében szerepel, jelenleg egy ága ott birtokos. Czímer: kékben, balfelé haránt helyezett fatörzs, melynek tetejébe két hármalevelű galy van tűzve. Sisakdísz: a pajzsalak. Takarók: kékarany — veresezüst.

RÉZLER

Rakovszky.

Rakovszky (Nagyrákói, kelemenfalvi és nagyselmeczi). A Jeszen törzstől származik, melynek nemességét *III. László* király 1204-ben megerősítette. Márton és *László* 1245-ben a türóczi vármegyei Rakov földet nyerték adományul. A család szabolcsvármegyei ága *Menyhért* († 1707) türóczi követtől származik. Ennek fia, *Mihály*, országbírói jegyző volt. Fia, *Gáspár*, Zólyomba szakadt. Utódai származtak át Szabolcs vármegyébe. Antal a XIX. század közepén Berezeleu birtokos. Tagjai közül *Sámuel* (sz. 1802 † 1871) 1848-49-ben honvédezeres.

Raksányi.

Raksányi (Raksai). Türóczi vármegye ősi családja. Őse *Rekse*, fia *Mikse* (1280): Raksa földbirtokában a család 1340-ben erősített meg. Idővel átszármazott Szabolcs, Nógrád, Gömör és Hont vármegyékbe.

Ramocsaházy.

Ramocsaházy. Törzsekös szabolcsvármegyei család. A XIV. században tűnik fel. 1460-ban *Berkesz* birtokosa. *György* (1452); *István* (1590); *Miklós* (1593) alispánok; *György* 1704-ben a kállai salétromház igazgatója; utóbb (1710—13.) alispán; *István* (1748) alispán.

Rác.

Rác. Az 1725. évi nemesi összeírás szerint armalista-család. Bessenyödon bírt földesúri joggal.

Rady.

Rády. Ily nevű család már a XV. században birtokos a vármegyében.

Récsey.

Récsey. (Récesei.) Erdélyből származik. 1707-ben lép fel az első ismert őse, *István*. Idővel Szatmár és Szabolcs vármegyékbe is átszármazott.

Répássy.

Répássy *R. Mihály* 1632-ben nyert czímeres nemeslevelet, mely Szepes vármegyében hirdettetett ki. *Laskod* községben bírt földesúri joggal. E családból származott *R. Mihály* (sz. 1798 † 1849) honvédtábornok 1848-49-ben.

Reviczky.

Reviczky (Revisnyei gróf és nemes). Árva vármegye ősi családja. Törzse *Hontimer*, IV. *László* királytól 1272-ben *Revisnye* birtokára nyert adományt. *György* (1550) fiai veszik fel az *R.* nevet. Fiai közül: *Sámuel* (1584) ágából *Imre* a tiszántúliker. tábla ülnöke (1749—1766); fia *Gábor*, (1822) Debreczenben; *Tamás* (1550—84) ágából: *Imre* (sz. 1724) Derecskére költözik. Ennek fia, *József*, (1787) a tiszántúli ker. tábla ülnöke. Fia *Adám* (1780—1862) kan-czellár 1825-ben grófi rangra emeltetett. Ágának azonban 1886-ban magvaszakadt. *József* másik fia *Imre*, hétszemélynök volt. Fia *Mihály* (1760—1839), ennek mind a három leánya *Kál-layakhoz* ment nőül. *Tamás* 1848/49-ben honvédszázados. Czímer: kékben, zöld alapon, fehér lovon vágatott pánczélos vitéz, felül jobbról hatszögű aranyesillag, balról ezüst félholdtól kísérve. Sisakdísz: három, zöld szárú és levelű fehér rózsza. Takarók: kékezüst.

Rézler. A XVIII. században nemesítették. A család nomessége 1837-ben hirdettetett ki Nyitra vármegyében. Szabolcsban 1865-ben telepedett le. Czímer: kékben, görbe kardot tartó arany-oroszlán. Sisakdísz: veres mezű, görbe kardot tartó könyöklő kar. Takarók: kékarany — veresezüst.

Rézler.

Rhédey (Kis-rhédei gróf és nemes). Az Aba nemzetségből származik. A család fényének megalapítója R. Ferencz († 1621) füleki, majd váradi kapitány. Nagyrédei János 1466-ban nyert czímeres levelet Mátyás királytól. Rangemelések: R. Ferencz erdélyi fejedelem gyermekei 1659-ben: József, László, Mihály, Pál, János és Zsigmond az erdélyi ágból 1744-ben s Lajos a magyarországi ágból 1808-ban grófi rangra emeltetett.

Rhédey.

Rimaszombathy. E család nemességét 1806. okt. 31-én igazolta.

Rimaszombathy.

Ritoók. Zemplén vármegyében is birtokos.

Ritoók.

Ruszka. Eőr községben bírt földesúri joggal.

Ruszka.

Rutkay (Alsó- és felső-rutkai, nedeczei). Turóc vármegye törzsökös családja. Laskod községben bírt földesúri joggal.

Rutkay.

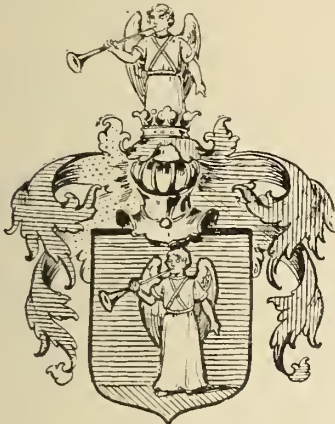
Sáry. Heves vármegyéből származik. S. István 1627. jan. 12-én nyert Bethlen Gábor fejedelemtől nemességet. Nemességét 1627-ben Abauj, 1628-ban Zemplén s 1793-ban Szabolcs vármegyékben hirdettette ki. Tagjai Hajdu-Nánáson és Szoboszlón voltak birtokosok. Czímer: kékben, zöld tér közt, folyó vízből kiemelkedő zöld halom tetején zöld koszorú, háttérben két kisebb hegyesűcs kéklík. Sisakdísz: két leveles hárs-ág közt könyöklő, görbe kardot tartó kék mezű kar. Takarók: kékezüst — zöldarany.

Sáry.

Semsey. (Semsei). Első

Semsey.

ismert őse Tamás, French fia, 1318-ban veszi meg Semsét, honnan a család nevét vette. Tagjai közül: László 1395-ben alpohárnok-mester, 1396-ban főpohárnok. János 1397-ben pallosjogot, 1401-ben czímerlevelet nyert. János fiai a husziták ellen harczoltak. Vilmos (1466) Mátyás király udvarnoka; Ferencz (1503) kamarás-mester; András (1741—72) ezredes; II. András ugo-csai főispán († 1814); László (1896) országgyűlési képviselő, Abauj vármegyében is birtokos. A család már 1471-ben birtokos volt Szabolcsban.

SEXTY

SIMONYI.

Sennyey (Kis-sennyei báró). Eredetét a Vas vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. Rangemelések: S. Pongrácz 1606-ban báró, Imre tábornok 1767-ben grófi rangra emeltettek; ez utóbbi ág kihalt. Tagjai közül: Ferencz († 1675) kállai kapitány; Pongrácz (1706) a szabolesi felkelt sereg vezére; István (1711) kanczellár; fia Imre, aki br. Barkóczy Krisztinát vette nőül, grófi rangra emeltetett.

Sennyey.

Sexty (Petroviczi). S. András 1686. decz. 22-én nyert czímeres nemeslevelet. A család Gömör vármegyéből származik. Ó-Fehértó községben bírt földesúri joggal. Czímer: kékben, fehér ruhába öltözött, aranyszárnyú angyal, ezüst harsonát fú. Sisakdísz: növő pajzsalak. Takarók: kékarany — vereskék.

Sexty.

Sigray (Bátori). 1730-ban nyert nemesi bizonyítványt a vármegyétől. Mihály 1736-ban Pest vármegye nemesi sorába vétetett fel.

Sigray.

Simay. Szamos-Ujvárott tűnik fel. 1760-ban nyert czímeres nemeslevelet, a XIX. sz. elején átszármazott Békés vármegyébe is.

Simay.

Simándy (Simándi). Első ismert őse Péter, Rákóczy György fejedelem idójében, Told pusztán volt birtokos. Most a család Balkányban birtokos.

Simándy.

Simonyi (Vitézvári báró). Eredetileg Simon. S. Benedek 1637-ben nemesítettett; utóda Pál 1737-ben, 4 éves korában, Mosony vármegyéből Nagy-Kállóba szakadt. Ennek fia volt S. József (sz. 1771 † 1832) a nagy hírré jutott huszárezredes, aki 1804 ápr. 21-én vitézvári előnévvel bárói rangra emeltetett. Fia: Lajos (sz. 1824 † 1894) volt földmívelésügyi miniszter. Czímer: veressel és arannyal vízszint vágva. Felül kiemelkedő pánczélos vitéz, jobbáiban egyenes kardot, baljában levágott török főt tart; alól ágaskodó veres oroszlán. Sisakdísz fekete, egyfejű sas. Takarók: veresarany.

Simonyi.

Siposs (Vállaji). S. György 1613-ban nyert czímeres nemeslevelet. A család Szatmárból származik. S. Ferencz 1744-ben már balkányi lakos. A család Mihálydi, Uj-Fehértó, Sényő, Kis-Léta községekben bírt földesúri joggal. Czímer: ezüstben, zöld alapon, két hátsó lábán ágaskodó zerge. Sisakdísz: növő pajzsalak. Takarók: kékarany — veres kék. Tagjai közül: Ferencz esküdt; Ferencz 1848—49 segédtszt Komáromban; Béla tb. főjegyző.

Siposs.

Soldos I. (Szigeti). 1467-ben tűnik fel

Soldos I.

Soldos II. (Runyai). A Hama nemzetségből származó, ősi gömörvármegyei család. A XIII. században lép fel. Idővel átszármazott Pest és Szabolcs vármegyékbe, ez utóbbi vármegyében Gáván és Nagyfalun bírt földesúri joggal. Ferencz (1831) a vármegye főadószedője.

Soldos II.

Sólyom. Csík-Gyergyóról származik. A XIX. sz. elején birtokos volt Szabolcs vármegyében.

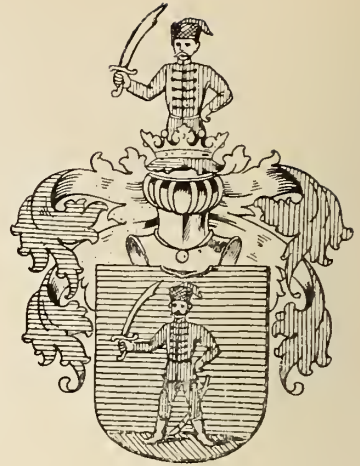
Sólyom.

Somossy.

SIPOSS

Somossy (Somosi). Első ismert ősei Péter (1350) Terebes castellanusa és Egyed fia Miklós (1364) már kiterjedt család tagjai. Bereg vármegyéből származik. 1742-ben nádori adományt nyert Balkányra, 1796-ban pedig I. Ferencztől királyi adományt több beregvármegyei községre. Tagjai közül: Antal (1519) birtokos; Miklós (1610) szolgabíró; István (1648) táblabíró; Pál (1697) alispán, mind a hárman Beregben; László, II. Rákóczy Ferencz tisztje; II. László (1760) főhadnagy; Ignác 1848–49 országgyűlési képviselő, alispán és utóbb a hétszemélyes tábla bírája. Albert 1848–49-ben

Somossy

honvédfőhadnagy. Czímer: kékben, zöld alapon, szétterpesztett lábakkal álló, sárga csizmás, veres ruhás, prémes knesmás magyar, jobbában kardot tart, balját csípőre teszi, a kard hüvelye oldalán csügg. Sisakdísz: nőő pajzsalak. Takarók: kékaranym — veresezüst.

Somlyódy.

Somlyódy. Bezdéd községben bírt földesúri joggal.

Soós.

Soós (Sóvári). a Boxa nemzetségből származik; törzse Simon, ennek fia György IV. László király hadvezére. A család 1418-ban nyert címerez nemeslevelet Zsigmond királytól. A XVIII. században telepedett le Abauj vármegyében, onnan egy ága Szabolcsba költözött, ahol Karászt bírta.

Sulyok.

Sulyok (Lekesei és alsó-szopori). Bács-Bodrog vármegyéből származik, hol ősei a XIII. században már birtokosok voltak. A törökök elől Szatmárba menekült. A család fő idősebb Istvántól (1470) jő le. Utóda János, (1642–47) Szatmár vármegye alispánja. A XVI. században egy ága Erdélybe szakadt.

Szabó.

Szabó (Jenei). Sz. István 1659-ben nyert címerez nemeslevelet I. Lipót királytól. A család Földes, Balkány, Petrova és Uj-Fehértó községekben bírt földesúri joggal. Czímer: zöldben, zöld alapon, sárga csizmás, fehér nadrágos, veres attillás, fekete kucsmás magyar férfi, fehér-veres-fekete övvel, jobbában két szőlőfürtöt tart. Sisakdísz: egyenes kardot tartó veres mezű kar. Takarók: kékaranym — veresaranym.

Szalánczy.

Szalánczy. Nevét Abauj vármegye hasonnevű községétől veszi. Tagjai közül kiemeljük a következőket: János (1525) konstantinápolyi követ; I. György Báthori Kristóf officialisa (1578); I. László (1568–91) Fehér, utóbb Zaránd vármegye főispánja. Lefejeztetett 1594-ben. III. László követ 1600–1636; II. János 1632; István (1631–47) portai követ; II. László kükküllői alispán (1606); III. István (1679) ugyanott alispán; Zsigmond (1827) árvaszéki. ülnök, József (1840) főjegyző, Samu (sz. 1834) főkormánybizéki titkár, Albert és Domonkos 1848–49-ben honvédek. Czímer (színjelzés nélkül): leveles koronán álló görbe kardot tartó oroszlán.

Szatmáry.

Szatmáry. Pátroha községben bírt földesúri joggal.

Szegedy I.

Szegedy I. (Nagy-szegedi). Sz. Ferencz 1581-ben nyert címerez levelet. Ivadéka 1767-ben Gemzsén és Gyulajon bírtak földesúri joggal.

Szegedy II.

Szegedy II. Sz. György 1632-ben II.

Ferdinánd királytól nyert címerez nemeslevelet. Ivadéka 1738-ban Földes helységben laktak.

Szegedy III.

Szegedy III. Sz. Márton, Ferencz és István, valamint rokonaik László és István 1687-ben nyertek címerez nemeslevelet, mely 1688-ban hirdettetett ki. E család sarjai 1724–26-ban Apagyon és Gyulajon laktak. A XIX. század elején pedig Ajak, Balkány, Petneháza, Lövő-Petri községekben bírtak földesúri joggal.

Szalánczy.

SZENTMIKLÓSSY

SZESZLAY

Szénásy (Nagyvárad és kidei). Doboka vármegyéből származik s 1526-ban lép fel; Gyüre községben bírt földesúri joggal.

Szemere (Szemerei). Eredetét a Nyitra vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. A század elején szabolcsvármegyei birtokos volt.

Szeremley. Első ismert őse János (1659) felső-eöri (Vasmegye) lelkész. Aa Gömör vármegyébe szakadt, mely Pelsőczről írja előnevét, onnan származott át Szabolcsba.

Szerencsy. Mármaros vármegyéből ered. A XVIII. században tűnik fel. Anarcs, Kis-Báka és Berencs községekben bírt földesúri joggal. 1850-ben kihalt.

Szentmarjay. Ősi hevesvármegyei család. Első ismert őse Lambert 1334-ben Erdőteleket örökölte. A XVII. század folyamán egy ága Krasznába szakadt. Ez ágból I. László (1771) alispán Krasznában; fia János (1809.) kir. tanácsos, neje Kállay Amália. II. György (1775) fia István főszolgabíró és 1825-ben törvényszéki ülnök ugyanott; János (1840) alispán és Kraszna vármegye követe. A család átszármozott Szatmár, Pest és Szabolcs vármegyékbe is. Ferencz (1703—11) ezredes II. Rákóczy Ferencz seregében. A szabolcsi ág sarja: Ferencz, pályáját gr. Sztáray Mihály, Szabolcs vármegye főispánja mellett kezdte, utóbb, mint a Martinovics-fele összeesküvés részese, Budán 1795-ben lefejeztetett. Berencs községben bírt földesúri joggal.

Szentmiklóssy I. (Török-szentmiklósi). Gömörből származik, a XVI. században tűnik fel s a XVII. században telepedett le a vármegyében. Balsa és Szakoly helységekben bírt földesúri joggal. Czímer: kékben, hármas zöld halmon álló pelikán, amint csőrével mellébe kap. Sisakdísz: két fekete szárny közt czölöpösen kinyúló, egyenes kardot tartó kar, a kardra levágott turbános török fő van tűzve. Takarók: kékarany — veresezüst.

Szentmiklóssy II. Ferdinánd királytól. 1725-ben Apagyon birtokos.

Szentkirályi. Sz. István és gyermekei 1748-ban Mária Terézia királynőtől nyertek címeres nemeslevelet, mely ugyanez évben Nagy-Kállón hirdettetett ki.

Szerdahelyi. (Szerdahelyi). Zala vármegye hasonnevű helységéből ered. 1586-ban nyert nemességet I. Ferdinánd királytól. Egy ága a XVII. században Szatmár vármegyébe szakadt. Ez ág őse Pál 1620; utódai Szabolcsban is birtokosok voltak.

Szeszich. Belovármegye Plavnicza nevű községéből származik. A XIX. sz. közepén települt le Szabolcs vármegyébe. Czímer: veresben, ezüst jobb haránt-pólya, három arany-csillaggal megrakva. Sisakdísz: balra fordult, félholdat tartó, növe medve.

Szesztay. Első ismert őse Ferencz, I. Lipót király idejében. Abauj vármegye hasonnevű községéből ered. A XVIII. század második felében költözött a vármegyébe. Tura és Fényes-Litke községekben bírt földesúri joggal. Czímer: kékben, vizen úszó, nyakán nyíllal átdöfött hattyú, sebéből vér csepeg alá, a pajzs felső jobb sarkában hatágú arany-csillag, a balsarokban arany félhold. Sisakdísz: két ezüst-babérbórkoszorúval összekötött aranykéve, melyből négy kard- és egy nyílhegy áll ki. Takarók: kékarany, — veresezüst.

Szikszay (Tályai). Zemplén vármegyéből származik. Jelenleg Tasson birtokos.

Szilágyi. Sz. Dániel 1716-ban nyert nemesi bizonyítványt. 1725-ben Pócs-Petriben, a század elején Petneházán találjuk.

Szilez. Nagy-Halász községben volt birtokos. Lajos (1844—49) főszolgabíró; Ferencz (1839—49) esküdt.

Szirmay (Szirmai, besenyői, cserneki és tarkói gróf és nemes). — Első ismert ősiük Saul 1290 körül, aki a sajpárti Szirmát szerezte. A leszármazás Sz. Balázsig vezethető vissza, aki 1350-ben Dalmáciában vitézkedett Sz.

SZOGVÉNY

Szénásy.

Szemere.

Szeremley.

Szerencsy.

Szentmarjay.

Szentmiklóssy I.

Szentmiklóssy II.

Szentkirályi.

Szerdahelyi.

Szeszich.

Szesztay.

Szikszay.

Szilágyi.

Szilez.

Szirmay.

SZUNYOGH

TÓTH

Szmracsányi.

Szügyény.

TÖRÖS

jas rend vitéze, országbíró stb., fia II. László, (sz. 1840.) berlini nagykövet, 1862-ben kelt királyi engedéllyel I. László családja, a szolgaegyházi Marich család nevét és címérét a Sz. névvel s címmel egyesítette. Imre alispán testvére volt Lőrincz, (sz. 1731 † 1805.) őrnagy; József, törvényszéki elnök, II. József korában, fia Lőrincz kamarai tanácsos, († 1855); Ferencz zempléni alispán, (sz. 1764 † 1852.), fiai: János pénzügyi tanácsos († 1858.); Imre alispán (1844—48.) Ferencz és Emil 1848/49-ben honvédhadnagyok. A család Ajak, Kis-Várda, Eszeny, Döge községekben bírt földesúri joggal. Czímer: négyelt pajzs, 1 és 4 kékben, fészkében ülő, fiait vérevel tápláló gödény, 2 és 3 veresben, zöld alapon, görbe kardot tartó, két farkú arany-oroszlán. Sisakdísz: jobb lábával követ tartó daru.

Sztrogy.

Szuhay,
Szunyogh.

Sztrogy. Tura községben bírt földesúri joggal.

Szuhay. Gyüre, Ormező és Ladány községben bírt földesúri joggal.

Szunyogh (Szunyogi). Első ismert őse Sz. másképp Kápolnai Miklós 1350. Utóda Demeter (1412.) Zsigmond királytól nyerte Szunyog egy részét. A család Nagy-Halászon, Új-Fehértón és Szunyog-pusztán bírt földesúri joggal, jelenleg is ott birtokos. Egy ága a század elején Bihar vármegyébe származott. Tagjai közül kiemeljük a következőket: István és Ferencz (1645.) szolgabírák; Ferencz (1745.) első alispán; Zsigmond, (1760.) alezredes; Ádám (1810—30.) főszolgabíró; Rudolf, 1848. országgyűlési képviselő. Czímer: kékkel és veressel hasított pajzsban egyenes kardot tartó pánczélos kar, mely a felső karon nyíllal van átdöfve. Sisakdísz: szügyén, nyíllal átdöfött, növekvő egyszarvú. Takarók: veres-üzüst, kék, arany.

Szügyi.

Tahy.

Szügyi. Gyüre községben bírt földesúri joggal.

Tahy (Tavári és tarkói). Őse Gorbonuki János a XVI. század elején, fia János (1525—36) vránai perjel; István 1505-ben Pilis vármegye követe; Ferencz (1535) Pozsega vármegye főispánja; 1554-ben főlovászmester, († 1573); Boldisár, a báni tábla elnöke (1581); Károly (1712—19.) leleszi prépost; Imre († 1775) az eperjesi kir. tábla elnöke. Antal (sz. 1756) országbírói ítélőmester; Károly Sáros vármegye első-alispánja (1821); József 1858-ban osztrák bárói rangot nyert. A család Paszab és Kék községekben bírt földesúri joggal.

Tamássy.

Takács.

Tárkányi.

Tamássy. T. Miklós és gyermekei 1686-ban nyertek címeres nemeslevelet. A család jelenleg Debreczenben él.

Takács. Gyüre és Jéke helységekben bírt földesúri joggal.

Tárkányi (Nagy-Tárkányi.) E család 1462-ben Komoró, Berkesz zálogbirtokosa, 1477-ben Vencsellőn birtokos. 1667-ben kihalt. Hasonnevű család e század elején volt birtokos a vármegyében.

Tattay.

Tattay. Már a XVI. században birtokos a vármegyében. T. György, és fiai György és Sámuel, 1635-ben nyertek címerezítő levelet. T. András 1716-ban nyert nemesi bizonyítványt.

Téglássy.

Téglássy (Borzovai.) Szatmár vármegyéből származik. 1592-ben nyer Borzova helységben részbirtokot I. Rudolf királytól. Idővel átszármazott Abauj, Ung, Szabolcs, Zemplén stb. vármegyébe.

Terhes.

Terhes. T. Mihály és társai III. Ferdinándtól nyertek címeres nemeslevelet. A család Zemplén vármegyére is kiterjedt.

Thassy.

Tholdy.

Thassy. Kis-Léta községben bírt földesúri joggal.

Tholdy (Nagy-szalontai és feketebátori gróf.) Egyenes őse T. Miklós (1310); nevét Bihar vármegye, Told helységétől veszi, mely 1552 körül, egy pusztá kivételével, az övé volt. István megfosztatván jószágaitól, a XVII. század elején Erdélybe költözött. Rangemelés: Adám és Zsigmond 1755-ben grófi méltóságra emeltettek. 1857-ben T. Sámuel, a család utolsó fisarjának rangja és címere

UJPRUSSAY

báró Petrichevich-Horváth János Miklósról ruháztatott át, 1883-ban Horváth-P. Lajos grófi méltósága Magyarországra is kiterjesztett.

Tolvaj. T. Ferencz és családja 1639-ben nyert címeres nemeslevelet III. Ferdinánd királytól. Sényő községben bírt földesúri joggal.

Tokaji. T. Mihály és György 1799-ben igazolta nemességét. Lövő-Petri helységben bírt földesúri joggal.

Tóth I. (Ácsi) Komárom vármegyéből származik. A 40-es években telepedett Szabolcsba. Viss és Ramocsa-háza községekben bírt földesúri joggal. Czímer: kékben, hármás zöld halom középsőjén leveles arany-koronán könyöklő, görbe kardot tartó páncélos kar. Sisakdísz: a kar. Takarók: kékarany—veresezüst.

Tóth II. E család 1648-ban nyert címeres nemeslevelet III. Ferdinánd királytól. Bemutatta T. János 1725-ben.

Tóth III. 1655-ben nyert címeres nemeslevelet III. Ferdinánd királytól. Kihirdettetett Gömör vármegyében. T. István 1725-ben Oroson birtokos.

Tóth IV. Rudolf királytól kapott armálist. Kihirdettetett Külső-Szolnok vármegyében. T. Mihály 1725-ben Dobon lakott.

Tótfalussy. Nemességét 1786-ban igazolta. Gyüre községben bírt földesúri joggal.

Török. A XV. században a kerekgyházi T. család Erdegházán volt birtokos. Hasonnevű család a XIX. század elején bírt földesúri joggal.

Törös (Oroszlánosi). A családra vonatkozó legrégebbi adat az 1551-ben kelet Bothfalvára vonatkozó adomány-levél. A szabolcsi ág alapítója: T. György (1728—45) fia Gáva és Kisfalud községekre szereztek adományt. Ezenkívül Szabolcson bírt földesúri joggal. Tagjai közül: János (1625—51) híres törvénytudó; László (1781) testőr; József (1790) hadnagy, résztvett Belgrád ostrománál. Czímer: kékben, görbe kardot tartó arany orosz-lán. Sisakdísz: növény-pajzsalak. Takarók: kékarany—veresezüst.

Turányi. Kemecse községben bírt földesúri joggal.

Turóczy. T. Miklós és fivére, Mátyás, 1655-ben nyertek címeres nemeslevelet. Ezek egyikének utóda, T. Imre, 1687-ben beiktatott néhai Boeszkai Ujlaki György birtokaiba, (Lüdány, Benk, Berencs, Kékcsé, Anares, Szamos-Ujlak stb.) a Vay család és a fiscus tiltakozása mellett, mely birtokokba 1691-ben visszahelyeztetett. A század elején ily nevű család másutt is bírt földesúri joggal.

Udvarhelyi (Agyagfalvi). Székely eredetű család, mely 1737. és 1837. években nyert az udvarhelyi székől nemesi bizonyítványt. Gyűrűn s Bessenyődön volt birtokos.

Ujfalussy. A XV. században tűnik fel, Kenézlő, Eszlár és Erkető földesura volt. Hasonnevű család a XVII. században telepedett le Ó-Pályi helységbe, s Mihálydi, Kis-Léta, Martonfalva, Pereszlek, Balkány községekben bírt földesúri joggal. Tagjai közül: Mihály (1710) szolgabíró; Miklós, 1843-ban követ, utóbb szatmári alispán, 1868-ban főispán; Lajos 1848—49-ben országgyűlési képviselő; Sándor cs. és kir. kamarás, Szatmár vármegye főispánja, Zoltán m. kir. erdőfelügyelő. Czímer: kékben, zöld alapon, esőrében patkót tartó hatyú. Sisakdísz: görbe kardot tartó griff. Takarók: kékarany—veresezüst.

Ujhelyi (Tisza-Ujhelyi). A Hunt-Pázmán nemzetség ugoceai ágából származik. Őse, György (1410); a család 1430 körül áttelepedett Szatmár és Szabolcs vármegyékbe. Eőr községben bírt földesúri joggal s pallosjoga is volt. Tagjai közül: Sándor, 1848—49-ben honvédfőrnagy, fia Tamás, jelenleg szolgabíró. Czímer: kékben hármás zöldhalmon, szemben ágaskodó két farkas, hegyével lefelé álló nyilat tart. Sisakdísz: görbe kardot tartó páncélos kar.

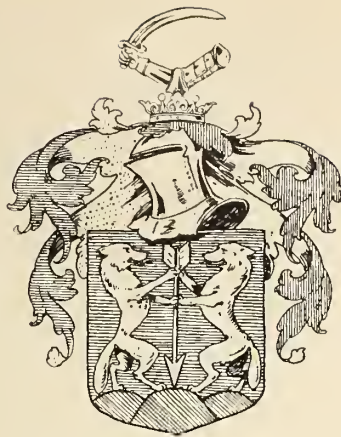
Ujlaky (Szamos-Ujlaki). U., másként Halász István, 1642-ben nyert címeres nemeslevelet, mely 1643-ban hirdettetett ki a vármegyében.

Uketyevits. A XVI. században tűnik fel; Petneháza, Gyulaháza és Tass községben bírt földesúri joggal.

Ungváry. A XVII. században tűnik fel Zemplén vármegyében. Uj-Fehértón bírt földesúri joggal.

Upory. Az Ákos nemzetségből származik; a XV. században Balsa, Halász, Timár és Vencsellő földesura. László 1461-ben Szapolyai alatt alkaptány. E családnak a XVI. században magvaszakadt.

Uray (Urai). Szatmár vármegyéből származik. A XVI. században tűnik fel. Csenger-Ujfalú, Uraj és Tyukod községekre nyert adományt. A XIX. század első felében telepedett le a vármegyében; Lövő-Petri, Rohod, Mária-Pócs, Buj stb. községekben bírt földesúri joggal. Rangemelés: U. Bálint és Kálmán 1864-ben bárói rangot nyernek. Czímer: kékben, zöld alapon felugró fehér ló, nyakán nyíllal átdöfve, hasa alatt arany kerék s a pajzs felső bal sarkán leveles arany-korona látható. Sisakdísz: kék ruhás, kalpagos darutollas magyar vitéz, jobbában görbe kardot, baljában levágott török főt hajánál fogva tart. Takarók: kékarany — veres-arany.

UJHELYI

Tolvaj.

Tokaji.

Tóth I.

Tóth II.

Tóth III.

Tóth IV.

Tótfalussy.

Török.

Törös.

Turányi.

Turóczy.

Udvarhelyi.

Ujfalussy.

Ujhelyi.

Ujlaky

Uketyevits.

Ungváry.

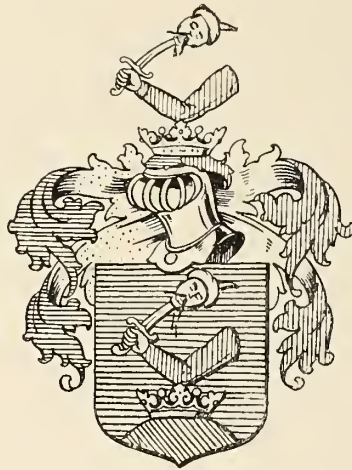
Upory.

Uray.

URAY

Uza.	<i>Uza</i> (Uzapanyíti és szászfai). Gömörből származik. A XIII.—XVI. században szerepel. Az 1427. évi összeírás alkalmával előfordul Abauj vármegyében is. Kis-Létán volt birtokos.
Uzonyi.	<i>Uzonyi</i> . Gyulaháza és Örmöző-Ladány községekben bírt földesúri joggal.
Vadász.	<i>Vadász</i> . A család 1610-ben nyert czímeres nemeslevelet II. Mátyás királytól. Gyüre és Kis-Varsány községekben bírt földesúri joggal.
Vályi.	<i>Vályi</i> . 1627-ben nyert adománylevelet II. Ferdinánd királytól. Az 1725. évi nemesi összeírás alkalmával Mihálydiban birtokos, később Kopócs-Apáti és Pazony községben bírt földesúri joggal.
Ványi.	<i>Ványi</i> . V. István 1690-ben nyert czímeres nemeslevelet, I. Lipót királytól. Szatmár vármegyében is elterjedt.
Várady	<i>Várady</i> . V. Mihály 1687-ben nyert I. Lipót királytól czímeres nemeslevelet, mely 1688-ban Bihar vármegyében hirdettetett ki. Lövé-Petri községben bírt földesúri joggal.
Várdai.	<i>Várdai</i> . E család leszármazását a történeti részben és e fejezet elején ismertettük.
Vattay.	<i>Vattay</i> . V. Lukács 1636-ban nyert czímeres nemeslevelet II. Ferdinánd királytól. A család a XVII. században Abauj vármegyében volt birtokos. Szabolcs községben bírt földesúri joggal.
Vay.	<i>Vay</i> (Vajai és laskodi nemes, báró és gróf). Első ismert őse: V. Dénes, a XIV. század közepén. V. Abrahám 1418-ban Zsigmond királytól nyer czímeres levelet. II. Ulászló király a V. és az Ibrányi családok tagjainak ősi czímerét 1507-ben bővítéssel látja el. Rangemelés: V. Ádám és Mihály 1760-ban; V. Dániel és Miklós tábornok 1783-ban bárói rangra emeltetnek. Ezekből ered az idősebb bárói ág. Az ifjabb bárói ág alapítója: V. László

VUJEVICH.

ZATHURECZKY

gyermekeivel együtt 1799-ben emeltetett bárói rangra. V. Ábrahám 1830-ban grófi rangra emeltetett. Jelenleg mind a három ág virágzik. A nemesi Vaján, a bárói Tisza-Lőkön, Kótajon és Nádudvaron, a grófi Berkeszen, Vaján, Petneházán stb. birtokos. Tagjai közül kiemeljük a következőket: Péter (1591—93); Mihály (1627—29), Péter (1650), József (1786—90), István (1778) alispánok. József (1811—12), János (1832—36) követek. Ferencz 1848/49-ben honvéd-örnagy. A grófi ágból: Ábrahám (sz. 1789, †1855) Mármaros vármegye főispánja, József és Károly (1848/49) honvédörnagyok. Dániel (sz. 1820) a vármegye főispánja; László (1848/49.) honvédörnagy, Ádám (sz. 1830) főrendiházi tag stb. A bárói ágból: Miklós (sz. 1802. †1894.) a főrendiház elnöke. Czímer (grófi): Kétszer vágott, a felső és alsó osztályában egyszer hasított, így öt udvarra osztott pajzs, szív-pajzs-szal. Abban: kék mezőben, patak-kal átszelt zöld alapon lépő természetes szarvas, homlokába fűrődő nyállal, fent jobbról 8 ágú arany-csillagtól és balról jobbra fordult ezüst-csillagtól kísérvé. Az egész felett fönt, arany-szegélyű, veres rózsával, lent arany-liliommal megrakott ezüst balharánt gerenda (ősi czímer). — A nagy pajzs: 1. aranyban, fára ágaskodó természetes vadkecske, a fa leveleit legelvén. 2. veresben egyszarvu fej, homlokába fűrődő nyállal. 3. (A középső vízszintes udvar, melynek közepén a szív-pajzs.) Feketében a szív-árvány íve, melyet a szív-pajzs részben elföd. 4. zöldben, fészékben ülő, fiait vérével tápláló gödény. 5. ezüstben, zöld alapon lépő koronás leopárd, jobb előlábával arany liliomot tart, felette közepén szarvaival felfelé álló félholdtól, lenn balról nyolczszögű arany-csillagtól kísérvé. Sisakdísz: két fekete sasszárny között sugaras arany-nap. Takaró: veres-arany — kék ezüst. A czímer grófi korona alatt, fehérrel bélelt aranyprémes veres palást veszi körül.

Vécsey.

Vécsey (Hajnácskői és hernádvécsei báró). Ugocsa vármegyéből származik. Első ismert őse Szöllősi Balázs 1517-ben nyert adományt az abaujvármegyei Hernád-Vécse helységre. A család fényének megalapítója V. Sándor, Hajnácskő várának kapitánya, 1692-ben bárói rangra emeltetett. V. Agost báró vezérörnagy 1813-ban grófi rangra emeltetett. Ez ág kihalt. A vármegyében a szatmári ág birtokos. V. József báró (sz. 1829) a vármegye volt főispánja, Acsádon birtokos. Czímer: négyelt pajzs, gyűrűalakban hajtott, larkába harapó, koronás, aranyzöld sárkány által környezett kerek szív-pajzs-szal. Ebben ezüstben, zöld téren, fejükön és ágyékukon zöld lombokkal övezett két vad ember között, akik befelé eső kezüket csipőjükön tartják, a külsőkkel pedig fabun-

kókratámaszkodnak, faragott szürkés kövekből rakott vártorony, melynek ormán, aranyfoglatú kivont kardot tartó pánczélos kar könyöklől. A nagy pajzs: 1. kékben, befelé fordult koronás, ágaskodó arany oroslán, jobb előlábában arany-markolatú, kivont kardot tart. 2. veresben hatágu arany-esíllag és befelé fordult arany félhold. 3. veresben arany ágyu, fatalpazaton. 4. befelé fordult, ágaskodó arany-griff, felemelt baljában vaslakatot tart. Sisakdísz: két fekete sasszárny között, kinövő pánczélos vitéz, nyitott sisakkal, jobb lábában kivont kardot tart, balját esipőre teszi. Takarók: kék-arany — veresarany.

Vékey (Vékei). Zemplén vármegyéből származik. Bessenyődön bírt földesúri joggal.

Vékey.

Verbay (másként Verbói) Nyitra vármegye Verbó nevű helységéből származik. V. Albert és Benedek 1635-ben nyertek címeres nemeslevelet II. Ferdinánd királytól. Kék községben bírt földesúri joggal.

Verbay.

Veress. Cserepes-Kenéz és Pátroha községekben bírt földesúri joggal.

Veress.

Vidovics. A turmezei nemességhez tartozik. Vidovec községből származik. Első ismert őse V. György (1793) Békés vármegyébe származott. Tagjai közül: György (1846-ig) Békés vármegye alispánja; Ferencz 1848 előtt ugyanazon vármegye főjegyzője; II. Ferencz 1875—81 főszolgabíró és országgyűlési képviselő; László 1848 49. honvédhadnagy, elesett Budavár bevételénél; György (1881—84) országgyűlési képviselő, jelenleg címz. kanonok; Menyhiért honvédezeredes; László főszolgabíró. Czímer: kékben, két szemközt álló ezüst oroslán lánzsát tart, melyre török fő van tűzve. Sisakdísz: felemelt jobb lábában követ tartó daru.

Vidovics.

Vitéz. Gyulaháza községben bírt földesúri joggal.

Vitéz.

Vitkay. Az ősi V. család a Kaplyon nemzetségből származik. Első ismert őse: István, a XIV. század első felében. Fiágának 1560-ban magvaszakadt. A leányágak a V. nevet előbb előnévül, utóbb családnévül használták. Pusztadobos, Cserepes-Kenéz és Karász községekben bírt földesúri joggal.

Vitkay.

Vladár. Kopócs-Apáti községben bírt földesúri joggal.

Vladár.

Vozáry. A század első felében földesúri joggal bírt.

Vozáry.

Vujevics. Dalmát eredetű család. V. Gergely 1690-ben nyert címeres nemeslevelet. Nemes-Militicsen volt birtokos. 1884-ben telepedett le a vármegyében. Czímer: kékben, zöld dombon lévő, arany leveles koronán könyöklő, görbe kardot tartó, veres mezű kar, a kardon turbános török fő vérzik. Sisakdísz: a kar. Takarók: kékarany — veresezüst.

Vujevics.

Zathureczky (Zatursai és vendégi). Eredetét a Vas vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. 1830-ban telepedett le a vármegyében. Dada községben bírt földesúri joggal. Czímer: kékkel és ezüsttel vágva. A felső mezőben jobbról aranysugaras nap és balról befelé fordult, ezüst-félholdtól kísért, arany-koronát tartó, növekvő fekete medve; alól: hármasszöld halom, mindegyikéből zöldszáron kinövő olajbogyó. Sisakdísz: zöldszáron virágzó három olajbogyót tartó fekete medve. Takarók: kékarany — veresezüst.

Zathureczky.

Zoltán (Csepei). A XV. században tűnik fel. 1501—1507-ben Szatmár vármegyében birtokos. Ákos 1548-ban új adományt nyer Csepe és Csebreg birtokokra. A család idővel átszármazott Szabolcsba. Rád, Dombrád, Pátroha Székely, Apagy és Sényő községekben bírt földesúri joggal. Tagjai közül: István (1780) főszolgabíró; Pál (1819—28) helyettes alispán; János (1838—1844) alispán; István (1735—39 és 1749—51) alispán; id. Pál (1778—1786) alispán. Czímer: kékben, arany nyíllal átütött vaddisznófő. A nyíl a száján jön ki. Sisakdísz: veresruhás magyar férfi, arany övvel, nyakán tekerődő kígyóval, melynek fejét jobbával megragadja; a kalpagot jobbról és balról 1—1 arany-esíllag érinti. Takarók: kék-arany.

Zoltán.

Zsebey. Geszteréden bírt földesúri joggal.

Zsebey.

Zsiday (Kozmafalvai). Zs. Lőrincz és Mihály 1572-ben nyertek címeres nemeslevelet. A család Földes községben bírt földesúri joggal.

Zsiday.

* * *

Források: Országos levéltár: Adóösszeírások 1555—1616. Nemesi vizsgálatok 1725—55. Nagy Iván: Magyarország Családai. — Wertner Mór: Magyar Nemzetségek. — Magyar Nemzetségi Zsebkönyv. — Csánki Dezső idézett műve. — Csoma József: Abauj vármegye monografiája. — Turul 1883—1899. évf. — Nagy Iván. Családtörténeti értesítő I. évf. — Illésy-Petkó: A királyi könyvek. — Szabolcs vármegye levéltára: Nemesi vizsgálatok. — Az egyes családok birtokában levő okiratokból gyűjtött adatok.

SZABOLCS VÁRMEGYE KIVÁLÓ SZÜLÖTTEI.

vármegye áldott földjén sok oly kiváló férfiú látta meg először a napvilágot akik közül némelyek nemesak országos, hanem európai hírnévre tettek szert.

Az e fejezetben felsorolt jeles egyének egy része a megyei életben nem szerepelt, másik részének az életrajzát pedig nem volt alkalmunk más helyen közölni. Adjuk tehát Szabolcs vármegye e kiváló szülötteinek életrajzát itt, betűrendben.

Benczur
Gyula.

Benczur Gyula, a legnagyobb magyar festők egyike, született Nyíregyházán 1844. jun. 28-án. A festészet iránti hajlama már nagyon korán mutatkozott. Atyja építészt akart belőle nevelni, azért reáliskolába járatta, de Klimkovics Béla a fiú nagy művészi tehetségét észrehevén, oktatást adott neki a rajzolásban és a család több műértő barátjának segítségével sikerült rábeszélnie a kezdetben ellenszegülő apát, hogy fiát festőnek képeztesse ki. Így jutott a fiatal Benczur 17 éves korában a müncheni festészeti akadémiába, a hol Anschütz tanár vezetése mellett csakhamar nagy haladást tett, mignem Pilotyhoz juthatott; ennek tanácsára magánműtermet bérelt, a hol megfestette *Vízbefűlt balatoni halász* című képét, melylyel állami ösztöndíjat nyert és a mely annyira megtetszett Pilotynak, hogy Benczurt 1865-ben felvette tanítványai közé. Piloty vezetése alatt azután teljesen kifejtett nagy festői talentuma. Az ő vezetése mellett festette *Hunyady László búcsuja barátaitól* és *II. Rákóczy Ferencz elfogatása* című nagy történeti festményeit, mely utóbbit Károly román király vette meg. Ekkor Benczur kilépett Piloty műterméből és önálló műtermet nyitott Münchenben. Ez időtől kezdve a történeti képeknek egész sorát festette meg, melyek úgy a színezés, mint a kompozíció tekintetében a modern festészetnek kiváló alkotásai és nevét csakhamar világhírűvé tették. 1871-ben készítette el *XVI. Lajos és Mária Antoinette gyermekeikkel a versaillesi palotában az ostrom alatt*, majd *XV. Lajos Dubarry boudoirjában* című képeit, mindkettővel rendkívüli feltűnést keltve. A magyar kormány megbízásából festette *Vajk kereszteltesét* 1875-ben, mely a *Bacchansnövel* (1882.) együtt a magyar nemzeti múzeum tulajdona. 1884-ben Budapestre jött, átvette a mesteriskola igazgatását és különösen az arcképfestészetet művelte. E nemből több kiváló művet alkotván meg, a külföldön is feltűnést keltett. Utolsó nagy történeti festménye: *Budavár visszafoglalása a törököktől*, melyet a székes-főváros megbízásából készített, a millenniumi kiállításnak egyik fő-vonzóereje volt. A *Mályrak között* ezimű festményét a király vásárolta meg budavári képtára

számára. Ezeken kívül még számos kisebb és nagyobb alkotásai vannak, a melyek több kitüntetést szereztek neki. Benczur Ferencz József-rend lovagja, a „Pro litteris et artibus“ jelvény és több arany érem tulajdonosa.

Bernáth Zsigmond (bernáthfalvi és sztrippai) szül. 1790. okt. 30. Mándokon. Jogi tanulmányait Sárospatakon, a híres Kövy Sándor vezetése alatt, fejezte be és 1812-ben ügyvédi oklevelet nyert. 1816-ban Ung vármegye főszolgabírájának, 1825-ben pedig követének választotta meg a pozsonyi országgyűlésre, a hol az ellenzék soraiban küzdött. Köleseyvel együtt résztvett több fontos törvénycikk és fölírat fogalmazásában és szerkesztésében és az új reformeszméknek mindvégig egyik leglelkesebb híve volt. 1848-ban Ung

Bernáth
Zsigmond.

BENCZUR GYULA.

(A mester saját festménye után.)

vármegye főispánjának nevezték ki. A forradalom után országgyűlési képviselővé választották és az 1865—68-iki országgyűlésnek korelnöke volt. Meghalt 1882-ben.

Bónis Samu, szül. Nagyfaluban 1810-ben. Tanulmányait Sárospatakon és Bécsben végezte. Kezdetben megyei hivatalokat viselt, majd 1840-ben mint a megye követe az országgyűlésen az ellenzékhez csatlakozott és később az igazságügyi miniszteriumban osztályfőnök lett. A szabadságharcban fontos szerepet játszott. Kossuthnak egyik leglelkesebb híve volt, aki Windischgrätznek a fővároshoz való közeledésekor Bónisra bízta a koronának Budáról való elszállítását. Később igazságügyminiszteri államtitkár, majd

Bónis
Samu.

Görgey táborában kormánybiztos lett. A fegyverletétel után sokáig bujdosott, de elfogták és 10 évi várfogságra ítélték. A hatvanas évek politikai életében is tevékeny részt vett. 1869-ben kúriai bírónak nevezték ki. Meghalt 1879. nov. 22. Politikai szerepléséről a történeti részben több helyen van szó.

Böszörményi
László.

Böszörményi László, született Kopócs-Apátiban 1824. nov. 29-én. Tanulmányait Sárospatakon elvégezvén, Nagy-Kállóban lett ügyvéd. A szabadságharcban mint honvéd vett részt. 1861-ben Szabolcs vármegye főjegyzőjének, majd 1865-ben a nagy-kállói kerület képviselőjének választotta meg. Mint a kiegyezésnek nagy ellenzője, az országgyűlésen a szélsőbalhoz csatlakozott, hol heves ellenzéki szónoklataival csakhamar kitűnt. 1867-ben megalapította a „*Magyar Ujság*“-ot, melynek első szerkesztője is volt 1868. július haváig. Később Kossuth levelének közlése miatt fogságra ítélték és a börtönben halt meg 1869. febr. 24-én.

Dessewffy
Aurél.

Dessewffy Aurél gróf, Dessewffy Emil gróf fia, született 1846. jan. 16-án. Tanulmányai végeztével beutazta Európát, a honnankülönösen nemzetgazdasági ismeretekkel gazdagon gyarapodva tért vissza és Szabolcs vármegyében aljegyző lett. Később a politikai pályára lépett és a zborói, majd a tiszalöki kerületnek képviselőjévé választatott ellenzéki programmal. 1887-ben azonban, mint a pozsonymegyei szt-jánosi kerület képviselője a mérsékelt ellenzékhez csatlakozott. 1887-ben a földhitelintézet elnöke lett. Tagja az Akadémia igazgatótanácsának. 1896-ban ő Felsője érdemei elismerésül val. b. t. tanácsossá nevezte ki. Irodalmilag is működött. Számos nemzetgazdasági cikke jelent meg a szaklapokban.

Dessewffy
Emil.

Dessewffy Emil gróf, szül. 1814. febr. 24-én. Ifjúságára nagy hatással voltak, nagymíveltségű atyjának házában gyakran megfordult kiváló politikusok és írók. Tanulmányai végeztével beutazta Európát és hazatérve, kezdetben a gazdálkodásra adta magát és a szabolcsmegyei Búd-Szent-Mihályon telepedett le, a hol 16 évig lakott. Ez idő alatt minden politikai és társadalmi mozgalomban tevékeny részt vett és Szabolcs vármegye tiszteletbeli főjegyzőjévé választatott. 1884-ben Pestre költözött, a hol átvette a *Budapesti Híradónak*, a mérsékelt konzervatív-párt lapjának vezetését és tollalával hatalmasan harezolt az ország anyagi érdekei emelése, bankok és hitelintézetek alapítása, az úrbéri terhek megváltása mellett és a nemesi adómentesség ellen. A szabadságharcban nem vett részt, de annál hevesebb küzdelmet folytatott a bécsi kormány ellen, nemzetünk ősi intézményeinek megmentése érdekében. E bátor fellépése által népszerűsége és az iránta való tisztelet napról-napra emelkedett, de ő látva küzdelmeinek sikertelenségét, ismét visszavonult búd-szent-mihályi birtokára, a hol minden idejét az ország mezőgazdaságának emelésére és felvirágoztatására fordította. A Földhitelintézet, a melynek elnöke lett, — neki köszöni alapítását és mint a Tisza-szabályozó társulat elnökének, a tiszai nagy kölesön létrehozásában is elévülhetetlen érdemei vannak 1843-ban az Akadémia levelező tagjának, majd 1855-ben elnökének, 1858-ban pedig tiszteleti tagjának is választotta. Az ő áldozatkészségének, fáradhatatlan buzgalmának, hazafias lelkesedéstől buzgó izgatásának eredménye, hogy az Akadémia vagyona rövid idő alatt több mint 2 millió forintra emelkedett, és hogy magának fényes palotát építhetett. Közbenjárásának köszönhető az is, hogy Eszterházy herceg képtárát az Akadémia palotájában helyezte el és az annak idejében nagy nemzeti fontosságú Kazinczy-emlékünnepet is ő rendezte.

A közgazdasági, irodalmi és művészeti mozgalmakban kifejtett e rendkívüli tevékenysége mellett, az akkori idők politikai életében is vezérsze-

repet vitt. A magyar alkotmány visszaállításának és újjászervezésének munkálataiban kiváló szerepe volt és az 1860-iki októberi diploma is az ő jó tervezetének rossz átdolgozása. 1861-ben Pozsony városa képviselővé választotta. Meghalt 1866. jan. 10-én Pozsonyban. Nemes jellemű, megfontolt, elveiben hajthatatlan, minden tekintetben kiváló férfiú volt.

Irodalmi működéséről e kötet Irodalom és Tudomány című rovatában szólunk.

Dessewffy József gróf. Született 1771. febr. 13. Középkolai tanulmányait a legkitünőbb tanárok vezetése alatt végezte, a jogot Kassán hallgatta. Sztáray Mihály akkori szabolcsi főispán mellett jelen volt az 1790-iki budai országgyűlésen. 1793-ban nagy tanulmányi utazást tett, különösen Olaszországban tartózkodván hosszabb ideig, a hol a művészetet tanulmányozta. Majd a katonai pályára lépett és a szabolcsi fölkelő seregnél szolgált, a honnan kapitányi ranggal kilépve, birtokára vonult vissza s a tudománynak és irodalomnak élt. Később a politika terére lépett és két ízben, 1811 és 1825-ben Szabolcs vármegye országgyűlési képviselője is volt. Részt vett az Akadémia alapításában is, a melynek tiszteleti tagjául választották meg. Meghalt 1843. május 1-én. (Irodalmi munkáságáról e kötet Irodalom és Tudomány című rovata emlékezik meg.)

Gecsy Ferencz, a porosz királyi „pour le mérite“ és a francia királyi katonai érdemrend lovagja, született 1768-ban Szabolcs vármegyében. 1788 február 1-én mint hadapród az I. József császár nevét viselő huszár-ezredbe lépett, ahol 1788. április 1-én hadnagy lett. Mint ilyen részt vett a chotymi ütközetben és ostromban, a Vallje-Szaka melletti ütközetben, a foksanyi és martinestyei csatában. A foksanyi csatáról szóló jelentésben neve a legkitünőbbek között van említve. 1790. évi szeptember 1-én főhadnagy lett. Gecsy ezredével az 1793. évi németalföldi hadjárat alatt a következő harcokban vett részt: Az Avesner Sec melletti ütközetben a catlau- és cotiloni csatákban, a tournay-, charleroy-, hoogede- és fleurus-i ütközetekben és az erquelines-i csatában. 1795-ben Eidesheimnál, Bieberach és Kreuznachnál harcolt. 1796-ban részt vett a limburgi ütközetben, továbbá a reucheni és bingeni harcokban, végül Károly főherceg alatt a nagy würzburgi csatában. 1799-ben ugyancsak Károly főherceg alatt az osterachi, neuhauseni ütközetekben s a stokachi és offenburgi csatákban. 1799. július 15-én II. osztályú kapitánynya nevezetett ki és ez évben még számos kisebb ütközetben harcolt. Az 1800-iki hadjárat alkalmával Gecsy a marchbronnai támadásban vett részt, 1805. október 15-én I. osztályú kapitánynya nevezetett ki és mint ilyen kitüntetéssel harcolt ugyanazon évben Riednél, Kremsmünsternél és Bellovitznál a francziák ellen. 1809. február 16-án őrnagy lett a 2. sz. huszár ezredben, ugyanezen évben résztvett az olasz hadjáratban, ahol a fontanai, freddai és secillei ütközetekben küzdött. Még ez év július 10-én mint alezredes a szabolcsmegyei lovas-inszurgensek parancsnokává, szeptember 1-én pedig ezredesévé nevezetett ki és mint ilyen harcolt a győri csatában. Az inszurgens lovasság feloszlása után 1810. január 1-én a 8. huszárezredhez mint alezredes lón beosztva és november 1-én a 10. cs. és kir. huszárezred parancsnokává nevezetve ki, az 1813., 1814., 1815-iki hadjáratokban ennek az ezrednek az élén vett részt. Később a Bánságban vezényelt egy dandárt. 1813-ban Galicziában hadosztályparancsnok és altábornagy lett. 44 évi szolgálat után 1832-ben nyugdíjba lépett és 1851. május 31-én halt meg.

GRÓF DESSEWFFY EMIL.

Dessewffy
József.Gecsy
Ferencz.

Kállay
Albert.Kállay
Benjamin.

GENCSY FERENCZ.

lett, majd 1875-ben visszatérván Budapestre, itt a Sennyey-féle mérsékelt konzervatív programmal a *Kelet népe* című politikai hírlapot alapította. Ez idő alatt írta a *Szerbek története* című nagy munkáját, mely a küföldön is méltó elismerésben részesült. (1887.) Majd lapja vezetésében magát és politikai nézeteit befolyásoltatni nem akarván, különösen Bosznia elfoglalásának kérdésében, a közte és pártja között lévő nézeteltérés következtében, lemondott szerkesztői állásáról és hosszabb tanulmányi útát tett Törökországban és Kis-Azsiában. Innen visszatérve, a közös külügyminisztérium osztályfőnökévé nevezték ki. 1882-ben közös pénzügyminiszter és Bosznia-Hercegovina kormányzója lett. Mint ilyen bámulatos eredményt ért el e tartományoknak modern szellemben való szervezése és a nyugat európai civilizációnak e területeken való meghonosítása körül. Bosznia-Hercegovina az ő vezetése alatt a Balkán-félszigetnek egyik legjobban kormányzott, és kereskedelem-, ipar-, közigazgatás-, közoktatás- és egészségügy tekintetében leghaladottabb, legfejlesztettebb tartománya lett. A keleti politikára vonatkozó kérdésekben való nagy tekintélyének bizonyossága, hogy mint meghatalmazott miniszter, tagja volt a Bulgária részére statutumokat kidolgozó nemzetközi bizottságnak. Politikai érdemeinek elismerésül rendkívül sok kitüntetésben részesült. Valóságos belső titkos tanácsos s aranykulesos, a Szent-István-rend és a Takova szerb királyi rend nagykeresztese, stb. — Irodalmi működését az *Irodalom és Tudomány* című fejezetben méltattuk.

Kállay
Emánuel.

Kállay Emánuel Született 1814. június 14-én Napkoron. Iskoláit és a jogot Debreczenben, Egerben és Nagyváradon végezte. 1832-ben Bécsbe ment egy évi katonai szolgálatra, hogy a gárdához beléphessen s a Ferencz-Károly-ezredben mint hadapród szolgált. 1833-ban atyja elhalálózván, átvette örökségét és Kálló Semjénben telepedett le. Ez időtől kezdve élénk részt vett a politikai mozgalmakban és pedig mindenkor az ellenzék soraiban. Az 1844-iki tisztújításon Szabolcs vármegye hadi-főpénztárnokává választotta. 1847-ben *Kállay Menyhért* első alispán kövétté választatván, 1848-ban az akkori másod-alispán *Péchy* László első alispánná, — ő pedig másod alispánná választatott meg. Ez időben már nagy népszerűséggel bírt a megyében s az országos ellenzéki vezetőkkel — ezek közt leginkább gróf Baththyány Lajossal — összeköttetésben volt. Tevékenységét gyakran nemcsak

Kállay Albert szegedi főispán és főrendiházi tag született 1843-ban Kálló-Semjénben. Tanulmányait Pesten végezte. 1867-ben Szabolcs vármegye t. b. aljegyzőjévé nevezte ki, azonban 1870-ben már Budapesten találjuk mint belügyminiszteri fogalmazót.

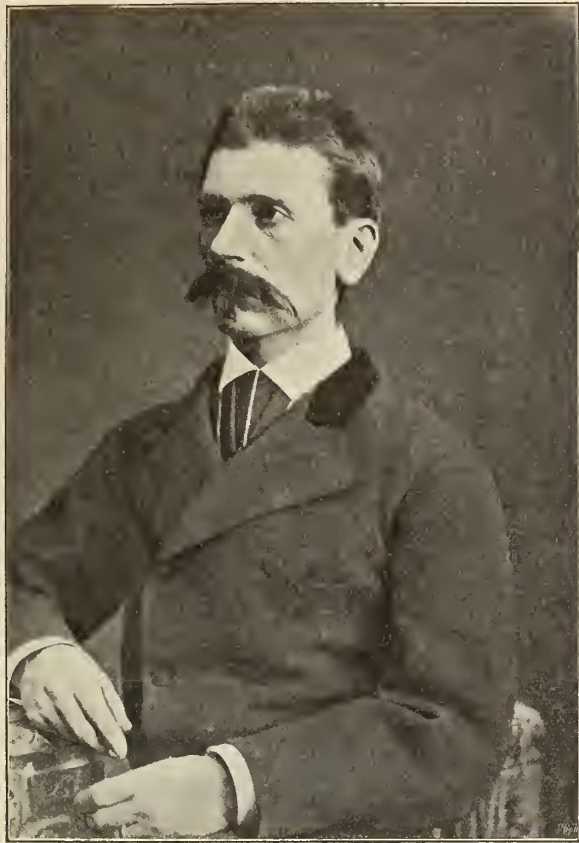
1882-ben min. titkár, egy évvel később osztálytanácsos. 1884-ben már Szeged város, majd Hód-Mező-Vásárhely és Szabadka főispánja, a mely hármass főispáni tisztet éveken át egy időben viselte. Adminisztratív kérdésekben és különösen a városi közigazgatási ügyekben elsőrendű szaktekin-tély.

Kállay Benjamin közös pénzügyminiszter, szül. 1839. decz. 22. Tanulmányait magánúton elvégezvén, különösen a keleti ügyekre fordította érdeklődését, és hogy ezeket alaposabban tanulmányozhassa, elsajátította a török, szerb, újgörög és bosnyák nyelveket. 1869-ben belgrádi főkonzul

megyében, de a szomszéd Bihar-, Heves- és Szatmár- megyékben is igénybe vették. Az 1848—49-iki mozgalmakban lelkes részt vett s alispánként mellett, mint nemzetőri őrnagy, a szabolcsi nemzetőrökkel 2 hónapot töltött Máramaros vármegye határszéli vidékén, az ottani nemzetiségek csendben tartása végett. Onnan haza jöve, Kossuth Lajos egyenes felszólítására, mint őrnagy, 6 hét alatt tisztán önkéntesekből, 300 tagú lovas-csapatot szervezett Nyír-Bátorban. Az 1849.

után következő korszakot kálló-semjéni birtokán gazdálkodva töltötte, folytonos élénk összeköttetésben az emigrációval. Mint Kossuth Lajos törhetetlen híve, buzgó tevékenységet fejtett ki, különösen az Olaszországban az ott felállított magyar-légióhoz igyekvő hazafiak segítése körül, hogy céljukat elérhessék. Nagy része volt 1859-ben a Garibáldi-féle betörést elősegítő titkos szervezkedésben is, mely azonban tudvalevőleg a villa-frankai békekötés következtében meghiúsult. Az 1861-iki alkotmányos rövid korszakban ismét másod-alispánja és egyik vezérembere lett Szabolcs vármegyének. 1869-ben a nyír-bátori kerület ellenzéki programmal képviselővé választotta. 1886. december 29 én Nagy-Bányán meghalt.

Kállay István, a Kállayak orosi ágából származó Kállay Antalnak, Szabolcs vármegye táblabírájának a fia volt. Kora ifjúságától kezdve a közpályán szerepelt. Szatmár vármegye aljegyzője volt, azután a cs. kir. udvari kanzelláriánál, majd a cs. kir. udvari kamaránál előbb fogalmazó gyakornok, 1817-ben azonban már fogalmazó, mely tisztét 1830-ig viselte. 1833-ban és a következő évben Heves és Közép-Szolnok egyesült vármegyék h. alispánja lett és később a Hajdukerület és Debreczen sz. kir. város királyi biztosává nevezetett ki. Ottani tevékenységének és tapasztalatainak eredményét egy nagyobb szerű munkálatban foglalta össze, melyben nemcsak a Hajdu-városok, hanem az egész Tiszavidék közigazgatási reformját fejté ki. E munkálatot ma is az országos levéltárban őrzik. 1837-ben Csanád vármegye főispáni helytartója lett és e vármegye főispánjai között ő volt az első, aki ünnepélyes beiktatásakor a hivatalos esküt nem latin, hanem magyar nyelven tette le. Ennek az akkor heves ellenzéki vármegyének a kormányzatát nagy tapintattal és körültekintéssel vezette. Utóbb mint főispáni helytartót egyszersmind máramaros-szigeti kir. kamarai adminisztrátorra neveztek ki. 1838. vége felé megnősült és nőül vette Blaskovits Amáliát. Egész életén át vas-szorgalom és ernyedetlen kitarítás jellemezte; e tulajdonságainak köszönhetően azt a sokoldalú és magas műveltséget, mely őt kitünteté. E mellett a leglelkesebb hazafiúi érzést táplálta és minden igyekezetével arra törekedett, hogy bármily kis hatáskörben is hozzájárulhasson ahhoz, hogy a magyar nemzet, a nyugat-európai nagy eszméknek megfelelően, végre a valódi haladás ösvényére léphessen. A jó közigazgatásban vélte felismerni az egyik eszközt, mely e cél elérését bizto-

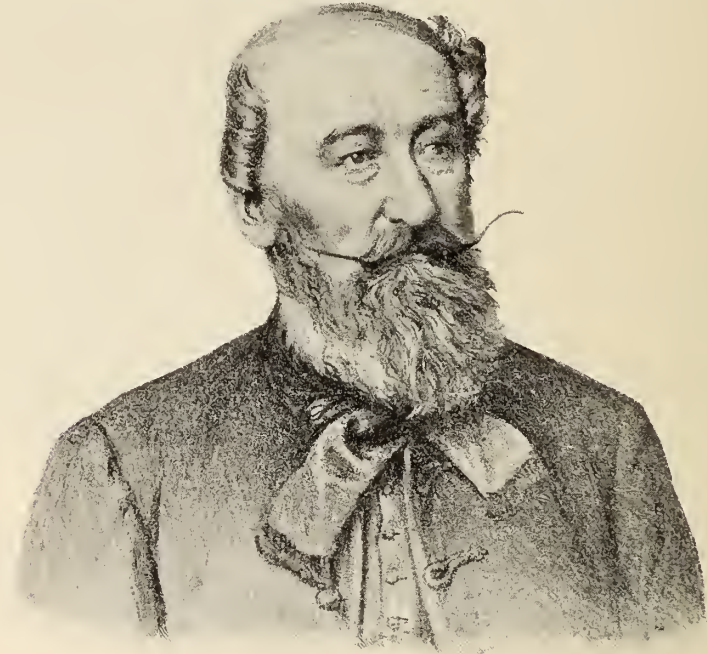
KÁLLAY BENJÁMIN.

Kállay
István.

síthatta és ezért lépett az adminisztratív pályára. A közigazgatás érdekeit nem latolta politikai szempontok szerint és másoknak sem engedte meg, hogy az adminisztráció párt-politikai vagy önző személyes czélok előmozdítására használtassék fel. Sehogy sem tudott megbarátkozni a 40-es évek elején a kancellária által tervezett fontos változással, a melynek értelmében a főispánok helyett főnökök (adminisztrátorok) léptek volna a megyék élére. Ez okból épen lemondását készült beadni, midőn 1845. márczius 16-ikán, Pesten, 55 éves korában, hirtelen támadt vesebaj következtében meghalt.

Kállay
Miklós.

Kállay Miklós. Szül. K.-Semjénben 1747-ben. Atyja halála után bérbe adta terjedelmes birtokait, mert tudományosomja Pestre, Pozsonyba, Bécsbe, majd külföldre vitte. Haza kerülvén, legott feltűnt magas műveltsége. A vármegye megválasztotta alispánjának, mely tisztét 18 éven át, mindenkor

PATAY ISTVAN.

egyhangú választással töltötte be. 1809-ben a szabolcsmegyei inszurrekció ezredese lett. A Nyírség tó-vizeinek a tiszai ártérbe való levezetése az ő műve és ez tette lehetővé a Nyírvíz-szabályozás műszaki befejezését. I. Ferenc király bokros érdemeinek elismeréséül kir. tanácsosnak nevezte ki, a mi abban az időben nagy kitüntetés-számba ment. Meghalt 1821-ben. Politikai szerepléséről a vármegye történetében van szó.

Kállay Ödön.

Kállay Ödön, született Napkoron 1815-ben. Iskoláit Lőcsén, Egerben és Debreczenben végezte. 1839-ben az akkoriban zászlóját erélylyel lobogtató ellenzék mellett harczolt és pedig előbb Szabolcs, később pedig Csanád vármegyében, a hol csakhamar főszolgabíró lett. 1843-ban Csanád vármegye követének választotta meg s mint ilyen a szélső balhoz csatlakozott. 1847-ben Szabolcs vármegye választá meg követének és Kállay tevékeny és erélyes részt vett nemzeti nagy átalakulásunk létrejöttében. Az a bizalom, melylyel őt Csanád és Szabolcs vármegye nemesi osztálya két országgyűlésen megajándékozta, a nép kebelében visszhangra talált, mert midőn az 1848-iki év a népet felszabadítva, honpolgári jogokkal ruházta fel, az 1848-iki első képviselőválasztások alkalmával őt is a képviselőházba küldték. A szabadságharcz alatt a kormány és az országgyűlés megbízásából mint kormány- és országos biztos több ízben működött. Később őrnagyi ranggal mint tábori térparancsnok szolgált Perczel táborában. 1849-ben őt is elfogták és halálra ítélték, de Haynau neki is megkegyelmezett. Kis-cserei tanyájára internál-

tatott, honnan néhány évig távoznia nem volt szabad. A provizórium alatt elvonultan élt, azonban 1861-ben a nádudvari kerület képviselővé választotta, amidőn az akkori határozati pártnak egyik kimagasló tagja lett. 1864-ben ismét a nádudvari kerület küldötte fel a képviselőházba, ahol az akkor keletkezett 37 tagú szélső-bal egyik oszlopa volt. 1867-ben, a kiegyezés után, képviselői állásáról lemondott és a magánéletbe akart visszavonulni; Kossuth Lajos azonban, ki őt nagyrabecsülte és kegyelte, hozzá intézett levélben kérte fel, hogy folytassa hazafias működését. Ez indította arra, hogy a Szeged város polgárai részéről felajánlott mandátumot elfogadja. Szeged város alsó kerületének képviselője lett és e kerületet képviselte haláláig. A szegedi árvíz alkalmával mint miniszteri biztos, a mentési és élelmezési ügyeket vezette. Meghalt 1879. év nyarán.

BÁRÓ SIMONYI JÓZSEF.

Kállay Zoltán dr. szül. 1856. aug. 1. Nagy-Kállóban. Tanulmányainak elvégzése után Szabolcs vármegye tiszteletbeli aljegyzője, a következő évben a közmunka és közlekedésügyi minisztériumban minisztéri fogalmazó, 1884-ben a nagy-kállói járás szolgabírája lett, majd 1887-ben országgyűlési képviselőnek választották meg. Azután a kormány kinevezte Hevesmegye főispánjává, ahol 1900 márczius havában ünnepelték meg főispánságának 10 éves jubileumát.

Kállay
Zoltán.

Lengyel Miklós püspök, szül. Bökönyben, 1802. decz. 5. A teológiát Bécsben elvégezvén, 1826-ban pappá szentelték. Miután egy évig Maklaron káplánkodott, az egri Foglár-intézetben aligazgató, később tanulmányi-felügyelő, majd teológiai tanár lett. 1834-ben a doktori címet is megszerezvén, több helyen plébános volt, 1851-ben egri kanonokká nevezték ki és több egyházi méltóság viselése után 1873-ban érseki helynök és nagyprépost, 1879-ben pedig dulcignói választott püspök lett. Meghalt Egerben 1889 okt. 10. Nevét jótékonyága és számos alapítványa által tette emlékezetessé. Az

Lengyel
Miklós.

egri székesegyház Mária kápolnája is az ő bőkezűségének köszöni újjáalakítását. Erdemeinek elismeréséül Budapest városa díszpolgárának választotta meg. Irodalmilag is működött.

Megyeri
Károly.

Megyeri Károly, családi néven Stand, szül. 1797-ben Megyeren. Atyja, a ki gazdatiszt volt, fiát is e pályára adta. Azonban a fiú a színészethez vonzódott és beállt Kilényi, majd később Sándorfi társaságába. A pesti nemzeti színház megnyitása után, mint komikus színész ő is e társasághoz csatlakozott és 26 évig a nemzeti színház tagja volt s itt rendkívüli sikerei és kiváló egyéni tulajdonságai által nemcsak a közönségnek, hanem Petőfinek és Vörösmartynak szeretetét és tiszteletét is megszerezte. Meghalt 1842-ben. Haláláról Vörösmarty egy eprigramban emlékezett meg. Petőfi pedig „A tintás üveg“ ez. versében örökíti meg.

Mudrány
András.

Mudrány András emlékét főleg nagy jótékony alapítványai által tette nevezetessé. 100,000 frtot érő zemplérmegyei birtokát a sárospataki főiskolának, szabolcsi 40,000 frtot érő ingatlanait pedig a szabolcsi ev. ref. egyházra hagyta. Irodalommal is foglalkozott, a mennyiben Szabolcs várának és őseink bejövételének történetét kutatta.

Patay András.

Patay András ny. tábornok szül. 1837-ben. Középiskoláit Debreczenben végezte és két évet a bécsi műegyetemen töltött. 1858-ben mint hadapród a 4-ik huszárezredbe lépett. Két évvel később hadnagy lett, 1861-ben pedig mint főhadnagy kilépett a szolgálatból és haza ment gazdálkodni. 1867-ben azonban a nyírbátori járás szolgabírája lett és két évvel ezután közfelkiáltással a vármegye másod-alispánjává választották meg. Ugyanazon évben az akkor alakuló m. kir. honvédség tartalékába lovas-századosná nevezetett ki. 1871-ben ő Felső Nagyvárad és Debreczen városok főispánjává nevezte ki, mely tisztét azonban 1874-ben letette. 1881-ben, a csendőrség szervezésekor csendőrszázados lett, majd rövid idő múlva őrnagy és az erdélyi I. számú csendőrkerület parancsnok-helyettese, de már 1882-ben valóságos parancsnokká léptették elő. 1884-ben alezredessé, 1887-ben pedig ezredessé neveztek ki. 1891-ben a III. oszt. vaskorona-rendet nyerte kitüntetésül. 1893-ban mint a IV. csendőrkerület parancsnoka Kassára helyeztetett át, míg 1897. augusztus havában cs. és kir. vezérőrnagyi ranggal nyugalomba vonult.

Patay István.

Patay István, képviselő, szül. Tisza-Dadán 1808-ban. Kezdetben katonának készült. A bécsi mérnökkari akadémián tanult és innen kikerülvén, mint hadnagy szolgált a Württemberg-huszárezredben. 1832-ben otthagyta a katonai pályát és haza jövén, megyei tisztviselő lett. A szabadságharcban is résztvett és 1849-ben Pest város térparancsnokává nevezték ki. Az alkotmány helyreállításakor megválasztották képviselőnek és mint ilyen, egyike volt azoknak, kik a szélső-baloldali pártot megalakították. Meghalt Debreczenben, 1878. máj. 5-én. Politikai szerepléséről a történelmi részben több helyen van szó.

Petneházy
István.

Petneházy István, a borosjenői várnak kapitánya, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem korának egyik nagytekintélyű személyisége, a ki vitézsége mellett, diplomáciai ügyessége által is kitűnt. Ő volt egyik képviselője a fejedelemnek Kassán, midőn 1622-ben, a nikolsburgi béke feltételei szerint, a koronát átadták II. Ferdinánd király biztosainak. Meghalt 1632 körül.

Petneházy
Dávid.

Petneházy Dávid, szül. 1645 körül. Tanulmányait a debreczeni kollégiumban elvégezvén, katonának állt és esakhamar kitűnt vitézsége által. 1683-ban már Thököly előhadainak vezére volt. Thököly elfogatása után I. Lipóthoz pártolt és különösen Aradnak a törököktől való visszafoglalása alkalmával tanúsított vitézségeért Lipót egy arany lánczot és a király képevel ellátott arany érmet ajándékozott neki. Buda várának visszafoglalásakor is kiváló bátorságának és vitézségének adta jelét.

Rakovszky
Sámuel.

Rakovszky Sámuel honvédezedes, szül. Gáván 1802-ben. 1827-ben a Reuss herezeg nevét viselő huszársághoz állott be, ahol 1831-ben hadnagy, 1841-ben főhadnagy lett és mint ilyen nyugdíjba lépett; 1848-ban azonban a megyei bizottmány véleményezése alapján, századosi ranggal a megyei önkéntes zászlóaljba lépett. E korban való szerepléséről e monografia történeti részében van bővebben szó.

Répássy
Mihály.

Répássy Mihály tábornok, szül. Kemecsen 1795-ben. Előbb a királyi testőrségnél szolgált, ahol őrnagyi ranggal mint testőrőrmester volt alkal-

mazva. Innen a Württemberg huszárezredhez ment Galicziába. honnét 1848-ban a haza hívására az egész ezred bejött Magyarországra. Életének további fontosabb adatait e monografia történeti részében adjuk.

Simonyi József (vitéztvári) báró, huszárezredes, szül. Tasson, 1771. márcz. 18. Atyja Pesten taníttatta, de a fiúnak egy csepp kedve sem lévén a tanuláshoz, megszökik az iskolából és az alig 16 éves ifju először a Greffen-huszárokhoz, majd, midőn innen apja kiváltja, a Wurmser-huszárokhoz áll be katonának és már 1789-ben Pancsovánál a törökök ellen harczol. A nemsokára kitört franczia háborúban mint őrmester vett részt és bámulatós vakmerősége és hőstettei által a legnagyobb kitüntetések és katonai méltóságot szerezte meg magának. 1786. máj. 2-án Salónál egy szakasz huszárral rárontott a francziákra és hadtestének a francziák által már elfoglalt 30 ágyúját és tábori készletét visszaszerezte. Mint főhadnagy 1800. jun. 23-án vakmerő támadásával olyan zavarba hozza a visszavonuló franczia csapatokat, hogy ezek, az osztrákoktól elfoglalt összes zsákmányt otthagyva, elmenekülnek. Majd június 27-ikén Neubergnél lesből rájuk ront az osztrákok utóvédjét megtámadó francziákra, 60 közlegényt és egy tisztet elfog és az elfogott osztrákokat kiszabadítja. Vitézségének elismerésül a Mária Terézia renddel, majd 1804-ben bárói ranggal tüntetik ki. Legnagyobb hőstette volt a Taya-híd védelme, mi által a sereg visszavonulását biztosította. A béke idején részint Magyar-, részint Lengyelországban élt. Midőn a háboru ujra kitört, ismét a harcztéren találjuk. Lipsénél megsebesült. 1814-ben éjjel a Rhone-on átúsztatván seregét, meglepi és visszaszorítja a francziákat. E hőstettéért számos kitüntetést kap a külföldi fejedelmektől. 1820-ban megházasodott. 1828-ban egyszerre, máig is ismeretlen okból vizsgálatot indítanak ellene, felfüggesztik minden hivatalától és 1832-ben minden érdemeinek, czímeinek, méltóságának elvesztésére és várfogságra ítélik. Az aradi várban halt meg 1832. aug. 3-án.

SZENTPÉTERY ZSIGMOND.

Szénffy Gusztáv (Kohlmann) szül. Nyíregyházán 1820-ban. A hazai zeneirodalom egyik nem méltányolt, de legérdemesebb alakja, aki a magyar zene rendszerének kutatása és megállapítása körül nagy érdemeket szerzett. E végből beutazta Magyar- és Erdélyországot, valamint az aldunai tartományokat és kutatásainak eredményét fel is dolgozva, azt 1861-ben Pesten bemutatta; de miután az kellő méltánylásban nem részesült, soha egészében ki nem nyomatta, csak egyes részletek jelentek meg belőle a Zenészet Lapokban a 60-as években. Számos tudományos zenei értekezésen kívül, sok értékes zenedarabot is írt. Meghalt 1872-ben.

Szentpétery Zsigmond, szül. 1798-ban Rohodon. Középiskoláit elvégzvé, 1815 ben Láng és Udvarhelyi színésztársulatába lépett és vándorolva egész Kassáig jutott, hol 1835-ig maradt. A budai állandó színház megnyitásakor Szentpétery ide szerződött, majd később a nemzeti színház tagja lett. Meghalt 1858. decz. 13.

Egyike volt a legkiválóbb színészeknek, aki a legkülönbözőbb szerep-körökben egyaránt kitünő alakítást nyújtott. A magyar társadalom tipikus alakjait épen olyan mesterien személyesítette, mint a franczia szalonok elegáns gavallérját, vagy az egyszerű munkást. Irodalmilag is működött, a

Simonyi József.

Szénffy Gusztáv.

Szentpétery Zsigmond.

Vályi János.

Várdai Pál.

VAY ÁDÁM.

is. Szapolyai, királylány választatása után, kinevezte őt 1526-ban esztergomi érseknek. A következő évben Ferdinándhoz pártolt át, aki őt királyi helytartóvá nevezte ki 1542-ben. Meghalt Pozsonyban 1549-ben.

Vay Ábrahám
gróf.

Vay Ábrahám gróf. Született 1789. júl. 13-án. Tanulmányai befejeztével Borsod vármegye szolgálatába lépett, hol fényes tehetsége, nagy ismerete és népszerűsége előkelő helyet biztosított számára. 1825-ben első alispánná választott, de már az ez év őszén összeült országgyűlésre követül küldött. Az 1825/27-iki országgyűlést előkészítő kerületi üléseken, mint a választfelirati bizottság tagja, csakhamar magára vonta az országgyűlés figyelmét, ahol fényes szónoki képessége kiváló helyet biztosított neki. A követekek között követtársaival, Ragályi Tamással és Nagy Pállal együtt „a triumviratust” alkották. Az 1825. nov. 3-án tartott ülésen, arra a hírre, hogy Széchenyi István az akadémia alapítására egy évi jövedelmét ajánlotta fel, Vay Ábrahám elsőnek 8000 ezüst forintot írt alá. Az országgyűlés befejeztével a kormány mindenképp arra törekedett, hogy neki méltó helyet biztosítson. 1830-ban Bereg vármegye főispáni helytartójává neveztetett ki és ugyanekkor grófi rangra emeltetett, az akadémia pedig igazgató-tanácsának tagjává választotta. Bereg vármegyében elfoglalt tiszttét 1832-ig viselte, a mikor Máramaros vármegye főispáni helytartójává neveztetett ki, mely vármegyét egész 1845-ig közszeretettől kísérve, kormányozta. Lemondása után, Berkeszre vonult vissza, de ez idő alatt is, főleg a közgazdasági kérdéseket, élénk figyelemmel kísérte. A magyar kereskedelmi társaság aláírási ívét 20,000 frttal nyitotta meg. Az első felelős magyar minisztérium 1848-ban Máramaros vármegye főispánjává nevezte ki. A szabadságharc alatt visszavonult bitokára, fiai azonban tevékeny részt vettek a nemzeti küzdelemben. Meghalt 1855. márcz. 3-án Berkeszen. Hosszú közpályája alatt számos kitüntetésben részesült. 1815-ben cs. kir. kamarás, majd később valóságos belső titkos tanácsos és a Szent István-rend közép-keresztése lett.

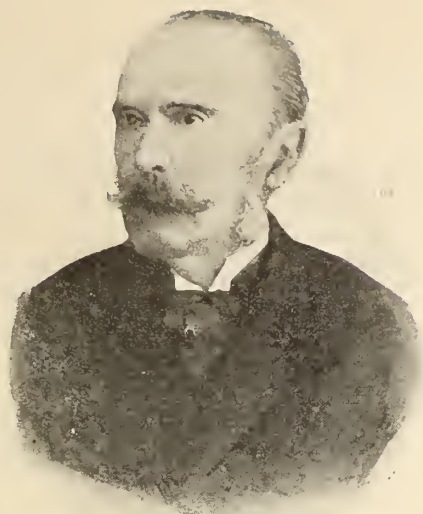
mennyiben több színdarabot dolgozott át, fordított és alkalmazott a magyar színpadra.

Vályi János görög kath., püspök, szül. Ó-Vencsellőn, 1837. szept. 22. Pappá szentelték 1865-ben. Majd a bécsi Augusztineumban teológiai doktori címet szerzván, 1869-ben az ungvári papnevelőben tanulmányi felügyelő, a liezeumban az egyházjog és történelem tanára lett. Innen folytonosan emelkedett a papi méltóságokban, míg 1882-ben eperjesi püspök, 1892-ben pedig pápai főpap, trónálló és római gróf lett. 1896-ban az uralkodó a Lipót-rend középkeresztjével tüntette ki.

Vályi püspök sokat áldozott jótékony czélokra. Adományainak összege eléri a 90,000 frtot. 1886-ban építettett egy szemináriumot, 1895-ben 25,000 frttal gyarapította a tanítóképző intézet alapítóját, 10,000 frttal pedig a középiskolai tápintézetet bővítette stb.

Várdai Pál esztergomi érsek szül. Kis-Várdán, 1483. Lelkes híve volt a Szapolyai-pártnak, a melynek segélyével 1519-ben királyi kincstárnok, később veszprémi, majd egri püspök lett. Résztvett a mohácsi ütközetben

Vay Ádám. Kurucz főúr, II. Rákóczy Ferencz legodaadóbb híveinek egyike, aki fejedelmét a száműzetésbe is követte. Első szereplése a Thököly-féle felkelés idejére esik. 1679-ben Thököly elfogatta s hívei közé kényszerítette. Thökölynek tett fogadalmához azután mindvégig hű maradt, miáltal magára vonta I. Lipót haragját, aki javait elkoboztatta és Vayt Bécs-Ujhelyen elzáratta. 1700. jul. 17-én azonban kegyelmet nyervén, elkobzott jószágait is visszakapta. Alig telepedett le ősi birtokaiba, a felvidéki főurak közt ekkor már mindjobban fokozódó elégtelenség őt is magával ragadta. Az 1701. farsangján a Beresényi ungvári várban megtartott összejöveteleken több ízben résztvett. E miatt ismét elfogták s Kassára vitték, mivel azonban semmit sem tudtak rábizonyítani, szabadon bocsátották. Midőn fogságából kiszabadult és II. Rákóczy Ferencz kiűzte a felkelés zászlóját, Vay Ádám az elsők közé tartozott, akik szolgálatukat felajánlották. Julius 19-én fogadta Vaján a fejedelmet, honnan Rákóczival Kálló megvételére indult. Kálló eleste után a fejedelem őt udvari főmarsallá nevezte ki. Később Békés vármegye főispánja, majd a jászok és kunok kapitánya s Munkács várának parancsnoka lett. Mint a fejedelem egyik bizalmasa, 1704-ben érintkezésbe lépett XIV. Lajos francia királlyal s tőle a segedelmet kilátásba helyező levelet nyerte. Az 1705. év őszén tartott szécsényi gyűlésen hasonlóképen tevékeny részt vett és főleg a vallásügyi vitáknál igyekezett mérséklőleg hatni a protestánsokra. A trenesényi vereség után Vay Ádám is azok közé tartozott, akik tisztességes feltételek alatt a békekötést ajánlották. Károlyi Sándor főleg az ő rábeszélésére lépett érintkezésbe 1711. január havában Pálffyval, mely tárgyalások eredményeképp Rákóczy Ferencz és Pálffy Vaján jan. 31-én találkoztak. Az ez alkalommal megkezdett alkudozások eredményre nem vezetvén, Vay Ádám Rákóczyt Lengyelországba követte. A szatmári békekötés után Vay Ádám is osztozott a bujdosók szenvedéseiben. Javai elkoboztattak, csupán az első házasságából született gyermekei nyerték vissza 1713. szept. 18-án Hajnáscköt. Rákóczy Lengyelországból 1712-ben Párisba ment, Vay pedig megbetegedvén, Danzigban maradt, ahol meg is halt.

ID. GRÓF VAY ÁDÁM.

Id. gróf Vay Ádám született Berkeszen 1830-ban. Házi nevelésének befejezése után négy évig Berlinben folytatta tanulmányait, ahol az egyetemet látogatta. Visszatérve szabolcsmegyei birtokára, átvette uradalmi kezelését és ettől fogva élénk részt vett a vármegye közigazgatási és társadalmi mozgalmában. A 60-as években orsz. képviselővé választották és mint ilyen a Deák-pártnak egyik oszlopa volt. Azután Szabolcs vármegye főispánja lett, de ezt az állását az akkori politikai viszonyok miatt nem sokáig tartotta meg. Hosszu ideig egyházmegyei tanácsbíró volt, társadalmi téren pedig már előbb megalakította a vajai agarász-egyletet, melynek elnöke volt. Jelenleg val. b. t. tanácsos és a főrendiház tagja. Kitűnő szónok, kinek beszédei mindenkor közfigyelmet keltettek. Megyéje legnépszerűbb és legtiszteltebb alakjainak egyike.

Id. gróf Vay Ádám.

Vécsey József báró szül. 1829-ben. Középiskolai tanulmányait magánúton végezvén, Bécsbe ment, a hol a bölcészetet és a jogot hallgatta. 1846-ban vizsgálatot tett, majd 1847-ben a kir. kúriánál jurátusnak esküdt fel. Azonban e pálya nem vonzotta, azért hosszabb tanulmányi útra indult. Beutazta Európát, Ázsiát és Afrikát és visszatérve beállt a tengerészethez, hol csakhamar sorhajóhadnagy és Miksa főherczeg hadsegéde lett. E tisztségéről gyenge egészsége miatt leköszönvén, a magánéletbe vonult vissza, míg később mint Szatmár vármegye alispánja, a politikai pályára lépett. 1865-ben az aranyos-meggyesi kerület választotta képviselőjének, Deák-párti programmal. Később Szatmár vármegye főispánja lett.

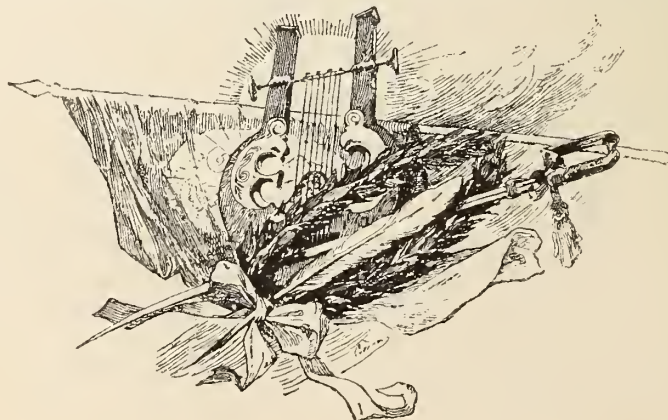
Vécsey József.

Zoltán Elek.

Zoltán Elek nyug. cs. és kir. altábornagy, cs. és kir. kamarás, a Lipót-rend lovagja, a vaskorona rend, a katonai érdemkereszt, a hadi érem és a katonai tiszti szolgálati kereszt tulajdonosa. Szül. Apagyon 1841-ben. Katonai kiképzését a weisskircheni lovas-iskolában nyerte. 1758-ben a cs. és kir. 10. huszárezred hadnagya lett 1859-ben részt vett az olaszok és francziák elleni hadjáratban. A solferinoi csatában két sebet kapott és még e hadjárat alatt főhadnaggyá nevezték ki. Ugyanezen ezreddel részt vett az 1866-iki poroszok elleni hadjáratban. 1870-ben a m. kir. honvéd-huszárokhöz helyeztetvén át, József főherceg mellé osztatott be, mint parancsörtiszt. 1874-ben letette a törzstiszti vizsgálatot és csapatszolgálatra a honvéd-lovassághoz vonult be. 1876—1880-ig a honvédelmi minisztériumban a lovassági ügyek előadója volt. 1880-ban alezrederesi ranggal a kassai 5. honvéd-huszárezred parancsnokává neveztetett ki. 1884-ben ezredessé előléptetvén, Budapestre helyeztetett át, mint az 1. honvéd-huszárezred parancsnoka, 1888. év végén pedig az elhalt Henneberg Károly altábornagy helyébe a m. kir. honvéd-lovasság felügyelőjévé neveztetett ki. 1890-ben tábornok, 1895-ben altábornagy lett és 1896-ban nyugdíjba vonult.

Rostosinszky
Parthén Péter.

Rostosinszky Parthén Péter (Parthénius Péter), szakolyi születésű gör. kath. püspök életrajzi adatait Lengyel Endre n.-kállói gör. kath. lelk. esperes állította össze. Miután ez adatok már nyomtatás közben érkeztek be, azokat csak a betűsoron kívül közöljük. E kiváló gör. kath. püspök szül. 1650-ben. Mint szt. Bazil rendű szerzetest, az egyházi teendőkhöz való nagy jártassága emelte a püspöki székre. Erejét az *unionak* diadalra emelésében összpontosította. 1645-ben, mint az egyházmegye küldötte, Jakusics György egri püspökhöz ment azon czélból, hogy a római szent-székkal az egyesülést megkösse, mely fáradozását hosszú küzdelem után siker koronázta. Miután mint püspök-helyettes az unio megvalósítása körül nagy eszének és buzgalmának kiváló jeleit adta, Taraszovics László, közeledni látván végóráját, megígértette egyházmegyei papjaival, hogy Rostosinszky Parthén Pétert fogják utódjául választani, ami 1648-ban egyhangulag meg is történt. Mint püspök az 1648-ban N.-Szombatban tartott nemzeti zsinatra ment, ahol nagyhorderejű kijelentéseivel feltűnést keltett. Ezután fel akarta magát szenteltetni, de tervét megakadályozta az, hogy a szent-szék-től megerősítést még nem nyert. 1651-ben Simonovics István szakadár érsek, Moldávszky Gergely és Bisztriczky Száva schismatikus püspökök segédkezése mellett, püspökké szentelte, VII. Sándor pápa pedig az irreguláris felszenteléstől teljes felmentvényt eszközölt ki számára, mely után a püspökségben is megerősített. Majd Lipót királytól nyert 1659-ben megerősítő oklevelet, mely a híveket Rostosinszky iránti engedelmességre inti, s őt, mint az apostoli szentszék által megerősített rendes püspököt elfogadni és tekinteni parancsolja. Az unio létrehozásán kívül elévülhetetlen érdeme Rostosinszky püspököknek az is, hogy sikerült neki a gör. kath. papságot akkori szolgálai és lealacsonyító állapotából kiszabadítani. Ugyancsak az ő főpásztori kormányzása alatt látjuk azon törekvés első nyomait is, hogy a munkácsi püspökség az esztergomi érsekség egyház-joghatóságához tartozzék. Ez a törekvés, csak 1771-ben valósult meg. Meddig kormányozta Rostosinszky a munkácsi egyházmegyét, biztosan megállapítani nem lehet; igen valószínű azonban, hogy áldásos életét 1670-ben fejezte be.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal		Oldal.
A „Magyarország Vármegyei és Városai” állandó munkatársainak központi bizottsága.	VII	megyében. Irta <i>Kovács István</i> , revid. dr. <i>Dárday Sándor</i>	224—236
A szabolcs vármegyei kötet munkatársai	VIII	Az időjárás Szabolcs vármegyében. Irta <i>Mészáros Ferencz</i> , revid. <i>Héjas Endre</i>	237—244
Előszó. Irta <i>Kállay András</i>	IX—XV	Szabolcs vármegye állatvilága. Irta <i>Szlabóczky Imre</i> , revid. dr. <i>Borbás Vinceze</i>	245—252
Szabolcs vármegye fekvése, határai, területe és vízrajza. Irta dr. <i>Jósa András</i> , revidálta <i>Lóczy Lajos</i>	1—3	Szabolcs vármegye flórája. Irta <i>Szlabóczky Imre</i> , revid. és kiégszítette dr. <i>Borbás Vinceze</i>	253—258
Szabolcs vármegye geológiája. Irta dr. <i>Jósa András</i> , revid. <i>Treitz Péter</i>	4—9	Szabolcs vármegye mezőgazdasága és állattenyésztése. Irta <i>Simitska Endre</i> , az egyes uradalmakra vonatkozó részt <i>Vende Aladár</i> , revid. <i>Németh József</i>	259—279
Szabolcs vármegye községei. Irta <i>Vende Aladár</i> , revid. dr. <i>Borovszky Samu</i>	10—76	Szabolcs vármegye erdőgazdasága. Irta <i>Ujfalussy Zoltán</i> , revid. <i>Bedő Albert</i>	280—284
Nyíregyháza. Irta <i>Geduly Henrik</i> , revid. dr. <i>Borovszky Samu</i>	77—85	A nyírvízszabályozó társulat. Irta <i>Kálnay Zoltán</i> , revid. <i>Gonda Béla</i>	285—291
Nyíregyháza város története. Irta <i>Leffler Samu</i> , revid. dr. <i>Borovszky Samu</i>	86—131	Az alsó szabolcsi tiszai ármentesítő társulat. <i>Diénes Barna</i> munkájából összeállította a szerkesztőség, revid. <i>Gonda Béla</i>	292—300
<i>Kis-Várda</i> . Irta <i>Vende Aladár</i> , revid. dr. <i>Borovszky Samu</i>	132—137	A felső szabolcsi tiszai ármentesítő és belvíz levezető társulat. Irta <i>Virágh László</i> , revid. <i>Gonda Béla</i>	301—311
<i>Nyír-Bátor</i> . Irta <i>Szikszay József</i> , revid. dr. <i>Borovszky Samu</i>	138—150	Vasút, posta, táviró, távbeszélő. Irta <i>Heim Péter</i>	312—316
<i>Nagy-Kálló</i> . Irta <i>Görömbei Péter</i> , revid. dr. <i>Borovszky Samu</i>	151—156	Ipar, kereskedelem és hitelügy. Irta: <i>Szabó Endre</i> és <i>Ferenczi Miksa</i> , az egyes ipartelepekre vonatkozó részt <i>Vende Aladár</i> , revid. <i>Kormos Alfréd</i>	317—328
Szabolcs vármegye népessége. Irta <i>Kálnay László</i> , revid. <i>György Aladár</i>	157—159	A római kath. egyház Szabolcs vármegyében. Irta <i>Kandra Kabos</i>	329—341
Szabolcs vármegye népe. <i>Andrássy Kálmán</i> és <i>Szabó Miklós</i> dolgozatainak felhasználásával írta <i>Kálnay László</i> , revid. dr. <i>Katona Lajos</i>	160—182	A görög kath. egyház Szabolcs vármegyében. Irta <i>Lengyel Endre</i> , revid. dr. <i>Borovszky Samu</i>	342—352
Szabolcs vármegye társadalma. Irta <i>Kálnay László</i> , revid. <i>György Aladár</i>	183—186	Az ev. ref. egyház Szabolcs vármegyében. Irta <i>Görömbei Péter</i> , revid. <i>Kovács Albert</i>	353—360
Szabolcs vármegye közoktatásügye. Irta <i>Martinyi József</i> , revid. dr. <i>Berzeviczy Albert</i>	187—200		
Irodalom és tudomány. Irta <i>Vende Ernő</i> , revid. id. <i>Szinnyey József</i>	201—223		
A törvénykezés Szabolcs vár-			

	Oldal.		Oldal.
Az ág. ev. egyház Szaboles vármegyében. Irta <i>Geduly</i> Henrik, revid. <i>Kovács</i> Albert	361—364	Önkormányzat és közigazgatás. Történeti részét írta <i>Inczédy</i> Lajos, a szervezetit dr. ifj. <i>Reiszig</i> Ede, revid. dr. <i>Némethy</i> Károly	492—505
A zsidó hitközségek Szaboles vármegyében. Irta dr. <i>Hofmann</i> Emil, revid. <i>Bánóczy</i> József	365—368	Szaboles vármegye családai. Irta dr. ifj. <i>Reiszig</i> Ede, revid. <i>Csoma</i> József	506—537
Szaboles vármegye őstörténete. Irta dr. <i>Jósa</i> András, revid. <i>Nagy</i> Géza	369—397	Szaboles vármegye kiváló szülöttei. Irta <i>Vende</i> Ernő, revid. dr. <i>Borovszky</i> Samu	533—550
Szaboles vármegye története. Irta dr. ifj. <i>Reiszig</i> Ede, revid. dr. <i>Borovszky</i> Samu.	398—491	Tartalomjegyzék. Név- és tárgymutató.	

KÉPEK ÉS MELLÉKLETEK.

I. ÖNÁLLÓ KÉPEK, MELLÉKLETEK, TÉRKÉPEK.		Oldal	
Szaboles vármegye térképe. Metszette <i>Bannwarth</i> Th (Czímkép) Tiszai részlet Berczelnél. Saját felvételünk	5	tesítő és belvízlevezető társulat ártéri térképe	295
Nyíri részlet Pazony és Tura között. <i>Heyer</i> Arthur eredeti rajza	7	A felső szabolesi tiszai ármentesítő társulat ártéri térképe	303
Berkesz. Id. gróf Vay Ádám kastélya. Saját felvételünk	17	Szaboles vármegye történeti térképe. Összeállította dr. ifj. <i>Reiszig</i> Ede	408—409
Mándok. Gróf Forgách László kastélya. Saját felvételünk	45	A kisvárdai vár. Saját felvételünk	416—417
Tisza-Dob. Gróf Andrassy Gyula kastélya. <i>Vende</i> Aladár aquarelje	64—65	A vajai várkastély. Saját felv.	480—481
A szabolesi földvár. <i>Heyer</i> Arthur eredeti rajza	67	II. SZÖVEG KÖZÉ NYOMOTT KÉPEK.	
Nyíregyháza. <i>Hunyadi</i> L. felvétele	80—81	Szaboles vármegye címere. Rajzolta <i>Stefanusz</i> Géza. Az előszó záróképe.	
Gróf Károlyi Ferencz. A Károlyi család tulajdonában levő egykoru festmény után	96—97	Szaboles vidéke Tokaj felé. Saját felvételünk	2
Nyíregyháza város főtisztviselői	127	A „Magyar Nábob“ háza Kótajban. (fejkép). Saját felvételünk	10
Nyíregyháza térképe. Metszette <i>Bannwarth</i> Th.	128—129	Anares : Czóbel Imre kúriája. Saját felvételünk	11
Kis-Várda főtere. Saját felvételünk	134	Báj : Patay József kastélya. Saját felvételünk	12
A nyírbátóri ev. ref. templom. Saját felvételünk	144—145	Báj : Patay József kastélya. Saját felvételünk	13
Szaboles vármegyei népviselet. <i>Heyer</i> Arthur aquarelje	160—161	Jármay Ferencz úrilaka Aba-Pusztán. Saját felvételünk	14
Nyíregyháza. A sóstói út. <i>Hunyadi</i> L. felvétele	184—185	Balkány : A Gencsy-féle kastély. Saját felvételünk	15
Szaboles vármegyei népviselet. <i>Heyer</i> Arthur aquarelje	224—225	Bogát : Bogáthy József úrilaka. Saját felvételünk	19
Nyíri részlet Szt.-György-Abrány és Martonfalva között. <i>Heyer</i> Arthur eredeti rajza	240—241	A „Török-szakad esárda“ Buj és Kótaj között. Saját felvételünk	20
A nyírvízszabályozó társulat ártéri térképe	287	Dombrád főutezája. Saját felvételünk	22
Szaboles vármegyei népviselet. <i>Heyer</i> Arthur aquarelje	288—289	Döge : Nozdroviczky György kúriája. Saját felvételünk	23
Az alsó szabolesi tiszai ármen-		Döge : Ferenczy Emil úrilaka és kápolnája. Saját felvételünk	24
		Eperjeske : Jármay Miklós úrilaka. Saját felvételünk	25
		Eperjeske : Jármay Imre úrilaka. Saját felvételünk	26

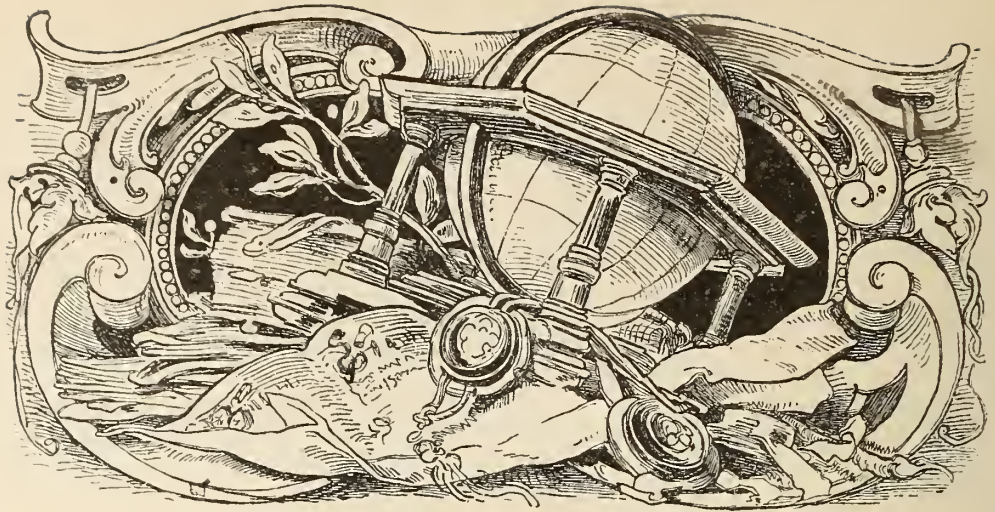
Oldal.		Oldal.
	Fényes-Litke : Petrovay János kúriája. Saját felvételünk	27
	Fényes-Litke : Eröss György kúriája. Saját felvételünk	28
	Antik szekrény Eröss György gyűjteményében. Saját felvételünk	29
	Gáva : Fränkel Samu úrilaka. Saját felvételünk	30
	Gyüre : Erdőhegyi Lajos kúriája Saját felvételünk	31
	Ibrony : Jármy Gyula úrilaka. Saját felvételünk	32
	Jéke : Liptay Béla kastélya. Saját felvételünk	33
	Kálló-Semjén : Kállay András kúriája. Saját felvételünk	34
	Királytelek. Saját felvételünk	35
	Kis-Kálló : Özv. Kállay Ottóné kúriája. Saját felvételünk	36
	Kis-Léta : Gencsy Albert kúriája. Saját felvételünk	37
	Komoró : Szalánczy Bertalan úrilaka. Saját felvételünk	38
	Kopócs-Apáti : Ilosvay Ágoston kúriája. Saját felvételünk	39
	Kótaj : Özv Ibrányi Zsigmondné kúriája. Saját felvételünk	40
	Kótaj : Jármy Márton kúriája. Saját felvételünk	41
	Kótaj : Tóth Miklós úrilaka Saját felvételünk	42
	Levelek : Molnár Gyula úrilaka. Saját felvételünk	43
	Lövő : Zukkermann Gusztáv úrilaka. Saját felvételünk	44
	Mihálydi : Ujfalussy Béla úrilaka. Saját felvételünk	46
	Nagyfalu : Özv. Miklós Lászlóné úrilaka Virányos pusztán. Saját felvételünk	47
	Napkor : A Kállay-féle, később báró Jósika Miklós-féle ház. Jelenleg Czukor Vilmos tulajdona. Saját felvételünk	48
	Nyír-Acsád : Báró Vécsey József kúriája. Saját felvételünk	49
	Nyír-Bakta : Báró Podmaniczky Géza kastélya. Saját felvételünk	50
	Nyír-Bogdány : Szalánczy Ferencz úrilaka. Saját felvételünk	51
	Oros : Özv. Kállay Jenőné kúriája. Saját felvételünk	52
	Pap : Báró Horváth Ferencz kastélya. Saját felvételünk	53
	Pazony : Ónody Mária úrilaka. Saját felvételünk	54
	Pazony : Korda Lajos úrilaka. Saját felvételünk	55
	Pircse : Katz Mihály úrilaka. Saját felvételünk	56
	Pusztá-Dobos : Jármy László úrilaka. Saját felvételünk	57
	Napkor : Kállay Lipót kúriája. Saját felvételünk	58
	Szakoly : Szentmiklóssy Sándor úrilaka. Saját felvételünk	59
	Szent-György-Abrány : Gróf Szapáry György kastélya Saját felvételünk	60
	Szent-György-Abrány : Bory Béla kúriája P.-Bánháza. Saját felvételünk	61
	Szent-Mihály : Gróf Desseffy Aurél kastélya. Saját felvételünk	62
	Tass : Detrich Miklós úrilaka. Saját felvételünk	63
	Tisza-Büd : Oláh József úrilaka. Saját felvételünk	64
	Tisza-Dada : Zathureczky Gyula kúriája. Saját felvételünk	65
	Tisza-Dada : Jakabfalvy László kúriája. Saját felvételünk	66
	Tisza-Eszlár : Gróf Pongrácz Jenő kastélya Bashalom pusztán. Saját felvételünk	68
	Tisza-Lök : Báró Vay Arnold úrilaka. Saját felvételünk	69
	Tisza-Polgár : A róm. katolikus templom. Saját felvételünk	71
	Tuzsér : Özv. Salamon Tivadarné kastélya. Saját felvételünk	72
	Vencsellő : Gróf Desseffy Miklós kastélya. Saját felvételünk	74
	Viss : Boócz Ferencz úrilaka. Saját felvételünk	75
	Nyíregyháza főtere. <i>Hunyadi</i> L. felvétele	78
	Egy nyíregyházi bokortanya udvara. Saját felvételünk	79
	A Városi „Korona“-szálló. <i>Hunyadi</i> L. felvétele	80
	Városi „Taligás“. Saját felvételünk	81
	Honvéd-laktanya. <i>Hunyadi</i> L. felvétele	82
	Részlet a nagy lovas-laktanyából. <i>Hunyadi</i> L. felvétele	83
	Sóstó fürdői részlet. <i>Hunyadi</i> L. felvétele	84
	Nyíregyházi bokortanya. Saját felvételünk	85
	Bethlen Gábor. Az orsz. képtárból	87
	Gróf Károlyi Sándor. Az orsz. képtárból	90
	II. József. Az orsz. képtárból	93
	A régi városháza <i>Hunyadi</i> L. felvétele	97
	Kossuth Lajos. Az orsz. képtárból	101
	A városháza. <i>Hunyadi</i> L. felvétele	103
	A városi színház. <i>Hunyadi</i> L. felvétele	105
	Részlet a népkertből. <i>Hunyadi</i> L. felvétele	107
	Lónyay Menyhért. Az orsz. képtárból	109

	Oldal.		Oldal.
Irányi Dániel. Az orsz. képtárból . . .	111	A gör. kath. Bazilita rend mária-pócsi	
Az Erzsébet-kórház. <i>Hunyadi</i> L. fel-	113	népiskolája. Saját felvételünk . . .	199
Dr. Wekerle Sándor. Fénykép . . .	117	Eördögh Dezső tanfelügyelő. Fénykép.	200
A görög kath. templom. <i>Hunyadi</i> L.		Báró Jósika Miklós ifjúkori arcképe.	
felvétele	121	A Czukor Vilmos napkori birtokos	
A millennáris emlékoszlop. <i>Hunyadi</i> L.		tulajdonában levő egykoru olajfest-	
felvétele	123	mény után	202
Benes László, polgármester. Fénykép.	125	Id. Abrányi Kornél. Fénykép	203
Nyíregyháza czímere. Rajzolta <i>Stefanusz</i>		Bessenyei György állítólagos arcz-	
Géza	131	képe. A m. tud. akad. könyvtára-	
A kis-várdai vár régi képe. Az orsz.		ban levő festmény után	205
képtárból	133	Bessenyei György szülőháza Berezen	
Kis-Várda főutezája. Saját felvételünk	135	és az ottani református templom.	
Kis-Várda: Rézler György úrilaka.		Eredetije <i>Szell</i> Farkas gyűjtemé-	
Saját felvételünk	136	nyében	206
Kis-Várda: Kastal Ferencz úrilaka.		Bessenyei György kézírása. A m.	
Saját felvételünk	137	nemzeti múzeumból	207
Báthory István vajda czímere a nyír-		Bessenyei György aláírása. A m. nem-	
bátori ev. ref. templomon. Saját		zeti múzeumból	207
felvételünk	140	A Bessenyei-szobor Nyíregyházán.	
Az ev. ref. templom belseje. Saját		<i>Hunyadi</i> L. felvétele	208
felvételünk	143	Czóbel Minka. Arczkép után	209
Részlet az ev. ref. templomból. <i>Heyer</i>		Farbaky István. Arczkép után	210
Arthur rajza	145	Görög Demeter. Az orsz. képtárból .	211
Részlet az ev. ref. templomból. <i>Heyer</i>		Komócsy József. Arczkép után	214
Arthur rajza	147	Korányi Frigyes. Arczkép után	215
I. Rákóczy György. Az orsz. képtárból	149	Némethy Géza. Arczkép után	217
Bocskay István. Az orsz. képtárból .	152	Pethe Ferencz. Az orsz. képtárból . .	218
A kállai vár alaprajza. A szaboles-		Tanhoffer Lajos. Arczkép után	220
megyei múzeumból	153	Törvényszéki palota Nyíregyházán.	
A régi vármegyeház. Saját felvételünk	154	<i>Hunyadi</i> L. felvétele	227
A kállai ev. ref. torony és templom.		Törvényszéki fogház belső udvara.	
Saját felvételünk	155	<i>Hunyadi</i> L. felvétele	229
Nyírségi karikás. (Kezdőbetű) <i>Vende</i>		Megyery Géza Fénykép után	232
Aladár rajza	160	Lázár Kálmán. Fénykép után	234
Nyíri parasztház. Saját felvételünk .	161	Berkeszi parkrészlet. Saját felvételünk	255
Nyíri száraz-malom. Saját felvételünk	165	Királytelki parkrészlet. Saját felvé-	
Ötfogatu ekhós szekér Saját felvét.	167	télünk	257
Paraszt talyigás. Saját felvételünk .	169	Lovarda a királytelki uradalomban	
Tura vidéki kanász. <i>Propper</i> Vilma		(fejkép). Saját felvételünk	259
k. a. felvétele	171	„Bátor“, 3 éves bika (Királytelek).	
Tiszaháti paraszt. <i>Klimkovics</i> Béla		Saját felvételünk	260
hagyatékából	173	Az Erzsébet-major Mándokon. Saját	
Karikás Báj vidékéről. <i>Vende</i> Aladár		felvételünk	261
rajza	174	Istálók Patay József báji uradalmá-	
Faragott kapu Báj vidékén. Saját		ban. Saját felvételünk	262
felvételünk	176	Bika, Szalánczy Ferencz nyírbogdányi	
Tisza-polgári házak. Saját felvételünk	178	tenyészetében. Saját felvételünk .	263
Tisza-polgári parasztház konyhája. Sa-		Részlet Jármay Ferencz eszenyi gulyá-	
ját felvételünk	180	jából. Saját felvételünk	264
Az ág. evang. iskola Nyíregyházán.		„Szaboles“ 2 éves siemmenthali bika	
<i>Hunyadi</i> L. felvétele	189	(Vencsellő). Helyi felvétel	265
A főgymnásium Nyíregyházán. <i>Hu-</i>		„Kedves“ 5 éves siemmenthali tehén	
<i>nyadi</i> L. felvétele	191	(Vencsellő). Helyi felvétel	265
Bartakovics Béla. Fénykép	194	„Carignano“, amerikai ügető fedező	
A felső leányiskola Nyíregyházán.		mén (Királytelek). Helyi felvétel .	266
<i>Hunyadi</i> L. felvétele	195	Anyakancza-istálló Mándokon. Saját	
A tisza-polgári róm. kath. népiskola.		felvételünk	267
Saját felvételünk	197	„War Horn“, tenyészmén (Mándok).	
		Saját felvételünk	268

Oldal.	Oldal.
„Nyíri Bicskás“, Versenyló (Jéke). Saját felvételünk	A mária-pócsi gör. kath. templom bel- seje. Saját felvételünk
269	349
Csikók a karámban, részlet Liptay Béla jékei méneséből. Saját fel- vételünk	A nyíregyházi ev. ref. templom. <i>Hu- nyadi</i> L. felvétele
270	355
Részlet a jékei ménesből. Saját fel- vételünk	Stallumok a nyírbátori ev. ref. temp- lomban. <i>Heyer</i> Arthur rajza
271	357
Nyírségi úri fogat (Petrovay János tulajdona). Saját felvételünk	A kis-várdai ev. ref. templom Saját felvételünk
272	358
Sertésfiaztató, gróf Pongrácz Jenő bashalmi uradalmában. Saját fel- vételünk	A nyíregyházi ág. ev. templom. <i>Hu- nyadi</i> L. felvétele
273	363
Propper Samu dohányszárítója Turán. Saját felvételünk	A nyíregyházi statusquo izr. hitköz- ség zsinagógája. <i>Hunyadi</i> L. felvé- tele
274	367
Nyírségi tanya szőlőteleppel (Ujfalussy Endre Mártonfalva). Saját felvé- telünk	A szabolcs vármegyei múzeum őskori gyűjteményéből. Saját felvételünk
275	371
Nyárilak az ó-kistelki szőlőben (Schlichter Gyula tulajdona) Saját felvételünk	A szabolcs vármegyei múzeum őskori gyűjteményéből. Saját felvételünk
276	373
Tanyai lakás Bogáton (Baksay Zoltán tulajdona). Saját felvételünk	A szabolcs vármegyei múzeum őskori gyűjteményéből. Saját felvételünk
277	375
A gazd. egylet mintatelepe (zárókép) Saját felvételünk	A szabolcs vármegyei múzeum őskori gyűjteményéből. Saját felvételünk
279	377
A nyírvíz szabályozó társulat ártéri térképe.	A szabolcs vármegyei múzeum őskori gyűjteményéből. Saját felvételünk
287	381
Az alsó szabolcsi tiszai ármentesítő társulat ártéri térképe	A szabolcs vármegyei múzeum őskori gyűjteményéből. Saját felvételünk
295	383
A tiszadobi Széchenyi-émlék. Saját felvételünk	A Kállay, Kisvárday és Báthory esa- ládok ezimercsoportja. <i>Heyer</i> Arthur rajza. (Fejkép)
297	398
A felső-szabolcsi tiszai ármentesítő és belvíz levezető társulat árterületi helyzetrajza	Szabolcs vezér fictív arczképe. Az orsz. képtárból
303	399
A berezeli szivattyu-telep. Saját fel- vételünk	A szabolcsi földvár belseje. Saját fel- vételünk
308	400
A rakamazi vasúti és közúti hidak. Saját felvételünk	I. Béla. Az orsz. képtárból
312	401
A nyíregyházi villamos telep. <i>Hunyadi</i> L. felvétele	Salamon király. Az orsz. képtárból
319	403
A nyíregyházi közraktárak. <i>Hunyadi</i> L. felvétele	Szent László. Az orsz. képtárból
321	405
Az „Erzsébet“ gőz-műmalom Mán- dokon. Saját felvételünk	V. István. Az orsz. képtárból
323	407
A Schlichter-féle „Julia“ gőzmalom és lakóház. <i>Hunyadi</i> L. felvétele	Szabolcs vármegye történeti térképe. Összeállította dr. ifj. <i>Reiszig</i> Ede 408—409
324	411
A Barzó- és Vojtovics-féle téglagyár. Saját felvételünk	IV. László. Az orsz. képtárból
325	412
Mandel Ede és társai ipartelepe Nyír- bátorban. Helyi felvétel	A kis-várdai templom belseje. Saját felvételünk
326	412
A turai templom belső portáléja. <i>Propper</i> Róza k. a. felvétele	Nagy Lajos. A bécsi képes krónikából
331	413
A nyír-bátori minorita templom bel- seje. Saját felvételünk	Zsigmond király. Dürer eredetijének az orsz. képtárban levő másolata után.
333	415
A Krucsay-féle faragott oltár a nyír- bátori minorita templomban Saját felvételünk	Perényi Péter. Az orsz. képtárból
337	417
A tiszapolgári róm. kath. templom belseje. Saját felvételünk	Hunyadi János. „ „ „
339	418
A mária-pócsi gör. kath. templom és rendház. Saját felvételünk	Mátyás „ „ „
345	419
	A nyírbátori minorita templom. Saját felvételünk
	420
	Salm Miklós. A „Heldenbuch“-ból
	421
	Mansfeld. Az orsz. képtárból
	422
	Szapolyai János. Az orsz. képtárból
	423
	Kis-Várdai vár és környéke a XIX. sz. első felében. Eredetije <i>Vende</i> Aladár birtokában
	424
	Báthory András bibornok arczképe. Az orsz. képtárból
	425

	Oldal.		Oldal.
Schwendi Lázár. Az orsz. képtárból	426	Kállay Ödön. A dr. Kállay Rudolf tulajdonában levő eredeti festmény után	489
A kállai vár és Nagy-Kálló régi képe. A szabolcsmegyei múzeumból	427	A Vármegyeháza. (Fejkép) Saját felvételünk	492
Báthory Zsigmond. Az orsz. képtárból	430	Kállay András. Fénykép után	493
Szinán pasa.	431	Feilitzsch Berthold főispán. Fénykép után	494
Szinán pasa tigrája. A nyírbátori városi levéltárból	433	Mikecz János alispán. Fénykép után	495
Báthory István. Az orsz. képtárból	435	Szabolcs vármegye tisztikara	496
Boeskay István. „ „ „	437	„ „ „	498
Bethlen Gábor. „ „ „	440	„ „ „	500
I. Rákóczy György fejedelem. Az orsz. képtárból	441	„ „ „	503
Eszterházy Miklós nádor. Az orsz. képtárból	443	„ „ „	504
Ifj. Bethlen István. Az orsz. képtárból	444	A Vay család Zsigmond korabeli címérének részlete. Saját felvételünk. A család tulajdonában levő eredeti czímeres levél után	506
Eszterházy Pál	446	Ábrányi czímer	511
Souches tábornok. A „Heldenbuch“-ból	448	Angyalossy	511
Báthory Zsófia. Az orsz. képtárból	450	Baksay	512
II. Rákóczy György. Az orsz. képtárból	452	Bogáthy	512
Montecuccoli.	454	Bónis	512
Stahremberg Guido. A „Heldenbuch“-ból	456	Bory	512
Kuesuk pasa. Az orsz. képtárból	458	Csajkos	513
Rottal.	459	Czóbel	513
Spankau.	460	Dessewffy	513
Ampringen János Gáspár. Az orsz. képtárból	462	Detrich	513
Thököly Imre. Az orsz. képtárból	464	Erdőhegyi	514
Beresényi Miklós. Az orsz. képtárból	465	Erős	514
II. Rákóczy Ferencz.	466	Farkas	514
Hadi ereklyék a vajai várból. Saját felvételünk	467	Feilitzsch	515
Kálló vára a XVII. században. Az orsz. képtárból	468	Forgách	515
Rabutin. Az orsz. képtárból	470	Gaál	515
Gróf Pálffy János. A „Heldenbuch“-ból	471	Gencsy	516
Gróf Forgách Ádám. Az orsz. képtárból	473	Gergelyffy	516
Nyáry Krisztina. Eredetije a fraknoi-várban	475	Hegymeghy	517
Lórántffy Zsuzsánna. Az orsz. képtárból	477	Ibrányi	517
A kállai régi vármegyeháza. Saját felvételünk	478	Ilosvay	518
Gróf Barkóczy Ferencz egri püspök. Az orsz. képtárból	480	Jakabfalvy	518
Szentmarjay Ferencz. Egykoru festmény után	481	Jármay	518
Gróf Teleky Samu. Az orsz. képtárból	482	Jósa	518
Kállay Miklós. A Kállay András tulajdonában levő eredeti festmény után	483	Kállay	519
Gróf Teleki József. Az orsz. képtárból	484	Kálmánchey	519
Gróf Dessewffy József „ „	485	Kálnay	519
Bónis Samu „ „	486	Károlyi	519
Kállay Emánuel. Eredetije Kállay Andrásnál	487	Kastal	520
Klapka György. Az orsz. képtárból	488	Király	520
		Komoróczy	521
		Korda	521
		Kovács	522
		Kornis	522
		Krucsay	522
		László	522
		Leövey	523
		Liptay	523
		Lizskay	523
		Lónyay	523
		Megyeri	524
		Majerszky	524

	Oldal.		Oldal.
Mezőssy ezímer	525	Szögyény ezímer	533
Mikecz „	525	Szunyogh „	533
Molnár „	526	Tóth „	533
Morvay „	526	Törös „	534
Nozdroviczky „	527	Ujfalussy „	534
Oláh „	527	Ujhelyi „	535
Okolicsányi „	528	Uray „	535
Orosz „	528	Vujevich „	536
Onody „	528	Zathureczky „	536
Szoboszlay-Pap „	528	Benzur Gyula. A mesternek a florenczi ufficinákban levő eredeti festménye után	539
Patay „	529	Gróf Dessewffy Emil. Az orsz. képtárból	541
Petheő „	529	Genesy Ferencz. Genesy Albert orsz. képv. tulajdonában levő egykoru ere- deti után	542
Petneházy „	529	Kállay Benjámín. Fénykép	543
Petrovay „	529	Patay István. Az orsz. képtárból	544
Reviczky „	530	Báró Simonyi József. Az orsz. képtárból	545
Rézler „	530	Szentpétery Zsigmond. Az orsz. kép- tárból	547
Sexty „	531	Vay Adám. Egykoru olajfestmény után	548
Simonyi „	531	Id. gróf Vay Adám. Fénykép	549
Siposs „	532		
Somossy „	532		
Szalánczy „	532		
Szentmiklóssy „	532		
Szesztay „	533		

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

- A**baházi Ába 433.
 Ába-pa. 15, 354.
 Ábrányi Aurél 491.
 Ábrányi család 38, 69, 340, 511.
 Ábrányi Emil 202.
 Ábrányi Kornél id. 203.
 Ábrány pa. 63, 404.
 Abrei László 434.
 Achmed pasa 448.
 Acsád kun vezér 48, 401.
 Acton ezredes 453.
 Adamo György senátor 97.
 Adó 112, 119, 438, 439
 Adóhivatal 82.
 Agarászat 185.
 Agárdi Benedek 228.
 Agárdy család 29, 37, 43.
 Ág. evangélikusok 95, 108, 119,
 120, 361 364.
 Ágh (jékei) család 33.
 Ágtelek 11, 429, 431.
 Ajak 11, 133, 228, 330, 336, 354,
 358, 371, 373, 383, 428, 429,
 432, 439, 457.
 Ajtay család 55.
 Alaghi Gáspár 423, 433.
 Alaghi János 490.
 Alaghi Máttyás 433.
 Alaghi Menyhért 343.
 Albert osztrák herceg 417.
 Albrecht főherceg 488.
 Alispánok 424, 434, 456, 467.
 Almásy család 59.
 Almásy István 308, 311.
 Alpár Ignác 125.
 Alsó szabolesi tiszai ármentesítő
 társulat 292—300.
 Alter tanya 70.
 Alvinczi Péter 458.
 Állattenyésztés 107, 266—270.
 459, 478.
 Állatvilág 245.
 Álmos 416.
 Ampringen János Gáspár 92, 446.
 Anares 12, 336, 354, 358, 384,
 428, 431, 445.
 Anaresi család 403, 430.
 Anaresi János 434.
 Anaresi Mihály 429.
 Andor Endre 223.
 Andrassy Aladár gr. 65, 69.
 Andrassy család 33, 511.
 Andrassy Géza gr. 65, 69.
 Andrassy Gyula gr. 69, 293.
 Andrassy György gr. 118, 119,
 312, 488.
 Angyal Imre 338.
 Angyalossy család 511.
 Angyalossy Pál 378, 500, 501.
 Apaffy 447.
 Apagy 13, 336, 354, 358, 403,
 445, 457.
 Apagyi Antal 232.
 Apagyi család 13, 28, 511.
 Apagyi Gergely 425.
 Apagyi György 483.
 Apagyi Mihály 228, 233.
 Apagyi Miklós 490.
 Apagyi Simon 483.
 Apagyi Tamás 483.
 Apáthy Károly 228.
 Apátságok 187, 330—334.
 Aranyosy János 483
 Arató-ünnepek 163.
 Archaeologiai irodalom 397.
 Árlimitációk (lásd : Limitációk).
 Árpád 399, 400.
 Árpádkori sírok 371.
 Ártánháza pa. 48, 336.
 Ártánházi László 434.
 Árvay család 61.
 Árvizek 21, 26, 30, 32, 44, 69,
 70, 71, 75, 294, 295, 296, 297,
 305, 306, 307, 473, 494.
 Ary család 511.
 Aspremont grófné 92, 149.
 Asszonyrész-pa 48.
 Asztalos család 511.
 Asztalos Sándor 485.
 Atyay család 41, 43, 430.
 Atyai Péter 429.
Baán család 16.
 Babonák 167, 168, 169, 177.
 Bács-Aranyos 13, 358, 373, 453.
 Baesinszky András 352.
 Baeskay család 12, 16, 18, 21,
 36, 54, 511.
 Baeskay Miklós 228, 426.
 Bagos pa. 42, 335, 430.
 Bagosy család 34.
 Bagossy László 453.
 Bágyoni Benedek 338.
 Báj 14, 171, 177.
 Bajoni András 423.
 Bajony család 71, 433.
 Bakay András 490.
 Báka 336, 354, 358, 365, 445.
 Bakits Pál 435.
 Bakó család 16, 19, 21, 53, 59,
 512.
 Bakó Dániel 223.
 Bakos család 21.
 Baksa (Boxa) nemzetség 350,
 334, 413 419, 430, 508.
 Baksay család 19, 35, 61, 512.
 Baksay Dániel 204.
 Baksay István 232.
 Baksai Tamás 429.
 Baksay Zoltán 19, 20.
 Baktai Gergely 434.
 Baktay család 44, 49.
 Baktay Máté 49, 429.
 Bakthai Balázs 434.
 Bakthai György 434.
 Bakthay István 434.
 Balassa Bálint 461.
 Balassa Menyhért 133, 436, 437.
 Balázs család 54.
 Balázs (ráskai) család 76.
 Baldoni Péter 434.
 Báling János 344.

- Balkány 14, 165, 329, 330, 335, 358, 364, 365, 376, 384, 432, 439, 451, 453.
 Balkányi család 430.
 Balkányi Szabó Lajos 202, 204.
 Balkányi takarékpénztár 325.
 Ballagi Károly 204.
 Balog Ferencz 324.
 Balogh (ramocsaházi) család 27, 33, 55, 56.
 Balogh-Semjén (Bolugh Simian) nemzetség 330, 332, 412, 413, 430, 506, 507.
 Balogivánosi János 229.
 Balogh János 193, 194.
 Balsa 15, 354, 358, 402, 429, 432, 433, 486.
 Bán János 338.
 Bánffy (br.) család 38, 46, 70.
 Bánffy György gr. 92, 149, 463.
 Bánffy Klára gr. 149.
 Bánháza pa. 63, 474.
 Bánhegyi István 193, 243.
 Bann Péter 469.
 Bánó József 120, 491.
 Bánom-vára 38.
 Bányász Sándor 324.
 Barabás Miklós 229.
 Baranyi család 18.
 Barbiani 441.
 Bárczay család 49.
 Barczius Dávid 338.
 Barkóczy Bertalanné 28.
 Barkóczy család 22, 37, 49, 50, 135, 464, 481, 512.
 Barkóczy Ferencz br. egri püspök 191, 340, 351, 361, 468.
 Barkóczy Imre gr. 95, 467, 490.
 Barkóczy István 356, 446, 458, 490.
 Barkóczy János 490.
 Barkóczy Krisztina 49.
 Barkóczy László gr. 49, 344.
 Barlabási István 432.
 Barlabási János 434.
 Barla család 28, 40, 512.
 Barna András 348.
 Báró Buzita pa. 48.
 Baromlak pa. 27.
 Barta család 29, 54.
 Bartakovich Béla 193, 340.
 Bartha Gábor 285.
 Bartha József 107.
 Bartholomaidesz János 119, 364.
 Bartholomaidesz Károly 364.
 Bartók Jenő dr. 131.
 Baruch Mór dr. 131.
 Barzó és Vojtovich-féle tégla-gyár 325, 327.
 Basa tanya 71.
 Bashalom pa. 70, 330, 389.
 Bastech (Vasztej) nemzetség 413, 430, 508.
 Básthy Barna 128.
 Básthy család 28, 76.
 Básthi Imre 221.
 Báthori András 49, 139, 141, 423, 424, 429, 433, 490.
 Báthori András Bonaventura 88, 139, 146, 436, 437, 490.
 Báthori Anna 140.
 Báthori Bereczk 138, 430.
 Báthori Bertalan 428.
 Báthori család 12, 16, 19, 21, 29, 36, 39, 42, 44, 48, 51, 60, 62, 64, 66, 68, 73, 75, 87, 88, 138, 139, 188, 332, 353, 430, 432.
 Báthori Endre 434, 435, 436.
 Báthori Gábor 140, 146.
 Báthori Gábor fejedelem 89, 142, 146, 442.
 Báthori György 141, 146, 354, 458, 490.
 Báthori István nádor 88, 140, 141, 142, 426, 435, 438, 456, 490.
 Báthori István vajda 133, 140, 141, 142, 145, 332, 421, 422, 428, 429, 433, 436, 437.
 Báthori János 430, 433.
 Báthori Katalin 94.
 Báthori László 424, 425, 433.
 Báthori Margit 94.
 Báthori Miklós 49, 142, 146, 428, 437, 438, 490.
 Báthori Miklós püspök 88.
 Báthori Péter 420, 429.
 Báthori Szaniszló 421.
 Báthori Tamás 429.
 Báthori Zsigmond 94, 438.
 Báthori Zsófia 91, 148, 188, 189, 340, 356, 444, 458, 461.
 Batta család 31.
 Batta Ignác 307.
 Batthyány Ignác gr. 357.
 „Bátor“ tenyészbika 260.
 Batu Khán 416.
 Báthy Károly 113, 115.
 Bausch Ferencz 244.
 Bay Ádám 451.
 Bay Ambrus 429.
 Bay Bertalan 489, 492.
 Bay család 22, 47, 51, 56, 59, 512.
 Bay Erzsébet 19.
 Bay Ferencz 52, 118, 223, 488, 490, 491.
 Bay Gáspár 490.
 Bay István 359.
 Bay Istvánné 15.
 Bay János 429.
 Bay Mihály 204.
 Bazilita rend 41, 42, 199, 284, 347, 349, 350, 351, 481.
 Beck (bökönyi) család 20, 73, 481.
 Beck Márton 99, 362.
 Beck Pál (bökönyi) 39, 49.
 Beck Paulina (bökönyi) 49.
 Beesky család 135.
 Bégányi Ferencz 497.
 Beke (baksai) család 19.
 Beke László (selezí) 88.
 Bekény 433.
 Bekényi család 20, 44, 59, 513.
 Bekény Mátyás 429.
 Bekény Péter 44.
 Békési Ignác dr. 501.
 Békéssy János 490.
 Béla I. király 413, 414.
 Béla IV. király 331, 402, 403, 404, 411, 416, 417.
 Belgiojosó 440, 441.
 Bél-Öszöd 226, 227.
 Belsőség és kert 266.
 Belus comes 403.
 Béhmer (br.) család 19, 36, 513.
 Béhmer László br. 223.
 Benes András 98.
 Benes László 84, 125, 126, 128, 129, 285, 364.
 Benzur Dénes dr. 204.
 Benzur Gyula 538.
 Benzur Miklós 119, 491.
 Benzur Zsuzsánna 204.
 Benedek Pál 298, 377.
 Benedicti Márton 429.
 Benedikty Dániel dr. 198.
 Beniczky Miksa 124, 128, 491.
 Benk 16, 228, 336, 354, 358, 495.
 Benkő család 30.
 Benkő István 110, 111.
 Bényey család 54.
 Beöthy Gergely 348.
 Beöthy Lajos 306.
 Bercsényi Miklós 449.
 Berczel 16, 169, 354, 358, 382, 387, 433.
 Berczeli Domonkos 434.
 Berczeli gőzszivattyú 307, 309.
 Berczeli tiltó 305.
 Berczik család 28.
 Bereczky család 27.
 Beregi Makó 226.
 Berenes 18, 354, 358, 376, 433.
 Berenesi István 229.
 Beretvás Endre 311.
 Beretvás Endréné 25, 340.
 Berkesz 16, 315, 337, 358, 432, 433.
 Berkeszi István 204.
 Bernáth család 44, 52, 59, 66, 68.
 Bernáth Zsigmond 539.
 Berthóthy család 27, 38, 513.
 Berzete Miklós 424, 433.
 Berzsenyi Antal 59.
 Berzsenyi család 52, 66.
 Besenyőd 18, 329, 358, 376, 401, 445.
 Bessenyei Boldizsár 16.
 Bessenyei család 16, 26, 37, 56, 513.
 Bessenyei György 16, 126, 201, 205, 208, 472, 479.
 Bessenyei István 16.
 Bessenyei-kör 130, 185.
 Bessenyei Mihály 490.
 Bessenyei Sándor 208.
 Bessenyei szobor 126, 503.
 Bessenyei Zsigmond 449, 490.
 Bessenyődi Berényi János 434.
 Bessenyők 132, 329, 401, 414, 415, 416.
 Beszterecz 18, 330, 332, 336, 354, 358, 403, 417.
 Besztercezi földvár 396.
 Besztercezi monostor 331.
 Betegsegélyző pénztár 320.
 Bethlen Ádám gr. 149.
 Bethlen (gr.) család 48, 70, 144, 513.
 Bethlen Gábor 64, 88, 90, 142, 147, 149, 343, 355, 412, 463.
 Bethlen István gr. 49, 90, 91, 144, 147, 148, 463.
 Bethlen István ifj. 147, 442, 443.
 Bethlen Péter 49, 144, 147.
 Betyár romantika 182.
 Bezdéd 18, 189, 354, 358, 383, 384, 403, 479.
 Bezdédy család 14, 18, 24, 31, 32, 55, 432, 513.
 Bezdédy László 233.
 Bideskuthy család 25.
 Biermann Mihály udv. ágens 113.
 Bihary család 27, 37.
 Biri 19, 160, 335, 348, 358, 430, 479.
 Biri László 426.
 Biri Tamás 429.
 Birtokok a XVI. században 462, 463.
 Birtokok és uradalmak 273—279.

- Bizánczy György 346, 348, 350.
 Blau Pál 35, 46.
 Bleuer Béla 285.
 Bleuer Miklós dr. 197, 322, 388.
 Bleuer Mór 30, 223.
 Bleuer Samu 21, 311.
 Bochetor, tatár vezér 416.
 Boeskaý család 432.
 Boeskaý István 89, 133, 146, 152, 339, 355, 440, 441, 442, 455.
 Bodnár István 119, 120, 289, 497.
 Bodó Alajos 483.
 Bodó család 34.
 Bodon 226, 227, 337.
 Bódy család 72.
 Bogárhát pa. 73.
 Bogár Lajos 84, 364.
 Bogát 19, 139, 165, 189, 336, 354, 358, 403, 430.
 Bogáthy (ósi) család 19, 27, 37, 514.
 Bogáthy család 514.
 Bogáthy István 490.
 Bogáthy József 19, 270, 273, 285, 289, 290, 505.
 Bogát-Radvány nemzetség 330.
 Bogdányi György 429.
 Bogdányi járás 10, 282, 283.
 Bogdányi László és András 426.
 Bokortanyák 79, 128, 192.
 Boldizsár Imre 501, 504.
 Bónis Barnabás 122, 123, 273, 489, 490, 491, 492, 495, 497.
 Bónis-Buzita pa. 48.
 Bónis család 39, 44, 66, 68, 514.
 Bónis Ferencz 458.
 Bónis György 75.
 Bónis Károly 233.
 Bónis Samu 111, 115, 224, 273, 359, 474, 477, 480, 482, 483, 487, 490, 491, 539, 540.
 Boócz család 514.
 Boócz Ferencz 76.
 Borászta 271.
 Borbánya szőlőtelep 102.
 Borbély család 18, 33, 56, 57, 59, 72, 514.
 Borbély Endre 311, 438.
 Borbély Gáspár 497.
 Borbély Miklós 49.
 Borbély Miksa 475.
 Borbély Sándor 235.
 Boresik Salamon 483.
 Bornemisza család 26, 514.
 Bornemisza János 442, 443.
 Bornemisza Pál püspök 436.
 Boronkay család 16, 26, 62.
 Boronkay Gusztáv 16.
 Boronkay Ida 16.
 Boros János 338.
 Borosnyói L. Béla 222.
 Borsa nemzetség 418.
 Borsova 187, 230, 336, 337, 400, 401, 402, 403, 414, 415.
 Borsy család 61.
 Borsy János 498, 501.
 Bory Béla 64, 514.
 Bory család 64, 514.
 Borzikhát 68.
 Bosnyák Tamás 442.
 Bossányi Zsuzsanna 57.
 Boszorkányperek 230.
 Both Domonkos 433.
 Bót pa. 20, 73, 329, 335, 439.
 Boxa nemzetség (Lásd Baksa).
 Bozóky család 35.
 Bozsitkovics László 350.
 Bódmonostor 68, 332, 411, 430, 433.
 Bódönhát tanya 71.
 Bököny 20, 132, 160, 335, 358, 376.
 Bökönyi János 490.
 Bölesházy Vilma 193.
 Bölönyi család 25.
 Börkey Imre 221.
 Böszörményi család 38, 57, 514.
 Böszörményi Kornél 501.
 Böszörményi László 483, 489, 491, 540.
 Blasovszky Gergely 350.
 Bradács János püspök 352.
 Brandenburgi Katalin 442.
 Brankovics György 342, 432.
 Bronzkorszak 372, 373, 374.
 Brusek Sámuel 501.
 Buchtai János 226.
 Bucsujárás pa. 32.
 Buda-Ábrány 20, 354.
 Budaházy Bernát 490.
 Budaházy család 35, 46, 61.
 Buday család 20, 22, 514.
 Buday Ezsaiás 141, 142.
 Buday Gyuláné 21.
 Buday József 93.
 Buj 20, 169, 315, 358, 377, 387, 430.
 Bujanovics család 51.
 Bujtos 77.
 Bulesni Mihály 229.
 Buli György 423.
 Bulyi család 21, 26.
 Busal 330.
 Butkay Ferencz 233.
 Butler kapitány 448.
 Buttkay család 29, 35, 47, 76, 430.
 Butyka 151.
 Buquói 442.
 Büd-Szt.-Mihály 82, 192, 376, 387.
 Büd-szt.-mihályi takarékpénztár 325.
 Büss pa. 35.
 Caraffa 448.
 Carignano mén 266.
 Caprara 447.
 Cehlár János 244.
 Chevra kadischa 367, 368.
 Coadjutor curátor 356, 359.
 Cobb Farkas 446, 447.
 Colonelli 453.
 Constantin nagyherceg 117.
 Corvin János 433.
 Csaba Ferencz 23.
 Csabiánszky Ádám senátor 97.
 Csalóczy család 59.
 Csalóczy család 75.
 Csajkos család 13, 66, 514.
 Csák nemzetség 417, 418.
 Csák Máté 138, 418.
 Csáky Albin 197.
 Csáky Borbála 92, 94, 514.
 Csáky (gr.) család 52, 57, 64, 135, 481.
 Csáky Erzsébet 16.
 Csáky Ferencz gr. 356.
 Csáky István gr. 91, 94, 442.
 Csanak János 271.
 Csanak József 73.
 Csapi Ákos 24.
 Csapi (eszényi) család 24, 30, 34, 38, 431, 432, 463.
 Csapi Tamás 429.
 Csapkay Géza 84.
 Csapó 76.
 Csapy Ferencz 334, 458.
 Csaradai János 228.
 Császári 354.
 Császár Péter pórlázadó 443.
 Császárszállás 121, 151, 387, 389, 428.
 Császáry család 63.
 Csatári család 430.
 Csázlay István 340.
 Csécs 429.
 Csécsy család 26.
 Csege 345, 404, 413, 430, 433, 442, 450.
 Csegény 336.
 Csegeszeg pa. 69.
 Csege-Szt.-Miklós 335.
 Cseh család (zombori) 14, 59.
 Cseke család 73.
 Cseodajeff tábornok 486.
 Cseplész 453.
 Cserepes-Kenéz 21, 336, 354, 358, 432, 453.
 Cseres (pazonyi) család 56.
 Cseres György 490.
 Cseresznyey család 14, 28.
 Csernátony család 27, 515.
 Csernavoday család 15.
 Cserney család 23.
 Csernyiczky család 31, 38.
 Csete József 338.
 Cseteri Jób 226.
 Csicseri Ormos András 434.
 Csicsery család 76.
 Csiffy Katalin 15.
 Csikós család 73.
 Csiky család 28.
 Csire család (álmosdi) 14, 66.
 Csiszár Gyula 126.
 Csizy család 26.
 Csobai János 434.
 Csobaj 21, 171, 177, 376.
 Csókássy család 20.
 Csoma család 16, 44, 56, 515.
 Csoma István 44.
 Csomaközy András 443.
 Csomaközy Elek 88.
 Csomaközy István 147.
 Csonkás pa. 48.
 Csorba (Palotai) Ákos 209.
 Csuha család 46.
 Csuha Sándor 47.
 Csur 329.
 Csúri Gergely 434.
 Csúry család 515.
 Csúry Kata 47.
 Csúry Pál 21, 44, 434.
 Czakó család 27, 42, 43, 62.
 Czeglédy család 36, 515.
 Czéhek 113, 153, 317, 460, 478, 479.
 Czibak László 88.
 Czifra Péter bíró 93.
 Czigándi István 228.
 Czikó János 492.
 Czóbel Albert 491.
 Czóbel család 11, 12, 28, 36, 44, 76, 135, 481, 515.
 Czóbel Imre 12, 371, 472.
 Czóbel Istvánné 12.
 Czóbel László 12.
 Czóbel Minka 12, 209.
 Czudar (olnodi) család 14, 15, 16, 19, 22, 28, 32, 33, 36, 43, 44, 46, 50, 53, 54, 66, 70, 432.
 Czudar Jakab 432.
 Czukortanya 46.
 Czukor Vilmos 46.

- Dadai alsó járás** 10, 171, 282, 283.
Dadai felső járás 10, 282, 283.
Dadai járás 477.
Dalárda 156, 185.
Dalári rész pa. 63.
Dalmady család 54.
Dancs András 490.
Dancs család 54.
Dankó pa. 68.
Darabos család 30.
Darászfélék 251.
Daróczy család 430.
Daróczy István 229.
Darusziget pa. 11.
Darvas Béla 42.
Darvas István 21.
Darvay család 19.
Deák Ferencz 480.
Debreczen 42, 43, 139, 284, 415, 422, 432, 437, 438.
Debreczen—füzes-abonyi vasútvonal 314.
Debreczen—h-nánási vasút 313.
Debreczeni Dózsa 229, 333, 418, 419, 424.
Debreczeni János 338.
Debreczeni Judith 34.
Debreczen—nyíregyházi—szerencsi vasút 314.
Debreczen—szatmári vasútvonal 313, 314.
Debrői István 421.
De Camelis József 346.
Dedachi Pál 434.
Degenfeld Berta 49.
Degenfeld Gusztáv gr. 491.
Degenfeld Imre gr. 39, 49, 115, 273, 296, 358, 359, 487, 4 8, 490.
Degenfeld Imréné gr. 483.
Degenfeld József gr. 28, 73.
Deme Ignác 324.
Demeeser 21, 230, 336, 354, 354, 376, 425, 428, 430, 431, 432, 445, 457.
Demeter kir. tárnokmester 424.
Demjén család 515.
Dengelegi család 68.
Dersi (Petri) család 14, 18, 20, 37, 54, 58, 66.
Dési Mihály 359.
Dessewffy Aurél gr. 64, 68, 194, 297, 480, 491, 540.
Dessewffy (gr.) család 16, 29, 32, 64, 68, 75, 465, 481, 515.
Dessewffy Emil gr. 64, 114, 209, 294, 296, 340, 480, 505, 540.
Dessewffy Ferencz gr. 472.
Dessewffy István gr. 100, 193.
Dessewffy József gr. 64, 209, 472, 473, 474, 480, 491, 541.
Dessewffy Kálmán gr. 50, 114.
Dessewffy Lajos gr. 105.
Dessewffy Marczel gr. 209.
Dessewffy Mária gr. 106.
Dessewffy Miklós gr. 27, 50, 53, 70, 71, 75, 192, 284, 340, 388, 499.
Dessewffy Ottó gr. 192, 364.
Dessewffy Sámuel gr. 94, 98, 100, 103, 479.
Dessewffy (gr.) testvérek 28, 35, 192, 267, 268.
Désy család 14.
Detrich család 11, 66, 135, 515.
Detrich Miklós 66.
Detrich Pál 66.
Detrich Zsigmond 210.
Détsy Mihály 491.
Deutsch Antal 75.
Dévai Bíró Mátyás 353, 361.
Dézsy család 68.
Dézsy Ferencz 23.
Dézsy István 293, 492.
Dicális conscriptiók 438, 439, 440.
Dicsőffy Sándor dr. 235.
Dietrich 436.
Diner Gyula 324.
Dióssy György 102.
Diószeghy család 13.
Diószegi Pál 145.
Dobay család 16, 19, 38, 43.
Dobay Sándor 221.
Dobi Péter 433, 434.
Dobó család 21, 70.
Doboka 33.
Dobó Krisztina 461.
Dobránszky Péter 210.
Dobrossy család 73.
Dobos 330, 332, 354.
Dobos család 54, 61, 516.
Dobos Imre 500, 501.
Dobozy család 62.
Doby család 31, 48, 69, 70, 430.
Dóczy István püspök 429.
Dogály család 64, 68, 481, 5 6.
Dogály Irma (Korniss Ferenczné) 68.
Dogály János 68.
Dohánybevéltő-hivatal 62, 136, 150.
Dolinay család 27, 61.
Dolinay Olga 61.
Domahidy család 66, 516.
Dombay család 14.
Dombrád 22, 189, 192, 330, 332, 336, 354, 358, 403, 417, 432.
Dombrádi takarékpénztár 325.
Dombrády család 16, 22, 66, 516.
Domján Sámuel 116.
Domonkos tárnokmester 413.
Dormány István 142, 145.
Döbrentey Gábor 480.
Döge 23, 133, 354, 358, 411, 432.
Dömötör család 13, 31.
Dóry (gr.) család 27, 36.
Dudinszky Gyula 235.
Duskás András 145.
Drágffy (bélteki) család 46.
Draskóczy Sámuel 113, 119.
Drevenyák család 65, 481, 516.
Drevenyák Ferencz 57, 117, 293, 296, 487, 488, 490.
Droguly 453.
Drugeth Fülöp 424, 433.
Drugeth Jakab 424.
Drugeth János 424.
Drugeth Vilmos 424, 429.
Ebergényi tábornok 454.
Ecsedi uradalom 87, 90, 92, 93, 147.
Eckstein János kapitány 450.
Ecsedy János 453.
Eczetzgyár 58.
Edelsheim-Gyulay Lipót br. 68.
Éger erdők 281.
Egészségügyi egyesület 43.
Eggert József 293.
Egri káptalan 71, 171, 226, 229, 230, 284, 340, 426, 429, 442, 481.
Egri püspökség 71, 330, 401, 404, 429.
Egry család 27, 76, 516.
Egyek 429, 432, 433.
Egyeki Miklós 429.
Egyházas helyek 330.
Egyházi zsinatok 144, 353, 356, 359, 364.
Egyleti Értesítő 222.
Eisenberger Erzsébet 12.
Elefánt Mihály 364.
Elek András 483.
Elek család 19, 22, 23, 28, 34, 46, 53, 54, 56, 57, 76, 516.
Elek Emil 22, 311.
Elek Gábor 491.
Elek János 233.
Elek László 105, 498.
Elek Mihály 185, 476, 482, 487, 490, 491.
Elek Pál 22, 310.
Elek Salamon 23.
Elek Sándor 101.
Éles család 48.
Elischer Simon 220.
Elleureformáció 188, 355, 458.
Előhát pa. 64.
Emlősök 245.
Encsencs 23, 139, 354, 358, 404, 430, 458, 474.
Endesi család 429.
Endes pa. 54, 429.
Endre I. 413.
Endre II. 411, 412, 416.
Endre III. 228, 402, 404, 413, 417, 430.
Endrődi Péter 423.
Eördögh-Ábrányi Alajos 63, 202, 491.
Eördögh család 13, 21, 22, 25, 32, 36, 38, 47, 48, 54, 55, 61, 63, 516.
Eördögh Dániel 451, 467, 490.
Eördögh István 210.
Eördögh Terézia 50.
Eöry András 490.
Eöry család 18.
Eöry Zsigmond 344.
Eötvös-alap 194.
Eötvös család 27, 43, 47, 62, 481, 517.
Eötvös György 482.
Eötvös Ignác br. 43, 479.
Eötvös József br. 197.
Eperjeske 24, 354, 358, 433.
Eperjesy Ferencz 338.
Ercsi vár 397.
Erdélyi család 60.
Erdődy Antal püspök 350.
Erdődy család 19, 20, 61, 73, 481.
Erdődy Gábor egri püspök 133, 140, 340.
Erdődy Kristóf 461.
Erdőgazdasági viszonyok 280—284.
Erdőhegyi család 27, 29, 516.
Erdőhegyi Lajos 29.
Erdőirtások 252.
Erdőpuszta 70.
Erdősítések 282.
Ereszkesdó-telep 29.
Erkeese (Erkete Eköcs, Eköles) 66, 76, 329, 330, 400, 402, 403, 412.
Eröss család 18, 19, 22, 23, 25, 37, 55, 57, 58, 76, 517.
Eröss Gábor 469.
Eröss György 25.

- Eröss Lajos 25, 233, 303, 310, 477, 491.
 Erzsébet királyné alap 184.
 Erzsébet-kórház (Lásd: Köz-kórház)
 Erzsébet-major 261.
 Északkeleti vasút 313.
 Eszéky Antal 492.
 Eszeny 24, 319, 337, 413, 429.
 Eszenyi Benedek és János 429.
 Eszenyi család 25, 426, 517.
 Eszenyi László és Dénes 418.
 Eszenyi pálos kolostor 334, 429.
 Eszenyi Tamás 431.
 Esze Tamás 449, 451, 453.
 Eszlári Jonhos Mihály 425.
 Esztergomi káptalan 417.
 Eszterházy Antal 449, 450, 451, 453.
 Eszterházy család 11, 18, 22, 23, 24, 25, 37, 55, 66, 76, 135, 481.
 Eszterházy Károly gr. 340, 362.
 Eszterházy Miklós 443.
 Eszterházy Pál 443.
 Éva család 19, 37.
 Ev. reformátusok 120, 144, 189, 191, 353—360.
 Ev. ref. esperesek 355, 359.
- F**abinyi Teofil 126.
 Fábry Imre 325.
 Fárai iskolák 188, 189.
 Farbaky Dániel 364.
 Farbaky István 210.
 Farbaky József 128, 130, 131, 364.
 Farkas Antal 382.
 Farkas Balázs 39, 57, 323, 324, 491, 492.
 Farkas Bertalan 235.
 Farkas család 11, 18, 22, 26, 35, 37, 44, 50, 55, 59, 72, 76, 135, 481, 517.
 Farkas Ferenc 35.
 Farkashát pa. 69.
 Farkas Ignác 114, 304, 311.
 Farkas Lajos 480.
 Farkas László 48.
 Farkas Vitus 490.
 Fáy Barnabás 467, 490.
 Fáy (gr.) család 19, 24, 58.
 Fazekas István 233.
 Fazekas József 145.
 Fazekas László 233, 492.
 Fegyencz-ijar 320.
 Fehér család 18, 19, 42, 57, 59, 61, 66.
 Fehér János 133.
 Feilitsch család 517.
 Feilitsch Ferthold báró 185, 309, 310, 490, 499.
 Fejér Endre 498.
 Fejér Imre 501.
 Fejér József 233.
 Fekete család 62, 76.
 Fekete Ignác 211.
 Fekete János 378.
 Feketeházy Mihály 233.
 Feldheim Emánuel 44, 70, 327.
 Feldheim tanya 46.
 Felekezeti nélküli népmvelési egyeslet 194.
 Felső szabolcsi ev. ref. tanítóegyeslet 195.
 Felső szabolcsi tiszai ármentesítő és belyíz levezető társulat 286, 301—311.
 Fenesy György püspök 346.
- Ferdinánd I. 434, 435, 436.
 Ferdinánd II. 88, 343, 355, 442, 443.
 Ferdinánd III. 90, 92, 344.
 Ferdinánd V. 114.
 Ferencz I. 471, 473.
 Ferenczi Miksa 223, 323.
 Ferenczy Alajos 232, 233.
 Ferenczy Bertalan 338.
 Ferenczy család 11, 26, 33, 66, 76, 135, 517.
 Ferenczy Emil 23, 55, 492.
 Ferenczy Lajos 322.
 Ferlieska Kálmán 320, 491.
 Festetich Pál (ifj. gr.) 63.
 Fest László 322.
 Félegyháza pa. 151, 431.
 Félegyházi Adorján 434.
 Fényes-Litke 25, 133, 336, 354, 358, 432.
 Filep nádor 151.
 Fillérbank 137.
 Filléregyeslet 199.
 Finta család 14, 15, 20, 27, 28, 62, 517.
 Finta Gábor 28.
 Finta Márton 28.
 Finta mester 417.
 Fintor István bíró 93.
 Fintor József 492, 497.
 Firczak Gyula 350, 352.
 Fischer István br. 340.
 Fodor család 16, 37, 76, 517.
 Fodor György 338.
 Fodor Jenő 46.
 Fodor Sándor dr. 501, 504.
 Foltin János 329, 332.
 Folyás tanya 71, 171.
 Forgách család 24, 41, 54, 72, 76, 463, 481, 517.
 Forgách Éva 442.
 Forgáchhát pa. 65.
 Forgách József gr. 41.
 Forgách László gr. 25, 41, 44, 267, 268, 284, 321, 340, 377.
 Forgách Margit gr. 73, 396.
 Forgách Simon 436.
 Forgách Zsigmond 146, 456, 490.
 Forrás pa. 32.
 Födemes 404.
 Földesy család 29.
 Földmivvelés (Lásd: Szabolcs vármegye mezőgazdasága).
 Földrengések 18, 113, 145, 416, 474.
 Földvárak 18, 33, 39, 53, 58, 61, 394, 395, 396, 397, 399.
 Földváry család 517.
 Főispánok 424, 433, 434, 456, 466.
 Fövényes pa. 39, 71.
 Flegmann Lipót 322.
 Frank Antal 293.
 Frank György 429.
 Fráter család 20, 46, 73.
 Fráter Józsefné 50.
 Fráter Sándor 307.
 Freiburger Dávid 48.
 Fried Aurél 51.
 Fried Dániel 63.
 Frimm János 338.
 Fuchs Ferencz érsek 340.
 Fuló család 16, 46, 57, 76, 517.
 Fuló Mihály 62, 434.
 Függő pa. 64.
 Führer-féle téglagyár 327.
 Fülöp Antal 233.
- Fülöp nádor 424.
 Fülöp József 66.
 Füzesséry család 518.
- G**aál család 518.
 Gaál Ede id. 84.
 Gaál Ede ifj. 84.
 Gaál Ferencz 451.
 Gaál Elek 15, 285, 289, 290, 325, 497.
 Gabányi család 31.
 Gaesályi család 42.
 Galánfi Lajos 121.
 Galánffy Dániel 113.
 Galánffy János főbíró 116.
 Gálffy család 61.
 Galgóczy család 54.
 Galgóczy József 501.
 Galvácsy László 211.
 Gánás pa. 48.
 Gara-domb 225, 386.
 Garay család 26, 33, 34, 59.
 Garay György 103.
 Garay nádor 33, 225, 425.
 Gáspár Gyula 222.
 Gáva 26, 82, 189, 231, 330, 335, 354, 358, 380, 387, 392, 402, 403, 411, 418, 430, 432, 433, 447, 458.
 Gávai Pál 429.
 Gazdakörök 64, 137.
 Gazdasági egyesület (szabolcs-megyei) 272, 488.
 Gazdasági Értesítő 222.
 Gazsy Imre 185.
 Gebe 354.
 Gechei Gergely 434.
 Geduly Henrik 131, 222, 364.
 Gégény 26, 354, 358, 445.
 Gégényi Jakab 229.
 Gelse 27, 160, 354, 358.
 Gellért család 43, 61.
 Gemzse 27, 336, 354, 358, 430, 432.
 Gencsy Albert 37, 47, 285, 289, 311, 359, 489, 491, 492, 505.
 Gencsy Béla 15, 186, 285, 289, 323, 505.
 Gencsy család 14, 15, 20, 37, 62, 66, 429, 518.
 Gencsy Ferencz 15, 185, 273, 541.
 Gencsy István, Benedek, Mihály és Márton 429.
 Gencsy Károly 286, 307.
 Gencsy Samu 15, 37, 73, 472.
 Gencsy Zsigmond 451.
 Gergelyffy család 42, 518.
 Gergelyffy Dezső 42.
 Gergelyffy János 489, 492.
 Géresy család 21.
 Gerliczky Mihály 103, 107.
 Gerson család 40.
 Gesztely Jóska 182, 232, 233.
 Geszteréd 28, 132, 335, 358, 364, 376, 415, 433, 439.
 Geszterédi László 434.
 Geszty Ferencz 438.
 Géza II. 416.
 Géza herceg 34, 224, 331, 332, 414.
 Ghillányi család 19, 25, 76, 481.
 Ghillányi György 466, 467, 490.
 Ghillányi László br. 51.
 Giczey Jakab 434.
 Gimnáziumok 198, 199.
 Glück Bernát 72.
 Glückmann Jakab 59.

- Goldstein Mór 20.
 Gombási Erzsébet 26.
 Gombos János senátor 97.
 Gonda család 38, 519.
 Gödény család 14
 Gönczy család 33, 55, 519.
 Gönczi Máté 353.
 Gömörý Pál 490.
 Görény pa. 15, 432.
 Görbedy László 490.
 Görgey Arthur 116, 487.
 Görgey család 76.
 Görög Demeter 202, 211.
 Görög katolikus egyház 120.
 342—352, 459.
 Görömbei Péter 194, 196, 212, 359.
 Gőzfürdő 125.
 Gőzmalomok 11, 20, 22, 23, 34,
 41, 49, 55, 73, 120, 137, 150,
 321.
 Guczó Mátyás 97.
 Gulácsy Antal 43.
 Gulácsy család 16, 28, 37, 62, 519.
 Guta (csárda) 236.
 Guth pa. 43. 330. 335, 354, 411,
 432, 439.
 Guthi Boldizsár 429.
 Guthy család 15, 31, 62, 430.
 Guthi János 434
 Guth-Keled nemzetség 138, 330,
 332, 334, 402, 405, 410, 417,
 418, 430, 507, 508.
 Guthi-Ország család 430.
 Gráf Mór 121.
 Gräefl József 70, 124, 273, 490,
 497.
 Gregoriáncz Pál 338.
 Gregrovich János 343.
 Gregus Tamás 198.
 Groák Lajos 21.
 Grósz Adolf 57.
 Gyalmas 228, 229.
 Gyáripár 319, 326, 327, 428.
 Gyepes pa. 429.
 Gyertyánfa 281.
 Gyertyay család 20.
 Gyomán 335.
 Gyöngyösy Sámuel lelkész 122.
 Győr (Ungban) 227.
 Győrbíró család 519.
 Győrfy Róza br. 70.
 Györgyényi Ignác 338.
 György mester 417.
 Győröske 354, 358.
 Győröskey család 25.
 Győry család 61.
 Gyufagyár 115.
 Gyulaháza 28, 225, 226, 231,
 336, 354, 358, 457.
 Gyulaházi Bálint 434.
 Gyulaházy család 21, 27, 28.
 Gyulaj 29, 336, 354, 358, 387,
 404, 432, 449, 453, 465.
 Gyulay (gr.) család 14, 27, 28,
 37, 47, 68, 481.
 Gyulay Ferencz 450.
 Gyulay István gr. 37, 47.
 Gyulay János 450.
 Gyümölcs-termelés 271.
 Gyüre 29, 336, 354, 358, 453.
 Gyüre István 451.
Haas Ignác 270, 311.
 Haas Mór 47, 124.
 Habsuda Dániel 244.
 Hadik-Barkóczy Endre gróf 22,
 37, 51, 284.
 Hagymásy család 34, 519.
 Hajnalos 71.
 Hajdu-Böszörmény 336, 442.
 Hajdu család 27, 519.
 Hajdu Gyula 325.
 Hajduk 88, 89, 90, 91, 92, 440,
 441, 442, 443, 445, 446, 455,
 465.
 Hajdu-nánás-büd-szt.-mihályi va-
 sutvonal 314.
 Hajduhoz esatolt községek 497.
 Halasi Jánosné 185.
 Halasi Mór 323, 325.
 Halászat 186, 428.
 Halász család 18.
 Halásztelek 431.
 Haller család 49.
 Haller József gróf 470.
 Halotti tor (lásd Temetkezés).
 Hallstadti kor 374, 378, 379.
 Hammer Pál 294.
 Hangács 70.
 Hangácsy család 76.
 Harangod (Harang) 330, 335,
 402, 403, 411, 430, 441, 445,
 447, 448, 459.
 Harsányi család 28, 31, 59.
 Harsányi Menyhért 311.
 Harsányi Pál 212.
 Hartstein-tanya 46.
 Haruckern (br.) család 95.
 Hatfaludy család 38.
 Hatvani Miklós 434.
 Hatzel Antal 116, 491.
 Hatzel Márton 115, 117, 487.
 Haynau 487.
 Házasság 162.
 Házi ipar 319, 320.
 Hegedüs család 19, 34,
 Hegedüs Edéné (özv.) 32.
 Hegyessy család 55.
 Hegyessy 335.
 Hegyfokj Kabos 244.
 Hegyi Mihályné 20.
 Hegymeghy család 519.
 Helmeczy család 61.
 Hene 51, 329, 336.
 Henei Benedek 434.
 Henrik III. 413.
 Henrik IV. 414.
 Henter Antal 501.
 Herbeville 450, 461.
 Herrich Károly 304.
 Herzfelder Pál 269.
 Hetey család 13, 19, 27, 46, 61,
 520.
 Heumann Ignác dr. 131, 366.
 Himzések, régiek 12, 14, 26, 47,
 48, 52, 57.
 Hírlapok 221.
 Hitelintézetek (Lásd Takarékpénztárak).
 Hitelszövetkezetek 21, 41, 64,
 150.
 Hodász 354.
 Hodemarsz József püspök 350.
 Hodos Albert és Tamás 490.
 Hodos család 15.
 Hodosy Albert 490.
 Hoffmann Mór dr. 185,
 Homokföldek 260, 261, 264.
 Homonnay-Drugeth család 135,
 353.
 Homonnay-Drugeth Gergely 91.
 Homosó ér 400.
 Honfoglalás kora 383, 393.
 Hook Pál 501, 503,
 Horkovics Sándor 500, 501.
 Hort 335.
 Horti tanya 71.
 Hortobágy 298, 299, 329, 330.
 Horthy család 61, 520.
 Horváth család 19, 22, 23, 27,
 28, 29, 56, 58, 481.
 Horváth (báró) család 21, 25, 37,
 54, 55, 57, 58, 76, 135, 520.
 Horváth család 520.
 Horváth Ferencz báró 21, 25, 55.
 Horváth György 338,
 Horváth Ida (br.) 58.
 Horváth István 195.
 Horváth János 483.
 Horváth János báró 55,
 Horváth József 18, 311, 396.
 Horváth Katalin báróné 58.
 Horváth Mihályné 15, 28, 62.
 Horváth Pál 232.
 Hory Etelka (Gyarmathy Zsi-
 gáné) 213.
 Hory Farkas 212.
 Hosszúfalusi Sebestyén 433, 434.
 Hrabovszky Aurél 235,
 Hrabovszky Guido 311.
 Hrabovszky Ottó 311.
 Hrabovszky Rudolf 307, 310,
 323, 483.
 Hudák Károly 84, 124.
 Hugyaj 29, 160, 335, 358, 364,
 376, 383, 384, 411, 430, 432,
 439.
 Hugyajai Zsigmond 429.
 Hunt-Pázmán nemzetség 330,
 431, 432, 508.
 Hunyadi János 421, 422, 433.
 Hunyadi Mátyás (Lásd Mátyás
 király).
 Hunyadi Sándor 233.
 Hunyady család 37, 52, 59, 71,
 432, 433.
 Hunyady Ferencz 483.
 Hunyady István 52.
 Hunyady Kálmán 52.
 Huray Sámuel 84.
 Huszein aga 446.
 Husziták 421,
 Hüllők 247.
Ibrány 30, 189, 335, 354, 358,
 387, 431, 432, 433, 445, 448, 457.
 Ibrányi Bálint 490.
 Ibrányi család 16, 21, 22, 30, 31,
 38, 41, 46, 54, 56, 70, 340, 431,
 481, 520.
 Ibrányi Farkas 491
 Ibrányi Ferencz 439.
 Ibrányi Gergely 428.
 Ibrányi István 434, 468, 490.
 Ibrányi László 449, 450.
 Ibrányi Miklós 88, 429, 434, 490,
 491.
 Ibrányi Péter 228.
 Ibrányi Zsigmondné (özv.) 30, 38.
 Ibrony 30, 336, 354, 358, 433.
 Időjárás viszonyok 237—244.
 Ifjusági egyletek, körök 156, 185.
 Igaz György 483.
 Igricze 86, 402, 430.
 Igyártó család 15.
 Iklód pa. 57, 401.
 Iklódy család 27, 54, 61.
 Iklódy Erzsők 23.
 Ilona-tanya 46.
 Ilsvay Agoston 38, 340.
 Ilsvay Bálint 451.

- Hosvay család 28, 54, 520.
Hosvai Leuszták 424.
Hosvay Polixéna 52.
Inezédy család 16, 21, 520.
Inezédy György 113, 114, 233, 475.
Inezédy Lajos 221, 222, 498, 501.
Inség 102, 108, 120, 473.
Iparegyletek és testületek 64, 130, 137, 156, 185, 320.
Ipar és keresk. bankok 121, 137.
Ipari szakoktatás 320.
Ipar, kereskedelem, és hitelügy 317–328, 460, 478.
Ipolyi Arnold 318, 330, 331.
Irányi Dániel 129.
Irményi család 22, 25, 33, 34, 37, 38, 41, 57, 58, 76.
Irsánszky György inspector 97.
Irsay és társa vasöntőde 327.
Irsák család 21, 76, 520.
Iskolák 137, 150, 154, 156, 187–200, 354.
Istvánffy Miklós 87.
István V. kir. 224, 402, 403, 404 411, 412.
István kir. helytartó 482.
Iván mester 424.
Ivánka család 11.
Ivánka mester 418.
Izabella királyné 132, 146, 436.
Izákovies László 348.
Izé (élezlap) 222.
Izmaeliták 415, 416.
Izraelita hitközségek 366, 367.
Izraeliták 120, 121, 365–368, 415, 416.
Izraelita templom 367.
Izsépy (eselei) család 16.
- J**
Jakabfalvy család 21, 520.
Jakabfalvy László 69.
Jakab főispán 424.
Jakes (kusalyi) család 18, 27.
Jákó 31, 354, 358, 432.
Jákó nemzetség 330.
Jákó Pál 235.
Jakusich György egri püspök 343, 445.
Jánd 354.
Jánky család 27, 42, 62.
Jánosi 189, 354.
Jánosi Kántor Péter és Bálint 420.
Jánosy család 65, 521.
Jánosy Károly 73.
János Zsigmond 132, 146, 436, 437, 439.
Jánószky Endre 84.
Janthó Lajos 492.
Járásbíróság 150, 156, 235, 495.
Járások 10, 11.
Jármí 354.
Jármy Andor 66.
Jármy András 51, 311, 490.
Jármy család 11, 15, 20, 22, 24, 25, 27, 28, 30, 31, 33, 38, 39, 44, 52, 62, 66, 72, 521.
Jármy Dániel 492.
Jármy Elek 59, 378, 489.
Jármy Elekné 22.
Jármy Ferencz 15, 267, 467, 490.
Jármy Gedeon 35.
Jármy Gyula 30.
Jármy Imre 24.
Jármy Imre alispán és főispán 35, 474, 475, 476, 488, 490, 491.
- Jármy János 73, 483, 490
Jármy József 311.
Jármy Lajos 39.
Jármy László 59.
Jármy László (iktató) 501.
Jármy Lázár 472.
Jármy Márton 38, 311, 489, 492.
Jármy Menyhért 120, 121, 122, 233.
Jármy Mihály 357, 359.
Jármy Miklós 14, 24.
Jármy Ödön 39, 285, 286, 289, 311.
Jármy Pál 30.
Jármy Tamás 232, 233, 491.
Jászay család 33.
Jasztrabszky Kálmán 73.
Jéger József 120, 121.
Jeges-tanya 70.
Jéke 31, 330, 358, 412, 430.
Jékei Benedek 229.
Jékei Jakab 426.
Jékei Péter 231, 469.
Jékey család 31, 54, 521.
Jékey Zsigmond 450.
Jendt Ottó 244.
Jenkey család 65.
Jeney család 51.
Jenő-major 70.
Jeszenszky János lelkész 364.
Jezerniczky család 46.
Jób comes 428.
Jókai Mór 480.
Jónás-Buzita pa. 48.
Jonhos (eszlári és pinezi) család 43, 65, 70.
Joó Balázs 49.
Jósa András dr. 125, 130, 222, 366, 497, 501, 504
Jósa Antal 469.
Jósa család 15, 22, 27, 29, 37, 44, 135, 521.
Jósa István 479, 490.
Jósika Miklós br. 44, 46, 202, 481.
Jótékony egyletek 115, 137, 185, 192.
Jótékony nőegylet 192.
József főherczeg 197.
József II. 99, 191, 363, 364, 468, 469, 470, 478
Józsefháza pa. 65.
József nádor 302.
Juh 266, 270.
Juhász Mihály 115.
Juhász Péter 84.
Julia gőzmalom 324
Jurányi Lajos 202, 213.
Jurányi Sámuel 364.
- K**
Kádár család 31, 521.
Kállai Vitéz János 434.
Kállay Adolf 489, 491, 492.
Kállay Ákos 233, 491.
Kállay Albert 542.
Kállay András 32, 44, 47, 126, 192, 194, 307, 309, 310, 374, 378, 380, 490, 497, 498, 505.
Kállay Andrásné 130, 185
Kállay Aurélné 53.
Kállay Benjamin 19, 202, 213, 542.
Kállay Bertalan 36, 233, 348.
Kállay Boldizsár 475.
Kállay család 14, 16, 19, 22, 27, 29, 30, 32, 35, 36, 37, 38, 42, 43, 44, 46, 50, 53, 54, 58, 60, 62, 63, 66, 70, 72, 73, 151, 152, 154, 155, 188, 334, 340, 341, 353, 403, 417, 419, 423, 431, 432, 433, 441, 442, 443, 458, 463, 465, 467, 481, 506, 507, 521.
Kállay Egyed 419.
Kállay Elek 496, 501.
Kállay Emánuel 233, 273, 485, 489, 490, 491, 542.
Kállay Emil 505.
Kállay Ferencz 50, 483, 491.
Kállay Ferencz alezredes 450, 451, 472.
Kállay Gábor 53.
Kállay Gáspár 475.
Kállay Gergely 474, 475, 490.
Kállay Gusztáv 32.
Kállay Gusztávné 59.
Kállay György 338, 451.
Kállay Ignác 53, 102.
Kállay Imre 472.
Kállay István 418, 423, 425, 541.
Kállay Iván 433.
Kállay János 36, 53, 88, 348, 422, 423, 426, 433, 451, 471, 491.
Kállay Jánosné 421.
Kállay Jenőné öz. 53.
Kállay József 490.
Kállay Karolina 50.
Kállay Károly 53.
Kállay Kelemen 429.
Kállay Kristóf 348.
Kállay László 430, 490.
Kállay Lipót 46, 491.
Kállay Lőkös János 432, 433.
Kállay Lőrincz 348, 490.
Kállay Menyhért 476, 482, 491.
Kállay Mihály 419, 459, 490.
Kállay Mihályné 50.
Kállay Miklós 458, 472, 475, 476, 480, 488, 490, 491, 544.
Kállay Miklós dr. 235.
Kállay Ottó 36.
Kállay Ottóné öz. 19, 36, 348.
Kállay Ödön 232, 487, 491, 544.
Kállay Pál 434, 489.
Kállay Péter 114, 429, 474, 475, 476, 490.
Kállay Rudolf dr. 32, 285, 289, 348, 504.
Kállay Simon 426.
Kállay Tamás 428.
Kállay Ubul 53, 117, 120, 419, 420, 488.
Kállay Zoltán 32, 491.
Káldy család 61.
Káldy János 311.
Kálmán király 413, 416.
Kálmánchey család 18, 19, 20, 33, 42, 43, 73, 521.
Kálmánchelyi Gyula 501.
Kálnay család 521.
Kálnay László 222.
Kálnay Zoltán 285, 545.
Kállai kettős 182, 232.
Kálló-Semjén 31, 160, 330, 335, 358, 412, 413, 418, 430, 432, 433, 451, 453, 468.
Kálló vára 152, 154, 182, 188, 232.
Kalonga pa. 73, 130, 354, 428.
Kántor Bereczk 434.
Kántor (jánosi) család 29.
Kántor Jánosi lelet 374, 376.
Kántor Pál 55.
Kanyár 32, 354, 358, 384.

- Kapitány család 76.
 Kapitány-tanya 73.
 Kaplyon nemzetség 508.
 Kapócs kun vezér 415.
 Kapócsy család 21, 433.
 Kapy Anna 133.
 Kapy Teréz 105.
 Kara Musztafa 447.
 Karacsay Melánia gr. 70
 Karász 33, 225, 226, 230, 231,
 329, 336, 354, 358, 383, 384,
 386, 424, 425, 431, 432, 457,
 468.
 Karászi család 33, 334, 431.
 Karászi Sándor 433.
 Karczub András 348.
 Karlovsky József 198.
 Karlovsky Károly Lajos 213.
 Károly I. király 226, 428, 429.
 Károly III. király 140, 188, 189,
 468.
 Károly Lajos főherceg 126.
 Károlyi Antal gr. 98, 351, 363.
 Károlyi (gr.) család 24, 27, 29,
 42, 43, 48, 50, 51, 57, 58, 110,
 111, 112, 340, 464, 481, 522.
 Károlyi Ferencz gr. 94, 95, 149,
 199, 351, 351, 490.
 Károlyi József gr. 103.
 Károlyi Klára 49.
 Károlyi László 444.
 Károlyi Sándor gr. 27.
 Károlyi Sándor gr. (XVII sz.)
 94, 140, 149, 448, 449, 450,
 451, 452, 453, 454, 463, 465,
 467, 490.
 Károlyi Tibor gr. 29, 192, 271
 284, 285, 286, 289, 290, 291,
 307, 340.
 Karthali Pál 422.
 Kastal család 11, 135, 522.
 Kastal Imre 233.
 Kaszap család 135.
 Kaszariska pa. 27.
 Kasziba tanya 71.
 Kaszinó 64, 73, 117, 120, 137,
 150, 156, 185, 487.
 Katalom pa. 69.
 Káta nemzetség 187, 227, 330,
 333, 413, 430.
 Kátai Menyhért 441.
 Kátai Lőrincz 434.
 Kátai Mihály kapitány 152.
 Katona család 14, 21.
 Katóhalom 392, 393.
 Katona Lajos 233.
 Katz Gergely 58.
 Katz Mihály 58, 378.
 Katz Sámuel 325.
 Kauszay Károly 286, 497.
 Kauszay Ödön 492, 496, 501.
 Kauszay Tibor 32.
 Kauszay Viktor 32.
 Kazárok 365, 499.
 Kazinczy család 57, 66, 522.
 Kazinczy Ferencz 479, 480.
 Kecske 266.
 Keeskeméthy család 522.
 Keeskeméti Mihály lelkész 142.
 Keeskés pa. 15.
 Keglevich gr. család 63.
 Kegyurak 334—337, 340, 341.
 Kék 33, 330, 336, 354, 358, 376,
 403, 432.
 Kékese 33, 329, 354, 358, 384,
 403, 433.
 Kék-Csomóka pa. 65.
 Kelez család 38, 56, 522.
 Kelez József 472
 Kelemen család 34.
 Kelemen Diák 141.
 Kelemen Márton 101.
 Kemece 34, 82, 88, 329, 330,
 335, 354, 358, 376, 378, 412,
 414, 433, 453, 458.
 Kemecey család 13, 30, 34, 38,
 52, 59, 522.
 Kemecey István 490.
 Keméndi Miklós 429.
 Keményítő gyár 34.
 Kemény János 444, 445.
 Kende család 62.
 Kende család 48.
 Kende Gábor 92, 445, 446.
 Kender 265.
 Kenderőres 167.
 Kenézlő 34, 376, 431, 433, 447.
 Képhalma 71.
 Kér 139, 417, 430, 432.
 Kérés 35, 354, 358, 430.
 Kéresi család 18, 33, 39, 463, 522.
 Kérésy Miklós 490.
 Kérésy Sándorné 49.
 Kerezi Mátyás 422, 434.
 Kerecheni Miklós 151.
 Kerecsényi Péter 228.
 Kerekes Sándor 92.
 Kereki Benedek 429.
 Kerekszeghy család 57.
 Keresztelési szokások 160, 174.
 Keresztúri János 358.
 Keresztút (Lásd Kótaj).
 Keresztúri Lukács 145.
 Keresztes Mihály 145.
 Kérészy család 38.
 Kertész Bertalan 84, 128, 185.
 Kétéltűek 247.
 Kéterdőköz pa. 32.
 Kéznuipar 320.
 Kincses pa. 65.
 Király család 21, 29, 54, 57, 66,
 522.
 Király István 490.
 Király József 66.
 Király József dr. 213.
 Király József Pál 213.
 Király Sándor téglagyára 327.
 Királytava 86, 402.
 Királytelek 35, 86, 98, 315, 344,
 402, 448, 465, 486.
 Kiss Agnes 14.
 Kis Albert 449.
 Kis-Aradvány 49.
 Kis-Bagota tanya 71.
 Kis-Bagyhalom tanya 71.
 Kis-Báka 35, 138.
 Kis-Boroczkás tanya 71.
 Kiss család 18.
 Kis-Csere pa. 32.
 Kisdédóv (Lásd Ovodák)
 Kisfalud pa. 62, 429, 433, 465.
 Kisfástanya 71.
 Kis-Fülöp pa. 63.
 Kis-Gyulaháza-telep 29.
 Kiss József 192, 194.
 Kis-Kálló 36, 335, 348, 354, 358,
 377.
 Kis-Kaprostanya 71
 Kis-Keméndi Márton 434.
 Kis-Kozma 228.
 Kis-Léta 36, 88, 336, 354, 358,
 433, 458.
 Kis Márton 145.
 Kis-Szegegyház pa. 73.
 Kistelki szőlők 102.
 Kis-Tivorány pa. 79
 Kis-Várda 37, 82, 132—138, 165,
 188, 189, 192, 193, 230, 231,
 329, 337, 339, 354, 358, 367,
 376, 415, 425, 428, 429, 432,
 436, 437, 439, 443, 445, 446,
 448, 449, 450, 453, 455, 457,
 458, 459, 460, 468, 479.
 Kisvárdai áruaktár 325.
 Kisvárdai Domonkos 26, 430,
 Kisvárdai ipar és keresk. bank
 324.
 Kisvárdai járás 10, 282, 283,
 477, 488.
 Kisvárdai Kata 133.
 Kisvárdai Lapok 222.
 Kisvárdai László 133.
 Kisvárdai öns. szövetk. 324.
 Kisvárdai Péter 429.
 Kisvárdai Tamás és Ágost 429.
 Kisvárdai takarékpénztár 323.
 Kis-Varsány 37, 337, 354, 358, 453.
 Kitüntetések (milleunáris) 326.
 Klapka 486, 491.
 Klár Dávid 63, 66.
 Klár Gusztáv 47, 267, 269, 311.
 Klár Gusztávné 185.
 Klár Leó 47.
 Klein István 84.
 Klobusiczky család 41, 44, 58,
 522.
 Klobusiczky Ignác 103.
 Kmety István 221.
 Knézich 487.
 Kocs 336.
 Koczogh család 14, 26
 Koczogh József 501, 503.
 Kolera 11, 113, 115, 116, 117,
 122, 474, 486, 495.
 Kolonics Lipót 346.
 Kolosi vár tartozékai 403.
 Kolostorok 230.
 Komáromy család 522.
 Komáromy József ág. ev. főes-
 peres 114.
 Komjáthy Béla 213.
 Komjáthy család 73, 76.
 Komjáthy Pál 489, 492, 495.
 Komlósy Lajos 482.
 Komócsy József 214.
 Komoró 37, 226, 354, 358, 445.
 Komoróczy család 54, 523.
 Komorói Lóránd 229.
 Komorói Tamás 226.
 Konkolyi Zsófia 73.
 Konstantin császár 399.
 Konstantin nagyherceg 487.
 Konthy Gyula 84.
 Kont Miklós nádor 225, 425.
 Konviktus 199.
 Kopácsi István 353.
 Kopasz nádor 418, 419.
 Kopócs-Apáti 38, 336, 354, 358,
 429, 453.
 Kopócsy család 38.
 Korányi Frigyes 202, 214, 370,
 483.
 Korányi Miklós 489, 492, 495.
 Korda család 14, 22, 34, 44, 56,
 61, 62, 66, 523.
 Korda Lajos 56.
 Korda Lajos (insurgens) 472.
 Kormos család 15, 523.
 Kormiczky Demeter 345.
 Korniss család 21, 46, 59, 523.
 Korniss Ferenc 68, 71, 233, 491.

- Korniss Géza 496, 501
 Korniss László 472.
 Kornstein Ignác 124, 129.
 Korona-szálló 80.
 Korponay ezredes 487.
 Kosutány Tamás 215.
 Kossuth Lajos 126, 487, 493, 497.
 Kótaj 38, 354, 358, 364, 415, 433, 458, 487.
 Kovács Ákos 58.
 Kovács Béni 119.
 Kovács Béla 66.
 Kovács Borbála 16.
 Kovács család 31, 66.
 Kovács Ferencz 84, 233, 338.
 Kovács Florián 338.
 Kovács Gergely 119, 322.
 Kovács György 102.
 Kovách Győző 323.
 Kovács István 126, 130, 185, 216, 235.
 Kovács János 451.
 Kovács Kálmán 84.
 Kovács László igazgató 129, 322.
 Kovács László senátor 97.
 Kovács Mátyás 216.
 Kovách Mihály 55.
 Kovács Péter 442.
 Kovács P. Pál 84.
 Kovács Sámuel 119, 293.
 Kovács Sándor 216.
 Kozma család 24.
 Kögyházak (középkorban) 330.
 Kőkorszak 370, 371, 372.
 Kölesey család 54, 523.
 Kölesey Klára 52.
 Kömmerling család 16, 46, 50
 Kömmerling János 16, 26.
 Körmendy Imre 38.
 Körösszegi István 143.
 Körösi család 34.
 Köteles 335.
 Kötesk, bessenyő törzsfőnök 415.
 Kövér Gábor 28.
 Kövér Gusztáv 32.
 Kövér Pálma 32.
 Követi utasítások 474, 476, 477.
 Középiszolák 195.
 Közgazdasági egyletek 185.
 Közigazgatás (vármegyei) 492—505.
 Közjegyzők 235.
 Közkórház 113, 130, 136, 153, 156, 493, 497.
 Közmivéldési alap 184.
 Közmivéldési egyletek 185.
 Közoktatásügy 187—200, 428.
 Közraktár 124.
 Községi jegyzők nyugdíjgyesületé 497.
 Közvághíd 126.
 Krajník család 523.
 Krajnyák János 115.
 Kralovánszky András 113, 115.
 Kralovánszky Gyula 121, 483.
 Kralovánszky László 121.
 Kralovánszky Mór 121.
 Krasznay család 34, 54, 523.
 Krasznay Gábor 122, 128, 483, 485.
 Krasznay Péter 484, 500, 501.
 Kriston András 111.
 Kriston család 18, 26, 30, 33, 34, 46, 57, 524.
 Kriston Dénes 483.
 Krucsay család 22, 33, 42, 55, 66, 135, 524.
 Krucsay István 231.
 Krucsay János 141, 231, 451, 453.
 Krucsay Márton 133, 231, 467, 479, 490.
 Krúdy család 524.
 Krúdy Gyula 485.
 Krúdy Gyula író 216.
 Kubassy Béla 500, 501.
 Kubinyi család 37, 73.
 Kubinyi Lajos 216, 524.
 Kucsuk Mehemed pasa 445.
 Kun (rozsályi) család 18, 27.
 Kukások (lásd: dohányosok)
 Kund 401.
 Kunfalvy István 235.
 Kunhalmok 387.
 Kun László 404.
 Kun Miklós 426.
 Kunok 414, 415, 416, 419.
 Kusalyi Jakab 434.
 Kusalyi Jáchk György 425, 433.
 Kussevich Antal 304.
 Küzmös György 504.
 Laczkfi István 420.
 Ladányi család 18, 33.
 Laffert bárónők 105.
 Laffert Vince báró 103.
 Lajos I. király 141, 423, 429.
 Lajos német császár 419.
 Lajos-tanya 71.
 Lakodalmi szokások 163, 172, 174, 179, 182.
 Laky család 29.
 Láncey család 31, 524.
 Láng Dávid 33.
 Lányi Antal 289.
 Laposhát pa. 68.
 Laskafalvi István 434.
 Laskay család 21, 33, 34, 46, 59.
 Laskay Lőrincz 145.
 Laskod 38, 354, 358, 401.
 Laskodi Sung 428.
 László Alajos 497.
 László apuliai herceg 424.
 László család 19, 73, 524.
 László Imre 73.
 László József 84.
 László király I. 28, 62, 75, 132, 138, 187, 224, 225, 226, 366, 395, 405, 415, 416.
 László király IV. 224, 227, 402, 403, 412, 413, 417, 423.
 László király V. 138, 422, 432.
 László nádor 225.
 László vezér 331, 332, 414.
 Lasztóczy család 44.
 Lasztóczy János 231.
 La Tène-korszak 379.
 Lauka József 235, 492.
 Lawn-Tennis 186.
 Lázár Kálmán főügyési hely. 185, 234, 235.
 Lázár Miklós 223.
 Leánykérő 162.
 Leányvára 448, 397.
 Leffler Sámuel 185, 222.
 Légyfélék 251.
 Legelő 262, 266.
 Leleszi konvent 230, 426, 430, 481.
 Leleszi prépostság 62, 76, 284, 426, 429.
 Leletek és lelhelyek (őskorszak) 370—398.
 Len 265.
 Lengyel Endre 223, 348.
 Lengyel Miklós 233, 338, 545.
 Lenk Albert ezredes 124.
 Leövey Ádám és Ferencz 472.
 Leövey Antal 491, 497.
 Leövey család 27, 40, 54, 524.
 Leövey Elek 500, 501.
 Leövey György 490.
 Leövey István 40.
 Leövey János 40.
 Leövey Miklós 501, 503.
 Leövey Sándor 501.
 Leövey Tamás 229.
 Lepkék 249.
 Leszkay család 73.
 Lévy János 34.
 Lévy Sándor 293, 296.
 Levelek 39, 330, 336, 354, 358, 376, 403, 465, 468.
 Leveleki Béla 61, 380.
 Leveleki Osnád 228.
 Leveleky Gergely 490.
 Libera Gizella 18.
 Likörgyár 58.
 Limitációk 100, 317, 455.
 Lipesehát tanya 71.
 Lípesev család 38, 73, 524.
 Lipót I. 356, 444, 445, 446, 447.
 Lipót II. 191, 471.
 Liptay Béla 28, 31, 73, 268, 289, 505.
 Liptay család 524.
 Liptay Jenő 271.
 Liptay Károly 31, 491, 492, 497.
 Lippay György érsek 343, 459.
 Liszauer Ignác 324.
 Liszkay család 16, 524.
 Liszkay Károly 56.
 Lisznay család 72.
 Lobkovicz (herezeg) család 22.
 Lónyay András 441, 442.
 Lónyay Béla gróf 25-
 Lónyay család 14, 19, 25, 28, 30, 47, 59, 66, 68, 70, 73, 94, 188, 481.
 Lónyay esztorna 286, 307.
 Lónyay Ferencz 14.
 Lónyay Gábor gróf 55, 311.
 Lónyay István 89.
 Lónyay János gróf 30, 38, 73.
 Lónyay Menyhért gróf 30, 73, 122, 304, 307, 310, 322.
 Lónyay Mihály 357, 359.
 Lónyay Pálma grófnő 30, 46.
 Lónyay Zsigmond 64, 90.
 Lóránt alispán 424.
 Lórántfy Zsuzsána 75, 188, 461.
 Lórántháza 39, 336, 358, 376, 432, 465.
 Lóránt nádor 418.
 Lóránt szepesi ispán 417.
 Losonczy Anna 461.
 Losonczy család 24, 26, 27, 41, 72, 76, 132, 432, 461.
 Lótenyésztes 107, 268, 428.
 Lovagi bajvívás 414.
 Löffelholtz parancsnok 448.
 Lőrinczy család 18, 524.
 Lőrinczy György 216.
 Lövő 40, 336, 354, 358, 401.
 Lövő-Petri 40, 336, 358, 401.
 Lubomirszky 444.
 Luby Károly 191, 470.
 Ludányi Tamás 421.
 Ludvini-Macsás Mátyás 101.
 Lugosy család 51.
 Lukács Ignác 491.

- Lukács Ödön 122, 124, 130, 131, 194, 221, 223, 359.
Lukács Vilmos dr. 501.
- M**acs pa. 335, 433.
Madách család 18, 63, 135.
Madáchy család 65.
Madai Mátyás 428.
Madai Tamás 434.
Madarak 246.
Madarász Sándor 42.
Mady család 33, 36, 48, 51, 56, 433.
Máday Károly 198.
Mády család 61.
Magy 40, 336.
Magyar család 73.
Magyar Dezső 228.
Magyar északkeleti vasút 307.
Magyar helynevek 400.
Magyar olvasó-társaság 474.
Magyarosodás 114, 119, 120, 122, 130, 158, 342.
MagyarPál 11, 22, 55, 66, 428, 431.
Magyi család 41, 63.
Majerszky Barnabás gépgyár 327.
Majerszky Béla 84, 185, 364.
Majerszky Béláné 185.
Majerszky család 505.
Majerszky Lajos 115, 199.
Majláth (gr.) család 29.
Majláth György 307.
Majláth József gr. 52, 271, 285, 289.
Major család 18, 44.
Major György 36, 286.
Majos Károly 483.
Majson Vilmosné 61.
Majthényi család 73.
Maklár család 31, 55, 57, 525.
Málczay család 29, 430.
Máli János 436.
Mandel Béni 15.
Mandel Eduard 41, 368.
Mandel Eduard és társai cég 321, 328.
Mandel József 43, 267.
Mandel Mór 57.
Mandel Pál 491.
Mandel Simon 368.
Mándi Ignác 32, 289.
Mándi Samu 34, 311.
Mándy család 57.
Mándok 41, 189, 354, 358, 384, 432, 433.
Mansfeld 435.
Maráz 11.
Marázi György 228.
Marczaltói család 430.
Margitay család 73 525.
Margitay Dezső 216.
Mária Beatrix főhercegnő 108.
Mária királynő 75, 420, 428.
Mária-Pócs 42, 199, 336, 347, 349, 354, 374, 376, 430, 453, 465.
Máriássy család 44.
Mária Terézia 150, 189, 352, 363, 468, 469.
Marinics János 344.
Márki Antal 434.
Márky család 26, 29, 33, 35, 37, 46, 76, 430, 525.
Márky Frigyes 497.
Markó Ádám bíró 102.
Markó György főbíró 97.
Marosvásárhelyi János 143.
Maróthy család 430.
Marsalkó Gusztáv 84.
Martinyi József 130, 185, 199, 223, 323.
Martinuzzi György 146, 436.
Mártonfája 226.
Mártonfalva 42, 354.
Mártonfalva pa. 43.
Mátészalka 189, 354.
Matkovieh család 65.
Matteidesz Gusztáv 364.
Mátyás király 142, 422.
Mátyás II. 89, 139, 146, 442.
Matyasovszky család 27, 44.
Maurer Károly 221, 222.
Mazor Mátyás 97.
Meczner Béla 44.
Meczner Gyula 286, 289, 306.
Medgyesi János 421.
Medgyesy Pál 217.
Megyer vezér 74.
Megyeri Benedek 434.
Megyeri László 434.
Megyery család 33, 75, 481, 525.
Megyery Géza 75, 130, 235, 311.
Megyery Károly 546.
Megyery Tamás 455, 456.
Méhészet 266, 270.
Mekis János bíró 98.
Melith család 135.
Melith Péter 133, 461, 463, 490.
Melles Emil 217.
Menedékház 49.
Mén-Marót 399, 400.
Menyhért János 285.
Mértékletességi egyesület 11.
Mérey család 53.
Mérey Lőrincz 490.
Meskó (br.) család 20, 59, 525.
Meskó László dr. 129, 185, 199, 285, 364.
Meskó Pál dr. 129, 364.
Meskó Sámuel 119, 120, 121.
Mészáros család 525.
Mészáros Ferencz 223, 244.
Mészáros Lázár 486.
Metternich 473.
Mezőgazdaság 259–279.
Mező-Ladány 43, 54.
Mezőssy Béla 73, 129, 491.
Mezőssy család 21, 27, 28, 38, 46, 56, 525.
Mezőssy Gusztáv 27, 311.
Mezőssy László 496, 501.
Mezőssy Pál 485.
Micske pa. 20, 73, 439.
Miczk bán 419.
Miglész család 27, 30, 34.
Mihálydi 43, 354, 358, 433, 465, 479.
Mihály hadnagy 329.
Mihály ispán 417.
Mihályi Imre 84.
Mikecz család 18, 21, 26, 27, 34, 46, 59, 72, 526.
Mikecz Dezső 496, 499, 501.
Mikecz Gyula 498, 501.
Mikecz István 500, 501.
Mikecz János 491, 497, 499, 501, 505.
Mikecz János (insurgens) 472.
Mikecz József 124, 221.
Mikecz Julianna 34.
Mikecz Miklós 311.
Mikecz Pál 233, 311.
Mikecz Tamás 483, 485, 489, 492.
Miklós Béla 44.
Miklós család 526.
Miklós Ferencz 44, 497.
Miklósfly Sámuel 364.
Miklós László 130, 194, 491, 497, 499.
Miklós Lászlóné (özv.) 44.
Miklós nádor 225, 424.
Mikó Benedek 72.
Mikó család 14, 18, 37, 42, 72.
Mikó Ferencz 439.
Miksa 437 438.
Mikusi Mykus 229.
Millenáris emlékek 62, 74, 123, 503, 505.
Millenáris kiállítás 326.
Milotay Gábor 501.
Mindszenti Bálint 434.
Minoriták 140, 187.
Miskolezy család 76.
Mizsete 335, 433.
Mocsáry család 256.
Moesz Béla 84.
Moesz család 526.
Mogyorós 44, 228, 354, 358.
Mohácsi család 73.
Mohácsi vész 423, 454.
Molnár András 338.
Molnár Agoston 41, 322.
Molnár Antal 472.
Molnár (leveleki) család 18, 19, 20, 27, 39, 41, 61, 521.
Molnár Endre 491.
Molnár Gusztáv 66.
Molnár György 39, 109.
Molnár Gyula 39, 66.
Molnár Miklós 93
Monoky család 22, 33, 48, 66, 69.
Monostorok 187.
Montecuccoli 445, 449.
Moravek Gusztáv 311.
Moravszky Ferencz 223.
Móricz család 526.
Móré (dadai) család 18, 68.
Móricz család 526.
Morvay család 11, 22, 25, 27, 37, 42, 43, 526.
Morvay Ignác 20, 74.
Morvay László 451.
Motoska Sámuel ifj. 84.
Mozga család 16, 21.
Mráz János 234
Mudrány András 546.
Mudrány család 62.
Murányi család 20.
Murányi Géza 84.
Műkedvelői előadások 120.
Műkedvelő társulatok 156.
- N**ábráczky Antal 488.
Nádori ítélőszék 225,
Nádory Lajos 364,
Nádudvari járás 477.
Nagy András 21.
Nagy-Aradvány 49.
Nagy-Bagota tanya 71.
Nagy-Báka 46, 378.
Nagy-Boroczkás tanya 71, 171.
Nagy család 18, 29, 34, 40, 42, 61 526.
Nagy-Csenger pa. 59.
Nagyfalu 44, 169, 330, 334, 354, 376, 387, 402, 403, 411.
Nagy-Fástanya 71.
Nagy-Fülöp pa. 63.
Nagy Gergely 434.
Nagy György lelkész 348.
Nagy György törvénybíró 97.

- Nagy-Halász 46, 189, 330, 332, 335, 354, 358, 373, 378, 380, 394, 387, 402, 403, 411, 413, 432, 433, 453.
- Nagy Imre 496, 501.
- Nagy István 232, 488, 492.
- Nagy-Kálló 89, 93, 123, 139, 151—156, 165, 188, 189, 191, 193, 196, 197, 230, 231, 232, 315, 316, 317, 335, 340, 347, 354, 355, 356, 358, 364, 366, 419, 422, 424, 425, 428, 430, 432, 433, 438, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 451, 452, 453, 455, 457, 458, 459, 460, 465, 467, 478, 483, 487, 488, 493
- Nagy-kállói egyház történelme 196.
- Nagy-kállói gör. kath. lelkészek 348.
- Nagy-kállói járás 10, 282, 283, 488.
- Nagy-Kálló és Vidéke (hírlap) 222.
- Nagy-Kapros tanya 71, 171.
- Nagy-Kereese tanya 71.
- Nagy-Korhány 387, 388, 391.
- Nagy Lajos igazgató 322.
- Nagy Lajos jbiró 235.
- Nagy Lajos király 37, 73, 419, 420, 428, 432.
- Nagy Mihály 56.
- Nagy Sándor 487.
- Nagysemjéni János 428.
- Nagysemjéni Lengyel László 426, 434.
- Nagysemjéni Mihály 426, 430.
- Nagysemjéni Péter 434.
- Nagy-Szegegyháza 73.
- Nagy-Tárkány 82.
- Nagy-Tivorány pa 49.
- Nagy-Vadas pa 29.
- Nagyvárad 228, 416, 417, 436, 437, 444.
- Nagyvárad káptalan 230.
- Nagy-Varsány 47, 329, 354, 358, 453.
- Nánássy család 34, 73, 76.
- Naményi család 26, 51, 61.
- Napkor 44, 160, 166, 329, 335, 348, 354, 358, 378, 412, 417, 418, 430, 433.
- Nápolyi László 420, 421.
- Náprád 139, 433.
- Nemes család 24, 33, 48, 59, 64, 526.
- Nemeshegyi család 57.
- Nemes Imre 397.
- Nemesi családok 506—537.
- Nemesi családok a XV. sz.-ban 508.
- Nemesi családok a mohácsi vész után 509.
- Nemesi családok a XVII. sz.-ban 508.
- Nemesi családok a XIX. sz. elején 511.
- Nemesi vizsgálatok 510, 511.
- Nemzetiségek 158, 170.
- Németh család 21, 73.
- Némethy család 33, 39, 42, 54.
- Némethy Ferencz 437, 439.
- Némethy Géza 217.
- Némethy József 232.
- Népszerűség (szabolcsmegyei) 157—159.
- Népfelkelés 486.
- Népnevelő egyesület 26.
- Népszokások 174, 178.
- Népvándorlás kora 373, 374, 398.
- Népvisolet 171, 173, 178, 180.
- Neubauer Lajos sodronyszövetgyár 327.
- Niczky család 41, 42.
- Niczky István 34.
- Nigrelli Octáv gróf 449, 455.
- Nikelszky Mátyás 364.
- Nógrády Mátyás 355.
- Noszák János 193.
- Novák Gyula 501, 503.
- Nozdoviczky család 23, 526.
- Nozdoviczky György 23, 311.
- Nozdoviczky Jenő 22, 73.
- Nozdoviczky Kázmér 23, 311.
- Nozdoviczky Pál 23, 472.
- Nőegyletek 71, 185, 192.
- Női ipartanműhely 192.
- Növényvilág 253—258.
- Nyakas család 27.
- Nyakas György 490.
- Nyakas Miklós 27, 456.
- Nyakas Péter 27, 456.
- Nyáry Bernát 490.
- Nyáry család 12, 353.
- Nyáry István 133, 461, 490.
- Nyáry Krisztina 461.
- Nyelvjárás 177, 179, 181.
- Nyeviczky család 31.
- Nyír (hírlap) 221.
- Nyír-Aesád 47, 160, 330, 354, 376, 430, 433, 474.
- Nyír-Adony 48, 88, 160, 335, 354, 358, 411, 433, 439, 443, 465, 487.
- Nyír-Bakta 49, 192, 347, 354, 365, 373, 376, 404, 426, 429, 453, 457, 465, 468.
- Nyír-Bátor 82, 90, 124, 138—150, 165, 187, 188, 189, 284, 315, 316, 318, 332, 335, 354, 358, 368, 404, 425, 428, 429, 430, 436, 437, 443, 447, 451, 453, 460, 461, 465, 478.
- Nyírbátori járás 10, 282, 283, 477.
- Nyírbátori önszegélyző egyesület mint szövetkezet 324.
- Nyírbátori takarékpénztár 324.
- Nyír-Bétek 50, 139, 354, 404, 430, 432, 443, 446, 478.
- Nyír-Bogdány 50, 82, 329, 336, 354, 358, 378, 453.
- Nyíregyháza 77—131, 187, 188, 189, 191, 193, 199, 232, 282, 283, 284, 315, 316, 329, 335, 340, 352, 354, 358, 359, 361, 364, 366, 373, 376, 378, 380, 381, 382, 384, 387, 388, 421, 428, 430, 432, 438, 441, 443, 448, 450, 451, 453, 460, 465, 468, 471, 472, 474, 479, 485, 486, 487, 488, 493, 494, 495, 499, 501, 503.
- Nyíregyháza (hírlap) 221.
- Nyíregyháza ág. ev. egyház és templom 113, 192, 197, 198, 199.
- Nyíregyháza alapítványai 193, 198, 199.
- Nyíregyháza árvapénztára 323.
- Nyíregyháza, egyesületek és körök 185.
- Nyíregyháza, ev. ref. egyház és templom 113, 122, 355.
- Nyíregyháza, gazdasági és kereskedelmi-hitelint. r. t. 323.
- Nyíregyháza ipara 317, 318, 319, 320, 326, 327.
- Nyíregyháza, iskolák (Lásd Nyíregyháza tanintézetek).
- Nyíregyháza, izr. hitközség és templom 162.
- Nyíregyháza, kaszárnyák 123, 125, 126.
- Nyíregyháza képvisellete 83, 84, 109, 121, 192.
- Nyíregyháza, kórház 113, 118, 130.
- Nyíregyháza költségvetése és vagyona 83, 85, 130.
- Nyíregyháza lakosság 118, 119, 121, 123, 128.
- Nyíregyháza—mátészalkai vasútvonal 313, 314.
- Nyíregyháza, meteorológiai állomás 237, 243.
- Nyíregyháza néprajza 179—182.
- Nyíregyháza orsz. képviselői 115, 119, 120, 121, 124, 126, 128.
- Nyíregyháza pénztári forgalma 85.
- Nyíregyháza privilégiuma 114.
- Nyíregyháza r. kath. egyház és templom 108, 410, 468.
- Nyíregyháza, régi szigetek, mocsarak, laposok 110.
- Nyíregyháza, statutumok 100, 112.
- Nyíregyháza, tanintézetek 114, 120, 192, 193, 366.
- Nyíregyháza—tiszapolgári vasútvonal 314.
- Nyíregyháza tisztikara 82, 109, 114, 115, 119, 121, 122, 127.
- Nyíregyháza, törvényszék 235.
- Nyíregyháza—ungvári vasútvonal 313, 314.
- Nyíregyháza ügyforgalma 85.
- Nyíregyháza, városház 78, 99, 102, 115, 122.
- Nyíregyházi Hírlap 221.
- Nyíregyházi járás 488.
- Nyíregyházi takarékpénztár egyesület 322.
- Nyíregyházi termény- és áru-raktár r. t. 325, 327.
- Nyíregyházi villamos r. t. 129, 326.
- Nyírerdők 255, 256, 280.
- Nyír-Mada 51, 139, 165, 189, 354, 358, 431.
- Nyírmadai takarékpénztár 325.
- Nyíri Bicskás 268, 269.
- Nyíri Közlöny 221.
- Nyíri János 273, 289.
- Nyíri-Jalsoviczky-féle méhészet 270.
- Nyírjes pa 53, 255.
- Nyírkállay Tamás 201.
- Nyír-Lugos 51, 358, 373, 404, 465.
- Nyírség 1, 2, 4, 8, 86, 160, 285, 369, 370.
- Nyírségi lázadás 226.
- Nyítray család 47.
- „Nyírvidek“ (hírlap) 221.
- Nyírvíz szabályozó társulat 286—291.
- Nyíry család 27, 54.
- Nyíry Józsa 223.

- Óbékányi család 35, 50, 76, 133.
 Ócskány család 76.
 Ó-Fehértó 52, 329, 336, 354, 358, 424, 445, 457.
 Ohat 187, 336, 432, 433.
 Ohati monostor 333.
 Ohat-kócs-tiszapolgári vasútvonal 314.
 Okolicsányi Albert 39.
 Ó-Kenez pa 65.
 Okolicsányi család 22, 66, 527.
 Okolicsányi Dezső 501, 503.
 Okolicsányi Géza 185, 194, 501.
 Okolicsányi Lajos 16, 33, 39, 311.
 Okolicsányi Menyhért 33, 386.
 Okolicsányi Sándor 39.
 Oláh család 58, 61, 68, 75, 527.
 Oláh Erzsébet 73.
 Oláh Ilona (Bekésy Péterné) 68.
 Oláh József 68, 325.
 Oláh Károly 68.
 Olak helye 70.
 Olajgyárak 11, 34, 43, 121, 150, 479.
 Olasz család 33, 56, 58, 340.
 Olehváry család 20, 28, 527.
 Olehváry Pál 500, 501.
 Olesva 189, 354.
 Olivér mester 424.
 Olsavszky Mánuel 350.
 Olsavszky Simeon 350.
 Oltárterítők (lásd Himzések).
 Oltványi Endre 121.
 Oltványi Ödön 84.
 Olvasó körök és egyletek 15, 22, 34, 46, 52, 71, 75, 113, 156, 185.
 Omodé család 430.
 Omodé nádor 227, 228, 417, 418, 419.
 Ó-Naghten báró 58, 479.
 Ónody Bertalan 492.
 Ónody család 70, 527.
 Ónody Géza 491.
 Ónody Mária 56.
 Opy comes 228.
 Orbán dr. (szerkesztő) 221.
 Orbán János 348.
 Ormos András 434.
 Ormos család 16, 19, 21, 25, 34, 35, 37, 76, 527.
 Oros 52, 165, 166, 329, 335, 354, 358, 364, 384, 430, 433, 453, 458.
 Oros Pál 490.
 Orosi Egyed 228.
 Orosi szőlő 102.
 Orosz (csicseri) család 16, 19, 22, 25, 37, 57, 527.
 Orosz György 55.
 Orosz Imre 25.
 Orosz Miklós 74, 311.
 Orosz Pál 450.
 Oroszi Simon 429.
 Oroszok inváziója 486, 487.
 Orosz Sándor 455.
 Oroszy család 25, 44.
 Ország család (guthi) 15, 43.
 Orsóvszky Gyula 194.
 Országgyűlési képviselők 491.
 Országgyűlési követek 491.
 Országos nemz. szövetség fiókja 130, 185.
 Országutak 137, 152.
 Osváth család 13, 16, 20, 28, 34, 54, 527.
 Osváth Lajos 491.
 Ó-telek 73.
 Otlik család 48.
 Ottinger 486.
 Ottlyk Sándor 453.
 Ottó 418.
 Ottokár 417.
 Ovodák 114, 137.
 Önkéntes tűzoltó egyletek 22.
 Önkormányzat (vármegyei) 492—505
 Ór 53, 139, 189, 336, 354, 358, 401, 432, 433.
 Ördögh (Lásd Eördögh)
 Ór-Ladány 54, 336, 354, 358, 401.
 Órmező 54, 354, 358, 401
 Örökváltság 103, 104, 105. 1-6, 107, 111, 112.
 Örs nemzetség 413, 430.
 Örsi Imre 404.
 Örvény 402, 403.
 Örvényszög tanya 71.
 Östörténet 369—397.
 Ószödi Lökös 228.
 Ötvösművek 13, 14, 15, 16, 18, 19, 21, 23, 27, 31, 34, 36, 43, 47, 48, 52, 53, 55, 56, 57, 63, 69, 70, 72, 73, 74, 145, 348
Paczona Máté 338.
 Paczóth család 527.
 Paksó Éva 26.
 Paksy József 289.
 Paksy Miklós 490.
 Palágyi család 28.
 Palánszkyné Csapó Ida 193.
 Palánszky Sámuel 198.
 Palásthi Egyed 434.
 Palaticz család 18, 25, 37, 76, 527.
 Palaticz Mihály 233.
 Palaticz Lajos 235.
 Palezer Hermina 193.
 Paleocapa Péter 293.
 Pálffy család 14, 28, 52, 527.
 Pálffy János gr. 453, 454, 466.
 Pálffy Miklós 446.
 Palicz Mihály 120, 121.
 Palocsay család 465.
 Palocsay István br. 94.
 Palóczy Antal 423.
 Palóczok 171.
 Palóczy Máté 225, 424, 426, 433.
 Pál országbíró 229.
 Pallosjog 479.
 Pálosok 65, 429.
 Pankovics István 352.
 Pankovics Makárius 348.
 Pányi család 22.
 Panyola 139, 354, 417, 430, 432.
 Pap 54, 354, 358, 377, 432.
 Pápai István 145.
 Pápay család 61.
 Pap család 13, 28, 33, 36, 51, 61, 62, 73.
 Papegyház 404.
 Papi János 229.
 Pap László 311.
 Pap Mihály 429, 451.
 Pap Móríz 296.
 Papos 354.
 Papp Ferencz 325.
 Papp Sofronius 351.
 Parasztkapitány 457.
 Parasztlázadás (Lásd: Pórlázadás).
- Paraszt vármegyei intézmény 457.
 Parlaghi Menyhért 423.
 Parlaghy család 18, 20, 37, 42, 48, 58, 59, 433.
 Parthénus Péter 345, 346, 550.
 Paskievics 117, 487.
 Paszab 55, 169, 336, 354, 358, 378, 433.
 Pásztélyi János 352.
 Paszuly 265.
 Pataky család 57, 76.
 Pátri szt. Vincze leányai 341.
 Pátroha 55, 133, 336, 354, 358, 428, 429, 432, 457.
 Patay András 475, 491, 546.
 Patay Andrásné 52.
 Patay (báji) család 14, 21, 46, 47, 51, 52, 54, 59, 68, 69, 70, 481, 528.
 Patay Gyuláné 21.
 Patay István 233, 359, 472, 474, 475, 483, 484, 487, 490, 491, 546.
 Patay József 14, 482, 490.
 Patay László 475.
 Patay Sámuel es. kir. tan. 14, 356.
 Paulaliget pa. 65.
 Paulinovic György 338.
 Paul János 348.
 Pazár István 130, 192, 194.
 Pázmány Péter 355, 443, 458.
 Pazonyi Imre 422.
 Pazony 56, 88, 129, 354, 358, 364, 376, 403, 436, 453.
 Pazonyi család 56, 63, 528.
 Pazonyi Domokos 151.
 Péché Gergely 434.
 Péchy Béla 52.
 Péchy család 20, 22, 36, 37, 38, 41, 47, 52, 57, 59, 528.
 Péchy Gábor 124, 491, 500, 501.
 Péchy Gyula 501, 503.
 Péchy László 476, 490.
 Péchy Tamás 489.
 Pécsváradi Péter predikátor 143.
 Péczeli család 19.
 Pécz nemzetség 330, 431, 508.
 Pektári Joakhim 411.
 Peley család 48.
 Pénzügyi igazgatóság 82, 126.
 Pénzügyőri biztosság 82.
 Perényi család 33, 48, 71, 432, 528.
 Perényi Gábor 423.
 Perényi Péter 421, 435, 436.
 Perényi Péterné 15, 59.
 Peres Miklós várnagy 430.
 Perger János 117, 198, 338.
 Perked pa. 15, 430.
 Perkedi Bálint 21, 434.
 Perkedi László 434.
 Pestis 419, 422, 453, 466.
 Péter comes 228, 331, 332, 402, 405, 411.
 Péter király 402, 411, 413.
 Pethe Ferencz 202, 218.
 Pethő Antal 26.
 Pethő család 19, 26, 31, 34, 50, 54, 55, 62, 64, 76, 529.
 Pethő Ferencz 338.
 Pethő János 436.
 Pethő Rozália gr. 94, 98.
 Pethő Sámuel 233.
 Petkovszky János 348.
 Petneháza 57, 337, 347, 354, 358, 376, 457.

- Petneházy család 15, 28, 33, 43, 54, 57, 529.
 Petneházy Dávid 447, 546.
 Petneházy Ferencz 429.
 Petneházy György 457.
 Petneházy István 546.
 Petneházy János 490.
 Petneházy Mátvás 434.
 Petneházy Péter 490.
 Petneházy Zsigmond 490.
 Petri-Dersi Gergely 434.
 Petri-Dersi Jób 490.
 Petri-Dersi Kelemen 423.
 Petrikovich János 95.
 Petronius munkácsi püspök 343.
 Petróczy István 92, 445.
 Petrovay család 19, 25, 55, 135, 529.
 Petrovay János 25, 269, 505.
 Petry család 40.
 Petry Gáspár 40, 490.
 Peykes Péter 439.
 Pikó Demeter 453.
 Pilis 57, 354.
 Pilisi Dömötör 423.
 Pilissy Lajos 489, 491.
 Pilisy család 24, 529.
 Pilisy László 24, 310, 359, 491.
 Piricse 57, 354, 358, 378.
 Piringer János 221.
 Pirovsky János senátor 97.
 Plávenszky Imre 311.
 Pócs-Petri 58, 160, 329, 347, 354, 403, 430, 433, 451, 479.
 Podmaniczky család 530.
 Podmaniczky Géza br. 39, 49, 270, 284.
 Pogány Borbála 141.
 Pogány család 33, 40, 47, 52, 530.
 Pogezyháza 330.
 Pohárnok István (berzeviczi) 55.
 Pok nemzetség 420, 431, 508.
 Polcsiánszky László 348.
 Pollacsek Sándor dr. 501, 504.
 Pongrácz Jenő gr. 70, 185, 192, 270, 273, 340, 388, 389, 505.
 Popovics Bazil 352.
 Popp György 126, 223.
 Popp Györgyné 185.
 Pórlázadás 147, 438, 443.
 Poroszkay család 76, 530.
 Poroszlav Adél 193.
 Porubszky család 66, 530.
 Porubszky Pál 193, 221, 223.
 Posta 137, 315—316, 479.
 Potorahát pa. 59.
 Potyhalom 388.
 Pozsgay család 42, 43, 73, 530.
 Pöhm György 70.
 Prépostváry Bálint 438.
 Pribék család 38.
 Pród 330, 336, 442.
 Professori iskola 197, 198.
 Prokk Gyula 185.
 Propper Lipót 324, 483.
 Propper Samu 72, 285, 289, 290, 378.
 Protestantizmus 89, 188, 189, 339, 355, 458.
 Pütrügy 58, 171, 177, 433.
 Puchaim 436, 444.
 Pucher József 63.
 Pukkantó Telep 73.
 Pünkösdi szokások 166.
 Puskás család 13, 19, 530.
 Püspökök 1699-161 maig 340.
 Püspöky András 338.
 Pusztá-Dobos 59, 358, 378, 417.
 Pusztá-Szt.-Margita 71, 171, 335, 404, 429, 433, 442, 450, 466.
 Putnok család 530.
 Pyrker László 340.
Rábé 335.
 Rabutin 451, 452.
 Rác Demeter 351.
 Rác János 26.
 Ráczok 342, 441.
 Rád 59, 358.
 Rády család 530.
 Rakamaz 60, 88, 160, 169, 170, 231, 334, 354, 384, 428, 428, 430, 433, 437, 440, 441, 443, 444, 448, 451, 465, 486.
 Rakamazi család 20, 59.
 Rákóczy család 144, 148, 149, 463.
 Rákóczy Ferencz I. 148.
 Rákóczy Ferencz II. 29, 49, 64, 74, 91, 92, 93, 94, 133, 148, 149, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 463.
 Rákóczy György I 91, 153, 355, 442, 443, 444.
 Rákóczy György II 91, 144, 148, 188, 343, 344, 444, 458.
 Rákóczy Julia 92.
 Raksányi család 33, 530.
 Rakovszky család 26, 530.
 Rakovszky Sámuel 483, 484, 546.
 Ramocsaháza 60, 231, 336, 354, 358, 365, 376.
 Ramocsaházi György 434, 452.
 Ramocsaházi Mihály 434.
 Ramocsaházy család 16, 530.
 Ramocsaházy István 490.
 Ráskay család 26, 29, 35, 76, 430.
 Ráskay Gáspár 423.
 Rásó Lajos 233, 489.
 Rathold nemzetség 333, 413, 430, 508.
 Ráthonyi család 43.
 Ráthót nemzetség 187.
 Rázom pa. 71.
 Reáliskolák 196, 197, 198.
 Récesey család 44, 530.
 Reesky Bandi 185.
 Reczés szármuak 251.
 Rédey család 18, 33, 65, 481, 531.
 Reformáció (Lásd Protestantizmus)
 Reguly Sámuel 114.
 Reguly Sándor 96, 97, 100.
 Reibitz Albert 438.
 Reje pa. 69.
 Répássy család 18, 530.
 Répássy Mihály 485, 546.
 Reuber János 188, 438, 459.
 Rév-Csomóka pa. 65.
 Révész Bálint 122.
 Révész Imre 218, 353.
 Reviczky család 28, 530.
 Reviczky József 19, 42, 65.
 Reviczky Konrád 125.
 Rézkorszak 372.
 Rézler család 531.
 Rézler György 12, 311.
 Ricey család 19.
 Riskó György 348.
 Riszdorfer János 120, 121.
 Robert Károly 87, 138, 140, 150, 229, 418, 419, 423, 429, 430, 431.
 Rohod 61, 354, 358, 376, 377, 378, 433, 474.
 Rohody család 31, 44, 50.
 Rókalapi Sebestyén 434.
 Római katolikus-egyház 95, 119, 120, 188, 329—341.
 Rómer Flóris dr. 370, 371, 384, 387, 392.
 Ronyvay család 62.
 Rostosinszky Parthén Péter (Lásd: Parthén Péter).
 Rothmann Mór 76.
 Rottal 445.
 Rozgonyi család 14, 22, 33, 43, 50, 54, 66, 73, 413, 430.
 Rozgonyi Rajnáld 433.
 Rozgonyi Simon 425.
 Rózsa család 72.
 Rózsa István 495.
 Rozsály pa 76, 133, 227, 336, 354, 432.
 Rozvágyi János 434.
 Rudolf 438.
 Ruttkay család 39, 531.
Sáry család 531.
 Saáry Pál 84, 121.
 Saáry Sándor 84.
 Sáfár (párucai) család 13, 38.
 Ságly (br.) család 58, 64.
 Salamon család 23.
 Salamon király 34, 224, 414, 415.
 Salamon Tivadar 73, 309, 310.
 Salánki István 145.
 Salétromgyár 153, 450, 452, 478.
 Salm Miklós gr. 146, 435, 436.
 Samassa József dr. egri érsek 125, 340.
 Sámbock István 453.
 Sándor András 488, 490.
 Sándor főispán 426, 431.
 Sándor szörényi bán 403, 431.
 Sánta Márton (Kálmáncsehi) 353.
 Saponara 447.
 Sartivánvece nemzetség 330, 413, 430.
 Sárgapusztá 70.
 Sarvay János dr. 235.
 Sárvány család 70.
 Sávolyi Farkas 436.
 Schlichter-féle gőzfavágó 327.
 Schlichter-féle gőzsütő 326.
 Schlichter-féle Julia gőzmalom 324, 326.
 Schlichter Gyula 321, 326.
 Schlick tábornok 485, 486, 451.
 Schmidt parancsnok 446.
 Schultz tábornok 447, 448.
 Schwendi Lázár 437.
 Spányik Szilárd 311.
 Schmidegg (gr.) család 22.
 Schwalb Adolf 244.
 Sebes család 39.
 Selyemtenyésztes 102.
 Semjéni Albert 429.
 Semjéni Iván 424.
 Semjéni János 428.
 Semjéni Mihály 228.
 Semjéni Miklós 429.
 Semjéni Simon 424.
 Semsey család 16, 62, 481, 531.
 Seney család 31.
 Sennyey (br.) család 18, 37, 464, 531.
 Sennyey Ferencz 444.
 Sennyey Imre br. 94.
 Sennyey István 453, 490.
 Sennyey Pongrácz br. 451.

- Sényő 61, 354, 358, 373, 380, 453.
 Serc család 22.
 Sertésfiaztató 270, 273.
 Sesztina Lajos 40.
 Sexty Gyula 84.
 Sexty József ifj. 84.
 Simák János 500, 501.
 Simándy család 531.
 Simándy Dénes 15.
 Sipa pa 335, 438, 465.
 Simay család 531.
 Simitska Andre 222, 223, 273.
 Simonyi (br.) család 531.
 Simonyi József 479, 547.
 Simtsik Mátvás 101.
 Sinay Miklós 353.
 Sipoos Béla 43, 496, 501.
 Sipoos család 43, 61, 73, 531
 Sipoos Andre 501.
 Sírok (őskoriak) 380—383.
 Sociális mozgalmak 234.
 Soldos család 26, 29, 44, 68, 531.
 Soltész Gedeon 145.
 Soltész Gyula 84.
 Soltész János 145
 Soltész János ifj. 145.
 Soltész József 116.
 Sombach parancsnok 448.
 Sombory Imre 482, 490.
 Somlyódy család 25, 532.
 Somlyódy István inszurgens 19, 37.
 Somlyódy István jbiró 235.
 Somlyódy István tvszki bíró 235.
 Somlyódy János 501.
 Somogyi család 41, 61.
 Somogyi Gyula 123, 124, 130, 131, 185, 322, 491.
 Somogyi Rezső 193, 378.
 Somogyi Zsigmond 11.
 Somoss család 14.
 Somossy család 20, 28, 52, 532.
 Somossy Ignác 224, 233, 359, 487, 489, 491.
 Somossy Menyhért 472.
 Soós András 490.
 Soós család 23, 33, 50, 61, 532.
 Sóstó fürdő 129, 256.
 Sóstó pusztá 70.
 Stoffán Lajos 194
 Souches tábornok 444.
 Sovány család 68.
 Sóváry György 417.
 Spankau 444, 446.
 Splényi család 43
 Splényi Gábor 490.
 Splényi József br. 472.
 Splényi László 465.
 Sport-egyletek 156, 185.
 Stahremberg Guidó 444, 452.
 Strassoldo 446.
 Sulyán Adám senátor 97.
 Sulyán János kapitány 116, 117.
 Sulyok család 37, 532.
 Sulyok Dániel 232, 233.
 Sulyovszky Pompeius 311.
 Surányi Miklós 229.
 Surányi Sámuel 198.
 Susztek Pál 84.
 Suták Sámuel 114.
 Sürgöny (hírlap) 222.
 Sütér Tamás 453.
 Szabadságharcz (1848-49) 480—488.
 Szabados György 348.
 Szabó Antal (szerkesztő) 221.
 Szabó család 31, 52, 532.
 Szabó Dávid 492.
 Szabó Endre 124.
 Szabó-Homoka pa. 65.
 Szabó István 233.
 Szabó János 490.
 Szabó József 235.
 Szabó Károly 501.
 Szabó Lajos lelkész 145.
 Szabó László 235.
 Szabolesi alesperességek 341.
 Szaboles község 61, 187, 329, 335, 354, 358, 373, 387, 428, 429, 432, 433.
 Szabolesi főesperesek 338.
 Szabolesi Hírlap 221.
 Szabolesi Hitelbank r. t. 322.
 Szabolesi Lapok 221.
 Szabolesi Miksa 219.
 Szabolesi missió 364.
 Szabolesi országgyűlés 225, 415.
 Szabolesi önkéntes dala 184.
 Szabolesi Péter 426.
 Szabolesi prépostság 334, 337, 395, 400, 402, 415, 416, 505.
 Szabolesmegyei és hajdukerületi, felekezet nélküli tanítóegylet 193.
 Szabolesmegyei gazdasági egyesület 272.
 Szabolesmegyei és Hajdukerületi Közlöny 221.
 Szabolesmegyei hitfelekezet nélküli tanítóegylet 194.
 Szabolesmegyei Közlöny 221.
 Szabolesmegyei múzeum 125, 369, 371.
 Szabolesmegyei takarékpénztár egylet 197, 322, 323.
 Szaboles tenyészbika 265.
 Szaboles vármegye címere 468.
 Szaboles vármegye közigazgatása 492—505.
 Szaboles vármegye története 398—491.
 Szaboles vezér 62, 394, 395, 399, 401.
 Szakácsy család 66.
 Szakadathy család 31.
 Szakay Andre 120, 121.
 Szakmáry család 61.
 Szakoly 62, 330, 335, 358, 364, 401, 412, 413, 424, 425, 433, 439.
 Szakolyi család (Lásd Szakolyi)
 Szakolyi Mihály és Jakab 428.
 Szakolyi Tamás 429.
 Szakraida József 72.
 Szalán 399, 400.
 Szalacs 424.
 Szalánczy Bertalan 37, 311.
 Szalánczy család 33, 532.
 Szalánczy Ferencz 51, 267, 311, 378.
 Szalay család 27.
 Szalay Jakab 338.
 Szalay Károly 124.
 Szalkai Emil 368.
 Szalmad 27, 474.
 Szalontai Mihály 413.
 Szalóka 62, 284.
 Szamueli Aurél 325.
 Szamueli testvérek 38.
 Szaniszló Zsigmond 49.
 Szántai István 145.
 Szántóföld 262.
 Szápáry Gyuláné gr. 63
 Szápáry József gr. 304.
 Szaploneczay János 98.
 Szapolyai család 65, 432, 433.
 Szapolyai Imre 429.
 Szapolyai János 139, 141, 434, 435.
 Szárazság 102, 114, 115, 120.
 Szárhogy 74.
 Szarka József isk. igazg. 196.
 Szarvasmarha 266, 267.
 Szászdi apátság 329, 330, 331, 404, 405—410, 411, 414.
 Szászdi apátság oklevele 405—410.
 Szatmári püspökség 54.
 Szatlmáry család 37, 73, 532.
 Szatlmáry-Király István 490.
 Szatlmáry-Király József 471, 490, 491.
 Széchenyi-emlék 293, 297.
 Széchenyi István gr. 69, 292.
 Széchy család 13, 61, 72.
 Széchy Mária 142.
 Szederkény István 434.
 Szegedi Kis István 361.
 Szegedy Antal 52.
 Szegedy Béla 29.
 Szegedy család 11, 13, 31, 33, 40, 41, 57, 73, 532.
 Szegedy Ferencz 490.
 Szegedy György 29.
 Szegedy István 57, 492.
 Szejdi pasa 444, 445.
 Székely 62, 337, 354, 358, 370, 376, 384, 401, 433.
 Székely Antal 436.
 Székely Benedek 492.
 Székely család 70.
 Székely Elek 51.
 Székely István 361.
 Szelóczky Géza 372, 378
 Szemere család 44, 52, 62, 532.
 Szénfy Gusztáv 118, 121, 547.
 Szennai Csepán 228.
 Szennyesy család 23, 63.
 Szent Ágota pa. 335.
 Szent Anna pa. 63
 Szente-Mágócs nemzetség 330, 413, 431
 Szent-György-Ábrány 63, 133, 138, 160, 192, 335, 432.
 Szentimrey család 25, 72.
 Szentimrey Gyula 69.
 Szent István 201, 401, 401
 Szentiványi család 49.
 Szentiványi János 465.
 Szent László (Lásd László L.)
 Szent Margita pa. (Lásd Pusztaszt.-Margita)
 Szentmarjay család 18, 533.
 Szentmarjay Ferencz 479.
 Szentmarjay Károly 233
 Szent-Mihály 64, 171, 173, 336, 354, 413, 418, 430, 432, 443, 465, 478, 480.
 Szentmihályi Imre 311.
 Szentmiklóssy család 13, 14, 16, 40, 55, 57, 533.
 Szentmiklóssy Sándor 62
 Szent Péter pa 334.
 Szentpétery 453.
 Szentpétery Zsigmond 547.
 Szentvér-utca 145, 149.
 Szepesi kamara 439.
 Szepesy család 21.

- Szepesy Gyuláné 73.
 Szepesy Pál 92, 445, 446.
 Szepessy (br.) család 21.
 Szercesen család 29.
 Szerdahelyi család 25, 533.
 Szerenesy család 12, 18, 533.
 Szeszgyárák és főzők 12, 19, 20, 34, 41, 66, 150, 319, 322, 479.
 Szeszich család 533.
 Szeszich Lajos 285, 286, 289.
 Szesztay család 40, 72, 533.
 Szexty család 52, 531.
 Sziklássy Lajos dr. 501.
 Szikora József 97.
 Szikszay család 22, 26, 28, 66, 68, 533.
 Szikszay György 66, 235.
 Szikszay József 324.
 Szikszay József lelkész 145.
 Szikszay Pál 21, 311, 497, 498, 501.
 Szilágyi (jákói) család 13, 31, 43, 57, 533.
 Szilágyi Erzsébet 433.
 Szilágyi István 219.
 Szilágyi Jákói Gergely 434.
 Szilassy János kapitány 146.
 Szilez család 31, 42, 533.
 Szilfa 281.
 Szillhát tanya 71.
 Színház és színészet 130, 480.
 Szinán váradi pasa 148, 438.
 Szini Károly 489.
 Szirmay család 533.
 Szivák Imre dr. 307.
 Szlaboczy Imre 223.
 Szlávok 398, 399.
 Szmracsányi család 25, 38, 534.
 Szóard nemzetség 431, 508.
 Szoboszlay Imre 325.
 Szoboszlay József 491.
 Szoboszlay Papp István 220, 472.
 Szoboszlay Papp Károly 492.
 Szodorói Tamás 434.
 Szohor Pál 129.
 Szokolyi Balázs 490.
 Szokolyi család 14, 16, 29, 30, 38, 43, 48, 56, 60, 62, 73, 430, 432, 433.
 Szokolyi Miklós 433, 434, 490.
 Szolnok család 31.
 Szolnok pa 51, 329, 354.
 Szomjas Gusztáv 71.
 Szonjas József 483, 491.
 Szorgalmas pa 65.
 Szőgyény család 11, 18, 23, 25, 31, 55, 66, 76, 135, 534.
 Szőgyény Emil 305, 307, 308, 311, 491.
 Szőgyény Imre 467, 490.
 Szőlő 262, 263, 266, 271.
 Szőlőmaghát pa 59.
 Szőlőlapos pa 65.
 Söllősy Jakab 338.
 Szőlőtelepítés 102, 129, 266, 271.
 Sztáray Mihály gr. 466, 479, 490.
 Sztárek Ferencz 121, 128.
 Sztempák Jenő 84.
 Sztreska Miklós 501.
 Sztrittey család 19, 32, 44, 53, 63, 70, 72, 75, 433.
 Sztrittey László 434.
 Sztrittey Tamás 431.
 Sztruhár polgármester 116.
 Szuchanszky Pál 97.
 Szuhay család 29, 51, 534.
 Szuhay Erzsébet 52.
 Szuhay Mátyás 445, 446.
 Szulejman 423, 437.
 Szunyogh Ábrahám 73.
 Szunyogh Bertalan 73.
 Szunyogh család 46, 73, 534.
 Szunyogh Ferencz 95, 232, 467, 501.
 Szunyogh Gáspár 442.
 Szunyogh István 73.
 Szunyogh Istvánné 21, 31.
 Szunyogh Manó 483.
 Szunyogh Miklós 469.
 Szunyogh Rudolf 233, 491.
 Szurkos pa. 70.
 Szüts család 19, 57, 72.
 Szücs Gyula 84.
Tache János 338.
 Tahy család 18, 27, 33, 50, 56, 534.
 Tahy Ferencz 436.
 Tájszólás (lásd Nyelvjárás).
 Takács Endre 220.
 Takácsy család 14.
 Takarékmagtár 115.
 Takarékpénztárak és hiteliutételek 15, 71, 73, 121, 124, 137, 150, 156, 321–325.
 Takarmánynövények 261, 263, 265.
 Takaros pa 65.
 Takosi Sándor 229, 424, 434.
 Taksony 401.
 Takta és Taktaköz 2, 171, 177, 294.
 Takta-Kenez 65, 171, 177, 334, 376.
 Tamási pa 48.
 Tamássy család 534.
 Tanhoffer Lajos 220.
 Tanító egyletek 193, 194, 195.
 Tanítóképző intézet 193.
 Tankötelesek 192.
 Tanügy (Lásd Közoktatásügy)
 Taraszovics László püspök 343.
 Tarsay István 90.
 Tarczali Péter 143.
 Tardos 65, 171, 177, 429.
 Tardy család 135.
 Tárkányi család 16, 20, 37, 73, 75, 534.
 Tárkányi Ferencz 441.
 Tarnóczy János 338.
 Tarpai Márton 421.
 Tass 65, 231, 329, 337, 354, 358, 373, 400, 431, 432, 457.
 Tass vezér (Lásd Thass vezér).
 Tassi család 534.
 Tatár (berceli) család 16, 26, 33, 61.
 Tatár József 483.
 Tatárok 86, 132, 151, 416, 437, 438, 447, 450, 466.
 Tatay István 49.
 Tattay család 534.
 Távbeszélő 299, 316.
 Távíró 316.
 Téglás 354, 358, 433, 443.
 Téglássy család 39, 534.
 Téglássy Gyula 39.
 Tegzes család 12, 38, 433.
 Tegzes Antal 490.
 Tegzes Péter 434.
 Telefon (Lásd Távbeszélő).
 Telegdy család 135.
 Telekessy István 340, 436.
 Teleky József gróf 490.
 Teleky Samu gróf 470, 479, 490.
 Teleki-telep 271.
 Teleky család 48.
 Teleky Borbála 12.
 Teleky Mihály 92.
 Telepítések 77, 96, 98, 171, 183, 191, 226, 361, 401, 465.
 Temenyei Mihály 422.
 Temetkezési egyletek 15, 41, 68, 71, 73, 156.
 Temetkezési szokások 166, 172, 177.
 Tenyész kanczák 269.
 Terhes család 534.
 Terhes Sámuel 44, 480.
 Természet Gyógyász 222.
 Téth 66, 336, 354, 358, 376, 380, 479.
 Téth család 66.
 Téth János 490.
 Teuffenbach Kristóf 438.
 Thass vezér 65, 386, 399, 400.
 Toldy (gr.) család 534.
 Tholdi Miklós 434.
 Thonuz-Aba 401.
 Thököly Imre 447, 448.
 Thúróczy család 54.
 Thurzó Borbála 461.
 Thurzó György 442.
 Thurzó Imre 461.
 Tikos-tanya 71, 171.
 Tinódi Sebestyén 146.
 Timár 66, 88, 192, 330, 354, 358, 372, 387, 402, 403, 404, 411, 430, 433, 465.
 Tisza-Büd 68, 171, 173, 192, 443, 465.
 Tisza család 28, 37, 42, 48.
 Tisza-Dada 68, 171, 173, 330, 334, 354, 411, 412.
 Tisza-Dob 69, 171, 173, 292, 318, 334, 354, 403, 430, 443, 478, 479.
 Tisza-dobi földvár 395.
 Tisza-Eszlár 69, 171, 330, 334, 354, 376, 277, 378, 383, 384, 387, 404, 429, 430, 432, 433, 451.
 Tisza-eszlári per 70, 232, 497.
 Tiszai járás 11, 282, 283.
 Tisza Kálmánné 21, 62.
 Tisza-Ladány 70, 171, 177.
 Tisza-Lök 70, 171, 335, 354, 387, 430, 432, 433, 478.
 Tisza-löki takarékpénztár 324.
 Tisza-Polgár 71, 171, 329, 336, 354, 370, 429, 432, 442, 451, 465, 466.
 Tisza-polgári takarékpénztár 432.
 Tisza-Szent-Márton 72, 336, 354, 358, 377, 432.
 Tiszavidék (hírlap) 221.
 Tiszavidéki vasút 312, 313.
 Tokaji Ferencz 448.
 Tokaji Nagy Lajos 192, 193, 197.
 Tokay család 40, 535.
 Tolcsva nemzetség 330, 431.
 Tolcsvai László 431.
 Tolvay Borbála 133, 231, 479.
 Tolvay család 534.
 Tomay nemzetség 413, 430.
 Tomasovszky András 97.
 Tomasovszky Lajos 84.
 Tomola Nándor 129.
 Tordai Demeter 354.
 Tornai Gáspár 143.

- Tornyos Pálca 72, 189, 354, 358, 432, 457, 458.
 Tóth család 16, 61, 76, 535.
 Tóth Endre 221.
 Tóth István 33.
 Tóth Lajos 196.
 Tóth Miklós 38.
 Töhötöm 86, 399, 400.
 Tölgyes pa 27, 227.
 Tömösváry család 31, 40.
 Török-szakad csárda 20, 21.
 Török család 535.
 Török Bálint 423, 435, 458.
 Török Gyula 22.
 Török háborúk 422, 423, 436, 437, 438, 444, 445.
 Török István 91.
 Török József gróf 508, 310.
 Töröss család 62, 535.
 Töröss Gergely 472.
 Történet (megyei) 398—491.
 Törvények Szt. László alatt 225.
 Törvénykezés Szabolcs vármegyében 224—236.
 Törvényszék 82, 122, 125, 232, 495.
 Törvényszéki bírák 235.
 Trágyázás 261, 262.
 Trajtlér Samu 84, 185, 380.
 Trefort Ágoston 197.
 Trsztyánszky Dániel 119.
 Trsztyánszky Sámuel id 114.
 Tunyogi Miklós 70.
 Tura 72, 354, 358, 370, 373, 376, 378, 430, 433, 453.
 Turai templom portálca 331.
 Turi Gergely 434.
 Turnusz Ede 285.
 Túróczy család 535.
 Tuzsér 73, 133, 354, 358, 376, 396, 413, 430.
 Tuzséry család 44, 50.
 Tüesökfélék 251.
 Tündérvár 21.
 Tűzkárok 11, 16, 21, 24, 25, 29, 36, 40, 44, 69, 71, 75, 76, 113, 118, 133, 135, 260.
 Tűzoltóság 130, 156, 185.
 Udvarhelyi család 18, 535.
 Udvarhelyi Mária 14.
 Ujfalussy Béla 43.
 Ujfalussy család 35, 37, 42, 43, 70, 76, 433, 535.
 Ujfalussy Endre 42, 271.
 Ujfalussy József 359.
 Ujfalussy Zoltán 223.
 Ujfehértó 73, 82, 160, 165, 189, 354, 358, 364, 430, 443, 451, 453, 457, 465, 486.
 Ujfehértói népsegélyző szövetkezet 325.
 Ujhelyi család 535.
 Ujhelyi Elemér 311.
 Ujhelyi Robert polgármester 120.
 Ujhelyi Sándor 501.
 Ujhelyi Tamás 15, 500, 501.
 Ujlaky 57, 61.
 Ujlaky család 535.
 Újtanya 27.
 Uketyevich család 57, 66, 535.
 Ulászló II. 139, 141, 421, 422.
 Ungerleider József 222.
 Ünnepi szokások 166, 172, 177.
 Upory család 13, 16, 24, 30, 34, 35, 41, 46, 58, 66, 75, 433, 535.
 Uradalmak és birtokok 273—279.
 Urasztali terítők (Lásd Himzések, régiók).
 Uray család 19, 21, 28, 35, 40, 43, 52, 61, 73, 535.
 Uray József 483.
 Uray Mária 73.
 Uray Miklós 35, 307.
 Uray Tamás 233, 492.
 Urna-temetők 380—383.
 Uza család 536.
 Uzonyi család 28, 31, 54, 536.
 Vad András 121.
 Vad család 28, 62.
 Vadas József dr. 501.
 Vadas tanya 73.
 Vadász család 47, 536.
 Vadász Lipót dr. 222, 324.
 Vadászi Mátyás 97.
 Vaja 74, 139, 189, 358, 376, 433, 449, 453.
 Vajai János 434.
 Vajda család 37.
 Vajda Dezső 496, 501.
 Vallási villongások 339, 346, 355, 362, 363, 446, 448, 450, 457.
 Válságilleték 105, 112.
 Vályi család 56, 536.
 Vályi János 56, 548.
 Vályó Mihály bíró 100.
 Ványi család 536.
 Váradí Géza 298.
 Váradkay Ferencz 456, 490.
 Váradkay István 490.
 Varcz Kata 26.
 Várdai Aladár 433.
 Várdai család 11, 12, 13, 16, 18, 21, 22, 23, 25, 26, 33, 40, 46, 53, 55, 62, 63, 66, 70, 72, 73, 76, 132, 432.
 Várdai György 429.
 Várdai Imre 423.
 Várdai István 437.
 Várdai János 425, 426, 428.
 Várdai Kata 458, 461, 463.
 Várdai László 428.
 Várdai Mihály 428, 434.
 Várdai Miklós 88, 433.
 Várdai Pál 201, 435, 538.
 Várdai Pelbárt 426.
 Varga András inspektor 97.
 Varga Antal tanító 130.
 Várhegy 397.
 Várispánság 402, 403.
 Várkonyi család 430.
 Vármegyeház 121, 125, 154, 468.
 Várrendszer 402, 403, 404.
 Varró István 338.
 Vásáros-Namény 82, 354.
 Vásárhelyi Pál 293.
 Vaskorszak 378.
 Vas-Magyar 74, 354, 358, 433.
 Vas Mihály 325.
 Vasutak 118, 119, 124, 126, 137, 312—315, 488, 494.
 Vattay család 62, 536.
 Vaudemont herceg 448.
 Vay Alajos br. 34, 487.
 Vay Arnold br. 71.
 Vay Ábrahám 18, 137, 472, 480, 548.
 Vay Ádám (kurucz) 549.
 Vay Ádám gr. id 18, 27, 57, 59, 311, 325, 490, 495, 497, 505, 549.
 Vay Ádám gr. (ifj.) 74.
 Vay Ádám 449, 450, 453.
 Vay család 12, 16, 18, 22, 24, 26, 27, 28, 33, 36, 37, 38, 47, 54, 55, 58, 59, 61, 66, 70, 74, 432, 433, 481, 536.
 Vay (br.) család 22, 44, 76.
 Vay Dániel gr. 42, 63, 340, 490.
 Vay Diénes 58.
 Vay Ferencz 429.
 Vay br. generális 108.
 Vay Géza 489, 492.
 Vay Gyula 488.
 Vay István 431, 475, 491.
 Vay János 472, 474, 475.
 Vay Jenő 501.
 Vay József 18, 472, 474, 491.
 Vay Károly 483.
 Vay László 451, 485.
 Vay Mihály 445, 490.
 Vay Miklós br. 71, 472.
 Vay Péter 235, 490.
 Vay Tibor gr. 66, 505.
 Vay Zoltán 501.
 Vecse 60.
 Vécse 68.
 Vécsey báró (generális) 12.
 Vécsey (br.) család 42, 48, 75, 536.
 Vécsey József br. 42, 48, 371, 384, 387, 489, 490, 491, 492, 493, 495, 549.
 Vécsey Józsefné br. 489.
 Vedres család 73.
 Végess Gyula 19.
 Végess Gyuláné 15.
 Vékey család 28, 42, 536.
 Vékony Pál 21.
 Velenczey István 501.
 Velenczey László 84.
 Velkey Pál tanfelügyelő 194.
 Venesellő 75, 88, 160, 170, 330, 354, 358, 403, 413, 416, 430, 433, 465, 479.
 Venezel 418.
 Vense 68, 330.
 Verancsics Antal 338.
 Verbay család 33, 537.
 Veres család 42, 55, 66, 537.
 Vereshát tanya 71.
 Veresmart 75, 133, 229, 354, 358, 432, 445.
 Vetésy család 463.
 Viard tábornok 453.
 Viczmány család 19.
 Vid (falu) 445.
 Vid (vezér) 414.
 Vida család 16, 18, 26, 28, 61.
 Vidliczkay József 121, 124, 126, 128, 491.
 Vidovics család 537.
 Vidovich Ferencz.
 Vidovich László 378, 500, 501.
 Vietorisz József 185, 221.
 Villamvilágítás 128.
 Vinkler László szolgabíró 100.
 Virágh László 309, 311.
 Virányi Dezső dr. 235.
 Virányi Sándor 501.
 Virányos pa. 44.
 Viss 76, 335, 376, 430.
 Vitéz család 28, 57, 537.
 Vitéz Lajos 378.
 Vitka 139, 189, 354.
 Vitkay család 59, 537.
 Vityi József 501.
 Vojtovich és Barzó 125, 126.
 Vörös kereszt egyl. fiókjá 41, 126, 156, 185.
 Vörösmarty Mihály 480.
 Vujevics család 537.

- Wagenheim Celesta** 50.
Wahrmann René 11, 33, 76, 135, 340.
Walter család 22.
Wan der Nath család 135.
Wandlik Márton 96, 97, 362.
War Horn mén 268.
Wehring Ferencz 304, 311.
Weisz Ferencz 56.
Weisz Lipót 62, 285, 289.
Wekerle Sándor dr. 117, 130.
Wesselényi nádor 444, 445.
Windisch József 48.
Wlassich Gyula 197, 199.
Wolkenstein Oswald gr. 59.
Wouvermann Ferencz 235.
Wurtzinger Mihály 73.
- Zabardi Mátyás püspök** 436.
Zajázt József főbíró 97, 362.
Zalkod 76, 335, 384, 433, 468.
Zám 187, 332, 413, 429, 433.
Zathureczky Antal 69.
Zathureczky család 68, 537.
Zathureczky Gyula 69.
Zay Ferencz 436, 437.
- Zbisko Imre** 338.
Zebenyoi Illés 434.
Zékány Miklós 348.
Zelemér 336, 429.
Zeleméri Mihály 429, 434.
Zeleméry család 27, 181, 68, 332, 430, 433.
Zichy család 133.
Zichy Herman gróf 488.
Zichy István 448, 456, 490.
Zichy László gróf 490.
Zichy Miklós 466, 490.
Zichy Péter gróf 490.
Zichy Rezső gróf 59.
Ziman János 193.
Ziska 421.
Zoltán család 13, 21, 22, 34, 55, 59, 61, 63, 72., 537.
Zoltán Elek 550.
Zoltán Géza 59.
Zoltán Gusztáv 492.
Zoltán Ilona 13.
Zoltán István 61, 101, 472, 500, 501.
Zoltán János 476, 480, 491, 497.
Zoltán Jánosné 59, 74.
Zoltán Józsa 451, 490.
- Zoltán Mihály kapitány** 13, 63, 485,
Zoltán Mihály táblabíró 233
Zoltán Pál id. 467, 491.
Zoltán pa. 70.
Zoltán Sándor 63.
Zólyomi Dávid 18, 147, 442.
Zrinvi Péter 445.
Zuckermann Gusztáv 40.
Zsebey család 28, 537.
Zsedényi Ede 118, 119, 488.
Zselénszky Róbertné (grófnő) 24.
Zsembery István 491.
Zsiday család 18, 27, 34, 43, 72, 537.
Zsiday Dániel dr. 504.
Zsidó honvédek 366.
Zsidók (Lásd Izraeliták).
Zsidóüldözés 419.
Zsigmond király 57, 226, 342, 420, 421, 424, 428, 430, 432.
Zsinatok (Lásd Egyházi zsinatok).
Zsindelyes pa 29.
Zsoldos (Lásd Soldos).
Zsurk 76, 329, 339, 354, 358, 432.

~~12/1449~~

DB
904
M28

köt.16

Magyarország vármegyei és
városai, Magyarország
monografiája

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 08 04 09 07 003 1

